

SŁOWNIK PRASŁOWIAŃSKI

POLSKA AKADEMIA NAUK
KOMITET JĘZYKOZNAWSTWA

SŁOWNIK PRASŁOWIAŃSKI

OPRACOWANY PRZEZ
ZESPÓŁ ZAKŁADU SŁOWIAŃSTWA PAN
POD REDAKCJĄ
FRANCISZKA SŁAWSKIEGO

CZŁONKOWIE ZESPOŁU:
WIESŁAW BORYŚ
WAĆLAW FEDOROWICZ
KRYSTYNA HEREJ-SZYMAŃSKA
WANDA NAMYSŁOWSKA
WŁADYSŁAW SĘDZIK
FRANCISZEK SŁAWSKI
TADEUSZ SZYMAŃSKI
MARIA WOJTYŁA-ŚWIERZOWSKA

WROCŁAW · WARSZAWA · KRAKÓW · GDAŃSK
ZAKŁAD NARODOWY IMIENIA OSSOLIŃSKICH
WYDAWNICTWO POLSKIEJ AKADEMII NAUK

POLSKA AKADEMIA NAUK
KOMITET JĘZYKOZNAWSTWA

SŁOWNIK PRASŁOWIAŃSKI

TOM I

A—B

WROCŁAW · WARSZAWA · KRAKÓW · GDAŃSK
ZAKŁAD NARODOWY IMIENIA OSSOLIŃSKICH
WYDAWNICTWO POLSKIEJ AKADEMII NAUK
1974

ZAKŁAD SŁOWIAÑOZNAWSTWA PAN
PRACOWNIA
JĘZYKA PRASŁOWIAŃSKIEGO
31-113 Kraków, ul. Straszewskiego 27

Recenzent
JAN SAFAREWICZ

Obwolutę, okładkę i karty tytułowe
projektował Janusz Bruchnalski

Printed in Poland

Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo, Wrocław.
Oddział w Krakowie 1974.
Nakład 2500 egz. Ark. wyd. 40; ark. druk. 30,5; ark. form. A1 40,56.
Papier ilustr. kl. III 70 g 70×100.
Oddano do składania 4 I 1974. Podpisano do druku 2 XII 1974.
Druk ukończono w grudniu 1974
Zam. nr 22/74   S-62-1278   Cena zł 130.—
Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, ul. Czapskich 4

W S T Ę P

I. Z HISTORII SŁOWNIKA

1. Prace nad Słownikiem prasłowiańskim (= SP) podjęto w r. 1954 z inicjatywy T. Lehra-Splawińskiego. Podstawowe zagadnienia i trudności związane z rekonstrukcją słownictwa prasłowiańskiego omówiono w latach 1958 i 1962. W r. 1961 ogłoszono powielony zeszyt próbny SP¹, do którego weszło około 100 haseł reprezentujących wszystkie części mowy z wyjątkiem zaimków.

Od tego czasu praca postąpiła znacznie naprzód, choć posuwa się dużo wolniej, niż się spodziewano. W chwili obecnej (wrzesień 1974) trwa wstępne opracowywanie haseł na literę *T*. Przygotowano ostatecznie do druku litery *A—Ů* (*D* znacznie zaawansowane). Ostateczna redakcja prowadzona przeze mnie przy pomocy dra W. Borysia przeciągnęła się dłużej, niż oczekiwano. Hasła opracowane wstępnie trzeba było pogłębiać zarówno pod względem materiałowym, jak i merytorycznym. Konieczne okazało się uściślanie i pogłębianie analizy morfologicznej, rekonstrukcji pierwotnego znaczenia oraz rewidowanie objaśnień etymologicznych.

2. Potrzeba rekonstrukcji słownika prasłowiańskiego jest niewątpliwa. Jedyną zakończoną pracą, która daje dziś jakieś takie pojęcie o całości słownictwa wspólnego różnym językom słowiańskim, jest dzieło F. Miklosicha *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, wydane w r. 1886 w Wiedniu. Prawie 90 lat, jakie upłynęły od daty ukazania się tej książki, to okres wspaniałego rozwoju gramatyki porównawczej słowiańskiej, badań nad głosownią, morfologią i słownictwem słowiańskim. Nic dziwnego, że od wielu lat daje się odczuwać pilną potrzebę zastąpienia syntezy F. Miklosicha, wyraźnie dziś przestarzałej, choć ciągle podręcznej książki parającego się zagadnieniami słownictwa sławisty. Z początkiem naszego wieku dobre nowoczesne ujęcie znacznej części słowiańskiego materiału słownego dał E. Berneker (*SEW*), który jednak stanął na wyrazie *morz*. Tylko część najdawniejszego słownictwa słowiańskiego uwzględniła znakomity bałtycko-słowiański Słownik R. Trautmanna (*BSW*). Niestety nie doszły całkiem do skutku przygotowywane również z początkiem naszego wieku słowniki A. Meilleta i J. Rozwadowskiego, uczonych, których głęboka wiedza i doskonała metoda badawcza najbardziej może predestynowały do stworzenia trwałego dzieła w tej dziedzinie.

W ostatnich latach sytuacja znacznie się poprawiła. Zaczął wychodzić zeszytami wartościowy porównawczy słownik języków słowiańskich L. Sadnik i R. Aitzetmüllera (*VWSS*). Znacznie zaawansowane są prace nad słownikami etymologicznymi języków słowiańskich, przygotowywanymi przez zespoły ośrodków moskiewskiego pod redakcją O. N. Trubačeva² i berneńskiego pod

¹ Zob. niżej: *Literatura o Słowniku prasłowiańskim*.

² Trubačev *ESSJ*.

redakcją F. Kopečnego (początkowo V. Machka)³. Pojawiły się nowe wartościowe słowniki etymologiczne języków słowiańskich: bułgarskiego pod redakcją V. Georgieva (BER), ukraińskiego J. B. Rudnyckiego (Rudnyckij ED), serbochorwackiego P. Skoka (Skok ER). Oczekujemy także słownika etymologicznego słoweńskiego F. Bezłaja⁴.

II. ZAKRES

3. Zadaniem naszym jest rekonstrukcja zasobu słownikowego prasłowiańskiego z okresu bezpośrednio poprzedzającego najstarsze dane historyczne, a więc w przybliżeniu z wieków VII—VIII naszej ery. Na początku pracy wytknęliśmy sobie za cel rekonstrukcję stanu z końcowej doby faktycznej, realnej wspólnoty prasłowiańskiej, a więc z IV—V wieku n. e. Badania ostatniego dziesięciolecia wykazały jednak doniosłą rolę wieków VII—VIII w definitywnym ukształtowaniu zarówno wokalizmu, jak i konsonantyzmu prajęzyka słowiańskiego. Także i wiele rozpowszechnionych po całej Słowiańszczyźnie wyrazów obcych pochodzi z tego właśnie okresu (choćby np. *korl's*). Przyjęcie tej epoki jako punktu wyjścia pozwala również na ścisłe nawiązanie rekonstruowanych prapostaci do realnie zaświadczonego stanu najdawniej zapisanych języków słowiańskich.

III. ZASADY REDAKCYJNE

4. Słownictwo prasłowiańskie rekonstruujemy przede wszystkim na podstawie materiału leksykalnego dzisiejszego i dawnego wszystkich języków słowiańskich. Podstawowe znaczenie ma materiał dialektyczny, świadczący o rozwoju naturalnym pierwotnego zasobu słownego. W funkcji pomocniczej wykorzystujemy najstarsze pożyczki słowiańskie w językach sąsiednich (w greckim, rumuńskim, węgierskim, fińskim, germańskich, bałtyckich). Dużo pomaga także materiał onomastyczny, niezbędny nieraz dla odtworzenia czy to pierwotnej budowy, czy też zasięgu wyrazu. Tak np. do *borti bor'q* 'zмагаć się, mocować się, walczyć' utworzono nomen actionis : nomen agentis *borz* 'walka' (= stind. *bhāra-* 'walka, spór'), typowe dla drugiego członu starych imion osobowych, jak psł. *Rati-borz*, stpol. od XII w. *Raci-bor*, *Želi-borz*, stpol. *Želi-bor*.

Niekiedy rekonstruowane hasło oparte jest tylko na materiale onomastycznym, np. *bezděds* dial. ptn. 'nie mający dziadka, przodka', pol. NO *Biezdziad* od XIV w., NM *Biezdzięda*, *Biezdziadowo*.

Ważne znaczenie ma analiza morfologiczna materiału słowiańskiego w ramach rekonstrukcji wewnętrznej. Umożliwia ona dotarcie do postaci pierwotnej przez odrzucenie nawarstwień słowotwórczych nowszych. Tak np. przy omawianiu psł. *blšćati* 'błyszczyć, fulgere' podkreślamy, że jest to postać pierwotna, z typowym dla czasowników stanu na *-ěti* zredukowanym wokalizmem pierwiastka (= lit. *bliskėti* 'ts.'). Synonimiczne *bliščati*, *blěščati*, *blyščati* wydzielamy jako wyrazy nowsze, z wokalizmem wtórnym, właściwym pierwotnie innym formacjom. Tak samo za pierwotne nomen actionis do *blšćati* uważamy tylko

³ ESSJ; por. też ZVSZ.

⁴ Zob. Bezłaj ES (poskusni).

bléskz, co gwarantuje prastara apofonia (ie. -oi-). Wyodrębniamy przy tym nowsze dewerbalne derywaty wsteczne z wtórnym wokalizmem odpowiednich czasowników, jak *bléskz* : *blésknoiti*, *bliskz* : *bliscati*, *bliskati*, *blyskz* : *blyskati*.

5. W ramach każdego hasła Słownika dajemy z reguły: 1. rekonstrukcję prapostaci, 2. rekonstrukcję prasłowiańskiego znaczenia, 3. materiał dowodowy, 4. pochodzenie wyrazu, analizę morfologiczną, ewentualne odpowiedniki indoeuropejskie, 5. podstawową literaturę.

6. Rekonstrukcja prapostaci sprawia nieraz wiele kłopotu. Opieramy ją na realnym materiale, zrewidowanym analizą wewnętrzną. W funkcji pomocniczej wykorzystujemy niekiedy etymologię. Tak np. etymologia zdaje się przemawiać za prapostacią *bygólész* : dial. zach. *bygola* 'ptak kowalik, Sitta'. Byłoby to stare compositum z pierwszym członem *byga* = *byzga* (skostniała w złożeniach oboczna postać do *byz* : *byzdz* = lit. *burzgùs* 'szybki'; warto dodać, że dobrze zaświadczone jest także dial. pld. przysłówek *bygo* 'szybko'). Etymologiczne znaczenie 'szybko łączący' popierają zarówno inne nazwy tego ptaka, jak i jego opisy.

Idąc za J. Rozwadowskim (Studia 12—20) zdecydowaliśmy się na rekonstrukcję *brana*, *branje* 'błoto, lutum', opartej przede wszystkim na dokładnych odpowiednikach germańskich: goc. *brunna* 'źródło', stang. *brunna* : *burna* 'potok'.

Nie wydała się nam należyście uzasadniona rekonstrukcja *bsčela* 'pszczoła', nawiązująca do pn.-zach.-ie. nazwy pszczoły (lit. *bítė*, stwniem. *bini*, stir. *bech*). Zarówno zapisy starocerkiewne, jak i podstawowe *bučati* (spotykane także i w znaczeniu 'brzęczeć, o pszczołach) skłoniły nas do rekonstrukcji *bačela* (przyjmowanej np. przez Brücknera), do przyjęcia dopiero prasłowiańskiej genezy wyrazu.

7. Niekiedy postać pierwotną rekonstruujemy tylko na podstawie zaświadczonych derywatów. Tak np. na psł. abstractum *bolěds* f. 'boleś, choroba' (*bolē* 'chory') wskazują: pld.słow. denominalne *bolědovati* 'być chorym, cierpieć', cs. *bolěždě* 'chory, cierpiący', *bolědina* 'chory'.

Na prasłowiański przymiotnik *běliz* zdają się wskazywać: dłuż. *běliza*, głuź. *bělizka* 'biel drzewa', bułg. dial. *bělizina* 'biała ziemia', ros. dial. archang. *běliz*, *bělizina* 'jasna smuga, jasna plama'. Byłby to derywat od przymiotnika *běls* 'biały', -iz- powtarza się w abstractum *bělizna* 'biel, białość'. Trzeba by to uwzględnić przy rozpatrywaniu genezy przyrostka -izna.

8. Wiele kłopotu sprawia nieraz także rekonstrukcja pierwotnego znaczenia. Głęboko ujął to zagadnienie É. Benveniste w artykule pt. Problèmes sémantiques de la reconstruction, Word 1954 (przedruk w jego książce Problèmes de linguistique générale, Paris 1966, s. 289—307). Staramy się odtworzyć podstawowe znaczenie ogólne, oczyszczając je od znaczeń nieistotnych, związanych z kontekstem. Chodzi nam o rekonstrukcję rozwoju znaczenia pierwotnego. Opieramy się przede wszystkim na realnie zaświadczonych danych słowiańskich. Uwzględniamy również znaczenia wynikające ze struktury słowotwórczej wyrazu.

9. Rozpatrując pochodzenie wyrazu, staramy się przede wszystkim zaszeregować go do jednej z trzech warstw chronologicznych słownictwa prasłowiańskiego: indoeuropejskiej (np. *borda*, *bratr*, *bry* *brve*, *boz*, *cěls*, *cěna*), bałtosłowiańskiej (np. *baba*, *vorna*, *byz* : *byzdz*), czy też najnowszej i najliczniejszej, właściwie prasłowiańskiej, która powstała dopiero na gruncie prasłowiańskim. Przy podawaniu odpowiedników indoeuropejskich na pierwszy plan wysuwamy zawsze odpowiedniki dokładne pod względem strukturalnym. Tak np. przy objaśnianiu wyrazu *cěls* 'cały' przytaczamy przede wszystkim dokładne odp-

wiedniki germańskie: got. *hails*, stnord. *heill* 'zdrowy, cały' (ie. *kai-lo- : kai-lu-*), potem stprus. **kailu-s* w *kailüstiskan* acc. sg. f. 'zdrowie' < **kailūstas* 'zdrowy'.

Jeżeli wyraz ma dokładne odpowiedniki indoeuropejskie, rekonstrukcja pierwotnej motywacji może być dokonana tylko na gruncie indoeuropejskim. Nie wchodzi ona zasadniczo w zakres naszych zadań. Za podstawowy cel natomiast uważamy odtworzenie pierwotnej motywacji wyrazu, który powstał na gruncie prasłowiańskim. Zwracamy więc baczniejszą uwagę na bezpośrednią podstawę derywacyjną, na formant i jego funkcję.

10. Po materiale dowodowym, który obejmuje dokładne odpowiedniki morfologiczne rekonstruowanego wyrazu prasłowiańskiego, dajemy często w naszym Słowniku materiał porównawczy. Obejmuje on: a) formacje wyjątkowe, niekiedy nawet archaizmy morfologiczne, b) derywaty nawet i starsze, ale o małym zasięgu, c) derywaty nowsze, nieraz i o dużym zasięgu, d) derywaty prefiksalne, rozszerzające zasięg geograficzny wyrazu podstawowego.

Zadaniem tej części Słownika jest albo oświetlić bliżej morfologię, semantykę, czy zasięg geograficzny wyrazu podstawowego, albo też udostępnić przyszłym badaniom wartościowy pod względem morfologicznym czy semantycznym materiał.

Ogromna większość zawartego w tej części materiału to derywaty powstałe paralelnie i niezależnie na gruncie poszczególnych języków słowiańskich. Nierzadkie jednak są też i archaizmy, sięgające być może epoki prasłowiańskiej. Ta część naszego Słownika przyda się do badań nad słowotwórstwem słowiańskim.

11. Kolejność liter alfabetu:

a b b' c č d d' e ě g h i j k l l' l' l' m m' n n' o o p p' r r' ř ř' s š t t'
u v v' z ž z y ь.

IV. PLUSY I MINUSY PRACY

12. W Słowniku prasłowiańskim mamy dwie podstawowe warstwy wyrazowe: na pewno prasłowiańską i drugą, której prasłowiańskość może być kwestionowana. Do pierwszej grupy zaliczamy wyrazy mające dokładne odpowiedniki indoeuropejskie (np. *bzděti* 'czuwać, nie spać' = lit. *budėti*, *bzdri* dial. pld. i wsch. 'czujny' = stlit. *budras*, *bry brzve* 'brew, supercilium' = ie. *bhrū-*, np. stind. *bhrūh* f. acc. *bhrūvam*) oraz zbudowane przy pomocy formantów czy w ogóle środków morfologicznych nieproduktywnych w późniejszych językach słowiańskich (np. wykazujących apofonię samogłoski rdzennej jako dodatkowy środek derywacyjny: *bojs* 'bicie, bicie się, walka' : *biti*, *borgz* dial. pln. 'ochrona, osłona, to, co ochrania, osłania, daszek ochronny' : *bergti* dial. pld. i wsch. 'strzec, ochraniać'.

13. Druga wielka warstwa słownictwa prasłowiańskiego to należące do nowego pokładu chronologicznego formacje żywe i produktywne. Prasłowiańskości znacznej części rekonstruowanych przez nas wyrazów nie da się udowodnić, bo jako typ słowotwórczy produktywny zawsze mogły powstawać paralelnie, a niezależnie w różnych częściach i w różnych epokach Słowiańszczyzny. Dotyczy to np. produktywnych formacji sufiksalnych. Prasłowiańskość ich może wykazać tylko analiza semantyczna: w wypadku zatarcia się czy rozluźnienia związku semantycznego obu członów, podstawy derywacyjnej i sufiksu, zatarcia się czy rozluźnienia pierwotnej motywacji, oderwania się od danej serii derywacyjnej,

a więc w wypadku leksykalizacji (oczywiście, jeżeli zaświadczone to jest przynajmniej w dwóch nie sąsiadujących ze sobą językach słowiańskich).

Daliśmy sporo produktywnych formacji sufiksalnych, przy ich doborze kierując się zarówno budową słowotwórczą, jak i semantyką wyrazu. W wielu wypadkach prasłowiańskość podanych formacji może być kwestionowana. Największy kłopot w rekonstrukcji słownika prasłowiańskiego sprawia zadziwiający paralelizm rozwojowy budowy słowotwórczej języków słowiańskich.

14. Baczniesze przyjrzenie się historii wyrazu, budowie morfologicznej, semantyce, zasięgowi geograficznemu zmusiło nas niejednokrotnie do zakwestionowania prasłowiańskości wyrazu. Tak np. brak najdawniejszych zapisów, produktywność formantu, rozbieżność znaczeń w językach słowiańskich, brak jakiegoś znaczenia zleksykalizowanego, nie uwarunkowanego budową, skłoniły nas do odrzucenia hasel *bédovati*, *bédvněti*.

Wbrew K. Moszyńskiemu (PZJP 316) nie widać podstaw do przyjęcia prasłowiańskości wyrazu *bolgoslaviti*. Za wtórnością przemawia wyraźnie zmienność postaci. Jest to wędrowna pożyczka z zakresu terminologii chrześcijańskiej z scs. *blagoslaviti*, co jest kalką z gr. εὐλογῆν 'wielbić, błogosławić, chwalić, sławić' (w języku staroczeskim z adideacją do *slaviti*, w staropolskim ze stczes.).

Za późniejszą wędrowną pożyczką uznaliśmy także wyraz *bur'anz*. Jak wykazał O. Pritsak (IJSL VIII 41—5), jest to pożyczka orientalna z XIII—XIV w. W niektórych językach słowiańskich, np. w polskim, czeskim, wyraz jest całkiem nowy. Nawiązywanie (zob. jeszcze M. Vasmer) do *buriti* okazało się niemożliwe do przyjęcia.

15. Ostatnie dziesięciolecia powiększyły znacznie naszą wiedzę o słownictwie słowiańskim i to, zarówno o słownictwie języków literackich, jak i o najważniejszym dla nas, dawnym i dialektycznym bogactwie słownym. Nie więc dziwnego, że znajdziemy w naszym Słowniku sporo hasel nowych, albo całkiem nieznanymi np. Bernekerowi, albo też gubiących się u niego w jednym gnieździe wyrazowym. Oto kilka przykładów: *bedra*, *bedrina* 'szczęśliwy, bogaty' (zob. Lunt Language XXIX 128—33); *berza* zach. i pld. 'koloru brzozy, z białymi plamami, pręgami'; *bělaz* : *běl'asz* : *bělész* 'o barwie zbliżonej do białej, albidus, subalbidus'; *bělskz* 'albulus'; *boszskz* pln. deminutivum do *bosz*; *blesnz* zach. i pld. 'szalony, niespełna rozumu' (np. stpol. tylko u Mączyńskiego *blesny*, kasz. *blesni*, zob. Sławski Studia Rospond 66—70); *blkz* zach. 'huczenie, huk, łoskot' : 'topiel wodna, wir' (np. stpol. od XV w. *betk*, też dial.). Obok rzeczownika *blaznz* 'majaczenie, mamienie, zwodzenie; błędzenie, błąd; człowiek błędzący, ośmieszający się, obłąkany, głupiec' dajemy też przymiotnik *blaznz* 'zwodniczy, mamiający, błędny; głupi, obłąkany'. Podobnie obok powszechnie znanego rzeczownika *bléskz* 'blask, fulgor, splendor, fulgur' wydobywamy także przymiotnik *bléskz* zach. i pld. (stpol. *blaski* 'szary, siwy, bladomodry', bułg. dial. *bljásko žtto* 'zboże, które się dobrze nie zawiązało i pozostaje białe').

Wykazujemy również, że nie ma powodu do sceptycyzmu co do bóstwa *běls bogs*, dobrze zaświadczonego w żywym materiale słowiańskim.

16. Nowy materiał dialektyczny umożliwił niekiedy skorygowanie postaci głosowej. Okazało się np., że również i na gruncie słowiańskim w dialektach peryferycznych dobrze zaświadczone jest grupa spółgłoskowa *-zd-* w rodzinie wyrazu *borda* 'broda', a więc bałtyckie *barzda* ma odpowiedniki w słowiańskim (sł. *borzdašica*, *barzôvka*, ros. dial. nowogrodzkie *borozdávka* 'brodawka').

17. Godne uwagi jest współistnienie różnych warstw chronologicznych w budowie morfologicznej wyrazu. Obok pierwotnego prymarnego derywatu *bi-dlo*

'narzędzie do bicia, uderzania, np. kołatka, płocha w krosnach', spotyka się także sekundarne *bija-dlo*. Normalnym przymiotnikiem od *bolto* 'błoto, palus, lutum' jest *bolt-yna*. Szczątkowo zaświadczony jest jednak także archaiczny typ *bolts* (por. Taszycki PSS III 51—4) = lit. *báltas* 'biały'.

18. Niejednokrotnie zwracamy uwagę na niemożliwość jednolitego objaśnienia niektórych wyrazów. Oprócz psł. *běsz* 1. 'zły duch, diabeł' = lit. *bašas* 'straszydło, strach' wyróżniamy też dial. zach. i pld. *běsz* 2. 'wściekanie się, wściekłość' deverbativum od *běsiti* 'doprowadzać do szału, wściekłości'. Za podwójnie motywowany uważamy wyraz *blōdz* 'błąd, error, erratio, deliramentum': na prastarą formację z apofonią -o- do *blēsti blēdq* 'majaczyć, gadać nie do rzeczy; być w błędzie, mylić się' nawarstwił się wtórny derywat wsteczny od *blōditi* 'błądzić, errare, vagari'.

19. Objasnienia badanego wyrazu szukamy przede wszystkim na gruncie słowiańskim. Wystarczy nam np. objaśnienie psł. *bat'a* m. 'starszy członek rodu, zwłaszcza ojciec, brat' jako skróconego hypocoristicum do *brat(r)s*; por. tego samego typu lit. *batis* 'ojciec, ojezulek' < *brōlis* 'brat'. Wbrew O. N. Trubačevowi (STR 21) nie dopatrujemy się tu kontynuacji ie. *patēr* 'ojciec'.

Objasniając psł. *brmēti* 'dźwięczeć, brzęczeć', nawiązujemy przede wszystkim do *bręcati*, porównując z wyrazami tego samego typu, bliskimi pod względem głosowym i znaczeniowym, choć niezależnymi genetycznie stwniem. *bremen*, łac. *fremō*, gr. *βρέμω*. Materiał słowiański nie potwierdził przyjmowanej zwykle obocznej postaci *brmēti*. Historia pol. *brzmieć* wyraźnie wskazuje na wtórność tej postaci (upodobnienie na odległość *b...n* ~ *b...m*, por. paralele s. v. *borna*, *pěsně*).

Pol. dial. kasz. *bucha* 'pycha, duma' (notowane od XVI w.) uważamy za wtórne nomen deverbale od *buchati* 'puchnąć, nabrzmiwać' powstałe dopiero na gruncie polskim. Nie widzimy podstaw do rekonstrukcji bsł. *bausa-* 'pycha' (Trautmann BSW 28), opartej tylko na tym wyrazie.

20. Słownik nasz powinien stworzyć podstawy do opracowania zróżnicowania dialektycznego języka prasłowiańskiego pod względem leksykalnym i słowotwórczym. Z gotowych prawie 900 haseł na litery A B blisko 400 uznajemy za wyraźne dialektyzmy. Wśród nich wyróżniamy ponad 170 wyrazów niemotywowanych. Materiał ten wyodrębnia z jednej strony północ Słowiańszczyzny od południa, z drugiej zaś wskazuje na łączność języków południowo- i wschodniosłowiańskich, a także zachodnio- i południowosłowiańskich. Słabiej zaznacza się odrębność leksykalna grup zachodniej, południowej i wschodniej.

V. UWAGI KOŃCOWE

Litery A—B przedstawiają jakąś $\frac{1}{10}$ — $\frac{1}{15}$ część całości.

Słownik prasłowiański jest pracą zespołową wykonaną przez Zespół Pracowni Języka Prasłowiańskiego Zakładu Słowianoznawstwa PAN.

Aktualni członkowie Zespołu:

Wiesław Boryś (W. B.)	Władysław Sędzik (W. S.)
Wacław Fedorowicz (W. F.)	Franciszek Sławski (F. S.)
Krystyna Herej-Szymańska (K. H.)	Tadeusz Szymański (T. Sz.)
Wanda Namysłowska (W. N.)	Maria Wojtyła-Świerzowska (M. Ś.).

W ciągu lat zespół ulegał poważnym zmianom. Dużą ilość haseł wykonali:
Zbigniew Gołąb (Z. G.)   Kazimierz Polański (K. P.).

Roman Laskowski (R. L.)

Dorywczo brali udział w pracach Zespołu:

Leszek Bednarczyk (L. B.)

Stanisław Stachowski (S. S.)

Józef Reczek (J. Re.)

Bogumiła Szewczykówna (B. Sz.)

Jerzy Rusek (J. R.)

Henryk Wróbel (H. W.).

*   *
*   *

Pozostaje mi miły obowiązek serdecznie podziękować Kierownikowi Zakładu Słowianoznawstwa prof. drowi Zdzisławowi Stieberowi za długoletnią troskliwość i wyrozumiałość dla naszej pracy. Prof. drowi Janowi Safarewiczowi gorąco dziękujemy za cenne uwagi do poszczególnych haseł Słownika.

Franciszek Sławski

VI. LITERATURA O SŁOWNIKU PRASŁOWIAŃSKIM

T. Lehr-Spławiński, F. Sławski, Z pracowni Słownika prasłowiańskiego, RS XX 3—15;

Słownik prasłowiański, zeszyt próbny. Redaktorzy: T. Lehr-Spławiński, F. Sławski, Kraków 1961, s. 66;

F. Sławski, Stan prac nad Słownikiem prasłowiańskim, SPAN 5/1961, 70—8;

K. Polański, Słowotwórstwo w Słowniku prasłowiańskim, SPAN 5/1961, 78—83;

Z. Gołąb, Trzy warstwy chronologiczne w słownictwie prasłowiańskim, SPAN 5/1961, 83—6;

Z. Gołąb, K. Polański, Z badań nad słownictwem prasłowiańskim, Slavica XXIX 525—40;

F. Sławski, O Słowniku prasłowiańskim, JP LIII 181—8;

F. Sławski, Nad pierwszym tomem Słownika prasłowiańskiego, RS XXXIV 3—16.

W Y K A Z S K R Ó T Ó W

I. ŹRÓDŁA I LITERATURA

AA	Arhiv za arbanasku starinu, jezik i etnologiju, I—III Beograd 1923—6.
Abaev ES	V. И. Абаев, Историко-этимологический словарь осетинского языка, I: А—К', Москва—Ленинград 1958.
Abaev SEI	V. И. Абаев, Скифо-европейские изоглоссы на стыке Востока и Запада, Москва 1965.
ABG	С. Б. Бернштейн, Е. В. Чешко, Э. И. Зеленина, Атлас болгарских говоров в СССР, Москва 1958.
AGM	H. Horodyska-Gadkowska, A. Strzyżewska-Zaremba, Atlas gwar mazowieckich, Wrocław 1971 nn.
Agrell BL	S. Agrell, Baltische Lautstudien, Lund 1919.
Agrell IAS	S. Agrell, Intonation und Auslaut im Slavischen, Uppsala 1913.
Agrell ZB	S. Agrell, Zwei Beiträge zur slavischen Lautgeschichte, Lund 1918.
Agrell ZBL AJK	S. Agrell, Zur baltoslavischen Lautgeschichte, Lund 1921. Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich. Opracowany przez Zespół Zakładu Słowianoznawstwa PAN (I—VI pod kierunkiem Z. Stiebera, od VII pod kierunkiem H. Popowskiej-Taborskiej), Wrocław 1964 nn.
AnzSIPh ARG	Anzeiger für slavische Philologie, Wiesbaden 1966 nn. Атлас русских народных говоров центральных областей к востоку от Москвы. Под ред. Р. И. Аванесова, Москва 1957.
Arumaa UG	P. Arumaa, Urslavische Grammatik, I: Einleitung, Lautlehre, Heidelberg 1964.
ASJ	Atlas slovenského jazyka. Hl. autor a vedúci pracovnej skupiny J. Štolc, Bratislava 1968 nn.
AslPh Assem.	Archiv für slavische Philologie, Berlin 1876—1929. Assemanovo izborna evangjelje. Na svétlo dao I. Črnčić, Rim 1878 (nowe fototypiczne wydanie Vajsa-Kurza, Praha 1929).
Bajec Besedo- tvorje Bart.	A. Bajec, Besedotvorje slovenskega jezika, I—IV, Ljubljana 1950—1959. Słownik łacińsko-polski Bartłomieja z Rydgoszezy podług rękopisu z r. 1532 opracował i wydał Bolesław Erzepki, Poznań 1900.
Bartholomae AIW	Ch. Bartholomae, Altiranisches Wörterbuch, 2. unveränd. Aufl., Berlin 1961.

- Bartnicka-Dąbkowska NG
Bartoš DSM
Basara TBW
Battisti-Alessio DEI
Baudouin Szkice
Bauer Vývoj BB
BDA
BDial.
BE
Bednarczuk IEP
Bednarczuk PSP
Belostenec
Beneš ČP
Benveniste Origines
Benveniste Voc.
BER
Berneker SEW
Bernštejn OSG
Bevzenko IMUM
Bezljaj ES (poskusni)
Bezljaj Eseji
Bezljaj SVI
Bělič Dol.
Bilećkyj-Nosenko
- B. Bartnicka-Dąbkowska, Polskie ludowe nazwy grzybów, Wrocław 1964. PJ PAN 42.
F. Bartoš, Dialektický slovník moravský, Praha 1906.
J. Basara, Terminologia budownictwa wiejskiego w dialektach polskich. Cz. 1. Dom mieszkalny. Cz. 2. Pomieszczenia gospodarskie, ogrodzenia, zamknięcia, Wrocław 1964—1965. PJ PAN 43.
C. Battisti, G. Alessio, Dizionario etimologico italiano, I—V, Firenze 1968.
J. Baudouin de Courtenay, Szkice językoznawcze, I, Warszawa 1904.
J. Bauer, Vývoj českého souvětí, Praha 1960.
Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen, wyd. A. Bezzenger I—XVIII, A. Bezzenger u. V. Prellwitz XIX—XXX, Göttingen 1877—1906.
Български диалектен атлас. Съставен под ръководство на Ст. Стойков и С. Б. Бернищейн (I), Ст. Стойков (II), София 1964 гг.
Българска диалектология. Проучвания и материали. София 1962 гг.
Български език, София 1951 гг.
L. Bednarczuk, Indo-European Parataxis, Kraków 1972.
L. Bednarczuk, Polskie spójniki parataktyczne, Wrocław 1967. PKJ PAN Kr. 13.
Ioannis Belostenec... Gazophylacium seu Latino-Illyricorum onomatium aerarium..., Zagrabiae 1740. — Cytowane za RJAZ.
J. Beneš, O českých příjmeních, Praha 1962.
É. Benveniste, Origines de la formation des noms en indo-européen. 3. tirage, Paris 1962.
É. Benveniste, Le vocabulaire des institutions indo-européennes, I—II, Paris 1969.
Български етимологичен речник. Съставили: Вл. Георгиев, Ив. Гълъбов, Й. Заимов, Ст. Илчев, София 1962 гг.
E. Berneker, Slavisches etymologisches Wörterbuch A—morz, Heidelberg 1908—1913.
С. Б. Берништейн, Очерк сравнительной грамматики славянских языков, Москва 1961.
С. П. Бевзенко, Исторична морфология української мови. (Нариси із словозміни та словотвору), Ужгород 1960.
F. Bezljaj, Etimološki slovar slovenskega jezika. Poskusni zvezek, Ljubljana 1963.
F. Bezljaj, Eseji o slovenskem jeziku, Ljubljana 1967.
F. Bezljaj, Slovenska vodna imena, I—II, Ljubljana 1956—1961.
J. Bělič, Dolská nářečí na Moravě, Praha 1954.
П. Білецький-Носенко, Словник української мови. Підготував до видання В. В. Німчук, Київ 1966.

- Bjaľkevič Mo-
hylew
Blanár SHL I. K. Бялькевіч, Краёвы слоўнік усходняй Магілёўшчыны, Мінск 1970.
V. Blanár, Zo slovenskej historickej lexikológie. Slovníkovy rozbor počtových knh z banickej osady Boce, Bratislava 1961.
- Bloch-Wartburg
DEF O. Bloch, W. von Wartburg, Dictionnaire étymologique de la langue française. 3. éd. refondue par W. von Wartburg, Paris 1960.
- BLZ Беларускі лінгвістычны зборнік, Мінск 1966.
- BMS Beogradski međunarodni slavistički sastanak (15—21 IX 1955), Beograd 1957.
- BN Biblioteka Narodowa, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Lwów (do r. 1939), Wrocław.
- Boisacq DE É. Boisacq, Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Étudiée dans ses rapports avec les autres langues indo-européennes. 3. éd., Heidelberg 1938.
- BPP Biblioteka Pisarzów Polskich, Polska Akademia Umiejętności, Instytut Badań Literackich PAN, Kraków (Wrocław) 1889 nn.
- BPTJ Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego, Kraków 1927 nn. (od 1956 Wrocław).
- Brіцyn VSL M. A. Брицын, Из истории восточнославянской лексики, Киев 1965.
- Brodowska-Ho-
nowska SPS M. Brodowska-Honowska, Słowotwórstwo przymiotnika w języku staro-cerkiewno-słowiańskim, Kraków 1960. MS PAN 2.
- BRS Беларуская-рускі слоўнік. Пад рэд. К. К. Крапівы, Масква 1962.
- Brückner LS A. Brückner, Litu-slavische Studien, I. Die slavischen Fremdwörter im Litauischen, Weimar 1877.
- Brückner SE A. Brückner, Słownik etymologiczny języka polskiego, Kraków 1927.
- Brugmann Grdr. K. Brugmann, Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen, 2. wyd., Strassburg 1897—1916.
- Brugmann KVG K. Brugmann, Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen, Strassburg 1902—1904.
- Brus. leksik.
i etym. Беларуская лексікалогія і этымалогія, Мінск 1968.
- BSL Bulletin de la Société de Linguistique de Paris, Paris 1868 nn.
- BTR Български тълковен речник. Автори: Л. Андрейчин, Л. Георгиев, Ст. Илчев, Н. Костов, Ив. Леков, Ст. Стойков, Цв. Тодоров, София 1955.
- Budziszewska
SPŻ W. Budziszewska, Słowiańskie słownictwo dotyczące przyrody żywej, Wrocław 1965. MS PAN 6.
- Buffa Dlhá Lúka F. Buffa, Nářečie Dlhej Lúky v Bardejovskom okrese, Bratislava 1953.
- Buffa SBN F. Buffa, Vznik a vývin slovenskej botanickej nomenklatury, Bratislava 1972.
- Buga RR K. Būga, Rinktiniai raštai, I—III, Vilnius 1958—1962.

Bulachovskýj PPUM	Л. А. Булаховський, Питання походження української мови, Київ 1956.
Christov Madan Cioranescu DER	Г. Христов, Местните имена в Маданско, София 1964. A. Cioranescu, Diccionario etimologico rumano. Unisersidad de la Laguna. Biblioteca Filologica, Tenerife 1966.
Cloz.	Glagolita Clozův. Vydal V. Vondrák, Praha 1893.
Comment. Ki- parsky	Lingua viget. Commentationes slavicae in honorem V. Ki- parsky, Helsinki 1964.
Cresc.	Crescencyusza Księgi o gospodarstwie i opatrzeniu rozmno- żenia rozlicznych pożytków, każdemu stanowi potrzebne, Kraków 1549.
Cyran Przy- słówki	W. Cyran, Przysłówki polskie. Budowa słowotwórcza, Łódź 1967.
Černych Leksi- kol.	П. Я. Черных, Очерк русской исторической лексико- логии, Москва 1956.
ČMF	Časopis pro Moderní Filologii, Praha 1911 nn.
ČP IV	Československé přednášky pro IV. Mezinárodní sjezd sla- vistů v Moskvě, Praha 1958. ČP V = ... pro V. ... v Sofii, Praha 1963. ČP VI = ... pro VI. ... v Praze, Praha 1968.
DABM	Дыялекталагічны атлас беларускай мовы. Пад рэд. Р. І. Аванесавы, К. К. Крапівы і Ю. Ф. Мацкевіч, Мінск 1963.
Dal	В. Даль, Толковый словарь живого великорусского языка. 3. исправленное и значительно дополненное изда- ние под ред. И. А. Бодуэна-де-Куртене, I—IV, С.-Пе- тербург—Москва 1903—1909.
Daničić RSS	Ђ. Даничић, Рјечник из књижевних старина српских, I—III, У Биограду 1863—1864.
Dejna AGK	K. Dejna, Atlas gwarowy województwa kieleckiego, Łódź 1962—1968.
Dejna PLP	K. Dejna, Polsko-laskie pogranicze językowe na terenie Polski, I—II, Łódź 1951—1953.
Devoto DE	G. Devoto, Avviamento alla etimologia italiana. Dizionario etimologico, 2. ed. riveduta e ampliata, Firenze 1968.
Dial. leks. 1969	Диалектная лексика 1969, Ленинград 1971. Вопросы изучения лексики русских народных говоров. Диалектная лексика 1971, Ленинград 1972.
Diels AG	P. Diels, Altkirchenslavische Grammatik I, 2. Aufl., Hei- delberg 1963.
Diss. Slav.	Dissertationes Slavicae. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Szeged 1962 nn.
DMUM	Дослідження і матеріали з української мови, Київ.
DNSchrijnen	Donum natalicium Schrijnen, Nijmegen — Utrecht 1929.
Donum	Donum Balticum. To Christian S. Stang... Edited by V. Rūke-Dravina, Stockholm 1970.
DSP 1641	M. Karaś, A. Karasiowa, Mariana z Jaślisk Dykejonarz słowiańsko-polski z roku 1641 (Dictionarium sclavo-polo- nicum...), Wrocław 1969. PKJ PAN Kr. 21.
Durnovo Očerk	Н. Дурново, Очерк истории русского языка, Москва— Ленинград 1924.

- Duvernois A. Duvernois, Słownik języka bułgarskiego, I—II, Moskwa 1889.
- DWA Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, Wien.
- Dzendzelivskýj Zakarp. Й. О. Дзєндзелівський, Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР (лексика), I—II, Ужгород 1958—1960.
- Dzendzelivskýj UZLP Й. О. Дзєндзелівський, Українсько-західнослов'янські лексичні паралелі, Київ 1969.
- Ebert RV Reallexikon der Vorgeschichte, wyd. M. Ebert, I—XV, Berlin 1924—1932.
- Eichler EW E. Eichler, Etymologisches Wörterbuch der slawischen Elemente im Ostmitteleutschen, Bautzen 1965.
- EIRJ Этимологические исследования по русскому языку, Москва 1960 гг.
- Elezović Kos.-Met. Г. Елезовић, Речник косовско-метохиноског дијалекта, I—II, Београд 1932—1935.
- Endzelin LG J. Endzelin, Lettische Grammatik, Heidelberg 1923.
- Endzelin SBE И. Эндзелин, Славяно-балтийские этюды, Харьков 1911.
- Eriksson Le nid *prav-* G. Eriksson, Le nid *prav-* dans son champ sémantique. Recherches sur le vocabulaire slave, Stockholm 1967.
- ESR Études Slaves et Roumaines, Budapest 1948 гг.
- ESSJ Etymologický slovník slovanských jazyků. Ukázkové číslo. Red. E. Havlová, Brno 1966.
- Etim. Этимология, Москва 1963 гг. (Dalsze tomy oznaczone datami 1964 гг., niezależnymi od roku wydania).
- Euch. Euchologium Sinaiticum, wyd. R. Nahtigal, I—II, Ljubljana 1942.
- Falk—Torp H. S. Falk, A. Torp, Norwegisch-Dänisches etymologisches Wörterbuch, I—II, Heidelberg 1910—1911. — 2. Aufl., Oslo—Bergen 1960.
- Fasske Vetschau H. Fasske, Die Vetschauer Mundart, Bautzen 1964.
- Federowski LB M. Federowski, Lud białoruski, I—VII, Warszawa 1897—1969.
- Feist VWGS S. Feist, Vergleichendes Wörterbuch der gotischen Sprache, 3. neubearbeit. u. vermehrte Aufl., Leiden 1939.
- Ferianc SNR O. Ferianc, Slovenské názvoslovie rýb Československej republiky a susediacich krajov, Turčiansky sv. Martin 1948.
- Ferianc SNV O. Ferianc, Slovenské názvoslovie vtákov, Bratislava 1958.
- Festschrift Vasmer Festschrift für Max Vasmer zum 70. Geburtstag, Wiesbaden 1956.
- Filin Proisch. Ф. П. Филин, Происхождение русского, украинского и белорусского языков. Историко-диалектологический очерк, Ленинград 1972.
- Flajšhans Klaret Klaret a jeho družina. Text z rukopisu upravil a vydal V. Flajšhans I—II, Praha 1926—1928.
- For Jakobson For Roman Jakobson. Essays on the Occasion of his sixtieth Birthday 11 October 1956, The Hague 1956.
- Fortunatov Lekcii Ф. Фортунаговъ, Лекции по фонетике старославянского (церковнославянского) языка, Петроградъ 1919.

- Fraenkel BS E. Fraenkel, Die baltischen Sprachen, ihre Beziehungen zu einander und zu den indogermanischen Schwesteridiomen als Einführung in die baltische Sprachwissenschaft, Heidelberg 1950.
- Fraenkel LEW E. Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch, I—II, Heidelberg 1955—1965.
- Friedrich HW J. Friedrich, Hethitisches Wörterbuch. Kurzgefasste kritische Sammlung der Deutungen hethitischer Wörter, Heidelberg 1952. Ergänzungshefte 1—3, Heidelberg 1957—1966.
- Frinta Bohem. A. Frinta, Bohemizmy a paleoslovenizmy v lužickosrbské terminologii křesťanské a jejich dějepisný význam. Acta Universitatis Carolinae 1954. Philologica 5, Praha 1954.
- Frinta NNČS A. Frinta, Náboženské názvosloví československé, Praha 1918.
- Frisk GEW H. Frisk, Griechisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg 1960 nn.
- Fryz. Fragmenty fryzyńskie. Wyd.: F. Ramovš, M. Kos, Brižinski spomeniki, Ljubljana 1937.
- Gebauer HMČ J. Gebauer, Historická mluvnice jazyka českého, Praha 1894—1898. — Wydanie fototypiczne: Praha 1958—1963.
- Gebauer Sl. J. Gebauer, Slovník staročeský, I—II (*a-netbalivost*), Praha 1903 nn. — 2. vyd. Praha 1970.
- Georgiev BEO B. Георгиев, Българска етимология и ономастика, София 1960.
- Georgiev Morfoloģija B. Георгиев, Основни проблеми на славянската диакронна морфология, София 1969.
- Georgiev VBE B. Георгиев, Въпроси на българската етимология, София 1958.
- Georgiev Vok. sistema B. Георгиев, Вокалната система в развој на славянските езици, София 1964.
- Gerov H. Геров, Речникъ на българскій языкъ, I—V (IV—V подъ ред. на Т. Панчевъ), Пловдивъ 1895—1904.
- Gerov Dop. Дополнение на българския речникъ отъ Н. Геровъ. Събралъ, наредилъ и изтъкувалъ Т. Панчевъ, Пловдивъ 1908.
- GHJP Z. Klemensiewicz, T. Lehr-Splawiński, S. Urbańczyk, Gramatyka historyczna języka polskiego, Warszawa 1955.
- Giannelli LM C. Giannelli, Un lexique macédonien du XVIe siècle. Avec la collaboration de A. Vaillant, Paris 1958.
- GJP T. Benni, J. Łoś, K. Nitsch, J. Rozwadowski, H. Ułaszyn, Gramatyka języka polskiego, Kraków 1923.
- Glonar SS J. Glonar, Slovar slovenskega jezika, Ljubljana 1936.
- Glotta Glotta, Zeitschrift für griechische und lateinische Sprache, Göttingen 1907 nn.
- Gregor Slav.-buč. A. Gregor, Slovník nářečí slavkovsko-bučovického, Praha—Brno 1959.
- Grinkova Ist.leks. H. П. Гринкова, Вопросы исторической лексикологии русского языка I, Ленинград 1962.

- Gruchmanowa Kramská GSU Habovštiak Orava Havers NLS Havránek GV Havránek-Jedlička ČM HDZ Herne SF Hinze WDLF Hirt IG Hirtz RNZN HLBM Holthausen VEWA Holub-Kopečný ES Hołyńska-Baranowa UNM Horbač ULS XVII Horečka Frenštát Hosák-Šrámek Hrabec EK Hrinčenko Hruška DSCh Hujer Příspěvky IA IF
- M. Gruchmanowa, Gwary Kramsk, Podmokli i Dąbrówki w województwie zielonogórskim, Zielona Góra 1969.
 Годишник на Софийския университет, София 1905 nn.
 A. Habovštiak, Oravské nárečia, Bratislava 1965.
 W. Havers, Neuere Literatur zum Sprachtabu, Wien 1946.
 B. Havránek, Genera verbi v slovanských jazycích, I—II, Praha 1928—1937.
 B. Havránek, A. Jedlička, Česká mluvnice, Praha 1963.
 Hrvatski dijalektološki zbornik, Zagreb 1956 nn.
 G. Herne, Die slavischen Farbenbenennungen. Eine semasiologisch-etymologische Untersuchung, Uppsala 1954.
 F. Hinze, Wörterbuch und Lautlehre der deutschen Lehnwörter im Pomoranischen (Kaschubischen). Veröff. d. Instituts f. Slawistik DAW 37, Berlin 1965.
 H. Hirt, Indogermanische Grammatik, I—V, Heidelberg 1927—1929.
 M. Hirtz, Rječnik narodnih zoologičkih naziva, I—III, Zagreb 1928—1956.
 Гістарычная лексікалогія беларускай мовы. Рэд. А. Я. Баханькаў, А. І. Жураўскі, М. Р. Суднік, Мінск 1970.
 F. Holthausen, Vergleichendes und etymologisches Wörterbuch des Altwestnordischen, Altnorwegisch-isländischen einschliesslich der Lehn- und Fremdwörter sowie der Eigennamen, Göttingen 1948.
 J. Holub, F. Kopečný, Etymologický slovník jazyka českého Praha 1952.
 T. Hołyńska-Baranowa, Ukraińskie nazwy miesięcy na tle ogólnosłowiańskim, Wrocław 1969. PJ PAN 51.
 O. Горбач, Перший рукописний українсько-латинський словник Арсенія Корецького-Сатановського та Єпіфанія Славинецького, Рим 1968.
 F. Horečka, Nářečí na Frenštátsku, Frenštát pod Radhoštěm 1941.
 L. Hosák, R. Šrámek, Místní jména na Moravě a ve Slezsku, Praha 1970 nn.
 S. Hrabec, Elementy kresowe w języku niektórych pisarzy polskich XVI i XVII w., Toruń 1949.
 Словарь украинскаго языка собранный редакцией журнала „Кіевская Старина“. Редактировали, съ добавлениемъ собственныхъ матеріаловъ Б. Д. Гринченко, I—IV, Кіевъ 1907—1909.
 J. F. Hruška, Dialektický slovník chodský, Praha 1907.
 O. Hujer, Příspěvky k historii a dialektologii českého jazyka, Praha 1961.
 Anzeiger für indogermanische Sprach- und Altertumskunde, Beiblatt zu den Indogerm. Forschungen, Strassburg 1892 nn.
 Indogermanische Forschungen, Strassburg 1892 nn.

- IG Indogermanische Grammatik, herausgeg. von Jerzy Kuryłowicz, Heidelberg 1968 nn.
- IGLEJ Историческая грамматика и лексикология русского языка. Материалы и исследования, Москва 1962.
- ПВЕ Известия на Института за български език, София 1952 nn.
- IJ Indogermanisches Jahrbuch, Berlin 1914 nn.
- IJSLP International Journal of Slavic Linguistics and Poetics, The Hague 1959 nn.
- Илчев RLI С. Илчев, Речник на личните и фамилни имена у българите, София 1969.
- Иљинскиј NA Г. А. Ильинский, О некоторых архаизмах и новообразованиях праславянского языка, Прага 1902.
- Иљинскиј PG Г. А. Ильинский, Праславянская грамматика, Нежинь 1916.
- Иљинскиј SM Г. А. Ильинский, Сложные местоимения... в славянских языках, Москва 1905.
- Илић-Svityč Акс. В. М. Илич-Свитыч, Именная акцентуация в балтийском и славянском. Судьба акцентуационных парадигм, Москва 1963.
- Исаџенко SRS А. V. Isačenko, Slovensko-ruský prekladový slovník, I—III, Bratislava 1950—1957.
- Issled. drevne-russ. 1969 Исследования по словообразованию и лексикологии древнерусского языка, Москва 1969.
- Issled. ist. leks. Исследования по исторической лексикологии древнерусского языка, Москва 1964.
- Issled. leks. russ. Исследования по лексикологии и грамматике русского языка, Москва 1961.
- Issled. serboluž. Исследования по серболужицким языкам, Москва 1970.
- Ivanova Troj. А. Иванова, Троянски дамаскин, български паметник от XVII век, София 1967.
- Ivanov-Toporov Slav. sem. В. В. Иванов, В. Н. Топоров, Славянские языковые моделирующие семиотические системы, Москва 1965.
- sistemy
- Iveković-Broz F. Iveković, I. Broz, Rječnik hrvatskoga jezika, I—II, Zagreb 1901.
- Ivšić SPG S. Ivšić, Slavenska poredbena gramatika. Priredili J. Vrana i R. Katičić, Zagreb 1970.
- Iz ist. slov Из истории слов и словарей, Ленинград 1963.
- Izsléd. Romanski Езиковедско-этнографски изследования в памет на академик Стоян Романски, София 1960.
- Izv. Известия Отделения Русского Языка и Словесности Императорской Академии Наукъ, Петроградъ 1896 — Ленинград 1927; Известия Академии Наук СССР, Отделение литературы и языка, Москва—Ленинград 1940 nn.
- Jacobsson G. Jacobsson, L'histoire d'un groupe de mots balto-slaves, Göteborg 1958.
- HMBS
- Jagić EKS V. Jagić, Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. Neue berichtigte und erweiterte Ausgabe, Berlin 1913.
- Jahn Adv. J. Jahn, Slovanské adverbium, Praha 1966.
- Jakobson SW R. Jakobson, Selected Writings, 'S-Gravenhage 1962 nn.

- Jakubaš F. Jakubaš, Hornjoserbsko-němski słownik, Budyšin 1954.
 Jambrešić Lexicon Latinum interpretatione Illyrica, Germanica et Hungarica... ab Andrea Jambressich..., Zagrabiae 1742. — Cytowane za RJAZ.
- Janko PS J. Janko, O pravěku slovanském, Praha 1912.
 Jankoŭski DS Ф. Янкоўскі, Дыялектны слоўнік, I—III, Мінск 1959, 1960, 1970.
- Jaškin BHN I. Я. Яшкін, Беларуская геаграфічныя назвы. Тапаграфія. Гідралогія, Мінск 1971.
- JF Јужнословенски филолог, Београд 1913 nn.
 JIRS Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache, I—XXIX, Leipzig 1894—1921.
- JiS Jezik in slovstvo, Ljubljana 1955 nn.
 JP Język Polski, Kraków 1913 nn.
 JPE Język polski i jego historia z uwzględnieniem innych języków na ziemiach polskich, I—II, Encyklopedia, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1915.
- JS Jazykovedný Sborník, Turčiansky sv. Martin 1946/7 nn.
 Jungmann J. Jungmann, Slovník česko-německý, I—V, Praha 1835—1839.
- Jurčanka Mscisl. Г. Юрчанка, Дыялектны слоўнік. (З гаворак Мсціслаўшчыны), Мінск 1966.
- Kálal M. Kálal, Slovenský slovník z literatúry aj nářečí, Banská Bystrica 1924.
- Kalima SLO J. Kalima, Die slavischen Lehnwörter im Ostseefinnischen, Berlin 1956.
- Kálmán RWL B. Kálmán, Die russischen Lehnwörter im Wogulischen, Budapest 1961.
- Karłowicz SGP J. Karłowicz, Słownik gwar polskich, I—VI, Kraków 1900—1911.
- Karłowicz SWO J. Karłowicz, Słownik wyrazów obcego a mniej jasnego pochodzenia używanych w języku polskim, Kraków 1894—1905.
- Karskij Belorusy E. Ф. Карский, Белорусы. Язык белорусского народа, I—II, Москва 1955—1956 (1. wyd.: I—III, Варшава 1908—1912).
- Казьрjаровіч М. І. Казьпяровіч, Віцебскі краёвы слоўнік, Віцебск 1927.
 Vicebsk
 KDA С. Б. Бернштейн, В. М. Иллич-Свитыч, Г. П. Клепикова, Т. В. Попова, В. В. Усачева, Карпатский диалектологический атлас, I: текст, II: карты, Москва 1967.
- KDO Карпатская диалектология и ономастика, Москва 1972.
 Kellner VN A. Kellner, Východolašská nářečí, II, Brno 1949.
 KESRJ Н. М. Шанский, В. В. Иванов, Т. В. Шанская, Краткий этимологический словарь русского языка, Москва 1961. — 2. wyd.: Москва 1972.
- Kiparsky GLG V. Kiparsky, Die gemeinslavischen Lehnwörter aus dem Germanischen, Annales Academiae Scientiarum Fennicae XXXII 2, Helsinki 1934.

- Kiparsky Wortakzent V. Kiparsky, *Der Wortakzent der russischen Schriftsprache*, Heidelberg 1962.
- Kiselevskij Bot. sl. A. И. Киселевский, *Латино-русско-белорусский ботанический словарь*, Минск 1967.
- Kluge EW¹⁸ F. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, 18. Aufl. bearb. von W. Mitzka, Berlin 1960.
- KLW Kultura ludowa Wielkopolski. Pod red. J. Burszty, Poznań 1960 nn.
- Kn. G. Knapski (Cnapius), *Thesaurus polono-latino-graecus...*, Kraków 1621.
- Kniezsa MNSJ I. Kniezsa, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*, I, 1—2, Budapest 1955.
- Knutsson GL K. Knutsson, *Die germanischen Lehnwörter im Slavischen vom Typus *buky**, Lund 1929.
- Kolberg Pomorzec O. Kolberg, *Pomorzec. Dzieła wszystkie 39*, Kraków 1965. Tu też: A. Hilferding, *Ostatki Słowian na południowym brzegu Bałtyckiego Morza*.
- Komárek HMČ M. Komárek, *Historická mluvnice česká, I. Hláskosloví*, Praha 1958.
- Koneski GMJ Б. Конески, *Граматика на македонскиот литературен јазик*, [2. wyd.], Скопје 1967.
- Koneski Ist. Б. Конески, *Историја на македонскиот јазик*, Скопје 1965.
- Kořínek Studie J. M. Kořínek, *Studie z oblasti onomatopoeje*, Praha 1934.
- Koseska BSM V. Koseska, *Bułgarskie słownictwo meteorologiczne na tle ogólnosłowiańskim*, Wrocław 1972. PJ PAN 63.
- Kosiński Czechów W. Kosiński, *Słownik okolicy Czechowa*, MPKJ VII 27—74, Kraków 1914.
- Kotkov Očerki С. И. Котков, *Очерки по лексике южновеликорусской письменности XVI—XVIII веков*, Москва 1970.
- Kott F. Š. Kott, *Česko-německý slovník, I—VII*, Praha 1878—1893.
- Kott Dod. DSM F. Š. Kott, *Dodatky k Bartošovu dialektickému slovníku moravskému*, Praha 1910.
- Kovačev MNGabr. H. П. Ковачев, *Местните названия в Габровско*, София 1965.
- Kovačev MNSevl. H. П. Ковачев, *Местните названия от Севлиево*, София 1961.
- Kovačev Trojan H. П. Ковачев, *Топонимия на Троянско*, София 1969.
- Krantzmayer OK E. Krantzmayer, *Ortsnamenbuch von Kärnten, I—II*, Klagenfurt 1956—1958.
- Kronasser EHS H. Kronasser, *Etymologie der hethitischen Sprache, I*, Wiesbaden 1966.
- Kronasser HS H. Kronasser, *Handbuch der Semasiologie*, Heidelberg 1952.
- KRW Księga referatów. Sekcja I — Językoznawstwo. II. Międzynarodowy Zjazd Słowistów (Filologów słowiańskich), Warszawa 1934.
- KSchB Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung auf dem Gebiete der arischen, keltischen und slavischen Sprachen

- (wyd.: A. Kuhn, A. Schleicher), I—VIII, Berlin 1856—1876.
- KSIS** Краткие Сообщения Института Славяноведения АН СССР, Москва.
- Kubín Kladsko** J. Kubín, Lidomluva Čechů kladských, Praha 1913.
- Kucała PSM** M. Kucała, Porównawczy słownik trzech wsi małopolskich, Wrocław 1957. PJ PAN 11.
- Kulikovskij Olo-
nec** Г. Куликовский, Словарь областного олонцакого наречия, Санктпетербургъ 1898.
- Kupiszewski SM** W. Kupiszewski, Słownictwo meteorologiczne w gwarach i historii języka polskiego, Wrocław 1969. PJ PAN 57.
- Kurschat Thes.** Alexander Kurschat, Litauisch-deutsches Wörterbuch. Thesaurus Linguae Lituanae. Hrsgg. von W. Wissmann u. E. Hofmann. Unter Mitwirkung von Armin Kurschat u. Hertha Krick, Göttingen 1968 nn.
- Kuryłowicz Acc.** J. Kuryłowicz, L'accentuation des langues indo-européennes, Wrocław 1958.
- Kuryłowicz AI** J. Kuryłowicz, L'apophonie en indo-européen, Wrocław 1956.
- Kuryłowicz Ét.** J. Kuryłowicz, Études indoeuropéennes, I, Kraków 1935.
- Kuryłowicz IC** J. Kuryłowicz, The Inflectional Categories of Indo-European, Heidelberg 1964.
- Kuryłowicz IG** J. Kuryłowicz, Indogermanische Grammatik, II. Akzent. Ablaut, Heidelberg 1968.
- Kuryłowicz ZJ** J. Kuryłowicz, Związki językowe słowiańsko-germańskie, Przegląd Zachodni 1951, 5/6, s. 191—206.
- Kuzela-Rudn.** Z. Kuzela, J. Rudnyćkyj, Ukrainisch-deutsches Wörterbuch. Unter Mitwirkung von K. H. Meyer, Leipzig 1943.
- Kuznecov MPJ** П. С. Кузнецов, Очерки по морфологии праславянского языка, Москва 1961.
- KZ** Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen, begründet von A. Kuhn, Berlin 1852 nn.
- L.** S. B. Linde, Słownik języka polskiego, 2. wyd., I—VI, Lwów 1854—1860 (wyd. 1.: Warszawa 1807—1814).—S. Hrabec, F. Peplowski, Wiadomości o autorach i dziełach cytowanych w Słowniku Lindego, Warszawa 1963.
- Lajmert RM** J. Lajmert, Rostlinske mjena serbske, němske, laćanske, Berlin 1954.
- Lamprecht** A. Lamprecht, Slovník středopavského nářečí, Ostrava 1963.
- Opava** Language. Journal of the Linguistic Society of America. Baltimore.
- Language**
- Larin Pariž.** Б. А. Ларин, Парижский Словарь московитов 1586 г., Рига 1948.
- Slov. 1586.**
- Larin RAS** Б. А. Ларин, Русско-английский словарь-дневник Ричарда Джемса (1618—1619 гг.). Ленинград 1959.
- 1618—1619**
- LD** Лінгвістычныя даследаванні. Зборнік артыкулаў, Мінск 1971.
- Leder RF** I. Leder, Russische Fischnamen, Wiesbaden 1968.

- Lehr-Splawiński GP T. Lehr-Splawiński, Gramatyka połabska, Lwów 1929.
- Lehr-Splawiński, Polański SE T. Lehr-Splawiński, K. Polański, Słownik etymologiczny języka Drzewian połabskich, z. 1: *A—d'izd*, Wrocław 1962.
- Leks.Bjul. Лексикографічний бюлетень, Київ.
- Leks. drevneruss. Лексикология и словообразование древнерусского языка, Москва 1966.
- Leks. Palessja (Minsk) Лексика Палесся ў прасторы і часе. Аўтары: Г. В. Вештарт, Л. Ц. Выгонная, І. І. Лучыц-Федарэц, В. У. Мартынаў, Мінск 1971.
- Leks. Polesja Лексика Полесья. Материалы для полесского диалектного словаря, Москва 1968.
- Leks. russ. gov. Лексика русских народных говоров. (Опыт исследования), Москва—Ленинград 1966.
- Leks. Zyz. Лексис Лаврентія Зизанія. Синоніма славеноросская. Підготовка текстів пам'яток і вступні статі В. В. Німчука, Київ 1964.
- Leskien BN A. Leskien, Die Bildung der Nomina im Litauischen, Leipzig 1891.
- LF Listy Filologické, Praha 1874 nn.
- Lidén BSA E. Lidén, Ein baltisch-slavisches Anlautgesetz, Göteborg 1899.
- Lidén SAVS E. Lidén, Studien zur altindischen und vergleichenden Sprachgeschichte, Uppsala 1897.
- LISL Létopis Instituta za serbski ludospyt. Rjad A: Rěčespyt a literatura, Budyšin 1952 nn.
- LKŽod. Lietuvių kalbos žodynas, Vilnius 1941 nn.
- Loos J. Loos, Wörterbuch der slovakischen, ungarischen und deutschen Sprache, Pest 1871.
- Lorentz GP F. Lorentz, Gramatyka pomorska. Przekł. z niem. rękopisu i posłowie M. Rudnicki, indeks wyrazów P. Smoczyński, I—III, wyd. fotoofset., Wrocław 1958—1962 (wyd. 1.: Poznań 1927—1937).
- Lorentz PW F. Lorentz, Pomoranisches Wörterbuch, I: *A—P*, Berlin 1958, II—III fortgeführt von F. Hinze, Berlin 1968 nn.
- Lorentz SIW F. Lorentz, Slovinzisches Wörterbuch, I—II, St.-Petersburg 1908—1912.
- Lorentz SNH F. Lorentz, Slawische Namen Hinterpommerns (Pomorze Zachodnie), Berlin 1964.
- Loriš Ostrava J. Loriš, Razbor podřečí hornoostravského ve Slezsku, Praha 1899.
- LP Lingua Posnaniensis, Poznań 1949 nn.
- LS Lud Słowiański, I—IV, Kraków 1929—1938.
- Lysenko Polissja П. С. Лисенко, Словник діалектної лексики середнього і східного Полісся, Київ 1961.
- Львов Очерки А. С. Львов, Очерки по лексике памятников старославянской письменности, Москва 1966.
- Łoś GP J. Łoś, Gramatyka polska, I—III, Kraków 1922—1927.
- Łoś SS И. Л. Лось, Сложные слова в польском языке, С.-Петербург 1901.

- Machek ČSR V. Machek, Česká a slovenská jména rostlin, Praha 1954.
 Machek ES V. Machek, Etymologický slovník jazyka českého a slovenského, Praha 1957.
 Machek ES² V. Machek, Etymologický slovník jazyka českého, 2. opr. a doplň. vyd., Praha 1968.
 Machek Recherches V. Machek, Recherches dans le domaine du lexique balto-slave, Brno 1934.
 Machek Studie V. Machek, Studie o tvoření výrazů expresivních, Praha 1930.
 Maciejewski J. Maciejewski, Słownik chełmińsko-dobrzyński (Siemoń, Chełm.-dobrz. Dulska), Toruń 1969.
 MAGP Mały atlas gwar polskich. Opracowany przez Pracownię Zakładu Językoznawstwa PAN w Krakowie pod kierunkiem K. Nitscha (I—II), M. Karasia (III nn.), I—XIII, Wrocław 1957—1970.
 Majewski SN E. Majewski, Słownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich, I—II, Warszawa 1889—1894.
 Makowiecki Sł. bot. Słownik botaniczny łacińsko-mańtoruski, zebrał i ułożył w latach 1877—1932 Stefan Makowiecki, Kraków 1936. PKJ PAU 24.
 Malina Mistřice I. Malina, Slovník nářečí mistřického, Praha 1946.
 Małecki SW Małecki, Dwie gwary macedońskie (Suche i Wysoka w Soluńskim), I. Teksty, II. Słownik, Kraków 1934.
 Małecki-Nitsch M. Małecki, K. Nitsch, Atlas językowy polskiego Podkarpacia, Kraków 1934.
 AJPP
 Mar. Quattuor evangeliorum versionis palaeoslovenicae codex Marianus glagoliticus, ed. V. Jagić, Berlin—Sanktpeterburg 1883.
 Maretić Gram. T. Maretić, Gramatika hrvatskoga ili srpskoga kniževnog jezika, 3. izd., Zagreb 1963 (1. wyd.: Zagreb 1899).
 Martynov SGLV B. B. Мартынов, Славяно-германское лексическое взаимодействие древнейшей поры. (К проблеме прародины славян), Минск 1963.
 Martynov SIA B. B. Мартынов, Славянская и индоевропейская аккомодация, Минск 1968.
 Mat. russ. dial. Материалы и исследования по русской диалектологии, Москва 1959 nn.
 Mat. SRNG Materiały z Instytutu Językoznawstwa AN ZSRR w Leningradzie, opracowującego słownik gwar rosyjskich (SRNG).
 Mayrhofer M. Mayrhofer, Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen. A Concise Etymological Sanskrit Dictionary, Heidelberg 1953 nn.
 KEWA
 Mazon DSA A. Mazon, Documents, contes et chansons slaves de l'Albanie du sud, Paris 1936.
 Mažuranić Prinosi V. Mažuranić, Prinosi za hrvatski pravopovjesni rječnik, Zagreb 1908—1922.
 Mačz. J. Mačzyński, Lexicon latino-polonicum ex optimis latinae linguae scriptoribus concinnatum, Regiomonti Borussiae 1664. — W. Kuraszkiewicz, Wyrazy polskie w słowniku łacińsko-polskim Jana Mačzyńskiego, I—II, Wrocław 1962—1963.

- MBBR Материали за български ботаничен речник. Събрани от Б. Давидов и А. Явашев. Допълнени и редактирани от Б. Ахтаров, София 1939.
- Megiser 1592 П. Megiser, Slovenisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch. Neugestaltung und Faksimile der ersten Ausgabe aus dem Jahre 1592. Bearbeitet von A. Lägroid, Wiesbaden 1967.
- Meillet DEL³ A. Ernout, A. Meillet, Dictionnaire étymologique de la langue latine, 3. éd., Paris 1951.
- Meillet DIE A. Meillet, Les dialectes indo-européens. Nouveau tirage avec une introduction nouvelle et des additions, Paris 1950.
- Meillet Ét. A. Meillet, Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave, I—II, Paris 1902—1905.
- Meillet SC A. Meillet, Le slave commun, 2. éd. revue et augm. avec le concours de A. Vaillant, Paris 1934.
- Meillet-Vendryes GCLC A. Meillet, V. Vendryes, Traité de grammaire comparée des langues classiques, 3. éd., Paris 1963.
- Mél. Mikkola Mélanges de philologie offerts à J. J. Mikkola, Helsinki 1931.
- Мельниченко Я-roszlavl Г. Г. Мельниченко, Краткий ярославский областной словарь, объединяющий материалы ранее составленных словарей (1820—1956 гг.), Ярославль 1961.
- Merkulova ORNR В. А. Меркулова, Очерки по русской народной номенклатуре растений, Москва 1967.
- Meyer EW G. Meyer, Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache, Strassburg 1891.
- Meyer-Lübke REW W. Meyer-Lübke, Romanisches etymologisches Wörterbuch, (3. wyd.), Heidelberg 1935.
- Meyer Supr. К. Н. Meyer, Altkirchenslavisch-griechisches Wörterbuch zum Codex Suprasliensis, Glückstadt 1935.
- Michalk Neustadt S. Michalk, Der obersorbische Dialekt von Neustadt, Bautzen 1962.
- Mihăilă Impr. G. Mihăilă, Imprumuturi vechi sud-slave în limba română. Studiu lexicosemantic, București 1960.
- Mikalja Blago jezika slovinskoga ili slovník u komu izgovaraju se riječi slovinske latinski i djački. Thesaurus linguae Illyricae sive dictionarium Illyricum labore p. Jacobi Micalia societ. Jesu collectum, Lavreti 1649. — Cytowane za RJAZ.
- Mikkola ÄB J. J. Mikkola, Die älteren Berührungen zwischen Ostseefinnisch und Russisch, Helsinki 1938.
- Mikkola BS J. J. Mikkola, Baltisches und Slavisches, Helsingfors 1903.
- Mikkola UG J. J. Mikkola, Urslavische Grammatik. Einführung in das vergleichende Studium der slavischen Sprachen I—III, Heidelberg 1913—1950.
- Miklosich EW F. Miklosich, Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen, Wien 1886.
- Miklosich LP F. Miklosich, Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum, Vindobonae 1862—1865.
- Miklosich VG F. Miklosich, Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen, I, 2. Aufl., Wien 1879, II, Wien 1875. Manulneudruck, Heidelberg 1926.

Milewski IO	T. Milewski, <i>Indoeuropejskie imiona osobowe</i> , Wrocław 1969. PKJ PAN Kt. 18.
Mirčev Ist. gram.	K. Мирчев, <i>Историческа граматика на българския език</i> , София 1958.
Mirtov Don.	A. В. Миртов, <i>Донский словарь. Материалы к изучению лексики донских казаков</i> , Ростов на Дону 1929.
MJ	Македонски јазик, Скопје 1950 nn.
MKAS	I Międzynarodowy Kongres Archeologii Słowiańskiej. Warszawa 14—18 IX 1965, I, Wrocław 1968.
Mladenov BTR	C. Младенов, <i>Български тълковен речник с оглед към народните говори</i> , I: A—K, София 1927—1951.
Mladenov EPR	C. Младенов, <i>Етимологически и правописен речник на българския книжовен език</i> , София 1941.
Mladenov Vidin	M. C. Младенов, <i>Говорът на Ново Село Видинско</i> , София 1969.
MNESz	A Magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Főszerkesztő Benkő Loránd, Budapest 1967 nn.
Moguš Senj	M. Moguš, <i>Današnji senjski govor</i> , Senjski zbornik II, Senj 1966.
Moskalenko Odesa	A. A. Москаленко, <i>Словник діалектизмів українських говірок Одеської області</i> , Одеса 1958.
Moszyński BKS	K. Moszyński, <i>Badania nad pochodzeniem i pierwotną kulturą Słowian</i> , I, Kraków 1925.
Moszyński KLS ²	K. Moszyński, <i>Kultura ludowa Słowian</i> , I—II (cz. 1—2), wyd. 2., Kraków 1967—1968.
Moszyński KMP	K. Moszyński, <i>O sposobach badania kultury materialnej Praslówian</i> , Wrocław 1962.
Moszyński PZJP	K. Moszyński, <i>Pierwotny zasięg języka praslówiańskiego</i> , Wrocław 1957.
Moszyński Uwagi	K. Moszyński, <i>Uwagi o słowiańskiej terminologii topograficznej oparte przeważnie na materiale białorusko-poleskim</i> , Lwów—Warszawa 1921. <i>Archiwum Nauk Antropologicznych</i> I nr 5.
MPCG	Monografie polskich cech gwarowych, I—VI, Kraków 1916—1933.
MPCG PAN	Monografie polskich cech gwarowych. Komitet Językoznawczy PAN, Wrocław 1955 nn.
MPKJ	Materiały i Prace Komisji Językowej Akademii Umiejętności I—VIII, Kraków 1904—1918.
MRS	Македонско-рускиот словарь. Составили Д. Толовски и В. М. Иллич-Свитыч под ред. Н. И. Толстого, Москва 1963.
MSDM	Матэрыялы для слоўніка народна-дыялектнай мовы. Под ред. Ф. Янкоўскага, Мінск 1960.
MSJ	Morfológia slovenského jazyka. Ved. red. J. Ružička, Bratislava 1966.
MSJP	Mały słownik języka polskiego. Pod red. S. Skorupki, H. Auderskiej, Z. Łempickiej, Warszawa 1968.
MSL	Mémoires de la Société de Linguistique de Paris, Paris 1868 nn.

MS PAN	Monografie Slawistyczne. Komitet Słowianoznawstwa PAN, Wrocław 1959 nn.
MSPribalt.	В. Н. Немченко, А. И. Сеница, Т. Ф. Мурникова, Материалы для словаря русских старожильческих говоров Прибалтики, Рига 1963.
MSS VI	VI. Mezinárodní Sjezd Slavistů v Praze 1968. Resumé přednášek, příspěvků a sdělení, Praha 1968.
Mucke HLF	K. E. Mucke, Historische und vergleichende Laut- und Formenlehre der niedersorbischen (niederlausitzisch-wendischen) Sprache, Leipzig 1891.
Muka	Е. Мукa, Słownik dolnoserbskiej rečy a jeje narečow, I—III, Petrohrad—Praha 1911—1928.
Mühlenbach	K. Mühlenbach, Lettisch-deutsches Wörterbuch. Redigiert, ergänzt und fortgesetzt von J. Endzelin, I—IV, Riga 1923—1932.
Němec ČSZ	I. Němec, Vývojové postupy české slovní zásoby, Praha 1968.
Niederle SSK	L. Niederle, Slovanské starožitnosti. Oddíl kulturní. Život starých Slovanů. Díl II sv. 1. Díl III sv. 1—2, Praha 1921—1925.
Niedermann	M. Niedermann, A. Senn, F. Brender, Wörterbuch der litauischen Schriftsprache, I—V, Heidelberg 1932—1967.
Nitsch DPŠ	K. Nitsch, Dialekty polskie Śląska, I, wyd. 2., Kraków 1939.
Nitsch Studia	K. Nitsch, Studia z historii polskiego słownictwa, Kraków 1948.
Nitsch WP	K. Nitsch, Wybór pism polonistycznych, I—IV, Wrocław 1954—1958.
Nitsche GTP	P. Nitsche, Die geographische Terminologie des Polnischen, Köln—Graz 1964. Slavistische Forschungen 4.
NJ	Наш језик, Београд.
Nosovič	И. И. Носовичъ, Словарь белорусскаго наречія, Санкт-петербургъ 1870.
Novák SIHus	K. Novák, Slovník k českým spisům Husovým, Praha 1934.
Nowikowa NNO	I. Nowikowa, Die Namen der Nagetiere im Ostslavischen, Berlin 1959. SVOIB 19.
NŘ	Naše řeč, Praha 1917 nn.
OLA (Mat.)	Общеславянский лингвистический атлас. (Материалы и исследования), Москва 1965, 1968, 1969, 1970 (wyd. 1972). — W r. 1968 z tytułem Материалы и исследования по Общеславянском лингвистическом атласу.
Olesch Sankt Annaberg	V. Olesch, Der Wortschatz der polnischen Mundart von Sankt Annaberg, I—II, Berlin 1958—1959.
Onom.	Onomastica, Wrocław 1955 nn.
OnomJug.	Onomastica Jugoslavica, Ljubljana 1969 nn.
Opyt	Опыт областного великорусскаго словаря, изданный Вторымъ отделениемъ Императорской Академіи Наукъ, Санктпетербургъ 1852.
Opyt Dor.	Дополнение къ Опыту областного великорусскаго словаря. Издание Второго отделения Императорской Академіи Наукъ, Санктпетербургъ 1858.

- Otkupšičikov IS Ю. В. Откупщиков, Из истории индоевропейского словообразования, Ленинград 1967.
- Otrębski GL J. Otrębski, Gramatyka języka litewskiego, I—III, Warszawa 1958—1965.
- Otrębski PSL J. Otrębski, Przyczynki słowiańsko-litewskie, I—II, Wilno 1930—1935.
- Otrębski ŻW J. Otrębski, Życie wyrazów w języku polskim, Poznań 1948.
- Ožegov SRJ С. И. Ожегов, Словарь русского языка, изд. 3., Москва 1953.
- PAE Polski atlas etnograficzny. Red. J. Gajek, Warszawa 1964 nn.
- Papahagi DDA T. Papahagi, Dicționarul dialectului aromân general și etimologic, București 1963.
- Pauliny FVS E. Pauliny, Fonologický vývin slovenčiny, Bratislava 1963.
- Pawłowski GP E. Pawłowski, Gwara podegrodzka, Wrocław 1955.
- Pedersen VGKS H. Pedersen, Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen, I—II, Göttingen 1909—1913.
- Persson Beitr. P. Persson, Beiträge zur indogermanischen Wortforschung, I—II, Uppsala 1912.
- Petersson BS H. Petersson, Baltisches und Slavisches, Lund 1916.
- Petersson BSW H. Petersson, Baltische und slavische Wortstudien, Lund 1918.
- Petersson EM H. Petersson, Etymologische Miscellen, Lund 1923.
- Petersson VSW H. Petersson, Vergleichende slavische Wortstudien, Lund 1922.
- PF Prace Filologiczne, Warszawa 1885 nn.
- Pfuhl Chr. Tr. Pfuhl, Lausitzisch Wendisches Wörterbuch, Bautzen 1886.
- PIMB Працы Інстытута Мовазнаўства АН БССР, Мінск 1953 nn.
- PJ PAN Prace Językoznawcze. Komitet Językoznawczy (od nr 29: Językoznawstwa) PAN, Wrocław 1954 nn.
- PKJ PAN Kr. Prace Komisji Językoznawstwa PAN — Oddział w Krakowie, Wrocław 1964 nn.
- PKJ PAU Prace Komisji Językowej Polskiej Akademii Umiejętności, Kraków 1917 nn.
- PKS PAN Kr. Prace Komisji Słowianoznawstwa PAN — Oddział w Krakowie, Wrocław 1962 nn.
- PLBaud. Prace lingwistyczne ofiarowane J. Baudouinowi de Courtenay, Kraków 1921.
- Pleteršnik M. Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar, I—II, Ljubljana 1894—1895.
- Pobłocki G. Pobłocki, Słownik kaszubski, Chełmno 1887.
- Podvysockij Arch. А. О. Подвысоцкий, Словарь областного архангельского наречия в его бытовомъ и этнографическомъ применении, Санктпетербургъ 1885.
- Pogodin Sledy А. Л. Погодинъ, Следы корней-основъ въ славянскихъ языкахъ, Варшава 1903.
- Pokorny IEW J. Pokorny, Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, I—II, Bern 1949—1969.
- Polański SE K. Polański, Słownik etymologiczny języka Drzewian polabskich, z. 2 nn., Wrocław 1971 nn.

- Polański-Sehnert K. Polański, J. A. Sehnert, Polabian-English Dictionary, The Hague—Paris 1967.
- Polesze Полесье. (Лингвистика. Археология. Топонимика), Москва 1968.
- Popović GSS I. Popović, Geschichte der serbokroatischen Sprache, Wiesbaden 1960.
- PO PAN Prace Onomastyczne. Komitet Językoznawczy (od nr 4: Językoznawstwa) PAN, Wrocław 1955 nn.
- Poppe Mat. Materiały do słownika terminów budownictwa staroruskiego X—XV w. Opracował A. Poppe, Wrocław 1962.
- PorJ Poradnik Językowy, Kraków 1901—1931, Warszawa 1932 nn.
- Porochova LSL O. Г. Порохова, Лексика сибирских летописей XVII века, Ленинград 1969.
- Porzig Gliederung W. Porzig, Die Gliederung des indogermanischen Sprachgebiets, Heidelberg 1954.
- Poucha TLT P. Poucha, Thesaurus linguae Tocharicae dialecti A, Praha 1955.
- Preobraženskij ES A. Г. Преображенский, Этимологический словарь русского языка, I—II, wyd. 2., fototyp., Москва 1959 (wyd. 1.: 1910—1914, 1949).
- Prešp. F. Menčík, Prešpurský slovník. Vocabularium latino-bohemicum, Praha 1892.
- Prilozi Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд.
- Profous MJČ A. Profous, Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny, I—IV, Praha 1947—1957; V: J. Svoboda, V. Šmilauer, Dodatky k dílu A. Profouse, Praha 1960.
- Přír. slov. Příruční slovník jazyka českého, Praha 1935—1957.
- Pskov. gov. Псковские говоры, I, Псков 1962, II, Псков 1968.
- Pskov. Slov. Псковский областной словарь с историческими данными, Ленинград 1967 nn.
- PSS Z polskich studiów slawistycznych I: prace na Kongres slawistów w Moskwie 1958, Warszawa 1958; II: prace na Kongres slawistów w Sofii 1963, Warszawa 1963, III: prace na Kongres slawistów w Pradze 1968, Warszawa 1968; IV: prace na Kongres slawistów w Warszawie 1973, Warszawa 1972.
- Ps. Sin. Синайская псалтырь. Изд. С. Северьяновъ, Петроградъ 1922.
- PUS Польсько-український словник у двох томах. Гол. ред. Л. Л. Гумецька, I—II (ч. 1—2), Київ 1958—1960.
- Rad JA Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb 1867 nn.
- Ramovš MSJ F. Ramovš, Morfologija slovenskega jezika, Ljubljana 1952.
- Ramult S. Ramult, Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego, Kraków 1893.
- Rasprave JAZU Rasprave Instituta za jezik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, Zagreb 1968 nn.

- Razprave SAZU Razprave. Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Razred za filološke in literarne vede, Ljubljana 1950 nn.
- RBKE Речник на съвременния български книжовен език, I—III, София 1955—1959.
- RCBalk. Résumés des communications. Linguistique. 1 Congrès International des Etudes Balkaniques et Sud-Est Européennes, Sofia 1966.
- Reczek SDP S. Reczek, Podręczny słownik dawnej polszczyzny, Wrocław 1968.
- Reiter DLTsch. N. Reiter, Die deutschen Lehnübersetzungen im Tschechischen, Berlin 1953. SVOIB 3.
- Reiter Titov-Veles N. Reiter, Der Dialekt von Titov-Veles, Berlin 1964.
- RES Revue des Études slaves, Paris 1921 nn.
- RFV Русский Филологический Вестникъ I—LXXVI, Варшава 1879 — Москва 1916.
- Richhardt PLU R. Richhardt, Polnische Lehnwörter im Ukrainischen, Berlin 1957.
- RicS Ricerche Slavistiche, Roma 1952 nn.
- Rigler Notr. J. Rigler, Južnotranjski govori. Akcent in glasoslovje govorov med Snežnikom in Slavnikom, Ljubljana 1963.
- RIL Русская историческая лексикология. Гл. ред. С. Г. Бархударов, Москва 1968.
- RJAZ Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1880 nn.
- RKJL Rozprawy Komisji Językowej. Łódzkie Towarzystwo Naukowe Wydział I, Łódź 1954 nn.
- RKJW Rozprawy Komisji Językoznawczej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, Wrocław 1959 nn.
- RMat. Речник српскохрватскога књижевног језика. Матица српска—Матица хрватска, Нови Сад—Загреб 1967 nn. — Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika. Matica hrvatska-Matica srpska, Zagreb—Novi Sad 1967 nn.
- RMJ Речник на македонскиот јазик. Ред. Б. Конески, Скопје 1961—1966.
- Rospond SEG S. Rospond, Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska, Wrocław 1970 nn.
- Rospond SNS S. Rospond, Słownik nazwisk śląskich, Wrocław 1967 nn.
- Rost P. Rost, Die Sprachreste der Draväno-Polaben im Hannöverschen, Leipzig 1907.
- Rostafiński Symbola J. Rostafiński, Symbola ad historiam naturalem medii aevii I—II, Kraków 1900.
- Rozprawy Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności, Kraków 1874 nn.
- RozprČAV Rozprawy Československé akademie věd, Praha.
- Rozwadowski Sem. J. Rozwadowski, Semazjologia czyli nauka o rozwoju znaczeń wyrazów. Jej stan obecny, zasady i zadania, Lwów 1903.
- Rozwadowski Studia J. Rozwadowski, Studia nad nazwami wód słowiańskich. Kraków 1948.

- Rozwadowski WP J. M. Rozwadowski, Wybór pism, I—III, Warszawa 1959—1961.
- BS Rocznik Slawistyczny, Kraków 1908 nn. (od r. 1956 Wrocław).
- RSAN Речник српскохрватског књижевног и народног језика, изд. Српска академија наука, Београд 1959 nn.
- Rudnyćkyj ED J. Rudnyćkyj, An Etymological Dictionary of the Ukrainian Language, Winnipeg 1962 nn.
- Ruk. Leks. Рукописный лексикон первой половины XVIII века, Ленинград 1964.
- Rysiewicz Studia Z. Rysiewicz, Studia językoznawcze, Wrocław 1956.
- Ryšánek Žil. kn. F. Ryšánek, Slovník k Žilinské knize, Bratislava 1954.
- SA Slavia Antiqua, Warszawa—Poznań.
- Sadnik—Aitzetmüller HAT L. Sadnik, R. Aitzetmüller, Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten, Heidelberg 1955.
- Sadnik—Aitzetmüller VWSS L. Sadnik, R. Aitzetmüller, Vergleichendes Wörterbuch der slavischen Sprachen, Wiesbaden 1963 nn.
- Safarewicz SJ J. Safarewicz, Studia językoznawcze, Warszawa 1967.
- Sav. Саввина книга. Изд. В. Щепкинъ, Петербургъ 1903.
- SB Sborník praed Filozofické fakulty Brněnské university. Řady jazykovědné A, Brno 1952 nn.
- Sbornik Avanesov Русское и славянское языкознание. К 70-летию... Р. И. Аванесова, Москва 1972.
- Sbornik Balan Сборник в чест на академик Александър Теодоров-Балан по случай деветдесет и петата му годишнина, София 1955.
- Sbornik Bernštejn Исследования по славянскому языкознанию. Сборник в честь шестидесятилетия С. Б. Бернштейна, Москва 1971.
- Sbornik Borkovskij Проблемы истории и диалектологии славянских языков. Сборник статей к 70-летию В. И. Борковского, Москва 1971.
- Sbornik Larin 1963 Вопросы теории и истории языка. Сборник в честь проф. Б. А. Ларина, Ленинград 1963. Сборник статей посвященных памяти Б. А. Ларина, Ленинград 1969.
- Sbornik Miletič Сборникъ въ честь на Л. Милетичъ за седемдесетгодишнината отъ рождението му (1863—1933), София 1933.
- Sbornik Sobol. Сборник статей в честь А. И. Соболевского, Ленинград 1928.
- Schmidt PIN J. Schmidt, Die Pluralbildungen der indogermanischen Neutra, Weimar 1889.
- Scholz SE F. Scholz, Slavische Etymologie, Wiesbaden 1966.
- Schönfeld SW H. Schönfeld, Slawische Wörter in den deutschen Mundarten östlich der unteren Saale, Berlin 1963.
- Schrader RIA O. Schrader, Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde, I—II, (2. wyd.), Berlin 1917—1929.
- Schulz Wortsch. G. V. Schulz, Studien zum Wortschatz der russischen Zimmerleute und Bautischler, Wiesbaden 1964.
- Schumann GLA K. Schumann, Die griechischen Lehnbildungen und Lehnbedeutungen im Altbulgarischen, Berlin 1958.

- Schütz GTS J. Schütz, Die geographische Terminologie des Serbokroatischen, Berlin 1957.
- Schwentner PII E. Schwentner, Die primären Interjektionen in den indogermanischen Sprachen, Heidelberg 1924.
- ScSl Scando-Slavica, Copenhagen 1954 nn.
- SDW Slawisch-deutsche Wechselbeziehungen in Sprache, Literatur und Kultur, Berlin 1969.
- SDZ Српски дијалектолошки зборник, Београд 1905 nn.
- SFPS Studia z filologii polskiej i słowiańskiej, Warszawa 1956 nn.
- SGGJ Сравнительная грамматика германских языков. Гл. ред. М. М. Гухман и др., Москва 1962 nn.
- SGKP Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, I—XV, Warszawa 1880—1902.
- Shevelov PS G. Y. Shevelov, A Prehistory of Slavic. The Historical Phonology of Common Slavic, Heidelberg 1964.
- SIAN Словарь русского языка составленный вторымъ отделениемъ Императорской Академіи Наукъ, С.-Петербургъ 1891 nn.
- Siatkowski Boh. J. Siatkowski, Bohemizmy fonetyczne w języku polskim, Wrocław 1965. MS PAN 7.
- Siatkowski Kudowa J. Siatkowski, Dialekt czeski okolic Kudowy, I—II, Wrocław 1962. MS PAN 4—5.
- Simonović BR Д. Симоновић, Ботанички речник. Имена биљака, Београд 1959.
- Sipos Bükk-Gebirge I. Sipos, Geschichte der slowakischen Mundarten der Huta- und Hámor-Gemeinden des Bükk-Gebirges, Budapest 1958.
- SJP PAN Słownik języka polskiego. Pod red. W. Doroszewskiego, I—XI, Warszawa 1958—1969.
- SJS Slovník jazyka staroslověnského. Hlavní red. J. Kurz, Praha 1958 nn.
- Skardžius P. Skardžius, Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen, Kaunas 1931.
- Skardžius ŽD P. Skardžius, Lietuvių kalbos žodžių daryba, Vilnius 1940.
- Skeat ED W. W. Skeat, A Concise Etymological Dictionary of the English Language. New and corrected impression, Oxford 1958.
- SKES Suomen kielen etymologinen sanakirja. Autorzy: Y. H. Toivonen (t. I), Y. H. Toivonen, E. Itkonen, A. J. Joki (t. II), E. Itkonen, A. J. Joki (t. III), Helsinki 1955 nn.
- SKJ Sprawozdania Komisji Językowej Akademii Umiejętności, I—V, Kraków 1880—1894.
- Skok ER P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Suradivao V. Putanec, Zagreb 1971 nn.
- Skulina Mor.-slov. J. Skulina, Severní pomezí moravskoslovenských nářečí, Praha 1964.
- Sl Slavia. Časopis pro slovanskou filologii, Praha 1922 nn.
- Slav. Fil. (Len.) Славянская филология. Сборник статей, I, Ленинград 1962, II, Ленинград 1972.
- Slav. Fil. (Sofia) Славянская филология, София 1963 nn.

Slavic Word	Slavic Word. A Slavic supplement to Word, New York 1952 nn.
Slav. Jaz.	Славянское языкознание. Доклады советской делегации. V: V Международный съезд славистов (София 1963), Москва 1963; VI: VI Международный съезд славистов (Прага 1968), Москва 1968.
Slav. Leks.	Славянская лексикография и лексикология, Москва 1966.
Slav. Studien V	Slawistische Studien zum V. Internationalen Slawistenkongress in Sofia 1963, Göttingen 1963: VI—Slawistische Studien zum VI. Internationalen Slawistenkongress in Prag 1968, München 1968.
Slav. Studi 1963	Славистични студии. Сборник по случай VI Международен славистичен конгрес в София, София 1963.
Slav. Sb.	Славистичен сборник: 1963: По случай V Международен конгрес на славистите в София, София 1963; 1968: По случай VI Международен конгрес на славистите в Прага, София 1968.
SIOr	Slavia Orientalis, VI nn., Warszawa 1957 nn. (Т. I—V ukazywały się jako Kwartalnik Instytutu Polsko-Radzieckiego 1952—1956).
Slovarь DRJ (Prob.)	Словарь древнерусского языка XI—XIV вв. Введение, инструкция, список источников, пробные статьи. Под ред. Р. И. Аванесова, Москва 1966.
Slovarь Rjazan.	Словарь современного русского народного говора (д. Дуелино Рязанского района Рязанской области). Под ред. И. А. Оссоветацкого, Москва 1969.
Slovarь SPIg.	Словарь-справочник Слова о полку Игореве. Составитель В. Л. Виноградова, Москва—Ленинград 1965 nn.
Slovarь Urala	Словарь русских говоров Среднего Урала. Гл. ред. П. А. Вовчок, I: A—И, Свердловск 1964.
Slovník stě. Slovník Šev- čěnka	Staročeský slovník. Hl. red. B. Havránek, Praha 1968 nn.
Slovo RNG	Слово в русских народных говорах, Ленинград 1968.
SIPrag.	Slavica Pragensia. Acta Universitatis Carolinae. Philologica, Praha 1959 nn.
SLS	Сербо-лужицкий лингвистический сборник, Москва 1963.
SISI.	Slavica Slovaca, Bratislava 1966 nn.
Sławski DPS	F. Sławski, Zarys dialektologii południowosłowiańskiej, Warszawa 1962.
Sławski PSBP	F. Sławski, Podręczny słownik bułgarsko-polski, Warszawa 1963.
Sławski SE	F. Sławski, Słownik etymologiczny języka polskiego, Kraków 1952 nn.
Słoński Ind.	S. Słoński, Index verborum do Euchologium Sinaiticum, Warszawa 1934.
Słownik Paska	Słownik języka Jana Chryzostoma Paska, I—II, Wrocław 1965—1973.
Słownik stpol.	Słownik staropolski. Red. nacz. S. Urbańczyk, Warszawa 1953 nn.

Smal̄ Stoókyj	P. Смалъ Стоцький, Примітивний словотвір, Варшава 1929.
PS	
SMBD	Статьи и материалы по болгарской диалектологии СССР, Москва 1952 гг.
SNU	Сборник за народни умотворения и народопис, София 1889 гг.
SO	Slavia Occidentalis, Poznań 1921 гг.
Sobolevskij	А. И. Соболевский, Лекции по истории русского языка, изд. 4., Москва 1907.
Lekcii	
Solta Armen.	G. R. Solta, Die Stellung des Armenischen im Kreise der indogermanischen Sprachen. Eine Untersuchung der indogermanischen Bestandteile des armenischen Wortschatzes, Wien 1960.
Sorb. SA	Sorbischer Sprachatlas. Bearbeitet von H. Fasske, H. Jentsch und S. Michalk mit einer kurzgefassten siedlungskundlich-demographischen Einleitung von F. Mětšk, Bautzen 1965 гг.
Sorokoletov	Ф. П. Сороколетов, История военной лексики в русском языке XI—XVII вв., Ленинград 1970.
Voen. leks.	
SP	Slovenski pravopis. Uredniški odbor: A. Bajec i in., Ljubljana 1962.
SP XVI IBL	Słownik polszczyzny XVI wieku. Instytut Badań Literackich PAN, Wrocław 1966 гг.
SPAN	Sprawozdania z Prac Naukowych Wydziału Nauk Społecznych PAN, Warszawa.
SPAN Kr.	Sprawozdania z Posiedzeń Komisji PAN — Oddział w Krakowie, Kraków.
SPAU	Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności, Kraków 1890 гг.
SPB	Podręczny słownik polsko-białoruski. Pod red. A. Obrebskiej-Jabłońskiej i M. Biryły, Warszawa 1962.
SpisBAN	Списание на Българската академия на науките, София 1911 гг.
Srezn.	И. И. Срезневский, Материалы для словаря древнерусского языка по письменнымъ памятникамъ, I—III, Санктпетербургъ 1893—1912.
SRJ	Словарь русского языка. Предс. ред. кол. С. Г. Бархударов (I), А. П. Евгеньева (II—IV), I—IV, Москва 1957—1961.
SRL	Slavistična revija, Ljubljana 1948 гг.
SRNG	Словарь русских народных говоров. Составил (од II т.: гл. ред.) Ф. П. Филин, Москва—Ленинград 1965 гг.
SRSO	Словарь русских старожильческих говоров средней части бассейна р. Оби. Под ред. В. В. Палагиной, I—III, Томск 1964—1967.
SSBr.	Studia staropolskie. Księga ku czci A. Brücknera, Kraków 1928.
SSH	Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest 1955 гг.
SSHR	Š. Škerlj, R. Aleksić, V. Latković, Slovenačko-srpsko-hrvatski rečnik, Beograd—Ljubljana 1964.

- SSJ   Slovník slovenského jazyka. Ved. red. Š. Peciar, I—VI, Bratislava 1959—1968.
- SSJČ   Slovník spisovného jazyka českého. Ved. red. J. Bělič, I—IV, Praha 1960—1971.
- SSKJ   Slovar slovenskega knjižnega jezika. Preds. gl. uredn. odbora M. Klopčič, Ljubljana 1970 nn.
- SSNO   Słownik staropolskich nazw osobowych. Pod red. W. Taszyckiego, Wrocław 1965 nn.
- SSRJ   Словарь современного русского литературного языка. АН СССР, I—XVII, Москва—Ленинград 1948—1965.
- SSS   Słownik starożytności słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII. Opr. w Zakładzie Słowianoznawstwa PAN pod red. W. Kowalenki, G. Labudy i T. Lehra-Splawińskiego (od t. 3: G. Labudy i Z. Stiebera), Wrocław 1961 nn.
- Stachowski Warychiusz 1597   S. Stachowski, Słownik do górnośląskiego katechizmu Warychiusza (1597), Wrocław 1966.
- Stang Acc.   Ch. S. Stang, Slavonic Accentuation, Oslo 1965.
- Stang LSBG   Ch. S. Stang, Lexikalische Sonderübereinstimmungen zwischen dem Slavischen, Baltischen und Germanischen, Oslo 1972.
- Stang Opuscula   Ch. S. Stang, Opuscula linguistica. Ausgewählte Aufsätze und Abhandlungen, Oslo 1970.
- Stang SBV   Ch. S. Stang, Das slavische und baltische Verbum, Oslo 1942.
- Stang VGBS   Ch. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, Oslo 1966.
- Stanislav DSJ   J. Stanislav, Dejiny slovenského jazyka, I—III, Bratislava 1956—1958.
- Stanislav Liptov   J. Stanislav, Liptovské nárečia, Turčiansky sv. Martin 1932.
- Stender-Petersen SGL   A. Stender-Petersen, Slavisch-germanische Lehnwortkunde, Göteborg 1927.
- Steuer Baborów   F. Steuer, Narzecze baborowskie, Kraków 1937.
- Steuer Sulków   F. Steuer, Dialekt sulkowski, Kraków 1934.
- Stevanović SSJ   M. Стевановић, Савремени српскохрватски језик, I—II, Београд 1964—1969.
- Stieber AJLemk.   Z. Stieber, Atlas językowy dawnej Łemkowszczyzny, z. I—VIII, Łódź 1956—1964.
- Stieber GPJS   Z. Stieber, Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich, I—II, Warszawa 1969—1973.
- Stieber HWFP   Historyczna i współczesna fonologia języka polskiego, Warszawa 1966.
- Stieber TLemk.   Z. Stieber, Toponomastyka Łemkowszczyzny, I—II, Łódź 1948—1949.
- STNWar.   Sprawozdania z Posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Warszawa.
- Stojkov Banat   C. Стойков, Лексиката на банатския говор, София 1968.
- Stojkov BD   C. Стойков, Българска диалектология, 2. попр. изд., София 1968.
- Strutyński PNP   J. Strutyński, Polskie nazwy ptaków krajowych, Wrocław 1972. PKJ PAN Kr. 33.

- Studia Falk   *Studia linguistica slavica, baltica* Canuto-Olavo Falk sexagenario a collegis, amicis, discipulis oblata, Lundae 1966.
- Studia Lehr-Splawiński   *Studia linguistica in honorem Thaddaei Lehr-Splawiński*, Warszawa 1963.
- Studia Mladenov   *Езиковедски изследвания в чест на академик Стефан Младенов. Studia linguistica in honorem acad. Stephani Mladenov*, София 1957.
- Studia Rospond   *Studia językoznawcze poświęcone profesorowi doktorowi Stanisławowi Rospondowi*, Wrocław 1966.
- Studie Havráněk   *Studie a práce lingvistické I. K šedesátým narozeninám V. Havránka*, Praha 1954.
- Studies Unbegaun   *Studies in Slavic Linguistics and Poetics in Honor of Boris O. Unbegaun*, New York—London 1968.
- Studie Trávníček   *Studie ze slovanské jazykovědy. Sborník k 70. narozeninám akademika Františka Trávníčka*, Praha 1958.
- Stulić   *Joakima Stulli Dubrovčanina... Rječosložje Ilir.-ital.-lat., I—II, Dubrovnik 1806. — Цитоване за RJAZ.*
- SUM   *Словник української мови. Голова ред. кол. І. К. Білодід*, Київ 1970 nn.
- SUP   *Słownik ukraińsko-polski. Pod red. S. Hrabca, P. Zwolińskiego*, Warszawa 1957.
- Supr.   *Супрасльская рукопись. Трудъ С. Северьянова*, Санкт-петербургъ 1904.
- Suprun SČ   *A. E. Супрун, Славянские числительные*, Минск 1969.
- Svěrák Karlovice   *F. Svěrák, Karlovičké nářečí*, Praha 1957.
- Svoboda SOJ   *J. Svoboda, Staročeská osobní jména a naše příjmení*, Praha 1964.
- Svoboda UZL XVII   *В. Свобода, Слов'янська частина оксфордського гептаглоту. Українсько-латинський словник I. пол. 17 ст.*, Вінніпег 1956.
- SVOIB   *Slavistische Veröffentlichungen. Veröffentlichungen der Abteilung für slavische Sprachen und Literaturen des Osteuropa-Instituts (Slavisches Seminar) an der Freien Universität Berlin*, Berlin 1953 nn.
- SW   *Słownik języka polskiego ułożony pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego i W. Niedźwieckiego, I—VIII, Warszawa 1900—1927.*
- SWil.   *Słownik języka polskiego. Wyd. M. Orgelbrand*, Wilno 1861.
- SWM   *Studia warmińsko-mazurskie. Komitet Językoznawstwa PAN*, Wrocław 1958 nn.
- Sychta SK   *B. Sychta, Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław 1967 nn.
- Symb. Kuryłowicz   *Symbolae linguisticae in honorem Georgii Kuryłowicz*, Wrocław 1965.
- Symb. Rozwadowski   *Symbolae grammaticae in honorem I. Rozwadowski, I—II*, Kraków 1927—1928.
- Symb. Taszycki   *Symbolae philologicae in honorem Vitoldi Taszycki*, Wrocław 1968. PKJ PAN Kr. 17.
- Syn. Slav.   *p. Leks. Zyz.*

- Szemerényi Studies O. Szemerényi, *Studies in the indo-european system of numerals*, Heidelberg 1960.
- Szymczak Domaniewek M. Szymczak, *Słownik gwary Domaniewka w powiecie łączymkim*, Wrocław 1962 nn.
- Szymczak NSPP M. Szymczak, *Nazwy stopni pokrewieństwa i powinowactwa rodzinnego w historii i dialektach języka polskiego*, Warszawa 1966.
- Šachmatov-Shevelov Ksl. Elemente A. Šachmatov, G. Y. Shevelov, *Die kirchenslavischen Elemente in der modernen russischen Literatursprache*, Wiesbaden 1960.
- Šanskij ESRJ H. M. Šanskij, *Этимологический словарь русского языка*, Москва 1963 nn.
- Šaternik Červ. M. B. Šaternik, *Краёвы слоўнік Чэрвеншчыны*, Менск 1929.
- Šewc GHR H. Šewc, *Gramatika hornjoserbskeje rěče*, I, Budyšin 1968.
- Šimek E. Šimek, *Slovníček staré češtiny*, Praha 1947.
- Šmilauer OČ V. Šmilauer, *Osídlení Čech ve světle místních jmen*, Praha 1960.
- Šwjela B. Šwjela, *Dolnoserbško-němski słownik*, Budyšin 1961.
- Taszycki W. Taszycki, *Rozprawy i studia polonistyczne*, I—IV, Wrocław 1958—1968.
- To Jakobson To honor Roman Jakobson. *Essays on the Occasion of His Seventieth Birthday*, I—III, The Hague—Paris 1967.
- Tolstoj SGT H. И. Толстой, *Славянская географическая терминология. Семантикологические этюды*, Москва 1969.
- Tolstoj SRS И. И. Толстой, *Сербско-хорватско-русский словарь*, Москва 1957.
- Tomaszewski GŁ A. Tomaszewski, *Gwara Łopienna i okolicy w północnej Wielkopolsce*, Kraków 1930.
- Tominec Črni vrh I. Tominec, *Črnovrški dialekt. Kratka monografija in slovar*, Ljubljana 1964.
- Tomšič SNS F. Tomšič, *Slovensko-nemški slovar*, 2. izd., Ljubljana 1961.
- Toporov-Trubačev Podneprov'ye B. H. Toporov, O. H. Trubačev, *Лингвистический анализ гидронимов верхнего Поднепровья*, Москва 1962.
- Torbiörnsson GL T. Torbiörnsson, *Die gemeinslavische Liquidametathese*, I—II, Uppsala 1901—1903.
- Trautmann APSD R. Trautmann, *Die altpreuussischen Sprachdenkmäler*, Göttingen 1910.
- Trautmann BSW R. Trautmann, *Baltisch-slavisches Wörterbuch*, Göttingen 1923.
- Trautmann BOO R. Trautmann, *Die Elb- und Ostseeslavischen Ortsnamen*, I—III, Berlin 1949—1956.
- Trubačev ESSJ (prospekt) Этимологический словарь славянских языков (праславянский лексический фонд). Проспект. Пробные статьи. Проспект составлен О. Н. Трубачевым, Москва 1963.
- Trubačev Nazvanija rek O. H. Trubačev, *Названия рек правобережной Украины*, Москва 1968.
- Trubačev NDŽ O. H. Trubačev, *Происхождение названий домашних жи-*

- вотных в славянских языках. (Этимологические исследования), Москва 1960.
- Trubačev BT** О. Н. Трубачев, Ремесленная терминология в славянских языках, Москва 1966.
- Trubačev STR** О. Н. Трубачев, История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя, Москва 1959.
- Trypućko Słow. przysł.** J. Trypućko, Słowiańskie przysłówki liczebnikowe typu stesł. *двадзи, триšti*, Uppsala 1947.
- TSC** Tvoření slov v češtině. I: M. Dokulil, Teorie odvozování slov, II: Odvozování podstatných jmen. Za redakce Fr. Daneše, M. Dokulila, J. Kuchaře, Praha 1962—1967.
- Тумченко** Є. Тимченко, Историчний словник українського языка, I: А—Ж, Харків—Київ 1930.
- Turner CD** R. L. Turner, A Comparative Dictionary of the Indo-Aryan Languages, London—Oxford 1962 nn.
- Turska SFed.** H. Turska, Słownik trudniejszych wyrazów białoruskich w tomie V i VI Ludu białoruskiego M. Federowskiego, (w:) M. Federowski, Lud białoruski, t. VII Suplement, Warszawa 1969, s. 233—56.
- UDO** Українська діалектологія і ономастика. (Збірник статей), Київ 1964 nn.
- Umlenski Kjustendil** И. Умленски, Кюстендилский говор, София 1965.
- Ural-Alt. Jb.** Ural-Altäische Jahrbücher, Wiesbaden 1952 nn.
- Urbańczyk BZ** S. Urbańczyk, Z dawnych stosunków językowych polsko-czeskich. Cz. I, Biblia królowej Zofii a staroczeskie przekłady Pisma św., Kraków 1946.
- URS** Украинско-русский словарь. Гл. ред. И. Н. Кириченко, I—VI, Киев 1953—1963.
- Ušakov** Толковый словарь русского языка. Ред. Д. Н. Ушаков, I—IV, Москва 1935—1940.
- UZIS** Ученые Записки Института Славяноведения, Москва 1949 nn.
- Vachros Naime novanija obuvi** И. С. Вахрос, Наименования обуви в русском языке. I. Древнейшие наименования, до петровской эпохи, Хельсинки 1959.
- Vahros Sauna** I. Vahros, Zur Geschichte und Folklore der grossrussischen Sauna, Helsinki 1966.
- Vaillant GC** A. Vaillant, Grammaire comparée des langues slaves, I—III, Lyon—Paris 1950—1966.
- Vaillant MVS** A. Vaillant, Manuel du vieux slave, I, Paris 1948.
- Varbot DIS** Ж. Ж. Варбот, Древнерусское именное словообразование. Ретроспективная формальная характеристика, Москва 1969.
- Vasmer ES** М. Фасмер, Этимологический словарь русского языка. Перевод с нем. и дополнения О. Н. Трубачева, Москва 1964 nn.
- Vasmer REW** M. Vasmer, Russisches etymologisches Wörterbuch, I—III, Heidelberg 1950—1958.

- Vasmer RGN Russisches geographisches Namenbuch. Begründet von M. Vasmer, herausgegeben von M. Vasmer und H. Bräuer, Wiesbaden 1964 nn.
- Vasmer SG M. Vasmer, Die Slaven in Griechenland, Berlin 1941.
- Vaščenko Poltava B. C. Ващенко, Словник полтавських говорів. Випуск перший, Харків 1960.
- Vážný JMSN V. Vážný, O jménech motýlů v slovenských nářečích, Bratislava 1955.
- Vendryes LEIA J. Vendryes, Lexique étymologique de l'irlandais ancien, Dublin—Paris 1959 nn.
- Verohratskyj Lemk. И. Верхратский, Про говор галицких Лемків, Львів 1902.
- Verohratskyj Znadoby uhor. И. Верхратский, Знадоби для пізнання угорско-руських говорів, I—II, У Львові 1899—1901.
- Vidoeski Kumanovo B. Видоески, Кумановскиот говор, Скопје 1962.
- VIRJ Вопросы истории русского языка, Москва 1959.
- VJ Вопросы языкознания, Москва 1952 nn.
- Volckmar M. Volckmar, Dictionarii quadrilinguis, latino-germano-polonico-graeci, Editio quarta, Gdańsk 1623.
- Voltidži J. Voltiggi, Ričoslovník iliričkoga, italijanskoga i nimačkoga jezika, Beč 1803. — Cytowane za R.JAZ.
- Vondrák AG W. Vondrák, Altkirchenslavische Grammatik, Berlin 1912.
- Vondrák VSG W. Vondrák, Vergleichende slavische Grammatik, 2. stark vermehrte u. verbess. Aufl., I—II, Göttingen 1924—1928.
- Vrana Vukanovo ev. J. Врана, Вуканово еванђеље, Београд 1967.
- Vrančić F. Vrančić, Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmatiae et Ungaricae, Venetiis 1595. — Ostatnie wydanie: F. Vrančić, Rječnik pet najuglednijih evropskih jezika, latinskog, talijanskog, njemačkog, hrvatskog i mađarskog. Hrvatsko-latinski rječnik po Vrančiću — V. Putanec, Zagreb 1971.
- VSJa Вопросы славянского языкознания, I—VII, Москва 1954—1963.
- Vuk Вук С. Караџић, Српски рјечник истумачен њсмачкијем и латинскијем ријечима, 4. изд., Београд 1935. [1. wyd.: Беч 1818].
- Walde-Hofmann A. Walde, Lateinisches etymologisches Wörterbuch. 3. Aufl. von J. B. Hofmann, I—II, Heidelberg 1938—1954.
- Walde-Pokorny A. Walde, Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen. Herausgegeben und bearbeitet von J. Pokorny, I—III, Berlin—Leipzig 1927—1932.
- Węglarz PSP W. Węglarz, Z przeżytków słowotwórczych w języku polskim. Szczątki prasł. *jęz.*, Rocznik Wydziału Filozoficznego UJ I 1, Kraków 1934, s. 201—36.
- van Wijk GAS N. van Wijk, Geschichte der altkirchenslavischen Sprache I, Berlin—Leipzig 1931.

Wirth BSS	P. Wirth, Beiträge zum sorbischen (wendischen) Sprach-atlas, I—II, Leipzig 1933—1936.
WS	Wörter und Sachen, Kulturhistorische Zeitschrift für Sprach- und Sachforschung, Heidelberg 1909 nn.
WSJb	Wiener slavistisches Jahrbuch, Graz—Köln 1950 nn.
WSl	Die Welt der Slaven, Wiesbaden 1956 nn.
Zaręba AJŚ	A. Zaręba, Atlas językowy Śląska, Kraków 1969 nn.
Zaręba NB	A. Zaręba, Nazwy barw w dialektach i historii języka polskiego, Wrocław 1954. P.J. PAN 3.
Zaręba Niepołomice	A. Zaręba, Słownictwo Niepołomic, Wrocław—Kraków 1954.
Zaręba Siołkowice	A. Zaręba, Słownik Starych Siołkowic w powiecie opolskim, Kraków 1960.
ZbFL	Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад 1957 nn.
Zbornik Belić I	Зборник филолошких и лингвистичких студија А. Белића... посвећују његови пријатељи и ученици, Београд 1921.
Zbornik Belić II	Зборник у част А. Белића, Београд 1937.
Zbornik Jagić	Zbornik u slavu Vatroslava Jagića, Berlin 1908.
Zeman	H. Zeman, Słownik górnoślązko-polski, Warszawa 1967.
Zierhoffer Nazwy niecek	K. Zierhoffer, Nazwy niecek w polszczyźnie z uwzględnieniem tła słowiańskiego, Poznań 1967.
Zierhoffer Studia	K. Zierhoffer, Studia z historii i geografii słownictwa polskiego i słowiańskiego, Poznań 1963.
ZNŽO	Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, Zagreb 1896 nn.
Zogr.	Quattuor evangeliorum codex glagoliticus olim Zographensis nunc Petropolitanus. Ed. V. Jagić, Berlin 1879.
ZS	Zeitschrift für Slawistik, Berlin 1956 nn.
ZslPh	Zeitschrift für slavische Philologie, Leipzig 1925 nn.
Zubatý Studie	J. Zubatý, Studie a články. Výklady etymologické a lexikální, I—II, Praha 1945—1949.
ZUG	Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1971 nn.
ZUJ	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Językoznawcze, Kraków 1956 nn.
ZVSZ	Základní všeslovanská slovní zásoba. Red. F. Kopečný, Brno 1964. Maszynopis powielany.
Žel.	С. Желеховский (т. II: i С. Недільский), Малоруско-німецкий словарь, I—II, Львів 1886.
Železnjak OSAS	И. М. Железняк, Очерк сербохорватского антропонимического словообразования. Суффиксальная система сербохорватской антропонимии XII—XV вв., Киев 1969.
ŽK	Żywot Konstantyna. — Cytowane za SJS.
ŽM	Żywot Metodego. — Cytowane za SJS.

II. JĘZYKI I DIALEKTY

ags.	anglosaski	archang.	archangielski
alb.	albański	awest.	awestyjski
ang.	angielski	bałt.	bałtycki

bojkow.	bojkowski	ngr.	nowogrecki
bret.	bretoński	niem.	niemiecki
brus.	białoruski	nord.	nordyjski
bsł.	bałtołowiański	norw.	norweski
bułg.	bułgarski	orm.	ormiański
celt.	celtycki	oset.	osetyński
chorw.	chorwacki	osk.	oskijski
cs.	cerkiewnosłowiański	pers.	perski
cymr.	cymryjski	pie.	praindoeuropejski
czakaw.	czakawski	podhal.	podhalański
czes.	czeski	pol.	polski
dłuż.	dolnołużycy	połab.	połabski
dniem.	dolnoniemiecki	port.	portugalski
dor.	dorycki	prekm.	prekmurski
dubrow.	dubrownicki	pskow.	pskowski
duń.	duński	psł.	prasłowiański
ekaw.	ekawski	rez.	rezjański
est.	estoński	rodop.	rodopski
fiń.	fiński	rom.	romański
franc.	francuski	ros.	rosyjski
gal.	galijski	rum.	rumuński
germ.	germański	rus.	ruski
głuż.	górnoluzycy	sas.	saski
gniem.	górn Niemiecki	sch.	serbochorwacki
goe.	gocki	ses.	staro-cerkiewno- słowiański
gr.	grecki	serb.	serbski
hebr.	hebrajski	sla.	słowacki
het.	hetycki	slę.	słoweński
hol.	holenderski	sh.	słowiński
hucul.	huculski	słow.	słowiański
ie.	indoeuropejski	st.	staro- (przed oznacze- niem języka np. stpol. — staropolski, stbułg. — starobułgarski)
ikaw.	ikawski	stind.	staroindyjski
irań.	irański	stpr.	staropruski
irl.	irlandzki	strus.	staroruski
islandz.	islandzki	stwniem.	staro-wysoko-niemiecki
jekaw.	jekawski (ijekawski)	sztokaw.	sztokawski
kajkaw.	kajkawski	szwedz.	szwedzki
kasz.	kaszubski	śl.	śląski
kirg.	kirgiski	śr.	średnio- (przed oznacze- niem języka np. śrdniem. — średnio-dol- no-niemiecki)
lit.	litewski	śrdniem.	średnio-dolno-niemiecki
łac.	łaciński	śrgniem.	średnio-górno-niemiecki
łemk.	łemkowski	śrirl.	średnioirlandzki
łot.	lotewski		
maced.	macedoński		
młpol.	małopolski		
moraw.	morawski		
muż.	mużakowski		
n.	nowo- (przed oznacze- niem języka np. ngr. — nowogrecki)		

śrwniem.	średnio-wysoko- niemiecki	umbr.	umbryjski
toch.	tocharski	wed.	wedyjski (wedycki)
tur.	turecki	węg.	węgierski
twer.	twerski	włkpol.	wielkopolski
ukr.	ukraiński	włos.	włoski
		zakarp.	zakarpacki

III. INNE SKRÓTY

abstr.	abstractum	num.	numerałe
acc.	accusativus	NW	nazwa wodna
act.	activum	onomat.	onomatopeiczny
adi.	adiectivum	p.	patrz
adi. poss.	adiectivum possessivum	part.	partykuła
adv.	adverbium	partie.	participium
aor.	aoryst	pass.	passivum
arch.	archaiczny	pejorat.	pejoratywny
augm.	augmentativum	perf.	perfectivum
bot.	botaniczny	pl.	pluralis
coll.	collectivum	pl. t.	plurale tantum
coni.	coniunctio	płd.	południowy
cz.	część	płn.	północny
dat.	dativus	poet.	poetycki
dem.	deminutivum	por.	porównaj
dial.	dialektyczny	pot.	potoczny
dziec.	dziecięcy	praep.	praepositio
dźwkn.	dźwiękonaśladowczy	praes.	praesens
f.	femininum	praet.	praeteritum
gen.	genetivus	pref.	prefiks
hip.	hypocoristicum	pron.	pronomem
hist.	historyczny	provinc.	prowincojnalny
imperf.	imperfectivum	przen.	przenośnie
inf.	infinitivus	przestarz.	przestarzały
instr.	instrumentalis	reg.	regionalny
interi.	interiectio	ryb.	rybacki
iter.	iterativum	sg.	singularis
książk.	książkowy	subst.	substantivum
liter.	literacki	suf.	sufiks
loc.	locativus	techn.	techniczny
lud.	ludowy	ts.	to samo
m.	masculinum	voc.	vocativus
Młpol.	Małopolska	w.	wiek
myśl.	myśliwski	wg	według
n.	neutrum	Włkopol.	Wielkopolska
NG	nazwa górska	wsch.	wschodni
NM	nazwa miejscowa	zach.	zachodni
NO	nazwa osobowa	zob.	zobacz
nom.	nominativus	zool.	zoologiczny
NT	nazwa terenowa		

ZARYS SŁOWOTWÓRSTWA PRASŁOWIAŃSKIEGO

Celem tego zarysu jest dać przegląd podstawowych morfemów słowotwórczych, służących do budowy nowych wyrazów. Rejestruje się także formanty nieproduktywne, zaświadczone nieraz tylko szczątkowo. Oparto się przede wszystkim na materiale prasłowiańskim. Zarys powstał głównie z potrzeb praktycznych: pomocy do rekonstrukcji motywacji wyrazów prasłowiańskich. Wykorzystanie bogatego materiału i nowszej literatury umożliwiło niejedną korekturę dotychczasowego stanu badań.

W tomie pierwszym Słownika prasłowiańskiego zamieszczono tylko zarys budowy czasownika i częściowo rzeczownika. Spodziewamy się, że w tomach następnych znajdzie się budowa przymiotnika i wyrazów złożonych.

I. CZASOWNIK ¹

KONIUGACJA I: TEMAT PRAESENTIS NA -e-

Jest to bardzo ważna grupa czasowników słowiańskich, stanowiąca ich zasadniczy trzon. Typ ten, pochodzenia indoeuropejskiego, musiał być produktywny w prasłow., bo sporo należących tu czasowników nie ma nawiązań ie. O archaizmie formacji świadczy częsta różnica wokalizmu między tematami praesentis i infinitiwu: wokalizm zredukowany: wokalizm pełny, np. *čítq čisti* 'liczyć; czytać', *pirq perti*: *perq pirati* 'przeć', *stirq sterti* 'rozpościerać', *žerq žerti* 'żreć', *derq derti*: *derq dbrati* 'drzeć', *ženq gnati* 'gnać', *zovq zavati* 'zwać', *pnq peti* 'piąć', *jmq jeti* 'jać'. Typowym wokalizmem pierwiastka praesentis tej koniugacji jest -e- alternujące często z -b-, zwłaszcza przed sonantem.

Mała grupa czasowników wyróżnia się specjalną budową praesentis (uogólnioną wtórnie nieraz także i na temat infinitiwu):

- a) sufiksami: -de-²: *jbdq*: *iti* 'iść', *jadq*: *jati* 'jechać';
-te-: *pletq* (< *plek-tō): *plesti* 'pleść', gr. πλέκω 'pleść', może i *orstq orsti* 'rosć';
-ve-: *živq*: *žiti* 'żyć', *pelvq*: *pelti* 'pleć, plewić';
-šće-: *iskq* (*iščq*): *iskati* 'szukać', z wyjątkowym w słow. inchoatywnym sufiksem -sko- do ie. *ais-, stind. *ěšati* 'szuka';
- b) infiksem nosowym: *leggq* (< *le-n-gō): *legti* 'położyć się, leć', *sedq*: *šesti* 'siaść', *bodq* (*bū-n-dō) od ie. *bhū- zob. *byti*.

¹ Podstawowe prace: Stang SBV; Meillet SC 200—47; Vaillant GC III; I. Némec, *Genese slovanského systému vidového*, Praha 1958. Uwagi o akcencie oparto przede wszystkim na pracach Kuryłowicza Acc., IG.

² Zob. O. Szemerényi, *Études slaves et roumaines* I, 1, 1948, 13—4.

Akcent czasu teraźniejszego koniugacji I jest zasadniczo oksytoniczny, padając z reguły na samogłoskę tematyczną. Wyjątkowo tylko zachowany jest pierwotny akcent na samogłosce rdzennej: *lězo* 'leże', *lěgo* 'legnę', *sědo* 'siadę'. Wyjątkowo zaświadczona jest także akcentuacja ruchoma *moglo* *mložeša*.

Pod względem budowy infinitiwu wyróżnia się w I koniugacji 2 zasadnicze typy:

1. temat infinitiwu równy jest jednozgłoskowemu pierwiastkowi, kończącemu się:

a) na spółgłoskę właściwą: *nesti nesę* 'nieść', *plesti* (*plet-ti) *pletę* 'pleść', *tekti tekę* 'cieć', *čer(p)ti čępo* 'czerpać';

b) na sonant: *merti męro* 'mrzeć', *žerti žęro* 'ofiarować', *verti vęro* 'wrzeć';

c) na samogłoskę (powstałą zwykle w rezultacie monoftongizacji dyftongu): *jęti jęmę* 'jąć', *pęti pęmę* 'piąć', *sluti słowę* 'słynać, zwać się', *žiti živę* 'żyć'.

2. temat infinitiwu jest dwuzgłoskowy: składa się z pierwiastka werbalnego rozszerzonego samogłoską -a-. Oparty więc jest na pierwotnym bsł. praeteritum: *brati* (*birā-) *berę* 'brać', *drati* (*dirā-) *derę* 'drzeć', *gznati ženę* 'gnać', *kovati* (*kavā-) *kuę* 'kuć'.

KONIUGACJA II: TEMAT PRAESENTIS NA -ne.*

Koniugacja ta kontynuuje najprawdopodobniej ie. formacje praesentis atematyczne na -nā/nō-, -neū/nu-, w poszczególnych wypadkach ie. tematy na -ne/o-. Stwierdzono także nawiązania do ie. typu praesentis z infiksem nosowym (psł. *będo*, *lęgo*, *sędo* zob. s. 43).

Odróżnić trzeba przede wszystkim formacje pierwotne derywowane od pierwiastka (kończącego się na samogłoskę lub na spółgłoskę) od wtórnych, najczęściej dewerbalnych, bardzo produktywnych w epoce historycznej. Formacje pierwotne wyróżniają się nie tylko swoją budową i wokalizmem zredukowanym, często na stopniu wydłużonym, ale także swoją semantyką: są to najczęściej inchoativa.

Przyrostek -ne- typowy był pierwotnie przede wszystkim dla tematu praesentis. W epoce historycznej infinitivus z reguły kończy się na -nęti. Tylko *stanę* wykazuje w temacie infinitiwu sam pierwiastek: *sta-ti* 'stać'. Pierwotnie u czasowników z pierwiastkiem kończącym się na spółgłoskę (typ *dvig-ne-*) formant bezokolicznika dodawano wprost do pierwiastka, np. *dvig-ti* (zaświadczone w sch. *đīti*). Poświadczają to dobrze zaświadczone w językach słow. stare formacje dewerbalne, oparte wprost na pierwiastku. Wtórnie z tematu czasu teraźniejszego, a także pod wpływem bliskiego typu *minęti* 'minąć' (z pierwiastkiem kończącym się samogłoską) uogólniono -nę- w temacie infinitiwu.

Jak wykazuje participium praet. pass. *minovęns*, infinitivus typu *mi-nę-ti* może kontynuować pierwotną postać *mi-nu-ti (w nawiązaniu do ie. typu na -neū-). Samogłoskę -ę- w *minęti* objaśniano fonetycznie przeniesieniem artykulacji nosowej na następującą głoskę, por. psł. *nuditi* : *nęditi*, *muditi* : *męditi*, *gnusęns* : *gnęstęns*.

Pod względem znaczeniowym trzeba wyróżnić 3 podstawowe grupy czasowników o temacie praesentis na -ne-:

* Por. Němec PorJ 1957 255—63; PF XVIII 2, 87—92.

I. Inchoativa, oznaczające stopniowe albo momentalne przechodzenie do jakiegoś stanu czy też zapoczątkowanie jakiejś czynności (w opozycji zwykle do czasowników wyrażających stan, zob. s. 55): *blǫsknǫ blǫsknǫti* 'zacząć lśnić, zajaśnieć': *blǫščati* 'jaśnieć blaskiem, lśnić', *bdǫnǫ bdǫnǫti* 'ocknać się, obudzić się': *bdǫtǫti* 'czuwać', *lǫpnǫ lǫpnǫti* 'przyklepiać się, przywierać': *lǫpǫti* 'przyklepać, być przyklepionym', *kysnǫ kysnǫti* 'wilgnać, zaczynać kwaśnieć, fermentować': *kysǫti* 'kisnąć', *sinǫ sinǫti* 'zalsnić, zajaśnieć': *sǫjati* 'błyszczeć, lśnić', *slyǫnǫ slyǫnǫti* 'mieć rozgłos, sływać': *sluti slovo* 'ts.'

II. Czasowniki oznaczające stopniowe nabywanie właściwości (derywowane od przymiotników): *schnǫ schnǫti* 'schnąć': *suchǫ* 'suchy', *glǫchnǫ glǫchnǫti* 'głuchnąć': *gluchǫ* 'głuchy', *slǫpnǫ slǫpnǫti* 'tracić wzrok, stawać się ślepy': *slǫpǫ* 'ślepy'. W okresie historycznym szerzy się nowszy typ *gluchnǫti*, *slǫpnǫti* (z wokalizmem podstawy derywacyjnej).

III. Czasowniki perfektywne oznaczające momentalny przebieg czynności: *buchnǫ buchǫti*: *buchati* 'uderzać powodując hałas, łomotać', *dvignǫ dvignǫti*: *dvidzati* 'dźwigać', *lǫznǫ lǫznǫti*: *lǫzati lǫzǫ* 'lizać' i postać nowsza z wokalizmem podstawowego czasownika: *lǫznǫ lǫznǫti*.

Z odmiennością poszczególnych typów znaczeniowych harmonizuje ich akcentuacja. Podczas gdy archaiczny typ czasowników inchoatywnych ma akcent właściwy czasownikom niemotywowanym (akut na zgłosce długiej, akcent ruchomy w wypadku krótkiej samogłoski rdzennej), produktywny typ perfektywny ma zwykle akcentuację sufiksálną. Czasowniki derywowane od przymiotników wykazują metatoniczny akut: *slǫpnǫti* < *slǫpǫ*.

KONIUGACJA III: TEMATY PRAESENTIS NA -e-

Grupa ta, kontynuująca ważny typ werbalny ie., nie jest jednolita. Trzeba tu wyróżnić podobnie jak w innych językach ie.: I. Formacje oparte na pierwiastku, II. Produktywne formacje denominalne i dewerbalne.

I. Formacje oparte na pierwiastku

Jest to typ archaiczny nawiązujący do koniugacji o temacie praesentis na -e-. Sporo należących tu czasowników ma odpowiedniki w językach bałtyckich, a także i w innych językach ie. Najczęstszym wokalizmem pierwiastka jest *e* (*ě*, *e*, *i* < *ei*) alternujące nieraz z zerowym wokalizmem infinitiwu. Wyróżnić tu trzeba dwa podstawowe podtypy:

a) pierwiastki kończące się na samogłoskę: *sějǫ sěti*: *sějati* 'siać', *vějǫ vějati* 'wiał', *čujǫ čuti* 'czuć', *pl'ujǫ pl'ivati* 'pluć', *bajǫ bajati* 'mówić, bajać', *znajǫ znati* 'znać', *ryjǫ ryti* 'kopać, ryć';

b) pierwiastki zakończone na spółgłoskę czy też na sonant: *česǫ čevati* 'drapać, czesać', *jem'ǫ jemati* 'brać, chwycić', *lǫzǫ lǫzati* 'lizać', *věžǫ vězati* 'wiązać', *or'ǫ orati* 'orać'.

Pod względem budowy infinitiwu wyróżnia się tu dwa zasadnicze typy:

1. temat infinitiwu równy jest jednozgłoskowemu pierwiastkowi kończącemu się:

a) na samogłoskę: *čuti čujǫ*, *znati znajǫ*, *ob-uti ob-ujǫ* 'obuć';

b) na sonant: *melti mel'ǫ* 'mleć', *borti bor'ǫ* 'walczyć', *kolli kol'ǫ* 'kłuć'.

2. temat infinitiwu jest dwuzgłoskowy: składa się z pierwiastka werbalnego rozszerzonego samogłoską -a-. Oparty jest więc, podobnie jak w koniugacji I (zob. s. 44) na bsł. praeteritum: *orati or'ǫ* 'orać', *žędati žęd'ǫ* 'pragnąć, pożądać',

bl'ovati bl'uję 'wymiotować', *kl'ovati kl'uję* 'dziobać, bić dziobem'. Trzeba zwrócić uwagę na częsty typ czasowników z bezokolicznikiem na *-jati* z *-j-* wprowadzonym wtórnie z tematu praesentis. Typ ten jest panujący u czasowników z pierwiastkiem zakończonym na samogłoskę: *bajati baję*, *čajati čaję* 'spodziewać się oczekiwać', *sėjati : sėti sėję* 'siać', *lajati lėję* 'łać', *zajati zėję* 'ziać'. Tu należy grupa starych, bo mających zwykle odpowiedniki ie., czasowników dżwkn.⁴, np. *blēję blējati* (płd.-wsch.) 'beczeć, o owcy; pleść głupstwa': ie. dżwkn. *bhlē 'ryczeć, beczeć', łot. *blēju blēt* 'ts.', łac. *fleō* 'płacze' (*bhlē-iō), *grāję grājati* (płd.-wsch.) 'krakać, wrzeszczeć': lit. *gróju gróti* 'krakać', *lāję lājati* 'szczekać; wrzeszczeć; lżyć, lajać': lit. *lóju lóti* 'szczekać', ie. dżwkn. *lā-*, *raję rajati* (wsch.) 'dźwięczeć, rozlegać się, rozbrzmiewać': lit. *rojóju rojóti* o 'pianiu koguta', łot. *rāju rāt*, stind. *rāyati* 'szczeka'.

II. Produktywne formacje denominalne i dewerbalne

Formant *-je-* kontynuujący ie. *-ye/o-* tworzył czas terażniejszy od pierwiastka werbalnego. W innych językach ie. spotyka się go także w funkcji formantu tworzącego denominativa. W Słowiańszczyźnie w tej funkcji nie jest produktywny. Mało prawdopodobne jest dopatrywanie się takich formacji denominalnych w czasownikach *golgol'ę golgolati* 'mówić': *golgols* 'słowo', *szl'ę szlati* 'posyłać': *szls* 'poseł', *dušę duchati* 'dać, wiać': *duchs* 'technienie, dech, duch', *kl'evet'ę kl'evetati* 'oczerniać': *kl'eveta* 'oczernianie'. Najprawdopodobniej wszystkie te rzeczowniki to nomina postverbalia.

W funkcji formantów produktywnych tworzących czasowniki denominalne i dewerbalne występują w Słowiańszczyźnie rozszerzenia pierwotnego sufiksu *-je-* wygłosowym elementem tematu pierwotnej podstawy derywacyjnej. Należą tu trzy ważne typy werbalne: formacje na *-aję -ati*, *-ėję -ėti* i *-uję -ovati*.

-aje- -ati

Sufiks ten występuje w podwójnej funkcji. Tylko wyjątkowo spotyka się go jako formant tworzący denominativa⁵:

1. od rzeczowników: *jęgraję jęgrati* 'grać' < *jęgra* 'gra', *ban'aję ban'ati* (płd.) 'kapać myć' < *ban'a* 'łaźnia', *brataję (sę) bratati (sę)* 'łączyć (się) węzłami braterstwa' < *brats*, *dělaję dělati* 'działać' < *dělo* 'dzieło'. Punktem wyjścia były tu pierwotnie formacje typu *jęgrati*: *jęgra* od tematów na *-ā*. Stwierdzono nawiązania ie. zwłaszcza bałt.: lit. *-óju -óti*, np. *vagóti* 'robić bruzdy': *vagā* 'bruzda'.

2. od przymiotników: *byzaję byzati* (płd.) 'spieszyć się' < *byz* 'szybki, prędki', *bujaję bujati* 'bujnie się rozrastać, zachowywać się gwałtownie' < *buj* 'niepohamowany, gwałtowny, szalejący', *krivaję krivati* 'krzywić, zginać' < *krivs* 'krzywy, zgięty'. Także i w tej funkcji stwierdzono dokładne odpowiedniki bałtyckie formantu, por. lit. *baltuoti* 'bieleć, być białym' < *báltas* 'biały'⁶.

Z obu tych funkcji sufiks *-aje-* został wyparty przez produktywne formacje na *-uje-* *-ovati*, a zwłaszcza *-i-* *-iti* (zob. s. 57).

⁴ Vaillant RES XXII 189—91; GC III 265—7.

⁵ Zob. H. J. Jordan, Zur Geschichte der russischen Denominativa, I: Die Verba auf *-it'* und *-at'*, Berlin 1961.

⁶ Zob. J. Reczek JP XLIV, 140—6. — Lit. czasowniki na *-úoju -úoti* kontynuują ie. formację na *-ō-žō*, lit. *-óju -óti* kontynuuje ie. *-ā-žō*. W psł. *-aję -ati* złoży się więc dwie odrębne formacje ie.: *-ā-žō* i *-ō-žō*.

Najważniejszą i jedynie produktywną funkcją sufiksu *-aje- -ati* jest tworzenie czasowników imperfektywnych, które w opozycji do podstawowych prymarnych duratywnych czy kauzatywnych przechodzą zwykle w iterativa. Podstawowym formantem tej kategorii jest sufiks *-aje- -ati* (: *-'aje- -'ati* od czasowników na *-i- -iti*) wyłączny w derywacji od podstawy z długą samogłoską pierwiastka (*padajo padati* 'padać' : *padō pasti*, *stopajo stopati* 'stapać' : *stop'ō stōpiti*, *bēgajo bēgati* 'biegać' : *bēžō bēžati*, *bēgō bēgti* 'biec', *av'ajō av'ati* 'jawić' : *av'ō aviti*). W funkcji dodatkowego środka słowotwórczego występuje wzdłużenie krótkiej samogłoski pierwiastka, a więc *e o i z* wzdłużają się w *ē a i y* (jeżeli tematy praesentis i infinitivu różnią się wokalizmem, iterativum nawiązuje do wokalizmu zredukowanego): *plētajo plētati* : *pletō plesti* 'pleść', *badajo badati* : *bodō bosti* 'bóść', *birajo birati* : *berō birati* 'brać', *čitajo čitati* : *čstō čisti* 'liczyć, rachować, czytać', *dychajo dychati* : *dšchnō dšchnōti* 'technąć', *gan'ajō gan'ati* : *gon'ō goni* 'gonić'.

To wzdłużenie samogłoski rdzennej, typowe dla języków słow., początkami swymi sięga epoki ie., dokładne odpowiedniki stwierdza się nieraz w językach bałt., paralele także i w innych językach ie.

Wyjątkowo tylko spotyka się w tej funkcji typ prosty na *-je-* (bez rozszerzenia *-a-*), np. *skadž skakati* 'skakać', *naričō naricati* 'nazywać' : *narekō narekti* (imper. *narvci*).

W ogóle podstawową funkcją formacji *-je- -ati-* było tworzenie czasowników duratywnych w opozycji do perfektywnych, np. *dajo dajati* : *dams dati*, *stojō stojati* : *stanō stati*, *jem'ō jematī* : *jmo jēti*.

Po pierwiastkach zakończonych na samogłoskę przyrostek ten przybiera niekiedy rozszerzenie *-v-*: *-vaje- -vati* : *byvajo byvati* 'bywać' : *byti*, *čuvajo čuvati* 'czuć' : *čujō čuti*, *davajo davati* 'dawać' : *dams dati*, *stavajo stavati* 'stawać' : *stanō stati*. Podstawy ie. tej formacji widoczne w typie *byvajo*, *davajo*, *stavajo* (ie. *bheu-*, *dō-u-*, *stā-u-*).

Na uwagę zasługuje stary szczerkowo tylko zaświadczony typ werbalny imperfektywów-iteratywów bez wzdłużenia samogłoski rdzennej: *chodati* : *choditi*, *nosati* : *nositi*, *vodati* : *voditi*, por. także *gorati* : *gorēti*, *slychati* : *slyšati*, *vidati* : *vidēti*. Stwierdzono dokładne odpowiedniki w łotewskim, np. *vadāt* 'prowadzić, wodzić' iterat. od *vedu vest* (psł. *vedō vesti*).

-ēje- -ēti

Sufiks ten tworzy nieprzechodnie denominativa oznaczające nabywanie właściwości podstawy derywacyjnej. Derywuje:

1. przede wszystkim od przymiotników (w tej funkcji produktywny): *bēlējo bēlēti* 'stawać się białym, jasnym, bieleć' < *bēls* 'biały', *čēlējo čēlēti* 'stawać się całym, zdrowym, goić się' < *čēls* 'cały', *rudējo rudēti* 'stawać się rudym' < *ruds* 'koloru rdzy, rudy'.

2. wyjątkowo też od rzeczowników: *umējo umēti* 'umieć, potrafić, móc' < *uma* 'rozum', *kam-en-ējo kam-en-ēti* : *kam-ēti* 'twardnieć jak kamień, kamienieć'.

Dokładne odpowiedniki tej formacji mamy w bałtyckim: lit. *-ėju -ėti*, łot. *-ēju -ēt*, np. lit. *senėju senėti* 'starzec się' < *sėnas* 'stary', *akmenėju akmenėti* 'kamienieć' < *akmuo -ešs* 'kamień'.

Przyjmuje się, że początkowy element sufiksu *-ē-* jest wzdłużeniem tematycznego *-e/o-* podstawy derywacyjnej.

-uje- -ovati

Sufiks ten tworzy przede wszystkim denominativa:

1. od rzeczowników: *daruju darovati* 'dawać darmo, darować' < *darz* 'dar', *piruju pirovati* (pld.-wsch.) 'ucztować, biesiadować' < *pirz* 'uczta, biesiada', *besėduju besėdovati* 'gawędzić, rozmawiać, mówić' < *besėda* 'pogawędka, rozmowa, uczta', *vėruju vėrovati* 'wierzyć' < *vėra* 'wiara'.

2. od przymiotników: *cėluju cėlovati* 'pozdrawiać, witać' < *cėlz* 'cały, zdrowy', *l'utuju l'utovati* (pln.) 'srożyć się, szaleć' < *l'utz* 'budzący grozę, srogi, okrutny', *miluju milovati* 'okazywać miłość, miłować' < *milz* 'miły, drogi, kochany', *raduju radovati* 'sprawiać radość, cieszyć' < *radz* 'zadowolony, uradowany, rad'.

W historycznej epoce w językach słow. zrobiło karierę *-uje- -ovati* w funkcji formantu tworzącego czasowniki imperfektywne czy iterativa od perfektywnych. W tej funkcji pierwotnie występował wyjątkowo, np. *bušuju buševati* 'hałasować, loskotać, srożyć się, szaleć' < *buš* *bušiti* 'hałasować, łomotać'.

Niekiedy stwierdza się wtórne nawiązania stosunku z czasownikiem perfektywnym. Tak np. *kupuju kupovati* 'kupować' to pierwotne denominativum od *kups* 'kupienie, kupno' (nomen actionis > nomen acti od *kupiti*), wtórnie dopiero imperfectivum, iterativum do *kup'Ń kupiti*.

Dokładny odpowiednik sufiksu mamy w bałtyckim: lit. *-ėuja -ėvo*, tworzące zarówno denominativa (bez względu na temat podstawy) i deverbativa ze znaczeniem imperfektywnym i iteratywnym, np. *tarnėuju tarnėuti* 'służyć' < *tařnas* 'sługa', *šėkauju šėkauti* 'krzyczeć, hałasować' : *šėukiėu šėukti* 'wołać, krzyczeć'.

Wskazano też, że przyrostek *-uje- -ovati* może nawiązywać do podstaw o tematach na *-u-*.

III. Formacje dźwiękn. i ekspresywne

1. *-je- -ati, -i- -iti, -i- -ėti*

Pierwotny sufiks *-je- -ati*, jak widzieliśmy, ograniczony jest zasadniczo do wyrazów niemotywowanych, tworzy formacje prymarne, odpierwiastkowe. W podstawowej funkcji formantów tworzących produktywne deverbativa i denominativa zapanowały formacje nowsze, rozszerzone: *-a-je- -ati, -ė-je- -ėti, -uje- -ovati*. Ale postać pierwotna (często z wtórnym praesens na *-aje-*) zachowała się, jak zwykle, w funkcji specjalnej drugorzędnej formantu tworzącego czasowniki dźwiękn., np. *cap'Ń capati* 'łapać, chwycić gwałtownie; człapać po wodzie, błocić' < interj. *capz!*, *brbaju brbati* o 'niewyraźnych bulgocących odgłosach', *błtaju błtati* 'mącić, mieszać ciecz, pluskać; paplać, mówić bez sensu', *gagaju gagati* o 'głosie gęsi, gęgać', *rzėju rzzati* o 'głosie konia, rżec'.

W tej samej funkcji występują także przyrostki *-i- -iti, -i- -ėti*, np. *bszaju bszati* : *bszŃ bszėti* : *bsziti* (także z rdzennym *-y-*) o 'dźwięku wydawanym przez lecące owady' (oparte na interj., np. pol. *bz!*, dłuż. *byz!* *bz!*), *bun'Ń buniti* : *bun'Ń bunėti* 'huczeć, brzęczeć, szumieć, hałasować', *bataju batati* : *bat'Ń batiti* 'uderzać, stukać', *butaju butati* : *but'Ń butiti* 'uderzać, bić, wywołując odgłos'.

2. Czasowniki z reduplikacją

Wyróżniamy tu dwa typy wyrazów dźwiękn.:

a) z całkowicie podwojonym pierwiastkiem: *gol-gol'Ń golgolati* 'mówić' : *gol-sz* 'głos', *kor-kor'Ń korkorati* 'gdakać, kwakać' : ie. *ker-*, *kor-*, *kr-* o 'kwakaniu, skrzeczeniu', *pol-pol'Ń polpol-ati* 'płonać, migotać' : *polėti* 'palić się, płonać';

b) z częściowym podwojeniem: *bɔbɛn'ɔ bɔbɛnati* 'głuchó brzmieć, dudnić', *gɔgɔn'ɔ gɔgɔnati* 'mówić niewyraźnie, przez nos, mamrotać', *chɔchɔnajo chɔchɔnati* 'ts.', *tɔtɛn'ɔ tɔtɛnati* 'stukać, tętnić', *brɔbr'ɔ : brɔbrajo brɔbrati* (płd.) 'mówić niewyraźnie, mamrotać', *mɔmɔr'ɔ mɔmɔrati* 'ts.'

Także i tutaj spotykamy dublety morfologiczne na -i- -iti: *bolbol'ɔ bolboliti* 'mówić niezrozumiale, belkotać; paplać, bredzić', *golgol'ɔ golgoliti* 'mówić', *korkor'ɔ korkoriti = korkorati*, *tortor'ɔ tortoriti* 'paplać', *tɔtɛn'ɔ tɔtɛniti = tɔtɛnati*.

3. Przyrostek -ɛe- : -kaje- -kati⁷

1. Podstawową i produktywną funkcją sufiksu -ɛe- : -kaje- -kati (po spółgłosce -ɛe- : -ɛka- -ɛkati : -ɛcati) jest tworzenie czasowników onomatopeicznych od interieki: *bleɔp : blekajo blekati* 'beczeć' < ble! naśladowanie głosu owiec, *krɔɔp : krakati* (też z nagłosem dźwięcznym *graɔp : grakati*) 'krakać' < kra! naśladowanie głosu kruka, wrony, *krɔɔp : krakati* na określenie 'różnych dźwięków gardłowych': ie. dźwięk. *ker-*, *kor-*, *kr-* np. o krakaniu, skrzeczeniu, *kwɔɔp : kwakajo kwakati* o 'głosie żab, wron, kaczek' < kwa! naśladowanie tych głosów.

Nie zawsze jednak wyrazy dźwięk. na -ɛe- : -kaje- -kati zostały utworzone przy pomocy tego formantu. Pamiętać musimy z jednej strony o tym, że w tej samej funkcji występuje w psł. także podstawowy sufiks -je- : -aje- -ati (s. 48), z drugiej zaś strony o tym, że pierwiastki dźwięk. (także i interieki) często w psł. (i w ogóle w ie.) kończyły się na spółgłoskę -k. Tu należą np. wyrazy: *blɔp : blkajo blkati* (pln.) o 'odgłosie płonącego ognia, maconej czy wrzącej wody; belkotać, paplać' < blk! interi. podobnej treści, *brɔp : brkajo brkati* 'bureczeń, brzęczeń, warzeń, mruceń', *plɔp (sɛ) : plakati (sɛ)* 'bić się, smagać się, plakać, narzekać': ie. *plāk-* 'bić, smagać'.

Nieraz więc trudno rozstrzygnąć, czy mamy do czynienia z formantem podstawowym -je- : -aje-, czy też pochodnym -ɛe- : -kaje-. Nierzadkie są także wahania wygłosu interieki typu *kva!* : *kwaka!*

Nie jest wykluczone, że tego rodzaju formacje dały początek dźwięk. i ekspresywnemu sufiksowi -k-.

2. Paralelnie do typu podstawowego (s. 48) i tu w funkcji dubletu słowotwórczego produktywny jest sufiks -ɛi- -ɛati (*-k-ɛti). Tak więc np. obok *beɔp : bekajo bekati* o głosie owcy < be!, *breɔp : brekajo brekati* 'brzęczeń, dźwięczeń', *buɔp : bukajo bukati* 'ryczeń, beczeń, brzęczeń' < bu! naśladowanie głosu zwierząt — spotykamy też synonimiczne *beɔp : beɛati* (zach.-płd.), *breɔp : breɛati*, *buɔp : buɛati*.

Spotyka się też, choć rzadko, dublety na -ɛi- -ɛi-ti (por. s. 48) Tak np. obok przytoczonego niżej *bakati* są też ślady synonimicznego *baɛiti*.

3. Sufiks -ɛe- : -kaje- -kati tworzy także czasowniki zabarwione uczuciowo, ekspresywne: *bakajo bakati* 'krzyczeń, łajać, gadać, paplać': *bajati* 'mówić; zamawiać, czarować', *blɔkajo blɔkati* (pln.) 'wałęsać się, błędzić': *blɔditi* 'ts.', *brukajo brukati* (pln.) 'brudzić, zanieczyszczać': *bruditi* 'ts.', *ɛakajo ɛakati* 'czekać': *ɛajo ɛajati*, *ɛati* 'ts'.

Z tą funkcją związane jest znaczenie hipokorystyczne, deminutywne formacji, np. *bɛɛkajo bɛɛkati* (zach.) 'chodzić, biegać, o dzieciach' dem. od *bɛɛati* 'biec, szybko się posuwać', *boɔcajo boɔcati* (płd.) 'lekko, często kłuć' dem. od *boɔp* *bosti* 'kłuć, bósć', por. łac. intensivum *fodico* 'kłuć, przebijać'.

⁷ Por. Zubaty *Studie* I 1, 145; Machek *LF LXI* 133—8; Fraenkel *Sl XIV* 503—8; Safarewicz *SFPS V* 389—95; Vaillant *GC III* 335—40.

O genezie funkcji deminutywnej poucza psł. *l'ubkajo l'ubkati* 'usypiać dziecko śpiewem i kołysaniem', które może być oparte albo bezpośrednio na przyspiewie przy kołysaniu *l'u-l'ul*, albo też może być formacją hipokorystyczną, deminutywną od synonimicznego psł. *l'u'ajo l'u'ati*.

4. Formacja ta zaświadczona jest również w postaciach rozszerzonych: *-i-kajo -i-kati, -u-kajo -u-kati, -y-kajo -y-kati*, np. *bzikajo bzikati* : *bzikajo bzikati* : *bzikajo bzikati* : *bzykajo* o 'dźwięku lecących owadów, bzykać' < *bzati, bzati* 'ts.', *bajukajo bajukati* (płd.-wsch.) 'mówić cicho, monotonna, lulać, usypiać' < *bajati* 'mówić'.

5. Jak często u wyrazów dźwięcznych i ekspresywnych spotyka się też wariant dźwięczny *-gajo -gati*, np. *kul'gajo kul'gati* 'chromać, kuleć' < *kul'ajo kul'ati* 'ts.' Na genezę jego rzuca światło psł. *d'gajo d'gati* 'targać; dziergać len' : ie. *de-regh-*, rozszerzenie pierwiastka *der-*, na którym oparte psł. *derp derti* 'drzeć'.

6. Onomatopieczne i ekspresywne formacje z *-k-* produktywne są w językach słow. Spotyka się je także w językach bałt. (np. lit. **-kije- -kti* : *-ke- -kėti*), łacińskim (**-k-āje-*), greckim (**-k-īe-*, *-k-āje-*, infigowane *-ka-*).

4. Czasowniki na *-šče-* : *-skaje- -skati* (*-ždže* : *-zgaje-zgati*)⁸

1. Jest to grupa czasowników zwykle dźwięcznych, których pierwiastek, jak widać z odpowiedników przede wszystkim bałt., kończy się na *-sk-* albo *-s-*. Utworzone więc one zostały pierwotnie przez formanty *-je-* : *-aje-* *-ati* względnie *-če-* : *-kaje- -kati*. Należą tu np.: *plešćo pleskati* (bsł. *plešk-*) 'uderzać dłonią, płaską powierzchnią, plaskać', *pl'uščo* : *pl'uskajo pl'uskati* 'pluskać' (bsł. *pleušk-*), *prskajo prskati* 'parskać, pryskać', bsł. *purs(k)-*, *trěskajo trěskati* 'trzaskać' (bsł. *trěšk-*), *pryšćo* : *pryskajo pryskati* 'pryskać' (bsł. *praus-*).

Ta dość liczna grupa czasowników dźwięcznych i ekspresywnych stała się podstawą do wyabstrahowania formantu *-šče-* : *-skaje- -skati*, występującego np. w czasownikach: *piščo* : *piskajo piskati* 'piszczeć', bsł. *pišk-* : ie. dźwięczny *pi-*, *viščo* : *viskajo viskati* 'piszczeć, skomleć, jęczeć' : ie. pierwiastek dźwięczny *vi-*, *ui-*.

2. Nie widać podstaw do dopatrywania się w całej tej grupie ie. inchoatywnego sufiksu tworzącego praesens *-ske-*, wyjątkowego w słow. (zob. s. 43, por. też *blišćati* 'błyszczeć, lśnić' od ie. *bhliǵ-* z rozszerzeniem o inchoatywny suf. *-ske-*).

3. Także i tu paralelnie spotyka się synonimiczne formacje *-šči-* *-ščati* (**-skėti*), np. *piščo piščati*, *viščo viščati*, *trěščo trěščati*.

4. Dobrze zaświadczony jest, jak zwykle w czasownikach dźwięcznych, wariant dźwięczny: *bl'uzgajo bl'uzgati* 'chlustać, tryskać; paplać, bajać' : *bl'ujjo bl'uwati* 'wymiotować', *brěždžjo* : *bręzgajo bręzgati*, *brěždžjo brěždžati* (wsch.) 'brzęczeć, dźwięczeć' : *bręgati*, *bręgati* 'ts.', *druzgajo druzgati* 'łamać, kruszyć, miazdżyć' : ie. *dhreu-s-* : *dhreu-* 'ts.'

5. Czasowniki na *-še-* : *-chaje -chati*⁹

1. Produktywny w dzisiejszych językach słow. typ czasowników ekspresywnych na *-chati* dobrze jest już zaświadczony na materiale psł. Większość najstarszych przykładów nawiązuje do pierwotnych pierwiastków zakończonych na *-s-* poprzedzonego przez *i u r k*. A więc przejście *-s-* > *-ch-* jest tu całkiem regularne. W wypadkach tych można by niekiedy przynajmniej mówić o pierwotnym

⁸ Meillet SC 215, 236; Machek SRL X 67—80; Vaillant GC III 338—40.

⁹ Machek LP IV 111—36; Vaillant GC III 331—3.

formancie *-je- -ati* (s. 48). Tworzą one, być może, punkt wyjścia tej formacji. Należą tu: *čuchajo čuchati* 'wachać, węszyć': *čujjo čuti* 'czuć', podstawa ie. *keu-* (z determinantem *-s-*) *keu-s-*, dobrze zaświadczone w grece i w germańskim; *dušjo*: *duchajo duchati* 'dmuchać, dać, wiać': *dujjo dōti* 'dać', ie. oprócz *dheu-* też synonimiczne *dheu-s-*; *prychajo prychati* 'parskać, prychać': *pryskajo pryskati* (s. 50), ie. *preus-*: *prūs-*; *pyšjo*: *pychajo psychati*: *pušjo*: *puchajo puchati* 'dać, dyszeć, sapać' ie. *pŭ-*: *peu-*: *pou-*, też *p(h)u-s-*.

Kilka wyrazów dźwkn. wykazuje formant *-ch-* w tych samych warunkach po *i u r k*. A więc możemy tu mieć do czynienia z pierwotnym sufiksem czy też determinantem pierwiastka *-s-*, np. *bruchajo bruchati* (płd.-wsch.) 'szybko, gwałtownie wyrzucać, tryskać': ie. dźwkn. *b(h)rŭ-*; *buchajo buchati* 'mocno bić, łomotać': *bu-*, ie. *b(e)u-*, *bh(e)u-*; *brešjo brechati* o 'głosie ludzi, zwierząt, krzyczeń, szczełkac': ie. *bherek-*, *bhrek-s-*.

2. Wyodrębnić trzeba kilka dalszych psł. przykładów wykazujących *-še-*: *-chaje- -chati* po samogłoskach innych niż *i u*. Większość z nich ma pierwiastek zakończony lub rozszerzony spółgłoską *-s-*. Należą tu: *čechajo čechati* 'drapać, czochrać, skrobać': *česjo česati* 'drapać, czesać'; *mašjo*: *machajo machati* 'poruszać, machać': *majo mati* 'machać, kiwać', lit. *mosiuoju mosiuti* 'powiewać, machać': *mōju mōti* 'skinać'.

Tu zapewne należą też *ošjo*: *ochojo ochati* 'wciągać woń, wachać': *von'a* 'woń': ie. *ana-*, *ana-s-*; *bachajo bachati* 'paplać, gadać': *bajo bajati* 'mówić', por. ros. dial. *básits* 'mówić, rozmawiać', 'leczyć, uzdrawiać'.

Sufiksalne *-ch-* może tu kontynuować także pierwotne *-s-* (na podstawie wspólnego członu w szeregu alternacyjnym obu głosek, jakim jest *-š-*).

3. Na uboczu stoi jeden niewątpliwy psł. wyraz *jašjo*: *jachajo jachati*: *jado jati* 'jechać'. Wykazuje on już wyraźnie wyderwowany w pewnych ścisłe określonych warunkach formant *-še-*: *-chaje- -chati*.

4. Jako dublety morfologiczne spotyka się formacje na *-i- -iti*: *-ēti*, *-če*: *-kajo -kati*: obok *buchajo buchati* mamy synonimiczne *bušjo bušiti*. Od tej samej podstawy utworzone jest również dźwkn. *bučjo*: *bukajo bukati* i *bučjo bučati*. Obok *bruchajo bruchati* mamy *brukajo brukati* 'ts.', obok *bachajo bachati* bliskoznaczne *bakajo bakati*.

5. O produktywności typu świadczą stare rozszerzenia formantu na *-uch-*: *-ych-*, np. ptn.słow. *kol-ych-ajo kol-ych-ati* 'kołysać': *koliti* 'krzążyć, kręcić się', ptn.słow. *dsm-uch-ajo dsm-uch-ati*: *dsm-ych-ajo dsm-ych-ati* 'dmuchać' < *dsmo dōti* 'dać'.

6. Intensiva na *-še-*: *-saje- -sati*¹⁰

Typ ten zaświadczony jest tylko szczerkowo: *kōšjo*: *kōsajo kōsati* 'chwycić zębami, kąsać': bsl. *kāndō* 'ts.' (możliwe też jednak objaśnienie jako denominativum od *kōsz* 'kęs'); *kremšajo kremšati*: *kromšajo kromšati* < *krem-*: *krom-*, psł. dial. *kremiti*, *kromiti* 'kruszyć, drobić, odcinać'; *kopšajo kopšati* (ptn.) 'kopać, bić' < *kopati* 'kopać'.

Tu może należeć też *kl'ušjo kl'usati* (zach.-płd.) 'biec, klusować': **kleup-s-*, stpol. i dial. *klupić (się)* 'chylić (się), zginać (się)'.

Ślady tej formacji widać także w szczerkowo zaświadczonych rozszerzeniach na *-ys-ati*, np. obok przytoczonego wyżej *kopšati* mamy strus. *kopysati* 'bić kopytem, kopać ziemię kopytem': ros. dial. *kopychatsja* 'poruszać się; grzebać się'; *kolyšjo*: *kolysajo kolysati* (ptn.) 'kołysać': *koliti* 'krzążyć, kręcić się'.

¹⁰ Prusik KZ XXXV 606; Machek SB I 82—93.

Nie brak też śladów intensiwów na *-sati* w poszczególnych językach słow., np. czes. *hnisati* 'ropieć, ropić się': *hniti* 'gnić'; *drásati* 'rwać, drzeć': *dráti* 'drzeć'; moraw. *bajásati* 'gadać, pleść, bajać': *bajati* 'ts.'; śl. *plásati* 'gwałtownie się palić, płonąć': *plániiti* 'zapłonąć, zapalić się'; stpol. *tryksać się* 'bóseć się': *trykać się* 'ts.' Tu należy też psł. dial. *dpsajō dpsati* 'ciężko oddychać, dyszeć, sapać': *dzmō dōti* 'dać'.

Formacje te identyfikuje się z litewskimi intensiwami na *-sau -soti*. Można się tu dopatrywać także przynajmniej częściowo, prototypu produktywnego typu na *-chati*.

Tu trzeba też wspomnieć o rzadko spotykanych, ale starych (bo mających nieraz odpowiedniki bałt.) intensiwach dźwięcznych na *-os-iti*, np. *bolbošō bolbositi* (zach., pld.) 'bełkotać; paplać, pleść': *bolboliti*, *bolbotati*, *bolboniti* (w podobnym znaczeniu) = lit. *balbāsyti* 'paplać, gadać'; *kolbošō kolbositi* (zach.) 'gadać, pleść' = lit. dial. *kalbāsyti* 'ts.': lit. *kalbėti* 'mówić'; *br̃bošō br̃bositi* 'mówić niewyraźnie, bełkotać' (pld.): *br̃bati* 'ts.'

7. Intensiva na *-ŕō*: *-tajō -tati*¹¹

1. Nasiloną, wzmoczoną czynność wyrażało się w psł. przy pomocy sufiksu *-ŕō*: *-tajō -tati*. Z reguły spotyka się go w wyrazach dźwięcznych, opartych bądź to na interiekcji czy pierwiastku dźwięcznym, bądź też na czasownikach prymarnych. Najdawniejsze przykłady wskazują wyraźnie na charakterystyczną harmonię głosową przed tym formantem: samogłoska pierwiastka zakończona na spółgłoskę powtarza się przed spółgłoską sufiksu. Tak więc pojawiają się pary samogłosek *e...e*, *o...o*, *u...u*, *ɛ...ɛ*, np. *blebet'ō blebetati* 'pleść niedorzeczności, paplać, bajać': lit. *blebėnti* 'ts.'; *svepet'ō svepetati* (dial.) 'trzepotać, dygotać' < *svepati* 'ts.'; *trepet'ō trepetati* 'drzeć, dygotać' < *trepati* 'potrzasać, trzepać';

bobot'ō bobotati 'huczeć, grzmieć, dudnić, paplać': *bobon'ō boboniti* 'mamrotać, huczeć'; *bolbot'ō*: *bolbotajō bolbotati*: *bolbositi* 'bełkotać, mamrotać, paplać'; *gogot'ō gogotati* 'bełkotać; gęgać': lit. *gagėti* 'gęgać'; *klokoť'ō*: *klokoťajō klokoťati* 'bulgotać, gulgotać, kipieć': *klo!* *klok!* dźwięczn.: *klokati* 'bulgotać';

bchcht'ō: *bchchtajō bchchtati* intensivum do *bchhati* 'wywoływać hałas, padać z hałasem'; *rzpst'ō rzpstati* 'hałasować, szemrać, sarkać': stind. *rāpati* 'gada, papla'; *tzpst'ō tzpstati* 'tłoczyć nogami, deptać' (też z nagłosową dźwięczną: *dzpst'ō dzpstati* dial.);

kłčst'ō kłčstati (dial. pld. 'kłapać, szczekać zębami'): *kłčkot'ō kłčkotati* 'o głuchym odgłosie, klekotać'; *mčst'ō*: *mčstajō mčstati* 'roić się, śnić (się), marzyć': łac. *micāre* 'poruszać się szybko, migać, lśnić' (do ie. *meik-*); *skrzčst'ō skrzčstati* 'zgrzytać': *skrzčō skrzčgati* 'ts.'; *špšt'ō špštati* 'szeptać' dźwięczn.

2. Z najczęstszych typów na *-o...ot'ō -o...otati*, *-ɛ...ɛt'ō -ɛ...ɛtati* wyabstrahowały się wtórnie produktywne formanty *-ot'ō -otati*: *-st'ō -stati* spotykane (często obocznie) także i w wyrazach z inną samogłoską rdzenną, np. *blekot'ō blekotati* 'beczeć, bełkotać; paplać' < *blekati* 'beczeć'; *błbot'ō błbotati* 'bełkotać, mamrotać; bulgotać; paplać, pleść': *bolbotati* (p. wyżej); *bobot'ō*: *bobotajō bobotati* intensivum do *bōbati* 'dudnić, huczeć'; *br̃mot'ō br̃motati* 'mamrotać, burczeć, mruć'; *br̃kot'ō*: *br̃kotajō br̃kotati* intensivum do *br̃kati* 'dźwięczeć, brzęczeć'; *kłčkot'ō kłčkotati* (p. wyżej): *kłčkot'ō kłčkstati* (dial.) o 'głuchym, powtarzającym się głosie, klekotać': *kłč!* *kłč!* o głosie bociana; *rechot'ō rechotati* (dial.):

¹¹ Van Wijk Symb. Rozwadowski II 159—65; Stang SBV 37—8; Vaillant GC III 340—4.

rechot'ŋ rechstati (dial.) intensiva do *rechati* (dial.) 'o różnych dźwiękach chrapiących, skrzeczeniu, rechotaniu, chrząkaniu'.

Niekiedy obok formy wtórnej z uogólnioną postacią nowszą formantu spotykamy też szczerkowo zaświadczone postaci archaiczne z pierwotną harmonią głosową. Tak np. obok przytoczonego *klekotati* mamy śl. *kleketáti*, obok dial. pñ. *regot'ŋ regotati* : *regst'ŋ regstati* 'skrzeczeć, rechotać' — pñd. *reget'ŋ regetati* 'ts.'

3. Wyjątkowo tylko spotyka się formant *-t'ŋ -tati* dodany bezpośrednio do rdzenia zakończonego na sonant czy na samogłoskę, np. *blajŋ bljati* (dial.) 'mącić ciecierz, pluskać; paplać, trajkotać' : *bljati* (w podobnym znaczeniu).

4. Intensiva na *-t'ŋ -tati* są typem słowotwórczym charakterystycznym dla języków słow. Wyjątkowo tylko spotyka się dokładne odpowiedniki poszczególnych wyrazów na gruncie bałt., np. przytoczone wyżej *bolbot'ŋ* : *bolbotajŋ bolbotati* = lit. *balbatuŋju balbatuoti* 'mruć'. Wskazano na bliskie funkcyjnie formacje germańskie na *-atjan* (np. ags. *flogettan*, stwniem. *flogazzen* 'trzepotać) i greckie na *-ázŋ* (np. *κρηάζω* 'lżyć, znieważać'), sprowadzające się jednak do ie. *-d-*.

8. Czasowniki na *-šče-* : *-staje-* *-stati*¹²

1. Nie ma podstaw do dopatrywania się w słow. jakiegos formantu *-stati* tworzącego intensiva. Istnieje natomiast grupa czasowników, zwykle dżwkn. których pierwiastek, albo też determinant pierwiastka, kończy się na *-st-* (wyjątkowo też na *-t-*). Utworzone więc one zostały pierwotnie przez formant *-je-* : *-aje -ati* względnie *-t'e-* : *-taje -tati*. Należą tu np.: *riščŋ ristati* 'biec szybko, klusem' : bsl. *reistiŋŋ*; *drisajŋ dristati* 'mieć rozwolnienie' (z ie. *dhrei-d-*); *sviščŋ svistati* 'świstać' : ie. *syei-*, *suei-zd-*; *chl'aščŋ* : *chl'astajŋ chl'astati* 'chlastać, trzaskać' : *chl'astz!* interi.; *chleščŋ* : *chlestojŋ chlestati* 'chlustać, bryzgać, smagać' (pñ.) dżwkn.; *chreščŋ* : *chrestajŋ chrestati* 'chrzęścić, trzeszczeć' dżwkn.; *chvastajŋ (sę) chvastati (sę)* 'chepić się' dżwkn. (albo też w związku z *chvatati* 'chwytac'); *chystajŋ chystati* (pñ.) 'poruszać' : *chytati* 'poruszać, chwytac'.

2. Jak zwykle w wyrazach dżwkn. i ekspresywnych spotyka się też warianty dźwięczne: *drisajŋ drisdati* : *dristati*; *zviščŋ zvizdati* (: *gviščŋ gvizdati*) : *svistati*.

Jak często, grupa *-st-* alternuje z *-sk-*, stąd np. pary *ristati* : *riskati*, *dristati* : *driskati*. Najczęściej tłumaczą się one na gruncie słow. (wspólny człon *-šč-* w szeregu alternacyjnym obu grup), niekiedy jednak mogą kontynuować stan przed-słowiański.

9. Czasowniki z formantem *-l-*¹³

1. Formant *-l-* wykazuje grupa czasowników zwykle dżwkn., ekspresywnych, np.: *bsbl'ŋ bsblati* (zach.-pñd.) 'bełkotać, jąkać się' : *bsbati* 'ts.'; *bośl'ŋ boślati* 'bulgotać; bełkotać, mamrotać' : *bošmati* 'głucho brzmieć, dudnić' (także *bośl'ŋ bošliti*); *česl'ajŋ česl'ati* : *čechl'ajŋ čechl'ati* (zach.-pñd.) 'drapać, skrobać, grzebać; czesać' < *česati* 'ts.'; *məm'l'ŋ məm'lati* 'bełkotać' dżwkn.; *vichl'ŋ* : *vichl'ajŋ vichl'ati* 'ruszać, poruszać' : *vichati* 'ts.'; *br̥sl'ŋ br̥slati* 'bulgotać, mamrotać, paplać' : *br̥bati* 'ts.'

2. Dobrze poświadczony jest też tego typu czasowniki w koniugacji *-i-* *-iti* (*-i-* *-iti*), często obocznie z bliskimi funkcyjnie formacjami na *-kati* *-čati*: *burl'ŋ burliti* : *burl'ŋ burliti* (pñd.-wsch.) 'burzyć się, bulgotać, bełkotać' (: *burkati*, *burčati* o 'głuchych dźwiękach, mruć, kručęć, bulgotać') < *buriti* 'grzmieć,

¹² Machek Studie Havránek 248—54.

¹³ Vaillant GC III 334—5; Otrębski GL II 351—4.

szaleć, hałasować; burzyć; *krul'ŏ kruliti* (zach.-płd.) 'chrząkać, kwiczeć, burczeć w brzuchu': *krukati* (w podobnym znaczeniu), por. norw. dial. *ryla, skryla* 'ryczeć'; *kvil'ŏ kviliti* 'kwilić, żałośnie płakać, piszczeć': *kvičati, kvikati* 'kwiczeć'; *raul'ŏ ruliti* (zach.-płd.) 'ryczeć': *rukati* 'ts.'

3. Spotyka się również czasowniki z rozszerzonym formantem *-ol-*, np. *brbol'ŏ byboliti* 'bulgotać, mamrotać, paplać' < *bybati* 'ts.'; o czasowniku *bolboliti* zob. wyżej, s. 49.

4. Wyjątkowo tylko spotyka się dokładne odpowiedniki tego rodzaju czasowników (np. wyżej *bybəl'ati*, lit. *burbuliūoti* 'mówić niewyraźnie, mruczeć; bulgotać'; *kruliti*, norw. dial. *ryla, skryla* 'ryczeć'). Wskazano na bliskość zarówno pod względem budowy, jak i znaczenia litewskich czasowników ekspresywnych, deminutywno-iteratywnych na *-lioti, -alioti, -uliuoti*.

10. Czasowniki z formantem *-r-*¹⁴

1. Formant *-r-* i postacię rozszerzone *-or-, -ur-, -yr-* spotyka się (podobnie jak *-l-*) w małej grupie czasowników dźwięk. i ekspresywnych a) o temacie praesentis na *-je*: *-aje- -ati* albo też b) o temacie *-i- -iti*, np.:

a) *česrajo česrati*: pñ. *čechrajo čechrati* 'drapać, skrobać, grzebać, czesać' < *česati* 'ts.' (por. oboczne synonimiczne *česl'ajo česlati*: *čechl'ajo čechlati*); *babr'ŏ babrati* (pñ.) 'brudzić, paćkać' dźwięk., w kilku językach słow. spotyka się też postać *babl'ŏ bablati*; *gmyrajo gmyrati* 'grzebać się w czym, roić się': *gmsziti* 'roić się';

b) *motr'ŏ motriti* (*smotr'ŏ smotriti*) 'patrzeć, oglądać': łot. *matu mast* 'sposzrzegać', lit. *mataiū matyti* 'widzieć'; *govor'ŏ govoriti* (zwykle uważane za denominativum od *govorə* 'hałas, wrzawa, mowa'): łot. *gavilēt* 'głośno się weselić', *gaurāt* 'huczeć, szumieć'; *bybor'ŏ byboriti* (płd.) 'mamrotać; paplać': *bybati* 'ts.'; *bachor'ŏ bachoriti* 'paplać, gadać; zamawiać, czarować' < *bachati* 'gadać; chępić się'; *mžur'ŏ mžuriti* 'mrużyć' < *mžati* 'mrużyć, drzemać'; *gmyr'ŏ gmyrati*: *gmyriti* 'grzebać się w czym; pełzać, roić się, np. o robactwie': *gmszati* (p. s. 55), por. lit. *gūmurti, gūmuroti* 'ściskać, zgniatać'.

2. Jak widać, sufiks *-r-* występuje zarówno u prastarych wyrazów niemotywowanych (*motriti, govoriti, gmyrati*), jak i w nowszych, jasno motywowanych (*česrati, byboriti, bachoriti, mžuriti*). O typie *korkorati*: *korkoriti, bybrati, mymrati* p. s. 48.

3. Bliskie odpowiedniki tej formacji znajdujemy w języku litewskim: deminutywne czasowniki na *-urti, -ur-iuoti*, oznaczające czynność dłuższą, ale o intensywności słabej¹⁵.

11. Czasowniki z formantem *-n-*¹⁶

1. Omówiliśmy już formację typu *bpbzn'ŏ bpbznati, tptzn'ŏ tptznati*: *tptzniti* (p. s. 49). Do niej nawiązują czasowniki dźwięk. i ekspresywne z formantem *-on-i-* *-on-i-ti* oparte bądź to na pierwiastkach dźwięk., bądź też na podstawowych czasownikach. Zwykle wymieniają się one z tego samego typu formacjami na *-otati, -oliti, -ositi, -szati*: *-sziti*, np. *bobon'ŏ (babon'ŏ) boboniti (baboniti)* 'mamrotać; huczeć; wróżyć', ten sam ie. pierwiastek dźwięk. co w *bobotati*: *babotati* 'huczeć, grzmieć; paplać'; *bolbon'ŏ bolboniti* (pñ.) 'pleść brednie, paplać', 'brzę-

¹⁴ Por. Zubaty *Studie I* 1, 138—44; Machek *Studie* 90—2.

¹⁵ O nich zob. Otrębski *GL II* 400—2.

¹⁶ G. A. Iljinskij, *Sbornik Sobol.* 250—2; próbę paraleli hetyckiej do czasowników na *-oniti* dał V. Machek. *K hist.-srovn. studiu slov. jaz.*, 1958, 179.

czuć, dzwonić' : *bolboliti*, *bolbositi*, *bolbotati* 'bełkotać, paplać, pleść'; *romon'o* *romoniti* 'szemrać, szumieć' dżwkn. (w niektórych językach słow. w podobnym znaczeniu *romoliti*, *romoriti*); *gomon'o* *gomoniti* (płn.) 'hałasować, krzyczeć' < *gomiti* 'ts.' (: *gmszati*, *gmsziti* 'roić się, mrowić się').

2. Na gruncie bałtyckim znajdujemy czasowniki dżwkn. o podobnej budowie¹⁷: lot. na *-inát*, np. *bubinát* 'rzeć', lit. na *-enti*, *-inti* o odcieniu deminutywno-iteratywnym, np. *gagėnti* 'pogęgiwać' : *gagėti* 'gęgać'; *bildėnti* : *bildinti* 'postukiwać' < *bildėti* 'stuknąć, turkotać'.

12. Czasowniki z formantem -z-

1. W poszczególnych językach słow. wykazano sporo czasowników dżwkn. i ekspresywnych z formantem -z-¹⁸. Mało z nich jednak ma zasięgi większe. Do takich na pewno już psł. należą: *gmszō* *gmszati* : *gmsziti* 'pełzać, roić się, mrowić się' (iterat. *gmyzajo* *gmyzati*) : sch. od XVI w. *gāmād* coll. 'robactwo' (rodzina dżwkn., ten sam pierwiastek w *gomoniti* p. wyżej); *lobzō* *lobzati* (płd.-wsch.) 'całować' (iterat. *lobyzajo* *lobyzati*), dial. wsch. też *labziti*, *lebziti* 'schlebiać, podlizywać się', możliwy związek z łac. *lambō* *lambere* 'lizać'; *glomōzō* *glomoziti* : *lomoziti* (płn.) 'hałasować, łomotać', może i *lomzō* *lomzati* 'stuknąć, łaskotać' : *glomotz* (płd.) 'łomot, łaskot', por. stisl. *glam*, *glamm* 'hałas, wrzawa'.

2. Także i na gruncie bałt. spotykamy podobne treścią czasowniki z formantem -z-, -ż-¹⁸.

KONIUGACJA IV: TEMAT PRAESSENTIS NA -i-¹⁹

Wyróżnia się tu dwa zasadnicze typy, różne zarówno pod względem funkcji i genezy, jak i budową infinitywu:

- a) *-i- -ėti*,
- b) *-i- -iti*.

Już w poprzednim rozdziale (s. 48) omówiliśmy czasowniki dżwkn. i ekspresywne należące do tej koniugacji.

Czasowniki na -i- -ėti

1. Należy tu archaiczna grupa czasowników słow. wyrażających stan, a więc intransytywnych, nieprzechodnich. Są one derywowane albo bezpośrednio od pierwiastka, a więc prymarne, albo też od podstawowego prymarnego czasownika. Z punktu widzenia dzisiejszego jest to formacja niemotywowana.

2. Typowy jest tu zredukowany wokalizm pierwiastka: *svt'o* *svtėti* 'świecić', *mın'o* *mınėti* 'mniemać, myśleć', *bād'o* *bādėti* 'nie spać, czuwać', *mļ'ēp* *mļ'ēati* (< **mļ'k-ē-ti*) 'mlezczyć', *dž'žp* *dž'žati* (< **dž'g-ē-ti*) 'dzierżyć, trzymać'.

Inne samogłoski rdzenne są rzadkie:

I. *-i-*, *-y-* (wzdłużony wokalizm zredukowany): *vid'o* *vidėti* 'widzieć', *vis'o* *visėti* 'wisieć', *kyp'o* *kypėti* 'kipieć, wrzeć, kotłować się', *slyš'o* *slyšati* (< *slych-ē-ti) 'słyszeć'. Wzdłużenie zanikowego stopnia wokalizmu rdzennego jest tu dodatkowym środkiem derywacji. Grupa ta sięga epoki wspólnoty psł., o czym świadczą

¹⁷ Otrębski GL II 402—4; Endzelin LG 651.

¹⁸ G. A. Iljinskij Izv. XVI 4, 1—29 (tu też paralele bałt. z formantem -z-, -ż-); Vaillant GC III 330—1.

¹⁹ Meillet SC 232—41; Stang SBV 23—9; Vaillant GC III 377—440.

trzy przykłady mające dokładne odpowiedniki bałtyckie: *kypēti*, *vidēti*, *dyšati* 'oddychać, dyszeć' (bsł. *kūpētei, *vidētei, *dūsētei)²⁰.

II. -o-: *bojō sę bojati sę* 'doznawać uczucia strachu, lękać się', *bol'ō bolēti* 'cierpieć, być chorym', *gor'ō gorēti* 'płonać, palić się', *pol'ō polēti* 'ts.'

III. -e-, -ē-: *ležō ležati* 'leżeć' (w opozycji do inchoatywnego *lēgō lēkti* 'położyć się, leć'), *let'ō letēti* 'lecieć, unosić się w powietrzu' (praes. na -i- wtórny, pierwotnie *lek-tō), *běžō bēžati* 'być w biegu, bieżeć'.

3. Najczęstszą akcentuacją tej klasy jest oksytoneza. Rzadko spotyka się akut na długiej samogłosce rdzennej: *vid'ō vidēti*, *slýšō slýšati*²¹.

4. Bliski odpowiednik naszej formacji stwierdzono w bałt.: lit. -i- -ē'ti. Tak np. psł. *gor'ō goriti gorēti*, *mən'ō mēniti mēnēti* odpowiadają lit. *gariū gāri garēti*, *miniū mini minē'ti*.

Klasa ta jest innowacją psł. i bałt., przekształceniem ie. medio-passywnego perfectum oznaczającego stan terażniejszy będący rezultatem czynności przeszłej²².

Czasowniki na -i- -iti

Wyróżnić tu trzeba dwie zasadnicze, różne zarówno pod względem liczebności, jak i pod względem chronologii grupy:

I. prastare czasowniki dewerbalne czy też prymarne (typ zaświadczony szczytkowo).

II. czasowniki denominalne (typ do dziś produktywny).

Czasowniki dewerbalne i prymarne²³

Należą tu iterativa i causativa wyróżniające się dodatkowym morfemem derywacyjnym. Jest nim apofonia samogłoski rdzennej, najczęściej wokalizm -o- (-u-, -ē-, -ō-, -or-, -ol-) czy też w postacii wzdłużonej -a-, -av-. Podstawę derywacyjną tworzą albo czasowniki prymarne, albo też inchoativa na -nōti czy czasowniki stanu na -ēti. Często podstawowy czasownik nie zachował się w ogóle w słow., rekonstruujemy go na podstawie odpowiedników ie. Nierzadko takie prastare formacje iteratywne czy kauzatywne trzeba uznać za prymarne, derywowane bezpośrednio od pierwiastka. Całą tę grupę łączy także znaczenie czynnościowe, ruchu, tranzytywne. Przykłady:

a) iterativa: *brod'ō broditi* 'chodzić grzęznąć, brodzić' < *brūdō bresti* 'brnąć, iść grzęznąć'; *gon'ō goniti* 'ścigać, pędzić, gonić' < *ženō gnati* 'pędzić, gnać'; *nošō nositi* 'nosić' < *nesō nesti* 'nieść'; *vod'ō voditi* 'wodzić' < *vezō vesti* 'wieść'; *vožō voziti* 'wozić' < *vezō vesti* 'wieść'; *lažō lažiti* 'łazić' < *lēzō lēsti* 'pełzać, czołgać się, leżeć';

b) causativa: *ložō ložiti* 'położyć' < *lēgō lēkti* 'położyć się' inchoativum do *ležati* 'leżeć'; *mor'ō moriti* 'powodować śmierć' < *mirō merti* 'mrzeć'; *točō točiti* 'toczyć, powodować, że coś cieknie' < *tekō tekti* 'ciec'; *gojō gojiti* 'goić, powodować czy umożliwiać życie' < *žiti* 'żyć'; *pojō pojiti* 'poić, dawać pić' < *piti* 'pić'; *krēsō krēsiti* 'przywracać do życia, ożywiać' < *krēsnoti* 'zmartwychwstawać, powracać do życia'; *lēp'ō lēpiti* 'lepić' < *lēpēti* : *lēpnōti* 'przyklejać się, lgnąć'; *gub'ō gubiti*

²⁰ Kuryłowicz RS XVI 8, AI 291—2.

²¹ Kuryłowicz Acc. 325—6.

²² Kuryłowicz IC 80—4.

²³ Kuryłowicz AI 86—94, 289—97; Z. Gołąb, American Contributions to the Sixth International Congress of Slavists I, 1968, 1—24.

'gubić, powodować zatrąę, zniszczenie' < *gybnŏti* 'ginać, przestawać istnieć'; *stud'ŏ studiti* 'studzić, powodować stygnięciem': *stydŏti* 'stygnąć'; *učŏ ubiti* 'powodować, że ktoś wyknie, uczyć' < *vyknŏti* 'przywykać';

kažŏ kaziti 'powodować zniszczenie, zepsucie' < *čezŏti* 'ginać, niknąć'; *pal'ŏ paliti* 'powodować, że coś płonie' < *polěti* 'płonać'; *sad'ŏ saditi* 'umieszczać, osadzać' < *sędŏ sěsti* 'siaść, sěděti 'siedzieć'; *plav'ŏ plaviti* 'pławić, powodować, że coś płynie' < *plovŏ pluti* 'pływać'; *slav'ŏ slaviti* 'sławić, powodować, że coś słynie' < *slovŏ sluti* 'słynać, być sławnym'; *trav'ŏ traviti* 'powodować zużywanie, niszczyć' < *trovŏ truti* 'zużywać, jeść, truć'; *bav'ŏ baviti* 'bawić, pierwotnie 'powodować, że coś istnieje' < *bovŏ, dokładny odpowiednik stind. *bhávati* 'staje się, jest'.

Czasowniki denominalne

1. Za punkt wyjścia uważa się czasowniki derywowane od tematów na *-i-* np. *čest'ŏ čestiti* 'szanować, cześć' < *čestŏ* 'cześć'; *gost'ŏ gostiti* 'gościć' < *gostŏ* 'gość, przybysz'; *žal'ŏ žaliti* 'żałować' < *žalŏ* 'żał'; *av'ŏ aviti* 'dawać na jaw, czynić jawnym' < *avŏ* 'jaw, ezuwanie' (bsł. *āvi-*). Podobnie lit. *dalŏti* 'dzielić' < *dalŏs* 'dział, część'; łac. *finire* 'kończyć' < *finis* 'koniec'²⁴.

Formant stał się w tej funkcji produktywny i tworzy czasowniki denominalne od różnych tematów rzeczowników, od przymiotników, a także i od przysłówków: *dar'ŏ dariti* 'obdarzać, darowywać' < *darŏ* 'dar, podarunek'; *čin'ŏ činiti* 'układać za porządkiem, czynić, robić; czarować' < *čins* 'porządek, ład; narzędzie, broń, praca, czyn'; *bab'ŏ babiti* 'pomagać przy porodzie' < *baba* 'baba, babka, kobieta pomagająca przy porodzie'; *bermen'ŏ bermeniti* (zach.-pld.) 'nakładać brzemię, ciężar, obciążać' < *bermę* *bermene* 'brzemię'; *běl'ŏ běliti* 'czynić białym, bielić' < *bělŏ* 'biały'; *čěl'ŏ čěliti* (zach.-pld.) 'czynić całym, zdrowym, leczyć' < *čělŏ* 'cały, zdrowy'; *l'ub'ŏ l'ubiti* 'lubić' < *l'ubŏ* 'miły, przyjemny, luby'.

2. Pod względem akcentowym istnieje także zasadnicza różnica między czasownikami dewerbalnymi a denominatywami²⁵. Iterativa i causativa zachowują akcentuację właściwą formacjom niemotywowanym: akcent akutowy długiej samogłoski rdzennej (*lāžŏ lāziti*, p. wyżej), akcentuację ruchomą w wypadku krótkiej albo cirkumfleksowej: *chod'ŏ chodŏišŏ chodŏišŏ choditi*, *pušćŏ pušćišŏ pušćišŏ pušćiti*.

Czasowniki denominalne z jednej strony zachowują akcent akutowy wyrazu podstawowego (*slāb'ŏ slābiti* 'ostabiać' < *slābŏ* 'słaby, nie mocny'), z drugiej zaś wykazują właściwą czasownikom motywowanym oksytonezę: *žen'ŏ : ženŏišŏ ženiti*.

3. Inna jest również geneza obu typów. O punkcie wyjścia czasowników denominalnych wspomniano wyżej. Praesens czasowników dewerbalnych nawiązuje do ie. *-eje/o-*. Rozwój w *-i-* zamiast spodziewanego tematycznego *-ije-* nastąpił zapewne pod wpływem starego typu *māni- mōnēti*²⁶.

CZASOWNIKI ATEMATYCZNE

1. Ie. typ czasowników atematycznych, charakteryzujących się brakiem samogłoski tematycznej *-e/o-* przed końcówkami, zaświadczony jest tylko szczątkowo: *jesmŏ jesi* 'jestem', *ēmŏ esi* 'jem', *dasmŏ dasi* 'dam', *vēmŏ vēsi* 'wiem'.

²⁴ Meillet SC 239, Stang SBV 25.

²⁵ Kuryłowicz Acc. 324—6.

²⁶ Kuryłowicz IC 84—5, SPAN Kr. XVI, 1, 41—2.

Wiele należących pierwotnie do tej klasy czasowników przeszło wtórnie do bardziej produktywnych koniugacji *-e/o-*, *-je/o-*, *-i-* *-ėti*. Poznajemy je bądź po odpowiednikach ie., bądź też po nieregularnościach odmiany w językach słow., wskazujących na pierwotne praesens atematyczne. Oto kilka przykładów: *jadō jiti* 'iść' : stlit. *eimā*, stind. *ėti*, gr. *εἶσι*, łac. *it*; *jadō jati* 'jechać' : stind. *yāti*; *ženō gznati* 'gnać, pędzić' : stind. *hānti* 'bije, zabija' = het. *kuenzi*; *ded'ō dēti* 'kłaść, stawiać' : stlit. *demi desti*; *ližō lžati* 'lizać' : ie. **leiǵhmi*, stind. *rēdhi* 'liże' < **leiǵhti*; *olēō olkati* 'łaknąć' : partic. *olk-omō* 'łakomy'; *vid'ō vidēti* 'widzieć' : imper. *vid'ē*, scs. *vižde*, partic. *vid-omō*; *gor'ō gorēti* 'gorzeć' : partic. scs. *gorēšte* nom. pl., pol. *gorący* adi.

2. Charakterystyczna dla tej klasy jest akcentuacja końcowa, oksytoneza i związany z nią nowy akut zgłoski rdzennej²⁷.

II. RZECZOWNIK¹

1. W budowie rzeczownika psł. dobrze widać dwie zasadnicze warstwy: ie., zaświadczoną zwykle szczątkowo, i nowszą psł., obejmującą formacje zwykle żywotne, produktywne.

W odróżnieniu od języka ie. wyjątkowo tylko zaświadczone są w psł. pierwotne wyrazy pierwiastkowe atematyczne, jak *kry krzve* 'krew' = awest. *arū-* (ie. **krū-* : **kreya-*). Zwykle poprzez acc. sg. przeszły one do żywotnych tematów na *-i-*, np. *bry brzve* 'brew' (= stind. *bhrū-*, ie. *bhrū-*), albo też rozszerzone zostały sufiksami produktywnymi, np. *s'yd-ice* 'serce' (ie. *k'rd-* : *k'erd-* : łac. *cor cordis*), *mēs-ē-cē* 'księżyc, miesiąc' (ie. *mēs-* : stind. *mās*).

2. Podstawowym sposobem tworzenia nowych rzeczowników jest w psł. sufiksacja. Trzeba tu wyodrębnić sufiksy prymarne, derywujące wprost od pierwiastka, od sekundarnych, dodawanych do rozszerzonego już innym formantem pierwiastka (często od rzeczownika czy przymiotnika).

SUFIKS *-o-*

1. Jest to jeden z najważniejszych formantów słow. Tworzy przede wszystkim nomina actionis (ulegające wtórnie konkretyzacji, zwykle w nomina acti), rzadko nomina agentis. Wyróżnić trzeba dwie warstwy chronologiczne: pierwotną, odziedziczoną z ie., i nowszą, zapoczątkowaną w psł., rozbudowaną potem na gruncie poszczególnych języków słow. Warstwa najstarsza wyróżnia się apofonią jako dodatkowym morfemem słowotwórczym. Właściwym dla naszej formacji jest wokalizm *-o-* (*-ē-*, *-u-*, *-or-*, *-ol-*, *-o-*) zwykle w opozycji do wokalizmu *-e-*, czy też zredukowanego, paralelnych czasowników najczęściej prymarnych.

Przykłady: *brodz* 'bród' : *bredō brzati* 'brnąć, brodzić'; *gonz* 'gonienie, gnanie' : *ženō gznati* 'pędzić, gnać'; *konz* 'granica, początek, koniec' : *dnō dēti* 'zaczynać'; *vozz* 'wóz' : *vezō vesti* 'wieźć'; *bojz* 'bicie, walka' : *bijō bitī* 'uderzać, bić'; *gojz* 'życie, pokój, przyjaźń' : *žiti* 'żyć'; *rovz* 'przekop, rów' : *rajō ryti* 'kopać, ryć'; *blēskz* 'blask, błysk' : *blššēti* 'błyszczeć, lśnić'; *lēpz* 'środek do

²⁷ Kuryłowicz IG 170.

¹ Podstawowe prace: Meillet *Ét.* 195—460, SC 338—78, Vondrák VSG I 485—672.

lepienia, lep, klej' : *lepěti* 'przylegać, lepić się, lgnąć'; *blōdz* 'błądzenie, błąkanie się; istota błądząca, powodująca błądzenie' : *blēdq blēsti* 'być w błędzie, mylić się, bredzić, majaczyć'; *brōks* (zach.) 'żuk, chrząszcz' nomen agentis do *brēčati* 'brzęczeć'; *goldz* 'głód, żądza' : *žl'děti* 'laknąć, pragnąć'; *morz* 'mród' : *mřznōti* 'marznąć'.

Tego rodzaju derywaty prymarne mają często dokładne odpowiedniki ie.³, np. *brodz* = lit. *brādas* 'połów ryb; błoto'; *gonz* = lit. *gānas* 'pasterz', gr. φόνος 'mord, zabójstwo', stind. *ghaná-* 'pałka, maczuga'; *gojz* = awest. *gaya-* 'życie', stind. *gāya-* 'dom'; *lēpz* = stind. *lepa-* 'smarowanie, smar, maść'.

O produktywności ich w epoce psł. świadczy spotykana niekiedy oksytoneza, np. *stolz stol'a* 'rodzaj stołu, stolka' : *stel'q stlali* 'ścielić, zaścielać'³.

2. Rzadko spotyka się wzdłużenie samogłoski rdzennej jako dodatkowy morfem derywacyjny⁴ (*a* : *ē*), np. *razz* 'cięcie, cios, sztych' : *rēzati* 'ciąć, rzezać', dokładny odpowiednik lit. *ruožas* 'linia, rys, pręga'; *krajs* 'skraj, kraniec, okrąg, kraina' : *krojiti* 'kroić, ciąć, odcinać'; *varz* 'wrzenie, war, upał, wrząca woda' : *varēti* 'wrzeć'; *žarz* 'żar, upał' : ie. *g^hher-* 'gorący', cs. *žeravz* 'zarzający się'; *čari* pl. 'czary, gusła' : lit. *kerēti* 'czarować'.

3. Prymarne derywaty odpierwiastkowe typu *brodz*, *gonz* mają zwykle obok siebie iterativa i causativa na *-iti* z tą samą samogłoską rdzenną (zob. s. 56—7). Tak np. obok *brodz*, *vozz*, *gojz*, *blēsks*, *svēts* 'światło', *lēpz*, *blōdz* mamy *broditi*, *voziti*, *gojiti*, *blēčiti*, *svētiti*, *lēpiti*, *blōditi*. Tego rodzaju pary stały się zapewne punktem wyjścia do szerzenia się nowszych formacji typu *bēgz* 'bieg' < *bēgq* *bēkti* 'biegnąć'; *rēzz* 'cięcie' < *rēzati* 'ciąć'; *brēks* 'brzęk' < *brēkati* : *brēčati* 'brzęczeć'; *sznms* 'zebranie, sejm' < *sznmo* (sę) *sznēti* (sę) 'zebrać (się)'.

Tego rodzaju formacje produktywne w epoce historycznej przedstawiają wyraźne nomina postverbalia.

SUFIKS *-a*

1. Jest to, podobnie jak suf. *-o-* (z którym się nieraz wymienia), jeden z najważniejszych formantów słow., kontynuujący ie. *-ā*. Tworzy:

- a) formy żeńskie do wyrazów rodzaju męskiego o temacie na *-o-*;
- b) rzeczowniki abstrakcyjne;
- c) collectiva;
- d) męskie nomina agentis.

W należącym tu materiale trzeba wyróżnić dwie zasadnicze grupy: 1. derywaty prymarne kontynuujące nieraz stan ie., 2. późniejsze nomina postverbalia. Nie zawsze da się rozstrzygnąć, do której z tych grup należy dany wyraz. Tak np. wyraz *slava* 'sława' jest motywowany zarówno przez prymarne *slovq sluti* 'słynąć', jak i kauzatywne *slaviti* 'sławić' (w stosunku do którego może stanowić nomen postverbale).

2. Suf. *-a* jest powszechny w odziedziczonej z ie. funkcji tworzenia form żeńskich od przymiotników męskich (a więc np. *dobra*, *nova* < *dobrz*, *novz*). Rzadko natomiast derywuje feminina od nazw istot rodzaju męskiego, np. *bra-*

³ Dla starych języków ie. właściwa jest opozycja akcentowa nomen actionis (n. acti) z akcentem na pierwiastku: nomen agentis (często adi.) oksytoneza, np. gr. φόνος 'dolina': φονός 'przynoszący, naprowadzający'.

³ Kuryłowicz Acc. 283.

⁴ Kuryłowicz RS XVI 7, AI 296.

tana : *bratrana* 'córka brata; kuzynka' < *bratanъ* : *bratrana* 'syn brata, kuzyn'; *orba* 'niewolnica' < *orbъ* 'niewolnik'; *spsěda* 'sąsiadka' < *spsěds* 'sąsiad'; *aščera* (zach.) 'jaszczurka samica' < *aščerъ* 'jaszczurka'; *kōrva* 'krowa' < *korvъ* 'wół'; *lisa* 'lisica' < *lisъ* 'lis'.

Z tej funkcji wyparty został przez formanty nowsze *-ica*, *-zka*.

3. Ważną także już ie. funkcją suf. *-a* jest derywowanie od pierwiastków werbalnych rzeczowników abstrakcyjnych (ulegających zwykle konkretyzacji). Warstwa najstarsza wyróżnia się tymi samymi cechami co prymarne derywaty na *-o*, a więc wokalizmem pierwiastka *-o*, także w postaci wydłużonej.

Przykłady:

kora : *skora* 'kora, skóra, skorupa' < (*s*)*ker-* 'ciąć, odcinać, oddzielać'; *kosa* 'warkocz; kosa' (= lit. *kasà* 'warkocz') : *česati* 'drapać, skrobać, czesać, ciąć'; *oza* 'wiązanie, susz z wosku, w którym pszczoły miód składają' : *vězati* 'wiązać'; *roka* 'reka' = lit. *rankà* 'ts.' : *renkū riñkti* 'zbierać';

isz-gaga 'pieczenie w przelyku' : *isz-žego isz-žekti* 'spalić'; *kara* 'skarcenie, kara' : *koriti* 'zmuszać do pokory, uległości'; *para* 'para, opary' : *prějo prěti* 'rozgrzewać się'; *trava* 'karma, pasza, trawa' : *trovo truti* 'zużywać, jeść'.

Pary typu *slava* : *slaviti* (: *slovo sluti*), *chvala* : *chvaliti*, *běda* 'nieszczeście, bieda' : *běditi* 'zmuszać, zwyciężać; dręczyć' stały się punktem wyjścia derywatów dewerbalnych, np. *borna* 'obrona, przedmiot broniący, brama, grobla' < *borniti* 'bronić, strzec', *buka* : *bukъ* (płd.-wsch.) 'huk, hałas' < *bukati*, *bučati* 'ryczeć, hałasować'. Tego rodzaju nomina postverbalia są częste od czasowników prefigowanych.

4. Całkiem wyjątkowe na gruncie słow. są abstracta na *-a* derywowane od przymiotników, np. *věra* 'wiara' : ie. *uēro-s* 'prawdziwy', *ruda* 'ruda; ziemia czerwonej barwy' < *rudъ* 'rudy, koloru rdzy'. Ten ie. typ abstraktów jest lepiej reprezentowany w języku lit.⁵ W słow. został wyparty przede wszystkim przez formację z suf. *-ja*, *-s*.

5. Wyjątkowo tylko spotyka się w słow. stary ie. typ kolektiwów z suf. *-a*, np.: *gospoda* f. 'panowie' < *gospodъ* 'pan'; *čyva* f. 'larwy owadów, czerwie' < *čyvs* 'czerw'; *noga* 'noga' : lit. *nagà* 'paznokieć, kopyto', *nāgas* 'pazur, szpon'; *bolna* : *bolnje* 'błonia' (: lit. *bálnas* 'biały, białawy'); *vjba* 'wierzba' : lit. *viřbas* 'różga, pręt, chrust'.

Produktywny w tej grupie jest formant *-yje*.

6. Dziedzictwem ie. jest także tworzenie rzeczowników męskich przy pomocy suf. *-a*. Najczęstsze są nomina agentis, np. *vojevoda* 'dowódca wojska, wódz' : *vojins* 'żołnierz', *vedo vesti* 'wieść'; *sluga* 'sługa' : lit. *slaugà* 'obsługiwanie, służenie', *slaugyti* 'pomagać'; *bėga* 'biegnący, uciekający' : 'bieg, ucieczka' : *bėkti* 'biec'; *br'uzga* 'zrzęda, plaksa' (lit. *briauszgà* 'gadula, papla') : *br'uzgati* 'pryskać, chlapać; mamrotać'.

W niektórych językach pñ.słow. formacja ta wykazuje pewną produktywność. O żywotności jej świadczy nawarstwianie się *-a* na inne synonimiczne sufiksy, np. *-ik-a*, *-yk-a* (p. s. 91, 95). Także i w języku litewskim dobrze zaświadczone są ekspresywne męskie nomina agentis na *-a*⁶.

Spotyka się także hypocoristica z suf. *-a*, np. *bat'a* m. 'starszy członek rodu, zwłaszcza ojciec, brat' < *brats*, *bratrs* 'brat'.

7. Przy pomocy suf. *-a* tworzy się także nazwy ptaków czy zwierząt oparte

⁵ Otrębski GL II 38.

⁶ Otrębski GL II 42—3.

na interiekcjach lub zawołaniach, np. psł. *kava* 'kawka' (= lit. dial. *kóva* 'ts.') : *kau!* naśladowanie krzyku kawki.

8. Wśród starych psł. wyrazów na *-a* spotyka się grupę, w której przy pomocy tej formacji zastąpiono pierwotny typ atematyczny, pierwiastkowy, czy też pierwotny temat na *-r/n-*, np.: *gora* 'góra; las' : lit. *girià* 'las', stind. *giri-* 'góra'; *jucha* 'wywar z mięsa, polewka' : łac. *iūs*, stind. *yūs* 'ts.'; *sestra* 'siostra' (stpr. *swestro*) : ie. *swesor-* 'ts.'; *žena* 'kobieta, żona' : ie. *gʷēnā* gen. *gʷn-ās*; *doða* 'czas stosowny, pora' (= lit. *dabà*); *voda* 'woda' : ie. *uódō(r)* gen. *udnēs*.

9. Pod względem akcentowym wyróżnia się tu 3 zasadnicze typy⁷:

a) z akutowanym wokalizmem pierwiastka: *grīva* 'grzywa' = łot. *grīva*; *kūpa* 'kupa' = lit. *kūopa*, łot. *kuōpa*;

b) z akcentem ruchomym (samogłoska rdzenna krótka albo cyrkumflektowana); *kosla k'losg* 'warkocz' = lit. *kasà kāsą*, *bord'a b'ordō* = lit. *barzdà bařzdą*;

c) z oksytonezą: *trav'a trav'ō*, *žen'a žen'ō*. W tej grupie zmiana semantyczna może spowodować ztratę motywacji i związaną z nią zmianę akcentu oksytotonicznego na właściwy wyrazom niemotywowanym akutowy. W ten sposób może dojść do rozszczepienia się jednego wyrazu na dwa, np. *mōka* 'męka' : *mōk'a* 'mąka' (< 'mielenie'), *dōrga* 'droga' : *dōrg'a* 'żłobienie; rwanie'.

SUFIKSY Z PODSTAWOWYM *-b-*

Suf. *-oba, -bba*⁸

1. Przyrostki te tworzą rzeczowniki abstrakcyjne, ulegające nieraz wtórnej konkretyzacji.

2. Formant *-oba* jest zachowany szcążkowo w kilku wyrazach psł. Derywuje przede wszystkim od przymiotników np. *bēloba* 'biel, białość' < *bēls* 'biały'; *chudoba* 'chudość, bieda, nędza', z konkretyzacją 'ubogie mienie; biedota, ludzie biedni' < *chudz* 'chudy, mały, biedny'; *ch(v)oroba* 'niemoc' (dial. pñ.) < *ch(v)ors* 'chory, słaby'; *złoba* 'zło, złość' (w Supr. zaświadczone także *złobs* f.) < *zals* 'zły'.

3. Rzadsze są abstracta odrzeczownikowe, nawiązują także do czasowników, np. *gonoba* 'gonienie, gnębienie, niszczenie' < *gonz* 'gonienie, pędzenie' : *goniti* 'gonić, pędzić'; *žaloba* 'narzekanie, żal, zażalenie, skarga' : *žals* 'cierpienie, ból, żal' (wyjątkowo zaświadczone też *žals*, dłuż. *žal* 'cierpienie, ból') : *žaliti se*, *žalovati se* 'żalić się, skarżyć się'.

4. Na uboczu stoi niemotywowane *otroba* 'wewnętrzna część ciała, wnętrności' oparte na psł. *otro* 'ts.' : *otrs* 'znajdujący się w środku, wewnętrzny'.

5. Przyrostek *-bba*⁹ tworzy zasadniczo abstracta dewerbalne, np. *bornbba* 'obrona' < *borniti* 'bronić'; *božbba* 'zaklinanie się, przysięganie' < *božiti se* 'zaklinać się, przysięgać'; *družbba* 'przyjaźń; przyjaciele, towarzystwo; przyjaciel pana młodego, družba' < *družiti (se)* 'przyjaźnić się'; *gostbba* (płd.-wsch.) 'goszczenie, ugoszczenie, uczta' < *gostiti* 'gościć, przyjmować'; *godbba* 'granie na instrumencie muzycznym' < *godō gōsti* 'grać na instrumencie'; *rēzbba* 'cięcie, rżnięcie, rzeźbienie' < *rēzati* 'ciąć, rżnąć'; *službba* 'służenie; służący' < *služiti* 'służyć';

⁷ Kuryłowicz IG II 111 nn., 146.

⁸ Zob. Osten-Sacken IG XXVI 307—24. — O czes.-sł. czasownikach na *-obiti* p. Machek NŘ XXXVIII 204—9.

⁹ Orzechowska MS PAN 8 s. 154—224.

strēlsba 'strzelanie; narzędzie do strzelania' < *strēliti* 'strzelić'; *bersba* 'zbieranie, zrywanie owoców' (pld.) < *berq* *birati* 'brać, zbierać'.

6. Wyjątkowo tylko brak podstawowego czasownika, np. *tatsba* 'kradzież' < *tats* 'złodziej' (pierwotne masculinum na *-i*). O archaiczności tego typu wypadków p. niżej.

7. Dowodem dawnej produktywności suf. *-sba* jest nawarstwianie się jego na archaiczne nomina actionis na gruncie poszczególnych języków słow. W ten sposób powstał złożony formant *-it-ba* (z nawarstwienia się na podstawowe *-i-tva*), por. też zaświadczony w kilku językach słow. typ *dad'sba* 'dawanie' (zapewne z *dad'a* + *-sba*).

8. Rzeczowniki z formantem *-sba* wykazują z reguły akcent oksytoniczny.

9. Suf. *-oba*, *-sba* mają bliskie głosowo i funkcyjnie odpowiedniki tylko na gruncie bałtyckim: lit. *-yba*, łot. *-iba* (tworzą abstracta oparte na czasownikach, przymiotnikach, rzeczownikach), lit. *-ybē* (abstracta z reguły odprzymiotnikowe).

Jak widać częścią drugą suf. *-oba* : *-sba* jest biał. *-ba* nawiązujące do ie. rzadkiego suf. *-bho-*, *-bhā* spotykanego w przymiotnikach i rzeczownikach. Część pierwsza, tzn. poprzedzająca samogłoska, różna jest w słow. i bałt., np. psł. *drušsba* : lit. *draugšba* 'towarzystwo; przyjaźń'. Wynika z tego, że definitywne ukształtowanie się tych sufixów nastąpiło po epoce wspólnoty biał. Tylko wyjątkowo zdarzają się w słow. nowsze wypadki z długą samogłoską przed *-ba* (np. ukr. *sadšba*, brus. *sadžsba* 'siedziba, siedlisko') wziętą z tematu podstawowego infinitiwu.

Samogłoska *-o-* w *-oba* wyabstrahowała się z stanowiących podstawę derywacyjną tematów na *-o-*.

Suf. *-sba* powstał przez nawarstwienie się podstawowego *-ba* na pierwotne abstractum na *-b*. Niekiedy ta pierwotna podstawa derywacyjna zachowała się, np. *bornsba* < *borns* 'obrona, spór, walka'; *rēzsba* < *rēzs* 'cięcie, rżnięcie'. Por. też *tatsba* < *tats*, może i *gostsba* < *gosts*.

Dopiero sekundarne nawiązanie kontaktu z paralelnie istniejącym verbum spowodowało wyodrębnienie się suf. *-sba*.

Formant *-p-b-*, *-e-b-*

1. Na uwagę zasługuje suf. *-p-b-* : *-e-b-* (< **-om-bh-* : *-em-bh-*), pojawiający się wyjątkowo w trzech słow. nazwach ptaków: *golpba* 'gołąb' < ie. *ghel-* : *ghel-* 'żółty, zielony, niebieski, szary' (psł. *zelenz*, *žl'tz*); *astrēbs* : *astrēbs* 'jastrząb' < *astrz* 'szybki'; *ērešb* : *erešb* 'jarząbek; kuropatwa', 'drzewo Sorbus' < **ēre-m-bh-* (ie. *ērē-bh-* 'o zwierzętach lub drzewach o barwie ciemnej lub czerwonej, niejednostajnej, pstrej').

Formacja ta nawiązuje do ie. suf. *-bh-*, *-bho-*, typowego dla nazw zwierząt¹⁰. Por. łac. nazwy gołębia *col-um-ba*, *pal-um-bēs* (formant *-on-bho-*).

SUFIKSY Z PODSTAWOWYM *-d-*

Suf. *-do*, *-ēdo*, *-ēds*, *-pd-*

1. Są one zachowane szczerkowo w kilku prastarych wyrazach. Suf. *-do* zaświadczony jest w 3 rzeczownikach derywowanych od pierwiastków czasowników prymarnych: *ēdo* 'dziecko' < *ēti* *ēno* 'począć, rozpoczynać' (no-

¹⁰ H. Osthoff, *Etymologische Parerga* I, 1901, 307; Meillet *Ét.* 271.

men acti 'to, co poczęte'), *stādo* 'gromada zwierząt, ptaków, ryb, stado' < *stati stanō* 'stanać, podnieść się, zatrzymać się'¹¹; *šūdo šūdese* (pierwotny temat na -es-) 'zjawisko nadzwyczajne, niezwykle' < *šuti šujō* 'słyszeć, czuć, odczuwać, spostrzegać'.

2. W kilku innych wypadkach -d- rozszerza pierwotny temat na -n-: *govēdo* coll. 'bydło': ie. wyraz pierwiastkowy *gʷou-* m. f. 'ts.>'; *agnēds* coll. 'bazie, kotki, kwiatostan Amentum; gatunek topoli': *agnē agnēte* 'jagnię'; *želođs* 'żołądek' zaświadczone szczątkowo w pld.słow., zwykle *želođ-žks*: pld. *želođ-tes* 'ts.': *želođs* 'żołądz' (p. s. 64).

Suf. -da : -zda

1. Przyrostek ten występuje w kilku wyrazach psł. derywowanych z reguły od pierwiastka werbalnego, np. *krida* 'sito' (zach.) < **kreibā* : *krojiti* 'oddzielać, krajać' (por. należące tu łac. *cribrum* 'sito'); *stęda* 'ścieżka, droga' (płd.): *stignoti* 'dojść, osiągnąć': *stęga* 'ścieżka, droga'; *borzda* 'bruzda': *borna* 'brona'; *jazda* 'jazda, podróż' < *jati jado* 'jechać'; *uzda* 'uzda, uździenica': *uti* 'wkładać, odziewać, obuwać', por. należące tu także stprus. *au-klo* 'uździenica, uzda'¹².

Alternacja -d- : -zd- (znana także w językach bałt.) ma paralelę w -t- : -st-.

Dziedzictwem ie. są np. *borāda* : *borzda* 'broda' (p. niżej), *gvēzda* < bśl. *žūaigzda*.

2. Dobrze zaświadczone są także dwa przyrostki złożone: -oda i -ida. Ich początkowe samogłoski trzeba tłumaczyć tak jak w suf. -oba : -oba (s. 62).

Suf. -oda: *āgoda* 'jagoda' < **aga* (*vin-jaga* 'winorośl i jej owoc'), lit. *ūoga*, łot. *uōga* 'jagoda'; *lāgoda* 'porządek, harmonia, łagodność, spokój' < **laga* = łot. *lāga* 'warstwa, porządek, dzielność, zdatność', lit. dial. ze Żmudzi *lōga* 'kolejność, warstwa'¹³; *elbedla* 'lebioda, roślina Atriplex, Chenopodium': ie. *albho-* 'biały' (por. paralelne semantycznie i strukturalnie lit. *balānda* 'lebioda, Chenopodium': *bālti* 'bieleć'); *svobodla* 'wolność' < *svobē* (< ie. *svos* 'własny')¹⁴.

3. Całkiem wyjątkowy jest bliski suf. -ada¹⁵ w *gromāda* (płd. też *gramāda*) 'kupa, wielka ilość': lit. *grāmatas* 'gromada', stind. *grāma-* 'kupa, gromada, gmina'.

4. Suf. -sda¹⁶: *pravēda* 'sprawiedliwość, prawda' < *pravē* 'sprawiedliwy, prawdziwy, prawy; prosty' (: *pravē* subst. 'sprawiedliwość, prawda')¹⁷; *krivēda* 'nieprawda, niesprawiedliwość, wina' < *krivē* 'nieprawy, niesprawiedliwy; zły; winien, nieprosty, krzywy', *vorzēda* 'wrogość, nieprzyjaźń, kara, odwet za zabójstwo'¹⁸: *vorgz* 'wróg, nieprzyjaciół; morderca'.

5. W większości języków słow. (zasadniczo w ptn.słow., w płd. wyjątkowo w sch.) spotykamy także wyrazy ekspresywne (zwykle z odcieniem pejoratywnym) na -da (także i rozszerzenia -anda, -ajda). Wyrazów psł. tak zbudowanych nie ma. O paralelach lit. zob. niżej.

¹¹ Sławski StSIH XII 375 -6.

¹² Brückner KZ XLV 52.

¹³ Fraenkel ZSLPh XX 1, 57.

¹⁴ Fraenkel, op. cit., s. 53.

¹⁵ Fraenkel, op. cit., s. 54.

¹⁶ Vaillant RES XXXVIII 215-6 uważa ten sufiks za pożyczkę z stwniem. -ida (< ie. **-stā*). Nie widać podstaw, zob. Kiparsky GLG 58.

¹⁷ Zob. G. Eriksson, Le nid *prav-* dans son champ sémantique, Stockholm 1967.

¹⁸ Według Moszyńskiego JP XXXV 133-5 zarówno *vorzēda*, jak i *vorgz* są zapożyczone z germ., zob. jednak Kiparsky GLG 94-5.

Tematy na *-di-*

1. Suf. *-di-* nie poprzedzony żadną samogłoską pojawia się wyjątkowo: *pedb* 'stara miara długości, piędź' < *psno peti* 'napinać, rozpinać' (a więc pierwotnie 'rozpięte palce')¹⁹.

2. Z nawarstwienia się na pierwotne tematy na *-n-* (rozszerzające często wyrazy pierwiastkowe) powstał suf. *-pid-*. Wykazuje go niemotywowane *želpid* 'żołądź; dąb' psl. m. na *-i-* (p. niżej). Dobrze poświadczona jest pomijana zwykle postać bez sufiksu nosowego *zeldi* 'ts.', nawiązująca do lit. *gilė* 'żołądź'.

3. Bliską budowę ma również *olbid*: *olbot*²⁰ 'łabędź' (zach.-płd.) < ie. *albho-* 'biały'. Wyraz ten wykazuje dwie postacie boczne: *olbid* (płd., por. wyżej *govedo*) i *elbid* (płd.-wsch.), por. wyżej *elbeda*.

4. Ważną grupę stanowią abstracta (przechodzące w collectiva) na *-jads*, *-ėds*.

Należą tu przede wszystkim dwa wyrazy niemotywowane: psl. (ogólnosłow.) *čel'ad* f. coll. 'rodzina, ród, domownicy, poddani, służba': *kolėno* 'kolano': lit. *kelys* 'ts.', *gėved* f.: *gėved* 'coś budzącego wstręt, robactwo, paskudztwo; hołota, motłoch': *gaviti* 'trapić, dręczyć; budzić wstręt' (por. sch. *gėmėd* 'robactwo, paskudztwo': *gėmizati* 'łazić, leżeć', psl. *gėmszati* 'mrowić się, roić się').

Na podstawie płd.słow. i rus.-cs. *bolėdovati* 'chorować, niedomagać', cs. *bolėds* 'chory, cierpiący', *bolėdina* 'ts.' rekonstruujemy ich podstawę derywacyjną *bolėds f. 'bolesć, choroba' abstractum z suf. *-ėds* od adi. *bol* 'chory'.

5. Nowsze badania²¹ wykazały duży zasięg formantu *-jads*: *-ėds* we wsch. i płd.słow. Jest on dobrze zaświadczony zwłaszcza w peryferycznych dialektach wsch.słow. (dialekty pñ.ros., Zakarpacka Ruś), także i w zabytkach strus. oddających żywy językach pñ. Rusi. Wykazuje znaczną produktywność w większości sch. gwar sztukawskich. Produktywność pewną zachował także w sę.

Na materiale ruskim, czakaw. i sę. dobrze widać pierwotny punkt wyjścia tej formacji. Są to abstracta najczęściej odprzymiotnikowe. Często obok nich spotyka się synonimiczną formację na *-s* (por. też strus. *zėlėds* = *zėloba* 'zło, złość'). Skonkretyzowane stają się nazwami przedmiotów wyróżniających się cechą nazwaną przez przymiotnik podstawowy. Tak powstałe rzeczowniki atrybutywne wyróżniają się nierzadko znaczeniem zbiorowości. Ten odcień zbiorowości rozwinął się i zapanował w sch. W większości gwar sztukaw. suf. *-'ad* tworzy od XVI w. collectiva zwłaszcza od nazw osób i młodych zwierząt z deminutywnymi lub singulatywnymi formantami *-e*, *-ėe*.

6. Na podstawie ostatnich badań można dla okresu psl. zrekonstruować kilka nowych rzeczowników abstrakcyjnych z suf. *-jads*: *-ėds*, np. *čėrn'ad*: *čėrnėds* f. 'czarność; coś bardzo czarnego, np. czarne chmury, mglista pogoda' < *čėrn* 'czarny'; *gnil'ad*: *gnilėds* f. 'gnicie, zgnilizna; coś zgniłego; wiele zbutwiałych drzew' (płd.-wsch.) < *gnils* 'zgniły'; *kysl'ad*: *kyslėds* f. 'kwaśność, kwaśny smak; coś kwaśnego; wszystko, co zbyt kwaśne' (płd.-wsch.) < *kysl* 'kwaśny, skisły'; *mokr'ad* (*mokrėds*): *mokrėds* f. 'mokrość, wilgoć; teren bagnisty, błoto' (notowane w 3 grupach słow.) < *mokra* 'mokry'; *plosč'ad*: *plosčėds* 'płaszczyzna, nie zabudowany teren' (płd.-wsch.) < *plosk* 'płaski'; *ruchl'ad*: *ruchlėds* f. 'majątek

¹⁹ Moszyński KLS II 1, 117—8.

²⁰ O *-i-*: *-d-* p. niżej.

²¹ Azareh MIRD II 150—9; Dzendzelivskij SFPS XI 149—75, XII 183—210; V. Frančić, Budowa słowotwórcza sch. kolektywów, Kraków 1961; Boryś MS PAN 18 s. 55—6, RS XXXIII 35 —7.

ruchomy; coś starego, nie zdatnego do użytku' < *ruchls* 'nie zwarty, kruchy, sypki'.

7. Psł. suf. na *-d-* nawiązują do ie. formantów z *-d-*, *-dh-*. Są dokładne odpowiedniki ie., np. *borda* : *borzda* 'broda' kontynuuje ie. *bhar-dhā* 'zarost na dolnej części twarzy' (do *bhar-* 'coś ostrego, sterczącego, szczecina'); *elbeds* 'łabędź' = stwniem. *albiz*, *elbiz*, stnord. *alpt*, *olpt* 'ts.' (< ie. *albho-* 'biały'); *želods* 'żołądź; dąb' ma bardzo bliski odpowiednik w łac. *glāns -ndis* 'ts.'

Suf. *-pds* w *olpds* dokładnie odpowiada lit. *-andis* w *balāndis* 'gołąb' : *bálti* 'bieleć'.

Nawet ekspresywny przyrostek *-da* ma dokładny odpowiednik w lit. *-da*, tworzącym pejoratywne określenia osób lub przedmiotów²².

Do ie. nawiązuje także nierzadkie rozszerzenie przez *-d-* tematów zakończonych na *-n-* (*olpds*, *olbeds*, *agneds*, *govędo*). Podobnie jak w ie., tak i w psł. spotyka się także wymianę formantów *-d-* : *-t-* (*olpds* : *olpots*, *-eds* : *-ets*).

SUFIKSY Z PODSTAWOWYM *-g-*²³

Suf. *-gz*

Przyrostek ten pojawia się wyjątkowo rozszerzając inne formacje, np. *dre-bēzgs* : *drobēzgs* 'coś drobnego, drobiazg' < *dreběz* : *droběz* 'ts.' : lit. *drėbėžna* 'gruzy, drzazgi'; *četvjgs* 'czwartek' (wsch.) : *četvers* 'poczwórny' : *čelvjts* 'czwarty' (o odpowiedniku lit. p. niżej).

Ie. *man-u-s* 'człowiek, mąż' otrzymało na gruncie psł. rozszerzenie *-g-jo-*, stąd psł. *možb* 'ts.' (o paraleli bałt. p. niżej). Jest to jedyny wypadek z suf. *-g-* dodanym bezpośrednio do pierwiastka.

Suf. *-ga*

Jedynym pewnym przykładem jest *struga* 'strumień' : ie. *sreu-* 'płynąć', *-ga* pełni tu funkcję formantu prymarnego dodanego bezpośrednio do pierwiastka, por. synonimiczne należące do tej samej rodziny *struja*, *strumy* (s. 82, 125).

Suf. *-ags*, *-'ags*, *-aga*, *-'aga*

Jedynym starym wyrazem należącym tu jest *krčaga* : *krčaga* 'naczynie ze zwężoną szyjką' najprawdopodobniej derywat od *krkz* 'szyja, kark'²⁴.

Suf. *-aga* wykazuje produktywność w ros. Tworzy dwurodzajowe wyrazy ekspresywne z zabarwieniem uczuciowym współczucia, pogardy, od podstaw przymiotnikowych, rzeczownikowych i czasownikowych. W podobnej funkcji formacja ta znana jest dobrze szczególnie w ukr. i w bułg. (także i dial.)²⁵.

W gwarach nowogrodzkich języka ros. bogato zaświadczony jest sekundarny suf. *-(n')ags* tworzący coll. typu *sosnjág* 'sosny', *lipnjág* 'lipy' (notowane już w strus.)²⁶. Przyrostek ten kontynuuje pierwotne collectiva na *-'aks*, podobnie jak ros. dial. *-iga* < *-ika* (s. 91).

²² Otrębski GL II 269—70.

²³ Por. Rudnicki SO X 273—304 (sporo materiału wątpliwego).

²⁴ Trubačev EIRJ II 39.

²⁵ Zob. Rusinov RS XXIX 93—6. — Vaillant RES XVIII 77—9 uważał ros. *-aga*, przynajmniej częściowo, za kontynuację psł. *-ędz* (pochodzenia germ.). Mało prawdopodobne wobec podanej wyżej geografii.

²⁶ Strogova Pskov. gov. II 160—74.

Suf. *-egz, -ędz*

1. Formanty te nie są należycie wyjaśnione. Nie ulega żadnej wątpliwości, że istnieje kilka wyrazów na *-egz, -ędz* zapożyczonych z germ. Do najpewniejszych pożyczek należą: *kōnegz : kōnedz* 'panujący, pan, władca' < germ. *kuninga-z, stwniem., stsas. *kuning* 'ts.'; *pēnegz : pēnedz* 'moneta, pieniądz' < stwniem. *pfenning*, stdnem. *penning* 'ts.'; *sklēgz : sklēdz* 'moneta, szeląg' < germ. *skillings, goc. *skilliggs*, stwniem. *skilling* 'ts.'

2. Są jednak stare wyrazy na *-egz, -ędz* nie mające w ogóle odpowiedników germ., których rodzimości nie można kwestionować, np. *koldędz* 'studnia, źródło' (płd.-wsch.) : *kold-en-ьcz* (płd.) 'ts.' < *kolda* 'kłoda'²⁷ (por. NM pol. *Grudziadz* : dawne *Grudzieniec*); *orbotēgz : orbotēdz* 'sługa, pracownik' (płn.) < *orbota* 'niewola, ciężka praca'; *lēmēgz : lēmēdz* 'belka, drąg umacniający, np. strzechę, stóg siana' < *lēmē lēmene = lit. *liemuõ liemeñs* 'pień drzewa; słup, słupiec' (por. *selmē selmene* 'ślemię' : lit. *šelmuõ šelmeñs* 'ts.');

na pierwotne *kremēgz : kremēdz : kremy kremene* 'krzemień' zdają się wskazywać stpol. *krzemiežny* = ukr. dial. *kremjažnyj* 'mocny jak krzemień, krzepki, tęgi'.

3. W świetle tego materiału geneza suf. *-egz > -ędz* jest jasna. Powstał przede wszystkim przez nawarstwienie się formantu *-gz* na pierwotne tematy na *-en-*. Kontynuuje występujące w identycznej funkcji ie. *-go*²⁸. Uderzającą paralelę stanowi psł. *-e-ka > -e-ča* (p. s. 97).

4. Nie można też wykluczyć związku z bałt. produktywnym suf. *-inga-* (lit. *-ingas*, łot. *-īgs*) tworzącym najczęściej adi. odrzeczownikowe oznaczające 'obfitujący w coś', rzadko też deverbativa na oznaczenie skłonności do jakiejś czynności. Trafiają się także bałt. substantiva z tym formantem²⁹.

Suf. *-ega*

1. Mamy niewiele przykładów wykazujących większy zasięg: *komega* 'pień, kłoc używany jako łódka' (płn.) < *komsz : komy ksmene* 'pień drzewa, kłoc, bryła'; *sjmęga* 'grube sukno samodziałowe, sukmana' (płn.) : lit. *širmas* 'szary'; *volčega* 'włóczenie (się), tulanie się; włóczęga, tulacz' (płn.) < *volčiti (se)* 'włóczyć (się)'.

2. Jak widzimy, wszystkie przykłady pochodzą z płn.słow. Najprawdopodobniej we wsch.słow. *-'aga* (p. s. 65) zlały się dwa pierwotne formanty: *-'aga* i *-ega*.

Suf. *-iga*

Przyrostek ten zaświadczony jest szczerunkowo: *čepiga : čapiga* 'uchwyt, rękojeść pługa' (płn.) : *čepiti* 'chwycić, zaczepić'; *veriga* 'łańcuch' (płd.; ros. zapewne z cs.) : *verti vřo* 'wkładać, zamykać, zawierać'; *ovsiga* 'owies głuchy, Avena fatua' (zach.-płd.) < *ovsz* 'owies'.

Każdy z tych wyrazów ma postacie oboczne, może pierwotniejsze. Obok *čepiga : čapiga* mamy *čepyga : čapyga* (wsch.). Obok *veriga* mamy synonimiczne płd. *veruga*, co wydaje się wskazywać na pierwotne *veryga (*-i-* w *veriga* pochodziłoby więc z *-y-*, za czym przemawia płd. zasięg wyrazu). Także i *ovsiga* podejrzane jest o kontynuowanie pierwotnego *ovsika*³⁰ dobrze zaświadczonego na płd. (zob. s. 91).

²⁷ Kiparsky GLG 38—40.

²⁸ Benveniste Origines 28—9; Specht UID 218—9.

²⁹ Leskien BN 526—8, Otrębski GL II 300—6, Endzelin LG 271—3.

³⁰ Machek ČSR 287.

Suf. *-ogz*³¹

1. Przyrostek *-ogz* zaświadczony jest w malej, nie zwartej grupie starych wyrazów psł. derywowanych od podstaw czasownikowych, przymiotnikowych, liczebnikowych, rzeczownikowych: *batogz* 'biez, kij' (: *bats* 'ts.') < *batati* 'uderzać'; *býlogz* 'legowisko dzikich zwierząt, nora, jaskinia; ściółka, zmierzwiona słoma, mierzwa' < *býliti*, *býliti* 'rozsypywać śmieci, śmiecić' : *býlo* 'podściółka, legowisko' (zach.); *rarogz* 'gatunek sokoła; demon, zły duch; gatunek skorupiaka' (zach.-płd.) < *rarati* 'wydawać głośnie, ostre dźwięki' (zach.-płd.); *tvarogz* 'twardóg, ląc coagulatum' : *tvorogz* 'ts.' < *tvoriti* 'kształtować, formować, tworzyć' (por. u Mącz. 134a s. v. forma: tworzydło albo forma, w której ser wyciskają albo tworzą);

ostrogz 'ostry, spiczasty koniec, zastrzony kół; ostrokół, palisada; miejsce ogrodzone ostrokołem' < *ostrz* 'ostry'; *jbogz* 'gryf, samotnik' < *jbz*, *inz* 'jeden, sam';

pirogz 'ciasto podawane podczas uczt, zwłaszcza weselnych' < *pirz* 'uczta, pijatyka'; o dial. wsch. *murogz* zob. niżej.

2. Z poszczególnych języków słow. por. jeszcze: sch. *krítog* 'śmiecie, śmietnik' : bułg. *krstóga* 'legowisko zwierza' : *krstja* 'wydzieram, wrywam', sch. *krítiti* 'łamać, kruszyć', ukr. *vert'óh* 'wydrążona jama' (sch. *vítlog* 'wir, odmęt, lej') : *vítli* 'wiercić, kręcić'.

3. Dokładny odpowiednik formantu mamy w bałt.: lit. *-agas*, łot. *-ags*³² (p. niżej s. 69).

Suf. *-oga*

1. Wyjątkowe są wyrazy z tym formantem mające większy zasięg, np. *ostroga* 'coś ostrego; ostroga, calcar' < *ostrz* 'ostry'; *býloga* = *býlogz* (p. wyżej); *trivoga* 'hałaśliwe zamieszanie, niepokój; przerażenie' (etymologia niepewna, możliwy związek z *trvati* 'trwać; znosić, cierpieć').

2. Przyrostek *-oga* zaświadczony jest lepiej w dialektach ros. i sło. (wsch. Styria). Tworzy abstracta odrzeczownikowe i odeczasownikowe (przechodzące także w collectiva), także i derywaty odrzeczownikowe.

3. Dokładnym odpowiednikiem jest lit. *-aga*, np. *pilagà* 'ulewa' : *pilti* 'lać, np. o deszczu'³³.

Suf. *-ogz*

1. Wyjątkowo tylko spotyka się wyrazy o większym zasięgu z tym przyrostkiem, np. *pstrogz* 'ryba pstrąg, *Salmo trutta morpha fario*' (płn., większy zasięg ma f. *pstroga*) < *pstrz* 'pstry, różnobarwny'; *morogz* : *marogz* 'pstrokate zwierzę' urzeczownikowiony przymiotnik *morogz*, *marogz* 'pstry, pstrokaty' (spotyka się też synonimiczne dwurodzajowe *moroga*, *maroga* f. m.) < psł. *mor-* : *mar-* o kolorze ciemnym, pstrokatym < ie. *mer-* : *mor-* 'ts.'

2. Do przykładów tych nawiązuje zwarta grupa nazw wieprzy nazwanych od koloru dobrze zaświadczona w sch.³⁴, np. *črnŭg* 'wieprz o czarnej szczecinie' <

³¹ Według Moszyńskiego PZJP 129—31 suf. *-ogz* jest zapożyczony z scytyjsko-irań. *-ag-*. Przedstawiony tu materiał na tle innych formantów z *-g-* sprzeciwia się tej koncepcji.

³² Leskien BN 374, Endzelin LG 271.

³³ Otrębski GL II 298.

³⁴ Stevanović SSJ I 478—9.

ořni 'czarny'; *sivŭg* 'wieprz o szarej szcziecinie' < *siv* 'szary, siwy' (także i paralelne feminina w nazwach świń: *ořnuga* = sło. *ořnŏga* 'czarna świnia'; *sivuga* 'szara świnia' = sło. *sivŏga* 'imię szarej świni'). Formacja ta znana jest również w sło., zwłaszcza we wsch. Styrii³⁵.

3. Suf. *-ogs* jest odziedziczonym z prajęzyka archaizmem. Dokładny odpowiednik mamy w stind. *-an-ga-* spotykanym w nazwach zwierząt i w przymiotnikach oznaczających kolor³⁶.

Suf. *-oga*

1. Formant ten zaświadczony jest szcążkowo. O kilku odpowiednikach żeńskich nazw męskich na *-ogs* była mowa na s. 67. Poza tym należą tu: *ostrŏga* 'jeżyna, Rubus' (zach.-płd.) < *ostrz* 'ostry'; *nedołoga* 'nieudolność, niedomaganie, niedołęstwo; niedostatek; człowiek niedołężny, nieudolny' (płn.): *dolati*, *-dolėti* 'dawać sobie radę, podołać, znosić los, dołą, przewycięzać'; *lazŏga* 'łażenie, włóczenie się; łażak, włóczęga' (zach.) < *laziti* 'łazić'.

Niepewne etymologicznie jest *chalŏga* 'zarośla, wodorosty; ogrodzenie, szalasz' może do *chal-*: *choliti* 'ogarniać, otaczać'³⁷.

2. Na gruncie wsch.słów. *-oga* złąło się z suf. *-uga*. Tu trzeba by zaliczyć pejoratywne dwurodzajowe nomina agentis typu ros. *edŭga*, *jadŭga* 'żartok' < *est* 'jeść'; ukr. *chapyha* 'złodziej' < *chapyty* 'łapać, chwycić'. Por. pol. dial. kasz. *visaga* 'wisus, niepoń' < *visėti* 'wisieć'.

3. Formacja ta wykazuje stały akut na pierwszej samogłosce sufiksu.

Suf. *-uga*

1. Formant *-uga* spotkaliśmy już w derywacie prymarnym *veruga* 'łańcuch' (p. s. 66). Mamy też kilka starych derywatów sekundarnych utworzonych przy pomocy tego przyrostka od podstaw przymiotnikowych i rzeczownikowych, np. *běluga* 'coś białego, białawego, np. ziemia, zwierzę, ryba, roślina' < *běls* 'biały'; *kaluga*: *kal'uga* 'kałuża' < *kalz* 'błoto, kałuża'; *kolbŭga* 'rodzaj pancerza, koszula z kółek żelaznych' (płn.) < *kolboe* 'kółko, ogniwo', por. stpol. adi. *kolczy* 'zrobiony z kółek, ogniw metalowych'.

2. Suf. *-uga*, *-'uga* jest dość produktywny we wsch.słów. (szczególnie w gwaraach ros. i w ukr.). Tworzy przede wszystkim ekspresywne dwurodzajowe nazwy osób (zwykle z ujemnym zabarwieniem uczuciowym), derywowane od podstaw czasownikowych (nomina agentis), przymiotnikowych (nomina attributiva) i rzeczownikowych (augmentativa).

Z języków płd.słów. typ ten najlepiej jest reprezentowany w sch., gdzie spotykamy również augmentativa.

3. Zarówno we wsch.słów. jak i w sch.-sło. dobrze zaświadczony jest również formant *-ugs*, *-'ugs*, męski odpowiednik przyrostka *-uga*, *-'uga*. Spotyka się również oboczną postać *-uks*, *-'uks*.

Suf. *-yga*

O należących tu *čepyga*: *čapyga*, może i **veryga* p. wyżej s. 66. Innych, pewnych etymologicznie starych przykładów nie ma.

Najlepiej zaświadczony jest ten przyrostek w języku ros., przede wszystkim

³⁵ Bajec Besedotvorje I 96.

³⁶ V. Machek, Omagiu lui A. Rosetti, 1965, 503—6, ČP V 101; J. Wackernagel, A. Debrunner, Altindische Grammatik II, 2, 1954, 151.

³⁷ Lehr-Splawinski JP XXIV 40—5.

w dialektach. Tworzy ekspresywne dwurodzajowe nazwy osób (zwykle z odcieniem pejoratywnym) najczęściej od podstaw czasownikowych (nomina agentis) i przymiotnikowych (nomina attributiva).

Suf. na *-g-* wyjątkowo tylko spotyka się w starych wyrazach ie. Całkiem wyjątkowe są wyrazy tak zbudowane powtarzające się choćby w dwóch językach ie. Takimi są np. psł. *muroga* 'murawa, łąka' (wsch.) < *murs* 'trawa z łąki' = łot. *mauragas* pl. 'roślina jastrzębiec, Hieracium pilosella'; psł. *jinoga* 'gryf, samotnik' : goc. *ainakls* 'samotny' (suf. *-go-* rozszerzono tu dodatkowym *-lo-*).

Na materiale słow. widać ciekawe zgodności z innymi językami ie. Suf. z *-g-* alternują nieraz z *-k-*, np. *jinogs* : *inokz* 'samotny, samotnik', *lazoga* : *lazoka*. Podobnie jak w innych językach ie. tak i w słow. widać nawet niekiedy wyraźną wtórność formacji na *-g-*, np. ros. dial. *-iga* < *-ika* (p. s. 91), *luzga* < *luskā* 'łuska, łupina' (< bsł. *lauskā*).

Ciekawą zgodnością jest również rozszerzanie przez *-g-* tematów zakończonych na *-n-*.

Podkreślić warto ciekawe zgodności bsł. Suf. *-ga* w *struga* ma paralelę w lit. nominach actionis typu *ei-gā* 'chód' < *ei-ti* 'iść'; *primga* 'przyjęcie dla gości, goszczenie' : *primti* 'przyjąć'.

Pierwotne *-g-* w psł. *mōžs* (**man-g-jo-*) odnajdujemy w lit. nazwie człowieka *žmo-g-ūs* : pl. *žmónēs*.

Bardzo bliskie wyrazu *četrŷgō* (wsch.) jest lit. *ketvėrgis* 'czteroletnie zwierzę; czteroletni' urzeczownikowiony pierwotny przymiotnik *ketvergja*-⁸⁸.

SUFIKSY Z *-ž-*

Suf. *-ežs*

1. Jest to jedyny przyrostek z grupy formantów z podstawowym *-g-* wykazujący w psł. pewną produktywność. Tworzy abstracta przede wszystkim dewerbalne. Pierwotne nomina actionis ulegają często wtórnej konkretyzacji przechodząc bądź to w nomina acti, bądź też w nomina agentis. Należące tu rzeczowniki wykazują wahanie rodzaju. Pierwotne masculina przechodzą często w feminina o temacie na *-ž-* pod wpływem produktywnego typu abstraktów na *-s*.

Przykłady: *grabežs* 'zabieranie gwałtem, grabież' < *grabiti* 'ograbiać, rabować'; *krađežs* 'kradzież; rzecz ukradziona; złodziej' < *krado krašti* 'kraść'; *lupežs* 'zdzieranie, łupienie, grabież; łup; zdzierca, rabuś' < *lupiti* 'łupić'; *mętežs* 'zamieszanie, zamęt, wzburzenie, zamieszki, bunt' < *męto męsti* 'mieszać, mącić'; *platežs* 'płacenie; płaca' < *platiti* 'płacić'; *rožežs* 'skraj, brzeg, znak nacięty, granica' < *robiti*, *roboti* 'obrzebiać, nacinać, ciąć'; *svržežs* 'swędzenie' (płd.-wsch.) < *svržēti* 'świerzbiec, swędzić'; *tŷpežs* 'cierpliwość, cierpienie' (płd.-wsch.) < *tŷpēti* 'cierpieć'; *vŷžežs* 'wirowanie, kręcenie się' (płd.-wsch.) < *vŷtēti* 'kręcić się, wirować'.

2. Rzadkie są abstracta odprzymiotnikowe, czy też odmiesłowowe (przechodzące nieraz w collectiva), np. *moldežs* 'coś młodego, młodzi ludzie, młode zwierzęta' < *molde* 'młody'; *sitnežs* 'drobiazg' (płd.) < *sitnē* 'drobny, miarki'; *gniležs* 'gnicie, zgnilizna; to, co zgniłe' < *gnils* od *gniti* 'gnić'.

Z poszczególnych języków należą tu np. sch. *stārež* 'rupiecie, starzyzna' < *starež* 'stary'; *truhtiež* 'to, co zgniłe, zbutwiałe' < *truhtls* 'zgniły, zbutwiały'.

⁸⁸ Otrębski GL II 297, Trautmann BSW 131.

3. Suf. *-ežb* zachował produktywność w pld.słow., zwłaszcza w bułg. i sło. W pln.słow. zachowany jest szcążkowo.

4. Abstracta na *-ežb* wykazują pierwotną oksytonezę.

5. Suf. *-ežb* pochodzi z **-egjo-*. Punktem wyjścia początkowego *-e-* mógł być temat praes. koniugacji na *-e-*, może i temat infinitiwu koniugacji *-i-* *-ěti*. Podstawowe *-egz* pojawia się wyjątkowo, np. cs. *inegz* : *inogz* 'samotnik, gryf' (p. s. 67); ros. dial. *koptég* 'niedopaloną rudą' : *koptéts* 'kopcić', por. też ukr. *jałowéga* coll. 'jałowe owce' < *jałovýj* 'niepłodny', augmentativa typu *babéha*, *babéga* 'babsko' : sło. *bábež* 'babiarcz'.

Funkcja abstrakcyjna zaświadczona jest także w sufiksach z podstawowym *-g-*, np. *struga* (p. s. 65), z poszczególnych języków słow.: ukr. *zadyrha* 'zaczepka' : *zadyráty* 'zaczepiać'; *mílshá* coll. 'drobne rybki' : *mílkyj* 'drobno zmielony', adv. *mílo* 'mało'; brus. dial. *mitulshá* 'motylki' : *matýls* 'motyl'; *malshvá* coll. 'drobne rybki' : *mály* 'mały'; ros. dial. *vólga* : *voljága* 'swawolna młodzież' : *vólja* 'wola'; *korjága* 'sękaty pień drzewa' < *korę-ga* (ze strukturalnym *-ga* nawarstwionym na pierwotny nom. sg.).

Suf. *-ežb*

Na formant ten kontynuujący pierwotne *-eg-jb* wskazuje np. *lěmęžb* 'drewniany dźążek umacniający grzbiet słomianego dachu' (zach.) : *lěmęž* 'ts.'

Suf. *-uža*

Kontynuuje on pierwotne *-ugja*. Zaświadczony jest np. w wyrazie *kaluža* : *kal'uža* derywowanym od *kalu* 'błoto, kałuża' (zapewne za pośrednictwem *kaluga* : *kal'uga*, p. s. 68).

SUFIKSY Z PODSTAWOWYM *-ch-*³⁹

Jest to bogato rozgałęziona grupa formantów przede wszystkim hipokorystycznych. Absorpcja wygłosu tematu czy to podstawy werbalnej (zwłaszcza produktywnych typów o temacie na *-a-*, *-i-*), czy też zniekształconego pierwiastka rzeczownika podstawowego lub imienia osobowego rozbudowała pierwotne sufiksy *-chz* i *-cha*, tworząc serię wtórnych formantów rozpoczynających się od *-a-*, *-i-*, *-u-*, *-e-*, *-y-*⁴⁰. Jak zwykle w funkcji dubletów morfologicznych występują nowsze derywaty zbudowane za pomocą suf. *-jb*, *-ja*, np. *-šb*, *-ša*, *-ušb*, *-uša* itp.

Suf. *-chz*

1. Niewiele jest psł. rzeczowników z wyraźnym suf. *-chz*. Należą tu np. *směchz* 'śmiech' : *smějati sę* 'śmiać się' (ie. *smei-*); *sluchz* 'słuch, słuchanie' (awest. *sraoša-* 'ts.') : *slyšati* 'słuchać'; *duchz* 'duch, tchnienie' (— lit. *dausas* 'powietrze' : *dujo duti* 'dać, dmuchać', *dšchnoti* 'tchnąć', *dysati* 'oddychać'; *br'uchz* 'brzuch' (pln.) = cymr. *bru* 'ts.' (**bhreuso-*).

Z rzeczowników nijakich należy tu *rucho* 'szata, odzież' < *rsvati* 'rwać' (por. *ru-no*).

³⁹ P. Smoczyński, Słow. imiona pospolite i własne z podstawowym *-ch-* w części sufiksальной, Łódź 1963.

⁴⁰ Kuryłowicz Onom. X 180—5.

We wszystkich tych wyrazach *-chs*, *-cho* kontynuują regularnie ie. *-so-* (por. *-sz*). Są to pierwotnie nomina actionis.

Na temacie czasownika *ženiti* (*sę*) 'żenić się' oparty jest psł. *ženichs* 'pan młody, oblubieniec', pierwotne nomen agentis.

Wyjątkowo tylko w wyrazach o treści niehipokorystycznej spotyka się suf. *-chs* po innych samogłoskach niż szeroko pojęte *i*, *u*, np. *spěchs* 'pośpiech': *spěti* 'spieszyć, dojrzewać'. Tego rodzaju wypadki tłumaczy się zwykle uogólnieniem postaci sufiksu ukształtowanego w normalnych warunkach głosowych.

2. Dobrze poświadczona jest żywotna w słow. hipokorystyczna funkcja suf. *-chs*, np. *lęchs* hip. do *lęd'anins* < *lędo* 'pole nieuprawne, ugór, nowizna'; *brachs* (pln.) hip. do *brat(r)s* 'brat'; *kzmochs* (zach. hip. do *kzmotrs* 'kmoctr, kum').

Najprawdopodobniej okresu psł. sięgają także hipokorystyczne imiona skrócone typu *Domachs* < *Doma-slavs* 'domi gloriám habens'; stpol. *Zdziech*, *Zdzich* (od XII—XIII w.): *Zdzistaw*, *Zdzistaw*; strus. *Rachs* (XIII w.): *Ratibors*.

3. Geneza słow. hipokorystycznego suf. *-chs* nie jest dotychczas zgodnie objaśniona. Próbowano go wyjaśnić albo z pierwotnego ie. *-so-*⁴¹, albo też z ie. *-kho-*, por. greckie ekspresywne formanty *-χος*, *-χος*, *-αχος*⁴². Według Kuryłowicza hipokorystyczne *-ch-* jest z pochodzenia swego spółgłoską-łącznikiem wtrącanym między samogłoskę długą pierwiastka a zaczynający się od samogłoski sufiks. Punktem wyjścia tej formacji miałyby być stosunki ukształtowane w pierwotnym aoryście sygnatycznym⁴³.

Suf. *-cha*

1. Podobnie jak męski odpowiednik *-chs* pojawia się wyjątkowo. Niekiedy kontynuuje ie. *-sā* z regularnym rozwojem w psł. *-cha*, np. *bisch'a* 'pochła' = lit. *blusà*, ie. *blou-* : *blu-*; *snich'a* 'żona syna, synowa' = stind. *snusà* 'ts.' < ie. *snēu-* 'skręcać, skręcać nieci, kojarzyć'.

2. Starą budowę, ze spodziewanym rdzennym wokalizmem *-o-*, wykazuje *strěcha* 'pokrycie, dach' : *strojiti* 'układać, porządkować, budować' : *strěti*, *sterti* *stero* 'rozpościerać'. Może to być pierwotne nomen actionis > nomen acti.

Tu należy też *dercha* (pld.) 'odzież' < *dirp derti* 'drzeć' (por. *robacha* 'koszula' s. 72).

3. Poświadczona jest także tak produktywna w językach słow. hipokorystyczna czy w ogóle ekspresywna funkcja: *svācha* hip. do *svāteja* 'swatka, kojarząca małżeństwo'; *mřcha* 'padlina, ścierwo' : *mřiv* 'martwy'.

We wsch.słow. produktywny jest typ ekspresywnych nominów agentis na *-cha* (nie tylko żeńskich, ale i męskich), np. ros., ukr. *prjācha* f. 'prządka' : *prjast* 'prząść'; ros. *vrācha* f. 'klameczyni' : *vrat* 'łgać', ukr. *dācha* m. f. 'ten (ta), kto daje' : *dāty* 'dać'.

Suf. *-achs*

1. Zaświadczony jest wyjątkowo, np. *ptachs* 'ptak' (pln.) : *ptaks* 'ts.' < *ptz 'ts.'⁴⁴ (realnie zaświadczone tylko *pta* f.); *siromachs* 'biedak' : *sirz* 'osierociący, opuszczony' (ukr. zniekształcone *sirōma* 'biedak').

⁴¹ Zob. np. Iljinskij Izv. XX 3, 53—118, 4, 135—86.

⁴² Meillet Symb. Rozwadowski I 105—8, SC 23—4, por. też Shevelov PS 132—4. O suf. greckim zob. P. Chantraine, La formation des noms en grec ancien, 1933, 402—4.

⁴³ Onom. X 180—5.

⁴⁴ Taszycki SFPS V 445.

Funkcję hipokorystyczną pełni przede wszystkim w skróconych imionach osobowych, np. może już psł. *Milachz* < *Milo-slavz* 'gratam gloriam habens'.

2. Najprawdopodobniej tego rodzaju hypocoristica osobowe, a także produktywny typ czasowników na *-a-ti* stały się punktem wyjścia wyabstrahowania się suf. *-achz*.

3. Formację tę cechowała oksytoneza.

4. Częściej spotykamy ten sufix w postaci rozszerzonej *-aš* : *-acha*, np. pol. dial. *bielach* 'biały zajac' : ros. *belácha* hip. 'biała krowa', sch. *bjēlaš* 'biały koń'.

Suf. *-acha*

Jest to formant wyjątkowy i nie ogólnosłow., np. *čerpacha* (wsch.) 'zółw' < *čerpš* 'skorupa'; *robacha* (wsch.) 'koszula' (czes.-sł. *rubáš* 'koszula śmiertelna', sch. dial. *rùbača*, *rùbina* 'koszula') < *rpbz* 'kawał odciętej tkaniny, szata, odzież' (por. *dercha* 'odzież', s. 71). Oba te wyrazy pierwotnie zapewne miały odcień ekspresywny.

Suf. *-echz*

1. Pojawia się przede wszystkim w hipokorystycznych skróconych męskich imionach osobowych, np. *Radechz* < *Radoslavz* 'laetam gloriam habens'; *Dobrechz* < *Dobroslavz* 'bonam gloriam habens'.

Do tego typu nie należą ros. dem. od tematów na *-en-*, np. *kámešek* < *káměnz* 'kamień'; dial. *kremešók* < *kreměnz* 'krzemień'; *olěšek* < *olěnz* 'jelen'. Wskazują one na stare nom. sg. *kamę*, *kremę*, *elę* p. s. 127.

2. W apelatywach trafia się wyjątkowo. Są one ograniczone tylko do kilku języków słow., np. *lemechz* 'lemiesz' (płn.) : *lemešb*, *lemežb* 'ts.'⁴⁵; *lepechz* bot. 'tatarak' (wsch.) : *lepenz* 'liść'; *pětechz* 'kogut' (czakaw., już stezakaw., sło.) : *pět-uchz* (wsch.) 'ts.' : *pětěbz* (płd.) 'ts.' : *pěti* 'śpiewać, piąć'.

3. Częściej spotykamy ten sufix w postaci rozszerzonej *-ešb* : *-echa*.

4. Podstawą przyrostka *-echz* jest *-chz*; *-e-* zostało wyabstrahowane z hipokoristików typu *Boľ'e-chz* < *Boľ'e-slavz*.

Niektóre z hipokorystycznych imion na *-echz* motywowane są również przez czasowniki na *-ěti*, np. *Želechz* < *Želislavz* : *želěti* 'pragnąć', *Radechz* < *Radoslavz* : *raděti* 'troszczyć się, starać się'.

Suf. *-echa*, *-'echa*

Zaświadczony jest szczątkowo w kilku wyrazach ekspresywnych, o zabarwieniu uczuciowym ujemnym, pejoratywnym. Jedynym wyrazem ogólnosłow. jest *maľ'echa* 'macocha' < *maľi matere* 'matka' (w niektórych językach słow. też ze zmiennym wokalizmem nagłosu suf.: *-icha*, *-ocha*, *-acha*, *-ucha*).

Do kilku języków słow. ograniczone są: *lepecha* 'rodzaj placka; tatarak' (wsch.) : *lepechz* (p. wyżej); *varecha* 'wielka łyżka' (płn.) < *variti* 'wazyć, gotować'.

Pewną produktywność wykazał ten sufix w ludowym języku ros., gdzie tworzy:

1. ekspresywne (zwykle pejoratywne, niekiedy jednak też hipokorystyczne, pieszczotliwe) nazwy kobiet czy samiec zwierząt, najczęściej oparte na przymiotnikach (w tym wypadku pełni funkcję formantu substancywizującego adi.), niekiedy też na rzeczownikach;

⁴⁵ Vaillant GC II 1, 203, SI IX 496 dopatruje się tu także formacji ekspresywnej, hipokorystycznej do **lem-en*, por. bułg. dial. *lemén* 'radio, pług'.

2. ekspresywne, zwykle o odcieniu pejoratywnym nomina actionis i nomina agentis, oparte na czasownikach.

Suf. *-ichz*

1. Trafia się wyjątkowo w hipokorystycznych skróconych imionach osobowych, np. *Milichz* < *Miloslavz* 'gratam gloriám habens'.

W języku sł. występuje w kilku wyrazach, także jako wariant suf. *-uchz* (w funkcji ekspresywno-pejoratywnej).

2. Podstawą przyrostka *-ichz* jest *-chz*; *-i-* zostało wyabstrahowane z hipokorystików typu *Gosti-cha* < *Gosti-slavz*, *Gosti-mirz*, a także z formacji dewerbalnych typu *ženi-cha* < *ženiti* (sę) : *žena*, p. s. 71.

3. Częściej pojawiają się derywowane suf. *-icha*, *-išz*, por. także pñ.słow. dem. na *-iš-ikz*, *-iš-ika*, *-iš-iko*.

Suf. *-icha*

1. Nie ma pewnych wyrazów psł. z tym sufiksem. Jest on produktywny tylko we wsch.słow. (głównie w ros.), gdzie tworzy przede wszystkim nazwy istot płci żeńskiej od odpowiednich nazw męskich. W ros. spotyka się także derywaty odprzymiotnikowe i dewerbalne (zwykle ekspresywne nomina agentis, np. *spicha* 'kobieta śpioch' < *spatb* 'spać').

W innych językach słow. suf. *-icha* jest wyjątkowy, albo nawet całkiem nieznan.

2. Nie można wykluczyć, iż geneza suf. *-icha* jest taka sama, jak sufiksów *-ica*, *-ika*. Mielibyśmy więc i tu do czynienia pierwotnie z nawarstwieniem się strukturalnego (czy też ekspresywnego) *-cha* na pierwotne feminina na *-i*, np. *vľ'č-icha* < **vľ'či-chā*.

Suf. *-ochz*

1. Jest to przyrostek typowy dla zach.słow. Służy przede wszystkim do substantywizowania przymiotników tworząc nomina attributiva, np. *bělocha* 'człowiek czy zwierzę wyróżniające się bielą' (zach.) < *bělz* 'biały'; *junochz* 'młodzieniec' (zach.) < *junz* 'młody'; *lěnocha* : *lěn'ochz* 'człowiek leniwy' (zach.) < *lěnz* 'leniwy'.

2. Tworzy też nomina agentis, zwykle pejoratywne, np. *pszdochz* : *pszd'ochz* 'qui pedit' (zach.) < *pszdēti* 'pedere'; *szp'ochz* 'lubiący spać, śpioch' (zach.) < *szpati szp'o* 'spać'.

3. W poszczególnych językach zach.słow. spotyka się także derywaty od rzeczownikowe, zwykle o odcieniu pejoratywnym.

4. Dobrze zaświadczony jest również w funkcji tworzenia hipokorystycznych imion osobowych, np. stpol. *Stanoch* < *Stanislav*, *Suloch* < *Sulislav*. O większym ich pierwotnym zasięgu świadczą męskie imiona sch. typu *Dobrohna*, *Milohna*, *Radohna*.

5. Punktem wyjścia suf. *-ochz* były zapewne hipokorystyczne męskie imiona osobowe typu *Milo-cha* (: *Mil-ika*) < *Milo-slavz*⁴⁶.

Suf. *-ocha*

1. Ograniczony jest zasadniczo do pñ.słow. Tworzy przede wszystkim rzeczowniki atrybutywne od podstaw przymiotnikowych, np. *bělocha* m. f. 'człowiek lub zwierzę wyróżniające się bielą' < *bělz* 'biały'; *psstrocha* 'pstra krowa' < *psstrz* 'pstry'.

⁴⁶ Kuryłowicz Onom. X 183—4.

2. W pñ.słow. spotyka się także ekspresywne dwurodzajowe nomina agentis z tym formantem z odcieniem pejoratywnym (typowe zwłaszcza dla ros. dial.). We wsch.słow. tworzy także hypocoristica i augmentativa (zwłaszcza w ukr., brus.).

3. Akcent pada zasadniczo na -o- sufiksu.

Suf. -uchz

1. Jest to przyrostek niewątpliwie już psł., dobrze poświadczony przede wszystkim w pñ.słow., ale znany również na południu, szczególnie w śle. W funkcji produktywnego formantu ekspresywnego zachował się wyjątkowo, np. w pol.

2. Tworzy przede wszystkim rzeczowniki atrybutywne od przymiotników, np. *běluchz* 'człowiek lub zwierzę koloru białego, białawego' < *bělz* 'biały'; *lě-n'uchz* 'człowiek leniwy' < *lěnz* 'leniwy'.

3. Dobrze zaświadczone są również derywaty od podstaw rzeczownikowych, oznaczające związek z treścią podstawy derywacyjnej, np. *kon'uchz* 'dogładający, pilnujący koni' < *kon'z* 'koń'; *kožuchz* 'kozuch' < *koža* 'skóra zwierzęca'; *otěbuchz* 'ojczym' (płd.) < *otěcz* 'ojciec'.

Tu też należy niemotywowane *lopuchz* 'łopian, Arctium': *lopěnz* 'ts.': lit. *lāpas* 'liść'. Por. również augmentatywne *pal'uchz* 'wielki palec' (pñ.): *pa-łecz* 'ts.'

4. Od podstaw werbalnych tworzą się nomina agentis na -uchz, -'uchz (często z zabarwieniem ekspresywnym), np. *ležuchz* 'leń, próżniak' < *ležati* 'leżeć'; *pežduchz* 'qui pedit' < *pežděti* 'pedere'.

Tu należą też z rozszerzonym suf. -t-uchz: *pastuchz* 'pastuch' < *pasti* 'paść, pilnować, dogłądać bydło na pastwisku'; *pastuchz* 'ogier' (zach.-płd.) < *pasti* 'coire (cum equa)'; *pětuchz* 'kogut' (pñ.) < *pěti* 'śpiewać, pisać'.

Punktem wyjścia rozszerzenia -t- w suf. -t-uchz były zapewne dobrze zaświadczone we wsch.słow. ekspresywne nomina agentis derywowane od czasowników na -tati, -stati (np. ros. dial. *bóltuchz* 'papla, łgarz', f. *boltúcha* < *boltátz* 'paplać'; *šept'ucha* 'znachorka' < *šeptátz* 'szeptać, zamawiać, wróżyć').

5. W poszczególnych językach słow. spotyka się również derywaty o odcieniu augmentatywnym czy pejoratywnym (np. pol., ukr., śle.).

6. Dobrze zaświadczone są hipokorystyczne imiona osobowe na -uchz, np. *Raduchz* < *Radoslavz* 'laetam gloriam habens'; stpol. *Boruch* < *Boryslaw*: *Borzysław*; *Gołuch* < *goly*. Por. też pol. przymiotniki deminutywne, pieszczotliwe z suf. -uch-ny, np. *miluchny*, *ładniuchny*.

7. Typową akcentuacją tej formacji jest oksytoneza i związany z nią nowy akcent. W ros. spotyka się także nieruchomy akcent pierwiastka czy też sufiksu.

8. Geneza suf. -uchz nie jest należycie wyjaśniona. Dawniej łączono z lit. superlatiwem na -iáusias (np. *geriáusias* 'najlepszy': *gėras* 'dobry') w nawiązaniu do słow. czasowników na -ujo -ovati, lit. -ajuju -áuti⁴⁷.

Nie można również wykluczyć jako punktu wyjścia hipokorystycznych imion osobowych typu *Bogu-chz*, *Bratu-chz* < *Bogu-slavz*, *Bratu-milz* 'fratri carus'⁴⁸.

⁴⁷ Brugmann Grdr. II 1, 545, Belić ASIPh XXIII 184. Por. zastrzeżenia Stanga VGBS 269.

⁴⁸ Kuryłowicz Onom. X 184.

Suf. *-ucha*

1. Występuje w tych samych funkcjach co *-uchz*. Tworzy:

rzeczowniki atrybutywne od przymiotników, np. *bělucha* 'ktoś lub coś wyróżniające się bielą' < *běls* 'biały'; *črnucha* 'ktoś lub coś wyróżniające się czernią' (płn.) < *črŋn* 'czarny'; *starucha* 'stara kobieta' < *starz* 'stary';

derywaty od podstaw rzeczownikowych (niekiedy z ujemnym zabarwieniem uczuciowym: pejorativa, augmentativa), np. *čermucha* 'czerecha, Prunus padus; gatunek czosnku, Allium ursinum' (płn.) < *čerma* 'ts.'; *děvucha* (por. ros. dial. archangielskie *dočúcha* 'córka' < *dočs* 'ts.', stpol. imię kobiece *Siostrucha* : *siostra*) < *děva* 'dziewczyna, dziewica'; *popel'ucha* : *popel'ucha* 'ktoś lub coś związane z popiołem, np. kopciuszek' < *popelz* : *popelz* 'popiół'; *ropucha* 'ropucha, Bufo' (płn.) < *ropa* 'ropa';

dewerbalne nomina agentis, np. *kvokstucha* 'kwoka' (płn.) < *kvokstati* 'kwokać'; *pastucha* (przede wszystkim m.) : *pastuchz* : *pasti*⁴⁹; *pyzducha* : *pyzduchz* : *pyzdłti*⁴⁹; *rězucha* 'roślina Cardamine' < *rězati* 'rzezać'.

2. Suf. *-ucha* produktywny jest tylko w części płn.słow., przede wszystkim w gwarach zach.ros.⁵⁰ Na południu zachowany jest szczątkowo najlepiej jeszcze w śle. (gdzie występuje jednak zwykle w funkcji pejoratywnej).

3. O pierwotnej funkcji hipokorystycznej świadczą żeńskie imiona stpol., rozszerzone zwykle suf. *-zna*, np. (wyjątkowe) *Siostrucha*, *Dobručna*, *Miluchna*, *Świętuchna*⁵¹, por. też pol. pieszczotliwe *matuchna* : *matka* i brns. pieszczotliwe nazwy kobiet na *-uchna* (niekiedy z odcieniem lekceważenia)⁵².

4. Akcent pada z reguły na pierwszą samogłoskę sufiksu.

Suf. *-ucha, -śka*

Spotyka się je wyjątkowo, np. *čermucha* : pld.-wsch. *čermša* 'czerecha, Prunus padus; gatunek czosnku, Allium ursinum' < *čerma* 'ts.' Rekonstruuje się bśl. *kermušā-*, por. lit. *kermušė* 'dziki czosnek'. O bliskich budową synonimach *čermucha* : *čermušā* p. wyżej.

Suf. *-ychz*

1. Przyrostek ten rekonstruujemy przede wszystkim na podstawie produktywnych rozszerzeń *-yšb* (*-ych-jb*), *-yš-škz* (zob. s. 79—80). Postulowany jest także przez system formantów ekspresywnych *-chz* : *-šb*, *-achz* : *-ašb*, *-echz* : *-ešb*, *-ochz* : *-ošb*, *-uchz* : *-ušb*.

2. Bezpośrednio zaświadczony jest całkiem wyjątkowo w ros. dial. *ledých* 'kawałek lodu' (Dal: Sybir) < *léd* 'lód'.

3. Punktu wyjścia suf. *-ychz* można się dopatrywać w formach typu *kamyšškz*, stpol. i dial. *kamyszek*, ros. dial. *kamyšek*, pol. dial. *grzebyszek* (też *krzemyszek*, *promyszek*, *rzemyszek* od XV w., *strumyszek*), pozwalających na rekonstrukcję **kamy-chz*, **greby-chz* : *kamy kamene* 'kamień', *greby grebene* 'grzebień'. Dobrze zaświadczone są też ślady paralelnych *koreč-chz*, *kremę-chz*. Przyrostek *-chz* pełniłby tu funkcję podobną do *-kz* w formacjach identycznych p. s. 89.

Spotyka się również imiona hipokorystyczne typu stpol. *Poby-ch*, *Przeby-ch-na* < *Przyby-sław*, które też mogły zawazyć na powstaniu suf. *-y-chz*⁵³.

⁴⁹ Zob. s. 74.

⁵⁰ Gerd Pskov. gov. I 119—28.

⁵¹ M. Karpluk, Słow. imiona kobiece, 1961, 85.

⁵² Karskij Belorusy 2—3, s. 37.

⁵³ Kuryłowicz, op. cit.

4. W dialektach ros. istnieją ekspresywne (często dźwiękonaśladowcze) intensiva na *-ychatъ*, które dały początek interiekcjom (opartym na nominach actionis) typu *letých!* na oznaczenie szybkiego upadku, *koltych!* na oznaczenie chromania, kulenia.

Suf. *-ycha*, *-yša*

1. Nie ma wyrazów psł. z tymi formantami.
2. Suf. *-ycha* spotyka się wyjątkowo w dialektach ros. w ekspresywnych derywatach od podstaw przymiotnikowych i rzeczownikowych. Istnieją także ekspresywne czasowniki na *-ychatъ* typu *žmychatъ* < *žmu žatъ* 'ściskać', skąd nomina actionis > nomina acti typu *žmycha*.

3. Trochę lepiej jest zaświadczony suf. *-yša*. Na uwagę zasługują męskie i żeńskie imiona hipokorystyczne typu stsch. *Bògiša* < *Boguslava* (u Vuka też subst. *bògiša* bot. 'gatunek kosaćca, Iris germanica'), *Dràgiša* < *Dragoslava*. W płu.słow. spotyka się wyjątkowo derywaty od podstaw przymiotnikowych (pol. dial. kasz. *plowša* 'krowa płowa' < *plovi* 'płowy') i werbalnych (ros. *povályša* 'wspólna sypialnia' : *povályš* m. 'ts.' < *povallitsja* 'położyć się do snu').

Suf. *-scha*, *-šša*

1. Postać *-scha* pojawia się wyjątkowo w niemotywowanym *jělscha* : *olěcha* 'oleha, Alnus'. Jak widać z zestawienia z odpowiednikiem germańskim **alisō-* (> stwniem. *elira*) *-scha* kontynuuje tu regularnie ie. *-isā*. Podstawą jest ie. *el-* : *ol-* na oznaczenie nazw drzew nazywanych od koloru.

2. Oboczna postać tego wyrazu *jělsša* : *olěša* (zach.-płd.) wykazuje sekundarny formant *-šša* < *-*ichja*.

3. Przyrostek *-šša* spotyka się wyjątkowo również w ekspresywnych dwurodzajowych rzeczownikach atrybutywnych od podstaw przymiotnikowych, np. *bělsša* m., f. 'wyróżniający się bielą' < *běls* 'biały'.

SUFIKSY Z *-š-*

Powstały one z nawarstwienia się sekundarnych strukturalnych suf. *-jo-*, *-ja-* na podstawę z formantami *-cho-*, *-cha*. Stanowią więc nowszą, zasadniczo bardziej produktywną formację.

Suf. *-šb*

1. Tworzy przede wszystkim hipokorystyczne skrócone imiona osobowe, np. *Bori-šb* < *Bori-šlavs* 'in pugna gloriam habens'; *Doma-šb* (płn.) < *Doma-šlavs* 'domi gloriam habens'.

2. Językom sch. i słu. właściwy jest typ pejoratywnych nominów agentis, np. sch. *blebētaš* 'papla, gaduła' : *blebētati*, psł. *blebētati* 'paplać, bajać', spotykany również w pol., ros., np. pol. dial. *nierobisz* 'nierób', też laskie, < *nie robić* 'nie pracować', sli. *χvaloš* 'samochwał' (por. sch. *hvališa* m., f. 'ts.') < *χvalao* 'chwalić', pol. dawne *odrvisz* 'oszust' < *odrvie* 'oszukać'; ros. dial. *nagnoiš* m. 'pryszcz, wrzód' < *nagnotti* 'nagnoić'.

Suf. *-ša*

1. Pełni te same funkcje co podstawowe *-cha*. Przede wszystkim tworzy hipokorystyczne skrócone imiona osobowe, i to zarówno kobiece, jak i męskie (co w ekspresywnych formacjach słowotwórczych nie dziwi), np. *Dobro-ša* f. <

Dobro-slava 'bonam gloriam habens'; *Milo-ša* f. < *Milo-slava*⁵⁴ 'gratam gloriam habens'; *Stoji-ša* m. < *Stoji-slavz* 'firmam gloriam habens'; *Priby-ša* m. < *Priby-slavz* 'accessit gloria'.

2. Wyjątkowo tworzy nomina actionis, np. *kry-ša* 'pokrycie, dach', *skry-ša* 'skrytka, schowek' (pln.) < *kryti* (*skryti*) 'kryć'.

Do tej funkcji nawiązują zachowane w sch. ekspresywne męskie nomina agentis, np. sch. *dāša* m. 'dający' od XVII w.: *dāti* 'dać'; *něhtješa* m. 'nie chcący' < *něhtjěti* 'nie chciaść'; *platiša* m. 'płacący' < *plātiti* 'płacić'; *vratīša* m. 'zwracający' < *vratiti* 'wrócić'.

Suf. -ašb

1. Tworzy przede wszystkim hipokorystyczne skrócone imiona osobowe, np. *Dobrašb* < *Dobro-slavz* 'bonam gloriam habens'.

Stąd sekundarnie spotyka się także w ekspresywnych derywatach odrzeczownikowych, np. *kurašb* < *kurz* 'kur, kogut'. Obok *psačb* dialektycznie spotyka się także *psašb* < *psa.

2. Substantywuje przymiotniki, np. *bělašb* 'ktoś czy coś wyróżniające się bielą' < *běls* 'biały'; *sivašb* 'ktoś czy coś wyróżniające się siwością, szarością' < *sivz* 'siwy, szary'; *bogatašb* 'bogacz' (pld.) < *bogatz* 'bogaty'.

3. Akcent z reguły pada na zgłoskę końcową.

4. Sufiks wykazuje produktywność w sch.⁵⁵

Suf. -ešb

1. Podobnie jak podstawowe -ečz tworzy przede wszystkim męskie hipokorystyczne skrócone imiona osobowe, np. *Milešb* < *Miloslavz* 'gratam gloriam habens'; *Dobrešb* < *Dobroslavz* 'bonam gloriam habens'.

2. W apelatywach pojawia się wyjątkowo, np. *lemešb* m. : *lemečz* 'lemiesz' (p. s. 72).

Suf. -eša

Tworzy hipokorystyczne skrócone imiona męskie, np. *Mileša* m. < *Miloslavz* 'gratam gloriam habens'; *Radeša* m. < *Radoslavz* 'laetam gloriam habens'.

W języku sch. spotyka się też w nazwach kóz utworzonych najczęściej od przymiotników (pełni więc tu funkcję formantu substantywuującego adi.).

Suf. -išb

1. Występuje w dwu podstawowych funkcjach:

a) tworzy hypocoristica, deminutiva, np. *bratišb* < *bratz*;

b) substantywuje przymiotniki, tworzące nomina attributiva, np. *bělišb* 'ktoś lub coś wyróżniające się bielą' < *běls* 'biały'; *mališb* 'człowiek mały' < *malz* 'mały'.

W związku z tym spotyka się także w starych imionach osobowych, np. *Bratišb*, *Mališb*.

2. W funkcji formantu tworzącego nomina attributiva przyrostek -išb zaświadczony jest dobrze w dzisiejszych językach słow., szczególnie zach. i pld. Spotyka się tu także w derywatach dewerbalnych.

⁵⁴ M. Karpluk, Słow. imiona kobiece, 1961, 82.

⁵⁵ Skok ER I 67—8.

Suf. -iša

1. Występuje w męskich hipokorystycznych imionach osobowych, np. *Ma-liša* m. < *Maloslavъ (stpol. *Mastaw*), *Malomira*. Por. jednak sch. appellativum *māliša* m. 'malec, chłopak'.

2. W ros. spotyka się także derywaty odczasownikowe i odrzeczownikowe, niekiedy paralelne do formacji na -iča, np. dial. *plaksiša* : *plaksicha* 'płaczka' < *plákša* 'ts.'; *porviša* m. f. 'obdartus' : *porviča* 'ts.'

Suf. -ošь

1. Pełni te same funkcje co podstawowe -ochъ, nie tworzy tylko nominów agentis. Znany jest trzem grupom języków słow., choć typowy jest przede wszystkim dla zach. i pld.słow.

2. Tworzy przede wszystkim odprzymiotnikowe rzeczowniki atrybutywne, np. *bělošь* 'ktoś lub coś wyróżniające się bielą' < *bělъ* 'biały'; *junošь* 'młodzieniec' < *junъ* 'młody'; *dľ'gošь* 'ktoś długi, coś długiego' (zach.-pld.) < *dľ'gъ* 'długi'.

3. W poszczególnych językach słow. spotyka się też derywaty odrzeczownikowe, zwykle o odcieniu pejoratywnym, augmentatywnym. W sła. występuje -ošь w funkcji formantu hipokorystycznego.

4. Tworzy również męskie hipokorystyczne imiona osobowe, np. *Květšošь* (zach.-pld.; por. pol. dial. *kwiatoch* 'pstry wół') < *květъ* 'kwiat'; stpol. *Mystosz* < *Myslšbor*, *Myslšmir*.

Suf. -oša

1. Przyrostek -oša spotyka się zarówno na północy, jak i na południu Słowiańszczyzny. Tworzy przede wszystkim rzeczowniki atrybutywne od podstaw przymiotnikowych, rzadko od rzeczowników, np. *běloša* m. f. 'ktoś lub coś wyróżniające się bielą' < *bělъ* 'biały'; *junoša* m. 'młodzieniec' < *junъ* 'młody'; *světša* m. f. 'święty; świętoszek' < *světъ* 'święty'; *květša* f. 'krowa czy koza z białą plamą na czole' (zach.-pld.) < *květъ* 'kwiat'.

2. Rzadko (zarówno na północy, jak i na południu) spotyka się również ekspresywne dwurodzajowe nomina agentis z tym formantem (zwykle z odcieniem pejoratywnym).

3. Zarówno na północy, jak i na południu suf. -oša tworzy hipokorystyczne (stać dwurodzajowe) imiona osobowe tak żeńskie, jak i męskie.

4. Akcent pada zwykle na -o- sufiksu.

Suf. -ušь

1. Występuje tylko w kilku wyrazach psł. derywowanych od przymiotnika lub od rzeczownika. Tworzy przede wszystkim nomina attributiva odprzymiotnikowe (w tej funkcji nierzadko spotyka się w językach słow.), np. *bělušь* 'ktoś lub coś wyróżniające się bielą' < *bělъ* 'biały'; *mękušь* 'coś miękkiego' (: *mękyšь*) < *mękъ* : *mękъkъ* 'miękki'.

2. W wyrazie *krkušь* 'kark, plecy' (pld.-wsch.) -ušь ma funkcję formantu ekspresywnego.

3. Częstszy jest w hipokorystycznych, pieśczętliwych imionach osobowych, np. *Dorgušь* < *Dorgoslavъ* 'gratiam gloriám habens'; *Něgušь* < *Něgoslavъ*; *Medušь* : *medъ* 'miód'.

4. Sufiks jest rzadki zarówno w pln., jak i pld.słow. Najczęściej tworzy hypocoristica, deminutiva (tu należy np. pol. dwurodzajowe hipokorystyczne -uš

typu *córuš*, *matuš*, *tatuš*, por. ros. dial. *mátuš*, *bátjuš* 'tataś'). Wyjątkowo spotyka się derywaty dewerbalne (np. w ros.).

5. Ślady pierwotnego hipokorystycznego czy deminutywnego znaczenia formantu zachowały się lepiej w sekundarnych złożonych sufiksach, np. deminutywne *-uš-ьkz*, *-uš-ьko* (por. *ablüşko* zach. dem. do *ablo*, *ablško* 'jabłko'), także w deminutywnych sufiksach przymiotnikowych typu sch. *tan-úš-an* 'cieniutki': *tan-úh-an* 'ts.'

6. Suf. *-uš* powstał z nawarstwienia się strukturalnego formantu *-jš* na podstawowe *-uch-š*. Trzeba się jednak liczyć także z możliwością wpływu hipokorystycznych imion męskich typu *Bogu-š* < *Bogu-slavš*, *Bratu-š* < *Bratumiš*⁵⁶.

Suf. *-uša*

1. Jest to formacja szczególnie produktywna w ros. dialektach pñ.⁵⁷, bogato zaświadczona w sch., dobrze znana również w czes. i śl.

Występuje na ogół w tych samych funkcjach co *-ucha*. Mało jest wyrazów o większym zasięgu, np. *běluša* 'samica białych zwierząt' < *běla* 'biały'; *roguša* 'zwierzę rogate; pieczywo w kształcie różka, rogu' < *rogz* 'róg'; *čermuša* 'gatunek czosnku, *Allium ursinum*': *čermucha* : *čerma* 'ts.' (p. s. 75). Tu należy chyba też niemotywowane (*o*)*skoruša* 'jarzębina, *Sorbus aucuparia*': *skoruča* 'ts.' (etymologia niepewna).

2. Jak zwykle w formacji nowszej dobrze zaświadczona jest funkcja podstawowa hipokorystyczna, np. śl. *mamuša*, *tetuša*, *devuša* (por. też sekundarne hypocoristica typu ros. *děduška*, *golóvuška*, czes. dial. laskie *ceruška*, *ženuška*). Tu należą też wykazujące większe zasięgi hipokorystyczne imiona osobowe (niekiedy dwurodzajowe) typu *Maluša* : *malz* 'mały', *Goduša* < *Godislavš* (ale *Boguša* pierwotnie z *Bogu-ša* < *Bogu-slavš*).

3. W sch. suf. *-uša* jest też zaświadczony w funkcji formantu tworzącego odpowiedniki żeńskie do nazw męskich.

4. W kilku językach pñ.słow. (przede wszystkim w dialektach ros.) i w sch.-śle. dobrze zaświadczone są również ekspresywne nomina agentis na *-uša*.

5. Akcent w wyrazach motywowanych padł z reguły na pierwszą samogłoskę sufiksu.

Suf. *-yš*

1. Przyrostek ten zaświadczony jest zarówno w pñ.słow., jak i w pld.słow. Produktywny jest w języku ros. zwłaszcza dialektycznie. W zach.słow. zaświadczony jest szcążkowo (notowany także w kasz.-śli.). Lepiej zachowany jest na południu w sch. i śle.

W języku ros. pełni funkcję formantu silnie ekspresywnego, często z odcieniem pieszczotliwym, czy też pejoratywnym.

2. Najczęściej tworzy nomina attributiva od przymiotników. W tej funkcji zaświadczony jest wszędzie, gdzie występuje. Za psł. można uważać np. *mękyš* 'coś miękkiego' < *mękz* : *mękzks* 'miękki'; *gladyš* 'ktoś dorodny, gładki; coś gładkiego' < *gladz-ks* 'gładki, dorodny'; *soldzkyš* 'coś słodkiego, łakoć' (płd.) < *soldzks* 'słodki'. Uderza, że we wszystkich 3 wypadkach podstawą derywacyjną jest pierwotny temat na *-u-*.

⁵⁶ Kuryłowicz Onom. X 184.

⁵⁷ Gerd Pskov. gov. I 119—28.

3. W ros. dobrze zaświadczone są także derywaty dewerbalne, zwykle ekspresyjne nomina acti.

4. W spotykanych przede wszystkim w ros. derywatach odrzeczownikowych zachowana jest pierwotna funkcja hipokorystyczno-deminutywna, np. *dětyš* 'młode zwierzę', *vorobyš* 'wróbelek', niemotywowane *ptyš* 'ptaszek' < psł. *ptsz 'ptak'. Formant *-yš* nawarstwa się nieraz na pierwotny temat na *-en-*, np. *de-těnyš* 'młode', *gusěnyš* 'gąsiątko'.

5. Do formacji tych nawiązuje pñ.słow. hipokorystyczny i deminutywny złożony suf. *-yš-bkz*, n. *-yš-bko*, dobrze zaświadczony w zach., i pñ.pol. (notowany od XV w.), dłuż. i ros.⁵⁸ Duży zasięg formantu jest śladem pierwotnego zasięgu podstawowych *-ychz*, *-yšb*. Niekiedy spotyka się archaiczne deminutiva o większym zasięgu, np. *kamyšbkz* 'kamyczek' (pñ.), *sl̥nyšbko* 'słoneczko' (pñ.).

6. Stosunek *-yšbkz* : *-yšb* : *-ychz* ma dokładne paralele w *-ušbkz* : *-ušb* : *-uchz*, *-ašbkz* : *-ašb* : *-achz*.

SUFIKSY Z PODSTAWOWYM *-j-*

Suf. *-jb*

1. Przyrostek *-jb* był ważnym produktywnym psł. formantem derywacyjnym. Przede wszystkim jest to sekundarny sufix strukturalny, nie wpływający zasadniczo na treść wyrazu, ale przenoszący go z jednej kategorii słowotwórczej czy gramatycznej do drugiej. Tak więc występuje w funkcji formantu rozszerzającego różne archaiczne kategorie słowotwórcze, nawarstwiając się na formacje pierwotne. Tak powstały złożone formanty *-ta-jb*, *-tel-jb*, temu typowi wtórnie podporządkowano *-ar-jb*, *-šb*, *-čb* (s. 76, 102).

W ten sam sposób, zwykle już na gruncie poszczególnych języków słow. przekształcono pierwotne maseulina na *-š-* (*ognb* 'ogień', *gostb* 'przybysz, obcy, gość', *ošb* 'wąż'), na *-en-*, *-n-* (*elens* 'jelen', *čěmy -mene* 'jęczmień', *děnb* 'dzień'), także i inne pierwotne tematy spółgłoskowe (np. *děverb* 'brat męża, szwagier', ie. *dāivjēr*).

Nierzadko także obok pierwotnych tematów na *-o-* występują w tym samym znaczeniu dublety rozszerzone suf. *-jb*, np. *bachorb* : *bachor'b* 'coś napęczniałego, obrzmiałego, brzuch'; *blaznb* : *blazn'b* 'głupiec, dureń, błazen'; *gviždb* : *gvižd'b* 'robaczywy, dziurawy orzech'; *chroštšb* : *chroštš'b* 'chrabąszcz, chrząszcz'.

2. Do tego nawiązuje funkcja adaptacji wyrazów obcych, np. *cěsar'b* 'władca' < goc. *kaisar*; *kor'b* 'ts.' < stwniem. *Karl*, *Karal*.

3. Suf. *-jb* substantywizuje także przymiotniki tworząc abstracta ulegające zwykle konkretyzacji, np. *běl'b* m. 'coś białego, białawego, biel, bielido' < *bělz* 'biały'; *gost'b* m. 'gęstwina, coś gęstego, gęste zarośla' < *gostz* 'gęsty'; *brodšn'b* m. 'sieć rybacka, którą się łowi brodząc po wodzie' < *brodšnz* 'związany z brodzeniem, brnięciem' : *broditi* 'brodzić'.

Tu należy także grupa słow. nazw miesięcy, np. *berzšn'b* 'marzec lub kwiecień, okres, kiedy brzoza zaczyna puszczać pitny sok' < *berzšnz* < *berza* 'brzoza'; *grudšn'b* 'ostatni miesiąc roku, okres grudy, kiedy ziemia jest zamarznęta, pokryta grudą' < *grudšnz* < *gruda* 'ścięta mrozem nierówna ziemia, gruda'; *květn'b* 'miesiąc kwiecień, maj, okres kwitnienia, kwiatów' < *květnz* < *květa* 'kwiat, kwiecie, kwiaty'.

⁵⁸ Karpluk Symb. Taszycki 147—54. — Por. też czes. dial. wsch.moraw. *okýško* 'okienko'.

Por. produktywne w funkcji formantów tworzących abstracta od przy-miotników przyrostki *-ja*, *-s*.

4. Na specjalne podkreślenie zasługuje grupa archaicznych odpierwiastkowych nominów *agentis*, *instrumenti*, *actionis*, np. *lššb* 'kłamca, łgarz' : *lagati* *lššp* 'łgać, kłamać'; *pl'šb* 'ślimak' (zach.-płd.) : *pl'žp* *pl'sti* 'pełzać'; *rup'b* 'robak pasożytujący we wnętrznościach' (zach.) : *rupiti* 'gryźć, kąsać, trapić'; *soppr'b* 'strona przeciwna w sądzie' : *saprrēti* 'spierać się, sprzeczać się'; *zšlodžs* 'zło-czyńca' < *zšlo dēti* 'źle czynić';

kl'uč'b 'przedmiot zakrzywiony, hak' : *kl'uka* 'zakrzywienie, zakrzywiony przedmiot, hak' (oksytoneza wskazuje na żywy derywat);

klíčb 'wołanie, zawołanie, krzyk' : *klikati* 'krzyczeć, głośno wołać'; *olčb* m. 'głód' (wsch.) : *olkp* *olkti* 'łaknąć'; *pláčb* 'plakanie, lament, płacz' : *plakati* 'lamentować, płakać'.

O archaiczności formacji świadczy pojawiające się niekiedy apofoniczne *-o-*, czy też wydłużenie samogłoski rdzennej w funkcji dodatkowego środka derywacyjnego, np. *storžb* 'strażnik' : *stergo* *sterkti* 'strzec'; *vod'b* 'przywódca, wódz' : *vedp* *vesti* 'wieść, prowadzić'; *nožb* 'narzędzie do krajania, nóż' : *nžp* *nsti* 'wbi-jać, przebijać, wtykać'; *kyžb* 'młot, maczuga' (**kū-jo-*) : *kuti* *kovp* 'bić, uderzać, kuć'.

5. Tu należą też rzeczowniki rodzaju nijakiego, np. *lože* 'łoże, legowisko' : *ležati* 'leżeć', *ložiti* 'kłaść'; *ože* 'sznur, powrót' : *vezati* 'wiązać'; *včl'e* 'zgromadzenie ludowe' : *včiti* 'mówić'.

6. Motywowane wyrazy z przyrostkiem *-je* wykazują zwykle pierwotną oksytonezę i związany z nią nowy akut na poprzedzającej samogłosce długiej. Spotyka się również barytona, zwykle są to nomina *actionis*⁵⁹.

7. Przyrostek *-je* kontynuuje ie. *-jo-*⁶⁰ typowe przede wszystkim w derywacji sekundarnej. Szczególnie bliskie są odpowiedniki bałt. W języku lit. *-jo-* charakteryzuje abstracta dewerbalne (zachowujące częściowo znaczenie nominów *actionis*), odprzymiotnikowe, a także i nomina *agentis*⁶¹. Występują także w funkcji formantu strukturalnego.

Istnieje grupa wyrazów psl. z suf. *-jo-* mająca dokładne albo bardzo bliskie odpowiedniki ie. (zwłaszcza bałt.), np. *ežb* 'jeź' = lit. *ežys*, łot. *ežis* 'ts.'; *čždžb* 'ryba jazgarz z rodziny okoniowatych' (zach.) = lit. *čžgys* 'ts.' (bsł. *čžgia-*); *kyžb* 'młot, maczuga' = lit. *kūjis* 'młot kowalski'; *olčb* 'głód' = lit. *alkis* m. 'ts.'; *ujb* 'brat matki' = stprus. *awis* 'ts.', stir. *awe* 'nepos' (**ayjo-*); *aje* 'jaje, ovum' : orm. *ju jvoj* 'ts.' < **jo-*, ie. dial. *jo < **yojo-* : gr. *φόν* 'ts.'

Suf. *-ja*

1. Podstawową funkcją przyrostka *-ja* jest tworzenie nazw czynności (nomina *actionis*, ulegające jak zwykle konkretyzacji najczęściej w nomina *acti*, *instrumenti*) od pierwiastków werbalnych. W tej funkcji *-ja* wypiera pierwotny suf. *-a* (zachowujący produktywność w formacjach prefiksalnych).

Przykłady: *čd'a* 'jedzenie, jedło, pokarm' : *čsti* *čmь* 'jeść'; *kāp'a* 'kropla' : *kapati* 'padać kroplami, kapać'; *kčl'a* 'szataś, chata, dom' (płd.-wsch.) : *kotati* 'pokrywać, okrywać' : *kčp'a* 'kupowanie, handel; towar' : *kupiti* 'kupić'; *gčrd'a* 'ogradzanie, groduzenie, budowanie; ogrodzenie, grobla, miejsce ogrodzone' :

⁵⁹ Kuryłowicz Acc. 284.

⁶⁰ Może też znane w bałt. i indo-irań. *-ju-*, p. Meillet MSL XIX 12—9, SC 358.

⁶¹ Otrębski GL II 64—9.

gorditi 'grodzić'; *lǫžla* 'kłamstwo, nieprawda': *lǫgati* 'mówić nieprawdę, kłamać'; *nǫd'a* (*nǫd'a*) 'przemoc, bieda, strapienie': *nǫditi* (*nǫditi*) 'zmuszać, męczyć, trapić'; *paša* 'pasienie, pasza, pastwisko': *pasti* 'paść, np. bydło'; *pīt'a* 'żywienie, karmienie; pokarm, pożywienie': *pitati* 'karmić, żywić'; *prǫd'a* 'przedzenie, przędza': *prǫdō* *prǫsti* 'prząść'; *žǫd'a* 'pragnienie, żądza': *žǫdati* 'pożądać'.

Tu należy też niemotywowane *von'a* 'woń, zapach': ie. *an(ə)*- 'tehnąć, od-dychać'.

Niekiedy widać związek z pierwiastkiem właściwym tematowi praesentis, np. *oded'a* 'to, co służy do okrycia, odzież, ubiór': *oded'ō* *odǫti* 'odziać'; *sǫrǫt'a* 'spotkanie, natrafienie na coś, szczęście' (płd.: ptn. *sǫrǫt'a*): *sǫrǫt'ō* *sǫrǫsti* 'spotkać, natrafić na coś'.

2. Na szczególną uwagę zasługują kilka archaicznych wyrazów z wokalizmem -o- pierwiastka jako dodatkowym środkiem derywacyjnym, np. *grob'a* 'nasyp, grobla': *grebō* *greti* 'zgarniać, kopać, grzebać'; *vǫl'a* 'wola, wolność': *velǫti* 'chcieć, rozkazywać'; *stǫrža* 'strzeżenie, dozór': *stergō* *sterkti* 'strzec'; *zor'a* 'zorza, blask': *zǫrǫti* 'patrzeć'; *ruja* 'okres parzenia się zwierząt' (płn.): *r'uti* *rovō* 'ryczeć'.

Tu należą też niemotywowane: *bruja* 'szum, huk; bystry prąd rzeki' (płd.-wsch.): ie. *bhreu-* 'szumieć, huczeć; kotłować się, kipieć'; *struja* 'strumień': ie. *sreu-* 'płynąć'; *d'ol'a* 'część, los, przeznaczenie': ie. *del-* 'oddzielać, odcinać'.

3. Wyjątkowo spotyka się również wzdłużenie samogłoski rdzennej jako dodatkowy środek derywacyjny, np. obok *zor'a* mamy *zar'a* 'ts.'; *sǫd'a* 'osad dymu, sadza': *sǫsti* *sǫdō* 'siaść, osiaść'.

4. Dobrze zaświadczone są abstracta odprzymiotnikowe (nieraz z wtórną konkretyzacją) zbudowane przy pomocy suf. -ja, np. *sǫša* 'posucha, susza; suche miejsce, łąd, ziemia' < *suchǫ* 'suchy'; *blǫža* 'bliskość' (zach., śle.) < *blǫz* 'bliski'; *gǫst'a* 'gestwina' < *gǫstǫ* 'gęsty'; *krop'a* 'stromo, spadziste miejsce, urwisko' (wsch.) < *kropǫ* 'stromy, spadzisty, urwisty'; *liša* 'choroba skóry, liszaj' (zach.-płd.) < *lichǫ* 'lichy, zły'.

O powstałym w ten sposób typie nominów actionis i nominów loci na -*tn-ja* zob. s. 138—9.

Od pierwiastka utworzone są np. *dal'a* 'dalekość, odległość' (zach.-płd.) < *dal-ekǫ* 'daleki'; *dǫl'a* 'długość' (płn.): *dǫlgō* 'długi'; *rd'a* 'rdza': *rd-ǫti* 'rumienie się, czerwienie się': **rǫds*: *rǫdrō* 'czerwonawy, rdzawy'.

5. Są także derywaty od podstaw rzeczownikowych, np. *duš'a* *dǫšō* 'dech, tehnienie, dusza, anima' < *duchǫ* 'dech, tehnienie, duch'; *kǫža* 'skóra' < *koz'a* < *koza* (pierwotnie 'skóra kozia'); *mǫrža* 'sieć rybacka' < *merga* 'plecionka, tkanina'; *svǫt'a* 'światło, świeca' < *svǫtǫ* 'światło'; *večer'a* 'posiłek wieczorny, wieczerza' < *večers* 'wieczór'.

6. Niekiedy suf. -ja występuje w funkcji strukturalnej rozszerzając pierwotne tematy ie., np. *zem'a*: ie. pierwiastkowe atematyczne *ǫhǫdem-*: *ǫh(d)m-es* 'ziemia'.

7. Podobnie jak -*js* rozszerza tematy na -o-, tak też paralelnie -*ja* spotyka się w funkcji formantu rozszerzającego pierwotne -a, np. *krosn'a* f. 'drewniana rama używana do różnych celów, nosidło, kosz; krosno': *krosna* f. 'ts.'; *lǫšča* 'leszczyna' (zach.-płd.) < *lǫška* 'ts.'

W ten sposób powstały śle.-sch. abstracta na -*ot'a*.

8. Szezętkowo tylko zachowany jest przyrostek -*ja* jako tworzący osobowe feminina do odpowiednich nazw męskich, np. *gospod'a* 'pani' < *gospodǫ* 'pan'; *lǫst'a* 'matka żony' < *lǫstǫ* 'ojciec żony'.

Przy pomocy tego formantu tworzyło się też rodzaj żeński imiesłowów czynnych i przymiotników w stopniu wyższym.

Por. *-yn'i (-ynja)* s. s. 139—41.

9. Wyjątkowo spotyka się psł. męskie nomina agentis z suf. *-ja* (nawiązujące do typu *vojevoda*, p. s. 60); np. composita *vels-moža* 'możnowładca, wielmoża': *velsjs* 'wielki', *mogo mokti* 'móc'; *drvo-děl'a* 'cieśla': *drvo* 'drzewo, drewno', *dělati* 'czynić, robić, obrabiać, np. drzewo'. W ses. mamy też *prědšteča* 'zwiastun': *prěds* 'przed', *teko tekti* 'bieć'. Dobrze zaświadczony jest ten typ w sch., gdzie suf. *-ja* charakteryzuje też nomina agentis żeńskie⁶².

10. Derywaty z suf. *-ja* wykazują albo akut samogłoski rdzennej (*kāp'a*, *prěd'a*), albo też nowy akut z pierwotnej oksytonezy, np. *kūp'a*, *stórža*, *sūša* (derywaty od czasowników o intonacji cyrkumfleksowej i paradygmacie ruchomym, wtórnie też od przymiotników).

Wyjątkowe są archaizmy z zachowaną oksytonezą (*svēt'a*), czy nawet z akcentuacją ruchomą (*duš'a dūšp*)⁶³.

11. Przyrostek *-ja* kontynuuje ie. *-yā-*. Bardzo podobne funkcje znajdujemy np. w językach lit., gr.⁶⁴. Spotyka się dokładne odpowiedniki ie. (zwłaszcza lit.) wyrazów psł., np. *dol'a* = wsch.lit. *daliā* 'część'; *sad'a* = lit. *sūodžios* f. pl. 'ts.'; *struja* = lit. *sraujā*, łot. *strauja* 'bystry bieg rzeki'; *vol'a* = lit. *valiā*, łot. *vaļa* 'wola, wolność'.

Suf. *-ajs*⁶⁵

1. Regularne zmiany głosowe przekształcają ten formant w poszczególnych językach słow. w *ii*, *i*, bądź też w rezultacie wokalizacji miękkiego jeru mocnego w *-ej*, czy też *-aj*. Na tak powstałe *-i* nawarstwia się nieraz strukturalny przyrostek *-ks* (p. s. 89).

2. Istnieje kilkanaście archaicznych wyrazów psł. rodzaju męskiego z tym przyrostkiem. Wyróżnić trzeba przede wszystkim grupę wyrazów niemotywowanych, np. *imsjs* 'szron': lit. *ynis* m., f. 'ts.' (bsł. *in-ija* : *in-ja*); *nletjs* 'siostrzeniec, bratanek': ie. *nepti-* f. 'wnuczka; bratanka, siostrzenica' (: *nepōt-m.* 'wnuk, bratanek, siostrzeniec'); *ūljs* 'dziupła, wydrążenie drzewa, ul': *ul'š* m. = lit. *aulys* 'ts.': ie. *au-lo-s* 'rura, podłużne wydrążenie'; *vorbejs* 'wróbel': *vorbal'š* : *vorbeč* 'ts.': lit. *žvirblis* 'ts.'; *zmsjs* 'wąż' < ie. *ghm-* : *ghēm-*, *zem-ja* 'ziemia' (a więc pierwotnie 'ziemny').

3. Pozostałe wyrazy można objaśniać w oparciu o istniejące podstawy derywacyjne: a) rzeczownikowe, b) przymiotnikowe, c) werbalne, np.:

a) męskie tematy na *-i*: *gv'ozdjs* 'zaostrzony kawałek drzewa, gwóźdź': *gv'ozdš* 'ts.' (: *gv'ozdš* 'las'), *morvjs* 'mrówka': *morvš* (mające dokładne odpowiedniki ie., Trautmann BSW 170) : *morvš* 'ts.';

tematy na *-o-*: *č'ervjs* 'obuwie, but' < *č'ervo* 'jelito, kiszka'; *č'irvjs* 'czyrak, wrzód' < *č'irs* 'ts.'; *pyrvjs* 'perz' < *pyrvš* 'ts.' = lit. *pūras* zwykle pl. *pūrai* 'pszenica ozima'; *ž'erbjš* 'łos': *ž'erbš* 'ts.' < ie. *gerbh-* 'drasnąć, naciąć'.

⁶² Sławski PSS II 83.

⁶³ Kuryłowicz Acc. 284.

⁶⁴ Meillet Ét. 394—5, Otrębski GL II 69—72, P. Chantraine, La formation des noms en grec ancien, Paris 1933, 97—104.

⁶⁵ R. Bošković, Anali Filol. fakulteta, Beogradski univerzitet, 1966, 285—9, Fraenkel ZSlPh XX 1, 63—7, Vaillant GC II 1, 69—73.

4. b) Podstawa przymiotnikowa: *solwjs* 'słowik' : *solwz* 'zółtawoszary' : stpr. *salowis* 'słowik'⁶⁶;

5. c) Podstawa werbalna: *rěpjs* 'chwytająca, czepliwa roślina, np. rzep' < *rěpiti* 'chwytać, wzepiać się, przywierać'.

6. Pod względem akcentu grupa ta nie jest jednolita. Podobnie jak w formacji na *-js* tak i tu mamy często oksytonezę, obok której spotyka się również barytona (np. *injs*).

7. Suf. *-ijs* kontynuuje ie. *-iyo-*. Wyjątkowo spotyka się dokładne odpowiedniki ie., np. *netijs* — gr. (ἀ-)νεψιός 'brat cioteczny albo stryjeczny' (*sm-nep-tijos) : awest. *naptya-* 'potomek'. Dokładnym odpowiednikiem jest stlit. *-iyas*, spotykane w odrzeczownikowych nazwach zawodu⁶⁷.

Suf. *-ijsi*, *-ijsa*⁶⁸

1. Istnieje mała grupa rzeczowników żeńskich i męskich zakończonych zwykle w nom. sg. na *-ijs*, *-iis*, *-i*, odmieniająca się według tematów na *-ja* (stąd wtórny nom. sg. *-ijsa*). Nie jest wykluczone, że przynajmniej u niektórych z tych wyrazów nom. sg. kończył się pierwotnie na *-i*. Zakończenia *-iis*, *-ijs*, podobnie jak *-ijsa*, byłyby nowszym dostosowaniem do przypadków zależnych.

2. Należą tu przede wszystkim archaiczne feminina: *gosti* : *gostjsi* *gostjsę* < *gosts* 'przybysz, obcy, gość' (pierwotne m. na *-i*); *olni* : *olnjsi* *olnjsę* 'łania' : *eleni* 'jelen' (pierwotny temat spółgłoskowy na *-en-*, co do różnicy wokalizmu pierwiastka, por. dokładny odpowiednik lit. *álnė* : *ėlnė* 'łania'.

3. Bezpośrednio na pierwiastku oparte są: *morvi*, *morvjsi* *morvjsę* 'mrówka' < ie. *moruī-* 'ts.'; *młni* : *młnjsi* *młnjsę* 'błyskawica' : ie. *meldh-*, stpr. *mealde* (*meldiā) 'ts.'; *oldi* : *oldjsi* *oldjsę* 'czółno (wydrażone z pnia drzewa)' < *aldh-* 'koryto, niecka'.

4. O pierwotny temat na *-o-* oparte jest *korbi* : *korbsi* *korbsę* 'łubiane lub plecione naczynie, krobia' : *korba* 'ts.'

5. Wyjątkowo podstawą derywacyjną jest adi.: *svini* : *svinjsa* *svinjsę* 'świnia, sus' < *svins* 'świński'.

6. Z tym typem łączy się ściśle mała grupa męskich nominów agentis: *bali* : *baljsi* *baljsę* 'czarownik, znachor, lekarz' : *baliti* 'gadać, pleść, paplać' (: *bajati* 'gadać, bajać, zamawiać', ie. *bhā-* zob. *basni*); *spdi* : *spdjsi* *sodjsę* 'sędzia' < *spdiiti* 'sądzić'; *věti* : *větjsi* *větjsę* 'mówca' < *větiti* 'mówić'.

7. Psł. rzeczowniki na *-i*, *-ijsi*, *-ijsa* są śladem ie. tematów na *-i-* mieszanych z tematami na *-yā-*. Feminina nawiązują więc do stind. typu *devi* 'bogini' gen. *devydh*.

Kilka należących tu wyrazów ma dokładne odpowiedniki ie. (przede wszystkim bałt.): *korbi* : *korbsi* = lit. *kařbija* 'koszyk, kobiałka'; *morvi* : *morvjsi* kontynuuje ie. *moruī-*; *oldi* : *oldjsi* — lit. *aldijā*, *eldijā* 'czółno'; *olni* : *olnjsi* = lit. *álnė* : *ėlnė* 'łania'.

8. Także i męskie nomina agentis na *-i*, *-ijsi* mają nawiązania ie. Łączy się je z stind. typem *rathih* 'woźnica' (: *rātha-* wóz), czy też z gr. rzeczownikami męskimi na *-iaç*⁶⁹.

⁶⁶ Endzelin RS XI 37.

⁶⁷ Otrębski GL II 76.

⁶⁸ Vaillant GC II 1, 96—107.

⁶⁹ Meillet Ét. 400—1, Fraenkel ZSIPh XX 1, 63; P. Chantraine, op. cit., 92 nn. (tu też o orm. nominach agentis z suf. mającym kontynuować ie. *-iyā*).

Collectiva z suf. *-ija*

1. Niewiele jest rzeczowników zbiorowych z przyrostkiem *-ija* o większym zasięgu. Należą tu np. collectiva osobowe *brātibja* : *brātrija* 'bracia' < *brats* : *bratrz*; *svātibja* f. 'swatowie' < *svata* 'swat, pronubus', *knęžibja* f. 'książęta, prynciipes' (płn.) < *knęždzi* 'książę'.

2. Pewną produktywność suf. *-ija* widać w kilku językach płn.słow.: łuz., śla., pol. (stpol., dial.), strus., ros.⁷⁰.

3. Collectiva na *-ija* jako formacja sekundarna wykazują albo pierwotny akut (na długiej samogłosce rdzennej), albo też oksytonezę⁷¹.

4. Formacja ta jest dziedzictwem ie. Dokładne odpowiedniki mamy w lit. *-ija* i gr. *-ia*. Wyrazowi *bratreja* odpowiada gr. *φρατρία* 'ród, plemię, klan'. Zarówno w lit., jak i w gr. przyrostek *-iā* pełni także pierwotną podstawową funkcję formantu tworzącego abstracta odimienne⁷². Na gruncie ie. możliwy związek z suf. przymiotnikowym *-iio-*; formacja na *-iā* byłaby więc genetycznie rezultatem substancytywizacji pierwotnego przymiotnika rodzaju żeńskiego⁷³ (por. niżej *-ije*).

Suf. *-ije*

1. Przyrostek *-ije* tworzy przede wszystkim deverbale (ulegające często konkretyzacji) nazwy czynności i stanu, oparte pierwotnie na imiesłowie przeszłym biernym. Typ ten odznacza się nieograniczoną produktywnością, np. *bitije* 'bicie' < *bits* < *biti* 'bić'; *bytbje* 'bycie, byt, istnienie' < *byts* 'były' < *byti* 'być, istnieć'; *ętbje* 'chwycenie, wzięcie' < *ęts* < *ęti* 'jąć, chwycić'; *vezenije* 'wzięcie' < *vezens* < *vezp vesti* 'wieźć'; *voženije* 'wożenie' < *vožens* < *voziti* 'wozić'; *dělanije* 'działanie, czynienie' < *dělanz* < *dělati* 'działać'.

Wyabstrahowane sufiksy *-t-ije*, *-n-ije* (np. *ěstije* 'jedzenie, pokarm' : *ěsti* 'jeść') rozszerzyły swój pierwotny zakres użycia. Rzeczowniki tego typu tworzone są od czasowników wszystkich koniugacji, także i od czasowników nie znajdujących w ogóle imiesłowu przeszłego biernego. Wykazują ścisły związek z czasownikiem, zachowując jego podstawowe kategorie (aspekt, iteratywność).

2. Do typu tego nawiązują szczerunkowo zachowane abstracta odprzymiotnikowe (ulegające nierzadko wtórnej konkretyzacji), np. *veselije* 'wesołość, radość; wydarzenie radosne' < *vesels* 'wesoły'; *starije* 'starość; starzyzna, rzeczy stare' (płn.) < *stars* 'stary'; *ostrije* 'ostrze, ostra krawędź jakiegoś narzędzia' < *ostrā* 'ostry'; *ranije* 'poranek, ranek' < *rana* 'wczesny, poranny'; *bezdznieje* 'przepaść, otchłań' < *bezdzna* 'nie mający dna, bardzo głęboki'; *milos'đije* 'miłosierdzie' < *milos'đa* 'miłosierny'; *ščęstije* 'dobry los, szczęście' (płn.) < *ščęsta* (*ščęstna*) 'o dobrym losie, udziale, szczęśliwy'; *šdorvije* 'zdrowie' < *šdorva* 'zdrowy'.

3. Dobrze zaświadczone są derywaty od wyrażen przyimkowych, np. *obli-ěsbje* 'twarz, oblicze' < *ob lice*, *ob lici* : *lice* 'twarz, lico'; *pomorije* 'wybrzeże morskie' < *po mor'u* : *mor'e* 'morze'; *zagortije* 'miejsce za górą' < *za gorojō* : *gora* 'góra; las'.

4. Abstracta odrzeczownikowe z suf. *-ije* są wyjątkowe, np. *sznije* 'widzenie sienne' (płd.) < *szna* 'sen', *üstije* 'ujście rzeki' < *usta* 'usta'.

⁷⁰ Lohmann KZ LVIII 215, 231—4.

⁷¹ Kuryłowicz IG II 148.

⁷² Otrębski GL II 77—80.

⁷³ Brugmann Grdr. II 1, 186—91, Lohmann KZ LVI 44.

5. Również wyjątkowo spotyka się *-yje* w funkcji strukturalnej formantu rozszerzającego temat pierwotny, np. *znamenije* 'znak' < *znamę* 'ts.>'; *kopije* 'kopia, rodzaj broni kłującej': *kopati* 'drażyć, kłuć, ryć, grzebać': gr. *κοπίς* 'topór, tasak' (derywat od pierwotnego wyrazu pierwiastkowego)⁷⁴.

6. Abstracta odprzymiotnikowe mogą ulegać, jak zwykle (p. s. 64) konkretyzacji w collectiva, np. *obilije* 'obfitość, bogactwo': 'zboże' < *obilz* 'obfity bogaty'; *szbozije* 'dobry los, szczęście, bogactwo': 'dobytek; zboże' (płn.) < *szbogz*, *szbozwnz* 'szczęśliwy' (stind. *subhága-* 'ts.').

Tak rozwinięta funkcja zbiorowa suf. *-yje* stała się bardzo produktywna. Jest to najproduktywniejszy formant słow. tworzący collectiva przede wszystkim od nazw przedmiotów nieożywionych, szczególnie od nazw drzew, krzewów, jagód. Obok postaci *-yje* spotyka się również oboczne *-ov-yje* (o elemencie *-ov-* p. s. 96).

Przykłady:

abrędije 'pędy roślinne, latorośle' < *abrędz* 'latorośl'; *bérstije* 'brzosty, las brzostowy' < *berstz* 'brzost, Ulmus'; *bérszije*: *berzovije* 'zagajnik, las brzozy' < *berza* 'brzoza'; *bórtije*: *borovije* 'las sosnowy' < *borz* 'sosna' (pierwotny temat na *-u-*); *byłtije* 'rośliny, trawy, zioła' < *byłz* 'roślina, ziele, trawa'; *dóbtije* 'dębina, las dębowy' < *dóbz* 'dąb'; *łsttije*: *łstovije*: *łstovije* 'liście, ogół liści' < *łstz* 'liść' (pierwotny temat na *-u-*);

bólnije 'otwarta przestrzeń, łąka, pastwisko' < *bolna* 'ts.>'; *brznije* 'rozmiękła ziemia, błoto, glina' < *brzna* 'ts.>'; *dróždżije* 'drożdże' < *drozga* 'ts.>'; *gwozdije* 'gwóździe' < *gwozdz* 'gwóźdź'; *kamenije* 'kamienie' < *kamy* *kamene* 'kamień'; *ogłtije* 'węgle' < *ogłz* 'węgiel'; *perije* 'upierzenie, pióra' < *pero* 'pióro'.

Rzadkie są tego typu collectiva utworzone od rzeczowników osobowych, np. *Vudije* 'ludzie': *Vudz*, ie. *leudhi-* (por. *abrędije* = *abrędz*, *bezdnije* = *bezdnz*, *bolnije* = *bolnz*, *byłtije* = *byłz*). Tego rodzaju rzeczowniki zbiorowe częste są w języku ros., np. *babě* 'baby, babska' < *bába*; *duračě* 'durnie' < *durák* 'dureń'.

7. Typową akcentuacją sekundarnego suf. *-yje* jest pierwotna oksytoneza kontynuowana przez nowy akut. Na długiej samogłosce rdzennej spotyka się stary akut⁷⁵.

8. Przyrostek *-yje* jest dziedzictwem ie., kontynuuje ie. *-ijo-*. Może to być pierwotnie substantywizowane neutrum przymiotników na *-ijo-*⁷⁶. Spotyka się dokładne, czy też prawie dokładne odpowiedniki niektórych wyrazów psł., np. *sznije*: gr. *ἐν-όρνιον* 'marzenie senne' (por. ie. *snopnijo-m* 'ts.');

usttije: łac. *ostium*, *austium* 'ujście rzeki'.

Suf. *-ějb*, *-jajb*⁷⁷

1. Przyrostek *-ějb* tworzy przede wszystkim prymarne nomina agentis, np. *švějb* 'krawiec' (wsch.) = lit. *siuvėjas*, wsch. *siuvėjas* (bsł. *siuvėia-*); *tčajb* 'tkacz' (wsch.): *tkati* 'tkać'; *ručajb* 'bystry, huczący potok' < *ručati* 'ryczeć'.

Tu należy też niemotywowane *kłějb* 'substancja klejąca, żywica, klej': gr. *κόλλα* 'klej', śrdniem. *helen* 'kleić'.

⁷⁴ Meillet Ét. 385.

⁷⁵ Kuryłowicz Acc. 289, IG II 148.

⁷⁶ Brugmann Grdr. II 1, 188—9, Lohmann KZ LVI 44. O możliwości odpowiednika lit. zob. Otrębski GL II 76, Kuryłowicz IG II 156.

⁷⁷ Por. Varbot DIS 83—4.

2. W tej funkcji suf. *-ějs* (po palatalnej regularnie *-ajs*) dobrze zaświadczony jest w wsch.słow., przede wszystkim w ukr.

3. Jak zwykle obok nominów agentis spotyka się też nomina actionis (nomina acti). Należą tu np. *kračajs* : *kročajs* 'krok' : *kračati*, *kročiti* 'stąpać, kroczyć'; *obvyčajs* 'nawyk, zwyczaj, obyczaj' : *obvyknoti* 'przywyknąć, przyzwyczaić się'; *słučajs* 'wypadek, przypadek' (płd.-wsch.) : *słučati sę* 'zdarzać się'; *prikl'učajs* 'zdarzenie' (płd.) : *prikl'učiti sę* 'zdarzyć się'; *rod'ajs* 'rodzenie, poród; ród, potomstwo' : *roditi* 'rodzić'. W tej funkcji sufiks wykazał produktywność w sch. i ślę.⁷⁸

4. Dobrze zaświadczone są również derywaty sekundarne z przyrostkiem *-ějs*: a) od przymiotników, b) od rzeczowników:

a) *byrějs* 'bystry prąd rzeki, bystry potok' (płd.) < *byrsz* 'szybki, prędki'; *lišajs* 'choroba skóry, liszaj; porost, mech' < *ličhs* 'pozostający, zbywający, zbyt, zbytyczny; zły';

b) *bratějs* hip. 'braciszek' < *brats*; *kurějs* 'kura o cechach koguta' (płn.) < *kurs* 'kogut'.

Derywaty odimienne zaświadczone są dobrze w językach wsch. i płd.słow. Co do hip. *-ějs* por. np. ślę. deminutiva na *-ej*⁷⁹, także hip. psł. skrócone imiona z tym suf. np. *Radějs* < *Radoslavz* 'laetam gloriam habens', *Milějs* < *Miloslavz* 'gratam gloriam habens'⁸⁰.

5. Wsch.słow. nomina agentis i derywaty odimienne na *-ějs* wykazują z reguły oksytonezę. Pierwotna akcentuacja nominów actionis typu *obvyčajs* niepewna wobec rozbieżności między sch. a wsch.słow.⁸¹

6. Dokładny odpowiednik suf. *-ějs* mamy w lit. *-ėjas*, łot. *-ējs*. W obu językach sufiks ten służy do budowania nominów agentis przede wszystkim (szczególnie w łot.) prymarnych. Spotyka się także w derywatach denominalnych⁸².

Suf. *-ėja*

1. Przede wszystkim wymienić należy odpowiedniki żeńskie nominów agentis z suf. *-ėja*: *švėja* 'szwaczka' (wsch.), *tsčaja* 'tkaczka' (wsch.).

Tu należą też: *lęšaja* 'kwoka' (płd.)⁸³ : *lęgo lękti* 'lęgnąć, wysiadywać z jaj' (pierwotnie więc 'wylęgająca'); *verėja* 'skrzydło wrót, słup, na którym zawieszają się skrzydło wrót, wierzeje, wrota' : *verti vtro* 'pryciskać, zawierać, zamykać'⁸⁴.

Z wyrazów niemotywowanych wymienić warto *ěstėja* : *ěstėja* 'czeluś pieca, palenisko' (zach.-płd.) < *ěsto* : *ěsto* do ie. *aidh* : *idh* 'palić (się)'

2. Dobrze zaświadczone są derywaty denominalne: *kurėja* m. 'kura o cechach koguta' (płn., por. wyżej *kurějs*) < *kurs* 'kogut'; *kolėja* 'śląd koła' < *kolo* 'koło'; *kznėja* 'teren zalesiony, bagnisty, trudny do przebycia' < *kznz* : *kzmy kzmene* 'pień'; *perėja* 'skrzydło wrót, wierzeja; szereg domów wzdłuż ulicy' (płn.) < *pero* 'pióro'⁸⁵.

⁷⁸ Orzechowska MS PAN 8 s. 225—64.

⁷⁹ Bajec Besedotvorje I 21.

⁸⁰ Maretie Rad JA LXXXII 90, Taszycki Rozprawy I 79.

⁸¹ Kuryłowicz Acc. 285.

⁸² Leskien BN 328—37, Otrębski GL II 74—6, Endzelin LG 201—5.

⁸³ Rusek Studia Lehr-Splawieński 199—203.

⁸⁴ Por. Rozwadowski WP II 205.

⁸⁵ Por. Rozwadowski WP I 30.

3. Suf. *-ėja* jest odpowiednikiem żeńskim męskiego *-ėjь*. Także i tu mamy dokładne odpowiedniki bałt.: lit. *-ėja*, łot. *-ėjā*. Należące tu słow. hydronimy na *-ėja*, *-ejka* nawiązują do bałt. typu hydronimicznego na *-ėja*⁸⁶.

Suf. *-ajь*

1. Wyjątkowe są wyrazy o większym zasięgu z suf. *-ajь*, po pierwotnej spółgłosce twardej, np. *byzajь* 'bystry prąd rzeki, bystry potok' (płd.) < *byzъ* 'prędko, szybki' : *byzati* 'śpieszyć się'.

2. W poszczególnych językach słow. spotykamy rzadko zarówno formacje dewerbalne, jak i denominalne na *-ajь*, a więc nomina agentis (por. lit. *raudojas* 'kto oplakuje, lamentuje' < *raudoti* 'plakać, lamentować')⁸⁷, nomina actionis (> acti), nomina attributiva. Początkowe *-a-* przyrostka *-ajь* zostało wyabstrahowane albo z czasowników na *-a-ti*, albo też z rzeczowników na *-a*. A więc np. *byza-jь* : *byza-ti* > *byz-ajь* : *byzъ*. Podobnie stpol. *noga-j* 'człowiek o długich nogach' : *noga*, *labaj* stpol. 'wielki pies' : *laba* 'łapa' : ukr. *nos-aj* 'długonosy' : *nis* 'nos'.

W ukr. *-ajь* jest dobrze zaświadczone w funkcji formantu tworzącego augmentativa⁸⁸.

Suf. *-ojь, -oja*

Jedynym wyrazem psł. z przyrostkiem *-oja* jest *děvoja* 'dziewczyna' : *děva* 'dziewica, dziewczyna'.

2. Najprawdopodobniej suf. ten nawiązuje do psł. hipokorystycznych imion typu *Rado-jь* < *Rado-slavъ*, *Vito-jь* < *Vito-slavъ*. Podstawą byłby więc dobrze zaświadczony w hipokorystycznych imionach słow. suf. *-jь*⁸⁹.

W sch. imionach osobowych produktywny jest hipokorystyczny suf. *-oje*, np. *Rădoje* : *Rădoslav*, *Miłoje* : stsch. *Miloslav*, *Blăgoje* : *Blăgomîr*.

3. Ciekawą paralelę stanowi indoirañ. suf. *-aia-* tworzący rzeczowniki od rzeczowników i przymiotniki od przymiotników⁹⁰.

Suf. *-ujь, -'uja*

1. Wyrazy z tymi formantami trafiają się wyjątkowo. Należy tu niewątpliwie *česuja* 'łuska np. ryby, skorupa' (: strus. *česveja* 'ts.') : *česъ česati* 'drapać, skrobać, czesać; rwać'.

2. Kilkoma przykładami poświadczony jest przyrostek *-ujь*, np. strus. *volujь* 'pasterz bydła' urzeczownikowiony psł. przymiotnik *volujь* : *volovъ* < *volъ* 'wół'; strus. *olujь* 'słabe piwo' < *olъ* 'piwo'; ros. dial. *žolovŭj* 'guz, gula, narośl' : ros. *želvák* 'ts.' : psł. *žely želzve* 'ts.'

3. Dobrze zaświadczony jest suf. *-ujь* w hipokorystycznych imionach osobowych np. *Milujь* < *Miloslavъ*, *Radujь* < *Radoslavъ*.

4. Przedstawiony tu materiał nie jest jednolity. Widać jednak z niego, że suf. *-ujь* powstał przez nawarstwienie się podstawowego *-jь* na pierwotny temat imienny czy werbalny kończący się na *-u-* (*ou-jo-*, *eu-jo-*). Podstawą sub. *vo-*

⁸⁶ Toporov — Trubačev Podneprovŭje 78—9.

⁸⁷ Otrębski GL II 72—3.

⁸⁸ Smal-Stockyj, Abriss der ukr. Substantivbildung, 1915, 7.

⁸⁹ O nim zob. Taszycki Rozprawy I 79.

⁹⁰ Por. Zubatŭj Studie I 1, 286 uwaga 1; o suf. indo-irañ. zob. L. Herzenberg, Morfologičeskaja struktura slova v drevnich indoiranskich jazykach, 1972, 240.

lujs, olujś są pierwotne tematy na *-u- volz, olz*. Podstawą ros. *želvúj* jest psł. temat na *-ū- žely želzve*.

5. Punktem wyjścia hip. *-ujś* mógł być typ imion reprezentowany przez stsch. *Bogu-juś* : psł. *Bogu-slavz*, sch. *Bogu-živz* 'deo vivus'; *Bratu-juś* : psł. *Bratu-milz*.

SUFIKSY Z PODSTAWOWYM *-k-*⁹¹

Jest to jedna z najliczniejszych i najważniejszych grup przyrostków słów. Palatalizacja psł. rozbudowała i skomplikowała ją bardzo, powodując rozbięcie na 3 warstwy: formanty z *-k-, -o-, -ǫ-*.

Normalna w rozwoju języka absorpcja wygłosu tematu wprowadziła całą serię wtórnych formacji rozpoczynających się od *-a-, -i-, -o-, -ǫ-, -b-, -y-*.

Suf. *-kz, -ka*

Nie rozszerzony suf. *-kz* spotyka się w psł. wyjątkowo, przede wszystkim jako formant strukturalny, przenoszący wyraz z archaicznej kategorii słowotwórczej do żywej (w tej samej funkcji także w indo-irańskim), np. *ęzy-kz* : bsł. *inžū-* m. 'język'; *ębmy-kz, kamy-kz* < *ębmy -mene* 'jęczmień', *kamy -mene* 'kamień'; *ęsanz-kz* < *ęsanz* 'czosnek', dawny sufix *-nū-*. Tu należy też grupa wyrazów na *-kz-kz, -nzkz* (< ie. *-teu-, -neu-*)⁹², np. *dobytkz* 'bogactwo, bydło' : *dobyti* 'pozyskać, zdobyć'; *stanzkz* < *stanz* 'miejsce pobytu, przebywania'. — Także w kilku wyrazach na *-ikz* trzeba wyabstrahować strukturalne *-kz* nawarstwione na pierwotne zakończenie *-i*, zob. s. 91.

W kilku wypadkach *-kz* tworzy prymarne nomina actionis (> nomina acti), np. *zna-kz* 'signum' : *znati* 'znać' (por. synonimiczne *zna-mę znamene*); *tukz* 'tłuszcz' (lit. *taukai* pl. 'ts.') : *ty-ti* 'tyć'; *zor-kz* 'spojrzenie, wzrok' : *zrēti* 'patrzeć'.

Suf. *-ka* paralelnie do *-kz* tworzy wyjątkowe formacje prymarne, np. *rējka* 'rzeka' (*roi-kā) < ie. (*eyrei-* 'płynąć, ciec', psł. *rējati* 'bieżeć, mknąć, napierać'; *kl'ūka* 'zakrzywienie, zakrzywiony, rozwidlony drag, hak' < ie. *klēu-* : *klāu-* 'hak, zakrzywiony drag; zahaczyć (się), zaczepić (się)').

O strukturalnej funkcji formantu *-ka* będzie mowa przy omawianiu suf. *-ica* (s. 99).

Suf. *-akz : -jakz*

1. Występuje on w 3 zasadniczych funkcjach:

a) substancywizuje przymiotniki, zaimki, liczebniki: *bujakz* 'coś niepohamowanego, gwałtownego, istota silna, niepohamowana' < *bujz* 'potężny, silny, bujny'; *novakz* 'ktoś nowy, nowicjusz' : *novz* 'nowy'; *junakz* 'młodzieniec, junak' : *junz* 'młody'; *sirakz* : *sir'akz* 'sierota' < *sirz* 'samotny, osierocony'; *svojakz* : *svakz* 'szwagier, swojak' < *svoje* 'swój'; *ednakz* 'samotnik, jedynak' < *edins* 'jeden';

b) w formacjach orzeczownikowych tworzy nazwy osób związanych z przedmiotem wyrażonym przez podstawowy rzeczownik, np. *rodakz* : *rod'akz* 'członek rodu' < *rodz* 'ród, szczep'; *rybakz* (płn.) 'łowiący ryby' < *ryba*;

⁹¹ Zob. Doroszewski PF XIII 1—260.

⁹² Meillet Ét. 333—4.

c) tworzy dewerbalne nomina agentis i instrumenti: *ědaks* (płn.) 'żarłok; gardziel' < *ědati* 'jadać'; *ležaks* 'lubiący leżeć, leń; przedmiot do leżenia' < *ležati* 'leżeć'; *pros'aks* 'zebrak' < *prositi* 'prosić'; *chodaks* 'dużo i chętnie chodzący' < *chodati*, *choditi* 'chodzić'.

W tej ostatniej funkcji formacja jest szczególnie żywotna w płn. słowiańszczyźnie⁹³.

We wsch.słow. spotykamy także ekspresywne masculina na *-a* typu *gul'aka* 'hulaka, pijak' < *gul'ati* 'hulać, żyć hucznie'; *zabijaka* 'awanturnik, zabijaka' < *zabijati* 'zabijać'. Por. *-yks* : *-yka*.

2. Pod względem akcentuacji formacja ta wykazuje regularną oksytonezę i ściśle z nią związany nowy akut na *-aks*.

3. Suf. *-aks* kontynuuje ie. *-ā-ko-*. Niektóre z podanych przykładów wykazują dokładne (lub bliskie) odpowiedniki ie.: *novaks*, gr. *νέος* 'młodzieniec', lit. *naujōkas* 'nowiejusz'. Szczególnie bliski jest odpowiednik lit. *-(i)okas* występujący zasadniczo w tych samych funkcjach⁹⁴.

Suf. *-iks*, *-in-iks*

1. Suf. *-iks* występuje w 2 podstawowych funkcjach:

a) deminutywnej: *bratiks* : *bratriks* < *brata*, *bratra*; *bobiks* (płn.) < *boba* 'bób'; *listiks* (płn.) < *lista* 'liść'. W tej funkcji *-iks* jest produktywny w językach płn.-słow. W płd.słow. zaświadczony jest tylko szczątkowo (przede wszystkim w słoweńskim)⁹⁵;

b) substantywizuje przymiotniki⁹⁶, np. *bělīks* 'ktoś lub coś wyróżniającego się bielą' (płn.) < *bělz* 'biały'; *borovīks* 'ktoś związany z borem, coś związanego z borem' < *borovz* 'związany z borem, lasem, sosną' (< *borz* 'bór'); *bystriks* 'rwący potok, rwący nurt' (płd.-wsch., ogólnosłow. w tym znaczeniu *bystričs*) < *bystra* 'bystry'; *teplīks* : *toplīks* 'coś ciepłego, np. ciepły wiatr' < *tepla* : *topla* 'ciepły'; *čělīks* 'coś całego, nienaruszonego, np. ziemia, śnieg' (wsch., ogólnosłow. *čělčs*) < *čělz* 'cały'.

2. Najważniejszy jest tu typ z najczęstszymi słow. przymiotnikami na *-inz* jako podstawą (derywaty zarówno denominalne, jak dewerbalne):

srebrnīks 'srebrnik' < *srebrniz* 'srebrny'; *rudnīks* 'miejsce, w którym znajduje się ruda' < *rudniz* 'związany z rudą'; *brtnīks* (płn.) 'zajmujący się barciami, pszczołami' < *brtniz* 'dotyczący barci'; *dvornīks* 'odźwierny' < *dvorniz* 'związany z drzwiami'; *besēdnīks* 'uczestnik, rozmowy, pogawędki' < *besēdniz* adi. od *besēda* 'pogawędka, rozmowa, spotkanie towarzyskie, uczta'; *kurnīks* 'ktoś lub coś związanego z kurami, np. pomieszczenie dla kur; doglądający kur, handlujący kurami' < *kurniz* adi. od *kura* 'gallina'; *orzbojnīks* 'rozbójnik' < *orzbojniz* 'związany z rozbojem'; *najmōnīks* 'najemnik' < *najmōniz* 'najemny'; *grēšnīks* 'grzesznik' < *grēšniz* 'grzeszny'; *blōdnīks* 'kto błądzi, błądzący' < *blōdniz* 'związany z błędem, błądzeniem, błądzący, błąkający się'; *dłžnīks* 'dłużnik' < *dłžniz* 'dłużny'.

Z tego rodzaju bardzo częstych wypadków wyabstrahował się suf. *-inīks*. Sprzyjało temu kurczenie się produktywności przymiotników na *-inz*. W ten sposób suf. *-in-iks* łączył się już z podstawowym rzeczownikiem (często nomen

⁹³ Sławski PSS II 85—6.

⁹⁴ Otrębski GL II 278—81.

⁹⁵ R. Bošković, Razvitak sufiksa u južnoslov. jezičkoj zajednici, 1936, 90—2.

⁹⁶ E. Čech, Saopštenja i referati III MKS Beograd 1939, 2, 15—7.

actionis) albo też z istniejącymi paralelnie czasownikami zwykle na *-iti*, np. *orzbojs* : *orzbojniks*, *blōditi* 'błądzić' : *blōdniks*, *brtiti* 'złobić dziurę w drzewie na barć' : *brtīniks*. Tak więc pierwotne nomina attributiva przekształciły się w nomina agentis, czy też nomina professionis. Początek tego procesu trzeba odnieść już do późnej prasłowiańszczyzny (o paralelach bałt. zob. niżej).

3. Początkowe *-i-* sufiksu *-iks* może pochodzić pierwotnie z absorpcji wygłosu tematu jakiejś pierwotnej podstawy. Zwykle przytacza się dwa tego rodzaju wyrazy: *rēpiks* (dial.) 'czepliwa roślina, rzep' < *rēpi : *rēpajs* 'ts.' i *solviks* (dial.) 'słowik' : *solvajs* 'ts.' < *solvz* 'żółtawoczarny', por. też pol. *trzewik* : psł. *červajs*, stocz. *tševī* 'but, trzewik'.

4. Zarówno formacja na *-iks*, jak i na *-in-iks* nie ma ustalonego akcentu: mamy tu albo oczekiwaną oksytonezę, albo też stałą akcentuację rdzenną.

5. Dokładny odpowiednik tej formacji mamy w bałt. Jest nim. łot. *-ieks* < *-eikas*. Także i słow. *-in-iks* ma dokładną paralelę morfologiczną i funkcyjną w łot. *-in-ieks*⁹⁷ < *-in-eikas*. Tak więc *-i-* w suf. *-iks* pochodziłoby z dyftongu *-ei-*, z czym związany jest jak zwykle brak III palatalizacji.

Natomiast lit. *-ykas*, *-in-inkas*, *-inykas* sprowadzają się do pierwotnego *-inikas* (do takiej prapostaci sprowadza się też odpowiednik stpr.), o śladach psł. *-iev* zob. s. 97.

Spotyka się też bałtyckie paralele poszczególnych wyrazów, np. *bratriks*, *bratiks* = stpr. *bratrikai* pl. 'bracia', lit. *Brotykai* pl. NM; *brtīniks* : lit. *būrtininkas* 'czarodziej, wróżbiarz'.

Mało prawdopodobny związek suf. *-iks* ze stind. *-iká-*, łac. *-ico-*.

Por. *-iev*, *-iev* (s. 97, 99—100).

Suf. *-ika*

1. Jest on dobrze zaświadczony w nazwach drzew, roślin i jagód, derywowanych od rzeczowników (często pierwotne deminutiva) lub przymiotników (tu w funkcji formantu substancywizującego przymiotnik). Zwykle potwierdzona jest także oboczna postać na *-ica*.

Przykłady: *osika* 'osika, Populus tremula' (płd. też *asika* : zach. *osica*) < *osa* 'ts.'; *trstika* 'trzcina' (płd.) < *trstb* 'ts.'; *čemerika* 'ciemierzycza, Veratrum, Helleborus' (płd.-wsch. : ogólnostow. *čemerica*) < *čemerz* 'ts.'; *borovika* 'borówka' (wsch., ogólne *borovica*) < *borovz* < *bora* 'bór'; *brusnika* 'jagoda brusznica' (płd.-wsch., ogólne *brusnica*) < *brusnz* (p. s. 98); *borika* 'sosna' (płd., sła. dial. *borica*); *črnika* 'czarna jagoda' (płd.-wsch., ogólne *črnica*) < *črnz* 'czarny'.

W tej funkcji sufiks jest powszechny w ros. W ARG na mapie 167 (cz. II s. 921—2), poświęconej specjalnie temu zagadnieniu, *-ika* typowe jest dla płd. zachodu zmapowanego obszaru, na północy i wschodzie panuje dźwięczna odmianka *-iga*. Postaci *-ica* prawie w ogóle nie ma⁹⁸.

2. Epoki psł. sięga także *-ika* w funkcji tworzenia nazw osobowych. W połab. był on produktywny jako formant męskich i żeńskich nominów agentis, np. *lāzaiks* m. 'kłamec' < *lāzika* < *lāgati* 'lgać'; *skocaiks* m. 'ogier' < *skacika* < *skakati* 'skakać'; *tācaiks* m. 'tkacz' < *tācika* < *tācati* 'tkać'; *peraiks* f. 'pracznik' < *perika* (por. sła. *perica* 'ts.') < *perō* *prati* 'prać'.

⁹⁷ Vaillant GC I 53, Kiparsky RES XL 114—8, por. Endzelin LG 265—9.

⁹⁸ Duże rozpowszechnienie *-ika* w ros. łączy Kiparsky ScSl XVI 137—42 z substratem fińskim w ptn. Rusi (nawiązując do fiń. suf. dem. *-i-kka*, *-u-kka*, rozpowszechnionych w nazwach roślin).

Ślady tej formacji spotyka się także na południu, np. sch. dial. *páljika* 'pokrzywa; miejsce po wypalonym lesie' < *paliti*; bułg. dial. *uchodika* 'niezamężna dziewczyna'⁹⁹ (< *uchoditi* 'uchodzić').

Do tego typu nawiązują sos. *ožíka* 'krewny, krewna' (: *oza* 'więzy', *ożka* 'wąski'); *bližika* 'bliźni' < *bliži* comparativus od *bliz* 'bliski, bliźni'.

3. Suf. *-ika* to archaiczna postać nowszego *-ica*. Wykazuje to zarówno jego budowa (brak najnowszej palatalizacji) i zasięg geograficzny (peryferyczny), jak i semantyka. Jak zwykle postać pierwotna została zepchnięta do funkcji sekundarnych, specjalnych.

Suf. *-oka*

1. Formacja ta zaświadczona jest szczątkowo. Najlepiej udokumentowane są nomina agentis: *svědok* < *svědok*'a 'świadek' (płd.-wsch.) < *svěděti* 'wiedzieć, znać coś dobrze' (w pñ.słow. w tym znaczeniu bliskie budową *svědoks*), os. bez przedrostka: *vědoka* 'znawca' : *věděti* 'wiedzieć'; *snobok* : *snubok*'a 'swat' (płd.-wsch.) < *snobiti*, *snubiti* 'swatać, starać się o pannę'.

Tu należy też *vidoka* 'świadek naoczny, widz' (pñ.) też jako nomen actionis (> nomen acti) 'widzenie, co się widzi'.

Typ ten przetrwał i jest dobrze zaświadczony w ros.: *edók* *edoká* 'jedzący, smakosz', *ezdók* *ezdoká* 'jeździec', *igrók* *igroká* 'gracz'.

2. Do tej grupy nawiązuje niemotywowane *lotok*'a *lotok*'a (pñ.) 'korytko, żłobek, rynna', mające dokładny odpowiednik w lit. *latākas* 'rynna, strumyk, kałuża'.

3. Jeszcze słabiej zaświadczone są formacje odimienne:

a) odprzymiotnikowe: *inoka* 'samotny, samotnik' (= goc. *ainaka* 'jedyny'); *blizoka* 'bliźni' (pñ.) < *bliz*, por. też pol. *żarłok* 'ktoś jedzący dużo i łapczywie'.

Dwa pierwsze przykłady to najprawdopodobniej pierwotne przymiotniki, wtórnie urzeczownikowane. Podstawą pol. *żarłok* jest pierwotny imiesłów przeszły czynny *žarŭ* : *žreć*;

b) odrzeczownikowe: *srbułg*. *brězoka* 'kwiecień' < *brěza*, psł. *berza*. Podstawa kontynuuje ie. temat na *-o-*, o funkcji suf. *-ka* zob. s. 89.

4. Rzeczowniki na *-oka* wykazują z reguły akcentuację końcową, oksytonezę.

5. Suf. *-oka* jest archaizmem psł. Uderza częsta derywacja od archaicznych podstaw atematycznych. Kategoria nominów agentis ma dokładne odpowiedniki ie.: lit. *-akas*, przy pomocy którego tworzy się pejoratywne nomina agentis, np. *marmākas* 'kto wiele i często mówi' : *marmēti* *mařma* 'mamrotać'¹⁰⁰, por. także indo-irańskie nomina agentis na *-aka*¹⁰¹.

Suf. *-oka*

Pojawia się wyjątkowo, np. *osoka* 'roślina turzycy, Carex' (pñ.) = lit. *āšaka* 'ość, plewa' < ie. *ak-* : *ok-* 'ostry' (ten sam pierwiastek w psł. *ostrz*, ros. dial. synonim tej nazwy rośliny *ostréc*).

⁹⁹ Mirčev WSI XI 240. Ale bułg. dial. *mertvika* 'wilgotny pniak, który się nie pali, tylko dymi' < *měrtav* 'martwy', podobnie sł. dial. *trěslika* 'gorączka' (już u Bohoriča) < *trěslz* < *trěsti* 'trząść'.

¹⁰⁰ Otrębski GL II 274—5.

¹⁰¹ L. Herzenberg, op. cit., 247.

Suf. *-szkz*, *-szkz*; *-szko*, *-szko*

1. Sufiksy te są produktywne przede wszystkim w funkcji deminutywnej: *bobszkz* < *bobz* 'bób'; *borzszkz* < *borz* 'sosna; las, szczególnie sosnowy'; *bruszszkz* < *brusz* 'kamień do ostrzenia'; *bozszkz* < *boz* 'deus'; *byćszkz* (płn.; pld. *byćsz*) < *bykz* 'taurus, bos'; *br'uszkz* (płn.) < *br'uchz* 'venter, uterus'.

2. Służą także do substantywizowania przymiotników i liczebników porządkowych, np. *bělszkz* 'coś białego, zwłaszcza biało jaja, oka' < *bělz* 'biały'; *bliznzkz* 'bliski, krewny' (zach. pld.; ogólnosłow. *bliznec*) < *blizn* adi. 'ts.'; *četvrtszkz* 'czwarty dzień tygodnia' < *četvrt* 'czwarty'; *petšzkz* 'piąty dzień tygodnia' < *pet* 'piąty'.

3. W płn.słow. dobrze zaświadczone są nomina agentis na *-szkz*, *-szkz*, nie znane zasadniczo (poza sporadycznymi przykładami słoweńskimi) w pld.słow.: *szvédšzkz* 'świadek' < *szvéděti* 'wiedzieć, znać coś dobrze'; *gpdžkz* 'grający na instrumencie muzycznym' (płn.), 'geśle, piszczalka' < *gpdž* *gosti* 'grać na instrumencie muzycznym, rozbrzmiewać, huczeć'; *noržkz* (*nurzskz* : *nurzskz*) 'ptak wodny, zwierzę wodne, coś nurkującego' : 'nurkowanie' < *noriti* (*sę*) 'zanurzać się'; *cvrčšzkz* 'świerszcz' < *cvrčati* o 'głosie świerszcza', *chrčšzkz* 'chomik' (zach.-pld.) < *chrčati* *chrčati* 'chrapać, chrząkać'; *skočšzkz* 'kto skacze' < *skočiti* 'skoczyć'.

W przeciwieństwie do nominów agentis na *-sz* (zob. s. 100) przy pomocy suf. *-szkz*, *-szkz* tworzy się często wyrazy ekspresywne, o odcieniu zwykle pejoratywnym, por. pol. *placzek* 'kto często płacze, płaksa' < *plakać* 'wylewać łzy'; dial. *grzebek* 'dziecko grzebiące się z robotą', *krzyczek* 'dziecko krzyzące, drące się na całe gardło'¹⁰².

4. Suf. *-szkz*, *-szkz* służy również do tworzenia nazw ptaków czy zwierząt opartych na interiekcjach, np. *dudžkz* 'ptak dudek' (płn., por. lit. *dudžkas* 'ts.') < *du-du!* o 'głosie dudka'.

5. W poszczególnych językach słow. *-szkz* pełni też funkcję formantu adaptującego wyrazy obce.

6. Dobrze zaświadczone są także deminutywne rzeczowniki rodzaju nijakiego z suf. *-szko*, *-szko*, np. *bolško* dem. od *bolto* 'błoto'; *ajško* dem. od *aje* 'jajo'; *br'ušško* dem. od *br'ucho* 'brzuch'. W poszczególnych językach słow. bogato jest reprezentowany typ hipokorystyków na *-ko*¹⁰³.

7. Do nazw działacza na *-szkz*, *-szkz* nawiązują pejoratywne nomina agentis na *-szko*, *-szko*, typowe dziś dla języka bułg., maced., ukr., np. bułg., maced. *pláčko* 'placzek' < *pláča* 'placze'; ukr. *breškó* 'klameca' < *brecháty* 'klamać'¹⁰⁴.

8. Akcentuacja wyrazów na *-szkz*, *-szkz* zależy od akcentu podstawy: w wypadku podstawy oksytonicznej i cyrkumfektowanej właściwa jest oksytoneza, derywaty od podstaw akutowanych zachowują pierwotny akut.

9. Suf. *-szkz*, *-szkz* odpowiadają dokładnie zarówno pod względem morfologicznym, jak i semantycznym lit. *-ukas* : *-iukas*¹⁰⁵. Uderza zwłaszcza zgodność lit. typu deminutywnego *vilkiukas*, *ragiukas* ze słow. *vľ'ěškz* 'wilczek', *rožšzkz* 'rozek', dowodząca, że zarówno lit. *-iukas*, jak i słow. *-szkz* są pozycyjnymi wariantami podstawowych formantów *-ukas* : *-szkz*. Najprawdopodobniej więc jedynym kontynuantem ie. *-ika-* jest w psł. suf. *-sz* (zob. s. 99—101).

¹⁰² Kreja JP XXXVII 46—8.

¹⁰³ Zob. Kurzowa PKJ PAN Kr. 26 s. 103.

¹⁰⁴ Sławski PSS II 86.

¹⁰⁵ Otrębski GL II 281—3.

10. Odrębnie oczywiście trzeba traktować takie wypadki, jak *domzka* 'domek', *synzka* 'synek', *dobyzka* 'bogactwo, bydło', *stanzka* 'miejsce pobytu, przebywania', *ablzka* 'jabłko', w których suf. *-ka*, *-ko* rozszerzają pierwotne tematy na *-ū*. Zob. s. 89.

Suf. *-zka*, *-zka*

1. Przyrostki te, choć różnego pochodzenia, wykazują funkcje identyczne. Dlatego też omówimy je łącznie, tym bardziej że niekiedy nie można ich odróżnić. Szczególnie produktywne są w językach pñ.słow. Dla pñd. Słowiańszczyzny typowy jest wielki rozwój przyrostków ze spółgłoską *-c*, szczególnie w funkcji deminutywnej¹⁰⁸. Już w języku starocerkiewnym na 3 wyrazy na *-zka*, *-zka* mamy 100 przykładów na *-ica*.

2. Uderza identyczność funkcyjna z przyrostkami *-zka*, *-zka*. Formanty *-zka*, *-zka* występują więc przede wszystkim w funkcji deminutywnej: *děvzka* < *děva* 'dziewczyna, dziewczyna'; *kostzka* < *kość* 'kość'; *myšzka* 'myszka; muskuł' < *myš* 'mysz'; *klěbzka* < *klěb* 'prymitywne pomieszczenie, szalas'; *ročzka* < *roč* 'ręka'; *babzka* < *baba* 'stara kobieta, babka, baba'; *berzka* (pñ.) < *berza* 'brzoza'; *lěszka* (pñ.) < *lěsa* 'plecionka z gałązek, prętów, krata, ogrodzenie plecione'; *otzka* (wsch.) < *oty otzve* 'kaczka'; *tetzka* < *teta* 'ciotka'.

Z nawarstwienia się suf. *-zka* na deminutywne *-ica* powstał produktywny sekundarny formant deminutywny *-ičzka*.

3. Nierzadko suf. *-zka*, *-zka* tworzą odpowiedniki żeńskie do nazw męskich, np. *aščerzka* 'jaszczurka' (pñ.) < *aščerz* 'jaszczurka (samiec)'; *kotzka* < *kotz* *lišzka* 'samica lisa' < *lišz* 'lis' (: *liša*); *lěkarzka* < *lěkarz* 'lekarz'.

Tu należy też może niemotywowane *pastorzka* 'pasierbica': *pastorzka* 'pasierb'.

4. Podobnie jak *-zka* : *-zka* tak i ich odpowiedniki żeńskie dobrze zaświadczone są w strukturalnej funkcji substancywizowania przymiotników, np. *bronzka* : *brunzka* (pñd.-wsch.) 'coś błyszczącego, białawego' < *bronz* : *brunz* 'o jasnej, błyszczącej barwie'; *bělzka* 'coś białego, białawego' < *bělz* 'biały'; *borovzka* 'coś związanego z borem, sosną, zwłaszcza borówka' < *borovz* < *borz* 'bór; sosna'; *jalovzka* 'jałowka' < *jalovz* 'jałowy, nieplodny'.

5. Dobrze zaświadczone są również derywaty odczasownikowe: nomina actionis (> nomina acti : nomina instrumenti), nomina agentis, np.: *bajzka* 'mówienie, opowieść zmyślona' < *bajati* 'mówić, bajać'; *gadzka* 'zagadka, gadanie' < *gadati* 'zgadywać, wróżyć, gadać'; *kolěbzka* 'kołyska' < *kolěbati* 'kołysać'; *dojzka* 'karmicielka, mamka' < *dojiti* 'karmić piersią'.

6. Suf. *-zka*, *-zka* służą także do tworzenia nazw ptaków czy zwierząt opartych na interiekcjach, np. *čajzka* (pñ.) 'ptak czajka', *čavzka* 'kawka' : dżwkn. *kč, *kčū.

7. Przyrostki *-zka*, *-zka* występują też w funkcji strukturalnego formantu przyswajającego wyrazy obce, np. *bečzka* 'beczka' (: *beči bečve*) z późnostał. *butša*, *butše* 'rodzaj beczki'.

8. Z nawarstwienia się suf. *-zka* na nomina actionis na *-a-va* i adi. na *-a-va* powstał sekundarny formant *-avzka* tworzący zwykle nomina agentis i actionis, spotykany jednak także w derywatach denominalnych, np. *brodāvzka* 'broadawka' < *broda* 'broda'.

9. W tych samych funkcjach co *-zka*, występują suf. *-ica*, *-zka*, a także ograniczony zasięgiem i funkcją *-zka*.

¹⁰⁸ R. Bošković, Razvitak sufiksa... (zob. przypis 95).

10. Akcentuacja¹⁰⁷ formacji na *-ska* : *-ska* zależy od podstawy. Wyrazy derywowane od podstawy akutowanej zachowują akcent, np. *děvska* < *děva*, *mýšska* < *mýšb*. Derywaty od podstaw oksytonicznych lub ruchomych przybierają nowy akcent, np. *ročska* < *ročk'a* acc. sg. *ročko*, *gólvska* < *golv'a gólvo*.

11. Suf. *-ska* kontynuuje ie. hipokorystyczne i deminutywne *-ikā*: łot. *-ika*, stind. *-ikā*, lit. dial. *-ikē* (< *-ikiā*)¹⁰⁸. Spotyka się dokładne odpowiedniki ie. poszczególnych wyrazów, np. *děvska* = stind. *dėvikā*; *mýšska* — stind. *mūšikā*; *ročska* : lit. *rankikē*.

Formant *-ska* ma dokładny odpowiednik w lit. *-uka*, np. *gtska* = lit. *antuka* 'słonka'.

Suf. *-yks*

Zaświadczony jest szcążkowo w funkeji formantu tworzącego nomina agentis: *kšlyks* 'kielec, coś kłującego, sterczącego' : *kšls* 'kielec' : *kolti* 'kłuć', co do wokalizmu por. lit. *kūlti* 'młócić; pukać, bić'; pol. *bzdysk* 'peditor' : *bzdziec*, psł. *pšzděti* 'pedere'; pol. dial. *krtyk* : *grdyk* : *krtan*, psł. *grtan*'s, *grts* 'gardziel'.

Szcążkowo zachowana jest również formacja derywowana *-yčb* < *-yk-jb*: dial. wsch. *světyčb* m. 'pochodnia, latarnia', pol. dawne *krtycze* pl. 'krtan' : dial. *krtyk*.

O genezie zob. *-yka*.

Suf. *-yka*

Zaświadczony jest szcążkowo: nomen agentis *voldyka* m. 'władca, pan' : *voldo volsti* 'władać, panować'; pol. *grdyka* 'zewnątrzna chrząstka krtani, krtan' : psł. *grtan*'s, *grts* 'gardziel' (ie. *grer*- 'pochłaniać, polykać'). Z rozszerzeniem na *-ja* (por. *-yks* : *-yčb*): es. *tekyča* 'odbywający drogę, viator' : *teko tekli* 'biec', pol. dawne *grdycze* 'grdyka'.

Formacja nawiązuje do nominów agentis na *-yks* (zob. wyżej), o maskulinach na *-a* p. s. 60, por. sli. *žarłoka* : pol. *żarłok*.

Drugi człon suf. *-yka* to rozszerzające pierwotne tematy *-k* (s. 89). Początkowe *-y-* jest zapewne wygłosem jakiegoś archaicznego tematu. Może nim być albo partic. praet. act. (*voldy*)¹⁰⁹, albo też końcówka nom. sg. nominów actionis na *-ū*¹¹⁰. Ciekawą paralelę znajdujemy w łacinie: *cadūcus* 'spadający' : *cadō* 'spadam', *mandūcus* 'żarłok' : *mandō* 'pożeram'¹¹¹.

Suf. *-išče*, *-isko*, *-sko*¹¹²

1. Zasadniczą funkeją suf. *-išče*, *-isko* jest tworzenie nominów loci od podstawowych rzeczowników albo czasowników, np. *bělišče* : zach. *bělisko* 'miejsce, gdzie się bieli płótno' < *běliti* 'bielić, wybielać, np. płótno'; *bollišče* : zach. i ukr.

¹⁰⁷ Kuryłowicz IG II 148.

¹⁰⁸ Zob. Rozwadowski WP II 152—3, Endzelin LG 263, L. Herzenberg, op. cit., 247, Otrębski GL II 276—7. — Według Trubeckiego BSL XXIV 135—6 po tylnojęzykowych *-ska* < *-ska*, por. Otrębski GL II 281.

¹⁰⁹ Vaillant GC II 1, 101.

¹¹⁰ Brückner SE 626.

¹¹¹ Osthoff IF VI 38.

¹¹² Zob. Belić ASIPh XXIII 179—81; Pintar ASIPh XXXII 131—9; Taszycki SI IV 213—27; J. Rudnicki, Przyrostki *-yšče*, *-yško*, *-sko* w języku ukr., 1935; Safarewicz SPAU XLV 23—5; R. Ködderitzsch, Die Nomina auf *-išče*, *-išča*, *-isko* in den ostslawischen Sprachen, 1969.

boltisko 'miejsce bagniste, błotniste', 'wielkie bagno, błoto' < *bolto* 'błoto, bagno'; *lovišće* : zach. *lovisko* 'miejsce polowania, połowu ryb' < *lovz* 'łowy' : *loviti* 'łowić'; *ložišće* : zach. *ložisko* 'miejsce, gdzie coś leży, gdzie coś położono' < *ložiti* 'kłaść, sprawiać, że coś leży'; *ognišće* : zach. i ukr. *ognisko* 'miejsce, gdzie się pali ogień, otwarte palenisko' < *ognь* 'ogień'; *morvišće* : zach. *morvisko* 'gniazdo mrówek' < *morvьjь* : *morvz* : *morva* 'mrówka'; *ražišće* : zach. (i na Polesiu) *ražisko* 'pole po zżętych życie' < *ražь* 'żyto'.

Jak widzimy, ogólnostow. zasięg ma tylko postać suf. *-išće*; *-isko* ograniczone jest zasadniczo do zach.słow., spotyka się także w językach ukr. i brus.

Obok podstawowego znaczenia nazwy miejsca zdarza się też nazwa czynności, np. *bélišće* też 'bielenie płótna' (ros.), *lovisko* też 'polowanie' (stpol.).

2. Obok suf. *-išće* : *-isko* spotyka się postacie oboczne z rozszerzeniem *-ov-*, np. *bobišće* : *bobovišće*, zach. i ukr. *bobisko* : *bobovisko* 'pole bobowe, rzysko bobowe' < *bobz* 'bób'; *bojišće* : *bojevišće*, zach. i ukr. *bojisko* : *bojevisko* 'miejsce boju; klepisko' < *bojz*. Element *-ov-* pochodzi z pierwotnych tematów na *-u-*, np. *domovišće* : *domišće* 'miejsce pobytu, mieszkanie' < *domz domu*; *stanovišće* : zach. *stanovisko* 'miejsce pobytu, postoju' < *stanz stanu* 'miejsce postoju, przebywania'. Trzeba się liczyć także z wpływem czasowników na *-ovati* i przymiotników z suf. *-ova*.

3. Suf. *-išće*, *-isko* służą także w większości języków słow. do tworzenia wyrazów o zabarwieniu uczuciowym, przede wszystkim augmentatiwów (zwykle z odcieniem pejoratywnym, rzadziej deminutiwów), np. *babišće* : zach. *babisko* 'babsko'; *čudovišće* 'monstrum, potwór' < *čudo* : *čudz* 'dziw, cud'. O krzyżowaniu się tej funkcji z podstawową zob. niżej.

4. Dobrze zaświadczona jest także grupa wyrazów z tymi sufiksami oznaczających 'rękojeść jakiegoś narzędzia', np. *kosišće* : zach. *kosisko* 'drzewce kosy' < *kosa*; *sekyrišće* : zach. *sekyrisko* 'trzonek siekiery' < *sekyra* 'siekiera'; *toporišće* : zach. *toporisko* 'rękojeść topora' < *toporz* 'topór'.

W poszczególnych językach słow. ze znaczeniem podstawowym kojarzy się też znaczenie augmentatywne.

5. Akcent zależy zasadniczo od akcentuacji wyrazu podstawowego. W wypadku podstawy akutowanej derywat zachowuje ten sam akcent, w wypadku krótkiej lub cyrkumfektowanej samogłoski rdzennej sufiksalne *-i-* wykazuje akcent, np. *bōltišće* < *bōlto*, ale *ražišće*, *lovišće*, *bélišće*. Por. sch.-czakaw. *městišće* : *město*, ale *dvorišće*, *gnojšće*.

6. Geneza suf. *-išće*, *-isko* nie jest pewna. Nie mają one dokładnych odpowiedników ie., powstały na gruncie psł. Mogą nawiązywać do psł. suf. przymiotnikowego *-iskz*¹¹³, odziedziczonego z ie. *-isko-*. Przyrostek ten tworzył w ie. nie tylko przymiotniki o znaczeniu neutralnym, ale także rzeczowniki o wartości deminutywno-pejoratywnej. Dokładnym kontynuantem ie. *-isko-* jest typowy dla zach.słow. suf. augmentatywno-pejoratywny *-isko*, np. *babisko* 'babsko' < *baba*; *korvsko* 'krówsko' < *korva* 'krowa'. Pod względem formalnym jest to urzeczownikowiona forma nom. sg. przymiotnika na *-iskz*.

Początkowe *-i-* w *-isko*, *-išće* powstało w oparciu o nierzadkie podstawowe czasowniki o temacie na *-i-*: typ *lovi-sko*, *lovi-šće* : *lovi-ti*. Punktem wyjścia słow. tworów dewerbalnych (sekundarnych, pierwotne były denominalne) stały się formacje, w których obok pierwotnej podstawy imiennej współistniał obocznie czasownik, a więc typ *lovz* : *lovisko*, *lovišće* : *loviti*, *ložz* : *ložisko*, *ložišće* : *ložiti*.

¹¹³ Safarewicz SPAU XLV 23—5.

Suf. *-išće* wykazuje częste w słow. rozszerzenie na *-jo-* postaci podstawowej *-isko-* : **-isk-jo-*.

Funkcja tworzenia nominów loci byłaby więc sekundarna, oparta na pierwotnej ekspresywnej: tworzenie augmentatiwów i deminutiwów. Częstokroć w formacjach denominatywnych obie te funkcje krzyżują się ze sobą. Tak np. *boltišće* to nie tylko 'miejsce bagniste, błotniste', ale także 'wielkie bagno, błoto'; *dvorišće* 'podwórze, zagroda' : 'miejsce, gdzie stał dwór' : 'duże, ogromne podwórze'.

Także i nazwy rękojeści narzędzia najprościej sprowadzić do pierwotnej funkcji deminutywno-augmentatywnej, por. np. *čěpska, čěpsь* (dem. od *čěpъ* 'cep') w sekundarnym znaczeniu 'dzierżak cepu'.

SUFIKSY Z *-c-*Suf. *-eb, -ce*

1. Zaświadczony jest szcążkowo jako odmianka suf. *-ko-* (powstała w rezultacie III palatalizacji; p. *-kz*) w funkcji strukturalnej: rozszerza pierwotne tematy na *-en-*: *měsęc* 'miesiąc, księżyc' < **mēs-en-ko-*; *zajęcъ* 'zając' < **ǵhāi-en-ko-*; *koręcъ* 'korzeń' (stpol. *korzączec*, sch. dial. *korěčak* 'korzonek') < **kor-en-ko-*. Tu należy też stczes. *střevī-c* 'trzewik' p. s. 91. Por. *-ca* : *-ka*.

2. Równie szcążkowo zaświadczona jest odmianka nijaka tego suf. *-ce*: na pierwotne **bermę-ce* < *bermę* 'brzemie' wskazują rozszerzenia z sekundarnymi suf. deminutywnymi *-iko, -ice*: *bermęčsko* (zach.), *bermęčice* (rekonstruowane na podstawie sch. *breměšce, brēměšce*).

Suf. *-ca*

Zaświadczony jest wyjątkowo w wyrazie *žica* 'nić, struna, drut' < **ǵi-kā*: lit. *gijð* 'nić', ie. *ǵijā*. Pełni tu funkcję strukturalną jako wariant *-ka* (powstały w rezultacie III palatalizacji), rozszerzając pierwotny wyraz pierwiastkowy. Por. *-ka, -kz, -eb*.

Suf. *-ieb, -ice*

1. Przyrostki te tworzą zasadniczo deminutiva, wyjątkowo tylko spotyka się *-ieb* w funkcji formantu substantywizującego przymiotniki (cs. *ljubimiec* 'ulubieniec' < *ljubimъ* 'ulubiony'; *pitomicъ* 'wychowanek' < *pitomъ* 'wykarmiony, wychowany'). W pñ.słow. zaświadczone są tylko szcążkowo, np. stczes. *krajčie* 'kromka chleba' (drugi podawany zwykle przykład czes. *střevie* 'trzewik' tu nie należy, analizować go trzeba *střevī-c*, jak wykazuje stczes. *třevī*, psł. *červьsь*, pol. *trzewi-k* 'ts.', o suf. *-eb* zob. wyżej; ukr. *maslyčie, maslyčko* dem. od *maslo* 'masło'.

Typowe są za to dla pñ.słow.¹¹⁴, np. *možiec* dem. (pñd.) < *možь* 'mężczyzna, mąż'; *krajčie* dem. < *krajь* 'okrawek, skraj, kraniec, brzeg'; *kon'ieb* dem. (pñd.) < *kon'ь* 'koń'; *sľnčice* n. dem (pñd.) < *sľnčie* 'słońce', *sľdčice* n. dem. (pñd.) < *sľdčie* 'serce'; *květice* n. coll. dem. (pñd.) < *květьje* n. coll. 'kwiecie'.

2. Suf. *-ieb* regularnie kontynuuje ie. *-iko-*, dokładnym odpowiednikiem jest lit. *-ykas*, tworzące wyrazy deminutywne i patronimiczne¹¹⁵. O bliskim genetycznie i funkcyjnie dubletcie na *-ikz* zob. s. 90.

¹¹⁴ R. Bošković, op. cit., 72—6.

¹¹⁵ Otrębski GL II 278.

Suf. *-ica*¹¹⁶

Występuje w następujących funkcjach:

1. Tworzy nazwy istot płci żeńskiej od odpowiednich nazw męskich, np. *ášćerica* 'jaszczurka' < *ášćerz* 'samiec jaszczurki'; *lišica* 'samica lisa' < *lišz* 'lis'; *vľ'čica* 'wilczyca' < *vľ'čz* 'wilk'; *sam-ica* : *sam-ecz* 'zwierzę płci męskiej; człowiek samotny'; *stār-ica* : *stār-ecz* 'stary człowiek'; *besědn-ica* : *besědn-ikz* 'uczestnik rozmowy, pogawędki'; *blōdn-ica* : *blōdn-ikz* 'kto błądzi, błędzący'.

Szczególą produktywność wykazuje przyrostek *-ica* w tej funkcji w pld.-słow. W Słowiańszczyźnie pld. podstawowym formantem w tej dziedzinie jest *-ska* : *-zka*.

2. Substantywizuje przymiotniki, np. *borovica* (*borovnica*) 'roślina leśna, borówka' < *borovz* (*borovnz*) < *borz* 'bór'; *brusnica* 'jagoda brusznica' < *brusnz* 'związany z tarcem, ostrzeniem, zgarnianiem, zrywaniem'; *čřnica* 'czarna jagoda' < *čřnz* 'czarny'; *desnica* 'prawa ręka' (pld.) < *desnz* 'prawy'; *lěvica* 'lewa ręka' < *lěvz* 'lewy'; *jālovica* 'jalówka' < *jālovz* 'jadowy, nieplodny'; *bystrica* 'wartki, rwący potok, wartka rzeka' < *bystrz* 'bystry'; *gostinica* 'dom gościnny, gospoda' < *gostinz* adi. od *gostz* 'gość, przybysz, obcy'.

Rzadko tylko rezultatem substantywizacji jest rzeczownik abstrakcyjny, np. *blědica* (zach.-pld.) 'bładość' < *blědz* 'błady' : *blědnica* < *blědnz* 'ts.'

Częsty jest typ z adi. na *-nz* jako podstawą derywacyjną, np. *dojnica* 'naczynie do dojenia; dojna krowa' < *dojnz* 'związany z dojeniem'; *piwnica* 'piwnica' < *piwnz* < *pivo* 'piwo, napój'; *tmnica* 'ciemnica' < *tmniz* 'ciemny'; *žitnica* 'spichlerz' < *žitnz* < *žito* 'zboże'. W tych warunkach wyabstrahował się złożony formant *-n-ica*, produktywny dziś w słow. w funkcji tworzenia nominiów loci i instrumenti.

3. Tworzy deminutiva, np. *bābica* < *baba* 'stara kobieta, babka'; *brātanica*, *brātranica* < *bratana*, *bratrana* 'córnka brata; siostra cioteczna albo stryjeczna'; *děvica* < *děva* 'dziewczyna, dziewica'; *ptāica* (pld.-wsch.) < *ptāz* 'ptak'; *osēnica* < *osēna* 'gąsienica'; *kozica* < *koza* 'koza'; *kōrvica* < *korva* 'krowa', *bylica* < *bylb* 'roślina, ziele'; *osica* (zach.) < *osa* 'osika'; *lēsica* < *lēsa* 'plecionka z gałązek, prętów, krata, ogrodzenie plecione'.

W funkcji deminutywnej *-ica* zachowało produktywność w pld.słow. (zwłaszcza w scs. i sch., gdzie w ogóle nie ma zdrobnień na *-zka*, *-zka*). W pld.słow. zachowane szczerkowo, wyparte przez *-zka*, *-zka*.

4. Spotyka się także derywaty odrzeczownikowe związane z przedmiotem wyrażanym przez podstawę, np. *būkvica* 'owoc buku, bukiew' < *buky* *bukvz* 'buk'; *barica* 'odmiana dzikiego prosa' < *barz* 'gatunek prosa'; *gǫdlīca* 'turkawka' < *gǫdlo* 'gardło'.

5. Rzadko spotyka się nomina agentis czy nomina instrumenti z suf. *-ica*, motywowane bezpośrednio przez czasownik, np. *rodica* 'rodzicielka' (pld.-zach.) < *roditi* 'rodzić'; *plēsica* 'tancerka' (pld.-wsch.) < *plēsati* 'płasać, tańczyć'; *skripica* 'rodzaj instrumentu muzycznego' (pln.) < *skripěti*, *skripati* 'grać na takim instrumencie'; stpol. *dāvica* 'choroba gardła', dosłownie 'dławiąca' < *daviti* 'dusić'; pol. dial. *kurzyca* 'zawieja, zamieć, burza śnieżna' < *kurzyó* 'podnosić tumany, np. kurzu'.

Zwykle tego rodzaju twory nawiązują sekundarny kontakt z czasownikiem, pierwotnie oparte były o podstawowy przymiotnik, imiesłów czy rzeczownik, np. *byzica* 'szybko płynąca rzeka, szybki człowiek, zwierzę' (zach.-pld.) < *byz*

¹¹⁶ Rozwadowski WP II 150—4, R. Bošković, op. cit.

'szybki': *bzyiti* 'śpieszyć'; *bujica* 'rwący potok' < *bujь* 'gwałtowny, niepohamowany': *bujiti* 'gwałtownie, bujnie się rozrastać, wzbierać'; *dojilica* 'mamka, zwierzę karmiące' (płd.-wsch.) < *dojiti* 'dawać mleko, karmić piersią' (partic. praet. *dojils*), bezpośrednio do verbum nawiązuje sł. *dojica* 'ts.' Tu należy też typ *blōdnica*: *blōdniks*: *blōdnъ*: *blōditi* (p. wyżej).

6. Tego typu nomina agentis na *-ica* są nieraz także rodzaju męskiego, np. *pijanica* m. f. 'pijak' < *pijanъ* 'pijany': *pijati*, *piti* 'pijać, pić'. Męskie nomina agentis na *-ica* częste są w języku serbochorwackim np. *prica* 'oskarżyciel, adwokat' (stpol. *pierca*): *prъ* 'o *prъti* 'sprzeczać się, dyskutować', *izdajica* 'zdrajca' < *izdājēm izdāvati* 'wydawać, zdradzać'.

7. Z nawarstwienia się suf. *-ica* na nomina actionis na *-a-va* i adi. na *-a-vs* powstał sekundarny formant *-av-ica* (paralelny do *-avka*, zob. s. 94), tworzący zwykle nomina agentis i actionis, np. *pijavica*: *pijavka* 'pijawka': *pijati*, *piti* 'pijać, pić'; *žegavica* 'pokrzywa' < *žegati* < *žego žekti* 'palić'; *tręsavica* 'choroba trzęsąca chorym, gorączka' < *tręsati* < *tręsti* 'trząść'; *kur'avica* 'zawieja, zamieć, zadymka' (płn.) < *kuriti* 'kurzyć'.

Dobrze zaświadczone są też sekundarne derywaty denominalne, np. *bordavica* 'brodawka' < *borda* 'broda'; *nogavica* 'odzienie okrywające nogę' < *noga*, por. *rokvavica* 'okrycie na rękę' < *rokvъ* 'część ubrania ochraniająca rękę' (< *roka*, urzeczownikowiony przymiotnik).

8. Obok *-ica* pojawia się często w tych samych funkcjach *-bka*, *-ska*, nieraz także *-ika* (zob. s. 91—2).

9. Akcent rzeczowników na *-ica* zależy zasadniczo od podstawy. W wypadku podstawy oksytonicznej i cyrkumfleksyjowej właściwa jest akcentuacja *-i-* sufiksalnego (akut). Derywaty od podstaw akutowanych zachowują akut (*bābica*, *stārica*).

10. Suf. *-ica* powstał na gruncie psł. w rezultacie nawarstwienia się strukturalnego formantu *-ka* (zob. s. 89) na wychodzący z użycia nominativus rzeczowników żeńskich zakończony na *-i*.¹¹⁷ A więc **vl'ēi-ka* > *vl'ē-ica*, **dēvi-ka* > *dēv-ica*, **steri-ka* > *ster-ica* 'niepłodna owca' zastąpiły pierwotne **vl'ēi*, **dēvi*, **steri* = stind. *vyki* 'wilezyca', *dēvi* 'bogini', *stari* 'jałowa krowa'.

Por. także zapewne *mātica* 'matka' < *mati-ca*: *mati matere* 'ts.'; *ūlica* 'wydrążone przejście, ulica' < *uli-ca*: *ulijъ* 'wydrążony pień, ul' (bsł. *auleja-*); *pālica* 'pałka' < *pali-ca*: sch. dial. *pālija* 'ts.'

Z genezą formacji dobrze się zgadzają jej podstawowe funkcje: tworzenie femininów, substancytywizowanie żeńskich przymiotników. Funkcja deminutywna, związana ściśle ze strukturalną funkcją formantu *-ka*, ma paralele w innych pokrewnych przyrostkach *-bka*, *-ska*, *-ika*, *-bka*, *-ska*.

Suf. *-bъ*, *-bce*

Suf. *-bъ* występuje w następujących funkcjach:

1. Substantywizuje przymiotniki¹¹⁸:

a) niemotywowane, np. *bělъ* 'człowiek wyróżniający się bielą; zwierzę białej maści' < *bělъ* 'biały'; *bliznъ* 'bliźniak' < *bliznъ* 'bliźni, bliski, pokrewny'; *junъ* 'młody byk; junak, młodzieniec' < *junъ* 'młody'; *slēpъ* 'ślepy człowiek, ślepiec' < *slēpъ* 'ślepy'; *starъ* 'stary człowiek, starzec' < *starъ* 'stary';

b) motywowane, np. *bogatъ* 'człowiek bogaty, bogacz' (zach.-płd.) < *bo-gatъ* 'bogaty'; *synovъ* 'syn brata, bratanek' < *synovъ* < *synъ synu*; *berzovъ*

¹¹⁷ Zob. przede wszystkim R. Bošković, op. cit. 15, J. Rozwadowski, op. cit.

¹¹⁸ E. Čech, op. cit. (przypis 96).

'pręt brzozy, las brzozy' < *berzovъ* 'związany z brzozą' < *berza* 'brzoza'; *lěskovъcъ* 'pręt leszczynowy, zarośla leszczynowe' < *lěskovъ* 'leszczynowy' < *lěska* 'leszczyna'; *gostinъcъ* 'droga publiczna; podarunek dawany przez gościa gospodarzowi' < *gostinъ* adi. od *gostъ* 'gość, przybysz, obcy'; *zvěrinъcъ* 'miejsce, gdzie są zwierzęta' < *zvěrinъ* adi. od *zverъ* 'zwierzę'; *korvinъcъ* 'gnój krwi; obora dla krów' < *korvinъ* 'krowi' < *korva* 'krowa'.

W takich warunkach wyodrębniają się w poszczególnych językach słów. złożone sufiksy *-ovъcъ*, *-inъcъ*, powstałe z nawarstwienia się formantu *-cъ* na przymiotniki z suf. *-ovъ*, *-inъ*.

Okresu psl. sięga złożony przyrostek *-enъcъ* : *-ĕnъcъ*¹¹⁹: *moldenъcъ* : *moldĕnъcъ* 'dziecko, młodzieniec' (stpr. *maldenikis* 'dziecko' < *maldinikas*, por. scs. *mladĕnъcъ* 'ts.'): *moldenъ*, *moldĕnъ* : *molĕdę* *molĕdęte* 'ts.' < *molĕs* 'młody'; *ptenъcъ* 'ptaszek, pisklę' : *ptĕnę* *ptĕnęte* 'ts.' < *pta* 'ptak'; *prĕvenъcъ* : *prĕvĕnъcъ* 'pierwsze dziecko, syn pierworodny' : *prĕvenъ*, *prĕvĕnъ* < *prĕvъ* 'pierwszy'.

Formacja ta powstała z nawarstwienia się *-cъ* na pierwotne tematy na *-en-*.

2. Rzadko łączy się suf. *-cъ* z podstawami rzeczownikowymi, tworząc nazwy osób lub rzeczy związanych znaczeniowo z podstawą derywacyjną, np. *kuznъcъ* 'kował' < *kuznъ* 'kucie; kuźnia' < *kujo* *kovati* 'kuć'; *grnъcъ* 'garnek' < *grnъ* 'piec garniearski, ognisko'; *lipъcъ* 'okres kwitnienia lip; miód lipowy' < *lipa*.

3. Tworzy deminutiva i hypocoristica (typ produktywny w pld.słow., o typowym dla pld.słow. w tej funkcji *-ikъ* zob. s. 90, por. też ogólnosłow. *-ikъ*, *-ikъ*, s. 93), np. *bratъcъ*, *bratĕrъcъ* < *bratъ*, *bratĕrъ*; *bratinъcъ* (zach.-pld.) < *bratinъ* 'brat'; *borъcъ* < *borъ* 'wieprz'; *ĕrvъcъ* < *ĕrvъ* 'czerw, robak'; *byĕcъ* (pld.); pld. *byĕkъ* < *bykъ* 'byk, buhaj'; *vĕnъcъ* < *vĕnъ* 'wianek'; *brusъcъ* (pld.); ogólne *brusъkъ* < *brusъ* 'kamień do ostrzenia'; *ropъcъ* (: *ropъkъ*) < *ropъ* 'brzeg, kant, skraj, rodzaj chustki, część odzieży'.

Tu należą też nazwy młodych zwierząt paralelne do formacji na *-ę* *-ĕte*, np. *agnъcъ* : *agnę* 'jagnię'; *telъcъ* : *telę* 'cielę'; *zĕrbъcъ* : *zĕrbę* 'zrebie'.

4. Tworzy prymarne, odpierwiastkowe nomina agentis, np. *bĕžъcъ* 'biegacz' (zach.-pld.) : *bĕgъ* *bĕkĕti*, *bĕgati* 'biegać'; *boďъcъ* 'kolec; oścień do popędzania bydła' : *boďъ* *bosti* 'bóść'; *borъcъ* 'walezący, wojownik' < *borti* *bor'ъ* 'walczyć, zmagać się'; *lovъcъ* 'myśliwy, rybak' < *loviti* 'łowić'; *mĕnъcъ* 'międlący len' < *mĕnъ* *mĕti* 'miać'; *šivъcъ* 'krawiec, szewc' < *šiti* *šijo* 'szyć'; *zĕrbъcъ* 'kapłan, ofiarnik' < *zĕrъ* *žiti* 'ofiarować'.

Punktem wyjścia były tu formacje motywowane zarówno przez przymiotnik, jak i verbum, np. *brъzъcъ* 'bystra rzeka, szybka istota' < *brъzъ* 'szybki' : *brъziti* 'śpieszyć'; *bystrъcъ* 'rwący potok' < *bystrъ* 'bystry' : *bystriti* 'czynić wartkim, szybkim'. Tu należy też typ *žilъcъ* 'osadnik, mieszkaniec' : *žilъ* partic. praet. act. : *žiti* 'żyć, mieszkać', *znalъcъ* 'znawca' (pld.).

5. Rzadko spotyka się nomina actionis (> n. instrumenti) na *-cъ*, np. *ĕpĕcъ* 'czepiec, obrzędowe nakrycie głowy kobiet' < *ĕpiti* 'ogarniać, otaczać czymś, nakładać czepiec'.

Co do genezy tego rodzaju formacji por. *rumĕnъcъ* 'zaróżowienie twarzy, rumianość' < *rumĕnъ* 'rumiany, zaczerwieniony' : *rumĕniti* *se* 'stawać się rumianym'.

6. Istnieje grupa wyrazów niemotywowanych zakończonych suf. *-cъ*, który w takim wypadku pełni funkcję formantu strukturalnego rozszerzającego pierwotną podstawę, np. *konъcъ* 'punkt albo linia końcowa, koniec, początek' < *konъ* : *konъ* 'ts.', *otъcъ* 'ojciec' < *otъ* 'ts.', *pālъcъ* 'palec, wielki palec' < *pālъ* 'ts.'

¹¹⁹ Belić AsIph XXIII 166, Vaillant GC II 1, 203.

Także i w tych wypadkach można się dopatrywać pierwotnej funkcji deminutywnej czy hipokorystycznej.

7. Dobrze zaświadczone są także neutra na *-ьce*. Formant ten tworzy z reguły deminutiva i hypocoristica, np. *ajьce* (płn. *ajьko*) < *aje* 'jajo'; *bьrmььce* : *bьrmььce* (zach. *bermęćko*) < *bermę* 'brzemie'; *bь'dьce* < *bь'do* 'bardo, grzebień tkacki', *bьltьce* < *bьlto* 'błoto, bagno'; *krosньce* (płn.) < *krosno* 'warsztat tkacki, krosno'; *mьstьce* < *mьsto* 'miejsce'.

Podkreślić trzeba produktywność przyrostka w pld.słow. W płn.słow. nawarstwia się na niego nieraz produktywne tu *-ьko*, np. *bermęćko* (p. wyżej).

8. Suf. *-ьce* występuje również w funkcji strukturalnej, przyswajając pierwotne typy morfologiczne. W tym wypadku mamy właściwie sufiksalne *-konawarstwione* na kończące temat *-i-*. Tak np. *sь'dьce* 'serce' < *širdika < **širdi-ka*¹²⁰, por. lit. *širdis* 'ts.', ie. pierwiastkowe *kerd-* : *kьd-*. Dobrze zaświadczone są stare derywaty bez *-ko-* : *milo-sьdzь* 'miłosierny', *sьditi sь* 'gniewać (się), sierdzić (się)', *o-sьd-ьje* 'osierdzie'.

Podobnie *sьnce* 'słońce' kontynuuje pierwotne *sul-n-i-ka, ie. *sьnel-* : *syen-* pierwotny temat na *-l/n-*. Bez *-ko-*, np. *sьno*, *sьn'e* 'ts.'

9. Akcentuacja wyrazów na *-ьць*, *-ьce* zależy od podstawy derywacyjnej. W wypadku podstawy oksytonicznej i cyrkumfektowanej właściwa jest oksytoneza. Derywaty od podstaw akutowanych zachowują akut.

10. Suf. *-ьць* kontynuuje ie. *-iko-* tworzące przede wszystkim przymiotniki denominalne, spotykane jednak również jako prymarny sufiks dwerbalny, tworzący nomina agentis¹²¹. Wszystkie trzy podstawowe funkcje psł. *-ьць* mają dokładny odpowiednik lit. *-ikas*, substancywizujący przymiotniki, tworzący deminutiva i nomina agentis¹²². Spotyka się dokładne odpowiedniki poszczególnych wyrazów, nawiązujące do okresu bsł., np. *junьць* = lit. *jaunikis* 'młodzieniec; pan młody, narzeczony' (rozszerzone wtórnie przez *-ia-*), *vьньць* = lit. *vainikas* 'ts.', *bьзьць* = lit. *bėgikas* 'ts.', *bodьць* = lit. *badikas* 'ten, kto bodzie (się)', *mьньць* = lit. *minikas* 'międlący, np. len', *šьцьць* = lit. *šivikas* 'krawiec'.

Suf. *-ьca*

1. Tworzy deminutiva. Wypierany przez produktywne dublety na *-ьka*, *-ica*, zaświadczony jest tylko szczerkowo, np. *ovьca* 'owca' : lit. *ovis*, ie. *oъi-s* 'ts.', fem. *oъikā*; *mьšьca* 'muskul, mięsień, ramię' (wypierane przez dublety *mьšьka*, *mьšьica*) < *mьšь* < ie. *mūs* 'mysz; mięsień, muskul' (temat spółgłoskowy); *dьtьca* coll. 'dzieci' (płd.) < *dьtь* coll. 'dzieci'; *dьvьca* dem. < *dьvь* zwykle pl. *dьvri* 'drzwi' : ie. *dh̥wēr-* : *dh̥w̥r-* (temat spółgłoskowy); *vьvьca* dem. < *vьvь* 'sznur'.

Jak widzimy, we wszystkich tych przykładach bezpośrednią podstawę tworzy temat na *-i-*, rozszerzający często ie. wyraz pierwiastkowy.

2. Wyrazy na *-ьca* wykazują zasadniczo akcentuację ostatniej zgłoski¹²³. Akcent w *mьšьca* pod wpływem podstawowego *mьšь*.

3. Suf. *-ьca* kontynuuje ie. deminutywne i hipokorystyczne *-ikā* (tak samo jak i *-ьka*, p. s. 95), por. dokładne odpowiedniki ie.: *ovьca* = stind. *avikā* 'owca'; *mьšьca* = stind. *mūšikā* f. 'mysz'.

¹²⁰ Według Meilleta PLBaud. 2 wyraz ten zdaje się świadczyć o istnieniu w psł. neutrów na *-i-*. Rozszerzenie *-k-* dodano w czasie, gdy rodzaj nijaki był jeszcze odczuwany.

¹²¹ Brugmann Grdr. II 1, 488—91.

¹²² Otrębski GL II 276—8.

¹²³ Rozwadowski WP II 152—3.

4. Całkiem innego pochodzenia jest suf. *-bca* tworzący męskie nomina agentis, np. *bijbca* 'ten, kto bije' (: *bijbcs* 'ts.') < *bijp* *biti* 'bić' (dobrze zaświadczona też oparta na nomen actionis *bojs* postać *bojbcā*, scs. *ubojbca* 'morderca'); *davbca* 'dający, dawca' (płn., pld.-wsch. *davbcs*); *ědbca* 'jedzący, żarłok' < *ěm̄* *ěsti* 'jeść'.

Przyrostek ten dobrze zaświadczony jest w płn.słow., zwłaszcza w języku pol., czes. i sła., a także w scs. (11 przykładów).

5. Powstał on z nawarstwienia się identycznego funkcyjnie *-a* (p. s. 60) na formant *-os̄*. Por. *-yka*, *-aka*.

SUFIKSY Z *-š-*

Suf. *-čs̄*, *-ačs̄*, *-ičs̄*

1. Podstawową postacią jest *-čs̄* tworzące nomina agentis i nomina instrumenti a) od pierwiastków i b) od tematów werbalnych zakończonych na *-i-*, *-a-*, np.:

a) *bičs̄* 'narzędzie do bicia' < *biti* 'bić'; *bričs̄* (pld.-wsch.) 'narzędzie do cięcia, golenia' < *briti* 'golić, ścinać włosy, zarost';

b) *pogoničs̄* 'poganiacz, naganiacz' < *pogoniti* 'pogonić, nagonić'; *rodičs̄* 'ojciec' < *roditi* 'rodzić'; *vodičs̄* 'przywódca' < *voditi* 'wodzić'; *běgačs̄* 'biegacz' < *běgati* 'biegać'; *jsgračs̄* 'gracz' < *jsgrati* 'grać, grać'; *kopačs̄* 'kopiący, narzędzie do kopania' < *kopati* 'kopać'; *kovačs̄* 'kował' < *kovati* 'kuć'; *takačs̄* 'tkacz' < *tkati* 'tkać'; *vradačs̄* 'zaklinacz, wróżbiarz, znachor' < *vrati* 'kłamać, igać'.

2. W takich warunkach wyodrębniły się formanty *-ičs̄* i szczególnie produktywny *-ačs̄*, powstałe z absorpcji wygłosu tematów bezokolicznika podstaw na *-iti*, *-ati*, np. *bodačs̄* 'bodzący (rogiem), to, co bodzie' < *bodp* *bosti* 'bóść'; scs. *kotoričs̄* 'człowiek swarliwy, kłótniwy' < *kotorati* *sę* 'spierać się, walczyć': *kotora* 'spór, walka'.

3. Rzadziej łączą się suf. *-čs̄*, *-ačs̄* z podstawami rzeczownikowymi, np. *bo-gačs̄* (płn.) 'człowiek bogaty' < *bogz* 'bogactwo, szczęście'; *bodačs̄* 'człowiek brodaty, brodacz' (: dłuż., głuż. *brodak* 'ts.') < *borda* 'broda'; *golvačs̄* 'wyróżniający się dużą głową' < *golva* 'głowa'; *br'uchačs̄* 'człowiek o dużym brzuchu' (płn.) < *br'uchz* 'brzuch'; *kolačs̄* 'pieczywo obrzędowe w kształcie koła, pierścienia' (pld. też *kolakčs̄*) < *kolo* 'koło', *rogačs̄* 'rogate zwierzę' < *rogz* 'róg'.

Formacja ta wykazuje oksytonezę i związany z nią nowy akut¹²⁴.

Przyrostek *-čs̄* powstał z nawarstwienia się produktywnego formantu *-jo-* (p. s. 80) na *-kz*. Dokładne głosowo i funkcyjnie paralele znajdujemy na gruncie bałt.: lit. *-kis*, lot. *-kis*¹²⁵.

Suf. *-iče*

1. Przyrostek ten tworzył deminutywne collectiva rodzaju nijakiego najczęściej w zakresie nazw roślinnych. Zachowały się one przede wszystkim w sła., z utratą znaczenia deminutywnego na obszarze kasz.-sli. (szczątkowo tylko także na Śląsku i w Wielkopolsce)¹²⁶. Podstawę derywacyjną tworzyły collectiva na *-tje*. Jako psl. dialektyzm można rekonstruować np. *listoviče* n. 'listki' < *listovje* n. 'liście'; *derviče* n. 'drzewka' < *dervoje* 'drzewa'.

¹²⁴ Topolińska PJ PAN 39 s. 16—7.

¹²⁵ Leskien BN 506, Skardžius ŽD 124, Sławski PSS II 85.

¹²⁶ AJK VIII mapy 358—9, cz. II, s. 73—83.

2. Formant ten powstał najprawdopodobniej z nawarstwienia się produktywnego strukturalnego suf. *-je* na deminutywne *-ice* n., zachowane w funkcji tworzenia deminutywnych rzeczowników zbiorowych w pld.słow. (p. s. 97)¹²⁷. Formacja na *-ie* stanowiłaby więc pośrednie świadectwo pierwotnego większego zasięgu przyrostka *-ice*.

Suf. *-očs*

Jest to rozszerzenie produktywnym formantem *-js* przyrostka *-oka* (p. s. 92). Zaświadczony jest wyjątkowo w podobnej funkcji co sufiks podstawowy, np. *bls-vočs* m. (płd.) 'wymiociny, to, czym się wymiotuje' < *blsvati* 'wymiotować'; cs. *laskočs* 'adulator' < *laskati* 'głaskać, pieścić, łasić się, schlebiać'. Z poszczególnych języków słow. por. pol. dial. *zarłocz* m. 'zarłok'; sch. *glavoč* m. 'ryba Gobius, babka'. Z wtórną zmianą rodzaju: pol. dawne *widocz* f. 'widzenie'.

SUFIKSY Z PODSTAWOWYM *-j*.¹²⁸Suf. *-ls*

1. Przyrostek *-ls* zaświadczony jest szczerkowo w kilku rzeczownikach psł., np. *děls* 'dzielenie, podział, część' (dziedzictwo ie., = stwniem. *teil* 'część'); *ořls* 'węzeł': *veřati* 'wiązać'; *tyls* 'kark': *tyjō tyti* 'tyć' (pierwotnie 'obrzemie, zgrubienie', por. gr. *τύλη* 'nabrzmiałość; modzel; poduszka'); *čechls* 'okrycie, odzienie': *čechati*, *česati* 'drapać; rwać, drzeć'. Są to pierwotne nomina actionis > nomina acti. Częstszy w tej funkcji jest rozszerzony formant *-l's* p. s. 105.

2. W kilku językach pln.słow. spotyka się nomina agentis z tym przyrostkiem. Większy zasięg wykazuje *kvičals* 'ptak kwiczoł *Turdus pilaris*' (pln.) < *kvičati* o 'ostrym, piskliwym głosie, kwiczeć'. Częste są tego typu ekspresywne nazwy działacza w czes., np. *loudal* 'lubiący zwlekać, guzdrałski' < *loudati se* 'guzdrać się'; *žvanil* 'gadula, papla' > *žvaniti* 'papiać' (częsty typ nazwisk). Są to urzeczownikowione pierwotne imiesłowy na *-ls*.

3. Suf. *-ls* kontynuuje ie. *-lo-*. W języku lit. mamy także nomina actionis i nomina acti (rzadko też nomina agentis) z suf. *-las*¹²⁹ = psł. *-ls*. Ważną funkcją ie. *-lo-* było tworzenie przymiotników także i czynnościowych, stąd imiesłowy w słow., również w językach orm. i toch.¹³⁰

Suf. *-lo, -slo*

1. Przyrostki te były w psł. produktywne w funkcji formantu tworzącego nomina instrumenti. Postać *-slo* występuje po spółgłoskach zębowych, po innych spółgłoskach i po samogłoskach mamy *-lo*, np. *čersllo* 'krój pługa': *čersti čyto* 'ciąć, kroić'; *ěsla* pl., (**ěd-slo-*) 'jasła, żłób': *ěd-* w *ěmь ěsti* 'jeść'; *māslo* 'maśło, olej, tłuszcz ze śmietany': *mažō māzati* 'smarować, mazać'; *poversllo* 'powrósło, rodzaj powroza': *poversti povřzō* 'związać'; *prěslo* 'wrzeciono; część płotu z żerdzi, między dwoma słupami': *prěsti prěđō* 'prząść'; *vesllo* 'wiosło': *vesti vežō* 'wieźć, wiosłować';

¹²⁷ Por. R. Bošković, op. cit., 74, Belić AsiPh XXIII 175.

¹²⁸ Por. Doroszewski PF XIV 34—85, Schulze Zbornik Jagić 343—7, Benveniste Origines 40—9.

¹²⁹ Otrębski GL II 101—2, Leskien BN 451—3.

¹³⁰ A. Meillet, Wstęp do językoznawstwa ie. *, 1958, 227, Benveniste Origines 43

grebĭlo 'zgrzebło, pogrzebacz, łopata, wiosło' : *grebŏ greti* 'grzebać, zgarniać; wiosłować'; *krěslo* 'prymitywny stołek, stołek z oparciem' (płn.) = lit. *krė'slas* 'ts.' : *krāsė* 'ts.'; *proglo* 'sidla na ptaki' : *pręgŏ prękti* : *prŏžiti* 'napinać, napręzać'; *ryĭlo* 'narzędzie do kopania, rydel; ryj świni' : *ryti rŏjŏ* 'kopać, ryć'.

2. Rzadko spotyka się te przyrostki w funkcji tworzenia nominów actionis (> nomina acti), np. *čislŏ* 'liczba' : *čisti čitŏ* 'liczyć, czytać'; *dělo* 'czyn, praca' : *děti* 'czynić, robić'; *načĕlo* 'początek' (płd.-wsch.) : *načĕti* 'zacząć'; *opĕlo* 'pienie żałobne' (płd.) *opĕti* : *pĕti* 'śpiewać'; *prĕdlo* 'przędzenie; przędza'; *prĕdŏ prĕsti* 'prząść'; *remeslo* 'rzemiosło, rękodzielnictwo' (płn.) : *remes-*, lit. *remėsas* 'rzemieślnik'; *remėstas* 'rzemiosło'; *sādlo* 'sadło, tłuszcz osadzający się w ciele' : *sāditi* 'sadzić'.

3. Jak widzimy, podstawę derywacyjną stanowi z reguły pierwiastek czasownikowy prymarnych normalnie z wokalizmem *-e-*.

4. Suf. *-lo* : *-slo* zachowuje pierwotną opozycję derywatów prymarnych akut : oksytoneza (*māslo* : *veslŏ*)¹³¹.

5. Przyrostki te są dziedzictwem ie., ale produktywną formacją stały się dopiero w psł. Mamy dokładne odpowiedniki ie. niektórych wyrazów, np. *ve-slo* = łac. *vĕlum* 'żagiel' (ie. *ueġh-slo-*); *čerslo* = lit. *keřslas* 'narzędzie do puszczania krwi'; *krěslo* = lit. *krė'slas* 'ts.' Dokładny odpowiednik psł. *-lo* : *-slo* — lit. *-las*, *-slas* tworzy także zarówno nomina instrumenti, jak i nomina actionis > nomina acti¹³².

6. Postać *-slo* ma się tak do *-lo* jak ie. *-smo-* : *-mo-*, *-smen-* : *-men-*¹³³ p. s. 127.

Nomina agentis na *-lo*

1. W kilku językach słow. dobrze są zaświadczone męskie (niekiedy dwurodzajowe) ekspresywne nomina agentis o ujemnym zabarwieniu uczuciowym¹³⁴, np. stpol. *wlazĭlo* 'intruz' : *wlečĕ*; sch. *bājalo* 'znachor, czarownik' : *bājati* 'zamawiać, czarować'; *blebĕtalo* (słc. *blebetđilo*) 'papla' : *blebĕtati* 'paplać'; ros. dial. płn. *vrđlo* 'łgarz' : *vratĕ* 'łgać'; ukr. *brĕchalo* 'kłamczuch' : *brĕchaty* 'kłamać'. Typ ten jest produktywny w sch., słc. i ukr. Jest to urzeczownikowiony imiesłów na *-lŏ* rodzaju nijakiego (por. wyżej s. 103).

W poszczególnych językach słow. spotyka się w tej funkcji suf. rozszerzony o wygięsową samogłoskę podstawowego tematu werbalnego *-a-*, *-i-*, a więc *-alo*, *-ilo*.

Suf. *-la*

1. Formant ten tworzy przede wszystkim nazwy narzędzi, np. *česla* 'narzędzie do zeszkrobrywania, zdrapywania, obcinania' : *česati* 'skrobać, drapać, czeesać, obcinać'; *tesla* 'topór ciesielski' : *tesati tešŏ* 'obrabiać siekierą, ciosać'.

Z wyrazów niemotywowanych należy tu zapewne *osla* 'osełka, kamień do ostrzenia' : *ostrŏ*, bśl. *ašra-* 'ostrzy'.

Do tej grupy nawiązuje także niemotywowane *šila* 'żyła' : *šica* 'nić, struna, drut' (p. s. 97).

Wszystkie te wyrazy utworzone są wprost od pierwiastka.

¹³¹ Kuryłowicz IG II 148.

¹³² Otrębski GL II 102, 108.

¹³³ Meillet Ét. 414.

¹³⁴ Zob. Kurzowa PKJ PAN Kr. 26 s. 15.

2. Prawdopodobnie suf. *-la* kryje się także w niemotywowanym *vila* 'rusalka, nimfa', łączonym z biał. *vejō* 'ścigam', lit. *vejū vjūti* 'gonić za kim'. Byłoby to więc pierwotne nomen agentis.

3. W kilku językach pń.słów. (pol., zwłaszcza dial., czes. dial., ros., brus.) dobrze zaświadczone są ekspresywne męskie albo dwurodzajowe nomina agentis na *-la* typu pol. *krzykała* 'człowiek krzyżący, krzykliwy' (od XIII w.) < stpol. *krzykać* 'pokrzykiwać'; ros. *kućila* 'hulaka' < *kućiti* 'hulać, birbantować'. Oparte na imiesłowie przeszłym czynnym na *-lā* nawiązują one z jednej strony do synonimicznych formacji na *-lā*, *-lo* (p. s. 103—4), z drugiej zaś do nominów agentis na *-a* (p. s. 60).

W poszczególnych językach słów. spotyka się w tej funkcji formant rozszerzony o wygiętość samogłoskę tematu podstawy derywacyjnej *-a-*, *-i-*, a więc *-ala*, *-ila*.

4. Suf. *-la* kontynuuje ie. *-lā* : *-slā*. Kilka wyrazów pśł. ma dokładne odpowiedniki ie., np. *tesla* : stnord. *þeyla* f. 'topór', stwniem. *dehsala* 'ts.'; *žila* : lit. *gysla* 'zyla'; *męgla* 'mgła' (: *męžati* 'mżyć', o opadach związanych z mgłą) : lit. *miglā* 'ts.', gr. *δμήλη* 'mgła, opar, dym, ciemność, mrok'.

W języku lit. dobrze zaświadczony jest typ pejoratywnych nominów agentis na *-la*, wyróżniających się metatonią akutową, np. *vėpla* 'gapa, gamoń' : *vėpti* 'rozdziawiać, gębę', *rėkla* 'krzykacz, plaksa' : *rėkti* 'krzyczeć'¹³⁵.

Suf. *-l'ě*

1. Przyrostek *-l'ě* występuje w podobnych funkcjach co podstawowe *-lā*. Tworzy przede wszystkim nomina agentis od czasowników o temacie inf. na *-ě-*, *-a-*, wyjątkowo też od czasowników prymarnych, np. *chorstěl'ě*, *korstěl'ě* 'derkacz, chrusciel, Crex pratensis' < *ch(v)orstěti* 'chrzęścić, szeleścić', *koval'ě* 'kował' (pń.) < *kovati* 'kuć'; *smjāděl'ě* 'śmierdziel' (pń.-zach.) < *smjāděti* 'śmierdzić'; *bodl'ě* 'roślina kłująca, zwykle oset' (zach.-pń.) < *bodō bosti* 'bóść, kłuć'.

W tej funkcji *-l'ě* zachowane zostało w pń.słów., pewną produktywność wykazuje jeszcze w ros. i ukr.¹³⁶

Do tego typu (a także do nazw działacza na *-lo*, p. s. 104) nawiązują bułg.-maced. pejoratywne męskie nomina agentis na *-lō*, *-lo*, np. bułg. *lěžlō* (maced. *lažlō*) < *lěža* 'kłamie'; *krādłō* (maced. *kradlō*) 'złodziejaszek' < *krādā* 'kradnę'¹³⁷.

2. Wyjątkowo spotyka się nomina actionis (> n. acti) na *-l'ě*, np. *kāšl'ě* 'kaszel' (biał. *kās-ljō-*) : lit. *kōšėti kōšiu* (stlit. praes. *kōšmi*) 'kaszlać'.

3. Częstsze są nawiązujące do nazw czynności także prymarne nomina instrumenti, np. *česl'ě* 'zgrzeblo, grzebień' (zach.-pń.) : *česati* 'skrobać, drapać, cesać'; *ryl'ě* 'narzędzie do kopania, rycia' (zach.-pń.) < *ryti* 'kopać, ryć'.

4. W poszczególnych językach słów. *-l'ě* służy do tworzenia ekspresywnych atrybutywnych określeń ludzi, np. sli. *brodāl* 'brodacz', stezes. NO *Bradāl* : pśł. *borda* 'broda'; pol. dawne *nogał*, czes. dial. laskie *nohal* 'długonogi' : *noga*; stpol. i dial. pol. *gębal* 'człowiek o wielkich wargach, pyskacz' : *gęba*, por. sch. *gübälj* m. 'parszywy koń' : *güba* 'trać'.

5. Derywaty na *-l'ě* wykazują najczęściej pierwotną oksytonezę, niekiedy też akut na pierwotnie długiej samogłosce rdzennej.

6. Formant *-l'ě* powstał przez nawarstwienie się strukturalnego suf. *-jě* (p. s. 80) na podstawowe *-lā*. Dokładnym odpowiednikiem jest lit. suf. *-lys*,

¹³⁵ Otrębski GL 104.

¹³⁶ Sławski PSS II 87.

¹³⁷ Sławski PSS II 87.

tworzący również nomina agentis i nomina actionis¹³⁸. Wyjątkowo spotyka się dokładne odpowiedniki bałt., np. *kāšl'š* = łot. *kāšļi* m. pl. 'koklusz', por. też lit. *kosulys*, alh. *kollē* 'ts.' (*k'ās-lā*).

Suf. *-l'a, -l'ji, -l'ja*

1. Te sekundarne formanty powstały z nawarstwienia suf. *-ja, -jji, -lja* (zob. s. 81—2, 84) na podstawowe *-l-*.

2. Wyjątkowo tylko spotyka się prymarne nomina actionis (> n. acti) i nomina instrumenti, np. *ořl'bjja* : *ořl'bjja* 'orka, uprawa roli; pole orne, zaorane': *orati* 'orać'; *grabl'e* pl. f. (płd.) : *grabl'ě* pl. f. (płn.) 'grabie' : *grabiti* 'zgarbiać grabiami, grabić' (por. lit. *grėbljys* 'grabie').

3. Do suf. *-l's* nawiązują formanty *-li, -l'ja*¹³⁹ tworzące nomina agentis, pierwotnie dwurodzajowe, później ograniczone do rodzaju żeńskiego. Typ ten produktywny w sch. i śle. dobrze zaświadczony jest też w ukr., ros., szczególnie w stozes., bułg.

Przykłady: *prėdli* : *prėd'l'bjja* 'prządka' : *prėdo* *prėsti* 'prząść'; *tkali* : *tkal'bjja* 'tkacz; tkaczka' (płd.-wsch.) : *tkati* 'tkać'; *rodil'bjja* 'położnica' (płd.) : *roditi* 'rodzić'.

4. Dokładne bałt. odpowiedniki tego formantu lit. *-lė*, łot. *-le* występują w funkcji tej samej: tworzą nomina agentis, actionis (acti), instrumenti¹⁴⁰.

Suf. *-ls* : *-sls* (tematy na *-š-*)

1. Repartycja obu postaci jest taka sama jak przy *-lo* : *-slo* (p. s. 103). Należy tu przede wszystkim kilka archaicznych nazw narzędzi, np. *gōšli* pl. f. 'gęśle' : *gōdō* *gōsti* 'brzmić, grać na instrumencie strunowym'; *ėšli* pl. f. 'ja-sła, złób' : *ėms* *ėsti* 'jeść' (por. *ėsla* s. 103); *sopl's* f. 'piszczalka, fujarka' (dial.) : *sop'ėti* 'dąć, brzmieć, grać na piszczałce'.

2. Z kolei wymienić trzeba pierwotne nomina actionis > nomina acti, np. odpierwiastkowe **ořsl's* w złożeniach *lėto-ořsl's* 'jednoroczny pęd, latorośl' (< **lėto-ořst-sls*) : *lėto* 'lato, rok', *ořsti* *ořstō* 'rosnąć', *ot-ořsl's* 'pęd rośliny wyrosły od pnia, odrosł' (< *ot-ořsti* 'odrosnąć, wyrosnąć ponownie'; (od tematu infinitiwu) *vijal's* 'burza, zamieć' (płn.) : *vijati* (: *viti* 'wić') 'wić się, kurzyć się, np. o zamieci'.

3. Tu należy też niemotywowane *mšsl's* f. 'myślenie, wynik myślenia' (**mūd-sli-*) : ie. *mēudh-* : *mūd'h-* 'rozważać, pragnąć, lit. *maudžiū* *maūsti* 'pragnąć, tęsknić'.

4. Suf. *-ls* wykazuje również niemotywowane *ōgl's* m. 'węgiel', pierwotny temat na *-š-* (z wtórnym przejściem do odmiany na *-š-*), kontynuujące ie. *ang-'ts.*' (o odpowiednikach bałt. p. niżej).

5. Podany materiał składa się z dwóch zasadniczych warstw. Pierwsza pierwotna nawiązuje do suf. *-lo-* : *-slo-* (p. s. 103—4). Należą tu wyrazy typu *gōsli*, *ėšli*, *sopl's*, *mysl's*, *ōgl's*. Spotyka się tutaj dokładne odpowiedniki ie., np. *ōgl's* = lit. *anglis*, stpr. *anglis* 'ts.'

Grupa druga powstała przez nawarstwienie się suf. *-s* (tworzącego abstracta deverbalne i denominalne, na pierwotny imiesłów na *-ls*¹⁴¹. Punktem

¹³⁸ Otrębski GL II 105—7.

¹³⁹ R. Bošković, Razvitak sufiksa u južnoslov. jezickoj zajednici, 1936, 143—9, Sławski PSS II 87.

¹⁴⁰ Leskien BN 455—64, Endzelin LG 250—1, Otrębski GL II 105—7.

¹⁴¹ Por. Brugmann Grdr. II 1, 383—4, Lohmann KZ LVIII 207.

wyjścia były więc formacje typu *byls* 'roślina, ziele; to, co się stało, co było' < *byls* 'który istniał, wyrósł' : *byti* 'być, żyć, istnieć'; *gnils* 'zgnilizna' (dial.) < *gnils* : *gniti* 'gnić'¹⁴².

Suf. *-ěls* (tematy na *-i-*)

1. Należą tu przede wszystkim nazwy czynności i stanu rodzaju żeńskiego, ulegające zwykle konkretyzacji w nomina acti, nomina instrumenti, np. *gyběls* 'zaguba, zagłada' (płd.wsch.) : *gyběti*, *gybnoti* 'ginać'; *kopěls* 'kąpanie (się), kąpiel, woda, naczynie do kąpienia, miejsce kąpielii' : *kopati* (sę) 'kąpać (się)'; *metěls* 'zamięć śnieżna, zawierucha' : *met?* *mesti* 'rzucić, ciskać; wiać, dać, o zawiei, zawierusze'; *obitěls* 'mieszkanie; rodzina' (płd.) : *obitati* 'mieszkać'; *pečěls* (*pek-ěls) 'smutek, troska' (płd.-wsch.) : *pekti* *gę* 'troszczyć się'; *skrižals* 'tablica, płyta' (zach.-płd.) : sch. *križati* 'krajać'; *topěls* 'przepaść wodna; bagno' : *tonoti* (*topnoti) 'tonać';

scs. *mlěčals* 'milczenie' : *mlěčati* 'mleżeć'; *obrětěls* 'znalezienie, odkrycie' : *obrěsti* *obrěstę* 'znaleźć'.

2. Wszystkie te rzeczowniki oparte są o pierwiastek werbalny. Wyjątkowo tylko brak motywującego czasownika, np. *glīběls* 'trzęsawisko, przepaść, otchłań' (dial.) : *glīb* 'ts.', *glībaks* 'grząski, bagnisty'; *kopěls* 'przędziwo; przyrząd do przedzenia' : *kop-rě*, *kop-erě* 'kędzior'.

3. Wyodrębnia się grupa nazw instrumentów muzycznych: *piščěls* (*pisk-ěls) 'piszczalka, fujarka; kość podudzia, piszczel' : *piščati* 'piszczeć'; *sopěls* 'piszczalka' : *sopěti* 'dać, brzmieć, grać na piszczalce' (por. *sopls* s. 106); *svirěls* 'fujarka, piszczalka' (płd.-wsch.) : *svirěti*, *svirati* 'gwizdać, grać na piszczalce'.

4. Na uboczu stoi wyraz *dětěls* 'działanie, czyn' : *děti* 'kłaść, czynić'. Może to być twór literacki z epoki cyrylo-metodiańskiej. Spółgłoska *-t-* może pochodzić z nawarstwienia się na synonimiczne abstractum *děts w scs. *blagoděts* 'dobry uczynek, łaska' (p. jednak niżej).

5. Ogromna większość należących tu wyrazów wykazuje regularny akut na długiej samogłosce sufiksu, wyjątkowo na długiej samogłosce rdzennej (*gyběls*).

6. Widać wyraźne nawiązania do formacji na *-ls*¹⁴¹. Kilka należących tu wyrazów można by uważać za derywaty na *-ls* od czasowników stanu na *-ěti*: *gyběls*, *sopěls*, *piščěls*, *svirěls*, scs. *mlěčals*. Por. też *sopěls* : *sopls* 'ts.', ros. dial. *bogatěls* f. 'bogactwo' : *bogatěts* 'bogacić się' (w opozycji do *bogatěls* m. 'bogacz' z suf. *-l's* < *-ljo-*).

Wyrazy tego typu mogą stanowić punkt wyjścia całej kategorii. Już jednak w ie. istniały abstracta na *-ěl*, rekonstruowane na podstawie het. *-ēl* (*šu-ēl* 'wiązadło, sznurek' : łac. *suō* 'szyję, łączę'; *hark-ēl* 'kara śmierci' : *hark-* 'umierać') i łac. typu *quer-ēla* 'skarga, narzekanie' : *queror* 'żalić się, jęczeć'; *loqu-ēla* 'mowa, słowo' : *loquor* 'mówić'. Także i złożone *-t-ěls* ma paralelę w het. i łac.

Suf. *-al's*

1. Jest to formant złożony: *-a-l's*. Samogłoska *-a* pochodzi z absorpcji morfologicznej wygłosu tematu podstawy derywacyjnej. A więc *-al's* wyodrębniło się z podstawowego typu *kov-a-ti* : *kov-a-ti* (p. s. 105), np. *šival's* 'krawiec' :

¹⁴² O rzeczownikach tego typu w strus. i w ros. zob. Azarch Leks. drevneruss. 238—54.

¹⁴³ Zob. Varbot DIS 76.

¹⁴⁴ Meillet Ét. 417.

ševěč : *ševějъ* 'ts.' : biał. *siuwiō* (> lit. *siuvà*). Do tego wyrazu nawiązuje stare f. *švati* : *švaktja* 'szwaczka'.

2. W kilku językach słow. spotykamy *-al'* w funkcji formantu tworzącego atrybutywne ekspresywne określenia, np. *nosal'* (zach.) 'człowiek o wielkim nosie' < *nosz*; pol. *wąsal* 'męczyzna z długimi wąsami' : *wąs*. O stanowiącym punkt wyjścia typie *noga-l'* : *noga* p. s. 105.

Suf. *-elz*

1. Przyrostek ten wyjątkowo pojawia się w starych wyrazach psł. Od podstawy werbalnej utworzone są: *kvičelz* 'ptak kwiczoł, *Turdus pilaris*' (dial.) : *kvičati* 'kwiczeć'; *vjitelz* 'rozeń; matówka' (dial.) : *vjíteti* 'obrać, kręcić, wiercić'¹⁴⁵ (nomina agentis); *bršelz* 'skorupa, czerep' (płd.-wsch.) : *bršati* 'trzeć, ściierać, rzucać', por. bułg. *štrbel* 'szczerba, wyszczerbione naczynie, narzędzie' : *štrbiti* 'wyszczierbiać'.

Tu zapewne należy też niemotywowane *dětelz* : *dětlz* 'dzięcioł, *Picus*' (*den-tel < *del-tel < *delb-tel) : *delbti* : *dľ'bti* 'dłubać' (a więc pierwotnie 'dłubiący, złobiący')¹⁴⁶.

2. Od podstawy przymiotnikowej utworzone jest dial. *živelz* 'stworzenie, to, co żyje' : *živz* 'żywy' : *živq žiti* 'żyć'. Por. bułg. dial. *bršel* 'nurt rzeki' : *bržz* 'szybki'.

3. Derywat odrzeczownikowy: *pelvelz* 'chwast' : *pelva* 'plewa' : *pelvo pelti* 'plewić'.

4. Z rzeczowników rodzaju nijakiego należy tu *kydelo* 'stado, trzoda' (płd.) < *kydo* 'ts.' Jest to zapewne pierwotne deminutivum. W sch. zaświadczone jest *-el* w hipokorystycznych imionach osobowych¹⁴⁷.

5. Przyrostek *-elz* kontynuuje ie. *-e-lo-*, dobrze zaświadczone zarówno w rzeczownikach prymarnych, jak i sekundarnych (deminutiva)¹⁴⁸. W funkcji dem. częstsza jest w słow. odmianka *-el'* - *el'* (p. niżej), której odpowiada dokładnie lit. *-elis* : *ēlis*¹⁴⁹. Także i w abstraktach zaświadczone jest już w ie. oboczność postaci *-el-* : *-el'*¹⁵⁰.

Suf. *-el'*

1. Występuje zasadniczo w tych samych funkcjach co *-elz*, np. dewerbalne *šmel'* : *šmel'ъ* 'trzymiel' : (*š*)*šmiti* 'powodować ból, ścisnąć';

denominalne: *kypel'* 'prymitywne obuwie z kawałka skóry lub łyka' (dial., = stpr. *kurpelis* 'kopyto', lit. *kurpālis* 'kopyto szewskie') : *křpa* 'płat, kawałek skóry' : *křpati* 'łatać, szyć'; sch. *bršelj* 'ptak pomurnik, *Tichodroma muraria*' : *bržz* 'szybki'; deminutiva: *bratel'* hip. : *bratz* 'brat' (por. lit. *broterēlis* 'braci-szek'); *kydel'* 'trzoda, stado' (dial.) < *kydz* 'ts.'; *košel'* : *košēl'* 'pleciony kosz, kobiaika' < *košb* 'kosz'.

Dobrze zaświadczone są też hipokorystyczne męskie imiona osobowe na *-el'* : *-el'a*¹⁵¹.

¹⁴⁵ Varbot DIS 83.

¹⁴⁶ Sławski SE I 202—3, Vasmer REW I 387—8. Spółgłoska *-t-* według nominów agentis na *-tel'*, ślady postaci *dětel'* są zachowane.

¹⁴⁷ Maretić Rad JA LXXXII 100.

¹⁴⁸ Brugmann Grdr. II 1, 365—7.

¹⁴⁹ Otrębski GL II 114—7.

¹⁵⁰ Benveniste Origines 42—3, van Wijk RES XVI 243—4.

¹⁵¹ Maretić Rad JA LXXXII 101, Taszycki Rozprawy I 86.

Suf. *-ela, -el'a*

1. Przyrostki te występują w podobnych funkcjach co podstawowe *-elō, -el'ō*. Jedynym ogólnosłow. wyrazem jest *bčela* 'pszczoła', najprawdopodobniej pierwotne nomen agentis do *bučati* 'buczeć, brzęczeć o pszczołach'. Do tego samego typu należy też *kvičela* : *kvičala* 'ptak kwiczoł, Turdus pilaris' : *kvičelō* 'ts.' : *kvičati* 'kwiczeć'.

2. W kilku językach słow. poświadczona jest dem. *košel'a, košěl'a* (płn.) : *košel'ō, košěl'ō* : *koš* 'kosz'; *pustel'a* 'pustynia' < *pustō* 'pusty'.

3. W poszczególnych językach słow. mamy też nomina agentis (zwykle pejoratywne) i nomina attributiva z tymi suf. (psł. *-ela, -ēla* : *-el'a, -ēl'a*).

O męskich imionach osobowych na *-el'a* p. wyżej s. 108.

4. Formanty te mają nawiązania ie.¹⁵²

Suf. *-olō*

1. Spotyka się wyjątkowo w derywatach a) odrzeczownikowych, b) odprzymiotnikowych, c) odczasownikowych, np.:

a) *vřcholō* 'wierzchołek, szczyt' : *vřchō* 'ts.' Z poszczególnych języków słow. por. czes. *hrbol* m. 'zgarbienie' : *grbō* 'garb'; ślę. *kozōl* 'koszyczek z kory' : *kozubō* 'ts.' (: *koza* 'koza', też o różnych przedmiotach podobnych kształtem);

b) bułg. *barzōl* 'potok górski' : *barzel* 'ts.' < *barz* 'szybki';

c) *sokolō* 'sokół, Falco' : *sokotati* dźwkn. np. o głosie sroki, kury (por. też *sočiti* 'śledzić, łowić').

2. Dokładnym odpowiednikiem suf. *-olō* jest lit. *-alas*¹⁵³, formant bardzo produktywny, częsty w nazwach czynności i działacza, derywowanych od podstaw dźwkn., np. *plēpalas* 'paplanina; papla' : *plēpēti* 'paplać'.

Spotyka się także w funkcji deminutywnej, np. *draūgalas* : *draūgas* 'towarzysz'.

Suf. *-ol'ō, -ol'ō*

1. Także i te przyrostki są wyjątkowe, np. *bōbol'ō* 'pęcherz na skórze' (płd.-zach.) : *bōbzol'ō* 'pęcherz na wodzie, na skórze, nabrzmienie, guz' : *bōba* 'pęcherz, bąbel, narośl na ciele, roślinie'; *mozol'ō* 'śląd uderzenia, siniec, krwiak; guz, odcisk, nagniotek' : stwniem. *masar* 'sęk, narośl na drzewach', lit. *māzgas* 'węzeł, supełek; guz, sęk' (są ślady grupy *-zg-* też w słow.).

2. Obok postaci *mozol'ō* (temat na *-jo-*) zaświadczony jest także pierwotny temat na *-i-* masculinum, a więc *mozolō* *mozoli*¹⁵⁴.

3. Suf. *-ol'ō* powstał z nawarstwienia się strukturalnego *-jō* na pierwotne *-olō*. Tak np. *bōbol'ō* zakłada pierwotne **bōbolō* = lit. *buimbalas* 'pęcherz, bąbel; owalny, kulisty przedmiot, duży węzeł'. Por. lit. suf. *-alis* (dawny i dial.) tworzący pejoratywne określenia osób, np. *smirdālis* 'śmierdziel' : *smirdālas* 'smród'¹⁵⁵.

Suf. *-ola, -ol'a*

1. W materiale psł. pojawiają się wyjątkowo, np. *gomola* : *gomol'a* 'bryła, gruda' : *žimo žeti* 'cisnąć, gnieść, tłoczyć', w lit. dokładny odpowiednik męski *gāmalas* 'bryła, kawał, ugnieciona masa'.

¹⁵² Meillet MSL XIV 1, Otrębski GL II 114—8.

¹⁵³ Otrębski GL II 109—12. O germ. *-ala-* < *-olo-* p. Brugmann Grdr. II 1, s. 367.

¹⁵⁴ Vaillant GC II 1, s. 149.

¹⁵⁵ Otrębski GL II 112.

Z poszczególnych języków słow. por. pol. dial. kasz. *bruzgola* 'bąbel na wodzie' : *bruzgati* (*bruzgati*) 'pluskać, pryskać' : lot. *brūzgalas* pl. 'bąble na wodzie powstające w czasie deszczu'; czes. *mrtvola* 'trup, zwłoki' (: ros. *mértveľs* m. 'umarły') : *mýtvz* 'martwy'; dial. laskie *bachrola* 'gruba kobieta' : *bachrata* 'ts.'; nomina agentis: sch. *zólja* 'osa' < **bzol'a* : *bzati* 'bzykać, o dźwięku wydawanym przez lecące owady'; ros. dial. *susólja* 'pijak' : *susólitě* 'powoli pić'.

2. Także i w lit. feminina na *-ala* są rzadkie¹⁵⁶.

Suf. *-ulz*, *-ul'z*

1. Pojawiają się wyjątkowo, np. *krivulz* : *krivul'z* 'coś krzywego, np. krzywe drzewo, zakręt, zawój rzeki, drogi' < *krivz* 'krzywy'.

Częściej spotyka się je w nazwach osobowych, przede wszystkim w sch. i bułg.¹⁵⁷

2. Formanty te powstały na gruncie psł. Nawiązują do suf. *-ulz*, *-z'z*, ie. *-ulo-*, lit. *-ulas*, *-ulyš*.

Suf. *-ul'a*, *-ula*

1. Przyrostek *-ula* nie występuje w wyrazach psł. W poszczególnych językach słow. spotyka się go w funkcji formantu ekspresywnego tworzącego zwykle augmentativa, czy też pejoratywne nomina agentis¹⁵⁸.

2. Ekspresywny suf. *-ul'a*¹⁵⁹ dobrze jest zaświadczony we wszystkich prawie językach słow. Tworzy deminutiva i hypocoristica, (niekiedy jednak też augmentativa, np. w ukr.), rzeczowniki atrybutywne (odprzymiotnikowe i odrzeczownikowe), np. nazwy krów od ich maści. Nierzadkie są nomina agentis (zwykle z odcieniem pejoratywnym). W kilku językach słow. derywuje także nomina feminativa, przede wszystkim nazwy żon od nazwisk czy zawodów mężów.

Dobrze poświadczony jest formant *-ul'a* również w imionach osobowych.

Obok podstawowego rodzaju żeńskiego spotyka się masculina (imiona osobowe, formacje ekspresywne, zwłaszcza nomina agentis).

3. W słownictwie psł. najczęstsze są deminutiva i hypocoristica, np. *babül'a* (płn.) < *baba* 'baba, babka'; *bobül'a* < *boba* 'coś okrągłego, zwłaszcza jagoda'; *böbül'a* < *böba* 'kulisty, owalny przedmiot, pęcherzyk, bąbel'; *děvül'a* (płn.) < *děva* 'dziewczyna, dziewica'; *gomül'a* < *gomz* 'bryła kulista, gruda'; *žegszul'a* (płn.) < *žegza* 'kukułka'.

4. Spotyka się też rzeczowniki odprzymiotnikowe, np. *krivül'a* 'krzywizna, coś krzywego, człowiek krzywy, kulawy' < *krivz* 'krzywy'; *sivül'a* 'siwa krowa' < *sivz* 'siwy'.

5. Formacje odczasownikowe: *češul'a* 'łuska, np. ryby; oderwana gałązka' (dial.) : *češp* *česati* 'drapać, skrobać, czesać; rwać'; *chodül'a* 'szczudło' : *choditi* 'chodzić' (nomen instrumenti).

6. Początkowa samogłoska sufiksu wykazuje z reguły akut.

¹⁵⁶ Leskien BN 476.

¹⁵⁷ Zob. Maretić Rad JA LXXXII 127, Warchoł PSS III 56—7.

¹⁵⁸ Por. Doroszewski PF XIV 67—8, Smal-Stockyj, Abriss der ukrainischen Substantivbildung, 1915, 38.

¹⁵⁹ Por. Belić AslPh XXIII 192—3; Zaręba SFPS V 457—64; Warchoł PSS III 55—63.

7. Suf. *-ula*, *-ul'a* są innowacją psł. Nawiązują do ie. deminutywnego *-ulā* (tak jak *-ulz*, *-ul'b* do ie. *-ulo-*), por. np. lit. *-ulé* w funkcji deminutywnej i hipokorystycznej¹⁶⁰, *-ula* w funkcji tworzenia nazw żeńskich od odpowiednich męskich¹⁶¹.

Suf. *-zls*, *-zlo*

1. Zachowane są szczątkowo w kilku wyrazach, np.:

od podstawy przymiotnikowej: *bygzls* 'ptak kowalik, Sitta' zach.: psł. *bygzlěz*: *bygz* 'szybki, prędki';

od podstawy czasownikowej: *syszls* 'suseł, Citellus' (dial., z obocznymi postaciami: *szszls*: *szszls*): *sysati* 'świstać, syczeć' (nomen agentis); *sedzlo* 'siodło': ie. *sed-*, psł. *sedo sēsti* 'siaść', dokładny odpowiednik może w łot. *sedli* > *segli* m. pl. 'siodło' < bałt. *sedula*¹⁶².

Niemotywowane: *ogzls* 'kął, róg, narożnik' < ie. *ang-*: *ank-* 'zginać', dokładny odpowiednik: łac. *angulus* 'kął, róg' (**angu-lo-*); *pkzls* (pld. też *pszls*) 'smoła' < ie. *pik-* 'ts.', łac. *pix picis*, lit. *pikis* (**pik-yo-*), gr. *πίσσα* (*pkija) 'ts.'.

2. Suf. *-zls*, *-zlo* kontynuują ie. *-ulo*¹⁶³. Spotyka się dokładne odpowiedniki ie. poszczególnych wyrazów psł. (p. wyżej *sedzlo*, *ogzls*, por. też niżej *bōbzl'b*). Najbliższym odpowiednikiem jest lit. *-ulas*¹⁶⁴ tworzące nomina actionis, n. acti, a także szereg wyrazów o odczeniu deminutywnym. Lit. *-ulas* alternuje niekiedy z *-alas*¹⁶⁵, por. wyżej s. 109 *bōbzl'b*: *bōbol'b* = lit. *buūbulas* 'pączek kwiatu; guz, węzeł, bryłka': *buūbalas* 'pęcherz, bąbel; owalny kulisty przedmiot; węzeł'.

Suf. *-zlb*

1. Także i ten formant jest wyjątkowy. Spotyka się zarówno w derywatach dewerbalnych, jak i denominalnych. Tworzy nomina agentis (n. instrumenti), np. *ob-vřtzb* 'wierzchnia część przodu wozu, obracająca się na sierzdzeniu, służąca do kierowania wozem' (zach.): *ob-vřtēti*: *vřtēti* 'kręcić, obracać'. Spotyka się też derywaty odrzeczownikowe i odprzymiotnikowe, np. *bōbzlb*: *bōbol'b*: *bōba* (p. s. 109); *krno-dupzlb*: *krno-dupzlb* 'człowiek małego wzrostu, niewyrośły, skurczony, kurdupel' (pln.) < *krno-dupa* 'krótki, kusy'.

Bezpośrednia podstawa derywacyjna niejasna w wyrazach: *vorzlb* 'wróbel' (dial., z obocznymi postaciami *vorbzjs*: *vorbzcs*): łot. *zviřbulis*: lit. *žvirblis* 'ts.'; *sopzlb* 'wydzielina z nosa, smark; zwisający kawał lodu' (dial., oboczne postacie: *sopzlb*, *sopzlb*, *sopul'b*): łot. *sapulē*, *sāpuli* pl. 'smarkle'¹⁶⁶.

2. Formant *-ul'b* powstał przez nawarstwienie się *-js* na podstawowe *-zls*, por. *bōbzlb*: lit. *buūbulas* (p. wyżej). W podanych przykładach widać dokładne odpowiedniki bałt. Lit. *-ulys*, *-ulis* tworzy nomina actionis (> n. acti), nomina agentis, rzeczowniki odprzymiotnikowe i odrzeczownikowe¹⁶⁷.

Suf. *-zla*

1. Zaświadczony jest wyjątkowo, np. *metzla* 'miotła' < *metp mesti* 'zamiatać'.

¹⁶⁰ Otrębski GL II 128.

¹⁶¹ Leskien BN 485.

¹⁶² Buga RR II 306, Trautmann BSW 259, por. jednak Mühlenbach III 812.

¹⁶³ O tym suf. zob. Brugmann Grdr. II 1, 367—8.

¹⁶⁴ Otrębski GL II 124—8, por. też Endzelin LG 254—6.

¹⁶⁵ Otrębski GL II 125.

¹⁶⁶ Mühlenbach III 709.

¹⁶⁷ Otrębski GL II 126—8.

Występuje też w wyrazach niemotywowanych, np. *ǰsgulā* (*igulā): stpr. *ayculo* 'ts.' < *aigulā (ie. *aik-* : *ik-* : *aigu-*); *bǰdsla* 'grzyb' (płn.) : lit. *budē* (*budiā), *budēlē*.

2. Równie rzadki jest lit. odpowiednik *-ula*¹⁶⁸.

Suf. *-ilb* (temat na *-i-*)

Pojawia się wyjątkowo, np. *bryzǰilb* f. 'wyprysk na ciełe, pryszcz, bąbel' (zach.) : *bryzǰati* 'bryzgać, pryskać'.

Suf. *-ylz, -ylo*

1. Zachowany jest szczątkowo, np. w derywatach prymarnych: *kopǰylz* : *kopǰylo* 'narzędzie do kopania, kopaczka; kopyto; stram sań' : *kopati* 'kopać'; *kovǰylz* : *kovǰyl'ib* 'trawa ostnica, Stipa' (płd.-wsch.) : *kovati* 'bić metal młotem, kuć; ciąć, nacinać, złobić kamień' (por. należące tu goc. *hawī* 'siano', niem. *Heu* 'ts.' : *hauen* 'siec, bić').

Ze względu na znaczenie są to pierwotne nomina agentis.

2. Samogłoska *-y-* suf. *-ylz, -ylo* mogła się wyabstrahować z nom. sg. tematów na *-ū-* (por. niżej *bodyl'ib* : *bodȳ bodzve* 'oścień rybacki'), względnie z nom. sg. spółgłoskowych tematów na *-en-* (por. niżej *-yla*). Dokładnym odpowiednikiem suf. *-ylz* mogłoby być lit. *-uolas* (*-uolys*, f. *-uolė*), lit. *-uo-* może niekiedy występować zamiast *ū*¹⁶⁹. Rekonstruuje się również ie. formant *-ūlo-*¹⁷⁰.

Suf. *-yl'ib*

1. Jako formacja świeższa, powstała z nawarstwienia się *-jib* na podstawowe *-ylz*, przyrostek ten zaświadczony jest lepiej. Tworzy przede wszystkim wyrazy tego samego typu co *-ylz*, a więc pierwotne nomina agentis, np. *badyl'ib* 'bezlistna łodyga kłująca, roślina kłująca' : *badati* iterativum do *bodȳ bosti* 'bósć, kłuć'; *bodyl'ib* 'ostry, kłujący przedmiot, kolec, cierń' : *bodȳ bosti*; *motyl'ib* 'motyl' : *motati* 'motać, kręcić, potrząsać, kołysać', rozwój znaczenia jak w niem. *Falter* 'motyl' : gr. *πάλλω* 'potrząsam, macham, wywijam, kołyszę'¹⁷¹; tu należy też oboczna postać *metyl'ib* 'motyl' : *metȳ mesti* 'rzucać, ciskać; wiać, rozwiewać; zgarniać, czyścić miotłą'.

O wyrazie *kovyl'ib* p. wyżej.

2. Spotyka się również derywaty denominalne, np. *kostyl'ib* 'kostur, szczudło, kula' (wsch.) < *kostib* 'kość' (por. należące tu *kosturz* pierwotnie 'narzędzie kościane'); *grǰbyl'ib* 'zgarbienie, garb' (wsch.) < *grǰibz* 'garb'.

3. Formant *-yl'ib* alternuje niekiedy z *-ul'ib* np. *grǰbyl'ib* : *grǰbul'ib* (płd.-wsch.) 'małe wzniesienie; narośl'; *motyl'ib* : *motul'ib*, *metyl'ib* : *metul'ib*.

Suf. *-yla*

Zalicza się tu niekiedy wyrazy *kobyła* i *mogyła*, oba niezbyt pewne. Psł. *kobȳla* 'samica konia, klacz' jest w związku z łac. *cabō -ōnis* 'wałach', *caballus* 'koń, zwłaszcza roboczy', gr. *καβάλλης* 'ts.'. Nie jest wykluczone, że bezpośrednio podstawą psł. *kobyła* jest *koby, nom. sg. pierwotnego tematu na *-n-*. Właściwym sufiksem byłoby tu więc strukturalne *-la*.

¹⁶⁸ Leskien BN 485, Otrębski GL 126.

¹⁶⁹ Otrębski GL I 181—2; II 128—30.

¹⁷⁰ Brugmann Grdr. II 1, 368, 371.

¹⁷¹ Kiparsky VJ 1956 5, 134—5.

Pśł. *mogyla* jest podejrzane o pożyczkę orientalną. Mało prawdopodobny jest związek z *mogo mokli* 'móc', sugerujący pierwotne znaczenie 'miejsce panujące'¹⁷².

Suf. *-blz, -blo, -ila*

1. Przyrostki te zaświadczone są szczerkowo. Formant *-blz* zachowany jest w derywatach dewerbalnych, np. nomen agentis *pětblz* 'kogut' (płd.): *pěti* 'śpiewać, piąć' (co do *-t-* por. nomina agentis na *-tel-*, i *pastuchz, pětuchz*, s. 74); nomen instrumenti *vítblz* 'cewka tkacka, motowidło' (dial.): *vítí* 'wić, nawijać'¹⁷³; *vítz* 'res torta'.

2. Spotyka się też derywaty denominalne, np. *kozblz* 'samiec kozy' < *koza* 'Capra'.

3. Wyrazy niemotywowane: *orēblz* 'orzeł': ie. *er-*, *or-*, lit. *erēlis*, dial. *arēlis* (bałt. *erēliā-*) 'ts.', lit. postaci *ēras, āras* są sztucznymi derywatami wstecznymi¹⁷⁴; *svj'dblz*: *svj'dslo* 'świder, wiertło': stwieniem. *swert* 'miecz', ie. *swer-* 'ciąć, kłuć, wiercić'; *kōdblo*: *kōdbla* 'kędzior, kosmyk splecionych włosów' (*kudbilo*: *kudbā* 'ts.'): *kōd-ēlb* 'kądziel', *kōd-rē, kōd-erē* 'kędzior'.

4. Niekiedy *-blz* alternuje z *-elz*, np. *dētblz*: *dētelz* 'dzieciół' (p. s. 108).

5. O deminutywnym suf. *-lę* wyabstrahowanym z formacji na *-blz* zob. pod suf. *-el-*

6. Derywaty na *-blz* wykazują zwykle pierwotną oksytonezę, wyjątkowo barytonezę.

7. Suf. *-blz* kontynuuje ie. *-i-lo-* (*-i-* z pierwotnego tematu na *-i-*)¹⁷⁵. Por. wyżej *vítblz*: *vítz*. Nie widać podstaw do wyprowadzania go z germ.¹⁷⁶ Dokładny odpowiednik lit. *-ilas* (f. *-ila*) zachowany jest również szczerkowo.¹⁷⁷

Suf. *-dlo*

1. Jest to podstawowy formant pśł. nominów instrumenti. W bogatym materiale wyróżnić trzeba dwie zasadnicze warstwy: derywaty prymarne (od pierwiastka werbalnego) i derywaty sekundarne od tematów czasownikowych. Warstwa pierwsza, archaiczna, zaświadczone jest w pewnej ograniczonej ilości wyrazów. Warstwa druga jest produktywna. W poszczególnych językach słów. wyderywowały się złożone suf. *-a-dlo, -i-dlo* z wyabstrahowaną samogłoską tematyczną podstawowego czasownika.

2. Derywaty prymarne, np.: *bīdlo* 'narzędzie do bicia, ubijania, np. kołatka, płoch w krosnach': *bīti* 'bić'; *bydlo* 'miejsce pobytu, miejsce zamieszkania' (zach.): *byti* 'być'⁸ (pierwotnie 'to, co służy do życia'); *borđlo* (*zabordlo*) 'to, co służy do obrony, zaporą, umocnienie, palisada': *bortí bor'q* 'zмагаć się, walczyć'; *gŕđlo* 'gardło': *žerq žerti* (*žerq žrati*) 'pożerać, pochłaniać', ie. *g^{er-}*: *g^{erē-}* 'ts.' (od tej samej podstawy także: *žerđlo* 'gardziel, ujście rzeki; wąwóz; źródło', *žŕđlo* 'gardziel, czelusć; wąwóz'); *mēđlo* 'przyrząd do międlenia lnu, konopi, międlica': *mēti mēno* 'miać, międlić'; *mŕđlo* 'coś służącego do mycia, prania': *myti* 'myć'; *sidlo* 'siódło': ie. *sē(i)-*, lit. *siēti siejū* 'wiązać'; *šidlo* 'narzędzie

¹⁷² Vasmer REW II 144, tu też przegląd innych objaśnień.

¹⁷³ Vaillant RES XXIII 156—7, J. J. Mikkola, Mélanges Pedersen, 1937, 411.

¹⁷⁴ Fraenkel LEW 122.

¹⁷⁵ Brugmann Grdr. II 1, 368, Specht UID 245.

¹⁷⁶ Z germ. wyprowadzał *-blz* Vaillant RES XXIII 156—7.

¹⁷⁷ Otrębski GL II 121.

do szycia, szydelko' : *šiti* 'szyć'; (*s*)*krīdlo* 'skrzydło' : ie. (*s*)*krei-*, lit. *skriētī skriėjū* 'latać'.

Jak widać, wokalizm pierwiastka nie jest jednolity. Postulowane budową *-e-*, *-ei-* jest jednak dobrze zaświadczone.

3. Derywaty sekundarne: *bēlīdlo* 'środek do bielienia; miejsce, gdzie się coś bieli' < *bēliti* 'czymś białym powlekać, bielić'; *brękādlo* : *bręōādlo* 'brzękadło' : 'gađuła, papła' < *bręcati*, *brękati*, *bręcaci* 'brzęczeć, dźwięczeć'; *kropīdlo* 'narzędzie do kropienia' < *kropiti* 'kropić'; *nosīdlo* 'nosze, przyrząd do przenoszenia ciężarów; nosze do przenoszenia zwłok, mary' < *nositi* 'nosić'.

4. W okresie historycznym widać tendencję do rugowania derywatów prymarnych. Tak np. obok *ordlo* pojawia się *oradlo* : *orati*, obok *bidlo* : *bijadlo* : *bijati*.

5. Obok prymarnego znaczenia narzędzia czynności spotyka się też, jak widzieliśmy, znaczenia sekundarne: miejsca czynności, czy nawet wykonawcy czynności (*brękadlo*). W kilku językach słow.¹⁷⁸ dobrze zaświadczone są także nomina actionis na *-dlo* (częste szczególnie w pld.słow., zwłaszcza w bułg. i sło.). Mało prawdopodobne jest dopatrywanie się tu pierwotnej funkcji suf. *-dlo*. Najbardziej prawdopodobne jest to znaczenie sekundarne, uogólnione z podstawowego konkretnego.

6. Akcent wyróżnia derywaty prymarne od sekundarnych. Pierwsze mają albo akcent na długiej samogłosce rdzennej (*bidlo*), albo też oksytonezę: (*s*)*krīdlo*¹⁷⁹. Derywaty sekundarne wykazują akcent samogłoski tematycznej podstawy derywacyjnej (*bēlīdlo*).

7. Psl. *-dlo* może kontynuować zarówno ie. *-tlo-* (> lit. *-klas*)¹⁸⁰, jak i ie. *-dhlo-*¹⁸¹. Oba te sufiksy tworzyły także prymarne nomina instrumenti. Kilka przytoczonych wyrazów psł. ma dokładne, czy też bardzo bliskie odpowiedniki ie., np. *ordlo* = lit. *árklas* 'socha, radło'; *sidlo* : stwniem. *siula* < *siūdhlā* (por. też łac. *sūbula* 'ts.' < *sū-dhlā* : *suō* 'szyję'); *grdlo* : lit. *gurklīs* 'podgardle, wole', str. *gurele*, stlit. *gurklē* 'gardło'; *žerdlo* : lit. *gerklē* 'gardło, gardziel'; *bidlo* : stwniem. *bīhal* m., ags. *bil* n. 'topór' < *bipla-*, *biđla-*; *bydlo* : lit. *būkla* 'mieszkanie, miejsce pobytu'.

SUFIKSY Z PODSTAWOWYM *-n-*¹⁸²

Suf. *-nā*

1. Przyrostek *-nā* zachował się w pewnej ilości z reguły niemotywowanych derywatów prymarnych (zwykle od pierwiastków werbalnych) o znaczeniu konkretnym, np. *belnā* (*belens*) : *bļnā* 'lulek, *Hyoscyamus niger*' : ie. *bhel-* 'biały, błyszczący', gal. *belinuntia*, ags. *beolone* (**bhelunā*) 'Hyoscyamus'; *čērns* 'podstawa ogniska, palenisko, głębokie naczynie do warzenia' : ie. *ker(ə)-* 'palić, żarzyć, się', łot. *čēri* 'rozżarzone kamienie na sklepieniu pieca łaźni', stwniem. *hērd* 'ognisko, palenisko, piec kuchenny'; *čl'nā* 'łódka, czółno' : lit. *kėlnas* 'ts.'

¹⁷⁸ Zob. Rusek ZUJ 1958 s. 222—7.

¹⁷⁹ Kuryłowicz Acc. 287.

¹⁸⁰ J. J. Mikkola, Mélanges Pedersen, 1937, 409—13, Brückner KZ XLVI 206—11, por. też Otrębski GL II 132.

¹⁸¹ Brugmann Grdr. II 1, 381, Meillet Ét. 315, SC 356.

¹⁸² Zob. Doroszewski PF XV 2, 3—16.

kélmaz 'pień drzewa' (ie. *kel-* 'bić, ciąć, siekać'); *dernz* 'krzew i drzewo Cornus; berberys, cieriń' : *dero durati* 'drzeć', tu też *dýnz* 'darń', stind. *dírna-* 'peknięty, rozłupany'; *gýnz* 'ognisko, palenisko, piec garncarski' < ie. *g^hynos* (< **g^hher-* 'gorący') : łac. *fornus* 'piec', stind. *ghrná-* 'żar'; *ménz* 'miara' (pln.) : *méra* 'ts.' < ie. *mē-* 'mierzyć', stind. *mānam* n. 'mierzenie, miara'; *pelnz* 'łup; zbiór, żniwo; niewola' = lit. *pélnas* 'zysk, zarobek', stind. *papa-* 'obiecana zapłata', ie. *pel-* 'zyskać, zarobić, sprzedać'; *týnz* 'cieriń' : stind. *týnam* 'trawa, źdźbło, ziele', goc. *paúr-nus* 'cieriń', ie. (*s*)*ter-* 'drewniec, sztyniec'; *senz* 'sen' < *szpnz : *szpati* 'spać', ie. *sup-no-*, gr. *σπνος* 'sen'; *vénz* 'wianek' : *viti vijó*, ie. *wei-* 'wić'.

Jak widać, wokalizm pierwiastka nie jest jednolity. Obok najczęstszego stopnia zredukowanego pojawia się też -e- i oczekiwane w tym typie -o- (-é-).

2. Suf. -*nz* tworzy także odpierwiastkowe, prymarne przymiotniki. Nie dziwi więc, że wśród rzeczowników znajdujemy niekiedy substantywizowane przymiotniki, np. *sernz* 'szron' : *sernz* 'biały, siwawy' : lit. *šerškšnas* 'szron' : 'szarawy, siwawy, koloru szronu'; *blaznz* 'majaczenie, mamienie, pokusa; błąd; człowiek błędzący, obłąkany' : *blaznz* 'zwodniczy, błędny, obłąkany'.

3. Suf. -*nz* kontynuuje ie. -*no-* formant zarówno prymarny, jak i sekundarny¹⁸³. Jak widać z podanych przykładów, nierzadkie są odziedziczone wyrazy ie. z tym przyrostkiem. Dokładny odpowiednik lit. -*nas* (z odmianką -*snas*) ograniczony jest, podobnie jak słow. -*nz*, zasadniczo do formacji starych, datujących się niekiedy z okresu ie.¹⁸⁴

4. Wyodrębnia się grupa archaicznych rzeczowników należących pierwotnie do tematów na -*ū-*¹⁸⁵, a więc z pierwotnym suf. -*nū-*, np.: *sýnz* < ie. *sūnis* 'syn' : stind. *sūnú-*, lit. *sūnūs*; *čínz* 'porządek, obrzęd; narzędzie, broń; czyn' : ie. *k^{ei}-* 'układać warstwami, porządkować', stind. *cinóti*, *cáyati* 'ts.'; *stánz* 'miejsce postoju, przebywania, obóz' : *stati* 'stanać', stind. *sthána-* n. 'stanie; pobyt; stanowisko', stper. *stána-* n. 'miejsce'; *čelnz* 'człon' : lit. *kelšs* 'kolano; kolanko na źdźbłę', psł. *kol-ěno* 'kolano'; *černz* 'szczeka, ząb trzonowy' : kimr. *cern* 'szczeka', bret. *kern* 'lejek w młynie', łot. *čēruoklis* 'ząb trzonowy'; *česnz* 'czosnek' (płd.) : *česati* 'drapać, czesać, drzeć, rozrywać'.

5. Do tego typu nawiązuje odosobnione psł. *ž^r'ny ž^r'nzve* f. 'żarna', bsł. *gīr-nū-* f. (ie. *g^r'nu-* 'ts.' : *g^{er}-* 'ciężki'), stpr. *girnoywis*, łot. *džirnis* (: lit. *gīrnos* f. pl.) : goc. -*qairnus* f. (**g^{er}anu-*), stnord. *kvern* f. (**g^{er}nā*) 'ts.'

Suf. -*no*

1. Zaświadczony jest, podobnie jak -*nz*, w pewnej ilości najczęściej niemytywowanych derywatów prymarnych, np. *dšno* 'dno' (**dhub-no-*) = lit. *dūgnas* 'ts.' (*dūbnas), gal. *dubno-* 'świat', ie. *dheub-* 'głęboki'; *krosno* (zwykle pl. *krosna*) 'drewniana rama używana do różnych celów, np. nosidło; stojak, wał tkacki, warsztat tkacki' : lit. *krūšė* 'krzesło, fotel', psł. *krěslo* 'ts.'; *tskno* 'grzybień, lilia wodna' (zach.) : lit. *luknė* f. 'ts.'; *runo* 'wełna owcy, skóra wraz z wełną' : *rzvati* 'rwać, odrywać, skubać', lit. *ráuti* 'ts.'; *sěno* 'siano' < ie. *koi-no-*, lit. *šiėnas*, gr. *κοινά* 'ts.'; *sukno* 'sukno, gruba tkanina z czystej wełny zgrzebnej' : *sukati* : *sokati sokō* 'skręcać przedzę, nić, powróż'; *věno* 'wiano' (*věd-no) : gr. *ἔδνον* 'ts.' : psł. *vedō vesti* 'wieść, pojmować za żonę'¹⁸⁶; *ž^r'no* 'ziarno' < bsł. *žirna-*, ie. *g^r-no-m*

¹⁸³ Brugmann Grdr. II 1, 254—65.

¹⁸⁴ Otrębski GL II 166—9.

¹⁸⁵ Meillet Ét. 453—4, Ekkert UZIS XXVII 51—68.

¹⁸⁶ Benveniste Origines 14 dopatruje się tu śladu ie. tematu na -*r/n-*.

'ts.', łac. *grānum*, niem. *Korn* 'ts.', lit. *žirnis* 'groch' (< ie. *ger-* 'dojrzewać', psł. *zvrēti* 'ts.').

2. Formant *-no* spotyka się również w funkcji strukturalnej formantu rozszerzającego archaiczny, heteroklityczny typ słowotwórczy, np. *bagno* : *bagnz* 'błotnisty, grząski teren, bagno' (pln.) : germ. *bhaghro-*, *bhoghro-* 'ts.' pierwotnie ie. archaiczny typ nominalny na *-r/n-*¹⁸⁷; *łoż-es-no* (zwykle pl. *łożesna*) 'miejsce, gdzie znajduje się płód, łono matki, macica' : *logo *ložese : *ležati* 'leżeć', por. należące do tej rodziny gr. *λέχος* n. 'łożo'.

Do wyrazu *łożesno* nawiązuje, być może, synonimiczne psł. *lono* < **log-s-no*¹⁸⁸.

Suf. *-na* (*-sna*, *-zna*)

1. Przyrostek *-na* zachował się w pewnej ilości najczęściej niemotywowanych derywatów prymarnych (częściej od pierwiastków werbalnych). Znaczenie jest zwykle konkretne, spotyka się jednak również nomina acti (: n. instrumenti) < nomina actionis.

Przykłady:

born'a *born'ŏ* 'brona' < ie. *bher-* 'ciąć', psł. *borti* *bor'ŏ* 'zмагаć się, walczyć'; *blizna* 'śląd po ranie, znamię; błąd w tkaninie' : *bliz-* < ie. *bhlīg-* : *bhleīg-* 'bić, uderzać'; *cēn'a* *cēnŏ* 'zapłata (jako zadośćuczynienie), okup; wartość czego' = lit. *kaina*, dial. *kainā* 'cena, wartość', awest. *kaēnā* 'odwet, zemsta, kara', gr. *κοινή* 'okup za zabójstwo, grzywna; rekompensata, zemsta', ie. *q'oīnā* < *k'eī-* 'zapłacić jako zadośćuczynienie, odpokutować'; *glina* 'głina', gr. *γλίνη* 'klej' : lit. *gliēti* *glieju* 'smarować, lepić', ie. *glei-*; *mēna* 'zmiana, zamiana; faza księżyca' = lit. *at-mainā*, łot. *mainā* 'zmiana', bśł. *mainā* < ie. *mei-* 'zmieniać'; *pelna* : *pelena* 'pielucha' : ie. *pel-* *pel-* 'okrywać, osłaniać', 'skóra, osłona', z suf. na *-n-* też gr. *πέλλας* acc. pl. 'skóry', łac. *pellis* 'skóra'; *pēna* 'piana', stpr. *spoyano* 'ts.' (bśł. *pōinā*) : stind. *phēna-* m. 'ts.'; *ślina* 'ślina; śluz' = łot. *sliēnas* f. pl. 'ślina', ie. *slēi-* : *lei-* 'śluzowaty, lepki'; *storn'a* 'przestrzeń; jedna z dwu powierzchni czego' : *sterti* 'rozciągać, rozpościerać'; *struna* 'struna' < ie. *streu-* < *ster-* 'smuga, pręga, pasmo, promień'; *vin'a* 'przyczyna, wina' : lit. *vaina* 'błąd, wada, skaza', łot. *vaina* 'wina, przewinienie, błąd' < ie. *uei-*, lit. *vyti* *vejū* 'pędzić, gonić, ścigać'; *vļ'n'a* 'fala' = łot. *vilna*, lit. *vilnis* 'ts.', ie. *uel-* 'kręcić, wić, zwijać', scs. *vslajati* sę 'być miotanym, np. falami'; *vļ'na* 'wełna' = lit. *vilna*, łot. *vilna*, goc. *wulla*, stind. *ūrnā*, łac. *lāna* (*vlānā) 'ts.', ie. *uļ-nā* (*uel-*, *uel-* 'włos, sierść, wełna'); *žl'n'a* 'gatunek dzięcioła' = lit. *gilnā* 'drozd', łot. *dziļna* 'dzięcioł', ie. *ghel-* : *ghel-* 'zółty, zielony, szary, niebieski'.

2. I tu, jak przy suf. *-ns*, trafiają się substantywizowane przymiotniki, np. *bol'n'a* 'błona; biaława warstwa drzewa pod korą' < *bolns* 'białawy, jasny' = lit. *bálnas* 'ts.'

3. Suf. *-na* występuje też w funkcji strukturalnej przy rozszerzaniu archaicznego typu słowotwórczego, np. *stęzna* 'ścieżka, dróżka' : *stęga*, *stęza* : *stęgda* 'ts.', goc. *staiga* 'droga' (pierwotnie zapewne wyraz pierwiastkowy) < *steigh-*, psł. *stig-* 'śpieszyć, pędzić za kim'; *łina* 'bagno, moczar, muł' : *timen-*, scs. *tīmēno* 'muł, bagno'; *vesn'a* 'wiosna' : stind. *vasan-tā-* m. 'ts.' (**ues-en-to-*) : lit. *vāsara* : *vasarā* 'lato', łac. *vēr* *vēris* n. (*uēsŕ), gr. *ἔαρ* *ἔαρος* 'wiosna' (*uēsŕ), e. heteroklityczny temat na *-r/n-* *ues-ŕ* *ues-n-es* 'wiosna'¹⁸⁹.

¹⁸⁷ Ben veniste, op. cit. 12.

¹⁸⁸ Vasmer ES II 517 (dopisek Trubačeva).

¹⁸⁹ Benveniste, op. cit. 16, Pokorny IEW 1174.

4. Wyodrębnia się grupa rzeczowników z suf. *-sna*, wyjątkowo też *-zna*, np. *dęsna* : *dęsno* (*dēt-sna : *dēt-sno) 'dziaśło', ślad pierwotnego ie. *edont-* : *dont-* : *dnt-* 'ząb', lit. *dantis*, stpr. *dantis*, łac. *dens dentis* (*dnt-s); *lun'a* 'księżyc, blask księżycy, luna' ie. *louk-s-nā* : łac. *lūna* 'księżyc, blask księżycy', stpr. *lauwnos* pl. 'gwiazdy', awest. *raoxšna-* 'błyszcący', ie. *leuk-* 'świecić' : 'jasny, świecący', podstawą temat na *-es-* : *-s-* por. lit. NW *Laukesā*; *plesna* (*plet-sna) 'podeszwa stopy, stopa' : lit. *plesnā*, *plėsnas*, *plāsnas*, łot. *plēsna*, *plēksna*, stpr. *plasmeno* 'ts.', ie. *plet-es-* (**plet-* 'szeroki a płaski; rozszerzać'), stind. *práthah* n. 'szerokość, rozszerzenie';

tryzna 'stypa pogrzebowa, uroczystość ku czci zmarłego' : *traviti* 'dawać na pożarcie, karmić, zużywać, niszczyć', por. csł. *tryti* 'ścierać, trzeć', *raz-tryti* 'frangere'.

5. Jak widać wokalizm pierwiastka nie jest jednolity. Dobrze zaświadczone jest oczekiwane w tym typie *-o-* (*-ě-*, *-u-*).

6. Suf. *-na*, *-sna* kontynuują ie. *-nā*, *-snā*¹⁹⁰. Podane przykłady pouczają, że nierzadkie są odziedziczone wyrazy ie. z tym formantem.

Odmianka *-zna* powstała na gruncie psł. Por. *-snъ* : *-znъ* (s. 118—19) i podane wyżej *blizna*, gdzie *-z-* należy do pierwiastka.

W języku lit. wśród wyrazów na *-na*, *-sna* mamy też wyraźne nomina actionis, a także pejoratywne nomina agentis¹⁹¹.

Suf. *-n'a*

1. Jedynym pewnym starym przykładem jest *tón'a* (**topn'a*) 'toń, obszar połowów' : *topiti* 'topić', *tonoti* 'tonać'.

Brückner¹⁹² zaliczał tu też *von'a* 'woń, zapach', rekonstruuje **vod-n'a* w nawiązaniu do csł. XIII w. *svodet* 'cuchnie', lit. *uodžiū ūosti* 'wąchać, węszyć', gr. ὄζω 'pachnąć, wonieć'.

Najprawdopodobniej wyraz ten należy jednak do *o chati* 'wąchać' kontynuuje pierwotne **an-ǰā*¹⁹³.

2. Suf. *-n'a* powstał z nawarstwienia się strukturalnego *-ja* na podstawowe *-na*. Dokładne odpowiedniki mamy w bałt.: lit. *-nia*, *-né*, łot. *-ņa*¹⁹⁴.

Zob. produktywne *-n'a* (s. 138—9).

Suf. *-nъ*, *-snъ*, *-znъ*

1. Przyrostek *-nъ* zachowany jest szczerkowo. Typowym wokalizmem pierwiastka tej formacji jest *-o-*. Występuje przede wszystkim w kilku pierwotnych nazwach czynności (z wtórnym przejściem w nomina acti), np. *bornъ* 'spór, walka, obrona; narzędzie walki, broń' : *borti bor'o* 'waleczyć', dokładny odpowiednik lit. *barnis* 'spór, sprzeczka, kłótnia'; *dānъ* 'podatek, danina' : *dati damъ* 'dać', lit. *duōnis* 'danina'; *kaznъ* 'wskazywanie, pouczanie, rozkazywanie, napominanie, karanie, kara' : *kazati* 'mówić, głosić, polecać, rozkazywać, napominać, karcieć'; *per-stanъ* 'przestawianie, przerywanie, przestaniek' : *per-stati* 'przebrać, przerwać'.

¹⁹⁰ Brugmann Grdr. II 1, 254—65.

¹⁹¹ Otrębski GL II 168—9.

¹⁹² KZ XLV 27, SE 631.

¹⁹³ Trautmann BSW 9.

¹⁹⁴ Otrębski GL II 171—2, Endzelin LG 211.

2. Wyjątkowo spotyka się abstracta od wyrażeń przyimkowych, np. *powoń* 'powódź' (dial., *powodnъ) < *po vodě* 'po wodzie', por. synonimy *powodъ*, *powodnъ*.

3. Mamy kilka wyrazów niemotywowanych na *-nъ*, np. *dolnъ* 'dłoń' < *del-*, por. lit. *dėlna*, łot. *dēlna* 'ts.'; *rěnъ* 'mielizna, ziemia, piasek naniesione przez wodę' (wsch.) : *rějati* 'bieżeć, mknąć, napierać', *rěka* 'rzeka', ie. (*e*)*rei-* 'płynąć', por. stind. *renú-* 'kurz, pył'; *sěnъ* 'cień; miejsce osłonięte, ocienione' (**skāi-ni-*) : *sjati* 'świecić, błyszczeć', *sojъ* 'blask'.

4. W funkcji strukturalnej występuje *-nъ* w *abolnъ* 'jabłoń', rozszerzając pierwotny temat spółgłoskowy ie. *ābol-* : *ābel-*, *ābl-*. Dokładny odpowiednik: str. *wobalne* 'ts.' (*ābalni-*).

5. Suf. *-nъ* kontynuuje ie. *-ni-* tworząc m. in. abstracta dewerbalne. Podstawowy element tego formantu *-i-* tworzył tak w ie., jak i w psł. abstracta dewerbalne. Obok prymarnych formacji na *-ni-* współistniały imiesłowy na *-no-* (podobnie *-ti-* : *-to-*). Stąd pierwotnie prymarne *dans* (: *dati*) mogło nawiązać stosunek z imiesłowem *danz* jako sekundarne abstractum na *-i*¹⁹⁵.

6. Jak widać z podanych przykładów, kilka wyrazów ma dokładne odpowiedniki bałtyckie. Lit. *-nis*, łot. *-nis* zachowane są również szczerunkowo¹⁹⁶.

W tej samej funkcji co *-ni-* występował w ie. także suf. *-nā*, stąd nierzadkie oboczności, np. *dolnъ* : lit. *dėlna*, *sěnъ* : gr. *σκηνή*, dor. *σκάνᾱ* 'namiot, buda, osłona np. namiotu' (**sk'āinā*); *abolnъ* : śrirl. *aball* 'ts.' (*abalnā), *v'na* 'fala' : lit. *vilnis* 'ts.'

Suf. *-snъ*

1. Występuje w kilku wyrazach w podstawowej funkcji tej samej co *-nъ*, np. nomina actionis > n. acti: *basnъ* 'gadanie, zamawianie, bajanie' : *bajati* 'mówić, bajać, zamawiać, czarować', ros. dial. *bástts* 'ts.', ie. *bhā-*; *pěsnъ* 'śpiewanie, pieśń' : *pěti* 'śpiewać'; *vasnъ* 'spór, zwada, kłótnia' : *vaditi* 'siać niezgodę, powodować spór, oskarżać, obwiniać', *vaditi sę* 'spierać się, kłócić się'.

Niemotywowane: *plěsnъ* 'pleśń' : lit. *pelė'ti*, *plė'kti* 'pleśnieć', *pelėsiai* pl. 'pleśń'.

W funkcji strukturalnej: *děsnъ* 'dziąsło' (dial.), por. wyżej s. 117 oboczne postacie *děsna*, *děsno*.

2. Suf. *-snъ* ma się tak do *-nъ*, jak *-slъ* : *-lъ*, *-sna* : *-na* *-slo* : *-lo*. W większości podanych przykładów *-s-* może być uzasadnione budową podstawy derywacyjnej.

Oboczność *-sni-* : *-ni-* spotyka się także w kilku innych językach ie. (przede wszystkim w bałt., germ.)¹⁹⁷. W lit. i łot. istnieje tylko mała grupka wyrazów z tym sufiksem¹⁹⁸. W odpowiednikach ie. poszczególnych wyrazów psł. spotyka się *-ni-*, np. *basnъ* : orm. *ban* 'słowo, mowa', ags. *boen* 'prośba' (*bhā-ni-s).

Suf. *-znъ*

1. Zaświadczony jest w kilku wyrazach psł. derywowanych nie tylko od pierwiastków, ale też i od tematów werbalnych. Tworzy nomina actionis > n. acti, np. *žiznъ* 'życie' : *žiti* 'żyć'; *kuznъ* 'kucie, przedmioty wykute; kuźnia' : *kujo*

¹⁹⁵ Brugmann Grdr. II 1, 285—8, Lohmann KZ LVIII 207.

¹⁹⁶ Otrębski GL II 170, Endzelin LG 211—2.

¹⁹⁷ Brugmann Grdr. II 1, 288—90.

¹⁹⁸ Otrębski GL II 170, Endzelin LG 211—2.

kovati (> *kuti*) 'kuć', ie. *kāu-* 'bić, ciąć, sieć', od tego samego pierwiastka z wokalizmem zredukowanym: *ses. ksznъ* 'knowanie, umiejętność, sztuka, rzemiosło', *kyszъ* 'knowanie, chytryść, podstęp'; *bojaznъ* 'strach, obawa, lęk': *bojati se* 'lekać się, bać się'; *bolěznъ* 'choroba, cierpienie': *bolěti* 'doznawać bólu, cierpieć, chorować'; *prijaznъ* 'sprzyjanie, przyjaźń, miłość': *prijati* 'być życzliwym, przychylnym sprzyjać, kochać'; *ses. kajaznъ* 'kajanie się, skrucha': *kajati (se)* 'kajać się, żałować za przewinienie'; *cs. gověznъ* 'szacunek poważanie': *gověti* 'czcić, szanować'.

2. Suf. *-znъ* nie można odrywać od synonimicznego *-snъ*. Przykłady pouczają, że jest to nowsza odmianka przyrostka *-snъ* (pewna produktywność, derywacja nie tylko prymarna, ale i sekundarna, ale i sekundarna). Postać *-znъ*: *-snъ* jak *-zna*: *-sna*, por. też *-izna*: *-ina*¹⁹⁹.

Odmianka *-zni-* obok *-sni-* zaświadczona jest w germ., ale nie widać podstaw do wyprowadzania słow. *-znъ* z germ.²⁰⁰ W bałtyckim sufiks ten jest zasadniczo nieznan. Całkiem wyjątkowe jest łot. *pūznis* 'coś zgniętego': *pūt* 'gnić'²⁰¹.

Suf. *-ēn-ins*, *-jan-ins*

1. Są to przyrostki złożone. Część podstawowa *-ēn-*, *-jan-* to formanty tematów spółgłoskowych na *-n-*. Część druga to singulatywny suf. *-ins* (zob. s. 120). Pierwotna odmiana spółgłoskowa zachowała się dobrze w pluralis (po odpadnięciu singulatywnego *-ins*) *gord'an-ins*: *gord'an-e*, *Slověn-ins*: *Slověn-e*.

2. Sufiksy te tworzą nazwy mieszkańców pewnych okolic, stąd częste są w nazwach plemion i nazwach miejscowych, np. *gordēnins*: *gord'anins* 'mieszkaniec grodu' < *gordъ* 'gród'; *beržanins* 'mieszkaniec brzegu, wybrzeża' < *bergs* 'wzgórze, urwisko, brzeg'; *dvorēnins*: *dvor'anins* 'należący do dworu panującego, magnata' < *dvors* 'dwór'; *selēnins*: *sel'anins* 'mieszkaniec siola' < *selo* 'wieś, osada'; *gorēnins*: *gor'anins* 'mieszkaniec gór' < *gora* 'góra; las'; *Slovēne* 'Słowianie' może od nazwy rzeki czy jeziora *Slova*, *Slovje*²⁰²; *Pol'ane* 'Polanie' < *pol'e* 'równina, pole'.

3. Obie postacie *-ēn-* i *-jan-* mają dokładne odpowiedniki bałt.: lit. *-ēn-as*: *-ion-is* (temat na *-i-*), np. *girė'nas* 'mieszkaniec lasu' < *girė*, *girid* 'las'; *kalnė'nas* 'góral' < *kalnai* 'góry'; *dvarionis* (dawne i dial.) 'pan z z dworu, ziemianin' < *dvāras* 'dwór', *kiemionis* 'wieśniak' (dial.) < *kiēmas* 'wieś'. Litewskie NM na *-ionys* wymieniają się z nazwami na *-ėnai*²⁰³.

W tej samej funkcji występuje również łot. *-ēns*, pl. *-ēni*²⁰⁴. Zarówno lit. *-ėnas*, jak i łot. *-ēns* tworzą też patronimica, np. lit. *brole'nas* 'syn brata': *brolis* 'brat', łot. *brālēns* 'ts.'

Z formantem *-jan-* zestawia się także gr. patronimica typu οὐρανίων 'syn Uranosa, mieszkaniec nieba' < οὐράνιος 'niebieski' i gal. nazwy plemion typu *Suessiones*, *Κοριωνες*.

Pierwotną podstawę tworzyły tematy na *-ēn-*. Postać *-jan-* uogólniła się wtórnie. Pierwotnie właściwa była po *i*, *j*, *č* *ž* *š* podstawy derywacyjnej.

¹⁹⁹ Por. E. Zupitza KZ XXXVII 397.

²⁰⁰ Próby Brugmanna Grdr. II 1, 512—3, A. Vaillanta RES XXXVIII 214—5.

²⁰¹ Endzelin LG 212 —3.

²⁰² Rozwadowski WP II 327—9.

²⁰³ Otrębski GL II 183—4, 203—4.

²⁰⁴ Endzelin LG 221 —2.

Suf. *-inz*

1. Przyrostek ten tworzy przede wszystkim singulativa od osobowych rzeczowników zbiorowych, od nazw mieszkańców pewnych okolic, nazw plemion, nazw miejscowych, np. *bratins* 'brat' : *bratsja* coll. 'bracia' : *brats*; *čel'adins* 'należący do rodu, wspólnoty rodowej, jeden z domowników' : *čel'ad* coll. 'ród, wspólnota rodowa, wszyscy domownicy, służba'; *gospodins* 'pan, władca' : *gospoda* coll. 'panowie' : *gospod* 'pan'; *ludin* 'człowiek' < *lud*, *ludje* coll. 'ludzie'; *obrin* 'Awar; wielkolud, olbrzym' < *Obre* 'Awarzy'; *vojins* 'żołnierz' < *voji* pl.; *Rusins* 'Rusin' < *Rus* coll. 'Ruś'.

2. Wyjątkowo spotyka się *-inz* w innej funkcji w wyrazach niemotywowanych, np. *mlins* 'rodzaj naleśnika, blin' : *mel'ti mel'q* 'mleć', czy też nomen agentis : n. instrumenti *klins* 'klin, narzędzie do rozszczepiania, rozkluwania' : *kolti kol'q* 'uderzać czymś ostrym, kłuć; szczepać, rozłupywać'.

3. Suf. *-inz* pozostaje w ścisłym związku z *-inz* tworzącym przymiotniki dzierżawcze²⁰⁵, pierwotnie od tematów na *-i-*, np. *zvěrins* 'zwierza, zwierząt' : *zvěr*; *gostins* 'należący do obcego, przybysza, gościa' : *gost*. Punktem wyjścia były więc formacje typu *čel'adins* : *čel'ad*, *ludins* : *lud*, *Rusins* : *Rus*. Znaczenie singulatywne rozwinęło się więc z pierwotnego posesywnego: *čel'adins* 'jeden z domowników' < 'należący do wspólnoty rodowej, domowników'.

Wskazano na bliskie odpowiedniki w innych językach ie.: lit. *-ynas*, np. *kaimynas* 'sąsiad' < *káimas* 'wieś'; *avynas* 'wuj' : psł. *ujb* 'ts.', ie. *au-jo-*. Tu należą najprawdopodobniej lit. rzeczowniki zbiorowe na *-ynas* (por. pokrewne psł. *-ina* tworzące zarówno collectiva, jak i singulativa), także patronimica, np. *brolynas* 'bratanek' : *brólis* 'brat'.

Bliskie funkcyjnie jest też łac. *-inus*, np. *vīcinus* 'sąsiad' : 'sąsiedni, bliski' < *vīcus* 'wieś'.

Jak poucza pokrewny formant *-ina* (zob. niżej), sufix *-inz* może kontynuować nie tylko ie. *-inos*, ale również i *-einos*.

Suf. *-ina*²⁰⁶

1. Przyrostek *-ina* jest jednym z najproduktywniejszych sufixów słów. Tworzy rzeczowniki od przymiotników, rzeczowników, rzadko też od czasowników. Najbardziej produktywnie są abstracta odprzymiotnikowe, ulegające często konkretyzacji. Wśród derywatów odrzeczownikowych abstracta są rzadkie. Najczęściej spotyka się wyrazy oznaczające coś pochodzącego od podstawowego rzeczownika, coś z nim jakoś związanego.

Jak zwykle z abstraktami związane są genetycznie collectiva (por. steczak. *divjina* 'pustkowie' : 'dzikie zwierzęta'), obok których pojawiają się jednak także singulativa, nawiązujące do przyrostka *-inz*.

Z tą ostatnią grupą związane są wyrazy ekspresywne z zabarwieniem uczuciowym dodatnim albo ujemnym, a więc deminutiva i augmentativa.

2. Derywaty odprzymiotnikowe: *bělina* 'biel, białość; coś białego, np. biała plama, biało jajka, oka' < *běls* 'biały' (przy konkretyzacji możliwy też akcent *bělina*); *blizina* : *bližina* 'bliskość' < *bliz* 'bliski' (-ž- w oparciu o comparativus); *bratovščina* 'bratanie się, związek braterski' < *bratovsk* 'braterski'; *brzin* 'szybkość; bystry nurt, strumień' (płd.-wsch.) < *brz* 'szybki'; *bylina* 'roślina, zioło; to, co było, zdarzenie przeszłe' (płn.) < *byl* 'który istniał, wyrósł';

²⁰⁵ Lohmann KZ LVI 74—6, Vaillant GC II 1, 311.

²⁰⁶ Zob. Netteberg ScSl VI 132—43, Majewska-Grzegorzczkova BPTJ XX 163—73.

bystriŋa 'szybkość, bystrość; rwący nurt rzeki, potok' < *bystri* 'bystry, szybko płynący'; *čělŋa* : *čělŋa* 'całość, nienaruszoność; ziemia nie orana, nowizna' < *čělŋa* 'nienaruszony, cały'; *dalŋa* 'dalekość, dal' < *dal-*, *dal-ekŋa* 'daleki'; *domovŋa* 'kraj ojczysty, dom rodzinny' < *domovŋa* 'domowy'; *glōbŋa* 'głębokość; miejsce głębokie' < *glōb-* : *glōb-oks* 'głęboki'; *istŋa* 'prawda' < *istŋa* 'prawdziwy, ten sam'; *krivŋa* 'krzywość, zakrzywienie; coś zakrzywionego; niesprawiedliwość, krzywda' < *krivŋa* 'krzywy; niesprawiedliwy'; *medovŋa* 'napój z miodu' < *medovŋa* 'miodowy'; *molđŋa* 'młodość; coś młodego, np. młode pędy roślinne, młody las; młodzież' < *molđŋa* 'młody'; *novŋa* 'nowość, coś nowego, np. nowa wiadomość, ziemia uprawiana po raz pierwszy' < *novŋa* 'nowy'; *obštŋa* 'wspólnota gminna' < *obštŋa* 'wspólny, nie swój'; *orstlŋa* 'roślina' (pln.) < *orstlŋa* 'wyrosnięty, wysoki'; *orvŋa* 'równina' < *orvŋa* 'równy'; *ostrŋa* 'ostrość; coś ostrego, ostrze' < *ostrŋa* 'ostrzy'; *sěđŋa* 'siwizna, siwe, pobielale włosy' < *sěđŋa* 'siwy, szary'; *soldŋa* 'słodkość, słodycz; coś słodkiego' < *sold-* : *sold-žka* 'słodki'; *solŋa* 'solone mięso, solony tłuszcz' < *solŋa* 'słony, solony'.

Podobnie od liczebników porządkowych, np. *desęťŋa* 'dziesiąta część, dziesięcina' < *desęťŋa* 'dziesiąty'; *osmŋa* 'ósma część' < *osmŋa* 'ósmy'.

3. Derywaty odrzeczownikowe: *bābŋa* 'spadek po babce' < *bāba*; *bratŋa* 'spadek po bracie' < *bratrŋa* 'brat'; *otčŋa* 'kraj ojczysty, dziedziczna, rodowa własność' < *otčŋa* 'ojciec'; *bōltŋa* : *bōltovŋa* (o elemencie -ov- p. s. 96) 'bagny, łąki, mokradła' < *bōltŋa*; *dolŋa* 'ziemia nisko położona, dolina' < *dolŋa* 'dół'; *ěřbŋa* : *ěřbŋa* 'jarzębina' < *ěřbŋa*, *ěřbŋa* 'jarząb, drzewo lub krzew Sorbus'; *kōpŋa* 'kępa, np. drzew; krzak, krzew; jeżyna' < *kōpa* 'kępa'; *bobovŋa* : *bobŋa* 'liście i łodygi bobu; słoma bobowa' < *bobŋa* 'bób', *bobovŋa* 'bobowy'; *bobrovŋa* (*bebrovŋa*, *bōbrovŋa*) 'mięso bobra; futro bobra; bobrowy strój' < *bobrovŋa* (*bebrovŋa*, *bōbrovŋa*) (temat na -u-), *bobrovŋa*, *bebrovŋa*, *bōbrovŋa* adi.; *govęđŋa* 'mięso wołowe' < *govęđŋa* 'wół'; *ovčŋa* 'skóra owcza; mięso owcze, baranina' < *ovčŋa* 'owca'; *teletŋa* 'mięso z cielęciami, skóra z cielęciami' < *teletŋa* 'cielę'; *pājōđŋa* : *pājōđŋa* 'pajęczyna, siatka pajęcza' < *pājōđŋa* 'pająk'.

4. Wyodrębniają się collectiva, z którymi spotkaliśmy się już w formacjach odprzymiotnikowych. Wyjątkowo spotykamy rzeczowniki zbiorowe osobowe czy żywotne, np. *družŋa* 'drużyna, zastęp, towarzystwo' < *družŋa* 'przyjaciel, towarzysz'; *rodŋa* 'ludzie należący do jednego rodu; ziemia należąca do rodu' < *rodŋa* 'ród'; *zvěřŋa* 'zwierzęta; mięso dzikich zwierząt, dziczyzna' < *zvěřŋa* 'zwierzę'.

Najczęściej mamy tu nazwy drzew, zagajników, krzewów, np. *bērŋa* : *bērŋa* 'las brzozy, zarośla brzozy, gałązki brzozy' < *bērŋa* 'brzoza'; *borovŋa* 'las sosnowy; krzaki leśnych jagód' : *borŋa* 'las sosnowy, łączywo sosnowe' < *borŋa* *boru* 'sosna, las sosnowy', adi. *borovŋa*; *bzŋa* : *bzŋa* 'bzu, krzew bzu czarnego' < *bzŋa* 'bez, Sambucus'; *derŋa* 'drzewa, las' < *derŋa* 'drzewo'; *dōbŋa* 'las dębowy, dęby' < *dōbŋa* 'dąb'.

5. Nierzadko obok znaczenia zbiorowego w tym samym wyrazie mamy singulatywne. Tak np. *bērŋa* oznacza też 'brzozę', *zvěřŋa* 'zwierzę', *sōlŋa* 'słoma' : 'pojedyncze źdźbło słomy' (< *sōlŋa* 'słoma'); *derŋa* 'drzewo', *dōbŋa* 'drzewo dębowe, pałka dębowa'.

Singulativa zaświadczone są we wszystkich prawie językach słow. Produktynny jest ten typ w wsch.słow.

6. W całej prawie Słowiańszczyźnie spotyka się formacje ekspresywne na -ina²⁰⁷. Zarówno na północy, jak i na południu występują augmentativa

²⁰⁷ Zob. Balić AslPh XXIII 196—200, Netteberg ScSl VI 135—8.

i pejorativa, produktywne szczególnie w pld.słow. Bardziej ograniczone są deminutiva, znane dziś tylko zasadniczo w pñ.słow.

Oto kilka przykładów o większych zasięgach przemawiających za prasłowiańskością wyrazów: *ězvina* : *ězva* 'dół, jama, nora; rana'; *godina* '(dogodny) czas, pora' : *godъ* 'odpowiedni czas, gody, święta'; *golvina* : *golva* 'głowa'; *chlěvina* < *chlěvъ* 'chata; chlew'; *chormina* : *chormъ* 'dom, chata'; *chyzina*, *chyzina* : *chyzа*, *chyzа* 'dom, chata'; *končina* : *konьčъ* 'koniec'; *kršćina* : *kršča* 'odrobina, okruszyna'; *lupina* : *lupa* 'lupina, łuska, skorupa'; *osina* : *osa* 'topola drżąca'.

7. Nie jest wykluczone, że w niektórych z tych przykładów *-ina* występuje w funkcji strukturalnej. Taką właśnie funkcję ma np. w wyrazie *krajina* 'kraniec, brzeg; pograniczny pas ziemi' : *krajъ* 'ts.'

8. Wyjątkowe są nomina actionis (> n. acti) z suf. *-ina*, np. *rodiny* pl. 'rodzenie; urodziny, narodziny, poród; urodzaj', zach. nomen agentis 'rodzice' < *roditi* 'rodzić' (por. wyżej *rodina*). Najczęściej mają one podwójną motywację: w czasowniku na *-iti* i w istniejącym paralelnie rzeczowniku, np. *gostina* 'gościnie, gościna, pobyt poza domem; uczestnicy gościny' : *gostiti* 'gościć, podejmować gości, być gościem' : *gostъ* 'gość, obcy, przybysz'; *kršćiny* pl. 'chrzciny' : *kršćiti* 'chrześć' : *kršćъ* 'chrzest' (por. lit. *krikštynas* pl. 'chrzciny' : *krikštąs* 'chrzest'); *brätina* (*brätirina*) 'bratanie się, związek braterski, grupa osób stanowiących wspólnotę' < *bratъ* (*bratъ*) : *brat(r)iti sę* 'bratać się'; *brusina* zwykle pl. *brusiny* 'opiłki powstałe przy ostrzeniu na brusie' : *brusiti* 'trzeć, ścierać, ostrzyć na brusie' : *brusъ* 'kamień służący do ostrzenia, brus'.

9. Rzadkie są wyrazy niemotywowane, nie mające na gruncie słow. podstawy derywacyjnej, np. *bolžina* 'belka służąca do podpierania czegoś, podkładka drewniana, poduszka' (: *bōlžino* 'belka podpierająca') = lit. *balžiena* 'podłużna belka brony' : lot. *bālžīt* 'podpierać'; *malina* 'malina' : lit. *mėlynas* 'niebieski, siny, modry', *mėlynė* 'czernica', *mėlvas* 'sinawy, błękitny'; *osina* 'Granne' : *osla* 'osełka', *ostrъ* 'ostrzy'.

10. Dowodem produktywności suf. *-ina* jest nawarstwianie się na pierwotne archaiczne formacje, np. *blivotina* 'wymiociny, wydzieliny przy wymiotach' < *blivota* 'wymioty' < *blivati* 'wymiotować' (*-ot-ina* spotykamy też np. w sch. dial. czak.); *soltina* : *soltvina* 'słona woda mineralna, słone źródło, bagno' : *sol-tъ* : *solty soltsve* 'bagno, błoto ze słoną wodą'.

W poszczególnych językach słow. spotyka się też nawarstwienia na nomina actionis z suf. *-ba*, *-da*, *-ta*, *-nje*, np. scs. *tabbina* 'kradzież' (też stczak.), bułg. dawne *krivdina* 'krzywda', *pravdina* 'prawda', stczak. *pitvina* 'napój', pol. ekspresywne intensiva typu *gadanina*, *bieganina* (znane też np. w ukr.). Por. także ukr. *hnyljătyna* 'ścierwo', *truchljătyna* 'zbutwiałość'.

11. Rzeczowniki z suf. *-ina* wykazują opozycję akut (na pierwszej samogłosce sufiksu, czy też na długiej samogłosce rdzennej) : oksytoneza. Abstracta odprzymiotnikowe cechuje oksytoneza²⁰⁸.

12. Suf. *-ina* nawiązuje przede wszystkim do odpowiednika męskiego *-inz* (por. *bělina* 'białość, biel' : *bělinz* 'ktoś lub coś wyróżniające się bielą') i wraz z nim do psł. formantu przymiotnikowego *-inz*. Niektóre wyrazy na *-ina* (*-izna*) mają obok siebie przymiotniki dzierżawcze z suf. *-inz*, np. *babina* : *babinz*, *bratina* : *bratinz*, *zvěrina* : *zvěrinz*, *materina* (*materizna*) : *materinz*. Mogą to więc być z pochodzenia urzeczownikowione pierwotne przymiotniki.

Spotyka się dokładne odpowiedniki ie., zwłaszcza bałt., poszczególnych

²⁰⁸ Kuryłowicz IG II 148, Acc. 223.

wyrazów, np. *bolzina* = lit. *balžtena* (p. wyżej); *jarina* = lit. *ėriend* 'mięso jagnięce'; *ovščina* = lit. *aviktėna* 'mięso owcze, baranina'; *vľ'čřna* = lit. *vilkiend* 'skóra wilcza', łac. *pellis lupina*; *zvěřina* = lit. *žvėriend*, łac. *ferina* 'dziczyzna': *ferinus* 'zwierzęcy'.

Z przykładów tych widać, że dla suf. *-ina* w tego typu formacjach trzeba przyjąć jako podstawę ie. *-einā*, urzeczownikowiony pierwotny przymiotnik na *-eino-*.

Z drugiej jednak strony rzeczowniki zbiorowe na *-ina* wyraźnie zdają się nawiązywać do litewskich z suf. *-ynas*, np. *berzina*: lit. *beržynas* 'las brzozowy'. Wskazywałoby to więc na ie. *-inā*: *-ino-*.

W języku lit. spotyka się także suf. *-yna* w funkcjach przypominających psł. *-ina*, np. *kaimyna* 'sąsiedztwo; sąsiedzi': *kaimynas* 'sąsiad'; *šeimyna* 'familia, czeladź': *šeimā* 'rodzina'; *bobyna* 'babina': *boba* 'baba'; *karvyna* 'krówsko': *kārvė* 'krowa'.

Tu należą też nomina loci na *-ynė* (< *-injā*), np. *beržynė* 'miejsce, na którym rosną brzozy': *beržas* 'brzoza'²⁰⁹.

Wszystko więc przemawia za tym, że w psł. *-ina* zlały się dwa formanty ie. *-einā* i *-inā*: *-eino-*: *-ino-*. Repartycja obu tych postaci na materiale słów jest niemożliwa. Podobne zmieszanie stwierdza się także w innych językach ie., np. łac., germ.; (w germ. występuje znaczenie deminutywne)²¹⁰.

Suf. *-izna*²¹¹

1. Przyrostek ten występuje w tych samych zasadniczych funkcjach co *-ina*. Typowy jest dla pn.słow., produktywny szczególnie w kasz.-śl. Zasięg ogólnosłow. ma tylko *bělizna*, w języku scs. zaświadczone są 2 wyrazy: *glavizna* 'początek' i *ukorizna* 'obelga'.

Przykłady:

Od przymiotników niemotywowanych:

bělizna 'biel, białość; to, co białe, np. biała odzież, gleba, biaława warstwa drewna pod korą' (przy znaczeniu abstrakcyjnym też akcent *bělizn|a*) < *bělz* 'biały'; *cělizna*: *cělizn|a* (pn.): *cělina* (p. wyżej); *istizna* (pn.): *istina* (p. wyżej); *krivizna* pn.: *krivina* (p. wyżej); *novizna* (pn.): *novina* (p. wyżej); *žl'tizn|a* 'żółtość, coś żółtego' (pn.): *žl'tina* 'ta.'

Od rzeczowników:

bābizna (pn.): *babina* (p. wyżej); *brat(r)ovizna* (pn.): *bratrina*, *bratrovina* (p. wyżej); *otčizna* (pn.)²¹²: *otčina* (p. wyżej); *materizna* 'spadek po matce' (pn.) < *mati matere* 'matka'.

2. W dialekcie kaszubskim dobrze zaświadczone są collectiva, np. *dąbizna*: *dąbovizna* 'dęby', *skalczna* 'skały', por. pol. *dziczyzna*, *nierogaczna*, stpol. *mężczyzna* 'mężczyźni', *żeńszczyzna* 'kobiety', strus. *chudizna* 'biedota, biedacy'. Mamy tu również formacje typu *cielczna* 'cieleęcina', *pajęczna* 'pajęczyna'. Częste są abstracta odprzymiotnikowe, np. *grėbizna* 'grubość', *sušyzna* 'suchość'. Spotyka się też singulativa, np. *gradczna*, *gradovizna* 'ziarnko gradu', *śniežyzna* 'śnieżynka'.

²⁰⁹ Otrębski GL II 199—201, 212—3.

²¹⁰ Por. Vondrák VSG I 543—6, Kuryłowicz Acc. 293, Brugmann Grdr. II 1, 273—9.

²¹¹ Zlb. H. Safarewiczowa, Nazwy miejscowe typu *Mroczkowizna*, *Klimontow-szczyzna*, 1956; N. M. Šanskij Sbornik ... V. V. Vinogradovu, 1958, 330—41.

²¹² Ale ros. pożyczone zapewne z zach.rus. języka kancelaryjnego, Šanskij, op. cit. 340.

3. Abstracta odprzymiotnikowe wykazują zwykle oksytonezę. Dla wyrazów o znaczeniu skonkretyzowanym typowa jest akcentuacja *-i-* sufiksalnego.

4. Suf. *-izna* jest odmianką podstawowego *-ina*, por. *-na : -sna : -zna, -nъ : -snъ, -znъ*. Spółgłoska *-z-* wyabstrahowała się z wypadków typu *bělizna* : **bělizъ* 'białawy, jasny' (dłuż. *běliza* 'biel drzewa', bułg. dial. *belizna* 'biała ziemia', ros. dial. *beltzъ* 'jasna smuga', *belizina* 'ts.'): *bělz* 'biały'. Por. też ros. dial. *prjamizъ* (*prjamisъ*) : *prjamiznd* : *prjaminá* 'prostota, prosty kierunek'; *dróbizъ* : *drobizgá* 'drobiazg'²¹³.

Tematy spółgłoskowe na *-en-*²¹⁴

1. Istnieje kilkadziesiąt wyrazów psł. wykazujących formant *-en-*. Duża ich część nie ma odpowiedników ie., powstała więc na gruncie psł., co świadczy o pewnej produktywności tej formacji w okresie psł. W czasach historycznych suf. *-en-* nie wykazuje już produktywności.

2. Przede wszystkim ze względu na budowę nom. sg. wyróżnić trzeba trzy podstawowe grupy: masculina na *-ę, -enъ*; masculina na *-my, -menъ*; neutra na *-mę*.

Masculina na *-ę, -enъ*

1. Nom. sg. na *-ę* (< *-ēn*)²¹⁵ zaświadczony jest wyjątkowo (*korę, sję, strožę*), zwykle wyparty został przez pierwotny acc. sg. na *-enъ*, poprzez który typ ten przeszedł najczęściej do tematów na *-jo-*. Śladem pierwotnego nom. sg. na *-ę* < *-ēn* jest oboczna postać wokalizmu sufiksu *-ēn-* zob. niżej *moždžanъ, sęžanъ*, a także typ z suf. *-ēn-ina* (s. 119).

2. Należące tu wyrazy są w większości niemotywowane, np. *elenъ elene* 'jelen': stlit. *elenis*, dziś lit. *ėlnis ėlnio* : *ėlnias* 'ts.', gr. *έλλός* 'jelonek' (**elnos*), *έλαφος* 'jelen' (**elŋ-bho-s*), orm. *elŋ elin* 'ts.', ie. *el-en* : *el-n-* : *el-ŋ-*; *korę korene* 'korzeń' (: *krъb* 'krzak, krzew; korzeń') : lit. *kerėti kerėu* 'puszczać korzenie, pędy, krzewić się', *kėras* 'krzak, pień, karcz'; *stepenъ stepene* : *stopenъ stopene* 'stopień, szczebel' : *stopa* 'najniższa część nogi stawiana na ziemi, stopa', lit. *stėpas* 'słup podporowy', por. też należące tu stwniem. *stuo(f)fa*, niem. *Stufe* 'stopień, szczebel'; *bolenъ* 'ryba Aspius' (zach.-płd.) : *bol-* 'biały', psł. *bollo* 'błoto, bagno'.

3. Wyjątkowo spotyka się zredukowaną postać sufiksu *-n-*: *dinъ dne* 'dzień', ie. *dei-en-* : *di-n-*, stind. *dinam* 'ts.', łac. *nun-dinae* pl. 'targi, które się odbywały dziewiątego dnia', z wokalizmem pełnym: lit. *diend*, łot. *diena* 'dzień' (**dein-*).

Por. niżej *słnce*.

4. Suf. *-en-* spotyka się również w funkcji strukturalnej formantu rozszerzającego archaiczny typ słowotwórczy, np. pierwotny wyraz pierwiastkowy: *āsensъ* 'jesion, Fraxinus' : ie. *ōs*, łac. *ornus* 'gatunek jesionu' (*ōs-en-os*, psł. *āsensъ* 'ts.'). lit. *uošis*, łot. *uošis*, stpr. *woasis* 'jesion' (bałt. **ōs-i-*).

Tu należy też psł. **mēsę* zawarte w *mēsęob* 'księżyc, miesiąc' (**mēs-en-ko* : **mēs-ŋ-ko-*) : ie. *mēs-*, stind. *māḥ māsaḥ* por. dial. wsch. *mēs-ikz* 'księżyc'.

5. Ie. archaiczne tematy na *-r/n-* kontynuuje: *sję'sę sję'sene* m. 'szerszeń' < ie. *krys-en-* : lit. *širkuō -ešs*, stwniem. *hurnūz* (**hurzn-*) 'ts.' : łac. *crābrō -ōnis* 'ts.' (**crāsrō*)²¹⁶.

²¹³ Por. Vaillant RES XXXVIII 211—4.

²¹⁴ Vaillant Sl IX 490—6, GC II 1, 191—219.

²¹⁵ Zubatý RS II 4—5.

²¹⁶ Benveniste Origines 11.

Por. też *slnyce* 'słońce' ślad pierwotnego ie. tematu na *-l/n-*, zob. s. 101.

6. Wyodrębnia się grupka wyrazów jasno motywowanych:

denominativa:

moždžěny moždžěne: *moždžanь moždžane* (*mozg-ěn-ь) 'mózg; drewniany gwóźdź, kofek, klin' < *mozgь* 'ts.', stprus. *muzgeno* f. 'szpik kostny', lit. *smāgens* m. pl. 'mózg' (**mazgen-*), stind. *majjān-* m. 'szpik kostny'; *pręstěny pręstěne* 'krążek nakładany na wrzeciono' < *pręslo* 'wrzeciono'; *přstěny přstěne* 'pierścień' < *přstě* 'palec', stpr. *pirsten* 'palec'; *stržěny stržěne* 'rdzeń, medulla; najgłębsze miejsce rzeki, nurt rzeki': *stržь* 'ts.': stpr. *strigeno* f. 'mózg', szwedz. *streke* 'nurt rzeki' (*strikan);

deverbativa:

grebenь grebene 'grzebień': *grebь greti* 'grzebać, drapać, czesać', por. łac. *pecten* 'grzebień, grępla': *pectō* 'czeszę, grępluję'; *sęžěny sęžěne*: dial. *sęžanь* (*seg-ěny) 'miara długości, zasięg rozpostartych rąk, liczony od końca palców jednej dłoni do końca palców drugiej': *segь sękti* 'sięgać'.

7. Tematy na *-en-*, *-n-* są dziedzictwem ie.²¹⁷ Z podanych przykładów widać nawiązania ie. kilku wyrazów (*elēny, sr'šę, moždžěny, stržěny, dnь*). Przyrostek *-en-* odgrywał w ie. dużą rolę w funkcji przede wszystkim sekundarnego formantu strukturalnego. Typowa dla języka praie. była zmienność wokalizmu sufiksального (*-en-*: *-on-*, *-ēn-*: *-ōn-*, *-n-*), np. nom. sg. *elēn*, acc. sg. *elēn*, gen. sg. *eln-*. W poszczególnych językach ie. taki skomplikowany paradygmat upraszczano, uogólniając zwykle jedną z tych postaci.

W języku lit. tematy spółgłoskowe na *-en-*, *-n-* są zaświadczone szczątkowo²¹⁸. Psł. trzem typom *-ę*: *-enь -ene, -my -mene, -mę -mene* odpowiada w lit. wspólny typ męski na *-uo -ens, -muo -mens*.

Masculina na *-my, -menь*

1. Prawie wszystkie należące tu wyrazy są niemotywowane, np. *ębmьny ębmьne* 'jęczmień, Hordeum': *ębnьny ębnьne* 'jęczmienny' najprawdopodobniej nawiązuje do ie. *ank-* 'zginać', psł. *okotь* 'zakrzywiony hak', lit. dial. *anka* 'pętla', stwniem. *ango, angul* 'haczyk, kolec', łac. *uncus* 'zagięty hak', gr. *ὄγκος* 'zakrzywienie, hak'; *kāmy kāmьne* 'kamień': ie. *ak-men-*, *ak-men/-mer-* 'ts.', lit. *akmuō akmeňs*, stind. *ásman-* 'ts.', stwniem. *hamar* 'młot' (pierwotnie kamienny); *kremьny kremьne* 'krzemień': ie. (*s*)*ker-*, (*s*)*krem-* 'krajać, ciąć', łot. *krēms*: *krams*, lit. dial. *krams* 'krzemień'; *pōrmy pōrmьne* (zach.-pld.) 'promień, wiązka świetlna; pęczek, wiązka; strumień, źródło': *perь pirati, pirь perti* 'przeć'; *remьny remьne* 'rzemień': ie. *arə-*, *ar-* 'łączyć, spajać', psł. *arьmo*: *arьmь* 'jarzmo'; *strūmy strūmьne* (: *struja, struga* 'ts.'): ie. *sreu-* 'płynąć' — lit. dial. *straumuō, sraumuō -meňs* 'strumień, bystry nurt rzeki', por. gr. *ῥεύμα* n. 'prąd, nurt, strumień; zalew, powódź', trackie *Στρυμῶν* NW; *pōlmy pōlmьne* 'płomień': *polēti* 'gorzeć, płonąć'.

Jak widać, kilka wyrazów opartych jest wyraźnie o podstawy werbalne (*polmy, pormy, strumьny*).

2. Na gruncie poszczególnych języków słow. pojawiają się formy sugerujące psł. *kamь, polmь, remь, kremь*. Jak widać z faktów kaszubskich, tego rodzaju wyrazy są wyraźnie wtórnymi derywatami wstecznymi, powstałymi niezależnie w poszczególnych językach słow. w oparciu o nom. sg. na *-y*. Tak więc kasz.

²¹⁷ Brugmann Grdr. II 1, 292 312.

²¹⁸ Otrębski GL II 165–6, Stang VGBS 225 7.

kam, płom, rzem, krzem < *kamy, płomy, rzemy, krzemy* (notowane przez Lorentza w słowińskim)²¹⁹.

3. W języku ros. dobrze zaświadczone są archaiczne skonkretyzowane abstracta odprzymiotnikowe na *-menś* rodzaju męskiego i żeńskiego, np. *gółómenś* 'powierzchnia jeziora nie osłonięta przed wiatrem; otwarte pełne morze; gładki pień drzewa'; *gólyj* 'nagi, goły'; *gluchménś* 'głucha noc': *gluchój* 'głuchy'; *suchménś* 'sucha, kiepska gleba; posucha': *suchój* 'suchy'; strus. *uzmenś* 'cieśnina': *ozzko* 'wąski'²²⁰.

Tego rodzaju wyrazy spotyka się też w innych językach słow.

4. Przyrostek *-my -mene* kontynuuje ie. *-men-* tworzące nomina actionis (> n. acti), rzadziej n. agentis rodzaju męskiego (sufiks złożony z *-en-* nawarstwionego na podstawowe *-m-*)²²¹. Nom. sg. *-my* pochodzi z pierwotnego *-mǫn-*, dobrze zaświadczonego na gruncie ie. Lit. dokładny odpowiednik *-muo -mens* derywuje przede wszystkim od podstaw werbalnych (pierwotne nomina actionis > n. acti), wyjątkowo od przymiotników²²².

Jak widać z podanego materiału, dokładne odpowiedniki ie. spotyka się wyjątkowo (*strumy*: lit. *straumuō*). Wynika z tego, że formacja ta wykazywała w psł. pewną produktywność.

Suf. *-mę -mene*²²³

1. Zaświadczonych jest kilkanaście wyrazów psł. z tym formantem. Wszystkie oparte są na pierwiastku werbalnym lub nominalnym. Typowym wokalizmem pierwiastka jest *e* (*ě, er*). Większość to wyrazy niemotywowane. Część z nich ma dokładne lub bardzo bliskie odpowiedniki ie. Typ ten wykazywał pewną produktywność w psł., jak świadczy grupa wyrazów nie znanych innym językom ie.

Pod względem semantycznym jest to grupa archaiczna. Najczęstsze są wyrazy konkretne na oznaczenie podstawowych przedmiotów, pojęć. Rzadkie są wyraźne nomina actionis > n. acti.

Oto podstawowy materiał:

běrmę bėrmene 'ciężar noszony, brzemie, plód' (**bherǫ men-*) < *bher-* 'nosić, nieść', psł. *berǫ brati* (zob.), wed. *bhāriṃan-* 'niesienie'; *jǫmę jǫmene* 'imię' < **ǫnmen-* < **ǫmen-*, iryj. *ainmm n-* n. (**ǫmen-*): stpr. *emnes, emmens* m. (*enmen); *plēmę plēmene* 'rodzina, ród, plemię; nasienie' (*plēd-mę) < *plēd-*: *ploditi* 'plodzić, powodować rodzenie', *plōdz* 'plód, owoc'; *sělmę sělmene* 'ślepie, belka stanowiąca grzbiet dachu' = lit. *šėlmuō šėlmeñs* m. 'szczyt dachu, okna; długa belka'; *sěmę sěmene* 'sianie; nasienie' < ie. *sē-men-* 'ts.' < *sē(i)-* 'siać', psł. *sějǫ sěti* 'ts.', łac. *sēmen -inis* n. 'nasienie', stpr. *semen* n. 'ts.', lit. *sėmens, sėmenys* m. pl. 'siemię lnu', stwniem. *sāmo* m. 'nasienie'; *těmę tēmene* 'wierzch czaszki, ciemię' może do ie. (*s*)*tēg-* 'pokrywać, osłaniać' = łac. *tēgmen -inis* 'pokrycie, osłona'²²⁴; *timę timene* 'bioto, bagno' (dial.): ie. *tī-*: *tāi-*, psł. *tajǫ tajati* 'tajać,

²¹⁹ AJK VIII mapa 387, cz. II s. 208 13. O powstaniu tego typu skrótów p. Lohmann KZ LVI 62-3.

²²⁰ Vaillant GC II 1, 210-1.

²²¹ A. Meillet, Wstęp do językoznawstwa indoeuropejskiego⁸, 1958, 233-4, Brugmann Grdr. II 1, 232-42.

²²² Otrębski GL II 175-7.

²²³ Isačenko Studie Havránek 114-30, A. Mátł, ib. 139-49, W. Porzig IF XLII 221 74.

²²⁴ Etymologia N. Trubeckiego, p. N. Durnovo Sl VI 230 uwaga 1.

topić się; *vermę* 'czas' (**vert-men-*): *vřtĕti (sę)* 'kręcić się, obracać się', stind. *varma* n. 'śląd koła, tor, ścieżka', por. łac. *annus vertens* 'okres całego roku'; *znamę* 'znak': *znajo znati* 'znać, wiedzieć', gr. *γνώμα* n. 'cecha, znak rozpoznawczy' (*gnō-mn).

2. Na pierwotną formację na *-mę -mene* nawarstwił się niekiedy formant nowszy. Tak np. psł. *lēmę lēmene* 'drag umacniająca np. strzechę, stóg siana' (= lit. *liemuō liemeñs* 'pień drzewa, słup, słupiec') odnajdujemy w *lēmę-gz lēmę-dz* zob. s. 66²²⁵.

3. O pewnej produktywności suf. *-mę -mene* w epoce psł. świadczy przekształcanie za jego pomocą ie. tematów na *-r/n-*, np. *vřmę vřmene* 'wymię' (**ūdh-men-*: psł. *udĕti* 'dojrzewać, nabrzmiewać') na miejscu ie. *ūdh-r-*: *ūdh-n-*: stind. *ūdhar ūdhas* 'wymię', łac. *uber -is*, gr. *οὔθαρ οὔθαρος* 'ts.'

Podobnie jako wariant pierwotnego *ōrmo* (mającego nawiązania ie.) pojawia się na gruncie słow. nowsze *ōrmę ōrmene* 'ramię'.

4. Osobno wymienić trzeba dwa wyrazy nowsze: *pismę pismene* 'znak pisma, litera': *pisymo* 'pisanie, pismo', *pišo* *pisati* 'rysować, ryc, malować, pisać'; *čismę čismene* 'liczba' (**čit-smen-*, por. *-slo*: *-lo*, s. 103—4): *čisti čitp* 'liczyć, rachować'. Zarówno treść tych wyrazów, jak i ich zasięgi ograniczone do sfery wpływów języka scs. przemawiają za tym, że są to nowotwory epoki cyrylo-metodiańskiej²²⁶.

5. Na uwagę zasługuje wymiennosc formacji na *-my -mene* i *-mę -mene*, np. obok *kremy -mene* 'krzemień', *polmy -mene* 'płomień', *pormy -mene* 'promień', dobrze zaświadczone są też synonimiczne *kremę -mene*, *polmę -mene*, *pormę -mene*²²⁷. Por. też obok psł. *sęžen sęzene* (p. s. 125) połab. *sązmą* 'stos, sąg drzewa' (*sęžimę). Tę samą wymiennosc spotyka się w innych językach ie.²²⁸

6. Jak widać z przykładów, suf. *-mę -mene* jest dziedzictwem ie., kontynuuje e. *-men-*: *-mn*.

Suf. *-enz*, *-eno*

1. Przyrostek *-enz* spotyka się wyjątkowo, np. *lepenz* 'liść' (dial.), łot. *lēpene*, *lēpe* 'podbiał pospolity': lit. *lāpas* 'liść'; *ōglenz* 'kawałek węgla; węgiel' (płd.)²²⁹: *oglb* m. 'węgiel'; *āsenz* 'jesion, Fraxinus': *āsenz āsene* 'ts.' (p. wyżej s. 124).

2. Częstsze są neutra na *-eno*, np. *verteno* 'wrzeciono': *vřtĕti (sę)* 'kręcić się, obracać się', stind. *vartana-* n. 'obracanie', *vartana-* 'wprawiający w ruch'; *pšenlo* 'pszono, obtluczone z łusek ziarno prosa', urzeczownikowione pierwotne partic. praet. pass. od *pšō pšhati* 'tłuc, obijać z łusek ziarno prosa, jęczmienia'; *zvenlo* 'kawałek ryby, część pewnej całości, ogniwo', może z *zveno: lit. *žuvis* 'ryba', a więc pierwotnie także urzeczownikowione adi. n.²³⁰; połab. *prądeno* 'przędza, pasmo przędzy' (*prędeno): partic. praet. pass. *prędenz*: *prędo pręsti* 'prząść'.

3. Na uwagę zasługuje nowsza grupa wyrazów, paralelnie przekształconych w poszczególnych językach słow. z pierwotnych tematów na *-en-*, np. *selmeno*

²²⁵ Sławski SE IV 144—5.

²²⁶ A. Mátl, op. cit. 146—8.

²²⁷ F. Sławski, L'Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves XVIII, Bruxelles 1968, 355—6.

²²⁸ A. Meillet, Wstęp do językoznawstwa ie.³, 1958, 234.

²²⁹ Pierwotne singulativum, Lohmann KZ LVI 62—3.

²³⁰ Vaillant RES XVIII 246—8.

'ślemię' < *selmę selmene*; *sěmeno* 'nasienie' < *sěmę sěmene*; *stremeno* 'strzemie' < *stremę stremene*. Por. też ukr. *ramenó* 'ramię' : *ormę ormene*; *znamenó* 'znak, znamie' < *znamę znamene*; *hreibenó* 'grzebień' : *grebens grebene* : kasz. *grėb'ón -ona* 'grzebień', *kor'ón -ona* 'korzeń', *jel'ón -ona* 'jeleń'.

4. Suf. *-enz, -eno* kontynuują ie. *-eno*²³¹. Jak widać z podanych przykładów, najczęściej mamy tu do czynienia albo z rozszerzeniem na *-o-* pierwotnego tematu na *-en-* (*asenz* = łac. *ornus* < *ōsenos*), albo też z substancywizacją pierwotnego przymiotnika czy imiesłowu biernego na *-enz*.

Suf. *-ena*

1. Zaświadczony jest wyjątkowo w wyrazach psł., np. *selzena* 'śledziona', rozszerzenie pierwotnego tematu na *-en-*, dobrze zaświadczonego w odpowiednikach innych języków ie., prapostać ie. *sp(h)elǵh* : *sp(h)elǵh-en* : *sp(h)elǵh-en-ā*; *pelenla* : *pelna* 'pielucha' (p. s. 116).

2. W językach czes. i sła. dobrze zaświadczone są pejoratywne określenia kobiet deweralne (*nomina agentis*) i denominalne (*nomina attributiva*)²³², np. czes. *stařena* 'staruszka' : *starǝ* 'stary', laskie *brblena* 'kobieta pyskata' < *brblać* 'burczeć, pyskować'.

Dokładny odpowiednik mamy w ros., zwłaszcza dial., np. ros. *slastěna* f. 'łasuś, łakomeczuś' : *slasty* 'ślodycz'; dial. *burěna* 'bura krowa' < *buryj* 'bury, brunatny'; *gladěna* m. f. 'dorodny człowiek, dorodna kobieta' < *gládkij* 'ładki, dobrze odżywiony'; *gulěna* f. 'hulanie, bawienie się; rozpustnica; krowa nie przychodząca na czas do domu' < *guljats* 'spacerować, bawić się, hulać'.

3. Dokładnym odpowiednikiem jest lit. *-ena* derywujące od czasowników, rzeczowników i przymiotników. Tworzy np. nazwy czynności, służące dość często do pejoratywnego określenia osób, np. lit. dial. *mūšena* 'bicie' : *mūšti* 'bić', *gaišena* 'zdechłak; padlina' : *gaišti* 'zdychać'; *páistena* 'kto bzdury plecie' : *páistyti* 'pleść, bredzić'²³³.

Suf. *-ens*₂ (temat na *-i*)

1. Należy tu przede wszystkim *losens* : *lesens* f. 'jesień', stpr. *assanis* 'ts.', goc. *asans* 'pora żniw, lato' (**asoni-*) : gr. *-óρᾱ* w *ὄρ-όρᾱ* 'pora zbioru owoców, jesień' < *óσᾱρᾱ : *ῥσᾱρ n. Jest to nawiązujący do tematów na *-en-* ślad ie. typu heteroklitycznego na *-r/n-*²³⁴ (por. *ves-na* : lit. *vāsara*, s. 116).

2. Grupa wyrazów na *-ens* to pierwotne (skonkretyzowane) abstracta na *-i* oparte na imiesłowu biernym, czy też na przymiotniku, np.: *pečens* 'pieczone mięso; (pieczona) wątroba' : *pek*, *pekti* 'piec' : *pečens* 'pieczony'; *studens* 'zimno' : *studens* 'zimny' : *studiti* 'robić zimnym, ziębić'.

Suf. *-ėns, -ėno*

1. Mamy kilka starych rzeczowników z tym przyrostkiem, utworzonych od rzeczowników, przymiotników, czasowników.

2. Od podstaw rzeczownikowych utworzone są np. *bratėns* : *bratrėns* (zwykle dem. *bratėncs* : *bratrėncs*) 'syn brata, brat zwłaszcza stryjeczny, cioteczny, kuzyn; hip. braciszek' < *brats*, *bratrs*, por. z tą samą budową lit. *brole'nas* 'syn

²³¹ Brugmann Grdr. II 1, 266 8.

²³² Laskowski PKJ PAN Kr. s. 28 38—9, 118.

²³³ Otrębski GL II 177 8.

²³⁴ Benveniste Origines 19.

brata; syn wuja, stryja lub ciotki' : *brólis* 'brat'; *sestrěnz* (zwykle dem. *sestrěnyčs*) 'syn siostry, siostrzeniec' : *sestra* 'siostra', por. lit. *seserė'nas* 'syn siostry' : *sesuō sese'rs* 'siostra'.

3. Pierwotnym derywatem odrzeczownikowym jest też niemotywowane *lopěnz* 'łopian, Arctium, zwłaszcza Arctium lappa; liść' (: *lopuchs* 'ts.', s. 74, *lepenz* 'liść' s. 127) : lit. *lāpas* 'liść', ważna roślina lekarska nazwana została od szerokich, wielkich liści.

4. W poszczególnych językach słow. dobrze zaświadczone są nazwy ludzi od miejsca, w którym mieszkają lub z którego pochodzą (nomina originis), np. stpol. *krakowian* : *Kraków*, dial. kasz. sli. *měšćon* 'mieszczanin', sch. dial. czak., sło. *grajan* 'ta.' Wyrazy tego typu są wtórne. Powstały z przekształcenia pierwotnych tematów spółgłoskowych na *-ěn-, -jan-* np. psł. *gord'an-inz* : pl. *gord'ane* (p. s. 119).

5. Rzadkie są także derywaty odprzymiotnikowe, np. *lišanz* 'liszaj, choroba skóry; porost' < *lichz* 'lichy, zły' (por. *lišajz* s. 87 i ros. dial. *lichój, lichie* 'choroba skóry'); *molděnz* : *molděnz* (zwykle dem. *molděnyčs* : *molděnyčs*) 'młody mężczyzna, chłopiec, dziecko' < *moldz* 'młody'.

Z poszczególnych języków słow. por. sli. *pečōpn* 'piechur' : *pečō* 'pieszy', sło. *neběšćan* 'niebianin' (kasz. *ńeb'ōn* 'ts.') : *neběški* 'niebieski'.

6. W związku z produktywnością psł. suf. przymiotnikowego *-ěnz* zaświadczone są urzeczownikowane przymiotniki, np. *berstěnz* 'naczynie z kory brzo-zowej' : 'zrobiony z kory brzo-zowej', stpol. *kościan* 'łaska, kostur' : psł. *kostěnz* 'zrobiony z kości'.

7. Wyjątkowe są dewerbalne nomina agentis, np. nazwa ważnej rośliny le-karskiej (stosowanej przeciwko pomorowi, też jako środek magiczny) *odolěnz* 'kozłek lekarski Valeriana officinalis' : *odolati, odolēti* 'przemagać, zwyciężać, pokonywać'.

Por. też kasz. *b'ur'ōpn* 'człowiek burzliwy' < *b'ur'ōe* 'burzyć'.

8. Od pierwiastka werbalnego utworzone jest niemotywowane *čerěnz* (*črěnz*) 'podstawa ogniska, palenisko; głębokie naczynie do warzenia' : *černz* 'ts.' (p. s. 114).

9. Mamy też nieliczne wyrazy niemotywowane z suf. *-ěno*, np. *kolěno* 'ko-lano; pokolenie, ród; człon; zakrzywienie, zgięcie' : *čelnz, čel'adz* (s. 115, 64), lit. *kelė'nas* 'kolano', *kel'ys* 'ts.'; *polěno* 'polano, kawał drewna, np. prze-znaczonego na opał' : *politi, politi* 'rozszczepiać, rozcinać, rozplatać'; *timěno* 'muł, bagno' (dial.) : *timę timene* 'błoto, bagno'.

10. Suf. *-ěnz, -ěno* nawiązują do tematów spółgłoskowych na *-en-*, powstały z rozszerzenia ich o tematyczne *-o-* (analogicznie więc do typu *selmeno, sěmeno*, czy też kasz. *jelōn, k'ofōn* (p. s. 128)). Długa samogłoska sufiksalna kontynuuje pierwotne *-ěn*, jak w uwzględnionym wyżej typie *-ěn-inz* i w formacjach *mož-džanz, sežanz* : *seženz* (s. 125). Dokładnym odpowiednikiem suf. *-ěnz* jest lit. *-ėnas*, tworzący patronimica, deminutiva i nomina originis²³⁵.

Suf. *-ěnz* (temat na *-i-*)

Należy tu pierwotne skonkretyzowane abstractum *golěnz* f. 'golizna, nie pokryta mięśniami części nogi od kolana do stopy, goleń, kość podudzia' : *golz* 'goły'.

²³⁵ Otrębski GL II 183—4.

Suf. *-anz*

1. Przyrostek ten zaświadczony jest dobrze zarówno w formacjach denominacyjnych, jak i dewerbalnych.

Tworzy przede wszystkim od podstaw rzeczownikowych, np.:

patronimica: *bratanz* : *bratranz* (częściej dem. *brataniec*, *bratraniec*) 'syn brata; brat zwłaszcza nie rodzony, stryjeczny lub cioteczny, kuzyn' < *brata*, *bratra*; *sestranz* 'syn siostry' (dial.) < *sestra* 'siostra';

wyrazy o odcieniu ekspresywnym, augmentatywnym, np. *kubanz* 'wielkie naczynie' (płn.) < *kubz* 'naczynie, zwykle z wydrążonego drzewa'; *křbanz* 'prymitywne naczynie np. z wydrążonego drzewa; pudełko z kory; czerep; wydrążona dynia, tykwa' < *křbz* : *křba* w podobnych znaczeniach; *kuranz* augm. (płn.) < *kurz* 'kogut'.

Tu zapewne należy też niemotywowane *čšbanz* 'drewniana konewka, dzban' : *čšbz* 'wiadro, ceber' : lot. *ciba* 'małe drewniane naczynie'.

2. W funkcji formantu tworzącego wyrazy ekspresywne (często nomina attributiva) zaświadczony jest dobrze w większości języków słow. Często zwłaszcza spotyka się pejorativa i augmentativa (w płn. i płd.słow.), np. ros. *brjuchán -ána* 'człowiek o dużym brzuchu, brzuchacz' (: brus. *bruchaniec* 'napelniać brzuch'), sle. *okán -ána* 'mający wielkie oczy', *glaván -ána* 'człowiek o wielkiej głowie' (= ros. dial. *golován*); ros. dial. *borodán* 'brodac' : ukr. *borodán* 'ts.'

Wyrazy o odcieniu pieśzotliwym, hypoeoristica typowe są dla języka sch., np. *brájan* : *brájo* : *brät* 'brat'.

Tu należy też czes. *tchán* 'teść' : psł. *tsst* 'ts.'

3. Zaświadczone są również dobrze stare hipokorystyczne imiona osobowe, np. znane z kilku języków słow. *Stojanz* : *Stojislavz*, *Stojimirz*; *Vľ'kanz* : *Vľ'komirz*, *Vľ'koslavz*; *Bojanz* (p. niżej), *Domanz* : *Domaslavz*, *Něganz* : *Něgoslavz*, *Vojanz* : *Vojislavz*.

4. Derywując od podstaw przymiotnikowych suf. *-anz* tworzy nomina attributiva, zwykle także o zabarwieniu ekspresywnym, np. *bujanz* 'coś potężnego, silnego, gwałtownego, człowiek gwałtowny, niepohamowany; byk, buhaj' < *bujz* 'bujny, niepohamowany, gwałtowny' : *bujati* o 'potężnych, gwałtownych przejawach'; *byzanz* 'szybki człowiek, szybkie zwierzę' < *byz* 'szybki' : *byzati* 'śpieszyć się'; *suchanz* 'człowiek suchy, chudy, chudeusz' < *suchz* 'suchy'.

Tego rodzaju rzeczowniki dobrze zaświadczone są i dziś w większości języków słow. Zwykle są to ekspresywne nomina attributiva, najczęściej o odcieniu pejoratywnym, augmentatywnym.

5. Nie brak też odczasownikowych nazw działacza, np. *bajan*¹z 'opowiadający, opiewający, pieśniarz; wieszcz' (wsch.) < *bajo* *bajati* 'gadać, bajać, zamawiać, czarować'; *bėganz* : *bėžanz* 'człowiek biegnący szybko, zbieg' (zach.-płd.) < *bėgo* *bėkti*, *bėgajo*, *bėgati*, *bėž* *bėžati* 'biegnąć, biegać'; *bojan*¹z 'bojący się, tchórz' (płn.) < *bojati* *sę* 'bać się'; *mľ'čan*¹z 'człowiek milczący' (wsch.), < *mľ'č* *mľ'čati* 'milczeć'; *stojanz* 'kto stoi, stojący; co stoi, stojak' < *stojo* *stojati* 'stać'.

Ekspresywne nomina agentis na *-anz* znane są dobrze zarówno w płn., jak i płd.słow.

6. Suf. *-anz* powstał przez nawarstwienie się podstawowego *-nz* na kończące podstawę derywacyjną *-a*. Punktem wyjścia były więc formacje typu *sestranz* : *sestra*, *županz* 'naczelnik żupy' : *župa* 'określone terytorium, okręg'.

Dokładnym odpowiednikiem jest lit. *-onas*, występujące w funkcjach podobnych do słow. *-anz*. Tworzy derywaty odrzeczownikowe, wśród których spo-

tykamy też nazwy pokrewieństwa i ekspresywne nomina attributiva, np. *tė-vonas* 'dziadek' : *tė'vas* 'ojciec', *kuprōnas* 'garbus' : *kuprā* 'garb'.

Nierzadkie są też odczasownikowe nomina agentis, często z zabarwieniem pejoratywnym, np. stlit. *valdōnas* 'spadkobierca, dziedzic' : *valdyti valdo* 'rządzić, władać', lit. *gagōnas* 'gęsior' : *gagėti gāga* 'gęgać', dial. *šaukōnas* 'krzykacz' : *šaukti* 'krzyczeć', *šaukti* 'pokrzykiwać'²³⁶.

Tu należą też łac. substantywizowane przymiotniki typu *īnsulānus* 'mieszkaniec wyspy' : *īnsula* 'wyspa', *Silvānus* 'bóg lasów i pól' < *silva* 'las'²³⁷.

Suf. -manz

1. Istnieje kilka starych wyrazów z przyrostkiem -manz, utworzonych od podstaw nominalnych i werbalnych, np.:

lachmanz 'nędna podarta odzież, łachman, szmata' (płn.) : *lachs* 'ts.' (por. ros. dial. *láchmy* : *lóchmy* pl. 'pęki poplątanych włosów, sierści', *lochmótyj* 'porwany, obdarty, odziany w łachmany'); *durmanz* 'bieluń, środek odurzający; odurzenie' (wsch.) : *durb* 'odurzenie, szak', *durbnz* 'szalony, głupi';

sukmanz 'wierzchnie okrycie z sukna, sukmana' : *sucō sukati* 'związać, skrecać przędzę, nawijać na cewkę', *sukno* 'gruba tkanina wełniana, sukno'; *ličmanz* 'blaszka do liczenia, rachowania; ten, który liczy' (płn.) : *ličō ličiti* 'rachować'.

2. W poszczególnych językach słow. istnieje grupa wyrazów z tym suf. utworzonych:

od podstaw rzeczownikowych, np. ukr. *kusmán* 'wielki kęs, kawał' < *kus*, psł. *kpsz* 'kęs, kawał'; sch. czak. *očman* 'człowiek o wielkich oczach' od XIV w. (por. wyżej sł. *okān* 'ts. '), *dītman* 'młodzieniec' : *dētē* 'dziecię'; *pūrman* (: *pūrān*) 'indyk' : *pūra* 'indyczka' (też sł. *pūrman* 'ts. '); *rācman* (: *rācān*) 'kaczor' : *rāca* 'kaczka' (też sł. *rācman* 'ts. ');

od podstaw przymiotnikowych:

dłuż. *bēlman* 'bielmo, leucoma' (dawne i dial. *bēlan* 'ts. '), głuź. *bēlman* 'ts.' : *bēls* 'biały', *bēlmo* 'bielmo'; ukr. *hluchmán* 'człowiek głuchy' < *hluchyj* 'głuchy', *sirmán* 'wilk' < *siryj* 'szary'.

3. Tu należą też stare imiona osobowe typu sch. *Grđman* XIV w. : *Grđomil* 'teter gratusque', sch. dawne *grđ* 'dumny; szkaradny'; *Rādman* : *Radomir*, *Radomil*; *Vūkman* : *Vukostav*, *Vukomir.

4. Jak widać z podanego materiału, suf. -manz nawiązuje z jednej strony do formantów na -m- i przyrostka -anz, z drugiej zaś do rzeczowników męskich na -my -mene, por. ros. typ abstraktów przymiotnikowych *gluchmenz*, *suchmenz* (s. 126). Postać -manz kontynuowałaby więc pierwotne *mōn-o-* (-o- nawarstwione na pierwotny temat spółgłoskowy). Podobnie lit. formacje na -monis -monė nawiązują do tematów na -muo -mens²³⁸.

Suf. -ana

1. Przyrostek -ana zwykle tworzy odpowiedniki żeńskie do rzeczowników męskich na -anz, a więc genetycznie mamy tu właściwie formację z suf. -a w funkcji wykładnika moci, np. *bratana* : *bratrana* 'córka brata; siostra stryjeczna lub cioteczna, kuzynka' : *bratanz*, *bratranz* (s. 130), *sestrana* 'córka siostry' : *sestranz* (s. 130), sch. *drāgana* 'ukochana, kochanka' : *drāgan* hip. 'ukochany, miły'.

Tu należą też ekspresywne nomina agentis na -ana (: -anz m.), np. czes.

²³⁶ Otrębski GL II 202—3.

²³⁷ Brugmann Grđr. II 1, 280—1.

²³⁸ O nich zob. Otrębski GL II 180—2.

dial. laskie *lejana* 'dziewczynka mocząca się': *leje le'* 'oddawać mocz', *vyjana* m. f. 'beksa': *vyt'* 'wyć, becząć'.

Tak samo do męskich hipokorystycznych imion na *-anz* mamy dobrze zaświadczone odpowiedniki żeńskie na *-ana*, np. sch. *Dobrana*, *Čvetana*, czes. *Květana*.

Obok formacji z odcieniem pieszczotliwym na *-an* spotykamy w sch. też paralelne f. na *-ana*, np. ludowe *devđjana*: *devđjka* 'dziewczyna', *čérana*: *čérka*: *kčéi* 'córnka'.

2. Wyodrębniony suf. *-ana* jest rzadki, np. psł. *pol'āna* 'miejsce w lesie nie zadrzewione, porośnięte trawą, pole, łąka, otoczone lasem' < *pol'e* 'równa, pusta płaszczyna, pole, ziemia uprawna'; *szmetana* (: *szmētana*) 'śmietana': *szmeto szmesti* 'zgarnąć, zmieść, zebrać' (: iter. *szmētati*), dial. też *szmētana* 'ts.': *szmęto szmęsti* 'zmacić'²³⁹.

Suf. *-an'ь*

1. Przyrostek ten powstał przez nawarstwienie się strukturalnego *-js* na podstawie *-anz*, spotyka się wyjątkowo w wyrazach o większym zasięgu, np. *krban'ь* oboczna postać do *krbanz* (s. 130).

2. W kilku językach słow. suf. *-an'ь* tworzy (paralelnie do *-anz*) ekspresywne denominalne określenia ludzi, dobrze zaświadczone w ukr., typowe dla języka sła., np. sła. *dłhán'* 'człowiek bardzo wysoki, chudy', ukr. *dochán'ь -anjá* 'ts.': sła. *kriváň* 'przewisko krzywego, chromego człowieka'; ukr. *holovánj -anjá* 'człowiek o wielkiej głowie', *okánj -anjá* 'z wielkimi oczyma'.

3. Spotyka się też ekspresywne nomina agentis, np. ukr. *horlánj -anjá* 'krzykacz': *horláty* 'krzyczeń' (ros. dial. *gorlán*, f. *gorlán'ja*).

Suf. *-anz* (temat na *-i-*)

1. Przyrostek ten zaświadczony jest wyjątkowo, np. *kyjanz* f. (: *kyjan'a*) 'drewniany młot, maczuga' (płn.): *kyjz* 'młot, maczuga, kij'; *grtanz*: *grtanz* m.²⁴⁰ (w poszczególnych językach słow. z przejściem do typów produktywnych: f. na *-i-*, m. na *-jo-*, *-o-*) 'gardło, gardziel, krtań': *grtz* 'gardziel'.

2. Nie należy tu *kopanz* f.: *kopan'a* 'niecka, naczynie wydłubane w drzewie' < *kopanz* partie. praet. pass. < *kopati* 'kopać, wydrążyć, ryć'.

3. Dokładnym odpowiednikiem jest lit. *-onis* (osnowy na *-i-* f. i m., też m. na *-jo-*), występujące przede wszystkim w wyrazach pochodzenia odimiennego²⁴¹.

Suf. *-onz*

1. Przyrostek *-onz* wyjątkowo pojawia się w kilku starych nominach actio-nis (> n. acti), np. *bobonz*: *babonz* (zwykle pl. *boboni*: *baboni*) 'gusła, ezary, przesady': *boboniti*, *baboniti* 'mamrotać; huczeć; wróżyć', *bobotati*: *babotati* 'huczeć, grzmieć, paplać', *glomonz* 'zgiełk, wrzawa, szum' (płn.): *gomoniti* 'hałasować, krzyczeń': *gomiti* 'ts.' (wsch.): *gomz* 'hałas, szum' (wsch.); *r^lomonz* 'szmer, szemranie' (płd.): *romoniti* (: *romoliti*, *romoriti*) 'szemrać, szumieć': sch. dial. *romiti* 'mżyć, o deszczu'.

Jak widać, niekiedy możliwa jest podwójna motywacja. Tak np. *gomonz* można uważać za derywat od *gomiti*: *gomz*, albo też za nomen postverbale do *gomoniti*. O czasownikach tego typu zob. s. 54—5.

²³⁹ Rozwadowski JP I 38—40 (WP I 289—91).

²⁴⁰ Vaillant GC II 1, 149.

²⁴¹ Leskien BN 394—5, Otrębski GL II 203—4.

2. W poszczególnych językach słow. dobrze zaświadczone są formanty sekundarne *-on-ja*, *-on-ja* (p. niżej). Podstawowe *-on* dobrze zaświadczone jest w sło.²⁴² Spotyka się tu denominalne nomina attributiva, augmentativa, też dewerbalne nomina agentis, np. *hlačōn* 'noszący szerokie spodnie' : *hláče* 'spodnie', *švedrōn* 'krzywonogi' : *švédēr* m. 'ts.', *hlapčōn* 'wielki chłopiec' : *hlapec*, *jahōn* 'dobry jeździec; koń wierzchowy' : *jahati*.

3. Przyrostki *-on* kontynuuje ie. *-ono*-²⁴³. W lit. dobrze zaświadczone są przymiotniki na *-anas* typu *álkanas* 'głodny' : *álkti* 'łaknąć, chcieć jeść', *úkanas* 'mglisty' : *úkas* 'mgła'. Tu należą też feminina jak *úkana* 'mgła', *liėkana* 'pozostałość, resztką' : *liėkas* 'pozostały, nieparzysty'.

W stind. znane są męskie nomina agentis na *-ana-* o charakterze przymiotnikowym (np. *jánana-* 'stwórca'), dewerbalne nomina actionis (neutra) np. *hávana-m* 'wołanie'. Tu należą też feminina typu *švetand-* 'jaśnienie', także gr. abstracta na *-ovŋ*, jak *hđovŋ* 'radość', *abovŋ* 'suchość'.

4. Do warstwy słownictwa odziedziczonego z ie. należy psł. *zvons* 'dźwięk, dzwonięcie, brzmienie' : 'przyrząd powodujący, wydający dźwięk' = alb. *zē* 'głos' < ie. *ghuono-s* < *ghau-* 'wołać', psł. *zovp zvati* 'ts.'. Z punktu widzenia psł. wyraz ten motywowany jest przez czasownik *zvŋnēti* 'brzmieć, dzwięczeć'.

Suf. *-on'ŋ*

1. Niewiele jest wyrazów z tym przyrostkiem wykazujących większy zasięg. Z niemotywowanych należy tu np. *komon'ŋ* 'koń' (pln.) : stpr. *camnet* 'ts.'. Nie można wykluczyć tu śladu pierwotnego tematu na *-en-*.

2. W zach.słow. (przede wszystkim pol., sła., częściowo i czes., zwłaszcza w dialektach peryferycznych) suf. *-on'ŋ* jest produktywny w ekspresywnych określeniach przede wszystkim ludzi (niekiedy też zwierząt, a nawet rzeczy), często z odcieniem pejoratywno-augmentatywnym. We wsch. i pd.słow. odpowiada mu w tej funkcji rozszerzony formant *-on-ja* (typowy dla ros. i sch., spotykany też w sło.), często dwurodzajowy (jak zwykle w formacjach ekspresywnych).

Formacje te odgrywają także dużą rolę w nazwach osobowych²⁴⁴.

3. Najczęstsze są derywaty denominalne, przede wszystkim od przymiotników niemotywowanych. Większy zasięg wykazują np. *bėlon'ŋ* : *bėlon'a* 'człowiek czy zwierzę wyróżniające się bielą' < *bėls* 'biały'; *brzon'ŋ* : *brzon'a* 'wyróżniający się szybkością' : *brzŋ* 'szybki', *tichon'ŋ* : *tichon'a* 'człowiek cichy, milczący' < *tichŋ* 'cichy', *golvon'ŋ* : *golvon'a* 'wyróżniający się dużą głową' < *golva* 'głowa', *kvėton'ŋ* : *kvėton'a* 'wół z białą plamą na czole' < *kvėts* 'kwiat'.

Por. pol. dial. cieszyńskie *suroŋ* 'człowiek surowy, nieokrzesany' : *surovŋ* 'surowy', głuź. *suroba* 'surowość'.

4. Nierzadkie są też ekspresywne nomina agentis, np. *žiron'ŋ* : *žiron'a* 'żarłok' : *žirŋ žerti* 'zreć', *rykon'ŋ* 'ryczący' : *ryčŋ ryčati* 'ryczeć', stpol. *dźwigoŋ* 'tragarz' : *dźwigać*.

5. Przyrostki *-on'ŋ*, *-on'a* są sekundarnymi formantami złożonymi. Oba nawiązują do podstawowego *-on* : *-on'ŋ* powstało przez nawarstwienie się strukturalnego *-ja* na formant podstawowy; o stanowiącym drugi element przyrostka *-on'a* ekspresywnym formancie *-a* zob. s. 60.

²⁴² Bajec Besedotvorje I 46.

²⁴³ Otrębski GL II 174—5, Brugmann Grdr. II 1, 266—8.

²⁴⁴ Zob. Wilkoń SPAN Kr. XII 2, 441—3.

Suf. *-unz*

1. Podstawową funkcją tego przyrostka jest tworzenie odpierwiastkowych nominów agentis, np. *bėgun*¹ 'biegacz' : *bėgę bėkti* 'biec' (lit. *bėgūnas* 'latawiec; biegacz' : *bėgti* 'biec', lit. nomen agentis podejrzane o pożyczkę ze słow., por. stilit. *bogūnas* 'zbieg; zbiegły' : *boginti* 'biec'); *ėdun*¹ 'kto dużo je' (płd.-wsch.) : *ėm̃ ėsti* 'jeść'; *chvastun*¹ 'papla, gaduła; człowiek chełpiący się, przechwalający się' (płn.) : *chvastati* 'paplać, gadać; chełpić się'; *klikun*¹ 'kto krzyczy, woła' (wsch.) : *klikti, klikati* 'krzyczeć, głośno wołać'; *kl'unz* : *kl'vunz* 'dziób' (płd.) : *kl'uję kl'vati* 'dziobać'; *opekun*¹ 'opiekun, patron' (płn.) : *opekti, opekati* 'troszczyć się, opiekować się'; *pėstun*¹ 'opiekun, piastun' : *pėstiti* 'opiekować się, pielegnować'; *vėdun*¹ 'wróżbita, znachor' (wsch.) : *vėm̃ vėsi vėdėti* 'wiedzieć'; *žvrun*¹ 'żarłok' (płn.) : *žvro žerti* 'żreć', *zėdunz* 'zdun; garnecarz' (zach.) : *zid'ę zėdati* 'kształtować, budować'.

W ukr. wyróżniają się nomina agentis od intensyiwów na *-otati*, tworzone nie od pierwiastka, ale od tematu, np. *rehotun* 'rechocący, głośno się śmiejący' : *rehotaty* 'rechotać', *lepetun* 'papla' : *lepetaty* 'paplać'.

2. Na specjalną uwagę zasługują dwa najstarsze może przykłady z obocznością formantu *-unz* : *-ynz*: *perun*¹ 'grom, piorun, błyskawica' : *Perun*¹ 'bóstwo gromu, gromowładne' : *perę pwrati* 'bić, uderzać, razić', w nazwach wzgórza poświęconego temu bóstwu zaświadczona jest postać starsza *Perynz* : *Perynz*, pod względem budowy = lit. *perkūnas* 'grom', *Perkūnas* 'bóstwo gromu' (derywat od tego samego pierwiastka *per-* 'uderzać, razić', rozszerzonego determinantem *-k-*)²⁴⁵; *pelun*¹ : *pelyn*¹ (*polun*¹ : *polyn*¹) 'piołun, Artemisia absinthium' : *pel-*, *pol-* w *polėti* 'płonać, gorzeć' (od gorzkiego, palącego smaku, etymologia niepewna).

3. Suf. *-unz* zachował produktywność we wsch.słow. Z języków płd.słow. najlepiej zaświadczony jest w śle., w zach.słow. pewną produktywność wykazuje w czes. Wszędzie widać specjalizację w kierunku wyrażania skłonności do pewnej czynności, często z odcieniem pejoratywnym.

4. Jak zawsze przy nominach agentis, tak i tu spotykamy nomina instrumenti, np. *bėgunz* to nie tylko 'biegacz', ale też nazwa 'obracających się części różnych urządzeń', sch. *tėkūn* 'koło' (u Vuka z Czarnogóry).

5. W kilku językach słow. spotyka się też derywaty denominalne z suf. *-unz*. Są to nomina attributiva, zwykle z odcieniem pejoratywnym, np. *gr̃bun*¹ 'człowiek garbaty' : *gr̃b̃* 'garb', ukr. *lysun* 'łysoń' : *lysyj* 'łyśy', *starcun* 'staruch' : *starec* 'starzec', sch. *bogatun -una* 'bogacz' : *bogat* 'bogaty', bułg. dial. *medun* 'niedźwiedź' : *med* 'miód' (por. psł. *medvėd* 'zjadacz miodu').

Podwójną motywację ma *gladunz* 'człowiek pełny, tłusty, wymuskany' (płd.wsch.) : *glad-akz* 'gładki' : *gladiti (sę)* 'gładzić (się), głaskać, upiększać (się)'. Obok płn.słow. *krikun*¹ 'krzykacz' : *kričę kričati* 'krzyczeć', iter. *krikati* mamy też czes.-sł. *krikunz*, oparte na part. *kriklz.

6. W sch. zaświadczone są też hipokorystyczne imiona osobowe z suf. *-unz* typu *Vlādun* : *Vlādo*, *Milun*. W sch. i czes. mamy również hipokorystyczne imiona kobiece na *-una*.

7. Formacje na *-unz* cechują się oksytonezą.

8. Zachowana szcążtkowo postać *-ynz* ma dokładny odpowiednik w lit. *-ūnas*, tworzącym²⁴⁶ nie tylko prastare nomina agentis (typu omówionego wyżej

²⁴⁵ Ivanov VSJ III 101—11.

²⁴⁶ Otrębski GL II 205—8.

perkūnas), ale także rzeczowniki oznaczające pochodzenie, patronimica (np. *karaliūnas* 'syn króla, królewicz' : *karāliūs* 'król', częste w imionach osobowych typu *Jankūnas* : *Jañkus*). Występuje także w funkcji formantu substantywizującego przymiotniki (np. *drąsūnas* 'śmiałek' : *drąsūs* 'śmiały').

Postać *-uns* (por. *-urs* : *-yrs*) nawiązywano do gr. *-αυνος* w *κεραυνός* 'błyskawica; imię bóstwa', *ἐλαυνός 'pędzący, jadący', rekonstruowanego na podstawie *ἐλαύνω* = **ἐλαυνίω*²⁴⁷. Najnowsze badania wykazały, że zarówno gr. *κεραυνός*, jak i lit. *Perkūnas* mogą być pozostałością pierwotnego typu heteroklitycznego na *-uēr/uen*²⁴⁸.

Suf. *-un'ь*

1. Przyrostek ten, powstały przez nawarstwienie się strukturalnego *-jь* na podstawowe *-uns* jest rzadki. Częściej spotyka się w sla., np. obok *behún* 'biegun, biegacz' też *Łehún* 'ts.'. Jedyńm wyrazem psł. jest *lokun'ь* 'ryba okoń, Perca fluviatilis' : *oko* 'oko' (pierwotnie więc o jakiejś rybie wyróżniającej się dużymi oczyma).

2. Spotyka się też wyrazy pieśzeczliwe na *-un'ь*, *-un'o*, typowe szczególnie dla ukr., np. *tatúnь* : *tatúnьo* 'tatus' : *táto*, *didúnь* : *dído* 'dziadek', *bratúnьo* : *brat*.

Suf. *-un'a*

1. Tworzy przede wszystkim żeńskie hypocoristica (odpowiedniki do męskich na *-un'ь*, *-un'o*), np. pol. *babunia* (stąd brus. *babúnja*) : *baba*, ukr. *babúnja*, pol. *ciotunia* : *ciotka*, ukr. *titúnja* : *títka* 'ts.'.

2. W ros. spotyka się dewerbalne i denominalne ekspresywne dwurodzajowe nazwy osób na *-un'a*, np. *bakúnja* m. f. 'gadula, papla' : *bakátь* 'paplać', *kriwúnja* m. f. 'człowiek zezowaty; kulawy' : *kriwь* 'krzywy', *devúnja* pejor. 'stara panna; niewieściuch' : *déva* 'dziewica'.

Suf. *-znь*, *-zno*

1. Przyrostek *-znь* spotyka się wyjątkowo, np. *bǫbnь* : *bǫbnьz* 'bęben, tympanum' : *bǫbnьnati* 'głucho brzmieć, dudnić, huczeć', stisl. *bumba* 'bęben', stind. *bhambhā* 'wielki bęben'; *tǫtnь* 'stukot, tętent' : *tǫtnьnati* 'stukac, tętnić'.

Jak widać, oba te wyrazy oparte są o podstawy dźwkn., *tǫtnь* można by uważać za nomen deverbale do *tǫtnьnati*.

2. W kilku starych wyrazach występuje suf. *-ico*, np. *okzn'o* 'okno, fenestra; otwór, przestrzeń pusta, przejrzysta, nie zasłonięta, nie porośnięta, np. na bagnie' : *oko očese* 'oko' (na pierwotny suf. *-zno* wskazują: ukr. *viknó* i fiń. *akkuna* 'okno', stara pożyczka ze słow.); *tolkzn'o* 'rozgniecione ziarna owsiane, potrawa z nich' (stara pożyczka ze słow.: fiń. *talkkuna* 'ts.') : *tlkǫ telkti* 'tłuc, rozgniatać'; *volkzn'o* 'włókno' : *velkǫ velkti* 'wlec, ciągnąć'.

3. W dotychczasowych ujęciach słowotwórstwa suf. *-znь*, *-zno* zwykle się nie rekonstruuje. Ich podstawy ie. nie są pewne. Mogą nawiązywać do przyrostków *-znь* (p. *-uns*, *-ynь*). Lit. *perkūnas* (: psł. *perunь*, *perynь* p. wyżej s. 134) zestawia się z wyrazami germ. i celt. od podstawy **perk^u-un-*. Do tej samej rodziny należy też het. *perunaš* 'skała' < **per-uno*²⁴⁹. Por. indoirań. *-una-*, np. stind. *táruna-* 'młody', awest. *tauruna-* 'chłopiec'²⁵⁰.

²⁴⁷ Meillet Ét. 453, Brugmann Grdr. II 1, 687, Vondrák VSG I 549 uwaga 1.

²⁴⁸ Benveniste Origines 112, V. V. Ivanov, op. cit.

²⁴⁹ V. V. Ivanov, op. cit.

²⁵⁰ L. Herzenberg, op. cit., 255.

Suf. *-zna*

Zaświadczone są tylko stare imiona hipokorystyczne np. *stczes*, *Drahna*, *stsch*, *Dragzna*, *stpol*, *Ciechna*, *stczes*, *Těohna*²⁵¹. Nawiązują do imion męskich na *-zno* typu *stpol*, *Michno*.

W czes. dobrze poświadczony jest ekspresywny nomina agentis na *-na*, np. dial. laskie *stukna* 'kobieta wiecznie narzekająca': *stukat* 'stękać, narzekać'²⁵².

Suf. *-znz*

1. Mamy kilka wyrazów psł. wykazujących przyrostek *-znz*. Są to zwykle derywaty denominalne, np. *ostniz*: *ostno*: *ostn'z* 'kolec, cierń, coś ostro zakończony, kij z ostrym końcem do poganiania bydła, do łowienia ryb, oścień' < *ostb* 'coś ostro zakończone, ość, kolec, oścień', dokładny odpowiednik: lit. *akstinas* 'bodziec do poganiania wołów, ostry koniec tego narzędzia'; *ovniz* 'samiec owcy, baran': *ovb 'owca', ie. *oui-s*, lit. *avis* 'ts.' (zob. *ovca* s. 101), dokładne odpowiedniki: lit. *āvinas* 'baran', łot. *avins*, stpr. *awins* 'ts.'; *rožniz* 'kij albo żelazo ostro zakończone, używane do pieczenia mięsa' < *rogz* 'róg'.

2. Substantywowanym pierwotnym przymiotnikiem jest *kostniz* 'kostur, ostro zakończony kij, oścień, bodziec do popędzania bydła; dzida, włócznia' (zach.): adi. *kostniz* 'zrobiony z kości, dotyczący kości' < *kostb* 'kość'.

3. Na pierwiastku dźwkn. oparty jest *bōbniz*: *bōbnz* 'bęben' (p. wyżej s. 135).

4. Przyrostek *-znz* powstał przez nawarstwienie się podstawowego *-nz* na tematy na *-z*, co ilustrują nam dobrze omówione wyżej wyrazy *ostniz*, *ovniz*, częściowo też i *kostniz*. Suf. *-nz* występował tu pierwotnie w funkcji strukturalnej, podobnie jak formanty *-ka*, *-kz*²⁵³. Zaświadczone są ciekawe wypadki alternacji przyrostków *-znz*: *-nz*, np. obok omówionego *ostniz* pojawia się też synonimiczne *ostniz* > *osnz* (nie musi to być postać wtórna oparta na przypadkach zależnych typu *ostina* > *ostna* > *osna*, por. dokładny odpowiednik łot. *asnz* 'wieszły kielek'); *głezniz*: *głeznz* 'kostka u nogi', etymologicznie niepewne, ale *-n-* dobrze zaświadczone jest w nazwach innych części ciała, np. *čelnz*, *kolēno*, *lono*, *ložesna*, *selzena*.

5. Dokładny odpowiednik lit. *-inas*²⁵⁴ tworzy nazwy samców ptaków, zwierząt, owadów (np. *āvinas* p. wyżej, *añtinaz* 'kaczor': *antis* 'kaczka'), augmentativa (np. *añginaz* 'wielka żmija; wąż': *angis* 'żmija' = psł. *ožb* 'wąż'), deminutiva o odcieniu augmentatywnym (*vaiķinas* 'młodzieniec': *vaiķas* 'dziecko; chłopiec'), imiona patronimiczne (np. *Vaškinaz*: *Vaškīs*). Spotyka się też nomina agentis, np. *dūlbinaz* 'patrzący spode łba': *delbti* 'spuszczać oczy, głowę'.

Suf. *-zno*

1. Należy tu przede wszystkim sporo wyrazów będących z pochodzenia urzeczownikowymi przymiotnikami nijakimi. Do warstwy najstarszej należą: *azvno* 'skóra zdarta ze zwierzęcia' (płd.): *azvnz* < bsl. *āžina-*, por. lit. *ožinis* 'koźli, z kozła' (**āžinia-*) i dokładny pod względem budowy i znaczenia odpowiednik stind. z krótką samogłoską rdzenną *ajnam* n. 'skóra' (ie. *āg-*, lit. *ožys* 'koziol'); *drzvnzlo* 'drzewo opałowe, drewno, polano': *drzvnz* 'drzewny'

²⁵¹ M. Karpluk, Słow. imiona kobiece, 1961, 118—20.

²⁵² R. Laskowski PKJ PAN Kr. 28, 39.

²⁵³ Meillet SC 360—1.

²⁵⁴ Otrębski GL II 186—8.

(< *drwa* 'drwa, drzewo opałowe'), gr. δρῦνος 'dębowy, z drzewa dębowego', awest. *draena-* 'drewniany'.

Do warstwy nowszej psł. zaliczamy: *klopino* 'ziemia rozmięta, rozmokła, pozostała po stopnieniu śniegu': *kopins* 'dający się kopać, nadający się do kopania' < *kopati* 'ryć, grzebać, kopać'; *kovadlino*: *nakovadlino* 'podstawa żelazna, na której się kuje metale, incus': *kovadlins*, *nakovadlins* adi. < *kovadlo*, *nakovadlo* 'incus'.

Tu należą może też: *gl'ozino*: *gl'uzino* 'dolna część czego, spód; tyłek, kuper': *gozins*, *guzins* < *goz*, *guz*: *gozo*, *guzo* 'guz; tyłek, kuper; dolna część czego'; *pečino* 'znamie, znak np. wyciśnięty, wypalony; ostroga': *pečins* adi. < *peča* 'pięta', dokładny odpowiednik: lit. *pečimas* 'ostroga': *pečitis* 'obuch siekiery', dawne 'pięta'.

Tego rodzaju rzeczowniki nierzadkie są w poszczególnych językach słow., np. pol. *cetno* 'liczba parzysty' < *čstno*: *čstins* 'parzysty' < *čstō čisti* 'liczyć, czytać'; *parno* 'parna, duszna pogoda' (laskie *parno* 'ts.'): *parins* < *para*; *zimno*: *zimsins* < *zima*.

2. Spotyka się też derywaty odrzeczownikowe, np. *brzovno* 'kłoda, belka, bierwiono': *brzov* 'ts. '; *vapno* 'wapno': *vap* 'farba', por. str. *voapis* 'ts. ', lot. *vāpi* (*vāpu*) *vāpēt* 'pomazać farbą'.

3. Suf. *-ino* wykazuje również kilka wyrazów niemotywowanych, np. *bolzino* 'podpierająca belka': *bolzina* (p. s. 122), *bolzins*, ros. dial. *bólozen* = str. *balsinis* 'poduszka'; *boršino* 'mąka; żywność, pożywienie' (płd.-wsch.) < ie. **bhar-s-ina*: goc. *bariz-eins* 'jęczmienny', łac. *farīna* 'mąka': *far farris* 'orkisz, zboże; mąka, kasza', tu może i lot. *barud* 'karmić, tuczyć'; *govino* 'kał, zwłaszcza ludzki': ie. *g^{ou-}*, *g^{ou-}*, *g^{ū-}*: orm. *ku* 'gnój', stind. *guviti* 'załatwia potrzebę, wypróżnia się'; *polčino* 'tkanina lniana lub bawełniana' (stara pożyczka ze słow.: fiń. *palttina*): stind. *pačas* m. 'tkanina, sukno, szata' (< **paltta-*).

Suf. *-ina*

1. Przyrostek ten tworzy rzeczowniki denominalne, np. *borzdina*: *berzdina* 'bruzda, sulcus': *borzdins* adi. < *borzda* 'sulcus': *borzditi* 'czynić bruzdy'; *grivina* 'naszyjnik, jednostka pieniężna': *griva* 'grzywa', pierwotnie 'szyja, kark', stind. *grivá* 'ts. '; *kovadlina*, zwykle *nakovadlina* 'incus' obok *kovadlino*, *nakovadlino* (p. wyżej); *nožny* pl. 'Scheide, Messerscheide': *nož* 'nóż'; *ustina* 'warga': *ustins* adi. < *usta* n. pl. 'usta'; *vojina* 'wojna': *voj* 'żołnierz, wojak', *vijp viti*, scs. *povingiti* 'podbić, zawojować', bułg. *nadvivam* 'zwycięzam', lit. *vijti vejū* 'pędzić, gonić, ścigać'.

2. Większość należących tu wyrazów to pierwotne urzeczownikowione przymiotniki żeńskie. Podobne formacje spotykamy przy wszystkich przyrostkach na *-in-*.

3. Wyodrębnia się grupa rzeczowników osobowych z przyrostkiem *-ina*, np. *stryjina* 'żona stryja': *stryj* 'brat ojca, stryj', *ujina* 'żona wuja': *uj* 'brat matki, wuj', *korl'evina* 'córka króla': *korl'ev* adi. < *korl'v* 'król', *knęžina* 'córka księcia, panna z książęcego rodu': *knęž* 'należący do księcia' < *knęždz*, *knęžs* 'książe'. Typ ten jest dobrze zaświadczony w poszczególnych językach słow.

Jak widać, w trzech z podanych przykładów można mówić o suf. *-ina* nawarstwionym na podstawę na *-v*. Tak więc suf. *-ina* mógł też powstać w ten sam sposób co podstawowe *-ins* (p. s. 136).

Suf. *-bn'*

1. Przyrostek *-bn'* spotyka się przede wszystkim w rzeczownikach dewerybalnych, np. *brodšn'* 'sieć rybacka, którą się łowi brodząc po wodzie' (wsch.) *brodę brsti* 'brodzić, łowić ryby brodząc po wodzie', synonimiczne *brodšn'* = lit. *bradinys* 'sieć ciągniona przez dwóch brodzących po wodzie ludzi'; *ležšn'* 'człowiek leżący, lubiący leżeć; przedmiot leżący' (pln.): *ležati* 'leżeć'; *vadšn'* 'bąk, giez' (wsch.): *vaditi* 'pechać, kłuć' (: *obadz, ovadz* 'bąk, giez'), por. lit. *uodas* 'komar'; *vęžšn'* (*sz-vežšn'*) 'więzień': *vežati* (*sz-vežati*) 'wiązać': *vežb* (*sz-vežb*) 'wiązanie, więź'.

Z poszczególnych języków słow. należą tu np. stpol. *kupieñ* 'nabywca, kupujący' (część z przedrostkami, znane też innym językom słow.): *kupiti* 'kupić'; strus. *prichodšn* 'przybysz, obcokrajowiec': *prichoditi* 'przychodzić'.

W niektórych z tych wyrazów bezpośrednią podstawę derywacyjną tworzył dewerybalny przymiotnik na *-šn*, np. *kupšn'*: *kupšn*: *kupiti*, *brodšn'*: *brodšn*: *broditi*. Tak więc z punktu widzenia genetycznego mamy tu do czynienia z suf. *-jš* w funkcji formantu substancywizującego adi. (p. s. 80—1).

2. Rzadkie są derywaty odrzeczownikowe, np. *troptšn'* 'samiec pszczoł, truteń' (wsch.) < *trots* 'ts.'

3. Wyjątkowe są wyrazy niemotywowane, np. *bolšn'* = stpr. *balsinis* 'poduszka': *bolšno* (p. s. 137).

4. Nie należy tu *povodšn* f. 'powódź', utworzone od adi. *povodšn* (< *po vodě* 'po wodzie'; z tworzącym abstracta formantem *-b*). Por. synonimiczne *povodě* f., *povoně* (s. 118), sch. *pòvodanj -dnja* (**povodšn'*).

5. Suf. *-bn'* jest formantem sekundarnym powstałym z nawarstwienia się strukturalnego *-jš* na podstawowe *-šn* (tworzące rzadko rzeczowniki, zwykle przymiotniki). Dokładnym odpowiednikiem jest lit. *-in-is*, *-in-ys* tworzące zarówno przymiotniki jak i rzeczowniki pochodzenia przymiotnikowego²⁵⁵.

O nazwach miesięcy na *-bn'* zob. s. 80—1.

Suf. *-bn'a*²⁵⁶

1. Przyrostek *-bn'a* tworzy rzeczowniki od podstaw werbalnych (nomina actionis > n. acti, n. loci, n. instrumenti) i rzeczownikowych (nomina loci, n. instrumenti), np.:

od podstaw werbalnych: *brodšn'a* 'brodzenie; błąkanie się; łowienie ryb przy brodzeniu po wodzie; sieć rybacka, którą się łowi brodząc po wodzie' (pln.): *brodę brsti* 'brodzić, błąkać się; łowić ryby brodząc po wodzie'; *brodšn'a* 'brodzenie, błąkanie się; sieć rybacka, którą się łowi brodząc po wodzie' (pln.): *broditi* 'brodzić, łowić ryby brodząc po wodzie'; *ėdšn'a* 'jedzenie, pożywienie; jadalnia': *ėmė ėsti* 'jeść', *ėdš* 'potrawa, pożywienie'; *koltšn'a* 'zamieszanie, zamęt, niezgoda, zwada, klótnia': *koltiti* 'wstrząsać, mieszać, wyprowadzać ze stanu spokoju', *koltiti sę* 'spierać się, swarzyć się'; *kolsn'a* 'miejsce, na którym się rąbie drzewo': *kol'q kolti* 'kłuć, szczepać, rozłupywać'; *stajšn'a* 'pomieszczenie dla koni, niekiedy też dla bydła': *stajati* 'stać';

od podstaw rzeczownikowych: *dervšn'a* 'pomieszczenie na drzewo': *dervo* 'drzewo'; *golvšn'a* 'palące się polano, głównia': *golva* 'głowa' (pierwotnie 'przednia część płonącego polana'); *kolsn'a* 2. 'szopa na wozy': *kolo* 'koło', pl. *kola*, *kolesa* 'wóz'; *koval'bn'a* 'kuźnia' (pln.): *koval'b* 'kował'; *nakovadlšn'a*

²⁵⁵ Otrębski GL II 192—5.

²⁵⁶ R. Bošković, Razvitak sufiksa u južnoslov. jezičkoj zajednici, 1936, 105—25.

'incus' : *nakovadlo* 'ts. '; *pelvsn'a* 'miejsce na plewy' : *pelva* 'plewa'; *skorvn'ě* dualis 'obuwie skórzane, skórznie' : *skora* 'skóra'.

2. Nomina actionis na *-vn'a* spotyka się we wszystkich prawie językach słow. Typowe są przede wszystkim dla pld.słow. We wsch.słow. suf. *-vn'a* właściwy jest przede wszystkim nazwom czynności ekspresywnym.

Często bezpośrednią podstawę derywacyjną tworzą intensiva na *-otati*. Stąd wyodrębniony w kilku językach słow. złożony suf. *-ot-vn'a* (np. bułg., ros., ukr.).

3. Nomina loci na *-vn'a* spotyka się również na obszarze całej prawie Słowiańszczyzny. Są to, w przeciwstawieniu do formacji z suf. *-iščē* : *-isko*, zasadniczo nazwy pomieszczeń zamkniętych. Typowe są one przede wszystkim dla ptn.słow. (gdzie występują też przyrostki złożone, np. *-ar-vn'a*, *-ov-vn'a*). W językach pld.słow. produktywny jest typ z suf. *-n-ica*, np. ptn.słow. *pekar'vn'a* : pld. *pekar'vnica*.

4. Suf. *-vn'a* powstał z nawarstwienia się tworzącego abstracta przyrostka *-ja* na produktywny typ przymiotników z suf. *-vnz* (przede wszystkim denominatywnych, także jednak i dewerbalnych). Te tworzące pierwotną podstawę derywacyjną przymiotniki często są zaświadczone, np. *brodvn'a* : *brodvnz*, *dervvn'a* : *dervvnz* 'drzewny', *golvn'a* : *golvnz*, *nakovadlvn'a* : *nakovadlvnz*, *pelvvn'a* : *pelvvnz*, *skorvn'a* : *skorvnz*.

Pierwotne abstracta odprzymiotnikowe mogły albo ulec konkretyzacji, albo też przez nawiązanie bezpośredniego kontaktu z paralelnie istniejącymi czasownikami przeistoczyć się w nomina actionis.

Dokładnym odpowiednikiem suf. *-vn'a* jest lit. *-inē* (< *-inīa*) tworzące przede wszystkim rzeczowniki denominalne. Także i na gruncie lit. często spotyka się nomina loci, np. *rātinē* 'miejsce pod dachem, gdzie ustawia się wozy' : *rātai* pl. 'wóz', dial. *avinē* 'owczarnia' : *avis* 'owca'²⁵⁷.

Suf. *-yn'i*

1. Przyrostek *-yn'i* tworzy rzeczowniki denominalne. Jest przede wszystkim wykładnikiem męcei, urabiając żeńskie odpowiedniki niektórych osobowych rzeczowników męskich, np. *bogyn'i* 'bogini' : *bogz* 'bóg'; *gospodyn'i* 'pani domu, żona pana domu, gospodyni' : *gospodz* 'pan, pan domu, gospodarz'; *kanegyn'i* 'księżna, pani, władczyni' : *kanegz*, *kanędz* 'książę, pan, władca'; *orbyn'i* 'niewolnica' : *orbz* 'niewolnik'.

Typ ten jest dobrze poświadczony we wszystkich prawie językach słow. We wszystkich prawie, poza ses. i pol., stwierdzamy wczesne wyrównanie do tematów na *-a*. W niektórych językach słow. widać pewną produktywność tej formacji, por. ses. *sosėdyn'i* 'sąsiadka' : *sosėdz* 'sąsiad', *Samarėnyn'i* 'Samarytanka' : *Samarėninz* 'Samarytanin'. W kilku językach słow. wyabstrahował się wtórny suf. *-k-in'a* (*-k-* z częstego wygłosu podstawy derywacyjnej, niekiedy też z nawarstwienia się na synonimiczną formację z suf. *-ka*). W wyniku zmieszania się fonemów *y* : *i* pojawiają się też przykłady typu stpol. *chlopin'i* 'chłopka' : *chlop*, *rybitvini* 'rybaczka' : *rybitv* 'rybak' (por. regularne pol. *mistrzyni* : *mistrz*, *prorokini* : *prorok*, stpol. *cesarkini* : *cesarz*).

2. Drugą podstawową grupą są abstracta odprzymiotnikowe (ulegające często konkretyzacji, np. w nazwy osób, przedmiotów, w nomina loci), np. *bolgyn'i* 'dobroć' : *bolgz* 'dobry, błogi'; *dobryn'i* 'dobroć' : *dobrz* 'dobry'; *gřdyn'i*

²⁵⁷ Otrębski GL II 193—5.

'pycha, duma': *grds* 'pyszny, dumny'; *prostyn'i* 'prostota, dobroduszość': *prosts* 'prosty'; *pravyn'i* 'sprawiedliwość, prawość': *pravz* 'sprawiedliwy, prawy'; *pustyn'i* 'pustkowie, pustynia': *pustz* 'pusty'; *svetyn'i* 'świętość, miejsce święte': *svetz* 'święty'.

Wyodrębnia się grupka derywatów od przymiotników o temacie na -u-, np. *lęgn'i* 'lekkość, ulga': *lęgn-kz* 'lekki' < **lęgu-*; *mękn'i* (: *męknyna*, zwykle pl. *męknyny*) 'plewy, łuski, zwłaszcza prosa': *mękn-kz* 'miękki' < **męknku-*; *tęgn'i* 'ciężkość': *tęgn-kz* 'ciężki' < **tęngu-*.

Paralelnie do formacji na -yn'i spotyka się synonimiczne na -ota, rzadziej na -ostz, -ina, np. *dobryn'i*: *dobrota*, *lęgn'i*: *lęgota*, *prostyn'i*: *prostota*, *grdyn'i*: *grdostz*, *pravyn'i*: *pravostz*.

W poszczególnych językach słow. daje się zauważyć zmieszanie formacji na -yn'i (z reguły, poza scs., -yn'a): -ina.

O produktywności abstraktów na -yn'i świadczy nawarstwianie się na formacje synonimiczne, np. ogólnopl.d.słow. *miłostyn'i* 'litość, jałmużna': *miłostz*; scs. *blagostyn'i*: *blagostz* 'dobroć'; *lęgotyn'i*: *lęgotz* 'lekkość, ulga'; sch. *bosotinja*: *bosota* 'bosok'; *hromotinja*: *hromota* 'chromość'.

3. Nierzadko spotyka się -yn'i w denominalnych nazwach roślin, drzew i ich owoców, np. *berkyn'i* 'drzewo liściaste Sorbus torminalis, brząk; owoc tego drzewa': *berkz*, *berka* 'ts.'; *berskyn'i* 'brzoskwinia, drzewo i owoc' (zach.): *bersky -zve* 'ts.'; scs. *smokyn'i* 'drzewo figowe, figa': *smoky -zve* 'ts.', *glogyn'i* 'owoc głogu, głóg': *glogz* 'głóg'.

4. Na uwagę zasługują dwa wyrazy niemotywowane: *pergyn'i* 'miejsce górzyste': wed. *Parjányah* imię boga deszczu i burzy: lit. *Perkūnija* nazwa miejscowości lesistej, por. też goc. *fairguni* 'lesiste wzniesienie' (ta sama rodzina co *Peruna*: *Peryna*: lit. *Perkūnas* p. s. 134, 135, -g-: -k- determinanty pierwiastka *per-*)²⁵⁸; *jaskyn'i* 'grota, jama, wydrążenie w skale, ziemi' (zach.), etymologia niepewna, por. może strus. *jaskz*, *askz* 'skrzynia', psł. *aščz*, *aščerz* 'gatunek jaszczurki'.

5. Suf. -yn'i odgrywa dużą rolę w onomastyce słow. Podkreślić trzeba prastare nazwy miejscowe i terenowe pln.słow. typu pol. *Gdynia*, *Białynia*, *Dobrynia*, *Przebinia* (**Pergyn'a*), *Prostynia*, (por. pln.rus. typ ekspresywny *prostynjá* m. f. 'człowiek prosty, szczerzy', *golynja* 'człowiek biedny, goły'). Spotyka się również stare imiona osobowe np. strus. *Dobrynja* f. m., *Blaginja* m., *Borynja*, *Godynja*, *Gorbynja*.

Podstawą tych nazw miejscowych czy osobowych są zwykle pierwotne skonkretyzowane abstracta.

6. Geneza psł. -yn'i nie jest definitywnie wyjaśniona²⁵⁹. Dawniej dopatrywano się tu innowacji psł.: na pierwotne -y < -ūs (suf. bliski funkcyjnie, tworzący też feminina i abstracta, por. tematy na -ŭ- stanowiące podstawę kilku starych wyrazów z suf. -yn'i) miałyby się nawarstwić ie. -ni: -nyā-, tworzące feminina (np. ie. *pot-ni-* 'pani': *poti-* 'pan')²⁶⁰. W ostatnich dziesięcioleciach nie wyklucza się jednak dziedzictwa ie.: psł. -yn'i może kontynuować ie. -ŭn-yā- w nawiązaniu

²⁵⁸ Por. R. Jakobson, *Slavic Mythology*. „Funk and Wagnalls Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend”, vol. II, New York 1950, s. 1026, V. V. Ivanov, op. cit., s. 107—8.

²⁵⁹ R. Laskowski, JP XLII 171—87.

²⁶⁰ Zubatý *AslPh* XXV 355—65, *Studie* II 335—45, Meillet *Ét.* 457—8, Vondrák *VSG* I 551, Hermann *ZslPh* XII 119—20.

do ogólnobałt. *-ūni-*, toch. *-ūne*²⁶¹. Por. omówione wyżej *Perynś* (: *Perunś*) : *Per-gyn'a*.

Nie widać podstaw do dopatrywania się w psł. *-yn'i* pożyczki germ.²⁶².

Suf. *-ynś* (temat na *-i-*), *-yn'ś* (< *-ynjś*)²⁶³

1. W dialektach ros. dobrze zaświadczone są odprzymiotnikowe rzeczowniki abstrakcyjne na *-ynś*, z reguły rodzaju żeńskiego, np. *bel'ynś* 'polana pośród ciemnego lasu' : *běl'ś*; *bystri'ynś* 'bystry nurt rzeki' : *bystri'ś*; *gol'ynś* 'miejsce puste, wypalony przez pożar las' : *gol'ś*; *mokr'ynś* 'mokre, grząskie miejsce' : *mokr'ś*.

W literackim języku ros. znane są: *púst'ynś* 'osamotnione osiedle w lesie' : *pust'ś*; *svetl'ynś* 'jasna księżycowa noc, jaskrawe światło księżycy' : *světl'ś* 'jasny'; *tepl'ynś* 'ciepło, ciepła, ładna pogoda' : *tepl'ś* 'ciepły'.

O dawnej produktywności tej formacji świadczą wypadki nawarstwiania się jej na inne sufiksy abstrakcyjne, np. ros. dial. *mokred'ynś* 'bardzo mokre, grząskie miejsce' : *mokred'ś*; *svetlot'ynś* 'bardzo jasne powietrze' : *svetlot'ś*; *gol'ynj'ynś* 'beznadziejnie puste miejsce' : *gol'ynj'ś*.

2. W dialektach ros. spotykamy też formacje odrzeczownikowe z suf. *-ynś*, np. *guz'ynś* 'ostatnie miejsce za stołem' : *guz'ś*, *guznó* 'dolna, tylna część czego, zwłaszcza snopa'; *žar'ynś* 'żar ognia' : *žar'ś* 'ts.'

3. Wydaje się, że formant *-ynś* nawiązuje ściśle do formacji na *-yn'a*. Mamy tu pierwotne abstractum na *-ś* nawarstwione na podstawowe *-yn-*. Wymiana tworzących abstracta suf. *-ś* : *-ja* jest nierzadka.

Nie widać podstaw do wyprowadzania suf. *-ynś* z *-ina*²⁶⁴.

4. W nazwach grodów strus. spotyka się masculina na *-ynś* < *-ynjś*, por. lużyckie nazwy osobowe typu *Dobryń*, *Golyń*, *Radyń*.

Rodzaju męskiego jest też ros. dial. *pól'ynś* 'płomień, ogień, żar' pierwotne nomen agentis do psł. *pol'iti* 'gorzeć, palić się'.

Franciszek Sławski

²⁶¹ É. Benveniste, Tokharien et Indo-Européen. „Germanen und Indogermanen” II, 1936, 232, Voc. I 51; porównuje łac. *pecūnia* : *pecū*; Poucha Archiv orientální III 164, Ivanov VSJ III 107—8.

²⁶² Hipoteza Vaillanta RES XXIV 181—4.

²⁶³ Azarch Issled. drevneruss., 1969, 57—71.

²⁶⁴ Objasnienie Ju. S. Azarcha, op. cit.

SŁOWNIK

A

a partykuła wzmacniająca i nawiązująca > spójnik przeciwstawny, łączny

~ pol. *a* przeciwstawne, rzadko też łączne (w stpol. znacznie częściej, jak dial. w sli.); partykuła wzmacniająca i nawiązująca; używane też w zespołach spójników i wyrażen spójnikowych, połab. *a* łączne, dłuż. *a* łączne, nawiązujące ('to'), partykuła wzmacniająca, głuź. *a* 'ts.', czes. *a* łączne; przeciwstawne (rzadziej, w stczes. znacznie częstsze), partykuła wzmacniająca i nawiązująca; używane też w zespołach spójników i wyrażen spójnikowych, sła. *a* 'ts.';

sle. *a* przeciwstawne, dial. rezjańskie łączne, sch. *a* (por. Leskien AslPh XXII 1) przeciwstawne, łączne, rozłączne, partykuła wzmacniająca, nawiązująca ('to'); używane też w zespole spójników, scs. *a* przeciwstawne, (rzadziej) łączne, (rzadko) z odcieniem przyzwolonym 'jakkolwiek, chociaż', partykuła wzmacniająca i nawiązująca; używane też w zespole spójników; (z konditionalem *sm*, *sm*) 'gdyby' Supr. (okres warunkowy niemożliwy, w tekstach Ewangelii = *amre*), bliższe *amre* także w Euch. (w połączeniu z *am*), później w cs. rzadko też 'jeżeli' (okres warunkowy rzeczywisty), bułg. *a* przeciwstawne, (rzadziej) łączne, partykuła wzmacniająca i nawiązująca; używane też w zespołach spójników i wyrażen spójnikowych, *a...a* 'to...to; i...i; czy...czy; może...może', maced. *a* przeciwstawne, łączne; 'skoro, skoro tylko', *a...a* 'skoro tylko... od razu, natychmiast', 'czy...czy, to...to';

ros. *a* przeciwstawne; łączne; partykuła wzmacniająca; występuje też w zespołach spójników (o funkcjach w strus. gramotach Borkovskij Sl XXV 184—90), ukr. *a* przeciwstawne; (rzadko) łączne (częstsze dial.); partykuła wzmacniająca; występuje też w zespołach spójników, brus. *a* przeciwstawne; łączne; partykuła wzmacniająca; też w zespołach spójników. ~

Dokładnym pewnym odpowiednikiem jest lit. *o* 'i; a, ale', por. też stind. *āt* 'potem; i; to; tak', awest. *āat* 'potem; i; a, ale'. Pierwotny abl. sg. pron. **e/o*-. Funkcja kopulatywna powstała zapewne ze wskazania na współwystępowanie w czasie. Mniej prawdopodobne pochodzenie z interj. *o, *ā, zob. *a!* (ostatnio Kurz Sl XXIV 144, Bauer Vývoj čes. souvětí 34—9, 125—7 z cennymi uwagami o rozwoju znaczeniowym).

Bednarczuk BPTJ XIX 104, 111, 115, PSP 7—16, 70—1, Fraenkel LEW 514. F.S.

a! interj. wyrażająca różne żywe stany uczuciowe, najczęściej zdziwienie, zaskoczenie, ból, niezadowolenie, dezaprobatę

W tej samej postaci i w tym samym znaczeniu ogólnosłowiańskie.

Odpowiedniki ie.: lit. *ā!* *ā!* na wyrażenie różnych żywych stanów uczuciowych: *o!* 'ts.' (LKŽod.), goc. *o!* wyraża niechęć, zdziwienie, łac. *ā!* *āh!*

wyraża ból, żal, przykrość, zdziwienie, niezadowolenie, oburzenie, gr. ᾄ wyraża ból, żal, pogardę, stind. āl przy nagłym przypomnieniu sobie czegoś.
Pokorny IEW 1, Machek ES³ 33. W.B.

ablans zob. **ablons**

ablo dial. pld.-zach. 'jabłko, malum'

~ pol. dial. śl. *jabło* 'jabłko' (natomiast stpol. *jabło* 'ts.' niepewne, tylko w SW II 120 bez dokumentacji), stczes. *jabło* 'ts.';

ślę. dial. *jabło* 'jabłko; jabłoń', bułg. dial. *Абло* 'jabłko'. ~

Rozszerzenie na -o- pierwotnego ie. tematu spółgłoskowego *abl-* por. paralelne rozszerzenie na -u- w *ablisko* (zob.). Co do tematu por. stprus. *woble* 'jabłko', a co do formantu lit. dial. *ōbuolas*, łot. *ābuōls* 'ts.' Stosunek psł. *ablo* do pierwotnego tematu spółgłoskowego na -l- przypomina stosunek psł. *bratrs* do łac. *frāter*, gr. φράτηρ (Fraenkel KZ LXIII 175—6). F.S.

ablons f. : **ablans** f. 'jabłoń, drzewo owocowe Malus'

ablons: ~ pol. *jabłoń* 'Malus', połab. *joblūn* 'ts.', dłuż. *jabłoń* (u Muki też jako rzadsze m.) 'ts.', głuź. *jabłoń* 'ts.', czes. *jabłoń*, stczes. *jablon* 'ts.', ślę. *jabłoń* 'ts.';

rus.-es. *яблонь* 'jabłoń', ros. dial. *Аблонь* 'ts.', ukr. dial. *Яблiнь* gen. *Яблони*. ~

Por. pol. dial. kasz. *jabłona*, *jabłōnka* 'ts.', połab. *joblūna* 'ts.', ros. *Яблоня* 'ts.', ukr. *Яблуня* 'ts.', brus. *Яблуня*, dial. *Яблоня* 'ts.'

ablans: ~ stczes. *jablan* 'ts.';

ślę. *jablan* 'ts.', sch. *jäblān* m. 'topola włoska (*Populus pyramidalis*)', stsch. i szczytkowo dial. też 'jabłoń', es. *аблань* f. : *яблань* f. 'jabłoń', bułg. *Ялан* m. 'platan wschodni (*Platanus orientalis*)', u Gerowa *ялān*, *аблān* m.; rus.-es. *яблань* : *яблāнь* : *яблāнь* 'jabłoń'.

Por. ślę. *jablana* 'jabłoń'; bułg. dial. *аблєн* : *яблєн* m. 'platan wschodni'.

Od ie. tematu spółgłoskowego *abl-* 'jabłoń', zob. *ablo*, *ablisko*. Sprrowadzaniu do psł. *abol-nъ* (por. stprus. *wobalne* f. 'jabłoń', o budowie którego Fraenkel KZ LXIII 175, 169) sprzeciwiają się odpowiedniki czes.-ślę. i wsch.słow., a także całkowicie brak w słow. śladów jakiegokolwiek innych pierwotnych postaci naszego wyrazu poza *abl-*. Trzeba więc raczej przyjąć alternację starą przyrostków -onъ : -anъ (Meillet MSL XIV 368), przypominającą oboczności typu *dobrova* : *dōbrava* (Brückner AslPh XL 132). Por. łac. *Abella* nazwa miasta w Campanii słynnego z uprawy jabłek < *ablonā (Walde-Hofmann I 3). F.S.

abluśko dial. zach. dem. do *ablo*, *ablisko*

~ pol. *jabłuszko* od XVI w., dłuż. *jabtuśko*, głuź. dial. *jabluśko*, czes. dial. *jablouśko*, *jablōśko*, ślę. dial. *jabluśko*. ~

Por. głuź. *jabtuśko*, czes. *jabličko*, dial. *jablātko*.

O budowie zob. I 79.

F.S.

ablisko 'owoc jabłoni, jabłko, malum', też o owocach i przedmiotach podobnych kształtem

~ pol. *jabłko* (w XV w. i dziś dial. pln. też *jebłko*) 'malum', także o innych owocach i przedmiotach podobnych kształtem, kulistych, zaokrąglonych, np. 'rzepka, okrągława kość w kolanie' (już w XVIII w., też dial.), przestarz. 'jabłoń', połab. *jopt'ū* 'jabłko', dłuż. *jabluko*, stdłuż. *jabko* 'jabłko; rzepka', głuź. *jabluko* 'ts.', czes. *jablko* 'jabłko', też o owocach i przedmiotach podobnych, np. 'gałka u miecza; łęk u siodła', ślę. *jabłko* 'jabłko; rzepka';

sł. *jábołko* 'jabłko', też o owocach i przedmiotach podobnych kształtem, np. 'rzepka', sch. dawne i dial. (przede wszystkim czak.) *jäbuko* 'jabłko', cs. *ябълко* : *ябълко* 'ts.', maced. *jaboľko* 'jabłko; grdyka, jabłko Adama; górna część policzka', arch. 'podarunek';

rus.-cs. *ябълко* : *ябълко*, *яблоко* : *яблоно* 'jabłko', też o przedmiotach podobnych, ros. *Яблоко* 'ts.', ukr. *Яблуко*, dial. też *Яблоко*, *Яблоко*, *Ябло* 'ts.', brus. dial. *Яблыка* n. 'ts.' ~

Por. też ze zmianą rodzaju: sch. (w języku literackim i najczęściej w gwaraach) *jäbuka* f. od XIV w. 'jabłko' (i o przedmiotach podobnych), 'jabłoń', stare i dial. również 'dar', zwłaszcza 'dar zaręczynowy, weselny', a nawet 'zaręczyny' (por. Brückner SI V 427), cs. *ябълка* : *ябълка* f. 'jabłko', maced. dial. *jablăka* : *ablaka* f. 'jabłoń; jabłko' (Małeckie SW II 42), bułg. *Ябълка* f. 'jabłoń; jabłko, górna część policzka' (u Gerowa też *ябълка*), ros. dial. *Яблок* m. 'jabłko', brus. *Яблык* m. 'ts.'

Ie. dial. **ablu-* 'jabłko' (germ. **aplū-* > ags. *æppel*; celt. *ablu-* > stir. *ubull*) zostało w psł. rozszerzone przez przyrostek *-ko-*, rozszerzający zwykle dawne tematy na *-u-*. Podstawą jest dawny temat spółgłoskowy na *-l-* (szczerzątkowo jeszcze zachowany w bałt.) *ābl-* : *ābel-* : *ābol-* : *ābōl-*. Por. lit. *obuolys* (= łot. *ābuōls*), *ōbuolas* (= łot. *ābuōls*) 'jabłko' i łac. *Abella* nazwa miasta w Kampanii sławnego z uprawy jabłek (pierwotnie *'miasto jabłek'). Jeden z niezrzedkich wyrazów typowych dla pñ.-zach. ie. Šachmatov AslPh XXXIII 89 bezpodstawnie uważał wyraz psł. za pożyczkę celtycką.

Trautmann BSW 2, Fraenkel KZ LXIII 188—201 (o ie. tematach na *-l-*), Pokorny IEW 1—2. — Por. *ablo*. F.S.

abo coni., part. zasadniczo pñ.; łączy synonimiczne i niesynonimiczne człony alternatywy 'albo, sive, vel'; nawiązuje i wzmacnia pytanie, wykrzyknienie 'czy, czyż, an, utrum'

~ pol. dial. *abo* spójnik łączący synonimiczne i niesynonimiczne człony alternatywy 'albo'; spójnik przeciwstawny 'ale'; wprowadzający zdania przyczynowe 'bo'; part. nawiązująca i wzmacniająca pytanie, wykrzyknienie 'czy, czyż'; stpol. od XIV w., też (rzadko) w funkcji spójnika łączącego 'i, a', dłuż. *abo* 'albo; do, około': *raz abo pės* 'około 5 razy', głuź. *abo* 'ts.', czes. dial. laskie *abo* 'albo, lub, czy', słowac. lud. i poet. *abo* 'albo';

strus. *abo* 'albo, vel' (2 przykłady z gramot XIV w.), ros. dial. *ábo* (u Dala rjażańskie, kurskie, woroneskie) 'albo', *ábo-uo* 'co bądź; chociaż', *ábo-kak* 'jak bądź', ukr. *ábó* 'albo, alboż, lub, czyli', brus. *ábó* 'ts.' ~

Z pñd.słow. por. sł. dial. rezjańskie *ábo-j* 'albo'.

Złożenie z paratactycznego spójnika *a* i part. wzmacniającej *bo* (zob.), por. *i-bo*, *a-li-bo* i paralelne budową i rozwojem znaczenia lit. *arbà* 'albo, aut' (*ař* 'czy; albo; i, też', *bà* zob. *bo*).

Klemensiewicz GHJP 446, Bauer Sborník Trávníčka 79—92, Bednarczuk PSP 35—8. L.B.

abrędz *abręda* : **abrędz** *abręda* dial. 'pęd roślinny, gałązka, latorośl', coll. **abrędz** : **abrędz**, **abrędzje** : **abrędzje**

abrędz : **abrędz** : **abrędzje** : ~ pol. dial. *jabrzęd* pl. *-ędy* 'gatunek topoli' (o zasięgu Nitsch WP II 112, który przypuszcza, że jest to pierwotna nazwa małopolska; z pol.: ukr. dial. *ябрѣт* 'ts.', Sławski SE I 482), stpol. wyjątkowe z XVI w. *jabrzęd* (Łopaciński PF IV 767), pol. dial. *jabrzędz*, *jabrzędz* 'topola' (z dialektu lasowiackiego MAGP VII m. 314 i cz. II 51: *jabzōb jabzēžja*

'ts.', z wtórnym rodzajem m.), *jabrzedzie*, *abrzedzie* coll. 'topola nadwiślańska' (Łopaciński PF V 691, 749), śl. dial. *jabrat'*, coll. 'вербочка (цвет), bazie wierzby'; *jabradí* (Gebauer Sl I 588). ~

Por. też pierwotne dem.: stczes. *jabřadek -dka* m. : *jabřadka* f. 'winna latorośl, gałązka winnego krzewu', śl. dial. *jabřátka* 'bazie, kotki wierzby, iwy', śl. dial. *âbranek -nka*, *jâbranek -nka* 'bazie, kwiat leszczyny, orzecha, olchy; kiść winogron na wiosnę' < *abrědzkz, Bezlej SRL XI 169—71, ES, poskusni zvezek 7).

abrědz: **abrědz** : **abrědže**: ~ rus.-cs. już w XII w. w formie instr. pl. *апрѣдъми*, XIV w. *апрѣдъ*, XII—XV w. *апрѣднѣ* : *апрѣднѣ* zapewne 'pędy roślinne, owoce', choć tłumaczy gr. *ἀκρίς*, *ἀκρίδες* 'szarańcza' (por. Berneker SEW I 84; Brückner KZ XLVIII 198, SE 43—4 powołując się na paralele stpol. tłumaczy to dowolnym wstawieniem nazwy roślinnej przez dawnych tłumaczy Ewangelii, nie mogących się pogodzić z myślą, jakoby Jan Chrzciciel jadł szarańczę). ~

Por. też pierwotne dem.: sch.-cs *апрѣдъць* 'ts.'

Compositum *a + brědz*, *a + brěda*. Prefiks *a-*, zaświadczony szczerunkowo w słow., reprezentuje prastarą ie. part. *ē* : *ō* (zob. Rozwadowski RŚ II 101—2, Trubačev Sbornik Borkovskij 267—72, por. *o-brědz*), o członie II zob. *brědz*.

Forma *abrědz* : *abrědz* coll., jak np. *čędz* 'dzieci' : *čędo* 'dziecko', *dětz* 'dzieci' : *dětę* 'dziecko'. Suf. *-tje* w *abrědže*, jak np. w *listvjtje* 'liście', *dřbtje* 'dęby'.

Berneker SEW I 84—5, Trautmann BSW 35—6, Sławski SE I 482—3. — Vasmer Izsledvanija Mladenov 351—2, REW III 477 uważa znaczenie 'szarańcza' w strus. *abrědz* za realne łączące nie przekonująco wyraz strus. z lit. *brėdis* 'jelen', strp. *braydis* 'łoś'. F.S. — T.Sz.

abrědz zob. **abrědz**

abrědže zob. **abrědz**

abrědz zob. **abrědz**

abrědz zob. **abrědz**

abrědže zob. **abrědz**

aby dial. zasadniczo ptn., part. ograniczająca 'byleby, byleby tylko', uwydatniająca np. życzenie; spójnik warunkowy, celowy (pierwotnie tylko z ograniczeniem 'żeby tylko'), dopełnieniowy

~ pol. *aby* spójnik wprowadzający zdania celowe, skutkowe, dopełnieniowe, podmiotowe, przydawkowe, part. ograniczająca 'tylko, byleby tylko, zaledwie', stpol. od XIV w. też spójnik wprowadzający zdania warunkowe 'gdyby' (dziś w tej funkcji zwykle w połączeniu z wyrazem *tylko*), przyzwalające 'choćby', part. uwydatniająca życzenie 'niech, oby', dial. jako spójnik mało rozpowszechnione, częste za to jako part. ograniczająca, wzmacniająca 'choć, choćby, byle, tylko, przynajmniej, chybaby', dłuż. *aby* spójnik wprowadzający zdania celowe 'aby, ażeby' (w głuź. według Pfuha przestarzałe), porównawcze 'jak gdyby, tak jakby', part. uwydatniająca życzenie 'oby', czes. *aby* spójnik wprowadzający zdania celowe, skutkowe, dopełnieniowe, podmiotowe, przydawkowe, part. uwydatniająca życzenie 'oby', stczes. też spójnik wprowadzający zdania przyzwolone i wyjątkowo warunkowe, śl.

aby spójnik zdań celowych, skutkowych, dopełnieniowych, podmiotowych, przydawkowych, rzadko warunkowych, part. uwydatniająca życzenie 'oby, żeby';

scs. **абы** (tylko w Supr.) 'gdyby';

strus. **абы** spójnik wprowadzający zdania celowe (o zasięgu Borkovskij, Sintaksis drevneruss. gramot, 1958, 163—4), warunkowe 'gdyby, jeśliby tylko', part. wzmacniająca życzenie 'oby', ros. dial. **абу́** spójnik-part. 'byleby, żeby tylko', też w złożeniach z zaimkami i przysłówkami, np. **абу́-кмо** 'kto bądź', **абу́-как** 'jak bądź', ukr. **абу́** spójnik-part. 'aby tylko, byleby', part. uwydatniająca nieokreśloność zaimków, przysłówków: **абу́де** 'byle gdzie, gdzie bądź', **абу́хмо** 'byle kto, kto bądź', dial. spójnik wprowadzający zdania celowe 'aby, ażeby', warunkowe 'gdyby tylko', part. uwydatniająca życzenie 'oby, żeby', brus. **абу́** part. spójnik 'byle tylko, byleby, gdyby tylko', part. uwydatniająca nieokreśloność: **абу-камі** 'kiedy bądź, kiedykolwiek', **абу-хмó** 'ktokolwiek, kto bądź, każdy', dial. też spójnik wprowadzający zdania przyczynowe 'ponieważ'. ~

Połączenie spójnika-part. *a* (zob.) i pierwotnego kondycjonalu-aorystu *by* (zob.), całość pierwotnie współrzędna. Wydaje się, że pierwotne znaczenie ('i by, byleby, gdyby tylko') najlepiej zachowało się na Rusi i w scs. Mało prawdopodobne jako punkt wyjścia pierwotne praeteritum drugiego członu, a więc funkcja oznajmująca ze znaczeniem 'i był' (pogląd Trávníčka, Hist. mluvnice česká III, 1956, 61—3). Por. Klemensiewicz GHJP 481, 495, 501, Bauer Vývoj 177—8. F.S.

abje dial. pld. 'zaraz, natychmiast, bezzwłocznie, już'

W tym samym znaczeniu: ~ scs. **абы́е, абы́е**, bułg. *абие* (Duvernois I 9 z Rakowskiego);

rus.-cs. **абы́е, абы́е**. ~

Możliwy związek z gr. *ἄφαρ* 'zaraz, od razu', *ἄφνω* 'niespodzianie, nagle' (< **abh-*, pierwotny temat na *-r/n-*).

J. Schmidt, Die Pluralbildungen der indogerm. Neutra 1889, 216 uwaga 1, Lewy IF LIV 46—7, Pokorny IEW 2. — Ze względu na trudności głosowe nie przekonuje wyprowadzanie (Berneker Zbornik Jagicia 597) z *obv-je, *obhi-jod 'zu der Zeit' od anaforycznego **i-*. F.S.

a cě zob. *cě*

ače dial. (zasadniczo pfn.) partykuła deiktyczna > spójnik warunkowy, przyzwalający

~ stpol. *acz* od XIV w. przede wszystkim spójnik warunkowy (do początków XVI w.) i przyzwalający (dziś w tej funkcji przestarz., literackie), rzadko wprowadzał też zdania przyczynowe, podmiotowe, a przede wszystkim dopełnieniowe ('że, quod'), również part. pytajna (o znaczeniach stpol. por. Bauer JP XXXVIII 13—6, Urbańczyk ib. 17—20), dial. kasz. *ač* 'a co?': *ač to?* 'a co to?', stdłuż. *ac* 'czy; choć, aczkolwiek; jak', głuź. *hač*, przestarz. *ač* 'niż (po stopniu wyższym); aż do; czy', stczes. *ač* (wyjątkowo też *ače*) spójnik warunkowy (zanika w XV w.), przyzwalający (i dziś w tej funkcji, ale tylko w języku literackim), w przekładzie tekstów biblijnych także partykuła pytajna, sła. *ač* przestarz. 'choć, jakkolwiek';

słc. *děe* = *đko* 'jeżeli', stserb. *ače* 'i' (wyjątkowe, por. Vondrák VSG II 525);

ros. dial. *áče, au* 'co jeszcze!, a jakże!', strus. *аче* (rodzime: w Ruskiej Prawdzie, w gramotach na brzoźowej korze, por. Borkovskij, Sintaksis

drevneruss. gramot, 1958, 180) spójnik warunkowy, przyzwalający, ukr. *au!* 'patrz!, spójrz!, widzisz!', dial. też 'tylko' (co do różnicy znaczenia por. ses. *amre*: pol. dial. *jacy* p. *at'e*), brus. dial. *au* 'chociaż, jeżeli'. ~

Przejrzyste złożenie *a + če* v. (por. w podobnej funkcji *a-že* i luźne połączenie *a če* w bułg., gdzie *če* istnieje też samodzielnie). Pierwotnie może part. deiktyczna 'a oto, patrz'. Punktem wyjścia rozwoju spójnika warunkowego i przyzwalającego, a także part. pytającej było przede wszystkim znaczenie drugiego członu (por. w podobnych funkcjach sło. *čè*, bułg. *če*).

Klemensiewicz GHJP 494—5, 499—500, Bauer. Vývoj 308—9, 332—4.

V. *ako*, *at'e* (tu szczególnie o formach rus. i sło.). F.S.

ačekoli: **ačekolivě(къ)** dial. zach. 'choć, quamvis, licet'

ačekoli: ~ stpol. *aczkoli*, głuż. *hačkuli*, czes. *ačkoli*, stsla. *ačkoli*. ~

ačekolivě(къ): ~ pol. przestarz. *aczkolwiek* notowane od XVI w., stpol. też *aczkolwie* od XV w., czes. *ačkoliv*, przestarz. *ačkolivěk*, sła. przestarz. *ačkolvěk*. ~

Złożenie z *ače* i partykuł *koli*, *-vě(къ)*.

Stanislav Studie Trávníček 1958, 103—7.

Zob. *ače*, *koli*, *-vě(къ)*.

L.B.

ačekolivě(къ) zob. **ačekoli**

ačiti zob. **obačiti**, **bačiti**

adati *adajo* dial. zach. 'starać się poznać, szperać, badać, scrutari'

Zachowane tylko w stczes. *jadati jadaju* 'ts.'

Pierwotne iterativum, czasownik podstawowy zachowany w bałtyckim: lit. *uosti uodžiū* 'węszyć, obwąchiwać, wachać', lot. *uōst uōžu, uōdu* 'ts.' (oparte na temacie perfectum *ōd-* por. gr. *ὄδωδx* perfectum od *ὄζω* 'pachnąć, wonieć'). Por. też łac. *odor* 'węch, zapach, woń', orm. *hoi* 'zapach. woń'. Rozwój znaczenia 'badać' ma paralelę w łac. *odorāri* 'węszyć, wachać, wietrzyć': 'wywąchiwać, wysledzać, badać'.

Matzenauer LF VIII 16, Zubatý BB XVIII 245—6, Iljinskij PF XI 183—4, Trautmann BSW 202, Meillet MSL XIX 175 (wskazuje na pierwotną podstawę aтематиzną), Vaillant RES XXII 7 (znaczenie 'scrutari' tłumaczy wpływem pierwotnego złożenia *obadati* zob.).

Zob. *badati*.

F. S.

aga zob. **agoda**, **vin-jaga**

agnę *agnęte* 'jagnię, agnus'

W tym samym znaczeniu: ~ pol. *jagnię* gen. *jagnięcia* (w XV w. z oboczną postacią *jegnję*, Sławski SE I 488), połab. *jógna*, dłuż. *jaghe* gen. *jagheša*, głuż. *jehnjo jehnječa*, czes. *jehně jehněte*, sła. *jahnā jahhat'a*;

sło. *jágnje -eta* (u Pleteršnika też *ágnje*), sch. *jāgnje jāgnjeta*: *jānje jānjeta*, ses. *агнѣ агнѣте*, maced. *jagne* pl. *јагниња: јаганица*, bułg. *ágne* pl. *ágneta*, dial. *ágne*;

ros. *ягнѣта* pl. 'jagnięta' (: sg. dziś wtórnie *ягнѣнок*, strus. *агнѣ : агнѣ*), ukr. *ягнѣ* gen. *ягнѣти*, brus. *ягнѣ ягнѣти*. ~

Pierwotne deminutivum z właściwym nazwom młodych zwierząt suf. *-et-* od nie zaświadczonego w słow. **agnz* = ie. **āgʰh-no-s* lub **ōgʰh-no-s* 'jagnię'. Dokładnych odpowiedników ie. nie ma. Wyraz słow. (w bałt. nie zaświadczonej) wyróżnia się nagłosową samogłoską długą. Por. z samogłoską początkową pierwotnie krótką: irl. *áan*, cymr. *oep* 'jagnię' (**ognos*, ie. **ogʰnos*),

ags. *ēanian* 'kocić się (o owcy)', holend. dial. *oonen* 'ts.' (*aunōn ≡ **auna-* 'jagnię' ≡ ie. **ag'hno-*); łac. *agnus* 'jagnię', gr. *ἀγνός* 'ts.' < *ἀβνός* (to ostatnie z pierwotnego **ag'nos*, które może być też podstawą wyrazów łac. i słow.).

Osthoff IF IV 289—90, V 324—7, Meillet BSL XXIV 183—4 (opierając się na trudnościach głosowych w związku z samogłoską nagłosową i spółgłoską tylnojęzykową, oddziela wyrazy słow.-celt.-germ. od łac.-gr.), Pedersen KZ XXXVIII 315, Pokorny IEW 9. — Georgiev RES XL 94—6, wychodząc z pierwotnego psł. *ognъ, a- w *agnę* objaśnia wpływem czasownika *agniti* (*se*), utworzonego według niego od pierwotnego *ognъ ze wzdłużeniem samogłoski pierwiastkowej. Nie widać podstaw. F.S.

agnędzь *agnęda* 'bazia, kotka (kwiatostan Amentum); topola (Populus)'

~ czes. przestarz. *jehněd* 'bazia', stezes. *jěhněd* 'bazie';

słc. *jágněd* 'topola czarna (Populus nigra): *jágnjěd*, sch. *jágnjěd* gen. *jágnjěda*, w XVII w. u Mikalji *jaňet* 'ts.';

rus.-cs. *огнадиѣ*: *агнадиѣ* coll. 'topole czarne' (u Jana Egzarchy!). ~

Por. też 1. ze zmianą rodzaju: czes. *jehněda* 'bazia', słc. *jahňada* 'ts.', dial. *jahněda* 'topola biała (Populus alba)', sch. nowsze *jágnjěda* 'topola czarna'; 2. z adideacją do *bagnę*, *agniti* (zob.): stpol. *bagniędz* m. 'gałązka wierzby z pączkami kwiatowymi, bazie' (Słownik stpol. I 57 odczytuje mniej przekonująco jako *bagnięć*), pol. dial. *bagniędz* 'palma wielkanocna', *bagnięć* f. 'wiązki gałązek wierzbowych', *bagniąc* f. 'wierzba iwa (Salix caprea)', por. też brus. *базнѣ* pl. 'bazie wierzby'.

Do *agnę* (zob.), drzewo nazwane od wełnistych bazi, przypominających pęczek owczej wełny, por. paralele semazjologiczne: pol. *bazia* 'owieczka' i 'kotka na drzewie, Amentum', stpol. (już w XVI w. u Reja) dziś dial. *bagnięta*, *bagniątka* 'bazie': pol. dial. *bagnię* 'jagnię', sła. lud. *bahnjatka* 'bazie': *bahnjatko* 'jagniatko', brus. *базнѣ* 'bazia wierzby': 'jagnię, baranek'. — Według Machka LP I 94—6 budowa wskazuje na pierwotne coll., por. *govędo*.

Пјинскј PF XI 184.

F.S.

agniti (*se*) 'kocić się (o owcy)'

W tym samym znaczeniu: ~ dłuż. *jagnis se*, czes. *jehniti se* (Jungmann), sła. lud. *jahnit' sa*;

słc. *jágnjiti*: *jágnjiti se*, sch. *jágnjiti*, *jágnjiti se*: *jánjiti*, *jánjiti se*, maced. *јагнам*: *јагнам се*, bułg. *агна се*;

ros. *ягнѣться*, ukr. dial. *ягнѣтися*. ~

Produktywne denominativum od nie zaświadczonego poza tym w słow. *agnъ (zob. *agnę*, *agnъcъ*), por. *gorditi*, *močiti*, *sođiti*. Zob. *koliti se*. — O objaśnieniu V. Georgieva p. *agnę*. F.S.

agnъcъ *agnъca* 'jagnię'

~ stezes. *jěhnec* gen. *jěhencě* 'jagnię';

słc. *jágnjec -njeca*: *ágnec -neca* 'baranek', sch. *jánjac jánjca* 'jagnię', *jágnjca -ánjca* 'baranek', *ágnec* rel. 'Baranek (boży)', scs. *агнѣць*: *агнѣць* 'jagnię, baranek', *агнѣць божи* 'Baranek (boży)', maced. *агнец* rel. 'baranek, hostia', bułg. *агнец* 'ts.';

ros. *агнец -ница* rel. 'baranek ofiarny, hostia', ukr. *агнец -ниця* 'ts.', brus. *агнец -ница* 'ts.' ~

Dem. od nie zaświadczonego w słow. *agnъ (paralelne do *agnę*, zob.), *agnъcъ*: *agn-ę* jak *telъcъ*: *tel-ę*, *žerbъcъ*: *žerb-ę*. F.S.

agoda 'jagoda (mięsisty, soczysty owoc, bacca)', przen. o podobnych mięsistych częściach ciała, zwłaszcza 'policzek'

~ pol. *jagoda* 'bacca', dial. też 'borówka, poziomka, czernica, wiśnia' (por. stpol. *jagody śliwne* 'śliwki'), *jagody* pl. poet. 'policzki, lica', stpol. i dial. w tym znaczeniu też sg. *jagoda*, stpol. *ślinne jagody* 'migdały, gruczoły w gardle'; połab. *jōd'ādā* pl. 'jagody; ospa, ospa dziecinna'; dłuż. *jagoda* 'bacca'; głuź. *jahoda* 'ts.'; czes. *jahoda* 'poziomka; jagoda, bacca; znamię na ciele', stczes. też 'policzek'; sła. *jahoda* 'poziomka; jagoda, bacca', dial. 'morwa';

sł. *jagoda* 'jagoda, bacca; poziomka', też o czymś podobnym kształtem do jagody, sch. *jägoda* 'poziomka; jagoda, bacca', dial. i stsch. 'obrzamienie gruczołów, zwłaszcza szyjnych', *jägode* pl. 'górną część policzka, policzki'; scs. *агода* 'owoc (drzewa)' Sav. : Mar. Zogr. Ass. *ягода* (zob. Grivec Slovo VI—VIII 27, inaczej Aitzetmüller Kratylos V 78), maced. *jagoda* 'poziomka; jagoda, bacca', bułg. *язода* 'poziomka', też o innych podobnych owocach; strus. *ягода* 'jagoda, zwłaszcza owoc winorośli', ros. *язода* 'jagoda, bacca', dial. 'poziomka, borówka', *вишняя ягода* 'figa', por. też *язодуша* 'pośladek, zadek', dial. 'policzek; brodawka piersi', *язодку* dial. 'górną część policzka'; ukr. *язода* 'jagoda, bacca; poziomka', *язоду* pl. 'policzki'; brus. *язода* 'jagoda', *язодка* dial. też 'okrągła górna część policzka'. ~

Od psł. *aga*, *jaga* zachowanego tylko w złożeniu *vin-jaga* (zob.). Dokładne odpowiedniki: lit. *uoga*, łot. *uōga* 'jagoda' (Trautmann BSW 202, Fraenkel LEW 1165). Suf. *-oda* wyjątkowy w psł., też w innych nazwach botanicznych zob. *olb-oda*, por. też *lag-oda*, *svob-oda* (o budowie Fraenkel ZslPh XX 54—8). — Inaczej, ale bez przekonującego uzasadnienia, o *vinjaga* Sadnik — Aitzetmüller VWSS 1, 12—3. F.S.

achati *achajo* 'wykrzykiwać ach'

~ pol. *achać -am* 'wykrzykiwać ach', czes. rzadkie *achati* też 'wzdychać'; sł. *áhati -am* 'stękać', sch. *ähati -ām* 'wykrzykiwać ach', bułg. *ахам* 'ts.'; ros. *ахамь -аю* 'wykrzykiwać ach', dial. też 'stękać, jęczeć', ukr. *ахаму -аю* 'wykrzykiwać ach'. ~

Od interi. *ach!* Budowa jak w *bacati*, *chrupati*, *chripati*. Por. niem. *ächzen* 'stękać, jęczeć' < *ach!* F.S.

achъ interi. wyraża żywy odruch uczucia

W tym samym znaczeniu: ~ pol. *ach!* od XIV w. (dial. także part. pleonastyczna na początku wykrzyków w pieśniach; stpol. też z dat. 'biada!': *ach nam!* 'biada nam!'), dłuż., głuź., czes. *ach!*, słowac. *ach!*, *ách!*;

sł. *áh!*, sch. *äh!* od XVI w. (też w funkcji part. wzmacniającej inne interi.), bułg., maced. *ax!*;

ros., ukr., brus. *ax!* ~

Z pol. albo z brus.: lit. *āk* : *ōk* 'ts., ach!' (LKŽod.).

W podobnym znaczeniu spotykane również w wielu innych językach ie.: łac. *āh!*, stwniem. *ah!*, niem. *ach!*, franc. *ah!*, ang. *ah!* Nie da się powiedzieć, czy chodzi tu o dziedzictwo ie. czy paralelne innowacje.

Schwentner PII 6—8. F.S.

achъkati *achskajo* = *achati*

~ czes. rzadkie *achkati* 'wzdychać', sła. *achkat' -ám* 'wzdychać, jęczeć, narzekać, biadać';

bułg. *ахам* 'wykrzykiwać ach';

ukr. *áxkamu* 'wykrzykiwać ach', brus. *áxkaŋy* 'ts.' ~

Od interj. *ach!* Budowa jak w *krakati*, *kádkati*, *chŋkati*.

F.S.

aje *aja* : *jaje* *jaja* dial. zach. i pld. 'komórka rozrodcza żeńska zwykle ptaków, ovum; jądro, testis'

~ pol. *jaje* : *jajo* 'ovum' (wulg. też 'jądro, testis'), stpol. od XV w. tylko *jaje* forma wyłączna jeszcze u Kn. i L.; połab. *joji* 'ovum' (też 'jądro, testis'), dłuż. *jajo* 'ovum', *jaji* dualis 'woreczek jądrowy, moszna', głuź. *jejo* 'ovum; testis'; czes. dial. moraw. *jajo* 'ovum'; śla. dial. *jajo* : *vajo* (o nagłosowym v-p. *ajŋce*) 'ovum';

sch. *jáje jájeta* (z wtórnym zaszeregowaniem w sg. do tematów na -et-, postać rozpowszechniona na dużej części obszaru sch. od XVII w.) : *jája* 'ovum; testis', dubrownickie *jáje jája*, pl. *jája*. ~

Por. śle. *jájen* adi. 'dotyczący jaja' (Pleteršnik).

Z ie. **ǵjo-* (o suf. -jo- Meillet Ét. 391—2). Najbliżej stoją: stwn. *ei*, niem. *Ei* 'jajo', stnord. *egg*, goc. *ada* 'ts.' (prapostać germ. **aija-*, **aija-* ze skróceniem nagłosowej samogłoski, Mikkola Streitberg Festgabe, 1924, 268), orm. *ju jvoj* 'ts.' < **ǵjo-*. Ie. dial. **ǵjo-* < **ǵuǵjo-* : gr. *ǵón* 'ts.', cymr. *wy*, stkorn. *uy* 'ts.', por. też łac. *ovum* 'ts.' < **ǵu-*om. Ie. **ǵuǵjo-* uważa się zwykle za derywat z wzdłużoną samogłoską nagłosową od ie. *avis 'ptak' (łac. *avis* 'ts.'). Paralelny rozwój znaczenia w lit. *paũtas* 'jajo' : psł. *pta* 'ptak' (zob.).

Trautmann BSW 202, Sławski SE I 489—90, Pokorny IEW 783—4.

Zob. *ajŋce*, *ajŋko*.

F.S.

ajŋce dem. od *aje*

~ pol. dial. *jajce* : *jajco* 'ovum, testis', stpol. od XV w. *jajce* : *jejece* 'ovum', u L. *jajca* pl. też 'jądra, testiculi', czes. *vejce*, stozes. *vajce* 'ovum', śla. *vajce*, wsch.śla. *vajco* 'ovum' (v- w wyrazach czes.-śla. pochodzi zapewne z dysymilacji *j...j* > *v...j*, Brückner KZ XLVI 200; Vaillant GC I 186 mniej przekonująco rekonstruuje psł. dial. **uǵja-*);

śle. *jájce* 'ovum; testis', sch. *jájce* (obok gen. *jájca* też wtórnie *jájmeta* p. *aje*) dem., ale na pfn. i pfn.-zach. też nie dem., normalnie 'ovum; testis', scs. *лиџе* 'ovum', bułg. *яйџе* 'ovum; testis', maced. *jajŋe* 'ts.';

strus. *лиџе* : *лиџе* 'ovum', ros. *яйџо* (u Dala *яйџé*) 'ts.', ukr. *яйџé* 'ts.', brus. *яйџо* 'ts.' ~

Pierwotne dem. od *aje*, por. *slŋŋce*, *s'ǵǵce*.

F.S.

ajŋko dial. pfn. dem. od *aje*

~ pol. *jajko* 'ovum' od XV w., dłuż. *jajko* dem., głuź. *jejko* dem., czes. dial. moraw. *jajko* 'ovum', wałaskie *vajka* pl. 'jądra zwierzęcia' (o v- zob. *ajŋce*), śla. *vajko* dem.;

ukr. dial. *яйко* 'ovum', brus. *яйка* n. 'ovum' (u Nosoviča jako wyraz dziecięcy). ~

W kilku językach słow. w funkcji deminutywnej wyparte przez wtórne dem. oparte na *ajŋce*: pol. *jajeczko* od XV w., czes. *vajíčko*, śle. *jájčko*, ros. *яйџко*.

Pierwotne pfn.słow. dem. od *aje*, por. *br'ušŋko*.

F.S.

ako spójnik wprowadzający podrzędne zdania warunkowe ('si'), przyzwalające, czasowe 'jeżeli, chociaż, kiedy'

~ śle. *áko* conj. wprowadza zdania warunkowe 'jeżeli, gdyby', czasowe 'gdy, kiedy', przyzwalające 'jakkolwiek, chociaż', dawniej też part. pytajna

'czy' (Plet.), sch. od XII w. *ako*, *äko* coni. wprowadza zdania warunkowe 'jeżeli, gdyby', czasowe 'gdy, kiedy', przyzwalające 'jakkolwiek, chociaż', celowe 'żeby, by', w XIV—XVIII w. też przyczynowe 'ponieważ', dawniej także part. pytajna 'czy', scs. *ako* (: *ako*, *ako*) coni. wprowadza zdania okolicznikowe czasu 'gdy', sposobu 'jak', skutku 'że', też zdania dopełnieniowe 'że', bułg. *ako* coni. wprowadza zdania warunkowe 'jeżeli, gdyby', *ako u*, *ako u da* wprowadza zdania przyzwalające 'jakkolwiek, chociaż', maced. *ako* coni. wprowadza zdania warunkowe 'jeżeli, gdyby' (por. Minova-Ĝurkova MJ XVIII 111—39);

strus. *ako* (: *ako*) coni. 'że, quod', 'jak, uti', *ak* coni. 'jak, uti', ros. dawne (Dal) *äko* coni. wprowadza zdania czasowe 'kiedy, jak', dial. *ak* coni. 'jak', też part. wzmacniająca, pytajna, *äko*by 'jakoby, niby' (SRNG), brus. *akolu* spójnik wprowadzający zdania warunkowe 'jeżeli', *akolu*ic 'kiedy, przecież, да когда же' (Nosovič). ~

Por. *aky* spójnik porównawczy 'jak, tak jak, podobnie jak' (o budowie zob. Sadnik — Aitzetmüller VWSS 1, 15): stsch. od XIII w. *aki*, scs. *ak*, strus. *ak*, *ak*, ros. dawne i dial. *äku* (Dal, SRNG).

Złożenie z part.-coni. *a* i partykuły zaimkowej *ko* (zob. *kato*). W poszczególnych językach z przyczyn fonetycznych i znaczeniowych oddzielenie *ako* i *jako* jest niemożliwe. Stąd u niektórych badaczy identyfikacja z *jako* (zob. np. ostatnio Sadnik — Aitzetmüller VWSS 1, 15). Z pierwotnego *jako* pochodzą zapewne: pol. dial. sli. *ak*o* coni. wprowadza zdania czasowe 'gdy, kiedy', też porównanie 'jak', dłuż. *ako* : *ak* coni. wprowadza zdania czasowe 'gdy, kiedy', porównanie 'jak', głuż. przestarz. u Pfuħla *ako*, *ak* : *hak(o)* = *jako*, stczes. wyjątkowe *ak* coni. wprowadza zdanie czasowe 'gdy, kiedy' (Bauer Vývoj 252), śla. *ako* = *jako*.

Berneker SEW I 26, BER I 6, Skok ER I 1.

F.S.

ale partykuła wzmacniająca i nawiązująca > spójnik przeciwstawny

~ pol. *ale* spójnik przeciwstawny od XIV w., rzadziej partykuła wzmacniająca wyrażająca najczęściej zdumienie od XVI w., wykrzyknik zdziwienia, zdumienia, zaskoczenia, stpol. też part. ograniczająca 'przynajmniej' od XV w., dłuż. *ale* spójnik przeciwstawny; wykrzyknik (scherzhaft drohend), głuż. *ale* spójnik przeciwstawny; wykrzyknik przy ganieniu, karceniu, czes. *ale* spójnik przeciwstawny; partykuła wzmacniająca; wykrzyknik zdziwienia (szczegółowo o funkcji w czes. p. Bauer Vývoj 63—6, 81—2, 348—9), śla. *ale* 'ts.', dial. też part. 'prawie, blisko';

sch. dial. czakaw. *ale* spójnik przeciwstawny, sztokaw. *äle* interi. wyrażająca zdziwienie, zaskoczenie; wykrzyknik podniety, zachęty 'nużel!' (RSAN), bułg. *ane* spójnik przeciwstawny (Duvernois), dial. *ané!* interi. na wyrażenie zdziwienia, zaskoczenia (Gerov);

ros. dial. *äne* : *ané* spójnik przeciwstawny, rozłączny; part. potwierdzająca i pytajna (Dal, SRNG), ukr. *ané* spójnik przeciwstawny; partykuła wzmacniająca, dubitatywna i pytajna; wykrzyknik zdziwienia, niezadowolonia, brus. *ané* spójnik przeciwstawny; part. wzmacniająca. ~

Złożenie z *a* + *le*.

Zob. *a*, *le*.

L.B.

alebo dial. ptn. spójnik alternatywny, rezultatywny

~ pol. dial. (Śląsk, Orawa, Czadeckie) *alebo* 'albo, bo', stdłuż. *alebo* 'albo', czes. dial. wsch.moraw. *alebo* (Bauer Vývoj 63), śla. *alebo* 'albo, lub, bądź';

brus. dial. (mohylowskie) *алебо* (Karskij Belorusy II—III 82). ~

Złożenie z *a* + *lebo*.

Bauer Studie Trávníček 1958, 84, 86, Bednarczuk RS XXII 17, PSP 38—9.

Zob. *a*, *lebo*.

L.B.

ali: **alibo** partykuła wzmacniająca i nawiązująca, partykuła pytajna; spójnik przeciwstawny, alternatywny, rozłączny

ali: ~ stpol. od XV w. (niknie w XVIII w.) **ali** spójnik przeciwstawny, łączny, wynikowy 'ale, ale oto; a tu, a już, a zaraz; a oto, więc', wprowadza zdanie czasowe bezpośrednio następcze 'aż, póki nie', w XVI w. rzadko też spójnik rozłączny 'albo, czyli' (SP XVI IBL), part. deiktyczna 'oto', uwydatniająca kres w obrębie okolicznika czasu 'aż', stczes. wyjątkowe (1 przykład) **ali** 'ale';

śle. **ali** spójnik rozłączny, alternatywny, przeciwstawny; part. pytajna 'albo; ale; czy', wykrzyknik, sch. **àli** spójnik przeciwstawny 'ale, lecz, sed' od XIV w., partykuła emfaticzna, wykrzyknik wyrażający np. zdziwienie, niezadowolenie, stsch. od XIII w. i dial. też spójnik alternatywny, rozłączny 'albo, czy też, vel, aut', dial. wprowadza też zdania przyczynowe 'ponieważ', part. pytajna 'czy' (BSAN), scs. **ам** 'ale; jeśli; czy' (por. jednak Bauerová Slavia XXVI 572—575), bułg. dial. **алу** 'ale; albo; czy' (BDial. II 123: Rodopy), maced. **amu** pot. 'albo, vel; czyż, czy';

strus. **ам** 'ale, sed; albo, vel; jeśli, si', 'czy, czyż', 'przynajmniej', ros. przestarz. i dial. **ámu** spójnik pytajny, part. pytajna 'czy, czyż, czy to', spójnik alternatywny 'albo, vel', dial. też spójnik przeciwstawny 'ale, sed', stokr. **amu** 'albo; ale; aż', ukr. dial. **ам** 'ale, jednak, sed' (Żel., Hrinčenko), brus. dial. **amu** 'albo, vel, aut; czyż, czy; ale, sed'. ~

alibo: ~ stpol. **alibo** spójnik rozłączny, alternatywny od XIV w. 'albo, lub', dziś **albo** (z zanikiem *i*) notowane od XIV w. 'ts.', stpol. też spójnik przyczynowy 'bo', dial. spójnik przeciwstawny 'ale', stduż. **albo** spójnik rozłączny alternatywny 'albo, lub';

śle. dial. rezańskie **aliboj** 'albo', part. pytajna 'czy', maced. dial. **аабы** 'ale' (Gerov Dop.: Debar);

ros. dial. **алу́бо**, **алу́бо**, **алу́бо** spójnik alternatywny 'albo, vel', part. wzmacniająca 'wszak, wszakże', wprowadzająca 'być może' (SRNG), ukr. dial. **албо** 'albo, vel, aut', brus. **албо** 'albo, vel', dial. **албо** 'czy, czyż', **аліо** 'żeby tylko'. ~

Złożenie z *a* + *li* + *bo*.

Bauer Studie Hávranek 1958, 81—7, Bednarczuk RS XXII 13—4, PSP 28—35, 75—6.

Zob. *a*, *bo*, *li*.

L.B.

alibo zob. **ali**

ama zob. **jama**

ani partykuła wzmacniająco-uwydatniająca negację; spójnik dysjunktywny

~ pol. **ani** od XIV w. spójnik dysjunktywny 'neque, nec', partykuła wzmacniająco-uwydatniająca 'nawet nie, również nie, neque, ne quidem', dial. (Warmia, Kurpie, część Mazur, płd. Śląsk) też spójnik porównawczy 'jak', głuż. **ani** spójnik dysjunktywny; partykuła wzmacniająco-uwydatniająca, czes. **ani** 'ts.', dial. laskie, moraw. też spójnik porównawczy 'jak', śla. **ani** spójnik dysjunktywny; partykuła wzmacniająca negację 'nawet nie, również nie'; spójnik porównawczy 'jak';

sł. dial. (rezjańskie, prekmurskie) *ani* spójnik dysjunktywny, por. też rezj. *anikój* 'jak', sch. dial. czarnogórskie *žni-ga!* interi. 'oto on';

ros. dial. *anioc* partykula wzmacniająca 'nawet, aż nawet' (SRNG), ukr. *ani* (u Żel. też *anu*) 'ani, ni' (wzmocnienia negację), brus. *ani* part.-spójnik wzmacniające negację 'nawet nie, całkiem nie, ani nawet'. ~

Złożenie z *a* + *ni*.

Bednarczuk PSP 64—7.

Zob *a*, *ni*.

L.B.

ano interi. i partykula wskazująca 'a oto, oto', wzmacniająca i nawiązująca 'no tak, a więc, otóż', coni. wskazuje zwykle na stosunek przeciwstawny między zdaniami.

W funkcji interi. i part.: ~ pol. *ano* part. wzmacniająca 'tak, no tak', nawiązująca 'a więc, zatem, otóż', wykrzyknikowa 'ha! cóż!', dial. part. potwierdzająca 'tak' (Karłowicz SGP, o zasięgu MAGP XI m. 509, cz. II 26, Małecki — Nitsch AJPP m. 448), w XVI w. part. nawiązująca, prezentująca 'otóż, więc', potwierdzająca 'rzeczywiście, oczywiście', wskazująca 'oto', dial. pld. *han* 'tam oto' (Sławski SE I 399—400), dluž. *ano* : *anu* interi. zachęty 'nuże!', *ano jo* part. 'tak jest', czes. *ano* part. potwierdzająca 'tak' (w tej funkcji od XVI w.), wzmacniająca wyraz powtórzony 'właśnie', stopniująca 'nawet, całkiem', dial. też wyrażająca zdziwienie, *ano ne* wzmocnienie negacji 'nie, nie tak' (Hruška DSCh), sła. *ino* part. potwierdzająca 'tak', nawiązująca 'a więc', wyrażająca sprzeciw z odcieniem ironii, sarkazmu, dial. *an* : *án* 'tu, oto tu', *an* 'tam, oto tam' (Kálal);

sch. dial. *ano* part. potwierdzająca 'tak, oczywiście' (RSAN), dawne wyjątkowe w XVI w. *an* part. pytajna 'czy nie, co?' (RJAZ);

ros. pot. *an* part. wzmacniająca, podkreślająca przeciwstawienie wypowiedzianemu twierdzeniu 'a właśnie że (nie), mimo wszystko (nie)', dial. *ano* : *anó* interi. 'a więc; oto; aż, nawet' (Dal, SRNG), ukr. dial. *anó* : *any* interi. 'hej! żywo!', part. wzmacniająca, *an-bá!* interi. 'zobacz no!', *ande!* 'ts.' (Żel.), *anó*, *any* okrzyk odpędzający psa (Leks. Bjul. VI 8, 23), brus. *anó* part. 'zresztą' (Nosovič), *any* interi. przy odpędzaniu 'precz!', też na wyrażenie przykrości, mimowolnej aprobaty, zachęty, przypuszczenia (Nosovič). ~

W funkcji spójnika: ~ stpol. od XV w. *ano* coni. wskazuje na stosunek łączny między zdaniami 'i, i oto, a oto, a więc, a właśnie' (też dial., Karłowicz SGP), na stosunek przeciwstawny między zdaniami 'a tymczasem, ale, a jednak, wszakże', wprowadza zdanie przedmiotowe 'że właśnie, jak właśnie' lub przyczynowe 'bo właśnie', stczes. *ano* coni. wskazuje na stosunek łączny i przeciwstawny między zdaniami 'i, i oto', 'ale, a jednak, wszakże', także na stosunek podrzędny 'gdy, podczas gdy', czes. arch. *an ana ano* (wprowadzane na miejsce *ano* już w stczes.) wprowadza zdania podrzędne sposobu 'jak', przyczynowe 'ponieważ, gdyż', czasowe 'podczas gdy, kiedy';

sł. dial. *ano* coni. 'i, et; lecz', *án* coni. 'i, et' (Slav. Leks. 198: Bezja), 'lecz, ale; prócz' (Plet.), sch. dial. *ano* : *ano* coni. od XVII w. 'a więc, właśnie', 'a zatem' (RSAN; częściej *a ono*, RJAZ I 22), stsch. XIV w. *ano* 'a oto', bułg. dial. *anó* coni. 'dlatego, ponieważ' (Gerov);

strug. *ano* : *anъ* coni. 'a, vero', ros. pot. *an* coni. łączy dwa zdania, z których drugie wyraża niezgodność, przeciwstawienie temu, czego oczekuje się na podstawie pierwszego zdania 'a okazuje się, a w rzeczywistości, a tu, a mimo to', dial. *ano* : *anó* 'tak, że, aż, a oto; a zamiast tego; lub, albo'

(SRNG), ukr. dial. *анó, анó-лем* coni. 'ale, tylko, ale tylko' (Žel., Hrinčenko), brus. *анож* coni. 'ale, ale oto' (Nosovič). ~

Pierwotne złożenie z wykrzyknika deiktycznego *a* i n.-acc. sg. n. zaimka *ono* (zob. *ona*) w funkcji partykuły. Być może, iż to złożenie zlało się z innym złożeniem, a mianowicie coni. *a* + part. *no, nъ*. — W poszczególnych językach słow. także nowsze złożenie w funkcji zaimka *a* + *ona ona ono*: stpol. od XIV w. *an ana ano* 'i on, et ille; a on tymczasem, ale on; jak on właśnie', czes. *an ana ano* 'który' (już stożes.), bułg. dial. *анáú : анéú : аноúú* 'tamten' (BDial. II 123: Rodopy).

Zubaty Studie II 53—106, Bauer Vývoj 51—2, 83—4, 120—1, 224—5, Sławski SE I 399—400, Machek ES² 37, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 1, 4. W.B.

apati apajo : **apěti apějo** 'obserwować, oglądać; oczekiwać; mniemać, sądzić; podejrzewać'

~ stożes. *japati* : *japati -aju* 'obserwować, oglądać, nadśluchować' (wg Machka ES tu też czes. dial. laskie *roz-japati* 'szybko rozchwytać, rozebrać owoce', *z-japati* 'pochwyć');

cs. (zwłaszcza rus.-cs.) *зампати са -мъ са* 'lekać się, obawiać się, vereri', *з(а)пати (са), зампати -тъ* 'podejrzewać, nie dowierzać, suspicari; wyśmiać się, szydzić, kpić, cavillari' (Jagić AslPh XXX 458, Rozwadowski RS II 101), *незампати* (już w XI w.), *незампани* 'niespodziewany, nagły, inopinatus'. ~

Dewerbalne nomina actionis (acti): cs. zwłaszcza rus.-cs. *зампъ* 'rozmyślanie; myśl; wątpliwość', *незампъ* 'nieoczekiwanie, nieczekanie', (z kontrakcją) *замп* : *зана* f. 'podejrzenie, osądzenie', *везъ замп* 'niespodzianie'.

Stąd 1. adverbia:

a) scs. *вънез(а)пъ, вънезампъ*, w Supr. także *вънезампъ, вънезампъ* 'nagle, niespodzianie, ἐξαπίνης', rus.-cs. *вънез(а)поу, вънезампоу, вънез(а)пъ* 'ts.', derywat: adi. cs. zwłaszcza rus.-cs. *в(ъ)нез(а)пный* 'nagły, niespodziewany', ros. *внезапный* > bulg. *внезапен* 'ts.';

b) cs. zwłaszcza rus.-cs. *невъзампъ, невъзампъ* 'niespodziewanie, nagle, znienačka' (> adi. *невъзампный* 'niespodziewany, nagły'), ros. u Dala *незаны* 'nagle';

c) rus.-cs. *изнезамп, изнезамп* : *изъ незамп* 'nagle', ros. u Dala *изнезаны* 'ts.' (z cs.);

dłuż. *nezjarki, nezjabki* 'niespodzianie, nagle, przypadkiem, nienaumyślnie', głuź. *njejarcy* (u Pfuha też *njewjarki, njewjarcy*) 'ts.'.

2. adi.: (oparte chyba wprost na verbum) stożes. *nejárníj* 'niespodziewany, nieoczekiwany', nowsze 'nieporadny, niezgrabny, niedorzeczny', czes. arch. *jarnýj* 'obrotny, bystry' (wg Machka ES 170 wtórne z *nejárníj*);

rus.-cs. *нез(а)пный* 'nagły niespodziewany', adv. *нез(а)пно* (ros. u Dala *незанный, незанно* 'ts.'), ukr. dial. *занно* 'nieprzyjemnie, przykro' (Hrinčenko).

3. subst.: stożes. *nedojepie* n. 'niespodzianka', z *nedojepie* 'niespodzianie' — czes. dial. moraw. z *nedojípky* 'ts.';

cs. *зампие* 'zamysł, commentum, machina'.

4. verba: cs. zwłaszcza rus.-cs. *зампати са -пъ са* 'podejrzewać, mieć w podejrzeniu, suspicere, suspicari', iter. *зампати са, незампати са* 'nie oczekiwać', *зампие* 'niedobry, kiepski, zuchwały, pewny siebie (confidens)'.

Etymologia niepewna. Zwykle łączy się z łac. *opīnor* 'mniemać, przypuszczać, wierzyć, uroić sobie': *in-opīnus, in-opīnatus* 'niespodziewany; nagły', gr. ἐξ-απίνης 'nagle, niespodziewanie' (por. Berneker SEW I 29—30, Vasmer REW I 210, Machek ES 170). Rozwadowski RS II 99—103 podtrzymując związek z przytoczonymi wyrazami analizował na *ja-patí. W pierwszej części dopatrywał się prastarej partykuły (zob. *abr̥dz*), drugą łączył z *p̥vatí p̥vajo* 'ufać', stczes. *z nepty* 'nieoczekiwane, niespodzianie' < **iz-ne-p̥ty*. Opierał się przede wszystkim na sch.-cs. *вънезап̥нѣжъ, вънезап̥нѣоу* 'nagle, niespodziewanie' i na uderzającej zbieżności znaczeń *злѣпнѣжъ* 'zuchwały, pewne siebie, confidens': *iz-u-p̥val̥z* 'ts.' (> pol. *zuchwały*). F.S.

ap̥tí zob. apatí

ар̥мо pln. : ар̥м̥з *ar̥ma* pld. 'drewniana uprzęż na woły', przen. 'brzemie, ciężar, niewola'

W tych samych znaczeniach:

ar̥mo: ~ pol. *jarzmo* od XIV w., dial. pln. *jerzmo* od XIII w., *jyrzmo, jírzmo* (już około r. 1500, por. pld.-wsch. *járzmo, jorzmo*), *wyrzmo*, o zasięgu poszczególnych postaci zob. MAGP IV m. 190, stpol. *jarzmo wołów* 'para wołów' (już w XV w., por. niem. *ein Joch Ochsen* 'ts.'). dial. i w terminologii specjalnej (już w XVIII w.) nazwa różnych narzędzi drewnianych, np. 'nosidla do wody; belki, na których kładą pomost; wiązanie drewniane', czes. dial. moraw. *jařmo*, laskie *řařmo* (ale liter. *jařmo* jest nową pożyczką z pol., Gebauer HM I 344, Machek ES 171), śl. *jarmo*;

ros. *ярмо* pl. *Ярма* (dial. *армо* 'drewniana część sochy' z gub. wiatskiej, Filin SRNG I 276), ukr. *ярмо* pl. *Ярма* (dial. też 'obojezyk'), brus. *ярмо*. ~ *ar̥m̥z*: ~ śl. dial. *jarom, járom* (Stanislav LN 122);

śl. *járém -rma* też 'para wołów; ruchoma rama w tartaku; belki, na których wisi dzwon', sch. *járám -rma*, w nowszej terminologii techn. też o 'różnych przedmiotach podobnych do jarzma'; *jarám volova* 'para wołów', scs. *ярѣмъ* Supr., bułg. *ярѣм* pl. *ярѣми* (dial. *ярмі* pl. 'wiązanie drewniane podtrzymujące folusz'), maced. *јарем* pl. *јарми*;

rus.-cs. *ярѣмъ* : *ярѣмъ*, ros. przestarz. cs. *ярѣм* (dial. też 'okres najgorętszej pracy: sianokosy, żniwo'), ukr. prowinc. *ярѣм* (Żelechowski). ~

Z pol. albo z brus.: lit. *járma* 'ts.' (LKŽod.).

Wyraz powstał na gruncie psł. jako termin wtórny, późniejszy w stosunku do szczytkowo zachowanej ie. nazwy jarzma *iū-go-m zob. *igo*. Od ie. **ar̥z-*, **ar-* 'łączyć, spajać', co do rozwoju znaczenia por. ie. *iugom 'jarzmo': lit. *jūngti* 'łączyć; zaprzęgać do jarzma', łac. *iungere* 'ts.'. Dokładnych odpowiedników ie. nie ma. Najbliżej stoją gr. *ἀρμός* 'spojenie, przymocowanie; ówiek, kołek', *ἄρμα* 'zaprzęg, wóz, zwłaszcza wóz wojenny', *ἀρμαίω* 'spajam, łączę', łac. *arma* 'broń, zbroja, sprzęt', stind. *arpáyati* 'wstawia, umocowuje', *ará-* 'szprycha koła', awest. *araiti* 'wbija, utwierdza'. Suf. *-mo* zachowany w słow. szczytkowo (por. *pis̥mo*), odpowiadający mu lit. *-imas* jest produktywny jako formant tworzący abstracta.

Pedersen KZ XXXVIII 311—3 (dołącza tu też śl. *jármen -éna* 'rzemień'), van Wijk SI VI 236—7 (o protetycznym *j-*), Moszyński KLS I 647—56 (o typach i geograficznym rozprzestrzenieniu narzędzia), Specht UID 149—50, Pokorny IEW 58—9.

Por. *igo, kl'uka*.

F.S.

ар̥м̥з zob. ар̥мо

asens zob. **asens**

asens : **asens**, z prejotacją **jasens** : **jasens** 'drzewo jesion, Fraxinus'

W tym samym znaczeniu: ~ stpol. *jasien* XIV—XVIII w. (dziś dial. pld.) : pol. *jasien* przestarz. zapisane już w XIV w., dziś jeszcze normalne w dialektach pld., por. też sl. *jäsöyn*, połab. *josin* < *jasens, dluz. *jasen*, dial. *jasen*, głuz. *jasen*, czes. dial. *jasen* : *jasen*, stczes. *jasen*, dziś czes. *jasan* (już stczes.; -an- < -en-, upodobnienie do nagłosu ja-), sl. *jasen*, dial. *jasen*;

sl. dial. *jasen*, sch. *jäsän*, bulg. *jasen*; maced. *jasen*;

ros. *jasen*, rus.-cs. *ясень*, ukr. *jasen*, *jasen*, dial. *jasen*, brus. *jasen*. ~

Upodobnieniem nagłosowego ja- do samogłoski sufiksальной (por. odwrotny wypadek w czes. *jasan* p. wyżej) tłumaczyć należy zapewne już psł. dial. postać *jasens* : *jesens*:

~ pol. *jesion* od XVI w. dziś w języku ludowym zarówno pld. jak i pñ. (już w XV w. *gat Jesionowa*), pln.pol. *jesien* (zaświadczone już w XV—XVI w.), połab. *josin* (w NM), czes. dial. *jesen*, chodzkie *jasan*, już stczes. *jäsän*;

sl. *jäsän*, sch. dial. zach. *jäsän* (już stsch.), por. też bulg. *jasen* (o- zapewne < je-). ~

Stary wyraz pierwiastkowy ie. *ös*, w słow. rozszerzony o suf. -en- (por. *mésēs*), spotykany też w innych nazwach roślin zob. *jěbmy*. Najbliższe odpowiedniki: lit. *uošis*, łot. *uōšis*, stpr. *woasis* 'jesion' (**osi-*), łac. *ornus* 'gatunek jesionu' (*os-en-os), cymr. *onnen* (*ōsnā) 'jesion'.

Machek ŒSR 180—1, Verdiani Botanica e linguistica ..., 1959, 50. F.S.

asi dial. zach. partykuła deiktyczno-podkreślająca; spójnik przeciwstawny

~ stpol. wyjątkowe *asi* 'ale, sed' (jeden przykład w Kaz. święt.), dial. kasz.-śl. *as* 'i, oraz', czes. *asi* 'może, prawdopodobnie, prawie, blisko, około', stczes. *as(i)* 'przynajmniej, choćby, około, coś, saltem' (może i 'ale, sed' przeciwstawne, co kwestionuje Bauer Vývoj 53), sl. *asi* 'prawie, blisko, około', 'prawdopodobnie'. ~

Tu może też ros. dial. *ace*, *áčě*, *acu*, *acь* part., interi. 'a oto, a no, patrz!', 'co, jak, he? (pytajne)'.
Złożenie z *a* + *si* (enkl. dat. zaimka zwrotnego).

Bednareczuk PSP 24—5, 73—4, ESSJ 1—2.
Zob. *a*, *si*, *ati*.

L.B.

asika dial. pld. 'drzewo liściaste, topola drżąca, Populus tremula'

W tym samym znaczeniu: sl. *jasika* : *jesika*, sch. *jäsika*, bulg. dial. *jasika* (też 'brzoza'), maced. *jasuka*.

Niewątpliwie ten sam wyraz co znana we wszystkich 3 grupach słow. *osika* (zob.). Nagłosowe ja- tłumaczy się zwykle skojarzeniem z (*j*)*asens*, (*j*)*asens* (zob.), por. sl. *jasika* też 'Fraxinus ornus' = *mali jäsän*, *jesen*. — Mniej prawdopodobne przyjmowanie obocznej formy z długą samogłoską.

Rozwadowski RS VII 20, Osten-Sacken IF XXXIII 237, Zubatý BB XVIII 254 (uwaga). F.S.

asokors zob. **osokors**

ästrebs 'ptak drapieżny Astur'

W tym samym znaczeniu: ~ pol. *jastrząb -ębia* od r. 1401, ale z gen. *jastrzęba* (dziś dial.), zaświadczonym jeszcze w XVII—XVIII w., oboczna postać *jastrząb -ębia* co najmniej od XVI w.; od XV w. też dial. pñ. *jastrząb* (zob. Taszycki Z dawnych podziałów dial. jęz. pol., 1934, II 41, 64), połab.

jostrąb (tylko jako nomen proprium), dłuż. *jaśśeb -ba* : *jaśśeb -bja*, dial. *jačep*, *jaśčep*, *jaśčerp* (też o innych ptakach drapieżnych, jak np. 'krogulec, sokół, myszoków', Wirth BSS II m. 79), głuź. *jařb -bja* Pfuhl, dziś żywe tylko w NM *Jařb* (zob. Wirth l. c.), czes. *jeřáb -a*, dial. *jařáb*, stozes. *jařáb*, *jeřáb*, sła. *jastrab* (dial. też bez prejotacji *astrab*, *astriab* Feriane SNV 100);

sł. *jästreb*, *jästreb* (także o innych ptakach drapieżnych, np. o 'sępie'), u Pleteršnika też *jästrob* z kilku słowników i z gramatyki Metelki z r. 1826, u *jästran* (rzekomo stpol. *jastram* jest jednak nieporozumieniem, zob. Bal JP XL 47—8), sch. *jästrëb*, pld. *jästrijeb* (też 'sęp', u ludu niekiedy o każdym ptaku drapieżnym poza orłem i sokołem), cs. *ястреб*, bułg. *ястреб*, *-бъм* (*ястреб ерабѹап* 'krogulec'), maced. *јастреп*;

strus. *ястреб* XII—XIII w., *ястребъ*, ros. *ястреб -a* (też 'Buteo; Falco lanarius'), dial. bez prejotacji *ястребок* dem. (Filin SRNG I 287), ukr. *ястреб -a* (u ludu też 'krogulec'), dial. *ястриб*, bez prejotacji *ястриб -a*, brus. *яспаб -a*. ~

Najprawdopodobniej od słabo zaświadczonego adi. *astrz* 'szybki' (zob.). Budowa uderzająco przypomina dwie inne stare nazwy ptaków *jarëbz* i *golëbz*, pod wpływem których nasz wyraz otrzymał też na gruncie historycznym wtórną postać *jastrëbz*. Pierwotne znaczenie byłoby 'ptak szybki, bystry'. Ten sam rozwój znaczenia w łac. *accipiter* 'jastrząb', porównywanym zwykle z gr. *ὄκυπτερος*, stind. *āsu-pátvan* 'prędko latający' (też o ptakach drapieżnych). — Mniej prawdopodobne dopatrywanie się tu archaicznego i niezwykłego dla słow. compositum (ostatnio Machek LP III 106, ZslPh XXVIII 164, Vey BSL XLIX 24—40: **as-(s)tr-ëb-* < ie. **ōku-pt-*, por. wyżej łac. *accipiter*, gr. *ὄκυπτερος*).

Meillet — Vaillant RES XIII 101—2, Lang LF LI 20—8, Sobolevskij Sl V 439—40, Kofínek Sl XII 206—9, Bulachovskij Izv. SSSR VII 116—7, Vaillant GC II 1, 158—9, RES XXXI 115. F.S.

astrz 'szybki, bystry'

Por. ~ sła. dial. *jaster* 'szybkie, bystre spojrzenie';

ukr. dial. *ястер -па* 'jastrząb'. ~

Derywaty: pol. dial. kasz. (wyjątkowe) *jařřóg* 'jastrząb', czes. dial. wsch. moraw. *jařřit* 'bystro patrzeć', sła. *jařřit* 'przenikliwie patrzeć, bystro spoglądać, natężyć wzrok', *jařřivý* 'bystry, przenikliwy (o wzroku, spojrzeniu)'. ~

Najprawdopodobniej także podstawa derywacyjna ogólnosłow. *astrëbz* (zob.).

Z **as-ro* (z wtrąconym *-t-* por. *ostrz*), wyraz wyłącznie słow. z **ōk-ro-*, por. ie. *ōkú-s* 'szybki': stind. *āsu-*, awest. *āsu-*, gr. *ὄκυς*, łac. comp. *ōcior* 'szybszy'. Stosunek **ōk-ro-* do **ōkú-* byłby taki sam jak bsl. **ašra-* (zob. *ostrz*): **ašu-* (lot. *ass* 'ostry', psł. *osāts*, Trautmann BSW 15).

Meillet — Vaillant RES XIII 101—2, Kofínek Sl XII 206—9. F.S.

ašćerica : pln. **ašćerzka** 'jaszczurka, Lacerta'

ašćerica: ~ stpol. XV w. *jeszczeryca* : *wieszczeryca*, dial. kasz.-sli. *ješčłig-řeca* : *veščłerëca* (o zasięgu MAGP IV m. 194, AJK IV m. 161, cz. II 80—2; o protetycznym *ř-* zob. Brückner KZ XLV 300, XLVI 204, Sławski SE I 523), połab. *vistārajēā*, dłuż. dial. *jašćerica*, *jašćelicka* (Sorb. Sprachatlas III m. 36, Fasske Vetschau), głuź. *ješčelca*, dial. też *jašćerica* (o zasięgu Sorb. Sprach-

atlas l. c.), czes. *ještěrice* (stczes. od XV w. też *jěšćericeš*), dial. *jašćerica* (Bartoš DSM), ślą. *jašterica*, u Kálala też *jaštorica*;

śle. dial. *jašćerica*, sch. dial. sztokaw. ze Sremu *jašterica*, kajkaw. (Hrvatsko Zagorje) *jašćerica* też 'pryszcz na języku' (Skok ER I 638);

strus. *ашцерица*, ros. *ашцерица* (też dial., np. Melničenko Jaroslavl), brus. *ашцарыца*. ~

Por. też ukr. dial. *ашцерица* (Hrinčenko).

ašćerka: ~ stpol. XV—XVII w. *jaszczorka* : *jeszczorka* (jako NO od XIII w.), postaci z *-or-* szczytkowo zachowane w gwarach (MAGP IV m. 194), kasz. *ješćórka* : *ješćórka* (AJK IV m. 161, cz. II 81—2), od XVI w. pol. *jaszczurka* (Mącz. 71a/42, 242b/5), postać panująca dziś także dial., MAGP l. c., głuź. dial. *ješćelka*, w słowniku z ok. 1800 r. *ješćerka* (Sorb. Sprachatlas III m. 36), czes. *ještěrka* (stczes. od XIV w. też *jěšćerka*), dial. *jašćírka*, *šćerka*, *ištěrka* (Bartoš DSM, Kott Dod. DSM, Hruška DSCh, Malina Místřice), *jašćurka* (Lamprecht Opava), ślą. dial. *jašterka*, wsch. *jašćurka* (Kálal, Buffa Dlhá Lúka, Sipos Bükk-Gebirge);

ros. pot. *ашцрка*, też dial., np. Dal, SRSO, Sl. Rjazan., ukr. *ашцрка*, dial. też *ашцрка*, *ашцрка* (Stieber AJLemk. m. 145, Hrinčenko, Żel.), brus. *ашцарка*. ~

Od *ašćerz*, o suf. *-ica* : *-zka* zob. s. 94, 98. Pierwotnie może nazwy samicy (Moško JP XLVI 204). Por. rzadką postać *ašćera* : pol. dial. kasz. *jašćóra*, *ješćóra*, *ješćura* (AJK IV cz. II 82), czes. dial. *išćera* (Malina Místřice), ślą. dial. *jašćura* (Sipos Bükk-Gebirge). — O postaciach z *-ur-* p. *ašćera*.

Vasmer REW III 502—3, Sławski SE I 521, 523—4, Skok ER I 638.

Zob. *gušćerica*.

W.B.

ašćerz *ašćera* 'zwierzę z gromady gadów Sauria, zwykle jaszczurka (Lacerta), salamandra (Salamandra)'

~ stpol. XV w. *jaszczór* 'jaszczurka, Lacerta agilis', dłuź. *jašćor -a* 'jaszczurka; salamandra', głuź. dial. *jašćor* 'jaszczurka' (Michalk Neustadt 432), czes. *ještěr -a* 'smok', *ještěři* pl. 'grupa gadów, jaszczurki, Sauria', stczes. *jěšćer -a* 'smok; jaszczurka', ślą. *jašter* 'jaszczurka; smok', *jaštery* pl. 'jaszczurki, Sauria';

sch. wyjątkowo w lud. zagadce *gušter jašter* (*gušter* normalna nazwa 'jaszczurki'), w XVII w. wyjątkowo też *jašter* 'choroba gardła, angina' (RJAZ IV 487), ses. *ашцрз -а* Supr. 'jaszczurka';

rus.-cs. *ашцрз* 'jaszczurka' XIV w.;

ros. *ашцр* (dial. też *ашцар*), zwykle pl. *ашцрты* 'żyjący w Afryce i Azji gad Manis'; przestarz. 'jaszczur, ogólne określenie wymarłych gadów', dawniej i dial. także 'choroba bydła, pryszczycza; skóra wyprawiona chropowato, jaszczur; rodzaj tańca korowodowego', ukr. *ашцр -епа* też 'jaszczur, salamandra' (u Hrinčenki i Żelechowskiego nie zaświadczone), brus. *ашцар* = ros. *ашцр*. ~

W kilku językach słow. powstała też wtórnie forma (*j*)*ašćurz* chyba pod wpływem adideacji do psł. *šćurz* (zob.), por. stpol. *szczury* 'szczupły, cienki, wydłużony' (np. o gliście), czes. dial. *šćur* 'salamandra', sch. *štur* 'plaz salamandra wodna':

~ pol. *jaszczur* 'plaz ogoniasty salamandra; ogólne określenie wymarłych gadów' w tym znaczeniu od XVIII w., 'skóra wyprawiona chropowato' od XVII w., dawne od XVII w. 'gad srogły, jadowity', czes. dial. laskie *jašćúr* 'salamandra', wsch.ślą. *jašćur* 'jaszczurka';

ros. *Ауып* -a 'choroba bydła, pryszczycia' (stąd pol. nowsze dziś już przestarz. *jaszczur* 'ts.'), u Dala 'gryzoń z rodziny pilechowatych, koszatka (Myoxus); gad Manis', ukr. *Ауып* -a 'jaszczur, salamandra; rodzaj wiosennej zabawy korowodowej, jej główny bohater; choroba bydła, pryszczycia', brus. *Ауып* -y 'pryszczycia'. ~

Dial., przede wszystkim pld., z zagadkową zmianą nagłosu, zob. *gušćerz*.

Etymologii pewnej nie ma. Na określenie 'jaszczurki', czy też gadów pokrewnych, nie było wspólnego wyrazu ie. Z dotychczasowych licznych prób objaśnień (zob. Sławski SE I 521—3, por. też Vey BSL XLIX 1, 39—40, Vaillant RES XXXI 115) bardziej prawdopodobne łączenie z psł. dial. *ěsk-yhi* 'jama, wydrążenie' (Brückner KZ XLV 300, SE 201: uważa za pierwotne znaczenie 'zwierzątko jaskiniowe'). Za objaśnieniem tym przemawiają wskazane ostatnio przez Moškę JP XLVI 196—207 fakty pol.: dial. śląskie *jaszcz* f. 'smok, poczwara, coś potwornego', u Majewskiego SN 'gatunek jaszczurki', stąd denominatywne *jaszczyc się* u L. z XVIII w. 'cieszyć się, podskakiwać z ukontentowania' (o wężu), dial. śląskie 'czaić się, pelzać, czyhać, czatować' (o psie, kocie), por. sła. dial. *jašterit* 'wywijać się'. Wyrazy te zdają się wskazywać na pierwotne (*j*)ašć, suf. -erz w (*j*)ašćerz byłby więc wykładnikiem samczości, jak np. w *gpaerz* (zob.).

Mniej prawdopodobna analiza (*j*)a-šćerz: ja- pierwotny prefiks-part. (zob. *a-brędz*), šćerz do ie. (*s*)ker- 'skakać', w związku z psł. *skorz*, lit. *skėrys* 'szarańcza', łot. *šķirgailis* 'jaszczurka', gr. *σκαιρω* 'skakać, tańczyć, podrygiwać' (Berneker SEW I 33, Vasmer REW III 502—3).

O lokalnym znaczeniu 'choroba bydła' i w ogóle o oznaczaniu chorób, obrzmień przez nazwy zwierząt zob. Bulat AslPh XXXVII 476—8 (por. *šaba*).

F.S.

ašćerzka zob. ašćerica

ašćerz dial. zach. zob. ašćerz

~ pol. dial. śląskie *jaszczerz* 'smok, poczwara, coś potwornego' (Moško JP XLVI 200), dłuż. *jašćer-ra* 'jaszczurka, salamandra', *jašćer-e* pl. 'larwy pływaka żółtochrzeźka (chrząszcz Dytiscus marginalis)', głuź. *ješćer-rja* 'zmija', stczes. rzadkie *ješćer-ě* 'smok; jaszczurka'. ~

Derywat od *ašćerz*. Produktywny suf. -jś, jak np. w *chrošćb*: *chrošćs* (zob.). Brus. dial. *яуєрѣ* -i f. 'zaba, choroba gardła' i adi. *яуєрѣнѣ* (= ukr. *яуєрѣнѣ*) 'jaszczurczy, należący do jaszczurki, jej właściwy' wskazywałyby na pierwotny temat na -i-.

F.S.

ašutś f. dial. zach. 'marność, próżność', jako adv. może też pld.-wsch. 'na próżno, nadaremnie, bez przyczyny'

~ stczes. od XIV w. *jěšut* f. 'marność, próżność, nicłość, vanitas', *v jěšut* 'nadaremnie, na próżno';

ses. *ашуѣть, ашюѣть, ашюѣть* adv. Ps. Sin., Cloz. 'na próżno, nadaremnie; bezpodstawnie, bez przyczyny', stąd serb.-cs. *ашуѣть*, rus.-cs. *ашуѣть, ашюѣть* 'ts.' (rus.-cs. też wtórnie zmienione w *ошюѣть, ошюѣти*). ~

Por. stczes. derywat *jěšutnyj* 'marny, próżny, vanus, inanis' (stąd abstraktum *jěšutnost*) > stpol. XIV—XV w. *jeszutność* 'marność, próżność, vanitas, res vanae', czes. liter. *ješitný* 'zarozumiały, próżny'.

Nie jest wykluczone, że wyraz dostał się do języka ses. ze środowiska wielkomoraw. Oprócz faktów stczes. przemawiałyby też za tym częstotliwość wyrazu w kazaniach papieża Grzegorza, przetłumaczonych z łac. przez

Czecha (zachowanych w redakcji rus. XIII w.). Etymologia niejasna. Najczęściej analizowano *a-šutb*: człon drugi łączono z *šutz* 'bezrogi' (Berneker SEW); ros. dial. *uymém* 'ugór, pole leżące odłogiem' (Kalima ZslPh XX 416 n.), *sujs* 'pusty, próżny, daremny' do ie. **kēu-* (Iljinskij RFV LXXIV 127—9); ros. *uym* 'blaźen, trefniś', *uymém* 'żartem', *uymúmb* 'żartować', dial. też 'swawolić, psocić, oszukiwać, okpiwać' (Sobolevskij Sl V 441). Człon pierwszy *a-* Iljinskij l. c. identyfikował z stind. *ā-*, gr. *ō-*. — Holub-Kopečný 152 łączyli z sła. *jašit' sa* 'płoszyć się, o zwierzętach; szaleć, wygłupiać się', *jašo* 'pedziwiatr, lekkoduch'.

Vasmer REW I 33—4, Львов Очерки 20—39.

F.S.

atče zob. at'e

ati dial. przede wszystkim pñ., part. nawiązująca, deiktyczna, wzmacniająca życzenie, rozkaz > spójnik wprowadzający zdanie celowe, dopełnieniowe ~ stpol. *ac* (XIII—XV w.) spójnik, part. wprowadza zdanie celowe 'aby', przedmiotowe 'żeby'; uwydatnia życzenie 'niech', częste szczególnie w Biblii szarospatackiej (według Brücknera SE 2 u Leopolicy zastępowane przez 'niech, i'), dziś dial. żywe na Śląsku Cieszyńskim (gdzie można by przyjąć wpływ czeski, Klemensiewicz GHJP 457), spotykane jednak też i w innych dialektach, i to w pierwotniejszym znaczeniu 'a oto, atoc' (Karlówic SGP I 3), czes. *at'* spójnik wprowadzający zdania 1. celowe 'aby', 2. przyzwalające 'choć, jakkolwiek', part. uwydatniająca życzenie, rozkaz 'niech', *at'...at'* 'czy...czy', w stezes. też w pierwotnej postaci *ati* obok dzisiejszego znaczenia także jeszcze szcążtkowo w funkcji współrzednego spójnika łącznego 'i';

maced. dial. *am* 'a' (Małeckii SW II 5);

strus. *atb*, rzadko *atw* (— *atb*, *ato*) spójnik, part. 'aby; niech' w funkcjach tych samych co w stpol. i stezes., ros. dial. *amb* 'wszak, przecież', ukr. u Żel. *amb* 'a niech sobie, niechaj (i tak będzie)', brus. dial. *ayúxc* part. 'alboż, czyż' (Nosovič). ~

Złożenie *a* + spójnik-part. *ti* (zob.), pierwotne znaczenie 'a oto, i oto, i' zaś świadczono realnie. Mniej prawdopodobne dopatrywanie się w II członie dat. sg. zaimka osobowego *ty*. — Por. *acé*, *aže*.

Vondrák VSG II 523—4, Bauer Vývoj 170—3.

F.S.

ato part. wskazująca i nawiązująca 'oto, a oto, ecce', spójnik nawiązujący 'a więc'

~ stpol. od XV w. *ato* part. wskazująca 'oto, a oto' (też dial., Karlówic SGP), dial. nawiązująca 'otóż' (Szymczak Domaniewek), stpol. XV—XVI w. spójnik nawiązujący 'i oto', przeciwstawny 'a jednak, przecież' (SP XVI IBL), dial. też 'bo' (Karlówic SGP);

sch. *ato*, *a to* con. 'i oto, a oto' (RFAZ I 21—2), srbułg. XVI w. *ato* 'oto, a oto';

strus. *ato* : *atb* 'niechaj, niech', ros. dial. *ámo* : *amó* part. i con. 'czy naprawdę, czyż, czy to możliwe?', 'mimo wszystko nie, otóż nie; inaczej, w przeciwnym razie; tak, oczywiście, naturalnie; oto, a oto' (SRNG), ukr. *amó* con. 'a, ale, a tymczasem', 'prócz tego, jeszcze' (Hrinčenko, Żel.), w SUM tylko *amóxc* part. 'naturalnie, właśnie, tak, na pewno', brus. dial. *amó* con. 'a jeśli nie, to' (Nosovič). ~

Z part. *li*: pol. *atoli* con. wyraża przeciwieństwo, kontrast lub odmienne ujęcie treści 'jednak, mimo to, ale, wszakże' (już w XVI w.), stpol. XV w.

'oto, mianowicie, ecce, scilicet', w XVI w. też part. podkreślająca oczywistość wypowiedzi 'przecież', nawiązująca 'otóż', dial. 'oto, ot' (Karłowicz SGP); sch. *ätöli coni*. 'a gdzieżby, a jakby, a cóż dopiero'; ros. dial. *amó-ль*: *amóu-nu* 'alboż, czyż, czy naprawdę' (SRNG).

Por. interi.: pol. *at* wyraża niecierpliwość, lekceważenie, pobłażanie, pogardę 'och, co tam, ot tak', ros. dial. *am* wyraża np. sprzeciw, zaprzeczenie, lekceważenie, wyrzut, niezadowolenie (SRNG), ukr. *am* wyraża niezadowolenie, przykrość, zmartwienie, brus. *am* wyraża stanowczość, przykrość, rozpacz, beztróskę, niefrasobliwość.

Złożenie z *a* i n.-acc. sg. n. zaimka *to* (zob. *ta*).

Berneker SEW I 21, Rudnyćkyj ED 40, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 1, 4—5. W.B.

at'e (? , at'ce?) part. nawiązująca, pytajna, uogólniająca > spójnik pytajny, warunkowy

~ stsch. *at'e* 'jeżeli, gdyby' (dziś kontynuowane może przez kajk. *če*, RJAZ I 31), scs. *аште*: *аште* (por. A. Meillet, Sur l'initiale des mots vieux slaves *ещ* et *а*, odbitka z „Сборника по славяноведению“ II, 1907, 2—3) 'jeżeli, gdyby'; (rzadko) 'choćby; czy', też jako part. uogólniająca po zaimkach, przysłówkach: *иже аште* 'ktokolwiek, którykolwiek' (szczegółowo o funkcjach i rozwoju znaczenia w scs. J. i M. Bauerovi Sl XXVI 157—79). ~

Formy dwuznaczne (mogą należeć tu, na co wskazuje raczej ich znaczenie, ale głosowo mogą się też sprowadzać do bliskiego funkcyjnie pierwotnego *a* + *če* v. *at'e*): stl. *at'e* 'jeżeli', brus. dial. *au* 'chociaż, jeżeli', strus. *at'e* 'ts'.

Z wygłosowym *-i*: stpol. *jacy* XV—XVI w. part. uogólniająca: *jacy kto* 'ktokolwiek, byle kto', *jacy który* 'którykolwiek'; XVI—XVII w., dziś dial. pld. 'tylko' (o rozwoju znaczenia Sławski SE I 483); scs. Supr. *ашти* 'gdyby' (zwykle wyprowadzane z *аште* *бу*); dwuznaczne: strus. *ати* 'jeżeli, chociaż'.

Pochodzenie, a nawet i rekonstrukcja prapostaci, niepewne. Meillet MSL XX 108—10 (por. też Musić AslPh XXIX 625) wyprowadzał z **at-če*, w pierwszej części złożenia byłaby zachowana pierwotna postać spójnika *a*, o drugiej części zob. *če*, *čī*. Grupa *tě* miałyby więc dać takie same kontynuanty jak psł. *tj*, czego jednak nie można poprzeć żadnym innym przykładem. — Według Gallisa ScSl XI 110—21 z pierwotnego *a* + *čsto* (zob.), nie widać podstaw. Zob. też Falk S0 XXVII 63—5. F.S.

avě: *javě* 'nie we śnie, w stanie czuwania, na jawie'

~ stsch. *javi* od XVI w. 'jawnie, otwarcie' (: *javě*), w XVI w. 'w stanie czuwania, na jawie', dziś *jávi* przestarz. 'tak jakby', scs. *авѣ*, *авѣ* 'jawnie, publicznie; jasno otwarcie; rzeczywistość, faktycznie, istotnie', *авѣ творити* 'czynić jawnym, objawiać, ogłaszać', bułg. lud. *јаве*, *јаве* 'nie we śnie, w stanie czuwania', srbułg. *авѣ* 'ts.', *авѣ* *иже* 'tak jakby';

strus., rus.-cs. *авѣ*, *авѣ* 'jawnie, widocznie; jasno'. ~

Zwykle wzmacniane przyimkiem *na*: pol. *na jawie* od XV w. 'nie we śnie, w rzeczywistości', w XVI w. też 'na wolnej przestrzeni, nie pod dachem', czes. *najevě* (stezes. *na jěvě*, *na jevě*) 'w stanie czuwania, nie we śnie', *býtí najevě* 'być jasnym, widocznym', sła. *na jave* 'jawnie, otwarcie, na jawie';

sch. *najávi*, *na jávi* 'w stanie czuwania, na jawie', bułg. *најаве*, *на јаве* też 'na jaw, na światło dzienne', maced. *najase*, dial. *najáová*: *ná najvi* (Malecki SW II 72) 'ts.';

ros. (Dal.) *на́ше* 'jawnie, widocznie, jasno', *у на́ше* 'na jawie', ukr. dial. *на́шеі* 'nie we śnie, rzeczywiście, na jawie', brus. *на́ше* 'ts.'

Najbliższe odpowiedniki w bałt. i indoirań.: lit. dawne *ovyje* 'na jawie, nie we śnie' (o rodzimości wyrazu zob. Buga Izv. XVII 1, 35—6, Fraenkel LEW 519), stind. *āvis* 'jawnie', awest. *āviš* 'jawnie, przed oczyma'. Wyrazy te wskazują na ie. *āvis-*. Spodziewane psł. *avь nie zaświadczone (choć ten typ adv. dobrze był znany, por. Vaillant GC II 682—8), rzadkie pol. dawne *na jawi* (u L. z XVII w. = *na jawie*), czy też ros. *явь* f. 'jawa, jaw, realna rzeczywistość, nie sen' są późnymi nowotworami. Postać *avě* powstała pod wpływem produktywnego typu adv. *kromě, gorě, dolě*, pierwotne loc. sg.

Meillet RES VI 173, Trautmann BSW 21, Sławski SE I 526—7, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 38—40. F.S.

aviti avo : **javiti javo** 'dawać na jaw, na światło dzienne, czynić jawnym, widocznym, znanym'

~ pol. *jawić* 'czynić widocznym, znanym, wiadomym, jawnym, okazywać, odkrywać, podawać do wiadomości' od XVII w., dziś przestarz., w XIV—XVI w. tylko w złożeniach, np. *ob-jawić, wy-jawić, z-jawić* 'uczynić jawnym, pokazać, odkryć, podać do wiadomości', dłuż. *jawiś* 'objawiać, pokazywać, czynić jawnym, wiadomym' (zwykle z przedrostkami), głuż. *jewić* 'ts.', czes. *jeviti* 'okazywać, objawiać' (o rozwoju znaczenia zob. Machek ES 178), śla. *javit'* 'ts.';

ślc. *jáviti -im* 'oznajmić, ogłosić, objawić', sch. *jáviti jāvīm* 'zawiadomić, donieść, dać znać, ogłosić', *jáviti ovce* 'prowadzić stado', scs. *явити являж*, *явити являж* 'dać na jaw, na światło dzienne, ujawnić, pokazać, okazać, objawić, podać do wiadomości', bułg. *явя явию* 'uczynić jawnym, widocznym, pokazać, odkryć, wyjawić; zawiadomić', maced. *јасам јасуиу* 'ts.';

rus.-cs. *явити явию, явити явию* 'dać na jaw, na światło dzienne, ujawnić, pokazać, okazać, dać znać, podać do wiadomości', ros. *явить явлю явию* 'objawić, okazać, przedstawić', ukr. *явити явлю явию* 'ts.', brus. w złożeniach np. *ві-явля, пра-явля* 'ts.' ~

Od *avě, javě*, por. lit. dawne *ovytis* 'zjawić się we śnie' : *ovyje* 'na jawie, nie we śnie'. F.S.

avo part. wskazująca 'oto, a oto', jako coni. 'a oto, więc'

~ stpol. od XV w. *avo* w funkcji deiktycznej 'oto', od XVI w. jako spójnik adwersatywny z odcieniem deiktycznym 'a oto, a tu; tak oto, więc', w XVI w. też w funkcji modalnej 'może', XIV—XVI w. *awa* 'oto', w XVI w. 'może', dial. młpol. *haw* 'oto tu; tędy' (od XVII w.), stdłuż. XVI—XVIII w. *haw* 'tu oto', śla. dial. wsch. *awa* 'oto; ale' (Kálal), *hav* 'tu; tam' (Sławski SE I 411);

stsch. XIV—XVI w., też w czarnogórskich pieśniach ludowych *avo* 'oto, a oto' (RJAŽ), śrbułg. XV w. *avo* 'oto jest, oto są; nagle' (Sadnik — Aitzetmüller VWSS 1, 5);

strus. XII—XIV w. *авоце* 'oto, ot' (Vasmer REW I 3), XVI w. *а воце*, ros. *авось* 'a nuż, kto wie, być może', dial. *авось-ма, авось-ме, авось-мо* 'ts.', *авоська* 'ts.', też part. 'nuż', ukr. dial. *аво!* *авось!* interi. 'a oto! patrz!' (Żel.), łemk. *zaw* adv. 'tu' (Hrinčenko), brus. dial. *аво* interi. 'ot, a oto', *авось* interi. 'oto zaś; otóż; być może', *авосьже* 'otóż, przeciwnie' (Nosovič). ~

Złożone z *a* i *ovo*, nom.-acc. sg. n. zaimka *ovo*.

Berneker SEW I 21, Vasmer REW I 3, Sławski SE I 411, Rudnyčkyj ED 6. W.B.

avorz *avora* : **javorz** 'gatunek klonu, Acer'

W tym samym znaczeniu: ~ pol. *jawor* od XII w., połab. *jovāra* pl. ('lasek jaworowy'), dłuż. *jawor*, głuź. *jawor*, czes. *javor*, śl. *javor*;

śl. *javor*, sch. *jävör* (o czak. *javor* 'wawrzyn' Vaillant RES XII 91), scs. tylko adi. *аворскъ* Supr., bułg. *јавор*, dial. też *јасор*, maced. *јасор*;

ros. *јавор*, ukr. *јавора*, brus. *јавар* (dial. też 'Acorus calamus, tatarak'). ~

Z pol. albo z brus.: lit. *jōvaras* 'ts.' (LKŽod.).

Prawdopodobnie pożyczka z germ. *āhor, zaświadczonego dobrze w dialektach germ., np. w bawarskich, wyrugowanego przez stwn. *āhorn*. Wyraz germ. stoi w związku z łac. *acer* 'jawor, klon', gr. *ἄκαρυα* 'wawrzyn', *ἄκαστός* 'klon, jawor'.

Schwarz AslPh XL 284—7, Nitsch JP XXVII 31, Kiparsky GLG 229—30, Moszyński PZJP 37—40, Verdiani Botanica e linguistica, 1959, 71—4. Machek LP II 154 uważa za pozostałość po przedie. substracie. F.S.

авъльнъ : **јавъльнъ** 'nie skryty, publicznie wiadomy, widoczny, otwarty'

~ pol. *jawnny* 'nie tajny, nie skryty, publicznie wiadomy, widoczny' od XIV w., stpol. (z obocznymi postaciami *jawni*, *jevny*) w szerszym znaczeniu, też 'będący na otwartej przestrzeni, pod otwartym niebem; publiczny' (np. *jawnna droga*, *jawnne miejsce*); 'stojący otworem, wszystkim dostępny; jasny, wyraźny; okazały, wydatny', kasz.-śl. *javni* : *javni* 'publicznie wiadomy, widoczny, nie skryty', dłuż. rzadkie *jawnny* 'otwarty, odkryty, nie skryty, publicznie wiadomy, jasny, wyraźny', głuź. *z-jawnny* 'nie skryty, jawnny, widoczny, publiczny' (: *z-jewić* zob. *aviti*), czes. *z-jevny* 'nie skryty, nie tajny, publicznie wiadomy, widoczny' (: *z-jeviti* 'dać na jaw, objawić, wyjawić'), śl. *javnny* przestarz. i dial. (zwykle *z-javnny*) 'ts.';

sch. *jāvan -vna* : *jāvni* 'nie skryty, publicznie wiadomy, widoczny, otwarty, publiczny' (stad śl. *jāven -vna* 'ts. '), bułg. *јавен јавна*, maced. *јавен јавна* 'ts.';

rus.-cs. *авъльнъ* 'publicznie wiadomy, widoczny, jawnny, odkryty', ros. *явный* (*јавен јавна*) też 'jasny, wyraźny, oczywisty', ukr. *явний*, brus. *јъльнъ* 'ts.' ~

Z suf. *-enz* od adv. *avē* : *javē*. O tym typie słowotwórczym zob. Meillet Ét. 439, Brodowska-Honowska, Słowotwórstwo przymiotnika w języku scs., 1960, 97—8. F.S.

авати *avajo* : **јавати** *javajo* imperf. (iter.) do *aviti*, *javiti*

Jako iter.: ~ pol. *jawiać *jawiam tylko w złożeniach, np. *objawiać*, *wyjawiać*, *zjawiać* od XV w., dłuż. *-jawjaś*, np. *roz-jawjaś*, *hoz-jawjaś*, głuź. *-jewjeć*, np. *z-jewjeć*;

jako imperf.: śl. *jāvljati -am*, sch. *jāvljati jāvljāt*, scs. *авлати авлаѣмъ*, *авлати авлаѣмъ*;

rus.-cs. *авлати авлаю*, ros. *являть являю*, ukr. *являти являю*, brus. w złożeniach, np. *вы-яўляць*, *пра-яўляць*. ~ F.S.

azz : **jazz** : **ja** pron. pers. wskazuje na osobę pierwszą

azz: ~ sch.-cs. *azz*, scs. *azz*, bułg. *az* (o zasięgu w pld.-wsch. Bułgarii BDA I m. 160; Stojkov Slav. Stud. 1963, s. 149—52);

rus.-cs. *azz*. ~

jazz: ~ stpol. *jaz* (zupełnie wyjątkowo, 1 przykład w Psalterzu floriańskim 108, 3, Łoś GP III 159), połab. *joz* (Lehr-Splawiński GP 185), stezes. *jáz* spotykane jako archaizm jeszcze na schyłku XV w.;

sł. *jaż*, sch.-cs. *jazь*, ses. **язъ** (wyjątkowo w Mar.), bułg. dial. *яз, язе* (o zasięgu BDA I m. 160, Stojkov l. c.), maced. *jae*, dial. też *jaška* (Małecki SW); strus. **язъ** typowe jeszcze dla niektórych oryginalnych zabytków II połowy XVI w. (Borkovskij — Kuznecov Istor. grammatika russ. jaz.², 1965, 231). ~

ja: ~ pol. od XIII w. *ja*, o użyciu w stpol. w funkcji podmiotu zob. Nieminen LS I A 264—93, dial. (w gwarach znających *ǫ*) *ja*, kasz. *jo*, sli. *ja*, połab. *jo*, dłuż. *ja*, głuż. *ja*, czes. *já* już od początku XIV w., sła. *ja*; sł. dial. *ja* (Plet.: wsch. Styria, Biała Kraina), sch. *ja* (już w najdawniejszych zabytkach), bułg. dial. *ја* (nie tylko zach., ale też wsch., zob. BDA I m. 160, Stojkov l. c.), maced. dial. *ja*;

strus. **я** (panujące dopiero w świeckim piśmiennictwie XVII w.), ros. *я*, ukr., brus. *я*. ~

Najprawdopodobniej pierwotną postacią jest *jazż* (*azż* wtórne z zanikiem protetycznego *j*, por. Meillet SI I 198) < *jézz, jak *jasnz < *jésmz. Innowacja psł. z wydłużeniem nagłosu do ie. *eg-*, *eg(h)om* 'ja': stind. *ahám*, awest. *azom*, lit. *àš* (dawne *eš*), stpr. *as*, rzadko *es*, goc. *ik*, stwn. *ih*, niem. *ich*, łac. *egō*, gr. *ἔγω*, *ἔγωγ*, orm. *es*. — Postać *ja*, rozpowszechniająca się wyraźnie dopiero na gruncie historycznym języków słow., powstała ze skrócenia pierwotnego *jazż*.

Knutsson ZslPh XII 94—102, Vaillant GC I 183, Sławski SE I 477—8 (z szczegółowym przeglądem literatury). F.S.

azъno dial. pld. 'skóra zdarta ze zwierzęcia, corium detractum'

~ cs. (w red. serb., bułg. i rus.) **азно, аз(ъ)но**, wyjątkowo też **азъно** 'ts.' ~

Por. sł. dial. *azevina* 'odpadki skóry przy garbowaniu'.

Derywat: adi. cs. **азъненъ** 'skórzany'.

Ślad nie zachowanej w słow. ie. nazwy kozła *ǵǵ-* (lit. *ožys*, łot. *āzis*, stind. *ajáh*). Por. *jazь* (zaliczane tu przez Janzéna ZslPh XVIII 29—32). Substantywowany przymiotnik n. Najbliższy odpowiednik: lit. *ožinis* adi. 'koźli, z kozła' (bsłow. **ožinīa-*, postać słow. kontynuuje bsłow. **ožina-*), por. też lit. *oženā* 'skóra kozia' (LKŽod.). Pod względem budowy i znaczenia *azъno* dokładnie odpowiada stind. *ajnam* n. 'skóra' wykazującemu jednak krótki wokalizm pierwiastka. Rozwój znaczenia jak w psł. *koža* : *koza*.

Berneker SEW I 45—6, Trautmann BSW 22, Pokorny IEW 6—7, Mayrhofer KEWA I 23, Fraenkel LEW 519, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 1, 42.

W.B. — F.S.

aże part. deiktyczna 'a oto, i oto', part. wzmacniająca > spójnik łączny, czasowy (bezpośrednio następczy), skutkowy, przedmiotowy, przyczynowy

~ pol. *aż* part. wzmacniająca, uwydatniająca kres w obrębie np. okolicznika czasu, miejsca, sposobu; spójnik łączny uwydatniający bezpośrednio następstwo w czasie 'i oto, a zaraz, a już'; spójnik wprowadzający zdania skutkowe, stopnia i miary, czasowe bezpośrednio następcze '(do)póki nie', w stpol. (od XIV w., z obocznymi postaciami: *jaż*, *aże*, *haże*) też zdania przedmiotowe, sposobowe ('że'); dial. pospolite jako spójnik wprowadzający zdania czasowe bezpośrednio następcze (na Śląsku też celowe 'aby'), dłuż. *aż*, *ažo*, dial. *haż*, *aży* part. wzmacniająca okoliczniki miejsca i czasu ('aż'); spójnik wprowadzający zdania dopełnieniowe, skutkowe, czasowe ('dopóki, dopóki nie, aż'), przyczynowe, celowe, czes. *až* part. wzmacniająca np. oko-

liczniki miejsca, czasu ('aż'), adv. 'dopiero', spójnik wprowadzający zdania czasowe ('aż, dopóki nie, dopiero jak'), skutkowe, stczes. *aże*, *aż* też spójnik łączny 'i', spójnik wprowadzający zdania przedmiotowe, sła. *až* part. wzmacniająca, np. okoliczniki miejsca, czasu; określająca przybliżenie 'blisko, do'; spójnik wprowadzający zdania skutkowe ('aż'), czasowe ('aż, kiedy, gdy'), warunkowe ('jeżeli');

sł. dawne i dial. prekmurskie *är* 'bo, ponieważ' (< *aže), sch. dawne *äre* 'bo, ponieważ', częściej *ar̂*, spotykane do XVIII w. też w funkcji spójnika wprowadzającego zdania skutkowe;

ros. *аж* (pot. i dial.) part. wzmacniająca okoliczniki czasu i miejsca; spójnik wprowadzający zdania skutkowe, strus. *аже* : *ажь* spójnik wprowadzający zdania przedmiotowe; warunkowe ('jeżeli', o zasięgu Borkovskij, *Sintaksis drevneruss. gramot*, 1958, 167 nn.); 'aż do; a oto', ukr. *аж* 'a oto; a'; part. wzmacniająca np. okoliczniki miejsca, czasu; spójnik wprowadzający zdania czasowe ('aż, dopóki'); skutkowe, stokr. *аже*, *ажь* też spójnik zdań przedmiotowych, przyczynowych, brus. *аж* 'i oto, a oto; aż' (part. wzmacniająca, spójnik wprowadzający zdania skutkowe). ~

Połączenie dwóch pierwotnych partykuł *a* + *že* (por. *ače*) z pierwotnym znaczeniem 'a oto, i oto', które stało się punktem wyjścia rozwoju w spójniki skutkowy, czasowy (bezpośrednio następczy) i inne. W starych fazach poszczególnych języków słow. funkcje te nie były jeszcze jasno rozróżniane.

Nitsch, *Studia z historii polskiego słownictwa*, 1948, 20—6, Klemensiewicz GHJP 468, Bauer *Vývoj* 232, 274—5. F.S.

B

ba! interi. na wyrażenie zdziwienia, powątpiewania, przypuszczenia, dezaprobaty, potwierdzenia, obrzydzenia

~ pol. *ba* wyraża zdziwienie, zwątpienie, rozczarowanie: 'ha!, oho!; a nawet; no tak, zaiste; owszem, przeciwnie', stpol. też 'no, nuże', dłuż. *ba* na wyrażenie zdziwienia, zdumienia ('ba'); wstrętu, głuź. *ba* 'be' (w zwrotach do dzieci: o czymś brzydkim), czes. *ba* 'ba' ('oczywiście, tak; no tak, zaiste; co więcej, a nawet'), sła. *ba* 'ts.', uwydatnia też przeczenie, negację; sch. *ba* na wyrażenie negacji, sprzeciwu; zdziwienia; potwierdzenia, też przy straszaniu, zaskakiwaniu kogoś; (w zwrotach do dzieci) 'be' (o czymś brzydkim), bułg. *ba* uwydatnia zwykle znaczenie przeciwne do wyrażonego w poprzednim zdaniu (często z ironią), też zdziwienie: 'ba!, ależ nie!, skądże!; a jakże!; co!';

ros. *ba* na wyrażenie zdziwienia ('ba'), ukr. *ba* 'ba!, o!, oto!, no!', brus. *ba* 'ts.' ~

Już ie. part. (interi.) wzmacniająca, zapewniająca: lit. *bà* 'oczywiście, przecież', lot. *ba* part. wzmacniająca, *bã!* na wyrażenie zdziwienia, radości, awest. *bã* part. wzmacniająca, zapewniająca.

Trautmann BSW 22—3.

F.S.

bāba 'matka ojca lub matki, avia; stara kobieta, staruszka, anus, wetula; kobieta w ogóle, femina; kobieta pomagająca przy porodzie, położna, obstetrix; zamawiaczka, znachorka, czarownica' (też w dial. połączeniach **baba jęga** i **jęga baba**); dial. **baby** i **babŕky** pl. 'gromada gwiazd, Plejady' (por. Moszyński KLS² II 40, Kupiszewski JiS X 152—3); hip. **babica** i **babŕka**

Z podstawowych znaczeń rozwinęły się zapewne już w psł. liczne przenośne, sprowadzające się do kilku jasno zarysowanych grup:

1) związane chyba z podobieństwem do kształtów starej kobiety: 'różne przedmioty służące do wbijania, wsadzania, zatykania', np. 'kloc do ubijania'; 'różne przedmioty służące za podstawę, oparcie', np. 'kowadełko (do klepania kosy); słup coś podpierający, filar; kość w nodze zwierzęcia (wyjątkowo i człowieka)'; 'różne przedmioty służące do łączenia, spinania', np. 'rodzaj klamry; pętka'; też 'rodzaj obrzędowego pieczywa w kształcie świętego stożka; kopka zboża, siana; snop'; zapewne 'różne gatunki grzybów' (np. 'borowik, *Boletus edulis*'), może też 'ptak pelikan, *Pelecanus onocrotalus* L.';

2) związane z lekceważącym stosunkiem do starych kobiet: 'różne bezwartościowe przedmioty (zwykle drobne i występujące w większej ilości)', np. 'mała, bezwartościowa ryba; drobna moneta';

3) związane ze znaczeniem 'zamawiaczka, znachorka, czarownica': dial. nazwa motyli, zapewne według wierzenia, że pod ich postacią kryje się wiedźma; nazwy licznych roślin (zapewne używanych w medycynie ludowej), np. 'Plantago, *Salvia*'.

baba: ~ pol. *baba* 'avia' (od XIV w.): 'anus, vetula; femina, uxor; obstetrix' od XV w., 'zamawiaczka, czarownica' od XVI w., 'obrzędowe pieczywo; kłoc służący do ubijania', dial. kasz. też 'chmura zwiastująca grzmot, chmura deszczowa; ostatni snop zboża', *baby* pl. stpol. od XV w. i dial. 'Plejady', połab. *babe* 'avia (matka matki)', *boba*: *bobo* 'obstetrix', *bobo* 'anus, vetula' (o zróżnicowaniu postaci Lehr-Splawiński — Polański SE I 22), dłuż. *baba* 'anus, vetula; femina; obstetrix; pieczywo obrzędowe szczególnie przy pogrzebie', *baby* pl. 'Plejady; garście, snopki lnu na polu', głuź. *baba* 'avia; anus, vetula; obstetrix; pieczywo obrzędowe; ptak pelikan', *baby* pl. 'Plejady', dial. (na pograniczu dłuż. i głuź.) 'avia' (Schuster-Sewc ZsIPh VI 574), czes. *bába* (stozes. i dial. też *baba*) 'avia; anus, vetula; femina; obstetrix; znachorka; chmura przynosząca burzę', dial. 'rodzaj pieczywa; ostatni snop zwieszony z pola', *báby* pl. 'Plejady', śła. *baba* 'avia; anus, vetula; femina; obstetrix; pieczywo obrzędowe', *ježi-baba* 'baba-jaga, baba-jędza', dial. 'duży, nocny motyl';

śle. *bába* (od XVI w.) 'avia; obstetrix; femina; stojący stary pień drzewa, stary kół płotu; różne przedmioty, w które się coś wtyka, np. haftka, słup z otworami na drażki', dial. *babo žagati* 'stary obyczaj słoweński odpowiadający pol. staremu i lud. topieniu marzanny', sch. *bäba* 'avia; anus, vetula; obstetrix; symbol zimy', dial. 'mamka, niańka; obrzędowe pieczywo; przedmiot służący do podpierania, podtrzymywania czegoś; rodzaj kowadełka', ces. *баба* 'mamka' (Ass.), cs. też 'avia; obstetrix', bułg. *баба* 'avia; anus, vetula; femina, uxor; obstetrix; wróżka; epitet sił demonicznych, sił przyrody, zwierząt; błona płodowa; ptak pelikan', maced. *баба* 'avia; anus, vetula; teściowa; obstetrix';

strus. *баба* 'avia; kobieta zameżna; obstetrix; wróżka, incantatrix', *бабы* pl. 'Plejady', ros. *баба* 'avia; femina, uxor (szczególnie wieśniaczka); obstetrix; rodzaj słodkiego pieczywa; kłoc do wbijania pali; ptak pelikan', *бабы* pl. lud. 'Plejady', *баба-яга* (stąd pol. *baba-jaga*) 'baba jędza, wiedźma' (= ukr., brus. *баба-яга*), ukr. *баба* 'avia; anus, vetula; femina; obstetrix; znachorka; żebraczka; kłoc do ubijania; pieczywo obrzędowe; ptak pelikan', *бабу* pl. 'Plejady', brus. *баба* 'avia; anus, vetula; femina; obstetrix; kłoc do ubijania; ptak pelikan'. ~

babica: ~ pol. dial. *babica* (już w XV w. w zn. 'gatunek wierzby, Salix'), 'obstetrix; rodzaj obrzędowego pieczywa; część pieca między właściwym piecem, a kominem', kasz. 'czarownica', czes. *babice* peior., stozes. 'obstetrix' (od XIV w.), dial. 'gatunek gruszek', śła. *babica* 'obstetrix';

śle. *bábica* 'hip.; avia; obstetrix; samica małych ptaków; haftka; mutra śruby; kowadelko do klepania kosy', dial. też 'pusta kolba kukurydzy, pusta łuska gryki; kopka snopów na polu; bot. grzyb *Boletus edulis*; zool. ryba *Cobitis barbulata* (Plet.), sch. *bäbica* 'hip.; obstetrix; kowadelko do klepania kosy', stehorw. wyjątkowe (XIII w.) 'mamka, nutrix', dawne dial. (kajk.) 'słup podtrzymujący dom' (Belostenec), dawne 'bot. *Plantago*' (u Mikalji), też inne rośliny: '*Ranunculus aconitifolius*, *Bellis perennis*' (Simonović Bot. reč.), dial. 'obrzędowe pieczywo', *bäbice* pl. 'złe duchy morzące dzieci', bułg. *бабуца* 'anus, vetula; obstetrix', dial. 'hip.; przedziwo z drobnego lnu, wiązka drobnych, złej jakości włókien konopnych', maced. *бабуца* 'hip.; obstetrix';

ros. dial. *бабуца* 'kobieta w średnim wieku; coll. baby, babiniec; rosocha przy żurawiu studziennym; piasta koła; zool. ryby *Cottus gobio* L., Neogo-

bius fluviatilis', ukr. prowinc. *бáбуця* 'anus, vetula; bot. Alyssum campestre', pl. *бáбуци* 'bólé, kolki w brzuchu' (Żel., Hrinčenko). ~

babka: ~ pol. *babka* 'avia; anus, vetula; obstetrix; znachorka; bot. różne gatunki rośliny *Plantago*' (w tych znaczeniach od XIV—XV w.), 'rodzaj pieczywa; bot. gatunek grzybów jadalnych; zool. ryba śliz, *Gobius*; ważka', od XVII w. i dziś dial. (podhal.) 'drobny pieniądz', dial. 'kowadełko do klepania kosy; zool. biedronka, *Coccinella semipunctata*', *babki* pl. 'Plejady' (od XV w.), połab. *bopka* 'obstetrix', dłuż. *babka* 'hip.; obstetrix', *babki* pl. 'Plejady', głuz. *babka* 'hip.; avia', czes. *babka* 'hip.; avia; anus, vetula' (od XIV w.), 'rodzaj pieczywa; pień, pniak', dawne 'rodzaj małej klamry' (Jungmann), przestarz. (od XV w.) i dial. 'drobna węgierska moneta, drobny pieniądz', dial. 'obstetrix; znachorka; kowadełko do klepania kosy, sierpa; skobel; bot. *Plantago*', śla. *babka* 'anus, vetula; stary węgierski pieniądz małej wartości', dial. 'obstetrix; kowadełko do klepania kosy', też *babka* 'kukielka';

śla. *babka* 'anus, vetula; kukielka, lalka', dial. *babke* pl. 'krótkie kości w nogach cieląt i owiec między racicami i udem', sch. *bäpka* 'hip.' (od XVI w.), dial. 'rosocha, na której jest oparta belka szczytowa dachu; drobny pieniądz', dawne wyjątkowe 'bot. *Plantago*' (Mikalja), bułg. *бáбка* 'hip.; dawna drobna srebrna moneta', maced. *banka* 'narośl, wole';

ros. *бáбка* 'avia; anus, vetula (zwłaszcza wiesniaczka)', przestarz. i prowinc. 'obstetrix; znachorka, znachor', dial. 'kowadełko do klepania kosy, kucia koni; kopka, stos snopów, snop, słup służący do podparcia czegoś, podpórka, nóżka; część nogi nad kopytem u zwierząt, staw kostkowy u człowieka; pętelka u haftki; pierścień łączący kosę i kosisko; bot. *Plantago*, *Salvia*; grzyb borowik; zool. ryba śliz, *Gobius fluviatilis*; motyl' (por. liter. *бáбуця* 'motyl'), *бáбука* pl. 'pieniądz' (Dal), ukr. *бáбка* 'hip.; avia; anus, vetula; rodzaj pieczywa; część nogi nad kopytem u zwierzęcia; pętelka haftki; bot. *Plantago*, *Salvia*; gatunek grzybów; zool. ryby *Aspro*, *Gobius*, *Cottus*; ważka', przest. i prowinc. 'obstetrix; znachorka', dial. 'kowadełko do klepania kosy', brus. *бáбка* 'avia; rodzaj pieczywa; kowadełko do klepania kosy; kopka ze snopów; kość w nodze zwierzęcia; bot. gatunek grzybów', pot. 'anus, vetula', przestarz. 'obstetrix', dial. 'bot. *Plantago*; kloc podkładany pod węgiel domu' (Nos.), poleskie 'rzemień łączący dwie części cepów' (Leks. Poleszja 93). ~

Z pol. albo z brus.: lit. *babka* 'słodkie pieczywo; łść laurowy, przyprawa kuchenna' (LKŻod.).

Wyraz języka dziecinnego. Dokładne odpowiedniki: lit. *bóba* 'starsza, zamężna kobieta', dem. *bobūtė* też 'babka, avia; położna', łot. *bāba* 'stara kobieta; czarownica; dźwig do podnoszenia ciężarów, zwłaszcza do ciągnięcia sieci' (ale porównywane zwykle z naszymi wyrazami, np. przez Bernekera, Vasmera, Pokornego, śrwniem. *bābe*, *bóbe* 'staruszka' jest pożyczką z zach.-słow.).

Do *baba* stare hip. *babica* z suf. *-ica* i *babška* z suf. *-ška*.

Meyer IF VI 109, Trubačev STR 71—2, Piškur JiS X 6—15, Kupiszewski JiS X 152—3, Sulán SSH V 153—64 (o węg. *babka* : *hapka* zapożyczonym ze słow.), Szymczak NSPP 62—7. W.B. — R.L. — F.S.

babica zob. *baba*

babina: dial. pñ. *babizna* 'spadek po babce'

babina: ~ stpol. XV w. *babina* 'spadek po babce';

sł. XVI w. *babina* 'spadek, haereditas' (Megiser), bułg. *бáбуни* pl. 'dom i rodzina babki' (też dial. Stojkov Banat);

ros. dial. *бáбуна* 'majątek należący do żony' (SRNG). ~

babizna: ~ pol. XV—XVI w. *babizna* 'spadek po babce', dial. 'spadek po matce; własność żony; spadek po żonie' (Karlłowicz SGP);

ukr. *бабу́зна* 'spadek po babce' (Hrinčenko, dial. bojkow. Slav. Leks. 63), brus. *бабу́зна* 'ts.' (Nosovič). ~

Por. stpol. XV w. *babczyzna* 'spadek po babce'.

Od *baba*, o budowie zob. s. 121, 123.

W.B.

babiny : **babynj** adi. poss. do *baba*, też jako pierwszy człon nazw roślin, np. **babiny** **zqby**, **babynj** **zqby** 'o różnych roślinach'

babiny: ~ pol. dial., np. kasz. *babin* adi. poss. (też wyjątkowe stpol. XVI w.), *babin mróz* 'mróz październikowy' (Karlłowicz SGP: wsch. Karpaty), dłuż. *babiny* adi. poss., bot. *babina duška* 'macierzanka, Thymus chamaedrys', *babine zele* 'driakiew, Scabiosa succisa L., czarcikęs, Succisa', głuz. *babiny* adi. poss., stczes. *babín* i *bábin* adi. poss.;

sch. (już stsch.) *bābin* (i *bābin*) adi. poss., też w licznych nazwach roślin, np. *bābini zūbi* 'Tribulus terrestris L.' (u Vuka z Dubrownika), bułg. *бáбин* adi. poss., też w nazwach roślin, np. *бáбин квас* 'rojnik mурowy, Sempervivum tectorum; karmnik, Sagina L.', *бáбину зúбу* 'Tribulus terrestris L.', maced. *бабин* adi. poss., też w nazwach roślin, np. *бабина душница* 'macierzanka piaskowa, Thymus serpyllum', *бабин заб* 'Tribulus terrestris';

strus. *бáбинъ* adi. poss. 'aviae' (XII w.), ros. *бáбин* 'ts.', dial. też 'należący do zameżnej kobiety' (Pskov. sl.), ukr. *бáбин* adi. poss., *бáбине лто* 'babie lato', brus. *бáбин* 'należący do babki'. ~

babynj: ~ pol. *babi* 'należący do baby, właściwy babie' (od XV w.), *babie lato* 'krótki okres słonecznych dni na początku jesieni; pajęczyna unosząca się w tym okresie', też w nazwach roślin, np. *babie zęby* 'żywiec, Dentaria', dial. 'kocanki piaskowe, Helichrysum arenarium; buławnik mieczolistny, Cephalanthera longifolia' (w. XV w. 'tulementum, kasza perłowa', Rostański Symbola I 499), dial. *babia mac* 'akuszerka' (Karlłowicz SGP), dłuż. *babi* 'należący do starej kobiety, babki', zwykle tylko w nazwach terenowych, np. *babi nugel* 'Altweiberwinkel', czes. *babi* 'należący do starej kobiety, babki, kobiecey', *babi léto* = pol. *babie lato*, też w nazwach roślin, np. *babi ucho* 'babka, Plantago', *babi zub* 'tuskieownik, Lathraea, pieprzyc, Lepidium', sła. *babi* zwykle tylko *babie leto* = pol. *babie lato*, lud. też w nazwach roślin: *babie brucho* 'szałwia, Salvia pratensis', *babie rúcho* 'Salvia' (Kálal);

sł. *bābjī* 'dotyczący starej kobiety, babski, kobiecey', sch. (od XVII w.) *bābjī* i *bābjī* adi. poss., też w nazwach roślin, np. *bābjī zub(i)* 'żywiec, Dentaria; Tribulus terrestris';

rus.-cs. *бáбин* 'anilis', ros. *бáбуи* 'babom właściwy', *бáбье лéто* 'krótki okres słoneczny na początku jesieni', dial. też częste w nazwach obrzędów, obyczajów i roślin, np. *бáбуи зyb* 'sporysz, Claviceps purpurea'. ~

Od *baba*.

W.B.

bābiti *bāb'o* 'pomagać przy porodzie, zajmować się położnictwem, obstetricem esse, obstetricare'

~ pol. *babie* 'pomagać przy porodzie, trudnić się położnictwem' (od XVI w.), dial. też 'wkładać czepiec podczas oczepin, czepić' (SGP), kasz. *babio są* 'ciepło się ubierać, opatulać się', dłuż. *babis* 'trudnić się położnictwem; czynić starą babą', *babis se* 'opatulać się jak stara baba', głuz. *babie*

'trudnić się położnictwem', u Pfuhla też 'czynić starą kobietą', *babić so* 'owijać się (ciepło), otulać się', czes. *babiti* 'pomagać przy porodzie' (od XV w.), u Jungmanna też 'czynić starą kobietą', *babiti se* 'stawać się staruszką', sła. *babit'* 'trudnić się położnictwem';

słc. *bãbiti bãbim* 'trudnić się położnictwem', sch. *bãbiti bãbim* 'ts., pomagać przy porodzie' (od XVII w.), też 'być mamką, piastunką; stawać się starą kobietą' (EMat.), os. *блѣити бѣблѣм* 'obstetricem esse', bulg. dial. *бãблã бãблѣм* 'odbierać dziecko przy porodzie' (Gerov Dop.), maced. *бабам бãблѣм* 'pomagać przy porodzie';

strus. *блѣити бѣблѣм* 'obstetricem esse', ros. dial. *бãбитъ бãблѣм бãблѣм* 'zajmować się położnictwem, znachorstwem: wróżyć; być zamężną' (Dal, SRNG), *бãбитъся* 'stawać się zniewieściałym, upodabniać się do baby; spędzać czas z kobietami', dial. 'trudnić się położnictwem; rodzić, stawać się matką', ukr. *бãбити бãблѣм бãблѣм* 'trudnić się położnictwem', *бãбитися* 'niewieścieć', brus. *бãблѣ бãблѣ бãблѣм* 'odbierać dziecko przy porodzie', dial. 'spowijać, przewijać; poświęcać czemuś zbyt dużo uwagi, cackać się', *бãблѣца* 'opatulać się jak baba; cackać się; guzdrać się; zaniedbywać się, stawać się starą babą' (Jurčanka Mscisl.). ~

Por. bulg. *бãбувам* lud. 'odbierać dziecko przy porodzie'.

Od *baba* (zob.), por. przede wszystkim znaczenie 'obstetrix'. Dokładny odpowiednik: lit. *bãbyti* 'ts.' (LKŽod.). W.B.

babizna zob. **babina**

baboniti zob. **boboniti**

babonъ zob. **bobonъ**

babotati zob. **bobotati**

babotъ zob. **bobotъ**

babrati *babr'о* dial. pñ. 'brudzić, paćkać', **babrati se** 'paćkać się, walać się'

~ pol. *babrać babrzę*: *babram* 'brudzić, walać, paćkać', 'robić coś złe, niedbale, brudno', u L. z XVIII w. 'gmerać', dial. też 'czarować mleko' (Karłowicz SGP z Podhala), 'gadać głupstwa' (Zareba Siolk.), *babrać się* 'grzebać się w czymś, zwykle brudnym, paćkać się', czes. *babrat babrám* 'robić coś złe, niedbale, babrać, paćkać', *babrat se* 'babrać się, paćkać się', u Machka ES *babrati se* jako moraw., sła. 'guzdrać się', sła. *babrat' babrem, babrat' sa* 'ts. '; ukr. *бãбрати -аю, бãбратися* 'ts.'

sch. nowe *bãbrati -ãm* 'gmerać, dhubać, guzdrać się koło drobiazgów' podejrzone o pożyczkę z węg. *babrál* 'grzebać się, babrać się' (RSAN, w RJAZ nie zaświadczone). ~

Dźwkn., por. w podobnym znaczeniu pol. *paprać, paprać się*, czes. dial. moraw. *paprat' sa*, sła. *paprat' sa*, może i het. *papraĩ-* 'babrać, brudzić; babrać się; grzeszyć' (Machek ES 21). — W podobnym znaczeniu także z przyr. *-l-*: pol. dial. *babłać* 'mącić, mieszać', *babłać* 'plukać, moczyć w wodzie' (Karłowicz SGP), u L. *babłać* 'gmerać', czes. dial. *bablat'* 'robić, niedbale, niechlujnie, paprać', *bablat se* 'babrać się, np. w błocie'; słc. *babljãti* 'beczeć, o owcach; bełkotać, jąkać się'; ukr. dial. *бãблãтися* 'paćkać się, babrać się; guzdrać się'. F.S.

babъka zob. **baba**

babujs zob. **babinъ**

babŝkŝ 'właściwy, charakterystyczny dla bab', zob. *baba*

~ pol. *babski* 'właściwy babie, kobiecie' (od XVI w.), 'właściwy zna-chorce', też w nazwach roślin, np. *babski chleb* 'ślaz, *Malva neglecta*', dłuż. (dawne) *babski* 'kobiecy' (u Jakubicy), głuż. *babski* 'właściwy starej kobiecie' (Pfuhl), czes. *babský* 'właściwy babie, kobiecie', śl. *babský* 'ts.';

śl. *bâbski* 'właściwy starej kobiecie' (u Pleterŝnika z XVI w.), sch. *bâpskî* 'anilis' (od XVI w.), maced. *bancku* 'właściwy starej kobiecie, babce';

ros. dial. *бáбскій* 'właściwy babom, kobietom' (Pskov. sl.), ukr. potocz. *бáбський* 'ts.', u Hrinčenki *бáбське літо* 'babie lato', brus. *бáбски* 'właściwy babie, kobiecie'. ~

Por. bułg. *бáбеуку* 'babski'.

Od *baba* (zob.). Dokładny odpowiednik: lit. *bóbiŝkas* 'ts.' (LKŹod.).

W.B.

bacati *bacajŝ* 'wydawać krótki, ostry dźwięk, np. przy uderzaniu, ciskaniu'

~ czes. *bacati -ám* 'bić, uderzać' (dziec.), dial. mor. *bácat* 'strzelać; cheiwie dużo jeść' (Machek ES 21), śl. *bácat' -am* : (dziec.) *bacat' -ám* 'bić, uderzać';

śl. *bacati -ám* 'chodzić na czworakach (o człowieku); powoli iść', sch. *bàcati -ám* od XVII w. 'rzucać, ciskać, miotać', bułg. *бáуам* pot., dziec. 'całować', dial. 'uderzać palcem po głowie' (BER 37), 'ścigać i uderzać kogoś przy zabawie w gonionego' (Mladenov BTR 110), maced. *бáуам ce -au ce* brudzić się, paprać się (: *бáуам -uu* 'pocałować');

ros. *бáуать -аю* 'wydawać krótki, ostry dźwięk uderzając o coś, stukać'. ~

Por. ukr. prowinc. *бáуькату* 'uderzać, szturchać; babrać, walać', śl. *be-cáti* 'szturchać, kopać, wierzgać', bułg. dial. *бáкам* 'całować', maced. dial. *báknwam* 'ts.' (Małeckii SW II 5).

Dźwkn., por. interi. na wyrażenie krótkiego ostrego dźwięku przy uderzeniu, upadku: pol. *bac!*, czes., śl. *bác!*, ros., ukr., brus. *бáу!* W podobnym znaczeniu lit. *bác!* 'bęc!' (LKŹod.) *bákti!*, *bákst!*, *bást!*, *bápt!*. Budowa jak w *chrupati*, *chropati*, *chripati*. — Machek SB I 84 dopatrywał się tu nie przekonującego pierwotnego intensiwum na *-sati*: **bat-sa-ti* < **batati* 'bić, uderzać' (śl. *bátati*, sch. *bátati*), co łączył z łac. *battuō -ere* 'bić (się), uderzać, tłuć'.

R. L.

bacŝti *bacŝŝ* perf. do *bacati*

~ pol. *bacŝać* 'pacnać, uderzyć na płask; upaść ze słabym odgłosem, klapnąć' (u L. nie zaświadczone), czes. *bácnouti* 'uderzyć; strzelić', dial. *bácnút* też 'spaść z góry na dół' (Malina Mistřice 8), śl. *bacnut* 'uderzyć; rzucić, cisnąć; spaść, upaść';

śl. *bácniti* 'szturchnąć, kopnąć', sch. *bàcnuti* dem. 'rzucić' (RSAN I 346), bułg. *бáуна* 'pocałować';

ros. *бáунуть* 'wydać krótki, ostry dźwięk uderzając w coś, stuknąć', ukr. *бáуьнуту* 'uderzyć, szturchnąć; upaść z hałasem'. ~

Por. maced. *бáкнам бáкнеи* 'pocałować', śl. *becŝti* *becŝem* 'szturchnąć, kopnąć'.

Perf. do *bacati*, por. *bryzgnŝti* : *bryzgati*, *chripŝti* : *chripati*.

R.L.

bačiti *bačŝ* dial. pñ. 'zwracać na coś uwagę, spostrzegać, oglądać, patrzeć, widzieć'

~ pol. *baczyć* 'widzieć, patrzeć, obserwować; uważać, zwracać uwagę, pilnować, strzec; zważać, brać pod uwagę, uwzględniać, pamiętać, dbać', stpol. (od XIV w.) też 'badać; przypominać sobie; wnosić z czegoś, konclu-

dować; wiedzieć, być mądrym', dial. 'wiedzieć; zważać, uważać; myśleć (kasz.); pamiętać, przypominać sobie; pilnować, czuwać', czes. dial. moraw. *báčiti* 'obserwować, spostrzegać', sła. dial. wsch. *bačic* 'obserwować, spostrzegać', *báčiti' sa* 'przypominać sobie';

ukr. *báčumu* 'wiedzieć; przypuszczać, sądzić' (stukr. od XVI w. też 'zważać, brać pod uwagę'), *báčumucja* 'wiedzieć się; przywidywać się; wydawać się, zdawać się', brus. *báčusy* 'wiedzieć'. ~

Z pol. albo brus.: lit. *bōčyti* 'zobaczyć' (LKŽod.).

Falszywa dekompozycja z *ob-ačiti* (zob.) > *o-bačiti*, por. *bagniti se, badati*. Derywatami wstecznymi od *bačiti* są: brus. dial. *báku* pl. 'oczy', ukr. dial. *báku* 'ts.', pol. od XVIII w. *baka, baki* tylko w zwrocie *bakę* albo *baki komu świecić* 'schlebiać, nadskakiwać komuś'.

Berneker Zbornik Jagicia 598—9, SEW I 23—4, Iljinskij PF XI 183, Vaillant RES XXII 7. — Inne objaśnienia mniej przekonujące: według Baudouina de Courtenay Szkice 438—9 denominativum od (nigdzie nie zaświadczonego) **baks* 'stróż, dozorca, opiekun, piastun' (od ie. **bha-* zob. *bajati*), pierwotne znaczenie miałoby być 'doglądać, pilnować' > 'patrzeć, widzieć', por. Doroszewski Symb. Rozw. I 30—1. — Również Brückner SE 10 uważał *bačiti* za denominativum, ale od **baka* 'oko' (późny derywat wsteczny!). — Lehr-Splawiński JP XXVI 166—70 dopatrywał się podstawy w part.-interi. *ba* (zob.). F.S.

badati 1. *badajo* 'kłuć, nakłuwać, wbijać'

~ pol. dawne u W. Potockiego (BPP 73 296) *zbadać* 'spychać, zbijać', u Lindego *obadać* 'bodąc naokoło kłuć' (bez przykładów), dial. kasz. *badac* *bodaią* 'kłuć, bósć, mieć zwyczaj bósć (o krowach)', czes. tylko formacje prefiksalne *na-bádati -bádám* 'pobudzać, skłaniać do czegoś', *po-bádati -bádám* 'ts.; popędzać, skłaniać do złego (arch.)', sła. *bádat' bádám* 'kłuć, nakłuwać, bósć iter.'.;

sła. tylko z pref. *za-bádati -bádám* 'wtykać, wsadzać; zarzynać ciele, pisklą', sch. od XVI w. *bádati bádám* 'kłuć, bósć iter.', też przenośnie 'ruszać, tykać coś, mieszać się do czegoś', u Vuka też 'lekko, cicho iść na palcach', bułg. dial. *us-bádám* 'wykłuwać, stawiać pierwsze ściegi (przy nauce szycia)', *badákam* 'robić drobne ściegi, pracować (zwykle szyć, haftować) powoli, guzdrać się';

rus.-cs. *вадати -лю* 'kłuć, np. rogami, włócznią'. ~

Por. czes. *bodati bodám* 'kłuć iter.; wbijać', sła. *bodat' bodám* 'kłuć iter.; trącać ostrym przedmiotem'; ros. *bodámь bodáo* 'bósć rogami', brus. *badáys* *badáo* 'ts.'

Iterativum do *bosti bodǫ*; budowa jak w *barati*: *borti, pomagati*: *pomogti*.

F.S.

badati 2. *badajo* dial. zach. 'dokładnie, gruntownie poznawać, investigare'

~ pol. od XIV w. *badac badam* 'investigare; pytać, dowiadywać się', stpol. od XIV w. też 'szukać', *badac się* 'zglębiać, pytać, dowiadywać się' jeszcze w XVIII w., w XV w. wyjątkowo 'słuchać', XVII—XVIII w. *obadać* 'obmacać, ogarnąć; gruntownie poznać; upatrzeć, spostrzec, zobaczyć', dial. 'wynaleźć, wypatrzeć', dłuż. *badas badam* 'investigare', czes. nowe (z pol., zob. Machek SE 21) *bádati bádám* 'ts.', rzadkie *obádati* 'zbadać', dial. moraw. *badat'* 'domyślać się', moraw.-sła. *badat'* 'spostreżać, zauważać, domyślać się' (Malina Mistřice), wałaskie *po-bádat' sa* 'zdawać się' (Bartoš DSM), sła. *bádat'*

bádam 'investigare', *badat'* *badám* 'zauważać, spoztrzegać; poznawać; być widocznym'. ~

Por. brus. dial. *badáune* (Nosovič) 'myślenie, odgadywanie'.

To samo, co *badati* l. Pierwotne znaczenie 'nakłuwać' > 'gruntownie poznawać'. Różnica w zasięgach geograficznych przemawia przeciw hipotezie (Berneker SEW 24, Vaillant RES XIX 300) dopatrującej się tu dekompozycji z *ob-adati* (> *o-badati*), zob. odosobnione *adati*. Rzekomo podstawowe *obadati* zaświadczone jest w poszczególnych językach znacznie później niż *badati*. F.S

badył's *badył'a* 'łodyga bezlistna kłująca, roślina kłująca'

~ pol. *badył* m. 'łodyga rośliny pozbawiona liści, najczęściej uschła', już w XVII w. w postaci *badel* (z normalnym obniżeniem artykulacji przed *l*) 'chwast', por. dial. *badyle* 'chwasty' w Lubelskiem (MAGP VII m. 338), *badył* myśl. 'noga łosia lub jelenia', u Karłowicza SGP *badyle* pl. 'rogi jelenia' (z pol. pochodzi czes. *badil* 'roślina miecznica, Sisyrinchium, Jungmann, Kott, zob. Machek ČSR 273), sła. dial. wsch. *badil'* m. 'łodyga, źdźbło kukurydzy' (Buffa Dlhá Lúka);

sch. nowe *bádilj* bot. 'ostrożeń, Cirsium arvense' (RSAN, Simonović Bot. Reč.);

brus. *badýľ* -ыля 'łodyga bezlistna, badyl'.

W wsch.słow. zwykle zaświadczone w derywatach: ros. dial. *badýľék* 'roślina poziewnik szorstki, Galeopsis tetrahit' (*badył-ькэ); ukr. *badýľja* n. 'nac, łodygi, źdźbła', brus. *badýľne* 'ts.' (coll. *badyłbje*), ukr. *badýľina* 'łodyga, badyl' (singulativum z suf. *-ina*). ~

Z pol. albo brus.: lit. *badýlis* 'zielsko, łodyga' (LKŽod.).

Nomen agentis do *badati* l., pierwotne znaczenie 'kłujący, bodący'. Przyr. *-yl's* wyjątkowy w starych wyrazach psł., nie miał ściśle wyrobionej funkcji znaczeniowej (por. *bodył's*, *kovył's*, *motyl's*, może *dęgył's*, zob. Doroszewski PF XIV 82—3, Brückner KZ XLII 342—3). Rozwój znaczenia jak w *bodył's* (zob.), por. też należące również do *badati* l.: pol. dial. *badoyek* 'badył' (Kosiński MPKJ VII 31: Czechów), sch. *bádalj* -dlja 'oset' (Vuk), *bádelj* 'ts.', *bádłja* 'kolec na roślinach'. R.L. — F.S.

bagá dial. pln. 'pragnienie, żądza, tęsknota'

~ czes. dial. moraw. *báha* 'żądza, pragnienie';

ukr. dial. *bazá* 'żądza, pragnienie, tęsknota'. ~

Derywat wsteczny od *bagati*, *bagti*, *bagoti* (zob.), jak ukr. dial. *zábaz* 'zachcianka, kaprys' od *zabaznymu*, *zabázmu* 'zachcieć, zapragnąć', *zabazámu* 'zachciewać'. F.S.

bagati zob. *bagti*

bagaty *bagati* : **bagatyje** wsch. 'to, co się pali, żarzy, żar, ogień'

bagat's : ~ ros. dial. *bagáť* -mu 'ogień', zwłaszcza 'żar pod popiołem' (Dal, SRNG). ~

bagatyje : ~ ros. dial. *bagáťje* 'ogień', 'żar pod popiołem' (Dal, SRNG), ukr. *bagáťja* -тя 'płonący stos drewna, chrustu itp., ognisko', dial. 'ogień' (Hrinčenko, SUM), 'płonące węgle' (Hrinčenko), *bagáťe* n. 'rozniecony ogień' (Żel.), brus. *bagáťje* (Trubačev ESSJ 39). ~

Por. ros. dial. *bagat* -ma : *bagáč* -чá 'ogień, żar pod popiołem' (Dal, SRNG). Zapewne do ie. pierwiastka *bhōg-* 'piec, smażyć' (Pokorny LEW 113), zob.

bagti : *bagati*, *bagrz* 1. Od *bagati* z suf. *-t̃*. Postać *bagat̃* (nomen actionis > nomen acti) starsza, wypierana przez wtórne coll. z suf. *-t̃je*.

Berneker SEW I 38, Vasmer REW I 36 i 99, Rudnyćkij ED 48, Trubačev BSSJ 39. W.B.

bagat̃je zob. *bagat̃*

bagniti się dial. zach. i pld. 'kocić się (o owcy)'

~ pol. dial. *bagnić się* (płn.: kasz., Ziemia Dobrzyńska) 'kocić się (o owcy, kozie)', dłuż. *bagnis* : *bagnis se* 'kocić się (o owcy)', głuź. *bahnit̃* 'ts.', *bahnit̃ so* 'rodzić się (o jagniętach)', czes. *bahniti se* 'kocić się (o owcy)', sła. *bahnit̃ sa* 'ts.';

bułg. dial. *бáгня се* 'kocić się (o owcy)'. ~

Fałszywa dekompozycja z *ob-agniti się* (zob.) > *o-bagniti się*, por. *badati* 2. O produktywności nowo powstałego czasownika świadczy wpływ jego na nagłos psł. *agnę*, widoczny w kilku językach słow.: pol. dial. *bagnię* 'jagnię' (u Polaków z Litwy), *bagnięta* pl. 'bazie, gałązka wierzbowy poświęcana w Niedzielę Palmową' (z okolic Jasła, ustna wiadomość od dra Szymańskiego), stpol. w XVI w. *bagniatko* 'bazia' (dziś dial. z okolic Krakowa), por. też z dzisiejszego języka literackiego pierwotne dem. *bazia* 'kotka, kwiatostan Amentum' : 'owieczka' (pieszczotliwie), czes. dial. moraw. *bahnatka* 'bazia iwy', *bahněnce* 'bazie', sła. dial. *bahniatko* 'jagniętko' : *bahniatka* pl. 'bazie', ukr. dial. *бáзнá* (łemkowskie) 'bazia' : *бáзнáтка* 'ts.', brus. *бáзнá* 'bazia wierzby' : 'jagnię, baranek'.

Por. też kasz. *bagna*, *bagnia* : *sąbagna*, *sąbagnia* 'kotna, o owcy', dłuż. *subagna* 'ts.' (AJK IV m. 171, cz. II 115—7).

Ijinskij PF XI 184, Vaillant RES XXII 6.

F. S.

bagno : *bagñ* dial. płn. 'błotnisty grząski teren, moczary, trzęsawisko, topielisko, palus; błoto, limus', bot. 'roślina z rodziny wrzosowatych rosnąca na bagnach, *Ledum palustre*'

bagno : ~ pol. od XV w. *bagno* 'trzęsawisko, grzęzawisko, moczary; *Ledum palustre*', dial. też 'podmokły grunt, podmokła łąka; łąka torfowa, torfowisko; błoto' (też 'błoto po deszczu, błoto na drodze, błoto na ubraniu'), 'stawek, jezioro, zarosłe jezioro' (MAGP XI m. 518, cz. II s. 61—3), dłuż. *bagno* 'trzęsawisko, moczary, topielisko', dial. 'Ledum palustre', głuź. *bahno* : *bahno* (-m- w wyniku asymilacji na odległość, por. np. sch. *p̃sma* zob. *p̃sny*) 'palus', *wowće bahno* 'Ledum palustre', czes. od XIV w. *bahno* 'palus', sła. *bahno* też 'błoto; muł, il';

ros. dial. *бáгно* 'palus', 'błoto, rzadkie błoto', archangielskie, pskowskie 'Ledum palustre' (SRNG, Pskov. sl.), ukr. *бáгно* 'palus' od XV w., 'błoto; Ledum palustre', dial. też 'bagno torfowe, torfowisko; kałuża; błoto w chacie', pld.-zach. 'górskie jezioro', brus. *бáгна* f. (dial. też *бáгно*) 'palus', 'błoto, limus', dial. 'błotnisty, grząski teren, niekiedy zalesiony; bagno torfowe, torfowisko; błoto na drodze; jama napełniona wodą; wir, głębia w rzece; Ledum palustre'. ~

bagns (*bagzns*, na gruncie poszczególnych języków też z suf. wtórnymi): pol. dial. wyjątkowe *bagán*, *baganek* 'Ledum palustre' (MAGP XI cz. II s. 63: okolice Mińska Mazowieckiego), sli. *blajem* 'ts.' (Rudnicki MPKJ VI 182), dłuż. *bagan* 'błoto, bagnisko przy źródle; Ledum palustre', *bagny* pl. 'luczyk lekarski, *Levisticum officinale*', *bagon* 'Ledum palustre', *bageń -gna* = *bagan*;

ros. dial. *бáгон* (archang. i nowogr.), *бáган* 'Ledum palustre', pskow.

bágan też 'błoto', *báganь* 'Ledum palustre', stukr. *вагнъ* 'palus', dziś dial. pñ.-zach. *bagón* 'Ledum palustre', brus. dial. *bagón* 'palus', 'bagnō torfowe', 'Ledum palustre';

we wsch.słow. też **bag-unъ** 'Ledum palustre': ros. dial. *багун* -унá (> *багунник*, stąd wtórne także i literackie *багульник*), brus. *багун* -уну (stąd pol. dial. z Litwy *bahun*, MAGP XI cz. II s. 63), ukr. dial. *багун* -унá. ~

Bez sufiksального -n-: stpol. *bag* 'bocian czarny' (Siennik Herbarz r. 1568, 292, por. Brückner SE 11), dłuż. *bagi* pl. 'palus', ros. *Бага* NW (Vasmer REW I 36), ukr. dial. *багá* (wskazuje na *bagy *bagsve) 'ts.' (Žel.), *баговина* 'rośliny Nostoc commune, Tremella nostoc', ros. dial. *баговник* 'Ledum palustre';

ros. dial. *багуль*, *багулина* 'Ledum palustre', *багуля* (arch.) 'grzyb trujący', sch. niepewne *bagulja* 'Ledum palustre' (Simonović Bot. reč. 267; w RJAZ i RSN nie zaświadczone);

sla. *bahurina* 'palus'.

Z pol. albo brus.: lit. *bognà* f., *bõgnas* m. 'ts.' (LKŽod.).

Do ie. **bhōgh-* albo **bhāgh-*, por. hol. *bagger* 'muł, błoto' (z ie. **bhoghro-*, **bhaghro-*), może i śrirl. *būal* 'płynąca woda' (*bhoglā). W postaci *bag(s)no* dopatrywano się szczątków pierwotnej deklinacji heteroklitycznej.

K. Moszyński, Uwagi o słowiańskiej terminologii topograficznej i fizjograficznej, 1921, 1—2, van Wijk IF XXIV 232, Benveniste Origines 12, Trubačev SLS 159—60, Merkulova EIRJ III 15—7, Tolstoj SGT 154—9, Mokienko, Sbornik Larin 1969, 273—9. R.L. — K.H. — F.S.

bagnōti zob. **bagti**

bagnz zob. **bagnō**

bagra zob. **bagrz 1**

bagriti *bagr'o* dial. pñd. i wsch. 'barwić na purpurowo'

~ sle. *bagriti -im* (wg Plet. z ros.), sch. *bāgriti* : *bāgriti* przestarz. (RSAN),

scs. *вагрити*, bułg. *багря -ии*, maced. *баграм -ии*;

strus. *ваг(ъ)рити*, ros. *багрить -рiо -iишь*, ukr. *багрiти -рiо -iиш*, dial. *багрити*. ~

Denominativum od *bagrz 1.*, *bagra*.

R.L.

bagro zob. **bagrz 2**

bagrz 1. m. : *bagra* f. dial. pñd. i wsch. 'kolor purpurowy, purpura, farba purpurowa', jako adi. 'purpurowy, ciemnoczerwony'

bagrz: ~ sle. *bāger -gra* 'purpura, szkarłat' (wg Plet. z scs.), sch. *bāgar -gra* też 'tkanina, szata purpurowa' od XIII—XIV w., scs. *вагрь -а* Supr. 'purpura, kolor purpurowy', bułg. *багър* 'purpurowa szata' (Mladenov BTR);

strus. *ваг(ъ)ръ* : *вагоръ* (; *вагрь*) 'purpura, purpurowa tkanina, szata', ros. *багор -гра* : arch. *багр* 'purpura, kolor purpurowy; farba purpurowa; owad dający purpurową farbę, Coccus', ukr. *багор -гра* 'purpura, kolor purpurowy' od XV w.

Jako adi. *bagrz* 'purpurowy':

bułg. *багър* (Mladenov BTR);

ukr. dial. *багрiти* (Žel., Hrinčenko). ~

bagra: ~ sch. *bāgra* 'czerwona farba, uzyskiwana z kory sosny, purpura',

bułg. *багря* 'barwa, kolor', maced. *багря* też poet. 'purpura';

brus. dial. *багря* f. 'purpurowa farba'.

Etymologia niepewna. Najprawdopodobniej podstawą jest adi. *bagrz* (wtórnie substancywizowane) utworzone przy pomocy suf. *-rz* (por. inne stare nazwy kolorów *rdzrz*, *sérrz*, *modrz*) od pierwiastka *bag-*, zaświadczonego w wsch.słow. *bagatb*, *bagatbje* 'ogień', zwłaszcza 'ogień tlejący pod popiołem', por. też gr. φώγω 'smażę, piekę' (ie. *bhōg-*). Pierwotne znaczenie byłoby 'barwy ognia, płomienia', por. *gněda*.

Barić Prilozi I 231, Herne SF 48—50. — Inne próby objaśnienia: Mladenov RFV LXVIII 373—8 nawiązywał do *bagzno*. — K. H. Menges Uralalt Jahrbücher XXXI, 1959, 177—8 widzi tu starą pożyczkę orientálną z tur. nazwy miedzi *bakyr* : *bayyr*. R.L. — F.S.

bagrz 2. : *bagro* dial. pñ. 'coś zgiętego, zakrzywionego, osęka, drag, hak'

bagrz: ~ sła. *bahor bahra* 'dzwono koła'; 'część pieca', wg Machka ES 'dřevěný oblouk (šablona) při stavbě pece, podpřrající její klenbu', 'wierzchni kamien młyński';

ros. *bazóp bazpá* 'długi drag, na którym osadzone jest żelazne okucie z ostrzem i hakiem, bosak, osęka', 'drag rybacki, ostry hak na gibkiej żerdzi', ukr. *bazóp bazpá* 'bosak, osęka', u Hrinčenki, Żelechowskiego *bazop bazpa* 'dzwono koła; drag rybacki'. ~

bagro: ~ sła. dial. wsch. *bahro* 'dzwono koła' (Buffa Dlhá Lúka), ze słowackiego pol. dial. *bahro* 'dzwono koła' (w pasie podkarpackim: MAGP I m. 21, Nitsch WP II 13, IV 215);

ukr. dial. *bazpó* 'dzwono koła' (Hrinčenko z Rusi Zakarpaciej), łemk. *bazpo* (o zasięgu Stieber AJŁemk. I m. 25). ~

Etymologia niepewna. Najprawdopodobniej pierwotnie substancywizowany przymiotnik od ie. **bhāgh-* 'zginać, wyginać': ie. *bhāghū-s* 'łokieć, ramię', niem. *Bug* 'zgięcie, przegub', germ. **bōgus* (rozwój semantyczny jak w *olkotb* < ie. *el-* 'wyginać, zginać', *lōkotb* 'coś wykrzywionego', w poszczególnych językach słow. też 'dzwono koła': ie. **lenk-* 'wyginać, zginać'). Suf. *-rz* jak w *bzdrrz*, *dobrřz*, *ostrřz*. Do tej samej rodziny mogą należeć też: sch. dial. *bāza* 'część wozu' (Elezović Kos.-Met.), maced. dial. *bāza* 'ts.' (Vidoeski Kumanovo), ros. dial. *bazāū* 'rodzaj łomu do wyciągania gwoździ ze spłaszczonego i rozdzielonego zakończeniu', *bazān* 'żerdź, niekiedy rozdwojona'.

Rudnyćkyj ED I 49, Kluge EW¹⁸ 109. — Mało prawdopodobne objaśnienie Iljińskiego Izv. XXIV 1, 120—1, łączącego nasz wyraz z ags. *becca* 'motyka', do ie. *bheg-* 'łamać'. F.S.

bagrřcř *bagrřca* dial. pñd. i wsch. 'purpura, purpurowa tkanina'

~ sła. *bāgrec -grca* (wg Plet. z ros.), bułg. *bazpěy* (Mladenov BTR);

ros. *bazpěy -eyá*, rus.-cs. *bazpěyř*, ukr. *bazpěyř -eyá* (dial. też *bāzpeyř*). ~

Pierwotnie dem. od *bagrz* 1. R.L.

bagti (bagnōti) *bagnř* : **bagati** *bagajř* dial. pñ. 'silnie chcieć, łaknąć, pragnąć' (szczególnie o chorych)

~ pol. dial. *zabagać się, zabaga mi się* 'zachciewać się' u Karłowicza SGP VI 259: Lubelskie, okolice Drohobycza, cieszyńskie *zabagnąć (się)* 'zachcieć (się)', *spobogło mu się* 'zapragnęło się' (ustnie od dra F. Bizonia), czes. dial. moraw. *bahnūt*, u Jungmanna *bahnouti (bahnul : bahl)* 'pragnąć, pożądać, tęsknić', u Jungmanna *zabahlo jí* 'zacheiwa się jej', sła. dial. *bahnūt* 'pragnąć, pożądać, tęsknić', por. także *baho(t)ný* 'żądny, chciwy';

ukr. dial. *bāzhymu* 'silnie chcieć, pragnąć, łaknąć', *bazāmu bazdro* 'chcieć

pragnąć', *zabázmu zabazny* 'zapragnąć, zachcieć', *zabázлося ѿому* 'zacheiało mu się'. ~

Por. może też sł. *bagláti* 'natarczywie prosić, żebrać'.

Etymologia niepewna. Może w związku z ros. dial. *bazámь* n., *bazámь* f., *bazáу* m. 'ogień', zwłaszcza 'żar pod popiołem' i dalej z ie. **bhōg-*: gr. *φύγω* 'smażę, piekę', stwn. *bahhan*, niem. *backen* 'piec, smażyć' (Berneker SEW 38, Vasmer REW I 38—9). Rozwój znaczenia jak w pol. *pragnienie*: *prażyć* 'palić na ogniu, piec, suszyć', por. też *żarz*. — Petersson BSW 5—6 dopuszczał możliwość metatezy z *gābāti, *gābēti, łącząc z lit. *gobė'tis* 'łakomie się, pożądać' zob. *gabati* (o tego rodzaju metatezie por. *zdati*, *pekti*). — Pjinskij Izv. XXIII 1, 126—9 łączył z *bogo*, *bogatz*, stind. *bhájati* 'rozdziela; otrzymuje swój dział', gr. *φαγεῖν* 'jeść'. Zob. *bagats*. F.S.

bachati 1. *bachajō* 'o silnym, urwanym dźwięku, wywołanym np. przez uderzenie, upadek', perf. **bachnoŭti**

~ czes. dial. moraw. *báchati báchám* 'tłuc, bić, grzmocić' (Jungmann),

ślą. *báchat' bácham* 'uderzać, bić, walić; strzelać';

sch. dawne od XVI w. (tylko w słownikach) *báhati báhám* 'tupać, tętnić' (por. jednak *bachz*, *bachnoŭti*);

ros. *báxamь báxaro* 'wywoływać silny, urwany dźwięk; uderzać, rzucać z hałasem', ukr. *báxamu báxaro*, brus. *báxayz báxaro* 'ts.'

Perf. **bachnoŭti**: pol. *bachnąć* 'uderzyć, grzmotnąć', dial. też 'upaść, przewrócić się' (Kucala PSM 178), ślą. *bachnúł'* 'uderzyć'; upaść (o czymś ciężkim); sch. dawniejsze i dial. (Elezović Kos.-Met.) *báhnuti báhnm̄* 'uderzyć' (por. jednak *bachnoŭti*);

ros. *báxnymь* perf. do *báxamь*, w tej samej funkcji: ukr. *báxnymu*, brus. *báxnuyz*. ~

Dźwkn.: interi. *bachz!* o silnym, urywanym dźwięku, wywołanym np. uderzeniem, upadkiem: pol. *bach!*, czes. dial. *bách!* (Hruška DSCh), ślą. *bach!*, ros., ukr., brus. *báx*. Budowa jak w *achati*, *bacati*, *chrupati*.

Por. w podobnym znaczeniu lit. interi. *bákst!*, *bákst!*, *bák!*: *bákinti* 'bić' (LKŽod.).

Zob. *bachati* (uderzająco podobne znaczeniem i budową, np. ślą. *báchat'* = czes. *bouchat*), *bachz*, *bachnoŭti*. R.L. — F.S.

bachati 2. *bachajō* 'paplać, gadać; chełpić się, przechwalać się'

~ dłuż. *bachas* 'chełpić się, przechwalać się';

ślę. *báhati -am* (zwykle *báhati se*: *baháti se*) 'puszyć się, być napuszonym, pysznym, chełpić się'; ~

z ekspresywnym suf. *-st-* (por. *tepstati*, *klekstati*): dłuż. *bachlas* 'chełpić się, przechwalać się', głuź. *bachtaś* 'paplać, gadać'.

Por. nomina agentis: ros. dial. *báxapь*: *báxupь* (*báxapka*: *báxypka*) 'gadula, bazarz; chwaliپیęta; znachor, zamawiacz'.

Pierwiastek *ba-* ten sam co w *bajati*. O ekspresywnych czasownikach na *-chati* zob. Machek LP IV 111—36, Sobolevskij Izv. XXVII 324. R.L.

bachnoŭti zob. **bachati 1**

bachoriti *bachor'ō* 'paplać, gadać; czarować, zamawiać'

~ czes. dial. *bachoriti* 'paplać';

ślę. *bahoriti -im* 'czarować', sch. od XVI w. *bāhoriti bāhorim* 'czarować, zamawiać, odczyntać uroki';

ros. dial. *bachópumь* 'papać, gadać; rozmawiać' (Dal, ARG m. 237), też 'plotkować; stroić się' (Słownik Urala). ~

Od *bachoriti* pochodzą: sch. dial. *bàhor* 'czarownik' (derywat wsteczny), czes. od XV w. *báchora* 'wymysł, zmyślenie, bajka' (nomen actionis z suf. -a), ros. dial. nomen agentis o identycznej budowie *bachópa* 'gadula, bajarz; chwalipięta; znachor, zamawiacz' (: *bachópa* 'ts.' z suf. -ja).

Od *bachati* 2. z ekspresywnym suf. -or-, por. *govoriti*. R.L.

bachorъ 1. : **bachor'ъ** : **bachurъ** 'coś napęczniałego, obrzmiałego, o kulistym kształcie; brzuch; żołądek przeżuwaczy'

bachorъ: ~ pol. dial. pld. *bachór* 'duży brzuch; brzuch zwierzęcia', też 'żołądek krowy; jelito', *bachory* pl. 'wnętrzości, trzewia', na pld. Śląsku wyjątkowe też 'pierzyny', już w XVII w. u Potockiego *bachor* 'brzuch', głuź. *bachor* 'pucolowaty, pyzaty człowiek', czes. *bachor* 'przeżuwająca część żołądka zwierząt przeżuwających; brzuch, żołądek, pejor.; brzuchacz, grubas', dial. też 'salceson; grube jelito; coś napęczniałego, pęcherz' (Kott), dial. moraw. *báchor* 'żołądek przeżuwaczy; brzuch', *báchory* pl. 'wnętrzości, trzewia; pościel, pierzyny', moraw.-sł. też 'coś wilgotnego, przemokniętego, np. snopy zboża, siana' (Malina Mistrice), sł. *bachor* 'przeżuwająca część żołądka przeżuwaczy; brzuch człowieka, pejor.; coś wyдутego, o kulistym kształcie; wnętrze czegoś', dial. *bachory* pl. 'wnętrzości; wypchane sianem lub zbożem boki wozu' (Kálal);

sch. dial. *bàor* 'żołądek przeżuwaczy; pogardl. dziecko', *bàhor* 'brzuch' (RSAN). ~

bachor'ъ: ~ pol. dial. pld. *bachórъ* 'brzuch, pejor.; brzuch zwierzęcia', na Śląsku też 'żołądek krowy; część przeżuwająca żołądka przeżuwaczy', stczes. XIV w. *bachor* 'jelito grube', czes. dial. 'zniekształcony owoc śliwki; grubas' (Kott), zach.moraw. 'pieczywo z białej mąki na mleku i jajach' (tu mogą też należeć przytoczone wyżej pod *bachorъ* wyrazy sł. i sch.). ~

bachurъ: ~ pol. w XVII w. tylko adi. *bachurowaty* 'brzuchaty, pękaty, baniasty, o ogórkach' (Linde z Haura);

bułg. dial. *бáxyp* 'grube jelito zwierzęce; rodzaj kielbasy w takim jelicie' (BER);

ros. *бáxyp* 'grupy człowiek' (Vasmer REW), brus. prowinc. *бáxyp бáxypa* 'brzuchacz, grubas' (Nosovič). ~

Por. też chyba wtórne pol. dial. śl. *bachoro* 'brzuch; jelito zwierzęcia', *bachora* pl. 'wnętrzości, trzewia', czes. dial. laskie *bachoro* 'jelito', moraw. *bachora* pl. 'pierzyny, pościel'; sł. dial. *bachora* f. 'zwyrodnienie na owocu (śliwce)' (Kálal). ~

Derywat z suf. -orъ (: -orъ : -urъ) od pierwiastka *bach-* 'pęcznić, obrzmiewać, być nadętym' (por. czes. dial. moraw. *bachňat* *bachňám* 'gwałtownie obrzmiewać, puchnąć', może i sł. *báhati* -am, zwykle *báhati se* : *baháti se* 'puszyć się, być napuszonym, pysznym, chępić się' zob. jednak *bachati* 2). Wahania wokalizmu sufiksu w wyrazach o podstawie dźwięk. nierzadkie, por. np. *buchor'ъ* : *buchyr'ъ*, *počyr'ъ* : *počor'ъ*; o wahaniach typu -orъ : -or'ъ zob. Doroszewski PF XV 2, 292.

Znaczenie 'grubas, brzuchacz' wtórne, z pierwotnego 'brzuch'. Co do rozwoju znaczeniowego: 'coś napęczniałego, obrzmiałego' > 'brzuch' por. np. *brucho*, *brucha*.

Laskowski RS XXVI 51—7, por. Sadnik — Aitzetmüller VWSS 76—81.

R.L.

bachorъ 2. dial. pld.-wsch. 'czarodziej, czarownik': 'wir powietrzny, trąba powietrzna'

~ sle. *bahorin* 'wir powietrzny, trąba powietrzna', sch. dial. *bāhor* 'czarownik, czarodziej' (RSAN, w RJAZ w tym znaczeniu od XVIII w. *bāhornik*), u Vuka *bāhorica* 'czarownica', por. bułg. dial. *бáыркa* 'czarownica; wróżka' (Stojkov Banat 38);

ros. *бáхоръ* (okolice Archangielska) 'silny, gwałtowny wiatr' (u Dala, a także w SRNG ze znakiem pytania, u Podwysockiego nie zaświadczone). ~

Do *bachoriti* 'czarować, zamawiać', nazwa 'trąby powietrznej' oparta jest na powszechnym wierzeniu, że zjawisko to wywołane jest siłami nieczystymi, np. przez diabła, czarownice (Kupiszewski SM 55—6). F.S.

bachorъ 1, bachurъ zob. **bachorъ 1**

bajati bajо 'mówić, opowiadać; opowiadać bajki, baśnie', dial. pld. i wsch. 'zamawiać, wypowiadać zaklęcia, czarować'

~ pol. od XV w. *bajać baję* 'opowiadać bajki, baśnie; opowiadać niestworzone rzeczy, kłamać', dłuż. *bajas bajу*: arch. *bajas bajam* 'opowiadać bajki, bając; paplać', *bajas se* 'marzyć, snuć się po głowie', głuź. *bać bajу* 'opowiadać bajki, baśnie; paplać', stczes. *báti bajу* 'opowiadać bajki, bając' (głuź. i stczes. forma infinitiwu powstała w wyniku kontrakcji -aja-), czes. dial. moraw. *bajat* 'ts.';

sle. *bájati bájam*: -jem 'paplać, trajkotać; opowiadać; przepowiadać; zamawiać, wypowiadać zaklęcia, czarować', sch. od XV w. *bájati bájēm* 'czarować; wróżyć; zamawiać chorobę', bułg. *бáя бáеу* 'zamawiać, wypowiadać zaklęcia; czarować, leczyć przy pomocy czarów', maced. *баам баеу*, dial. *bájam baš*: *báiš* (Matecki SW) 'ts.';

strus. od XI w. *бáяти бáю* 'opowiadać baśnie; czarować', ros. potoczne arch. i dial. *бáямь бáю* 'mówić, gadać, opowiadać' (o zasięgu ARG m. 237), ukr. od XVI w. *бáямь бáю* 'mówić, opowiadać; czarować; wróżyć'. ~

Tu najprawdopodobniej także ros. dial. *бáцумь*: *бáцүмь* 'mówić, rozmawiać': 'leczyć, uzdrawiać' < 'zamawiać chorobę' (SRNG, ARG komentarz s. 1074, p. Vasmer REW I 59), por. *basny*.

Odpowiedniki ie.: anglosas. *bōian* 'chepić się', łac. *for fāri* (< *fāiōr) 'mówić, przepowiadać, wróżyć', gr. *φημί*, dor. *φῆμι* 'mówię', toch. A *pā-*, *pā-g-* 'zebrać'. Pierwotnie praes. atematyczne zachowane w gr.

Berneker SEW 39, Meillet MSL XX 2, 28—31, Pokorny IEW 105—6.

R.L.

bajiti bajо dial. pln. 'mówić; opowiadać bajki'

~ pol. dial. *baić* 'mówić' (Karłowicz SGP: kasz.-sli.), czes. *bájiti bájim* 'bajać, opowiadać bajki; fantazjować; marzyć', sla. *bájiti* (*si*) *bájim* (*si*) 'marzyć';

ros. dial. *бáцумь* 'mówić, paplać; rozmawiać; zamawiać chorobę', dial. pld. 'wabić, mamić'. ~

Tu może też sch. dial. *bájiti bájim* 'ziewać, wymawiać przeciągle jakby ziewając' (RSAN).

Ze słów.: lit. *bājinti* 'opowiadać, rozmawiać, ganić' (LKŽod.).

Od pierwiastka *ba-* (zob. *bajati*). Co do oboczności *bajati*: *bajiti* por. np. *buchati*: *bušiti*.

R.L.

bajukati bajukajo pld. i wsch. 'mówić cicho, monotennie, lulać, usypiać'

~ sch. dial. *bajúkati bájükām* 'opowiadać bajki' (: *bájkati* 'ts. '), 'usypiać,

lulać' (RSAN), bułg. dial. *ба̀о̀кам* 'mówić cicho i monotannie' (BER I 38: Bansko);

ros. *ба̀о̀каты* -ка̀ю -ка̀еишь 'lulać, usypiać, kołysać' (por. *ба̀о̀-ба̀о̀, ба̀о̀-ба̀и* 'luli, lulu'), dial. 'namawiać, upraszać' (SRNG). ~

Por. sl. *bajúljiiti* 'brzydko śpiewać, o pijaku' (Plet.).

Od *bajati* o budowie zob. s. 50.

W.B.

bajz *baja* 'opowiadacz bajek, niestworzonych rzeczy, fabulator'

~ pol. dziecinne *baj* 'fabulator', wyjątkowo już w XVI w. też 'ten, co myśla, plotkarz' (SP XVI IBL), gluź. *baj* 'fabulator';

sch. dial. biti *bajem* 'zwozić pięknymi słówkami' (RSAN);

ros. dial. *ба̀и* 'fabulator; wesoły bajarz, gaduła' (SRNG: okolice Orła, Kurska), ukr. dial. *ба̀и-я* 'fabulator', w XVIII w. 'znachor, wróżbita', brus. *ба̀и-я* 'fabulator', u Nosoviča 'gadula, plotkarz'. ~

W poszczególnych językach słow. też jako nomen actionis: sch. *bāj* 'czarowanie, wróżenie' (od XVIII w.), poet. 'czar, uroda', ros. dial. *ба̀и* 'mówienie, umiejętność mówienia'.

Por. pol. dial. *baja* 'fabulator; plotkarz' (już u Kn., L.), ros. dial. *ба̀я* : *ба̀я* 'przezwiśko wesołej rozmownej kobiety, lubiącej opowiadać'.

Od *bajati*, o budowie zob. s. 59.

R.L. — W.F. — F.S.

bajzka 'mówienie; baśń, opowiadanie o treści fantastycznej; zmyślona opowieść, opowiadanie, fabuła'

~ pol. *bajka* od XVI w. 'baśń, opowiadanie o treści fantastycznej; wymysł, plotka, kłamstwo', dial. kasz. *bàjka* : *bajka* też 'piosenka', dłuż., gluź. *bajka* 'baśń, opowiadanie o treści fantastycznej; zmyślenie, nieprawda', czes. *bajka*, śl. *bàjka*, dial. wsch. *bajka* 'ts.';

sl. *bàjka* 'baśń, klechda' (u Plet. ze źródeł literackich), sch. od XVII w. *bàjka* 'baśń, opowiadanie nieprawdopodobne, wymysł, plotka' (u Vuka nie notowane), 'zamawianie choroby, czarowanie, wróżenie' (RSAN), maced. liter. *bàjka* 'baśń, fabuła';

ros. *ба̀и́ка* 'krótka baśń, bajeczka', dial. też 'mowa, mówienie, gadanie; umiejętność, sposób mówienia; rozmowa; przysłowie; zagadka; kołysanka; zmyślone opowiadanie, wymysł, bujda', też nomen instrumenti 'dudka do wabienia przepiórek do sieci' (SRNG), ukr. od XVI w. *ба̀и́ка* 'baśń, klechda, fabuła', 'wymysł, zmyślone opowiadanie, brednia, kłamstwo', brus. *ба̀и́ка* 'ts.', *ба̀и́ки* pl. 'kłamstwa, łgarstwa' (też u Nosoviča). ~

Nomen actionis od *bajati*. U niektórych Słowian na pewno nowsze (zwłaszcza na południu).

R.L. — W.F. — F.S.

bakati *bakajo* 'krzyczeć, wołać, łajać; paplać, gadać'

~ stpol. XV—XVI w. *bakaó* *bakám* 'upominać, łajać, kareić, krzyczeć, wołać', u L. też z XVIII w. 'wykrzykiwać z wesołości', dziś dial. kasz. *bakao-aią* 'łajać, lżyć', czes. dial. *bàkat* 'dużo mówić o błahych sprawach, paplać' (Kott Dod. DSM), myśl. 'wyrażać głosem zaniepokojenie, beczeć (o sarnie, jeleniu)', u Jungmanna *bàkati -ám* 'podmawiać, namawiać, podburzać, szczeuć', śl. *zbàknút* 'krzyknąć' (Machek ES 22, por. stpol. już w XV w. *z-bakaó*);

stsch. *bakati* (wyjątkowe w XVI w., RJAZ) 'łajać, ganić, increpare';

ros. dial. zach. *ба̀каты* 'mówić, gadać', brus. dial. *ба̀кауы -аю* 'dużo mówić, gadać, paplać; mówić powoli, zacinając się' (Nosovič). ~

Por. 1. ekspresywne derywaty z *-l-*: sch. *bakljati* 'paplać, blaterare'; ros. dial. *бакълитъ* 'mówić, gadać', brus. dial. *бакълитъ* 'łgać';

2. derywaty wsteczne: stpol. z XV w. *bak* 'krzyk, clamor', ros. dial. *бака* 'papla, gaduła'.

W odmiennym znaczeniu, ale też chyba koniec końcem do tej rodziny: bułg. dial. *бакам* 'całować' (w stosunku do dzieci), maced. *бакувам* 'całować' (też dial., Małecki SW).

Z ekspresywnym suf. *-ka-ti* (zob. s. 49) do *ba-jati*, por. *ba-cha-ti*. — W ros. dial. dobrze zaświadczone jest też bliskie znaczeniem *бачумъ* 'mówić, gadać, rozmawiać' (SRNG 2, 161, Vasmer REW I 64).

Brückner SE 12, Otrębski LP I 126, Vasmer REW I 42, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 2, 118. R.L. — W.F. — F.S.

bakъ! interi. zach. i sło. 'na oznaczenie wstrętu, obrzydzenia: fuj!, be!' (przed wszystkim w mowie dziecięcej)

~dłuż. *bak!* od XVII w., głuż. *bak!*, czes. *bak!*; sło. *bak!* ~

Por. derywaty: 1. głuż. *bakac* -a dziec. 'wypróżniać się, exonerare ventrem, zanieczyszczać', dłuż., głuż. *bakany* 'brzydki, plugawy, paskudny, wstrętny' (zwykle dziec.), czes. dziec. *bakaný* (też dial. moraw.), sła. dziec. *bakaný* 'brudny, poplamiony, brzydki, wstrętny'; 2. sła. dial. *bak* : *baka* 'plama'.

Dźwkn. Od *ba!* (zob.) na wyrażenie obrzydzenia.

Machek ES 22.

W.F. — F.S.

bal(a)chati zob. **bal(a)kati**

bal(a)kati *bal(a)kajo* : **bal(a)chati** *bal(a)chajo* 'pleść, paplać; niewyraźnie gadać, bełkotać, może też 'pluskać się w wodzie'

bal(a)kati: ~ pol. dial. *balakać* (Handke SFPS IX 101 z MSGP: Podhale), pol. kresowe od XVII w. *balakać* 'gawędzić, gwarzyć, bajać, paplać' z rus.;

sch. dawne (XVIII w.) wyjątkowe *balakati* 'pleść, paplać' (u pisarza czakawskiego, wbrew Sadnik — Aitzetmüller VWSS 123 pożyczka z ros. mało prawdopodobna), bułg. dial. *балѣкам* 'pluskać się w wodzie';

ros. *балѣкаты* -аю -аеиъ 'rozmawiać o czymś żartobliwie; pleść, paplać; pluskać się w wodzie, pluskać się wodą przy zabawie', dial. też *балѣкаты* -аю -аеиъ 'pleść, paplać; mówić niezrozumiale, bełkotać' (Dal, SRNG), *балѣкаты* -аю -аеиъ 'dzwonić', *балѣкнутъ* -ну -неиъ 'palnąć głupstwo' (SRNG), ukr. *балѣкати* : dial. *балѣкати* -аю -аеиъ 'mówić, rozmawiać', dial. 'paplać, gadać głupstwa, bajać', brus. *балѣкаты* 'gadać, paplać, bzdurzyć'. ~

bal(a)chati: ~ stdłuż. *balchaś* -am 'chełpić się, przechwalać się, paplać', sła. *baláchat'* -am 'kłamać, zwodzić, bałamucić; głądzić, bredzić, bajdurzyć', dial. też 'paplać, pleść, gadać bzdury' (Kálal);

sch. dial. dubrow. *baláhati* 'chełpić się, pysznić się', hercegowińskie *baláhānje* 'marnotrawienie, trwonienie' (RSAN). ~

Wtórne nomina: pol. dial. kasz. *bałka* 'piosenka' (Sychta SK), sła. dial. *balika* 'pieśń', *balaka* 'bałamutnik' (Kálal); sła. dial. *baláchy* 'plotki, bzdury' (Kálal).

Z podobnymi ekspresywnymi suf.: pol. dial. (z Tarnobrzieskiego) *balękać* 'mówić niepiętnie' (Karłowicz SGP), *baluchać* 'hałasować', *baluszyć* dawne 'robić wrzawę, hałasować, zakrzykiwać, zagłuszać kogoś' (Linde z XVIII w.), dziś *baluszyć oczy* 'wytrzeszczać oczy', por. dawne i dial. (z Krakowskiego i Cieszyńskiego) *bałuch* 'wrzawa, zgiełk, hałas', czes. dial. moraw. *balacat'* 'bałamucić, paplać, gadać' (Bartoš DSM), *balušiť* 'zwodzić, okłamywać,

oszukiwać (Horečka Frenštát), *baloch* 'paplanie, paplanina, brednie' (Bartoš DSM), u Jungmanna *baluch* 'plotka', sła. dial. *baluchat* 'paplać, pleść brednie', *balušiť* 'majaczyć, bredzić; niepokoić, ploszyć', *balášit* 'oszukiwać, zwodzić' (Kálal);

sł. *balúsati* -šem 'gawędzić, rozmawiać', sch. dawne od XVI w. i dial. *balijékati balijécēm* (też *balékati -ām* i *bálečēm*, dubrow. *balečiti*) 'żartować, wyśmiewać się; zawstydząć, kompromitować', *baljúckati* 'paplać, mówić bez sensu' (RSAN);

ros. potocz. *балясить -суть* 'żartować, paplać, pleść, gadać, gawędzić', dial. *балэсць -суть* 'gadać, paplać', *балясничать* 'żartować, gawędzić, paplać', *балучить* 'próżnować, swawolić, dokazywać' (SRNG), ukr. dial. *балясують* *балясую* 'paplać; szumieć' (Hrinčenko).

Por. też z odmienną budową:

a) pierwotne: ros. dial. *балить балю баліуть* 'pleść, paplać', *балуь* 'żartować, dokazywać' (Dal, SRNG); na sch. *baliti* wskazuje notowane w XIV w. imię *Balislava* (RJAZ);

czes. dial. moraw. *balvit* 'mówić nie do rzeczy' (Bartoš DSM), sła. dial. *balvit* 'ts.' (Kálal); maced. potocz. *balasu* 'paplać, pleść głupstwa' (MRS); ros. dial. *балвить -вить* 'mówić coś w sposób nieprzemysłany', *балвать -аю -аешь* i *балваются* 'swawolić, psocić' (SRNG);

b) z wtórnymi suf. ekspresywnymi: czes. dial. moraw. *baláňat* 'paplać' (Kott Dod. DSM), sła. dial. *balabušit* 'paplać, gadać na wiatr' (Kálal, por. *bolbositi*); sł. *balotáti balotám* 'pleść bzdury, głupstwa', sch. dial. *balétati balétám* i *bálečēm* 'paplać, mówić bez sensu', *baljigati -ām*, *baljizgati -ām*, *baljèzgati -ām*, *baljùzgati -ām* 'ts.' (RSAN); ros. dial. *балáнить -ню -ниуть* 'gadać, paplać' (SRNG).

Por. też należące tu wtórne:

a) nomina: ros. dial. *бал* 'puste rozmowy, wesołe spędzenie czasu' (SRNG), *балы* pl. 'żarty, bzdury, paplanina; plotki', *мочить балы* 'paplać, żartować' (SRNG), ukr. dial. *балу* pl. 'rozmowy; gadanina, plotki, bajdy', brus. *бал* i *балы* pl. 'bzdura, kłamstwo'; por. też ros. dial. *баля* 'człowiek głuchoniemy' (SRNG).

b) interiekcje, partykuły, adwerbia: stpol. (XVI w.) wyjątkowe *bale!* wyraża zastrzeżenie, obiekcje, dezaprobatę, dial. *balí* 'a także, owszem, nawet' (Karłowicz SGP), *bal'i!* interi. 'tak, doprawdy!', okrzyk potwierdzający (Olesch Sankt Annaberg), stduż. *bal* i *balí* interi. przy wyśmiewaniu się, wyszydzaniu 'ba!' (Chojnan XVII w.); sł. dial. *báli* (*balita*, *balite*) i *bále* interi. 'chodź!' (Plet.); ros. dial. *балуа* (wyraz wprowadzający) 'bywało', *балум* adv. 'wcale nieźle, nieźgorzej', *балу-балу-балу!* interi. przy nawoływaniu owieć, *баль-баль!* 'ts.' (SRNG), ukr. potocz. *балы-балы* 'gadu-gadu', brus. dial. *балы-балы* 'ts.' (z rus. pol. dial. *balu-balu* 'ts.' Karłowicz SGP bez lokalizacji).

Ostateczną podstawą jest pierwiastek *ba-* (*bhā-, zob. *bajati*), rozszerzany na gruncie słow. ekspresywnymi formantami *-l-*, *-k-*, *-ch-* (zob. *baliji*, *balovati*, *bakati*, *bachati*). Skojarzone z dźwiękn. rodziną *bolboliti*, *bolboniti*, *bolbositi* (zob. *bolbotati*, *bľbotati*). Por. lit. *balāzyti* 'łajać'.

Buga RFV LXX 100, Berneker SEW I 40, Vasmer REW I 45, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 2, 121—4, Handke SFPS IX 101—4.

K.P. — W.B. — F.S.

balamotiti *balamot'it'o* dial. pn. 'mącić, wzburzać, wiklać; wprowadzać w błąd, zwodzić, łudzić; pleść, paplać'

~ pol. *balamucić* (dial. zwykle *balamącić*, *balamęcić*, np. Karłowicz SGP z Wlkopol., Kaliskiego, Kujaw, Cieszyńskiego, Tomaszewski GŁ, Nitsch DPŚ, Zaręba Siołk., Kucala PSM, Steuer Baborów; literackie -u- może przez dysymilację nosówki po m) 'zawracać głowę, uwodzić; wprowadzać w błąd, tumanić; niepotrzebnie czymś zajmować; zwlekać, marudzić; próżnować', dawne i dial. 'mówić od rzeczy, paplać; gmatwać, płać, wicherzyć', w XVI w. 'zwodzić, oszukiwać, mamić, tumanić, gmatwać, przekrecać', czes. *balamutiti -im* 'zwodzić, wprowadzać w błąd, ludzi; zawracać głowę', dial. moraw. 'mówić we śnie, w gorączce' (Machek ES² 43, Gregor Slav.-buč.), 'szerzyć nieprawdziwe wieści' (Malina Mistřice), laskie 'wariować, szaleć' (Bartoš DSM), też *balamužiti* 'bredzić w malignie; zwodzić, uwodzić' (Svěrák Karlov., Lamprecht Opava), laskie (z pol.?) *balamučiti* 'zwodzić' (Steuer Baborów), *balamundzić* 'paplać; zwodzić' (Loriš Hornoostrov.), śl. *balamutiti -im* 'zwodzić, wprowadzać w błąd; szerzyć nieprawdziwe wieści, powodować zamieszanie, zamęt', dial. 'paplać, gadać, pleść' (Kálal);

ros. potocz. *баламүмүт -ычы -үмүүт* 'powodować zamieszanie, wzbudzać niepokój; (o wodzie) mącić, wzburzać podnosząc fale', przestarz. i dial. 'gadać, paplać; powodować waśnie, zatargi intrygami, niewłaściwymi radami; peszyć, onieśmielać, oburzać, gorszyć' (Dal, SRNG; z ros. łot. *bal(a)mutēt* 'gadać, paplać, pleść bzdury'), ukr. *баламүмүт -ычы -үмүүт* 'łudzić, zwodzić; podburzać, bruździć; swawolić, psocić', potocz. 'mącić', brus. potocz. *баламүмүт* 'zwodzić, oszukiwać; wzbudzać, pobudzać, irytować', u Nosoviča też 'zartować' (stąd lit. *balamūtyti* 'ts.', Skardžius 37). ~

Por. dewerbalne nomina *balamotš*, *balamota*: pol. *balamut* 'kobieciarz, uwodziciel; człowiek niepoważny, szerzący zamęt', w XVI w. *balamut*, *balamunt*, *balamant* 'błazen, oszust, krętać, człowiek niepoważny, szerzący zamęt', dial. *balamut*, *balamqt*, *balamunt*, *balamuta* też 'ten, co przeszkadza; próżniak, leń, zrzedła; koń nie chcący ciągnąć; sakwa; pugilares', czes. dial. *balamuta* 'ten, kto zwodzi', częściej *balamut'a* 'ts.; ten, kto szerzy fałszywe wieści; wariat, obłąkany' (Bartoš DSM, Kott Dod. DSM, Malina Mistřice, Gregor Slav.-buč.), też *balamuda* 'uwodziciel, ten, kto zwodzi' (Lamprecht Opava), laskie *balamunt* (zapewne z pol.) 'ten, kto szerzy zamęt' (Steuer Baborów), śl. *balamuta* 'zamieszanie, nieporządek, chaos; szerzenie nieprawdziwych wieści', dial. 'nieprzyjemna sprawa' (Buffa Dlhá Lúka);

ros. *баламүм -а* 'zartowniś, kpiarz', dial. też 'głupiec, dureń; ryba makrela, *Scomber scombrus*; głębia w rzece lub jeziorze', *баламүма* 'ten, kto w czymś przeszkadza' (SRNG), ukr. *баламүм -а* 'uwodziciel; ryba makrela, *Scomber scombrus*', u Hrinčenki też 'znachor', brus. *баламүм -а* 'uwodziciel; mąciwoda, wicherzyciel' (stąd lit. od XVI w. *balamūtas* 'ts.', Skardžius 37, Fraenkel LEW 31).

Rodzime ekspresywne złożenie. O członie pierwszym zob. *bal(a)kati*, człon drugi zob. *motiti*. Dane dial., zarówno zasięgi, jak i fonetyka, semantyka, wskazują na rodzimość wyrazu. Mało prawdopodobnie więc wyprowadzanie z mong. *balamut* 'swawolny, zuchwały, szalony; swawolnik, trzpiot, śmieszek' (co miałyby poprzez języki rus. dostać się na zachód, *balamutiti* miałyby być denominatywne).

Berneker SEW I 40, Brückner SE 12, Vasmer REW I 45. — Nieprzekonująco: Sławski SE I 26, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 2, 125—6.

W.B. — F.S.

balovati *baluju* 'leczyć, pielęgnować'

~ sła. dial. *balovac* 'obcować' (= *zaobchodit'*);

sł. *balovati* -*ujem* 'bredzić, majaczyć, pleść, paplać', *balovanije* już we *Fragm. Fryz.* (*Vondrák*, *Studie z oboru cír.-slov. písemnictví*, 1903, 140); cs. *БЛОВАТИ БЛЮЖЬ БЛЮЮЩИ* 'leczyć, pielęgnować, curare' (już w Euch. *БЛЮВЛЕНИЕ* 'leczenie', u *Klimenta Ochrydzkiego izbalovanije*, *Vondrák* l. c.);

strus. *БЛОВАТИ БЛОЮЮ* 'leczyć'; ros. *баловать* (dial. *бáловать*) *балую* 'pieścić, cackać, psuć pieścotami, pobłażać, bałamucić, zajmować się czymś dla zadowolenia'; dial. 'swawolić, dokazywać; grabić, ograbiać'; ukr. *бáлувати балую* *бáлуєш* 'rozpieszczać, psuć pieścotami, pobłażać'; dial. *балувати балую* 'zajmować się czymś'; brus. *бáласаць* 'pieścić, psuć pieścotami; igrać, bawić się' (stąd lit. dial. *balávinti*, *balávyti* 'pieścić', LKŽod.). ~

Por. też może bułg. dial. *балóсам*, *балóсувам* 'zabierać komuś czas, odciągać kogoś od pracy; bałamucić' (*BER* I 30).

Budowa wskazuje albo na pierwotne denominativum (jak *darovati*, *kol-sovati*), albo też deverbativum (jak *kupovati*). Do rzeczownika *balji*. Zob. *bal(a)kati*. *B.Sz.*

balъванъ *balъvana* zach. i pld. : pld.-wsch. **bolъванъ** *bolъvana* 'posąg bożka, idolum; kłoc, pień, słup; bryła'

balъvanъ: ~ pol. *balwan* -*na* 'posąg bożka pogańskiego' (od XIV w.), 'figura ze śniegu; głupi człowiek', 'ogromna spieniona fala morska' (od XVI w.), stpol. XV—XVI w. 'bryła soli kamiennej określonej wielkości', dawne też 'wielka bryła, blok, np. kruszcu, lodu; duży, niezgrabny człowiek', czes. *balvan* -*nu* 'głaz, wielki kamień, wielka bryła czegoś, stczes. 'bryła soli' (*Gebauer* Sl.), dial. *balvan* (*dýmu*) 'chmura, kłęb' (*Bartoš* DSM; według *Machka* ES² 44 z pol.), sła. *balvan* -*na* 'wielki kamień, blok skalny; wielka bryła, np. śniegu, lodu, ziemi', u *Kálala* też 'posąg bożka, bożek', dial. 'kamień graniczny';

sł. książkowe *balván* -*na* 'wielka skała; wielka bryła materiału kamiennego', dial. 'bierwiono, kłoda', 'bożek' (*Plet.*), sch. *balvan* : *bálvan* -*na* 'nieociosany pień drzewa, kłoc, bierwiono, kłoda', 'posąg bożka; bałwochwalec' (od XVII w.), 'wielka bryła czegoś, np. kamienia', też NM (*RJAZ*, *RSAN*, *Skok* ER I 103), cs. *БЛЪВАНЪ* 'pień, słup, statua', stbułg. 1073 r. *БЛЪВАНЪ* 'posąg bożka, bożek' (*BER* I 29), bułg. dial. *балвѣн* 'olbrzymi kamień, skała; bierwiono, kłoda', przen. 'człowiek ciężki, nieokrzesany', też NM (*BER* l. c.), maced. *балван* 'bierwiono, kłoda';

strus. *БЛЪВАНЪ* u *Srezn.* nie poparte żadnym przykładem. ~

bolъvanъ: ~ sł. *bolvān* -*na* książkowe 'wielka skała, bryła skalna', dial. 'bożek' (*Plet.*), sch. zach. *bōlvān* -*na* 'bożek, idol' (od XVII w.), dial. 'nieociosany pień drzewa, kłoc', 'głupiec', dawne XVIII w. *bōbān*, dial. *bōvān* -*āna* 'skała' (*RJAZ*, *RSAN*, *Skok* ER I 103), cs. *БЛЪВАНЪ* 'słup', bułg. dial. pln.-zach. *булван* 'bryła błota' (*BER* I 29), *булвѣн* 'gruda ziemi, bryła ziemi koło korzeni winorośli; gruba część ściętego drzewa, kłoc' (*Stojkov* Banat; według autora z rum.), *Болван* NM (*BER* l. c.);

strus. *БЪЛЪВАНЪ* : *БОЛЕВАНЪ* : *БЛЪВАНЪ* : *БЛАВАНЪ* 'słup, pień, kłoc; bożek; bryła soli', ros. *болвѣн* -*на* 'drewniana forma w kształcie głowy do prostowania kapeluszy, peruk; wypchane zwierzę, 'dureń, głupiec', dial. 'kłoc, kłoda', 'głupi, nieposłuszny, uparty człowiek', *болвѣны* pl. 'grupa skał w kształcie słupów; cienkie sosnowe lub jodłowe pnie' (*SRNG*), ukr. *болвѣн* -*на* 'forma

do prostowania kapeluszy', dial. 'wielka bryła; bożek; nieokrzesany człowiek', brus. *баледн балсанá* 'posąg bożka', dial. 'słup; głupiec'. ~

Z pld.słow.: weg. od 1055 r. *bálvány* 'posąg bożka, statua, słup, żerdź, tratwa, olbrzym, idolum, statua, columna, pertica, ratis, ingens', rum. *bolovan* : *bolohan* : *bolocán* 'głaz; bryła, gruda (soli); bałwan' (Skok ER I 103); ze strus.: lit. *bulvonas* 'bożek', łot. *bulvāns* 'wab, wypchany ptak jako przynęta łowiecka' (Fraenkel LEW 33, Kiparsky RES XXIV 43); z brus.: lit. *balvonas* 'posąg bożka pogańskiego; straszycło; kopyto szewskie; głupiec, gapa' (LKŽod., Skardžius 38).

Prastara pożyczka ze wschodu, stąd niejednolitość postaci fonetycznej. Wydaje się, iż należy przyjąć dwie stare postaci: *balvanz* i *bolvanz*. Strus. *бальванъ* może być tylko błędnie archaizującą pisownią formy *bolvanz* (Machek ES² 44), jednak nie można wykluczyć pierwotnego wsch.słow. *balvanz*, za czym przemawiają zapożyczenia ze strus.: lit. *bulvonas* 'bożek', łot. *bulvāns* 'wab'. — Z dotychczasowych prób objaśnienia najbardziej przekonuje zestawienie z kirg. *palvan*, *balvan* 'siłacz, bohater', wsch.tur. *palvan* 'ts.' z pers. *pāhlivān*, *pāhlāvān* 'bojownik, bohater' (> 'słup, posąg na jego część' > 'kloc, bryła; głupiec').

Korsch AslPh VIII 651, Izv. VIII 4, 2—32, XI 1, 266—78, Vasmer REW I 101—2 (z przeglądem innych objaśnień), Skok ER I 103, Vьglenov BEz XVIII 417—8. B.Sz. — W.B.

balsji m. pld.-wsch. 'czarownik, znachor, incantator, lekarz, medicus'

~ stśk. *bali* 'lekarz, medicus' (Fryz.), ses. *балии -лии* 'ts.', śrbułg. *балии* 'czarownik, zaklinacz';

ros. arch. *bánui* m. 'czarodziej, znachor' (Dal);

por. ukr. dial. bojk. *bána*, *banúma* 'wróżbita, znachor' (Sl. leks. 66—7), sch. dial. *bálāe* 'znachor, wróżbita' (RSAN). ~

Pierwotne nomen agentis do zaświadczonego szczytkowo *baliti*, zob. *bal(a)kati* (*balsji* : *baliti*, jak *spdsji* : *spđiti*, *větji* : *větiti*). Por. też *balovati*. We wsch.słow. dobrze zaświadczone nomen actionis > nomen acti *balz*, najprawdopodobniej jednak sekundarne. O typie słowotwórczym zob. s. 84. Ostateczną podstawą jest pierwiastek *ba-* zob. *bajati*, *basny*.

Vaillant GC II 1, 104, Lvov BEz VII 33—40, Očerki 39—48 (tu o rozwoju znaczenia i o synonimicznym *vrač*). — Według Gołaba To Jakobson I 771—2 od psł. *balz 'lekarz, znachor' (ie. **bhā-lo-*), co miałoby być prastarym derywatem ze wzdłużeniem samogłoski rdzennej od *bolz* 'ból, cierpienie' : *bolēti*. Nie widać podstaw do przyjęcia. B.Sz. — F.S.

bańka dem. 'pękate, kopulaste naczynie', 'naczynko do spuszczenia krwi'

~ pol. *bańka* 'pękate naczynie, dziś blaszane, do przechowywania i przenoszenia płynów' od XV w., też dial. np. MAGP III cz. II s. 11 (tu też w znaczeniu 'dzbanek'), Dejna AGKiel. m. 443, Kucala PSM (dial. z obocznymi postaciami *banka* od XVI w., *bajńka*, *bajka* MAGP VII m. 325), 'naczynko lekarskie do puszczenia krwi, cucurbitula' od XV w. (też dial. np. Kucala l. e., Tomaszewski GŁ), 'pęcherzyk, bąbel na powierzchni cieczy' od XVI w., stpol. też 'tykwa, *Lagenaria vulgaris*' XV w., u L. z XVIII w. 'mała dynia', dial. 'koszyk opleciony słomą, używany jako gniazdo gołębi', dłuż. *bańka* 'dzbanuszek, dzbanek, kubek' (też dial., Fasske Vetschau), też 'mała dynia', dial. 'rodzaj instrumentu muzycznego', *bajńka* 'wiadro na mleko' (Sorbischer Sprachatlas II m. 89), gluz. *bańka* 'dzbanek', czes. *bańka* 'pękate naczynie'

(też dial.), 'naczynko do puszczenia krwi' (notowane od XIII w., też dial.), 'gołębnik', dial. moraw. 'kosz do wysiadywania kurecząt' (już w XIV w. 'gniazdko'), laskie 'pęcherzyk, bąbel', w języku literackim też *báňka* 'mała kopuła wieży', sła. *ban'ka* 'małe naczynko używane zwykle do doświadczeń', lud. 'naczynko do puszczenia krwi', dial. wsch. *baňka* 'okrągła płaska butelka do przenoszenia płynów', dial. też 'gliniane kuliste naczynie na wodę; część lampy, w której znajduje się nafta' (Kálal, Buffa Dlhá Lúka);

sł. *bānjka* 'wanienka', 'płaska przenośna beczulka na płyn' (dial. też *ban'ka*, Murko WS V 36—7), sch. dial. *bānjka* 'naczynie do czerpania wody' (RSAN), bułg. dial. *ban'ka* 'miejsce do kąpania małych dzieci', 'woda, w której kąpie się dziecko' (Gerov Dop., Umlenski Kjustendil);

ros. *ban'ka* (notowane od r. 1678) 'naczynie szklane lub metalowe, zwykle cylindrycznego kształtu', med. 'naczynie do puszczenia krwi' (też dial., Pskov. sl. w obu znaczeniach), dial. też np. 'gliniany garnek na mleko; mały cebrazyk, w którym rybacy noszą żywe ryby do sprzedaży', także 'tabakierka z kory brzozonej; pudełko', ukr. *ban'ka*, *ban'ka* (tak też zwykle w dial.; u Żel. *ban'ka*) 'naczynie z wąską szyjką do czerpania wody', 'naczynko do puszczenia krwi', 'pęcherz, bąbel powstający w cieczy; kula, coś kulistego', brus. *ban'ka* 'blaszane naczynie', *ban'ka* 'naczynko do puszczenia krwi', dial. *ban'ka* 'gliniane naczynie na mleko' (DABM m. 250). ~

Z pol. albo z brus.: lit. *bonkà* (już w r. 1600) 'butelka; naczynko do spuszczenia krwi' (por. Skardžius 45, Fraenkel LEW 52), *ban'ka* 'ts.' (LKŽod.).

Dem. od *ban'a*. O naczyniach do spuszczenia krwi zob. Moszyński KLS II 1, 210—11. Wyrazy wsch.słów. w tym znaczeniu podejrzwane są o zapożyczenie z zachodu (Murko WS V 4, zob. jednak Šanskij ES 34).

K.H. — F.S.

ban'skŭ adi. od *ban'a*

~ czes. *ban'ský* 'górnicy, kopalniany', sła. *banský* 'ts.';

sch. *bānj'skī* 'kapielowy', ser. *ban'skŭ* Euch. 'ts.', bułg. *ban'ski* 'kapielowy', maced. *ban'ski* 'ts.';

strus. *ban'skŭ* 'βαν'αν'ε'σ'ov', ukr. prowinc. *ban'skŭ* 'warzelniany'.

Od *ban'a* (zob.).

K.H. — F.S.

ban'a 'łaźnia', 'kopuła', 'naczynie kopulaste, pękate', 'zagłębienie, dół, wydrążenie'

~ pol. *bania* 'pękate naczynie' (też dial. np. śląskie, kasz.; por. też dial. 'słomiane naczynie do przechowywania ziarna', MAGP II cz. II s. 53), od XV w., w ogóle 'coś wypukłego, pękatego, kulistego, np. bąbel, pęcherz; kopuła' (np. śląskie *baña*: *baña* 'guz od uderzenia', Zaręba Siołk., kasz. 'kopuła', Lorentz PW; por. w XVII w. 'gałka erekcyjna na kościelnej wieży, L.), bot. 'dynia, Cucurbita pepo' (też dial.; już w XV w. 'tykwa, Lagenaria vulgaris'), dawniej też 'alembik do pędzenia wódki', dial. też 'kopalnia' (już stpol. w XVI w. 'warzelnia soli lub kopalnia soli', SP XVI IBL), 'gniazdo os lub szerszeni; kawał pola o obwodzie kulistym a środku wyniosłym; głowa zwłaszcza lysa' (Karłowicz SGP), 'głębokie miejsce w rzece' (Małecki — Nitsch AJPP m. 335: okolice Żywca), dłuż. *baña* 'pękate naczynie, dzbanek, konew', 'dynia' (też dial., Fasske Vetschau), głuź. *banja* 'ts.' (też Michalk Neustadt), czes. *baně*, dziś częściej *baně* f. 'kopuła np. wieży kościelnej' (dial. *baña*), 'pękate naczynie' (stczes. już w XIV w. *baně* 'naczynie, dzban, amfora', Gebauer Sl., Flajšhans Klaret), w ogóle 'coś wypukłego, pękatego, np. gniazdo os, główka fajki', przestarz. *baně* pl. 'kopalnia', dial. *baña* 'gli-

niane naczynie' (np. SSJČ, Gregor Slav.-buč.), 'dynia', też *dělat' baně* 'bańki mydlane' (Bartoš DSM), dial. też *baně* 'rodzaj bufiastych spodni' (np. Bartoś l. c., Malina Mistřice), sła. *baňa* 'kopalnia', pot. 'kopuła', 'coś wypukłego, pękatego, wielkie pękate naczynie' (np. dial. 'gliniane kuliste naczynie; część lampy, w której znajduje się nafta', Buffa Dlhá Lúka), dial. 'dół z wodą' (Diss. slav. Szeged 1964, 29), też 'bąbel, bańka mydlana';

sła. *bānja* 'rodzaj drewnianej wanny', sch. *bānja* 'łaźnia, kąpiel' od XIV w., 'kąpielisko, zdrojowisko; źródło ciepłej wody; łaźienka', analiza nazw miejscowych wskazuje też na dawne znaczenie 'kopalnia' (Murko WS V 8), ses. *бани* Supr. 'łaźnia, kąpiel', bułg. *баниа* 'łaźnia, kąpielisko; łaźienka; kąpiel', *бани* pl. 'kąpielisko; kąpiele', wg Murki WS V 7 pierwotnie też 'kopalnia' (na podstawie nazw miejscowych), maced. *бања* 'łaźnia, łaźienka; kąpielisko, gorące źródła; kąpiel', dial. *ban'a*, pl. *ban'i* 'kąpiel; kąpielisko' (Małeck SW);

strus. *бани* 'łaźnia' (już w r. 1089, Poppe Materiały strus.), 'kąpiel', 'źródło (głównie ciepłe)' (Slov. DRJ), ros. *баниа* 'łaźnia; kąpiel' (też dial., np. Pskov. sl.), arch. 'ciepłe źródło mineralne', dial. pld. i zach. 'sklepienie, kopuła; bańka mydlana; pękate naczynie', 'dynia' (Dal), dial. też 'izba, w której zimą się przędzie', 'rodzaj przedślubnego obrzędu, na który składa się m. in. kąpiel w łaźni', SRNG (z ros.: nowsze pol. *bania* 'łaźnia', czes. *baně*, dial. *baňa* 'ts.', por. Machek ES² 24, SSJČ), ukr. *баниа* 'łaźnia, kąpiel; kopuła', dial. w ogóle 'coś pękatego, baniastego, np. naczynie pękate', też 'kopalnia soli' (to już w XVII w., Sin. Slav. 99; por. dial. pld. karpackie 'szyb kopalni', Rudnyčkyj ES 74), 'warzelnia soli', 'źródło mineralne', dial. 'pomieszczenie, w którym gotuje się pokarm dla zwierząt' (Sl. leks. 9), lemk. 'głębokie miejsce w rzece' (Małeck — Nitsch l. c.), brus. dial. *баниа* 'łaźnia', przen. 'bicie, łanie' (Jurčanka Mscisl.).

Z pld. słow.: węg. *bánya* 'balneum', 'dół, w którym się miesi glinę do wyrobu cegły', 'zryte legowisko świń' (Kniezsa MNSJ I 1, 76), rumuń. *baie* 'łaźnia'. ~

Z łac. lud. *bānea, *bānja, *balnia*, łac. klasyczne *balnea* : *bal(i)neum* 'łaźnia, kąpiel' (< gr. βαλανείον 'ts.'). Podstawowe znaczenie 'kopuła' (charakterystyczna dla pierwotnych łaźni rzymskich), stąd 'wszystko, co kopulaste, pękate', szczególnie 'pękate naczynie'. Znaczenie 'kopalnia' od kopulastego kształtu pierwotnej słow. kopalni, por. dawne niem. *Glocke* 'ts.' (dosłownie 'dzwon').

Murko WS V 1—42 (szczegółowy przegląd rozwoju znaczenia i objaśnień etymologicznych), Oesterreicher JP XVI 9—11 (zastrzeżenia do artykułu Murki), Brückner KZ XLV 26—7, Trubačev RT 289—93, Vahros SoSl IX 163 nn., Sanna 68—73, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 82—6. — Mało prawdopodobna rodzimość wyrazu proponowana np. przez Iljinskiego Izv. XXIII 2, 197—202, ostatnio przez Ondruša Slavica Slovaca IV 255—6.

T.Sz. — F.S.

ban'ati *ban'ajo* pld. : **ban'iti** *ban'o* pld.-wsch. 'myć, kąpać, lavare'

ban'ati: ~ sch. *bānjati* (*se*) -*ām* 'kąpać (się)' (*bānjati se* od XVI w.), cs. *баниати -ати -ати* 'myć, kąpać, lavare', bułg. *баниам* (*ce*) 'ts.' (też dial., IIBE IV 296, Umlenski Kjustendil, DBial. I 242, DBial. III 38), maced. *бања* (*ce*) 'ts.' ~ *ban'iti*: ~ cs. *баниати -ати -ати* 'ts.';

strus. *баниати* 'ts.', ros. *банить -ю -ишь* pot. i dial. 'myć ciepłą wodą, parzyć', też przen. 'bić, sieć' zwykle pld.-zach. (o chłostaniu miotełkami przy pierwotnej kąpiele zob. Moszyński KLS I 608), archang. 'o akuszerce: przyjmować

dziecko' (SRNG), ukr. dial. *бánumu -ю -uu* 'myć, płukać' (Żel.), Hrinčenko też 'bić człowieka'. ~

Por. głuź. *banić* 'robić brzuchatym, pękatym' (Pfuhl).

Denominativum od *ban'a*.

K.H. — F.S.

ban'iti zob. ban'ati

bara : dial. wsch. **barz** *bara* 'moczar, bagnisko, woda stojąca'

bara: ~ pol. *Bara* NM (Kozierowski, Badania nazw topograficznych na obszarze dawnej zach. i środk. Wielkopolski I 9), czes. dial. moraw. *bara* 'moczar, bagno', sła. dial. *bara* 'ts.';

sł. *bára* 'bagnisko, moczar', sch. *bàra* od XIV w. 'bagnisko, kałuża; podmokła łąka; roślina turzycy, *Carex* (występująca zwykle na mokradłach)', bułg. *бápa* 'strumyk, kałuża' (o zróżnicowaniu semantycznym w gwarach zob. V. Georgiev WSI VI 13), maced. *бapa* 'potoczek', na stbułg. *bara* wskazuje gr. NM *Μπάρα* (Vasmer SG 113, 233);

rus.-cs. *сара* 'bagnisko, woda stojąca'. ~

barz: ~ ros. dial. *бар* 'moczar, bagno' (SRNG), ukr. dial. *бар* 'mokre, wilgotne miejsce między dwoma wzgórzami', też NW i NM (Jurkowski MS PAN 22, 148). ~

Por. pol. dial. *barzówka* 'bagnisko, moczar', *bażowy* 'mokre trzęsawisko nad wodą', *bażelisko* 'trzęsawisko' (o zasięgu MAGP XI m. 517, cz. II 57—9).

Stary derywat *bary-ěs* zachowany w NW i NM: pol. *Barycz* f. NW i kilka NM, od XV w. NO *Barycz* (SSNO), sch. *Bárič* m. NM od XVI w. (RJAZ), ros. *Баручь* NM (Vasmer RGN I 274).

Dokładnych odpowiedników ie. brak. Zestawienie z gr. βάρβωρος 'błoto', stind. *Barbará* NW, *barburám* 'woda', alb. *beřák* 'teren bagnisty' (Mladenov Izv. XVII 4, 228—47, Krahe Glotta XXII 125) niepewne. Raczej za Rozwadowskim Studia 28—31 do ie. *bher-* 'gwałtownie się poruszać, tryskać, kipieć'.
F.S.

baran *barana* 'zwierzę domowe przeżuwające, samiec owcy, aries' (dial. **boranъ**, **beranz**)

baran: ~ pol. *baran* 'zwierzę domowe przeżuwające, samiec owcy, aries' (od XIV w.), 'tryk, skop; przen. o głupim człowieku; przyrząd do wbijania pali, baba, kafar; hist. taran' (już w XVI w.), 'jeden z gwiazdozbiorów zodiaku' (już w XVII w.), *barany* pl. 'kożuch, futro baranie' (stpol. często w sg., już w XVI w.); dial. *baran* 'część środkowa koła, przez którą przechodzi oś'; dłuź. *baran* 'aries; narzędzie podobne kształtem, taran; izbica (zabezpieczenie filaru mostu); kafar, baba; wielki młot; woreczek z kamieniami na bardzie; przen. człowiek poządlivy, jurny, lubieżnik', stezes. wyjątkowe *baran* 'aries', dziś dial. moraw. i laskie *baran* 'żelazny siekacz do ziemniaków', 'bryła błota, złodowaciałego śniegu' (ohodzkie), sła. *baran* 'samiec owcy; drewniany albo żelazny kłoc, kafar; taran; nazwa gwiazdozbioru';

sch. *baran* 'aries' wyjątkowe w XVIII w. (RJAZ I 182), lud. *bàran -a : -rna* 'nazwa kozła (szczególnie czarno-białego) i barana, imię tych zwierząt' (RSAN I 300);

strus. **баранъ** 'samiec owcy, aries; baranica do przykrywania w podróży', ros. *барáну -а* 'samiec owcy, aries; przen. uparty, głupi człowiek; wyprawiona skóra barania, kożuch; hist. taran', w terminologii specjalnej np. 'okuta belka do rozbijania brył soli; wał do podnoszenia kotwicy; wielki strug,

hebel'; ukr. *баран барана́* 'samiec owcy; techn. bęben, część różnych urządzeń', dial. 'nazwa wołu z zagiętymi do tyłu rogami; kozuch barani; pal tamy, grobli; chrząszcz jelonek *Lucanus cervus*', brus. *баран барана́* 'samiec owcy', dial. też 'owcza skóra z sierścią; wyprawiona skóra barania, safian; baba, kafar; pierwszy znak zodiaku'. ~

boran: ~ głuź. *boran* 'aries; taran; kafar, baba; jakiś gwiazdozbiór; człowiek zmysłowy, pożądlivy; członek męski, penis';

sch. *boran* 'taran' tylko u Belostenca (u Stulicia 'aries' z rus., RJAZ I 549—50);

strus. *соранъ* 'samiec owcy, aries; taran'. ~

beran: ~ czes. *beran* (już stczes.) 'aries; przen. człowiek uparty, głupi; taran; kafar, baba; gwiazdozbiór zodiaku'. ~

Z brus.: lit. *barėnas* 'baran; skóra, futro; hebel' (Skardžius 39: od XVI w., Fraenkel LEW 35);

z panońskosłow.: węg. *bárány* 'baranek, jagnię' (Skok ER I 110).

Chwiejność samogłoski rdzennej i nieprzejrzystość słowotwórcza przemawiają za jakąś prastarą pożyczką. Podobne wyrazy występują też w innych językach ie.: gr. (u Hesychiusa) *βάριχοι ἄρνες, βάριον πρόβατον*, alb. *ber* 'owca', *bari* 'bydło; pasterz', włos. dial. pñ. *bera, bar* 'baran'. Wskazywano też na podobne głosowo nawoływania na zwierzęta domowe, por. np. sch. *bär* wołanie na owcę (Skok l. c.: Hercegowina), ros. dial. *барь-барь-барь* wołanie na owce (SRNG). — Znaczenia 'taran' i 'znak zodiaku' rozwinęły się wtórnie w poszczególnych językach słow. jako kalka z łac. *ariēs*, por. też niem. *Widder, Sturmbock* 'taran'.

Meillet RS II 69—70, Vasmer RS III 256, Kofínek LF LVIII 430, Čabej Glotta XXV 50—1, Siatkowska PSS IV 185—95. B.Sz.

barati 1. *barajo* 'walczyć, zмагаć się'

~ stpol. *barać* 'opierać się, odrzucać' (tylko SW bez podania źródła), u L. z XVII w. *zbarać* 'pokonywać', dial. *zbarać się* 'wzbraniać się; sprzeczać się', połab. *boroī* imper. 'strzeż, chroń' (*baraji), *ai-boroī* 'chroń, broń' (*u-baraji), dłuż. *hobaras* 'bronić, chronić; wzbraniać', *hobaras se* 'bronić się; wzbraniać się, nie chcieć', głuź. *wobarać* 'bronić, chronić', *wobarać so* 'bronić się; wzbraniać się' (Muka I 357, Lehr-Splawiński, Polański SE 45 wprowadzają wyrazy połab. i łuz. z *obvarati, przeciwko czemu wyraźnie przemawia opozycja głuź. *wobarać* : *wobróć* perf.);

sch.-cs. *pobarati* 'walczyć, zмагаć się' (wyjątkowe XVI w., RJAZ); rus.-cs. *барати барано* 'walczyć'. ~

Iter. do *borti bor'q*, budowa jak *badati* : *bosti, pomagati* : *pomogti* (zob. s. 47).

B.Sz.

barati 2. *barajo* pld. 'dotykać, macać, szukać, chwytać'

~ sło. *bàrati -ram* 'pytać', sch. dial. wsch. *bàrati -rām* 'szukać po omacku' (RSAN: Vranje, por. też dial. *bàrkati* 'dotykać', *bàrnuti* 'dotknąć', Skok ZslPh VIII 406—7 z Bośni), bułg. *барам* 'dotykać, macać; chwytać, zaczepiać', dial. 'szukać, pytać', maced. *барам -pau* 'szukać; prosić, domagać się', dial. 'przerzucać, przeszukiwać; dotykać, macać; macać rękoma idąc po omacku' (Małeckii SW II 6). ~

Etymologia niepewna. Może pierwotne iter. do *borti bor'q*, a więc równe *barati* 1. (zob.). Podstawowe znaczenie 'zмагаć się, borykać się' > 'dotykać, macać' > 'szukać'.

Gołąb Studia Lehr-Splawiński 213—6, BER I 33. — Mniej prawdopodobny związek z gr. φράζω 'wskazać, dać znak, obwieścić', φράζομαι 'myśleć, mniemać, rozważać; zauważać', przyjmowany przez Čopa SRL XIII 185—7.

B.Sz.

barina dial. zach. i pld. 'miejsce błotniste, grząskie, bagno, moczar, grzęzawisko' ~ pol. dial. pld. *barzyna* 'bagno, moczar' (Karłowicz SGP, MAGP XI cz. II 57—9), czes. *bařina* (już stczes.): *bařina* 'bagno, moczar, grzęzawisko' (z czes.: głuź. *bařina* 'ts.', Pfuhl), dial. *bařina* 'ts.' (Hruška DSCh, Gregor Slav.-buč., Lamprecht Opava), śla. *barina* 'mokre, bagniste miejsce, bagno, moczar, grzęzawisko';

sch. *bärina* 'miejsce błotniste, moczar, mokradło; łąka', 'rodzaj trawy rosnącej na bagnach; siano z bagna', też augm. do *bära*, również NM (RJAŻ, RSAN).

Od *bara*, o suf. *-ina* zob. s. 120—3.

W.B.

barz zob. *bara*

basnъ *basni* 'gadanie; zamawianie, słowa zaklęcia', 'opowieść fantastyczna, nieprawdopodobna'

~ pol. *baśń -ni* od XV w. 'opowieść o treści fantastycznej, bajka, wymysł, nieprawdopodobna historia', dłuź. *basń -sni*, *basen -sni* 'bajka, wiersz', głuź. *baseń -snje* 'ts.', czes. *báseň -sně* f. 'wiersz, poemat', stczes. *básn* : *báseň* : *báseň -i* 'bajka, baśń', śla. *báseň -sne* : *-sni* 'poemat', pot. 'wymysł' (por. Melich ZsIPh V 326);

śle. *bāsen -sni*, dial. *basem* (z przejściem *b...n* > *b...m*) 'baśń, bajka, coś zmyślonego', sch. dawne *bāsan -sni* od XV w. 'bajka, baśń, fabula', ser. *баснь* (w tekstach Apost.) 'baśń, mit, bajka', bułg. dial. *бáсьн* 'bajka, baśń', stbułg. *баснь* 'ts.' (BER I 35 ze zbornika Symeona r. 1073);

strus. *баснь* 'bajka; zaklęcie, czary, słowa zaklęcia', ros. przestarz. *бáсьн* 'bajka, wymysł, igrastwo; puste słowa, gadanina'. ~

Z wtórnym przejściem do tematów na *-ja-*:

~ pol. dial. *baśnia* = *baśń*, stdłuź. *basńa* 'baśń, bajka', czes. dial. *basňa* 'bajka, wymysł, zmyślenie';

śle. dawne i dial. *bāsna* 'baśń; gadanie; coś zmyślonego', sch. *bāsma* (z przejściem *b...n* > *b...m*) 'zaklęcie czarownicze, słowa zaklęcia', *bāsna* 'baśń, bajka; słowa zaklęcia', bułg. *бáсьня* 'bajka, baśń; wymysł', maced. *басна* 'bajka', dial. 'słowa zaklęcia';

ros. *бáсьня* 'bajka, wymysł; puste słowa, igrastwo; gadanina', ukr. prowinc. *бáсьня* 'plotka, gadanina, puste słowa'. ~

Z pld.słow.: rum. *basn*, *basn*, *basnă* = *basnă* 'fabula' (Mihăilă Impr. 151, Skok ER I 115).

Pierwotne nomen actionis od pierwiastka *bhā-* (zob. *bajati*). Budowa jak w *pěsnъ*, *plěsnъ* (zob. Meillet Ét. 456, Vaillant RES XXXVIII 214—5). Najbliższe odpowiedniki ie.: orm. *ban* 'słowo; mowa', ags. *bæn* 'prośba' (< *bhā-ni-s).
B.Sz.

basъ! interi. pln. zawołanie na owce

~ pol. dial. (od XVII w., L.) *baś-baś!* *baź-baź!* *basiu-basiu!* *baziu-baziu!* *basi-basi!* zawołanie na owce (Karłowicz SGP, Małecki — Nitsch AJPP m. 159 i 160, Kucala PSM, Zareba Siołkowice, Tomaszewski GŁ), kasz. *baź!* *baś!* *baška* : *baška!* 'ts.' (Lorentz PW, Sychta SK), na Łużycach nie notowane,

zob. mapę zawołań na owce, Sorb. Sprachatlas II m. 53, czes. dial. *baži* zawołanie na gęsi (Bartoš DSM);

ros. dial. *бась!* *базь-базь!* *баська-баська!* *баську-баську!* *бася-бася!* *баш-баш!* zawołanie na owce (SRNG, Pskov. sl.), ukr. dial. *базь-базь!* zawołanie na jagnięta, *базь-базь!* *базю-базю!* zawołanie na owce (Hrinčenko, Leks. Bjul. II 72, VI 9, 38, Sl. leks. 65). ~

Na interi. oparta nazwa owcy: pol. dial. *baša*, *baška* 'owieczka' (np. Tomaszewski GŁ), kasz. *baża*, *baša*, *baška* w języku dzieciennym 'owca, owieczka', *baża-żęca* 'jagnię' (Sychta SK), tu też pol. *bazia* 'kwiatostan roślin z rodziny kotkowatych, np. wierzby' (także dial., np. Zaręba AJŚ II m. 192), dial. *baška* 'ts.; szyszka; kolba kukurydzy' (Zaręba o. c. m. 191—2, cz. II 57—8), czes. dial. *bažička* 'owieczka' (Bartoš DSM), sła. dial. *bažička* 'gałąź z baziami, kwiatostan, np. wierzby' (Buffa Dlhá Lúka); ros. dial. *бася*, *баша* 'owca' (SRNG), ukr. w języku dzieciennym *базя* 'owca, jagnię', *баська*, *базька* 'owieczka, jagniątko', *баз'юк*, *баз'о* 'baran' (Sl. leks. 65), też dial. *базька* 'kwiatostan roślin z rodziny kotkowatych, np. wierzby' (Hrinčenko, Żel.).

Dźwkn. Por. sch. dial. *bär* zawołanie na owce (Skok ER I 110), ros. dial. *бapь-бapь-бapь* 'ts.' (SRNG). Zob. *byrs!*

Vasmer REW I 60.

W.B.

batati *batajō* 'uderzać, stukać'

~ strus. XIV—XV w. *сататъ* 'bić, grzmocić, walić',

sł. *bátati* -am 'bić, uderzać, ohłostać', sch. od XVI w. *bátati* *bâtām* 'bić, stukać, pukać (do drzewi); iść niepewnie z wysiłkiem'. ~

Por. czes. dial. laskie *batat* 'paplać', sła. *batkat*, *batolit* 'sa' 'kuśtykać, chromać', ros. dial. *бамосамъ хлѣбъ* 'po raz drugi młócić zboże', *бамысамъ* 'stukać, uderzać, bić np. żerdzią po wodzie przy napędzaniu ryb do sieci; ciężko stapać; huśtać; betać, mącić wodę', ukr. *бамысаму* -yo 'ciąć na wielkie kawałki', dial. też 'ohłostać biczem'; maced. *бамкан* -au 'gadać, trajkotać'.

Prawdopodobnie dźwkn., podobnie jak bliskie znaczeniem i budową *botati* może i *butati*. Zwykle rekonstruuje się już ie. *bhāt* : *bhāt* 'bić, uderzać' (np. Pokorny IEW). Por. łac. *battuō* -ere (późniejsze *battō*) 'bić, uderzać, klepać, tłuc; młócić; bić się, fechtować' (stąd franc. *battre*, włos. *battere* 'bić, uderzać, tłuc, stukać'), niekoniecznie pożyczka celtycka (zob. Ernout — Meillet DEL³; z łaciny cymr. *bathu* 'kuć monety').

Iljinskij PF XIII 498. — Aitzetmüller ZslPh XXII 363 nn. (Sadnik — Aitzetmüller VWSS 70—4) uważa *batati* za denominativum od *batz*. F.S.

batiti *bat'ō* 'stukać, uderzać'

~ czes. dial. *batiti* 'bić, uderzać';

sł. *nabátiti* -im 'zbić, wychłostać', sch. dial. czak. *bātiti* 'stukać, pukać, tłuc, kołotać' (Hamm, Hraste, Guberina HDZ I), u Vuka *bātiti se* z Czarnej Góry 'o broni palnej: kopnąć, uderzyć w ramię po wystrzale' (w tym znaczeniu sch. dial. też *bātati se*);

ros. dial. *бамитъ* 'stukać' (Slovarь Urala). ~

Dźwkn., zob. *batati*. Stosunek *batiti* : *batati* jak *kropiti* : *kropati*, *bušiti* : *buchati*. F.S.

bati (sę) *bajō* (sę) dial. zach. 'tlić się, zarzyć się; płonąć'

~ dłuż. *bajaš bajū* (: arch. *bajam*) 'płonać (o ogniu)', *bajaš se* 'tlić się, zarzyć się', *bajece hugle* (u Jakubicy XVI w. *bajuće wugle*) 'zarzające się węgle', głuż. *baš so* 3 sg. praes. *baje so* 'tlić się, zarzyć się'. ~

Szczałkowo wg Kreka też może w sch. *Bożić baje po svem svetu* (zob. Berneker SEW I 39).

Odpowiedniki ie.: stind. *bhāti* 'świeci', toch. B *pate*, toch. A *pāt* (w compositum) 'zjawienie się, zjawisko, Erscheinung', awest. **bā-* 'świecić', np. *vi-bā-* 'świecić, błyszczeć', *bāmya-* 'świecący, błyszczący'.

Pokorny IEW 104—5.

R.L.

batogъ *batoga* 'bicz, kij'

~ pol. od XVIII w. *batog* 'duży, potężny bat', pl. *batogi* 'ciegi, razy', u Rusina D. Bratkowskiego *batuk* (Świat po części przejrany, Kraków 1697, T 4), u Lindego oprócz *batog* też *patog*, *patok* 'bat, kij, laska' (już u Knapskiego XVII w.: *patóg*, *patok*), dial. *wierzbowe batogi* 'witki' (Karlłowicz SGP: kresowe), kasz.-sli. *batóg -oga* : *batüg -ëga*, *-üga*, wyjątkowo *batüg -ëga* 'bicz, bat' (Lorentz PW s. v. *batüg* rekonstruuje psł. *batogs* : *batugs*, por. jednak jego GP I 157), stezes. XV w. *batoh* 'bicz, rzemień bicia', sła. dial. wsch. *batoh* : *batuch* 'bicz' (wg Kálala z pol., por. pol. dial. *batók batoga*);

sch. *bätog* (= *bät*, *bätina*) 'gruby kij, pałka' (RSAN tylko z Kureleca), cs. *batogъ* 'bicz, bat' (już w XII w., SJS: czes.-cs.), późniejsze też *batowъ*; strus. *batogъ* 'bicz' (już w Ruskiej Prawdzie), ros. arch. i dial. *batóz -ozá* 'pałka, kij; bijak cepa; długi bicz do poganiania bydła; miara drewna', *batozú* pl. dawne 'kije lub grube pręty z obciętymi końcami, którymi wymierzano karę chłosty', u Dala z obocznyimi dial. postaciami *badáz*, *badéz*, *batúx*, *badúx*, *batúúx*, *badúú*, *batúúá*, *badók*, *nadóú*, u Vasmera dial. *nomóz*, pln. ros. *botók* (Vasmer RS III 261—2), ukr. *batiz -mozá* 'knut, bicz, bat; łodyga roślin dyniowatych', *batozú* 'ścielące się pędy, wąsy dyń, ogórków'. ~

Denominativa w znaczeniu 'bić, smagać batem, batogiem': pol. *batozýć*, u L. tylko *batogować* (dziś przestarz.), sli. *batogác*, *batëgác*, *batëg*ovac*; ros. *batóуcъ*, ukr. *batóуcъmu*.

Z strus.: lit. *batogas* 'bicz' (Skardžius 45, LKŽod.).

Najprawdopodobniej derywat od *bats* lub od *batati*. Przemawia za tym ścisły związek znaczeniowy z *bats* (oba wyrazy znaczą np. też 'ścielące się pędy roślin dyniowatych'). Rzadki suf. *-ogs* nie miał w psł. sprecyzowanej funkcji znaczeniowej (zob. *jinogs*, *ostrogъ*, *pirogъ*, *tvarogъ*). Niepokoje zmienność postaci w stpol. i w ros. dial. (przemawiająca przeciwko rodzimoci wyrazu?). Zob. s. 67.

Iljinskij PF XIII 498, Korseh Zbornik Jagioia 254—61 (o suf. *-ogs*), Melioranskij Izv. X 4, 113, Berneker SEW 46, Vasmer REW I 62, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 73—4. B.Sz. — R.L. — F.S.

batsъ *bata* 'narzędzie do uderzania (bicz, kij, maczuga, młot)', też o przedmiotach podobnych: 'konar, łodyga, pęd; uderzenie, cieża'

~ pol. od XVIII w. *bat* 'bicz', pl. *baty* też 'ciegi, razy, chłosta', dial. *bat* również 'rzemień batoga, bata' (Szymczak Domaniewek), *baty* pl. 'pędy (wąsy) roślin pnących i wijących się, np. chmielu, grochu' (Kosiński Czchów), czes. dial. laskie *bat* 'kij' (Kott Dod. DSM);

sł. *bät* (*bät*) 'pałka, maczuga; berło; drewniany młot; kolba (np. kukuzydzy)', sch. *bät bata* 'młot; gruby kij, pałka, maczuga; uderzenie, np. kijem, pałką; dawna broń obuchowa, buzdygan (już od XV w.); tłuczek, stępor, serce dzwonu; gruba główna gałąź drzewa, konar', dial. 'łodyga kwiatu; dolna część uda', arch. 'zwęglony wierzch knota na świecy';

ros. dial. *bat* 'dębowy kij, pałka, maczuga; tłuczek, stępor; koryto albo łódka wydłubane z jednego pnia'. ~

Por. ros. dial. *батáлка*, *батóлка* 'pałka używana w jakiejś grze', *бáтук* 'bijak cepa' (Słownik Urala), ukr. dial. *бамýпа* 'bicz, bat', *бамі́й* 'ts.' (Lysenko Leks. Bjuł. VI 9).

Zapewne deverbativum od *batati*, *batiti* (zob.) podobnie jak ros. dial. *бом* 'drag rybacki, którym zapędzają ryby do sieci' (sł. dial. prekm. *bòt bóta* — sł. *bát*) < *бómáнь* 'uderzać żerdzią po wodzie przy napędzaniu ryb do sieci, ciężko stąpać, huścić, bełtać, mącić wodę', *бомі́нь* 'głucho dzwięczeć, dudnić; bić, uderzać, stukać'. Rozwój znaczenia jak w niem. *Schlegel* 'narzędzie do uderzania (maczuga, cep, młot)': *schlagen* 'uderzać'.

Ilijnski PF XIII 498, Pokorny IEW 111—2. — Ze względu na trudności głosowe i morfologiczne nie przekonują Aitzetmüller ZslPh XXII 363 nn. (Sadnik — Aitzetmüller VWSS 70—4) rekonstruujący pierwotne znaczenie 'roślina' w nawiązaniu do ie. **bheu-t-*: **bhūā-t-* (> **bvāt-* > **bat-*).

R.L. — F.S.

bat'a m. wyraz używany przy zwracaniu się z szacunkiem do starszego członka rodu; 'starszy członek rodu, zwłaszcza ojciec, brat'

~ stezes. *bat'a* m. od XIV w. hip. 'brat, krewny, towarzysz' (dziś o 'człowieku dobrodusznym a głupim, poczciwina'), dial. moraw. *bat'a* przy zwracaniu się z szacunkiem do starszego człowieka, sła. dial. *bat'a* m. też 'starszy brat, stryjek, wujek';

sch. *bāca* m. (nowsze *bāca* wsch.) hip. 'brat (zwykle starszy); ojciec', też o innych członkach rodziny: 'dziewierz, szwagier; teść, świekier; stryjek, stryj, wuj', przy zwracaniu się z szacunkiem do starszego człowieka, na dial. kajk. **bača* wskazuje derywat *bačina* 'dziedzictwo' XVIII w., bułg. *баца* m. 'ojciec' (notowane w źródłach serb.-cs. od XIV w. w znaczeniu 'przełożony w klasztorze', por. także śrbułg. derywaty *бащинь* 'ojcowski', *бащина* 'dziedzictwo, hereditas');

strus. *бата* od XII w. 'ojciec', ros. *бáтя* m. 'ojciec; duchowny', dial. też przy zwracaniu się z szacunkiem do starszego człowieka, a także 'ojciec chrzestny; starszy brat; dziadek; wuj, stryj; teść', ukr. *бáтя* m. 'ojciec; duchowny, ksiądz' (też dial.), brus. *баця* m. 'ojciec, tato' (także dial.). ~

Najprawdopodobniej starą pożyczką z pld.słow. jest węg. *bátya* (notowane od r. 1271) 'starszy brat; wuj, stryj', też przy zwracaniu się z szacunkiem do kogoś, verbum alloquendi (por. Magda Kövesi StSlH VIII 409—19, przyjmująca zapożyczenie z strus.; Kniezsa ib. 421—35: skłania się raczej do uznania wyrazu węg. za rodzimy).

Por. l. bułg. dial. *бам* 'kum' (Stojčev BDial. II 127: Rodopy), ros. dial. *бам* hip. 'brat' (SRNG);

2. stezes. *batík*, *batíček* hip. 'brat', czes. dial. *batíček* 'tatuś, ojciec', sła. dial. *batík* 'braciszek', sch. *báta* wsch. (: *báto* zach.) przy zwracaniu się do starszego człowieka, hip. 'brat; ojciec; szwagier, dziewierz; teść, świekier', maced. dial. *batíca* 'mąż ciotki' (Małeckí SW II 7).

Wtórne hip. i dem. o większych zasięgach:

batso: sch. zach. *báco* hip. 'brat', bułg. *бáтso* przy zwracaniu się do starszego człowieka, 'starszy brat'; ukr. dial. *бáтso* hip. 'ojciec';

batka: sch. dial. *bátka* hip. 'brat'; ros. *бáтka* pot. i dial. przy poufałym zwracaniu się do mężczyzny, 'ojciec; starszy brat; świekier; duchowny, ksiądz', brus. *бáтka* przy zwracaniu się do starszego mężczyzny, 'ojciec; duchowny, ksiądz';

batsko: śl. *bat'ko* przy zwracaniu się z szacunkiem do starszego człowieka, 'znajomy starszy człowiek', dial. 'starszy brat; stryjek, wujek'; sch. *báčko* hip. 'brat', maced. *batko* 'starszy brat'; ros. dial. *bat'ko* przy poufałym zwracaniu się do mężczyzny, 'ojciec; ojciec chrzestny; stryj, wuj; mąż' (SRNG), ukr. *bat'ko* przy zwracaniu się z szacunkiem do starszego człowieka, 'ojciec' (por. u Lindego *batko*, *bajtko* XVI—XVII w. 'pop, duchowny na Rusi').

Skrócone hip. do *brat(r)s*, tego samego typu: lit. *batis* 'ojciec, ojczulek' < *brólis* 'brat'; lot. *bālis* 'braciszek' < *brālis*: *brātariti* dem. vocat. sg.; śrwniem. *buole* 'bliski krewny, ukochany', śrdniem. *bōle* 'bliski krewny, brat' pierwotne hip. do śrwniem. *bruoder*, niem. *Bruder* 'brat'. Ekspresywnym charakterem wyrazu tłumaczy się nieregularny rozwój pierwotnego *t'*. Mało prawdopodobna prapostać *batę, do strus. wyjątkowego БАТА nie można przykładać żadnej wagi, *ę* oddaje tu z reguły 'a' (Trubačev STR 21), bułg. i maced. *báme* hip. '(starszy) brat' to nowsze dem. z produktywnym w tych językach suf. *-e* < *-ę*.

Sch. *băca*, dial. *bača* zostało najprawdopodobniej zapożyczone do węg. *bacsá* (od r. 1792): *baesó* (od r. 1792): *bács* (od połowy XVII w.), może i rum. *baciú*, alb. *bats* i stało się wędrownym terminem pasterskim rozpowszechnionym przez pasterzy wołoskich w znaczeniu 'starszy pasterz, gospodarz szalasu' (np. pol. dial. na Podhalu *baca*, cieszyńskie *bača*, śl. *bača*, bułg. *bač*, sch. *bač*, ukr. dial. *băca*, por. Wędkiewicz JP VI 154, MRJ 276—7, Sławski SE I 24, Gołąb JP XXXII 203—5, Kniezsa l. c. 433—5).

Berneker SEW 45—6, Trubačev STR 21, 195—6 (który jednak niepostrzeżenie dopatruje się tu kontynuacji ie. *patēr 'ojciec'), Fraenkel Balt. Spr. 48, Pokorny IEW 163—4. K.P. — W.F. — F.S.

baviti *bav'ǫ* 'powodować bycie, trwanie, zatrzymywać; zajmować czymś, rozweselać, cieszyć; zatrzymywać się, być, przebywać (gdzieś), pozostawać, **baviti się** 'zwlekać, ociągać się; zatrzymywać się, przebywać (gdzieś), pozostawać, trwać; zajmować się czymś; zatrzymywać się czymś przyjemnym, weselić się, spędzać czas na rozrywkach, zabawach'

baviti: ~ pol. *bawić bawię* 'zajmować czymś przyjemnym, zabawnym, śmieszyć, cieszyć; przebywać, zatrzymywać się gdzieś, pozostawać' (w obu tych znaczeniach od XVII w.), dial. wkp., kasz. 'trwać', dawne od XVI w. (w XIV—XV w. tylko formacje prefiksalne, np.: *od-bawić* 'odjąć, pozbawić', *wy-bawić* 'uwolnić, wyzwolić') i dial. np. śl., kasz. 'zatrzymywać', wyjątkowe (u Lindego z XVII w.) 'podtrzymywać, powodować bycie, trwanie', czes. *baviti bavím* 'zajmować czymś, rozweselać, cieszyć (zwłaszcza rozmową)', przestarz. i dial. 'zatrzymywać, zabierać czas', arch. 'brać, pozbawiać' (znaczenie wtórne, w wyniku deprewerbacji perfektywnego *iz-baviti*), śl. *bavit' bavím* 'zajmować czymś, rozweselać, cieszyć, wzbudzać zainteresowanie; zatrzymywać, zabierać (komuś) czas';

sch. od początku XVIII w. (formacje prefiksalne, np. *iz-baviti*, poświadczone od najdawniejszych czasów), dziś rzadkie (u Vuka nie poświadczone) *bāviti bāvím* 'przechodzić, przeżywać, spędzać (zwykle życie); żyć, przebywać; zatrzymywać; nabywać, zaopatrywać się, pozyskiwać', dial. 'zatrzymywać (się), spóźniać się' (Elezović Kos.-Met.), ses. tylko formacje prefiksalne, np. *iz-baviti iz-baviam iz-bavim* 'wybawić, uwolnić', bułg. *băvja bāvim* 'zwlekać, opóźniać, zatrzymywać; zabawiać małe dziecko', maced. *bavam* *bavuu* 'zatrzymywać, ociągać się; zwlekać, przewlekać, odwlekać';

strus. tylko formacje prefiksalne, np. *мз-бавити мз-бавлю* 'zbawić, wybawić, uwolnić', ros. *бавить бавлю бавишь* 'przedłużać, zwiększać, dodawać' (Dal), dial. pld. i zach. 'zwlekać, odzwlekać, ociążać się' (ib.), ukr. *бавити бавлю бавиши* 'zabawiać, rozweselać, dostarczać rozrywki', dial. 'zatrzymywać; przebywać, pozostawać; zwlekać, ociążać się, tracić czas', *бавити үдц* 'spędzać czas', brus. pot. *бавиць* 'spędzać czas, tracić czas', dial. też 'zabawiać, rozweselać, dostarczać rozrywki; zatrzymywać, zajmować (kogoś)' (Nosovič). ~ *baviti sg*: ~ pol. *bawić się* 'brać udział w zabawie, grze dziecięcej, weselić się, cieszyć się, spędzać czas na rozrywkach, hulać' (w tym znaczeniu już u L.), od XVI w. też 'zajmować się czymś, zaprzętać sobie uwagę', dawne od XVII w. 'przebywać, zatrzymywać się, pozostawać; zwlekać, guzdrać się' (też dial, np. wkp., śl.), czes. *baviti se* 'spędzać czas przyjemnie, być zajęтым czymś przyjemnym (np. rozmową); tracić czas', arch. i dial. 'przebywać, pozostawać, zatrzymywać się dłużej, zwlekać', sła. *bavit' sa* 'weselić się, zabawić się, brać udział w zabawie; zatrzymywać się; guzdrać się';

śle. *baviti se -im se* 'zajmować się czymś; zatrzymywać się, przebywać, pozostawać; guzdrać się', seh. *bāviti se* 'znajdować się, przebywać, pozostawać; zajmować się czymś', bułg. *бавя се* 'spóźniać się, ociążać się, zwlekać; zatrzymywać się', maced. *бавам се* 'ts.' (też dial., Małeckie SW);

ros. pot. i prowinc. *бавиться бавлюсь бавишься* 'ociągać się, zwlekać, zatrzymywać się', ukr. *бавитися* 'zabawiać się, uprzyjemniać sobie czas, spędzać czas na rozrywkach', dial. 'ociągać się, zwlekać, tracić czas', brus. *бавицца* 'zatrzymywać się, przebywać', pot. 'zabawiać się, weselić się, spędzać czas na rozrywkach', dial. też 'zajmować się czymś; zwlekać, ociążać się; spędzać czas'. ~

Z brus. albo z pol.: lit. *bōvyti(s)* 'ts.' (Skardžius 45, LKŽod., Fraenkel LEW 53).

Causativum do *byti* (zob.), jak *plaviti* do *plyti*, *naviti* do *nyti*, *-taviti* do *tyti*. Por. stind. causativum *bhāvayāti* 'doprowadza do istnienia; stwarza; ożywia; ochrania i pielęgnuje'. Zob. *bovo.

Pierwotne znaczenie 'powodować, że coś jest, trwa, zatrzymywać', stąd dalej 'zajmować czymś; zajmować czymś przyjemnym, rozweselać'.

Berneker SEW 46—7, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 100—3; o rozwoju znaczenia Ivšić Nast. vjestnik XXI, 1912—1913, s. 443—51. B.Sz. — R.L.

bažati (bažiti) *bažo* : *bažati bažajo* dial. pln. 'silnie chcieć, łaknąć, pragnąć'

~ pol. dial. *bażyć się* 'zachciewać się' (Karłowicz SGP I 58: pld.), tu zapewne też dotychczas nie wyjaśnione (p. Słownik stpol. I 71) z XV w. *baze penandzi* 'chce, zachciewa mu się pieniędzy', stpol. *zabażyć* 'zapragnąć' u L. XVII—XVIII w., *zabażyć się* 'zachcieć się' od XVI w., dziś dial. (Karłowicz o. c. VI 260: pld.), czes. *bažiti* 'pragnąć, pożądać, silnie tęsknić' (stąd głuź. *bažie so* 'ts.', Pfuhl 9), dial. moraw. też 'natrętnie prosić, zebrać', sła. *bažit'* 'pragnąć, dążyć, tęsknić', dial. *zabažat'* 'zapragnąć';

ros. dial. *бажать бажать* : *бажить -жы -жину* : *бажить* 'silnie pragnąć, chcieć, usilnie prosić jak chory, dziecko', *бажённы* 'upragniony, pożądany, miły, drogi', ukr. *бажати бажать* 'pożądać, pragnąć, silnie chcieć, życzyć sobie', dial. *бажати, бажати бажы* 'ts.', brus. dial. *бажачы* 'silnie pragnąć, prosić', *бажачыца* 'chce się, zachciewa się'. ~

O etymologii zob. *bagti*, *bagnoti*. Stosunek *bažati* : *bagti*, *bagnoti*, jak np. *běžati* : *běgti*, *běgnoti*. F.S.

bažiti zob. **bažati**

bażnys *bażyna bażyno* dial. pln. 'żądny, choiwy'
 ~ czes. dial. moraw. *bažný* 'żądny, choiwy', śla. *bažný* 'ts.' (: *baživý* 'ts.');

ukr. dial. *бажнітї* 'żądny, choiwy'. ~

Od *bagti*, *bagati*, *bažati*, *bažitı*.

F.S.

be zob. *bekati*

bebrěny *bebrěna bebrěno* wsch. 'bobrowy, fibrinus, castoreus'

~ strus. *вєврєннє* : *вєврєннє* 'bobrowy, z futra bobra'. ~

Por. ros. u Dala *бобрѣный* 'bobrowy', brus. *бабрѣны* 'ts.'

Adi. poss. do *bebrz*. Bliskie budową: awest. *bawraini-* 'bobrowy', wolskie *Fibrēnus* NW, łac. *fibrinus* 'bobrowy', stwniem. *bibarin* 'ts.', gall. *bebrinus* 'ts.', lit. *bėbrinis* 'ts.'

Pokorny IEW 136—7, Trubačev ESSJ 39—40.

W.B.

bebrz zob. *bobrz*

bečati *bečp* dial. zach. i pld. = *bekati* 'balare'

~ pol. *beczeć* *becze* 'balare', 'brzydko, fałszywie śpiewać; płakać głośno; wydawać przeciągły dźwięk (o niektórych instrumentach muzycznych)', stpol. XVI w. *beczenie w głowie* 'szum, brzęczenie' (Linde), dłuż. *bjacas bjacym* 'balare; pejor. płakać, śpiewać', dial. *becas* : *becas* 'ts.', głuż. *bječed bječu*, rzadziej *bečed beču* 'balare', czes. *bečeti bečim* 'balare; pejor. płakać', dial. chodz. *bečti* = *bečeti* (Hruška DSCh), moraw. *bečat* 'płakać' (Bartoš DSM);

śle. *běčati bečim* 'balare; wrzeszczeć, drzeć się', sch. *běčati běčim* 'balare, ryczeć (o bydle); wrzeszczeć'. ~

Dźwkn. jak *bekati* (zob.). Co do różnicy struktury obu czasowników por. np. *bręčati* : *brękati*, *kričati* : *krikati*, *chripěti* : *chripati*, *syčati* : *sykati*. R.L

bedra zob. *bedro*

bedrěnikz zob. *bedrěnyz*

bedrěnyz zob. *bedrěnyz*

bedrinysz zob. *bedrěnyz*

bedra n. pl. *bedra* : *bedra* f. 'okolica kości biodrowej (ilium), coxa, lumbus, femur'

bedro: ~ pol. *biodro* 'część ciała zwykle człowieka, obejmująca górną część uda i sąsiednią część tułowia (coxa, femur, lumbus)' od XV w., dial. często bez przegłosu *biedro* (o zasięgu MAGP II m. 93), dłuż. przestarz. *bjędro* 'łędźwie, biodro' (Berneker), głuż. *bjędro* 'ts.', czes. *bedra beder* n. pl. 'ts.', przen. także 'plecy, barki', w stezes. oprócz najczęstszego znaczenia 'femur, lumbus' też 'pośladek, kłęb (nates, clunes)', dial. pld.-czes. *bedro* 'szczyt dachu' (Machek ES: 'lomenice'), por. pol. dial. *ubiedrze* 'wyższe miejsce łąki; zbrocze, stromy brzeg' (o zasięgu w kasz. zob. AJK I m. 31), śla. *bedro* zwykle pl. *bedrá* 'biodra, łędźwie (femur, lumbus)';

śle. *bėdro* 'górną część uda', pl. *bėdra* (zartobliwie *bedrěsa*) 'nogi', sch. *bėdro* pl. *bėdra* od XVI w. 'górną część uda; udo (coxa, lumbus, femur)', bułg. *bedpó* pl. *bedpá* 'udo', maced. *bedpo* 'udo, górną część uda';

ros. od XVII w. *bedpó* pl. *bėdpa* 'udo, udziec, górną część uda, okolica kości biodrowej', dial. 'część warsztatu tkackiego' (Melničenko Jaroslavl), ukr. rzadkie *bedpó* 'górną część uda, łędźwie, kłęb' (u Żel. też *bīdpó*). ~

bedra f.: ~ (w tym samym znaczeniu co w poszczególnych językach słow.

bedro): stpol. XV w. *biodra*, dziś dial. (o zasięgu MAGP II m. 93), stczes. *bedra*;

śle. dawne i dial. prekmurskie *bédra*, sch. *bēdra* od XII w. (dial. też 'jedna z dwóch pionowych belek prasy oliwnej'), scs. *бедра* 'biodro, górna część uda (femur)' Ps. Sin.;

rus.-cs. *бедра* 'górna część uda (femur, lumbus)', ros. Dal *бедра́* (z cs.). ~

Brak pewnych odpowiedników, co przy nazwie części ciała nie dziwi. Próby łączenia z łac. *femur -inis* 'udo, biodro' nie przekonują (o wyrazie łac. Meillet DEL³ 399, Walde — Hofmann I 477). Rozwadowski RS II 104 wskazując na pol. dial. *u-biedrze* 'stok, zbocze, stromy brzeg' łączył z łot. *bedre* 'wgnębienie, dół' (: *best bēdu* 'kopać', rdzeń ten co w *bosti bodq*).

Ślawski SE I 33—4, Vasmer REW I 68.

B.Sz. — F.S

bedrě 'szczęśliwy, bogaty'

Wyraz niepewny. Na pld.słow. *bedrě 'szczęśliwy, mający się dobrze' wydaje się wskazywać rus.-cs. wyjątkowe *бѣдри* pl. : и *врази его бѣдри кыша* 'ευθρηνοῦσαν, locupletati sunt' (Srezn. I 196), przepisane błędnie ze źródła pld.słow. przez kopistę ruskiego z adideacją do *бѣдрѣи*, *бодрѣи* 'vigilans', zob. *bedrě* (Lunt Language XXIX 129).

Za rekonstrukcją taką przemawiają także derywaty, zob. *bedrěńсь* 2.

Dokładnym odpowiednikiem może być stind. *bhadrd-h* 'szczęśliwy, pomyslny, obiecujący szczęście; szczęście' (jeżeli pochodzi z ie. **bhedro-*).

Lunt Language XXIX 128—33 (rekonstrukcja prapostaci, szczegółowa historia całej rodziny na tle ie.).

T.Sz.

bedrěnikъ zob. **bedrěńсь**

bedrěńсь 1. adi. do *bedro*

~ stpol. z XV w. *biedrny*, u Lindego z XVIII w. *biedrzny*, głuź. *bjederny* (Pfuhl), czes. *bederní*, stczes. z XV—XVI w. *bedrńí*, śla. stare *bederný* (SSJ); śle. *bēdrn* (w SSKJ *bēdrn*);

ros. *бѣдерный*. ~

Formacje nowsze:

1. *bedrěńсь*: sch. *bēdreni*, bułg. *bēdrēn*, maced. *bēdrēn*; ros. *bēdrennii*;

2. *bedrovъ*: pol. już u Knapskiego *biodrowy*, też dial. kasz. *bedrovī* (Lorentz PW), głuź. *bjedrowy* (Zemann), śla. *bedrový* (SSJ); ros. dial. permskie *bedrōvū* (SRNG).

Od *bedro*.

B.Sz. — K.H.

bedrěńсь 2. 'bogaty, szczęśliwy'

~ scs. *бедрěно* adi., tylko w Euch. *приниметь бедрěно въздание* 'πλουσίαν τήν ἀνταπόδοσιν' (SJS 70) 'bogata nagroda'. ~

Na istnienie tego wyrazu wskazują też dobrze zachowane derywaty, zob. *bedrěńсь* : *bedrěnikъ*.

Od *bedrě* (zob.) z suf. *-ńсь* (Lunt Language XXIX 128—33). T. Sz.

bedrěńсь : **bedrěnikъ**, **bedrěńсь** : **bedrěnikъ**, **bedrěńсь** : **bedrěnikъ** 'roślina lecznicza Pimpinella, zwłaszcza Pimpinella saxifraga' ('biedrzyniec mniejszy albo pospolity')

bedrěńсь : **bedrěnikъ**: ~ pol. *biedrzeniec* (też dial., np. u Kucały PSM), stpol. już w XV w. *biedrzeniec*, *wiedrzeniec* : *biedrznik*, czes. *bedrńík*, stczes. *bedrńík* : *vedrńík*, śla. *bederenček* (dial.) : *bederník* (przestarz., dziś *bedrovńík*);

śle. *bēdrńík*;

ros. *бедренѣу*, ukr. *бедренеу, бедренеу* (Makowiecki Sł. bot. 269); ~
por. sch. dial. *bedrānica, bedrńnica* : *bēdrńnica* (RSAN).

bedrěńść : *bedrěńiks* : ~ sło. *bedrěńec*, sch. dial. *bēdrenac, bedrěnac* : *bēdrenik, bedrěnik* (RSAN, też z Dalmacji);

ukr. dial. *bedpíněу* (Żel.).

Psł. *bedrěńść* mogą też kontynuować pol. *biedrzeniec*, ros. *бедренѣу*, zamieszczone s. v. *bedrěńść*. ~

bedrěńść : ~ pol. dial. *biedrzyńiec* (Karłowicz SGP: Litwa, Przemyskie), czes. dial. *bedříněc* (Bartoš DSM);

sch. *bedrinac* : *bēdrinac* : *bedrinac*;

ukr. *bedpíněу*, brus. *бядpíněу*. ~

W innym znaczeniu sło. *bedřínec* 'Trinia'.

Ważna roślina o znaczeniu leczniczym i magicznym używana do dziś w medycynie ludowej Słowian (Moszyński KLS II 1, 200—1, 220). Z dotychczas wysuniętych objaśnień najbardziej prawdopodobne wydaje się łączenie Lunta z *bedra, bedrins* (zob.). Budowa wskazuje na substantywizowane przy pomocy suf. *-ьś* : *-iks* przymiotniki: *bedr-ьś* (zob.), **bedr-ěńś*, **bedr-ins*. Bezpośrednia podstawa derywacyjna w tym samym znaczeniu 'Pimpinella saxifraga' zaświadczona w stpol. XV w. *wiedrzan* (Rostafiński Symbola I 249). Podkreślić trzeba, że w tym samym znaczeniu spotykamy izolowane derywaty utworzone bezpośrednio od *bedr*: sch. dial. *bēdrica* (RSAN), ukr. dial. *bedpěу* (Makowiecki Sł. bot. 269), *bedpěу* (Żel.) ← **bedr-itjь*. Pierwotne znaczenie zapewne 'roślina przynosząca szczęście' (= 'zabezpieczająca od choroby'). Etymologia ludowa związała izolowaną rodzinę z bardziej produktywnymi i wyrazistymi: 1. *vedr* 'pogodny, jasny', stąd spotykane w pol. i czes. nagłosowe *v-* (por. wpływ odwrotny, kasz. *viódro* : *biódro* 'pogoda', AJK I m. 6, cz. II s. 46), 2. *bedro* 'femur' (od tego bezpośrednio wyprowadza nazwę rośliny Machek ČSR 158—9).

Lunt Language XXIX 128—33.

T.Sz. — F.S.

bekati bekajo (: *bečq*) 'beczeć, meezeć (o owcach, rzadziej o innych zwierzętach), balare', perf. **beknoti bekno**

~ pol. od XVI w. *bekać bekam* 'balare', dawne i dial. *bekać się* 'odbijać się z żołądka', dłuż. *bjakaś bjakam* 'balare; rechotać, skrzeczeć (o głosie żab)', głuź. *bjekać* 'balare', czes. od XIV w. *bekati bekám* 'balare' (także dial., np. moraw., las.), dial. moraw. *bekat se* 'ofukiwać (kogoś), opryskliwie zwracać się (do kogoś)' (np. Bartoš DSM), sła. tylko subst. *béka* 'beksa' (Kálal);

sło. *bekáti bekám* 'balare; pleść, paplać', sch. *békati bēēm* (: *békām*) 'ts.' (RSAN), od XVII w. też 'jąkać się, bełkotać' (RJAZ, RSAN), bułg. dial. rodop. *béka* 'balare' (BDial. II 128);

ros. dial. *békatъ* (: z reduplikacją *bēbékamъ*) 'balare; bełkotać' (Dal), ukr. *békamu békaro* 'balare', brus. dial. pld. *békae* 3 sg. praes. 'o głosie owcy' (DABM m. 302). ~

Perf. **beknoti**: pol. *beknąć*, czes. *beknout beknu*, dial. wsch. moraw. *béknút*, sło. *béknúti bēknem*, sch. *béknuti bēknēm*, maced. *бекнам бекнеи*, ukr. dial. *béknymu* (Żel.).

Por. intensiva: dłuż. *bjakotaś bjakocu*, czes. *bekotati bekotám*, sło. *beketáti -etám* : *-ěēm*, ros. dial. *bekemátъ* (Dal); substantiva deverb.: czes. *bekot*, sło. *bekót -óta* : *bekèt -éta*.

Dźwkn. Interi. na oznaczenie głosu owcy: pol. *be, bee*, głuź. *be* (: *bjek*), czes. *bé, bēé* (: *bek* 'interi., o głosie saren itp. '), sła. *bé*, sch. *bē* (: *bē*) też jako

wołanie, przywoływanie owieo, bułg. *bée*, maced. *be*, ukr. *bée*. W tej samej funkcji w innych językach ie.: łot. *bē*, gr. *βῆ*, łac. *bee*, niem. *bäh*. Formant *-k-* jak w innych czasownikach dzwkn., por. np. *bukati*, *kukati*, *mekati*.

Najbliższe odpowiedniki ie.: lit. *beksėti* 'ryżać', norw. *bekra* 'beczeć'.

Otrębski LP I 121, Pokorny IEW 96.

Zob. *bėbati*.

R.L.

beknōti zob. **bekati**

belnъ 'roślina trująca i lecznicza lulek, *Hyoscyamus niger*' : dial. pld. **blnъ** 'ts.'

belnъ: ~ czes. *bln -u* 'Hyoscyamus; coś nieprzyjemnego, złego' (stąd głuź. *bln* 'Hyoscyamus'), stczes. *blén -a* : *-u* 'Hyoscyamus' (stąd stpol. wyjątkowe w XV w. *blen* 'Hyoscyamus'; śle. *blèn* 'ts.'). dial. mor. *bl'ém* (z asymilacją *b...n* > *b...m*), śla. *blen -u* 'ts.; gorycz, cierpkość';

sch. *blēm*, *blēn* 'Hyoscyamus' (nowsze, niezbyt pewne czy ludowe, u Vuka nie zaświadczone; RJAZ I 435, RŠAN I 641), bułg. *блян бялнѣт* 'Hyoscyamus; marzenie', dial. *бляно бѣлѣ* 'Hyoscyamus, ziele powodujące bredzenie, majaczenie', maced. *блено билѣ* 'Hyoscyamus', *блен* poet. 'marzenie'. ~

Por. strus. od r. 1073 *беленъ* 'Hyoscyamus', ros. *беленá* 'Hyoscyamus', ukr. dial. *беленá* 'ts.' W ptn.słow. etymologia lud. zbliżyła wyraz do *bělъ* 'biały', stąd pol. *bielun*, stpol. też *bielun*, w XV w. również *bielon*, *bielen*, *bieluj* 'Hyoscyamus', dłuż. *bēlman*, dawne i dial. *bēlan* 'Hyoscyamus', śla. dial. *belian* 'ts.', ros. dial. pskowskie *белын* 'ts.' (tak trzeba też tłumaczyć dawną pisownię ros. *блелнá*).

blnъ: ~ sch. *būn būna* 'Hyoscyamus' (u Vuka z Chorwacji), por. też sch. *būnika* 'ts.' (stąd bułg. dial. *бунѣка*, rodzime *бленѣка* 'ts.'). bułg. *бълнѣвам* 'bredzić, majaczyć, marzyć'. ~

Uderza zbieżność zwrotu: ros. *будто белены объелся* 'dostał bzika, zwaoriował', sch. *kao da se buna nazobao, najio*.

Z tym samym pierw. *bhel-* w tym samym znaczeniu 'Hyoscyamus': gal. *belenuntia*, βελέντιον, ags. *beolone* (*bhelunā), śrdn. *bilene*, stwn. *bil(i)sa*, śrwn., śrdn. *bilse* (dziś niem. *Bilsenkraut*); z apofonią stduń. *bylne* (germ. *bul-n). — Budowa jak w psł. *čelnъ*, *grnъ* (zob.).

Kretschmer Glotta XIV 96—7, Trautmann BSW 30, Pokorny IEW 120.

Por. *blekotъ*.

F.S.

beranъ zob. **baranъ**

bėrd'a 'brzemienna, ciężarna, zapłodniona, fetus, praegnans (szczególnie o samicach bydła domowego)'

~ czes. *březí*, stczes. *břězi*;

śle. *brēja*, sch. *brėđa*, cs. *бръжда*;

rus.-cs. *бръжа*, *бръжа* (już w XI w.), *бръжда*, ros. dial. ptn.-wsch. *берѣжа*, ukr. dial. zach. *берѣжа*. ~

Por. śla. *brezivá* 'ts.'

Z ie. *bhera-djā, od pierwiastka **bher-* 'nieść' w *berp birati* (zob.), co do budowy i rozwoju znaczenia por. lit. *nėščia* 'brzemienna' (*nėš-tjā) : *nėšti* 'nieść', łac. *forda* 'cielna krowa' : **foro-* 'noszący' = gr. φορός 'niosący, popychający; płodny'.

Meillet DEL³ 408, Niedermann IF XXXVII 146, Trautmann BSW 32.

B.Sz. — F.S.

bėrd'estb zach. i pld. 'ciąża, czas między zapłodnieniem a porodem, graviditas'

~ czes. *březost*;

śle. *brĕjost*, sch. *brĕdōst*. ~
Abstractum od *berd'a* (zob.).

B.Sz.

berd'iti dial. zach. i pld. : **berd'ati** pld. 'robić ciężarną, zapładniać, gravidam reddere'

~ czes. dial. pld. *o-brĕžiti* (Machek ES 48);
śle. *brĕjiti* : *brĕjati*, sch. *brĕd'ati*, cs. *о-срѣдѣти*. ~
Denominativum od *berd'a* (zob.).

F.S.

bergovitĕ *bergovita* *bergovito* zach. i pld. : **beržistĕ** *beržista* *beržisto* zach. i wsch. 'wyróżniający się (stromymi) brzegami, wzniesieniami, pagórkowaty, clivus; mający brzegi, litorosus'

bergovitsĕ : ~ głuź. *brjohojty* 'mający brzegi, pagórkowaty; do brzegu, pagórka podobny' (Pfuhl), czes. *brĕhovitý* 'spadzisty, stromy', śla. *brehovitý* 'pagórkowaty';

śle. *bergovit* 'pełen wzniesień, pagórkowaty, górzysty', sch. *bergovit* 'pagórkowaty, górzysty; odnoszący się do góry, znajdujący się na górze', cs. *срѣговитъ* 'pagórkowaty, górzysty', bułg. *брезовитъ* 'stromy' (BER I 84), maced. *брезовитъ* 'pagórkowaty';

rus.-cs. *срѣговитымъ* 'górzysty'. ~

beržista : ~ stpol. od XVI w. *brzeżysty* 'odnoszący się do brzegu';

ros. dial. *бережистый* : *берѣжистый* 'mający wysokie, strome brzegi; znajdujący się w zagłębieniu' (Dal, SRNG), ukr. *бережистий* 'mający wysokie lub strome brzegi'. ~

Od *bergĕ*, z suf. *-ovitsĕ*, *-istsĕ*.

W.B.

bergovĕ zob. **beržĕnĕ**

bergul'a 'jaskółka brzegówka, Riparia riparia'

~ czes. *brĕhule* 'Riparia riparia', śla. *brehul'a* 'ts.' (też dial., Ferianc SNV 242);

śle. *brĕgŭlja* 'Riparia riparia', sch. dial. *brĕgŭlja* 'zołna, Merops apiaster; gatunek jaskółki, Hirundo apus' (RJAZ), 'zimorodek, Alcedo ispida' (RSAN), *brĕgŭljica* 'Riparia riparia';

ukr. dial. *берегŭля* 'Riparia riparia' (Hrinčenko), *берегŭля* : *берегŭлька* 'pliszka, Motacilla', dial. poleskie *бѣрегŭлька* 'Riparia riparia' (Leks. Poleszja 441). ~

Por. stpol. XVI w. *brzeżółka* 'Riparia riparia'.

Od *bergĕ*, o suf. *-ul'a* zob. s. 110. Nazwa ptaka od gnieźdzenia się w brzegach rzek.

W.B.

bergĕ *berga* 'pagórek, wzgórze, stromizna, urwisko; skraj, krawędź, granica między zbiorowiskiem wody a lądem, ripa, litus', dem. **beržĕkĕ** *beržĕka* : pld.-wsch. też **beržĕsĕ** *beržĕsa*

~ pol. *brzeg -u* (stpol. i dial. też *brzega*) 'skraj, krawędź, granica czegoś, np. między zbiorowiskiem wody a lądem, ripa, litus' od XIII w., stpol. też może 'koryto rzeki', u Trotza, L. *brzeg między polami* 'miedza'; dial. 'urwisko, pagórek, wzgórze', połab. *brig* 'brzeg, ripa, litus' (zamiast spodziewanego *breg, Lehr-Splawiński GP 66), dłuź. *brŏg -a* 'ripa, litus; stok, zbocze, pagórek; wał, nasyp; kupa', głuź. *brjŏh -oha* 'ripa, litus; stok, skarpa, pagórek', czes. *brĕh -u* 'ripa, litus; stok, zbocze; granica, miedza', dial. też 'kopiec; zbocze, stok', stczes. *brĕh -a* : *-u* 'ripa, litus; pagórek, wzgórze, stok', śla. *breh -u* 'ts.';

śle. *brĕg* 'ripa, litus; stok, zbocze, pagórek, wzgórze', sch. od XIV w.

brijeg, loc. sg. *brijegu*, nom. pl. *brègovi* 'wzgórze, pagórek; ripa, litus', scs. *бръгъ* -а 'ripa, litus; urwisko, stok, zbocze, praeceps, praecipitium', bułg. *бръзъ брегъм брегосе* 'ripa, litus; przen. granica, przedział; urwisko, wysoka stroma ściana dołu, rowu; wzniesienie, wzgórze', maced. *брегъ* 'ripa, litus; wzgórze, pagórek', dial. *br'ák br'agó* 'miejsce niedostępne w górze, w wąwozie' (Małecki SW II 10);

rus.-cs. *бръгъ, брегъ, брегъ* 'ripa, litus; urwisko, skała, stok', ros. *бэрегъ -а* (*на бэрегъ*) 'ripa, litus; susza, ład stały', dial. 'granica, krawędź, skraj; występ spadzisty, stok', ukr. *бэрегъ -а* 'ripa, litus; skraj, krawędź; obwódka, lamówka, np. sukni', dial. 'pagórek, wzgórze', brus. *бэпаз -а* 'ripa, litus; skraj, krawędź, granica; obwódka, szlak (tkaniny)'. ~

Z pol.: lit. dawne od XVI w. *brega* 'brzeg' (Skardžius 46, LKŽod., Fraenkel LEW 55).

Dem. 1. *beržekъ*: pol. od XVI w. *brzezek -żka : -żku*, też dial. (Karłowicz SGP, Małecki — Nitsch AJPP m. 325, Dejna AGKiel. m. 648, Sychta SK), dłuż. *bróžek -žka*, głuź. *brjóžek -žka*, czes. *bržek -žku*, stczes. od XIV w. *brěžek -žka : -žku*, śla. *brieżok -žka : -žku*, też dial. (Buffa Dlhá Lúka, Sipos Bükk-Gebirge);

śle. dial. *bręžek -žka* (Plet.), sch. od XVI w. *brijèžak brijèška*, też dial., np. czakaw. *brěžak brěška* (Rasprave JAZU I 23), bułg. dial. *бръжѣк* (Mladenov Vidin);

ros. *бэрегѣок -жкѣ*, też dial. (SRNG), ukr. *бэрегѣок -жкѣ*, brus. *бэражѣок -жкѣ*.

2. *beržecъ*: śle. przestarz. *brěžec -žca* (dziś *bréגע -gca*), sch. dawne od XVI w. *brijèžac -žca*;

strus. *бэрегѣць* NM, ukr. dial. *бэрегѣць* (Polessje 216).

Kontynuuje ie. *bherghos* 'wzniesienie, góra', dokładny odpowiednik: stwn. *berg* (dziś niem. *Berg*) 'góra', z odmienną tylnojęzykową: awest. *barəzah-* n. 'wzniesienie, góra', orm. *berj* 'wzniesienie, wzgórze'.

Kiparsky GLG 101—2, Trautmann BSW 30—1.

B.Sz. — F.S.

berka zob. **berkъ**

berkti bergo pld. i wsch. 'strzec, pilnować, chronić, dbać'

~ stsch. *brijèci bržëm* (*berkti bergo) XIII—XVII w. 'strzec, pilnować; zachowywać, przestrzegać, świętować (dzień święty)', dziś dial. czakaw. *brīci bržen* 'świętować, obchodzić święto, slaviti' (Skok ER I 210—1), scs. *бръшти бръжъ* (part. praet. act. *бръгъ*) 'troszczyć się, starać się, dbać', zwykle z negacją: *небръшти* 'nie dbać, zaniedbywać';

rus.-cs. *бръшти бръжъ, брѣщи брегъ, бэреши бэрегъ* 'troszczyć się, dbać', częściej z przeczeniem *небръщи* 'nie troszczyć się, nie zwracać na coś uwagi', ros. *бэрець бэрегъ бэрегѣць* 'strzec, pilnować, chronić, ochraniać; szanować, oszczędzać', dial. wsch. 'ugaszczać, przyjmować troskliwie, serdecznie, częstować; pieścić', ukr. *бэрець бэрегъ бэрегѣць* 'strzec, chronić, przechowywać; szanować, oszczędzać', brus. *бэраць бэраць бэраць* 'strzec, pilnować, chronić'. ~

Najbliższe odpowiedniki w germ.: goc. *baigan* 'chronić, strzec, przechowywać, zabezpieczać', stnord. *bjarga*, stwn. *bergan*, niem. *bergen* 'ts.' (ie. **bhergh-*). Z apofonią: lit. dial. wsch. *biřginti* 'oszczędzać'.

Buga RFV LXX 102, Trautmann BSW 31, Kiparsky GLG 59.

B.Sz. — F.S.

berkъ : berka : berkyn'i 'drzewo liściaste Sorbus torminalis'

berka: ~ pol. *brzek* 'Sorbus torminalis' z wtórną nosowością (o zjawisku tym Bunc LS III 151—9), w XV w. wg Słownika stpol. I 168 *brzak* (zapis *brzook*, czytany chyba trafniej przez Brücknera SE 44 jako *brzok* zamiast *brzek*, z nieregularnym -o- przed tylnojęzykową jak w *macocha*), u L. nie notowane, dłuż. *brók* 'Sorbus torminalis', czes. *brék* 'ts.', dial. *brák* 'ts.' (*bréka), stczes. *brék* 'acer', śla. dial. *brek* 'Sorbus torminalis; jawor Acer platanoides; klon';

śle. *brêk* 'Sorbus torminalis', sch. wyjątkowe *brék* 'ts.' (RSAN, Simonović BR);

ros. *бѣpek* 'Sorbus torminalis' (Vasmer REW I 77), ukr. *бѣpek* : *брак* < *bréka? 'ts.' (Makowiecki Sl. bot. 354). ~

berka: ~ pol. *bereka* 'Sorbus torminalis' (nowe z rus., u L. jeszcze nie notowane), dłuż. *bréka* dial. przestarzałe 'ts.';

śle. *bréka* 'Sorbus torminalis', 'jarzab mączny, Sorbus aria', sch. dial. wyjątkowe *br̄jeka* 'Sorbus torminalis' (RSAN);

ros. *бepéka* 'ts.' (Vasmer l. c.), ukr. dial. *бepéka* 'Pyrus torminalis'. ~ *berkyn'i* (z suf. -y-n'i niezadkim w nazwach roślin, zob. s. 139, Zubatý AslPh XXV 355—65, Studie II 335—45, Laskowski JP XLII 171—87, por. bułg. dial. *bréka* 'rzepak, Brassica napus'): ~ pol. *brekinia*, *brzekinia* 'Sorbus torminalis' nowe, u L. nie notowane, czes. *brékyně* 'owoc drzewa Sorbus torminalis', dial. *brákyně* też 'Sorbus torminalis', stczes. *brékyně* 'ts.', śla. *brekyňa* 'Sorbus torminalis';

śle. *brekinja* 'Sorbus torminalis', sch. *brékinja* od XIII w. też 'owoc tego drzewa', rzadko też 'jarzab mączny, Sorbus aria', dial. *brékinja* (Elezióć Kos.-Met.), bułg. dial. *br̄ekina* (Strandža, BDial. I 69), *brékina* (Botevgrad, BDial. I 186), *brékina*, *brékina* 'Sorbus torminalis, Pirus torminalis', maced. *brékina* 'Sorbus torminalis';

ukr. dial. *бpакiнiя* 'Sorbus torminalis' (Żel., Makowiecki Sl. bot.). ~

Ze słow.: węg. *berkenye* 'Sorbus' od XI w. (Kniezsa MNSJ I 1, 89).

Por. głuź. *brékowo* 'drzewo morwowe'.

Etymologia niepewna. Dotychczasowe próby objaśnienia wyrazu nie zadowolają. Berneker SEW dopuszczał możliwość związku z lit. *brinkti* -*kstu* 'napęcznić, nabrzmić' (ps. *brėknoti* zob.) w oparciu o zaświadczone postacie sprowadzające się do **brėk-* (pol. *brzek*, czes. dial. *brák*, ukr. *бpак*), może to być jednak wtórna adideacja drogą etymologii ludowej. Również niepewny związek z *brėksk* 'cierpki smak' (przyjmowany przez Mladenowa EPR). — Machek LP II 156, ČSR 114, ES 47 uważając wyraz za protoeuropejski łączył z germ. *spero 'Sorbus' (stwniem. *sperboum*, niem. *Speierling*, *Spielring*).

Moszyński PZJP 53—6, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 3, 148—9, Skok ER I 206. B.Sz. — F.S.

berkyn'i zob. **berkъ**

bermeněti *bermenějo* pld. i wsch. 'zachodzić w ciążę' (zwykle z pref. *za-*)

~ bułg. *зabpemeněja* -*нeци* 'zajść w ciążę';

ros. *бepěмeнeть* -*нeю* -*нeцишь* 'zachodzić w ciążę', ukr. dial. *зabepementu* 'zajść w ciążę' (Żel.). ~

Derywat od *bermę*, o budowie zob. s. 47.

W.B. — F.S.

bermeniti *bermen'o* zach. i pld. 'nakładać brzemię, ciężar, obciążać, obarczać'

~ głuź. *brėmjenit* -*nju* 'obciążać, obarczać, objęczać', czes. u Jungmanna *brėmeniti* -*nim* 'ts.';

śle. *bremeniti -nim* 'obciążać, obarczać', sch. dawne od XVI w. *obremeniti -nim* 'obciążyć', dawne i dial. 'zajść w ciążę', zwłaszcza *obremenjena* 'ciążarna' (RJAZ), *zǎbremeniti -nim* 'zajść w ciążę' (RSAN), scs. **обременити -ниъ** 'obciążyć, obarczyć', bułg. *обременя -ниш* 'ts.', maced. *обремени* 'ts.', *забремени* 'zajść w ciążę';

ros. *бремени́ть* 'nakładać ciężar, brzemie; dręczyć, przygniatać' (Dal, SRNG; : rus.-cs. *брѣмя* 'ciężar, brzemie').

Na prapostać *bermiti* (bez *-en-*) wskazuje być może scs. **обремьши** 'obciążając' (Supr.).

Derywat od *berme*, o budowie zob. s. 57.

W.B. — F.S.

bermenšce : **bermšce** : zach. **bermeŕsko** dem. od *berme*

bermenšce : ~ stczes. *brēmēnce*;

śle. *bremēnce*, sch. *bremēnce* : *brēmēnce -ceta* (RSAN), bułg. *брѣменце* (Gerov);

por. nowsze derywaty z suf. *-zko*: pol. *brzemionko* (też dial. Karłowicz SGP), czes. *brēménko* : *brēmínko*, dial. *brēmenko* (Lamprecht Opava). ~

bermšce : ~ śle. dial. *brēmce* (: *bremec* m.);

ros. dial. *берѣмце* (SRNG), brus. dial. *берѣмце* (Nosovič); na postać tę wskazuje też ros. dial. *берѣмечко* (< **bermšč-ьko*), SRNG. ~

Por. dłuż. *brēmuško*.

bermeŕsko : ~ pol. od XVI w. *brzemiaczko* (też dial. Karłowicz SGP), dłuż. dial. *brēmēško*, stdłuż. XVI w. *brēmēško*, głuż. *brēmješko* (też dial. Michalk Neustadt), czes. rzadkie *brēmíčko* (też dial. Hruška DSCh), stczes. *brēmiečko*, śla. *bremiačko* (Kálal); ~

por. mogące wskazywać na pierwotną postać *bermeŕšce* (o budowie zob. s. 101) sch. *bremēšce* : *brēmēšce*.

Deminutiva od *berme* *bermene*, o budowie zob. s. 101.

W.B. — F.S.

bermenšъ *bermenšna* *bermenšno* 'obciążony brzemieniem; ciężarny'

~ pol. *brzemienny* 'obciążony, naładowany czymś, ciężki', *kobieta brzemienna* 'kobieta w ciąży, praegnans' (stpol. XIV—XVI w. tylko w tym znaczeniu), dial. kasz. *brēmānno* 'ciążarna' (Lorentz PW: < **bermenš*), czes. książkowe *brēmenný* 'obciążony czymś, ciężki' (Přír. slov., SSSJČ), u Jungmanna 'trudny, uciążliwy';

scs. **берменшиъ** 'obciążony, oneratus' (Supr.), maced. *бремен* 'ciążarny'; strus. XV w. **береминшиа** 'ciążarna, o kobiecie' (Srezn. III), ros. *береминная* 'ts.' (dawne też w cs. postaci *бременный*, stąd wg BER I 77 bułg. *брѣменен -на* 'ciążarny'), ukr. *береминний* (: w cs. postaci *бременный*) 'ciążarny, w ciąży' (Žel.), stukr. XVII w. **береминшиа** 'ciążarna, o kobiecie', XVII—XVIII w. **береминна** 'ts.' (Тумченко). ~

Por. zaświadczone szczytkowo formacje bardziej archaiczne:

1. utworzone po odcięciu *-en-* (por. *bermen-šce* : *berm-šce*) sch. dial. od XVI w. *brēmān -mna* 'ciążarny, w ciąży' (wg Skoka ER I 201 z **bermenšna*);

2. *bermenš*: sch. *brēmēn -na* 'ciążarny, brzemienny, o kobiecie'.

Adi. do *berme* *bermene*.

W.B. — F.S.

bërme *bërmenē* 'noszenie', 'ciężar noszony, naręcze, wiązka, toból', 'plód'

~ pol. *brzemie* *brzemienia* od XIII w. 'ciężar, ładunek', przen. 'ucisk', stpol. też 'duży toból do noszenia na plecach', 'naręcze, wiązka np. drzew, słomy' (dziś dial.), 'nabrzemie', *wstąpić w brzemie* 'zajść w ciążę', u L. *brzemie kobiece* 'noszenie kobiet, plód w żywocie matczynym', dłuż. *brēme* (dial.

b'ème -*mèna* 'ciężar, ładunek, jarzmo, toból, tłumok, wiązka; miara zbożowa (der Malter = 12 Scheffel)', głuź. *brëmjo -mjenja* (dial. *brjemje*, Michalk Neustadt) 'ts.', czes. arch. *břímě břemene : břemena* (nowotwór czes. *břemeno*; stczes. *břiemě*) 'ciężar, ładunek, toból', przen. 'ciężki obowiązek', dial. laskie *narodili se v jednom břemeně* 'są bliźniakami', (podobnie w sła. dial.), sła. arch. *bremä* (nowe wtórne *bremeno*) 'ciężar, ładunek, brzemie';

sł. *brème -mèna* 'ciężar, toból, tłumok, wiązka; płód w łonie matki', przen. 'ciężki obowiązek, obciążenie, danina', *v velikem bremenu* 'bliska porodu, rozwiązania', sch. *brème brēmena* pl. *bremèna* (od XII w.) 'onus, ciężar noszony zwykle na plecach, ramionach, brzemie, wiązka; płód w łonie matki; przen. męka, trud, ciężki obowiązek', przestarz. 'danina, podatek', dawne i dial. 'miara ciężaru' (np. siana, słomy), scs. *бремѣ бремѣнѣ* 'ciężar (też przen.), ładunek; onus, sarcina, merces', bułg. *брѣме* pl. *бремена* 'ciężar, ładunek' ('toból, naręcze, wiązka'), przen. 'męka, cierpienie, smutek', maced. *брѣме* 'ts.',

rus.-cs. *берѣма* 'ciężar, naręcze, wiązka, toból, tłumok, onus, fascis, sarcina', ros. dial. i pot. *берѣмя* (w języku liter. z cs. *брѣмя* przestarz.) -*мени* 'ciężar, wielkie naręcze, wiązka, toból; brzuch zwłaszcza kobiety brzemienniej; brzemienność; ciąża; mnóstwo', *берѣмя положитъ* 'spowodować ciążę' (SRNG), stokr. XVI—XVII w. *берѣмѣ* 'ciężar, brzemie; naręcze, wiązka' (Тумѣнко; ukr. dawniejsze *брѣмя -ени* 'ciężar, brzemie' z cs.), brus. *бярѣмя* n. 'naręcze, wiązka'. ~

Por. 1. *bermъkъ*, zwykle *obermъkъ*: ros. dial. *oberémok -mka* 'wiązka, naręcze' (Dal), ukr. *oberémok -mka* 'ts.', dial. też *oberém -mu*: *berémok -mka* 'ts.', brus. *абярѣмак -mka* 'ts.', dial. *берѣмо, oberémok* 'ts.' (Nosovič),

~ ukr. *oberéménok* 'naręcze, wiązka' (Žel.);

2. coll. *bermenje* : *bermje* (o budowie zob. s. 85—6): czes. *břemení* n. (Jungmann), sch. *brēmēnje* (RSAN);

ros. dial. *берѣмье -мья* 'wiązka drewna' (SRNG). ~

Derywat od pierwiastka **bher-* 'nosić, nieść' (zob. *berati berō*) z zachowanym podstawowym znaczeniem 'nosić'. Budowa jak w *sēmę, vymę, znamę*. Pierwotnie nomen actionis 'noszenie', stąd nomen acti 'to, co się nosi, nieść' > 'ciężar, płód'. Intonacja akutowa wskazuje na prapostać **bherō-*, najbliższą więc stoją wed. *bhārīman-* 'niesienie, otrzypywanie', por. też gr. *φέρμα -ατος* n. 'to, co się nosi: płód w łonie matki, płód ziemi'. Zob. s. 126—7.

Meillet RS II 62, Trubeckoj MSL XXII 253—7, Isačenko Studie Havránek 121—2, Mátl ib. 143. B.Sz. — F.S.

bermęćsko zob. *bermenъce*

bermъce zob. *bermenъce*

bersky berskove : zach. *berskyn'i* 'niewielkie drzewo owocowe z rodziny różowatych *Prunus persica*; owoc tej rośliny'

bersky: ~ pol. dawniejsze *brzaskiew* (u L. bez przykładu z oboczną postacią *broskiew* powstałą ze zmieszania z wyrazem innego pochodzenia *broskiew* 'kapusta ogrodowa, *Brassica oleracea*'), stczes. *břěskev* f. '*Prunus persica*', dziś *broskiev* 'ts.' (z kontaminacji z *brosky* '*Brassica*', Šmilauer NŘ XXVI 171, Machek ČSR 113, ES), dial. *broskva* 'ts.', sła. dial. *breskev, breskva* '*Prunus persica*';

sł. *břeskev -kve* : *brěskva* '*Prunus persica*', sch. *brěskva* od XVIII w., dial. zach. *briskva* 'ts.' ~

Z wtórną zmianą znaczenia (por. Vasmer REW I 78): ros. *берескэд* (Dal) 'łoczyga pospolita, *Lapsana communis*'.

berskyn'i (o budowie p. *berkyn'i*): ~ stpol. XV w. *brzoskini*, *brzoskinia*, *bro-skinia* (ta ostatnia postać, notowana jeszcze u Mącz. 205 b, ze zmieszania z wyrazem innego pochodzenia: *broskiew* zob. *bersky*, *brosky*), dziś pol. *brzoskwini* notowane od XV w. (oparte na postaci *brzoskiew* *brzoskwi* zob. *bersky*; z pol.: ros. dawniejsze *броскви́на* 'Persica vulgaris', u Dala *бруски́на* jako pld., ukr. dial. *бруски́на*, *броскви́ня* może i *брескви́ня* 'morela', por. stpol. *brzeskinia*), sła. dial. *breskińa* (Kálal, Buffa Dlhá Lúka, Sipos Bükk-Gebirge), w języku liter. *broskyńa* (ze zmieszania z *brosky* p. wyżej). ~

Por. w tym samym znaczeniu 'Prunus persica' dłuż. *brasken*, dawne u Megisera *bręsk*, głuź. *bręšk* : *bręska*, *bręška*, *brjóška*; sła. adi. *bręskov* 'brzoskwiniowy', sch. dawne wyjątkowe *bręskov*.

O ukr. *брóска*, dial. *борóска*, *брéска* zob. Rudnyčkyj ED 3, 217.

Ostatecznym źródłem jest łac. lud. *pers(i)ca*, zaświadczone od III w. Najwcześniej zaświadczona postać germ. śrwniem. *pfirsich* XII w. (dziś niem. *Pfirsich* 'brzoskwini') nie wyjaśnia całkowicie psł. *bersky*. Budowa jak w innych starych nazwach roślin, zob. *berky*, *myky*, *tyky*.

Kiparsky GLG 120—2 (z przeglądem dawniejszej literatury), Machek ČSR 113. F.S.

berskyn'i zob. **bersky**

bersta : **berst** : **berstě** 1. dial. pń. 'zwierzchnia kora brzozy, liber, cortex betulae'

W tym samym znaczeniu:

brzosta: ~ pol. prowinc. wsch. *brzosta* (SWil.);

ros. *берэ́ста* : *берэ́ста* : *берэ́ста*, brus. *бярóста*. ~

bersto: ~ strus. *берэ́сто*, ros. dial. *берэ́сто* : *берэ́сто* : *берэ́сто* (SRSO 35, Melničenko Jaroslavl), ukr. dial. zach. *berésto*, por. pol. dial. kasz.-sli. *bróstw'o*, a może i stpol. *brzosto, zaświadczony tylko gen. sg. *brzosta* (u Cygańskiego r. 1584, BPP 64 s. 241, 451—2), nom. sg. możliwy więc też *brzost zob. niżej; por. także stpol. w XIV w. *brzosc* 'pławik sieci' (dla Słow. stpol. I 171 niejasne) < *berstje, budowa jak w pol. *pluco* 'narząd oddychania, pulmo' : stpol. i dial. *pluto* 'pławik, pływak sieci, korek', zob. *plut'e* : *pluto*. ~

berstě: ~ stpol. w XV w. wyjątkowo *brzost* (Słownik stpol. I 172 rekonstruuje znaczenie 'kij, łyko do wiązania' jako niepewne), wyjątkowo także i w XVI w. (SP XVI IBL);

ukr. *берест* (akcent zapewne wtórny pod wpływem *berstě* 'Ulmus'). ~

Najprawdopodobniej pierwotnie przymiotnik od pierwiastka tego samego co *berza*. Sufiks *-tě* jak w psł. *žl'tě*, *zoltě*, *bolto*.

Moszyński JP XXXV 125.

B.Sz. — F.S.

berstěnz adi. pń. 'z kory brzostowej', też wtórne subst. 'naczynie z kory brzostowej'

~ pol. (SW) *brzościany* 'z kory brzostowej';

ros. *берестяный* : *берестяной* 'zrobiony z kory brzostowej', ukr. *берестяний*, brus. *берасцяны* 'ts.'

Substantywizowane adi.: pol. dial. *brześcian* 'stary rozbity garnek, opleciony wokoło łykiem' (Karłowicz SGP: z terenów białoruskich);

ros. dial. *берестян* 'przedmiot zrobiony z kory brzostowej; naczynie oplecione korą brzostową (pskowskie); dziesięć z kory brzostowej' (Dal, SRNG). ~

Tu też wsch. słow. *berstěnska* 'naczynie, pudełko z kory brzozonej': ros. dial. *берестянка*, ukr. dial. *берестянка*, brus. *берасцянка*.

Por. także z suf. *-enъ* : *-ynъ*: ros. dial. *берестень* (wg SIAN gen. *-стня* : *-я*) 'rzecz zrobiona z kory brzozonej, naczynie z kory brzozonej', brus. dial. *берасцянь -еня* 'wielki garnek opleciony korą brzozonej'.

Od *bersta* 'kora brzozonej'. Por. też *berstěna* 'brzostowy, ulmeus': pol. dial. *brześciany* 'brzostowy' (Karłowicz SGP: Tykocińskie), stsch. *bresten* 'ulmeus' (2 razy w XI w. w nazwie potoku i nazwie miejscowej, RJAZ).

B.Sz. — W.B.

bersto zob. *bersta*

berstovъ 'ulmeus' adi. poss. do *bersta* 'Ulmus'

~ pol. *brzostowy* (od XVI w.), sła. *bréstovŷ*;

słc. *brěstov*, sch. *brěstov* (od XIII w.; dial. sztok. i czakaw. *brěstov -ōva -ōvo* Elezović Kos.-Met., Rasprave JAZU I 22), cs. późne *bráctovъ*, bułg. *брѣстѡв* (dial. zach. też *brěctmōs*), maced. *брестов* (dial. też *brěctmōs* Vi-
doeski Kumanovo 111);

rus.-cs. *брестовым*, ros. *берестовый* (SIAN), ukr. *берестовий*. ~

Por. 1. sch. dawniejsze (np. Della Bella) *brijestan brijesna* : *brjestni* = *brěstov*.

2. adi. poss. do *bersta* 'cortex betulae': ros. *берестовый* 'zrobiony z kory brzozonej', ukr. *берестовий* 'ts.', brus. *берастовы* 'ts.'

Do *bërsta* 'Ulmus' (zob.).

W.B.

berstъ 1. zob. *bersta*

bërstъ 2. 'drzewo liściaste, gatunek wiązu, Ulmus'

W tym samym znaczeniu (zwykle *Ulmus campestris*): ~ pol. *brzost -u* 'wiąz górski *Ulmus montana*', stpol. od XV w. wg Rostafińskiego Symbola I 143 '*Ulmus campestris*' (w tłumaczeniu Crescencjusza Ksiąg o gospodarstwie r. 1549 przeciwstawiany *wiązowi* wysokością i szerokością), u Karłowicza SGP I 128 pln., też kasz., czes. *brěst -u* także dial., stezes. *brěst -a* : *-u*, sła. *brést -a* (też dial.);

słc. *brěst -a* (też dial.), sch. *brěst brěsta*, loc. *brěstu* od XIV w. (także dial.), już w XI w. w nazwie miejscowej, bułg. *брѣст брѣстѡм*, dial. też *brěctmō* (Stojkov Banat), maced. *брѣст*, dial. *br'ās*, *br'qstō*, *br'āst br'astōt* (Małeckii SW II 10);

ros. *берест -a* (też u Dala), ukr. *берест -a* (dial. łemk. 'brzoza', Stieber AJLemk. IV m. 171), brus. *berast -a*. ~

Od pierwiastka tego samego co *bërza*, ze zmianą intonacji (*bërz-tě). Dokładne odpowiedniki: goc. *batrhts*, stwniem. *berakt* 'jasny, błyszczący'.

Rostafiński Symbola I 143, Berneker SEW I 52, Vasmer ZslPh II 57—8, Machek ŌSR 129—30. Por. zastrzeżenia i próbę innego objaśnienia: K. Mo-
szyński JP XXXII 195, XXXV 123—5, PZJP 32—3 (zob. też Verdiani
Botanica e linguistica..., 1959, 59—60). B.Sz. — F.S.

berstje coll. 'brzosty, ulmi, las brzostowy'

~ pol. częsta NM *Brzeście*;

słc. *brěstje* 'las brzostowy' (też dial. w Karyntii) : *brěstŷje* 'ts.', sch. *brě-
ješće* coll. 'ulmi' od XIV w. (u Vuka pld.) : *brěšće*, u Belostenca XVII—
XVIII w. *brěstŷolje* 'ts.', cs. *brěstie* coll., bułg. *brěctmъ*, maced. dial. *br'astě*
'ts.' (Małeckii SW);

strus. NM *берестня*. ~

Coll. od *berstz* 2. (zob.). Zob. s. 85—6.

F.S.

berza 'drzewo liściaste, zwykle o białej łuszczącej się korze, *Betula*'

W tym samym znaczeniu: ~ pol. *brzoza* od XV w., połab. *breza*, dluž. *br'aza*, głuż. *bréza*, czes. *bříza*, stczes. *bříeza*, ślą. *breza*;

śle. *bréza*, sch. od XIII w. *brëza* wsch. i pld. (ikawskie *bríza*), bułg. *брезá* dial. też *брéза*, *бep'áza*, maced. *бpeза*;

ros. *берéза*, ukr. *берéза*, brus. *бapóза*;

jako m.: śle. *brëz -éza*, sch. *brëz m.* (nie tylko u Belostenca, Jambrešicia, wyjątkowo w XIX w., RJAZ I 632, ale też dial., RSAN). ~

Odziedziczony wyraz ie., pierwotnie f. o temacie na -o-: *bherag'os*. Na gruncie poszczególnych języków ie. uległ wtórnym przekształceniom zmieniając bądź formę, bądź rodzaj. W psł. przeszedł do tematów na -a- (por. *snzcha* < ie. *snusos*). Najbliższe odpowiedniki (w tym samym znaczeniu): łot. *bērza*: *bērzs*, *bērzs*, stpr. *berse*, lit. *beržas*, stnord. *bjork f.* (**bheragā-*), stwn. *birihka* (**bheragā-*), stind. *bhūrja*- m. (z odmiennym zredukowanym wokalizmem), oset. *bārz*. Pierwotne znaczenie 'błyszcząca, biała' (brzoza wyróżnia się swą jasną, białą korą). Wyraz ie. nawiązuje do pierwiastka *bherag-* 'błyszczyć, biały' (zob. *berzs*).

Meillet RES III 197, SC 344, Trautmann BSW 32, Moszyński PZJP 27.

B.Sz. — F.S.

berzica dem. do *berza*: dial. pfm. *berz'zka* 'ts.'

berzica: ~ pol. dial. *brzezica* 'brzoza' (Karłowicz SGP), dluž. *br'azyca* 'pojedyncza brzoza; gałązka brzozowa', głuż. *brézyca* 'brzoza', czes. dial. *březica* dem. (Bartoš DSM);

śle. *brëzica* dem., sch. *brëzica* dem., też *Brëzice* NM, bułg. *брез'ица* 'brzoza' (Gerov, Mladenov BTR);

ros. dial. *берэз'ица* 'sok brzozowy' (Dal, Pskov. Slov.), 'zagajnik brzozowy' (Pskov. Slov.). ~

berzka: ~ pol. *brzózka* dem. od XVI w., dluž. *br'azka* dem., *br'azki* pl. też 'lasek brzozowy', dial. 'brzozowe gałązki do majenia', czes. *břízka* dem. (już stczes. *Březka* NM: *Břízka* NO), ślą. *briezka* dem.;

ros. *берэзка* dem., dial. 'gałązki brzozowe' (Pskov. Slov.), też w nazwach roślin, np. 'powój polny, *Convolvulus arvensis*', ukr. *берізка* dem., *берэзка* 'powój, *Convolvulus*', brus. *бapóзка* dem., też 'powój, *Convolvulus*'. ~

Por. sch. *brëzika* 'brzoza' (RSAN).

Od *berza* (zob. s. 94—5, 98—9).

W.B. — F.S.

berzina 'las brzozowy, zarośla brzozowe; gałązki brzozy; drewno brzozy': 'pojedyncza brzoza'

~ pol. *brzezina* 'las brzozowy, zarośla brzozowe, brzozy w lesie; cięte gałązki brzozy; drewno brzozy' (od XV—XVI w.), przest. i dial. też 'brzoza, *Betula alba*' (od XVI w.), połab. *no brizajno* (loc. sg.) NT, dluž. *br'azyna* 'lasek brzozowy; drewno brzozowe', głuż. *brézyzna* 'lasek brzozowy', czes. *březina* 'brzozowy las, gaj, zarośla brzozowe' (od XIV w.), dial. też 'brzoza' (Hruška DSCh), ślą. *brézina* 'las brzozowy', dial. 'gałązki brzozy' (Buffa Dlhá Lúka);

sch. rzadkie *brëzina* 'brzoza, gałązki brzozowe' (RJAZ z XIX w.), w RSAN 'brzozowe drewno', też *Brëzine* NM;

ros. przest. i dial. *берэзіна* 'zrąbana lub zwalona brzoza', dial. 'pojedyncza

brzoza; wielka brzoza, zrąbana brzoza, pień brzozy; drewno brzozy; pręt, kij brzozowy; gałązki brzozowe' (Dal, SRNG, Pskov. Slov.), ukr. *березина* 'las brzozowy; zrąbana lub zwalona brzoza, drzewo brzozowe', dial. też 'brzozowe gałązki' (Hrinčenko, Slav. Leks. 74: -*uná*), iemk. *березинá* coll. 'brzozy' (Stieber AJLemk. IV m. 171, koment. s. 5), brus. *бярэзіна* 'brzoza'. ~

Por. z rozszerzeniem -ov-: czes. *březovina* 'las brzozowy' (Jungmann), też *Březovina* liczne NM, sło. *brězovina* 'ts.; drewno brzozowe', sch. *brězovina*: *brězovina* 'drewno brzozowe', dawne coll. 'brzozy'.

Pierwotne coll. od *berza*, o budowie zob. s. 120—3. Por. lit. *beržynas* m., lot. *bērziens* m. 'las brzozowy' (Lohmann KZ LVII 44). W.B. — F.S.

berzovъ 'związany z brzozą, dotyczący brzozy, z brzozy zrobiony, betulinus, cum betulis, e betula factus, betulae'

~ pol. *brzozowy* od XV w., dłuż. *brázowy*, głuź. *brězowy*, czes. *březový*: *břízový* (już stczes. *břézový* od XV w.), sła. *brezový*;

sło. *brězov*, sch. *brězov* od XIV w., bułg. *бръзов*: *брѣзов*, maced. *брѣзов*;

strus. *березовый* od XII w., ros. *берѣзовый*, ukr. *березовий*, brus. *бярэзавы*. ~

Przymiotnik ten substantywizowano przy pomocy kilku suf. (niektóre z tych formacji mogłyby być już psł.), stąd:

berz-ov-ica 'coś z brzozy, np. sok brzozowy, kij brzozowy; miejsce porośnięte brzozami' (o budowie zob. s. 98—9)

~ stpol. XV w. niepewne *brzozowica* 'łąka, na której rosną brzozy', czes. dial. *březovica* 'sok brzozowy', *Březovicé* NM (już stczes.), sła. dial. *brezovica* 'sok brzozowy', też 'kij, pręt brzozowy';

sło. *brězovica* 'sok brzozowy; pręt brzozowy', sch. *brězovica* 'pręt brzozowy', dial. też 'gatunek trującego grzyba' (RSAN), częste NM i NT (góra, rzeka), bułg. *Брѣзовица* NM (BER I 76);

ros. *берѣзовица* (dial. też *берѣзовица*) 'sok brzozowy; napój z tego soku', ukr. *березовиця* 'sok brzozowy'. ~

berz-ov-aka 'coś z brzozy, np. przedmiot zrobiony z kory brzozowej lub gałązek brzozy' (o budowie zob. s. 94—5)

~ pol. dial. kasz. *brzozówka* 'tabakierka z kory brzozowej', głuź. *Brězówka* NM, czes. *březovka* 'tabakierka z kory brzozowej; miotła brzozowa; pręt brzozowy', u Jungmanna też 'gatunek grzyba, opieńka, *Agaricus campanulatus*', dial. wałaskie 'sok brzozowy', rzadkie *břízovka* 'pręt brzozowy', sła. wsch. *Brezufka* NM;

sło. *brězovka* 'pręt brzozowy; sok brzozowy', sch. *brězovka* 'gatunek trującego grzyba, *Lactarius torminosus*; ptak *Tetrao tetrix*';

ros. *берѣзовка* 'wódka, nalewka brzozowa', dial. 'sok brzozowy; ptak sowa, *Surnia ulula* i świstunka, *Phylloscopus sibilatrix*', ukr. *берѣзівка* 'nalewka brzozowa', dial. bojk. *берѣзівка* 'brzoza'. ~

berz-ov-ica 'pręt brzozowy, las brzozowy' (o budowie zob. s. 99—101)

~ pol. dial. kasz. *Brzozve* NT (pole i las brzozowy), głuź. *brězovec* 'pręt brzozowy, gałązka brzozowa', czes. dial. *březovec* -*vca* 'ts.', sła. *brezovec* -*vca* 'ts.';

sło. *brězovec* 'kij, pręt brzozowy; bot. Rotwurz, tormentilla', sch. *brězovac* -*ovca* 'pręt brzozowy', dial. 'las brzozowy', 'grzyb *Lactarius torminosus*', liczne NM (RJAZ);

strus. *березовиць* NM, ukr. *Березовиць* NW. ~

berz-ov-ika 'las brzozowy; coś związanego z brzożą' (o budowie zob. s. 90—1)

~ pol. reg. *brzozowik* 'sok brzozowy' (SJP PAN), dial. kasz. (z wtórnym suf. *-nik*) *břozovník* 'las brzozowy';
 sch. *brzodvik -ika* 'las brzozowy', też NM (RJAZ);
 ros. *берѣзовик* 'grzyb podbrzeźniak, *Boletus scaber*', dial. też 'las brzozowy; sok brzozowy; chrząszcz majowy; gatunek cietrzewia', brus. *бярѣзавік* (u Nosoviča *бѣрѣзавік*) 'sok brzozowy', dial. *березовік* 'marzec' (Nosovič). ~
 Adi. poss. do *berza*.
 Por. *berzyna*. B.Sz. — W.B. — F.S.

berzozolъ dial. wsch. 'miesiąc marzec (Martius) lub kwiecień (Aprilis)'

~ strus. *березозоль* już w r. 1144 'kwiecień' (u Srezn. też bez przykładu os. *спазозоль* 'ts.'). ros. dawne *березозъль березозоль* 'marzec lub kwiecień' (Dal, SIAN, w SRNG nie notowane), ukr. dawne *березозоль* (r. 1691, Rudnyckij ED 2, 110), dawne i dial. *березозіа -зольа, березозіль -зольа*, skrócone: *березіль -зольа, бѣрезіль -зіля* 'marzec', dawniej też 'kwiecień' (transpozycją skrótu ukr. jest rzekomo pol. *brzezol* 'marzec' w Słowniku pol.-ros. C. Kondratowicza, Petersburg 1775 zob. Obrębska-Jabłońska SO XX 2, 109—13).

Złożenie z *berza* + *zola* 'popiół'. Nazwa nawiązuje do pierwotnej żarowej uprawy roli, podstawowe znaczenie 'pora palenia drzew i sporządzania popiołu (psł. *zola*) brzozowego, służącego za żyzną warstwę gleby pod zasiew'. — Rus.-os. *спазозоль* 'kwiecień' z adideacją drugiego członu drogą etymologii ludowej do *zor'a* 'aurora, lux'.

Miklosich SM 2—3, Hensel, Słowiańszczyzna średniowieczna, Poznań 1952, 19, Obrębska-Jabłońska, l. c., Hołyńska PJ PAN 51 s. 35—9. — Miklosich LP 17 interpretował jako „betularum viriditas i. e. mensis, quo betulae virescunt“ (por. też Vasmer REW I 77). B.Sz. — F.S.

berzъ dial. zach.-płd. 'koloru brzozy, z białymi plamami, pręgami'

~ pol. dial. *Brzeza* 'nazwa krowy' (Karłowicz SGP I 128 z Krakowskiego zob. niżej), czes. dial. *březъ* (= *březavá kráva*) 'z białym grzbietem i brzuchem', *brezo* 'wół tejże barwy';

śle. *bręza* 'nazwa krowy albo kozy z białymi pasmami', sch. dial. *brēz* m., *brēza* f. wsch. i płd. nazwa i imię domowych zwierząt o sierści podobnej kolorem do brzozy, np. białych z czerwonymi plamami, czy też z białymi albo czarnymi pręgami na głowie', ikawskie *brīza* 'kobyła z białym nosem', bułg. *бръз* pl. *бръзу* 'z białą plamą na czole (o bawole)', zach. *Brēza* 'imię bawolicy z białą plamą na czole', maced. *брез* 'z białą plamą na głowie', *brēza* 'biała plama na głowie zwierzęcia'. ~

Derywaty: ~ pol. dial. *brzeziaty* 'obojętnej maści z białą pręgą wzdłuż grzbietu', rzadziej 'pstry' (Zaręba NB 68), *brzezula* 'krowa o grzbiecie i brzuchu białym' (= *krowa*) *brzezawa* (u Karłowicza SGP I 127, np. z Ropczyckiego), czes. dial. *březavý, březistý* 'z białym grzbietem i brzuchem (o krowie)', *brēzul'a* nazwa krowy, u Jungmanna *brēzka* nazwa krowy, śla. dial. *brēzavý* 'z białymi łatami, plamami (o wole, krowie)';

śle. *brēzast* 'z białymi pasami (o bydle, kozach)', sch. dial. *brēzast, brēzav* = *brēza* (zob. wyżej). ~

Por. też pol. NM *Brzoze*, nazwisko *Brzozy* (Bajerowa, Onomastica III 1—42, 293—323, Taszycki PSS III 51—4, Rozprawy IV 285—8), strus. NM *березын*.

Stary ie. przymiotnik ściśle związany z nazwą brzozy zob. *berza*, por. goc. *batrhts* 'jasny', alb. *bardh* 'biały'. — Zob. *bręzg*.

BER I 85, Pokorny IEW 139.

F.S.

berzka zob. **berzica****berzje** n. 'zagajnik, las brzozowy'

~ stpol. *brzezje* n. 'las brzozowy' (XV w.), do dziś częsta NM *Brzezje*, czes. *březí* n. 'zagajnik, lasek brzozowy' (od XIV w. w NM, też dial., np. Bartoš DSM, Hruška DSCh): *břízí* n. 'gałęzie brzozy, brzezina', śla. *brezie* n. 'gaj brzozowy';

śle. *bręzje* n. 'las brzozowy', sch. *brēzje* n. 'ts.' (RJAZ, RSAN), też częsta NM, bułg. *Брѣзје* NM (BER I 76);

strus. *берѣзје* NM, ros. dial. *берѣзье*: *березьѣ* n. 'las brzozowy; gałęzie brzozowe' (SRNG, Pskov. Slov.). ~

Por. też z rozszerzeniem -ov-: czes. *břízoví* n. 'gałęzie brzozy': *březoví* n. 'lasek brzozowy', śle. *brézovje* n. 'lasek brzozowy', sch. *brēzōvlje* n. coll. 'ts.' (RSAN), dawne *brezovje* n. (np. u Belostenca XVII—XVIII w.) 'teren, gdzie jest wiele brzóz', ros. dial. *березовье* n. coll. 'brzozowe drzewa'.

Coll. do *berza* (zob. s. 85—6).

W.B. — F.S.

berzyna 'z brzozą związany, dotyczący brzozy, betulinus, cum betulis'

~ pol. dial. kasz. *brézni* 'brzozowy', głuź. *Brėzna* NM, stczes. *Březno* NM, u Jungmanna też *Března* NM;

sch. dawne *brezan* 'brzozowy' (tylko u Stulicia), też NM np. *Brėznā Gōra*, *Brėzna* (RJAZ);

strus. *березьно* NW (XII w.). ~

Urzecznikowione przymiotniki *berzyna* 'miesiąc kwiecień': śrbułg. *спразень* (Ochrydzki Apostoł XII w., cyrylicycki dopisek w Ass.), rus.-cs. *березнь* 'ts.' XII w. (zob. *berzyna*).

Przymiotnik ten substancywizowano przy pomocy kilku suf. (niektóre z tych formacji mogłyby być już psł.), stąd:

berznica 'miejsce porośnięte brzozami, las brzozowy' (o budowie zob. s. 98—9)

~ pol. *Brzeźnica* częsta NM, NT i NW (już stpol. Taszycki Rozpr. IV 177), stpol. wyjątkowe *brzeźnica* 'las brzozowy' (XIII w.), dial. 'gatunek gruszek', dłuż. *Brėznica* nazwa prowincji, czes. *Březnice* NM i NT od XIV w.;

śle. *brėznica* 'gatunek gruszek, gatunek jabłek', sch. *Brėznica* NM i NW od XVI w., *Breznice* NM XIII w., bułg. *Брѣзница* NM (BER I 76);

ukr. *березниця* 'las, zagajnik brzozowy'. ~

berzniko 'coś związanego z brzozą; gałązki brzozowe, las brzozowy, miejsce porośnięte brzozami' (o budowie zob. s. 90—1)

~ stpol. *brzeźnik* 'las brzozowy' (XV w.), głuź. *brėznik* 'gatunek motyla, Birkenfalter', czes. dial. *březník* 'las brzozowy', stczes. NM XIII w.;

śle. dawne *brėznik* 'marzec', sch. *Brėznik* NM, bułg. *Брѣзник* NM, już stbułg. *спразникъ* od XI w.;

strus. *березникъ* 'las brzozowy' (?) XV w., ros. *березник -а* (dial. też *березник -á*) 'zagajnik, las brzozowy', dial. 'pastwisko na miejscu lasu brzozowego; gałązki brzozy; gatunek grzyba', ukr. *березник березника* 'las brzozowy' (też dial. bojk. Slav. Leks. 74), brus. *бярэзник* 'las brzozowy; gałęzie brzozowe'. ~

berzyna 'coś związanego z brzozą; zagajnik, las brzozowy, gałęzie brzozy' (o budowie zob. s. 89—90)

~ pol. *brzeźniak* 'zarośla z młodych brzóz, zagajnik brzozowy; gałęzie młodych brzóz', dial. 'rodzaj grzyba', głuź. *brėznak* 'gatunek motyla, Birkenfalter', czes. *březňák* 'piwo marcowe: zając marcowy';

ros. березняк -á 'zagajnik, las brzożowy' od XVI—XVII w., ukr. березняк -á 'gaj, las brzożowy', brus. dial. березняком adv. 'wzdłuż lasu brzożowego' (Nosovič). ~

Od *berza* (zob. s. 210), por. lit. beržinis 'brzożowy' : béržas 'brzoza'.

Por. *berzovъ*.

B.Sz. — W.B. — F.S.

berzyna 'miesiąc marzec (Martius) lub kwiecień (Aprilis)

~ czes. březien -zna 'marzec' od XIV w. (stąd stpol. wyjątkowe w BZ *brzezieň* 'ts.', Nehring AslPh VI 180, Urbańczyk BZ 91, Obrębska-Jabłońska SO XX 2, 109—10);

śle. brēzen brēzna 'marzec' od XVI w. (też dial.: Karyntia, Górna Kraina), dial. także 'kwiecień';

ros. березень -зня dawne 'marzec; kwiecień' (SIAN), ukr. березень -зня 'marzec', dawniej i dial. też 'kwiecień'. ~

Por. 1. z rozszerzeniem -ov-: ukr. dial. березівень -вня 'kwiecień',

2. z innymi suf.: śrbułg. брѣзон 'kwiecień' (Kalendarz tьrnowski r. 1275, BER 76), es. z XIV w. брѣзонъ 'ts.'; śle. brēznik 'marzec', brus. dial. березовік 'marzec'; bez suf. -jъ: berzyna 'kwiecień': śrbułg. брѣзень (Ochrydzki Apostoł XII w., cyrylicy dopisek w Ass.), rus.-es. брѣзнь XII w.

Substantywowany za pomocą suf. -jъ (zob. s. 80—1) przymiotnik *berz-yna* (< *berza* 'brzoza'), urzeczownikowiony także i bez suf. -jъ w tym znaczeniu, por. wyżej śrbułg. брѣзень. Pierwotne znaczenie 'okres brzoż, okres, kiedy brzoza zaczyna puszczać pitny sok', por. es. брѣзосокъ (zamiast *брѣзосокъ) 'kwiecień', brus. dial. соковік 'marzec', lit. sūtekis 'czas, kiedy drzewa (zwłaszcza brzoza) puszczaają sok', przestarz. 'kwiecień' : sulà 'sok brzożowy'.

Miklosich SM 2—3, K. Moszyński KLS² I 27, II 1, 152—3, Hołyńska-Baranowa PJ PAN 51 s. 33—5, Grafenauer Slovenski Etnograf 1962, Stabej Loški Razgledi XIII, 1966, 77.

B.Sz. — W.B. — F.S.

berzaninъ *berzanina* 'mieszkaniec brzegu, wybrzeża, incola ripae'

~ pol. dawne *brzezanin* -na 'ten, kto mieszka na brzegu; mieszkaniec miejscowości Brzeg' (L., stąd czes. u Jungmanna brēzanin -na 'ts.'), *Brzeżany* NM, stozes. brēžėnin 'ten, kto mieszka na brzegu', *Břěžėné*, *Břěžany* pl. NM (Gebauer Sl., Profous MJČ I 190—2);

śle. brēžān -žāna 'mieszkaniec brzegu, wybrzeża', sch. dawne brēžānin 'mieszkaniec gór' (Stulič), *Brēžānin* NO (RSAN), *Brēžāni* pl. NM (RJAZ);

strus. березане pl. 'mieszkańcy brzegu, wybrzeża', ros. dial. березяне : березяна -жан pl. 'mieszkańcy wybrzeża', *Березяну* NM (Vasmer RGN I 349), ukr. Березяне NM (l. c.). ~

Ze stbułg. *Berzane: gr. NM Βερζανή (Vasmer SG 214), por. też dawną nazwę grodu w okolicy Skopia Βέρζανα < *Berzane (Georgiev VBE 70).

Od *berzъ*, o suf. zob. s. 119.

W.B.

berzistъ zob. *bergovitzъ*

berzъskъ, berzъkъ zob. *berzъ*

berzyna *berzyna berzyna* : *bergovъ* *bergova bergovo* 'dotyczący brzegu, do brzegu się odnoszący, na brzegu się znajdujący, rosnący, litoreus, litoralis'

berzyna : ~ pol. *brzeżny* od XV w. (już w XIV w. *brzeżne* 'rodzaj opłaty'), czes. przestarz. brēžni od XVI w., dawne u Jungmanna też brēžny, śla. brēžny;

śle. brēžen -žna -žno, sch. brīježni, scs. брѣжнь (Supr.), bułg. брѣжен (BER I 85);

strus. XIV—XV w. березъныи, ros. przestarz. i dial. березной -ная -ноя, dial. także березный : березный (SRNG), ukr. dial. березний : березний (Hrinčenko, Żel.). ~

Por. brus. dial. березняк -кы 'droga brzegiem rzeki' (Nosovič).

bergovъ: ~ pol. *brzegowy* od XVII w. (L.), dial. kasz. *břeg*ovï* : *břeg*ovï* (Lorentz PW), głuź. *brjohowy* (Pfuhl), czes. *břehový* od XV w., sła. *brehový*; sch. *Brègovo* NM (RJAZ), bułg. *брѣзове*, *Брѣгово* NM (BER I 85);

ros. *береговой -ая -ое* (też dial., Dal, SRNG), ukr. *береговий -а -о*, brus. *бєрагавы*. ~

Adi. od *bergъ*.

W.B.

berъba dial. pld. 'zbieranie, zrywanie owoców'

~ sła. *bęrba* 'zbiór winogron, winobranie', sch. *berba* 'zbiór owoców, zwłaszcza winobranie' od XVIII w., u Vuka z Wojwodiny, bułg. dial. *берба* 'zbiór, zrywanie owoców; okres zbioru owoców' (Gerov), maced. *берба* 'zbiór owoców, zwłaszcza winobranie'.

Od *berъ* *brati* (o budowie zob. s. 61—2).

Orzechowska MS PAN 8 s. 181.

F.S.

besěda 'pogawędka, rozmowa; spotkanie towarzyskie, uczta'

~ pol. od XV w. *biesiada* 'spotkanie towarzyskie, uczta, convivium', w XVI w. też 'uciecha, żart, krotochwila', 'rozmowa, pogawędka, dysputa', dial. śląskie *wiesiady* 'pogawędka, zebranie towarzyskie', kasz. *besada* : *vesada* 'wesele, uczta weselna' (Sychta SK), głuź. *bjesada* 'rozmowa, pogawędka, spotkanie towarzyskie' (niekoniecznie z pol., por. Mucke HLF 66), czes. *beseda* 'rozmowa; towarzyskie spotkanie, zabawa towarzyska; nazwa tańca; klub towarzyski', stczes. od XIV w. *besěda* 'pogawędka, rozmowa; miejsce rozmów', sła. *beseda* 'pogawędka, spotkanie towarzyskie; nazwa tańca', arch. też 'zabawa, wieczorynka', dial. wsch. *besěda* 'rozmowa' (Buffa Dlhá Lúka);

sła. *besěda* 'wyraz, słowo; mówienie, mowa; rozmowa, wykład; obietnica, przyrzeczenie', sch. (notowane od XIII w.) *bēsęda* (też *bēsęda*) 'mówienie, mowa; przemówienie, kazanie; rozmowa; słowo', arch. 'zabawa z muzyką i śpiewem', dial. czakaw. *besěda*, *besěda*, *bisěda* 'słowa, wypowiedź, mowa' (Rasprave JAZU I 22, 185, HDZ I 152), scs. *вєсєдѧ* 'słowo; rozmowa; mowa, mówienie, kazanie', bułg. *бєсєдѧ* 'gawęda, pogawędka, pogadanka, wykład', dial. 'rozmowa' (Gerov Dop.: zach.), maced. *бєсєдѧ* 'pogawędka, rozmowa';

strus. od XII w. *вєсєдѧ* 'rozmowa; mowa, mówienie; miejsce siedzenia, miejsce, gdzie się siaduje; język, narzecze', ros. *бєсєдѧ* 'rozmowa, pogawędka, pogadanka', dial. (SRNG, Popov OLA 1969, 181—8) 'uczta, hulanka, przyjęcie; wieczornica, wieczorne zebranie młodzieży, dorosłych; kompania, grupa osób zebranych na pogawędkę; wesele, uczestnicy wesela; umowa między rodzicami młodej pary w sprawie małżeństwa', 'izba dla wykonywania jakiejś wspólnej gospodarskiej pracy', 'altana, altanka' (w tym znaczeniu w języku liter. dem. *бєсєдѧ*, znane też w kilku innych językach słow.), 'ławeczka, siedzenie np. dla woźnicy w wozie', *бєсєдѧ* *сам* 'pozdrowienie wchodzącego do grupy ludzi zebranych, ukr. *бєсєдѧ* 'pogadanka, rozmowa', arch. 'uczta; kompania, grupa ludzi', dial. też *бєсєдѧ* 'rozmowa, mówienie; uczta, zabawa; kompania, goście, orszak weselny', bojk. 'mowa, rozmowa, pogawędka' (Slav. Leks. 77), brus. *бѧсєдѧ* 'uczta, biesiada'. ~

Pewnej etymologii brak. Zwykle łączy się z *sěděti*, jednak ani budowa słowotwórcza, ani rozwój znaczenia wyrazu niejasne. W I członie dopatry-

wano się duratywnej part. *be-* (zaświadczonej w lit., nie znanej jednak w słow.). — Analiza morfologiczna *bes-ěda* (w nawiązaniu do abstraktów typu *mokr-ědt*, *zsl-ědt*) nie znajduje oparcia w realnie istniejących wyrazach psł. (por. u Pokornego IEW 146 *bhes-* 'chuchać, dmuchać').

Brandt RFV XXI 207, Pogodin RFV XXXIX 3, Rozwadowski RS II 104—5, Brückner SE 26—7, Berneker Zbornik Jagicia 599—600, Wanstrat ZslPh XIV 101—3, Iljinskij RFV LXII 235—9, Bezłaj ES (poskusni zvezek) 8—9.

R.L. — W.B. — F.S.

besěditi zob. **besědovati**

besědovati *besědujo* 'gawędzić, rozmawiać, mówić' (w tym znaczeniu też *besěditi besěd'o* pld., zach.), dial. pln. 'wspólnie się zabawiać'

besědovati: ~ pol. *biesiadować -duję* 'brać udział w biesiadzie, ucztować, bawić się, hulać' od XVI w., głuź. *bjesadować -duju* 'rozmawiać, gawędzić; bawić się, urządzać przyjęcie', czes. *besedovati -duji* 'wspólnie zabawiać się, gawędzić, rozmawiać' (też dial.), śl. *besedovat' -dujem* 'rozmawiać przyjaźnie, wspólnie się zabawiać' (też dial. Buffa Dlhá Lúka, Sipos Bükk-Gebirge);

śl. *besedovati -dujem* 'mówić, mieć przemówienie' (też lud.), sch. *běsjedovati -dujem* 'mówić, przemawiać, rozmawiać' od XIII w., dziś przestarz., scs. *бесѣдовати -доуѣ* 'mówić, rozmawiać', przen. 'układać się, pertraktować z kim', bułg. *бесѣдам* 'gawędzić, rozmawiać' (też dial. zach., Gerov Dop., BER I 44);

strus. od XI w. *бесѣдовати -доуѣ* 'mówić, rozmawiać; oznajmiać, ogłaszać; pouczać, mieć kazanie' (Slov. DRJ), ros. *бесѣдосамъ -дыю* 'rozmawiać, gawędzić', dial. też 'spędzać czas bez pracy, bawić w gościnie, ucztować' (SRNG), ukr. *бесѣдсаму -дыю* 'rozmawiać, gawędzić', dial. bojk. 'mówić, rozmawiać' (Slav. Leks. 77). ~

besěditi: ~ czes. dawne u Jungmanna *besediti* 'mówić', śl. dial. *besedzio* 'ts.' (Kálal);

śl. *besěditi -ědim* 'mówić', *besěditi se* 'dysputować', sch. od XV w. *běsjediti -dim* 'mówić, rozmawiać, przemawiać' (w XVI w. u Lucicia czakaw. I. sg. *besiju*), u Megisera 1603 *besiditi* 'narro' (Stachowski MS PAN 19), bułg. dial. zach. *бесѣдум* 'rozmawiać' (BER 44). ~

Denominativa od *besěda*, o budowie zob. s. 48, 57. Wyjątkowo tylko zaświadczony stary typ na *-ati*: ros. dial. pskowskie *бесѣдамъ = бесѣдосамъ* (Pskov. Slov.).

R.L. — W.B. — F.S.

besědnikъ *besědnika* 'uczestnik rozmowy, pogawędki'

~ pol. *biesiadnik -ka* 'uczestnik biesiady, ucztę' (w XVI w. też *biesiednik*), dial. kasz. *besadnik -ka* 'ts.', głuź. *bjesadnik -ka* 'biorący udział w spotkaniu towarzyskim, pogawędce, gawędziarz', czes. *besedník -ka* 'ts.', śl. *besedník -ka* 'ts.';

śl. *besedník -ka* 'mówca; obrońca, adwokat' (też dawne i dial.), sch. od XVI w. *běsjedník -ka* 'mówca' (u Vuka nie notowane), w XVI w. także 'obrońca', cs. różne *besědnikъ* 'mówca', bułg. *бесѣдник* 'uczestnik rozmowy, pogawędki', maced. *беседник* 'mówca';

strus. *бесѣдникъ* 'mówca; współuczestnik rozmowy', ros. dial. *бесѣдник -ка* 'uczestnik rozmowy, pogawędki; ukochany, adorator' (Dal, SRNG), ukr. *бѣдник -ка* 'współuczestnik rozmowy'. ~

Dobrze zaświadczone też odpowiednie fem. z suf. *-ica*: pol. dial. kasz.

besadnica, czes. dawne *besednice*, sło. *besednica* (też dial.), sch. *bəsjednica*, ros. dial. *besėdnyja*.

Od *besėdnz*, *besėda*, zob. s. 90—1.

R.L. — W.B.

besėdnz adi. od *besėda*

~ pol. *biesiadny* od XVI w., głuź. *bjesadny*;

sło. *besėden*, sch. od XVIII w. *bəsjedan*;

ros. *besėdnij*, brus. *бясėдны*. ~

Por. czes. *besedni* od XV w. < *besėd-n*'.

R.L. — W.B.

beskedz zob. *beščadz*

beskydz zob. *beščadz*

beščadz : **beskedz** : **beskydz** m. dial. pln. 'góra, grzbiet górski, wzniesienie', 'las na grzbiecie czy stoku góry'

beščadz: ~ pol. dial. *bieszczad* 'bór na górze' (L.: u górali karpaccich), *Bieszczady* pl. 'nazwa odcinka Karpat od źródeł Osławicy do źródeł Świcy', notowane od XIII w. (*Beschad* XIII w., *Byeschady*, *Byeschzadi* XV w.), w XVI—XVII w. też *Bieściad*, *Beściad*, dial. *Bieszczad* 'nazwa lasu, nazwa zalesionej góry', sła. *Beščadi*, *Bisčadi* pl. 'część Karpat między Kysucą i Laborcem' (Martinka Slovenská reč VIII 108);

ukr. *Beučad -da* 'nazwa części Karpat od Jablonki do źródeł Stryja i Latoricy' (Hrinčenko: z Zakarpac. Rusi), na Zakarpac. Rusi też *Besčedel* nazwa łąki. ~

beskedz: ~ pol. od XV w. u Długosza *Biesked*, *Bieskod*, w XVI w. *Beskieđ* 'nazwa części Karpat';

ukr. *bėcked* : *bėckem* 'góra, skała; stromizna, urwisko, rozpadlina górską; jar nie do przebycia', *bėckėda* 'stromizna, urwisko; jar, parów, wąwóz; jar nie do przebycia w lesie' (Marusenko Materiały k slovarju ukrainskich geografičeskich apellativov, Polesse 217; wyrazy sięgają daleko na wschód od Dniepru, np. na Zadnieprzu *bėukėm -my* 'stromizna, urwisko, jar nie do przebycia', *bėckėmnia* coll. 'urwiska, jary', Hrinčenko). ~

beskydz ~ pol. dial. *beskid* m. 'szczyt; grzbiet górski; góra; granica', na Śląsku 'przełęcz' (Pawłowski, Nazwy miejscowe Sądeczyny I 162), 'grzbiet górski, który można przejść' (Nitsche GTP 28), u Lindego 'bór na górze' (u górali karpaccich), *Beskid* i *Beskidy* pl. 'nazwa części Karpat od Bramy Morawskiej po Czeremosz', w postaci *Beskih*, *Beskit* zapisane już w XVI w.; w powiatach górskich *Beskid* : *Bieskid* liczne NT (nazwy góry, wzniesienia, lasu na wzniesieniu, pola, łąki), czes. dial. *beskyđ* m. 'grzbiet górski łączący dwie góry' (Přír. slov.), 'wierzchołek góry nieporośnięty lub porośnięty krzakami, kosodrzewiną' (Kott Dod. DSM, Machek ES³ 52), *Beskydy* pl. : *Beskyđ* m. 'nazwa części Karpat', sła. dial. *beskyđ* : *beskyđ* m. 'górski grzbiet łączący dwie góry; grzbiet porośły tylko krzakami, kosodrzewiną, goły wierzchołek' (Kálal), *Beskydy* pl. (SSJ VI 260) : *Beskidy* (Isačenko SRS) 'nazwa części Karpat', też *Beskyđ* w licznych nazwach gór (Martinka l. c., Polák Slovenská reč VIII 153);

ukr. dial. *bėckud* m. 'góra, skała; głęboki wąwóz, jar, rozpadlina górską; grzbiet górski; skalisty łańcuch górski', w XVII w. 'grzbiet górski dający się przejść; górski las' (Tymčenko), *Bėckud* : *Bėckudu* pl. 'nazwa części Karpat', *Beskid*, *Beskit*, *Biskid* liczne NT na Łemkowszczyźnie, Bojkowszczyźnie, Rusi Zakarpacciej (nazwy szczytów, części grzbietu Karpat, połoniń, łąsów). ~

Wyraz niejasnego pochodzenia i o niejasnej budowie słotwórczej. Próby objaśnienia na gruncie słowiańskim (np. K. Moszyński KLS² II 2, 884—8) nie przekonują. Zapewne stara pożyczka, źródło zapożyczenia jednak niepewne. Z wysuwanych w literaturze domysłów może najbardziej prawdopodobna pożyczka z germ. *bi-skaid: śrdniem. *beschēt* (czytaj *beskēt*), skand. *besked* 'rozdział, rozdzielenie, granica', co miałyby dać słow. *beskēdz = *beščada*. Postać *beskyda* miałyby być późniejszą pożyczką z niepoświadczonej germ. postaci *bi-skid (Rozwadowski JP II 162—4). Wg Kopečnego (Adolfu Kellnerovi 168) z germ. *bi-skaid mogłyby pochodzić obie postacie, zarówno *beščada*, jak i *beskeda* (porównuje pol. *roskiep*, ros. *skenam* : *umenam*); postać *beskid* mogłaby być rezultatem ukraińskiego rozwoju fonetycznego. — Inne źródła zapożyczenia wątpliwe: hipotetyczne trackie *beskeidos, *beskaidos 'granica' (np. Loewenthal Zeitschrift f. Ortsnamenforschung VI 1, 79), alb. *bjeshka*, *bjeshkë* 'hala, góra (zalesiona); hale, góry (zalesione)'.
 Sobolevskij RFV LXIV 101, Rozwadowski JP II 162—4 (WP I 318—9), RS VI 69—70, Dobrowolski, Studia historyczne ku czci Kutrzeby II, 1938, 205—46, Martinka Slovenská reč VIII 107—9, Polák Slovenská reč VIII 151—3, Vasmer REW I 82, Marusenko Leks. Bjul. IX 65—73, K. Moszyński KLS² II 2, 882—8, Wysocka Acta archaeologica Carpathica X 1—2, 21—37 (tu szczegółowo o zasięgu, historii i dotychczasowych objaśnieniach nazw).

W.B. — F.S.

bez praep. cum gen. 'sine'

~ pol. od XIV w. *bez* (: *beze*) 'sine', stpol. XV w. też 'wbrew, contra; prócz, oprócz; przed' (do XVI w. w znaczeniu 'sine' częściej *przez*, Urbańczyk JP XXVI 134—9), w dialektach nastąpiło znaczeniowe pomieszanie *bez* i *przez*, stąd *bez* także praep. z acc. 'przez, na wskroś; z powodu, dla', 'per' (w tej funkcji już w XV w.), dial. śl. *bez* + num. 'ponad, więcej', kasz. *bāz* 'sine; per' (wyjątkowe *b^oz*, czyżby ślad formy zdyspalatalizowanej?), *bāz* + num. 'około, w przybliżeniu, circa', śli. *bāš* 'sine' (brak dyspalatalizacji -e- w pol. *bez* tłumaczy się niesamodzielnością, proklitycznością przyimka, Stieber SPAU XLVII 308—10), formy z miękkim *š* poświadczone tylko w materiale onomastycznym (Rozwadowski RS II 83—6, SSNO 162—4), por. też może stpol. XV w. *pobieżczyniē* 'zbeżeścić' (Łoś GP I 161); przyczyny braku palatalności *b* w pol. niezupełnie jasne (zob. różne próby wyjaśnienia: Pijnskij SO VIII 157—9, Ułaszyn MPKJ V 282—95, Urbańczyk JP XXVI 134—9), stdłuż. dial. *bez* 'sine' (np. u Jakubicy, Chojnana), głuź. *bjez* (: *bjeze*) 'sine', też w znaczeniu 'między' (zamiast *mjez*), czes. od XIV w. *bez* (: *beze*) 'sine', śla. *bez* (: *bezo*, tylko w *bezo mña*) 'sine', dial. od XV w. *beze* 'ts.' (Stanislav DSJ II 605), wsch. *bez* praep. z acc. 'przez, per' (Kálal);

sch. od XII w. *bēz*, jako proklityka *bez* (: *beza*, przed spółgłoską palatalną *bež*) 'sine', scs. *bez* (: *bec*) : *bez* 'sine', bułg. *bez* 'sine', maced. *bez* 'sine';

strus. od XII w. *bez* (: *bec*) : *bez* (: *bezo*) : *bez* 'sine', ros. *bez* (: *bezo*) 'sine', ukr. *bez* 'sine', dial. też praep. z acc. 'przez, per' (Hrinčenko, Stieber AJLemk. m. 225), dial. *biz* 'sine' (Żel.), brus. *bez* 'sine'. ~

Zachowanie spółgłoski wygłosowej w *bez* (i w innych przyimkach tego typu) jest wynikiem ścisłego związku przyimka z następującym wyrazem, dzięki czemu wygłosowe spółgłoski w przyimkach zachowywały się na ogół jak spółgłoski śródgłosowe (Meillet SC 155, 478, Ét. 153). Por. jednak z zaturatą w określonych pozycjach końcowego -z: dłuż. *bēz* (wynik kontaminacji

*bē i *pšez* 'sine' (przed grupą *wš*), głuź. *bje* 'ts.' (Muka, s. v. *bšez*), strus. *se* 'ts.' (przed *s*, *z*, *e*, *š*, *š*).

Przyimki *bez* i *perz* w szeregu dialektów słow. uległy pomieszaniu (por. wyżej nierzadkie *bez* jako praep. cum acc. o znaczeniu 'per', zob. też *perz* w różnych językach słow. jako praep. cum gen. 'sine'). Wynikiem kontaminacji obu przyimków są formy: pol. prefiksalne *brzez-* zachowane w kilku nazwach miejscowych (już od XII w., Brückner AslPh XXIII 239, Ułaszyn MPKJ V 288, SSNO 263—4), dłuź. *bšez* praep. cum gen. 'sine', w tej samej funkcji sła dial. (od XVI w.) liptowskie, turezańskie *brez*, *breze* (wyjątkowo też jako praep. cum acc. 'per', Stanislav DSJ II 605, 606), sło. *brěz* (: *brezi*), dial. *bršs* (Tominec Črni vrh), sch. dial. od XIV w. *brěz* (RJAŽ, RSAN, Vuk), ukr. dial. *brsz* (też w znaczeniu 'per', Żel., Hrinčenko, Stieber AJLemk. m. 225). O pref. *bez-* p. Jahn Slavica III, 1972, 13—34.

Dokładne odpowiedniki ie.: łot. *bez* 'sine', lit. *bė* 'ts.', stprus. *bhe* 'ts.', dalej stind. *bahih* 'zewnątrz'. W końcowym *-z* można by dopatrywać się wzmacniającej partykuły *zi* (zob. Kirste AslPh VIII 395—8, Walde KZ XXXIV 520).

Berneker SEW 54, Vasmer REW I 69, Sławski SE I 30.

R.L.

bezdědzь *bezděda* pln. 'nie mający dziadka'

Wyraz zachowany tylko w NO i NM: stpol. od XIV w. *Biezdziad* (: *Przezdzia* XIII w.) NO (SSNO), połab. *Bisdede* NM, stczes. *Bezděd -da* (: *Bezděda* f.) NO, sła. *Bezded* (Svoboda SOJ 101);

~ strus. *вездѣдѣ* NO. ~

Na wyraz wskazują liczne derywaty zachowane w nazwach miejscowych, np.:

1. z suf. *-jь*: czes. *Bezděz -ze* m. NM (Profous MJČ I 75), strus. *вездѣжъ* m. NM, ros. *Бездезж* NM, brus. *Бездзеж* NM;

2. z suf. *-ja*: pol. *Biezdziędza* NM, strus. *вездѣжъ* NM;

3. z suf. *-ovъ, -ova -ovo*: pol. *Biezdziadowo* NM, sła. *Bezdedov* NM (SJS VI 156), ros. *Бездедово*.

Złożenie z *bez* i *dědzь*.

Rozwadowski RS II 83—4 (WP II 360—1), Vasmer REW I 69. W.B.

bezdъna, bezdъno zob. **bezdъnъ 2**

bezdъnъ 1. : bezdъnъ'ъ : bezdъnъnъ 'nie mający dna, bardzo głęboki, fundo carens'

bezdъnъ: ~ stpol. od XVI w. *bezedny* (u L. z XVIII w. też *bezdny*), czes. *bezedný* od XV w. (rzadziej *bezdny*), sła. *bezdnyj* : *bezodnyj*;

sch. od XVI w. *bězdan -dana, -dano* (rzadziej *-dna, -dno*), u Vuka z Czarnej Góry, scs. *вездънъ*, maced. *бездон*;

ukr. dial. adv. *bězdno* 'bardzo głęboko' (Leks. Bjul. VI 39). ~

bezdъnъ'ъ: ~ sło. *brezdānji*, sch. *bězadnji* (u Vuka z Czarnej Góry), *bězdanji*; ukr. *безодній* (też dial., Hrinčenko, Żel.). ~

bezdъnъnъ: ~ pol. od XVI w. *bezdenny*, czes. (u Jungmanna) *bezdennyj*;

cs. *вездънънъ*, bułg. *бездънен -нна -нно*;

strus. *вездънънънъ*, ros. *бездонный* (też dial., SRNG), ukr. *безодний*, brus. *бяздѣнны*. ~

Od wyrażenia przyimkowego *bez dna*. Por. paralelne lit. *bedūgnis* 'bezdenny'. — Z innymi suf.: pol. dial. kasz. *bāzdhnōvi*, głuź. *bjez(e)dnity*, sch. z XVIII w. *bězdanit*, stczes. *bezednivj*.

R.L. — W.F.

bezdzny 2. : **bezdzna** : **bezdzno** 'przepaść, otchłań, abyssus, locus fundo carens'
bezdzny : ~ stpol. XIV w. wyjątkowe *bezden*, stczes. *bezden bezedna* : *bezdena*;
 sle. *brézen* : *brézen -dna*, sch. od XVI w. *bèzdan* (u Vuka z Czarnej Góry) :
bèzdan -dna : *-dana*, w RJAZ od XVIII w. też *bèzadan*, es. **БЕЗДЪНЪ**, na stbułg.
БЕЗДЪНЪ wskazuje ngr. ΝΜ Μπεσοδών (Georgiev VBE 70—1);

rus.-es. **БЕЗДЪНЫ**. ~

bezdzna : ~ pol. nowsze poet. *bezdna* (u L. nie notowane), czes. rzadkie *bez-
 zedna* : *bezdna*, u Jungmanna *bezdna* jako sła.

sch. od XVI w. *bèzdana* (też u Vuka), *bèzdna*, *bèzdana*, *bèzna*, w RJAZ od
 XVIII w. *bèzadna*, ses. **БЕЗДЪНА**, bułg. *bèzdna* (też u Gerova), maced. *bezdna*;
 strus. **БЕЗДЪНА**, ros. *bèzdna* (w SRNG *bèzdność* 'wielka ilość, mnóstwo'),
 dial. pskowskie też *bèzna* (Pskov. Slov.), ukr. dial. *bèzdna* (Żel.). ~

Por. też ses. **БЕЗДЪНАМ**, strus. od XI w. **БЕЗДЪНАМ**.

bezdzno ~ pol. od XVIII w. *bezdzno* (nowsze *bezdzno*), gluż. *bjezdno* : *bjezedno*,
 czes. *bezdzno* : *bezdzno*, sła. *bezdzno*;

sle. *bréznō* : *bréznō*, sch. od XVII w. *bèzdno*, *bèzdno* : *bèzno*, *bèzno*;

ukr. dial. *bèzno* (Leks. Bjul. VI 9: Czerkasy), *bèzdno* (Polesze 215). ~

Substantywowany nom. sg. przymiotnika *bezdzny*. — Lokalnie spotyka
 się też wtórne znaczenie 'kałuża, bajorko', o rozwoju znaczenia 'bezdzenna
 przepaść' : 'kałuża' zob. Tolstoj SGT 235—6. — Por. *bezdznyje*, *bezdzny*.

R.L. — W.F. — F.S.

bezdzny zob. **bezdznyje**

bezdznyje n. : **bezdzny** f. 'przepaść, otchłań, abyssus, locus fundo carens'

bezdznyje : ~ pol. od XVI w. *bezdznie* n. (SP XVI IBL), stczes. XIV w.
bezdznie n.;

sch. wyjątkowe w XVIII w. *bezdzanje* n., ses. **БЕЗДЪНИК** n., bułg. *bezdznie* n.
 (Mladenov BTR);

strus. od XI w. **БЕЗДЪНИК** n., ros. dial. *bezdznyje* n. (Dal, SRNG), brus.
bjezdnyje n. (też dial.). ~

bezdzny : ~ pol. *bezden bezdni* (u L. nie notowane);

sch. *bèzdan -dni* : *-dani* (RSAN, RMat., może już od XVI w., RJAZ I
 266) : *bèzdanj*, es. **БЕЗДЪНЪ**;

strus. **БЕЗДЪНЪ**, ukr. dial. *bèzodny* (Żel.), brus. *bèzdanj*. ~

Por. też nowsze: pol. rzadkie *bezdznia*, *bezdznia*, sch. *bèzdanja* (RSAN),
 ukr. *bèzodnja*.

Abstracta od adi. *bezdzny*, o budowie zob. s. 85—6. W kilku językach też
 z innymi suf. np.: gluż. *bjezdonk*, czes. dial. *bezdznyca*, sch. *bèzadnjica*, *bèz-
 danica*, ros. dial. *bezdznyk*, ukr. dial. *bèzodnyca* (Polesze), brus. *bjezdnyca*.

R.L. — W.F.

bezdzny 1 zob. **bezdzny 1**

bezdzny 1 zob. **bezdzny 1**

bē aor. 3 sg. do *byti*

~ stpol. XIV w. imperf. 3 sg. *biesze*, 3 pl. *biecha*, połab. imperf. 3 sg. *ni-bes*,
 dłuż. imperf. *bēch bēšo*, gluż. imperf. *bēch bēše* : *bē*, stczes. aor. 2, 3 sg. *bē*,
 imperf. *biech bieše* (Gebauer HMC III 2, 207—8), stsla. XV w. imperf. 3 sg.
bieše (Stanislav DSJ II 402);

stsla. aor. 3 sg. *beše* (Fryz.), w XVII w. *be*, dial. rezjańskie imperf. *bej*
 ślady też w innych gwarach, zob. Ramovš Morfologija slovenskega jez.
 144—5), sch. imperf. *bjēh bjēše* (dawne też *bje*) : *bēh bēše*, *bjāh bjāše* : *bējāh*

bējaše, scs. imperf. БѢЖАШЕ БѢ : БѢЖАШЕ : БѢЖЕ, bułg. imperf. i aor. бях бѣше : бѣ, maced. imperf. бѣс бѣше;

strus. aor. БѢЖА БѢ (postać БѢ z os.), imperf. БѢЖА БѢЖЕ. ~

Z pierwotnego *bhu-ē-t do ie. *bheu-*, zob. *byti*. Odpowiedniki ie.: strpus. *bē* : *bēi* 'był', grec. ἐ-φύη (Berneker SEW I 115). Wg Vaillanta RES XXIII 151—2 tu należy także lit. *be-* partykuła podkreślająca duratywność akcji czasownikowej (przytacza cs. *ne bē město ideže ne bē ležachu mertwi*). — O genezie funkcji imperf. zob. Meillet — Vaillant SC 274—5. — Postaci imperf. kontynuują formę *bē-ja-*. P. Šivic *Linguistica* XI 61—9.

Trautmann BSW 40—1, Vaillant GC III 65—6, Pokorny IEW 149.

W.B. — F.S.

bēda 'nieszczęście, niedola, cierpienie, malum', dial. 'ubóstwo, nędza, inopia' 'przymus, konieczność, niezbędność', pld. 'oszczerstwo, potwarz'

~ pol. *bieda* 'inopia; malum; zmartwienia, kłopoty' od XIV w., ale pierwotnie tylko w regularnej postaci *biada* (spotykanej jeszcze w XVIII w., dziś dial.), nieregularne *bieda* pojawia się w XV w., początkowo jako interj., na oznaczenie 'groźby kary, nieszczęścia, niebezpieczeństwa, vae!, heu!' (tak jeszcze tylko u Mącz., dziś dial. np. kasz.), u Lіндеgo pierwszy przykład na subst. *bieda* z r. 1626; dziś w języku liter. stara постаć *biada* tylko w sekundarnej funkcji interj.; nowsze znaczenia: 'ludzie niezamożni, nędzarze; biedny człowiek', dial. też (*biēda, bida*, notowane już w XV w.) jako 'postać bajeczna, mityczna; éma, motyl nocny', 'trud; krzywda; ubogie mienie', 'słota, zamieć śnieżna' *biady*, dem. *biatki* pl. 'pasowanie się, zapasy' (Karłowicz SGP, AJK III m. 103, cz. II, s. 43, Sychta SK), dluž. *bēda* arch. 'nieszczęście, smutek, malum', dziś zwykle jako interj. 'vae!, heu!', gluž. *bēda* arch. 'nieszczęście, utrapienie, nędza, malum, inopia', dziś zwykle jako interj. 'vae!, heu!', czes. *bida* 'inopia; malum; kłopot, cierpienie', książkowe (od XIV w.) *bēda* 'malum, kłopot, utrapienie, nieszczęście', jako interj. 'vae!, heu!', sła. *bieda* 'inopia; malum; kłopot', dial. 'motyl nocny, éma' (Vážný JMSN 98—9);

ste. *bēda* 'inopia' (wg Plet. z innych języków słow.), sch. notowane od XIII w. *bijēda* : *bēda* 'inopia; malum', 'potwarz, kalumnia; człowiek, rzecz bez wartości; zła siła, diabeł', dial. też 'rodzaj cerkiewnego podatku', scs. БѢДА 'malum; nędza, bieda, cierpienie, niedola; konieczność, niezbędność; niebezpieczeństwo', bułg. бѣда 'nieszczęście, niedola, bieda, malum; obwinienie', maced. бѣда 'malum; inopia; kłopot, strapienie', dial. 'potwarz, oszczerstwo';

rus.-cs. БѢДА 'malum; inopia; niebezpieczeństwo; przymus; chłosta, bicie; przykre położenie, konieczność' (por. RFV XLIII 181), ros. бѣда бѣдѣ (acc. sg. бѣдѣ) 'malum, nieszczęście, niedola, zmartwienie, plaga, nieprzyjemność', dial. też 'nieszczęśliwy człowiek; konieczność, potrzeba; czas sianokosów; błoto; wina, przewinienie' (SRNG), ukr. бідá бідú (acc. sg. бідý) 'malum; inopia', 'nieszczęście, niedola, zło, klęska, plaga; kłopot, utrapienie, zmartwienie; nędza, ubóstwo', dial. też 'zły, leniwy, niegodny człowiek; bies, nieczysta siła, coś straszego', brus. бѣдѣ (acc. sg. бѣдѣ) 'malum; inopia; utrapienie, zmartwienie, kłopot'. ~

Najprawdopodobniej nomen postverbale do *bēditi*. Pierwotne znaczenie byłoby 'przymus, konieczność' > 'stan godny pożałowania, nieszczęście, niedola, cierpienie' > 'ubóstwo, nędza'. Dokładnym odpowiednikiem formalnym jest alb. *bē* (*bhojdhā) 'przysięga'. Lit. *bēda* 'bieda, nędza; nieszczęście', łot. *bēda* 'ts.' mogą być pożyczkami słowiańskimi (za wyrazy rodzime uważają je

Buga RR II 161, Fraenkel LEW 38). Nie widać argumentów za możliwością związku z *bosti bodp* (próba Kalimy Neophilologische Mitteilungen L, 1949, 225—9, Bulletin de la Société Neophilologique LI, 1950, 38—9, zob. RS XVIII 129).

Kuryłowicz Acc. 283.

R.L. — F.S.

bēditi *bēd'p* 'zmuszać, skłaniać, zwyciężać; niesprawiedliwie oskarżać, spotwarzać; męczyć, dręczyć; powodować biedę, szkodę'; **bēditi sę** (rzadko też bez sę) 'pasować się, mocować się, walczyć; cierpieć biedę, męczyć się, dręczyć się' ~ pol. *biedzić się* 'mieć z czym biedę, kłopotać się, męczyć się', dial. 'cierpieć biedę, być w niedostatku, dręczyć się, męczyć się', w tych znaczeniach późne, stpol. od XV w. 'pasować się, mocować się, walczyć', u Mącz. 198 b: ustawicznie *sie biedzę* = kosztuję swoich sił; dial. na Mazurach *biedzić się* 'pasować się' (Mrongovius), u Lindego też *biedzić* (jako nie używane) 'biednym czynić', *zbiedzony* 'zgnębiony', dial. kasz. 'czynić biednym, nędznym, powodować biedę, nędzę', dłuż. *bēžis se bēžim se* 'męczyć się, biedzić się; bić się, walczyć', głuź. *bēžić -dzu* 'walczyć, pasować się', *bēžić sō* 'wysilać się; dręczyć się, męczyć się', sła. *biedit' biedi* 'biedować, żyć w biedzie, niedostatku', dial. *biedit' sa* 'kłopotać się, męczyć się (z kimś)';

sch. (notowane od XIII w.) *bijēditi bijēdim* : *bēditi bēdim* 'niesłusznie obwiniać, oskarżać niesprawiedliwie, spotwarzać', stsch. do XIV w. *bijēditi* 'nalegać, skłaniać', *bijēditi se* dawne 'być zmuszanym' (XIII w.); 'powściągać się; ociągać się; być w biedzie, dręczyć się', scs. **БЕДТИ БЕЖДА** 'zmuszać, skłaniać; przekonywać, namawiać', cs. też 'walczyć', bułg. *бедя бедуу* 'niesłusznie, bezpodstawnie obwiniać' też dial. (Stojkov Banat 38), 'oczerniać, spotwarzać', dial. 'namawiać, przekonywać', maced. *бедам бедуу* 'spotwarzać, niesprawiedliwie oskarżać';

rus.-cs. od XI w. **БЕДТИ БЕЖДОУ : БЕЖОУ** 'przekonywać, persuadere; zmuszać, powodować', ros. dial. *bēdūt'* 'wyrządzać szkodę, szkodzić, płatać figle, swawolić, niszczyć, marnować, psuć' (SRNG), ukr. dial. *bīdūmu bīdūc'j* 'cierpieć biedę; trzymać kogoś w nędzy, ubóstwie; lżyć, wymyślać', *bīdūmuc'j* 'cierpieć biedę', brus. dial. *бэдзінуца* 'przedstawiać się biednym; klepać biedę, biedować'. ~

Por. złożenia: pol. dial. *po-biedzać* 'zmuszać zwłaszcza do jedzenia, natarczywie prosić, namawiać' (Karlłowicz SGP) = czes. *po-bizeti* 'pobudzać, zachęcać': dawne czes. *po-bīditi* 'popędzić, pobudzić, zachęcić', *na-bīditi* 'popędzić, wezwać', sła. *po-bēditi* 'zamęczyć, udręczyć, zwyciężyć' (Rozwadowski RS II 106), ros. *nobēdūt'* 'zwyciężyć, pokonać', *ubēdūt'* 'przekonać', dial. 'uprosić', rus.-cs. **ОУБЕДТИ** 'uprosić, przekonać; rozkazać', **ОУБЕДТИ СЯ** 'być przekonanym, przymuszonym', **ПОБЕДТИ** 'pokonać, zwyciężyć, pobić; zniszczyć, splądrować; rozkazać, zażądać', ukr. *nobīdūmu nobīdūc'j -dūu* 'zwyciężyć', scs. **ПОБЕДТИ ПОБЕЖДА** 'zwyciężyć, pokonać', **ОУБЕДТИ** 'zmusić'.

Pierwotne causativum. Najbliższe odpowiedniki ie.: goc. *baidjan* 'zmuszać' (: *beidan* 'oczekiwać', wg Rozwadowskiego RS II 106 w germ. też 'ertragen'), stisl. *beida* 'zmuszać, popędzać, żądać', por. też gr. *πειθω* 'namawiam, przekonuję', łac. *fidō fidere* 'wierzyć, zawierzać, ufać'. O znaczeniu wyrazu zob. Rozwadowski RS II 105. Przyjmowanie, że jest to pożyczka germańska (np. Meillet Œt. 252) nieuzasadnione (Kiparsky GLG 59, Vasmer REW I 68).

W niektórych wypadkach chodzi o późniejsze denominalne formacie od *bēda* (np. sła. *biedit'* 'żyć w biedzie', ukr. *bīdūmu* 'ts.').

Ljapunov Izv. XXXI 33—42 dołączał tu lit. *baidyti* 'przestraszać, wypłaszć' (por. jednak Fraenkel LEW 29), Trubačev ESSJ 40. R.L. — F.S.

bēdъnikъ 'człowiek żyjący w niedostatku, ubóstwie; nieszczęśnik, człowiek godzien litości, vir afflictus, inops'

~ stpol. od XV w. *biednik* 'człowiek biedny, ubogi', głuź. *bēdnik* 'nędznicz; kaleka', czes. *bídnik* 'człowiek podły, nieszczemny, nędznicz; biedak, człowiek ubogi', stczes. w XIV w. *biednik* 'ts.', sła. arch. *biednik* 'ts.';

sł. liter. nowe *bēdnik* 'nieszczęśnik' (SSKJ, Plet. nie notuje), sch. od XVIII w. *bijednik* : *bēdnik* 'ts.; biedak, nędznicz', dial. u Vuka 'oszczercza', cs. w XV w. *бѣдникъ* 'nieszczęśnik; kaleka', maced. *бедник* 'biedak, człowiek ubogi; człowiek godzien litości';

strus. od XI w. *бѣдникъ* 'nieszczęśnik; kaleka', ukr. dial. *бідник* 'biedak, człowiek ubogi' (u Hrinčenko z Rusi Zakarp.). ~

Od *bēdъna*, o suf. *-iks* zob. s. 90—1.

W tym samym znaczeniu szerzy się w jęz. słow. jako niezależna paralelna innowacja formacja z suf. *-aks* od *bēda*:

~ pol. od XVII w. *biedak* (też dial., Kucala PSM 164, Olesch Sankt Annaberg), czes. *bídák*, dial. *bēdák*;

sch. dial. *bēdāk -áka* (RSAN);

ukr. *бідák бідакá*, brus. *бѣдák бѣдакá*. ~

R.L. — F.S.

bēdъnъ 'ubogi, nędzny; nieszczęśliwy, godzien litości'

~ pol. od XVI w. *biedny* (w XVI w. wyjątkowo też *bidny* < *biedny*) 'ubogi, nie mający środków do życia; nieszczęśliwy, godzien litości; o przedmiotach: skromny, nieefektywny, małej wartości, byle jaki', dial. też 'chory' (Kucala PSM 184), dluž. *bēdny* 'nieszczęśliwy, nędzny, godny politowania', głuź. *bēdny* 'ubogi, nędzny; mizerny, warty, chorowity, ułomny', czes. *bēdný* 'ubogi; nieszczęśliwy, godzien litości', *bídny* 'nieszczemny, podły; nędzny', stczes. *biedný* 'miser', sła. *biedny* 'ubogi, nędzny; mizerny, słaby';

sł. *bēden -dna* 'ubogi, nędzny', sch. od XIII w. *bijedan* 'nieszczęśliwy, godzien litości; ubogi; o małej wartości, lichy, mizerny, marny' (RJAZ), u Vuka z Dubrownika 'miser', ses. *бѣднъ* 'ubogi; trudny; niebezpieczny', bułg. *bēden* 'nieszczęśliwy; ubogi', u Gerova też 'przynoszący biedę; niebezpieczny', maced. *beden* 'ubogi; nieszczęśliwy, stroskany; podły, lichy';

strus. już w XI w. *бѣднѣи* 'ubogi; żalony, nieszczęsny; trudny', ros. *bēdnyj* 'ubogi, nędzny; skąpy, nikły, szczupły; nieszczęśliwy' (też dial.), ukr. *бідний* 'ts.' (o zasięgu na Łemk. zob. Stieber AJŁemk. m. 310), brus. *bēdny* 'ts.' ~

Z pol. albo z brus.: lit. *biēdnas* 'ubogi, nędzny' (Fraenkel LEW 38).

Derywat od *bēda*.

R.L. — F.S.

bēga f. 'bieg': m., f. 'istota biegająca'

~ stczes. w XIV w. *bēha* 'cursor, biegacz';

sch. *bijēga* 'ucieczka' (wyjątkowe w pieśni lud. z XVIII w., RJAZ), *bēga* : *bjēga* 'ta, która ucieka' (tylko w zagadce, Vuk);

ukr. reg. *бігá бігú* 'bieg, ucieczka' (Hrinčenko), brus. *бѣгá* 'bieg, np. konia, rzeki' ~

Por. sł. *prībēga* 'ucieczka, schronienie, refugium' (Miklosich VG II), sch. w XVI w. *odbiga* 'rebellis, ten, kto ucieka' (Sławski PSS II 83).

Nomen actionis : nomen agentis do *bēžati* : *bēgati*. O suf. -a zob. s. 59—61.
Dokładny odpowiednik: lit. *bėgà* f. 'bieg' (LKZod.). R.L. — F.S.

bēganъ dial. zach. i pd. : **bēžanъ** dial. zach. i pd. 'człowiek biegnący szybko, zbieg, uciekinier'

bēgans: ~ pol. *biegan* w XVI w. 'tułacz, obieżyświat, włóczęga, hultaj', *Biegan* NO od 1210 r. (SSNO), stozes. *Bēhan* NO;

sch. przestarz. i dial. *bēgan* : *bjēgan* 'zbieg, uciekinier', wg RJAZ nowe z XVIII w. *bjegan-gna* 'fugax', jako NO *Bēgan* (RSAN, wg RJAZ bez związku z *bjēgati*). ~

Por. 1. pol. *Bieganów* NM nowa (SGKP), dial. kasz. *žegano* 'posłaniec, goniec' (Sychoła SK); sch. *Bjēgana* : *Begana* NO f. (RJAZ), bułg. dial. *беганка* 'kobieta, która wyszła za mąż wbrew woli rodziców' (Gerov Dop.);

2. ros. dial. *беглан* -á 'człowiek, który uciekł z więzienia' (SRNG);

bēžans: ~ pol. *Biežan* NO z 1384 r. (SSNO);

sch. *bēžan* 'zbieg, uciekinier' (RSAN), *bjēžan* m. 'ts.' : *bjēžān* f. 'zbiegowie, uciekinierzy; ucieczka' (Vuk), jako NO *Bēžans* od XIII w. (RJAZ), bułg. dial. *беган* 'uciekający od czegoś złego; uciekinier' (Gerov), *Беган* NO (BER I 107). ~

Por. pol. jako NM *Biežany*, *Bieżeń*, *Biežanice*, *Biežanów* (SGKP); sch. *Bjēžani* m. pl. nazwa wsi koło Dubrownika : *Bižani* (RJAZ), bułg. dial. *беганка* 'kobieta, która wyszła za mąż wbrew woli rodziców' (Umlenski Kjustendil), *бегански сватби* 'wesela takich kobiet' (Gerov Dop.), *Беганово* NM (BER I 107), maced. *беганец* -ниці 'zbieg, uciekinier'; strus. *беганец* 'ts.', ros. *беганец* 'uchodźca' (też dial., SRNG), ukr. *беганец* -ниця 'ts.', brus. *беганец* 'ts.'

Nomina agentis do *bēžati*, *bēgati*, o suf. -ans zob. s. 130—1. K.H. — F.S.

bēgati *bēgajp* 'poruszać się pośpiesznie, być w biegu, w szybkim ruchu, currere',

bēgati *sę* dial. pln. 'przejawiać popęd płciowy (o zwierzętach)'

bēgati: ~ pol. *biegać* *biegam* 'poruszać się pośpiesznie, być w biegu, być w szybkim ruchu; krążyć' od XIV w., XIV—XVI w. też 'uciekać; robić najazd, napadać', u L. *biegać na koniu, na wozie* 'pędzić, szybko jechać', podobnie dial. kasz. *žegac* -aią oprócz 'być w biegu, pośpiesznie się poruszać' też 'jechać', 'jechać po morzu, żeglować', śląskie *biegać* 'chodzić' (Zareba Siołkowice), dłuż. *bēgas* *bēgam* 'currere', głuż. *bēhać* *bēham* 'currere; często biegać, musieć biegać, mieć biegunkę', czes. od XIV w. *bēhati* *bēhām* 'currere, szybko się poruszać, szybko chodzić', dziś też 'chodzić w ogóle', stozes. XV w. też 'uciekać' (Novák SIHus), ślą. *behat* *behām* 'currere, poruszać się szybko';

śle. *bēgati* -am 'currere; gzić się (o bydle); gonić, płoszyć; wprowadzać w błąd', sch. od XIV w. *bjēgati* *bjēgām* 'uciekać', scs. *бегати* *бегам* 'uciekać; unikać, wystrzegać się' (p. Huntley IJSLP XI 45—52), bułg. *бегам* -ам 'currere; uciekać; unikać, wystrzegać się' maced. *бегам* -ам (dial. *бегам*, Małeckci SW) 'uciekać, odchodzić, unikać, stronić';

strus. od XI w. *бегати* *бегаму* 'uciekać; unikać', ros. *бегать* *бегать* 'być w biegu, poruszać się pośpiesznie, currere; uciekać; unikać; stronić', dial. też '(szybko) jechać, jeździć' (także po morzu 'żeglować, płynąć'), ukr. *бігати* *бігати* 'szybko się poruszać, być w biegu, currere', dial. 'zaspokajając popęd płciowy, o krowie' (Hrinčenko), brus. *бегать* *бегать* 'currere; gonić się, o krowie'. ~

bĕgati sę: ~ pol. *biegać się* 'przejawiać popęd płciowy (o zwierzętach)', dłuż. *bĕgas se* 'ciągle biegać, gonić; przejawiać popęd płciowy (o zwierzętach)', głuź. *bĕhač so* 'ts.', czes. *bĕhati se* 'ts.', sła. *bĕhat' sa* 'przejawiać popęd płciowy (o krowie)';

sł. *bĕgati se* 'mozolić się, trudzić się', bułg. *бѣгам се* 'usuwać się na bok, nie przeszkadzać', ros. *бѣгамся* 'przejawiać popęd płciowy (o zwierzętach)', dial. też 'gonić, biegać, currere', ukr. *бѣгамся* 'przejawiać popęd płciowy (o zwierzętach)'. ~

Iterativum do *bĕžati bĕžo*, *bĕgti bĕgo*. Rozwój znaczenia w *bĕgati sę* 'przejawiać popęd płciowy' jak w *goniti sę*, por. też w tym samym znaczeniu niem. *laufen* (podstawowe znaczenie 'currere'), *läufisch sein*. R.L. — F.S.

bĕgava 'biegunka, diarrhoea'

~ głuź. *bĕhawa* 'biegunka', czes. dial. *bĕhavka* 'ts.';

bułg. dial. *бѣгавца* 'biegunka' (Gerov);

ukr. *бѣгавка* 'biegunka' (Hrinčenko).

Por. *bĕžava*: dłuż. *bĕžava* 'biegunka', głuź. *bĕžava* 'ts.';

ros. dial. *бѣгавка* 'gatunek mięty, *Mentha arvensis*'. ~

Por. adi. *bĕgavъ*: głuź. *bĕhavy* 'przejawiający popęd płciowy (o zwierzętach)', u Pfuha też *bĕhawa* 'samica przejawiająca popęd płciowy', czes. *bĕhavý* 'często, chętnie biegający, ruchliwy', dial. *bĕhavá křáva* 'krowa często przejawiająca popęd płciowy', sła. *bĕhavo* adv. 'biegając tu i tam', dial. *bĕhavý* 'niespokojny, ruchliwy, niestały';

sł. *bĕgav*: *bĕgav* 'niespokojny, biegający'.

Deverbativum od *bĕgati* (: *bĕžati*).

W.B. — F.S.

bĕglъ 'szybko się poruszający; który uciekł, fugitivus'

~ pol. od XVI w. *biegły* 'znający się na rzeczy, doświadczony', stpol. XVI—XVII w. i dial. też 'szybko biegnący, prędko, rączy, żwawy', w XVI w. wyjątkowo też 'zbiegły', głuź. *bĕhly* 'wprawny w czymś, znający się na czymś; lotny', czes. od XV w. *bĕhly* 'włóczący się, stczes. też 'będący w obiegu, użyciu, doświadczony, znający się na czymś';

bułg. *бѣгла* 'przewisko kobiety, która uciekła z domu' (Gerov);

strus. XV w. *бѣглии* 'zbiegły, fugitivus', też 'dotyczący ucieczki', ros. *бѣглый* 'zbiegły, pobieżny, przelotny; płynny, potoczysty' (z ros. bułg. *бѣгла -гла* 'pobieżny, powierzchowny', maced. *бѣгол -гла* 'ts. '), ukr. *бѣглии* 'zbiegły; biegnący', brus. *бѣгли* 'ruchliwy, nieuchwytny; nie wywołujący trudności, swobodny'. ~

Por. 1. sł. *bĕgljiv* 'przelotny, niestały'.

2. z suf. *-ьос* (substantywowane part.) *bĕglъos* 'ten, który uciekł, uchodźca, zbieg': sch. od XVI w. *bjĕglac bjĕgaoca*, bułg. *бѣглы*, pl. *бѣглыи*; strus. *бѣглыи*: *-ець*, ros. *бѣглы*, ukr. *бѣглыи*.

Pierwotne partic. praet. act. II do *bĕg-ŏti*.

R.L. — W.B.

bĕgŏti bĕgŏ 'pobiec; uciec'

~ pol. *biegnąc biegnę* (też dial., Sychta SK) 'biec, currere; iść prędko, spieszyć się; sunąć, przesunąć się; rozciągać się, prowadzić', dłuż. *bĕgnus*: *bĕnus* 'pobiec', głuź. *bĕhnyč bĕhnu* 'uciec, zbiec' (Pfuhl);

sł. *bĕgniti* rzadkie 'pobiec', 'przesunąć się' (SSKJ), sch. od XVI w. *bjĕgnuti bjĕgnēm* 'uciec', u Vuka 'pobiec';

strus. *бѣгнѹти -оу -сть* 'uciec' (Slov. DRJ), ukr. *бѣгнѹти бѣгнѹ* 'biec; płynąć'. ~

Por. czes. *od-bĕhnouti od-bĕhnu* 'odbiec; opuścić, zaniechać', *po-bĕhnouti po-bĕhnu* 'pobiec; opuścić, poniechać', sła. *po-behnúti po-behnet* 'pobiec'; sła. *po-bĕgniti -net* 'uciec', sos. *уз-бѣгнати* 'uciec' (Supr.), 'wybiec; unikać' (Euch.), *по-бѣгнати* 'uciec'; ros. *из-бѣгнуть -ну* 'unikać'.

Inchoativum do *bĕzati*, o budowie zob. s. 44—5.

R.L. — F.S.

bĕgotz : **bĕgotz** 'szybko się poruszający, bieżący, płynący'

~ czes. *bĕhutý* 'bieżący, płynący (zwłaszcza o wodzie)', dial. wląskie *bĕhutá voda* 'bieżąca woda' (Svěrák Karlovice), stczes. *bĕhutý (koň)* 'koń wyścoigowy', dial. też *bĕhutí* 'ruchomy (np. o piasku)' (Malina Mistřice), moraw. *bĕhúci* 'szybki, biegnący' (Bartoš DSM);

sła. *begóć -óca* 'przelotny, niestały', sch. XVI—XVIII w. *bĕgūb* 'biegnący, uciekający; szybki, prędkie; szybko przemijający, nietrwały';

ros. dial. *бегучий* 'biegnący; przepuszczający wodę, przeciekający' (SRNG), 'sypki' (Slovarʹ Rjazan.), ukr. *бігучий* 'szybki; bieżący, płynący (o wodzie)', brus. *бязчы* 'bieżący', u Nos. też 'płynący'. ~

Por. czes. dial. moraw. *bĕhúcký* adv. 'bieżaco' (Kott Dod. DSM), sła. *begóten* 'krótkotrwały, przelotny; szybko przemijający', ros. dial. *бегутки* adv. 'biegiem, pędem' (SRNG).

Stare part. praes. act. do *bĕgti bĕgo*, rozszerzone też wtórnie suf. *-jz*.

W.B. — F.S.

bĕgotz zob. **bĕgotz**

bĕgti bĕgo pñ. 'poruszać się przy pomocy szybkich ruchów nóg, currere; uciekać; ciec, płynąć'

~ pol. *biec* 'biegnąć, currere' (inf. *biec* u Lindego bez dokumentacji; w złożeniach *przybiec, wybiec* już w XVI w. u Mącz.; nie używany dziś praes. *biegę* u Lindego wyjątkowy z XVIII w., dziś *biegnę* zob. *bĕgnoti*), dial. kasz. *bec bego -żes* (Lorentz PW, Sychta SK);

strus. *бѣгати -гоу -жеть* 'uciec' (Slovarʹ DRJ), ros. dial. *бечь* : pñ. *бечу* (: *бечу* : *бечу*) *бегу*, *бязу* *бязуи*, wg SRNG *бĕgti* : *бĕgti* : *бĕgti* 'currere; uciekać; płynąć', w SRNG też 'jechać; płynąć na statku', ukr. *бігати -жы -иу* 'currere; szybko jechać, płynąć; płynąć, ciec; upływać (o czasie)' (Hrinčenko), prowinc. też *бігати, бігати* 'currere' (Zel.), brus. *бегчы бязу бязуи* 'currere; uciekać; przemijać, upływać (o czasie)'. ~

Por. sch. *pò-bjeći pò-bjegnĕm* 'uciec'.

Dokładnym odpowiednikiem mogłoby być lit. *bĕgti bĕgu* 'biec; płynąć; ciec', łot. *bĕgti bĕgu* 'uciekać'. Inf. *bĕgti* jednak niepewny, utworzony może wtórnie do *bĕgo* (z wyrównaniem do typu *mogo mogti, stergo, stergti*).

Meillet Ét. 27.

R.L. — F.S.

bĕgunz 'biegacz, człowiek lub zwierzę szybko biegające', pñ. 'nazwa obracających się części różnych urządzeń, np. oś, na której obracają się drzwi; płozy sań lub kołyski; wierzehni kamień żaren'

~ pol. *biegun* 'oś, na której obracają się drzwi (o zasięgu w dial. zob. Dejna AGKiel. m. 454); wygięte półokrągłe płozy przy kołyskach, zabawkach', 'szybki koń wierzehowy, rumak', stpol. w XV w. 'goniec; włóczega; odstępca', w XVI w. też 'zbieg, profugus; biegacz' (jako NO już w XIV w., SSNO), dial. pñ.-zach. 'płozy sań' (o zasięgu MAGP II m. 51, AJK V m. 210), 'półokrągłe dolne części u konika drewnianego lub kołyski' (Sychta SK, Tomaszewski GŁ, Maciejewski Chełm.-dobrz.), u Maciejewskiego też 'górnny kamień żaren', czes. *bĕhoun* 'biegacz; chłopak do posyłek, goniec; koń wyści-

gowy', 'górný kamień młyński; nazwa obracających się części różnych urządzeń', stczes. od XIV w. *bĕhũn* 'biegacz; włóczęga; uciekinier', dial. moraw. *bĕhũny* pl. 'osie, na których obracają się wrota stodoły' (Bartoš DSM), Kott Dod. DSM w różnych znaczeniach technicznych;

ste. *begũn* arch. 'uciekinier, dezertier', sch. *bjĕgũn bjĕgũna*, wg RŠAN *bjĕgũna* 'uciekinier' (wg RJAŽ w XIV—XVI w., dziś tylko rozszerzone *bjĕgũnac* : *begũnac*), cs. *бѣгоуны* już w Nomokanonie jako termin prawny 'iudicii fugiens, fugitivus', bułg. *бегун*, por. NM *Бѣгунѡци* Brezniško (BER I 107);

strus. od XI w. *бѣгоуны* 'uciekinier', ros. *бегун* -á 'biegacz', 'kamień młyński', *бегуны* pl. 'urządzenie do tarcia różnych materiałów', dial. *бегун* 'uciekinier', 'tłuczek kamienny do rozcierania farby na płycie; koryto w młyźnie między dwoma rzędami pali lub desek' (Dal), w SRNG w różnych znaczeniach, np. 'czołenko tkackie; poprzeczna belka w drzwiach', ukr. *бігун* -унá 'biegacz', 'oś, na której obracają się wrota', dial. 'wierzchni kamień młyński' (Hrinčenko), *бігуні* pl. 'urządzenie do tarcia różnych materiałów', brus. *бѣгун* -á 'szybkobiegacz; odbiegający wciąż od pracy'. ~

Nomen agentis do *bĕžati*, *bĕgati*, o suf. -unъ zob. s. 134—5.

W poszczególnych jęz. zach. i pld.słów. szerzy się w podobnych znaczeniach wtórne nomen agentis z suf. -ačъ:

~ pol. od XVI w. *biegacz* (też dial., np. Lorentz PW, Sychta SK), głuź. *bĕhač*, czes. *bĕhač*, stczes. w XIV w. *bĕhač* -č, śla. *bĕháč*;

bułg. dial. *бегач* (Gerov Dop., Umlenski Kjustendil), maced. *бегач*. ~

Por. też z suf. -akъ: głuź. *bĕhak*, czes. *bĕhák*, śla. *bĕhák*; ros. dial. *бѣжак*, ukr. *біжак* -ká (Hrinčenko, Žel.). R.L. — F.S.

bĕgъ *bĕga* 'szybkie poruszanie się istot żywych, cursus; szybkie poruszanie się (o przedmiotach martwych); ucieczka; płynięcie, cieczenie'

~ pol. od XIV w. *bieg* -u 'cursus; szybki ruch, obrót przedmiotów; prąd rzeczny', od XVI w. też 'przebieg, rozwijanie się wydarzeń w czasie', w stpol. też 'ucieczka' (XV—XVI w.), 'jazda, podróż' (XVI w.), wyjątkowo w XIV w. 'najazd', dluž. od XVI w. *bĕg* -a 'cursus' (u Muki z Jakubicy i Megisera), głuź. *bĕh* -a 'cursus; przebieg czasu', czes. od XIV *bĕh* -u (stczes. -u : -a) 'cursus; ruch w ogóle, ruch w miejscu, obracanie się (przedmiotów); przebieg wydarzeń', stczes. też 'ucieczka' (XIV w.), 'cieczenie' : *ženský bĕh* 'menstruacja' (XV w.), śla. *bĕh* -u 'cursus; przebieg wydarzeń w czasie', dial. *bĕh ženský* 'menstruacja' (Kálal);

ste. od XVI w. *bĕg* 'ucieczka', książkowe też 'przebieg czasu', sch. od XVI w. *bjĕg* 'ucieczka', w RŠAN także 'płynięcie, przepływanie wody, rzeki', cs. (w red. bułg., serb. i rus.) *бѣгъ* 'ucieczka', bułg. *бег* *бегѡт* 'cursus; ucieczka; cieczenie, płynięcie', maced. *бег* 'ucieczka';

strus. od XI w. *бѣгъ* 'ucieczka', ros. *бег* *bĕga* 'cursus; szybki ruch; płynięcie, przepływanie (wody, fali); ucieczka', *бегá* -ós pl. 'wyscigi konne', przest. 'ucieczka', ukr. *біг* *бігы* 'cursus; płynięcie, cieczenie', brus. *бег* *bĕgy* 'cursus'. ~

Deverbativum od *bĕgti* *bĕgo* (o budowie zob. s. 58—9). — Najbliższy odpowiednik ie.: lit. *bėgas* 'cursus', por. lit. *bėgis* 'ts.', łot. *bēga* 'ucieczka' (Fraenkel LEW I 38).

Berneker SEW I 54, Vasmer REW I 67, tam dalsza literatura.

R.L. — W.B.

bėgoma adv. dial. wsch. 'biegiem'

~ ros. dial. бėгма (SRNG), ukr. rzadkie бїгма, u Żel. бїгма, brus. dial. бėгма (Nosovič). ~

Por. sle. bėgoma rzadkie (SSKJ), u Plet. bėgoma.

Do bėžati, bėgnoti, bėg.

K.H. — F.S.

bėlakz zob. bėl'akz

bėlastz : bėl'astz 'o barwie zbliżonej do białej, albidus, subalbidus'

~ pol. dial. białasty (Zareba NB 85: małopolskie), czes. dial. moraw.

bėl'astý 'białawy';

sch. bėlast, bjėlast 'białawy', bułg. dial. бїлест 'ts.' (Gerov Dop.);

ukr. бїлїстїї : бїлїстїї 'ts.' (też dial.). ~

Por. synonimiczne: 1. sle. bėlkast, sch. bjėlkast; 2. czes. u Jungmanna bėlistý, bułg. dial. бїлїст (Gerov).

Derywat od bėlz.

F.S.

bėlasz : bėl'asz : bėlėsz 'o barwie zbliżonej do białej, albidus, subalbidus'

~ stpol. białasy 'o barwie zbliżonej do białej, albidus, subalbidus' (SP

XVI IBL: 3 przykłady z 1. połowy XVI w.), u L. tylko z Crescencjusza r. 1549, wyjątkowo jeszcze z początkiem XVII w. u Kn., dziś dial. kasz. białasi 'białawy, niezupełnie biały' (Sychta SK), u Karłowicza SGP z Krakowskiego też 'biały' (p. Zareba NB 84—5), dial. również białasy 'białawy' (Karłowicz SGP: Litwa), por. sub. białasy pl. 'rodzaj ziemniaków' (z Mazowsza), czes. dial. bėlasý 'jasnobłękitny, niebieski': Na bėlaso kvitne l'an (Bartoš DSM), śla. bėlasý 'niebieski, błękitny', u Jungmanna bėlasý : bėlas 'jasny, niebieski, modry' (np. z Bernoláka);

sch. dial. bjėlas 'koń lub wół białej maści' (RSAN I 594), też NO Bjėlās : Bėlas : Bėlas od XVIII w. (R.JAZ);

strus. бїласнїи 'o barwie zbliżonej do białej': вїада... бїласа гоуґста и росоґата, ros. бєлєснїї : бєлєснїї 'białawy, o barwie zbliżonej do białej' ('тусклобельнїї'), dial. бєлєснїї 'blady' (sybirskie), 'z białymi, czy też jasnymi kwiatami na białym tle, o materii, ubranii' (okolice Tambowa), 'koloru kawy, jasnobrazowy, o maści zwierząt' (Rostowskie; SRNG), dial. również бєлєснїї 'biały' (SRNG: okolice Brjańska, Orłowa), ukr. dial. їмк. бїлас 'grzyb prawdziwek, Boletus edulis', Hrinčenko (urzędownikowiony przymiotnik *bėlas), brus. dial. бєлєснїї 'białawy, barwy zbliżonej do białej, z białymi plamami', бєлєснїї comparativus 'o bardziej białej maści zwierząt' (Nosovič). ~

Por. czes. bėlāsek -ska 'motyl bielinek, Pieris', sch. NG Bjėlāsica (Heccegowina, Czarnogóra), bėlasav 'trochę się bielejący', bėlasast : bėlasast 'białawy', bėlasati se : bėlasati se 'trochę się bieleć', bułg. dial. бєлєскас 'białawy' (Gerov Dop. 21), NG Бєлєсїца гора na pograniczu Bułgarii, Grecji, Jugosławii.

Derywaty od bėlz. Por. bėlastz : bėl'astz.

Пїјнскїј PLBaud. 234—41, PF XIV 591—8, Zareba NB 84—5. F.S.

bėlavz : bėl'avz 'o barwie zbliżonej do białej, albidus, subalbidus'

~ pol. białawy 'albidus, subalbidus' od początku XVI w. (białawy),

dial. kasz.-śl. białavi, śląskie бїавї (Olesch Sankt Annaberg), dial. pld. Biaława nazwa krowy, już w XV w. NO Biaława (SSNO), głuż. bėlawy 'albidus', czes. bėlavý, dial. бїєлавї (Malina Mistřice) 'ts.', śla. bėlavý 'ts.', dial. wsch. bїlavı 'modry';

sle. bėlav 'albidus' (Plet.), sch. dial. bėlav 'ts.' (RSAN), bėlava 'samica

zwierząt, wyróżniających się białą sierścią, czy też białymi plamami', bułg. dial. zach. *Белáва* 'imię białej owcy';

ros. dial. *белáвий* 'albidus' (Dal), zwykle *белáвий* 'albidus, subalbidus' (SRNG, Pskov. Slov.), także 'jasny; jasnowłosy, bardzo blady' (SRNG), ukr. *білáвий* (dial. też *білáсвий*) 'albidus', 'jasnowłosy, blond', brus. *бляáвы* 'albidus', 'blady, o białej twarzy; jasnowłosy'. ~

Por. dłuż. *bělava* 'białe lub jasnożółte jabłko; ryba ukleja, Alburnus lucidus', ros. dial. *белáва* 'drobna rybka'.

Derywat od *bělъ*.

F.S.

bělěszъ zob. **bělászъ**

bělěti *bělějo* 'stawać się białym, jasnym, nabierać białej, jasnej barwy, albescere, candescere', **bělěti se** 'jaśnieć, lśnić'

~ pol. *bieleć* *bieleje* (od XV w.) 'stawać się białym, nabierać barwy białej; siwieć; lśnić się, jaśnieć', dial. też 'dojrzewać (o zbożu)' (np. Tomaszewski GŁ, Olesch Sankt Annaberg, MAGP I m. 47), *bieleć się* 'lśnić się, jaśnieć', stpol. też 'stawać się białym; płowieć; dojrzewać (o zbożu)', dłuż. *bělěs bělěju* 'stawać się białym, bladym, dojrzewać (o zbożu)', głuź. *bělěć bělěju* 'stawać się białym, być białym' (Pfuhl), czes. *bělěti bělím*, rzadziej *bělěti se* (od XIV w.) 'stawać się białym; jaśnieć', sła. *beliet' -iem* 'stawać się białym';

sł. *bělěti -im* 'stawać się białym, jasnym; lśnić się, jaśnieć' (SSKJ), sch. *bijěljeti bijělím* (od XVI w.) 'stawać się białym, jasnym, siwieć; tracić pierwotną barwę, blednąć, blaknąć', *bijěljeti se* 'jaśnieć biało; błyszczeć', cs. (w red. serb. i rus.) *бѣлѣти сѣ бѣлѣти сѣ* 'albero', bułg. *белѣя белѣем* 'tracić barwę, blednąć, blaknąć, stawać się białym', *белѣя се* 'wyróżniać się białą barwą, jaśnieć', maced. *белее* 'stawać się białym, siwieć', *белее се* 'jaśnieć biało';

strus. *бѣлѣтисѣм* 'jaśnieć', ros. *белѣть белѣю белѣемъ* 'stawać się białym, siwieć; jaśnieć białą', dial. 'świtać', *белѣтѣся* 'jaśnieć białą, lśnić', ukr. *білѣти білѣти* 'stawać się białym; jaśnieć białą', dial. 'dojrzewać (o owsie)' (Leks. Poleszja 93), rzadko *білѣтисѣя* 'jaśnieć białą', brus. *бля́ць бля́ю бля́ем* 'stawać się białym, tracić barwę, blednąć, blaknąć; widnieć, jaśnieć biało'. ~

Por. pol. dial. kasz. *b'elóc* 'albescere', czes. *bělati -ám* 'stawać się białym, albescere', cs. *бѣловати -оую* 'album esse', rus.-cs. *бѣловатисѣм* 'albescere', bułg. *бѣлам се* 'ts.'

Denominativum od *bělъ* (o budowie zob. s. 47). W.F. — W.B. — F.S.

bělica: dial. pód. też **bělíka** 'coś białego, białawego, przede wszystkim o zwierzętach z białym, jasnym ubarwieniem, rzadziej o białawej, kredowej lub piaszczystej glebie'

~ pol. *bielica* 'rodzaj gleby, glina z piaskiem', dial. 'grunt piaszczysty; (mazowieckie) ziemia wilgotna, bagnista' (Karłowicz SGP), stpol. XV w. 'wiewiórka, futro z wiewiórki', dial. 'nazwa białej owcy' (Karłowicz SGP), 'gatunek białawych czereśni' (Kucała PSM, Olesch Sankt Annaberg), 'biel drzewa' (Szymczak Domaniewek), dłuż. *bělíca* 'nazwa krowy', *Bělíce* pl. 'nazwa pola', głuź. *bělíca* 'gatunek ryby, wątlusz srebrzysty; biała glina; biel ołowiana; biała czereśnia', czes. dial. *bělíce* 'drobne ryby słodkowodne, płotka; biała owca; białawe, jasne odmiany różnych owoców, zwłaszcza czereśni', wyraz notowany już w XIV w. *bělíccé*, *Bělíccé* NM i NG, sła. *belíca* 'gatunek białych ryb, Chalcalburnus; biała owca; odmiana białych śliwek';

sł. *bělíca* 'białe, białawe zwierzę; ryba słonecznica, Leucaspis delineatus;

białe odmiany owoców', dial. prekmurskie 'jajko', u Plet. też 'biel ołowiana', sch. *bjělica* 'białe odmiany owoców; nazwa białej owcy; kuna, *Mustela foina*; ryba ukleja, *Alburnus alburnus*; biaława gleba zmieszana z piaskiem', dial. 'kobieta o białej karnacji, o jasnych włosach', od XII w. też NW i NT, bułg. *белыца* 'ryba ukleja, *Alburnus alburnus*; nazwa białej owcy', dial. 'białe odmiany owoców: czereśni, śliwek' (BDial. I 67), maced. *белыца* 'imię białej owcy';

strus. *Бѣлица* 'coś białego', ros. dial. *бѣлица* 'wiewiórka' (SRNG, Słowarz Urala), u Dała *белыца* 'roślina *Leucanthemum vulgare*', *бѣлицы* pl. 'biel trawy' (SRNG), ukr. dial. *біліця* 'wiewiórka', u Żel. i Hrinčenki też 'kuna *Mustela foina*; ryba boleń, *Aspius aspius*; roślina *Thlaspi arvense*; rodzaj białego kredowego gruntu'. ~

Por. z suf. *-ika*: sl. *bělīka* 'odmiana jabłek' (Plet.), sch. *bjělīka* 'biel drzewa' (Vuk z Czarnogóry), bułg. dial. *беліка* 'мъждел; dąb szypułkowy, *Quercus pedunculata*'.

Substantywowany przymiotnik *bělz* (o suf. *-ica* zob. s. 98—9). — Por. substantywowane bez sufiksu strus. *Бѣл* 'wiewiórka; drobna moneta'.

Zob. *bělka*.

W.B. — F.S.

bělido 'środek do bielenia' dial. też 'miejsce, gdzie się coś bieli'

~ pol. *bielidło* 'biały proszek używany np. do prania bielizny, mycia naczyń; środek kosmetyczny używany w celu nadawania białości skórze twarzy', już w XV w. 'ług, saletra, nitrum; biel, środek kosmetyczny do bielenia twarzy, cerussa; roślina storczyk, *Platanthera bifolia*', dłuż. *bělido* 'proszek do bielenia; wapno chlorowe', 'mydło' głuź. *bělido* 'środek do bielenia, bielidło', czes. *bělido* (dawniej i dial. chodzkie *bilidlo*) 'miejsce do bielenia bielizny, przedzdy, tkanin', stezes. *bělido* przede wszystkim 'środek do bielenia', sła. *bielidlo* 'środek do bielenia';

sl. *bělilo* 'bielenie; biała farba, wapno do bielenia', sch. *bjělilo* 'biała szminka, cerussa, biała farba, środek do bielenia; miejsce, gdzie się bieli płótno', w RSN też 'białość, biel', cs. *Бѣлило* 'cerussa', bułg. *беліло* 'bielidło do twarzy, cerussa', dial. też 'miejsce nad rzeką, gdzie się bieli płótno' (BER), maced. *беліло*, dial. *b'glilu* (Małeckii SW) 'bielidło do twarzy';

strus. *Бѣлило* 'cerussa', ros. *беліла* pl. 'barwnik mineralny, bielidło; środek kosmetyczny do nadania białości twarzy', dial. archangielskie 'obrzęd weselny: pan młody obdarowuje pannę młodą pieniędzmi na bielidło' (SRNG), ukr. *біліло* 'biała farba, środek do bielenia', brus. *бѣлілы* pl. 'bielidło, środek do bielenia'. ~

Nomen instrumenti (> nomen loci) od *běliti*. O budowie zob. s. 113—4.

F.S.

bělīka zob. *bělīca*

bělīkz *bělīka* dial. pln. 'ktoś lub coś wyróżniające się bielą'

~ pol. *bielik* zool. 'ptak z rodziny orłów, białogon, *Haliaetus albicilla*' nowsze, u L. nie notowane, w XV w. bot. 'wełnianka pochwowata, *Eriophorum vaginatum*', od XIII w. NO *Bielik* (SSNO), dłuż. *bělīk* 'białko jajka, białko oka', głuź. *bělīk* też 'ryba kielb', stezes. *Bělīk* NO;

ros. dawniejsze *белік-ука* 'białawy sybirski granit', bot. 'zabieniec babka wodna, *Alisma plantago*; złocień właściwy, *Chrysanthemum leucanthemum*', dial. też nazwa innych roślin, również nazwa różnych gleb, zwykle jasnych, sybirskie 'nowizna, nowina, miejsce przeznaczone na ogród warzywny',

archang. 'niedźwiedzie sadło sprzedawane jako lekarstwo', woroneskie 'rodzaj białego odzienia na codzień' (SRNG), ukr. dial. *білак* 'samiec wiewiórki; bielinek, motyl Pieris'. ~

Urzecownikowiony przymiotnik *běla*, o suf. *-iza* zob. s. 90—1. F.S.

bělina 'biel, białość, albitudo', stąd wtórnie przez konkretyzację 'coś białego, np. biała płaszczyna, biała plama; biało jajka, oka'

~ pol. dawne *bielina* 'futro popielicy' (Linde XVIII w. z Litwy), jako NO m. od r. 1136, NO f. od XV w., głuź. *bělina* 'biel, białość; biały połysk, biała plama', czes. rzadkie *bělina* 'białe miejsce, biała płaszczyna; biel drzewa; biało oka', dial. też bot. 'złocień, *Chrysanthemum*', już stczes. *Bělina* NO, NM, NW, śla. dial. *bielina* 'białe winogrona' (Kálal);

śle. *bělina* od XVI w. 'biel, biała barwa; to, co białe; biel drzewa; biały materiał na ubranie; bielmo, zaćma', dial. 'gatunek białych winogron' (Plet.), sch. *bjelina* od XVI w. 'biel, biała barwa, siwizna; to, co białe; jasność, światło; białe płótno, białe szaty; biało oka; białe owoce', bułg. *белуна* 'białość, biel', dial. 'biało oka, biało jaja' (Gerov), 'stonina' (BDial. IV 89), maced. *белуна* 'biel, białość; margines w książce';

ros. *белуна* 'biel, białość', dial. 'bielone płótno' (SRNG), 'biała gleba' (Słowarz Urala), też NO (SRNG), dial. też *белуна* 'jasna plama, piętno; lód ze śniegiem; rdzeń drzewa; wyspa wśród lasu' (SRNG), ukr. *білуна* 'biel, białość'. ~

Abstractum od *běla* (o budowie zob. s. 120—3). W.F. — W.B. — F.S.

bělina 'ktoś lub coś wyróżniające się bielą'

~ pol. NO *Bielin* od XIII w. (SSNO), dial. kasz. *belin* 'jasny blondyn'; śle. *bělina* 'motyl dzienny o skrzydłach białych' (por. pol. *bielinek* 'ts.' nowsze, u L. nie notowane), 'zwierzę wyróżniające się bielą (np. zając, wół)', 'śnieg', stbułg. NO *Bělina* zapisane w gr. gramocie z r. 1152: βεαλίβ (BER I 109, tu też bułg. NO *Беліна*);

ros. dial. *белуна* 'roślina bielun dziedierzawa, *Datura stramonium*' (SRNG: znad Donu). ~

Od *běla*, o suf. *-ina* zob. s. 120.

F.S.

bělische 'miejsce, gdzie się bieli płótno'

~ głuź. *bělische* 'miejsce do bielienia, bielnik, bielnia' (Zeman), czes. dial. moraw. *bělische* 'miejsce, gdzie się bieli płótno' (Jungmann);

śle. *bělische* 'ts.', sch. *Bělische* NM w Slavonii nad Drawą, *Bjeliste* NM w Serbii (RJAZ);

ros. dial. *белуше* 'bielenie płótna' (SRNG: Kursk, bez akc.), jako NM *Белуше*, por. *Белушето* (Vasmer RNG I 323). ~

Por. czes. dial. moraw. *bělisko* 'urządzenie z drążków do bielienia płótna' (Bartoš DSM), śla. *bielisko -ovisko* 'miejsce, gdzie się bieli płótno'.

Nomen loci od *běliti*, o suf. *-ische*, *-isko* zob. s. 95—7.

F.S.

běliti *běl'q* 'czynić białym, jasnym, sprawiać, że coś nabiera białej, jasnej barwy (np. wybielać płótno, malować ścianę wapnem, barwić twarz na białą), albare; oczyszczać z czegoś (np. z łupiny, kory)'

~ pol. *bielić bielę* (notowane od XVI w., w XV w. derywat *ubielić*) 'malować na białą, zwykle wapnem; czynić białym, rozjaśniać (np. płótno)', łowieckie 'zdejmować skórę z zabitego zwierzęcia', dial. *dzień bieli* 'jest jasno, świta' (Karłowicz SGP), połab. *belēt* 'prać; albare', dłuź. *bělīs -im* 'albare; wybielać płótno; łupić, zdejmować łupinę, korę, skórę z zabitego zwierzęcia',

głuz. *bělíc -im* 'albare, malować na biało; wybielać bieliznę; usuwać łupinę z owoców', czes. *běliti : biliti -im* (stczes. od XV w. *bieliti biel'u*) 'albare, wybielać płótno; malować, barwić na biało (np. twarz)', sła. *bielit' -im* 'albare, wybielać płótno; malować ściany wapnem', dial. 'usuwać łupinę z owoców, korę z drzewa' (SSJ), 'usuwać liście z kaczanu kukurydzy' (Diss. Slav. II 29);

słę. *běliti : beliti -im* 'malować ściany wapnem lub białą farbą; czynić coś bardziej białym, rozjaśniać, albare; usuwać łyko; dodawać tłuszczu do potraw, okraszać', dial. 'usuwać korę, skórę; mocno rozgrzewać, rozżarzać (np. piec)', sch. od XVI w. *bijěliti bijelim* 'albare, wybielać płótno, farbować, malować na biało; oczyszczać z brudu', dial. 'zdejmować łuski, łuszczyć kukurydżę; zdzierać korę z drzewa, zdejmować łupinę z owocu' (BJAZ, RSAN), ses. *бѣлити бѣлю* 'albare, wybielać płótno' (Zogr., Mar.), bułg. *бѣля бѣлуу* 'albare (np. w gwarach 'wybielać płótno'); mazać pudrem; obierać, obłupywać z łupiny, kory, skóry', u Gerova też 'grabić, ograbiać', maced. *белу* 'albare, wybielać płótno, malować wapnem; usuwać korę, łupić', dial. *b'ál'a* 'obierać z łup' (Małecki SW);

strus. od XI w. *бѣлити бѣлю* 'albare, wybielać płótno, malować na biało', ros. *белить бело бѣлить : бѣлить* 'albare, wybielać płótno; malować wapnem, kredą, bielidłem, pudrować twarz', dial. też 'myć (reçe); zdzierać skórę z zabitego zwierzęcia' (SERNG), ukr. *білити біло білуу* 'albare, wybielać płótno; zabarwiać na biało, malować na biało, pobierać cyną; wybielać (przez mycie)', brus. *бляты бяло бѣлуу* 'albare, wybielać płótno; malować na biało; usuwać korę, obdzierać skórę z zabitych zwierząt'. ~

Por. ukr. dial. *білявату* 'zdejmować skórę z zabitego zwierzęcia; bielić dom' (Hrinčenko, Leks. Bjul. VI 9).

Denominativum od *bělz* (o budowie zob. s. 57). Z pierwotnego znaczenia 'czynić białym, jasnym' zapewne już w psł. powstały konkretne znaczenia 'wybielać płótno; malować, barwić na biało, na jasny kolor (np. o twarzy), malować ściany wapnem; czynić białym (np. drzewo) przez usunięcie wierzchniej warstwy, np. kory, łupiny'. W.F. — W.B. — F.S.

bělizna 'biel, białość, albitudo; to, co jest białe, białawe, białe przedmioty' np. biała odzież, biała gleba, biaława warstwa drewna pod korą

~ pol. *bielizna* 'odzież spodnia, wyroby z tkaniny zwykle białej używane do potrzeb domowych; zbiorowa nazwa drobnych rybek różnego gatunku', u Lindego 'białe rzeczy, gromada, stos czegoś białego', przestarz. 'biały strój; białość, biały kolor', stpol. XIV—XV w. 'futerko z wiewiórki', dial. też 'gatunek ryby' (Karłowicz SGP) kasz.-sli. 'biel drzewa' (także SP XVI IBL), dłuż. dial. *bělizna* 'biel drzewa; skórka owoców', głuz. *bělizna* 'skórka owoców; łyko', czes. *bělizna* 'biały kozuch; białko oka', sła. dial. *belizna* 'odzież spodnia, bielizna pościelowa' (Kálal);

sch. dial. *bjělizna* 'białko oka; gliniasto-kredowa lub marglowa gleba' (RSAN, RMat.), bułg. dial. *белізна : белізна* 'biała gleba' (BER 109, BDial. III 39), 'roślina *Andropogon ischaemum*' (BER 109), NT *Билизнѣ* (Kovačev MNSevl. 140);

ros. *белізнá* 'biel, biały kolor', dial. *белізна : белізна* 'jasna plama, jasna smuga' (Dal), ukr. *білізнá* 'biel, biała barwa', *білізна* 'odzież spodnia, bielizna pościelowa; ryba *Aspius rapax*', brus. *блязна* 'odzież spodnia, bielizna pościelowa', *белізнá* 'biel, białość'. ~

Od *bělz* z suf. *-izna*. Na genezę sufiksu mogą rzucić światło:

1. może już psł. dial. *běliznъ*; pol. dial. *b'ył'izeń* 'spodnia odzież' (MAGP IX

m. 441: z jednego punktu na Spiszu, zapewne ze sła.), dłuż. *bĕlizn* 'biel drzewa; skórka owoców', sła. *bĕlizen* 'odzież spodnia, bielizna pościelowa';
 bułg. dial. (Trojan) *белізен* 'roślina *Andropogon ischaemum*' (BER I 109).

2. pol. dial. *bielizno* 'spodnia odzież' (MAGP IX m. 441: z okolic Gostynina i z Litwy).

Wskazywałyby one na pierwotny przymiotnik *bĕliznъ* potwierdzony też przez bułg. *белизна, белизника* 'białawy'.

Por. *bĕlizъ.

W.F. — W.B. — F.S.

bĕliznъ, bĕliznъ zob. *bĕlizna*

bĕlizъ 'o barwie zbliżonej do białej, białawy, jasny'

Na wyraz taki zdają się wskazywać:

~ dłuż. *bĕliza* 'biel drzewa' (Pfuhl), głuż. *bĕlizka* 'skórka owoców; lyko; biel drzewa';

bułg. dial. (Ćirpan) *белізіна* 'biała ziemia' (BER I 109);

ros. dial. archang. *белізь* 'jasna smuga, jasna plama' (Dal, SRNG), *белізіна* 'ts.' (SRNG). ~

Derywat od *bĕlz*; -iz- pełni może funkcję deminutywną, por. *bĕluzъ.

Por. *bĕlizna*.

W.B.

bĕloba 'biel, białość, albor, albitudo'

~ głuż. *bĕloba* 'biel ołowiana, cerussa', czes. *bĕloba* 'biel, białość', u Jungmanna 'cerussa', sła. *bieloba* (arch. też *beloba*) 'biała farba, biel, białość';
 sle. *bĕloba* 'ts.';

ukr. prowinc. *білоба* 'cerussa' (Żel.). ~

Od *bĕlz* z suf. -oba, o którym zob. s. 61—2.

K.H. — F.S.

bĕlogolvъ 'wyróżniający się białą, siwą głową, czy też jasnymi, siwymi włosami'

~ pol. *białogłowy* (L.) por. uzczożownikowiony przymiotnik *białogłowa* 'kobieta, niewiasta' wyjątkowo już w XVI w., czes. *bĕlohlavý*, sła. *bielohlavý*;

sle. *bĕloglav*, sch. *beloglav*, bułg. *белоглава*, maced. *белоглас*;

ros. *белоголовый*, ukr. *білоголовий*, brus. *белоголови..* ~

Compositum, I człon *bĕlz*, II *golva*.

F.S.

Bĕlogordz : **Bĕlz gordz** 'nazwa miejscowa'

Bĕlogordz: ~ pol. NM *Białogard* (o formach z -ar- jako archaizmie peryferycznym zob. np. Milewski RS XVIII 58—9, Stieber GP I 40), średniowieczny gród na Pomorzu, na szlaku handlowym łączącym Kołobrzeg z Wielkopolską, czes. nowsze w NM od r. 1603 *Bĕlohrad*;

z Albanii średniowieczne *Belogradum* XI—XIV w., też zapisane jako *βελιγράδον* (Seliščev, Slavjanskoe naselenie v Albanii, Sofija 1941, s. 257—8). ~

Por. NM na Wołyniu *Белогородка*, wg Rudnyckiego ED 133 ukr. *Білогорódка*.

Bĕlz gordz: ~ pomorskie już w XII—XIII w. NM w różnych zapisach, np. *Belgard, Belgart, Belgarth, Belgarden, Belgrad* (Trautmann EOO II 107, Lorentz SNH 7), czes. NM *Bĕlehrad* (z -e- analogicznym do typu *Vyšehrad, Velehrad*), sła. *Belgrad* na Węgrzech i *Belegrad, Belegrad* na Słowacji (Stanislav DSJ I 271, II 245);

sle. NM z Karyntii sprowadzające się do postaci *Belgrad* : *Belgrado, Velegrad* (Kranzmayer OK I 71, 163, 186 przypis 17), sch. dziś *Beograd* poświadczone od XV lub XVI w., w XIII—XVII w. formy typu *Bĕlz gradz* (w takiej

postaci w XV w. też na oznaczenie innej NM), *Bělsgradz*, w XV—XVII w. też *Běli gradz*, od XV w. poświadczona nazwa wsi *Belgrad* na Chorwackim Przemyrze (nazwa *Biograd* znana też z Dalmacji blisko Zadaru), bułg. z dwu wsi w okolicach Gabrowa *Б'áлград* jako NT oznaczająca wzniesienie z białą glebą (Kovačev MNGabr. 83), o istnieniu starobułg. nazwy *Běls gradz* świadczy gr. NT *Μπελσγράδια* pl. z loc. sg. *Běls gradz* (Vasmer Sl. Gr. 170), z Albanii notowane w XVI—XVII w. jako *Белград*, w zapisach z XI—XIV w. *Beligradum*, *Βελσγράδα*, stąd alb. *Berat* (zob. Seliščev, Slavjanskoie naselenie v Albanii, Sofia 1931, s. 257—8, 287);

ros. *Белгород* NM nad rzeką Severskij Donec okrug Kurski, por. też w nazwie wsi *Белгородка*, ukr. *Білгород* dziś *Білгородка* NM koło Kijowa (zapisane już przez Nestora pod r. 910, SGKP I 228), też *Білгород Дністрівський* (por. Rudnyčkyj l. c.). ~

Compositum i złożenie p. *běls* i *gordz*.

Pierwotne znaczenie 'biały gród'.

SGKP I 190, Profous MJČ I 49, 51, Vasmer RGN I 319, 326.

T.Sz. — F.S.

bělocha m., f. : **bělochz** *bělocha* 'biały, białawy człowiek, zwierzę'

bělocha: ~ pol. dial. *białocha* 'krowa jasnopłowa' (Karłowicz SGP), kasz.

belocho 'nazwa krowy białej maści', stpol. NO *Białocha* r. 1408 (SSNO);

sł. dial. *běloha* 'biała koza' (Rezja);

ros. dial. *белѡха* 'krowa białej maści', 'zmarły' (SRNG), ukr. dial. *білоха* 'kobieta o białej delikatnej cerze' (Żel.). ~

bělochz: ~ pol. dial. kasz. *beloch* 'nazwa wołu białej maści', stpol. NO *Białoch* r. 1434 (SSNO), głuź. *běloch* 'człowiek biały, koń biały, siwek', czes. *běloch* 'człowiek rasy białej', sła. *beloch* 'ts.' ~

Od *běls*, zob. s. 73—4. Najprawdopodobniej nowsze paralelne derywaty, powstałe niezależnie na gruncie poszczególnych języków słow. Tego samego typu bliskie znaczeniowo pln. *bělucha* : *běluchz*:

~ stpol. NO *Białucha*, *Białuch* od XV w. (SSNO), dial. *Białucha* nazwa krowy, głuź. *běluch* 'grzyb pieczarka', u Pfuha *běluch* 'człowiek biały, zwierzę wyróżniające się bielą', sła. dial. *belucha* 'biała krowa; blondynka';

sł. *bělúh* 'człowiek biały, rasy białej', dial. *belúha* 'biała kura';

ros. *белýха* 'biały delfin' (stąd ukr. *білýха*, brus. *блýха* 'ts. '), dial. 'piaszczysta gleba; człowiek wyróżniający się bardzo jasnymi włosami; biała krowa, biała owca', ukr. dial. *білýха* 'bielutka kobieta, blondynka, jasnowłosa'. ~

F.S.

bělochz zob. **bělocha**

bělokosz pld. 'wyróżniający się białymi, jasnymi włosami'

~ sch. *belðkos*, bułg. *белокѡс*, maced. *белокос*. ~

Por. ros. dial. *белокѡска* 'przezvisko jasnowłosej dziewczyny' (SRNG).

Złożone z *běls* i *kosa*.

F.S.

bělonogz 'wyróżniający się białymi nogami, cum albis pedibus'

~ pol. *białonogi* od XV w., głuź. *bělonohi*, czes. *bělonohý*, sła. *bielonohý* (dawniej też *belonohý*);

sł. *bělonog*, sch. *bjelónog*, bułg. *белонѡг*, maced. *белоног*;

ros. *белонѡгий* (dial. *белонѡг* 'kół w rzece dla umocnienia stojącego u brzegu promu; płot', SRNG), ukr. *білонѡгий*, brus. *беланѡгі*. ~

Compositum: I człon: *bėłz*, II: *noga*, podstawowe znaczenie 'mający białe nogi'. F.S.

bėlon'a zob. **bėlon'z**

bėlon'z *bėlon'a* : **bėlon'a** m., f. 'człowiek czy zwierzę wyróżniające się białością'
~ pol. NO *Białoń* od r. 1401 (SSNO), głuź. *bėłoń* 'siwek, koń biały', sła. *beloń* 'biały koń', w ogóle 'zwierzę o białej sierści', dial. 'człowiek jasnowłosy';

sch. *bijėlonja* : *bėlonja* przezwisko, przydomek, 'biały wół', w ogóle 'zwierzę o białej sierści' (Vuk, RSAN, RJAZ);

ros. dial. *белюшка* nazwa krowy białej maści (SENG).

Derywat od *bėłz*, o budowie zob. s. 133.

F.S.

bėłogz pfn. 'wyróżniający się białym, jasnym zarostem (por. *ogz*)'

~ pol. *białowasy*, jako NO *Białowas* od r. 1136 'mający białe wąsy', czes. *bėlovousý*, *bėlovous* 'białobrody, siwobrody', sła. *bielofúzy*, stare też *belofúzy* 'mający białe wąsy';

ros. *белю́ц(тв́)* 'ts.', dial. *белю́ц* 'przezwisko człowieka o białych włosach', ukr. *біло́сць*, u Hrinčenki *біло́сць* 'człowiek o jasnych lub siwych wąsach', brus. *беласць* 'ts.' ~

Por. głuź. *bėłowusaty* 'siwobrody, białobrody' (Zeman).

Złożenie z *bėłz* i *ogz*.

W.F. — K.H. — F.S.

bėlorit'z dial. zach. i ste. 'ptak wyróżniający się białym, jasnym ogonem'

~ stpol. *bialorzyt* m. 'ptak z rodziny sokołów, *Strigiceps cineraceus*' (XV—XVI w.), dziś *bialorzytka* 'ptak *Oenanthe oenanthe*' (też dial. Karłowicz SGP: z Podhala), dłuź. *bėlorit'k* : dial. (mużakowskie i wsch. pograniczne) *bėlorit'k* 'Oenanthe oenanthe', *bėlorit'ka* 'gatunek biegusa, *Calidris arenaria*', czes. *bėlorit* m. 'Oenanthe oenanthe', stczes. *bėlorit* f. 'ptak z białym ogonem, może biegus, *Calidris*' (od XIV w.), *bėlorit'ka* 'Oenanthe oenanthe', dial. *belorit'ka* 'ts.' (Bartoř DSM), sła. *belorit'ka* 'jaskółka oknówka, *Delichon urbica*', dial. też *belorit* 'ts.' (Feriane SNV 241), *belorit'ka* : *belorit'ka* : *belorit'ka* 'Oenanthe oenanthe' (Feriane SNV 220);

sła. dial. *bėlorit'ka* 'Oenanthe oenanthe', *belorit'ec*: *lunj belorit'ec* 'błotniak popielaty, *Circus pygargus*' (Piet., SSKJ). ~

Złożenie z *bėłz* i *rit'z*.

W.B.—F.S.

bėlost'z f. 'biel, biała barwa, albedo, album'

~ pol. od XV w. *białość* 'biel, biały kolor, albedo, album' (też dial.), stpol. też 'bladość; biało oka' (XV—XVI w.), 'biała plama' (XVI w.), dłuź. *bėlost'z* 'albedo, album', głuź. *bėłosć* 'albedo', czes. od XIV w. *bėlost* 'albedo, album', sła. *belost* : *bielost* 'ts.';

sła. *belost* : *bėlost* 'albedo, album', sch. od XV—XVI w. *bijelost* 'ts.' (RJAZ, RSAN), scs. *белостъ* 'albedo, candor' (Supr.);

strus. wyjątkowe w XIV w. *белостъ* 'albedo', ros. *белость* 'albedo, album', ukr. *білість білоцмі* 'ts.', brus. *беласць* 'ts.', u Nosoviča też *beloc'z* 'ts.; bielizna'. ~

Abstractum od *bėłz* z suf. *-ost'z*.

W.F. — W.B.—F.S.

bėłořa zob. **bėłořz**

bėłořz *bėłořa* m. : **bėłořa** m., f. 'człowiek czy zwierzę wyróżniające się bielą', w ogóle 'coś wyróżniającego się bielą'

~ pol. *białosz* przestarz. 'koń biały; kamień biały', już w r. 1136 NO *Białosza*, dłuż. *běloš* 'biały wół; koń maści dereszowatej, deresz', głuź. *bělóš* 'biały kamień', czes. dial. *běloš* 'człowiek wyróżniający się bielą', sła. dial. *beloš* 'biały koń';

sch. *běloš belóša* 'biały koń, kozioł, człowiek jasnowłosy', *Bjěloš* nazwa góry, już w XIV w. NO, nazwa potoku;

ros. dial. *белюу* pl. 'białka oczu, oczy' (SRNG). ~

Por. stczes. *Bělošín* NM, bułg. dial. *белюам* 'białawy', ukr. dial. łemk. *білюка* 'gatunek śliwek'.

Tego samego typu bliskie znaczeniowo:

běluš : *běluša*: dłuż. *běluša* 'biała krowa', głuź. *běluš* 'człowiek z siwą brodą, z siwymi włosami, białe zwierzę, zwłaszcza koń, siwek', *běluš* 'szprotka, rybka', czes. *bělouš* 'biały koń', stczes. NO *Bělúšek*, sła. *beluš* : *belúš* 'biały, siwy koń', dial. 'biały chleb, kołacz';

sł. *běluš* 'roślina, szparag, Asparagus', dial. *běluša* 'biała krowa; gatunek gruszek', sch. *běluš* 'biały wieprz', też NO: *běluša* nazwa samiec białych zwierząt, np. krowy, 'gatunek białych winogron', bułg. dial. *белыма* 'biała owca, krowa', maced. *белыма* 'biała koza, owca, krowa';

ros. dial. *белыма* 'krowa, owca, koza białej maści; biała kuropatwa', ukr. dial. bojk. *біл'ыма* nazwa białej owcy (Slav. Leks. 81). ~

Por. stpol. NO *Białuszyna* XV w. (SSNO).

běliš: ~ pol. dial. kasz. *bališ* 'mężczyzna o jasnych złotawych włosach' (Sychta SK), sła. dial. wsch. *beliš* 'biały chleb, kołacz';

sch. *bjělíš* dial. 'jakaś ryba w Czarnej Górze', *Bjělíš* dawna NM, nazwa pola w Czarnej Górze (RJAZ);

ros. dial. *беліу* 'rodzaj placka, pieroga z mięsem' (SRNG). ~

bělaš ~ stpol. NO *Białasz* XV w. (SSNO);

sch. *běláš*, *bjěláš* 'biały koń, siwek';

ros. dial. *беліу* m. 'ryby płynące stadami wiosną w czasie tarła', *белыма* 'o jasnowłosych dziewczętach, ludziach; biała krowa' (SRNG), ukr. dial. *біліу -амі* 'biały chleb, u ubogich' (Hrinčenko). ~

Por. ros. dial. *беліу* : *беліу* 'coś wyróżniającego się bielą'.

Derywaty od *bělš*, o budowie zob. s. 77—8. Zapewne nowsze paralelne derywaty, powstałe niezależnie w poszczególnych językach słow. Por. *bělocha* : *bělochs*, *bělucha* : *běluchs*. F.S.

bělota 'biel, białość, albitudo, albor', z wtórną konkretyzacją 'coś wyróżniającego się białością'

~ głuź. *bělota* 'albitudo, albor', czes. przest. (od XIV w.) *bělota* 'ts.', sła. *belota* : *bielota* 'ts.';

sł. *bělóta* 'albitudo, albor', sch. *bjělóta* 'ts.' (wg RJAZ tylko u Stulicia), dial. *bělota* 'wół o białej sierści' (RSAN), stsch. *Bjělota* NO (XIII w.), dem. *Belotica* NO (XI w.), serb.-cs. XVI w. *белота* 'albitudo, albor', bułg. *беломá* 'ts.'; strus. wyjątkowe w XI w. *белота* 'albitudo, albor', ros. dial. *беломá* 'ts.' (SRNG), ukr. dial. *біломá* 'ts.', brus. pot. *беламá* 'ts.' ~

Z wtórnym rozszerzeniem suf. *-ja*: sł. dial. *bělǰča* 'albitudo, albor', sch. od XVI w. *bjeldča* 'ts.'

Por. 1. maced. *беломуја* 'albitudo, albor'.

2. stczes. *bělosta* : *bělesta* 'droga mleczna' (XIV—XV w.), z czes. głuź. *bělota* 'ts.', sła. *bělosta* : *bělesta* 'ts.'

Abstractum od *bělš*.

W.F. — W.B. — F.S.

bėlovats dial. pñ. 'o barwie zblizonej do białej, albidus, subalbidus'

~ pol. dial. kasz.-sli. *balovati* : *balovati*, dñz. *bėlowaty* (już u Chojnana XVII w.), gñz. u Pfuħla *bėlowaty*, stczes. *bėlovatj*, sła. *belovatj*;

es. *кпловатъ* 'subalbus' (Miklosich LP; bez przykładu, a więc niepewne);

ros. *белосатый*, ukr. *білусатий*, u Żel. *біловастий*, brus. *беласаты*. ~

Por. w podobnym znaczeniu: 1. gñz. *bėlojty*, czes. *bėlovitj*, sch. dawne od XVI w. *bjelòvit* 'clarus, perspicuus' (RJAŽ), dziś NO *Belòvitič* (RSAN);

2. gñz. *bėlaty*, czes. u Jungmanna *bėlatj*, ukr. dial. *білатий* (Leks. Bjul. II 73).

Derywat od *bėlz*.

F.S.

bėlovolsz 'wyróżniający się białymi, jasnymi włosami'

~ pol. *białowłosy* (u Lindego bez dokumentacji, nie notowane w Słowniku stpol. i SP XVI IBL), czes. *bėlovlasj*, sła. *bielovlasj*;

sł. *bėlolàs*, sch. *bėlòvlas*, bułg. *беловласъ*;

ros. *беловолосый*, ukr. *біловолосий*, brus. *белавалосы*. ~

Por. gñz. *bėlowłosaty* (Zeman), *bėlowłosny* (Pfuħl).

Złożenie z *bėlz* i *volsz*.

K.H. — F.S.

bėlozorz 'mający biały, jasny wygląd'

~ pol. przest. *białozór* 'ptak drapieżny z rodziny sokołów, Falco gyrofalco' (od XVI w., wg współczesnych wyraz uważany za pożyczkę ruską, SP XVI IBL), w XV w. *Białozorek*, *Białozorzec* NO, gñz. *bėlozor* 'Falco gyrofalco', czes. od XVI w. *bėlozor* : *bėlozorec* 'biały sokół', sła. dial. *belozor* 'ts.' (Kálal);

bułg. *белозор* 'roślina dziewięciornik błotny, Parnassia palustris' (BER I 109);

ros. *белозор* (u Dala *белозор*) m. 'roślina Parnassia palustris', dial. *белозорный* 'mający jasne oczy' (Pskov. Slov.), ukr. *білозір* (u Hrinčenki też *білозор*) -*зору* 'Parnassia palustris', dial. *білозір* -*зора* : *білозор* -*зора* 'piękny, urodziwy mężczyzna, ukochany; epitet księżycy', *білозор* 'sokół' (Żel.), *білозірець* 'epitet, czy też gatunek sokola' (Hrinčenko), *білозорний* 'mający jasne oczy' (Hrinčenko, Żel.) *білозірочка* 'łśniaca, błyszcząca gwiazdka' (Żel.). ~

Por. wtórny przymiotnik: ros. dial. *белозорный* 'oczyszczony, wyklarowany' (Dal), '(o koniu) mający biały znak na oczach' (SRNG).

Złożenie z *bėlz* i *-zorz* : *zvrėti*. Pierwotne znaczenie 'mający biały, jasny wzrok, wygląd', stąd wtórnie nazwy rośliny wyróżniającej się białymi kwiatami, ptaka o jasnym upierzeniu. Ślady pierwotnego znaczenia zachowane w ukr. 'piękny, urodziwy (mężczyzna)', 'epitet księżycy, zapewne jasny'.

W.B. — F.S.

bėltzъz zob. **bėltzъz** 2

bėluga 'coś białego, białawego, np. ziemia, zwierzę, ryba, roślina'

~ pol. dial. *białuga* 'gleba łożwata' (Karlówicz SGP: Augustów), 'roślina bylica, bielica, Artemisia' (u Polaków litewskich);

sł. dial. *bėluga* : *beljuga* 'biała krowa', karyneckie *beluha* 'biała kura', sch. dial. *bėluga*, *bjeluga* 'biała maciora' (Vuk, RSAN) : *bėlūg* 'biały wieprz' (RSAN), bułg. dial. pñ.-zach. *белуга* 'biała gleba' (BER 109);

ros. *белуга* 'wędrowna ryba z rodziny jesiotrów, wyz, Huso huso, Acipenser huso; wieloryb Delphinapterus leucas' (stąd nowsze pożyczki: pol. *bieluga*, czes. *bėluga*, *bėluha*, sła. *bieluha*, sł. *beluga*), dial. też 'gleba biaława,

gliniasta, piaszczysta, glinkowato-piaskowa, popielatka, 'ptak czajka' (SRNG: Nowogrodzkie, Jarosławskie, z Litwy, Łotwy), *belŭgi* pl. 'wielkie fale z białymi grzebieniami' (SRNG: Archangielsk), *belŭga* 'biała glina; roślina złocięń właściwy, Chrysanthemum leucanthemum; jakaś drobna ryba' (SRNG: Ołonieckie, Kostromskie, Ural), ukr. *білу́га* 'Acipenser huso', u Żel. też *білюга*, brus. *бялу́га* 'Acipenser huso'. ~

Derywat od *bělz*, o suf. *-uga* zob. s. 68.

F.S.

běluż 'o barwie zbliżonej do białej, białawy, albidus, subalbidus'

Na wyraz taki zdają się wskazywać:

~ maced. *белу́злав* : *белу́знав* 'białawy';

strus. *БѢЛУЖИВЪИ* XV w. : *БѢЛУЖИВЪ* XVII w. 'o barwie białej, białawej', ros. dial. *белу́зоватый* : *белу́зоватый* 'jasnawy; szarawobiały', *белу́зовина*, *белу́зовина* 'jasna plama', *белу́завый* 'szarobiałej maści, o koniach', *белу́злый* 'szarobiały' (Pskov. Slov., SRNG). ~

Derywat od *bělz*; *-uz-* pełni funkcję deminutywną, por. *-iz-* w *běl-iz-na* (zob.).

F.S.

bělz *běla* *bělo* 'mający barwę przeciwną do czarnej, właściwą śniegowi, mleku (albus)', 'mający barwę zbliżoną do białej', 'jasny; czysty', przen. 'dobry, sprzyjający, szczęśliwy', 'piękny', *bělz dně* 'widny, jasny, pełny dzień'

~ pol. *biały* od XV w., stpol. i dial. *biāły*, *biāly dzień* (stpol. *bialadnia* 'w biały dzień'), kasz.-sł. *Ąāli b'óg* 'dobry Bóg', połab. *b'olē*, dłuż. *běly*, *běly žen*, głuż. *běly*, *běly dzień*, czes. *blý* (stczes. *bielý*), *bílý den*, dial. *biēle zbožie* 'żyto' (w opozycji do innych zbóż), śl. *biely*, *biely den*;

śle. *běl*, *běli dan*, sch. *bēo* (dial. *běl*) *běla*, *bělo* (*bījel bījēla bījēlo*) : *bēli*, *bījēli*, *beo dan*, scs. *бѣль*, bułg. *бял*, *бял ден*, maced. *бел* (dial. *b'āl*, Małeckie SW), *бел ден*;

strus. *БѢЛЫИ*, ros. *бѣлый* (*бел белá bělo*, wg SSRJ też *белó*, por. Kiparski Wortakzent 270), *бѣлый дѣнь*, ukr. *білий*, *білий дѣнь*, brus. *бѣлы*, *бѣлы дзѣнь*. ~

Zie. *bhēlo-* : stnord. *bāl* 'ogień, stos', ags. *boel* 'stos', stind. *bhāla-* n. 'blask'. Na gruncie bałt. z apofonią **bhōla-* : *bhōla-* : łot. *bāls* : *bāls* 'blady', lit. *bālas* 'biały' (Juškevič) : *bālti* 'bieleć'. Jak widać, pierwotnym znaczeniem psł. *bělz* było 'błyszczący, lśniący; jasny, koloru śniegu, mleka'. — Zob. *bolto*.

Trautmann BSW 29—30, Pokorny IEW 118—20, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 2, 128—32. — Nie widać podstaw do wyprowadzania z prapostaci *bailós* (próba Machka ZslPh XXIX 347—8). W.F. — F.S.

bělz bogz 'białe, jasne bóstwo'

~ pomorskie NM poświadczone od r. 1208: *Belbuc*, *Belbuch*, *Belboch*, *Belbog*, *Belbok* (Lorentz SNH 7, Trautmann EOO II 105), głuż. *Bēlobóh* 'biały Bóg, bóstwo światła dawnych Słowian', nazwa góry koło Budziszyna *Bēloboh* (obok *Čornoboh*, ale obie nazwy nowsze, zob. Nehring AslPh XXV 72), czes. *Bělboh* 'Bóg dobra u Słowian' (u Jungmanna niepewne 'idolum'), NO *Bělboh* (Svoboda SOJ 38, 94), NM *Bělbožice* poświadczone od r. 1406 (Profous MJČ I 47—8, V 126);

ros. NT *Бѣлые боги* koło Moskwy, *Белобожский монастыр* w okręgu kostromskim (Niederle SSK II 160). ~

Por. sł. i kasz. *Ąāli b'óg* 'dobry Bóg' (zob. Krček AslPh XXXIII 179), bułg. (Герон) *вика до бяла бога* 'woła, krzyczezy bardzo silnie, da видя бял ден, да видя и аз бяла бога' 'abym ujrzał rosiechę, radość', *нямам си бяла*

бога от тоя човек 'nie mam z nim spokoju', pol. w nazwie wsi na Podolu *Bialobożnica* (SGKP I 186—7).

Zestawienie z *bělz* i *bogz*, podstawowe znaczenie 'jasny, dobry Bóg'.

Nehring AslPh II 384, XXV 66—73, Niederle SSK II 160—1, Lorentz SNH 7. T.Sz. — F.S.

Bělz gordz zob. **Bélogordz**

bělzka 'coś białego, białawego, zwłaszcza o zwierzętach z białym, białawym ubarwieniem'

~ pol. dawne i dial. pln. *białka* 'kobieta' (AJK II m. 72), stpol. 'pszenna biała mąka' (XV w.), 'białe pieczywo, bułka' (XVI w.), wyjątkowo w XV w. 'wiewiórka, futerko z wiewiórki' (w XVI w. w tym znaczeniu pożyczka ruska *bielka* : *bielka*), czes. *bělka* 'białe, jasne zwierzę domowe; gleba z dużą zawartością wapna', dial. 'biała mąka, białe pieczywo; białe, jasne odmiany roślin', stczes. 'biała kobieta';

śle. *bělka* 'białe, białawe zwierzę; ptak *Lagopus mutus*', dial. 'biały chleb; ryba ukleja, *Alburnus lucidus*; gatunek jabłek, gruszek', sch. dial. *biželka* 'białe, białawe zwierzę; kuna, *Mustela foina*; ptak jaskółka oknówka, *Delichon urbica*, białorzotka, *Oenanthe oenanthe*; ryba piekielnica, *Alburnoides bipunctatus*; kobieta o jasnych włosach; białko jaja' (Vuk, RSAN), bułg. *бѣлка* 'wiewiórka, *Sciurus vulgaris*, kuna, *Mustela foina*', dial. 'imię zwierzęcia z białą sierścią' (BDial. I 66), 'biała owca' (Gerov), 'białko jaja' (Gerov, BDial. III 39, 202, Umlenski Kjustendil), maced. *белка* 'imię białego zwierzęcia domowego; białko jaja (też dial. Małeckie SW); białko oka';

strus. od XI w. *бѣлка* 'wiewiórka; futerko z wiewiórki', ros. *бѣлка* 'ts.', dial. też 'chlorek rtęciowy' (SRNG), ukr. *білка* 'wiewiórka', dial. też 'białko oka' (Żel.), brus. *бѣлка* 'wiewiórka'. ~

Substantywowany przymiotnik *bělz* (o budowie zob. 94—5).

Por. *bělca*.

W.B. — F.S.

bělzkz 1. 'bielutki, albulus' dem., intens. do *bělz*

~ głuź. *bělki* 'bielutki';

bułg. dial. *бѣлка* 'bielutka' dem. od *běl* 'biały' (Stojkov Banat). ~

Por. też:

a) z innym suf. nawarstwionym na pierwotne *bělzkz*: śle. *bělkast*, sch. *bělkast* 'białawy' (wg RJAZ *bjelkast* 'albidus' od XVIII w.), bułg. dial. *бѣлкас* 'białawy' (Gerov Dop.), ukr. dial. *біл-акуй* 'białawy' (Dzendze-livszkij Leks. Bjuł. II 73);

b) złożone formacje na *-skz*, *-kz* w znaczeniu 'albulus, albidus':

běl-ic-skz zach.-pld.: głuź. *bělčicki*, czes. *bělčický*, śle. *bělčick*, bułg. *бѣличк*; por. sch. *bělčast*, bułg. dial. *бѣличас*;

běl-uc-skz zach.: stpol. *bieluczki* od XVI w., dziś dial. też *boylučki*, dłuź. *bělucčki*, czes. *běloučký*, dial. wsch. moraw. *bělucský*, *bělucičký*, stczes. *bělucský*, śla. *bielucský*; por. bułg. dial. *белучки* pl. f. bot. = *бяло цвете*, *кокичета* 'śnieżyczki', sch. *belučati se* 'bieleć się', *beljučavo* 'białawy'.

běl-en-skz, *běl-us-en-skz* wsch. i pol.: pol. *bieleńki* (dial. np. z okolic Kielec, Myślenic, Karłowicz SGP, Kucala PSM 49), *bielusieńki* od XVI w. (SP XVI IBL), czes. dial. wsch. moraw. *biľuneňký*, *biľušenký*, ros. *бѣленький*, dial. *бѣлюсенько* adv. (Pskov. Slov.), ukr. *біленький*, *білусенький*, *білцінький*, brus. *білюсенькі*, u Nosoviča *бѣленькая* Русь 'Białoruś'.

běl-uc-skz zach.: pol. *bieluški* (u L. bez przykładu), też dial. (Olesch Sankt

Annaberg, Gruchmanowa Kramska, Karłowicz SGP: okolice Kutna, Górny Śląsk), dłuż. *bětuški*, głuź. *bětuški*, śl. *bielušký*, por. sch. *bělūšan* : *bělušast* 'białawy'.

běl-ut-zkz zach. i brus.: pol. *bielutki* (u L. bez przykładu), dial. też *Ńalutki*, np. Kucala PSM, Olesch l. c., głuź. *bělutki* (Pfuhl), czes. dial. wsch. moraw. *biłutký*, łaskie *biłutky*, stczes. *bělútký*, śl. dial. wsch. *biłutki*; brus. *βλιούτκι*.

Od *bělz*, z suf. *-zkz*.

F.S.

bělzka 2. *bělzka* : *bělzka* *bělzka* 'coś białego, zwłaszcza białko jaja, albumen ovi, rzadziej białko oka, album oculi'

bělzka ~ pol. dawne (od XV w.) i dial. *białek -lku* : *-lka* 'albumen ovi', stpol. też 'album oculi; bielmo', śli. *b'alk -ku* 'albumen ovi', połab. *b'olok* 'albumen ovi', dłuż. *bělk -ka* 'ts.; album oculi', dial. 'biała ryba' (Fasske Vetschau), głuź. *bělk -ka* 'albumen ovi', u Pfuha też 'album oculi; gatunek ryby', czes. *bělek -lku* (już stczes. *bielek* od XIV w.) 'albumen ovi' (też dial., np. Siatkowski Kudowa I 96), śl. *bielok -lka* 'ts.';

bułg. dial. *бел'ок* : *бел'ок* 'albumen ovi' (BDial. I 186, BDA I cz. 2, 21—2), maced. *белок* 'ts.';

ros. *белок белкá* 'albumen ovi; album oculi', dial. też 'biel drzewa; góra ze szczytem pokrytym wiecznym śniegiem' (Dal), 'kreda do pisania, bieleńia; arsenik; grzebień fali pokryty białą pianą' (SRNG), ukr. *білок білкá* 'albumen ovi; album oculi' (też dial., np. Stieber AJLemk. m. 400), brus. *бѣлók* 'ts.' ~

Por. wtórne zapewne neutra: ~ pol. *białko* 'albumen ovi; album oculi' (też dial.), czes. dial. moraw. *біlko* 'albumen ovi', śl. *bielko* 'album oculi', dial. 'albumen ovi';

bułg. dial. *бѣlko* 'album oculi' (Umlenski Kjustendil);

ukr. dial. *біlko* : *біlьko* 'album oculi', może też 'albumen ovi' (Żel., Stieber l. c.). ~

bělzka: ~ pol. dial. kasz. *b'áltk -a* 'albumen ovi; twardówka w oku', czes. dial. łaskie *bittek* 'albumen ovi; album oculi' (Horečka Frenštát, Lamprecht Opava);

bułg. *белтк* 'albumen ovi', dial. *белтк* : *белтôk* (postaci fonetyczne, z różnym rozwojem *-z*, zob. BDA I m. 2), dial. też 'kawałek białego kwarcu' (Gerov, BDial. I 186, IV 89), 'biel drzewa' (BDial. I 67), maced. dial. *белтак* 'albumen ovi';

ros. dial. *белтók белткá* 'albumen ovi' (SRNG), ukr. dial. łemk. *білтók білткá* 'ts.' (Hrinčenko, Stieber l. c.). ~

Por. wtórne zapewne neutra: pol. dial. kasz. *b'áltko*, z Litwy *biáltko* 'albumen ovi; album oculi', czes. dial. *b'yłtko* 'album ovi' (Steuer Baborów); ukr. dial. łemk. *b'íttko* 'albumen ovi' (Stieber l. c.).

Por. sch. *bjelútak* 'kawałek kwarcu; spojówka', bułg. dial. *белотók* : *белотók* 'albumen ovi' (BDial. II 70);

strus. *белотък* 'albumen ovi' (XV w.), ros. dial. pskow. *белотók* : *белудók* 'ts.; album oculi' (Dal, SRNG).

Zapewne drogą etymologii ludowej w nawiązaniu do *-tokz* : *tekti tekp*.

Substantywowany przymiotnik *bělz* (o suf. *-zkz* zob. s. 93—4). Postać *bělzka* wtórna; *-t-* objaśniać zapewne należy analogią do *žl'tskz* (zob.). — Por. ten sam przymiotnik substantywowany:

1. przy pomocy innych sufiksów: śl. *bělják* 'albumen ovi', dial. pld.styr. *běljánjek -njka* 'ts.', sch. *bijēlac* 'ts.' (od XIV—XV w.), *biōce* 'ts.' (od XVII w.),

bjelânce 'ts.' (od XVII w.), bułg. dial. *белѣло, бел'к'а, белунѣ, б'елѣдѣ, белмунѣ* 'albumen ovi' (BDA I cz. 2, 21—2), maced. dial. *bálka, b'álišti* n. 'ts.' (Małeckie SW);

strus. XV w. *БѢЛѢТА* 'albumen ovi';

2. bez sufiksu: pol. dial. kasz. *б'овѣ* n. 'album oculi' (Lorentz PW);

bułg. dial. *б'áло, б'áломо* 'albumen ovi' (BDA I cz. 2, 21—2).

W.B. — F.S.

bělъ f. 'białość; biała barwa', stąd wtórnie przez konkretyzację 'coś białego, np. biaława warstwa drzewa pod korą; biała farba, bielidło; biały tłuszcz' ~ pol. *biel* f. 'białość, biały kolor, siwizna', 'biaława warstwa drewna znajdująca się tuż pod korą' (w tym znaczeniu od XVI w., nowsze też m.), przest. 'bielidło, puder' (od XV w.), w stpol. w znaczeniach konkretnych: 'mąka pszenna; tłuszcz niesolony; błoto, bagno' (od XV w., też dial.), 'biały ubiór; biały barwnik, biała farba' (od XVI w.), dial. kasz. też 'bielmo', dłuż. *běl* f. 'biaława warstwa drewna pod korą', gluż. *běl* f. 'białość, biała barwa; biaława warstwa drewna pod korą; bielmo; biały tłuszcz', czes. od XIV w. *běl* f. (nowsze rzadkie m.) 'białość, biała barwa; najlepsza biała mąka; biaława warstwa drewna pod korą', stczes. też 'białko jajka; tłuszcz', śl. *běl* f. 'białość, biała barwa; biaława warstwa drewna pod korą', dial. też 'słonina'; śle. *běl* f. 'biaława warstwa drewna pod korą; choroba oczu, zaćma, katarakta', u Plet. też 'grzyb mączniak', *svinčena běl* 'biel okowiana';

strus. *БѢЛЪ* f. 'białość, biała barwa; białe tło tkaniny; skórki wiewiórki', ros. potocz. *белъ бѣлу* f. 'białość, biała barwa; coś białego; biała farba; biaława warstwa drewna pod korą', dial. 'białko oka; każda drobna ryba; piana na falach; zagajnik brzozywy wyrosły na wypalonym miejscu' (SENG, SRSO, Melnyčenko Jaroslavl), archangielskie *бѣлѣ* f. 'bagno, moczar' (< *bělъ, Vasmer REW I 85), ukr. *білѣ білі* f. 'białość, biała barwa', u Żel. i Hrinčenki też 'biała nić, nici lniane; biaława warstwa drewna pod korą; bielizna; płótno', dial. łemk. 'słonina' (Hrinčenko), brus. *белъ бѣлі* f. 'białość, biała barwa'. ~

Por. należące tu zapewne wtórne:

1. masculina (mało prawdopodobne pierwotne tematy na *-jo-*):

pol. *biel* m. 'teren podmokły, bagienny, nizina' (w gwarach zwykle f.), 'słonina', 'biaława warstwa drewna pod korą' (też f.), stczes. *běl* m. 'biała mąka' (XV w.);

sch. *bjělъ* m. 'warstwa drewna pod korą' (RSAN, RMat.), *bjělъ* m. (dial. też *bjělъjac, bjělъac, bilac*) 'rodzaj koca, wełniana derka' (od XV w.);

strus. *БѢЛЪ* m. 'bielidło', ukr. *білѣ* m. 'bielidło, biała farba' (Hrinčenko).

2. feminina na *-a* (mało prawdopodobne pierwotne tematy na *-ja*):

pol. dawne (XVII w.) *biela* 'gatunek grzybów', stpol. XV w. 'lulek, *Hyoscyamus niger*', *Biela* NO od XIV w., dial. kasz. *b'el'd* 'biała barwa', czes. dial. moraw. *běl'a* 'krowa białej barwy';

śle. *bělja* 'pobielanie', sch. *Bjělja* NO (RJAZ);

ukr. dial. bojkow. *біл'а* 'biała barwa; śnieg; biała krowa'.

Abstractum od *bělъ*.

W.F. — W.B. — F.S.

bělъcъ *bělъca* 'człowiek wyróżniający się białością, jasnością skóry, cery, odzienia; zwierzę białej, siwej maści'

~ pol. NO od r. 1204 *Bielec* (SSNO I 143), śl. *šelo*: *šelo* 'człowiek białowłosy', w SGP *bielec* 'biel w drzewie' (Wlkpol.), stczes. *bělec* -*leč* 'człowiek wyróżniający się białością, jasnością, ein Weisser' (też NO *Bělec*);

sł. *bělec -lea* 'człowiek czy zwierzę wyróżniające się białością (np. biały koń, siwek; biały wół)', 'bielmo; biel drzewa', sch. *bijēlac -ēla (bēlac)* 'człowiek wyróżniający się białością (też NO, XIV w.)', 'zwierzę białe, zwłaszcza koń', 'człowiek świecki (też ksiądz) w przeciwieństwie do zakonnika' od XIV w., 'białko jaja' od XIV w., dawniej też 'bielmo', es. *бѣльць* 'mający jasną szatę, candidam tunicam habens', bułg. *белѣц -лицѣ* 'człowiek świecki, nie duchowny' (Gerov), maced. *белѣц* 'człowiek rasy białej, wyróżniający się białością';

strus. *бѣльць* 'laicus', ros. dial. sybirskie *белыці* pl. 'góry pokryte wiecznym śniegiem', w SRNG *белѣц* 'jakaś trawa', dawne *белѣц -лицѣ* 'człowiek żyjący w klasztorze, ale jeszcze nie zakonnik', ukr. dial. *більці* pl. 'biała przedza'. ~

Derywat od *běl'z*. O funkcji suf. *-ьць* zob. s. 99.

F.S.

běl'mo 'biała nieprzezroczysta plama na rogówce oka, leucoma'

~ pol. od XV w. *bielmo* 'biała nieprzezroczysta plama na rogówce oka utrudniająca widzenie, leucoma', czes. od XIV w. *bělmo* 'leucoma; białko oka', stczes. też 'choroba oczu, katarakta, zaćma', sła. *bel'mo* 'leucoma';

sł. dial. styryjskie *bělno* 'choroba oczu, zaćma, katarakta', *óbělno* 'ts.; biel drzewa' (u Plet. też zapożyczone *bělno* 'katarakta'), sch. dial. czakaw. *bělnō* 'leucoma, katarakta' (Tentor AslPh XXX 188), es. (w red. bułg. i serb.) *бѣльмо* 'leucoma';

strus. od XI w. *бѣльмо* 'leucoma', ros. *бѣльмó* 'ts.', dial. też 'białko oka; oko' (SRNG), ukr. *більмó* 'leucoma', u Hrinčenki też 'białko oka', brus. *бѣльмó* 'leucoma', dial. *бѣльмы* pl. peiorat. 'oczy' (Nosovič, Jankoński Mat. dyjal. 1960, 95). ~

Por. wtórne postaci: dluz. *bělman* 'leucoma; roślina lulek, Hyoseyamus niger; choroba nasion grochu i lnu', dawne i dial. też *bělan* 'leucoma', głuź. *bělman* 'leucoma, katarakta; roślina lulek, Hyoseyamus'; sch. *biōna* 'leucoma, katarakta; spojówka' (od XVIII w.).

Od *běl'z* z rzadkim suf. *-ьмо*. Machek ES² 51 porównuje pod względem budowy lot. *balums* 'bladość, blednica' : *bāls* 'blady'. W.F. — W.B. — F.S.

běl'sa 'wyróżniający się białą, białą czy zbliżoną do białej maścią'

~ głuź. *běl'sa* 'siwy koń, krowa maści białej';

sł. dial. *běl'sa* 'krowa maści białawej', sch. NO m. XIV w. *Běl'sa*;

ros. dial. *бѣльса* : *бѣльса* 'nazwa psa, przezwisko człowieka' (SRNG, Pskov. Slov.).

Od *běl'z*, o budowie zob. s. 76.

F.S.

běl'akъ běl'aka : **bělakъ bělaka** 'ktoś lub coś wyróżniające się białą'

~ pol. *bielak* 'zając zmieniający w zimie kolor sierści na biały, Lepus variabilis', u Mickiewicza 'biały grzyb', dial. z Litwy 'nazwa psa' (Karłowicz SGP), jako NO od XIV w. (SSNO), kasz.-sł. *bělák* 'człowiek białowłosy, starzec', *bělák* 'biały motyl' : *bělák* 'człowiek wyróżniający się białą twarzą, włosów, odzienia', głuź. *bělak* 'gatunek motyla', czes. *bělák* 'biały zając', sła. *belák* 'ts.';

sł. przestarz. *bělák* 'biała świnia', sch. *běljāk -áka* 'rodzaj wełnianej guni; chłop biało ubrany; srebrna moneta' : *bjělāk -áka* 'biały wieprz' (RSAN), u Belostenca XVII—XVIII w. *bjěljāk* 'białko jajka', od XIV w. *Bjěljāk* jako NO (RJAZ);

ros. *беляк -яка* 'zając Lepus variabilis', 'fala, przykryta białą pianą',

częste w gwarach np. 'dziecko wyróżniające się białą twarzą czy włosów; kaftan biały; obuwie z białej skóry; rodzaj alabastru używanego w celach leczniczych', także w nazwach roślin, gleb (SRNG), ukr. *біляк -як* 'wyróżniający się białą sierścią, białym odzieniem; zajęc *Lepus variabilis*', dial. też 'rodzaj grzybów; rodzaj czereśni', łemk. 'garnek z białej gliny', brus. *бляк* *бляк* 'zajęc *Lepus variabilis*'. ~

Substantywowany przymiotnik *bělъ*, o suf. *-akъ* zob. s. 89—90. F.S.

běl'anъ adi. 'białawy, biały'

~ pol. dial. *bielanę* 'biały, białawy' (SGP: Krakowskie, Kieleckie), dłuż. *bělany* 'byszczący, lśniący, biały', głuź. *bēlan* 'bielmo' (Pfaul; urzeczownikowiony przym.), stezes. *Bēlan* NO, 'albinus';

słw. *bělân -ána* 'człowiek o włosach lnianych' (urzeczownikowiony przym.), sch. *Běljan* NO, dial. *běljan* 'białawy': *Bjēlan* NO, *bjēlân* 'biały wół, biały koń, biały kozioł', poet. *bjēlan* 'biały', bułg. imię kobiece *Белана* (według BER I 109 tu też NO *Балана* < *Bēlanъ);

ros. dial. *беляный* 'o mało urodzajnej glebie', *белана* 'cokolwiek białego; zwierzę białej maści; kobieta, mężczyzna wyróżniająca się białą twarzą, włosów' (SRNG), ukr. dial. *біляний* 'bielony, o płótnie': *біляний* 'płowy z odcieniem białawym', *білян -ана* 'blondyn', 'nazwa białego wołu, psa', brus. *блян-капустник* 'bielinek kapustnik, motyl *Pieris*'. ~

Por. też derywaty:

ślw. *beldń* m. 'człowiek o białawych włosach; zwierzę z białą sierścią', ros. *белянка* 'kobieta, dziewczyna o białej twarzą, jasnych włosach', 'roślina śnieżycy, *Leucoium*; motyl bielinek kapustnik, *Pieris*', dial. 'o zwierzętach białej maści', ukr. *білянка* bot. 'śnieżycy, *Leucoium*', 'biel twarzy', dial. 'biała koszula' (Leks. Bjul. II 73), brus. dial. *белянка* 'gatunek grzyba', *белянки* pl. 'białka oczu, oczu'.

Derywat od *bělъ* z suf. *-anъ*: *-anъ*.

F.S.

běl'astъ zob. bēlastъ

-běl'ati -běl'ajo iterat. do bēliti

Zaświadczone w formach prefiksalnych: ~ pol. *obielać, pobielać* (z *po-* już w Słowniku stpol.), *wybielać, zabielać*, dial. np. kasz.-śl. *dobelae* (są), śląskie *wybylać*;

cs. *обелати* 'lucidum reddere' (Miklosich LP), bułg. *избелям*;

rus.-cs. *обелати обеляю*, ros. przestarz. i pot. *забелять -яю -яешь, забеляться, обелять -яю -яешь, обеляться*, ukr. *побіляти -ляю -єш, брус. набляляць, абляляць, забляляць*. ~

T.Sz. — F.S.

běl'asъ zob. bēlasъ

běl'avъ zob. bēlavъ

bēsiti bēsjo 'doprowadzać do szału, do wściekłości, do opętania', *bēsiti se* 'działać pod wpływem siły nieczystej, diabła, być opętany, wściekać się, szaleć'

~ pol. dawne *biesić bieszę* 'doprowadzać do szału, wściekłości', dial. kasz. *b'ēsac* 'ts.', dziś *biesić się* 'wściekać się, szaleć' (u L. z XVII w. *zbiesić się*), czes. rzadkie *bēsiti, bēsiti se* 'wściekać się, szaleć';

sch. *bēsiti se bēsīm se* 'wściekać się, szaleć; stawać się dumnym, zarozumiałym' (RSAN), scs. *бєсити сѧ бєши сѧ* 'być opętany przez złego ducha; wściekać się, szaleć';

strus. *бєситисѧ* 'być opętany przez diabła, być obłąkanym', ros. *бєситъ*

беу́ бѣсѣмь (o akcencie zob. Kiparsky Wortakzent 300; tu też s. 339 o śladach postaci *bēcūmь) 'doprowadzać do wściekłości, gniewać, złościć', *бѣсѣмься* 'wściekać się, szaleć; dostawać wścieklizny', ukr. *бїсїмї* (dial. też *бїсїмї*) *бїмї бїсїмї* 'doprowadzać do wściekłości, silnie rozdrażniać, irytować', *бїсїмїся* 'szaleć, wściekać się'. ~

Por. ses. *вѣсованиѣ* 'opętanie, obsesja' (Supr.), bułg. *бѣсѣам* 'szaleć, wściekać się; przejawiać popęd płciowy (np. o psach)' też dial., np. BDial. I 67; r.-cs. *вѣсовати* 'być opętany', *вѣсоватица* 'szaleć', ros. dial. *бѣсовати* -*уо* -*уемь* 'być opętany, być w szale', *бѣсоватица* 'ts.; swawolić, szaleć' (SRNG).

Denominativum od *bēs* 1., o budowie zob. s. 57. *W.F.* — *W.B.* — *F.S.*

bēsovъ 'diabelski, daemonum, daemonicus'

~ stpol. *biesow(y)*, w XV w. *biesowo gowno* = *diabie gowno* 'rodzaj prozku o niemiłej woni', stduż. *bēsowoy*, stczes. *bēsový* (XV w.);

sch.-cs. *вѣсовъ*, bułg. dial. *бѣсѣ* (BER I 110), u Gerova *бѣсов*;

strus. *вѣсовъ*, ros. *бѣсов* (też dial. SRNG), ukr. *бѣсїе*. ~

Z rozszerzeniem suf. -*ьскъ*: *bēsovьskъ* 'diabelski': pol. *biesowski*, czes. *běsovský* też 'wściekle zły', sła. *bēsovskŷ*;

sła. *bēsovski*, sch. *bjēsovski* (RMat., wg RJAZ tylko XIII—XIV w.),

ses. *вѣсовьскъ* (Assem., Supr.), bułg. *бѣсовски*;

strus. *вѣсовьскимъ*, ros. *бѣсовскій*, ukr. *бїсїєвскїй*, u Hrinčenki *бїсїєвскїй*.

Por. z suf. -*ьскъ*: *bēsьskъ* 'diabelski': czes. *běský*, cs. *вѣсьскъ*, strus. *вѣсьскимъ*.

Adi. od *bēs* 1., suf. -*ovъ* i -*ьskъ*.

W.F. — *W.B.* — *F.S.*

bēs 1. *bēsa* 'zły duch, diabeł'

~ pol. *bies* -a od r. 1500, stpol. XVI—XVIII w. też *bis* (dial. *bis*, również z Wielkopolski, kasz. *b'ēs*), postać *bies* zamiast oczekiwanej *bias (por. nazwę miejscową *Biasowice* na Górnym Śląsku) najprawdopodobniej z ruskiego, zgodnie ze świadectwem dawnych pisarzy zob. Ułaszyn MPKJ V 297—306), stduż. *bēs* -a, głuż. *bēs* -a, czes. *bēs* -a, już w XIV w., w stczes. też *bies*, *bis*, sła. *bes* -a;

sła. *bēs* (zwykle w przekleństwach), sch. *bēs*, *bījes* u Vuka nie notowane, ale dial. spotykane (Elezović Kos.-Met.), w stsch. w księgach zbliżonych do cs. (RJAZ), ses. *вѣсъ* -а, bułg. *бѣс бѣсам*, maced. *бес*;

strus. *вѣсъ* -а, ros. *бѣс бѣса* (o śladach dawnego akcentu zob. Kiparsky Wortakzent 84), ukr. *бїс бїса*. ~

Z rus.: lit. *bīesas* 'diabeł' od XVI w. (Skardžius 41—2, Fraenkel LEW 43). ~

Prapostać *bēd-sz < *bhoid-so-. Dokładny odpowiednik lit. *baīsas* (także i akcentowy: sch. *bēs*, sła. *bēs*) 'straszycie, strach, budzące strach zjawisko' (Fraenkel LEW 29): *baisūs* 'straszny, okropny', łot. *baīss* 'ts.': lit. *baidŷti* 'przestraszać, przerażać', łac. *foedus* (*bhoidhos) 'wstrętny, obrzydliwy, szkodliwy'. Por. Pedersen IF V 41, Berneker SEW I 56, Vasmer REW I 81, Pokorny IEW 161—2. O rozwoju znaczenia i paralelach zob. Havers, Neuere Literatur zum Sprachtabu, 1946, 112—3.

Moszyński JP XXXII 193—4 rekonstruował **bēs*o- i łączył z stind. *bhā-sah* n. 'światło', *bhā-sati* 'błyszczą', por. pol. dial. *światła* 'groźne demoniczne istoty' (Moszyński KLS II 1, 493—4, 611—2). *W.F.* — *F.S.*

bēs 2. *bēsa* dial. zach. i pld. 'wściekanie się, wściekłość, szal, gniew'

~ czes. *bēs* -u 'wściekanie się, szalenie (o żywiołach); wściekłość, szal', sła. *bes* -u 'szal, gniew, wściekłość (o żywiołach i ludziach)';

sł. liter. *bēs bēsa* 'wściekłość, szał' (SSKJ), sch. *bijes* 'wścieklizna, wściekłość; szał, gniew, pasja, furia; upór, swawola', u Vuka też 'wiek rozkwitu, aetas floescens' (już w XVI w. 'petulantia, ardor iuvenilis'), bułg. *бяс бєсѣм* 'wścieklizna, wściekłość, furia, szał', maced. *бєс* 'ts.' ~

Por. wtórne zapewne sch. zach. od XVI w. *bijest* f. 'szaleństwo, wściekłość, szał; wścieklizna; swawola': wyjątkowe adi. *bjest* 'insolens' (XVI w.). Nie widać należyte uzasadnionych podstaw do łączenia z pierwotnym **bēd-* jako adi. *bēdts: subst. *bēdts f.

Deverbativum od *bēsiti*, o budowie zob. s. 58—9. W.F. — W.B. — F.S.

běšnikъ 'człowiek opętany przez diabła, szaleniec'

~ pol. dial. kasz. *bieśnik* 'człowiek złośliwy, złośnik' (Karłowicz SGP, Lorentz PW), stczes. *běšnik* 'człowiek opętany przez diabła, daemoniacus'; sł. *běšnik* 'człowiek szalejący', sch. *bijesnik* od XVII w. 'szaleniec, furiosus', bułg. dial. *бєсник* 'przezwisko psa' (Gerov Dop.), maced. *бєсник* 'wiercipięta, trzpiot, psotnik, łobuz';

ros. dial. *бєсник* ołonieckie 'mający kontakty z diabłem'. ~

Odpowiednie femininum *běšnica*:

pol. dial. kasz. *bieśnica* (Karłowicz SGP, Lorentz PW, Sychta SK), stczes. *běšnicé*;

sł. *běšnica*, sch. *bijěšnica* nowsze bez chronologii, maced. *бєсница*.

Od *běšmъ*, o suf. *-ikъ*, *-ica* zob. s. 90—1, 98—9. K.H. — F.S.

běšnyъ 'diabelski; opętany przez diabła; wściekły, szalony'

~ czes. *běšný* 'szalony, wściekły; opętany przez diabła; diabelski', stczes. z pocz. XV w. *Běšna* NM, dial. 'dziki, gwałtowny (o psie, koniu, człowieku); trujący (o grzybach); rozpuszczony, swawolny (o dzieciach)', śl. *besný* 'wściekły (o chorym psie); dziki, szalony, straszny';

sł. *běšen* 'wściekły', dial. 'swawolny', sch. *běšan*, *bijěšan* 'wściekły, opętany, porywczy, gwałtowny', 'zdrows, pełen sił żywotnych; bujny', 'zarozumiały, wyniosły, superbus, insolens', ser. *бєснѣ* 'opętany; diabelski; wściekły, szalony', bułg. *бєсєн* 'opętany przez diabła; wściekły, szalony' (też dial., Stojkov Banat), dial. *бєсна бєчєр* 'wieczór poprzedzający wesele obchodzony uroczystość przez rodzinę panny młodej' (Gerov Dop.: okolice Samokowa), *бєснѣя вєтєр* 'wiatr, który wg wierzeń wieje wysoko nad chmurami, od którego skowronki przynoszą na ziemię wściekliznę' (BDial. I 66: Strandža, Umlenski Kjustendil), maced. *бєсєн* 'chory na wściekliznę; wściekły, rozgniewany; swawolny (o dzieciach);

strus. *бєснѣнѣи* 'diabelski', ros. rzadkie *бєснѣи* 'opętany przez diabła, wściekły, szalony', dial. też 'gwałtowny, porywczy, niespokojny', ukr. *бєснѣи* 'opętany, wściekły, szalony' (Hrinčenko, Żel.). ~

Por. ros. dial. *бєсна́*, *бєсна́* subst. 'padaczka i inne choroby wg wierzeń nasyłane przez diabła'.

Od *běšъ* 1., 2., suf. *-mъ*.

W.F. — K.H.

běžanъ zob. *běganъ*

běžati *běžo* (dial. wsch. też *běžoŋ*) 'być w szybkim ruchu, szybko poruszać się, iść, jechać; uciekać; iść, płynąć'

~ pol. *bieżeć* *bieżę* 'biec, iść spiesznie' (od XIV w.), 'płynąć', stpol. i dial. w szerszym znaczeniu: stpol. też 'być w ruchu' (por. i dziś dawne part. *bieżący* 'trwający, przypadający na chwilę obecną') np. *słońce bieży* 'jest w ruchu', 'krażyć; (prędko) iść, jechać' (np. *pieniądze bieżą* 'są w ruchu,

kursują', *bieżać na koniu, na wozie* 'jechać, uciekać'); 'napadać, robić najazd; rozprzestrzeniać się, rozchodzić się; postępować, agere', dial. (także inf. wtórny *bieżyć*) również 'iść; płynąć', np. *bieżeb batem* 'łodzia', kasz. 'mieć biegunkę', por. stpol. u Siennika XVI w.: „o biegunce, gdy przez dzieci *bieży*“ (Linde), poł. *beżat* 3 sg. praes. *beż* (*běže zamiast *běžita) 'biec, płynąć', dłuż. *běžas běžym* 'ts.', głuź. *běžec* 'ts.', czes. *běžeti běžim* 'biec, spieszyć się, szybko poruszać się; iść; rozprzestrzeniać się (o przedmiotach); upływać, płynąć (o czasie); być w ruchu, rozwijać się, trwać (o czynności, stanie)', stczes. od XIV w. *běžiti běžu* 'biec; uciekać; iść, chodzić', dial. laskie *běžeť* 'ciec, płynąć' (Bartoš DSM), śl. *bežat* *bežim* 'biec, szybko się poruszać (też o pojazdach); być w ruchu, działać (o maszynach); ciec, płynąć; upływać (o czasie)', *beži* 'idzie', np. *o čo tu beži* 'o co tu idzie';

śl. *běžati -im* 'uciekać', sch. *bježati bježim* (do XVI w. 1 sg. praes. *bježu*, RJAZ I 391) 'uciekać' od XII w., 'unikać', ludowe i dawne też 'biec, pędzić; szybko przemijać', dial. *bježim nadvor, napolje* 'mam biegunkę', ser. БЕЖАТИ БЕЖА 'biec; uciekać', bułg. imper. БЕЖ! 'uciekaj' (por. też adv. oparte na dawnym part. praes. act. БЕЖЕШКАТА, БЕЖЕШКОМ 'biegiem');

strus. od XI w. БЕЖАТИ БЕЖОУ 'uciekać', ros. БЕЖАТЬ БЕГУ БЕЖИУЮ 'biec, szybko poruszać się, być w ruchu; przemijać, upływać; ciec, lać się, płynąć, wytryskać; uciekać (uciec, zbiec, też o kipiącym mleku); unikać', dial. też 'szybko jechać, np. konno, wozem, łodzią', 'iść', ukr. БІЖУ БІЖИУЮ (z wtórnym inf. *біжти*, zob. *běgti*) 'biec, szybko się poruszać; przemijać (o latach, czasie); ciec, płynąć (też np. o łodziach); uciekać (o kipiących płynach, np. o mleku)', dial. też 'jechać konno', brus. БЯЗУ БЯЖИУЮ (inf. *bězти* wtórny jak w ukr.) 'biec, szybko poruszać się; płynąć; uciekać'. ~

Czasownik wyrażający stan, z normalnym w tego typu formacjach suf. *-ěti*, praes. *-i*.

Najbliższe odpowiedniki: lit. *-bėgėti*, np. *pabėgėti* 'pobiec chwilę, krótko' (LKŽod.), *bėgti bėgti* 'biec; płynąć, ciec', łot. *bēgt bēgti* 'uciekać' (wyrazy bałtyckie także z długim wokalizmem pierwiastka), gr. φέβομαι 'uciekam' (**bhēg-*). Przyjmuje się pierwotne praes. atematyczne. Typ *běžati běgo* wyjątkowy w słow. jest produktywny w lit. Stosunek *běžati : bėgti* jak *kričati : kričati*, *letěti : létati*.

Jagić AslPh XX 428, Meillet MSL XIV 336—7, SC 235, 278, Trautmann BSW 29.

Zob. *bėgti, bėgnti, bėgati*.

R.L.

běžec *běžca* dial. zach. i pld. 'człowiek biegnący szybko, biegacz'

~ czes. *běžec -žce* 'biegacz; goniec, laufer (w szachach); służa biegnący lub idący przed karetą (arch.)', śl. *bežec -žca* 'biegacz; ruchoma część maszyny lub narzędzia';

śl. rzadkie *běžec -žca* 'uciekinię' (SSKJ), sch. od XVIII w. *bježac -šca* 'ts.', cs. БЕЖИЦА 'ts.' ~

Por. 1. wtórne sch. *bježac -kca* 'fugitivus' (Vuk, wg RSAN przestarz.); ros. dial. БЕЖИЦА -УДА pl. 'biegacze' (SRNG), ukr. dial. БІЖИЦІМ 'biegiem' (Hrinčenko, Żel.);

2. z suf. *-ька*: pol. dial. kasz. *běžek -a* 'łódź dobrze pływająca' (Sychta SK), głuź. *běžek -a* 'biegacz', śl. sport. *bežky* pl. *-žiek* 'rodzaj łyżew'; ros. dial. БЕЖИЦА -ЖИЦА : -ЖИЦА 'bieg; człowiek unikający kłótni, niebezpieczeństwa'.

Do *bėgati*, o suf. *-ьць* s. 99—101. Dokładny odpowiednik: lit. *bėgikas* 'biegacz' (LKŽod.).

R.L. — F.S.

běžkati dem. zach. 'chodzić, biegać (o dzieciach)

~ dłuż. *běžkaś*, głuź. *běžkać* (też dial., Michalk Neustadt), czes. dial. *běžkat* (Kott Dod. DSM), sła. *bežkat'* -á. ~

Od *běžati*, o ekspresywnych czasownikach na *-kati* zob. s. 49—50. *F.S.*

бѣзънъ 'szybko się poruszający'

~ pol. dawne i dial. *bieżny* 'szybki, szybkonogi, szybko biegający' (Linde z XVIII w., też Sychta SK), stpol. w XV w. *bieżny* tylko o młynie (Słownik stpol. IV 381), głuź. *běžny* 'bieżący; biegły; będący w obiegu', czes. od XV w. *běžný* 'powszechny, pospolity, zwyczajny; obiegowy', wyjątkowo w XVI w. też *běžni* 'niestały, zmienny', sła. *bežný* 'zwykły, częsty, codzienny; bieżący', przest. 'powierzchnowy, zrobiony mimochodem';

sle. *běžen -žna* 'dotyczący ucieczki; przemijający', sch. przest. *bježan* 'szybki, szybko się poruszający' (RMat.), w RSAN 'krótkotrwały, przemijający', ses. *оу-бѣзънъ* 'dotyczący ucieczki';

ros. dial. *бѣзънѡй: бѣзънѡе крыло невода* 'część niewodu zanurzająca się głęboko w wodę', *бѣзънѡй урез* 'przednia lina ciągnąca niewód', *бѣзънѡй* 'unikający czegoś' (SRNG), ukr. dial. *біжний: біжний кінєць невода* 'część niewodu zanurzająca się głęboko w wodę' (Hrinčenko). ~

Adi. od *bęti*: *běžati*. Dokładny odpowiednik: lit. dial. *bėginas* 'biegnąc' (Otrębski GJL II 184, LKŽod. I 718). *W.B. — F.S.*

bičevati *bičuju* 'bić biczem, chłostać, flagellare'

~ pol. *biczować* od XIV w. (też dial., np. Olesch Sankt Annaberg), czes. *bičovati* od XIV w. (stczes. też *bičevati*), sła. *bičovati*;

sle. *bičevati -ųjem* (Plet.): *bičiti bičim* (ib.): *bičati bičam*, sch. *bičevati bičujem* od XVI w. w: *bičati -am* od XVII w. (RJAZ), bułg. *бичувам* arch. (też Gerov Dop.);

ros. *бичесать -ью* (dial. 'młócić'), ukr. *бичуєму -ю*, brus. *бичасѡу*. ~ Ze słow.: lit. *bičyti, bičiūti* 'bić' (LKŽod.).

Od *bičь*, o budowie zob. s. 48.

F.S.

bičь *biča* 'narzędzie służące do bicia, flagellum'

~ pol. *bicz* od XIV w. 'skręcony sznur lub rzemień służący do chłostania, przytwierdzony do biczyska; całość złożona z rzemienia i biczyska, bat, flagellum' (też dial., np. Kucala PSM 100, Sychta SK), dial. kasz. też 'bijak cepów' (AJK III m. 111, Sychta SK), dłuż. *bic*, częściej dem. *bick* 'bat, flagellum', dial. też 'zabijaka, zawiada' (Muka), głuź. *bič* 'młot drewniany, ubijak; pałka, maczuga; bat, flagellum; bijak cepów', czes. od XIV w. *bič* *biče* 'narzędzie do popędzania zaprzęgu, bat', sła. *bič biča* 'ts.';

sle. *bič*: *bič biča* już u Megisera 1592 'pałka z przytwierdzonym rzemieniem lub liną do uderzania, flagellum', sch. od XVI w., też u Vuka *bič biča* 'flagellum', ses. *бичъ* 'ts.', bułg. *бич* pl. *бичове* 'ts.', maced. *бич* 'ts.';

strus. *бичъ* 'ts.', ros. *бич бича* 'ts.', dial. 'bijak cepów', 'tłok z otworami służący do ubijania masła', rzadkie 'dzwon alarmowy', ukr. *бич бича* 'pałka; bijak cepów', wg Żel. 'bat, flagellum', dial. też 'część foluszowego stępora służąca do podnoszenia go', brus. *бич бича* 'flagellum' (o zasięgu dial. DABM m. 258). ~

Ze słow.: rumuń. *bici* 'flagellum' (Mihăilă Impr. 50), późne őrwniem. *pitsche*, dziś *Peitsche* 'ts.' (Jagić AslPh VIII 323, Kluge EW¹⁸ 537).

Od *biti*, o suf. *-čь* zob. s. 102.

T.Sz. — F.S.

bidło 'przyrząd służący do bicia, do ubijania, np. kołatka, płocha w krosnach' ~ stpol. w XV w. *bidło* 'belecza brony, w której są gwoździe', pol. dial. *bidło* kasz. 'ts.' (Ramułt, Karłowicz SGP, AJK II m. 280, Sychta SK), 'rama krosien, w której umieszczona jest płocha' (o zasięgu Karłowicz SGP, Dejna AGKiel. m. 651, AJK VI m. 280, Sychta SK), kasz. też 'beleczi, za pomocą których pcha się taczkę' (Sychta SK), dłuż. *bidło* 'płocha, przybijaczka (część krosien)', czes. od XIV w. *bidlo* 'drag, tyczka, żerdź', 'płocha, przybijaczka', stezes. też od XIV w. 'kołatka, tintinnabulum', 'umocnienie, podpora, fultura', sła. *bidlo* 'tyka, żerdź na której siada ptactwo; rama krosien, w której umieszczona jest płocha';

sł. *bilo bila* 'arteria; puls, tętno; mechanizm bijący, służący do bicia', wg SSKJ też 'płocha, przybijaczka w krosnach', sch. *bilo* 'deska albo żelazna płyta, w którą uderza się dla podawania sygnałów, tintinnabulum (od XII w.); puls, tętno; arteria; mechanizm zegara wybijający godziny; część grabi, w której umieszczone są zęby; drzewo służące do spajania i do podpierania czegoś; szeroki łańcuch górski; mały pagórek; szczyt dachu', cs. *било* 'kołatka, tintinnabulum', bułg. *било* pl. *була* 'grzbiet góry; szczyt dachu', dial. też 'szczyt czegoś w ogóle' (Gerov), 'najwyższa część mendla' (BDial. III 40), 'pozioma belka podtrzymująca pułap' (Umlenski Kjustendil), w XVII w. dem. *буле* 'kołatka, dzwoneczek', maced. *било* 'grzbiet góry';

rus.-cs. w XI w. *било* 'deska, w którą uderza się dla podawania sygnałów', ros. *било* 'ts.; nazwy uderzających części różnych urządzeń i maszyn, np. serce dzwonu, przybijaczka krosien, tłuczek maślnicy', dial. też 'tłuczek mózdzierz; różne części sań; prasa do ubijania masła', ukr. *било* 'kołatka; skrzydła przy sianach chroniące je przed przewróceniem', brus. *біла* n. 'uderzający przedmiot, np. serce dzwonu; żerdź przy wozie', dial. 'ruchoma część cierlicy, przy pomocy której międli się len' (Jurčanka Mscisl.), z Polesia *било* 'pozioma żerdź drabiny wozu' (Leks. Polesja 162), *біла* : *біла* pl. 'poprzeczne listwy w ramie krosien' (ib. 195). ~

Por. głuź. *bidmo* 'płocha, przybijaczka' (też dial., Michalk Neustadt), 'drag; belka do zamykania bramy, zasuw, rygiel'.

Od *bili*, o suf. *-dlo* zob. s. 113—4. Bliskie budową: stwniem. *bihal* n. 'topór', ags. *bil* n. 'siekiera, topór' < **bipla-*, **bidla-* (Trautman BSW 33, p. jednak też Pokorny IEW 118). O rozwoju znaczenia zob. BER I 48.

Por. formację nowszą opartą na temacie iterativum: pol. dial. *bijadło* 'rama krosien, w której umieszczona jest płocha' (Karłowicz SGP z Lubelskiego, AJK VI m. 280 z Krajny), dłuż. *bijadla* pl. n. : *biwadla* pl. 'ts.', dial. *biwato* 'ts.' (Fasske Vetschau), głuź. dial. *bijadna* pl. t. 'ts.' (Michalk Neustadt);

sł. *bijálo* 'ts.'

T.Sz. — F.S.

bijati *bijajo* : *bivati* *bivajo* iter. do *biti*

bijati: ~ pol. od XV w. *bijać*, też dial. (Kucała PSM 253, Olesch Sankt Annaberg, Sychta SK), dłuż. *bijaś*, czes. przestarz. *bijeti*, stezes. *bijěti -ěju*, sła. *bijat*;

ukr. *біати біо* (Hrinčenko). ~

Por. głuź. *do-bijeć*, *na-bijeć*, *wu-bijeć*; sł. *na-bijati*, *o-bijati*, *po-bijati*, *raz-bijati*, *u-bijati*, *za-bijati*, sch. *na-bijati nābijām*, *o-bijati ð-bijām*, *po-bijati pò-bijām*, *raz-bijati rāz-bijām*, *u-bijati ù-bijām*, *za-bijati zā-bijām*, scs. *оу-БИЯТИ -ИЯ*; strus. *вѣзвѣнати*, *о-вѣнати*, *оу-вѣнати*, brus. *за-бііць -ію*;

bivati: ~ dłuż. *biwaś*, głuź. przestarz. *biwać* (Pfuhl), czes. *bivati*;

scs. БИВАТИ -ѢМ Assem.;

strus. БИВАТИ -ѢЮ, ros. *bisáť*. ~

Por. slė. *na-bivati, raz-bivati, u-bivati, za-bivati*, bulg. *в-бѣсам, до-бѣсам, за-бѣсам, из-бѣсам, на-бѣсам, по-бѣсам, раз-бѣсам, у-бѣсам*, maced. *в-бѣса, до-бѣса, за-бѣса, из-бѣса, на-бѣса, раз-бѣса, у-бѣса*; ukr. *до-бисáти, за-бисáти, на-бисáти, по-бисáти, роз-бисáти, у-бисáти* -вáю, brus. *в-бѣдць, да-бѣдць, за-бѣдць, на-бѣдць, у-бѣдць*.

O budowie zob. s. 47.

K.H. — F.S.

bijěsь *bijěsa* : **bijěsa** m. 'ten kto bije, uderza, percussor'

~ czes. *bijec* m. 'bojownik; zapaśnik', stczes. od XV w. *bijěč -ě* m. 'ten kto bije, percussor';

slė. *bijec -jca* 'szermierz; zabijaka, zawadiaka' (Plet.), cs. *бѣица* 'percussor', bulg. dial. rodop. *бѣец* 'tłuczek stępy' (BDial. II 129);

strus. *бѣица* 'zabijaka, zawadiaka, rixator', ros. *бѣйца* m. 'ts.' (Dal). ~

Por. scs. *оубѣица* 'morderca', *рого-оубѣица* Supr., *уловько-оубѣица*.

Od *biti*, oparte na temacie praes. (por. także iter. *bijati*). O suf. -ьсь zob. s. 99.

Por. oparte na temacie iterativum *bivati*: stczes. *bivěč -ě* 'ten kto bije, percussor'; slė. *bivec -vca*, strus. *бѣвць бѣвца* 'zabijaka, zawadiaka, rixator'.

Formacja wtórna utworzona od nomen actionis: **bojěsь** 'ten kto walczy, pugnator':

stczes. *bójčě -ě* m. 'pugnator';

slė. *bójec -jca* 'bojownik; morderca', sch. *bójac bójca* (też u Vuka) 'bojownik; pugnator; zawadiaka, awanturnik', bulg. *боѣц -ѣци* 'bojownik; awanturnik', maced. *боѣц* 'ts.';

ros. *боѣц боѣца* 'wojownik, bojownik; żołnierz; uczestnik walk pięściarskich', dial. *боѣци* pl. 'pojedyncze urwiska, skały na rzekach; progi niebezpieczne dla statków' (z ros. czes. przestarz. *bojec* 'bojownik', slė. *bojec* 'ts.'). ukr. *боѣць бѣйца* 'bojownik, żołnierz', brus. *баѣц баѣца* 'ts.'

Por. scs. w Supr. *оубѣица, уловькооубѣица* 'morderca'. T.Sz. — F.S.

bimь *bi bi* w połączeniu z part. praet. act. na -lъ służy do tworzenia conditionalu

~ stslė. *bim* Fragm. Fryz. (van Wijk Geschichte 219), sch. dial. czakaw. *bin biš bi bimo bite bi* (zob. Belić Izv. XIV 2, 252; o wtórnym przejściu -m > -n p. Sławski DPS 91), już w XIII w. *bim* w zabytkach czakaw. (RJAZ I 363), scs. БИМЬ БИ БИ, śrbulg. БИМЬ. ~

W tej samej funkcji od najdawniejszych czasów występują także kontynuanty acrystu *bychъ by*: pol. *bym byś by* od XVI w. (też dial. np. kasz., Lorentz GP III 981), stpol. od XIV w. *bych byś by* (używane jeszcze do połowy XVII w., Łoś GP III 301), dziś dial. np. śląskie *bych*, małop. *bych, byk, byf* (Karłowicz SGP, Małecki-Nitsch AJPP m. 474), kasz. u Krofeja jeszcze *bych bychomy bychmy* (Lorentz l. c.), dłuż. *by*, głuź. *bych by by* (Mucke HLF 609—10, Sewc GHR 205), czes. *bych bys by* (Havránek — Jedlička ČM 293), stczes. *bych by by* (Gebauer HMC III 2, 427, Sl.), slė. *bych by* (w języku żywym tylko *by*, zob. Stanislav DSJ II 375, 416—7);

slė. *bi* (SSKJ, Ramovš MSJ 146), sch. od XIII w. *bih bi bi* (od XIV w. szerzy się uogólnienie *bi* na wszystkie osoby, RJAZ I 362), dziś obocznie też wtórna postać *bisam bisi* poświadczona już w XVI w. (Belić Ist. II 2, 86, Albin ZbFL XI 17—23), scs. obok БИМЬ w najstarszych zabytkach także obocznie БИМЬ БИ БИ (Vondrák AG 511—13, van Wijk, l. c., 218), bulg. *бух бу бу* (też dial. np. BDial. I 242, Stojkov Banat; w niektórych dialektach zastąpione przez praes. czasowników imperf., zob. Mirčev Ist. gram. 209—10,

por. także np. Kočev Grebenskijat govor, 1969, 77), maced. *bu* (Koneski GMJ 499; rzadkie w języku ludowym, zob. tenże Ist. 169);

ros. *бу* (skrótowe *б*), w tej postaci od pocz. XIII w. (Durnovo Očerok 328), szczegółowo zob. Garde L'emploi du condit. et de la partic. *by* en russe, 1963, ukr. *бу* (skrótowe *б*), dial. *бу-м бу-сь бу-сьмо бу-сьме* (Hrinčenko), brus. *бу*.

Z ie. **bh(u)uī-* do **bheu-* zob. *byti*. Najbliższe odpowiedniki: stlit. *biti*, dial. lit. *bit* 'był', conditionalis *-bime -bite* 1—2 pl., stlit. *-bi* 2 sg. (Otrębski GL III 231), lot. *biju* 'byłem', łac. *fiō fis fit fieri* 'powstać, stać się; być zrobionym' (*fiō < ie. *bhu-ijō, *fiō* analogiczne do *fis fit*, zob. Walde — Hofmann I 504). O częstym w językach ie. występowaniu aorystu w funkcji modalnej zob. Otrębski l. c.

Meillet Ét. 26, 94—5, SC 265—6, Berneker SEW I 115, Vaillant GC I 87, Pokorny IEW 148. O 3 pl. *bō* (*bhuā-nt) zob. ostatnio Mareš IJSLP V 28—30, Šivic Linguistica XI, 1971, 61—9. T.Sz. — F.S.

birati *birajō* iter. do *birati*

~ stpol. od XVI w. *bierać* (w XV w. *birac* 'spożywać pokarm'), też dial. (Lorentz PW, Kucala PSM), czes. dial. *birat'*;

sch. od XVI w., też u Vuka *birati birām*, bułg. *бўрам* (Gerov), maced. *бўрам*, dial. *bir'ém -éš* (Matecki SW);

ros. *бўрámь*. ~

Por. formacje prefiksalne, np.:

dłuż. *huběraś, zaběraś*, głuż. *wuběrać*, czes. *ubirati, zabirati*, śla. *uberat'* (dawne *ubierat'*, *zaberat'*);

śle. *ubirati ubiram, zbirati zbiram*, scs. *избирати, събирати -аж*, bułg. *избўрам, събўрам, сбўрам*;

strus. *избирати, събирати, собирати*, ukr. *збирáти, обирáти*, brus. *збирáць, набирáць*.

O budowie zob. s. 47 (o postaci *-bēr-* Sadnik — Aitzetmüller VWSS 4, 277).

K.P. — F.S.

birit's *birit'a* 'ten kto ogłasza zarządzenia, wydarzenia, herold, praeco'

~ dłuż. *bēric*, rzadziej *biric* 'herold; strażnik; egzekutor; poborca podatkowy', głuż. *bēric* 'strażnik, dozorca więzienny', 'herold' (Pfuhl), czes. *biřic*, rzadko *biřič* 'siepacz, pachotek katowski', dial. pld.czes. *bjřič* 'komediant' (Machek ES² 54), stczes. *biřic* 'herold', 'pachotek katowski' od XIV w., śla. *biric* przestarz. 'miejski pachotek';

śle. *birič -tā* 'ts.', 'woźny sądowy', w XVI w. 'siepacz' (Megiser 1592), dial. *bēřč bēřičč* (Tominec Őrni vrh), sch. tylko w słownikach Jambrešicia i Voltidžiego *birič* (kajkaw. zam. *biric*, RJAZ) 'apparitor, praeco, licitor', dziś dial. w okolicach Karlovca *birič* (Mažuranić Prinosi 63), por. może NO *Birič* (RSAN), cs. *биритъ* m. 'praeco';

strus. *биритъ* 'herold' (już w Pov. vr. let), ros. hist. *биріочь -á* 'ts.' (też dial. SRNG; u Dala także *бўрчуи, бўрчу* 'ts.'), ukr. tylko u Żel. (z?) *бipчу* 'ts.' (stare *бipчуи* 'poborca podatków', ib.), stokr. XV w. *бipучь* 'herold' (Tymčenko), brus. hist. *бipчу -á* = ros. *биріочь*. ~

Budowa i znaczenie przemawiają przeciw rodzimoci wyrazu (związek z *birati* podtrzymuje ostatnio Šanskij ES 124). Nie przekonuje również ze względu na budowę i chronologię wyprowadzanie z włoskiego *birro* 'zbir, szpicel, tajniak'. Najprawdopodobniej mamy tu starą pożyczkę orientálną (może awarską), por. tatarskie *bājöröwčy* 'rozkazodawca, władca', osmańskie

bujurudžu 'szef, naczelnik' (< *bujur-* 'rozkazywać') zasymilowaną na gruncie słow. poprzez substytucję sufl. słow. *-itjъ* chyba na miejsce zapożyczonego *-či*.
Solovjev Slavia XV 412—17, Vasmer REW I 87. F.S. — T.Sz.

biti *bijsj* 'uderzać, zadawać razy (dial. 'kuć; młócić'), tłoczyć, ubijać, wbijać; napadać, atakować; zabijać; wytryskać, wybuchać (np. o źródle, krwi), *śrdce bijsj* 'serce bije, kołacze', dial. *biti bojъ* 'walczyć', **biti** się 'walczyć; przejawiać popęd płciowy (o zwierzętach)'

biti: ~ pol. *bić bije* 'zadawać razy, chłostać, uderzać, walić (też o gradzie, rzadziej o deszczu); wbijać, zakładać np. pale; wytłaczać, tłoczyć, odciskać', np. *bić monetę* (już stpol.), *bić olej* (stpol. też *bić księgi* 'tłoczyć, drukować'); 'czynić gestym, ubijać, miesić' (np. *bić masło, śmietanę; bita droga* 'o twardej nawierzchni' od XV w.); 'kopać, wiercić, np. rów, szyb' (też dial., stpol., także *bić drogę* 'torować'); 'strzelać; zabijać; zwyciężać; dzwonić, wydzwaniać; tętnić, pulsować; wytryskać, wybuchać'; *piorun bije* 'uderza' (stpol. też *wiatry biją*), *serce bije* 'uderza, stukocze', *strzelba bije* 'niesie'; myśl. i dial. 'śpiewać (o przepiórcze)', w podstawowych znaczeniach od XIV w., stpol. też 'napadać, nacierać, godzić' (dziś dial.); 'gnębić, uciskać' (dziś dial.); 'kuć' (w skostniałych zwrotach, np. *bić złoto na monetę, bite złoto* 'kowane', XVI w.), połab. *baīt* 3 sg. praes. *bējē* 'bić, młócić', dłuż. *biš biju* 'uderzać; zabijać zwierzynę', *peņeze biš* 'bić monetę', głuz. *bić biju* 'bić, uderzać', *wolij bić* 'wytłaczać olej', *bita smjetana* 'krem', czes. *biti biji* 'uderzać, tłuc; zabijać', *hrom bije, srdce bije* 'uderza'; arch. 'strzelać', 'młócić' (w skostniałych zwrotach też dial., *byl bit jako žito* 'wielce'), *bitý* 'kuty, kowany' (np. *pásy bité ze zlata*); *biti mince* 'bić monetę', dial. *biti* 'wlewać się' (np. o potoku do rzeki), stczes. już w XIV w. *biti biū* 'uderzać, zabijać', *bitý* 'o monetach', sła. *bit* 'uderzać; wbijać, wsadzać; tłuc, rozbijać; zabijać; napadać, atakować', *hrom bije, srdce bije* 'uderza', *krv bije* 'napływa', *niečo bije do oči* 'coś oczywistego', *bit* mince 'bić monetę', *bit* boj 'walczyć';

sł. *biti bijem* 'uderzać; pulsować (o sercu)', *boj biti* 'toczyć walkę', sch. *biti bijem* (zaświadczone już w XIII w.) 'uderzać, tłuc, walić, tupać, ubijać; kuć; padać z siłą, silnie uderzać (np. o deszczu, gradzie, wietrze); strzelać, ostrzeliwać; międlić, np. konopie, gręplować wełnę; kopać, wykopywać np. jamę (nogą); wybuchać, wytryskać (np. o źródle, krwi, płomieniach); uciskać, cisnąć (np. o obuwiu); dręczyć, trapić, męczyć (np. o gradzie, pożarze, upale, gorączce); grasować (o zarazie); zabijać, zwyciężać', *srce bije* 'stuka, stukocze', *biti boj* 'walczyć', *put bije* 'prowadzi', scs. *бити бить: бить* 'bić, uderzać', bułg. *бия* 'uderzać, tłuc, bić (np. w dzwon, bęben); strzelać, ostrzeliwać; męczyć, dręczyć (o chorobie); zabijać; pokonywać, zwyciężać', dial. 'kuć; gręplować, np. wełnę'; *вѣтръ, буря, градъ бие* 'wiatr, burza, grad uderza, chłosta', *бия мляко* 'przerabiam mleko na masło', *бито сѣрене* 'twaróg', *бия път* 'przechodzę, robię długą męczącą drogę', *сърцето бие* 'stuka, pulsuje', *слинце бие* 'grzeje, piecze', *бие на очи* 'rzuca się w oczy', maced. *бијам* 'bić, uderzać, ubijać; zabijać', *срцето бие* 'uderza, stukocze', *камбаните бијат* 'dzwony dzwonią';

rus.-cs. od XI w. *бити бити* 'bić, uderzać, razić, zabijać', *ви морозъ обилье* 'mróz zniszczył zboże', ros. *бить бью бьѣшь* 'uderzać, walić; wierzgać (o koniach); tłuc, rozbijać; gręplować (wełnę); wbijać (np. pale); trząść, wywoływać drżenie (o gorączce, kaszlu); strzelać; zwyciężać, zadawać klęskę; zabijać; wytryskać gwałtownym strumieniem', *сердце бьется* 'serce bije', *бить масло* 'ubijać masło; wytłaczać olej', arch. *бить монету* 'bić monetę', ukr. *бити б'ю*

b'cuu 'uderzać, bić; wierzgać; tłuc, rozbijać; wytłaczać (np. olej); wbijać (pale); kłuć rogami, gromić, razić; napadać, atakować; zabijać; wytryskać', *búmnuū* 'bity, kuty (o monecie, metalu); drukowany' (przestarz.), *buma сметана* 'bita śmietana, krem', *серце б'ється* 'serce bije, stukoe', *б'є вимєр, засірюха* 'dmie wicher, zawierucha', brus. *бiуь б'іо б'єи* 'uderzać; chłostać, siec; ubijać, wbi-jać pale; strzelać; zabijać; tryskać', *бiуь масло* 'ubijać, bić masło'. ~

biti se: ~ pol. *bić się* 'bić jeden drugiego, zadawać razy; walczyć, wojować', stpol. od XIV w. 'walczyć, potykać się', dial. też *klacz bije się* (o zasięgu na Podkarpaciu zob. Małecki — Nitsch AJPP m. 201) 'przejawia popęd płciowy', połab. *běja-se* 3 pl. praes. 'biją się', dluž. *biš se* 'bić się, walczyć', głuż. *bić so* 'ts.', czes. *bíti se* 'walczyć; kłócić się, nie zgadzać się (np. o kolorach)', stczes. już w XIV w. *bíti se* 'ts.', śl. *bit' sa* 'prowadzić bój między sobą; walczyć o coś';

śl. *bíti se* 'walczyć, toczyć walkę', sch. *bíti se* 'walczyć; błąkać się, męczyć się; przejawiać popęd płciowy (o klaczy, ogierze), trzeć się (o rybach); krzyżować się (o drogach)', cs. *бити се* 'walczyć', bułg. *бiя се* 'walczę, wojuję; dręczyć się, męczyć się', *pubama се бие* 'rzuca ikrę', *бiя се с ум* 'waham się, usiłuję zrozumieć', maced. *бујам се* 'bić się, walczyć';

rus.-cs. od XI w. *битися* 'bić się, walczyć', ros. *бiться* 'ts.; dygotać, drzeć, trząść się; rzucać się, miotać się, wierzgać nogami; być w rytmicznym ruchu, pulsować (o sercu, krwi); mozolić się, starać się', ukr. *бiтися* 'walczyć; pulso-wać (o sercu); z trudem przebijać się; miotać się; przejawiać popęd płciowy (o klaczach)', brus. *бiуца* 'toczyć bójkę, walczyć; pulsować (o sercu); trudzić się nad czymś'. ~

Od ie. *bhei(ə)*-, *bhī*-, prapokrewne: stiryj. *ben(a)id* (*bi-na-ti) 'uderza', *ro-bišk* 'został pobity', *bithe* 'bity', awest. *byente* 'biją, zwalczają'; por. też nomina: stwniem. *bihal* 'topór' (niem. *Beil* 'ts. '), orm. *bir* 'wielki drag, pałka, maczuga'.

Pokorny IEW 117—8, Trautmann BSW 33.

T.Sz. — F.S.

bitva pln. 'starcie zbrojne, walka, bój, proelium'

~ pol. od XV w. *bitwa* (też dial., np. Tomaszewski GŁ, Lorentz PW), dluž. *bitwa*, głuż. *bitwa*, czes. *bitva*, stczes. w XV w. też 'pojedynek', śl. przestarz. *bitva*;

ros. *бiтва*, dial. też *buma* 'kłopoty, troski' (z ros.: sch. *bitva*, bułg. przestarz. *бiтва*, prawdopodobnie przez sch. też śl. *bitva*, maced. dial. *buma*), ukr. *бiтва*, brus. *бiтва*. ~

Od *biti*, suf. *-tva*.

Orzechowska MS PAN 8 s. 118.

T.Sz. — F.S.

bitz partic. praet. pass. do *biti*

~ pol. *bity* od XIV w., połab. *baitē*, dluž. *bity*, głuż. *bity*, czes. *bitý*, śl. *bitý*;

śl. dial. *bit* (np. *hiša iz bite ilovice*, SSKJ), sch. przestarz. i dial. *bit*, bułg. *бim* (też dial. np. Mladenov Vidin);

ros. *бiтъиū*, ukr. *бiтъиū*, brus. *бiтъи*. ~

Por. 1. cs. XIV w. *битие* 'percutere';

2. formy na *-enā*: sch. *bijen*, przestarz. i dial. *bjēn*, cs. *бiенъ*, bułg. dial. *бiен*.

F.S.

blazniti blazn'o 'majaczyć (się), ukazywać się niewyraźnie; nęcić, kusić, mamić, zwodzić; zachowywać się jak głupiec, szaleniec, bredzić, pleść', **blazniti se**

'majaczyć się, przywidywać się; dawać się uwieść, ulegać pokusie, być w błędzie; zachowywać się jak głupi, szalony'

blazniti: ~ pol. *blaznić* 'robić kogo blaznem; ośmieszać, kompromitować' od XVI w., w stpol. przede wszystkim 'oszukiwać, omamiać' (w tym znaczeniu dial. kasz.-śl. *blaznić blazną*: *blazną*), 'drwić, kpić', może i 'nęcić, kusić', dłuż. *blaznić* 'oszukiwać, mamić, bałamucić; zachowywać się jak głupiec, wariat, mówić niedorzecznie', dawne u Jakubicy, Chojnana 'zartować, figlować', głuź. *blaznić* 'oszukiwać, bałamucić, drwić; zachowywać się jak dureń, głupiec, szaleć', czes. *blázniti* 'być chorym umysłowo, szaleć; zachowywać się nierozumnie, głupio; silnie pragnąć, namiętnie miłować; mamić, oszukiwać', stczes. *blázniti -žnu* 'czynić kogo głupcem, blaznem; postępować głupio, jak blazen', śl. *bláznit'* 'uwodzić, zwodzić; doprowadzać do szaleństwa; szaleć';

śle. *blázniti -im* 'wprowadzać w błąd, bałamucić', dawne i dial. też 'gorszyć; kłać, bluźnić', u Megisera r. 1592 *blaznjenje* 'błąd', sch. *blázniti bláznim* (notowane od XII w.) 'pieścić, głaskać' (u Vuka tylko w tym znaczeniu), 'przymilać się, przypochlebiać się; kusić, skłaniać do złego, przywodzić do grzechu, gorszyć; mówić bez sensu, bredzić' (RSAN), scs. *блaзнити блaзник* 'kusić, zwodzić, mamić, łudzić; gorszyć, oburzać, wywoływać oburzenie (scandalizare)', bułg. *блaзния -ии* aor. *блaзнилъ* 'kusić, nęcić, uwodzić', dial. 'doświadczać (o chorobie), nawiedzać od czasu do czasu' (BDial. I 68), maced. *блaзнам -ии* 'kusić, nęcić, gorszyć';

rus.-cs. XI—XV w. *блaзнити блaзнию* 'kusić, nęcić, zwodzić, oszukiwać', ros. dial. *блaзнить -ню -нишь*: *блaзнить -ню -нишь* 'majaczyć się, przywidywać się, roić się; kusić, nęcić, wabić', *блaзнить* 'przynosić komuś nieszczeście, chorobę złym okiem; oszukiwać, okpiwać; naprzykrzać się ciągłą obecnością' (SRNG, Dal), ukr. *блaзнити -ню -ниш* 'kusić' (Hrinčenko), 'zachowywać się jak blazen, głupiec' (Kuzelja — Rudnyckyj). ~

blazniti se: ~ pol. *blaznić się* 'ośmieszać się, kompromitować się, robić się blaznem' od XVI w., stpol. też 'dawać się uwieść, zmylić, szukać', dial. kasz. *blaznić sa* 'nadymać się jak dureń, ośmieszać się', dłuż. *blaznić se* 'drwić, przekomarzać się doprowadzając do wściekłości', głuź. *blaznić so* 'robić z siebie blazna, durnia; kpić', czes. *blázniti se* 'być głupcem, zachowywać się jak głupiec; silnie pragnąć, tęsknić, być zakochanym' (też dial.) śl. *bláznit' sa* 'o chorym psychicznie: szaleć, wariować; wygłupiać się; szaleć za kim, być zakochanym';

śle. *blázniti se* 'zachowywać się jak szaleniec, mówić bez sensu, bredzić; gorszyć się' (Pleteršnik), sch. *blázniti se* 'przymilać się; rozkoszować się' (RSAN), dawne od XIV w. 'łudzić się, dawać się uwieść', scs. *блaзнити сa* 'mylić się, być w błędzie; oburzać się, gorszyć się; bluźnić', bułg. *блaзния се* 'łudzić się, ulegać pokusie';

rus.-cs. *блaзнитися* 'dawać się kusić, ulegać pokusie, gorszyć się', ros. dial. *блaзниться*: *блaзниться* 'majaczyć się, przywidywać się', *блaзниться* 'ulegać pokusie', *блaзниться* 'robić z siebie blazna, stroić żarty' (SRNG, Dal), ukr. *блaзнитися* 'swawolić, łobuzować; ulegać pokusie' (Hrinčenko, Żel.). ~

Denominativum do *blaznъ* (zob.). Niektóre ze znaczeń wskazywałyby na pierwotną podstawę werbalną, por. ros. dial. *блaзнить* 'śnić się, przywidywać się', rus.-cs. *блaзovati блaзoвo* 'chełpić się, wynosić się'. T.Sz. — F.S.

blaznъ I. *blazna* subst. 'majaczenie, łudzenie, mamienie, zwodzenie, pokusa; błądzenie, błąd', 'człowiek błądzący, ośmieszający się: obłąkany, wariat, głupiec, dureń'

~ pol. *blazen blazna* (dial. *blāzen*) 'trefniś, żartowniś; głupiec, człowiek ośmieszający się' od XV w. (ale w XV w. nom. sg. *blazno*, postać spotykana jeszcze w XVI w.; forma *blazen* dobrze zaświadczona w XVI w.), stpol. w XVI w. także 'szaleniec, obłąkany, chory umysłowo' (SP XVI IBL), sli. *blōzen -zna* 'głupiec, dureń', dial. *blāzny* pl. też 'głupstwa, brednie; drwiny, kpiny, żarty, figle, blażeństwa' (Karłowicz SGP, Olesch Sankt Annaberg); ani zasięg, ani znaczenie wyrazu pol. nie przemawia za pochodzeniem z czeskiego (jak sądził Urbańczyk BZ 100—1), dłuż. *blazn -a*, *blazan blazna* 'idiota, dureń; człowiek nadepty, zarozumiały', głuż. *blazn* 'idiota, głupiec; trefniś, śmieszek, figlarz', czes. *blāzen -zna* 'obłąkany, wariat; głupiec, kiep, dureń', arch. 'trefniś, żartowniś', też dial. 'szaleniec, głupiec, dureń' (Gregor Slav.-buč.), laskie *blazny* pl. 'żarty' (Bartoś DSM), stczes. *blāzn*, *blāzen -zna* 'głupiec', sła. *blāzon -zna* 'wariat, szaleniec; dureń, głupiec', dial. *blazen -zna* (Buffa Dlhá Lúka, Sipos Bükk-Gebirge);

sle. *blāzen -zna* 'wariat', 'występek, bluźnierstwo', sch. dial. kajk. *blazen* 'głupiec' (Belostenec, RJAZ I 427 s. v. *blāzan*), przestarz. *blāzan -zna* 'pokusa, zgorszenie, to, co prowadzi do złego', scs. *влязнь -а* Euch., Supr. 'kuszanie, pokusa', 'błąd, błądzenie, pomyłka, grzech';

rus.-cs. *влязнь -а* 'pokusa; oszustwo, uwodzenie, zwodzenie' (już w XI w.), u Jana Egzarchy *вѣзь влязнь* 'pewnie, niewątpliwie, confidenter', ros. dial. *blāzen* m. 'malec; głupiec, psotnik' (SRNG: okolice Smoleńska, Pskowa), ukr. dial. *blāzen -zna* 'młokos, głupiec, dureń', brus. *blāzan -zna*, *blāzen -zna* 'trefniś, żartowniś; młokos', u Nosoviča też 'głupiec, dureń'. ~

Por. 1. dłuż. *blazeń -zña* 'idiota, dureń; pyszałek', ros. dial. *blāzень -zня* 'malec, głupiec; psotnik, figlarz; złudzenie, przywidzenie' (SRNG), ukr. diał. *blāzень -zня* 'żartowniś, wesolek; głupiec; młokos';

2. scs. *влязнь* Supr. 'błąd, pomyłka', sch. *blazna* 'illecebra, adulatio' (u jednego pisarza XVIII w. i u Stulicia, RJAZ), w RSAN *blāzna* 'osoba, która się przymila; człowiek pomyłony, niespełna rozumu; upiór, widmo', rus.-cs. *влязнь* 'pokusa, zwodzenie, scandalum', ros. dial. *blaznā* 'złudzenie, przywidzenie', ukr. dial. *blaznā* 'żart'.

Etymologia niepewna. Ze względu na trudności głosowe czy znaczeniowe nie widać możliwości łączenia ani z *blēsti blēdo* 'być w błędzie, mylić się; gadać nie do rzeczy, bredzić', ani z ros. *благбѣ* 'zły, szkodliwy, uparty, krnąbrny', ani z łac. *flāgitium* 'znieścawienie, hańba, sromota' (objaśnienia Jokla AslPh XXVIII 1, XXIX 11—14, Bubricha Izv. XXIV 1, 254, Brücknera IF XXIII 213—4, Petra BB XVIII 283—4). Najbardziej prawdopodobne objaśnienie H. Peterssona Balt. und slav. Wortstudien, 1918, 53—5, przyjmującego związek z łot. *blāzma* = *blāznum*s 'zorza, czerwień światła, ognia', *blāzt* 'błyszczeć, lśnić się' (tu może też *blāzt -zu* 'pleść głupstwa, bredzić'), ie. *bhlāǵ-, prapokrewne z łac. *flagrāre* 'palić się, płonąć, iskrzyć się, błyszczeć' (do ie. *bhleg- 'błyszczeć'). Może pierwotnie urzeczownikowiony przymiotnik *blaznъ* (zob.) z podstawowym znaczeniem 'zwodniczy, mamiający, łudzający, błędny', początkowo o 'migocącym błędnym ogniku', por. ros. dial. *blāzuntь* 'przywidywać się, śnić się', *blāznūtь* 'majaczyć się', *blaznā* 'złudzenie, przywidzenie'. Niektóre ze znaczeń (np. 'pokusa, uwodzenie, gorszenie') powstały chyba w rezultacie wtórnego oparcia o verbum *blazniti*. T.Sz. — F.S.

blaznъ 2. adi. 'zwodniczy, mamiący, prowadzący do zguby, błędny; głupi, obłąkany'

~ dłuż. *blazny* 'głupi, obłąkany, szalony', głuź. *blazny* 'ts.';

śle. *blāzen -zna -zno* 'obłąkany', sch. przestarz. *blāzan -zna -zno* 'naiwny, głupi; zły, złośliwy' (notowane od XVII—XVIII w., wg RJAZ też 'pochlebny, trącający pochlebstwem, adulatorius');

strus. *блѣзныи* 'zwodzący, przywodzący do zguby; niebezpieczny', ros. dial. *блѣзныи* 'bzikowaty, narwany, postrzelony, głupi'. ~

Por. stczes. *blāznost* 'głupota'.

Przymiotnik od pierwiastka *blaz-* zob. *blaznъ* subst., o suf. *-nъ* zob. *blesnъ*. Na pierwotny pierwiastek *blaz-* wskazują: ros. dial. *блѣзъ* 'śnić się, przywidywać się' (SRNG), rus.-cs. *о-блѣзныи* XIII—XV w. 'dumny, zuchwały', *блѣзати блѣзотю* XIII w. 'chępić się, wynosić się', może i sch. *blāz* f. 'delikatność, czułość' (RSAN). F.S.

blaznъ *blazni* dial. pld.-wsch. 'złudzenie, przywidzenie, omam; błąd; pokusa'
~ śle. *blāzen -zni* 'występek, bluźnierstwo (Frevel)', sch. od XVII w., dziś przestarz. *blāzan blāzni* 'pokusa; zgorzenie; błąd' (RJAZ, RSAN), cs. *блѣзнь* f. w XV—XVI w. 'złudzenie, złuda, imago falsa' (SJS);

rus.-cs. *блѣзнь* f. 'błąd, pomyłka, fałszywe przedstawienie', 'pokusa' (Srezn.), ros. dial. *блѣзнь* (: *блѣзня*) 'przywidzenie; kusiciel, zwodziciel; szkaradny, wstrętny człowiek', *блѣзнь нашла* 'przywidziało się' (Słownik Urala). ~

Por. bułg. *съблѣзъ* f., pl. *-зну* 'pokusa', dial. *блѣзня* f. 'kuszenie, zwodzenie' (Gerov).

Abstractum do adi. *blaznъ* i do *blazniti* (zob.).

T.Sz. — F.S.

blebetati *blebet'о* : **blebъtati** *blebъt'о* 'pleść niedorzeczności, paplać, bając'

blebetati: ~ śle. *blebetāti -etām* : *-éčem* 'paplać, trajkotać, gadać', sch. *blebētati blēbečēm* 'pleść bzdury, paplać, mówić byle co; mówić niezrozumiale, niejasno; szczebiotać, gaworzyć jak dziecko; wydawać dźwięki bē-bē, bū-bū (o indykach, kaczkach, owcach), gulgotać, beczeć';

ros. dial. zach. *блѣбѣмъ* 'paplać, gadać, trajkotać'. ~

Wtórne nomen actionis: śle. *blebēt -bēta* 'paplanie, gadanie', sch. *blēbēt* 'ts.'

blebъtati: ~ czes. *bleptati* : *blebtati -ám* 'belkotać, niejasno, niezrozumiale mówić, paplać, pleść bzdury', śla. *blebtat'*, *bleptat'* 'paplać, gadać, trajkotać'.

Por. 1. sch. dial. *blēbati* 'uderzać czymś o ziemię', czes. *blebotati* 'paplać, pleść, bredzić';

2. dłuż. *blabaš* iter. do *blabiš* 'pyskować, wrzeszczeć', głuź. *blabaš* 'paplać, gadać, trajkotać, pleść', dłuż. *blabotaš -bocu* 'pleść niedorzeczności, paplać', głuź. *blabotač -bota* : *-boce* 'ts.'

Dźwkn. Por. lit. *blebēnti* 'pleść bzdury, bajdurzyć, bredzić', *blebēti*, *blabēti* 'paplać, bając'. Zob. należące do tej samej rodziny: *blbotati*, *bolbotati*, *bolbotiti*, *bolboniti*, *bolbositi*. Por. też czes. u Jungmanna *ble ble!* 'dźwięki wydawane przez człowieka nie mającego kawałka języka, nie mogącego mówić'.

Buga RFV LXX 100, Vasmer REW I 91, Fraenkel LEW 31.

T.Sz. — F.S.

blebъtati zob. **blebetati**

blečati *blečp* dial. zach. i sch.-śle. = *blekati* 'beczeć, balare'

~ pol. dial. kasz.-śli. *blečec blečī*, *bleče* (Lorentz PW, AJK IV cz. II 114—5,

Kolberg Pomorze 468—9), głuź. u Pfuhla *blečec*, śla. dial. *blečat'*, *blečet'* (Sipos Bük-Gebirge, też u Jungmanna);

śle. *blečáti -im* (SSKJ), sch. *bléčati -im*. ~

Por. w tym samym znaczeniu: pol. dial. *blaceé blace*, śla. *bl'acat' -i*.

Dźwkn. jak *blekati* (zob.). O budowie p. *bečati*. F.S.

blekati *blekajo* (*blečp*) 'beczeć, balare', perf. *bleknōti*

~ pol. dial. kasz.-śl. *blekac bleko*, stpol. w XV w. *blekanie*, głuź. *blekać*, czes. *blekati* (Machek ES 34);

śle. *blekāti -kām* : *bléčēm*, sch. *blékati blékām* : *bléčēm* od XVII w., bułg. dial. *блѣкам*, maced. *блѣкам блѣка*;

rus.-cs. *блѣкати -лю* (późne), ros. dial. tylko przten. *блѣкати -каю -каешь* 'łajać, besztać, wymyślać; oczerniać'. ~

Por. pol. dial. *blakanie* 'żadosny głos zwierząt, np. cieląt, jagniąt, kota', śla. *bl'akat'* 'balare', bułg. *блѣкам* 'ts.', ukr. dial. *блѣкати* 'paplać, łącać, plotkować'.

Perf. *bleknōti*: pol. dial. kasz. *bleknōc* (np. sarna *blekła*), głuź. *bleknýć*, stczes. XV w. *bleknūti (zaświadczony tylko aor. *bleče*);

śle. *blékūti bléknet*, sch. *blékūti bléknet*, bułg. dial. *блѣкна, блѣна*, maced. *блѣкнам блѣкне*.

Por. śla. *bliaknut'* 'ts.', stczes. *blachnūti* 'szczeknać'.

Do dźwkn. *ble!* (por. pol. dial., czes., sch. *ble!* 'naśladowanie głosu owiec, a także ich przywoływanie', zob. *blējati*) z normalnym w tych formacjach determinantem *-k*. Por. gr. βληχόμαι 'beczeć (o kozach, owocach)', βληχή, doryckie βλαχά 'bek, beczenie jagniąt; kwilenie dzieci' (Frisk GEW I 244), śrdniem. *bleken*, niem. *blöken* 'beczeć' (Kluge EW¹⁸ 86). T.Sz. — F.S.

bleknōti zob. **blekati**

blekotati *blekot'p* 'beczeć, balare', 'mówić niewyraźnie, bełkotać', 'mówić wiele, bez sensu, paplać'

~ stpol. już w XV w. *blekotać blekoce*, *blegotać blegoce* 'paplać; szczebrać', w XVI—XVII w. 'paplać, pleść, dużo mówić; mówić niewyraźnie, niezrozumiale, bełkotać, seplenić, jąkać się; bulgotać (o wodzie); fukać, łajać', dial. *blekotać* 'bajać' (Steuer Sulków), śli. *blek*otac -cq* 'beczeć, np. o kozie', dłuż. stare *blekotas -cem -ceš* 'paplać', głuź. *blekotać* 'jąkać się, bełkotać', czes. *blekotati -tām* 'beczeć, balare; bełkotać, mówić niejasno, niezrozumiale, paplać; bulgotać', w XVI w. *blekotati -cu -ceš* 'paplać, trajkotać', śla. dial. *blekotat' blekoce* (Sipos Bük-Gebirge);

śle. *blekotāti -otām* : *-óčēm* 'jąkać się, bełkotać', cs. późne *блѣкотати -ошѣ* 'beczeć';

strus. *блѣкотати -оуоу* 'balare', ros. dial. *блѣкотати -уы* 'beczeć, balare; brzęczeć; głośno płakać; mówić szybko, niezrozumiale; dużo mówić, gadać, paplać' (SRNG), ukr. dial. *блѣкотати -оуы -оуем* 'beczeć, balare; bełkotać; bulgotać (o wodzie)', brus. dial. *блѣкотати -ауы* 'beczeć, balare; mówić nieskładnie, nieskromnie' (Nosovič). ~

Por. w podobnych znaczeniach:

1. śla. dial. *blekotit'*;

2. czes. rzadkie *blektati*, notowane już w XV w. (stczes. praes. *blekcu -ceš*), ros. dial. uralskie *блѣкотати* (Materiały Pracowni SRNG), śle. *blekotāti*, sch. *blekētati* (RSAN);

3. sch. dial. *blekūtati blékūčēm*;

4. pol. dial. *blakotać -tam*, sła. *bl'akotať -oce*.
Intensivum do *blekati*.

T.Sz. — F.S.

blekotъ 1. *blekota* dial. pln. 'beczenie, balatus', zach. też 'belkotanie, paplanie' i nomen agentis 'gadula, papla'

~ pol. dial. kasz.-śl. *blek'ot* 'beczenie, krzyczenie, np. kóz, dzieci', w dawnej polszczyźnie jako nomen agentis *blekot* 'gadula, papla, jąkała' (Linde z Knapskiego), już w XV w. *blegot* 'jąkała', w XVI w. 'gadula, papla; plotkarz' (SP XVI IBL), głuź. *blekot* 'jąkanie, belkot', czes. *blekot* 'beczenie, balatus; paplanie; belkotanie', stezes. 'papla, pyskacz', sła. dial. *blekot* 'beczenie';

ros. dial. *blékom* 'choroba owcza', ukr. dial. *blékim -omy* 'beczenie' (Żel.). ~ Por.: 1. pol. dial. *blakot* 'szczekanie', 'pies szczekający; gadula, papla' (Szymczak Domaniewek), sła. *bl'akot* 'beczenie';

2. ros. dial. *blékomá* 'choroba owiec; papla, gadula' (Słownik Urala).
Nomen actionis (: nomen agentis) od *blekotati*. *T.Sz. — F.S.*

blekotъ 2. *blekota* : **blekъ 2.** *bleka* 'roślina wywołująca odurzenie', przede wszystkim 'lulek, Hyoscyamus niger'

blekots: ~ pol. *blekot* 'roślina odurzająca Aethusa cynapium', u L. z XVIII w. 'lulek, Hyoscyamus niger', u Karłowicza SGP z Litwy, czes. dial. moraw. *bl'ekot* 'Aethusa cynapium';

ros. dial. *blékom* 'Hyoscyamus niger; szczywót, Conium maculatum', ukr. dial. *blékom -omy* : *blédkom* 'Hyoscyamus niger', u Żel. *blékim -omy* 'szalej, Ciuta; szczywót; Aethusa cynapium', brus. *blékam* 'Hyoscyamus niger'. ~

Por.: 1. ros. dial. *blékomá* 'Hyoscyamus niger; Conium maculatum', ukr. *blekomá* 'Hyoscyamus niger';

2. sła. dial. *bl'akota* 'Conium maculatum'.

blekъ: ~ głuź. *blek* 'Hyoscyamus';

bułg. dial. *blek, blyk* 'Hyoscyamus niger'. ~

To samo co *blekots* 1., *blekъ* 1. Trująca roślina wywołująca oszołomienie pojęta jako 'powodująca belkotanie, bredzenie' (por. *belnъ*). *T.Sz. — F.S.*

blekъ 1. *bleka* dial. zach. i pld. 'beczenie, balatus'

~ pol. dial. kasz. *blek* 'beczenie; miauczenie', sła. dial. *blek* 'beczenie';
sł. *blék ovac* 'stado owiec' (rozwój znaczenia tłumaczy przykład sch. u Vuka: *makar blek ne ostao* 'zeby żadna owca nie została'), sch. *blék* 'głos owcy albo cielęcia, beczenie' (od XVII w.), dial. 'baran; idiota, głupiec'. ~

Por.: 1. sła. dial. *bl'ak* 'beczenie'; 2. sch. *bléka* 'beczenie', dial. 'głupiec', *bléka* 'głupiec, błazen, wariat; owca, która często beczy', maced. *bleka* 'beczenie'.

Nomen actionis do *blekati* (zob.). W sch. też jako nomen agentis: 'istota, która beczy' > 'głupiec'. *T.Sz. — F.S.*

blekъ 2. zob. **blekotъ 2**

blesnъ adi. dial. zach. i pld. 'szalony, niespełna rozumu'

W tym samym znaczeniu: ~ stpol. *blesny* adi. (tylko XVI w. Mącz. 297 a), dial. kasz.-śl. *blesni*;

sch. *blèsan* gen. pl. *blèsanā* substantywizowany przymiotnik (też lud.: Vuk, RŠAN; -a- wtórne, por. sch. *jàsan, prijèsan, tijèsan* < *èsnъ, prèsnъ, tèsnъ*; unieruchomienie kontynuantu jeru niezadkie w słow., co do sch. zob. np. Maretić Gram. 141). ~

Por. stpol *zbjesiec* 'oszaleć, stracić rozum, deseri a mente' (także tylko Mącz. 387 d), sch. *blésiti blēsīm* = *blēhnuli* 'patrzeć tępo, bezmyślnie, nieprzytomnie', *blēnuti* (od XVII w., z normalnym zanikiem *h*) też 'stać osłupiałym, odurzonym, otumanionym, tracić zmysły; słabnąć, gasnąć, zanikać (o pamięci); stupere, stupefieri, stupefacere, deficere', *blēsast*, *blēsav* 'głupi, stultus' (wyrazy sch. dobrze znane także dial., np. z Czarnogóry, Hercegowiny, Kosowa — Metohiji).

Derywat z suf. *-nz* od **bles-* 'błyszczyć', na które wskazują też ros. dial. *blécum* 'iskrzyc się, błyskać, błyszczyć', SRNG, pol. dial. kasz. *blésac* 'źle patrzeć, bósć', AJK I m. 8, cz. II s. 49 (rozwój znaczenia jak w *blēsiti*) Ie. **bhles-* 'błyszczyć', poświadczone dotychczas tylko z germ. (stasaskie *blas* 'jaśniejący, błyszczący, candidus', śrwniem. *blas* 'pochodnia', ang. *blaze* 'ogień, płomień', Pokorny IEW 158, Kluge EW¹⁸ 81), uważa się za rozszerzenie ie. **bhel-*, *bhel-* kontynuowanego przez psł. *bělz*. Zachodzi więc możliwość związku *blēnz* z *belnz* (zob.), starą nazwą jakiejś rośliny trującej i leczniczej wywołującej szal (łączonym także z **bhel-*, podstawą nazwy byłyby białe kwiaty czy błyszczące liście pewnych roślin o tych samych skutkach co Hyocyamus, jak np. *Datura stramonium*, bieluni czy *Aethusa cynapium*, blekot). Por. zwroty: ros. *белены обзелся* 'dostał bzika, zwariował' = sch. *kao da se buna hazobao, najio* = pol. *bredzi jakby się blekotu najadł*. Zob. też *blekots* 2.

Brückner SE 26, Sławski Studia Rospond 67—70.

F.S.

błęsti błędp 'gadać nie do rzeczy, paplać, bredzić, majaczyć; być w błędzie, mylić się'

~ pol. dial. cieszyńskie *blęść błędę* 'majaczyć' (ustnie od dra F. Bizonia), stezes. *blęsti *bladu bledęš* 'paplać, pleść, mówić nie do rzeczy';

ślę. *blęsti błędem* 'bredzić, majaczyć (o chorym)', 'mówić nie do rzeczy', *bledę se mu* 'bredzi, majaczy, jest w obłędzie', sch. *blesti bledem* dawne od XVI w. 'bluźnić, przeklinać; paplać, gadać nie do rzeczy, pleść'; (tylko w słownikach Mikalji i Belostenca) 'beczeć, o owcy', ses. *блѣсти блѣдѣ -енн* 'paplać, mówić nie do rzeczy, pleść' Supr., cs. też 'dopuszczać się wszeteczności, żyć rozwiązle';

rus.-cs. *блѣсти блѣдѣ* XI—XII w. 'mylić się, być w błędzie'. ~

Por. pol. dial. *blędzić* 'mówić nie do rzeczy' (Karlówiec SGP: Śląsk), połab. *bl'ōdo* 'śni' (**blēdajetz*), głuź. *bledzić, bledźeć* 'bredzić, paplać', sch. dawne wyjątkowe i niepewne *blediti* 'bluźnić' (R.JAZ s. v. *blesti*), bułg. dial. *блѣдочлѣся* 'mówić nie do rzeczy, paplać, pleść' (BTR).

Powstałe na gruncie poszczególnych języków słów. derywaty: 1. ses. *блѣдѣ* f. 'niedorzeczne, głupie gadanie, paplanina; błędna nauka, herezja; rozpusta': *блѣдѣ* m. 'gadula, papla' (Supr.); z ses.: rus.-cs. *блѣдѣ* 'głupstwa, bzdury' (już w XI w.), 'oszustwo, obluda': 'oszust; wariat; nierządnicza, meretrix', ros. *блѣдѣ* f. 'meretrix';

2. dłuź. dial. *blada* 'gadanie, plotka', głuź. *blada* f. 'gadula, papla', *blady* pl. 'gadanina, brednie, bzdury'; sch. *blēda* 'brednie, głupstwa, nugae', wyjątkowe w XVIII w. (R.JAZ I 434).

Do ie. **bhlendh-* 'niewyraźnie świecić; być niejasnym, mętnym', 'robić niejasnym, mętnym', 'źle widzieć, błąkać się, mylić się'. Prapokrewne: lit. *blēstis, blēsti* 'stawać się mętnym, ciemnym, niejasnym' (Fraenkel LEW 47—8), łot. *blēnst, blēnzt* 'słabo widzieć, ledwo dostrzegać, gapić się': *blēnst, blēnzt* 'mówić nie do rzeczy, bredzić', stwniem. *blint* (dziś niem. *blind*) 'ślepy,

ciemny, przyémiony, mętny', stnord. *blindr* 'ślepy, ciemny, niewidoczny', goc. *blinds* 'ślepy' : *blandan sik* 'mieszać się', ang. *blunder* 'popępniać błąd, błędzić' : 'błąd, omyłka'.

Trautmann BSW 34—5, Pokorny IEW 157—8; Sadnik — Aitzetmüller VWSS 5, 340—2. F.S.

błédėti *błédějo* 'stawać się bladym, pallescere'

~ stpol. XV w. wyjątkowe *bladzić bladzieję*, dokonane w XV w. *zbledzić*, dłuż. *blézés blézeju*, stczes. *bledėti bleděju*;

śle. *bledėti -dīm*, sch. *blédeti -dīm* od XVI w., scs. *блэдэти блэдэю* Supr., bułg. dial. *блэдэя* aor. *блэдэх, бледэх*;

rus.-cs. *блэдэти блэдэю*. ~

Od *blédz*. O wtórnym praes. na -i- w sch. i śle. por. Vaillant GC III 372—3. W poszczególnych językach słow. rozwinął się też paralelnie nowszy synonim od *blédz*:

pol. *blednieć* od XVI w., dial. zwykle *bladnieć*;

śle. *blédnėti*, sch. tylko u Stulicia *blédnėti -īm*, bułg. *блэднэя -em*, maced. *блэднэам -em*;

ros. *блэднэть -éю*, ukr. dial. *бліднэти*, brus. *блэднэць -éю*.

W.F. — F.S. — T.Sz.

błédica dial. 'bladosć, pallor'

~ polab. *bledaićs* 'pallor' ('osoba o bladej twarzy?', Lehr-Splawiński — Polański SE 36);

śle. *blédica* 'pallor; blednica, chloroza; łasica', też dial. *blédica* (Tomineo Črni vrh), sch. *blédica* : *blédica* 'blednica, chloroza' (u Vuka z Serbii, w RJAZ nie notowane). ~

Od adi. *blédz* (zob.). W kilku językach słow. zaświadczony też synonim od *blédz*: pol. *blednica*, dial. kasz. *bladnica*, głuź. *blédnica*, czes. *blednička*, śła. *blednička*; śle. *blédnica*; ukr. dial. *блідниця*. W.F.

błédnōti *błédno* 'stawać się bladym, pallescere'

~ pol. *blednąć* : *bladnąć* 'pallescere', przen. 'tracić wyrazistość, nikać, maleć', pierwotnie *bladnąć* (tak z reguły dial., np. kasz., Kucala PSM, Olesch Sankt Annaberg, Szymczak Domaniewek) *bladnę bledniesz*, w XV w. złożone: *zbladł, zblednie*, wtórny inf. *blednąć* już u Mącz. (SP XVI IBL), dłuż. *blédnuś blédnu* 'pallescere', głuź. *blédnyé blédnu*, czes. *blednouti blednu*, dial. *blédnout bléd* (Hruška DSCh), śła. *blednūt' bledniem* 'ts.';

sch. *blédnuti -nēm* 'pallescere' (RSAN; u Vuka i w RJAZ nie notowane);

ukr. *бліднэти блідну* 'ts.' (u Żel.: *бліднэти*). ~

Od adi. *blédz*.

W.F. — T.Sz.

błédost f. 'właściwość bladego, pallor'

~ pol. od XIV w. *bladosć*, dłuż. *blédosć*, stare *bladosć*, głuź. *blédosć*, czes. od XIV w. *bledost*, śła. *bledost'*;

śle. *blédōst*, dial. kajk. *blédost*, sch. *blédōst* od XIV w., dziś przestarz., cs. *блэдость*;

rus.-cs. *блэдость*, ros. arch. *blédost* (Dal), ukr. *блідисть -osti*, brus. dial. *blédacuj* (Nosovič). ~

Abstractum od *blédz*. W poszczególnych językach słow. rozwinął się też paralelnie nowszy synonim od *blédz*: stpol. *bladność* : *bledność* (SP XVI IBL); sch. *blédnōst* od XVII w., dziś przestarz., bułg., maced. *blédnost*; ros. *блэдность*, brus. *blédnacuj*.

W niektórych językach słow. zaświadczone też synonimiczne abstracta *blęd-ota*, *blęd-ina* (zapewne wtórne paralelne innowacje):

blędota: sli. *bladota*; sło. *blędota*; ukr. *блідота*.

Od *blędьнъ*: sch. przestarz. *blednota*, bułg. *бледнотá*, maced. *бледнота*, ros. *бледнотá*.

blędina: głuź. *blędzina*, czes. dial. *bledina* ('blada dziewczyna', Kott Dod. DSM); sło. *bledina*, sch. *bledina*, bułg. *бледина* (Mladenov BTR), maced. *bledina*; por. też bułg. *бледнина* (< *blędьнъ*). W.F. — F.S.

blędь *blēda blēdo* 'o barwie nienasyconej, mało intensywnej, zbliżonej do białej, nie mający rumieńców, pallidus'

~ pol. *blady* 'pallidus' od XV w., przen. 'nikły, słaby (o świetle), mało wyrazisty, blady', w XVI w. oprócz znaczenia 'pallidus', też przen. 'słaby, chory, niedołężny, gnuśny; nieudolny, niewaleczny', dial. także o innych kolorach: 'różowy' (przede wszystkim łowickie, sporadycznie też z Małopolski, Wielkopolski, Mazowsza, Zareba NB 150; co do genezy por. u Kucady PSM 49 *cyrcorny blady* 'różowy'), 'płowy' (Olesch Sankt Annaberg), 'niebieski' (kasz.-sli. *bladŭ*, AJK IV cz. II s. 164), dłuź. *blēdy*, stare *blady* 'pallidus', głuź. *blēdy* 'ts.', czes. *bledý* 'pallidus' od XV w., przen. 'niewyraźny, niejasny; lichy, zły', dial. moraw. też 'jasnoniebieski', sła. *bledý*, dial. *bl'adý*, *blādý* 'pallidus', przen. 'słaby, niewyraźny';

sło. *blēd blēda* 'pallidus', sch. *bljēd bljēda bljēdo* (*blēd blēda blēdo*) 'pallidus' od XV w., też 'spłowiały', przen. 'słaby, niewyraźny', scs. *блэдъ* Supr. 'pallidus' w przeciwieństwie do *роумьнъ*, *свѣтъль*, bułg. *блѣд*, dial. wsch. *блѣд*, maced. *блѣд* 'ts.';

rus.-cs. *блѣдѣн* 'pallidus', też 'żółtawy (o kolorze złota)', 'płowy (o koniu)', ros. dial. *блѣдѣн* (Dal), stare *блѣдѣн* 'pallidus', ukr. *блідній*, brus. dial. *блѣдѣн*, u Nosoviča *блѣдѣн*, *блѣдѣн* 'ts.' ~

Dokładny odpowiednik: ags. *blāt* 'blady, pallidus' (germ. *blaita-), por. też lit. *blaiuas* 'blady, bezbarwny (o twarzy, o tkaninie wypłowiałej); niebieski (o niebie); trzeźwy' (< *blaid-uas), z produktywnym w litewskim sufiksem *-uas*.

Otrębski LP I 122—3, Trautmann BSW 34, Fraenkel LEW 46, Pokorny IEW 160. W.F. — F.S.

blędьнъ *blēdьna blēdьno* 'pallidus' (= *blēdzь*)

~ pol. dial. kasz. *bladni*, dłuź. *blēdny*, głuź. *blēdny*;

sło. *blēden -dna*, sch. *blēdan -dna* od XVI w., cs. *блѣднѣ*, bułg. *блѣден -дна*, maced. *блѣден -дна*;

strus. *блѣднѣн*, ros. *блѣднѣн*, ukr. *блідний*, brus. *блѣднѣн*. ~

Derywat od *blēdzь* (zob.). Prasłowiańskość niepewna: możliwy paralelny niezależny rozwój w poszczególnych językach słow. W.F.

blējati *blējō* pld. i wsch. 'wydawać przeciągły głos, beczeć (zwykle o owcy), balare', przen. 'mówić głupstwa, gadać byle co'

~ czes. *blejeti bleji* 'balare' (Mater Verborum);

sło. *blējati -jam* : *-jem* 'balare; jękać się, bełkotać', sch. od XVI w. *blējati -jīm* (dial. czak. *blejät*, HDZ I 152) 'balare; mówić głupstwa, bajdurzyć', 'patrzeć nieprzytomnie, gapić się', cs. *блѣяти -ѣ -ѣши* 'balare', bułg. *блѣя -еш* aor. *блѣх* 'ts.', przen. 'głupieć, tracić rozum, mówić bez sensu', dial. 'patrzeć bezmyślnie, gapić się' (BDial. I 242, IV 90), 'być roztargnionym przy robocie, chodzić bez celu' (ib. I 68), maced. *блѣе* 'balare';

strus. *блѣяти блѣю* 'ts.', ros. *блѣять блѣет*, *блѣять блѣт* 'ts.', dial. *блѣять*

'o dzieciach: plakać, krzyczeć; gadać byle co', ukr. *блєати блєю -цу*, dial. też *блїати блїю -цу* 'balare', przen. 'gadać bzdury' (Hrinčenko), brus. *блєаць -ю -ѐу* 'balare'. ~

Por. sch. *blājiti* 'balare', *blėjiti* 'patrzeć nieprzytomnie, gapić się' (RSAN).

Do ie. dźwkn. **bhlē-* 'ryczeć, beczeć' (Pokorny IEW 154), por. dokładne odpowiedniki: lot. *blėju blėt* 'balare', śrwniem. *blāējen* (germ. *blējan) 'ts.', łac. *flēō flēre* (ie. *bhlē-īō) 'plakać' (Walde — Hofmann I 517). Zob. *blekati*.

T.Sz. — F.S.

blėskъ 1. *blėska* 'oslepiające światło, jasność, nagłe silne światło, błysk, błyskawica, fulgor, splendor, fulgur'

~ pol. *blask blasku* 'jaskrawe mocne światło; jasność, poświata, połysk, odbicie światła', 'świetność, wspaniałość', 'przejaw, przebłysk', stpol. XIV—XV w. 'jasność, fulgor; błyskawica, fulgur; wspaniałość, splendor', w XVI w. także 'olśnienie, osłepienie, chorobliwe porażenie wzroku', kasz.-śl. *blask -ku*: *blėsk*, dłuż. dawne *blask -ka* 'błyskawica', głuź. *blėsk -ka* 'fulgor', czes. *blesk -ku* 'fulgor; fulgur', 'świetność, wspaniałość', śła. *blesk -ku* 'ts.', dial. wseh. *bl'ask -ku*;

śle. *blėsk -ka* 'fulgor', sch. od XVI w. *blėjesak -ska*: *blėsak*, dial. też *blėjesk*, *blėsk* 'błysk, błysnięcie, błyskawica, fulgur', es. *блєскъ* 'splendor, fulmen', bułg. *блєскъ*, maced. *блєсок* 'fulgor, fulgur';

strus. od XI w. *блєскъ* 'fulgor, splendor, fulgur', ros. *блєск -ка (-ку)* 'jaskrawe, mocne światło, błysk, błysnięcie', ukr. dial. *блїск*: *блїєск* 'ts.' (z pol.: ukr. dial. i dawne od XVII w. *блєск*, brus. *блєск* 'ts.'). ~

Por. bliskie znaczeniowo nowsze dewerbalne derywaty wsteczne z wtórnym wokalizmem odpowiednich czasowników:

blėsko (: *blėsknoti*): śli. *blesk* (Lorentz PW I 36), stczes. od XIV w. *blesk blska* (analogicznie też *bleska*), śrbułg. *блєскъ* (BER), es. *блєскъ*, rus.-es. *блєскъ блєскъ*, stukr. *блєскъ* (Jurkowski JP XLI 118);

bliskъ (: *bliskati*, *bliskati*): czes. dial. łaskie *blisk* (Steuer Baborów), śła. dial. *blisk*, *blisk* (Kálal, Sipos Bükk-Gebirge); śle. *blėsk*, sch. *blėsak bliska* (niepewne, może zach. z *blėska, RJAZ, RSAN), scs. *блєскъ* Euch.; rus.-es. *блєскъ*, ukr. *блєск -ку* (niepewne, może z *bliskъ), brus. *блїск -ку*;

blyskъ (: *blyskati*): pol. od XVII w. *blysk -ku*, dłuż. *blysk -ka*, głuź. *blysk -ka*, czes. rzadkie *blysk -ku*, śła. *blysk -ku*.

Psł. *blėskъ* pierwotne nomen actionis do *blėskati*. O budowie zob. s. 58—9. Najbliższy odpowiednik: lot. *blaiskums* m. 'plama'.

Trautmann BSW 34 (rekonstruuje bsł. **blaiška-*), Meillet SC 133, Pokorny IEW 156—7 (ie. **bhloig-sko-*), Kuryłowicz AI 290. T.Sz. — F.S.

blėskъ 2. adi. dial. zach. i pld. 'podobny do białego, o odcieniu jasnym, białym'

~ stpol. *blaski* 'szary, siwy, bladomodry, zwłaszcza o kolorze oczu', może też 'bielmem pokryty', poświadczone tylko w XVI w. u Męczyńskiego: 3 przykłady 'glaucus, glauciolus': glaucus, bławy, *blaski*, modrawy; glauci oculi, *blaskie* albo białe oczy; glauciolus equus, koń s siwemi albo *blaskimi* oczyma (SP XVI IBL), już w XV w. złożenie *blasko-oki* 'zezowaty' (spotykane jeszcze w XVIII w.) = stpol. *blaskaty* XV—XVI w.;

bułg. dial. *блєскъ adi. tylko w wyrażeniu *блєско жито* 'zboże, które się dobrze nie zawiązało i pozostaje białe' ('жито, което не е вързало добре и стои бяло', BER I 59: okolice Płowdiwu). ~

Do subst. *blėskъ*, archaiczny typ przymiotnika z suf. -o- Por. pol. dawne

blyskość 'jasność' (początek XVII w., BPP seria B 18 s. 483), wskazujące na stpol. adi. *blyski. F.S.

blěšćiti *blěšćo* dial. zach. i pld. 'oslepiąć blaskiem, czynić błyszczącym, świecącym', 'błyskać oczyma, patrzeć uporczywie, spode łba'

~ pol. dial. *blěszczyć*, *bliszczyc*, kasz.-sli. *blěšćeć są*, *blěšćeć są* 'patrzeć spode łba' (Karłowicz SGP, Sychta SK, Lorentz PW, AJK I m. 8), śląskie *wy-bleszczyc* oczy 'wytrzeszczyć oczy, zagapić się', też stpol. np. w XVI w.: *bleszczą* oczyma a zęboma, a nie widzą szpetności swojej (L., SP XVI IBL), u Mączyńskiego 459a *wy-bleszczać*, połab. *voj-blsteně* partic. praet. pass. (*vy-blěšćenazj) 'z wykrzywioną twarzą', czes. dial. moraw. *bl'ěšćit'* 'migotać, źle świecić', *bl'ěšćit' na někoho* 'patrzeć spode łba', laskie *ńevybleščaj* na mje ty bleska 'nie wytrzeszczaj oczu' (Lamprecht Opava 23 s. v. *bleska*); sło. *blěšćiti -im* 'oslepiąć blaskiem', sch. dawne i dial. *bljěštiti -štīm* 'oslepiąć blaskiem, perstringere oculos', dziś perfektywne *za-bljěštiti 'ts.*', u Vuka *bljěšte mu oči* 'praestringuntur oculi splendore', bułg. *блещя -ушу* 'połyskiwać, jaśnieć blaskiem', *блещя оуи = блещя се* 'wytrzeszczać oczy, patrzeć uporczywie, wbijać wzrok'. ~

Z wtórnym wokalizmem pierwiastka:

1. *-i-* (zob. *bliscati*): czes. dial. *blěšćit* 'powodować blask, polerować, glan-sować' (Bartoš DSM, Gregor Slav.-buč., Malina Mistfice), sch. dial. *bljěštiti* 'błyszczyć, lśnić się oslepiającym oczu światłem' (RSAN);

2. *-y-* (zob. *blěšćati*): dłuż. *blyšćis -čim* 'robić błyszczącym, świecącym, iskrzącym się; czyścić, polerować', 'błyskać oczyma; rzucać zalotne spojrzienia', głuż. dawne *blyšćieć* 'czynić błyszczącym'.

Zmieszane dwie formacje: pierwotne causativum do *blěšćati* (por. *světiti*: *světliti*) i denominativum od *blěsk*. Podstawowe znaczenie: 'powodować, że coś się świeci, połyskuje': 'oslepiąć blaskiem, czynić błyszczącym'. Por. lit. *blaiškštītis* 'wyjaśniać się (o niebie pozbawionym chmur), świecić'.

T.Sz. — F.S.

blikati *blikajo* dial. pn. 'świecić nierównym lub przerywanym światłem, blaskiem, migotać, mrugać, błyskać', perf. **bliknōti**

~ czes. *blikati -kám* 'mrugać' ('mdle a mrkavě se dívati'), 'migać się, migotać, o świetle' ('mdle a mrkavě hořeti, svítiti'), stczes. *blikati -kaju* 'mrugać oczyma', też 'o chorobie oczu: niedowidzieć, być na wpół ślepym, caecutire' (stąd *blikavý* 'na wpół ślepy, o wadliwym wzroku, lusciosus' > stpol. *blikawy*, wyjątkowe w XV w. 'ts.', Nehring AslPh VI 176), sła. *blikat' -ká* 'migotać, słabo świecić' (też dial. Buffa Dlhá Lúka);

ros. dial. *блѣкати -каю* (smoleńskie) 'błyskać, o błyskawicy' (SRNG), ukr. dial. *блѣкати -каю* 'mrugać oczyma, rzucać spojrzienia; migotać, słabo świecić'. ~

Perf. **bliknōti**: czes. *bliknouti*, sła. *bliknūt' -ne*;

ukr. *блѣкнути -ну*.

Dewerbalne: czes. *blik!* interi. na oznaczenie migotania, błyskania, sła. *blik -ku* 'blask, błysnięcie', ros. dial. *блук* 'błyszcząca łysina' (SRNG: ołoneckie), ukr. dial. *блук!* interi. na oznaczenie migotania światła.

Dial. wariant psł. *bliskati* (zob. *bliscati*), por. ros. dial. *блѣкати*: *блѣкати*: *блѣкати* 'ts.'

Rudnyčkyj ED 146, Sadnik-Aitzetmüller VWSS 5, 340.

K. H. — T.Sz. — F.S.

blisknoći zob. bliskati

bliscati *bliscajo* : **bliskati** *bliskajo* 'połyskiwać, błyskać, wydawać blask', też 'o ukazywaniu się błyskawic, fulgere, fulgurare'

bliscati: ~ sch. *bliscati (se) -tām (se)* od XIII w. 'błyszczyć, fulgere', ser. *блискати са -цаж са* (Zogr., Mar.), późniejsze os. też *блискати са* 'błyskać, połyskiwać', też 'o pojawianiu się błyskawic, fulgurare';

rus.-os. *блискатиса, блискати(са)* 'połyskiwać, błyskać, błyszczyć', z os.: ros. *блискать -мало* 'silnie błyszczyć, lśnić'. ~

bliskati: ~ pol. dial. kasz. *blėskac blėskā* 'patrzeć spode łba', Sychta SK (*'błyskać oczyma', por. *blėściti*), czes. dial. laskie *bliskať se* 'o ukazywaniu się błyskawic' (Steuer Baborów, Lamprecht Opava);

śle. *bliskati -kam* 'błyskać, wydawać blask', *bliskati se* 'błyszczyć', *bliska se* 'o ukazywaniu się błyskawic', sch. *bliskati -kām* od XVII w. 'błyskać; o pojawianiu się błyskawic, fulgurare', ser. *блискати са* (Supr.) 'połyskiwać, błyskać', też 'o pojawianiu się błyskawic, fulgurare';

rus.-os. *блискати, блискатиса* 'połyskiwać, błyskać, błyszczyć', ros. dial. *блискать -кѣт* 'błyszczyć, błyskać (zwykle o błyskawicy)' (SRNG), ukr. *блискати -каю* 'błyskać, połyskiwać, migać, błyszczyć, lśnić się', brus. *блискать -каю* 'błyskać (się)'. ~

Nowsze synonimy w znaczeniu 'fulgere, fulgurare', z wtórnym wokalizmem innych formacji:

bliskati (: *blėściti*): pol. dial. *bleskać*, śla. dial. *bliskat'*; śle. *błiskati se* (wg Miklosicha EW 15 na zachodzie *buskati se*), os. *блискати са*, bułg. dial. *блєскам блєска, блєска се* (Gerov, Stojkov Banat; w języku liter. dziś tylko sekundarne znaczenie 'uderzać, bić, pchać', zob. BER I 58), śrbułg. *блєсати*, maced. *болскам*;

blėskati (: *blėściti*, *blėskz*): giuz. *blėskać*; sch. od XVII—XVIII w. *bljėskati bljėskām*, *bljėskati -kām*, bułg. *блєскам*, dial. *блєскам*, *блєска се* (Rodopy), maced. *блєскам блєска*, ros. dial. *блєскачься* (SRNG).

W zach. słow. pierwotne *bliscati*, *bliskati* wyparte zostało przez tak samo zbudowane wtórne *bliskati* 'ts.' (pol. *błyskać* od XIV w., dłuż. *blyskać*, giuz. *blyskać*, czes. *bljiskati* od XV w., śla. *bljiskat'*), oparte na *blisknoći*. Najprawdopodobniej wtórna, nie psł. kontaminacja z synonimicznym *lyskati*: *lysknoći* : *lyściti* (Meillet IF V 333, Berneker SEW I 64, ostatnio Jurkowski JP XLI 116—26). Materiał słow. wyraźnie przemawia za wtórnością tej formacji, stopniowo wypierającej dobrze jeszcze zaświadczone postacie pierwotne. Mniej prawdopodobne dopatrywanie się w postaciach z *-y-* wariantu psł. (ostatnio Pokorny IEW 159, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 139—40) w nawiązaniu do ie. **bhleu-* : **bhlu-* 'fulgere'.

Iterativum do *blėściti*. O stosunku postaci *bliscati* : *bliskati* zob. Meillet SC 133, ostatnio Jezowa MS PAN 13. T.Sz. — F.S.

bliskati zob. bliscati

blizina zob. blizostz

bliziti *blizjo* : **bliziti** *blizjo* 'czynić bliskim, bliższym, przybliżać, zbliżać' też 'zbliżać się, przybliżać się, appropinquare', **bliziti się** : **bliziti się** 'appropinquare'

bliziti: ~ pol. dial. kasz. *blėzoc* 'przybliżać, zbliżać' (Lorentz PW); sch. *bliziti* 'nadechodzić, zbliżać się' (*blizila* je ponoć, RSAN);

ros. *близуть что* 'zbliżać jedną rzecz z drugą, łączyć' (Dal), ukr. *близуть близку* *близку* rzadkie 'przybliżać'. ~

bliżiti: ~ pol. przestarz. *bliżyć* 'czynić bliskim, bliższym, przybliżać, zbliżać', dial. kasz. *bləżec bləżą* : *bləżą* 'ts.', stpol. XV w. (1 przykład) *bliżyć* 'zbliżać się, appropinquare', dłuż. *bliżyć* 'przybliżać, zbliżać', głuż. *bliżić* 'ts.', czes. przestarz. *blížiti* 3 sg. *blíží* 'ts.' (SSJČ; wg Pfr. slov. tylko poetyckie, u Jungmanna 'czynić bliskim', por. u Gebauera Sl. stezes. *blížiti -žu -žis* jednak bez dokumentacji), dial. częste *blížít* 'ubliżać, uchylać komuś' (Pfr. slov., SSJČ, Gregor Slav.-buč., Malina Mistřice; moraw. *blížít* 'ts.', Bartoš DSM), sła. *blížít* 'ts.' (też u Kálala; o rozwoju tego znaczenia w czes., sła. zob. Machek ES² 57; por. w tym znaczeniu pol. *u-bliżyć, ubliżać*), dial. *blížít* *kožo* 'przybliżać się do kogoś' (Kálal; co do znaczenia zob. wyżej stpol. *bliżyć*);

sch. *blížiti bližim* 'przyprawdzać bliżej, przybliżać', maced. *близку* 'zbliżać się, przybliżać się' (RMJ, MRS);

ukr. regionalne *близуть -жу -жии* 'przybliżać, zbliżać' (Kuzela-Rudnyćkyj), brus. dial. *ближыць* 'ts.' (Nosovič), też 'przybliżać się, zbliżać się' (Jurčanka Mscisl.). ~

bliżiti się: ~ pol. dial. *bləżec są* 'nadechodzić, przychodzić blisko, przybliżać się' (Lorentz PW);

sch. *blížiti se* 'przybliżać się, zbliżać się' (RSAN);

strus. XIV w. *ближитица -жочка* 'stawać się bliskim, przybliżać się' (Slovarь DRJ), ros. *близуться* 'zbliżać się, przybliżać się', ukr. *близуться близкуся* *близкуся* 'ts.', brus. *blížyca* 'ts.' ~

bliżiti się: ~ pol. przestarz. *bliżyć się* 'nadechodzić, zbliżać się, przybliżać się' od XIV w., dłuż. *bliżyć se* 'ts.', głuż. *bliżić so* 'ts.' (np. *bliżi so* k wieczoru 'nadechodzi wieczór'), czes. *blížiti se* 'nadechodzić, przybliżać się, zbliżać się' (to znaczenie przestarz. i książkowe, SSJČ; stezes. już ok. r. 1300 *blížiti se -žu -žis se* 'ts. '), rzadziej 'stawać się podobnym, być podobnym' (SSJČ), sła. *blížít sa* 'przychodzić na małą odległość, przybliżać się, nadechodzić (w przestrzeni i czasie)';

ses. tylko z pref. *приближити са* 'appropinquare', sch. *blížiti se bližim se* 'ts.' od XVII w. (RJAZ), dziś też 'być podobnym, odpowiadać czemuś' (RSAN), maced. *близку се* 'zbliżać się, przybliżać się';

strus. *ближитица -жочка* 'stawać się bliskim, zbliżać się, przybliżać się (w czasie, przestrzeni, duchowo)' (Slovarь DRJ), ros. dial. *ближуться* 'zbliżać się, przybliżać się' (SRNG; por. też dial. *ближеть -его -ееи* 'ts.', Slovarь Rjazan.), ukr. regionalne *ближуться* 'ts.' (Kuzela — Rudnyćkyj), brus. dial. *blížyca* 'ts.' (Nosovič, Jurčanka Mscisl.). ~

Forma *blížiti* od *blizь*, *blížiti* oparte na komparatiwie. T.Sz. — F.S.

blizna 1.: dial. ptn. *bl'uzna* 'śląd po ranie, cicatrix, znamię, stigma', dial. ptd. i wsch. 'błąd w tkaniu, przerwa w tkaninie'

blizna: ~ pol. *blizna* 'śląd po ranie, wrzodzie, znamię; bot. znak, ślad, np. po opadłym liście', stpol. od XIV w. 'cicatrix; znamię, piętno; wada, skaza', dial. kasz. *blizna, blizna* 'cicatrix' (*b...n* > *b...m*, asymilacja na odległość), czes. dial. moraw. *blizna* 'siniec'; z pol.: czes. *blizna* 'znamię słupka kwiatowego' (> sła. *blizna* 'ts.');

sch. lud. *blizna* : *blizna* 'błąd tkacki, skaza w tkaninie: przerwanie jednej z nitek albo wprowadzenie omyłkowe dwu nitek w osnowę zamiast jednej', dial. też rzadko *blizna* 'śląd po ranie' (RSAN I 650—1), bułg. dial. *blizna* 'skaza w tkaninie, miejsce, gdzie jest opuszczona lub zerwana nić; szczelina,

szpara, pęknięcie, luka'; maced. *близна* 'błękitnawa warstwa na dolnej skórcie chleba nie dość dobrze wypieczonego';

ros. dial. *близна́* acc. *близну́*, pl. *близны́* 'miejsce w płótnie, gdzie brak nitki w osnowie; omyłkowo dwie nitki w osnowie zamiast jednej', u Dala też jako cs. *близна́* 'śląd po ranie', ukr. dial. *близна́* 'śląd po ranie', też 'rana';

por. sch. dial. *blizno* n. 'błąd tkacki'; ukr. dial. *близно́* n. 'ts.' ~ *bl'uzna*: ~ stpol. od XV w. *bluzna* 'cicatrix; znamię, piętno, stigma', dłuż. *bluzna*, dial. *bluzna*, *bluzyna* 'śląd po ranie; siniec', głuź. *bluzna* 'ts.';

ros. dial. *близна́* = *близна́* (Vasmer REW I 92: Sewsk), brus. *близна́* 'błąd w tkaninie: przerwanie jednej z nitek'. ~

Od tego samego pierwiastka co *blizn* (zob.) w pierwotnym znaczeniu 'bić, uderzać' (por. czes. dial. *blízit'*, w jez. literac. *ubližovat*, pol. *ubliżać* 'obrażać, uchylać', sch. *bliznuti se* 'dotknąć się', sch.-cs. *blizna* 'abalienatus, offensus'). Nomen actionis > nomen acti: 'uderzenie' > 'śląd po uderzeniu' (o suf. *-na* p. Otrębski GL II 168—9). Co do rozwoju znaczenia 'śląd po ranie' por. maced. *лузна* f., *лузно* n. 'blizna, szrama': ros. *лузнуть* 'uderzyć'. Najbliżej stoją: lit. dial. *blizė* acc. *blizę* 'przerwa w tkaninie', *blaižyti blaižau* 'łuskać, obierać (bób, ziemniaki)', łot. *blīzt blīžu blīzu* 'bić, białzt 'ściskać; uderzać'. Wyrazy z wokalizmem *-u-* uważa się zwykle za kontynuant paralelnego ie. *bhleu-* (por. łot. *blauzgas*, *blauzmas*, *blaugzna* 'łupież, strup; łupina ziarna'), tłumaczyć by je trzeba raczej jednak, przynajmniej częściowo, wtórnym słow. przejściem *-i-* > 'u.

Śmieszek MPKJ IV 394—6, Otrębski LP I 123.

T.Sz. — F.S.

blizna 2. : bliznica pld. 'stal'

blizna: ~ sch. dial. wsch. *blizna* 'stal' (RSAN), bułg. dial. *близна́* 'ts.' (Gerov), maced. *близна* 'ts.' ~

bliznica: ~ sch. dawne od XIV w., dziś dial. wsch. *bliznica* 'stal' (RJAZ, RSAN), bułg. dial. zach. *близница́* 'stal' (np. BDial. I 242: Sofia, III 40: Ichtiman, III 203: Samokov, Mladenov Vidin), maced. *близница* 'stal'. ~

Por. bułg. dial. *близност* 'moc, siła' (Mirčev Bułgarski Pregled II 1, 1933, 118: okolice Nevrokopu).

Zapewne identyczne z *blizna* 1. Pierwotne znaczenie 'nakładka, to, co nałożone, nabite na ostrze' (a więc w nawiązaniu do pierwotnego znaczenia pierwiastka *bliz-*, p. *blizna* 1., *blizn*). Ten sam rozwój znaczenia w synonimicznych *nado*, ros. dial. *уклад* (zob. Abaev EIRJa I 73—9).

BER I 56, Skok ER I 173.

W.B.

bliznę bliznęte, zwykle w pl. *bliznęta* 'dzieci zrodzone w czasie jednego porodu, gemelli'

~ pol. *bliznię*, zwykle w pl. *bliznięta* 'dzieci zrodzone w czasie jednego porodu' od XV w., stpol. w XV w. *bliznięta* pl. tantum też 'owoc kasztanu', od XVI w. 'jeden z gwiazdozbiorów zodiaku' (SP XVI IBL), dial. kasz. *blizńa* pl. *blizńata*, *blizńa* 'gemellus', stczes. XV w. *blizně-ěte* 'ts.', dial. *blizńata* pl. 'gemelli' (Lamprecht Opava), sła. ludowe *blizna* gen. *-at'a*, dial. *bl'izńe*, pl. *bl'izńeta* 'ts.' (Buffa Dlhá Lúka);

sch. *blizne blizneta* 'ts.' (Vuk, RSAN, RMat.), cs. *blizneta* pl. 'ts.' (Miklosich LP), bułg. dial. *близне́* 'ts.' (Gerov, BDial. II 71, BER I 56);

strus. *blizna* 'gemellus', ros. dial. *близня́* 'ts.', *близня́та* i *близня́ты* 'gemelli' (Dal, SRNG), ukr. *близня́-ня́ти* 'ts.', pl. *близня́та* 'gemelli', dial. też 'podwójny garnek, dwojaczek; dwa zrosnięte owoce' (Żel., Leks. BJul. II 73), brus. *близня́-ня́ци* i *близне́* 'gemellus'. ~

Od *blizna*, por. paralelnie zbudowane *blizę* oparte na adi. *blizę* zaświadczone w połab. *blajzeta dualis* (*blizetē) 'gemelli'. T. Sz.

bliznica zob. **blizna 2**

blizniti *blizn'o* pld. i wsch. 'rodzić bliźnięta, geminos parere'

~ sch. *blizniti bliznim*, bułg. u Gerova *blizna* też 'podwajać się', maced. *bliznu* (ce);

ukr. *blizniti -ro -iu* (Hrinčenko). ~

Denominativum od *bliznę*, o budowie zob. s. 57; stczes. *blizniti -znu* 'uczynić bliskim, vicinare' pochodzi od *blizna* : *blizn'b*. K.H. — F.S.

bliznъ : **blizn'ъ** adi. i subst. 'bliski, blisko się znajdujący, propinquus', 'pokrewny, krewny, cognatus'

blizna: ~ pol. NM *Blizna* (okolica Rzeszowa), stduż. *blizny* 'bliski, sąsiedni', 'blisko spokrewniony', śla. dial. *blizna* 'owca, która urodziła dwoje jagniąt', *blizny* pl. 'bliźnięta';

śle. *blizen -zna* 'bliski, blisko się znajdujący', sch. już w XVI w. *blizan -zna* 'bliźniak, gemellus; krewny', dziś też jako adi. 'bliźniaczy, podwójny, geminus', dial. *blizna* i *blizna* 'owca, która urodziła dwoje jagniąt', 'imię bliźnięcia kozy lub owcy' (RSAN), maced. dial. *blizna* m., f., *bliznu* n. 'bliski' (Małcki SW);

strus. w XI w. adv. *blizno* 'blisko, prope' (Srezn.). ~

blizn'ъ: ~ pol. *blizni* 'jednakowy, bliski, pokrewny' od XV w., 'każdy człowiek w stosunku do drugiego (według etyki chrześcijańskiej)' (w tym znaczeniu też dial. śli. *blizni*, kasz. *blizni*, Lorentz PW) od XIV w. (stpol. też *blizny*, *blizni*, *blizny*, SP XVI IBL, Łoś GP II 34), dial. kasz. *blizni* 'sąsiad', 'biedny starzec' (Lorentz l. c.), głuż. *blizny* 'bliski, pokrewny', czes. *blizni* 'każdy człowiek w stosunku do innych', dial. 'bliski' (w tych znaczeniach stczes. *blizni*, *blizni*, *blizny* od XIV w.; już w XIV w. w funkcji subst.), śla. dial. *blizny* 'urodzony jako bliźniak' (SSJ);

śle. *blizni* 'blisko się znajdujący' (od XVI w., Megiser 1592; też dial. rez. *blizn* 'ts.', Slav. Leks. 203), 'każdy człowiek w stosunku do innych', sch. *blizni*, *blizni* (przestarz. *blizni*, *blizni*, RSAN) 'bliski', 'pokrewny', 'każdy człowiek w stosunku do drugiego' od XIII w., scs. *blizni* adi. i subst. 'bliski, pobliski' (o -z- zob. Brodowska-Honowska, Słowotwórstwo przymiotnika w scs. 167), bułg. dial. *blizen* 'bliski, krewny' (Gerov), przestarz. *bliznen* 'bliski' (też dial. *bliznen -zna* 'ts.', Stojkov Banat), 'każdy człowiek w stosunku do drugiego', maced. *bliznen -zna* 'bliski sąsiedni';

strus. *blizni* 'znajdujący się w niewielkiej odległości' od XII w. (w XIII w. też 'bliski duchowo'), w funkcji subst. 'krewny, pokrewny' od XII w., 'każdy człowiek w stosunku do innych' XI—XIV (Słownik DRJ), w XIV w. też *blizni* 'bliski, propinquus' (Srezn.), ros. *blizni* 'bliski, niedaleki', przestarz. 'krewny, pokrewny', 'każdy człowiek w stosunku do innych', dial. *blizni* 'bliski, najbliższy' (SRNG), ukr. *blizni* rzadko 'bliski' (w XV i XVII w. *blizni* 'ts.', Tymčenko), 'każdy człowiek w stosunku do innych', brus. *blizni* 'ts.' ~

Do pierwiastka *bliz-*, p. *blizi*; o suf. -nъ zob. s. 115, o suf. -jo- zob. s. 80. T.Sz.

bliznъ 'bliźni brat, bliźniak, gemellus'

~ stpol. *blizniec* w XV—XVII w. 'jedno z dwojga dzieci urodzonych podczas jednego porodu', stczes. *blizniec* w XIV—XV w. 'ts.';

sch. dial. *bliznac -zndca* 'ts.' (stsch. w XV w. *bliznъcъ*), od XVI w. *bliznac -nca*, *blizanac -ānca* 'ts.', scs. *близньць* tylko w NO (SJS), bułg. stare i dial. *близнѣу* 'gemellus' (Mladenov BTR, BER I 56);

rus.-cs. w XI w. *близньци* pl. 'gwiazdozbiór Bliźnięta', *близньць*, *близнець* 'gemellus' od XIII w., 'bliźni' od XII w. (Slovarь DRJ), ros. *близнѣу-цѣ* 'ts.', ukr. prowine. *близнѣу* 'ts.' (Kuzela-Rudnyćkyj), w XVII w. ukr.-cs. *близнець* 'ts.' (Тымченко). ~

Żeński odpowiednik *bliznica*: pol. dial. *bliźnice* pl. 'gemelli' (Karłowicz SGP: Mazowsze), ukr. *близниця* 'bliźnia siostra' od XVIII w. (Тымченко). Paralelnie zbudowane od postaci pierwotnej *blizъ*: ukr. dial. *близець -ця* 'gemellus' (Żel.) i połab. *blaižaiцэ* f. pl. (*blizicē) 'bliźnie siostry'.

Por. synonymiczne: 1. formy sprowadzające się do postaci *bliznъkъ*: stpol. XVI w. *bliznek -znka* (SP XVI IBL), sch. *blizānak -nka* (Vuk, RSAN);

2. *blizn'akъ*: *bliznakъ*: pol. *bliźniak* od XVI w., dial. kasz. *bləźn'ok*, *blizn'ok*, śl. dial. *blizniak*, *blizniak* (Kálal), śle. *bliznják*, sch. *bliznāk -āka* (też u Vuka czarnogórskie), bułg. *близняк*, maced. *близнак*, 10s. dial. *близняк* (Dal, SRNG), stuktur. XVII w. *близнякъ* (Тымченко z Beryndy, też w Śin. Slav. 99).

Od adi. *bliznъ*, o budowie zob. s. 99—100.

T.Sz. — F.S.

bliznъ zob. bliznъ

blizo: **blizu** adv. i praep. 'blisko (w czasie i przestrzeni)', 'przy, około, wedle' *blizo*: ~ pol. dial. podhalańskie z okolic Chochołowa *blizo* 'blisko' (Karłowicz SGP), kasz. *bləzo* adv. i praep. 'blisko; około, przy' (Lorentz PW), czes. dial. *blizo* 'blisko' (Bartoš DSM), śl. *blizo* adv. 'blisko', praep. 'około, przy'; śle. *blizo* (: *bləzo*) adv. 'blisko (w czasie i przestrzeni)', praep. z gen. 'około', sch. *blizo* adv. 'blisko' od XVIII w., praep. 'koło, około' od XVII w., bułg. *blizo* adv. 'niedaleko; w pobliżu', praep. z gen. 'koło, około';

ros. dial. *близо* praep. 'blisko, w przybliżeniu' (SRNG). ~

blizu: ~ stpol. *blizu* w XV—XVI w. (w XVI w. też w funkcji przyimka) 'o miejscu: niedaleko, obok', w XIV—XV w. 'o czasie: niezadługo', w XVI w. *blizu* 'około, prawie' (SP XVI IBL), dial. kasz. *bləzo* adv. 'blisko', praep. z gen. *bləzə* 'obok tuż, obok' (Lorentz PW);

śle. *blizu* (: *bləzu*) adv. 'blisko (w czasie i przestrzeni)' od XVI w. (Megiser 1592; dziś też dial. rezjańskie *blýzu* 'blisko', Slav. Leks. 203), praep. z gen. 'około, przy', sch. *blizu* adv. 'niedaleko, w pobliżu; wnet, wkrótce; prawie, nieledwie; szczegółowo, dokładnie', praep. 'w przestrzeni: około, przy', 'o czasie: przed' od XIII w. lub od XIV w. (RJAZ), cs. *близюу* praep. 'blisko, przy', bułg. *близю* adv. 'blisko, niedaleko (w przestrzeni); tuż, przed (w czasie); w przybliżeniu, około (o miarze)' (też dial.), maced. *близю* adv. 'niedaleko; wkrótce, szybko';

strus. *близюу* 'blisko' (Srezn.), ros. dial. *близю* 'blisko, niedaleko', praep. z gen. 'około, wedle' (SRNG; wg Dala też stare), stuktur. XVI—XVII w. *близюу* 'blisko' (Тымченко). ~

Od adi. *blizъ* (zob. *blizъ* 1.). Forma *blizo* kontynuuje acc. sg. n., *blizu* loc. ag. m. tematów na -u-. Por. *blizъ* i nowsze *blizoko*. T.Sz.

blizokъ 'bliski, krewny'

~ połab. *blaižuce* (*blaižucē?*) n. pl. m. 'bliscy (krewni?), przyjaciele', *blaižek* adv. 'blisko';

strus. *близокъ* od XI w. 'krewny, swojak', *близона* 'krewna'. ~

Na pierwotne *blizokъ* wskazują też ros. dial. *близоч* 'krewny, swojak' (Dal, SRNG), *близочко* adv. 'blisko' (SRNG).

Od adi. *blizъ* 1., o suf. *-okъ* zob. s. 92.

W.B. — F.S.

blizostъ : *blizina* 'propinquitas', abstracta od *blizъ*

blizostъ : ~ sła. dial. *blizost'* (Kálal);

sła. *blizōst* (Plet.), sch. od XIX w. *blizōst*, bułg. *близост*, maced. *близост*;

ros. *близость*, brus. *близачь*. ~

1. Nowsza formacja *blizakostъ* (od *blizъ-kъ*): pol. od XV w. *bliskość*, dluž. *blizkosć*, głuź. *bliskosć*, czes. od XV w. *blizkost*, sła. *blizkost*; sło. *blizkōst*, sch. od XIX w. *bliskōst*, maced. *близкост*; ros. *близкость* (Dal), ukr. *близькість* -*кості*, brus. *близкаць*.

2. Z inną postacią sufiksu stpol. *bliskoć* (ale w prawnym znaczeniu 'pokrewieństwo, powinowactwo; ziemia posiadana prawem bliskości' XV w., 'prawo pierwszeństwa w dziedziczeniu wynikające ze stopnia pokrewieństwa' XVI w.).

blizina : ~ sło. *blizina* (Pleteršnik), sch. *blizina*, bułg. *близина* (BTR), maced. *близина*;

ros. *близина* (Dal), ukr. *близина* (Żel.). ~

Por. stpol. NO *Blizina* (XII w., SSNO).

W oparciu o comp. *blizina*: głuź. *blizina*; sło. *blizina*, sch. od XVIII w. *blizina*; ros. dial. *близина* (SRNG).

Por. też z suf. *-ota*: stpol. XII—XIV w. *Blizota* NO (SSNO); bułg. *близотá* (Gerov, BTR), maced. *близота*; z suf. *-ot'a*: sch. od XVII w. *blizōća*.

Abstracta od *blizъ* 1.

W.B. — F.S.

blizu zob. *blizo*

blizъ 1. 'bliski, propinquus'

~ stpol. NO *Bliz* z r. 1136 i z XIII w., *Bliza* z r. 1265 (SSNO; wg Taszyckiego Rozprawy I 75 skróty imion dwuczłonowych), czes. dawne *blizý*, *bliz* 'propinquus' (Jungmann);

sch. zwykle zach. (u Vuka nie notowane) *bliz bliza blizo* od XVII w. 'propinquus', sch.-es. *близъ* 'abalienatus, offensus';

strus. *близъ* 'propinquus' (Slovarъ DRJ), ros. dial. *близүү* 'krótkowzroczy' (Dal, SRNG);

jako subst.: sch. poet. *bliz bliza* 'bliskość', ukr. ludowe *близ блізы* 'ts.' (Żel., Hrinčenko). ~

Por. oboczny temat palatalny: stpol. XV w. *blizi* 'bliski', kasz. *blazi* subst. 'bliźni'.

Pśl. adi. o temacie *-u-* wyparte jak zwykle przez formę rozszerzoną sufiksem *-akъ* (zob. *blizakъ*, por. *gladakъ*, *kortakъ*, *tnakъ*), forma pierwotna zachowana w adv. *blizъ*, *blizu*, comp. *bliz-jъ* (np. pol. *blizszy*, dluž. *blizšy*, głuź. *blizši*, czes.-sła. *blizšii*, stczes. *blizi blizšii*, sch. *blizšii*, scs. *близже*, ros. *близже*), w wyrażeniach typu stpol. *po-blizu*, stczes. *o-blizu*, brus. *na-blizu* 'w pobliżu, blisko'.

Dokładnych odpowiedników brak. Do ie. pierwiastka *bhlig-*: *bhlig-*zaświadczonego w lot. *blatzi* 'gnieść, naciskać; uderzać' iter. do *blizt* 'uderzać, bić', łac. *fligere* 'uderzać'. Pierwotne znaczenie 'ściśnięty, stłoczony, przyległy'. Rozwój znaczenia jak w gr. *ἄγγι* 'blisko' : *ἄγγω* 'ściskam', franc. *près*, włos. *presso*, *appresso* 'blisko, obok' : łac. *pressus* 'stłoczony, ściśniony'.

Mikuckij RFV XXII 291, Osthoff KZ XXIII 84—5, Berneker SEW I 61—2, Kronasser HS 126, Vaillant GC II 2, 533, 616. T.Sz.

blizъ 2. adv., praep. cum gen. 'blisko, prope'

~ stpol. w XV w. *bliz* 'niedaleko, obok (o miejscu); około prawie', stczes. adv. i praep. *bliz* 'blisko' już w XIV w.;

ślc. *bliz* adv. 'blisko' (też dial. np. *blęs*, Tominec Črni vrh), praep. z gen. 'przy', sch. dawne od XIII w. *bliz* adv. i praep. z gen. 'blisko, prope', scs. *blizъ* adv. loci et temp. 'blisko', praep. z gen. lub dat. 'przy', bułg. *blizъ* adv. arch. poet. 'blisko';

rus.-cs. *blizъ* adv. i praep. 'blisko', ros. *blizъ* praep. z gen. 'blisko, wedle, około, w pobliżu', ukr. *blizъ* praep. z gen. 'blisko', stokr. XV i XVIII w. *blizъ* adv. 'ts.' (Tymčenko). ~

Pierwotną podstawą jest acc. sg. masc. adi. *blizъ* (zob. *blizъ* 1), por. *nizъ*, *vъnzъ*.

Brugmann IF XXVII 269—71, Vondrák VSG II 274, Vaillant GC II 2, 688—9. T.Sz.

blizъko adv. i praep. 'niedaleko (w czasie i przestrzeni); około'

~ pol. od XV w. *blisko* (stpol. też *blisku* XV—XVI w., w XVII w. *blizce*) 'niedaleko w przestrzeni, w małej odległości; niedaleko w czasie, niezadługo; dokładnie, dobrze, wnikliwie; prawie, mniej więcej, w przybliżeniu', dial. kasz. *blizk'o*, *blizk'o* 'blisko, w pobliżu'; w tym samym znaczeniu: dłuż. *blizko*, głuź. *blisko*, czes. od XIV w. *blizko* (też dial., Bartoš DSM, dziś także *blizce*), ślc. *blizko*, dial. *blisko* (Buffa Dlhá Lúka);

sch. *blisko*, bułg. *blizko*, maced. *blisky*;

ros. *blizko*, dial. też jako praep. z gen. 'w pobliżu, około, w przybliżeniu' (SRNG), ukr. *blizъko* od XVI w. (Tymčenko), brus. *blizka*. ~

Por. połab. *blizēk* < *blizokъ adv. 'blisko'.

Od *blizъka*.

T.Sz.

blizъkъ 'znajdujący się w niewielkiej odległości, propinquus'

~ pol. *bliski* 'znajdujący się w niewielkiej odległości, przyległy, sąsiedni, niedaleki w czasie, niedawno miniony', w użyciu rzeczownikowym 'członek rodziny, bliski krewny, przyjaciel', stpol. od XIV w. *bliski* : *blizek* 'niedaleki (o czasie, miejscu); krewny, powinowaty; bliźni', kasz. *blizki* : *blizki* 'propinquus', dłuż. *blizki* 'ts.', głuź. *bliski* 'ts.', czes. *blizký* 'ts.', ślc. *blizky* 'ts.'; ślc. *blizek -zka* 'ts.', sch. nowe (Vukowi nie znane) *blizak -ska* 'ts.', sch.-cs. *blizъkъ* 'ts.', bułg. *blizъk -zka* 'ts.', maced. *blizok -ska* 'ts.';

ros. *blizkiy* : *blizok -zka -zko* 'ts.', pl. subst. *blizkie* 'krewni', ukr. *blizъkiy* 'bliski; krewny; bliźni', brus. *blizki* 'bliski'. ~

Derywat od *blizъ* (zob. *blizъ* 1.), przyr. *-kъ* normalnie rozszerza dawne tematy na *-u-* (Trubeckoj BSL XXIV 130—7, Vaillant BSL XXXI 43—6, Rysiewicz Studia 101—11). T.Sz.

blizъ adv. 'blisko, prope'

~ scs. *blizъ* adv. i praep. 'blisko';

strus. *blizъ* adi. indecl. i adv. 'bliski, niedaleki', 'blisko, obok', jako adv. 'obok, w pobliżu, blisko; wkrótce, skoro; w przybliżeniu, prawie', jako praep. z gen. 'obok, nie opodal; około (o ilości)' (Slovarъ DRJ), ros. *blizъ* praep. z gen. 'blisko, wedle, około (w czasie i przestrzeni)', ukr. dial. *blizъ* adv. 'blisko'. ~

Od adi. *blizъ* (zob. *blizъ* 1.), por. stpol. *blizi* 'bliski', strus. *blizъ* wskazujące na *blizъjъ*. Budowa jako w słow. *pravъ* : *pravъ*, *prēmъ* : *prēmъ* (por. Brugmann IF XXVII 271, Vondrák VSG II 274, Meillet SC 471). T. Sz.

bliża dial. zach., sł. 'bliskość, sąsiedztwo'

~ pol. dawne *bliża* (Kn., L. z XVIII w.), sli. *blížó* (Lorentz PW), dłuż. *bliža*, głuź. *bližnja*, stozes. *blížě* (: czes. *bliža*, Jungmann);
sł. *bliža*. ~

Abstractum od *blizъ*, o budowie zob. s. 81—2.

W tym samym znaczeniu z innymi formantami:

1. z suf. -ь: czes. *bliz -i* (Jungmann); ros. dawne i dial. *близъ* (SSRJ);
por. sł. *blizeń -zně* (Jungmann) < *bliznъ*;

2. z suf. -jъ: pol. dial. kasz. *blíž* (Lorentz PW), dłuż. *blíž -a*, *blíž -y*, czes.
poet. *blíž -e*. T.Sz. — K.H. — F.S.

blížika 'krewny, powinowaty'

~ sch. od XIII w. *blížika* m. i f. 'krewny, krewna', od XVI w. też
zbiorowe 'krewni, rodzina', scs. *ближника* m. 'bliźni';

strus. od XI w. *ближник* m. i f. 'krewny, swojak, krewna'. ~

Por. sch. dial. i może dawne *blížika* 'krewni, rodzina';

z suf. -ikъ: strus. *ближникъ* 'krewny, swojak';

z suf. -ica: połab. *blaizaiča* (= *blizicē) n. pl. f. 'bliźnięta (dziewczeta)',
sch. dial. (Czarnogóra) *blížica* 'krewni, rodzina' (RSAN).

Od comp. *blíži* z suf. -ika, o budowie zob. 91—2.

W.B. — F.S.

blížiti zob. **bliziti**

błōditi *blōd'ō* 'postępować niewłaściwie': 'być w błędzie, popełniać błąd, errare',
'odstępować od właściwej drogi' (> 'żyć rozpustnie, wszetecznie, moechari,
scortari'), 'mylić drogę, błąkać się, wałęsać się, errare, vagari', 'mówić bez
sensu, bredzić, szaleć, być chorym umysłowo'; 'sprowadzać na niewłaściwą
drogę, powodować błąkanie się, wprowadzać w błąd, zwodzić, errare facere'

~ pol. *błądzić błędzē* (w stpol. od XIV w. inf. *błądzić* cofający się w XVI w.)
'errare, vagari', też 'popełniać błąd, mylić się, postępować niewłaściwie, er-
rare, non recte facere' od XIV w., w XV w. też 'chwiać się, potykać się',
stpol. od XV w. też 'bredzić, np. w gorączce, pleść od rzeczy; być chorym
umysłowo, szaleć' (dziś dial.: sli.; Kucala PSM), połab. *blōdāl* (*blōdils) 'mylił
drogę, błądził', dłuż. *blūzīs -im* 'powodować błączenie, sprowadzać na błędną
drogę; płątać, gmatwać; błąkać się, mylić drogę, errare; bredzić, majaczyć',
blūzīs se 'mylić się, mijać się z prawdą', głuź. *blūdžić* 'błąkać się, błądzić,
errare', u Pfuħla też 'wprowadzać w błąd, bałamucić', *blūdžić so* 'dawać się
zbałamucić, mylić się', czes. *blouditi -dīm* 'errare (mylić drogę, błąkać się
bez celu; popełniać błąd)', stozes. od XIV w. *blūditi blūzu* 'ts.', dial. moraw.
blūditi 'zwodzić, wprowadzać w błąd, mamić', sł. *blūditi* 'errare (mylić drogę,
tulać się, błąkać się; być w błędzie)';

sł. *blōditi -im* 'errare (błądzić, błąkać się, wałęsać się); pleść od rzeczy,
mówić głupstwa; mieszać, fałszować; wprowadzać w błąd, zwodzić', *blōdi se*
mu 'bredzi, majaczy', sch. *blūditi -dīm* 'errare (błądzić, błąkać się, tulać się;
być w błędzie, mylić się)' od XIV w., 'żyć rozpustnie, rozwiążle, moechari'
od XVI w., w XVII—XVIII w. też 'wprowadzać w błąd, zwodzić, mamić'
(i dziś *blūditi se* 'dawać się wprowadzać w błąd', RSAN), dial. *blūditi blūdīm*
'pieścić, rozpieszcząć, blandiri' (u Vuka z Dubrownika) od XVI w.: *blūdēt*
blūdīm 'roić, śnić z otwartymi oczyma' (Skok ER I 173—4: Kos.-Met.),
scs. *блѡдѡдѡ блѡдѡдѡ -дѡдѡдѡ* 'errare (błąkać się, mylić drogę; popełniać błąd)',
'scortari, fornicare (żyć wszetecznie, rozpustnie)', bułg. dial. *блѡдѡ* (*блѡдѡ*)
-dīnu: *блѡдѡя*, *блѡдам* 'błąkać się, errare; mówić przez sen, bredzić', *блѡдам*

'poruszać się powoli, brnąć, np. po błocie, śniegu' (BER I 99), maced. *блѡдам -даи* 'bredzić, majaczyć', dial. *блѡдам -даи* 'błąkać się, tulać się': (Maclecki SW) *blānd'ājā blānd'ās* 'błądzić, błąkać się, errare' (z cs.: maced. *блѡдам -даи* 'błąkać się, tulać się');

strus. *блѡдѡдѡти блѡдѡжѡу* 'errare (mylić drogę, błąkać się; popełniać błąd, mylić się)', 'errare facere, powodować błądzenie, błąkanie się', 'żyć rozpustnie, scortari', ros. *блѡдѡдѡтъ блѡдѡжѡ блѡдѡдѡтъ* : *блѡдѡдѡтъ* pot. i dial. 'błąkać się, wałęsać się, mylić drogę', dial. (z oboczną postacią *блѡдѡдѡтъ*) też 'psocić, swawolić, zbyt kować; robić coś niedozwolonego, zabierać coś cudzego po kryjomu, wyrządzać szkodę; oszukiwać, okłamywać' (Dal, Słownik Urala, Melničenko Jaroslavl), *блѡдѡдѡтъ блѡдѡжѡ -дѡдѡ* 'żyć wszetecznie, rozwiążle' (wg Dala w tym znaczeniu cs.), ukr. *блѡдѡдѡти блѡдѡжѡ блѡдѡдѡ* 'errare (błąkać się, mylić drogę; popełniać błąd, mylić się)', *блѡдѡдѡти слѡвѡдѡдѡ* pot. 'mówić nieprzypadkowo, majaczyć', brus. *блѡдѡдѡтъ блѡдѡжѡ блѡдѡдѡ* 'błąkać się, tulać się'. ~

Iter.-caus. do *blēsti blēdō*. Najbliższe odpowiedniki: lit. *blāndyti(s)* 'wałęsać się; zaciemniać się; mrużyć oczy; wstydzić się', łot. *blūdītīties* 'wałęsać się' (— *blāndītīties*), 'nie patrzeć prosto w oczy, wstydzić się', ags. *blendan* 'oślepić', stwniem. *blenten, blendan* (*blāndjan) 'zaciemniać, oślepić'.

Buga RFV LXX 100, Trautmann BSW 34—5, Pokorny IEW 157—8.

T.Sz. — F.S.

blōdъ *blōda* 'niewłaściwe postępowanie': 'mylne mniemanie, odstępstwo od prawidłowości, normy, error', 'odstępstwo od właściwej drogi' (> 'rozpusta, wszeteczeństwo'), 'błąkanie się, wałęsanie się, erratio'; 'utrata panowania nad rozumem, obłąd, szaleństwo, deliramentum, vesania'; 'istota błądząca, powodująca błądzenie'

~ pol. *błąd błędu* 'mylne mniemanie, fałsz, odstępstwo od prawidłowości, normy, pomyłka; wada, zły nawyk', stpol. od XV w. często 'o przekraczaniu nakazów i przepisów religijnych', też 'błądzenie, błąkanie się' (dziś dial., Karłowicz SGP, Kucala PSM), 'bezdroża, manowce', 'szaleństwo, utrata panowania nad rozumem, obłąd' (dziś dial., Karłowicz l. e.), w XVI w. także 'marność, ułomność, nieszczęście'; 'błądzący w sprawach wiary, heretyk' (SP XVI IBL, L.), dluž. *blud* 'błędny ogień', dawne i dial. też 'error, błąd, pomyłka', głuż. *blud* 'pomyłka, omyłka; zmieszanie, konfuzja; obłąkanie, obłąd', czes. *blud* 'błędne mniemanie, błąd, omyłka, error' (w tym znaczeniu od XIV w.), 'herezja, kacerstwo', u Husa też 'wszeteczeństwo, rozpusta' (Novák SIHus), dial. 'błądzenie' (Kubín Kladsko), 'jakaś roślina powodująca błąkanie się, błądzenie' (Bartoš DSM), czes. *bloud* 'narwaniec, dureń, głupstwo', notowane już u Gebauera jako *blūd* (ale nie poparte przykładem), sła. *blud* 'niewłaściwy pogląd, omyłka, error; herezja; chorobliwe urojenie, majaczenie; błądzenie', dial. *blūd* 'roślina nostrzyk, Melilotus';

sła. *blōd* 'omyłka, błąd, error; rozkosz, rozpusta; obłąd, szaleństwo', sch. *blūd* 'rozpusta, nierząd, rozwiązłość' od XIV w., dawne od XVI w. też 'mylne mniemanie, pomyłka, error', 'rozkosz, żądza', scs. *блѡдѡдѡ* 'rozpusta, rozwiązłość; cudzołóstwo';

rus.-cs. *блѡдѡдѡ* 'error, pomyłka, błąd', 'rozpusta, nierząd, cudzołóstwo' (stąd bułg. *блѡд* 'nierząd; zamęt, zamieszanie, bezład', maced. *блѡд* 'rozpusta', ros. *блѡд* -a 'ts.', ukr. *блѡд*, brus. *блѡд* 'ts.');

ros. dial. *блѡд* 'błąkanie się, błądzenie', ukr. dial. *блѡд* 'błąkanie się, błądzenie; nieczysta siła powodująca błąkanie się', u Żel. 'omyłka, błąd, error', brus. dial. *блѡд* 'zgubienie drogi,

właściwego kierunku', dial. poleskie *блуд* 'zamroczenie, zamęt w głowie' (Leks. Poleszja 21). ~

Por. dłuż. dawne *bluda* — *blud*, sle. *blōda* 'error', sch. XVI—XVII w. *blūd* f. (i dziś jako rzadkie — *blūd* m.).

Wyraz motywowany podwójnie: na stare nomen z wokalizmem -o- do *blēsti blēdō* nawarstwił się wtórny derywat wsteczny od *blōditi*. Dokładny odpowiednik: lit. *blaūdas* 'zaćmienie (umysłu)'. *T.Sz. — F.S.*

блѡдница zob. **блѡдникъ**

блѡдникъ *blōdnika* 'kto błdzi, błdzący', fem. **блѡдница**

blōdnikъ: ~ pol. dawne *blędnik* -ka od XVI w. 'człowiek błdzący, heretyk', od XVIII w. 'labirynt', dial. 'błędny ogień' (Karłowicz SGP), dłuż. *blūd* -nik -ka 'człowiek błdzący, błakający się; duch błędny; błędny ogień', głuź. *bludnik* -ka 'człowiek błdzący, wyznający błędną wiarę, heretyk', u Pfuħla też 'duch błędny; obłudnik, hipokryta', czes. *bludnik* -ka 'heretyk (przestarz.); baśniowa istota nadprzyrodzona' (SSJČ), stczes. już w XIV w. 'kto błdzi, kto jest w błdzie', sta. *blūd* -nik -ka 'heretyk; tułacz, włóczęga' (Isačenko SRS); sle. *blodnik* -ka liter. 'kto błdzi, błaka się, przestarz. 'rozpustnik', sch. *blūd* -nik -ka 'kto błdzi': dawne 'heretyk', dziś 'włóczęga, błakający się' (u Vuka jako zach.), 'rozpustnik, wszetecznik' (w tym znaczeniu od XIV—XV w.), ses. *блѡдникъ* -ка 'rozpustnik, fornicator' (Supr.);

rus.-cs. w XI—XIV w. *блѡдникъ* -ка 'scortator' (stąd bułg. *блѡдник* 'ts.', maced. *блудник* 'ts.'). ros. arch. *блудник* -ника 'rozpustnik, cudzołożnik', dial. 'psotnik, zbytnik; szkodnik' (SRNG), ukr. przestarz. *блудник* -ника 'rozpustnik', u Żel. *блудник* -ка 'człowiek sprośny, nieprzyzwoity', 'labirynt', u Tymčenki z XVI—XVIII w. *блудник* 'kto błdzi'. ~

blōdnica: ~ pol. w XVII w. *blędnica* 'zjawisko mamiące, mamidło' (L.), dłuż. *bludnica* 'błdząca, błakająca się; zakład dla obłakanych', w NW 'ein Spreearm in Burg', głuź. *bludnica* 'mara, mamidło; zakład dla obłakanych', sla. rzadkie *blūd* -nica 'zebraczka; heretyczka' (Isačenko SRS);

sle. *blodnica* liter. 'meretrix' (SSKJ), sch. od XIV w. *blūd* -nica 'meretrix', dziś też *blūd* -nica 'coś co błdzi, błaka się (o planecie); dom rozpusty', ses. *блѡдница* 'meretrix';

rus.-cs. XI—XIV w. *блѡд(ъ)ница* 'meretrix' (stąd bułg. *блѡдница*, u Gerova *блудница* 'ts.'). maced. *блудница* 'ts.'). ros. przestarz. *блудница* 'ts.', dial. fem. do *блудник* (SRNG), ukr. przestarz. (u Tymčenki z XVII w.) *блудница* 'meretrix'. ~

Od *blōdzъ*, o budowie zob. 90—1, 98.

T.Sz. — K.H.

блѡдъ 'związany z niewłaściwym postępowaniem, związany z błędem, błędzeniem': 'zawierający błąd, mylny', 'będący w błdzie, odstępujący od właściwej drogi' (> 'grzeszny, rozpustny, niemądry'), 'błdzący, błakający się, zabłakany; obłakany'; 'sprowadzający na niewłaściwą drogę, wprowadzający w błąd, zwodniczy'

~ pol. *blędny* 'zawierający błąd, fałszywy; błdzący, błakający się; wprowadzający w błąd, zwodniczy; obłakany, nieprzytomny' od XV w., stpol. (z oboczną postacią *blędny*, por. sli. *blōdni*) w szerszym znaczeniu, także 'grzeszny' od XIV w.; *koń, wół blędny* 'błakający się, błdzący, zabłakany', dłuż. *bludny* 'zawierający błąd, mylny; wprowadzający w błąd, zwodniczy; obłakany, pomyłony', u Jakubicy XVI w. 'błdzący, błakający się', głuź. *bludny* 'zawierający błąd, mylny', 'obłakany, pomyłony', czes. *bludný* 'za-

wierający błąd, mylny; heretycki, kacerski; będący w błędzie, błędzący, błąkający się, tułaczy, wędrowny', stozes. też 'grzeszny; wprowadzający w błąd, zwodniczy, powodujący błędzenie', sła. *bludny* 'zawierający błąd, mylny; błędzący, błąkający się, tułaczy, wędrowny; zwodniczy, powodujący błędzenie';

sła. *blōden -dna* 'błąkający się, błędzący, tułaczy, wędrowny; zwodniczy, wprowadzający w błąd, urojony', sch. *blūdan -dna -dno* 'rozpustny, rozwiązły, nierządny' od XIII w., 'błąkający się, zbłąkany' (RSAN), w języku dawnym od XVI w. 'będący w błędzie, mylny, fałszywy, errore captus', 'rozkoszny, miłosny, voluptarius', u Vuka tylko *blūdni sin* 'syn marnotrawny', ses. *блудный* 'rozpustny, rozwiązły, wszeteczny, lubieżny', *блудными сыны* 'syn marnotrawny' (stąd: rus.-cs. *блудными, блудными сыны* > bułg. *блуден*, u Mladenowa BTR też *блѣден, блѣден син*, maced. *блуден*, ros. *блудный, блудный сын*, ukr. *блудний*, brus. *блудны сын* 'ts.');

ukr. *блудний* (u Żel. też *блудний*) 'zbłąkany, błąkający się; błędny, mylny, zwodniczy (np. o drodze)', brus. dial. *блудный* 'zbłąkany, błąkający się (o bydle)'. ~

Derywat od *blōdz*, *blōditi*.

F.S.

blōkati (se) blōkajo (se) dial. pln. 'wałęsać się, włóczyć się, tułać się, błędzić, vagari'

~ pol. w XVIII w. *bląkać kogo* 'wprowadzać w błąd, powodować błędzenie, błąkanie się', dziś *bląkać się* 'chodzić nie mogąc znaleźć drogi, wyjścia, błędzić; wałęsać się, tułać się, kluczyć' od XV w. (w XVI w. też *blękać się*), w XV—XVI w. *bląkający* 'błędzący, vagus', czes. dial. moraw. *blūkat' (se)* 'tułać się, błąkać się, wałęsać się', o różnych dial. wtórnych ekspresywnych postaciach, np. *blunkat (se)*, *blonkat*, *bluncat (se)*, *bloncat (se)*, zob. Machek ES 35, sła. dial. wsch. *blukac se* 'ts.' (Kálal, Buffa Dlhá Lúka);

ros. dial. *блукать* nowogrodzkie, kurskie, woroneskie 'błędzić, wałęsać się, włóczyć się', *блукаться* 'włóczyć się', ukr. *блукати -аю -аєи* 'błędzić, błąkać się; tułać się, włóczyć się', dial. *блукатися* 'błędzić, włóczyć się, chodzić bez celu', brus. *блукать -ю -єи* 'wałęsać się, błędzić, włóczyć się', u Nosoviča *блукатьца* 'ts.' ~

Pln.słow. nowotwór do *blōditi* (zob.) jak *brukati* : *bruditi*, *nohati* : *noditi*. Por. łot. *blaņkstīt* 'odstępować, odchodzić na bok', *blaņkstītēis* 'włóczyć się, wałęsać się, wałkonić się'.

Buga RFV LXX 101, Sławski SE I 36, Vasmer REW I 95. — Iljinskij PF XI 190—1 dopatrywał się tu dekompozycji prefiksu z **ob-lōkati* (rekonstruuje **lōkati* 'czynić zakręt, zbaczać z drogi') pod wpływem *blōditi*.

T.Sz. — F.S.

blęcha 'mały bezskrzydły owad z rzędu Aphanitera, pasożytujący na ssakach i ptakach, pulex'

~ pol. od XV w. *pchła* (forma przestawiona z **błęcha*, por. niżej bułg. dial. *бъхла*, tak Brückner PF VII 182—5, Rozwadowski GJP 193, Meillet SC 77; inne, mniej przekonujące objaśnienie dał Ułaszyn PF VII 425—70, PorJ IX 33—8: *błęcha* > *płęcha* > *pchła*), dial. oprócz najczęstszej postaci *pchła* też *pcha*, *pka*, *pła*; na peryferiach zachowane formy pierwotniejsze z nagłosową spółgłoską dźwięczną: *błęcha* (: *plecha*), *błęcha*, zob. MAGP VIII m. 389, cz. II s. 125—6, połab. *blāxə*, dłuż. *pcha*, dial. *bcha* (stare *blocha* według Muki I 42 zapożyczone od słowackich kolonistów), głuż. *pcha* (też dial., Michalk Neustadt), *tcha*, dial. *bka*, *ika*, u Bernekera SEW 62 też dial. *blokha*,

czes. *blecha* (też dial., Gregor Slav.-buč.), dial. *blecha* (Steuer Baborów), stczes. w XIV—XV w. *bleha* (Gebauer HMČ III 1, 179, 190—1), gen. pl. *blech* (stąd czes. *blecha*, zob. też HMČ I 63), dial. z r. 1511 *blucha* (tak Gebauer l. c. I 295), sła. *blcha*, dial. *bliha*, *bliŭa* (Kálal, Sipos Bükk-Gebirge 235, Buffa Dihá Lúka 133), *bl'ŭa* (Stanislav Liptov 171), *blucha* (Kálal), *bucha* (Machek ES 34);

sle. *bótha*, dial. *bǫŭg* (Tominec Črni vrh), sch. od XV w. *bùha* (RJAZ), *bùva* (*bùha*, *bùva*, RSAN), dial. czak. *bùha* *bùhi*, *buhà* *buhì*, es. *блѣха*, bułg. *блѣха*, dial. *блѣдѣ*, *бѣдѣ*, *бѣла*, rodopskie *бѣла*, *бѣдѣ* (BDial. II 134), maced. *бoлѣа*, dial. *блѣха* (Małecki SW), *бѣса*, *бѣа* (Vidoeski Kumanovo 54); rus.-cs. *блѣха*, *блѣха*, *блѣха*, ros. *блѣха*, pl. *блѣху*, ukr. *блѣха*, brus. *блѣха*. ~ Por. potab. *блѣхои* nom. acc. pl. (*блѣхоу).

Dokładne odpowiedniki w bałt.: lit. *blusà*, łot. *blusa* 'ts.'

Inne języki ie. mają nazwy podobne, ale nie dające się sprowadzić do wspólnej prapostaci. Podobne przekształcenia (związane zapewne z tabu, zob. Havers NLS 127) spotykamy też w innych nazwach robactwa, por. *gn'ida*, *vššv*. Z nagłosowym *b-* lub *bh-*: afgańskie *vraža* (< *brusā), gr. *ψύλλα* (< *blusiā), z *p-*: stind. *plúš-*, orm. *lu* (< *pluos f.), alb. *plesht* (< **pluso-*), łac. *pūlex* (< **pust-*); z ie. **plouk-*: stwniem. *flōh*, ags. *flēah*.

Meillet MSL XXII 142—3.

T.Sz.

blychati zob. **blykati**

blychnoŭti zob. **blykati**

blykati *blyčŭ* : *blykajŭ* : **blychati** *blychajŭ* dial. pld. 'wypływać obficie, gwałtownie, tryskać, lać się', perf. **blyknoŭti** : **blychnoŭti**

blykati: ~ bułg. *блѣкам* (dial. *блѣча*) 'tryskać, wytryskiwać, wypływać nagle w wielkiej ilości, obficie; lać jak z cebra, o deszczu', dial. *с-блѣкам* 'roić się, mrowić się, np. o robactwie', maced. *блѣкам* 'tryskać, wytryskiwać, lać, walić, o deszczu'. ~

blychati (na gruncie poszczególnych języków też z zanikiem *-ch-* : *bljati*): ~ sch. dial. *blīhati* *blīhām* : *bljati* *bljām* 'tryskać, lać się', też o 'biegunce u bydła, fluit alvus pecori' (Vuk, RSAN), u Jambrešicia XVIII w. *blīhati* 'wymiotować, vomere', bułg. dial. zach. *блѣа -eu* 'wytryskać, pojawiać się nagle; padać obficie, lać, o deszczu' (Gerov Dop., Umlenski Kjustendil). ~

Perf. **blyknoŭti** : **blychnoŭti**: bułg. *блѣкна*, maced. *блѣкнам* (dial. *блѣкнѣвам* 'rzucam się w wodę, zanurzam się w wodę' Małecki SW II 9, por. bułg. dial. *блѣкам*, *блѣкна* = *блѣкам*, *блѣкна*), sch. dial. *blīhnuti* *blīhnēm*, *blīnuti* *blīnēm*.

Do ie. *bhleh-*, a więc ten sam pierwiastek co *bl'vati* *bl'vŭŭ* (zob.). Pierwotna postać: *blū-ka-ti* : *blū-cha-ti*, o budowie zob. s. 49—51, odpowiedniki ie. pod *bl'vati*.

V. Georgiev BEO 9, BER I 57, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 3, 175.

K.H. — T.Sz. — F.S.

blyknoŭti zob. **blykati**

blyknoŭti *blyknoŭ* dial. pln. 'tracić świeżość barwy, płowieć'

~ pol. dial. kasz. tylko z pref., np. *voblēknoŭc*, *zblēknoŭc* 'spełznąć (Lorentz PW), pol. nowsze *blaknąć* (por. w XVII w. *blakować* 'blednąć, tracić barwę', L.) 'tracić intensywność barwy, płowieć, pełznąć; tracić na wyrazistości, nikać' (wyraz pol. niepewny, podejrzany o pożyczkę dniem., por. Brückner SE 28, Hinze WDLP 124, co tłumaczyłoby wokalizm *-a-*, uważany

często za wynik kontaminacji z *blady*, Berneker SEW I 63, Rudnyćkyj ED 143—4), stąd ukr. *блякнути -ну -неи* 'ts.', brus. *блякнуць -у -еш* 'ts.';

ros. *блѣкнуть -ну -неи* 'płowić, pełznąć', 'wiednąć, tracić świeżość' (dial. 'zapadać na zdrowiu, o człowieku'), *блѣклый* 'zwiedły, spłowiały, spelzły', dial. 'chudy i blady; wyniszczony, wychudzony, o ludziach', *блѣклой* 'niemrawy, pozbawiony świeżości, o ludziach' (SRNG, Slovarь Urala), ukr. *блѣкнути -ну -неи* 'płowić, tracić barwę', 'wiednąć'. ~

Zarówno etymologia, jak i pierwotna postać niepewne (por. Vasmer REW I 91). Najbardziej przekonuje zestawianie z lit. *nu-bliēkti* 'płowić, tracić barwę' (Otrębski LP I 122). Mniej przekonuje łączenie z lit. *blūkti blunkū blukaū* 'tracić barwę' (Fraenkel LEW 51 rekonstruujący bałto-słow. praformy *blak : **blk-*), czy też nawiązywanie do ie. **bhleiq-* 'błyszczyć, świecić' (Pokorny IEW 157).
K.P. — T.Sz.

blisknōti *blisknō* 'zabłysnąć, zajaśnieć, zalsnić, zaświecić'

~ sli. *blesknōc* 'zaświecić, zabłysnąć' (Lorentz PW), czes. *blesknouti*, stczes. od XIV w. *blesknūti* 'błysnąć, zaświecić', sła. *blesknūt', blesnūt'*, dial. *blesknūt'* 'ts.';

cs. *блѣснати блѣснѣ* 'błysnąć, o błyskawicy' (np. w psalterzach), bułg. dial. *блѣсна, блѣсна, бл'ѣсна*, rodopskie *блѣснѣ* 'zabłysnąć, zaświecić' (Gerov, Stojkov Banat, Stojčev BDial. II 131, Umlenski Kjustendil), w języku liter tylko 'uderzyć, pchnąć, trzasnąć' (o rozwoju znaczenia BER I 58), maced. *болснам -неи* 'zabłysnąć, zaświecić';

rus.-cs. *блѣсноути блѣсноу* 'zabłysnąć', ros. *блѣснуть -нү -неи* 'błysnąć, zaświecić; pojawić się nagle, mignąć', dial. *блѣснуть* 'ts.' (SRNG), ukr. *блѣснути -ну*, brus. *блѣснуть* 'zabłysnąć, zalsnić'. ~

Por. synonimiczne wyrazy nowsze z wokalizmem wtórnym, właściwym innym formacjom:

blisknōti (: *bliscati, bliskati*): czes. dial. *blisknuč', blisknūt' se* (Lamprecht Opava, Bartoš DSM), sła. dial. *blis(k)nūt'*; sło. *bliskniti blisknem*, w SSKJ też *blisniti -nem*, sch. *blisnuti -nēm* : *blisnuti blisnēm*;

blisčnōti (: *blisčiti, blisčati*): sli. *blasknōc* (Lorentz PW); sch. *bljēsnuti -nēm* : *blēsnuti blēsnēm*, bułg. *блѣсна -неи*, maced. *блеснам -неи*;

blysknōti (: *blyskati*): pol. od XVI w. *blysnąć*, dłuż. *blysknuś*, głuź. *blysknyć, blysnąć*, czes. *blýsknouti*, sła. *blysknūt', blysnūt'*.

Pśl. *blisk-nō-ti*, czasownik perfektywny wyrażający zapoczątkowanie czynności od *blisčati*. O budowie zob. s. 44—5.

Meillet SC 215, Vaillant GC III 241.

T.Sz. — F.S.

blisčati *blisčō* 'jaśnieć blaskiem, błyszczyć, lśnić, fulgere'

~ pol. dial. *psceć* (*blisceć) 'błyszczyć' (Przasnyskie, Karłowicz SGP), stpol. w Psalt. puł. *plszczenye* < *blszczenie* 'błyszczenie' (Jurkowski JP XLI 120—1), stczes. w XV w. *blisčieti -šču -ščis* i *blisčieti sč* 'błyszczyć';

sło. *boščati -im* (< *blisčati z normalnym w pld.słow. rozwojem grupy *-ls-*) 'patrzyć wytrzeszczonymi oczyma; być wytrzeszczonym (o oczach)', ses. *блѣштати сѧ блѣштѧ сѧ* 'błyskać, pobłyskiwać, błyszczyć, lśnić', bułg. dial. *блѣщѧ* 'błyszczyć, lśnić się', śrbułg. *блѣштати сѧ* 'ts.';

rus.-cs. *блѣщати блѣщюу* : *блѣщатисѧ* : *блѣщатисѧ* 'błyszczyć, lśnić się', ukr. *блѣщати -щюу -щюу* 'ts.', brus. *блѣщачь -чюу -чюу* 'ts.' (z normalnym rozwojem *-ls-* > *-ly-*, *-li-*). ~

Por. synonimiczne wyrazy nowsze z wokalizmem wtórnym, właściwym innym formacjom:

blisćati (: *bliscati*, *bliskati*, por. lit. *blyškėti* 'blyszceć, lśnić'): pol. dial. *bliszczyc*, stpol. wyjątkowe w XVI w. *bliszczec* (się), SP XVI IBL, czes. u Jungmanna *blisťeti*, dial. *blisťec se* (Lamprecht Opava, Loris Ostrava), śl. dial. *blisćec se* (Sipos Bükk-Gebirge); śl. *blisćati -čim*; ros. dial. *блшцѣтъ -цѣтъ* (SRNG);

blęściati (: *blęściiti*): pol. dial. *blęszceć*, śl. *blęšćec -čq*, stpol. np. w XVI w. u Reja *blęszczy się* 'blyszczy się, lśni', głuź. *blęšćec*, czes. dial. laskie *blęšćec*; śl. *blęšćati -čim*, sch. *blęšćati (se)*, *bljěšćati (se)*, dial. *bljěšćati (se) -čim (se)*, *bljěšćeti -šćim* (Elezović Kos.-Met.), bułg. *блещѣ -цѣтъ*, maced. *блештам -штѣм*;

blyšćati (: *blyskati*, zob. *bliscati*): pol. *blyszceć (się)* od XV w., dłuż. *blyšćcaś*, głuź. *blyšćec*, czes. *blyšćeti (se)*, stczes. *blyšćeti se -šću se*, śl. *blyšćat' sa -šći*.

Dobrze zaświadczone są też formy typu *blęšćeti*, *bljěšćeti*, których *-st-* można by wytłumaczyć z pierwotnego iterativum *bliscati*, albo też wpływem typu *pusćo* (< *pusťo) *pusćiti*: śl. *blęšćeti*, cs. *блещѣти блещѣтъ*, śrbułg. *блещѣти блещѣтъ* (BER I 55), bułg. *блещѣ -цѣтъ*, dial. *блещѣ* (BER I 58), maced. *блещѣм -цѣм*, ros. *блещѣтъ блещѣтъ блещѣтъ*, ukr. *блещѣти блещѣтъ -цѣтъ*, dial. *блещѣти* (Zel.), brus. dial. *блещѣць блещѣць блещѣць*.

Czasownik wyrażający stan z właściwym tym formacjom suf. *-ě-* w infinitiwie i wokalizmem zredukowanym w pierwiastku. Dokładny odpowiednik w lit. *bliskėti* 'blyszceć, lśnić' (Fraenkel LEW 46) i z grupą dźwięczną *-zg-* (o której zob. Meillet SC 236, Walde KZ XXXIV 515—16) *blizgėti blizgiti* 'blyszceć, jasno się świecić, migotać się; błyskać się', łot. *blizģēt* 'migotać się' (Mühlenbach I 315). Do ie. **bhlig-* 'świecić' z rozszerzeniem o suf. *-ske-* (o suf. Meillet l. c. 215, Scheffelowitz KZ LVI 184—5). Inne odpowiedniki ie. sprowadzają się do *bhlēig-*, *bhlig-*, por. np. ags. *blīcan* 'blyszceć', stnord. *blīkja* 'blyszceć, świecić się, lśnić', *blīk* 'blask', stwniem. *blie* 'błyskawica' (Pokorny IEW 156—7, Holthausen VEWA 19).

Zob. *lęściati*.

F.S.

bl'vati *bl'vjo* 'wymiotować, vomere'

~ stpol. *blwać bluę* od XVI w., tylko tak kilkakrotnie u Mącz. 507c, u L. z XVI—XVII w. (inf. *bluć* wyjątkowo już około r. 1500, Słownik stpol.; u L. nie poparty przykładem), połab. *bl'vō* 3 sg. praes. < **blvaje(tō)*, stduż. *bluś bluju* (też 'pluć'), dziś *bluwaś -wam* 'ts.', głuź. *blē bluju bluęš* (u Pfuha też jako dawniejsze *blwać, blać*), *bluwać -wam* 'ts.', czes. *bliti bliji* (dial. *bliti bliju*, Hruška DSch, moraw. *bl'ut*), stczes. już w XV w. *blvati bl'vju*, śl. dial. *bliat'*, wsch. *bl'uc bl'vju* : *bl'vat'*, wsch. *bl'avac* (Kálal, Buffa Dlhá Lúka);

śl. *bljvati bljvjam* : *bljújem* (dial. rez. *bjuvat*, Slav. Leks. 203), u Pleteršnika też *bljevati bljújem*, *bljúti bljújem*, sch. od XV w. *bljvati bljújem* (też przen. 'rzygać, gwałtownie wyrzucać z siebie'), scs. *блѣвати бллюѣ* Buch. (cs. też *блѣвати бллюѣ* : *бллюѣ*), bułg. *блвам*, dial. też *бл'вам*, *блүвам*, *блюа* aor. *блух* (BER I 58, 98—9, BDial. I 70), maced. *блужам блуе*, dial. *болва болва*, u Małeckiego SW *blvati -aš* : *bl'vat -aš*;

rus.-cs. już w XI w. *из-блѣвати, из-блѣвати из-бллюю, блѣваніе, блѣваніе* 'vomitus', ros. *блѣвать бллюю бллюю*, ukr. *блѣвати бллюю бллюю*, brus. u Noviča *блѣванні* 'wymioty'. ~

Pierwotna postać *bl'vati bl'vjo*. Budowa inf. i praes. jak w *kl'vati kl'vjo*, *pl'vati pl'vjo*, *žvati žvjo* (Meillet MSL XIV 201—2, Sławski SE II 238; psł. *bl'vati* opiera się wg Trautmanna BSW 35 na pierwotnym temacie praet., por. lit. *blivvo* < ie. **bhluuā-*). W poszczególnych językach słow. nastąpiły wtórne wyrównania wg tematu praes. lub inf. Najbliższe odpowiedniki:

gr. φλέω 'wytryskać, obfitować, opływać' (z apofonią: φλώω 'przelewać się, wytryskać, wybuchać, kipieć, wrzeć, burzyć się'), lit. *blíauti bliáuju* 'beczeć' (z apofonią *blíuti bliuvù* 'wybuchać rykiem, bekiem'), lot. *blaút blaúju* 'beczeć, krzyczeć'. Do ie. *bhleu-* 'nadymać się, wzbierać, przelewać się, opływać, płynąć'. Wyrazy słow. wskazują na ie. **bhlēu-* (sch. *bljūjēm*). Por. też łac. *fluō fluere* 'płynąć, ociekać, wypływać, rozlewać się' (do ie. **bhleu-g**).

Trautmann BSW 35, Meillet DEL^s 430—2, Fraenkel LEW 49—50, Pokorny IEW 158—9. T.Sz. — F.S.

bl'evocъ m. dial. pld. 'wymiociny, to, czym się wymiotuje'

~ bułg. *блевоч* m. 'wymiociny; źle ugotowana, niesmaczna potrawa; niepotrzebne, bezsensowne słowa, oszczerstwa' (też dial., np. BDial. I 70, 186), dial. też *блвоч* m. 'wymiociny; coś niesmacznego' (Gerov, BDial. I 243), sch. dial. *bljūvoč* m. 'wymiociny' (BSAN). ~

Od *bl'evati*, postać *bl'vovocъ* od nowszego inf. *bl'uti*, *bl'evati*, por. *bl'uvota*: *bl'vovota*, *bl'vovotina*. O budowie zob. s. 103. W.B.

bl'evota dial. pld.-wsch. 'wymioty, vomitus'

~ bułg. dial. *блевотá*, *блевотá*, *блевотá*;

ros. *блевота*, ukr. *блевотa*. ~

Nomen actionis od *bl'evati*. Postać *bl'uvota* wtórna (od nowszego inf. *bl'uti*, *bl'evati* pod wpływem praes. *bl'ujo*).

Zob. *bl'vovotina*.

T.Sz.

bl'evotina 'wymiociny, wydzieliny przy wymiotach, vomitus'

~ pol. dawne *blwociny* pl. od XVI w.;

sch. *bljūvotina* od XVI w., scs. *блѣкотина*, cs. też *блѣкотина*, bułg. dial. *блевотина*, *бл'отина* (Mladenov BTR, BDial. I 70), *блевотина*;

ros. *блевотина*, ukr. *блевотина*. ~

Por. sch. *bljūvotak -tka*, brus. dial. *блевотце*, sła. dial. wsch. *bl'vovacini* pl. 'ts.'

Derywat od *bl'evota* (zob., tu też o postaciach zaczynających się od *bl'uv-*).

T.Sz. — F.S.

bl'uda, bl'udo zob. **bl'udъ**

bl'udъ m. (: *bl'udo* n. : *bl'uda* f., może i *bl'udy bl'udъve* f.) 'drewniany krag, drewniana podkładka, deska do podawania jedzenia': 'rodzaj prymitywnego stołu': 'rodzaj prymitywnego naczynia, misa'

bl'udъ m.: ~ scs. *блюдъ* Supr. 'misa, półmisek, też kosztowny, srebrny', bułg. dial. *блюд* 'okrągła taca do noszenia chleba do piekarni' (Mladenov BTR, u Gerova *блюд блѣдом* jednak z okolic Ochrydu), maced. *блюд* 'okrągła deska, na której się miesi chleb, albo na której się je';

ukr. dial. *блюд* 'głęboki talerz drewniany albo metalowy; miska drewniana; obrzędowe kołaczki, jaja, poświęcane na Wielkanoc' (KDA komentarze do m. 136, s. 196). ~

bl'udo: ~ dluž., głuź. *blido* 'stół' (też dial., Fasske Vetschau, Michalk Neustadt, Schroeder Schleife);

sch. dial. *bljūdo* 'gliniane naczynie na jedzenie' (u Vuka z Czarnej Góry), stsch. od XIV w. 'misa, półmisek' (też kosztowny, ze srebra), scs. **блюдо* 'misa, półmisek, też kosztowny, srebrny, discus, catinus' (postać tradycyjnie zrekonstruowana, jednak niepewna, wszystkie przykłady podane w SJS mogą wskazywać na realnie zaświadczonej nom. sg. *блюдо* m.), bułg. *блюдо* pl. *блюда*

'talerz; taca; potrawa, danie', dial. przede wszystkim 'gliniane naczynie, misa; obrzędowy chleb, obrzędowa potrawa z pszenicy, kutia; stół używany do jedzenia' (Mladenov BTR, BER: pln.zach., też BDial. I 243, III 40, IIBE IV 215: z okolic Sofii, Ichtimanu, Chaskowa), w XVIII w. też *bludo* 'misa' (z przejściem 'u > i'), maced. *bludo* 'talerz, misa', dial. *bl'udu bl'udutu*, pl. *bl'udá* 'talerz porcelanowy lub blaszany' (Matecki SW);

strus. od XI w. *блюдо* 'misa, krąg płaski, koszyk', ros. *блюдо* pl. *блюда* 'półmisek; potrawa, danie', dial. przede wszystkim 'wielki talerz, misa', Dal, Słownik Urala, SRNG (tu też *блюдо коренное, коренство* 'rodzaj naczyńia'), *уарово блюдо* 'mniej zaszczytne miejsce przy weselnym stole' (Melničenko Jaroslavl), ukr. *блюдо* 'półmisek', u Żel. 'drogi półmisek, talerz', dial. 'miska, przede wszystkim gliniana' (Dzendzelivskij Zakarp. II m. 173), też 'talerz; półmisek; taca; niesmaczne, źle przygotowane jedzenie' (KDA m. 136, komentarze s. 196), 'drewniane naczynie na bryndzę' (Hrinčenko), brus. *блюда* n. 'półmisek' (stąd lit. *bliūdas* 'ts.', Buga ZsLPh I 39, Fraenkel LEW 50). ~ *bl'uda* f.: ~ stpol. wyjątkowe z XVI w. *bluda* 'miska,' u Lindego z B. Paprockiego r. 1584, SP XVI IBL (: pójdziesz do króla ... z tym posłańcem cara ... i z jednej *bludy* z nim jeść będziesz), dial. kasz. *bluda* 'gliniana misa' (Lorentz PW);

sch. dial. *bljūda* 'gliniane naczynie na jedzenie' (u Vuka z Czarnej Góry), stsch. od XV w. 'misa, półmisek (też kosztowny, ze złota)', cs. *блюда* 'półmisek';

strus. *блюда* od XIV w. 'misa', ukr. dial. *бл'юда* (KDA, komentarze do m. 136, s. 196). ~

bl'udy: ~ sch. dial. *bljūdva* 'gliniane naczynie' (RSAN), cs. *блюдва* 'koszyk, np. na chleb, canistrum';

rus.-cs. *блюда* 'canistrum'. ~

Mimo trudności głosowych najprawdopodobniej pożyczka z goc. *biuþs -dis* 'stół', stisl. *bjōðr* 'stół, deska, misa, półmisek', stwniem. *biutta* 'niecka, kosz na pszczoły, ul' (łączone zwykle z stwniem. *biotān* 'podawać, ofiarować', ie. **bheudh-*, pierwotnie więc 'to, na czym się coś podaje, deska na jedzenie'). Słów. akcentuacja wskazuje na starą pożyczkę (Kuryłowicz ZJ 201, Acc. 234), może więc i z postaci **beuda-?* Za pożyczką przemawia charakter wyrazu (pożyczka kulturalna, por. z tego samego zakresu *deska, misa*) i zmienność morfologiczna postaci. Z tego samego źródła także fiń. *pöytä* 'stół'. Różnicę znaczeń tłumaczy wygląd pierwotnego stołu: drewniany krąg, drewniana podkładka, co do różnicy znaczeń por. też *deska*.

Stender-Petersen SGL 284, 402—3, Kiparsky GLG 193—4 (z przeglądem dawniejszej literatury), Feist VWGS 97, Meillet RS VII 29, Vasmer REW I 95; o pierwotnym przedmiocie Schrader RIA II 536—9, Moszyński KLS² I, 594 nn. — Próbowali wykazać rodzimość wyrazu np. Iljinskij Izv. XXIII 2 206—8, Obnorskij RFV LXXIII 82—5, Martynov SGLV 192—5, Milewski RS XXVI 132. T.Sz. — F.S.

bl'udy zob. **bl'udъ**

bl'usti *bl'udō* dial. pld.-wsch. 'zwracać uwagę, strzec, pilnować, observare, custodire'

~ sch. od XIII w. *bljūsti bljūdēm* 'strzec, pilnować' (dziś uważane za cerkiewizm, RSAN), stsch. też 'przyglądać się, przypatrywać się', scs. *блюсти* *блюда* 'uważać na coś, zwracać uwagę; strzec, pilnować; zachowywać, przestrzegać', *блюсти см* 'strzec się, pilnować się; chronić się, wystrzegać się',

maced. dial. *bl'ǝdia* 'strzec, pilnować' (J. Ivanov RES II 99: Zarovo, Bogdansko);

rus.-cs. *блюсти блюдоу* 'strzec, strzec się, przestrzegać; ochraniać, bronić; obserwować', *блюстима* 'strzec się, wystrzegać się', ros. *блюсти блюдоу блюдѣши* 'pilnować, strzec; przestrzegać, zachowywać', arch. i dial. 'obserwować, śledzić', *блюстѣчь* 'strzec się, pilnować się', brus. *блюсыць блюду* 'chować, przechowywać, chronić, strzec' (Nosovič). ~

Por. brus. u Nosoviča *блюдокуи* 'oszczędny, zapobiegliwy', *блюдок -дкá -дкб* 'zapobiegliwy, lubiący zachowywać na przyszłość'.

Postać *bl'ude-* kontynuuje ie. praes. **bhēudhe-* (wokalizm *-eu-* uogólniony też w słow. wtórnie w inf.): stind. *bóðhati* 'czuwa, uważa, dostrzega, rozumie', awest. *baodaiti* 'sposstrzega; zauważa', gr. *πύθομαι* 'dowiadować się'. Por. też bliskie budowa, ale odległe znaczeniowo: goc. *ana-brudan* 'rozkazywać, zarządzać', lit. *baūsti baudžiū* 'karać, karcić', *baūstis* 'szykować się, gotować się, zamierzać'.

Meillet MSL XIV 354—5, 360—1, XV 255, BSL XXV 174—5 (tu o lit. *-au-* < ie. *-eu-*), Mikkola RS I 10, Vaillant GC III 151.

Por. prapokrewne bliskie znaczeniowo *bǝdǝti* i kauzatywne *buditi*.

T.Sz. — F.S.

bl'ušćb *bl'ušća* 'pnący się krzew o właściwościach leczniczych, Hederá helix'

~ pol. *bluszcz -u* (w XVI w. też gen. sg. *-a*), też dial., np. kasz. *blúšć*, połab. *pl'aust'a* gen. sg. (**pl'ušća*), dłuż. *bluše -a*, *blíšć* (i < 'u, Muka HLF 108—9), dial. *blýšć* (Muka l. c. przyjmuje adideację do *blýšć* 'blask'), głuż. *bluše*, stezes. *bl'ušć* (Machek ES 35, dial. tylko w wyrażeniach *je jag blúšć* 'mizerny, wynędzniały', *bledý jak blúšć* 'blady', Malina Mistrice, Bartoš DSM: wsch.moraw., Machek ČSR 207—8), sła. dial. *bl'ušt' -u*;

sł. *bljušć*, sch. dial. *pljušt* (Vuk), cs. *блюшти*;

ros. *плющ -á*, u Dala też *блющ*, ukr. *плющ -á*, dial. zach. *блющ : плющ* (Żel., Makowiecki Sł. bot. 173—4), brus. *плющ -ý*. ~

W poszczególnych językach słow. pierwotna nazwa rośliny 'Hederá helix' przeszła też wtórnie na rośliny przypominające czymś *bluszcz*:

stpol. w XV w. *bluszcz* 'kurdybanek, Glechoma hederacea', *blotny bluszcz* 'słodkogórz, Solanum dulcamara', dial. *bluszcz* 'fasola' (MAGP VII m. 315), sła. dial. *bl'ušt' -u* 'roślina psianka czarna, Solanum nigrum';

sł. *bljušć* 'Tamus communis; przestęp biały, Bryonia alba', *plúšć* 'żywokost lekarski, Symphytum officinale', dial. *ljušć* 'Tamus communis' (już w XVII w. *bluše*, ZNŽO XXXI 1, 198, por. też Štrekelj AslPh XXVII 64), sch. od XV w. *bljušt* m. 'Tamus communis' (dial. czak. *bljušć* zob. Nemanic Sitzungsber. d. phil.-hist. Cl. CIV. Bd. I s. 369, 428), dial. też *blúž*, *bljuž(d)* 'ts.' (synonim: *zmijino grožđe*), kajkawskie u Belostenca *bljušć* 'szparag, Asparagus silvestris', bułg. dial. *блющ, плющ* 'chmiel, Humulus lupulus; Tamus communis';

ukr. dial. zach. *блющ* 'słodkogórz, Solanum dulcamara', *плющ* 'kurdybanek, Glechoma hederacea'.

Etymologia niepewna. Z dotychczasowych objaśnień najbardziej prawdopodobna możliwość związku z *bl'vati bl'vjo* 'wymiotować, vomere'. Wg Mozyńskiego PZJP 64 spożyte jagody bluszczu powodują wymioty, stąd używa się ich jako środka wymiotnego. Budowa w szczegółach niejasna. Może z pierwotnego **bl'ust-je*, por. sch. dial. *bljušt* 'Bryonia alba' (RSAN, w RJAŻ 'Tamus communis', 'Humulus lupulus'), u Vuka *bljuštiti* 'brzydzić się':

bljušti mi srce 'odczuwam wstręt, brzydzę się', *bljutav* : *bljutak* 'budzący obrzydzenie, wstręt, o potrawach', w RJAŻ wyjątkowe *bljus* m. 'wybuch (krwi), eruptio (sanguinis)', nawiązujące może do stpol. *bluszczeć* : *pluszczeć* 'wytryskać, wypływać strumieniem'; por. też w RŠAN: *bljušt* f. 'zepsute, spleśniałe wino; rodzaj krosty na twarzy (por. pol. dial. *bluszcz* 'narośl na dębach i bukach'); ciekła płwocina, która się wydziela przed wymiotowaniem' (co do różnicy znaczeń por. np. maced. *bljjasuua* 'płwocina' : 'Lolium temulentum').

Wczesną zaturacją motywacji objaśnić trzeba postać *pl'ušć* zapewne pod wpływem asymilacji na odległość (por. w przeciwnym kierunku: sch. dial. *bljuž*, *bljužd*), o zmianach tego typu zob. Solmsen KZ XXXVII 579, Endzelin ZslPh XVIII 115.

Ze względu na trudności morfologiczne mniej prawdopodobne łączenie z ie. **bheug-*, **bheugh-* 'giąć, zginać, skręcać' (próby Bernekera IF X 151, Osten-Sackena IF XXIV 238—9, Iljinskiego AslPh XXIX 486, RFV LXII 257).

Štrekelj AslPh XXVII 64—5, Berneker SEW 65, Vasmer RS VI 180 (o zasięgu rośliny), REW I 96. T.Sz. — F.S.

bl'uzgati *bl'uzgajo* 'tryskać, chlustać, effundere (effundi) cum strepitu', przen. 'pleśń niedorzeczności, paplać, ineptire'; perf. **bl'uzgnōti**

~ pol. *bluzgać -am* 'tryskać, chlustać, rozpryskiwać się', u L. w tym znaczeniu nie notowane, XVI—XVIII w. 'pleśń niedorzeczności, bredzie głupstwa, bzdurzyć, paplać, bajać';

śle. *bljūzgati -gam* 'brodzić w błocie, chlupać, pluskać', sch. od XVIII w. *bljūzgati bljūzgām*, *bljūzgati bljūzgām* 'chlustać, tryskać, chlupotać (effundi cum strepitu), człapać po błocie w przemoczołym obuwiu, lać (o deszczu); pleśń niedorzeczności, paplać (ineptire)';

ros. dial. zach. *блѹзгамъ* 'bredzie niedorzeczności, paplać'. ~

W podobnym znaczeniu zaświadczony w pol. i sch. wariant z bezdźwięcznym wygłosem pierwiastka *bl'ušćati*, *bl'ušćiti*: stpol. *bluszczeć* 'bluzgać, tryskać, o krwi' (XVI—XVIII w.), sch. dial. *bljūšteti -tīm* : *bljūštiti* 'wydzielać się, cieć silniej (o płwocinie)', *bljūštiti* 'rzucić, wyrzec coś niestosownego'.

Por. derywowane wstecznie: pol. *bluzg* 'wytrysk, chlupnięcie, bryzg', śle. *bljūzga* 'chlapanina, płynne błoto', sch. dial. *bljūzga* : *bljūzga* 'nlewny deszcz, grząskie błoto'.

Perf. **bl'uzgnōti**: pol. *bluz(g)nąć* 'trysnąć, chlusnąć, rozprysnąć się';

śle. *bljūsniiti bljūsniem* : *bljūsniiti kaj* 'wyrwać się gwałtownie z jakąś uwagą' (też dial., Tominec Črni vrh), sch. *bljūznuti -nēm* 'buchnąć, wytrysnąć (np. o wodzie, krwi, ogniu)', dial. też *bljūsnuti*, *bljūhnuti*;

ukr. *блѹзкнѹти -ну* 'buchnąć, trysnąć; wyrzec, wygadać, palnąć jakieś słowo', u Żel. też *блѹзкнѹти* 'wytrysnąć, wybuchnąć', *блѹхнѹти* 'buchnąć, trysnąć', dial. bojkowskie *бл'узкнѹти с очу* 'powiedzieć coś obraźliwego, zuchwałego' (Slav. Leks. 83).

Pierwiastek ten sam co w *bl'vati bl'ujo* (zob.), z ekspresywnym *-zg-* (wymieniającym się z *-g-* jak *-sk-* z *-k-*, zob. Meillet SC 215). Dokładny odpowiednik: lit. *bliauzgōti* 'pleśń niedorzeczności, bajać', por. też *bliaūzyti*, *bliaūzgti* 3 sg. *bliaūzgia* 'ts.', *blūzgēti* 'o odgłosie przy stukaniu, drapaniu', lot. *blaužgēt blaužju* 'brzęczeć, trzeszczeć, stukać, rozbrzmiewać; gadać, paplać', *blūžēt* 'pluskać (się)'.

Buga RFV LXX 101, Machek Studie 15, 17, Otrębski LP I 123—4.

T.Sz. — F.S.

bl'uzgnęti zob. bl'uzgati

bl'uzna zob. blizna 1

bl'uzniti bl'uzn'o 'pleś niedorzeczności, bredzić, bając, ineptire'

~ pol. *bluźnić* 'uwłaczać temu, co jest przez religię uważane za święte, uragać, blasphemare, maledicere' od XV w., w XVI w. też 'lżyć, obrażać, spotwarzać' (poza sferą wiary i religii), dial. 'przeklinać; mówić głupstwa, opowiadać o sprośnych, nieprzyzwoitych sprawach; marnować czas, żyć nieporządnie' (Karlówiec SGP, Nitsch DPS, Szymczak Domaniewek), czes. *blouzniti* 'bredzić, np. w gorączce, mówić od rzeczy; marzyć', dial. *bl'uznit'*, *blúznit'* 'mówić od rzeczy o nieprzyzwoitych sprawach; paplać; lajać kogoś' (Bartoš DSM, Jungmann, Svěrák Karlovice), śl. *blúznit'* 'bredzić w gorączce; marzyć, śnić';

ukr. *блюзніти -ню -ніти* 'blasphemare' (już Leks. Zyz. 1596, s. 99; zapewne z pol.), brus. *блюзніць* 'mówić głupstwa', *блюзніцца* 'śnić się, roić się', u Nosoviča *блюзніць блюзніо блюзніи* 'mówić głupstwa; blasphemare'. ~

Por. 1. z nagłosem bezdźwięcznym: czes. *plisniti* 'lajać, strofować kogoś', dial. pld.-wsch. *plizniti* 'ts.', śl. dial. *plúznit'* 'plotkować, paplać, bredzić' (Kálal);

2. z uproszczeniem nagłosowej grupy spółgl.: czes. dial. wsch. *louzniti* 'lajać' (Přfr. slov.).

W niewątpliwym związku z bl'wati bl'ujo, bl'uzgati. Pierwotnie więc 'wyrzucać z siebie plwociny, wymiociny' > 'pluć słowami, pleś niedorzeczności, bzdurzyć'. Bezpośrednią podstawę stanowiło chyba nomen bl'u-znъ, por. pol. dial. wyjątkowe *bluźń* (Karlówiec SGP: okolice Pińczowa) o znaczeniu niepewnym, może 'zły, nieprzyzwoity postępek, uczynek', stpol. wyjątkowe XV w. *bluźny* 'obelżywy, bluźnierczy'.

Baudouin de Courtenay PF III 472, Brückner IF XXIII 217, Sławski SE I 35. — Machek ES 35 uważał za ekspresywny nowotwór od *blōditi*. Mało prawdopodobne. T.Sz. — F.S.

bl'obotati bl'obot'o 'niewyraźnie, niezrozumiale mówić, bełkotać, mamrotać' (: 'paplać bzdury');

'o odgłosie gotującej się albo płynącej wody, bulgotać, szemrać' ~ pol. dial. *bełkotać -oce* 'gulgotać, o głosie indyka', *bełbotać -oce* 'jakać się, niewyraźnie, niezrozumiale mówić, bełkotać, mamrotać' (Karlówiec SGP: Mazowsze, okolice Tykocina), u L. z końca XVIII w. 'mącić, mieszać płyn', kasz.-śl. *bułbotać -ocą* 'mówić szybko, niewyraźnie, bełkotać; chlapać się w wodzie, babrać się w błocie, mieszać płyny', dłuż. dial. *blubotać* 'bulgotać, wrzeć; szemrać (o płynącej wodzie); bełkotać, jakać się', czes. dawniejsze *blbotati -tám* 'bulgotać, kipieć, wrzeć; bełkotać, jakać się' (Jungmann), dial. *bl'botat* : *blbotat -oce* 'bulgotać, wrzeć; szemrać, o wodzie' (Bartoš DSM, Malina Mistrice), śl. *blbotat' -oce* 'o odgłosie wody wrzącej lub płynącej, bulgotać, bełkotać', dial. też 'paplać, gadać, jakać się' (Kálal);

maced. dial. *болботи* 'huczy, rozlega się (o dźwięku)';

ros. dial. *болботать -бочу -бочеи* 'mamrotać, bełkotać, mówić niezrozumiale; pleś bzdury, paplać' (nie tylko zach. jak u Dała, ale też na Uralu, SRNG), ukr. dial. *болботати -очу -очеи* 'niewyraźnie mówić; paplać, trajkotać, gadać', brus. *балбатать -ачу -ачаи* 'pleś bzdury, paplać, trajkotać; bełkotać, krzyczeć niezrozumiale; gulgotać, o indyku'. ~

Stąd nomen actionis albo nomen agentis *błbotz*: pol. dial. *bolbot* 'bełkot, niezrozumiałe mówienie' (Karłowicz SGP: okolice Tykocina), kasz.-śl. *bulbot*, *b'ulb'ot* 'człowiek wiele i prędko mówiący; mówiący niewyraźnie; mówienie szybkie, niezrozumiałe' (Karłowicz l. c.), śl. *blbot -u* 'bulgot, bulgotanie, szemranie';

ukr. dial. *болбѠм* : *бѠбѠм* 'gadula, papla'.

Por. należące tu słabo zaświadczone chyba późniejsze innowacje:

błbotati: śl. *blbtať* 'bulgotać, szemrać', czes. dial. moraw. *bl'ptat* 'rozgotowywać się', *roz-blptané jídlo* 'rozgotowane jedzenie' (Machek ES 35);

błbati: dłuż. dial. *bulbaš* 'toczyć się z łoskotem';

błbā: czes. *blb*, *blbec -bec* 'kretyn, głupiec, idiota, matoł', *blbý* 'głupi, szalony', śl. *blbý* 'ts.' (pierwotnie 'człowiek niezrozumiałe, niewyraźnie mówiący', por. łac. *balbus* 'człowiek bełkoczący, bełkotliwy', stpol. u Mączyńskiego *balbod* 'ts.', zob. *bolbotati* i Machek ES 34);

błblati: śl. dial. *blblati -dm* 'wydawać chlupocące dźwięki (o cieknącej lub wrzącej wodzie), bulgotać, szemrać; paplać, gadać; jąkać się, bełkotać' (Kálal, Jungmann), *blbla blbla!* o nieartykułowanych dźwiękach człowieka, któremu wycięto język (Schulze KZ L 129);

błboliti: bułg. *блбѠля -uu*, dial. też *блбѠля*, *блбѠля* 'szemrać, bulgotać (o płynącej wodzie)', dial. 'mówić cicho, niejasno, niepoprawnie'.

Dźwięk. Pierwiastek *błb-* (: *bolb-* : *bleb-* zob. *bolbotati*, *bolboliti*, *bolboniti*, *bolbositi*, *blebetati*). Por. łot. *bulbulēt* 'bić, grzmocić; huczeć, dudnić; krzyczeć, wołać', łac. *bilbere* 'bulgotać, o płynach'. Inne odpowiedniki ie. pod *bolbotati*, *blebetati*.

Beneker SEW 117, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 166—7. — V. Machek, Zeitschrift für celtische Philologie XXVIII, 1960, 68—9, ES² 56 łączył czes. *blbý* z stirl. *borb*, *borp* 'stultus' z ie. *burbos. Nie widać podstaw.

T.Sz. — F.S.

błkati *błčp* dial. zach. 'o ogniu: palić się gwałtownie, huczeć, buzować'

~ pol. dial. podhal. *belceć* 'palić się gwałtownie, huczeć, buzować', czes. dawne *blčeti blčí*, dial. *blčēt*, *blčēt blčím* 'ts.' (Bartoš DSM, Malina Mistřice), na wsch. Morawach: *ohēň vy-blčāl* 'wybuchnął' (Bartoš l. c.), śl. *blčāt* *blčí* 'palić się płomieniem, płonąć, pałać'. ~

Dźwięk., do rodziny *błkati* (zob.).

K.P. — F.S.

błkati *błčp* : *błkajo* dial. ptn. 'o odgłosie płonącego ognia, poruszonej, mąconej, wrzącej wody', 'bełkotać, paplać, gadać', perf. **błknoći**

~ pol. dawne *belkać* *belczę* 'macić płyn przez nagłe poruszenie' (L. XVIII w.), dłuż. dawne *balchaš -cham* 'paplać, trajkotać', czes. *blkati* 'buchać w górę, o płomieniu; migotliwie płonąć', moraw. *blkat blká* też 'o bulgotaniu przy wrzeniu' (Bartoš DSM), *blkat* 'bełkotać, bulgotać, szemrać', 'migotać' (Bélič Dol.), śl. *blkat' -á* : *blkat' -a* 'palić się płomieniem, płonąć, pałać', dial. wg Kálala też 'bełkotać, bulgotać';

ros. dial. *бѠлкатъ -као* 'paplać, gadać' (SRNG, Dal), ukr. *бѠвкату -као* 'dzwonić; paplać, gadać, pleść', brus. dial. *бѠвкауъ* 'o odgłosie przy zanurzeniu w wodzie (np. o kamieniu rzuconym do wody, plusku ryby)'. ~

W pld.słow. nie zaświadczone, w sch. *błk-* > *buk-*, a więc *błkati* znalazłyby się z *bukati* (zob.).

Perf. *blknoći*: stpol. XV w. *belknienie* 'plusk wody, sonus aquae pulsae', *wz-belknać* 'wzbić się (o dymie)', śl. *bl'knut'* 'buchnąć płomieniem, zapłonać';

ros. dial. *бѣлкнуть* : *бѣлкну́тъ* 'wyrapać, palnąć coś niestosownego', ukr. *бѣлкнути* 'zadzźwięcząć, zadzwonić; palnąć głupstwo, chlapnąć', brus. dial. *бѣлкнуць* perf. do *бѣлкаць*.

Dźwkn. Por. interiekcje: czes. dial. moraw. *błk!* 'odgłos buchającego płomienia', sła. *bl'k!* : *blk!* 'ts.', ukr. *боск!* 'brzdęk!, trzask!', brus. *боск!* 'o dźwięku przy wpadnięciu czegoś do wody, plusk'. — Tego samego typu dźwkn.: niem. *bulken*, hol. *bulken* 'ryczeć', stang. *baelcan* 'krzyczeć', ang. *belch* 'buchać (o ogniu, dymie), miotać, wyrzucać z siebie (ogień, lawę, dym)'.
K.P. — F.S.

błknoći zob. blkati

błkotati *błkot'o* dial. zach. 'o głuchych, gardłowych dźwiękach, bulgotać; mówić niewyraźnie, niezrozumiale'; 'o palącym się gwałtownie ogniu'

~ pol. *belkotać* (rzadko *belgotać* znane też dial., notowane od XVIII w.) *belkocę* : *belkoczę* 'mówić niewyraźnie, niezrozumiale, jąkać się', w ogóle 'o głuchych, gardłowych dźwiękach' od XVI w., stpol. *belkotać belkocę* (dial. również *belkotam*), też 'o mowie dziecka' (XVI w.), 'o palącym się gwałtownie ogniu' (XVI w., zob. *blęati*), czes. *blkotati -otá* (dial. *-oce*) 'bulgotać, np. o potoku, o wodzie wrzącej; szemrać', dial. też 'niewyraźnie, niezrozumiale mówić; migać, migotać, o świetle' (Malina Mistrice, Bartoš DSM), sła. *blkotat' -oce* 'palić się płomieniem, płonąć', dial. wg Kálala też 'bulgotać, o głuchych, gardłowych dźwiękach'. ~

Por. ukr. *бѣлкотати -коць -кочем* : *бѣлкотіти -коць -котіти* 'niezrozumiale, niewyraźnie gadać'.

Do rodziny *błkati*, *blęati*, zob. s. 52—3.

K.P. — F.S.

błkotъ dial. pñ. 'bulgotanie, głucho gardłowe dźwięki, niewyraźna niezrozumiała mowa': 'człowiek mówiący niewyraźnie, niezrozumiale, jąkała'

~ pol. *belkot -tu* (rzadko *belgot*, przede wszystkim dial.) 'niezrozumiała, niewyraźna mowa, jąkanie się', w ogóle 'głucho gardłowe dźwięki', 'szum, szemranie (wody)', w XVII w. u L.: *wrzące belkoty z Etny* 'bulgotanie, gulgotanie', dial. też 'mieszanina wódki z wodą' (Karłowicz SGP: Chełmskie), już w XVI w. jako nomen agentis 'człowiek, który zaczyna się w mowie, mówi niewyraźnie, jąkała' (SP XVI IBL) i dziś 'człowiek prędko i niewyraźnie mówiący', dial. 'jąkała' (Tomaszewski GŁ, Olesch Sankt Annaberg), czes. dial. laskie *belkot* 'człowiek belkocący' (Lamprecht Opava), sła. *blkot* 'palenie się płomieniem';

ukr. dial. u Bojków *бѣлкоту* pl. 'spienione fale' (Onyškevyč Slav. Leks. 84), por. ukr. *бѣлкіт -коту* 'paplanina, gadanie, gaworzenie'. ~

Nomen actionis i nomen agentis do *błkotati*.

K.P. — F.S.

błkъ *błka* dial. zach. 'huczenie, huk, łoskot', 'topiel wodna, wir', 'słup ognia, buchające płomienie'

~ pol. *belk -ku* 'topiel wodna, wir, gurgles' od XV w. i dziś dial. 'głęboka woda koło młyna; woda spadająca na turbinę koła młyńskiego' (Szymczak Domaniewek), spotykane też w nazwach topograficznych (Ślaski PF VIII 528—9), w XV w. także 'bujny ogień' ('intensus ignis'), może raczej 'o buchnięciu ognia' zob. *blęati*, tu też zapewne (zob. jednak bliskie semantycznie i morfologicznie odpowiedniki ie. u Pokornego IEW 125—6) pñ.-wsch. *belk*, *belch* 'brzech', MAGP VIII m. 371, czes. dial. moraw. *blk* 'dźwięk buchającego płomienia, wrzącej bulgocącej wody', sła. *blk -ku* 'ogień, płomień, słup ognia, pożar; palenie się płomieniem', dial. też 'trzask, łoskot'. ~

Zaliczane tu zwykle (np. Berneker SEW 117) sch. *būk* 'hałas, huk, szum zwłaszcza płynącej wody, fal morskich', 'miejsce, gdzie woda spada huczając, sikława' należy raczej do *bukati, bućati* (zob.), wskazuje na to wyraźnie brak postaci *błk-* w pld.słow.

Por. pol. dial. *belko* 'wir, topiel' (Karłowicz SGP: Podhale), stpol. *betoh* 'ts.' (SP XVI IBL), dial. 'błoto' (Karłowicz SGP: Mazowsze); ukr. dial. *bosu* 'hole in the creek' (*błkjs, Rudnyćkyj ED 2, 158).

Pierwotnie nomen actionis do *błkati, błćati*. Znaczenie 'wir, topiel wodna, głęboka woda' to nomen acti, nomen loci < nomen actionis: 'huczanie, łoskot spienionych fal' > 'wir, topiel, odmęt'. Por. *błtz* < *błtati*.

Ślaski PF VIII 528—9.

K.P. — F.S.

блнъ zob. **belnъ**

bltati *bltajo* dial. 'mącić, mieszać ciecz; pluskać, uderzać po wodzie', przen. 'paplać, trajkotać, mówić bez sensu'

~ pol. *beltać* *beltam* 'mącić ciecz, płyn; mieszać, klócić', *beltać się* 'o płynach: poruszać się wydając charakterystyczny odgłos; wisząc luźno, poruszać się' u L. nie notowane, dial. oprócz postaci *beltać* 'mącić wodę, klócić, mieszać' (u Karłowicza SGP z okolic Krakowa, Bochni, Nowego Sącza, z ziemi dobrzyńskiej) też *bućać* (z *dl* < *el*, np. na północ od Tarnowa, Nitsch WP IV 32) i może pod wpływem ruskim *boltać, bóttac* 'mącić, burzyć wodę; hałaśliwie mieszać wodę drążkiem w celu wystraszenia z kryjówek ryb i zapędzenia ich do sieci' (Karłowicz l. c. z Litwy, z okolic Tykocina, Augustowa);

ros. *болтать болтаю* 'wstrząsać, mącić ciecz, mieszać, klócić, beltać; kołysać, machać, np. rękami, nogami; gadać, paplać, trajkotać', *болтаться* 'kołysać się, chybotać się; wałęsać się, włóczyć się', dial. 'łowie ryby' (SRNG), ukr. *бóсмати бóсматю* 'wstrząsać, mącić, mieszać (ciecz)', dial. też 'gadać, paplać' (Żel.), *бóсматися* 'pluskać się', brus. *бóймаць бóймаю* 'mącić, mieszać ciecz, pluskać, uderzać po wodzie', dial. u Nosoviča *баймаць* też 'kołysać; pleść niedorzeczności, paplać'. ~

Może należy tu też bułg. dial. *блѣтам*: *блѣтам, блѣтам* 'błąkać się, wałęsać się; chodzić ociężale, męczyć się, nużyć się; mówić bez sensu, majaczyć' (BER I 58, BDial. I 71, II 71).

Por. też zapewne wtórne odczasownikowe interiekcje: ukr. *бóсм! бóсмь!* 'o upadku w wodę, o plusku wody', brus. *бóймь!* 'plusk!'

Z dźwięcznym wygłosem rdzenia: pol. dial. *beldać*: *boldać* 'o płynach: mącić, mieszać' (Szymczak Domaniewek), por. pol. *belkotać*: *belgotać* (zob. *błkati, błkotati*).

Dźwkn. Por. lit. *bildėti* 'łoskotać, dudnić, huczeć, grzmieć' i w podobnych znaczeniach śrwn. *buldern, boldern*, niem. *poltern*, norw. dial. *baldra*.

Ślaski PF VIII 528—9, Berneker SEW 118, Sławski SE I 30.

Zob. *błćati, błkati, błkotati*.

K.P. — F.S.

bltz 1. *blta* 'mącenie, bełtanie cieczy; szum, plusk; drążek rybacki do naganiania ryb do sieci'

~ pol. *bełt* *bełtu* 'szum, plusk; drag, którym rybacy naganiają ryby do sieci' (dial. w tym ostatnim znaczeniu też *bołt* z okolic Tykocina, Karłowicz SGP; może pod wpływem ruskim), u L. nie notowane, u Karłowicza l. c. także *bełty* pl. 'męty, lura, mieszanina';

ros. dial. *бóсм болта* 'narzędzie do mącenia, bełtania cieczy, wapna, mątew, mieszańdo; drag rybacki do naganiania ryb do sieci', u Dala też nomen

actionis do *boamám* (zob. *bl̩ati*), ukr. *boem boemá* (dial. też gen. sg. *boema*) 'drąg rybacki, narzędzie do mieszania, bełtania' (Hrinčenko, Żel., Leks. Poleszja 79), brus. dial. *boým boýma* 'narzędzie do mieszania cieczy'. ~

Nomen actionis i nomen instrumenti do *bl̩ati* (zob.).

Berneker SEW 118, Rudnyćkyj ED 157—8. — Ale pol. *bełt* 'strzała, poeisk' od XV w. (z pol.: strus. *boam* 'strzała') wbrew Brücknerowi SE 20 chyba nie rodzime, por. w tym samym znaczeniu szwedz. *bult*, średniem. *bolte*. — Z dniem. *bolte* też ros. *boam boamá* 'gruby żelazny gwóźdź, sworzeń' (Vasmer REW I 104—5, który niesłusznie jednak uważa za pożyczkę też *boam* 'narzędzie rybackie', por. też WS III 201). K.P. — F.S.

bl̩a 2. *bl̩a* 'odmęt, otchłań, bezdeń, przepaść (wodna)'

~ pol. dial. *bełt* 'wir w wodzie' (Łopaciński PF V 696: okolice Lublina), por. nazwę głębokiego jeziora w dawnych Prusach Królewskich *Bełcik*; sle. *bölt* m. 'przepaść, parów, wądół'. ~

Do *bl̩ati*. Co do rozwoju znaczenia por. pol. *odmęt* : *mącić*, psł. *motiti*. Co do nazwy jeziora por. nazwy polskich jezior *Głęboczek*, *Głęboczko* : *głębokz*. Śląski PF VIII 528—9. F.S.

bl̩za zob. **bl̩z̩**

bl̩z̩ *bl̩za* : **bl̩za** f. pln. 'coś błyszczącego, białego'

bl̩z̩: ~ stpol. od XV w. *Bełz* NO (SSNO), też NM;

ukr. dial. *beez* 'głęboki, ciemny wąwóz z urwistymi zboczami' (Marusenko Polesze 215), *beez* : *beýc* 'przepaść, otchłań; głębia, głębina' (Slav. Leks. 71, 74), *Beez* NM. ~

bl̩za: ~ stpol. od XV w. *Bełza* NO, *Bełza* : *Bełza* NM;

ukr. dial. *beza* : *beza* 'przepaść, otchłań; głębia, głębina; stromy brzeg rzeki' (Marusenko Polesze 215, Slav. Leks. 71), *beýza* 'miejsce nie do przejścia; przepaść bezdenna' (Slav. Leks. 74), *Beza* NW. ~

Por. pol. dial. *bełzy* (*bełzy*) się 'bieli się' (Brückner SE 20).

Może do ie. *bhl̩g* : *bhelg* : *bhelg* 'błyszczeć' (Pokorny IEW 124—5, zob. *bolg* 1.). Wyrazy słow. wskazywałyby na wariant z -g-, por. zaliczane tu także lot. *blāst* 'połyskiwać, błyszczeć'.

Brückner SE 20, Rudnyćkyj ED 101, Warchoł Nazwy miast Lubelszczyzny, 21—3. W.B.

bo part. wzmacniająca, uwydatniająca, zapewniająca, potwierdzająca; part. zespalająca współrzędnie dwa zdania, z odcieniem przyczynowo-wynikowym > spójnik przyczynowy

~ pol. *bo* spójnik zespalający zdania lub ich części wyrażające przyczynę, wyjaśnienie, rozwinięcie, skutek 'quia, quoniam, quod, nam, enim' od XIV w., part. wzmacniająca, uwydatniająca (też rzadko w funkcji part. pytajnej 'czy'), w funkcji part. wzmacniającej, uwydatniającej dobrze zaświadczone już w stpol. (wg Klemensiewicza GHJP 485 'oczywiście, zaiste, właśnie tak, ależ tak'), też w pozycji enklitycznej na drugim miejscu w zdaniu (dziś przestarz.), kasz. także jako interi. na wyrażenie ostrzeżenia, dłuż. dawne XVII w. *bo* part. enklityczna, też spójnik, wskaźnik zespolenia przyczynowego, gtuż. dawne (Pfuhl) *bo* 'ponieważ, albowiem' (spójnik przyczynowy), czes. dial. laskie *bo* spójnik przyczynowy 'gdyż, ponieważ, bowiem', part. wzmacniająca 'oczywiście, zaiste' (wg Bauera, zob. niżej, polonizm), stczes. wyjątkowe *bo* spójnik przyczynowy 'nam, enim' (por. Flajshans LF LIX 403), śla. dial. *bo* (Stanislav Liptov 482) spójnik przyczynowy 'ponieważ,

gdyż, bowiem' (w jęz. liter. tylko poet.), szczególnie częste na wschodzie (tu też spójnik wprowadzający zdanie dopełnieniowe 'ze'), dial. również jako part. wzmacniająca równa *ba* 'oczywiście, no tak, ba';

sch. dial. *bo* part. przyczynowa 'bowiem, enim' na drugim miejscu w zdaniu (u Vuka z Dubrownika), part. wzmacniająca spójniki przyczynowe: *zašto bo*, *jer bo* (u Vuka z Wojwodiny), w funkcji partykuły w znaczeniu przyczynowym, uzasadniającym, wyjaśniającym 'enim' na drugim miejscu w zdaniu od XII w. (dziś przestarz.), też w ogóle part. wzmacniająca, np. spójniki przyczynowe, w RSAN również *bô!* dial. 'wołanie przy gonieniu bydła', ses. 50 part. o znaczeniu najczęściej wyjaśniającym zwykle uzasadniającym, przyczynowym ('bowiem, enim, γάρ, δέ'), też wynikowym, skutkowym, niekiedy także part. nawiązująca, wzmacniająca, potwierdzająca 'bowiem, enim', bułg. dial. *bo* part. uogólniająca, nieokreślona, tylko przed num. *edun* w funkcji zaimka nieokreślonego: *bo-edun* 'jakiś, pewien, jeden' (Mladenov BTR), rodopskie *буднѡиу*, *буднѡиу* 'kiedys' (IIBE IV 70, BDial. II 133) < *bo-ednožь, maced. dial. *bo-edun* 'ktoś, jakiś; nikt, żaden';

strus. 50 XI—XVI w. part. (stawiana po pierwszym akcentowanym wyrazie zdania) nawiązująca, przyłączająca zdanie przyczynowe 'bowiem, enim', też part. wzmacniająca, podkreślająca, modalna 'bowiem, zaiste, naprawdę, enim', ros. dawne poet. *bo* part. przyczynowa stawiana na drugim miejscu w zdaniu 'ponieważ, gdyż, bowiem' (cs.), dial. zaczynający zdanie spójnik przyczynowy 'gdyż, ponieważ' (smoleńskie), spójnik warunkowy 'jeśli' (ołonieckie), także part. wzmacniająca, pobudzająca (nie tylko kurskie, woroneskie, ale także ołonieckie, SRNG), ukr. *bo* spójnik zespalający zdania wyrażające przyczynę, uzasadnienie, motywację 'ponieważ, gdyż' (stawiany na pierwszym miejscu), part. wzmacniająca, podkreślająca, pobudzająca (stawiana po pierwszym wyrazie akcentowanym) np. *udŭ-bo* 'idźże', brus. *bo* 'ts.' (w obu funkcjach), ustalenie się początkowego miejsca *bo* w zdaniach przyczynowych w ukr. i brus. (od XVI w.) przypisuje się wpływowi pol. (Bauer p. niżej). ~

Dokładne odpowiedniki ie.: lit. *bà* 'oczywiście, przecież, gdyż; part. pytajna' (: *ar-bà* 'albo'), łot. *ba* 'enklityczna part. wzmacniająca' (: *ne-ba* 'spójnik przyczynowy i przeciwstawny'), orm. *ba* 'part. uwydatniająca', goe. *ba* 'enklityczna part. warunkowa'. — Prapokrewne psł. *ba* (zob.). — Z wokalizmem *-e* (por. *-go* : *že*, *no* : *ne-*, Meillet MSL XX 91): lit. *bè* 'i; zapewne; part. pytajna', dial. 'gdyż, ponieważ', stprus. *bhe* 'i': *be-ggi* 'ponieważ, gdyż'.

Maretić Rad JAZU LXXXIX 104—16, Rozwadowski WP II 119, Buga RFV LXX 101, Trautmann BSW 22—3, Čerkasova UZIS IX 8—26, Klemensiewicz GHJP 485, Bauer Studie ze slov. jazykovědy, 1958, 79—92, Bauerová ib. 93—101. — Por. Mirčev Maked. Pregled VIII 2, 9—22.

Zob. *abo*, *ibo*.

L.B. — F.S.

bobakъ zob. *bobo*

bobikъ *bobika* dial. płn. dem. od *bobъ*

~ stpol. *bobik* (SP XVI IBL), dziś dial. *bobik* (Karlowicz SGP), kasz. płn.-zach. *bobik* (Sychta SK), głuź. *bobik* (Pfuhl), stczes. *bobik* już w XIV w., sła. *bóvik* -ka;

ros. tylko w SIAN *бобик*, ukr. *бобик* -ка. ~

W pld.słow. dobrze zaświadczone *bobьсь*: sch. *bòbae bòpca*, bułg. *бобец*, maced. *бобец*.

Dem. od *bobъ*, o suf. *-ikъ*, *-ьсь* zob. s. 90—1, 100.

T.Sz. — F.S.

bobisko zob. **bobišće**

bobišće : **bobovišće** zach., pld., ukr.: zach. i ukr. też **bobisko** : **bobovisko** 'pole bobowe, rzyśko bobowe'

bobišće: ~ pol. dial. śli. *b*óbišće*, głuź. *bobišćo*, czes. dial. i dawne *bobišće* (Kott Dod. DSM, Jungmann);

śle. *bobišće*, sch. dial. *böbište* (RSAN), bułg. dial. *бобуше* (BER), w Rodopach *бобуше* (Stojčev BDial. V 156). ~

bobovišće: ~ pol. dial. kasz. *b*ob*óvišće*, głuź. *bobojšćo*, czes. *bobovišće*; śle. *bobovišće*, sch. dial. *böbovište* (RSAN, też NM);

ukr. (Żel.) *бобовіше*. ~

bobisko: ~ czes. dial. moraw. *bobisko*. ~

bobovisko: ~ pol. dawne *bobowisko* (Kn., L.), kasz. *b*ob*óvisk*o*, śla. *böbovisko*; ukr. (Żel.) *бобовіско*. ~

Nomina loci od *boba*, o suf. *-išće*, *-isko* zob. s. 95—7. Co do postaci *bob-ov-išće* por. **synonimiczne** *bob-in-išće*: kasz. *bobnišće*, bułg. dial. *бобнуше* (Gerov Dop.), głuź. *bobownišćo*, czes. dial. *bobovnisko*. Zob. adi. *bobovz* (tu też o *bobvna*).

T.Sz. — F.S.

bobo : **bobakz** dial. zach. 'strach, straszycło, którym się straszy dzieci'

bobo: ~ pol. dawne (Kn. i w XVIII w. u L.) i dial. *bobo* 'straszydło, strach, którym straszy się małe dzieci', dziś tylko pieszczotliwie na określenie 'małego dziecka, niemowlęcia', dłuź. dial. *bobo* 'straszydło', głuź. *bobo*, *boba* 'ts.' (Pfuhl), śla. *bobo* 'straszak, widmo, mara' (wyraz, którym się straszy dzieci). ~

bobakz: ~ pol. dial. *bobak*, *bobák* 'straszydło' (wyraz używany do straszzenia dzieci), *bobák* też 'coś nieokreślonego i fantastycznego', por. także np. *babok* 'strach, straszycło', 'smark' (Karłowicz SGP), dłuź. dial. *bobak* 'straszydło, którym się straszy małe dzieci', też jako określenie 'płochliwego, tchórzliwego dziecka' (Muka), głuź. *bobak* 'straszydło, upiór, widmo' (też dial., Michalk Neustadt), czes. dial. *bobák* (: *babák*) 'straszydło', 'człowiek tchórzliwy, płochliwy, stroniący od ludzi' (Bartoš DSM, Machek ES² 74), śla. *dziec bobák* 'straszydło, straszak'. ~

Por. inne, niejednolite znaczeniowo wyrazy z mowy dziecięcej: sch. *bóba* *dziec* 'drobne słodycze' (RSAN), bułg. dial. *бобо* *dziec* 'wszystko, co słodkie (cukier, owoce)', maced. *бобо* *dziec* 'ziarnisty pokarm', ros. *бобó*, *dziec* 'boli', dial. *бóба*, *бóбка* 'rodzaj zabawy dziecięcej', 'dziecięca koszulka' (Dal, SRNG).

Wyraz z mowy dziecięcej mający bliskie nawiązania ie.: lit. *babaūžė* 'strach, straszycło, którym straszy się dzieci', łot. *babs* 'ts.', włos. *babau* 'straszydło' (inne nawiązania zob. Machek l. c.); franc. *diec bobo* o 'małym bólu', niem. dial. *bobo* 'podex' (Grimm DW II 199). Co do znaczenia 'dziecko' por. tego samego typu franc. *bébé*, ang. *baby*, zob. Sławski SE I 38.

Fraenkel LEW 29. Zob. *buba*.

T.Sz.

boboniti *bobon'q* : **baboniti** *babon'q* 'mruczeć, mamrotać; huczeć; wróżyć' ~ czes. dial. moraw. *babónit* (= *babónat*, *babócat*) 'chodzić bez celu, wałęsać się, zwłaszcza w ciemności' (Gregor Slav.-buč. 16), *babónat* 'gapić się', śla. dial. moraw. *babonit* 'patrzeć wścibsko albo nie w porę' (Machek ES 20—1);

sch. *bobónjiti -njim* 'mówić głuchym, przytłumionym głosem' (= *bobónjati*), 'huczeć, szumieć, np. w uszach' (wyjątkowo już w XVI w. *bobóniti* 'rozlegać się, brzmieć, szumieć'), *bobónjati* 'mruczeć, mamrotać; gwarzyć,

gadać' (RSAN, RJAZ), bułg. dial. бобоним 'mówić grubym, gardłowym głosem' (BER I 59);

ros. dial. бобонить 'mówić głośno, ale niezrozumiale', ukr. dial. (Ukraina Zakarpacka) бобоніти -нію -нію 'wróżyć'. ~

Z tym samym pierwiastkiem: głuź. *boblić* -lu 'wrzeć, gotować się', sło. *bobljáti* -ljám 'bulgotać, o wodzie w czasie wrzenia', dial. 'mówić niezrozumiale, mamrotać; śpiewać zmienionym głosem, niewyraźnie; kołędować' (Plet.; o czasownikach na -złiti, -oliti zob. s. 53—4).

Dźwkn. Budowa jak w psł. dial. *gomoniti*, *romoniti*. Por. z tym samym dźwkn. pierwiastkiem: stind. *bababā-kr* 'robić szelest podobny do trzaskania ognia', gr. βαβαῖ interi. zdumienia 'och, oj', βαβαζω 'paplam, gadam', łac. *babulus* 'samochwał', dniem. *babbeln* 'papać, gadać', stisl. *babba* 'ts.'

Zob. *bobonъ*, *bobotati* : *babotati*, *bzbati*.

Berneker SEW I 36—7.

F.S. — T.Sz.

bobonъ : *babonъ*, *zabobonъ* : *zababonъ* dial. pin. 'gusła, czary, przesady' (zwykle w pl.)

bobonъ : *babonъ* : ~ stczes. *bobonek*, *pobonek* zwykle w pl. 'gusła, czary' (por. moraw. *zábonek* 'przesąd'), sła. lud. *bobón*, *bobóna*, *babona* 'ts.', por. czes. dial. moraw. *boboník* 'czarodziej', *bobonica* 'czarownica';

strus. *балоуны* : *палоуны* pl. 'czary, gusła', ukr. dial. *бобона* 'ts.' (Zel). ~ **zabobonъ** : *zababonъ* : ~ pol. *zabobon* (dial. też *zababon*), zwykle w pl. *zabobony* od XV w. 'gusła, czary, przesady', czes. dial. *zábobony* : *zababony*, *zábobonky* : *zábabonky* pl. też 'bajki, bajdy, zmyślenia', sła. lud. *zábobonky* pl. 'przesądne zwyczaj, powiedzenia, gusła';

ros. dial. *зобобоны* pl. 'gusła, czary, przesady; bajki, bajdy, bzdury', ukr. *зобобон* (u Żelechowskiego *зобобон*), zwykle pl. *зобобону* 'przesady, gusła', brus. *zababоны* pl. też 'bzdury, próżne wymysły'. ~

Najprawdopodobniej derywaty wsteczne od *boboniti*, *baboniti* (zob.), *zaboboniti*, *zababoniti*, por. sch. *zabobóniti* -nim : *zabobónjiti* 'powiedzieć coś głębokim, ponurym głosem; zadudnić; zamruczeć, zabelkotać' (RSAN). Co do rozwoju znaczenia por. pol. dial. *babry* pl. 'zabobony, czary', *babrać* 'czarować mleko' (należące do tego samego pierwiastka) i psł. *babji* 'czarownik, znachor' : *bajati*. — Ze słow.: węg. *babona* 'przesąd, zabobon' (od XVI w.), rum. *bobóne* 'czary, gusła'.

Baudouin de Courtenay Szkice 437, Iljinskij RFV LXII 237, Berneker SEW I 36—7, Kniezsa MNSJ I 1, 70—1, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 3, 160.

F.S.

bobotati *bobot'о* : *babotati* *babot'о* 'huczeć, grzmieć, dudnić; paplać'

bobotati : ~ dłuź. *bobotaś* -cu 'huczeć, grzmieć; drzeć; paplać, mruczeć; wrzeć, kipieć', głuź. *bobotaé* -tam : -cu 'huczeć, grzmieć';

sło. *bobotáti* -olám : -gčem 'głucho huczeć, grzmieć; szumieć (o wodzie); paplać, gadać', sch. *bobótati* *bóbočēm* od XVII w. 'wydawać głuchy odgłos, dźwięczeć głucho; mówić głuchym głosem; kłapać, dzwonić zębami, drzeć z zimna', bułg. *боботя* -шу 'głucho szumieć, dudnić, huczeć, warczeć (np. o motorze)', maced. *боботам* -шу 'grzmieć, huczeć, dudnić, tętnić; hałasować, krzyczeć; paplać, gadać; buchać płomieniem';

ros. dial. *боботать* *бобочу* *бобочемь* 'niezrozumiale mówić', 'o dźwiękach wydawanych przez zająca' (SRNG). ~

Por. stczes. *bobtati* *bobcu* (*bobotati) 'paplać'; z częstym w czasownikach dźwkn. znaczeniem 'nadymać, puchnąć' (o rozwoju znaczenia zob. *bpbnati*);

bobrovina: ~ głuż. *bobrojna* 'mięso bobra', czes. *bobrovina* 'futro bobrowe; bobrowy strój, Castoreum', stczes. 'mięso bobra';

sł. *bobrovina* 'futro bobrowe; Castoreum', bułg. *бобровина* 'Castoreum' (BER I 60);

strus. *бобровина* 'mięso bobra', ros. *бобровина* 'ts.', ukr. *бобровина* 'Castoreum' (Żel.), brus. *бобровина* 'mięso bobra'. ~

Od postaci z innym wokalizmem:

1. *bebrovina*: głuż. *bėbrojna* 'mięso bobra' (Pfuhl);

2. *bıbrovina*: sch. *däbrovina* 'futro bobrowe; Castoreum', es.-bułg. *бѣровина* 'mięso bobra'.

bobrina: ~ głuż. *bobrina* 'mięso bobra', czes. *bobřina* 'futro bobrowe', sła. *bobrina* 'skóra bobra, futro bobrowe'. ~

Od postaci z innym wokalizmem *bebrina*: głuż. *bėbrina* 'mięso bobra' (Pfuhl).

Od *bobrz* (: *bebrz*, *bıbrz*), *bobrovz*, o budowie zob. s. 120—3. W.B.

bobrovz *bobrova bobrovo* 'dotyczący bobra, z bobrem związany, z futra bobra zrobiony, fibrinus, fibri, castoris'

~ pol. od XIII w. *bobrowcy*, czes. *bobrový* (już stczes.), sła. *bobrový*;

sł. *bóbrov* : *bǫbrov*, bułg. *бобров*;

strus. *бобровым*, ros. *бобровый*, ukr. *бобровий*, brus. *бобровы* ~

Od postaci z innym wokalizmem:

1. *bebrovz*: głuż. *bėbrowcy* (Pfuhl); sch. dial. kajkaw. *brėbrow*, bułg. *Бѣброво* NM (BER I 60);

2. *bıbrovz*: sch. *däbrow*, por. es.-bułg. *бѣровина* 'mięso bobra'.

Od *bobrz*, *bebrz*, *bıbrz*. W.B.

bobrovznikz *bobrovznika* pln. 'łowca bobrów, castorum venator'

~ pol. dawne od XIII w. *bobrovnik -ka* 'człowiek ze stanu służebnego zajmujący się bobrami; urzędnik nadworny mający nadzór nad łowami na bobry, łowca bobrów', stczes. *bobrovnik -ka* 'łowca bobrów';

strus. *бобровъникъ* 'łowca bobrów', ros. dawne *бобровник* 'ts.' (Dal), ukr. *бобровник -ка* (u Żel. *бобровник*): *бобровік* 'ts.' (Hrinčenko). ~

Od *bobrovz*, o budowie zob. s. 90—1. W.B.

bobrz : *bebrz* : (płd.) *бѣбрз* 'zwierzę Castor fiber; futerko z niego'

bobrz: ~ pol. *bóbr bobra* 'zwierzę ziemnowodne z rzędu gryzoni Castor fiber', *bobry* pl. 'skórka, futro z bobra', stpol. od XIII w. *bóbr bobru* 'Castor fiber', *bobry* pl. 'rodzaj daniny', dial. *bober bobra* 'Castor fiber', dłuż. *bobr -a* 'Castor fiber', głuż. *bobr -a* 'ts.', cz. *bobr -a* 'ts.' (już stcz.) 'skórka bobrowa, futerko bobrowe', sła. *bobor -bra* 'Castor fiber; skórka bobrowa', dial. też 'jakaś roślina lecznicza';

sł. *bóber -bra* 'Castor fiber', sch. dawne niepewne *bǫbr* 'ts.' (tylko u Mikalji i Stulicja, RJAZ I 466), bułg. *бобър* 'ts.';

strus. *бобръ* 'Castor fiber', ros. *бобръ бобрá* : *бобѣръ бобрá* 'ts.; futerko bobrowe; wydra (Lutra)', ukr. *бобѣръ -брá* (dial. *бѣбр бобрá*) 'Castor fiber; futerko bobrowe', brus. *бобѣръ -брá* 'Castor fiber; futerko bobrowe'. ~

bebrz: ~ sł. *bėber -bra* : *brėber -bra* 'Castor fiber', sch. dial. kajk. *brėber*, dawniej też *brėbir*, *brėbar* 'Castor fiber' (-r- wtórne, pod wpływem -r- wygłosowego), bułg. dial. *бѣбер* 'ts.' (BER I 60), es. późne *бѣбрь* 'ts.';

strus. *бѣбрь* 'Castor fiber', ukr. dial. *бѣбрь* (Srezn. I 47). ~

Na psł. *bebrz* wskazują też nazwy rzek pol. *Biebrza* (: *Bóbr*), ros. *Бѣбрыя*.

głuz. *bēbr* 'Castor fiber', nawiązuje może do lit. dial. *bē'bras*, łot. *bēbrīš* 'ts.' (zob. Osten Sacken IF XXXIII 209). ~

bobras: ~ sch. *däbar-bra* 'Castor fiber' (z dysymilacją por. lit. *dēbras*, *debrūs*, *dābras* 'ts.', Fraenkel LEW 38), bułg. dial. *бѣбъп* 'ts.', por. es.-bułg. *кѣбровина* 'mięso bobra'. ~

Odziedziczony wyraz ie. z reduplikacją, pierwotnie w psł. zapewne temat na -u-. Dokładne odpowiedniki:

**bhe-bhru-* : *bhe-bhro-* : lit. *bēbras* 'Castor fiber', łot. *bēbrs*, strp. *bebrus* 'ts.', łac. *feber*, *fiber* 'ts.', stwn. *bībar* (dziś niem. *Biber*) 'ts.' < ie. **bhe-bhrú-*, korn. *befer* < **bebro-*;

**bho-bhro-* : **bho-bhru-* : lit. *bābras* 'Castor fiber', może też aw. *bawra-m* 'ts.', stind. *babhrú-* 'brunatny', jako sub. 'Ichneumon' (wyrazy aw. i stind. mogą też kontynuować ie. **bhe-bhro-* : **bhe-bhru-*).

Także i psł. *bobro-* może mieć nawiązania ie., zob. Meillet DEL³ 412.

Pierwotne znaczenie wyrazu ie. 'brunatny' (zachowane w stind.). Pierwiastek (tu na stopniu redukcji) ten sam co w lit. *bē'ras* 'brunatny', łot. *bērs* 'ts.', stwn. *bēro* (dziś niem. *Bär*) 'niedźwiedź'.

Trautmann BSW 28—9, Pokorny IEW 136—7.

B.Sz.

bobrzyja *bobrzyja bobrzyje* zach. adi. poss. do *bobrz* 'fibrinus, castoris'

~ pol. przestarz. *bobrzy* (w XVI w. NT), czes. *bobří*, śl. *bobří*. ~

Od *bobrz*.

W.B.

bobul'a 'coś okrągłego, zwłaszcza jagoda, bacca'

~ dłuż. *bobula*, zwykle pl. *bobule* 'owoce, jagody ziemniaków', dial. 'owcze,

kozic, zajęcze bobki, kał', czes. *bobule* 'jagoda', śl. *bobul'a* 'ts.';

sch. *bōbulja* 'jagoda' (RSAN), bułg. dial. *бобулю* pl. 'kukurydza' (BER);

ros. dial. *бобулька* 'owoc ziemniaka' (SRNG). ~

Por. maced. dial. *bobolka* 'jagoda' (Reiter Titov — Veles 151).

Zakłada pierwotne wyjątkowo tylko zaświadczone *boba (sch. *bōba* 'coś małego okrągłego, jagoda'), zob. *bobz*, *bobzka*. O suf. -ul'a zob. s. 110—1.

F.S.

bobz *boba* 'Vicia faba, roślina z rodziny motylkowatych; jej owoce, ziarna (używane dawniej często przez Słowian przy wróżeniu, Moszyński KLS II 1, 379—82)'; 'przedmiot podobny kształtem do ziarna bobu' (zob. przede wszystkim *bobzka*)

~ pol. *bób bobu* 'Vicia faba' (też 'owoc, ziarno') od XV w., o zasięgu geograficznym i synonimach zob. AJK II m. 85, cz. II s. 132—3, Dejna AGK m. 52, dial. też 'fasola, Phaseolus', MAGP VII m. 315, notowane od XVI w., w XV w. *bob kierz* 'drzewo laurowe', połab. *būb būbai* : *būbe* 'Vicia faba', *būzē būb* 'wawrzyn, laur', dłuż. *bob boba* 'Vicia faba; Phaseolus vulgaris', często coll. 'boby, pole bobowe', głuz. *bob boba* 'fasola; wawrzyn, laur', *konjacy*, *swinjacy bob* 'Vicia faba', czes. *bob bobu* 'Vicia faba' od XIV w. (w stczes. wg Gebauera też gen. sg. *boba*), śl. *bōb -u* 'Vicia faba', dial. też 'Phaseolus vulgaris';

śl. *bōb bōba* (dial. *bōp bōba*, Tominec Črni vrh) 'Vicia faba', też coll. dial. 'Phaseolus vulgaris; rodzaj pączka', *kozji*, *ovčji bob* 'kał kozi, owczy, bobki', sch. *bōb bōba* 'Vicia faba' od XV w., dial. 'Phaseolus vulgaris' (timoekie), 'łajno kozie, owcze; jajko raka' (RJAZ, RSAN), *baciti bob*, *vračati*, *gledati*, *pogađati u bob* 'wróżyć', es. *бобъ* 'faba', bułg. *боб бобам бобове* 'Phaseolus vulgaris' (o zasięgu BDA I m. 219), dial. także 'Vicia faba' (Gerov, BDial.

III 41, Ichtiman: *bon bobá*, wg Mladenova BTR też coll. 'owoce bobu', 'ziarna bobu jako środek do liczenia i wrózenia', stąd *лѣдам на боб* 'wróżyć', maced. dial. *bob*, *bon* 'Vicia faba' (Małecki SW 9), 'groch, fasola';

rus.-cs. *кoбъ* 'faba', ros. *боб бобá* (ale dobrze zaświadczona akcentuacja: *боб бобá* pl. *бобá*, Kiparsky Wortakzent 69) 'Vicia faba' (zwykle pl. *бобá*, *рѣсскіе бобá*), dial. też 'Phaseolus', 'wklęsłość na zębach końskich, wskazująca na wiek zwierzęcia; choroba świń, wrzód na języku', *гадамъ на бобax* 'wróżyć', ukr. *бѣ бѣбы* 'Vicia faba', dial. też 'fasola', brus. *боб бѣбы* 'Vicia faba'. ~

Por. pol.-łuz. *bobrz* 'Vicia faba': pol. *bober bobru*, dial. też *bóbr bobru* (Karłowicz SGP, Dejua AGK m. 52, AJK II cz. II s. 133, Szymczak Domaniewek, Tomaszewski GŁ), głuź. *bobr*, *bobjer -rja*, *bobrik* 'Phaseolus; Vicia faba'.

Vicia faba to jedna z najdawniejszych uprawnych roślin ie. Najbliższe odpowiedniki ie. wskazują na pierwotne **bhabhā* czy **bhabo-* f.: stpr. *babo* f. 'Vicia faba', łac. *faba* 'Vicia faba (roślina, owoc); przedmiot podobny kształtem, np. kulka, paciorek; kozie łajno'. W słow. nastąpiła zmiana rodzaju, sch. *bóba* 'coś małego, okrągłego, np. jajko raka; jagoda' to wtórny hipokorystyczny derywat od *bōb* (jak wskazuje akcent, por. *pōpa* hipocor. < *pop*, i chronologia: od XIX w.). — Tu należą może też stwn. *bōna* (niem. *Bohne*), stnord. *baun* 'Vicia faba' < **baunā* (dysymilacja z **bañā*).

Schrader RIA I 159—60, Meillet DEL³ 370—1, Pokorny IEW 106, Trautmann BSW 23, Kluge EW¹⁸ 89, Moszyński PZJP 74. T.Sz. — F.S.

bobъkъ bobъka dem. od *bobъ*, zwłaszcza o przedmiotach małych, kulistych, podobnych do owocu bobu: 'suche łajno, np. owcze, zajęcze'

~ pol. *bobek bobka* 'suche łajno, np. owcze, kozie, zajęcze' (zwykle pl. *bobki*) od XVI w., już w XV w. 'wawrzyn, laur, drzewo lub owoc' dziś dial. kasz., śląskie, u L. też jako dem. od *bób*; dłuź. *bobk -a* dem., głuź. *bobk -a* dem. 'wawrzyn, laur', czes. *bobek -bku* 'suche łajno, np. owcze' (już stczes., też dial.), 'coś małego, kulistego', stczes. *bobek -bka* : *-bku* przede wszystkim 'wawrzyn, laur', sła. *bobok -bku* 'wawrzyn; łajno, np. owcze', dial. też 'ziarenko';

sła. *bobek -bká* (*bōbek -bka*) dem., 'o przedmiotach podobnych, np. jagoda, pączek kwiatu', 'łajno, np. owcze, kozie' (też dial. Tominec Črni vrh: *kūzi bōbk*), sch. *bōbak bōpka* (*bōbak bōpka*) 'Faba minor' (w dawnych słownikach), 'łajno, np. owcze, kozie; jagoda; kuleczka szklana jako ozdoba; ziarenko w różańcu' (RJAZ, RSAN);

ros. *бобок бобка* dem., 'ziarenko bobu', dial. 'pestka owocu jagody', *бобку* pl. 'owoce wawrzynu', ukr. *бобок* dem., *бобку* 'owoce wawrzynu', dial. *бѣбок бѣбка* 'łajno, np. owcze, kozie', brus. *бабкú* 'owoce wawrzynu'. ~

Dem. od *bobъ*.

F.S.

bočiti, bočiti se bočъ (se) 'schodzić na bok, zbaczać' (płn.), 'chylić się bokiem, na bok, nadymać się, pysznić się; patrzeć spode łba, buntować się, sprzeciwiać się, gniewać się, walczyć'

bočiti: ~ pol. *boczyć* od XVII w. 'schodzić na bok, zbaczać, kierować na bok', głuź. *bočić* 'zwracać się na bok, patrzeć z boku, z ukosa; sprzeciwiać się, sprzeczać się' (Pfuhl), czes. *bočiti* 'odwracać się czy zwracać się bokiem, zbaczać z drogi; występować hardo, agresywnie przeciw komu; nadymać się, pysznić się', sła. *bočiti* 'unikać kogo, stronić; schodzić na bok, zbaczać', dial. 'patrzeć spode łba';

sł. *bóčiti -im* 'czynić wypukłym', sch. *bòčiti -im* 'czynić wybrzuszonym, nadymać; wyginać na kształt łuku; bósć, kłuć w bok' (RSAN);

ros. *бoчить бoчy бoчyиш* 'chylić, obracać na bok; przychyłać się na bok; schodzić na bok, zbaczać' (też dial., SRNG), ukr. *бoчyти бoчy бoчyти* 'schodzić z drogi, zbaczać', dial. bojk. *бoчyти* 'bić się, o zwierzętach' (Slav. Leks. 91), brus. u Nosoviča *бoчyиш* 'zbaczać z drogi, schodzić z właściwej linii; przekraczać reguły, konwencje'. ~

bočiti se: ~ pol. *boczyć się* 'gniewać się na kogo, stronić od kogo, dąsać się' od XVII w., już w XV w. 'sprzeciwiać się, buntować się', XVII w. 'boki nadymać, nadymać się, puszyć się', dial. 'patrzeć spode łba, o krowach i wołach, gdy chcą kogo pobóścić' (Karłowicz SGP, Kucala PSM 79), głuz. *bočiti so* 'przytulać się, przypochlebiać się; przechwalać się, chępić się; gniewać się, dąsać się na kogo, boczyć się na kogo', czes. *bočiti se = bočiti*, stezes. od XIV w. *bočiti se* 'skłaniać się, przychyłać się bokiem; występować przeciwko komu, buntować się', dial. *bočiti sa* 'patrzeć spode łba, np. o krowach, gdy chcą pobóścić; krzywić się na kogoś' (Bartoš DSM, Malina Místfice, Lamprecht Opava), śl. *bočiti sa* 'chylić się na bok', dial. *bočić se boču se* 'patrzeć spode łba' (Buffa Dlhá Lúka);

sł. *bóčiti se* 'wybrzuszać się (sich bauchen)', *deska se boči* 'deska się paczy', sch. *bòčiti se* 'opierać się, sprzeciwiać się' (od XIII w., RJAZ), 'krzywić się, zginać się', 'kłócić się, sprzeczać się; walczyć, mocować się; pysznić się, puszyć się; wyróżniać się swoją wielkością; opierać się bokiem; iść bokiem przygotowując się do walki' (RSAN), bułg. dial. zach. *boči ce* 'patrzy na boki, bokiem' (BER I 64);

ros. *бoчyться* 'schodzić na bok, zbaczać', dial. 'stronić od kogo; być ważnym, chępić się' (SRNG), ukr. *бoчyтyся* 'schodzić na bok, zbaczać', dial. 'przychylać się na jedną stronę; patrzeć spode łba, nieprzychylnie, złościć się, gniewać się' (Żel., Hrinčenko; Slav. Leks. 91: bojk.). ~

Denominativum od *bodz*. Większość ze znaczeń rozwinęło się na gruncie poszczególnych języków słow. T.Sz. — F.S.

bodl'ь *bodl'a* 'kłująca, mająca kolce roślina (zwykle oset), Carduus'

~ czes. dial. zach. moraw. *bodle* f. pl. 'iglowie, szpilki' (Bartoš DSM);

sł. *bòdelj -dlja* 'kolec, igła' (np. *ježeви bodlji*), sch. dial. *bòdalj bòdlja* 'rodzaj trawy, może oset' (wg Vuka czarnogórskic), cs. *бодль* 'cierń, kolec' (Miklosich LP, Srezn.), bułg. dial. *бодѣл -лѣ : бодлу* 'ts.' (Mladenov BTR), rodopskie *бòдел, бòдѣл* 'ts.' (BDial. II 130). ~

Por. wskazujący też na pierwotne *bodlъ derywat z suf. *-akъ*: pol. dawne XV—XVIII w. *bodlak* 'roślina kłująca (może oset)', dłuż. dial. *bodlak* 'oset', czes. *bodlák* 'ts.' od XIV w., śl. *bodliak* 'ts.', bułg. *бодлак* bot. (BER I 62), ros. *бодлак* 'śliwa, tarnina, Prunus spinosa; kruszyna, Rhamnus frangula', 'roślina Aegilops' (tylko Dal i SIAN; nie notowane przez SRNG), ukr. dial. *бодлак, бодлак* 'oset' (Hrinčenko, Makowiecki Sł. bot. 79).

Z cs.: rumuń. *bodl* 'oścień' (< *бодль* z metatezą, Mihăilă Impr. 50—1, BER I 62).

Nomen instrumenti od *bosti bodq* z suf. *-l'ь* (element wokaliczny między *-d-* i *-l-* wtórny), o budowie zob. s. 105—6. T.Sz.

bodz *boda* 'ukłucie', 'śląd od ukłucia'

~ pol. dial. kasz. *bód bodu* 'uderzenie rogami', przestarz. *bód boda* 'róg' (Sychta SK), czes. *bod* 'punkt, kropka', 'mała część płaszczyzny', stezes. XV w. *bod* 'ukłucie', śl. *bod* 'ts.', 'kropka, punkt';

sł. *bōd* (SSKJ *bōd bōda* : *bōda*) 'kłucie (rodzaj choroby)', sch. *bōd* 'ukłucie igłą; rodzaj ściegu' (Vuk), 'bagnet', 'kłucie (np. w piersiach)', 'punkt' (RSAN), bułg. *bod* pl. *bōdose* 'ukłucie; ostrze, szpic; ściąg', 'śląd od ukłucia, punkt', maced. *bod* 'kolec, szydło, szpic; ukłucie; punkt'. ~

Nomen actionis od *bosti bodq*, o budowie zob. s. 58—9. T.Sz.

bodь *bodzve* dial. pld. 'rodzaj żelaznych widełek używanych do łowienia ryb, oścień rybacki'

~ sch. dial. *bōdva* 'trójząb rybacki' (u Vuka ze Slavonii, w RJAZ też z Serbii; wg RSAN 'widełki z dwoma lub trzema zębami do łowienia ryb'), bułg. dial. *bōdva* 'trójząb do łowienia ryb' (zob. AJK VI cz. II s. 93). ~

W tym samym znaczeniu: pol. dial. kasz.-śl. *bodarze* pl. tant., *bodarz* m., *bodarza* f. (Ramułt, Lorentz PW, SiW, AJK VI m. 266), w AJK VI cz. II s. 93 też sła. *bodlica* i sch. *bōdila* 'ts.'

Do psł. *bodь -zve* sprowadza się też zapewne ros. dial. archang. *bōdśá*, *bōdovśé* 'нижний венец, прогон, основа сруба' (Dal, stąd SRNG).

Od *bosti bodq*. T.Sz.

bodyl'ь *bodyl'a* 'przedmiot kłujący, ostry, kolec, cierń'

~ pol. dial. kasz. *boděl -a* pl. *boděle* 'palec' (wg Sychty przestarz.; por. pol. dawne *badel* s. v. *badyl'ь*);

sł. *bōdilj* 'zapalenie płuc', sch. *bōdilj -ilja* 'ostrze, ostra, kłująca część przedmiotu' (RSAN), dial. *bōdilje* n. 'kłująca trawa' (RJAZ), bułg. *bōdila* 'kolec, cierń', 'oset';

ros. dial. *бодыль* 'łodyga rośliny' (może z *bodyl'ь*, Vasmer REW I 136). ~

Por. *badyl'ь*.

Nomen instrumenti od *bosti bodq*, o budowie zob. s. 112. T.Sz.

bodьcati *bodьcajo* pld. 'lekko, często kłuć'

~ sł. *bōdcati -cam* 'wystawać, wyrastać, o włosach, trawie' (Plet.), sch. *bōcati -cām* 'lekko kłuć, zgać' od XVII w., bułg. dial. *bōcam -cam* 'lekko kłuć czymś ostrym', maced. *bōca* 'lekko kłuć; drażnić, dokuczać'. ~

Por. przypadkowy zapewne homonim ros. dial. *бōцать -цаю* : *бōцать -цаю* 'bić, grzmocić' (SRNG).

Nowsze deminutywne czasowniki:

1. sł. *bōdckati -kam* 'sticheln' (Plet.), sch. *bōckati -kām* 'lekko i często kłuć; drażnić, dokuczać; szczypać' od XVII w., bułg. pot. *bōckam -kam* 'lekko kłuć, dźgać', maced. *bōcka* 'ts.; drażnić, dokuczać', dial. 'wciskać, wpychać' (Małeck SW).

Por. ros. dial. *бōцкать* 'bić, grzmocić' (SRNG);

2. sł. dial. *bōdkati -kam* 'lekko kłuć' (Plet.), sch. *bōtkati -kām* 'ts.' (RSAN), bułg. *bōdkam* 'ts.'

Dem. od *bosti bodq*, o budowie zob. s. 49—50. Dokładny odpowiednik: łac. intensivum *fodicō* 'kłuć, przebijać, przesywać; dręczyć, martwić kogoś'. Georgiev VBE 10, BER I 70. W.B.

bodьca *bodьca* 'ostry przedmiot, kolec', 'zaostrzony kij, oścień do popędzania bydła'

~ pol. *bodziec -dźca* 'ostry przedmiot służący do przebijania, do kłucia; kolec, ostroga' od XVI w., w XVI w. 'zaostrzony kij, oścień do popędzania bydła' (SP XVI IBL), dziś głównie w znaczeniu przen. 'czynnik wywołujący reakcję organizmu; zachęta podnieta' od XVI w. (stąd ukr. dial. *bōdycь -dycь* 'podnieta, pobudka, motyw', Żel.; już w XVII w. w znaczeniu 'kolec', Tym-

čenko), czes. *bodec -dce* 'grot, szpic; kolec', 'oset', stczes. już w XIV—XV w. *bodec -dce* 'jakaś część wozu lub rzędu końskiego' (Gebauer Sl.), sła. *bodec -dca* 'ostrzy, zwykle okuty grot', dial. 'jakiś drążek wiszący u wagi wozu' (Kálal);

sła. *bódec -dca* (SSKJ *bódec : bódec -dca*) 'kolec (rośliny, zwierzęcia)', 'klucie', dial. np. bot. 'Ononis spinosa, wilżyna ciernista', styryjskie *bodci* pl. 'nasadka pióra ptaków, szypulka', sch. *bōdaco bōca* (wg RMat. gen. *bōca*) 'rodzaj noża', 'klucie (jako objaw choroby)' (to od XVI w., RJAZ), ludowe (Vuk) 'wół, który moeno bodzie', bułg. dial. *bōdēy* 'preł z ostrzem do popędzania wołów', 'śląd od ukłucia, punkt', 'podnieta, zachęta' (Mladenov BTR); rus.-cs. *бодяцъ* 'stimulus' (Miklosich LP z Beryndy), ros. dial. *bodēy -dyá* 'przedmiot, którym się bodzie, klucje', 'kolec; ostroga koguta; ostroga; cieriń', bot. 'oset, Carduus nutans' (Dal, SRNG). ~

Od *bosti bodō*, o suf. -*ьec* zob. s. 99—101. Dokładny odpowiednik w lit. *badikas* 'ten, kto bodzie (się)' (Trubačev ESSJ 41). T.Sz. — F.S.

bogatēti bogatējo 'stawać się bogatym, ditescere'

~ pol. *bogacieć bogacieję* od XVI w. (też dial. np. sli. *b*ogaceo -eja*, Lorentz PW), głuź. *bohacéć* (Pfuhl), czes. przestarz. *bohātēti* 3 pl. -*ěji*, sła. *bohātiet'*; sła. *bogatēti -tīm*, stsch. z XIV w. *bogatēti*, z XVII w. *bogatjetī bōgatīm* (RJAZ), ses. *БОГАТЯТИ -ТЯМ*, bułg. rzadkie *богатѣя -мѣю*, maced. *богатеј (се)*; strus. *БОГАТЯТИ БОГАЦЮУ*, ros. *богатѣть-мѣю-мѣюу*, ukr. *богатити-мію-міюу*, dial. *богатити-мію-міюу* (Žel., Hrinčenko), stokr. XVII—XVIII w. *богатити* *богатити* (Тумчєнко), brus. *багацѣць* (BRS), dial. *богацѣць -цѣю* (Nosovič). ~
Od *bogatъ*, o budowie zob. s. 47. T.Sz.

bogatiti bogat'ō 'zrobić bogatym, ditare, locupletare', **bogatiti se** 'stawać się bogatym, ditescere'

~ pol. od XV w. *bogacieć (się) bogacieć (się)* też dial. np. kasz.-sli. *b*ogacēo (sq)*, Lorentz PW, Syhta SK, dłuź. *bogašis -šim*, głuź. *bohacé bohacé*, czes. przestarz. *bohātiti* od XIV w. (stczes. *bohātiti -cu -tiš*, Gebauer Sl.), sła. *bohātiti'* (Isačenko SRS), zwykle z pref. np. *obohātiti'*, *obohātiti' sa* (SSJ); sła. *bogātiti (se) bogātīm (se)*, wg SSKJ *bogatiti -tīm*, sch. *bōgatiti -tīm* od XVI w., *bōgatiti se* od XVII w. (też u Vuka), ses. *БОГАТЯТИ СЯ -ШТЯ СЯ*, cs. też *БОГАТЯТИ -ШТЯ*, bułg. *богатѣ -міюу*, maced. *богати (се)*; strus. *БОГАТЯТИ БОГАЦЮУ*, ros. przestarz. *богатитъ богачу богатитиу, богатитиуся*, ukr. dial. *богатити богачу -міюу* od XV w. (Žel., Тумчєнко), *богатитиуся* (Hrinčenko), stokr. XVII—XVIII w. *богатитиуся* (Тумчєнко), brus. *абагацѣць -чу -цѣю*, dial. *багацѣць -чу* (Nosovič). ~
Od *bogatъ*, o budowie zob. s. 57. T.Sz.

bogatъ 'posiadający znaczny majątek, zamożny, majątny', 'obfitujący w co, mający dużo czego, obfity, dives'

~ pol. *bogaty* od XIV w. (też dial. np. MAGP IX m. 446), sli. *b*ogatī* (Lorentz PW), dłuź. *bogaty*, głuź. *bohaty*, czes. od XIV w. *bohātý*, sła. *bohātý*;

sła. *bogāt -āta* (SSKJ *bogāt, bōgat āta*) od XVI w. (Megiser 1592), dial. rezjańskie *boγātī* (Slav. Leks. 204), sch. *bōgat* od XIII w., ses. *БОГАТЪ*, bułg. *богатъ*, maced. *богатъ*;

strus. *БОГАТЪИ*, ros. *богатыи* (dial. np. adv. *богато* 'dużo', SRSO), dial. *богатыи* 'wspaniały, znakomity; piękny, dobry', 'obfity' (SRNG, Melničenko Jaroslavl), 'zrobiony z dobrego materiału' (Sl. Rjazan.), ukr. *багатий* od

XVIII w. (-a- < -o- drogą asymilacji, Rudnyčkyj ED 47), dial. *bozámuit* (np. Slav. Leks. 85, Hrinčenko), w XVII—XVIII w. *сoгaтъ, сoгaтъи* (Tymčenko), brus. *bozámny*. ~

Ze słow.: lit. *bagótas*, lot. *bagáts* 'ts.' (Fraenkel LEW 29, inaczej Trautmann BSW 23 uważając wyrazy bałt. za rodzime).

Od *bogz* 2. Pierwotne znaczenie 'obfitujący w dary, szczęśliwy', por. paralelny rozwój znaczeniowy w łac. *dives*, *fortúnatus* (Schulze KZ XLV 190, Meillet SC 353, 508, Vasmer REW I 98—9, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 5, 356—61). — Zob. *u-bogz sz-boż-tje*.

bogatzь bogatca dial. zach. i pld. 'człowiek bogaty, bogacz, dives'

~ stpol. wyjątkowe z pol. XV w. *bogaciec* (tylko w zapisie *bogaczczu*, zob. ostatnio Reczek JP LI 177—9, por. Ostrowska ib. 182—4), dłuż. *bo-gašo -ca* (Muka, Šwjela), czes. *bohatec -tce* od XIV w. (stczes. *bohatec -teč*, Gebauer Sl., Flajšhans Klaret), sła. tylko u Loosa *bohatec*;

sł. *bogátec -tea* (Plet.; wg SSKJ dial. *bogátec -tea*, też dial. np. u Tominca Črni vrh), sch. przestarz. *bogatac bogaca* od XVI w. (BJAZ, BŠAN; Vukovi nie znane), cs. *богатырь* (Miklosich LP). ~

Por. ros. dial. *богамѣхуи* 'bardzo bogaty' (SRNG).

Od *bogata*, o suf. *-tce* zob. s. 99—101.

T.Sz.

bogz 1. boga 'bóg, deus'

W tym samym znaczeniu: ~ pol. *bóg* gen. *boga*, połab. *bügg*, dłuż. *bog*, głuź. *bóh* gen. *boha*, czes. *bůh* gen. *boha*, sła. *boh*;

sł. *bóg* gen. *bogá*, sch. *bóg* gen. *bōga*, scs. *сoгъ*, maced. *бог*, bułg. *бог* z rdzajnikiem *богом* pl. *богове* : *богу*;

ros. *бог* gen. *бога*, ukr. *бóg* (rzadko *бiг*) gen. *бога*, brus. *бог* gen. *бога*. ~

Obok ie. nazwy rezultatu czynności od rdzenia *bhag-* 'przydzielać' (zob. *bogz* 2) rozwinęło się też paralelne znaczenie nomen agentis 'przydzielający bogactwo, szczęście, dawca, pan, Bóg', zaświadczone oprócz słow. też w stind. *bhāga-* 'przydzielający, dawca, pan, przydomek niektórych bóstw' i w irańskim: awest. *baya-*, stpers. *baga-* 'pan, bóg'. Słow.-irań. wyłączna zgodność znaczenia 'bóg' jest tak uderzająca, że zachodzi możliwość nie tyle pożyczki irań., co wpływu na rozwój znaczenia, por. z tego samego zakresu *svēta*. Byłby to jeden z ważnych argumentów religijnego oddziaływania scytyjskich plemion irańskich na Prastłowian (Rozwadowski Rocznik Orientalistyczny I, 1915, 96—104, Moszyński PZJP 82—92, por. też Mseriane RFV LXV 169, 171—2; przeciwne stanowisko, negujące możliwość wpływów irańskich, zajęli Meillet RS II 66, RES VI 168, Mladenov RES IV 191—2). W związku z tym tłumaczyłby się też zanik starej ie. nazwy *boga deiyo-s*, reprezentowanej np. przez łac. *deus*, stind. *dēvā-*, zachowanej jeszcze w bałtyckim: lit. *diēvas*, stprus. *deivas*. — Por. Meriggi ZbFL VIII 33—44, Trubačev Etim. 1965, 25—31, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 5, 361—3. F.S.

bogz 2. boga 'udział, dola, bogactwo, szczęście'

Rekonstruowane przede wszystkim na podstawie złożzeń i derywatów: *u-bogz*, *ne-bogz*, *sz-boż-tje*, *bog-atz* (zob.). Poza tym, wyparte przez *bogz* 1, zachowane tylko szczytkowo w skostniałych zwrotach:

~ stpol. (np. u Knapkiego) *do boga* 'obficie, pod dostatkiem, co niemiara, bardzo' = czes. *do boha*, sch. *do (zla) boga*, maced., bułg. dial. *da boza*; dłuż. *bog* 'podarunek na Boże Narodzenie': *někomu řědnego boga hobražiš* 'dać komuś piękny podarunek na Boże Narodzenie'; czes. dial. moraw. *na ty bohy* 'na szczęście';

sł. dial. (Biała Kraina) *zlega boga uživa* 'złe mu się powodzi';

ukr. dial. *za malim bógom* 'nieomal,omal ze nie'. ~

Tu też najprawdopodobniej drugi człon nazwy słow. bóstwa *Dad'wbog* (zob.), a więc pierwotnie 'dispensator divitiarum, udzielający bogactwa, szczęścia'.

Ze słow.: lit. *bagà* 'mienie, skarb' (LKŽod.).

Dokładne odpowiedniki w indo-irańskim: stind. *bhāga-* 'udział, dola, bogactwo, szczęście' (: *bhājati* 'przydziela'), awest. *baga-*, *baya-* 'udział, (dobry) los'.

Rozwadowski Rocznik Orientalistyczny I, 1915, 104; Hujer LF XLVI 185—7, Moszyński KLS² II 1, 400, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 5, 356—7.

Por. *bogz* 1.

F.S.

bogz 3. *boga*, *bogo* adi. 'biedny'

~ sł. dial. rezjańskie *bōyi*, *bōgi*, *bōgs* 'biedny' (Slav. Leks. 204—5; por. u Bohoriča 216 *bozi* 'miseri');

ros. dial. archang. *бóуи* adi. i *бóуи -оо* m. w znaczeniu subst. 'ubogi' (SRNG). ~

Por. w licznych derywatach: czes. dial. moraw. *božátko* 'niebożátko, biedactwo', sł. *bōžec -žca* od XVI w. (Megiser 1592), *ubōžec* 'biedny' od XVI w. (ib.), dial. rezjańskie *būžac*, *būžac* 'ubogi' (Slav. Leks. 206), styryjskie *bōgec* *bōgea* 'ts.' (Plet.), sch. *bōžjāk* 'zebrak; nieszczęśnik', *bōgac* *bōkca* (wg Vuka z Chorwacji) 'kaleka, człowiek ułomny', 'zebrak', *bōgālǝ* 'kaleka, człowiek ułomny' (Vuk), wg RMat. też 'biedak, zebrak', dial. *bogalija* 'zebrak' (Elezović Kos.-Met.), bułg. dial. *бóжек* 'ts.' (RBKE), u Gerova też *бóжак* 'kořto ppoçi za Boga ta ce xpam', dial. *бóж'ак* 'mnich zbierający datki na klasztor' (BDial. I 243), maced. *божјак* 'zebrak'.

Występujące w dłuż. *bogi* 'biedny', głuź. *bohi* 'ts.' najprawdopodobniej jednak wtórne z *hu-bogi*, *w-bohi* z zanikiem przedrostka (zob. Mucke HLF 134).

Adi. od *bogz* 2. Co do kontrastowości znaczeń por. *bolg* 1.—2., *gřdž*, *grožnž*, łac. *sacer* 'święty, poświęcony': 'przeklęty' (inne przykłady zob. Pete Diss. Slav. II 21—2). Sadnik — Aitzetmüller VWSS 360 przyjmują dekompozycję z *ubogz*, *nebogz*. T.Sz.

bogyn'i 'bóstwo rodzaju żeńskiego, dea'

~ pol. od XV w. *bogini*, w XVI w. też *boginia* (to dziś rzadkie i żargonowe), ludowe *boginka*, *bogunka*, *bogienka* 'istota mityczna, nimfa, rusałka' (zob. Moszyński KLS² II 599—600, 697), już w XVI w. *boginka* wodna 'nimfa, rusałka' (SP XVI IBL), głuź. *bohinja*, czes. *bohyně*, stczes. od XVI w. też *bohyni*, dial. na Morawach *bohynja* także 'wróżka', sł. *bohynja* też 'czarownica, wróżka', dial. także *bohina*, *bohinja* 'jakiś motyl' (Vážný JMSN 85);

sł. *boginja*, *bōginja* też 'wróżka', 'jakaś zielona gąsienica z rożkiem', sch. *bōginja* od XVII w., ses. Supr. *богѣни*, bułg. *богиня*, maced. *богиня*;

rus.-os. już w XI w. *богѣни*, ros. *богиня*, ukr. *богиня* od XV w. (Тумченко), brus. *багиня*. ~

Od *bogz* 1. z suf. *-yn'i*, o suf. zob. s. 139—41.

Machek ES² 59.

T.Sz.

bojati się 'doznawać uczucia strachu, lękać się'

~ pol. *bać się boję się*, stpol. w XIV—XV w. *bojęć (się)*, *bać (się)*, dial. *bać*, *bojać się bojęć się*, *boić się* (formy z kontrakcją pld.pol., ustalone już na

początku XV w., Nitsch SPAU XLV 14, Winklerówna JP XXXI 29—32), kasz. *bojec są* (Sychta SK, Lorentz PW), połab. *bet* (*bēti < *bojēti z omyłkowym zapewne opuszczeniem przez przepisywacza zaimka zwrotnego, Lehr-Splawiński, Polański SE 31), *būji-se* 3. sg. praes. 'boi się', dłuż. *bójaš se*, głuź. *bojeé so*, dial. *bójaé se* (Michalk Neustadt), w r. 1597 *bojaé so* (Stachowski Warychiusz), czes. *báti se bojím se*, dial. *bát se bójím se* (np. Bartoš DSM, Malina Mistrice, Gregor Slav.-buč.), stczes. już w XIV w. *báti se*, sła. *bát' sa*, dial. *bojal' sa* (Kálal), *bat' se*, *bac se* (Sipos Bükk-Gebirge);

sł. *báti se*, *bojím se* : *bojáti se*, dial. rezjańskie *bojat se* (Slav. Leks. 205), sch. od XIII w. *bójati se bójím se*, ses. *БОЯТИ СЯ*, bułg. *боя се* aor. *боях се*, dial. *бóяа се* (Ichtimańskie, BDial III 41), maced. *bojam се*;

strus. *БОЯТИСЯ БОЮСЯ*, ros. *бояться боюсь боишься*, ukr. *бояться боюся боїшся*, brus. *боіцца боіюся боішся*. ~

Praesens *bojō se* oparty na pierwotnym perfectum (podobnie w kilku innych czasownikach wyrażających stan z inf. na *-ēti*, praes. *-i-* zob. *bolēti*, *gorēti*, *polēti*. Por. gr. *δειδω* 'bać się' stare perf. z *ḡé-δφοι-α), Frisk GEW I 354. Wokalizm w inf. *bojati se* jak wskazują dane bałtyckie wtórny, pod wpływem czasu teraźniejszego. Pierwotne znaczenie więc 'popaść w strach, być w strachu'. Najbliższe odpowiedniki ie.: stind. *bháyate* 'boi się', perf. *bibháya*, *bibháya* (por. oparty na perf. praesens *bibhēti* 'boi się'), lit. *bijótis* *bijaũs* 'lękać się, bać się' : *bijóti* *bijaũ* 'ts.', lot. *bijátiels* : *biját* 'ts.', *bítiels*, *bístuos* 'ts.'

Zubaty Studie I 1, 79—90 (przyjmujący też pokrewieństwo z *biti*, podobnie Ljapunov Izv. XXXI 35—7: w *biti* podstawowe znaczenie przechodnie, w *bojati se* perfektowe znaczenie rezultatu działania), Trautmann BSW 24, van Wijk RES IX 238—9, Stang BSV 24, Kuryłowicz IC 82—3.

T.Sz. — F.S.

bojaznъ *bojazna bojazno* 'bojaźliwy, lękliwy, timidus, pavidus', dial. ptn. też 'budzący lęk, straszny, horrendus'

~ stpol. XV—XVI w. *bojazny* : *bojaźny* 'lękliwy, bojaźliwy, tchórzliwy', w XVI w. u Mącz. wyjątkowo 'straszny, przerażający', dłuż. *bójazny* 'lękliwy, bojaźliwy, nieśmiały', głuź. *bojazny* 'bojaźliwy, upadły na duchu, tchórzliwy', *bojazna zyma* 'straszne zimno';

sł. *bojēzen* 'bojaźliwy, lękliwy, timidus' (Plet. za Miklosichem VG II 147), sch. od XVII w. przestarz. *bōjāzan -zna -zno* 'bojaźliwy, lękliwy; pełen szacunku, pokory';

ros. pot. *бóязный* 'bojaźliwy, lękliwy', *бóязно* 'strasznie, strach', dial. 'ciężko, przykro; ostrożnie, przezornie' (SRNG), ukr. rzadkie *боязний* 'bojaźliwy, lękliwy', *бóязно* 'strasznie, strach', brus. pot. *бóязна* 'ts.' ~

Stara formacja do *bojaznъ*. Por. nowsze *bojaznyň*: stsch. XIV w. *bojaznyň* 'bojaźliwy, lękliwy', es. *БОЯЗНЫЪ* 'timoris, timidus', stbułg. (Šestodnev) *БОЯЗНЫЪ* 'bojaźliwy, lękliwy', strus. *БОЯЗНЫЪ* (*БОЯЗНЕНЪ*) 'ts.' — Według Skoka ER I 183 sch. *bojāzan* < *bojaznyň, przeciwko czemu przemawia zarówno zasięg formacji *bojaznъ*, jak i jej archaiczność. W.B.

bojaznъ 'strach, obawa, lęk, timor'

~ pol. *bojaźń* od XIV w., dłuż. *bójazń*, dial. *bójaz* (Muka), głuź. *bojazń*, czes. *bázeň* 'strach, obawa', stczes. już w XIV w. *bázn*, *bázn*, *bázeň*, sła. poetyckie *bázeň*, dial. *bojazeň* (Kálal), zob. Melich ZSIPh V 326;

sł. *bojāzen*, sch. od XIII w. *bōjāzan*, w XVII—XVIII w. *bōjāz* (RJAZ), ses. *БОЯЗНЪ*, bułg. *боязнъ*, maced. *bojāzan*;

strus. w XI w. **бѡѡѡнѡ**, ros. *бѡѡѡнѡ*, ukr. *бѡѡѡнѡ*, u Żel. *бѡѡѡнѡ*, brus. *бѡѡѡѡ*, u Nosoviča *бѡѡѡнѡ*. ~

Nomen actionis od *bojati se* (zob.). Por. str. *biāsnan* f. instr. sg. 'ts.' Suf. *-znъ*, jak w *bolēznъ*, *prijaznъ*, scs. *kaja-znъ* : *kajati se*, cs. *čajaznъ* : *čajati*, *govēznъ* : *govēti*. O pochodzeniu tego sufiksu por. ostatnio Vaillant RES XXXVIII 214—5, zob. wyżej s. 118—9. — Trubačev ESSJ 41—2.

T.Sz. — F.S.

bojevati *bojujo* 'toczyć bój, pugnare'

~ pol. od XIV w. *bojować* (też dial., Lorentz PW), dłuż. przestarz. *bójo-waś -ujem*, czes. *bojovati -juji*, stczes. *bojovati* : *bojěvati*, śl. *bojovat'* :

śl. już u Megisera 1592 *bojevati -ujem*, sch. od XVI w. *bojěvati bójujēm*. ~

Por. ukr. *боювати* 'walka, bój' (Żel.).

Od *bojъ*, o budowie zob. s. 48.

F.S.

bojevnъ zob. **bojъnъ**

bojisko zob. **bojišče**

bojišče : dial. pln. **bojisko** 'miejsce boju, locus pugnae', 'miejsce, gdzie młóca zboże, klepisko, area'

bojišče : ~ pol. dial. kasz. *b^ooišče* 'klepisko' (Lorentz PW), czes. *bojiště*, stczes. od XII w. przede wszystkim *bojišče* 'locus pugnae', śl. *bojište* 'ts.' ;

śl. *bojišče* 'ts.', sch. *bōjište* 'ts.', 'miejsce tarła ryb', bułg. dial. *бѡишче* (BER I 51 bez podania znaczenia), maced. *бѡиште* 'locus pugnae' ;

strus. *бѡишче* 'ts.', ukr. *бѡишче* 'ts.', 'bitwa, bój' (Hrinčenko), u Żel. *бѡишче* 'klepisko', 'walka', dial. 'klepisko' (Stieber AJŁemk. m. 17, Dzendzelivskij UZLP 22). ~

Por. pol. dial. kasz. *b^ooiēvišče* 'locus pugnae' (Lorentz l. c.), czes. przestarz. *bojoviště* 'pole bitwy', ukr. *бѡѡишче* 'ts.' (Żel.);

bojisko ~ pol. od XVI w. *boisko* 'locus pugnae', 'klepisko' (o zasięgu w dial. zob. Małecki — Nitsch AJPP m. 64, Nitsch WP II 62—4, Dejna AGK m. 542, Kucala PSM 134), dziś też 'równy, ubity teren przeznaczony do zajęć sportowych', śl. *bojisko* 'locus pugnae', dial. 'klepisko' (Buffa Dlhá Lúka);

ukr. *бѡиско* 'klepisko', 'walka' (Żel.), dial. *boisko*, *бѡішкѡ* 'klepisko' (Hrinčenko, Stieber AJŁemk. m. 17, Dzendzelivskij l. c.). ~

Por. z rozszerzonym suf.: pol. już w XV w. *bojewisko*, dziś dial. np. *bojevišk^o* 'klepisko' (Tomaszewski GŁ), od XVI w. *bojowisko* 'klepisko', 'miejsce bitwy', dial. np. kasz. *b^ooiōvišk^o* 'pole bitwy' (o zasięgu w dial. znaczenia 'klepisko' zob. Nitsch WP II 62—4, Dejna l. c., tu też *bojowie* 'klepisko'), ukr. *бѡѡѡишкѡ* 'pole bitwy' (Hrinčenko).

Nomina loci od *bojъ*, o suf. *-išče*, *-isko* zob. s. 95—7.

K.H. — F.S.

bojъ *boja* 'bicie; bicie się, walczenie, walka', *biti bojъ* 'walczyć'

~ pol. *bój boju* 'bicie się, ścieranie się walczących stron; walka, bitwa' od XIV w., dial. np. kasz. *bój boju* rzadko 'bójka; bitwa, walka' (Sychta SK; por. stpol. w XVI w. 'bójka', SP XVI IBL), stdłuż. XVI w. (Jakubica) *bój* 'bitwa, walka', głuż. *bój boja* 'ts.', czes. *boj -e* 'ts.' od XIV w., śl. *boj -a* 'ts.', dial. *boj bije proti nemu* 'prześladuje go' (Kálal);

śl. *bój bója* (też SSKJ) 'walka, bitwa' od XVI w. (już Megiser 1592), sch. *bōj bōja* (czakaw. *bōj bojä*) 'ts.' od XIV w. (w XVI—XVIII w. też 'wojna'), u Vuka również 'bicie', u Megisera r. 1603 *boj biti* 'walczyć, confligo', cs. *бѡи* 'bicz, flagellum', 'bitwa, pugna', scs. Supr. *бѡи* 'mord, morderstwo', bułg. *бѡй боеѡ* (u Gerova *бѡѡѡ*) 'bicie, cios' (też dial. 'bicie, ciężki', np. BDial.

I 68, II 71), 'bitwa, walka', dial. 'wojna' (BDial. I 207 z ok. Płowdiwu), maced. *boj* 'bitwa, walka';

strus. *сои* 'bitwa, walka; bitka, bijatyka', ros. *бóй бóя* (o akcencie Kiparsky Wortakzent 87—9) 'bitwa, walka; bicie' (też dial. np. Sl. Rjazan., SRNG), 'tłuczenie' (np. *бои nocыды* 'tłuczenie naczyń'), dial. także w innych znaczeniach, np. 'miejsce w rzece z silnym prądem; miejsce na brzegu, gdzie uderza prąd rzeki' (SRNG), ukr. *бiй бiю* 'bitwa, walka' od XV w., 'bicie' od XVI w. (Tymčenko), brus. *бóй бiю* = ros. *бои*. ~

Nomen actionis do *biti*, o budowie zob. s. 58—9, dial. dial. ros. też nomen agentis *бои* 'walczący na pięści, pięściarz', 'śmiały człowiek', 'silny prąd rzeki' (SRNG). T.Sz. — F.S.

bojъ : pñ. **bojevъ** adi. od *bojъ*

bojъ: ~ pol. w XVI w. *bojny*, czes. od XV w., dziś przestarz. *bojný*;

slę. *bójen -jna*, sch. *bójni, bóján* od XV w., bułg. *бóен -йна*, też dial. (Stojkov Banat);

ros. *бóйный* (Dal), dziś tylko *-бóйный*, ukr. *бóйний* (Hrinčenko, Żel.), brus. *бóйный* (Nosovič). ~

bojevъ: ~ pol. od XV w. *bojowy*, głuź. *bojowy*, czes. od XIV w. *bojový*, śla. *bojový*;

ros. *боесóй*, u Dala też *боёый* (z ros.: sch. *bòjevi*, bułg. *боеси*), ukr. *боюсiй* (Hrinčenko), *боесiй* (Żel.), brus. *баяви*. ~

Por. nowsze zach. i pñd. *bojevъ*: stpol. w XV—XVI w. *bojowny*, czes. od XV w. *bojovný*, w XVI w. też *bojovni*, śla. *bojovný*; slę. *bójeven -vna*, sch. *bójovni* : *bójevni*, *bójevan* : *bójovan*.

Od *bojъ*, z suf. *-ънъ, -овъ*.

K.H. — F.S.

bokъ *boka* 'prawa albo lewa strona a) tułowia człowieka lub zwierzęcia, b) przedmiotu lub określonej przestrzeni; zewnętrzna strona bryłowatego przedmiotu, krawędź, łatus'

~ pol. *bok -u* 'łatus', stpol. (gen. sg. też *boka*) *bok góry* 'zbocze, pochyłość' (SP XVI IBL, dziś kasz., Ramułt), dial. *bok* również 'biodro' (MAGP II m. 93, cz. II s. 140: pñ. Śląsk, Kaszuby), *boki* 'boczne deski wozu' (Tomaszewski GŁ), dłuż. *bok -a* 'łatus' (też dial., Fasske Vetschau), 'piersz kobieca', głuź. *bok -a* 'łatus' (też dial., Michalk Neustadt), czes. *bok -u* 'łatus; biodro; zbocze, stok (góry)', wg Bartoša DSM wyraz wychodzi z użycia w czes., trzyma się jednak na Morawach w znaczeniu 'łatus', dial. także *boky wozu* 'część wozu' (Bartoš l. c., Hruška DSCh, Malina Místřice), stczes. *bok -a* : *-u* 'łatus', śla. *bok -a* : *-u* 'łatus', dial. 'stok, zbocze';

slę. *bók bóka* (też o wybrzuszonym boku okrętu, naczynia), 'stok, zbocze', sch. *bók bóka* 'łatus' od XIII w., też 'część ciała między żebrami a kością biodrową; biodro; burta okrętu; zbocze, stok góry', es. *бокъ* 'łatus; cavitas', bułg. dial. *бок* 'bok ciała' (BER I 64), 'szpunt, czop w beczce' (Gerov Dop.: pñ.-zach.), maced. *бок* 'łatus';

rus.-es. *бокъ* 'lewy albo prawy bok ciała, szczególnie jedna albo druga strona brzucha między żebrami a biodrem, łatus, femur', 'flanka, skrzydło wojska', ros. *бóк бóка* 'łatus', dial. (gen. sg. też *бóкы*) także 'burta łodzi; brzeg, strona rzeki; łono' (SRNG), ukr. *бiк бiкы* 'łatus', też 'strona' (zob. Stieber AJŁemk. V m. 234), 'brzeg, np. rzeki, jeziora' (Hrinčenko), brus. *бóк бóкы* : *бóка* 'łatus', też szerzej 'strona', 'spad dachu'. ~

Etymologia niepewna. Mladenov EPR 40 zestawiał z ang. *back* 'grzbiet, plecy', stwn. *baħ*, stnord. *bak* też 'strona odwrotna' (wg Klugego EW¹⁸ 43

do ie. **bheg-* 'giąć, zginać, robić wypukłym'). — Trudności znaczeniowe kwestionują zestawienie Zupitzy KZ XXXVI 234 z łac. *baculum* 'kij, laska', gr. βάκτρον, stir. *bacc* 'hak, krzywa laska' (o wyrazie celt. p. jednak Pokorny IEW 93). Pierwotnym znaczeniem ps. *boks* miałoby być 'żebro, wygięta kość' (Preobrażenskij ES 34).
T.Sz. — F.S.

bolboliti *bolbol'o* 'mówić niezrozumiale, niejasno, bełkotać; mówić nie do rzeczy, paplać, pleść, bredzić'

~ czes. *bláboliti* 'bajać, paplać, bredzić, pleść brednie; gaworzyć; majaczyć (w gorączce)', sła. *blábolit'* 'mówić niezrozumiale, bredzić (w gorączce, agonii)';
bułg. dial. *блaбoлa* 'szemrać, bulgotać; mówić cicho, niejasno, bełkotać';
ros. *балабoлoмь -oлo -oлoмь* 'paplać, pleść, mówić głupstwa', dial. też 'stukać, dzwonić, brzęczeć; plotkować, roznosić wieści; wałęsać się, próżnować; źle chodzić, o zegarze' (Dal, SRNG, Slovar' Urala): dial. *бeлeбeлoмь* 'pleść bzdury'. ~

Por. wtórne nomen actionis: czes. *blabol*, *blábol -u* m. 'bełkot, bełkotanie, paplanie'.

Dźwkn. Ten sam pierwiastek co w *bolb-otati* (tu odpowiedniki ie., por. szczególnie stind. *balbalā-karoti* 'jąka się'), *bolb-oniti*, *bolb-ositi*.

Zubatý Studie I 1, 201—5, Berneker SEW 69, Vasmer REW I 44.

T.Sz. — F.S.

bolboniti *bolbon'o* dial. pln. 'pleść niedorzeczności, paplać, bujać', wsch. przede wszystkim 'brzęczeć, dzwonić'

~ czes. *bláboniti*: *bláboniti* 'bajać, paplać, pleść brednie';

ros. dial. *балабoнoмь -oнo -oнoмь* 'stukać, brzęczeć, dzwonić; silnie dzwonić, bić w dzwony; szybko mówić, trajkotać, paplać, pleść niedorzeczności; głośno płakać, plotkować, rozgłaszać wieści; wałęsać się, próżnować; kraść',
ukr. dial. *балабoнoмь -oнo -oнoмь* 'dzwonić, brzęczeć, np. dzwoneczkami, grzechotką' (Hrinčenko), brus. *балабoнoмь* 'dzwonić, brzęczeć; paplać, pleść bzdury'. ~

Wtórne nomen agentis: ros. dial. *балабoн* 'papla, gaduła' (Vasmer REW I 44), brus. *балабoн* 'ts.'

Por. ros. dial. *бeлeбeнoмь* 'pleść bzdury', ukr. *бeлeбeнoмь* 'paplać, bajać' (Hrinčenko), bułg. dial. *бaлбyнoмь ce* 'pluskać się w wodzie' (BDial. I 70).

Dźwkn. Ta sama rodzina co *bolb-oliti*, *bolb-otati* (zob.).

Sadnik — Aitzetmüller VWSS 121—2.

F.S.

bolbotati *bolbot'o* dial. zach. 'niewyraźnie, niezrozumiale mówić, bełkotać, mamrotać; pleść niedorzeczności, paplać'

~ pol. dial. kasz. *blob*otac -ocą* 'bulgotać przy gotowaniu się, kipieć, wrzeć; niewyraźnie mówić', dłuż. *blobotaś -ocu* 'wrzeć, kipieć, bulgotać; szemrać (o płynącej wodzie); bełkotać, jąkać się, mówić niewyraźnie', głuź. *blobotać -ota*: *-oce* 'bełkotać, jąkać się' (u Pfuha: 'wydawać dźwięki blo blo!'), 'migać się, o świetle', czes. dawniejsze *blábotati*: *blábotati* 'pleść brednie, bajać, paplać; majaczyć (w gorączce)', sła. *bl'abotat'* *-oce* 'mówić niezrozumiale; bredzić, paplać, pleść': *bl'abotit'* 'ts.' ~

Por. pol. dial. *balbotać* 'mówić nie do rzeczy' (Karłowicz SGP: okolice Sandomierza), czes. dial. laskie *bl'abtat'* 'paplać, bajdurzyć'.

Deverbativum: nomen agentis i nomen actionis *bolbots* (por. lit. *balbūtas* 'papla, gaduła', Skardžius ŽD 334): sli. *blob*ot -a* 'człowiek mówiący niewyraźnie': *blob*ot -u* 'bulgotanie, kipienie; bełkot, niewyraźna mowa',

sła. *bl'abot -u* 'bełkotanie'. Por. pol. rzadkie *balbot* 'jąkała, bełkot' (SW), u Mączyńskiego XVI w. równie wyjątkowe *balbod* 'człowiek, który się jąka, ma niewyraźną wymowę, jąkała'.

Dźwkn. Zob. *bl'obotati, blebetati*. Tego samego typu: lit. *balbatuoti* 'mruzczyć', *balbėti* 'gadać, paplać', łac. *balbūtire* 'bełkotać, jąkać się, niejasno się wyrażać, pleść; ówierkać, świergotać': *balbus* 'bełkocący, bełkotliwy', stind. *balbalā-karoti* 'jąka się'.

Trautmann BSW 24—5, Fraenkel LEW 31, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 166—7, Pokorny IEW 91—2, Meillet DEL³ 115. T.Sz. — F.S.

bolbositi *bolbos'o* dial. 'mówić niejasno, niewyraźnie, bełkotać; paplać, pleść'

~ sła. dial. *bl'abositi* 'paplać, pleść, bredzić' (Kálal);

sch. *blābositi -osim* (tylko u Mikalji i wyjątkowo w XVIII w.) 'bełkotać, jąkać się, niejasno mówić' (RJAZ);

ros. dial. *балабоситъ* (SRNG) : *балабоситъ -уу -уууу* 'paplać, pleść, mówić głupstwa'. ~

Dźwkn. Ta sama rodzina co w *bolb-oliti, bolb-otati, bolb-o-niti*. Dokładny odpowiednik: lit. *balbāsyti* 'paplać, gadać': *balbasuoti* 'ts.'

Trautmann BSW 24—5, Fraenkel LEW 31, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 166—7. T.Sz.

bolen'ъ *bolen'a* dial. zach. i pld. 'ryba *Aspius*'

~ pol. *boleń bolenia* 'ryba *Aspius aspius*', stpol. XV w. '*Cyprinus barbuis*', czes. *bolen -na* '*Aspius rapax*', stezes. 'gatunek łososia, *Salmo leucichtys*' (Gebauer Sl., Jungmann), sła. *boleń* '*Aspius aspius*'; dial. też *bolen, bolien* (Feriane SNR 39—40);

sła. *bōlen -na* '*Aspius rapax*', sch. dial. *bōlen* (: *bōlem*) -a 'ts.' ~

Ze słow.: niem. dial. *Wallen* '*Silurus glanis; Cyprinus ballearus*', węg. *balin* '*Aspius rapax; Cyprinus aspius, Cyprinus tinca*', z węg. sła. dial. *balin, balind, baling*, ukr. dial. *balind* (Kniezsa MNSJ I 1, 73—4).

Od **bol-* 'biały' (zob. *bolto*), o suf. -en'ъ zob. s. 124—5. Nazwa ryby nawiązuje więc do błękitnawobiałego zabarwienia, por. nazwy tej samej ryby od pokrewnego adi. *bělъ*: pol. dial. *bielec* (SW), ros. dial. *белізна*, ukr. *білізна*, brus. *белізна, бѣлечы*, niem. *Weißlachs*. — Inaczej Cimochowski LP I 165—82 (zwłaszcza 176—7), który łączy z alb. *blē* m. (= *bhl-nōs) 'jesiotr', grec. *φάλλη* (= *bhl-nā) 'wieloryb'.

Moszyński KMP 147, Machek ES² 60.

W.B.

bolesta f. 'cierpienie fizyczne lub psychiczne'

~ pol. *bolesć* f. 'zmartwienie, smutek, strapienie' (od XVI w.), przest. 'zmysłowe wrażenie cierpienia, cierpienie fizyczne' (od XIV w., dziś pl. *bolesci* 'gwałtowne ostre bóle w jamie brzusznej'), 'cierpienie psychiczne' (od XV w.), stpol. w XV—XVI w. i dziś dial. też 'choroba', dłuż. *bólosé* f. 'cierpienie fizyczne', głuz. *bolosé* f. 'ts.', czes. od XIV w. *bolest* f. 'ts.', dziś też 'rana na ciele' (również dial. Bartoš DSM), 'zmartwienie, smutek, strapienie', sła. *bolest'* f. 'cierpienie fizyczne; zmartwienie, smutek';

sła. *bolēst* f. 'cierpienie psychiczne', przest. 'cierpienie fizyczne', sch. od XV w. *bōlēst* *bōlesti* f. 'choroba; cierpienie fizyczne lub psychiczne', od XV w. i dial. też z wtórnym -ě- (por. *bolě-znъ*) *bōlījest* (Czarnogóra): ikaw. *bolist* 'ts.', cs. *болестъ* f. 'choroba, morbus', bułg. *болест* f. 'choroba; ból', dial. też 'tyfus brzuszny; gruźlica' (BER I 65), 'słabość do czegoś, namięt-

ność; przekorny, gwałtowny człowiek', maced. *болест* f. 'choroba; namiętność';

rus.-cs. już w XI w. *болесть* : *болестъ* f. 'choroba, morbus', ros. dial. *болестъ* : *болѣсть* f. 'ts.; współczucie; niedostatek czegoś' (SRNG), ukr. prowinc. *боліть* f. 'choroba; ból; smutek, strapienie', brus. *болесць* f. 'ból' (Nosovič). ~

Abstr. do *bolъ* 'chory'.

T.Sz. — W.B

bolestъ 'związany z boleścią, boleniem, ból sprawiający, bolący; ból cierpiący, chory'

~ pol. *bolesny* 'ból sprawiający, bolący' od XV w. (stpol. też *bolesny*, dial. np. kasz. *b^olestni*, *b^olesni* 'ts.', Lorentz PW), 'żałosny, smutny' od XVI w. (też dial. np. Szymczak Domaniewek), dłuż. *bólosny* 'bolący', 'smutny', głuż. *bolostny* 'bolący', 'dręczący, trapiący', czes. *bolestný* 'sprawiający ból', rzadziej 'cierpiący ból' to od XIV w., dial. np. *bolestný deň* 'wielki piątek' (Kott Dod. DSM), ślą. *bolestný* 'wyrażający fizyczny lub duchowy ból' (np. *bolestný ston, vzdych*), 'sprawiający ból' (np. *bolestná choroba*); ste. *bolēsten -tna* 'sprawiający ból', sch. *bōlestan bōlesna* 'chory, cierpiący, niezdrów' od XV w., bułg. *болестен* 'chorobowy', maced. tylko w derywacie *болестник* 'chory';

strus. XIII w. *болестънѣи* 'chory' (Srezn.), ros. dial. *болестный* 'chory; słaby', 'współczujący, miłosierny', *болестнѣи* 'natrętny, natarczywy', 'chytry, zrzeczny' (SRNG), ukr. *болісний* (u Hrinčenki też *болесний*) 'chorobliwy', 'bolący, męczący', 'niezdrów', 'smutny, nieszczęsny, żałosny', brus. dial. *балѣсны* 'chorobliwy' (BRS). ~

Od *bolestъ* z suf. *-ънъ*.

T.Sz.

bolědъ f. pld. 'boleś, choroba'

Na wyraz ten wskazują:

1. sch. dial. timoekie i z okolic Knjażevca *bōledovati -dujēm* 'chorować, niedomagać' od pocz. XVIII w. (RJAZ, RSAN), cs. *болѣдовати болѣдоуць* 'być chorym, cierpieć', bułg. *болѣдувам* 'chorować' (też dial., BDial. III 41: Ichtiman), maced. *болѣдува* 'ts.', rus.-cs. *болѣдовати болѣдоу* 'aegrotare, dolere' (Srezn.);

2. cs. *болѣждъ* adi. 'chory, cierpiący' (Miklosich LP) z **bolědjъ, болѣдина* 'chory, aegrotus' XII w., *болѣдно* adv. 'z trudem, laboriose' już u Jana Egzarchy (Srezn., BER I 65; u Miklosicha LP adi. *болѣднь* 'laboriosus').

Abstractum od adi. *bolъ* z suf. *-ědъ*, zob. s. 64—5.

Miklosich EW 17.

T.Sz.

bolěti 1. *bolějo* 'doznawać bólu, cierpieć, chorować, aegrotare'

~ pol. *boleć boleje* 'doznawać bólu, cierpieć, kłopotać się' od XIV w., stpol. od XV w. też 'cierpieć bóle porodowe, rodzić', 'żałować, rozpaczać' (dziś dial.), dial. podhalańskie 'gnić, psuć się (o ziemniakach)', stczes. *boletii boleju* 'cierpieć ból';

bułg. *болѣя -ѣеш* aor. *болѣх* 'chorować, cierpieć; martwić się, troszczyć się (o kogoś, o coś);

ros. *болѣть -ѣю* 'ts.', ukr. *боліти -ію* 'ubolewać, żałować, martwić się, troszczyć się (o kogoś, o coś); dial. 'cierpieć, chorować'. ~

Inchoativum od *bolъ* (zob.). O budowie zob. Stang SBV 50.

T. Sz. — F. S.

bolěti 2. *bol'g* 'cierpieć, być chorym' > 'sprawiać ból, cierpienie'

~ pol. *boleć* 3 sg. *boli* 'sprawiać ból, być przyczyną bólu' od XV w., przestarz. 'cierpieć, doznawać bólu', stpol. od XV w. *bolący* ptc. praes. act. 'pokrzywdzony, laesus', połab. *bülē* 3 sg. 'boli, sprawia ból', *bülacē* ptc. praes. act. 'bolące; wrzód', dłuż. *bóles* 3 sg. *bóli* 'sprawiać ból', głuź. *boleć* 3 sg. *boli* 'ts.', czes. *boleti* 3 sg. *bolí* 'ts.' od XIV w., dial. *bol'ěni* 'kolki', sła. *boliet* 3 sg. *bolí* 'sprawiać ból, cierpienie';

sł. *bolěti* 3 sg. *boli* 'ts.', sch. *bóljeti* 3 sg. *bólí* 'sprawiać ból, cierpienie' od XVI w., *bólí me* 'jestem chory' (u Vuka z Dalmacji), XIII—XVIII w. 'chorować', XIV—XVIII w. 'cierpieć psychicznie, martwić się, żałować', XVI—XVIII w. w tych ostatnich znaczeniach też *boljeti se* (w XVII—XVIII w. spotykane rzadko również w znaczeniu 'cierpieć ból fizyczny'), scs. **БОЛѢТИ БОЛѢ** 'być osłabionym, chorym, chorować, cierpieć, odczuwać ból, zwłaszcza o bólach porodowych', bułg. *болѣ* 3 sg. *болѣ* 'sprawiać ból; boleć, cierpieć', lud. też 'chorować, być chorym; troszczyć się, martwić się o kogo, o oo' (por. też przechodnie kauzatywne z aor. *болѣх*: *болѣ някому гласѣма* 'powoduję ból głowy u kogo, dokuczam komu'), maced. *болѣ* 'sprawiać ból', *ме болѣ мајка-ми*, lud. 'matka jest mi droga, jest przedmiotem mojej troskliwości' (Mazon DSA 395);

rus.-cs. **БОЛѢТИ БОЛѢ** 'chorować; cierpieć psychicznie; troszczyć się, martwić się o kogo', ros. *болѣть* 3 sg. *болѣт* 'sprawiać ból, cierpienie', *болѣтуйтѣ* substantywizowane ptc. praes. act. 'cierpiący, chory' (pozostałość rzadkiego dziś znaczenia 'być chorym'), ukr. *болѣти* 3 sg. *болѣт* 'sprawiać ból, cierpienie', brus. *балѣць* 3 sg. *балѣць* 'ts.' ~

Budowa wskazuje na pierwotny czasownik wyrażający stan (por. z tym samym wokalizmem pierwiastka: *bojati se*, *gorěti*, *polěti*, zob. Zubatý Studie I 1, 79—80, Kuryłowicz IO 82). Prawdopodobnie prapokrewne: stkomnawlijskie *bal* f. 'choroba', goc. *balwjan* 'męczyć', *balwa-wēsei* 'złość', stwniem. *balo* 'zepsucie, zło', stisl. *bol* 'nieszczęście, szkoda'.

Śmieszek MPKJ IV 393—6, Pokorny IEW 125. — Mniej prawdopodobne łączenie z psł. *bol'vь* 'większy' (już Vaillant RES XXII 40, GC II 2, 578 przyjmujący możliwość deprewerbacji z *raz-bolěti se* 'zachorować', ostatnio Trubačev VSJa III 124—6 uważający *bolěti za* eufemizm z faktycznym pierwotnym znaczeniem 'być silnym'). Miałaby to być więc konsekwencja pierwotnego tabu obejmującego często nazwy chorób. T.Sz. — F.S.

bolěznь 'chory, cierpiący', 'sprawiający ból, bolesny'

~ głuź. *bolozny* 'bolesny';

sł. *bolězen -zna* 'chory, cierpiący', *bolězno srce* 'serce pełne boleści', sch. XVI—XVIII w. *bóljezan -zna* 'chory, cierpiący', 'ból sprawiający, bolesny', 'smutny, żaloszny';

rus.-cs. XIV w. **БОЛѢЗНЫИ** 'malus', ros. dial. *болѣзный* 'niezdrowy, chorowity', 'nieszczęsny', 'wzbudzający żal, współczucie; miły, drogi' (SRNG), *болѣзной* 'niezdrowy, chorowity' (Slovarь Urala), ukr. dial. *болѣзний, болѣзний* 'chorowity', 'smutny' (Hrinčenko, Żel., Slav. Leks. 88), stare w XVIII w. **БОЛѢЗНЫИ** 'bolesny, bolący', w XVII w. 'smutny' (Tymčenko). ~

Adi. od *bolěznь*.

T.Sz.

bolěznь pld. i wsch. 'choroba; cierpienie'

~ sł. *bolězen -zni* (SSKJ *bolězen -zni*) 'choroba' od XVI w. (u Megisera 1592 'ts.', 'ból', 'słabość'), sch. książkowe *bóljezan bóljezni* notowane od XIII w. (RJAZ), dziś przestarz. *bóljēzan -zni* 'choroba, cierpienie' (RMat.), ludowe

tylko masc. *boljězan*, *bōljězan -zna*, *boljězanj* 'ts.' (RSAN), por. też *boljězana* f. dziś przestarz. (wg RJAZ dial. w Serbii), z pieśni lud. (stąd u Vuka) *bolě-zanja* f. 'ts.' (to wg RSAN przestarz.), scs. болѣзнь 'choroba', 'ból, boleść, cierpienie', bułg. dial. болѣзън, болѣзен zwykle w pl. болѣзну 'choroba', 'ból' (RBKE, Mladenov BTR);

strus. болѣзнь 'choroba, niemoc, słabość', 'smutek', przen. 'trud, labor', ros. болѣзнь 'choroba, schorzenie' (dial. też болѣзня 'ts.', np. SRSO, Sl. Rjazan.), ukr. dial. болѣзнь 'ts.' (Żel.), stuktur. już w XV w. болѣзнь 'ts.', w XVII—XVIII w. 'ból' (Tymčenko). ~

Por. czes. dial. *boleznice* 'rodząca kobieta' (Kott Dod. DSM).

Nomen actionis od *bolěti bol'p*, o suf. *-znъ* zob. s. 118—9. *T.Sz. — F.S.*

bolgo 1. subst. 'dobro, szczęście, pomyślność', pld. też 'bogactwo, mienie, majątek'

~ stpol. XV w. *blago* 'dobro, szczęście, bonum', czes. *blaho* 'dobro, szczęście, pomyślność', sla. *blaho* 'ts.';

slę. *blagō* (też dial.) 'dobro; bogactwo; bydło; towar', sch. *blāgo* 'dobro (w tym znaczeniu od XIII w.), szczęście, bogactwo; skarb, pieniądze; bydło' (w tym ostatnim znaczeniu w języku ludowym zwykle na zachodzie), scs. благо 'dobro, bonum, bona', bułg. *blāgo* pl. *blagā* 'dobro, bogactwo', dial. 'konfitura; jedzenie niepostne, mięsne; dzień, w którym się nie pości', maced. *blago* 'dobro; mienie, bogactwo; konfitura; łakocie', dial. *blāgu* 'konfitura' (Matecki SW);

strus. болгого 'dobro, bonum', z cs.: благо 'ts.', ros. *blāgo* 'dobro, szczęście, pomyślność' (dial. też 'wszystko co złe, szkodliwe', SRNG), ukr. *blāgo* 'dobro, szczęście, pomyślność'. ~

Urzeczownikowiony przymiotnik *bolgъ 1.* (zob.), por. *bolto*, *dobro*, *zlo*. *T.Sz. — F.S.*

bolgo 2. : *bolž* adv. od *bolgъ 1.*

bolgo: ~ pol. *blago* od XV w., czes. rzadkie *blaho*, sla. *blaho*;

slę. *blāgōr* (< *blāgo-že), sch. *blāgo* comp. *blāžē*, scs. благо, благоже, bułg. *blāgo*, maced. *blago*;

strus. болго (zob. Słownik SPIg. 1, 58), ros. dial. *bolgo*; z scs.: rus.-cs. благо, stąd ros. *blāgo* (dial. też 'złe' zob. *bolgъ 2.*), ukr. *blāgo* (brus. *blāga* tylko 'złe'). ~

bolž: ~ czes. *blaze*, stczes. *blazě* od XIV w.;

slę. *blāžer*, sch. dial. *blāze* (RSAN): zach. *blāzi* od XVI w. (RJAZ), cs. *blazь*, bułg. *blazé*, dial. *bladzе*, wsch. *blazь*, *blaz'é* (BER, Mladenov BTR, Gorov BDial. I 68), maced. *blaze*;

strus. болгож (zob. Słownik SPIg. 1, 58), rus.-cs. *blazь*, ros. dial. *bolgoze*: *болгозъ*: *балазѣ* (z cs.: *blāze*: *blazé*), brus. *balazé*. ~

Produktywne typy przysłówków słow.: *bolgo* nom.-acc. sg. od *bolgъ*, *bolž* loc. sg. od *bolgъ 1.* (o odpowiednikach pozasłow. obu typów zob. Vaillant GC II 2, 675—80). *T. Sz. — F. S.*

bolgostъ 'dobroć, łaskawość, szczęśliwość, szczęście'

~ pol. *blagosć* 'szczęście' od XV w., kasz. *blagosc* 'ts.', u L. też 'dobroć, litościwość, ludzkość', dłuż. dawne *blagosc* 'szczęśliwość', czes. liter. *blahost* 'szczęście, dobro' (w stczes. tylko imię osobowe *Blahosta* m.);

slę. *blagōst* 'dobroć, szlachetność, łagodność; szczęśliwość, szczęście', sch. od XIII w. *blāgōst* 'dobroć, dobrotliwość, łagodność', scs. *благость* 'dobroć,

łaskawość, łaska', bułg. *благость* 'dobroć', dial. i poet. 'słodycz', maced. *благость* 'słodycz, dobroć, łagodność'. ~

Pożycзки es.: rus.-cs. *благость* 'dobroć, łaskawość', ros. liter. przestarz. *благость* 'łaskawość, łaska, miłosierdzie, dobroć', ukr. liter. przestarz. *благість* 'ts.'. ~

Abstractum od *bolgъ* 1. (zob.).

T. Sz. — F. S.

bolgota 'dobro; dobroć, szczęśliwość'

~ stpol. *Blagota* m. XIII w. imię osobowe (SSNO), czes. arch. *blahota* 'dobro, pomyślność', już w XIII w. jako imię osobowe *Blahota* m.;

sł. *blagôta* 'szlachetność; szczęśliwość', sch. *blagôta* 'dobroć; dobro, dostatek', dial. wsch. 'mleko, wyroby mleczne', cs. *благота* 'dobro, bonum' XIV w., bułg. dial. *благотма* 'dobroć; dobro', maced. *благотма* 'słodycz; wyroby mleczne'. ~

Por. połab. *blād'ūtnē* (*bolgot-enzjъ) 'wesoly, beztroski';

pożycзки es.: rus.-cs. *благота* 'dobroć, łaskawość; dobro; szpik, tłuszcz', ros. u Dala *благотма* 'dobroć, łaskawość, miłosierdzie'. ~

Abstractum od *bolgъ* 1. (zob.).

T. Sz. — F. S.

bolgъ 1. 'dobry, miły' > 'szczęśliwy', 'łaskawy, litościwy', 'łagodny, umiarkowany' (płd.), 'słodki' (płd.)

~ pol. *blagi* od XVI w. 'szczęśliwy, rozkoszny, miły, pomyślny; sprawiający przyjemność, zadowolenie', dawne u L. też 'dobry, łaskawy, litościwy', dial. 'szczęśliwy; wart, cenny; dobry', już w r. 1449 imię osobowe *Blag* (SSNO), w XV w. też adv. *blago* 'dobrze, bene', sub. *blago* 'dobro, szczęście, bonum', czes. *blahý* liter. 'szczęśliwy, błogi, przyjemny, dobry, przychylny, życzliwy', już od XII w. *Blag, Bláh* nomen proprium, sła. książkowe *blahý* 'szczęśliwy, pomyślny, przyjemny, błogi';

sł. *blāg blāga* 'szlachetny, łaskawy, łagodny, dobry, przynoszący szczęście', sch. *blāg blāga blāgo* : *blāgi -ā -ō* (comp. *blāži*) 'łagodny, lenis (w tym znaczeniu od XII w.), eichy, potulny; umiarkowany (np. nieostry, niestromy); przyjemny, miły, przyjacielski (*suavis, benignus*), łaskawy, miłościwy; dobry (zwykle stsch.), słodki (u Vuka np. o mleku, przen. o słowach 'bonus, dulcis'); święteczny, o dniu (dziś też złożenie *blāgdān* 'święto')', dial. 'w którym się nie pości', stsch. 'szczęśliwy, beatus, felix' (dziś *blāžen*), scs. *благъ* 'dobry, miły, przyjemny, łaskawy, przyjazny (*bonus, benignus, iucundus, suavis, dulcis*)', bułg. *благъ* 'łagodny, dobry, miły; miłosierny', dial. przede wszystkim 'słodki' (nie tylko powszechne na zach, ale dobrze znane i na wsch., DBA I m. 268), też 'smaczny', przen. 'dobry' (BDial. III 40, 203), u Gerova 'szczęśliwy; w którym się nie pości' (w wyrażeniu *благ ден*), maced. *благ* 'słodki, dobry; łagodny (nieostry)', *благден* 'święto', dial. *благ блāга блāгу* 'słodki, np. o mleku' (Małecky SW);

ros. *бологѡу, zachowane w derywatach (zob. *bolgo* sub., *bolgo* : *bolžē* adv.) i w nazwach miejscowych, np. *Балагой, Бологое* (Vasmer RGN), por. też *не бологомъ* 'nie ku dobremu, nie na dobre' Slovarъ SPIg., od XI w. pożyczka es.: rus.-cs. *благый* 'dobry, łaskawy, miłosierny', 'tłusty', stąd ros. przestarz. *благѡу -дѡ -де*: *благъ -а -о* 'dobry, szczęśliwy, użyteczny' (też znane dial., SRNG), ukr. przestarz. *благѡу* 'dobry, dobrotliwy, miłosierny' (rodzime *болог w skostniałym adv. *не-з-болѡга* = *не-з-добрѡ* 'nicht wegen Wohlergehen, nicht aus Übermut' (Žel., Rudnyćkyj ED 141). ~

Por. dłuż. *bložki* (*bolžьka) 'błogosławiony, szczęśliwy, błogi' dziś przestarz., sch. dial. *blažak -ška -ško* 'przyjemny, miły' (RSAN).

Do ie. **bhelg-* 'błyszczeć, lśnić', por. stind. *bhargas-* n. 'blask, światłość' (*bhelgos), *bharga-* m. 'ts.', łot. *balgans* 'białawy'. Pierwotne znaczenie 'jasny' > 'dobry', por. pol. *światny* 'bardzo dobry, doskonały', pierwotnie 'lśniący, błyszczący, jasny'.

Berneker SEW 69, Vaillant RES IX 7 nie wykluczali możliwości związku z *bol'vjs*; *bolgъ* miałby być pierwotnym pozytywem.

Pokorny IEW 124, Sławski SE I 36, Moszyński PZJP 85, 316.

T. Sz. — F. S.

bolgъ 2. 'zły, lichy, kiepski'

~ pol. dial. *blögi* 'lichy, np. o owsie, zdrowiu' (Karłowicz SGP: z okolic Drohiczyzna), *blögawy* 'słaby na nogi' (z okolic Ostrołęki), czes. *bláhový* 'nie-dorzeczny, głupi, nieroztropny, postrzelony';

śle. dial. *lagôj* : *lägov* (z *bl-* > *l-*) 'zły, schlecht, böse', por. śle. dawne *blagútati* 'zataczać się, chwiać się, taumeln, schwindeln, wackeln' (Bezłaj Linguistica VIII 1, 64), bułg. dial. *bläza pána* 'rana, carbunculus' (Umlenski Kjustendil 214);

na Rusi w postaci cs.: strus. XVI w. *благыи* 'wściekły, szalony', ros. *благóй -áя -оé* : *блáдэ блáгá блáгó* (dziś zwykle dial.) 'zły, uparty, krnąbrny, kapryśny, niespokojny, hałaśliwy, krzykliwy; zbyt ostry w smaku; przynoszący biedę, nieszczęście, niepomyślny; brzydki, szkaradny; głupkowaty, postrzelony, bzikowaty' (Dal, SRNG, Melnicenko Jaroslavl), ukr. *благий* 'zły, kiepski; stary; słaby, chory', brus. *благі* 'zły, kiepski; obrzydliwy; niezadowolony, chorobliwy' (stąd lit. *blōgas* 'zły, kiepski, słaby, mizerny', łot. *blāgs* 'zły, słaby', Fraenkel LEW 46, Mühlenbach I 311);

z brus. względnie z ukr.: pol. *blahy* 'mało ważny, niegodny uwagi', stpol. od XVI w. 'podły, lichy, mizerny, nikły', dial. *blagi, blahy, blachy* 'mało wart, mało ważny, lichy, zły; wątlý, delikatny' (Karłowicz SGP: dalsze Mazowsze, okolice Tykocina). ~

Rekonstrukcja, a więc i etymologia niepewna. Najprawdopodobniej ten sam wyraz co *bolgъ* I. Co do rozwoju znaczeń 'zły, kiepski, lichy' < 'dobry, łagodny, szczęśliwy', por. sch. u Vuka *blāžen* 'błogi, szczęśliwy': dubrownickie 'przeklęty', *věseo* 'wesoły' : 'biedny, nieszczęsny'. Znaczenie 'głupi' rozwinęło się na Rusi z *благѣнный, благóй* jako epitetu dla szaleńców.

Preobrażenski ES 27—8, Havers NLS 132—3, Sławski SE I 35—6, Vasmer REW I 90. — Mało prawdopodobna rekonstrukcja *blagъ* i próby nawiązania do łac. *flaccus* 'bezsilny, zwiotczały, słaby', gr. βλάξ βλακός 'słaby, głupi' czy łac. *flagitium* 'zniesławienie, sromota' (zob. Berneker SEW I 58, Walde — Hofmann I 507, Reichelt KZ XLVI 344, Prellwitz BB XXV 282—3). — Fraenkel ZslPh XXI 150—1, zestawiał *blagъ* z lit. *blagnas* 'nieodpowiedni, niestosowny, zły' porównując różnicę wokalizmu z lit. *slābnas* : słow. *slabъ*.

T. Sz. — F. S.

bolna 1. 'biaława cienka tkanka w organizmach żywych, dzieląca, łącząca lub okrywająca poszczególne narządy, otoczka, osłonka, membrana; prymitywna szyba okienna; skóra, pellis; biaława warstwa drzewa znajdująca się tuż pod korą'

~ pol. *blona* 'membrana', stpol. w XV w. 'łóżysko, w którym znajduje się płód; plaster', w XVI w. też 'bielmo, biaława plama pokrywająca rogówkę oka; otrzewna; jelita; szyba w oknie' (też dial., Moszyński KLS² I 529), dial. 'chmura, obłok' (kasz., zwykle pl. *blona*); 'rodzaj tłuszczu zwierzęcego, tłuszcz obrastający kiszki świńskie, tłuszcz wokół żeber' (AJK I cz. II

s. 108—10, też z Lubelskiego), dłuż. dawne *blona* 'otoczka, osłonka, membrana' (Chojnan), czes. *blána* 'membrana; warstwa drzewa bezpośrednio pod korą', arch. 'pergamin, arkusz papieru', stezes. od XIV w. 'skóra, pellis', *blány* pl. 'kozuch, futro', sła. *blana* 'membrana', też 'kozuszek na mleku'; sła. *blána* 'skórka; membrana; pergamin' (Pleteršnik tylko z Miklosicha EW), bułg. dial. *blána* 'wyprawiona skóra z wełną, blam' (Mladenov BTR 165);

ros. *болонá* acc. sg. *болону* 'chorobliwa narośl na drzewie; opuchlina, guz na ciełe', 'część najmłodszej warstwy drzewa między korą a pniem', u Dala 'powłoka, osłona, blona, membrana; łożysko, w którym znajduje się płód; przepona, diafragma; głowa (gruby koniec) maczugi', wg SRNG dial. 'narośl na korze drzewa; guz na ciełe ludzkim', *болонá* (Smoleńskie) 'rama', ukr. dial. *болóna* 'otoczka, osłonka, skórka, membrana; szyba okna; pergamin, arkusz papieru', brus. dial. *балóna* 'wielka szyba w ramie okiennej'. ~

Por. czes. dial. *blaňa* 'kozuch na kawie, mleku', *bláno* 'část dřeva ze špalku od kůry odklaná (rovnoběžně s lety); opak jádro (blíže ku dřeni)', Hruška DSCh 13, ros. dial. *болонó* 'opuchlina, guz na ciełe; narośl, guz na drzewie', *болонь* : *болонь* 'biel, warstwa drzewa tuż pod korą; zewnętrzna miękka warstwa drzewa; miazga drzewa; blona roślinna, zwierzęca; blona brzuszna, otrzewna; warstwa mięsa bezpośrednio pod skórą, u zwierząt; wołowina przy brzuchu; cienkie, chude mięso; wymię' (Dal, SRNG, SRSO, Słowarь Urala), *болонья* 'biel, warstwa drzewa tuż pod korą; opuchlina, guz na ciełe'.

Z pld.słow.: rum *blánă* 'futro, blam', alb. *blanë* 'rdzeń drzewa'.

Najprawdopodobniej substancywizowane adi. *bol-nъ 'białawy, jasny' = lit. *bálnas* 'jasny, biały, białawy, o bydle', *bálnas* 'biały', *bálti* 'stawać się białym, blednąć' (ten sam pierwiastek co w *bol-to*, *běta*). Podstawowe znaczenie 'biaława', por. w znaczeniu 'biaława warstwa drzewa znajdująca się tuż pod korą' pol. *biel*, ros. dial. *белъ*. — Błony zwierząt służyły dawniej pospolicie jako szyby, stąd znaczenie 'szyba okienna' (Moszyński KLS² I 528—9).

Trautmann BSW 25, Pokorny IEW 119—20, Tolstoj SGT 77. — O akcen-
cie Kuryłowicz Acc. 353, Kiparsky Wortakzent 199. T.Sz. — F.S.

bolna 2. zob. **bolnje**

bolнь zob. **bolnje**

bolnje n. coll., dial. pln. rzadziej **bolнь** f. : **bolna 2.** 'otwarta przestrzeń, rozległa równina pokryta trawą, nizinna łąka na rzeką lub jeziorem (zalewana przez wody wiosenne), łąka, pastwisko'

bolnje: ~ pol. *blonie* n. 'otwarta przestrzeń, rozległa równina pokryta trawą; duże pastwisko, łąka' od XIV w., połab. *bláně* n. 'łąka', dłuż. *blonje -nieha* n. (z asymilacją *b...m < b...n*) 'równina, płaszczyna pokryta murawą, pastwisko gromadzkie, łąka' (też dial., Fasske Vetschau), stezes. *bláni* XV—XVI 'murawa, pastwisko, zwłaszcza po wytrzebionych lasach' (Machek ES 33); sch. *Blanje* 'nazwa przysiółka w Sławonii' (RJAZ);

ros. dawne *болонье* 'najbliższa okolica miasta, przedmieście', 'otwarta przestrzeń podmiejska, pastwisko podmiejskie; łąka nadrzeczna zatapiana w czasie rozlewów; nizina', dial. zach. *болонье* 'nizinna łąka przy rzece lub jeziorze; zagon, pastwisko' (wg SRNG np. z okolic Tambowa, Kurska; też w postaci *болонья*), 'wielka sterta zboża', strus. od XII w. *болонь*, *колониэ* 'nizinna łąka nad rzeką', ukr. dial. *болонья* n. 'nizinna łąka, pastwisko'

(Hrinčenko), *болоне* też 'równina; stok', brus. dial. *bolońje* 'łąka zatapiana przez wody wiosenne' (Moszyński Uwagi 3). ~

boln: ~ pol. *bloń* f. przestarz. 'otwarta przestrzeń, rozległa równina pokryta trawą; duże pastwisko' od r. 1405 (też dial., Karłowicz SGP: wsch., śląskie), połab. *blân* f. 'łąka' (niepewne, Lehr-Splawiński, Polański SE 36), dłuż. *bloń* -a m. 'trawiasty moczar, łęgi pokryte bujną trawą, błonie, łąka porośnięta drzewami, pastwisko, polana';

ros. arch. *болонь* f. 'otwarta przestrzeń około miasta, pastwisko podmiejskie', dial. zach. 'nizina błotnista łąka; nizina nad rzeką zalewana w czasie powodzi': *болонь* 'klepisko, boisko' (SRNG: ołonieckie), strus. *болонь*, на болонь 'nizina łąka nad rzeką' (Słowo o pułku Igora), brus. dial. *балонь* f. 'otwarte pole, polana', *булонь* 'łąka nad rzeką zalewana w czasie powodzi'. ~ *bolna*: ~ połab. *blāna* 'łąka' (?), może *blānē* < *bolnysje*, Lehr-Splawiński, Polański SE 36), stczes. od XV w. *blana* 'murawa, pastwisko, zwłaszcza po wytrzebionych lasach' (Jungmann, Machek ES 33);

brus. dial. *балона* 'obszerna, odkryta przestrzeń przy osiedlu lub w polu, polana'. ~

Por. 1. bułg. dial. *блaná* 'darń; kawał ziemi w formie cegły, gruda ziemi; bryłka suszonego nawozu zwierzęcego, służąca na opał' (Gerov, BER 54).

2. stpol. *bloniawa* XV w. 'płaszczyzna, planities', u Mączyńskiego XVI w. *blonina* 'pole, równina, nizina', głuz. *blónk* 'łączka porośnięta drzewami, polana', czes. *blaniti* 'ściąć drzewo, lignari, materiari' (Jungmann), *vy-blānit lesy* 'wykarczować' (Machek), w nazwach terenowych, miejscowych, wodnych: *Blānē* pl. f., *Blanice*, *Blansko*, *Blank*.

Ta sama podstawa co w *bolna* 1. (zob.), por. lit. *balà* 'błoto, bagno, torfowisko': *bālas* 'biały'. O budowie postaci *boln*, *boln-ysje* zob. s. 117—8, 85—6. Rozwój znaczenia jak w ps. dial. *běl* 'błotnista łąka, mokradło, bagno, pastwisko' (brus. dial., pol. dial. *biel*, ros. dial. archang. *bil*): *běl*, por. też *bolto*. Wg K. Moszyńskiego podkreślenie białości błotnej łąki związane z bujnym zarastaniem takiej łąki rośliną wernianką, *Eriophorum* „której białe puszyste główki nasienne pokrywają biele jakby smugami śniegu“. Dalszy rozwój znaczenia: 'nizina łąka nad rzeką' > 'przedgródzie dla pobliskiej osady (zakładanej nad rzeką), pastwisko'.

Fortunatov AslPh IV 579, K. Moszyński Uwagi 2—3, Trautmann BSW 25, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 2, 133—4, Ivanova, Труды второй ... конференции Моск. зонального межвуз. объединения кафедр русс. яз. пед. институтов, Владимир 1964, s. 115—29, Tolstoj SGT 74—7.

Por. *obolnysje*, *oboln*, *obolna*.

T.Sz. — F.S.

boltěns *boltěna* *boltěno*: *bolt'anъ* *bolt'ana* *bolt'ano* 'związany z bagnem, błotem; błotnisty, bagnisty, paluster'

~ pol. dawne od XVII w. *blóciany* 'z błota uklecony' (Kn., L.), kasz.-śl. *blócani* 'błotnisty, zabłocony' (Lorentz PW), głuz. *blóčany* 'błotnisty, mulisty, zabłocony, brudny', dial. *blóčany* 'ts.' (Michalk Neustadt), NM *Blóčany* pl. 'wieś Plotzen' (Pfuhl);

ukr. *болотняний* 'bagnisty, błotnisty, grząski' (notowane od XVI w., Tymčenko, też dial.). ~

Też jako podstawa powstałych już na gruncie poszczególnych języków słów rzeczowników, oznaczających istoty czy rośliny związane z bagnami, błotami, np. dłuż. *blóšanař* 'mieszkaniec Błot, der Spreewäldler', sch. *blāčanin* 'mieszkaniec wsi Blata koło Dubrownika' (EJAZ), czes. *blatěnka* 'roślina

namulnik brzegowy, *Limosella aquatica*, ros. dial. *болотяник*, ukr. dial. *болотняк* 'zły duch żyjący na bagnach' (SRNG, Hrinčenko), brus. *балацняк* 'mieczak żyjący na bagnach (ros. прудовик)'.
 Por. rozszerzone suf. *-ьszk*: dłuż. *blośański* 'należący do Błot, zum Spree-wald gehörig' (wg Muki pierwotne **boltěnska*): *blotański* 'ts.', głuź. *blócan-ski* 'ts.'

Derywat od *bolto*.

K.H. — F.S.

boltina : *boltovina* 'miejsce bagniste, błotniste, bagno, moczary, palus'

boltina: ~ stpol. w XV w. *blócina*, XV—XVI w. *blócizna* 'bagno, trzęsawisko, palus', dial. kasz. *bl'ocěna*, pln. *bl'ocězna* 'błoto, muł, szlam' (Sychta SK), głuź. *blóćina* 'teren bagnisty, błotnisty, moczary' (Pfuhl), czes. *blatina* od XV w. 'ts.', też NM (Profous MJČ);

sł. *blatna* 'osady, der Schmant' (zob. Tolstoj SGT 149), sch. *blätina* od XVI w. 'wielkie bagno, błoto, palus, lutum', stbułg. *блатина*, u Janä Egzarchy *блатина* 'bagno, moczary, teren bagnisty' (archaizm bez metatezy, zob. Mirčev Ist. gram. 139, Milewski RS XXVI 13, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 2, 132);

ros. *болотина* 'miejsce bagniste, błotniste, grząskie', dial. *болотина* : *болотина* 'miejsce bagniste, bagno, niewielkie bagno; odrębne, pojedyncze bagno', 'trawa rosnąca na bagnie: trawa lub siano z bagnistej łąki; koniczyna' (SRNG, Tolstoj SGT 145—6, 248), ukr. dial. *болотина* 'wyschnięte bagno', na Polesiu też 'mokra bagnista nizina' (Leks. Poles'ja 217—8), już w XVI w. 'miejsce bagniste' (Tymčenko), brus. *балóчина* 'błotnisty, bagnisty teren'. ~

boltovina: ~ sli. *blotóizna* 'bagno, moczary' (**boltovizna*, Lorentz PW);

sł. *blatovina* 'grunt, teren bagnisty';

ros. dial. *болотовина* : *болотовина* 'teren bagnisty, moczary; niewielkie bagno; niewielkie jezioro, staw; bagnisty las' (SRNG, Tolstoj SGT 146). ~

Derywaty od *bolto*, o suf. *-ina*, *-ovina* zob. s. 120—3. K.H. — F.S.

boltisko zob. **boltišće**

boltistъ *boltista* *boltisto* 'błotnisty, bagnisty, paludosus, paluster, lutosus'

~ pol. *blóisty* od XVI w., też dial. np. kasz.-sli. *blócasti*, sła. *blatistý*, też dial. (Kálal);

bułg. *блати́ст* (też u Gerova);

ros. *болотистый* (też u Dala), ukr. *болотистий*, brus. *балóцiсты*. ~

Z pokrewnymi formantami w tym samym znaczeniu:

1. sch. u Vuka *blatòvit*;

2. sł. *blätast*, sch. *blätast* (od początku XVIII w.).

Derywat od *bolto*.

K.H. — F.S.

boltišće : dial. zach. i ukr. **boltisko** 'miejsce bagniste, błotniste, wielkie bagno, błoto'

boltišće: ~ pol. dial. kasz.-sli. *blóciszcz* (*blóciszce*, *blóciszće*) 'wielkie błoto, bagno; miejsce, na którym było kiedyś bagno' (Lorentz PW, Sychta SK, Ramułt), głuź. *blócišćo* 'bagno, błoto, moczary' (Pfuhl), czes. u Jungmanna *blatiště* 'miejsce błotniste, bagno';

sł. *blatišće* 'del hleva, kjer se živali iztrebljajo' (SSKJ), sch. *blätiste* 'miejsce, gdzie niegdyś było jezioro; moczary, bagno': *blätiste* augm. 'błocisko', dial. 'łajno, kał, gnój bydłocy' (RSAN, RJAZ, Vuk), bułg. dial. *блати́ще*

'miejsce błotniste, bagniste': *блатице* augm. 'wielkie błoto' (Gerov), maced. *блатиште* 'miejsce zarosłe sitowiem; augm. wielkie błoto';

ros. dial. smoleńskie *болотнице* 'las' (o rozwoju znaczenia Tolstoj SGT 147—8), ukr. dial. *болотнице* 'miejsce, gdzie kiedyś było błoto, bagno' (Hrinčenko, Tolstoj l. c. 148). ~

Por. 1. cs. *БЛАТИШТЪНЪ* 'paludis' (Miklosich LP);

2. sli. *blotóšće* 'bagnó, moczary; miejsce, gdzie kiedyś były bagna' (*boltovišće, Lorentz PW).

boltiško: ~ pol. *blociško* augm. od *błoto*, też dial. np. kasz. *blocišk*o* (Lorentz PW), głuź. *blóciško* 'wielkie błoto' (Pfuhl), sła. *blatiško* 'wielkie błoto, miejsce bagniste', też dial. (Isačenko SRS, Kálal);

ukr. u Hrinčenki *болотісько* 'miejsce, gdzie kiedyś było błoto, bagno'. ~

Por. czes. dial. moraw. *blatovisko* 'kałuża' (Bartoš DSM).

Nomina loci i augm. od *bolto*, o budowie zob. s. 95—7. K.H. — F.S.

boliti *bol'p* 'mazać, pokrywać, brudzić błotem, lutare'

~ pol. od XVI w. *blócić* 'pomazywać błotem, walać, pokrywać błotem, lutare' (w złożeniach z przedrostkami też sli., Lorentz PW), głuź. *blócié* 'ts.', czes. *blátiti se* 'zamieniać się w błoto' (też dial., Bartoš DSM, Hruška DSCh, Malina Mistřice), u Jungmanna też *blátiti* 'walać błotem', sła. *blatit'* 'mazać, walać błotem';

sle. *blátiti blátim* 'mazać błotem, walać, brudzić błotem', dziś przen. 'kalać, brukać czyjeś imię' (SSKJ), sch. *blátiti -tim* od XVI w. 'lutare', *blátati -tām* 'ts.; isé po blócić' (BJAZ), bułg. *заблатя -тию*, zwykle z *ce* 'zamienić się w błoto';

ros. dial. *болотить* 'robić błotnistym, bagnistym' (u Dala: *ключи без стоку болотят место*), ukr. dial. *заболотітися -чюся -тіюся* 'obryzgać się błotem, powalać się błotem' (Hrinčenko, Żel.).

Denominativum od *bolto*. O budowie zob. s. 57.

K.H.

bolto 'nizinna przestrzeń, zwykle pokryta wodą stojącą, najczęściej grząska i mulista, bagno, moczar, palus; rozmokła ziemia, lutum'

~ pol. już w XIV w. *bloto* 'ziemia rozmokła, lutum; mokradło, bajoro; obszary, miejsca grząskie, bagna (zwykle w pl.)', do XVI w. też 'nieczystości, gnój', dłuź. *bloto* 'moczar, bagno, palus; ziemia rozmokła, lutum', przen. też 'błotnisty las liściasty; wilgotne zarośla', głuź. *blóto* 'lutum; palus, stagnum; muł; nieczystości, kał', czes. *bláto* 'lutum', stczes. od XIV w. też 'brud, kał', sła. *blato* 'lutum';

sle. *bláto* 'ziemia rozmokła, lutum; bagno, trzęsawisko, palus; kał (już u Megisera 1592 r.)', sch. *bláto* 'lutum; palus (w tym znaczeniu od XIII w.); nieczystości, brud, kał', dial. z Czarnogóry 'błotniste, grząskie jezioro', scs. *БЛАТО* 'bagnó, palus, stagnum', bułg. *блато* 'bagnó, moczar, palus', maced. *блато* 'ts.';

strus. *БОЛОТО* już w XII w. 'palus', ros. *болото* 'bagnó, trzęsawisko, moczary', dial. też 'kałuża; jezioro; las; trawa i siano z podmokłych łąk; siano w ogóle' (SRNG), ukr. *болото* 'bagnó, moczary, trzęsawisko', dial. też 'lutum' (Dzendzelivskýj Zakarp. II m. 123), stuktur. *БОЛОТО* 'bagnó, moczary' (od XIV w.), 'ziemia rozmokła; kałuża', brus. *балóма* n. 'bagnó, trzęsawisko; moczary; lutum'. ~

W NT i NM często pl. *bolta*, np. pol. dial. kasz. *Błota* częsta nazwa topograficzna (Sychta SK), dłuź. *Blota* NM, *blota* 'bagniste miejsce, bagnista ni-

zina porośnięta lasem liściastym i trawą, czes. *blata* 'teren, kraj bagnisty', *Blata* NM (Profous MJÖ); śle. dial. *blata* 'moczary'.

Substantywowany przymiotnik *bolto*: ukr. dial. *болотий* 'błotnisty' Hrinčenko (por. też śl. dial. *blat'* f. 'miejsce bagniste' < *bolto*). Z biał. *baltas 'biały': lit. *báltas* : *balà* 'bagnó, błoto' (*bálti* 'bieleć, stawać się białym'), łot. *balts*, por. alb. *baltë* 'muł, bagno, błoto'. Rozwój znaczenia jak w stpol. (dziś dial.) *biel* 'błoto, bagno' (należącym do tego samego rdzenia ie., zob. *běto*), prawdopodobnie w związku z masowym występowaniem na bagnach trawy zwanej welnianką (*Eriophorum*), której białe puszyste główki nasienne pokrywają błota białą barwą; albo od koloru wyschniętej gliny mogącej zależnie od rodzaju gleby przybierać odcień jasny.

Fortunatov AslPh IV 579, Moszyński Uwagi 2—4, Fraenkel KZ LIV 294—5, BS 19—20, Porzig Gliederung 159, 175, Schütz GTS 63, Tolstoj SGT 144—54. T.Sz. — K.H. — F.S.

boltočina zob. **bolčina**

boltočko zob. **boltoče**

boltoče : **boltočko** dem. od *bolto*

boltoče : ~ dłuż. *blošeo* 'zarośla, lasek na błotnistym terenie' (*boltoče), stczes. w XV w. *blátce* dem., też NM *Blatee* (Profous MJÖ);

sch. od XIV w. *bläce* dem., też NM (RJAZ: Serbia, Bośnia, Hercegowina), bułg. dial. *blátmye* dem. (Gerov), NM *Блаца* (< *Блаца, pierwotne pl., BER), na stbułg. *boltoče wskazuje gr. NM *Βαλτέτσι* (Vasmer SG 150);

strus. w XV w. *колотыче* dem., ros. *болотыче* dem., ukr. *болітыче* dem., na Polesiu *болітыче*, *болытыче* 'ts.' (Tolstoj SGT 145), w XVI—XVIII w. *болотыче* (Tymčenko), brus. *балотыча* n. dem. ~

boltočko : ~ pol. od XVI w. *blotko* dem., też dial. kasz. (Lorentz PW, u Sychty SK 'staw'), dłuż. *blotko* 'zarośla, lasek liściasty', pl. *blotka* 'mały teren błotnisty, bagnisty, zwłaszcza porośnięty lasem', głuź. *blótko* dem. (Pfuhl), czes. *blátko* dem.;

na stbułg. *baltočka wskazuje gr. NM *Βάλτοουκα* (Vasmer SG 161). ~

Od *bolto*, o suf. *-če*, *-čko* zob. s. 101, 93—94. K.H. — F.S.

boltočny *boltočina* *boltočno* 'związany z błotem, bagnem, błotnisty, bagnisty, grząski; zrobiony z błota, gliny, paluster; luteus'

~ pol. *blotny* od XV w., dłuż. *blotny*, głuź. *blótny*, czes. przestarz. i dial. *blatný*, stczes. *blatný*, śl. *blatný*;

śle. *blāten -tna* (już u Megisera), sch. *blātan -tna* od XV w., es. *блатънь*, bułg. *blāten -tna*, maced. *блатен -tna*;

ros. *болотный*, ukr. *болотний*, brus. *балотны*. ~

Por. też l. powstałe już na gruncie poszczególnych języków słów. formacje z suf. *-ičk*, *-ica* (o ich funkcji zob. s. 90—1, 98—9) na oznaczenie 'istot czy roślin żyjących na błotach, bagnach' albo też 'miejsce błotnistych, bagnistych':

boltočny-ičk: pol. dial. *blotnik* 'zły duch; ryba piskorz, *Misgurnus fossilis*; przewisko odmiejscowe urobione od błot' (Sychta SK), stpol. *blotnik* 'bagnó, kałuża' (L.), dłuż. *blotnik* 'mieszkaniec Błot, der Bewohner aus dem Spreewald', głuź. *blótник* 'ryba tuńczyk, *Thynnus*', stczes. *blatnik* 'ptak błotny'; śle. *blātnik* 'grązel żółty, *Nuphar luteum*', sch. *blātnik* 'miejsce błotniste, bagno' (RSAN), bułg. dial. *blātник* 'roślina knieć błotna, *Caltha palustris*' (Gerov Dop.); ros. *болотник* 'roślina rzęśl, *Callitriche*', dial. 'dzika geś; żuraw; zły duch żyjący na bagnach; grzyb koźlak; roślina strzałka wodna, *Sagittaria*

sagittifolia', ukr. u Żel. болотник 'bagniste pastwisko; ptak Limosa', brus. болотник 'roślina rzęśl, Callitriche';

boltyn-ica: stpol. *blotnica* 'pratun palustre' (już w XV w.), u L. z XVIII w. też 'roślina bagnica, Scheuchzeria', dial. kasz. 'roślina mącznica lekarska, Arctostaphylos uva-ursi', głuź. *blótница* 'roślina bagnica, Scheuchzeria; ziemia bagnista', czes. *blatnice* 'roślina bagnica, Scheuchzeria', dial. 'chata zrobiona z błota' (Kott Dod. DSM); sle. *blátница* 'błotna woda; gatunek ryby, Squalius Agassizii' (Pleteršnik), w SSKJ *blátница* 'roślina namulnik brzegowy, Limosella aquatica', sch. *blätница* 'błotnista niwa; gatunek gruszek' (RSAN), też NM (BJAZ); ros. dial. болотница 'duch bagna, pod postacią młodej dziewczyny uwodzącej mężczyzn; droga przez bagno, moczary', ukr. u Żel. болотница 'roślina bagnica, Scheuchzeria'.

2. przymiotniki z suf. złożonym -yn-yskz: dłuż. *blotan-ski* 'zum Spreewald gehörig', ses. влатьн-ьскъ 'adi. a nomine civitatis Pannonicae ductum' (już w ŻK).

Od subst. *bolto*, z suf. -ynz.

T.Sz. — K.H. — F.S.

boltyskz *boltyska boltysko* dial. zach. i pld. 'związany z błotami, bagnami, paluster'

~ dłuż. *blotski* 'należący do Błot, zum Sumpfwald, Spreewald gehörig': *blotowski* 'ts.', czes. *blatský* 'pochodzący ze wsi Blata';

sch. *blätski* 'paluster, dotyczący wsi Blata', es. влатьскъ (Traktat Chrabra): влатьнскъ 'adi. a nomine civitatis Pannonicae ductum' (już w ŻK), bułg., maced. *blámcku* 'paluster'. ~

Tu też najprawdopodobniej pol. *blocko* 'wielkie błoto' od XIII w. (*boltysko, urzeczownikowiony przymiotnik).

Od *bolto* z suf. -yskz.

K.H. — F.S.

bolt'anz zob. boltėnz

bolzė zob. bolgo 2

bolzina 'belka służąca do podpierania czegoś, podkładka drewniana, podkładka pod głowę, poduszka'

~ sla. dial. *blazina* 'pierzyna' (wg Machka ES 33—4 może pożyczka z sch. *blázina* 'ts.');

sle. *blazina* 'poduszka; pierzyna', 'opuszka stopy; mięksiz dłoni' ('der Fuss- oder Handballen'); 'legar, podkład drewniany pod ciężary, np. beczki; próg, podkład kolejowy; przesło mostu; płatew, belka podpierająca krokwie na dachu; kłonica wozu; poprzeczna belka w saniach; nasad pługa', sch. *blázina* 'pierzyna; poduszka' (w tych znaczeniach już stsch., w najstarszych 2 przykładach z XV w. nie wiadomo, czy chodzi o pierzynę, czy o poduszkę, RJAZ I 427), dial. też 'siennik, derka, koc; podkładka na belce, na której obraca się wrzeciono kamienia młyńskiego; część lufy broni palnej', czak. *blazyna* 'poduszka' (Susak, HDZ I 152), maced. *blazuna* 'metalowa podkładka pod wrzeciono młyńskie'. ~

Por. sch. od XVI w. *blázinja* 'poduszka', dial. też 'łozysko, podkład'.

Najbliższe odpowiedniki w bałtyckim: lit. *balžiena* 'podłużna belka brony', *balžienas* 'poprzeczna belka brony, wozu' (Trautmann BSW 25), u Niedermanna *balžiena*, *balžienas* 'biegsame Querstange zur Verbindung des Aufsatzes auf Schlitten', lot. *bdžiēns* 'grządziel pługa; nasad sań', u Mühlbacha 'das Gebinde, welches die gegenüberstehenden *mietnes* der beiden Schlittensohlen verbindet' (*mietne* 'die Stütze auf den Schlittensohlen'),

balžiti 'podpierać', u Mühlenbacha 'den Schlitten mit den *balziemi* versehen, stützen', stprus. *balsinis* 'poduszka', *pabalso* 'ts.'. Por. też stind. wed. *bar-hiš* n. 'podściółka, przykrywające ołtarz, postanie z ziół, traw, na które kładziono ofiary', *upa-bárhanam* 'poduszka, miękkie pokrycie', awest. *baraziš* 'poduszka, przykrycie', stwniem. *balko*, niem. *Balken* 'belka, bierwiono, kłoda' (germ. **balkan-*). Pierwotnie zapewne 'podkładka drewniana'. Wg Moszyńskiego KLS² I 589: „wszystkie niemal nazwy dla poduszki... służą też Słowianom do określenia pewnej części sań i wozu, pełniące funkcję podkładki pod pomost, drabiny czy wasąg“.

Berneker SEW 70—1, Trautmann BSW 25—6, Persson Beitr. I 267 uwaga 3, II 849 uwaga 1, 799 uw. 2, Brückner SE 31—2, Willman-Grabowska Symb. Rozw. II 167—71, Pokorny IEW 122—3, 125—6.

T.Sz. — F.S.

bolzъ *bolza* dial. pld.-wsch. 'źmija, wąż'

~ sch. dial. *bláza* 'źmija, która według ludowego wierzenia strzeże skarbu';

ukr. dial. zach. *бóлоз* m. 'duża źmija' (Żel.). ~

Zapewne do ie. *bhelǵh-* 'nabrzmiwać, pęcznieć' (Pokorny IEW 125—6, zob. *bolzina*). Por. *polzъ*.

Sadnik — Aitzetmüller VWSS 5, 338.

W.B.

bolzъno dial. ptn. 'belka podpierająca'

~ kasz.-śli. *blozno* 'nasad sań, pozioma belka leżąca na stramach sań' (AJK II m. 74, MAGP II m. 55), w AJK II cz. II s. 96 notowane też wyjątkowe postacie *byózno*, *byozńo*, *buczme*, z wtórnym wokalizmem rozbijającym grupę spółgłoskową: *blozno*, *byolzyno*, kasz. *blozno* również 'jedna z dwu podstaw zakrzywiających się w górę, na których przesuwają się sanie po śniegu, płoza', Sychta SK (tu też z asymilacją na odległość postać *blozmo* 'płoza; kłoda w torfowisku'), AJK V m. 210 cz. II s. 75, u Kolberga Pomorze 469 'obręcz u koła';

ros. dial. ołonieckie *бóлозно* 'gruba deska' (Vasmer REW I 103), wg SRNG 'drewniana podstawa sochy, do której umacnia się soszniki i rączki celem podtrzymania sochy w czasie orki'. ~

Por. pol. dial. kasz. *bozn*, *byozén* m. 'nasad sań', *blozna* f. 'ts.', ros. dial. *бóлозна* 'rączki u sochy', *бóлозень -зня* 'nagniotek, odcisk' = *болозняк* (SRNG).

Do tego samego pierwiastka co *bolzina* (zob.). Ros. dial. *бóлозень* < *bolzъnъ = stprus. *balsinis* 'poduszka'.
T.Sz. — F.S.

bolžiti *bolžę* dial. zach. i pld. 'czynić błogim, szczęśliwym, uszczęśliwiać', 'wielbić, wychwalać'

~ stpol. w XV—XVI w. *bložýc* 'chwalić, pochwalać, schlebiać', czes. *blažiti* 'uszczęśliwiać; czynić błogim', przestarz. *blažiti se* 'cieszyć się, radować się', stczes. *blažiti -žu -žiš* już w XIV w. przede wszystkim 'błogosławić, beare, beatum praedicare' (stąd głuz. u Pfuha *blažić* 'ts.'), śla. *blažiti* 'sprawiać komuś radość, czynić szczęśliwym';

śle. *blažiti -žim* 'łagodzić; uszczęśliwiać', sch. *blážiti blážim* 'uspokajać, łagodzić, mitigare, lenire; uszczęśliwiać, napełniać szczęściem, beare', 'jeść mięso, carnes edere', stsch. w XIV—XVI w. 'wielbić, sławić, beatum praedicare', już w XIII w. 'błogosławić' (RJAZ), scs. *блaжити блaжж* 'beatum dicere, beatificare', bułg. *блaжa -жу* (u Gerova *блaжa -жу*) 'jeść tłusto, jeść zakazane potrawy w czasie postu' (też dial. np. IIBE IV 215, BDial. I 242, III 294,

Mladenov Vidin), u Gerova też 'być słodkim', 'błogosławić napoje', maced. *блажи* 'być słodkim', dial. 'jeść mięso' (RMJ), *ni blaži žić* 'to zupełnie nie słodkie' (Mačeki SW);

rus.-cs. *блажити блажю* 'wychwalać, beare, celebrare'. ~

Por. pol. dial. *pobłoga* 'pobłażanie' (Karłowicz SGP).

Od *bolgъ* 1., o budowie zob. 57.

K.H.

болъванъ zob. **балъванъ**

болъ 1. *bolі* m. 'człowiek chory, aegrotus'

~ sch. XIII—XV w. *bol bolі* m. 'człowiek chory' (RJAZ I 522), scs.

воль воли m. 'ts.', bułg. dial. *бол, боль* m. 'ts.' (też 'chora kobieta');

strus. *воль* m. 'człowiek chory', ros. dial. *боль* m. f. 'człowiek chory; kobieta chora, zwłaszcza położnica', ukr. dawniejsze *боль* m. 'człowiek chory' (tylko u Żel.). ~

Pierwotnie zapewne adi. o temacie na *-i-* do *bolēti* (zob.). Tylko szczątkowe zachowanie wyrazu pozostaje w związku z powstaniem subst. *bolъ* f. i adi. *bolnъ* (zob.). Stosunek do *bolъ* f. 'dolor' jak scs. *blędy* 'papla, gaduła': 'paplanie, gadanie'.
T.Sz.

болъ 2. f. 'cierpienie, dolor; choroba, morbus'

~ dłuż. *ból -i* 'dolor, cierpienie; bolesna rana', *sucha ból* 'rwanie w członkach, reumatyzm', głuź. *ból -ole* 'dolor, cierpienie', *sucha ból* 'reumatyzm, podagra', czes. dial. *bol' -e* (: *bol'a* nom. sg.) 'cierpienie, boleść, np. zębów';

śle. *ból -i* 'dolor', dial. *suha bol* 'suchoty', sch. od XVI w. *ból bōli* 'cierpienie fizyczne i psychiczne; choroba' (: *bōlja* f., 'ts.', lud. także 'chore miejsce, rana'), bułg. *болъ* f. 'cierpienie zwłaszcza psychiczne' (dial.?, Mladenov BTR 194);

strus. *воль* 'dolor, morbus', ros. *боль -u* 'boleść, cierpienie fizyczne i psychiczne', przestarz. i dial. 'choroba, niemoc'.

Z wtórną zmianą rodzaju, z przejściem do tematów na *-jo-* (por. *bolъ bolі* m. i Meillet SC 420—1);

~ pol. *ból bólu* 'cierpienie; zmartwienie, smutek, strapienie, boleść', stpol. *ból* 'dolor' (rzadkie, w Słowniku stpol. I 142 tylko 1 przykład z XIV w.), dial. też 'każda choroba, bolenie', w XVIII w. *ból suchy* 'dna, podagra', XVII—XVIII w. *ból bola* 'diabeł, bies' (co do rozwoju znaczenia por. pol. *choroba* 'morbus': od XVIII w. w przekleństwach 'diabeł, bies'), czes. *bol -u* 'cierpienie psychiczne, żal', śla. *ból' -u* 'cierpienie fizyczne i psychiczne, żal, smutek', dial. też 'wrzód';

śle. *ból* 'dolor' (Pleteršnik), sch. od XVIII w. *ból -a* 'ts.', 'choroba', też u Vuka; bułg. dial. *бол* 'cierpienie' (Mladenov BTR 190; BER I 64), maced. *бол* też 'choroba';

ukr. *біль болю* 'boleść, cierpienie', brus. *боль болю* 'ts.' ~

Abstractum do *bolēti* (zob.), o budowie Meillet Ét. 263, SC 347.

Nitsch JP XXXV 241—7, Machek ES 37.

T.Sz. — F.S.

болънъ 'związany z bólem, boleniem, bolący, bolesny; chory'

~ pol. dawne XVI—XVIII w. *bolny* 'bolący, sprawiający ból' (SP XVI IBL, L.), stduż. XVI w. (Jakubica) *bólny* 'bolesny' (Muka), głuź. *bólny* 'ts.', czes. *bolný* 'wyrażający ból, smutny, żalony', książkowe 'powodujący ból, bolący' (SSJČ), stczes. już w XIV w. 'bolący, obolały; chory', śla. *ból'ny* 'bolesny, bolący; boleściwy' (np. *bol'ny vzdych, hlas*);

sł. *bolán bólna* (SSKJ: *bolán bólna*) od XVI w. (Megiser 1592), *bólen -lna*, *bolęn* 'chory' (Pleteršnik), sch. *bólan* 'bolesny', 'chory' od XVII w. (RJAZ), dziś też *bólan bólna* : *bólna* (także *bólan bólana*, Vuk) 'ts.', 'nieszczęśliwy', scs. *болѣнь* 'chory', bułg. *болѣн* 'ts.' (też dial. np. BDial. III 41), maced. *болѣн -lna* 'ts.', też dial. *bólan*, *bólna*, *bólnu* 'ts.' (Macecki SW);

strus. już w XI w. *болѣньи* 'chory', 'cierpiący', ros. *болѣюу* 'chory, schorowany', 'cierpiący, bolący', w znaczeniu subst. 'pacjent, chory', dial. *болѣный* 'sprawiający ból', 'miły, drogi, ujmujący', *болѣюу* 'mały, niepewny, o kotwicy' (SRNG), ukr. tylko prowinc. *болѣно* adv. 'boleśnie' (Zel.), brus. dial. *болѣна* adv. 'ts.' (Nosovič). ~

Od *bolъ*, *bolěti* z suf. *-ьnz*.

Meillet Ét. 438, Brodowska-Honowska SPS 101.

T.Sz.

bol'e adv. 'lepiej; więcej; bardziej'

głuż. *bóle* 'więcej, bardziej';

sł. *bólj* (< *bolje*) 'bardziej, więcej, w większym stopniu', *bólje* (: *bóljše*) 'lepiej', stsl. też 'bardziej, więcej', sch. *bólje* 'lepiej, melius' od XIV w., stsch. też 'więcej, magis' XII—XIV w. (zaświadczone tylko z rozszerzeniem o š: *boljše*), scs. *болѣс* 'więcej', bułg. dial. *болѣ*, zwykle *нд-болѣ* 'lepiej', *най-болѣ* 'najlepiej';

strus. *болѣс* : *болѣ* : *болѣи* : *болѣ* 'więcej; lepiej', ros. *болѣе* : *болѣше* 'więcej, bardziej', 'większy', pot. 'przeważnie, po większej części', *болѣе* 'więcej, bardziej', w połączeniu z adi. i adv. służy także do tworzenia compar., przestarz. i region. też *болѣ* 'więcej', ukr. *більше*, *більш* 'więcej', u Hrinčeni *болѣ* 'dobrze', brus. *болѣи* : *болѣи* 'więcej, bardziej'. ~

Pierwotne neutrum od *bol'ьjъ* (zob.).

K.P. — F.S.

bol'ьjъ *bol'ьsi bol'e* 'większy; lepszy' compar. do *velikъ*, *dobrъ*

~ sł. *bólji* : *bóljki* 'lepszy', sch. *bólji* 'lepszy, melior' od XIV w., stsch. też 'większy, maior' XIII—XIV w., scs. *болѣи* *болѣши* *болѣс* 'większy, lepszy, maior, plus, melior, praestans, superior';

strus. *болѣи* : *болѣши* 'maior', *болѣшими* : *болѣшом* 'większy, starszy, lepszy, wyższy, maior, praestantior, melior', ros. *болѣюу* 'duży, wielki; silny, ważny', przestarz. i dial. 'starszy', *болѣший* 'większy' compar. do *болѣюу*, ukr. *більший* 'większy; starszy', brus. *болѣши* 'większy; starszy', dial. *балѣшъ* 'wielki, ogromny'. ~

Także w I członie NO, np.: pol. *Bolesław* od X w., stpol. też *Bolebor*, *Bolemysł* (SSNO, Malec PO PAN 17, s. 28, 68), czes. *Boleslav* od XII w., stczes. z XIII w. *Bolebor*, *Bolemil* (Gebauer Sl., Svoboda SOJ 70), sch. już w IX w. *Bóljedrąg*, od XI w. także *Bóljeslav*, *Bóljemir* (RJAZ), bułg. *Болеслав* (zam. *Болеслав*, BER I 65, Пчев RLI 82).

Por. kasz.-sb. *bolěsti* (*bol-ista?) 'tusty, otyły' (Lorentz PW), wg Sychty SK przestarz. pñ. *bolěsti* 'ts.', 'kopiasty', stpol. od XIII w. NO *Bolesta* (Taszycki Rozprawy I 85).

Prapokrewne: stind. *bálilyān* 'silniejszy', *bálilyān* 'najsilniejszy' : *bálam* 'siła, moc', grec. *βέλτερος*, *βελτίων* 'lepszy', *βέλτατος*, *βέλτιστος* 'najlepszy', łac. *dē-bilis* 'słaby, bezsilny'.

Osthoff IF VI 1—8, Berneker SEW I 72, Vasmer REW I 105, Vaillant RES IX 6—7, GC II 2, 577—8, Thieme Language XXXI 445—7.

K.P. — F.S.

bol'ьma : *bol'ьmi* dial. pñd. 'bardziej, lepiej, magis, melius'

bol'ьma : ~ sch. przestarz. od XVIII w. *bóljma* (też u Vuka), scs. *болѣма*,

rus.-cs. **больма** (stąd ros. stare u Dala *больма́* i stukr. XV w. **болма**, Тум-ченко). ~

bol'ьmi: ~ stserb. **болъми**, scs. **болъми** (cs. też **болъми**), rus.-cs. **больми**, **больными** (stąd stare u Dala *больма́* i stukr. XV w. **болми**). ~

Od *bol'ьjъ*, z suf. *-ьма* : *-ьми*.

Vaillant GC II 2, 692, Jahn Adv. 47.

F.S.

bol'ьmi zob. **bol'ьma**

boranъ zob. **baranъ**

boraviti *borav'o* dial. pld. 'zajmować się czymś, robić, działać'

~ sch. od XVI w. *bðraviti bðravim* 'przebywać, mieszkać, żyć, degere; spędzać czas, trwać, znajdować się w jakimś stanie', dial. *boravit boravim* 'walezyć, bojować, bić się, zмагаć się; znosić, cierpieć' (Elezović Kos.-Met.), tylko w formie zaprzeczonej dial. *nebðraviti* 'nie zapominać' (RSAN II 63), por. też ogólne *zabðraviti* 'zapomnieć, puścić w niepamięć' (co do rozwoju znaczeniowego por. *zabyti* 'zapomnieć' : *byti*), bułg. *бoпaсь* 'zajmować się, mieć do czynienia; robić, działać, czynić', dial. też 'rządzić się, rozporządzać, dysponować; chwytac, dotykać' (Gerov), 'bredzić, majaczyć' (Rodopy BER I 67, BDial. II 131), maced. *бoпaсу* 'robić, działać, czynić; mieszać; grzebać, przewracać'. ~

Brak pewnej etymologii. Najprawdopodobniej do *borti bor'o* 'walezyć' z sufiksem *-av-* (o paralelach morfologicznych patrz BER I 67—8, por. też może bułg. dial. adi. *бoпaсьe* 'ruchliwe burzliwe — o żurawiach' — Gorov Strandža BDial. I 68). Rozwój semantyczny byłby 'walezyć (jak w dial. sch.), rozprawiać się z trudnościami, wykonywać coś z trudem' = 'robić, działać, zajmować się czymś' (BER I 67—8). Čop (SRL XII 170—6) dopatrywał się tu już ie. compositum **bo-rava* ← **bho-rōuā* (ie. praep. **bhe-* : *bho-* + ie. *rōuā* 'spokój, odpoczynek'). Brak jakiegokolwiek śladu tych wyrazów w słow. nie pozwala na przyjęcie tej koncepcji. U Čopa też krytyka innych pomysłów etymologicznych, nie znajdujących również uzasadnienia na materiale słowiańskim. Nie przekonuje też ostatnia próba objaśnienia wyrazu Гълъбoвa SDW 53—9. — Skok ER I 188—9 przyjmował kontaminację *baviti* i *boriti*.
K.P. — F.S. — W.F.

bord'la *bord'ly*, acc. *b'ordq* 'zarost na dolnej części twarzy, barba; część twarzy poniżej dolnej wargi, mentum', także przen. o 'różnych przypominających czymś brodę przedmiotach i roślinach'

~ pol. *broda* 'barba' od XIV w., 'mentum' od XV w., też o 'różnych przedmiotach podobnych': 'pek dłuższej sierści lub piór na podgardlu, pod pyskiem (u zwierząt, ptaków)' od XVI w., stpol. XVI w. też 'zarost na ciele w dolnej części brzucha; grzebień podszyjny u kury; dziób statku', dial. np. 'grzywa u konia nad czołem; sam koniec dolny ostrza siekiery; najszersza część kosy; pozostała część drzewa ściętego, część pnia blisko korzenia', 'odpadki słomy przy krajaniu siewki', 'nie zżęta kępka zboża ominięta przy koszeniu; nie zżęta w ostatnim pokosie kępka zboża, którą zniwiarze wiążą w obrzędowy snopek z okazji zakończenia żniw' (MAGP XI m. 542, Zaręba AJŚ II m. 97), 'obrzędy odprawiane wokół tego snopka' (SGP zeszyt próbny), też w nazwach roślin, np. stpol. *kozia broda* 'ostróżeczka polna, Delphinium consolida; tawuła, Spiraea aruncus', dial. 'gatunek trawy; grzyb goździanka żółta, Clavaria flava, Clavaria botrytis', na północy Kaszub także w archaicznej postaci bez metatezy *kozã barda* 'grzyb Cla-

varia flava; roślina kozibród, *Tragopogon pratensis* (Sychta SK II 223), polab. *brōda* 'mentum; gardziel, gardło', dluž. *broda* 'barba', też 'wąsy', 'mentum', 'pęk dłuższej sierści pod pyskiem zwierzęcia', *kōzyna broda* 'roślina ostróżeczka polna, *Delphinium consolida*; grzyb np. *Clavaria flava*, *Clavaria botrytis*', głuż. *broda* 'barba; mentum' (też dial., Michalk Neustadt), *kozaca broda*: *kozy broda* 'roślina *Delphinium consolida*; grzyb *Clavaria botrytis*', czes. *brada* 'barba; mentum' (od XIV w., stczes. też 'ostry koniec gwoździa'), *kozi brada* 'roślina *Tragopogon*; *Delphinium consolida*; grzyb *Clavaria*', sła. *brada* 'mentum; barba', 'pęk dłuższej sierści u zwierząt', *kozia brada* 'roślina *Tragopogon*';

sł. *bráda* 'barba; mentum', 'zwisająca skóra na szyi zwierzęcia; włosy na kaczanie kukurydzy', 'najszersza część kosa', *travniška kozja brada* 'roślina *Tragopogon pratensis*', sch. *bráda*, acc. *brádu*: *brádu* 'barba' od XIV w., 'mentum' od XVI w., 'pęk dłuższej sierści lub piór na szyi zwierzęcia; włosy na kaczanie kukurydzy', 'tylna część ostrza siekiery; grubszy koniec główki kładzianej w wigilię do ogniska', *kōzjā bráda* 'roślina *Tragopogon pratensis*; węzymbord, *Scorzonera villosa*', sea. *bráda* 'barba', bułg. *bráda* 'barba', też w ogóle 'zarost', 'mentum', 'pęk dłuższej sierści na dolnej szczęce zwierzęcia; wole u ptaków; cienkie włoski na korzeniach, korzeń (np. cebuli) złożony z długich włoskowatych korzonków' (Gerov), 'włosy na kaczanie kukurydzy' (Gerov, BDial. V 157), dial. też 'ostatnie kłosy zboża związane wstążką' (Stojkov Banat), *bráda na nuseama* 'wiązka pierwszych zżętych kłosów' (RBKE), *kozia bráda* 'rośliny *Tragopogon pratensis*, szczaw, *Rumex acetosa*', maced. *bráda* (już w XVI w., Giannelli LM, dial. *bráda*, *bradáta* Małeck SW) 'barba; zarost na twarzy; mentum; cienkie włoski na korzeniu lub korzeń złożony z cienkich korzonków';

strus. *корода* 'barba; zarost na policzkach; mentum', ros. *бopодá*, acc. *бopоды* 'barba', 'pęczek dłuższych włosów u zwierząt, pęczek dłuższych piór na piersi ptaków; wole u ptaków', dawne i dial. 'mentum', dial. też 'szeroka zaostzona część topora, lemiesza', 'nie zżęta ostatnia kępka lub pokos zboża, trawy i związane z tym obrzędy zakończenia żniw lub sianokosów; nie zżęty pokos zboża' (SRNG), ukr. *бopодá*, acc. *бopоды* (dial. *бopодá*: *бopода* Stieber AJLemk. m. 270, KDA II 141) 'barba; mentum' (w tych znaczeniach od XV w., Tymčenko), 'zarost na policzkach', 'pęczek dłuższej sierści lub piór u zwierząt lub ptaków', 'dolne ostrze siekiery' (Zel.), dial. 'nie zżęta w ostatnim pokosie kępka zboża', brus. *бapодá* 'barba; mentum'. ~

Kontynuuje ie. *bhar-dhā* 'zarost na dolnej części twarzy' (do ie. *bhar*: *bhor*: *bhr*- 'coś ostrego, sterczącego, szczecina', zob. *bykz*, *bršeb*, *brz*): łot. *bārda*, stwniem. *bart* (dziś niem. *Bart*), łac. *barba* (< *farba). Tu też z grupą spółgłoskową *-zd-* (ślady *-zd-* są także na gruncie słow., zob. *bordavica*: *bordavška*): lit. *barzdà* acc. *barzdą* 'barba; mentum', łot. *bārda* 'barba' (o oboczności *-d-*: *-zd-* p. Sławski SE I 276, 348, 530). — Rozwój znaczenia szedł w dwu podstawowych kierunkach: 1. (przez metonimię) 'dolna część twarzy, pierwotnie pokryta zarostem' (ten sam rozwój znaczenia w lit. *barzdà* i w romańskich kontynuantach łac. *barba*, p. Meyer-Lübke WS XII 6 n.), 2. coś przypominającego w jakiś sposób:

a) 'zarost na dolnej części twarzy' (podobne znaczenia przenośne także w odpowiedniku łac., niem., łot.); stąd też w nazwach roślin, zwykle w zestawieniu *kozja borda*; paralelne nazwy też w innych językach, np. niem.

Bocksbart 'Tragopogon', grec. τραγοπόγων 'ts.', łac. *barba hirci*, jednak ludowy charakter nazw słow. przemawia za ich rodzimością, Machek ŮSR 235, b) 'wystającą dolną część twarzy'. — Znaczenie 'pozostawiona, nie zżęta kęпка zboża' ma paralełę na gruncie bałtyckim: łot. *bārda* : *bārza* 'nie zżęty klinowaty kawałek zboża' (Mühlenbach I 273).

Fortunatov AslPh IV 578, Berneker SEW 72—3, Trautmann BSW 27, Fraenkel LEW 36, Pokorny IEW 110. T.Sz. — K.H. — W.B. — F.S.

bordačъ *bordača* 'człowiek o dużym zarostie na dolnej części twarzy, człowiek brodaty, barbatus'

~ pol. *brodacz -cza* od XVI w. (już w XV w. bot. 'obrazki, *Arum maculatum*'), jako NO od XIII w., dial. kasz. *brodác*, głuź. *brodač -ča*, czes. *bradáč -če*, już stczes., sła. *bradáč -ča*;

słc. *bradáč -ča*, sch. dial. z Czarnogóry *bradáč -dāča* (RSAN);

ros. *бopодáч -дáчá* (dial. też 'mech na drzewach', SRNG), uki. *бopодáч -дáчá*, brus. *бapодáч -дáчá*. ~

Derywat od *borda*, o budowie zob. s. 102, por. dłuź., głuź. *brodak -ka* 'barbatus'. Z inną budową w tym samym znaczeniu: sli. *brodác*, kasz.-sli. *brodāla*, stczes. NO *Bradál*; ros. dial. *бopодáч*, uki. *бopодáч* : *бopодáч*. F.S.

bordatěti *bordatějo* 'dostawać zarostu na dolnej części twarzy, barbatum fieri, barbire'

~ stpol. XVI—XVII w. *brodacieć -cieje*, sli. *brodacec -ceja* : *brodaćoc*, głuź. *brodaćec*, czes. *bradatěti -tím* (Jungmann), sła. *bradatiet'*;

słc. *bradatěti -tím*, sch. dawne dial. *bradatjeti -tím* (Belostenec);

ros. *бopодáтeмь* (Dal). ~

Derywat od *bordatz*, o budowie zob. s. 47. Por. w podobnym znaczeniu derywaty od *borda*:

1. scs. *бpaдaтн -дaтн* 'barbatum fieri' (Supr.), bułg. dial. *бpaдá* 'wypuszczać drobne korzenie, o fasoli' (Gerov Dop.);

2. sch. *bradati -dām* 'wypuszczać włosy na kaczanie, o kukurydzy' (Vuk). F.S.

bordatz 'mający zarost na dolnej części twarzy, barbatus'

~ pol. od XV w. *brodaty*, dłuź. *brodaty*, głuź. *brodaty*, czes. od XIV w. *bradatý*, sła. *bradatý*;

słc. *bradāt -dāta* już u Megisera 1592 r., sch. od XV w. *bradat -ta -to*, cs.

бpaдaтъ, śrbułg. *бpaдaтъ* (BER), bułg. *бpaдáт*, maced. *бpaдaт*;

strus. od XII w. *бopодaтнн*, rus.-cs. *бpaдaтнн*, ros. *бopодáтнн*, uki. od XV w. *бopодáтнн*, brus. *бapодáтнн*. ~

Por. w podobnym znaczeniu:

bordastъ: słc. *bradast*, sch. przestarz. *bradast*; ros. *бopодáстнн*;

borděstъ: stpol. XVI w. *brodziasty*, bułg. dial. *бpaдeст* (Gerov Dop., BER), maced. *бpaдeст*.

Od *borda*. Dokładne odpowiedniki: łac. *barbātus*, lit. *barzdōtas* 'ts.'

Trautmann BSW 27, Pokorny IEW 110. T.Sz. — K.H.

bordavica : *bordavъka* (w pñ. dial. peryferycznych też ślady postaci **borzavica**, **borzavъka**) 'guzowata narośl na skórze ludzkiej lub zwierzęcej, na roślinie, verruca; brodawka piersiowa, mamilla, papilla'

bordavica: ~ stpol. XV—XVI w. *brodawica*, dial. kasz. *brod'āvica*, też w archaicznej postaci bez metatezy *bard'āvica* (Lorentz PW, Syeha SK), polab.

brōdaviča, dłuż. *brodajca*, dawne i dial. *brodawica*, głuź. *brodawica*, czes. *bradavice* od XIV w., śl. *bradavica*;

śl. *bradavica* od XVI w., sch. *brādavica* od XV w., bułg. *bradāsuya*, maced. *bradasuya*, dial. *bradavica* (Małecki SW, Reiter Titov-Veles), w Macedonii Egejskiej też w archaicznej postaci bez metatezy *bardavica* (Małecki SW);

ros. dial. *бopодасуѣа* : *бopодасѣѣа* (SRNG), ukr. XVIII w. *бopодасуѣа*. ~ *borzdavica*: ~ sli. w archaicznej postaci bez metatezy i z grupą *-zd-* *borzdāvica* : *borzdāvica* (Lorentz PW). ~

bordavka: ~ pol. *brodawka* od XV w., dial. kasz. też w archaicznej postaci bez metatezy *blardōvka*, dłuż. *brodawka*, głuź. *brodawka* (też dial. Michalk Neustadt), czes. *bradavka* (też dial. Bartoš DSM, Lamprecht Opava), śl. *bradavka* (też dial., Kálal);

sch. od XVII w. *brādāvka*, bułg. *bradāska* (Mladenov BTR);

ros. *бopодаска*, ukr. *бopодаска*, dial. też *бopодаска* (Żel.), brus. *бapодայка*. ~ *borzdavka*: ~ pol. dial. kasz. w archaicznej postaci bez metatezy i ze śladami grupy *-zd-* (o oboczności *-z-* : *-zd-* zob. *brzsz* : *brzdz*) *barzōvka* (Lorentz PW);

ros. dial. nowogródzkie *бopодаска* (SRNG). ~

Do *borda*, o suf. *-av-ica*, *-av-aka* zob. s. 99, 94. Na nie poświadczone adi. *bordavz* zdają się wskazywać:

1. substantywizowane adi.: pol. dial. śląskie *brodāva* 'verruca' (Olesch Sankt Annaberg), głuź. *brodawca* 'roślina Angropogon, niem. Bart-gras' (Pfuhl);

2. nowsze derywaty z suf. *-in-ika* (o suf. zob. s. 90—1): pol. *brodawnik* 'roślina Leontodon', w XVI w. 'rodzaj rośliny leczniczej' (z pol. głuź. *brodawnik* 'Warzenkraut', Pfuhl), czes. dial. *bradavnik* 'roślina świetlik, Euphrasia' (Bartoš DSM, Machek ČSR 215); ros. *бopодасник* 'rośliny ośmiał, Cerinthe maior; glistnik jaskółcze ziele, Chelidonium maius' (Dal), ukr. dial. *бopодасник* 'rośliny powojnik pnący, Clematis vitalba; czerwiec roczny, Scleranthus annuus' (Hrinčenko), u Żel. też 'brodawnik, Leontodon taraxacum', brus. *бapодայник* = ros. *бopодасник*;

z suf. *-ьсѣ* (o suf. zob. s. 99): stpol. XVI w. *brodawiec* 'słonecznica, Heliotropium'. — O szczątkowo zachowanej w pln. dialektach grupie *-zd-* zob. s. v. *borda*. — Pierwotnie zapewne nazwa guzowatej narośli na skórze porośniętej dłuższymi włosami, a więc przypominającej kształtem brodę (co do znaczenia por. kasz. *Brłodavice* pl. 'nazwa łąk porośniętych krzakami; nazwa zarośniętych moczarów', Sychta SK). Nazwa została przeniesiona na wszelkie guzowate narośle na ciele ludzkim, zwierzęcym lub na roślinie, też na sutkę piersiową.

Berneker SEW 73, Vasmer REW I 109. *T.S z.* — *K.H.* — *W.B.* — *F.S.*

bordavzka zob. *bordavica*

bordlo 'to co służy do obrony, zaporą, umocnienie, ściana przegradzająca, płot, jaz, ogrodenie z ostro zakończonych, sterczących drewnianych pali, palisada'

~ pol. dial. *brodło* mpol. i wlkpol. 'stóg siana, zboża, słomy' (już stpol. XV w.), wlkpol. 'ściana oddzielająca boisko od sąsiedków w stodole' (Śląski PF XVII 185), *bródło* 'deski lub żerdzie na belkach nad klepiskiem' (Karlo-wicz SGP: Wlkpol.), czes. *bradlo* 'podwodna skała, rafa' (Pfir. slov.), *bradla* pl. 'poręcz, bariera; drążki do ćwiczeń gimnastycznych' (stąd zapewne głuź. *bradla* : *bródla* pl. 'ts.', śl. *brādłja* 'drążki do ćwiczeń gimnastycznych' SSKJ), stczes. w XIV w. *bradlo* 'skała, urwisko', *bradla* pl. w XIV w. 'ogro-

dzenie, palisada', dziś też w NT *Bradło* (od XIV w.) w nazwie lesistego okrągłego wzgórza, też *Dolní Bradło*, *Horní Bradło* (Profous MJÚ I 157—8), sła. *bradlo* : *bralo* 'wysoka, stercząca skała', u Kálala też 'rafa na morzu', dial. wsch. *bradlo* 'dół na ziemniaki (z nasypem)' (Kálal), 'stóg słomy' (Buffa Dlhá Lúka);

bułg. dial. *бpáло* 'przegroda na jazie w kształcie płotu służąca do zatrzymywania płynących przedmiotów' (Gerov), rodop. 'jaz, młynówka z płynącą wodą' (BDial. II 132: 'вада с течаща вода');

ukr. dial. *бopóло* 'rozpadlina w skale, żleb' (Hrinčenko), bojkowskie *бopóло* 'skała' (Slav. Leks. 90), ze sła. też dial. *бpаdлó* : *бpádло* 'sterta (słomy, siana); ostrewki do suszenia siana' (Dzendzelivskýj UZLP 149). ~

Por. rozszerzającą geografie wyrazu prefiksálną formację *zabordło*: czes. przestarz. *zábradlo*, dziś *zábradlí* 'poręcz; rodzaj sieci myśliwskiej na ptactwo', sła. *zábradlie* 'poręcz';

sch. dawne *zábralo* 'wał obronny, szaniec, okopy' (RSAN), bułg. *zabpáло* 'umocnienie, fort; obrona, podpora' (Mladenov BTR);

strus. *засpоpоло* : *засpоpоло* 'drewniana ściana miejska, drewniany płot na murze miejskim lub na wale', też w cs. postaci fonetycznej *засpало* 'miejskie umocnienie; baszta; obrona', stąd też ros. *zabpáло* 'przyłbica; górna część muru twierdzy', wg Vasmera REW I 436 także ros. *zabopóло* 'mur twierdzy', ukr. *zabopóло* : *zabpáло* 'przyłbica', brus. *zabpáла* n. 'ts.'

Nomen instrumenti od *borti bořo*, o budowie zob. s. 113—4. Z pierwotnego znaczenia 'to, co służy do obrony, umocnienie, zapora' rozwinęły się wtórne znaczenia 'skała', 'poręcz', 'strzeżone miejsce do przechowywania zboża, siana, stóg'.

Berneker SEW 73, Vasmer REW I 436, Sławski SE I 43, Machek ES² 63.

T.Sz. — W.B.

bordy *bordáve* dial. pld. 'siekiera, topór, securis, ascia'

~ sła. *bráđva*, *bráđlja* 'szeroka siekiera ciesielska, topór', sch. od XVI w. *bráđva* 'ts.; tasak', scs. *бpаdы-дъве* 'siekiera, topór' (Supr.), bułg. *бpáđea* 'ts.', maced. *бpаđea* 'ts.' (też dial., Małeckí SW);

rus.-cs. *бpаdы*, *бpаdъль* 'siekiera, ascia'. ~

Pożyczka z germ. *barāō, pol. stasaskie *barda*, stwniem. *barta*, śrdniem. *barde*, niem. *Barte* 'topór o szerokim ostrzu'. Ostateczny pierwiastek ten sam co w *borda*, por. pol. dial. *broda* 'dolny koniec ostrza siekiery', ukr. dial. *бopодá* 'ts.', ros. dial. *бopодá* 'szeroka zaostzona część topora'. Ale połab. *bordáivns* 'siekiera' ze śrdniem. *barde* : *barden*-. Także i głuź. *brodatica* 'szeroka siekiera bojowa', steżes. *bradaticē*, sła. *bradática* 'ts.' oparte są na niem. *Bart-ast* 'ts.'

Berneker SEW I 73, Kiparsky GLG 216—7, Vasmer REW I 116, BER I 72—3, Kluge EW¹⁸ 54, Bezlaj ES 9.

K.P. — K.H.

borgz *borga* : *oborgz* *oborga* dial. pln. 'ochrona, osłona', 'to, co ochrania, osłania, daszek ochronny na drogach osłaniający np. siano, zboże'

borgz: ~ pol. *bróg* *brogu* 'prymitywna stodoła, stóg przykryty daszkiem', stpol. od XV w. 'stóg (zboża, siana)' (też dial. np. Kucala PSM 115, Zaręba AJŚ II m. 107 i 108, kasz.-sli. *bróg* *brog'u* Lorentz PW), dial. 'nieforemny stos słomy' (Maciejewski Chełm.-dobrz. 129), 'przybudówka przy stodołe na siano' (Zaręba AJŚ II m. 108), śląskie 'dół na ziemniaki' (Nitsch DPŚ, Zaręba Siołkowice, Zaręba AJŚ II m. 108 i 109, MAGP XII m. 561), dłuż.

brog -ga 'stóg, stos, kupa', czes. dial. *bráh* 'kupa chmelových tyčí, hranice dříví' (Machek ES² 63), stezes. XIV—XV w. *brah* -ha : -hu 'stóg';

ukr. dial. *bopiz* -poza 'prymitywna stodola, stóg przykryty daszkiem' (Hrinčenko), brus. dawne *bopoz* ( ) lit. *barāgas* 'wielki stóg siana', Buga ZslPh I 35). ~

W związku z szerzeniem się prymitywnego typu stodoly z zachodu na wschód (Moszyński KLS² I 245—6) pozostaje szerzenie się wyrazu jako terminu kulturowego w polskiej postaci fonetycznej: czes. dawne u Jungmanna *broh* 'stóg przykryty daszkiem', dziś *brožec* 'sieć' (Přír. slov.), dial. laskie *bruh* *brohu* 'stóg przy stodole' (Bartoš DSM), 'kopiec na ziemniaki', dem. *brožek* 'stóg siana, słomy'; zach.-rus. *bpoz* 'stóg' (Karskij RFV XLIX 10), ros. dial. pskowskie i leningradzkie *bpoz* -za 'stóg siana z daszkiem' (SRNG), brus. *bpoz* *bpóza* 'ts. '; lit. *brāgas* 'stóg siana'.

Por. nowsze derywaty:

1. dem. z suf. -ka: pol. *brożek* -zka 'mały bróg' (od XVI w.; stąd dial. przen. 'parasol' Karłowicz SGP), dawne od XVI w. 'rodzaj sieci na ptactwo' (też dial. 'siatka na kuropatwy' Karłowicz SGP), stezes. *brážek* 'dół jama' (Gebauer Sl., Flajšhans Klaret), czes. dial. *bražek* 'kupa chmelových tyčí, hranice dříví';

z suf. -ca: stpol. 1400 r. *brožec* 'mały bróg', czes. *bražec* 'rama z siecią do chwytania zwierząt' (Přír. slov.).

2. z suf. -ina: pol. *brożyna* 'drag zatknięty w brogu stanowiący jego ośrodek' (też dial. Karłowicz SGP), już stpol. XIV—XV w. *brożyny* pl. 'części konstrukcji brogu (dragi i daszek)', stezes. *bražina* 'místnost nějaka při stavení hospodářském' (Gebauer Sl., Flajšhans Klaret).

3. nomen loci z suf. -n'a: dłuż. *brožna* 'stodola' (też dial. Zaręba AJŚ II m. 108), dial. *brožnica* 'przybudówka przy stodole', głuż. *bróžnja* : *bróžek* 'stodola' (też dial. Michalk Neustadt).

oborgs: ~ pol. dial. *obróg* 'prymitywna stodola, stóg przykryty daszkiem' (Karłowicz SGP), stezes. *obrah* 'ts.' (Machek l. c.);

ukr. dial. *obopiz* -pózy : -póza 'prymitywna stodola, stóg przykryty daszkiem' (też dial. poleskie, Leks. Poleszja 51), *оборóженъ-жнѣ* : *оборóжина* 'słup w brogu' (Żel., Hrinčenko), brus. *abaróh* 'prymitywna stodola, stóg przykryty daszkiem'. ~

Pierwotnie nomen actionis ( ) nomen instrumenti, loci) do *bergti*, o tym typie derywacji i o apofonii zob. s. 58—9. Prapokrewne średniem. *barg*, *barch* 'rodzaj stodoly bez ścian'. Budowa i rozwój znaczenia jak w *krovs* : *kryti*, *stogs* : grec. *στέγω* 'zasłaniać, ochraniać, ukrywać'.

Berneker SEW 73, Brückner SE 41, Sławski SE I 44, Machek ES² 63, Fraenkel WS XII 187, Schneeweis ZslPh VIII 232, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 4, 271. — Nie widać podstaw do przyjmowania zapożyczenia z stwniem.

*barg, K. Moszyński JP XXXII 194—5.

Zob. *bygs*.

T.Sz. — W.B. — F.S.

borica zob. **borika**

borika : **borica** dial. pld. i sła. 'sosna, *Pinus silvestris*'

borika : ~ sch. *bðrika* 'cienkie drzewo sosnowe, sosna', bułg. *бopúka* 'sosna'. ~

borica : ~ sła. dial. *borica* 'sosna' (Kálal, SSJ). ~

Od *bors*, o suf. -ika, -ica zob. s. 91—2, 98—9.

F.S.

borina 'las sosnowy; drewno sosnowe'

~ czes. dial. *bořina* 'las sosnowy' (Přír. slov., Bartoš DSM), śl. *borina* 'ts.', dial. 'gleba torfiasta' (Kálal);

sch. dial. *bōrina* 'łuczwo sosnowe', *Borina* : *Bōrine* pl. liczne NM (RJAZ, RSAN), *bōrina* 'większe zagłębienie w krasie, szersze i płytsze od jaskini' (RSAN), bułg. *бѳрина* 'smolne sosnowe szczapy używane jako łuczwo lub na podpałkę', *кѳнска бѳрина* 'roślina skrzyp, *Equisetum*' (Gerov), maced. *борина* 'łuczwo sosnowe';

ros. dial. pñ. *борина* 'las sosnowy; leśna sosna', 'mielizna na rzece' (SRNG, Tolstoj SGT 34), brus. dial. *борина* 'leśna sosna; zrąbany las sosnowy' (Nosovič). ~

Od *borъ*, o suf. *-ina* zob. s. 120—3.

Tolstoj SGT 34—5.

W.B. — F.S.

boriti (se) *bor'q (se)* 'zмагаć się, pasować się, przemagać, zwyciężać, walczyć'

~ śl. *boriti sa* 'walczyć, bić się, mocować się' (też dial., Kálal);

śl. *boriti se -im se* 'ts.', też 'sprzeczać się, klócić się', sch. *bōriti se -im se* od XIII w. 'wojować, bić się, mocować się, walczyć, zмагаć się' (w tym znaczeniu wyjątkowo też bez *se* w XVII—XVIII w.), *bōriti -im* w XVI—XVIII w. 'uderzać na kogo, napadać, zwalać kogo' (RJAZ), dziś *boj, borbu, bitku bōriti* 'toczyć, prowadzić bój' (RSAN), scs. *борити борѳ* 'walczyć' (tylko Glagolita Cloz.), też w őrbułg. (np. w Kronice Manasa) *борити* (BER I 69), bułg. *бѳря -ии* aor. *бѳрѳх* 'niepokoić, męczyć', lud. też 'starać się przemoc, przezwyćżyć', *бѳря се* 'borykać się, walczyć, zмагаć się', dial. *бѳрим се* 'ts.' (BDial. III 204), maced. *борам се* 3 sg. *бѳу се* 'mocować się, zмагаć się; walczyć', dial. *сѳ бѳ'а(m) сѳ бѳриш* 'bić się, walczyć' (Małeckii SW);

rus.-cs. *борити (сѳ) борю (сѳ)* 'walczyć, zмагаć się', ros. dial. *бѳрѳмѳся* 'walczyć, zмагаć się' (SRNG), brus. dial. *бѳрѳмѳ -рѳо : -рѳю* 'walczyć, przemagać, zwyciężać, zмагаć się', *бѳрѳмѳа* 'walczyć, pasować się, zмагаć się' (Nosovič, Jurčanka Mscisl.). ~

Por. NO: stpol. *Borzy-sław* od XII w. (Taszycki Rozprawy I 52, 94), czes. *Boři-slav*, sch. *Bori-slav*, strus. *Bori-slavъ* (Milewski IO 110).

Zapewne wtórne w stosunku do pierwotnego *boriti* (zob.), może i denominalne (zob. *borъ* 3.). Por. Vaillant GC III 298 odrzucający bezpośredni związek z germ. *barjan.

T.Sz. — F.S.

borkъ *borka* dial. pñd. 'związek małżeński, connubium, nuptiae', 'wesele, uczta weselna'

~ sch. książkowe *brāk -ka* loc. *brāku* 'małżeństwo, związek małżeński, connubium, nuptiae' od XIII w., wyjątkowo w XVII w. też 'uczta, bięsiada' (RJAZ, RSAN; Vuk nie notuje), scs. *брѳкъ брѳма* 'wesele, gody weselne', 'związek małżeński', bułg. nie ludowe *брѳк брѳкѳм* pl. *брѳкѳсе* 'małżeństwo, związek małżeński, ślub', dial. wyjątkowe z pieśni ludowej 'uczta weselna' (Gerov, Mladenov BTR), maced. *брѳк* 'związek małżeński, ślub', dial. 'wesele' (RMJ), z Soluńskiego *brāk, brakō : brākut* 'wesele' (Małeckii SW), por. *brākōvam -kōvaš* 'mam, odbywam wesele' (ib.);

strus. *брѳкъ* (wyjątkowo też *брѳрѳци* pl.) 'związek małżeński, ślub' od XI w., 'uczta (pierwotnie weselna)' XII—XV w. (Slovarъ DRJ), ros. nie ludowe *брѳк -ка* 'ślub, małżeństwo, związek małżeński' (w SRNG nie notowane), ukr. dawne *брѳк брѳка* 'małżeństwo' (Żel., Rudnyčkyj ED 191). ~

Wyraz przede wszystkim cerkiewny, w żywym języku ludowym tylko w ok. Solunia. W pozostałych językach z cerkiewnego.

Prapostać *borka*, w związku z *birati berq* (o suf. *-ka* s. 89). Co do rozwoju znaczenia por. z jednej strony *birati*, *birati se* m. in. 'zawierać związek małżeński' (zob.), z drugiej stind. *bhartá* m. 'nosiiciel; żywiciel; obrońca, opiekun; pan, władca', *bhartar-* m. 'małżonek' : *bharyá* 'żona' (Isačenko Slavia XXII 77—8). — Przeciwno rekonstruowanej nieraz postaci *biraks* (np. Berneker SEW I 81, Trubačev STR 147) przemawia zdecydowanie material ses.

Lang LF XLIII 223—30, 322—32, 404—10, Trubačev STR 147 (tu przegląd i krytyka innych prób objaśnienia), Sadnik — Aitzetmüller VWSS 285—6.

T.Sz. — F.S.

borna 1. acc. *bornŏ* 'narzędzie do rozdrabniania brył, wyrównywania zaoranej roli, do pokrywania zasiewów, do oczyszczenia pól od chwastów'

~ pol. *brona* od początku XV w., dial. (często pl. *brony*) też *brána*, *bruna* (już w XVI w. *bróna*), w XVI w. *brona* wyjątkowo też 'uprawianie roli brona, bronowanie', kasz.-sł. pierwotne *bárna*, *barna* (szczegółowo o różnych wariantach fonetycznych i ich zasięgu MAGP VII m. 317), połab. *borna*, dłuż. *brona*, głuz. *bróna* albo *bróny* pl., czes., śl. *brány* pl., rzadko *brána*;

śl. *brána* też o różnych przedmiotach podobnych, np. 'ściana ryglowa, ściana urządzenia do suszenia siana; brama kratowa; jarzmo mostu, ramy pily', sch. *brána*, u Vuka o pierwotnym typie narzędzia (składającego się z pęku gałęzi, p. Moszyński KLS² I 193, w przeciwieństwie do nowszego *drłjaca*), w RJAŻ od XVII w., dial. *brána brānē* (Elezović Kos.-Met.), bułg. *braná* (też dial., BDial. II 71, III 41) : *brána*, maced. *brana*;

strus. już w XII w. *сорона*, ros. *борона* acc. sg. *бóроны* (dial. też *боронý*), lud. także 'bronowanie' (*боронý сделать* 'zabronować'), 'drewniana krata, na której spoczywa stóg siana; rogi łosia; ręczny przyrząd do płukania złotonośnego piasku', ukr. *борона* acc. sg. *бóроны*, brus. *bapaná*. ~

Stara pożyczka słow.: ngr. (σ)βάρνα 'brona' (< *borna, Vasmer RS VI 182).

Zie. *bhor-nā, dokładnych odpowiedników ie. brak. O budowie zob. s. 116—7. Ten sam pierwiastek co w *bor-ti*, *bor-nē*, *bor-zda* (zob.), por. gr. φάρω 'orzę', φάρος 'radło; orka' i dalej łac. *forō forāre* 'wiercić', stwn. *borōn*, niem. *bohren* 'ts. '; łot. *berzt beržu* : *berzu* 'trzeć, szorować'. — W słow. pierwotnie oksytoneza (ros. dial. *боронý*, za oksytonezą przemawia też czes. *brána*; co do ros. *бóроны* por. też chyba wtórne *бóроны* : *болонá* zob. *bolna* i Kuryłowicz Acc. 353, Kiparsky Wortakzent 199). — Najprymitywniejszy typ brony to dobrze zaświadczony w słow. 'zrąbany wierzchołek drzewa np. świerka, pęk gałęzi np. tarniny, sosny, pęk chrustu' (Moszyński KLS² I 193 nn., Murko WS XII 320—2). Uderza więc związek z dewerbalnym *borna 2*. 'przedmiot broniący, powstrzymujący, przegradzający; przegroda, tama, grobla; osłona, obrona' (zapewne wtórny, identyfikują *borna 1.* i *borna 2.* RJAŻ I 584, Murko l. c.).

Petr BB XXI 211, Moszyński PZJP 74, Pokorny IEW 133—5. Nie widać podstaw do przyjęcia objaśnienia Otkupšćikova EIRJ IV, 1963, 87—95: dewerbalny przymiotnik z suf. *-na* *bhorg-ná czy *bhorgs-ná do ie. **bhreg-* 'rozbijać, rozdrabniać, kruszyć'.

T.Sz. — F.S.

borna 2. 'ochrona, osłona, obrona', 'przedmiot broniący, powstrzymujący, przegradzający' : 'brama zwłaszcza warowna, przegroda, grobla, tama, jaz'

~ stpol. *brona* 'brama głównie warowna, strażnica' od XIII w. (w XV w. wyjątkowo też 'opłata za przewóz czegoś lub przejazd przez bramę; moc,

potestas'), postać przeważająca jeszcze w I połowie XVI w., u L. z Leopoldy XVI w. *rybna brona* 'grobla, tama, przegroda'; w XVII w. także *broma* 'brama' (z asymilacją na odległość *b...n* > *b...m*), dziś szczytkowe dial. *brona*, *broma*, *bróna* 'brama; wrota w płocie' (Karłowicz SGP, AJK V m. 218, cz. II s. 103), kasz. *brona* rzadko 'mowa obronna' (Sychta SK), od XVI w. szerzy się czechizm *brama* (w dawnej pol. też *brana*) zwyciężający ostatecznie na przełomie XVII—XVIII w. (Siatkowski Boh. 108—112), czes. *brána* 'szerokie wejście, przejście, np. w ogrodzeniu, budynku; wrota zamykające to przejście, brama', 'przełęcz w paśmie górskim', stczes. od XIV w. *brána* 'brama', przede wszystkim 'brama warowna, umocniona, obwarowanie', śl. *brána* 'brama, wrota; obronne, chronione przejście';

śl. *brána* 'obrona, ochrona' (u Plet. z Habelicja r. 1670), 'brama kratowa; ściana ryglowa', sch. *brána* 'obrona, ochrona, defensio, tutela' od XVI w. (przen. też 'o człowieku broniącym kogo, o przedmiocie osłaniającym, o miejscu obronnym'), 'tama, zapora, grobla, jaz, moles', bułg. dawne książkowe *брана* 'obrona, osłona' (Mladenov BTR), maced. *брана* 'tama, grobla' (chyba z sch.);

strus. wyjątkowe *борона* 'obrona', ros. dial. (Dal) *боронка* 'budka stróża', ukr. dial. *борона* 'ochrona, obrona' (Hrinčenko). ~

Pierwotnie nomen actionis od *borniti* (zob.): 'ochrona, osłona, obrona' > 'przedmiot broniący, chroniący, przegradzający, powstrzymujący, np. brama zwłaszcza warowna, obwarowanie, przegroda, tama, jaz'.

Śląski SE I 41, Machek ES 40—1.

T.Sz. — F.S.

borna 3. zach. : *brna* 'błona coś okrywająca, membrana'

borna: ~ czes. *bránice* 'przepona, diaphragma', dawne u Jungmanna też 'błona, tkanka otaczająca np. wnętrzości', 'siatkówka' (w tym znaczeniu już stczes., Gebauer Sl.), 'osierdzie', *bránice panenská* 'hymen', *bránička* od XVI w. 'łożysko przy porodzie', śl. *branica* 'przepona' (Machek ES² 64: z czes.);

śl. *brána* 'błona, membrana', u jednego pisarza też 'łożysko przy porodzie' (może z czes.), *bránica* 'przepona' (Plet.). ~

brna: ~ stczes. od XIV w. *brnka* 'łożysko przy porodzie'. ~

Etymologia i rekonstrukcja niepewne. Może z pierwotnego *borna*, do **bher-* 'błyszczeć' (por. paralelne synonimiczne *bolna* od ie. pierwiastka **bhel-* p. *bēlā*). Możliwa jednak także prapostać *brōna*, zob. *bronēti* : *brunēti*, *bronā* : *brunā*. *Brna* może z pierwotnego *bhrūn-*, z krótkim wokalizmem do *brunā* : *bronā*. Machek ES² 64 przyjmuje prapostać *brana*, którą zestawia z gr. φρήν φρενός 'przegroda brzuszna, przepona', zaś postać *brna* ib. s. 67 zestawia z stind. *bhrūnā-m* 'plód, embrión', lot. *braūna* 'błona, skorupka, wnętrzości' (por. Mayrhofer KEWA II 533—4).

Sadnik — Aitzetmüller VWSS 3, 154—5, Trubačev Etimologija 1965, 4—5.

W.B.

bornati zob. borniti 2.

borniti 1. *born'o* 'osłaniać orężem, bronią, strzec, chronić', 'nie pozwalać, nie dopuszczać, zakazywać'

~ pol. *bronić* (stpol. i dial. też *brónić*, *brūnić*, *brunić*) 'ochraniać fizycznie zwłaszcza z bronią w ręku, odpierać napad, strzec, chronić, osłaniać', 'nie pozwalać na co, nie dopuszczać, zakazywać' od XIV w., stpol. także *bronić czego, czemu* 'nie dopuszczać do czegoś' np. *gnijeniu broni* 'nie dopuszcza do

gnicia', *broni poczęcia paniem* 'nie dopuszcza do poczęcia' (SP XVI IBL II 449), por. dial. *bronil się smoku złemu* 'od złego smoka' (Karlowiec SGP z Mazowsza), dłuż. *broniś* 'zbroić, zaopatrywać w broń; podejmować obronę, strzec, chronić; nie pozwalać, zabraniać', *broniś se* 'zbroić się; chronić się', stduż. u Jakubicy 'wależyć', głuż. *brónić* 'zbroić, zaopatrywać w broń', czes. *brániti* od XIV w. 'ochraniać fizycznie, z bronią w rękę, strzec, chronić; nie pozwalać, nie dopuszczać, zakazywać', *brániti něčemu* 'zapobiegać czemuś', sła. *brániti* 'chronić przed niebezpieczeństwem; nie pozwalać, zabraniać', *brániti sa čomu* 'bronić się przed czym';

sł. *brániti* 'ochraniać fizycznie, strzec, osłaniać; nie pozwalać, nie dopuszczać, zakazywać', *brániti koga česa* 'bronić kogo przed czym', *brániti koga komu* 'osłaniać, ochraniać kogo od kogo', sch. od XIII w. *brániti* (dial. *brániti*) *bránim* 'chronić, osłaniać, strzec; powstrzymywać, nie dopuszczać, wzbraniać', dial. 'dbać o co' (RSAN), scs. *бранити* 'nie dozwalać, wzbraniać, zakazywać, prohibere, vetare, comprimere', bułg. *браня браню аор. бранѝх* 'ochraniać z bronią w rękę, osłaniać; powstrzymywać, nie pozwalać, nie dopuszczać', maced. *бранам брануу* 'ts.', dial. *brán'am brániš* 'rozdzielam waśniących się', *sá brán'am* 'bronię się' (Małecki SW 10);

strus. *боронити* 'przeszkadzać, nie pozwalać, zakazywać; brać w obronę, strzec' (obok rus.-cs. *бранити*, z scs.), ros. *боронить бороню -нишь* arch. i dial. 'chronić, osłaniać, strzec; zabraniać, zakazywać, nie dawać robić', ukr. *боронити бороню боронѝх* 'ts.', brus. *баранѝць бараню баронѝу* 'ts.' ~

Denominativum od *borns* (zob.), pierwotne znaczenie 'zaopatrywać (się) w broń, oręż' > 'osłaniać bronią, strzec, chronić' > 'nie dopuszczać do czego, nie pozwalać, zakazywać'.

Bulachovskij REŠ VIII 71 (o rozwoju znaczenia).

T.Sz. — F.S.

borniti 2. *born'o* : *bornovati bornuju* : dial. pld. *bornati bornajo* 'przy pomocy brony wyrównywać zaoraną rolę, rozdrabniać bryły, pokrywać zasiewy' *borniti* : ~ pol. dial. wyjątkowe na Spiszu *brúńić* (Małecki — Nitsch AJPP m. 104), czes. dial. moraw. *brániti*, sła. *brániti*;

sł. u Plet. *brániti* (zwykle *bránati*), sch. dial. *brániti bránim* (RSAN), bułg. *браня -ниш, аор. бранѝх*, dial. *brána -ниш, бранѝм* (BDial. I 243, III 41), maced. *бранам браниш*;

ros. *боронить бороню боронѝшь* : *боронѝшь* (też dial. ARG m. 169, kom. 924, SRNG), ukr. *боронити бороню боронѝх* (też dial., Leks. BJul. VI 39). ~ *bornovati* : ~ pol. od początku XVII w. *bronować bronuję* (o zasięgu i synonimach dial. MAGP VI m. 297—8, Małecki — Nitsch AJPP m. 104, Dejna AGK m. 460, 461);

bułg., maced. *бранувам*;

ros. *бороновать -нью -нѝшь* (też dial. np. pfm., Durnovo RFV L 119, ARG l. c.), ukr. *боронувати -нью -нѝш*, brus. *баранувать -нью -нѝш*. ~

bornati : ~ sł. *bránati -nam*, sch. *bránati -nām*, czak. *branät branä* (Rasprave JAZU I 22). ~

Denominativa od *borna 1*.

T.Sz. — F.S.

bornovati zob. **borniti 2**.

borns f. 'spór, walka, obrona'; 'narzędzie walki, oręż'

~ pol. *broń broni* 'narzędzie walki, oręż' od XIV w. (w. XV w. wyjątkowo też 'nóż żelazny, stanowiący część składową pługa, krój'), w XVI w. zwykle *brón bróni*, por. dial. *brúń, brón, brun*, dłuż. *broń broni* 'narzędzie walki,

oreż', głuź. *brón -nje* 'oreż, zbroja', czes. dawne od XIV w. *braň -ně* (dziś czes., śl. *z-braň*) 'ts.';

śle. *brân -ni* 'obrona, ochrona; jaz; brama, furta', sch. (cs.) *brân -ni* 'walka, wojna' od XIII w., w XVII—XVIII w. wyjątkowo też 'obrona' (RJAZ), scs. *брань -ни* f. 'bój, bitwa, walka', bułg. arch. *брань* f. 'ts.';

strus. *боронь* 'walka, zmaganie się, pugna, lucta; przeszkoda, impedimentum, obstaculum', w Słowie Igora 'obrona' (w podobnych znaczeniach obce rus.-cs. *брань*), ros. u Dala *бóронь* f. 'zakaz, zabronienie'. ~

Por. też wtórne pożyczki oerkiewne: ros. *брань* f. 'bitwa, bój, wojna; spór, kłótnia' (przestarz.), 'wymyślanie, ubliżanie', ukr. arch. *брань* 'walka'; z pol.: brus. (u Nosovića) *брѣнь* 'oreż'.

Pierwotne nomen actionis od *bortí bor'q* (zob.). Podstawowe znaczenie 'spór, walka, obrona' > 'narzędzie walki, oreż'. Dokładny odpowiednik: lit. *barnis -iēs* f. (acc. sg. *barñi*) 'kłótnia, spór, sprzeczką' (por. też m. *barñis -io* 'ts.').

Meillet Ét. 454—6, Trautmann BSW 27, Būga KZ LI 140.

T.Sz. — F.S.

bornьba 'obrona'

~ głuź. *brónьba*, stczes. *branьba*;

śle. *brāmba, brānba*, dial. *brānva*, sch. dawne od XVI w. *brāmba, brānba* (też 'przedmiot służący do obrony; obrońca');

ros. dial. *бороньба* (Dal, SRNG). ~

Nomen actionis od *borniti* 1.

Orzechowska MS PAN 8 s. 161—2.

F.S.

borovica : dial. wsch. **borovika** : **borovьnica** 'roślina związana z borem', zwłaszcza 'borówka czarna, *Vaccinium myrtillus*; sosna, *Pinus silvestris*'

borovica : ~ stpol. XV w. *borowica* 'wrzos, *Calluna vulgaris*; bagno, *Ledum palustre*; paproć, *Aspidium filix-mas*', dłuź. *bórowica* 'sosna', głuź. przestarz. *borojca* 'ts.', u Pfuha przestarz. *borowica* 'ts.', czes. od XIV w. *borovice* 'ts.', śl. *borovica* 'ts.';

śle. dial. wsch. *borovica* 'jałowiec, *Juniperus communis*', sch. od XVIII w. *borovica* 'ts.', dial. czakaw. *borovica* 'drewno sosnowe' (Rasprave JAZU I 22);

ros. dial. *боровица* 'wrzos, *Calluna vulgaris*; trzcinnik, *Calamagrostis silvatica*; pylenieć, *Berteroa incana*' (SRNG), ukr. *боровиця* 'borówka czarna, *Vaccinium myrtillus*', dial. 'las sosnowy' (Hrinčenko). ~

borovika : ~ ros. dial. *боровица* : *бывасица* 'krzak i jagoda bruszniczy' (Dal, SRNG), też 'wrzos, *Calluna vulgaris*' (SRNG). ~

borovьnica : ~ głuź. *borovьnica* 'motyl chojnowka', czes. dial. *borovьnice* 'borówka, *Vaccinium myrtillus*; gatunek motyla', stczes. XIV w. 'las sosnowy' (w NM), śl. dial. *borovьnica* '*Vaccinium myrtillus*' (SSJ);

śle. *borovьnica* '*Vaccinium myrtillus*', u Plet. też '*Vaccinium vitis idaea*; jagody jałowca', sch. *borovьnica* '*Vaccinium myrtillus*', dial. 'jałowiec, *Juniperus communis*' (Vuk), też NM i NT (RJAZ), bułg. dial. *боровница* '*Vaccinium*';

ros. dial. pñ. *боровица* 'jakaś roślina lecznicza', ukr. dial. *боровиця* '*Vaccinium myrtillus*' (Hrinčenko). ~

Substantywizowane adi. *borovь* : *borovьнъ*, o suf. *-ica* : *-ika* zob. s. 98—9, 91—2. Nazwa borówki czarnej nawiązuje do zwykłego występowania tej rośliny w lasach sosnowych (Moszyński PZJP 284).

W.B.

borovika zob. **borovica**

borovikъ *borovika* 'ktoś związany z borem, coś związanego z borem', w pñ. słów. przede wszystkim 'mieszkaniec boru', 'grzyb prawdziwek, *Boletus edulis*'

~ pol. *borowik -ka* 'grzyb *Boletus edulis*' (też dial., nie tylko wsch., także kasz., o zasięgu zob. MAGP XII m. 554, cz. II 19, AJPP m. 298, AJK IV m. 189), rzadko 'mieszkaniec boru', dial. też *borowiki* pl. 'Vaccinium myrtillus' (Karlłowicz SGP: z Tykocińskiego), czes. *borovik -ka* 'grzyb *Boletus aeneus*';

sch. *boròvik -vika* 'lasek sosnowy', dial. 'miejsce zarośnięte jałowcem' (RSAN), też NM (RJAZ);

ros. *бoпoсу́к -су́ка* 'grzyb prawdziwek, *Boletus edulis*', dial. też 'inne gatunki grzybów, np. mleczaj rydz, *Lactarius deliciosus*' (SRNG), 'mieszkaniec boru', 'miejsce, gdzie rośnie lub rósł las sosnowy; drzewa rosnące w lesie sosnowym' (SRNG), *бoпoсу́ку* pl. 'dzikie, leśne pszczoły' (Dal, SRNG), ukr. *бoпoсу́к -су́ка* '*Boletus edulis*', u Hrinčenki i Żel. też 'mieszkaniec boru', 'nazwy niektórych roślin leśnych, np. wawrzynek giówkowy, *Daphne cneorum*', brus. *бapаси́к -си́ка* '*Boletus edulis*', dial. też 'niedźwiedź żyjący w borach; duch leśny' (Nosović), poleskie *бoпoсу́к* 'czarny bocian, *Ciconia nigra*' (Leks. Polesja 442). ~

Por. 1. derywaty od adi. *borovъ* substantywizowanego przy pomocy: suf. *-ъць* (zob. s. 99—101): pol. XVI i XVIII w. *borowiec* 'mieszkaniec boru', dial. 'opiekuńczy duch boru' (Karlłowicz SGP, Sychta SK), kasz. *bor'ówe* też 'duch straszący w borach' (Sychta SK), czes. *borovec* 'mieszkaniec boru; insekt żyjący na sosnach, *Dermestes testaceus*' (Jungmann), stczes. XIV w. NO *Borovec*, sła. *borovec* 'jałowiec, *Juniperus communis*' (Kálal); sła. dial. *borovec* 'sosna' (SSKJ), sch. *boróvac* 'gałęzie sosnowe', też NT, *Borovci* pl. NM (RJAZ), dial. 'jałowiec, *Juniperus communis* i jego owoc; miód z kwiatów sosny' (RSAN); ukr. *бoпoсeýъ -су́я* 'gatunek chrząszcza, *Hylobius pini*' (Żel.);

suf. *-itъ*: pol. dial. *borowiec* 'grzyb *Boletus edulis*' (AJPP m. 298, MAGP XII m. 554, cz. II 19); sch. *bòrovic* 'odmiana dyni, *Cucurbita moschata*', też *Bòrovic*: *Bòrovic* NO (RSAN).

2. derywat od adi. *borovъns* substantywizowany przy pomocy suf. *-ikъ*: pol. dial. *borownik* 'prawdziwek, *Boletus edulis*' (o zasięgu zob. MAGP XII m. 554, cz. II 19, AJK IV m. 189), 'krzak borówki' (Kucała PSM), stpol. XV w. 'brusznica, *Vaccinium vitis idaea*', czes. *borovník* 'grzyb *Boletus aureus*' (Přfr. slov.); ros. dial. *бopóвнук* 'roślina palusznik, *Digitaria*; *Blitum*' (Dal).

Substantywizowane adi. *borovъ*, o suf. *-ikъ* zob. s. 90—1. Por. pol. dial. *grzyb(ek) borowy*: *borowy* 'prawdziwek, *Boletus edulis*' (MAGP XII m. 554, cz. II 19), ros. dial. *бóпoc -ca* 'ts.' (SRNG). W.B.

borovina 'las sosnowy', 'leśna gleba', 'krzaki leśnych jagód, *Vaccinium myrtillus*'

~ pol. *borovina* 'krzewy borówek' (też dial. AJPP m. 292, dial. także wyjątkowo *borowiny* pl. 'borówki, *Vaccinium vitis idaea*' Karlłowicz SGP, MAGP XII m. 553, cz. II 14), 'rodzaj gleby wapiennej; odmiana torfu', dial. 'torfiasty moczar, torfiasty grunt' (Karlłowicz SGP), stpol. XV w. 'wrzos, *Calluna vulgaris*', XVI w. 'igłowie sosnowe stosowane jako okład' (SP XVI

IBL), dial. także 'pole po wykarczowanym lesie' (Karłowicz SGP), stpol. XVI w. *borowizna* 'miejsce gęsto porośnięte sosnami, puszcza', XVIII w. 'gatunek ziemi czarniawej lecz nie żyznej, leśnica' (L.), sli. *b^orobizna* 'marny lasek sosnowy' (Lorentz PW), czes. od XIV w. *borovina* 'las sosnowy', sła. dial. *borovina* 'las sosnowy; gałązki sosnowe';

sł. *borovina* 'las sosnowy', u Plet. 'drzewo sosnowe', sch. od XVII w. *bðrovina* 'sosna; las sosnowy; gałęzie sosnowe; drewno sosnowe', dial. czakaw. *borōvina* 'drewno sosnowe' (Rasprave JAZU I 186), bułg. *боровина* 'roślina *Vaccinium myrtillus* i jej jagody', dial. *боровина* : *борасина* 'ts.; *Vaccinium vitis idaea*' (Gerov, BER I 67), maced. *боровина* 'drewno sosnowe', *боровина* 'Vaccinium myrtillus';

ros. dial. *боровина* 'leśna, nieurodzajna gleba' (Dal), 'las sosnowy; niewielkie wysepki lasu sosnowego wśród innych drzew; wzgórze porośnięte lasem; wzgórze wśród bagien; piaszczyste miejsce w (sosnowym) lesie; trawa w lesie, leśne siano' (SRNG), ukr. *боровина* 'las sosnowy' (Zel., Hrinčenko), brus. *барасіна* 'ts.'. ~

Substantywowane adi. *borovъ*, o suf. *-ina* zob. s. 120—3.

W.B.

borovъ *borova borovo* : **боровѣнь** *borovъna borovъno* 'związany z borem, lasem, sosną, dotyczący boru, lasu, sosny'

borovъ: ~ pol. *borowy* 'z borem (lasem) związany' od XVI w., w XV w. 'sosnowy lub świerkowy', głuź. *borowy* 'sosnowy' (Pfuhl), czes. *borový* 'sosnowy', sła. *borový* : *bðrový* 'ts.';

sł. *bðrov* : *borov* : *borðv -rōva -rōvo* 'sosnowy', sch. od XIV w. *bðrov -va -vo* 'ts.', bułg. *бóров -sa, -so* 'ts.', śrbułg. XIV w. *боровъ* (BER I 67), maced. *боров* 'ts.';

ros. *боросой -ся -се* 'związany z lasem sosnowym', dial. też 'sosnowy; odnoszący się do piaszczystej gleby, do piaszczystego wzniesienia' (Tolstoj SGT 41), ukr. *боросій -сія -се* 'związany z lasem sosnowym', brus. *барасій -сія -се* 'ts.', dial. poleskie *боросій -сія -се* 'znajdujący się na miejscu piaszczystym i wzniesionym' (Tolstoj l. c.). ~

borovъna: ~ pol. NM *Borowna, Borówno*, stozes. NM *Borovné*;

sł. *borōven -vna -vno* 'sosnowy' (Plet.), sch. tylko u Stulicia *borovan* 'ts.', cs. *боровѣнь* 'ts.';

strus. *боровѣньи* 'sosnowy', ros. dial. pñ. *боровной лес* 'las sosnowy w suchym parowie' (Dal). ~

Na postać *borovъnъ* wskazują też derywaty, zob. *borovъnica* s. v. *borovica*, *borovъnikъ* s. v. *borovikъ*.

Por. nowsze adi. do *borъ* z suf. *-vъnъ*: pol. dial. kasz. *borni* 'borowy, leśny' (Sychta SK), *b^orna jagoda* 'Vaccinium myrtillus' (AJK II m. 227), czes. u Jungmanna *borní* 'sosnowy'.

Adi. od *borъ*, z suf. *-ovъ, -ovъnъ*.

W.B. — F.S.

borovška 'coś związanego z borem, sosną', zwłaszcza 'roślina *Vaccinium myrtillus* i jej jagody'

~ pol. od XV w. *borówka* 'Vaccinium myrtillus, Vaccinium vitis idaea i ich jagody' (o zróżnicowaniu znaczeń i zasięgach zob. Nitsch WP II 212, Belcarzowa JP XL 281—91, MAGP IV m. 188, Zaręba AJŚ II m. 227—8), dawne też 'sosnowa beczka określonego wymiaru', dłuź. *borówka* 'Vaccinium myrtillus', głuź. *borowka* 'ts.', czes. *borůvka* 'ts.', dial. moraw. hanackie, laskie *borůvky* pl. 'ts.', też 'Vaccinium vitis idaea' (Bartoš DSM, Tolstoj

SGT 38), stczes. XVI w. *borówka* 'ptak zięba, Fringilla', sła. *borovka* : *borówka* 'jałowiec, Juniperus communis';

śle. *borówka* 'drzazga smolna, głównia; gatunek grzyba' (Plet.), też 'Vaccinium myrtillus' (Ekkert UZIS XXVII 31), sch. dial. *bōrówka* 'Vaccinium vitis idaea; malina kamionka, Rubus saxatilis' (RSAN), bułg. dial. *бóровка* 'Vaccinium' (BER I 67), *бóровка* pl. 'Vaccinium myrtillus' (Gerov Dop.);

ros. dial. *борóвка* 'szyszka sosnowa lub jodłowa', *борóвки* pl. 'dzikie pszczoły żyjące w dziuplach drzew w lesie sosnowym' (SRNG), ukr. dial. *борівка* : *борівки* pl. 'Vaccinium myrtillus' (Stieber AJŁemk. m. 189), brus. dial. poleskie *борівка* 'leśna pszczoła' (Leks. Poleszja 321). ~

Substantywowane adi. *borovz*, o suf. *-zka* zob. s. 94—5. Nazwa czernie, Vaccinium myrtillus ze względu na zwykłe ich występowanie w lesie sosnowym (Moszyński PZJP 284). W.B.

borovъje n. : **borъje** n. coll. 'las sosnowy, pinetum'

borovъje: ~ pol. NM *Borowie*, czes. *boroví* n., sła. *borovie* n. (Kálal);

śle. *borōvje*, dial. *borovjè*, sch. dial. *bōrōvlje* (RSAN), śrbułg. *БОРОВИЕ*. ~

borъje: ~ pol. NM *Borze*, czes. *boří* n. (też dial. moraw. Bartoš DSM);

śle. dawne XVIII—XIX w. *bōrje* (Plet.), sch. od XIV w. *bōrje*, cs. *борие*, bułg. dial. *бóрье* (Gerov Dop.);

strus. XII—XIII w. *борие*. ~

Coll. od *borz*, o budowie zob. s. 85—6.

W.B. — F.S.

borovъnica zob. *borovica*

borovъnъ zob. *borovъ*

boršyna : **boršyn'a** dial. pln. 'sakwa, torba'

~ czes. *brašna* 'torba, sakwa' od XV w.;

ros. dial. smoleńskie *борошня* 'kosz' (RFV LXII 211, SRNG). ~

Por. czes. dial. pld.-wsch. *brachka* 'torba' (Machek ES 64); tu może też strus. *борошень* 'różne drobne domowe rzeczy, zwłaszcza zabierane w podróż, viaticum', ros. dial. *борошень* : *борóшень* : *борошёнъ* 'ts.', *борошно* : *барáхло* 'gurpicie, starzyzna' (Šachmatov Izv. VII 2, 352—4), *борошнѣ* coll. 'mienie'.

Niejasne. Możliwy związek z *boršyno*. Ogniwem nawiązującym byłoby znaczenie 'zapasy na drogę'.

Machek SI XXIII 65, Vasmer REW I 110.

T.Sz.

boršyno dial. pld. i wsch. 'mąka; żywność, pożywienie'

~ śle. przestarz. *brášno* 'pożywienie na drogę; pasza', dial. *bréšno* 'ts.', sch. *brášno* 'mąka, farina' od XV w., stsch. i dial. 'pożywienie, jadło, cibus' (od XIII w.), 'pożywienie na drogę, w podróż, viaticum' (od XV w.), dawne także 'Komunia św., strawa duchowna, wiatyk', scs. *вращьно* 'pokarm, pożywienie, cibus, esca', bułg. *брашно* 'mąka, coś rozartego na proch', u Gerova *брашно* (co do zasięgu obu postaci akcentowych zob. BDA I m. 106, II m. 127, 137), śrbułg. *вращно* 'pożywienie' (BER), maced. *брашно* 'mąka', dial. *brášnu* *brášnotu* 'ts.' (Małecki SW II 10);

strus. *корошъно* 'pokarm z mąki; pożywienie w ogóle; obrok' (stąd stpol. XVI—XVII w. *boroczno* 'obrok', SP XVI IBL), ros. dial. kurskie i woneskie *борошно* 'żytnia mąka' (o zasięgu dawnym zob. przypuszczenia Kotkova, Mat. russ. dial. III 157—8), ukr. *борошно* 'mąka' u Żel. *борошнó* 'ts.'. ~

Por. śle. arch. *brášnja* f. 'pożywienie, zapasy na drogę', sch. wyjątk.

XVI w. *brašnja* 'żywność, pokarm', dial. *bršnjo* = *bršno* (Elezović Kos.-Met.), ros. dial. woroneskie *бѣроуна* 'mąka'.

Z terminologią chrześcijańską zapożyczoną przez Czechy z ses.: dłuż. stare z pol. XVII w. *brošno* 'święto Bożego Ciała' (znaczenie z 'hostia' zob. niżej), dziś *brošma*, dial. *brošna*, głuź. dial. pñ. *Brošmo* 'ts.' (Frinta, Bohemismy a paleoslovenismy... 6), por. ses. *вращающе* 'pokarm, strawa, cibus; hostia, Komunia, hostia, communio' (Euch., Supr.), sch. *Brašánčevo* 'święto Bożego Ciała', *bršno* 'Komunia, strawa duchowna, wiatyk', *brašance* dawne 'hostia', bułg. *Брашанье* 'Boże Ciało' (Stojkov Banat).

Kontynuuje ie. *bhar-s-ina. Najbliższe odpowiedniki ie.: goc. *bariz-eins* 'przyrządzony z jęczmienia, jęczmienny' = łac. *farina* 'mąka' (: *far farris* 'gatunek zboża, orkisz; mąka, kasza'), *farrea* : *farreus* 'zrobiony z orkiszu, ze zboża' = umbr. *farsio*, *fasiu*; stnord. *barr* 'jęczmień, zboże' (**barza-*). Dalsze nawiązania niepewne. Możliwy związek z łot. *baruōt* 'karmić, tuczyć', *bariba* 'pożywienie, żywność'.

Berneker SEW 74—5, Pogodin RFV XXXVII 94, Trautmann BSW 27, Lehr-Splawiński PPS 31, Vasmer REW II 110, Meillet DEL³ 384—5, Trubačev Sl XXIX 4, Pokorny IEW 111. — Nie widać podstaw do przyjęcia objaśnień Jokla Sbornik Miletič 119—21, Otkupščikova IS 228—30.

T.Sz. — W.F. — F.S.

boršn'a zob. **boršna**

bori *bor'o* : **bori** się 'zмагаć się, mocować się, pasować się, walczyć, luctari, pugnare'

~ pol. dial. *bruc się* 'pasować się, iść w zapasy' (kresowe, u Karłowicza SGP), połab. *bōrē* 3 sg. 'szczeka' < **borje(ta)*, możliwe jednak też od *boriti*, zob. Lehr-Splawiński — Polański SE 47, dłuż. stare *wo-brojs*, *wo-bofu* -*foš* 'odeprzeć, odbić', *wo-brojs někomu* 'wzbronić, zabronić', *wo-brojs se* 'obronić się', głuź. *wo-bróe wo-bróju* : *wo-boru* 'obronić', *wo-bróe so* 'obronić się';

sch.-os. w XIII—XVI w. *brati borem* 'walczyć', ses. *врати боря боряши* 'bić się, zмагаć się, walczyć', zwykle *врати са* 'ts.';

strus. *врати борю* : *вратиса* 'ts.', ros. *бороть борю борешь* 'przemagać w zapasach, rzucać na ziemię, pokonywać w walce', dziś zwykle *боротся борюсь борешься* 'bić się, zмагаć się, mocować się, pasować się', ukr. *бороту борю бореу* 'pokonywać, przemagać, walczyć', *боротися* 'walczyć; staczać bój', brus. *бароць бару борау* 'bóść', *бароцца* 'walczyć; bóść się'. ~

Por. należący tu też pierwszy człon psł. imion osobowych *Bori-vojь*, *Bori-slavъ* (stpol. *Borzywój*, *Borzystaw*), *Sz-bor-slavъ* (pol. *Zbrostaw*, czes. *Zbraslav*, Milewski RS XXII 10).

Najbliższe odpowiedniki: lit. *barti barū bariū* 'ganić, łajać', *bartis* 'kłócić się, wymyślać sobie nawzajem', łot. *baŗt baru būru* 'łajać, karcieć', stisl. *berja* 'bić; młócić; rzucać; zabijać', *berjask* 'walczyć', stwn. *berjan* 'bić', z innym wokalizmem pierwiastka: łac. *feriō ferire* 'uderzać, bić, trafiać, dotykać; zabijać' (Meillet DEL³ 404). Dalsze nawiązania zob. Pokorny IEW 133—5.

Budowa jak w *kolti kol'o*, *porti por'o*. Pierwotnie czasownik atematyczny.

Meillet MSL XIX 185, SC 224, Osten-Sacken IF XXXIII 208—9, Trautmann BSW 27.

T.Sz.

borvъ 'kastrowane drobne zwierzęta domowe', w ogóle 'drobne zwierzęta domowe', przede wszystkim 'kastrowany samiec świni, wieprz'

~ czes. *brav -u* coll. 'mniejsze zwierzęta domowe: owce, kozy, wieprze',

stczes. od XIV w. *brav* 'dobytek, bydło', zwłaszcza 'mniejsze zwierzęta domowe', 'stado bydła', u Husa 'bydlę' (Novák SIHus; zwykle w tym znaczeniu stczes. *bravě-ěte*), dial. moraw. *brav* (: *brávek*, też np. Gregor Slav.-buč., Malina Mistřice) 'kastrowany wieprz' (Bartoš DSM), łaskie *brav -a* 'wieprz, zwykle duży' (Lamprecht Opava), ślą. *brav -a*, *bravec -vca* 'kastrowany wieprz; tucznik', dial. *brav*, *bravek -fka* (Sipos Bükk-Gebirge); z czes. i ślą.: pol. dial. *braw* : *braw-ec* : *braw-ek* 'kastrowany samiec świni' na pograniczu pol.-czes. i pol.-ślą. (MAGP IX m. 433; Małecki — Nitsch AJPP m. 190), w części zach. tego obszaru często z rdzennym *-o-* (*browek*) kontynuującym *á*, por. dobrze zaświadczone *bravv*, *bravvek* 'ts.' (Steuer Sulków, MAGP IX cz. II s. 93, Siatkowski Boh. I 39; Berneker SEW 75 uważał bezpodstawnie pol. dial. *browek* za rodzime);

śle. *brāv* m. 'drobne bydło, owce, barany' (: *brāv -i* f. coll. 'drobne bydło, owce'), u Plet. też 'sztuka drobnego bydła', dial. 'skop; świnia', rezańskie *brāu* 'zwierzę' (Slav. Leks. 207), sch. *brāv -a* 'sztuka drobnego bydła domowego, szczególnie owca, koza', 'drobne bydło, szczególnie owce' od XIII w. (też dial. np. Elezović Kos.-Met.), dial. 'wieprz' (np. Bačka, Banat, Slavonia), czakaw. *brāv* 'baran' (Razprave JAZU I 22), cs. już w XII w. *bravě -a* 'drobne zwierzęta domowe', bułg. dial. *brās* zwykle w pl. *brāsu* (stąd wtórnie *brāsa* f.) 'sztuka bydła szczególnie drobnego, najczęściej owiec' (np. BDial. I 208, 243: okolice Płowdiwu, Sofii; BDial. II 132: Rodopy; BDial. III 42, 204: okolice Ichtimannu, Samokowa; BDial. IV 90: Pirdop; ПБЕ IV 151: Bela Slatina), maced. *brās* 'baran, tryk' (też dial., np. Kukuš, Prilep, Veles, Gerov, BDial. III 319);

strus. *борвьць* 'drobne bydło np. koza, owca' XIV w., 'wieprz; baran kastrowany' XIII w. (: rus.-cs. *bravě* 'pecus oves, caprae; verres'), ros. *бópos* (o akcencie Kiparsky Wortakzent 156) 'wieprz, kastrowany samiec świni', 'część przewodu kominowego', dial. w ogóle 'samiec świni', też 'kastrowany byk' (Slovarč Urala; SRNG), przén. 'podłużna sterta siana lub snopów; szereg snopków konopi ułożonych czubkami do góry; rodzaj grządki; naczynie z kory brzozonej' (SRNG; podobne znaczenia nierzadkie przy nazwach zwierząt, zob. np. *kobyła*), brus. dial. pń.-wsch. *brōpaj* 'wieprz, kastrowany samiec świni' (DABM m. 292). ~

Oparte na pierwotnym temacie na *-u-* (ie. **bhoru-*) stare coll. Od tej samej podstawy identyczne znaczeniowo germ. **baru-ga*: stwn. *barug* 'kastrowany samiec świni, wieprz', stnord. *borgr*, niem. *Barch* 'wieprz' (co do różnicy budowy wyrazów słów. i germ. por. awest. *pasu* coll. 'bydło': *pasu-ka* 'pojedyncze zwierzę'). Ostateczną podstawą jest zapewne ie. **bher-* 'rzezać, ciąć, okładać czymś ostrym' (zob. *horti*).

Berneker SEW 75, Trautmann BSW 27—8, Grubor JF VIII 22, Brückner AslPh XXXIX 7, Schrader RIA II 360, Ekkert UZIS XXVII 14—6, Trubačev NDŽ 64—5, Milewski RS XXVI 132. — Nie widać podstaw do wprowadzania wyrazu z germ. (ostatnio Kiparsky GLG 61: nie wyklucza pożyczki). — Inne mało prawdopodobne objaśnienia: Machek KZ LXIV 263, ES² 65, Martynov SGLV 80—2, Ondruš Jazykovedný Časopis XIV 107.

T.Sz. — F.S.

борвьць dem. od *borvz* (zob.)

~ ślą. *bravec -vca* 'kastrowany wieprz; tucznik' (stąd pol. dial. na pograniczu ze Słowacją *bravec*, MAGP IX m. 433, *browec* Małecki — Nitsch AJPP m. 190, o samogłosce *-o-* p. *borvz*);

śle. *brávec -vea* 'skop', dial. 'wieprz', sch. *brávac -vea* od XVIII w. 'wieprz'. ~

Na pierwotne *borъць > *бopocъць wskazuje też ros. dial. *бopocъ́къ -акá* 'jednoroczne cielátko, byczek, jałówka' (zachowane na peryferiach: wsch. Syberia, dawna Wiatka, Dal, SRNG).

O budowie zob. s. 99—101.

F.S.

borzдіа acc. *бopздя* 'podłużne zagłębienie w ziemi powstałe przy oraniu, takie zagłębienie między zagonami, lira, sulcus'; stąd: 'miedza', 'zagłębienie, rów do odprowadzania wody, elix', 'podłużne zagłębienie na powierzchni czego'

~ pol. *bruzda* (stpol. od XIII w. *bróзда* i dziś dial.; śli. arch. *borzda*) 'podłużne wgłębienie w ziemi powstałe przy oraniu; takie wgłębienie między zagonami, lira' od XIII w., przen. od XVI w. 'podłużne zagłębienie na powierzchni czego; podłużny ślad na ciele człowieka, zmarszczka, fałda, rysa (też dial., Małecki — Nitsch AJPP m. 232., MAGP III m. 141, AJK I cz. 61: Krajna); rów do odprowadzania wody; wypukły dział między zagonami, miedza, scamnum (dziś dial., MAGP VII m. 311)', stpol. XIV—XV w. oprócz podstawowego znaczenia 'lira, sulcus' też 'wąski, długi pas ziemi ograniczonej bruzdami, zagon' (por. dial. *brustka* 'rzadek ziemniaków', Dejna AGK m. 698), połab. *boržá* 'lira' (*borzda, Lehr-Spławiński, Polański SE 44—5), dłuż. *brozda* 'ts.' (Muka, Fasske Vetschau), głuż. *bróзда* (dial. też *brozda*, Michalk Neustadt) 'ts.', czes. *brázda* 'lira' od XIV w. (też dial. np. Malina Mistřice, Lamprecht Opava), moraw. 'podłużny rów odprowadzający wodę z pola' (Bartoš DSM), śla. *brázda* 'lira' (wsch. *brazda*, Buffa Dlhá Lúka; stąd zapewne węg. *barázda* 'lira, sulcus', Moór SSH II 104), *brázdy* pl. 'zmarszczki na twarzy; zagłębienia, bruzdy na wodzie np. po łodzi';

śle. *brázda* (dial. *brázda*, Tominec Črni vrh) 'lira; zmarszczka, fałda, rysa; blizna', sch. od XIV w. *brázda* acc. *brázdu* 'lira; koleina, ślad, wyżłobienie, rów; zmarszczka, rysa, linia', 'skiba', scs. *спазда* 'bruzda, wyżłobienie, rowek, sulcus' (Ps. Sin.; ŽM), bułg. *бpаздá* 'lira', 'długa szrama, zmarszczka, fałda; ślad po czymś', dial. 'rana zadana rogiem zwierzęcia' (BDial. III 41), 'rów dla nawadniania winnej latorośli' (Mladenov BTR), maced. *бpазда* 'lira; zmarszczka; rów nawadniający';

strus. *сpоздá* 'rów, okop' (rus.-cs. *спазда* 'lira; rola, zieria'), ros. *бopоздá* (acc. sg. *бopозды*:*бopоздý*, Kiparsky Wortakzent 203) 'lira; rowek między grządkami do odprowadzania wody; podłużne wgłębienie, głęboka zmarszczka', dial. (wg Dala phn.-wsch.) także o różnych podobnych do bruzdy zagłębieniach, np. 'tor wodny rzeki; głębia w rzece; rów wyrąbany w lodzie, przerebel', 'miedza', w okolicach Pskowa 'brona' (SRNG), ukr. dial. *бopоздá* 'lira; skiba' (Slav. Leks. 89: bojkowskie; KDA m. 161, cz. II 215: też *бpázда*), u Żel. z obocznym akcentem *бóпозда* także 'przewód do odprowadzania wody'. ~

Por. bułg. dial. *бpездá* 'lira' (Gerov, Mladenov BTR).

Rdzeń ten sam co w *bor-na, *bor-ti*, budowa jak w *ja-zda* : *ja-ti*, wg Brücknera KZ XLV 53 też *u-zda* : *u-ti*. Za związkiem z *borna* przemawia wyraźnie stare mieszanie obu wyrazów, por. *borzdına* 'bruzda, lira, sulcus' i ros. dial. pskowskie *бopоздá* 'brona'. Koniec końcem do ie. *bher-* 'obrać ostry narzędziem, ciąć, rozcinać'. Tu należy też lit. *biržis*, *biřžis*, *biřžė* 'bruzda', lot. *birze* 'ts.' (co do wokalizmu por. bułg. dial. *бpездá* 'ts.' i może już psl. *berzdına* zob. *borzdına*). K. Moszyński PZJP 74 zwrócił uwagę, że specy-

ficzne rolnicze znaczenie 'ryć ziemię uprawną, robić bruzdy' łączy słow. z greką: φάρω 'orzę', φάρος 'radło; orka'.

Sławski SE I 45, Pokorný IEW 133—5. — Ostatnio Otkupščikov EIRJ IV, 1963, 87—95 dopatruje się tu derywatu z suf. -dá : *borg(i)da do ie. *bhreg- zob. borna. K.P. — T.Sz. — K.H. — F.S.

borzdatъ 'poorany, pokryty bruzdami, sulcatus'

~ sli. *borzdati* (Lorentz PW), głuź. *brózdaty* (Pfuhl);

sł. *brázdát*, sch. od XIX w. *brázdát* (RJAZ, RSAN);

ros. dial. twerskie *бороздаты* (SRNG). ~

Od *borzda*. ~

K.H.

borzdavica, borzdanъka zob. *bordavica*

borzditi *borzd'it* 'robić bruzdy, sulcare'

~ pol. *bruzdzić* (stpol. *brózdzić*, już w XV w. *z-brózdzić*) 'sulcare', też 'przeszkadzać, psuć szyki', dawne od XVII w. 'zakłócać spokój, wicherzyć' (dziś dial. śl., Olesch Sankt Annaberg), dłuź. *brozdziś* 'sulcare', głuź. *brózdzić* też 'ryć, rozkopywać, żłobić', czes. *brázditi* 'sulcare' od XV w., 'robić w czymś rowki, rysy, zmarszczki, marszczyć, żłobić', dial. laskie *brázdít* 'otaczać bruzdami pole' (Bartoš DSM), sła. *brázdít* 'sulcare, robić w czymś rowki, rysy';

sł. *brázditi -im* 'sulcare', sch. *brázditi brázdím* 'sulcare' od XVII w., 'przecinać jakby bruzdami zostawiając ślad, marszczyć, fałdować', bułg. *бразди -дию* (też dial., BDial. I 243), maced. *браздам -дию* 'sulcare';

ros. *бороздить -зжы -здию* 'sulcare', 'przecinać coś w różnych kierunkach, zostawiać za sobą bruzdy, pokrywać bruzdami, zmarszczkami', dial. też 'robić na przekór, przeszkadzać; mówić niezrozumiale, pleść niedorzeczności', pskowskie 'bronować' (SRNG), ukr. dial. *бороздѣти -зжы бороздию* 'sulcare' (Żel.), 'robić na przekór, przeszkadzać' (Hrinčenko; Slav. Leks. 90: tu też *бороздѣти* 'a 'sprzeczać się'). ~

Por. 1. sł. *brázditi* 'sulcare', sch. *brázditi* od XVII—XVIII w. 'ts.';

2. pol. *bruzdować* 'sulcare' (dial. też *brózdować*, już w XVI w. u Mącz. 127a: *z-brózdować*), głuź. *brózdować* 'ts.', ros. dial. olonieckie *бороздовати* też 'orać' (SRNG), ukr. u Żel. *бороздывати* 'Umwege machen'.

Od *borzda*. Rozwój podstawowego znaczenia 'robić bruzdy' jak w łac. *sulcāre* : *sulcus* 'bruzda', niem. *furchen* 'robić bruzdy' : *Furche* 'bruzda'.

K.H. — F.S.

borzdna = borzda (zob.)

~ pol. dial. *broźna, brozna* 'sulcus' (Karłowicz SGP: Tykocin, Litwa);

cs. *бразна, бразна* 'sulcus', bułg. dial. *бразна* : *брáзна* też 'miedza' (BDial. II 132, IIBE IV 70: Rodopy, BDA II m. 280, cz. II s. 133—4: płu.-wsch.), maced. dial. *бразна* 'sulcus'; p. Mladenov BEz XXI 220—4;

rus.-cs. już w XI w. *бразна* 'sulcus; niwa, rola, ager', ros. dial. pld.-zach. *борозна, борозднá = бороздá* (Dal, SRNG), ukr. *борозна* 'sulcus', dial. też 'skiba; pokos trawy' (KDA m. 161, 163), brus. *бразна* 'sulcus', też dial. (Nosovič, Leks. Poleszja 93). ~

Stąd powstałe chyba na gruncie poszczególnych języków *verbum*: pol. dial. *broźnić* 'sulcare' (Karłowicz SGP: Tykocin), ukr. *борозніти -зніо -знію*, brus. *бразніть* 'ts.'

Na prapostać *berzdna wskazują: pol. dial. *brzoźna* 'sulcus' (Karłowicz SGP: Litwa); bułg. dial. *бр'азна* : *бр'азна, брезна* : *брэзна* też 'miedza' (BDA II m. 280, cz. II s. 133—4: płu.-wsch., BDial. III 294: Svištov).

Zapewne z kontaminacji *borzda* i *borna* (zob. *borzda*). A może urzeczownikowione adi. *borzdźniz?* (zob.). Wg Otkupščikowa EIRJ IV 94 od *borzditi*.

K.H. — F.S.

borzdźnъ 'związany z bruzdą', przede wszystkim o wole, koniu: 'idący bruzdą przy oraniu': *borzdźnъ kon'ъ, volъ*

~ pol. dial. *bróźni koń* 'idący w zaprzęgu z prawej strony' (Gruchmanowa Kramska 140, Tomaszewski SO XVI 299—300), dłuż. *brozdny*, dial. *brozny*, *brozdny kón* 'idący bruzdą przy oraniu', głuź. *bróźni*, *bróźny* (dial. *bróźny*, Pfuhl) 'o koniu idącym w zaprzęgu po prawej stronie', czes. *brázdni*, *brázdni kůň, vůl* 'idący bruzdą przy oraniu' (wg Machka ES pld.), sła. *brázdny kón*, *vól* 'chodzący przy oraniu po bruzdzie (w zaprzęgu po prawej stronie)', dial. *braźna krava* 'ts.' (Buffa Dlhá Lúka);

sch. *bráźnjǎ*, dial. *bráźni* '(o wołach, koniach) będący obok bruzdy, prawy; idący bruzdą' (RSAN);

ros. dial. *бopозднѹ* 'odnoszący się do bruzdy', *бopоздник* 'wół, który przy orce idzie bruzdą, uważany za lepszego', ukr. *бopозѣннѹ*, dial. też *бopоз(д)ннѹ* 'o wole, koniu idącym w jarzmie po prawej stronie'. ~

Od *borzda*.

K.H. — F.S.

боръ 1. *boru* 'sosna, *Pinus silvestris*', dial. ptn. też 'las sosnowy, szpilkowy', w ogóle 'las'

~ pol. *bór boru* 'duży, gęsty, stary las', w najdawniejszej polszczyźnie od XIII w. 'las szpilkowy, zwłaszcza sosnowy' (Danysz JP IV 33—7, 85—9, Kleczkowski ib. 89—90), dial. oprócz znaczeń 'las szpilkowy, zwłaszcza sosnowy' też 'las w ogóle', a także 'krzaki, zarośla', 'podmokła ziemia, mokradła, moczary, grunt torfiasty, torf, nieużytki, wrzosy' (o zasięgu MAGP XII m. 552, cz. II 10—11, Dejna AGK m. 387, Zaręba AJŚ II m. 194 i 195, AJK I m. 48, cz. II 133—4), wyjątkowo też 'świerk; wrzos', por. też w pld. Małopolsce derywat *boródk* 'sosna' (Nitsch WP II 125, Kucala PSM 57), dłuż. *bór* zachowane tylko w materiale onomastycznym, por. derywat *bórovica* 'sosna', głuź. *bór bora* (wg Pfuha przestarz.) 'sosna; las sosnowy', czes. *bor -ru* 'las sosnowy', dial. też 'sosna' (np. Malina Mistrice, laskie Zaręba AJŚ II m. 195, por. hanackie *borovica* 'sosna'), stczes. *bor -ru* 'las sosnowy', w ogóle 'las', sła. *bór (bor) -ru* 'sosna; las sosnowy', dial. też 'kosodrzewina'; sła. *bór* 'sosna', sch. *bór bōra (bōra)* od XIV w. 'sosna', u Vrančicia XVI w. 'modrzew, *Larix*', u Belostena XVII—XVIII w. 'jałowiec, *Juniperus communis*', dial. czarnogórskie 'zagłębienie krasowe, szerokie i niezbyt głębokie' (RSAN), bułg. *бóп* pl. *бóпose* 'sosna', u Mladenova BTR też 'kosodrzewina, *Pinus mughus*', maced. *бop* 'sosna';

rus.-cs. *бopъ бopы* 'sosna; las sosnowy', ros. *бop бóпа* (w frazeologii też *бóпы*) 'wielki sosnowy i świerkowy las, zwłaszcza na wzniesieniu', dial. też w ogóle 'gęsty las, nie tylko szpilkowy; miejsce wzniesione, zwykle piaszczyste, najczęściej porośnięte lasem; miejsce suche', pskowskie i nowogrodzkie 'wrzos, *Calluna vulgaris*' (SRNG, Tolstoj SGT 29—33, SRSO, Dal), ukr. *бip бóпы* 'las sosnowy', dial. też 'las iglasty; las mieszany; las w ogóle', bojkowskie 'bagniste zarośle miejsce' (Jurkowski MS PAN 22, 148), karpackie 'miejsce błotniste, torfiaste', zakarpackie *бop* 'sosna' (Tolstoj SGT 28—9), brus. *бop бóпы* 'wielki sosnowy i świerkowy las, zwłaszcza na wzniesieniu', dial. 'sosnowy las na piaskach, na piaszczystym wzniesieniu' (Tolstoj SGT 29), na całym Polesiu wg Tolstoja o. c. 22 'niewielkie wzniesienie z glebą zwykle gliniasto-piaszczystą (rzadziej piaszczystą), najczęściej porośnięte lasem,

zwykle sosnowym', wg Moszyńskiego Uwagi 4—6 na środkowym i pld. Polesiu *bor* oznacza wyłącznie 'las sosnowy', na Polesiu pñ. 'las iglasty'. ~

Pierwotny temat na -u-, na co wskazują też stare derywaty (zob. *borovica*, *borovika*, *borovikā*, *borovina*, *borovje*). Dokładne odpowiedniki tylko w germ.: stisl. *borr* m. 'drzewo', ags. *bearu* *bearwes* m. 'las, zarośla' (ie. *bharu- wg Pokornego IEW 109 do *bhar- : *bhor- : **bhr̥*- 'coś wystającego, ostrego'). Podstawowe znaczenie na gruncie słow. byłoby więc 'sosna, drzewo szpilkowe' (spotykane wyjątkowo znaczenie 'jałowiec' często związane z nazwą drzew szpilkowych, Nitsch WP II 121) > 'sosnowy, szpilkowy las' > 'las w ogóle' i wtórnie 'teren, gdzie rośnie lub rósł las' > 'nieużytki, moczary, torfowiska'. Por. należące do tej samej rodziny stisl. *barr* 'szpilka, drzewo szpilkowe' (*bhors-), alb. *breth*, *bredh̃* 'jodła' (*bhrozdh-).

Nie widać podstaw do wyprowadzania ani wyrazu słow. z germ. (tak ostatnio Stender-Petersen SGL 271), ani germ. ze słow. (tak Martynov SGLV 108—12, por. Milewski RS XXVI 132).

Brückner AslPh XXXIX 4—5 łączył *borz* z *bara* 'bagno'.

Kiparsky GLG 61—2, Moszyński PZJP 283—7, Ekkert VSJa IV 110—2, UZIS XXVII 28—36, Moszyński Uwagi 4—6, Tolstoj SGT 22—41.

K.P. — F.S.

borz 2. *bora* 'branie, zrywanie; to, co zebrane, to, co się zbiera: zgromadzenie, zbór, drużyna; danina'; pld.-wsch. 'fałda, zmarszczka'

~ stezes. *bor -a, -u* 'zastęp, zgromadzenie, zbór';

sch. dial. *bör* 'fałda, zmarszczka' (u Vuka *bóra* f. 'wglębiecie w krasie' (RSAN), bułg. dial. *бѣр бѣрѣм бѣросѣ* 'zmarszczka, fałda; zbiór, zespół, drużyna';

rus.-cs. *боръ* 'rodzaj daniny, tributum', ros. dawniejsze i dial. *бѣр -a* 'branie, wzięcie, popyt, targ' (*бѣром бѣрамъ* 'zrywać rękami np. żyto'), 'zmarszczka, fałda' (: *бѣра* f. 'ts. '), 'podatek, danina', ukr. dial. *бѣр бѣры* 'danina, podatek', *бѣру* pl. 'fałdy, zmarszczki'. ~

Nomen actionis > nomen acti do *berati berp* (zob.). Częstsze w złożeniach z prefiksami, zob. *jęz-borz*, *na-borz*, *otz-borz*, *po-borz*, *sz-borz*, *za-borz*. Pierwotne znaczenie czynnościowe lepiej zachowane w nowszym derywacie *berz* (w złożeniach z prefiksami i w kompozitach), np. pol. *odbiór -bioru* 'wzięcie, otrzymanie, odebranie, przyjęcie czegoś', sła. *odber* 'ts. ', sch. *vinðber -ra* 'winobranie' (Vuk), cs. *виноберъ* 'ts. ', bułg. dial. *винобѣр* 'ts. ' (Gerov, Mladenov BTR), *зроздобѣр* 'ts. ', maced. *зроздобѣр* 'ts. '.

Dokładne odpowiedniki ie.: lit. *bāras* 'pokos, pas zżętego zboża, trawy', podstawowe znaczenie 'zagon, który można obsiać, tj. obsypać (*apibeŗti*) za jednym razem' (Fraenkel LEW 35 za Bugą), gr. *φόρος* 'podatek, danina', stind. *bhāra*- 'zabieranie ze sobą, unoszenie, zysk, zdobycz', nowsze 'mnóstwo; ciężar, brzemię'.

Meillet Ét. 215—6, Vasmer REW I 106, Trautmann BSW 31.

K.P. — F.S.

borz 3. *bora* 'walka'

~ sła. *bör bóra*. ~

Por. też cs. *боръ*, bułg. dial. *бѣра* (*бѣра да се борим*), rus.-cs. *боръ*, brus. dial. *бѣрку* pl.

Typowe dla drugiego członu starych imion osobowych (nomen actionis lub nomen agentis), np.: spól. *Raci-bor* (od XII w., zob. *ratiti*), *Woj-bor* (od XII w., por. *Borzy-woj*, zob. *vojs*), *Sławo-bor* (w XIII w., por. *Borzy-sław*),

Želi-bor (zob. *želěti*), stczes. *Chatě-bor* (zob. *chatěti*), *Rati-bor*, *Želi-bor*, sch. *Želi-bor* (wg Mareticia 'qui pugnam desiderat'), strus. *Рати-соръ* (od XI w.), *Кои-соръ* (od XII w.).

Nomen actionis (w imionach też nomen agentis) do *bortī bor'g* (zob.).
Dokładny odpowiednik ie.: stind. *bhāra-* 'walka, spór', por. awest. *bōiura-* 'ts.'

Tupikov Slovar' dr.-russ. imen, 1903, 145, 390, Maretic Rad JAZU LXXXI, 1886, 134—5, Taszycki Rozprawy I 53, 66, 117, SSNO I 2, 217, Svoboda SOJ 57, 71; Bartholomae IF X 199—200, AIW 962. F.S.

боръкъ *borzka* dem. od *borz* 1.

~ pol. *borek -rku* 'mały las iglasty' od XVI w., w XV w. 'lasek' (też dial., np. Zareba AJŚ II m. 195), czes. *borek -rku* 'mały las' od XIII w., dial. 'drzewko sosnowe' (Pfir. slov.), *borky* pl. 'torf, borowina', śl. *borky* pl. 'szyszki sosnowe' (Kálal);

sch. *bórak -rka* hip. od *bor* od XVI w., dial. 'skrzyp, Equisetum' (RSAN), też liczne NM (RJAZ);

strus. *сорокъ* 'mały las sosnowy', ros. *борок -рка* 'ts.', dial. też 'zagajnik sosnowy na wzgórzu; pagórek, zwłaszcza porośnięty lasem' (SRNG), ukr. *бipók -рка* 'mały las sosnowy' (Hrinčenko), brns. dial. *барок -рка* 'ts.' (Nosovič), poleskie 'mały lasek' (Tolstoj SGT 24), *бурок* 'kępa, pagórek' (o. c. 34). ~

Dem. od *borz*, o budowie zob. s. 93—4.

W.B. — F.S.

боръба 'zapasy, walka, bój'

~ czes. rzadkie liter. *borba* 'burzenie; walka' (SSJČ), śl. *borba* 'walka, zapasy' (Isačenko SRS, Kálal);

śl. *bōrba* 'zapasy, walka', sch. *bōrba* 'ts.' (od XIX w., też u Vuka), cs. *борьба* 'walka, certamen', bulg. *борба* 'zapasy, walka' (też u Gerowa), maced. *борба* 'walka, bój, zapasy' (też dial., Małeckí SW 9: *bōrba*);

rus.-cs. *борьба* 'walka, zapasy', ros. *борьба* 'walka, zapasy' (też u Dala, ale nie notowane przez SRNG), ukr. dawniejsze *борба* 'ts.' (Žel.). ~

Nomen actionis do *bortī bor'g* (zob.); Meillet Ét. 273, SC 355 uważał za derywat od zaświadczonego tylko w strus. XI—XII w. *соръ* 'walka, bitwa'. Prastłowańska kwestionowano, bo kilka z podanych odpowiedników to mniej lub więcej pewne pożyczki z innych języków słow.: na pewno czes., śl., może i śl., ukr.

Orzechowska MS PAN 8 s. 171—2.

T.Sz. — F.S.

боръць 'ten, kto walczy, zmaga się, wojownik, zapaśnik'

~ czes. *borec -rce* 'zapaśnik, bojownik' (podejrzane o pożyczkę ze śl. albo z ros., Machek ES 38), śl. *borec -rca* 'zapaśnik': *borca* m. 'bojownik';

śl. *bōrec -rca* (u Pletersnika też *borèc -rcà*) 'zapaśnik, szermierz; ten, kto walczy, wojownik', sch. od XIII w. *bōrac -rca*: *bōrac -rca* 'wojownik, bojownik; zawodnik, zapaśnik' (dziś liter.), scs. *борьць* Supr. 'wojownik, ten, kto walczy, bellator', bulg. *борецъ -рцѣ* 'bojownik, wojownik; zapaśnik', maced. *борецъ* 'wojownik, bojownik';

strus. *борьць, борецъ* 'wojownik, bellator, luctator', ros. *борецъ -рцѣ* 'bojownik, wojownik; zapaśnik' (też u Dala), ukr. *борецъ -рцѣ* (u Žel. *бōрець -рцѣ*) 'ts.', brns. *барѣцъ -рцѣ* 'zawodnik, zapaśnik'. ~

Nomen agentis do *bortī bor'g*.

Z. Gołąb i K. Polański Sl XXIX 529.

T. Sz.

боръје zob. *боронъје*

bosakъ bosaka : dial. pld. i wsch. **bos'akъ bos'aka** 'człowiek bosy; zwierzę nie podkute, przedmiot nie okuty'

bosakъ: ~ pol. *bosak -ka* 'coś niepodkutego, np. koń, wóz, sanie' (też dial. Karłowicz SGP), dawne od XVI w. 'człowiek chodzący boso, z nagimi stopami', też dial. wsch. i kasz. *bosák* Lorentz PW, Sychta SK (już XIV—XV w. NO *Bosak*, SSNO), pl. *bosaki* 'obuwie przystosowane do noszenia na nagie stopy', dial. 'obuwie drewniane' (Maciejewski Chelm.-dobrz. 194), *na bosaka* 'boso' (o zasięgu w gwarach zob. MAGP VIII m. 364, cz. II 56), w gwarach rzadko też w tym znaczeniu bez przyimka *bosak, bosaka* (MAGP l. c.), głuź. *bosak* 'człowiek bosy', czes. od XIV w. *bosák -ka* 'ts.', 'włóczęga', już w XV w. NO *Bosák* (Gebauer Sl.), sła. *bosák -ka* 'bosy, biedny człowiek, włóczęga', NO *Bosak* (Buffa Dlhá Lúka);

sł. *bosák -ka* 'człowiek bosy' (Pleteršnik), sch. *Bösák -sáka* NO (RSAN), bułg. dial. rodopskie *bočák* 'człowiek bosy' (BDial. V 157);

stukr. XVII—XVIII w. **босакъ** 'człowiek bosy' (Tymčenko), dial. *bočák* : *na bočaká* : *bočakóm* (Žel.) : *bočaká* (Hrinčenko) adv. 'boso'. ~

bos'akъ: ~ pol. dial. wyjątkowe *na bosiaka* 'boso' (MAGP VIII m. 364, cz. II 56: koło Sokółki);

sł. *bosják -ka* 'bosy człowiek' (SSKJ), sch. dial. *bösják -jáka* 'niepodkuty wół; wół o słabych kopytach' (RJAZ, RSAN);

ros. *босяк -ка* 'włóczęga, oberwaniec, biedak; włóczędzy, oberwanicy, biedota' (z ros. książkowe pożyczki: sł. *bosják* 'włóczęga, oberwaniec' SSKJ, sch. *bösják* 'ts.' RSAN, bułg. *bočák* 'ts.'). ukr. *босяк -ка* 'włóczęga, oberwaniec, biedak' (też u Hrinčenki), brus. *басяк -ка* 'ts.', u Nosoviča 'człowiek bosy'. ~

Substantywowane adi. *bosz*, o suf. *-akъ* : *-'akъ* zob. s. 89—90.

W.B. — F.S.

boso adv. : dial. zach. i pld. **bosojъ** : dial. ptn. **bosъkъmъ** 'gołą nogą, nudis pedibus'

boso: ~ pol. od XV w. *boso* (też powszechne w gwarach, o postaciach fonetycznych i zasięgu MAGP VIII m. 364, cz. II 56, AJPP m. 396, Dejna AGK m. 384 i 377), głuź. *boso*, czes. *boso* (też dial. Bartoš DSM), sła. *boso*; bułg. *na boso*;

ros. *босо*, ukr. od XVI w. *босо*. ~

bosojъ: ~ kasz.-sli. *b*osaj* : *b*osaj* (Lorentz PW, o zasięgu MAGP l. c.);

bułg. dial. *boča-ma* (Gerov). ~

bosъkъmъ: ~ pol. dawne XVII w. *boskiem*, dial. *boskem* : *boskem* (AJPP m. 396, MAGP l. c.), czes. dial. morawskie i laskie *boskem* (Jungmann, Bartoš DSM, Lamprecht Opava, Horečka Frenštát);

ros. dial. *боскóm* (SRNG). ~

Por. adv. 1. *bosy*: pol. dial. *bosy* (Nitsch DPŚ, MAGP l. c.), głuź. *bosy*;

2. *bosъky* zob. s. v. *bosakъ*.

Adv. do *bosz*.

W.B. — F.S.

bosojъ zob. **boso**

bosonogъ bosonoga bosonogo 'mający gołe nogi, bosy, nudipes'

~ pol. *bosonogi* 'nudipes', czes. *bosonohý* 'ts.', sła. *bosonohý* 'ts.';

sł. książkowe *bosonog -ga -go* 'nudipes', sch. od XVI w. *bosonog -ga -go* 'nudipes' (w tym znaczeniu dial. *bosonog* Elezović Kos.-Met.), 'nie okuty; odkryty, o głowie', dial. 'nie mający buta na jednej nodze' (RJAZ, RSAN),

bułg. *босоногъ* 'nudipes', dial. też 'jeszcze nie kuty, o zwierzęciu' (Gerov Dop.), maced. *босоногъ* 'nudipes';

ros. *босоногий -гая -гог* 'nudipes', dial. 'z kopytem bez wyźłobienia w środku, o koniu' (SRNG), ukr. *босоногий* 'nudipes', brus. *басаногі* 'ts.'. ~

Compositum złożone z *bosz* i *noga*. Por. paralelnie zbudowane złożenia: lit. *bas(a)kōjis* (: *kōja* 'noga') 'bosy', łot. *baskājis* 'ts.', niem. *barfuß* 'ts.'

Fraenkel ZslPh XIII 219 (zob. *bosz*). W.B.

bosota 'stan człowieka bosego, chodzenie bosą nogą, pedum nuditas; ludzie bosł'

~ sli. *b^uosóta*, acc. *b^uósotą* 'pedum nuditas' (Lorentz PW), głuź. *bosota* 'chodzenie bez obuwia, bosą nogą; ekliwość, mdłość', czes. u Jungmanna *bosota* 'chodzenie bosy';

sł. książkowe *bosōta* 'pedum nuditas', sch. dial. *bōsota* 'stan człowieka bosego' (RSAN): *bōsota* 'człowiek bosy', serb.-cs. XIV w. *босота* 'pedum nuditas', bułg. *босотá* 'ts.; niedoświadczenie, niewiedza', maced. *босота* 'ts.;

strus. XV w. *босота* 'pedum nuditas', ros. dial. *босотá* 'bieda, nędza; włóczędzy, oberwańcy, biedota' (SRNG), ukr. *босотá* 'włóczędzy, oberwańcy, biedota', u Żel. *босотá* 'pedum nuditas; bieda, nędza', brus. *басотá* : *басотá* 'włóczędzy, oberwańcy, biedota'. ~

Rozszerzone innymi suf.: 1. *-ja*: sch. dial. od XVII w. *bosōča* 'pedum nuditas' (RJAZ, RSAN),

2. *-in'a*: sch. od XVII w. *bosōtinja* 'stan człowieka bosego; ludzie bosł, obdarei' (RJAZ, RSAN), dial. *bosōtinja* 'brak obuwia, chodzenie bosy' (Elezović Kos.-Met.).

Abstractum > collectivum od *bosz*, z suf. *-ota*.

Por. wskazujące na stare abstracta *bosy*, *bosz*: 1. ros. dial. *босá -áú* : *бóсовь -су* 'stopa', *босыня* 'człowiek chodzący bosy' (SRNG),

2. ros. dial. *бось* 'włóczędzy, oberwańcy, biedota' (SRNG). W. B.

bosti *bodq* 'kłuć, uderzać czymś ostrym, pungere', **bosti** się 'kłuć się nawzajem, waleczyć rogami (o bydle)'

bosti: ~ pol. *bóśe bodę* 'uderzać przedmiotem spiczastym, np. rogami, ostroga; uderzać, kłuć', stpol. od XV w. i dial. 'cornu petere', połab. *büst* 'pungere; kłuć, gryźć (o muchach)', głuź. *bosé bodu* 'rogami lub ostrym końcem czegoś kłuć', czes. arch. *būsti bodu*, już od XIV w. stczes. *bōsti bodu* 'pungere', dial. moraw. *bāci' bodu* 'ts.;

sł. *bōsti bōdem* 'pungere; wbijać igłę, robić ukłucia', sch. od XIII w. *bōsti bōdēm* 'pungere', scs. *бости бодѣ* 'ts.' (Euch., Supr.), bułg. *bodá bodéu*, aor. *bōdoh* 'kłuć; kłuć rogami; wbijać igłę, robić ścięgi', maced. *bode* 'kłuć rogami; przebijać', dial. 'kłuć' (Małecki SW);

strus. w XI w. *бости боду* 'kłuć (rogami, kopytami, ostrzem)', ros. dial. *бостмú* : *бость бодý бодѣшь* 'pungere' (Dal, SRNG), ukr. dial. lemck. *бостмú бодý бодѣу* 'ts.', brus. *басты бадý бадзѣу* 'ts.' ~

bosti się: ~ pol. *bóśe się* 'uderzać rogami; uderzać się rogami nawzajem';

sł. *bōsti se* 'uderzać rogami (o bydle)', sch. *bōsti se* 'kłuć się; waleczyć rogami lub głową', bułg. *bodá ce* 'uderzać się rogami (o bydle)', maced. *bode ce* 'ts.;

strus. w XIII w. *бостиса* 'waleczyć', ros. dial. *бостмь* : *бостмьл* 'uderzać się rogami; waleczyć' (SRNG), brus. u Nosoviča *босцьл -дўл* 'uderzać się rogami'. ~

W nowszej postaci *bodati*: czes. *bodati -dám* 'kłuć, dźgać, pungere', dial. laskie 'kłuć rogami', sła. *bodat' -dám* 'kłuć, drażnić'; sło. dial. *bōdati -dam* 'kłuć; robić ścięgi', sch. dial. ozak. w XVIII w. *bodati -dam* 'kłuć' (RJAZ: z Kavanjina); ros. *bodámь -dáo -dácus* 'kłuć rogami'.

Najbliższe odpowiedniki: lit. iterat. *badyti badaũ* 'kłuć, bósć', lot. *badit badu* 'kłuć rogami', łac. *fodiō fodere* 'kopać; kłuć'. W bałtyckim też z wokalizmem -e-: lit. *bēsti bedũ bedžiaũ* 'kłuć, wiercić czymś ostrym, kopać', lot. *best* 'ts.'

Trautmann BSW 29, Meillet — Vaillant SC 220, Pokorny IEW 113—4, Safarewicz SJ 268. T.Sz. — W.B.

bosъ *bosa boso* 'nie obuty, nudipes, non calceatus; nie podkuty'

~ pol. od XIV w. *bosy* 'nudipes, excalceatus', 'nie okuty, nie podkuty (o wozie, kole, koniu itp.)', dial. cieszyńskie 'mający białe dolne części nóg, o zwierzęciu', kasz. 'goły, nieporośnięty, np. o górze; przygłupi, pozbawiony rozumu' (Sychta SK), połab. *bōsē* 'nudipes', dłuż. *bōsy* 'ts.; nie podkuty', przen. 'źle odziany', głuź. *bosy* 'nudipes; nie podkuty', przen. też 'czczy, jałowy (o rozmowie)', u Pfuħla 'bez należytych dodatków (o potrawie), mdły', czes. od XIV w. *bosý* 'nudipes; nie podkuty', przen. 'niedojrzały, niedoświadczony' (też dial. Hruška DSCh), sła. *bosý* 'nudipes; nie podkuty';

sło. *bōs bōsa* 'nudipes; nie podkuty; bezpodstawny, nieprawdziwy', sch. od XIII w. *bōs bōsa bōso* 'nudipes; nie podkuty', dial. 'odkryty, odsłonięty, o głowie; łysy; bez dodatków, sam, o potrawie' (RSAN), cs. *босъ* 'nudipes' (już w ŻK), bułg. *бос* 'nudipes; nie podkuty', przen. 'nieobeznany, nie przygotowany należycie', dial. 'niedopieczony, o chlebie' (BDial. II 132), maced. *бос* 'nudipes; nie podkuty; nieprzygotowany, niedoświadczony';

strus. *босыи* 'nudipes, non calceatus', ros. *босы*: *бос босá босо* 'ts.', dial. *босáя лбуадь* 'koń o słabych kopytach (nie podkuty?)', ukr. *босий* od XV w. 'nudipes', dial. 'nie podkuty', 'z ciemną sierścią i białymi łapami, o psie, z białymi kopytami, o byku' (Hrinčenko), *чоловик з босою губою* 'mężczyzna bez wąsów', brus. *босы* 'nudipes'. ~

Kontynuuje ie. *bhoso-s* 'nagi, goły, obnażony'. Dokładne odpowiedniki: lit. *bāsas* 'nudipes, non calceatus', 'nie podkuty, o saniach' (Kurschat I 278), lot. *bass* 'nudipes', stwniem. *bar* 'obnażony, goły, nagi' (dziś niem. *bar* 'ts.': *bar-fuß* 'nudipes'), por. także orm. *bok* 'nudipes' < *bhoso-go-. Bśl. ograniczenie znaczenia do 'z naga, gołą nogą, kończyną' ma więc paralelę w orm. Fraenkel (ZslPh XIII 219, LEW 36) dopatrywał się wpływu złożenia *bosonogs* (zob.), lit. *basakōjis* 'nudipes'. Ślady pierwotnego znaczenia szczerkowo zachowały się w słow., np. kasz. 'goły, nieporośnięty, np. o górze, o kamieniu', sch. 'odkryty, odsłonięty, o głowie', ukr. *чоловик з босою губою* 'mężczyzna bez wąsów'.

Pedersen IF V 46, Trautmann BSW 28, Vasmer REW I 111, Sławski SE I 39, Pokorny IEW 163. K.P. — W.B. — F.S.

bosъкъ *boszka boszko* dial. pñ. dem. do *bosz*

~ kasz. *boskē* 'bosy, nudipes; nie okuty, o kołach' (Lorentz PW), czes. dial. morawskie *boský* 'bosy' (Jungmann, Malina Mistřice);

ros. dial. *боскѡя -кѡя -кѡе* 'bosy' (SRNG). ~

Adv. 1. *boszko*: kasz. *bosko* 'boso' (Sychta SK), czes. *bosko* 'ts.' (Přir. slov.);

2. *boszky*: pol. dial. *boski* 'boso' (o zasięgu MAGP VIII m. 364, cz. II 56), czes. *bosky* 'ts.' (też dial. Bartoš DSM, Gregor Slav.-buč., Malina Mistřice), sła. *bosky* 'ts.';

3. *boszkojō*: kasz.-sł. *b*oskō* : *b*oskō* 'boso' (Lorentz PW, o zasięgu MAGP l. e.);

4. *boszka* zob. s. v. *boso*.

Dem. do *bosa*, z suf. *-ska*. Por. lit. *basus* 'bosy' (LKŻod.), być może ślad tematu na *-u-* (uwaga prof. J. Safarewicza). W.B. — F.S.

boszka zob. *boso*

bos'ak zob. *bosak*

botati botajō 'uderzać z łoskotem, stukać'

~ czes. u Jungmanna *botati -tām* 'tupać nogami';

sch. dial. *bōtati -tām* 'uderzyć, uderzać; gnieść, tłoczyć między dłońmi' (RJAZ, RŠAN);

ros. dial. *bōtamь -māo -māeui* : *bōtamь -māo -māeui* 'uderzać po wodzie drągiem rybackim; stukać, uderzać z łoskotem', 'bić, walić, grzmocić; ciężko chodzić po błocie; mącić wodę; robić masło; dzwonić, brzęczeć; gadać głupstwa, pleść, mówić niezrozumiale' (SRNG). ~

Por. ros. dial. *bōmumь* 'głucho dźwięczeć, dudnić; bić, grzmocić' (Dal, SRNG).

Dźwięk. jak *batati* (zob., tu też odpowiedniki ie.). Por. ros. dial. *bom!* *bom!* na oznaczenie głuchego dźwięku uderzenia.

Berneker SEW 78, Pokorny IEW 111—2.

W.B. — F.S.

botłti botłjō : *botvłti botvłjō* 'wzdymać się, puchnąć, nabrzmiwać, pęcznić', dial. zach. i pld. 'rozkładać się, gnić, próchnić'

botłti: ~ sł. *nabotłti* 'napęcznić, stać się grubym' (Pleteršnik), sch. dial. czak. XVII w. *razbotłti se -tim se* 'stać się tłustym, płodnym, żyznym' (może z *es.*), scs. *razbotłti -ts.*' (Ps. Sin.), stbułg. u Jana Egzarchy *botłti* 'bujny rozwój roślinności', bułg. dial. *bōmēn* 'bujnie rosnać' (Mladenov BTR) : 'gnić' (Trojan), 'tracić zdrowie, słabnąć' (Gabrovo), *bōmēn* 'zepsuty, zgnily' (Ruse), *bōmēn zemlā* 'gleba po zeschniętych błotach' (Trojan, BER I 92), maced. *bōmēe* 'bujnie rosnać, bujnie się rozwijać' (też dial. Gerov Dop.: z Prilepu);

strus. XII w. *botłti botłjō* 'nabrzmiwać, pęcznić, stawać się tłustym, turgescere, pinguescere', ros. dial. *bōmēmь -mēo -mēeui* : *bōmēmь -mēo -mēeui* 'grubieć, tłuscieć; szybko, bujnie rosnać, o roślinach; nasiąkać wilgocią, pęcznić' (SRNG, Dal), ukr. dial. *bōmłtu* 'grubieć, stawać się tłustym, silnym', w XVII w. u Beryndy *botłti* 'stawać się tłustym, pinguescere'. ~

Na adi. *botłti wskazują postacie wtórne: czes. dawne *botłti -nām* (: *botnati -nām*) 'pęcznić, wzdymać się, obrzmiewać, zwłaszcza z powodu wilgoci' (Jungmann, SSJČ, Příř. slov.), śl. *botn(i)ei* 'ts.' (Kálal).

Por. odpowiednie verba tranzytywne: sł. *botłti -tim* 'moczyć nasiona przed sadzeniem lub sianiem, by lepiej kielkowały' (SSKJ), *botłti se* 'nadymać się' (Pleteršnik), sch. dawne XVII—XVIII w. i dial. *nabotłti se -tim se* 'nadać się, nabrzmić'.

botvłti: ~ stpol. *botwieć -wiejō* (już w XVI w. 2 przykłady) 'gnić, murszeć, próchnieć, butwieć', w XVII w. też *botwieć* 'ts.', w XV w. tylko *zbotwiały* 'spróchniały, zbutwiały', dial. wyjątkowe *botłti* 'gnić, murszeć' (Sławski RS XVII 34);

sł. *botavłti -vłm* 'obrzmiwać, o ranach' (Pleteršnik);

ros. dial. *bōmsēmь* 'grubieć, tłuscieć; dojrzewać, bujnie rozrastać się' (Dal) : *bōmāimь* 'pysznić się, przechwalać się bogactwem; prowadzić hu-

laszczy tryb życia; mówić grubym, niskim głosem; łąć, kłamać' (Dal, SRNG), *botšimcsja* 'bujnie rosnać' (Dal). ~

Por. stpol. XVI w. *botwina* 'rzecz zbutwiała, stara, spleśniała, próchno'. Znaczenie 'rozkładać się, gnić' rozwinęło się jak nieraz z 'wzdymać się, puchnąć, nabrzmiwać, pęcznieć', które to znaczenia często związane są z pierwiastkami dżwkn. (zob. *bobsnati*). A więc do psł. *botati* 'bić, uderzać' (zob.). W poszczególnych językach słow. widać zmieszanie z synonimicznymi czasownikami z wokalizmem -u-, zob. *butěti* : *butvěti* (także o ostatecznej podstawie dżwkn.). *Botěti*, *botvěti* ma się tak do *botati*, jak *butěti*, *butvěti* : *butati* 'uderzać, bić wywołując odgłos', *bučati* 'pęcznieć, nabrzmiwać od wilgoci; psuć się' : *bučati*, *bukati* 'wydawać niski, przeciągły głos'.

Sławski RS XVII 32—4 (z przeglądem dawniejszych prób objaśnienia), Skok ER I 193—4. — Trudności głosowe kwestionują inne nowsze objaśnienia: Aitzetmüller ZslPh XXII 363 nn., Sadnik — Aitzetmüller VWSS 2, 70—6 nawiązują do **bheya-* 'rosnać, stawać się', zob. *byti*. — Vaillant Pri-lozi XXVIII 261—3 łączy z *bož* 1., *božats*. R.L. — W.B. — F.S.

botvěti zob. **botěti**

botъ *bota* : *boty botъve* dial. pld. i wsch. 'narzędzie do uderzania, drag, drag rybacki do płoszenia ryb i zapędzania ich do sieci'

~ sle. dial. prekmurskie *bōt bōta* 'pałka; drewniany młot' (Pleteršnik), seh. dial. *bōta* 'oścień rybacki' (RSAN: Dalmacja) : *bōta* 'pałka, kij' RSAN, notowane już u Belostenca (RJAZ, wg Skoka ER I 194 z węg. *bot* 'ts.', por. Kniezsa MNSJ I 2, 801—2);

ros. dial. *bot bōma* 'drag rybacki do płoszenia ryb i zapędzania ich do sieci' (Dal, SRNG, Moszyński KMP 169), ukr. dial. *bōmu* pl. 'dębowe deski na łódź' (Hrinčenko). ~

Deverbativum od *botati*, jak *batъ* od *bataiti*. O budowie zob. s. 58—9. Por. ros. dial. nomen instrumenti *bōmáno* = *bot* (SRNG). F.S.

boty zob. **botъ**

botšjanzъ *botšjana* dial. pln. 'ptak z rodziny brodzących, Ciconia'

~ pol. od XV w. *bocian* (stpol. w XV w. też 'ibis'), połab. *būt'ān*, dłuż. *bōsan*, dial. też *bošan*, *bočan* (Sorb. Sprachatlas III m. 18), czes. dial. walskie i laskie *bocán*, laskie *bocaň* : *botañ* : *bočan*, sła. *bocian*, dial. wsch. *bocan* (Kálal);

ros. dial. *ботъян* : *ботян* (Dal, Vasmer REW II 113), ukr. dawne w XVII w. *ботян* (ortogr. *БОТЯНЪ*, Tymčenko), brus. *боцян* (Nosovič), dial. *бацян* : *bōčan* (Klepikova VSJa V 157). ~

Jako wyraz niemotywowany często w najrozmaitszych postaciach:

1. pol. dial. *bocan* : *bocoń* (o zasięgu postaci zob. MAGP VII m. 320), *bucień* (SWil.), dłuż. *bōsen* : *bōson*, głuź. *bacon* : *bačoń* (dial. *bačon* Sorb. Sprachatlas III m. 18);

ros. dial. *батян* : *батъян* : *бадьян* (Dal, Vasmer l. c.), w XVII w. *боцян* (Klepikova o. c. 158), ukr. prowinc. *боцян -юна* : *боцян* (od XVII w.), brus. *буцян* (Nosovič), dial. *буцён* : *буцян* (Klepikova o. c. 157);

2. wyodrębniają się postaci wskazujące na *bočanzъ*: pol. dial. *boczoń* (MAGP VII m. 320), czes. arch. i dial. *bočan* : *bočán* (Christiani AslPh XXXIV 311), z czes. lub pol. książkowe zapożyczenie do seh. *bočan* : *bočanj* (w słownikach Mikalji i Stulicia, stąd też w RJAZ i u Hirtza RNZO; zob. Štrekelj AslPh XXXI 200);

ros. dial. *боцѣн* (Dal), ukr. dial. *боцѣн*;
3. wtórne postaci słowotwórcze: pol. dial. od XVII w. *bocięk*, śl. *bocok* (Feriane SNV 88);

ukr. dial. *боцок* 'żuraw' (Klepikova l. c.).

Por. pol. dial. (Dobrzyńskie) *kłobocian*, kasz. i sli. *kłobocon* (MAGP VII m. 320) nawiązujące do kasz. *kłobocę* 'klekoce', zob. też Brückner Rozprawy XXXVIII 300.

Wyraz o ograniczonym zasięgu: zachód oraz sąsiednie gwary wschodnie (zob. Klepikova o. c. 158).

Etymologia niejasna. Płynność postaci fonetycznej nie wyklucza starej pożyczki. — Łączenie z ros. *за-бома* (Sobolevskij RFV LXV 418) czy z ros. *бомама* (Ujinskij PF XIII 498, K. Moszyński JP XXXII 194) ze względu na geografie wyrazów jest mało prawdopodobne (Sławski JP XXXIII 399). To samo dotyczy zestawienia z **klobotati* 'klekotać' (Machek ES 36) w tej postaci słabo poświadczonego. Nie widać podstaw do przyjęcia objaśnienia Ivančeva PIBE XI 227—9 (= **božskjana* : **božskěnz* od psł. *božec*). Inne sugestie etymologiczne (Berneker SEW I 78, Musiałek Lud XIV 170—8) zupełnie nieprawdopodobne, zob. też Klepikova VSJa V 153—8.

Sadnik — Aitzetmüller VWSS 104.

R.L. — W.B.

*bovq

Postać nie zaświadczona realnie w słow. < **bheyō*. Postulowana przez kauzatywne *baviti* (zob.).

Dokładny odpowiednik w stind. *bhávati* 'staje się, powstaje, dojrzewa, jest'.
Kuryłowicz IG II 294.

T.Sz. — F.S.

boże *božete* dial. zach. i pld. dem. od *bogz* 1.

~ pol. *bożatko* 'mityczny, dobrotliwy duszek', już w XVI w. wyjątkowe *boże* 'mały bóg, bożek' (w XVII w. *bożeta* 'bożki pogańskie', Łoś GP II 218), połab. *būzā* 'obraz, obrazek (święty); figurka; lalka', *būzōts* pl. 'obrazy, obrazki; figurki, lalki' (Lehr-Splawiński — Polański SE 64—5), czes. *būže* *būžete*, *būžátko* 'bożek, bożyszczce', śl. dial. *bōža* 'ts.' (Kálal), *bōža bōžat'a*, *bōžatko* 'biedactwo, niebożatko' (SSJ);

śl. *bōže bōžeta* 'ubogi' (zob. *bogz* adi.). ~

Tu najprawdopodobniej też NO (zob. Taszycki Rozprawy I 84): stpol. *Božeta* już w XII w. (SSNO), stczes. *Božata*, *Božeta* już w XII w., stsch. *Božeta* XIV w.

Dem. od *bogz* 1. z suf. -ę -ete.

T.Sz.

božiti *božq* 'prosić o coś przyzywając Boga', *božiti* się 'zaklinać się, przysięgać się na Boga'

božiti: ~ głuź. *woz-božić* 'uszcześliwić' (Pfuhl), czes. dial. moraw. *božit'* 'prosić w imię boże' (Bartoš DSM);

sch. ludowe *bōžiti -im* 'pozdrawiać kogoś w imię boże' (Vuk), cs. *божити божа* 'deum facere' (Miklosich LP);

rus.-cs. *божити божю* 'deificare', ros. dial. *божѣтъ -жѣ -жѣтъ* 'prosić Boga', 'silnie pragnąć czegoś' (SRNG), u Dala cs. *božičim* 'uwielbiać'. ~

božiti się: ~ pol. rzadkie *bożyć się* 'zaklinać się, przysięgać' od XVIII w. (L.), w XVI w. 'świadczyć się Bogiem, prosić w imię Boga' (SP XVI IBL), w XVII—XVIII w. 'upokarzać się przed kim, bić komu czołem', 'oddawać cześć winną Bogu', czes. dial. moraw. *božit' sa* 'przysięgać się na Boga', śl. *božit' sa* 'ts.' (SSJ);

sch. *bōžiti se* 'ts.' (RSAN), bułg. dial. teteweńskie *bōžá se bōžicu se* aor. *bōžix se* 'ts.' (RBKE, Mladenov BTR);

rus.-cs. *божити боюся* 'być uwielbianym; przysięgać się', ros. *божиться -жись -житься* 'zaklinać się w imię Boga', ukr. przestarz. *божитися -жись -житься* 'ts.', brus. *бажыцца* 'ts.' ~

Por. 1. bułg. dial. *божывам* 'prosić o coś, zebrać';

2. pol. dial. *bożykać* 'lamentować, narzekać', czes. dial. *božekovat, božovat* 'ts.' (Malina Mistrice), *božovat se* 'zaklinać się, przysięgać' (Gregor Slav.-buč.), śla. dial. *božikac* 'lamentować, wzdychać Boże! Boże!' (Buffa Dlhá Lúka), bułg. dial. *божэкам* 'ts.' (BDial. I 243), brus. dial. *божикаць* 'plakać, jęczeć przyzywając Boga' (Nosovič), dial. poleskie *bōžikaty* 'ts.' (Leks. Poleszja 21).

Denominativum od *bogz* 1., o budowie zob. s. 57.

Schulze KZ XLV 190.

T.Sz.

božiti *božit'a* zach. i pld. 'syn boży'

~ stpol. już w Bogurodzicy, wyjątkowo jeszcze w XVI w. (SP XVI IBL jeden przykład) *božyc* 'syn boży, filius dei', dłuż. *bōžyek*, stezes. XIV w. *božie* 'ts.', śla. tylko u Loosa *božie* 'ts.';

śle. *bōžić božiča* 'Boże Narodzenie' od XVI w. (Megiser 1592), dial. 'okres Bożego Narodzenia, Nowego Roku, Trzech Króli'. Ludowe 'pień, grube polano, które płonie w wigilię Bożego Narodzenia' (Pieteršnik, też SSKJ), sch. *Bōžić* 'Boże Narodzenie' od XIII w., od XVI w. *bōžić* (dziś też *bōžić -ića*) 'dem. do *bog*', 'bożek pogański' (RJAZ, RSAN, RMat.), bułg. dial. zach. *Божичу*, pld.-zach. *Божик* 'Boże Narodzenie' (BER I 60, Mladenov BTR, też np. BDial. I 243, II 71, III 41), dial. z pieśni ludowej *Божичу* też 'młody, mały Bóg', np.: *Божка майка ... роду млада Бога ... и Божича* (Mladenov I. c.), maced. *Божик, Божик* 'Boże Narodzenie'. ~

Derywat od *bogz* 1. z suf. *-i'*. Znaczenie 'Boże Narodzenie' późne, już z epoki chrześcijańskiej, rozwinięte z 'mały Bóg', por. wyżej bułg. z pieśni ludowej.

Berneker SEW 66—7, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 5, 364.

T.Sz.

božba 'zaklinanie się, przysięganie na Boga'

~ śla. tylko u Loosa *božba* (może z Jungmanna cytującego wyraz z Kollara);

sch. dial. *bōžba* (RSAN), bułg. dial. *божба* (Mladenov BTR);

ros. *божба*, ukr. przestarz. *божба* od XVII w. (Тымченко), prowinc. *біжба* (Żel.), brus. *бажба*. ~

Nomen actionis od *božiti* z suf. *-ba*, o budowie zob. s. 61—2.

T.Sz.

božec *božeca* dial. zach. i pld.: **božekz** *božeka* dem. od *bogz* 1.

božec: zachowane tylko w funkcjach sekundarnych (w funkcji podstawowej wyparte przez nowsze *božeka*): ~ stpol. *božec božca* 'bóg pogański, bożek' od XVI w., połab. *būzec* 'bóg', stduż. *bōže* 'bóg pogański, bożek' (Chojnan), czes. *božec božec* 'rodzaj choroby' (Přir. slov.) już w XV w. 'padaczka, epilepsja', stezes. *božec božec* 'bóg pogański' od XIV w., dial. moraw. *božec* 'guślarz, znachor, lekarz ludowy' (Bartoš DSM), śla. dial. *božec božca* 'epilepsja' (SSJ; u Kálala też bot. 'marzanka'), u Loosa 'rodzaj chorób bydłęcych';

sch. NO *Bōžac Bōžca* (RSAN). ~

Z wtórnym przywróceniem *-g-*: śle. *bōžec bōžca* 'dem. od *bog*', 'bóg pogański', zool. 'modliczka, Mantis religiosa' (w SSKJ też dial. 'krzyż z Męką Pańską'), sch. zach. zwykle w przekleństwach *bōžac bōžca* (RSAN).

bożko: ~ pol. od XVI w. *bożek bożka* 'bóg pogański lub wyobrażający go przedmiot fizyczny' (też dial. np. sli.-kaszk. *b^ożk, b^ożek*, Lorentz PW), dłuż. jako dem. *bóžk* u Muki s. v. *bóžo*, stczes. *bóžek bóžka* dem. do *bóh* XIV w., czes. *bůžek būžka* 'bóg pogański; dobry duch, skrzat' (Přir. slov.), sła. *bóžek* 'mały bóg; bóstwo pogańskie' (Loos);

sła. *bôžek bôžka* 'bóg pogański, bożyszcze' (Pleteršnik), sch. *bóžak bóška* 'rodzaj amuletu', w XVII w. 'relikwiarz', w XVIII w. 'bożek pogański' (RJAZ, RSAN);

ros. *божок божка́* 'dem. do *бог*', 'niewielki posążek, statuetka wyobrażająca bóstwo', ukr. *божок божка́* 'dem. do *биз, бог*', 'bożyszcze, bożek pogański', brus. *бажок бажка́* 'bożek pogański'. ~

Od *bog* 1. o budowie zob. s. 99—101, 93—4.

T.Sz. — F.S.

bożyj *bożyja bożyje* 'należący do Boga, odnoszący się do Boga, dei, divinus', *božyj lək, božyja đoga* 'tęcza'

~ pol. od XIV w. *boży* (stpol. też *bož*), połab. *būzē*, dłuż. *bóžy*, głuź. *boži*, czes. od XIV w. *boží*, sła. *božít*;

sła. *bóžji* od XVI w. (Megiser 1592), dial. np. rezjańskie *božij* (Slav. Leks. 206), sch. od XII w. *bóžji* (też dial. np. *bóži*, Elezović Kos.-Met.), dial. czak. *bóžji lúk* 'tęcza' (HDZ I 153), ses. *божим*, bułg. *божю́*, dial. *божи лък, божи рог* 'tęcza' (Gerov, Mladenov BTR), maced. *божју, божи*;

strus. *божим*, ros. *божии́* (też dial. SRNG; np. subst. *божьё, божье* 'rodzaj choroby, padaczka', SRNG), dial. *божья дуга* 'tęcza' (SRNG), ukr. *божии́*, brus. *божи*. ~

Adi. z suf. *-yj* od *bog* 1.

T.Sz.

božykъ zob. **božyc**

božnica pln. 'miejsce kultu, świątynia'

~ pol. *bożnica, bóznica* 'synagoga' (też dial. np. sli.-kaszk. *b^ožnica*, Lorentz PW), stpol. XV—XVII w. 'świątynia (np. synagoga, meczet, cerkiew)', czes. przestarz. *božnice* 'świątynia', stczes. już w XIV w. *božnicě* 'pogańska świątynia', sła. dial. wsch. *božnica* 'dom modlitwy', 'synagoga' (Kálal);

strus. już w XII w. *божница* 'świątynia', wyjątkowo *сожница* 'ts.', ros. pot. i przestarz. *божница* 'półka lub szafka z ikonami', ukr. *божниця* 'kąt, miejsce w domu, gdzie stoją ikony', 'świątynia, cerkiew' (u Hrinčenki też *божниця* 'ts.'), prowinc. 'synagoga' (Żel.), w znaczeniu 'świątynia niechrześcijańska, synagoga' od XVI w., stuktur. XV w. *божница* 'miejsce Bogu poświęcone' (Tymčenko), brus. *бажница* 'półka z ikonami', 'miejsce modlitwy'. ~

Od *bog* 1., *božyna*, o suf. *-ica* zob. s. 98—9. Podejrzane o kalkę z gr. *κυριακόν*, gos. *gudhás*, stnord. *godahás*, hebr. *bēt adonai*, żyd. *bēt Jahwae* (Vasmer REW I 100, Skok RES VII 179, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 5, 365).

T.Sz. — F.S.

božny *božyna božyno* 'boży, boski'

~ pol. dial. kaszk.-sł. *b^ožni* 'pobożny', stdłuż. *bóžny* 'boski', stczes. *božny* już u Husa 'ts.';

stsch. *bóžan bóžna* 'divinus' od XVI w.;

ros. dial. *божний* 'boski' (SRNG). ~

Częściej w formacjach złożonych, np.:

bezbožny 'nie wierzący w Boga, ateistyczny; grzeszny': pol. *bezbożny* od XVI w., głuź. *bjezbóžny*, czes., sła. *bezbožný*, sch. *bězbožan*, scs. *безбожны́*,

bułg. безбожен, maced. безбожен, strus. безбожнѣмъ, ros. безбожный, ukr. безбожний;

robożny 'gorliwy w wypełnianiu praktyk religijnych, religijny': pol. *robożny* od XV w., dłuż., głuż. *robożny*, czes., śl. *robožný*, śl. *robóžen*, sch. *robožan*, maced. *robožen*, ros. dawne *robožnyj*, ukr. *robožnyj*, brus. *robožny*.

Od *boż* 1. z suf. -*ny*.

F.S.

bożny 'odnoszący się do Boga, bogów, boży, dei, deorum, divinus'

~ pol. od XV w. *bożny*, głuż. *bożny*, dawne *bożny* (Pfuhl), czes. od XIV w. *božný*, śl. *božný*;

sch. wyjątkowe *božny* (RSAN), sch. Supr. *božny*, bułg. przestarz. *božny*; strus. *božny*, ros. przestarz. *božny*, potoczne też 'stosowny, odpowiedni' (stad sch. przestarz. *božny*, RSAN), ukr. *božnyj*, u Hrinčenko *božnyj*, sturk. XVI—XVIII w. *božnyj*, *božnyj*, brus. *božny*. ~

Adi. od *boż* 1. z suf. -*ny*.

T.Sz.

bōba : *buba* 'kulisty, guzowaty przedmiot; pęcherz, bąbel lub inna narośl na ciele, na roślinie; insekt, owad'

bōba: ~ pol. dial. *bomba* 'duży bąbel, pęcherz na skórze' (Szymczak Domaniewek). ~

buba: ~ pol. *buba* dziec. 'bolenie' (L. bez dokumentacji), 'ranka, skaleczenie, pryszcz, ból, dolegliwość', 'jagoda' (SW), dial. kasz. 'wesz, niekiedy pęchła' (Syhta SK), *buby* pl. t. 'jadalne części wewnętrzne zwierząt domowych, podroby' (Szymczak op. cit.);

śl. *būba* 'poczwarka', w SSKJ też dziec. 'boliące miejsce, rana', bułg. *byba* 'kokon jedwabnika' (o zasięgu w dial. zob. BDA I m. 236, II m. 243, ABG m. 99, Stojkov Banat), dziec. 'owad; drobne, pełzające zwierzątko' (też dial., BDial. IV 91), maced. *byba* 'owad';

nie do rozstrzygnięcia pierwotna postać: sch. od XVII w. *būba* 'ogólna nazwa różnych owadów; nazwy różnych poszczególnych owadów', w RSAN też 'nazwy niektórych chorób wywołanych wg wierzeń ludowych przez robaki', przen. 'człowiek leniwy', 'bezpodstawa, narwana myśl; zachcianka, kaprys';

ros. dial. *byba* 'obwarzanek', 'jagoda; ziarno grochu', pld. dziec. 'guz, opuchlina, choroba' (SRNG), ukr. *byba* dziec. 'ziarno grochu; jagoda; obwarzanek; rana, ślad od uderzenia; ból, choroba' (Hrinčenko, Leks. Bjul. II 73, KDA m. 29), brus. *byba* dziec. coll. 'ziarno' (Nosovič). ~

Od **bōb-* 'obrzmiwać, pęcznieć', ie. **ba^zmb-*, por. *bōb's*, *bōbol's*, *bōbul'a*. Postać *bub-* jest wariantem tego pierwiastka z wokalizmem -*u-* (o psk. oboczności -*o-* : -*u-* zob. Sławski SO XVIII 246—90). Najbliższe odpowiedniki ie.: lit. *bamba* 'pepek', łot. *baība* : *buība* 'kulka, balon', stind. *bimba-h* 'krażek, kulka', szwedz. dial. *bamb* 'brzuch, kądun'.

Berneker SEW 78—9, Pokorny IEW 94, Fraenkel LEW 33, Popović JF XIX 159—71. R.L. — K.H.

bōbati *bōbajo* 'uderzać wywołując głuchy hałas; dudnić, huczeć'

~ pol. dial. *bōbat* *bōbam* 'klepać, uderzać; wisząc kołysać się, chwiać się' (Karłowicz SGP: wlkopol.);

śl. *būbati-am* 'uderzać pięścią' (Pleteršnik), sch. od XVI w. *būbati būbām* 'uderzać wywołując głuchy, dudniący odgłos; bić w bęben; wydawać głos, rozbrzmiewać, o bębnie', dziś też przen. 'uczyć się na pamięć bez zrozumie-

nia, wkuwać; gadać głupio, pleść, paplać; jeść dużo, żreć' (RSAN), maced. *byba* 'uczy się mechanicznie, wkuwa'. ~

Por. nowsze nomen agentis: *bɔbar's* dial. 'chrząszcz, bąk': bułg. dial. *ɔɔbap* 'chrząszcz' (Bansko, BER I 96), maced. *bumb̄ar* pl. *bumb̄ara* 'bąk (owad)' (Małecki SW);

ros. dial. ptn. *ɔɔbapka* 'drobny owad' (SRNG), ukr. reg. u Żel. *ɔɔbap̄a* *ɔɔbap̄a* 'nieprawy syn' (rozwój semantyczny jak np. w pol. dial. *bąk* 'nieprawe dziecko').

Najbliższe odpowiedniki ie.: lit. *bambėti* 'gderać, mruczeć', łot. *bambāt*, *bambēt* 'stukać, łomotać', gr. βόμβος 'głuchy odgłos, łoskot, huk; brzęczenie', stąd denominalne gr. βομβέω 'huczeć, grzmieć; brzęczeć, o pszczołach; ćwierkać, świergotać, o ptakach; brzmieć, rozbrzmiewać, dźwięczeć'.

Berneker SEW 79.

Zob. *bɔbotati*.

R.L. — K.H.

bɔbol's dial zach. i pld. 'pęcherz na skórze, pustula'

~ pol. dawne od XVI w. *bąbol* 'bańka, pęcherzyk na wodzie, bulla' (SP XVI IBL, L.), dial. 'toń, głębia' (Karlówiec SGP: okolice Ropeczyce), czes. dial. laskie *bubolec*: *bobolec* 'pęcherz od oparzenia' (Horečka Frenštát), moraw. *bubolatý* 'nadęty' (Jungmann);

sch. *bubblica* 'pryszcz, pustula' (tylko u Mikalji, XVII w.), *būboljak* 'mały obły kamyk' (RSAN). ~

Tu także chyba dłuż. *bombolica*, dial. *bombēlica* 'kiś', 'opuchlina', czes. *bābol* 'kaszak, narośl na ciele' (Kott 1084).

Dzwkn. od *bɔb-*, zob. *bɔba*, *bɔbš'š*.

Najbliższe odpowiedniki ie.: lit. *buūbalas* 'żelazny guzik na końcu bieza; owalny, kulisty przedmiot; pęcherz, bąbel; duży węzeł'. R.L. — K.H.

bɔbotati *bɔbot'ɔ*: *bɔbotajɔ* 'dudnić, huczeć'

~ dłuż. *bubotaš* *bubocu* 'stukać, bić drgając (np. o sercu); grzmieć, huczeć, dudnić; hałasować', głuź. *bubotać* *bubotam*: *bubocu* 'huczeć, grzmieć', czes. dial. moraw. *bumbotat* 'mamrotać' (z częstą w czeskich dialektach w wyrażach ekspresywnych wtórną nosowością), sła. *bubotat* 'bulgotać' (Kálal);

sie. *bobotáti* -ám: -óém 'ts.', u Plet. też 'dudnić; paplać, pleść', sch. *bubotati* *būbočēm* 'uderzać pięścią; wydawać dźwięk podobny dudnieniu; kipieć, wrzeć' (RSAN, RMat.), bułg. *ɔɔbót̄a* (: *ɔɔbót̄a*) 'dudnić; bulgotać' (Mladenov BTR), maced. *ɔɔbotu*, *ɔɔbotu* 'grzmi, dudni; hałasuje; płonie, bucha, o ogniu';

ukr. *ɔɔbotám̄u* *ɔɔbóuý* *ɔɔbóču* 'mruczeć, o niedźwiedziu'. ~

Por. też głuź. *bubot* 'huczenie, huk, głuchy grzmot', sch. *būbotak* -tka 'uderzenie, cios pięścią'.

Intensivum do *bɔbati*, o budowie zob. s. 52—3.

R.L. — K.H.

bɔbul'a 'kulisty, owalny, guzowaty przedmiot; pęcherzyk, bąbel'

~ sła. dial. wsch. *bombul'a* 'guzowaty, kulisty przedmiot';

sch. *bubūljica* 'pryszcz; supełek, węzełek; jakaś drobna, okrągła śliwa', u Stulicia też 'grudka ziemi', *būbūlj* *bubūlja* m. 'kulisty, obły kamień', maced. *ɔɔbul̄m̄u* 'pryszcz', *ɔɔbul̄e* n. 'pęcherz';

strus. *ɔɔɔɔɔɔɔɔ*: *ɔɔɔɔɔɔɔɔ* 'pęcherzyk deszczowy'. ~

Por. bułg. dial. *ɔɔbój'ku* 'jedwabnik' (BDA I m. 236: Tracja).

Do rodziny *bɔba*, *bɔbol's*, *bɔbš'š*, o suf. -ul'a zob. 110—1.

R.L.

bɔbzlati bɔbzł'ɔ 'bulgotać, o płynach', 'wydawać dźwięki podobne do bulgotania wody, bełkotać, mamrotać'

~ czes. *bublati -ám* 'bulgotać; o głosie niektórych ptaków (np. gołębia, cietrzewia); dudnić, o odgłosie stłumionym odległością; gaworzyć, o dzieciach; mamrotać, buczeć', stczes. w XV w. *bublati bubl'u bubl'eš* 'mruczeć, burczeć, o człowieku', sła. *bublai' bubliem* 3 pl. *bublú : bubblejú* 'bulgotać'; sła. *bobljáti bobljám* 'bulgotać, o wodzie', u Plet. też 'mówić niezrozumiale; chodzić po kołędzie', sch. *bùbljati -ām* 'uderzać, tłuc' (RSAN), bułg. *бѣбля бѣблям* 'bulgotać, szemrać, o wodzie płynącej; bełkotać, mówić niejasno, niezrozumiale'. ~

W podobnych znaczeniach *bɔbzłiti* (niekiedy wyraźnie denominativa od *bɔbzł'ɔ*): pol. stare od XVI w. i dial. *bęblić bęblę* 'robić bąble w płynie, mieszać, bełtać płyn; mówić niezrozumiale, bełkotać (XVIII w.)', głuż. *bublić bublu* 'robić pęcherzyki na wodzie; tworzyć się, o pęcherzykach', sła. *bubliti* 'bulgotać; mamrotać' (Kálal); ros. dial. *бѣблямъ, бѣблѣмъ* talskie i smoleńskie 'bezczeć', 'szemrać, wrzeć', *бѣблямся* smoleńskie 'falować się, być niespokojnym' (SRNG).

Por. też pol. *bębolić bębole* : *bąbolić* 'łazić po wodzie, kałuży' (SW), dial. kasz. *bąbolac* 'chłapać, pluskać' (Lorentz PW).

Dźwkn. od pierwiastka *bɔb-* (zob. *bɔbzlati*), o determinantach *-ól-, -ol-* zob. s. 53—4. Zaświadczone są też paralelne formacje dźwkn. z formantem *-r-*: pol. dial. kasz.-sł. *bąbrotac* 'pluskać się w wodzie', *bąbrot* 'plusk, pluskanie'; sch. (u Stulicia) *bubrecati -am* 'rozbrzmiewać, resonare'.

Zubaty Studie I 1, 201—2.

R.L. — K.H. — F.S.

bɔbzł'ɔ 'bańka, pęcherzyk na wodzie, bulla; pęcherz na skórze, nabrzmienie, guz, pustula; kulisty, owalny przedmiot'

~ pol. od XVI w. (ale w XVI—XVIII w. w postaci *bębel*) *bąbel bąbla* 'bańka, pęcherzyk na wodzie, bulla; pęcherz na skórze, nabrzmienie, guz, pustula', dial. *bąbel 'ts.'* (np. Karłowicz SGP, Tomaszewski GŁ, Szymczak Domaniewek), sli. 'owoczek ziemniaka' (Lorentz PW), połab. *bjǫbəl* w NT, czes. *boubel* 'pęcherz; narośl, guz na ciele, kaszak' (Kott 1040), przestarz. *bubel* 'człowiek o pulchnej twarzy; pęcherzyk na wodzie' (ib. 104), stczes. *búbel* 'Bucephalus';

sch. *búbalj búblja* 'pęcherz na wodzie', 'rodzaj sieci na ryby' (RSAN), u 1 pisarza XVI w. 'bęben' (RJAZ). ~

Jako femininum z końcówką *-ól'a* lub *-ól'a*: pol. rzadkie *bąbla* 'pęcherzyk, bąbel' (SW), głuż. *bubla* 'guzik', sch. *bùbla* 'okrągły kulisty przedmiot' (RMat., wg Vuka z Dalmacji).

Wtórne derywaty z sufiksami: *-iks*: czes. dial. laskie *bumblik* 'owoczek ziemniaka'; ros. *бѣблук* 'okrągły precel, obarzanek', ukr. *бѣблук* 'ts.';

-ina: głuż. *bublina* 'guzik', czes. *bublina* 'pęcherzyk na powierzchni wody, płynu w ogóle, w szkle itp., bańka mydlana', sła. *bublina* 'ts.'; sch. *bùblinka* 'pęcherzyk, bańka na wodzie' (wg RSAN z Dalmacji i Hercegowiny);

-ina: dłuż. *bublin* 'guzik', głuż. *bublin* 'ts.' (co do znaczenia zob. lit. *bumbalas* 'żelazny guzik; coś owalnego, kulistego; pęcherz; duży węzeł').

Por. też stczes. od XIV w. *bublének : bublénka* 'pęcherzyk na wodzie', *bublanka* 'galas, narośl na roślinie'.

Od pierwiastka *bɔb-*, zob. *bɔba, bɔbol'ɔ*.

Najbliższe odpowiedniki ie.: lit. *būmbulis* 'żrenica', *bumbulys* 'rzepa; pęcherzyk wodny, bąbelek', *būmbulas* 'pączek kwiatu, guz, kulka, ło't.

bumbul(ě)s 'bulwa rośliny, ziemniak; narodził na drzewie, obrzmienie; pęcherz; kulisty przedmiot'.

Fortunatov AslPh XI 572, Berneker SEW 78—9, Trautmann BSW 39, Machek BS² 74, Fraenkel LEW 64. R.L. — K.H.

bobałnati bobałn'ь 'głucho brzmieć, dudnić'

~ pol. XVI w. *bębnać bębnie bębniysz* 'bić w bęben, tympanizare; przygrywać, grać', dial. (kujawskie) *bębniac* 'bić, uderzać w coś szybko, z odgłosem';

śl. *bębnati bębnam* 'bębnic, bić w bęben', sch. od XVI w. *bűbnjati bűbnjām* 'bić w bęben', cs. *бѣбнати* 'bicie w bęben', maced. *бабнам бабне* 'stukać, stuknąć; uderzać, uderzyć'. ~

bobałnati: sch. od XVI w. *bűbnuti bűbnēm* 'uderzyć w coś powodując głuchy odgłos, dudnienie; powiedzieć coś głupiego', cs. *бѣбнати бѣбнѣ* 'uderzyć w bęben'.

Nieproduktywna formacja wypierana przez denominativa od *bobałn* (*bobałnъ*):

bobałniti: pol. *bębnie bębnie* 'bić w bęben; brzmieć — o bębnie; uderzać czymś w coś wielokrotnie; rozgłaszać coś; buceć — o głosie niektórych ptaków błotnych (łowieckie)', głuź. *bubnić bubnju* 'dudnić, głucho dźwięczeć', sch. *bűbniti* v. *bűbnjati* (RSAN), ros. *бубнить бубню бубнишь* 'buceć, gderać; mówić głucho, niewyraźnie, mamrotać; monotonnie coś powtarzać', dial. też *бűbniti бűбно бűбнишь* 'głośno mówić, gadać głupstwa; rozgłaszać coś; besztać, łajać, wymyślać (Sl. Pskov.); dzwonić, bić — o dzwonie, zegarze' (SRNG), ukr. potoczne *бубніти бубню бубниш* (u Żel. *бűbniti*) 'bić w bęben, grać na bębnie; brzmieć — o bębnie; rozgłaszać jakąś wiadomość', brus. *бубніць* 'bić w bęben; mamrotać, mruceć, mówić niewyraźnie', 'buceć, gderać' (Nosovič); — por. śl. *bobnėti bobním* 'głucho dudnić, huczeć'; ukr. *бубоніти бубоню бубоніш* 'mówić niestarannie, mamrotać; bełkotać, mówić bez związku; dudnić, stukać, bębnić';

bobałnovati 'bić w bęben': pol. dial. *bębnować*, dłuź. *bubnować bubnju*, głuź. *bubnować*, czes. *bubnovati bubnju*, śl. *bubnovat* 'bubnujem', sch. *bubnjēvati bűbnjujēm*, ukr. zakarp. *бубновати* 'бубнати' (Hrinčenko).

Nie można wykluczyć istnienia psł. *bobałnati* 2. 'puchnąć, nabrzmiwać' do *bob-* w *bobał'ь, bobał'ь*. Na wyraz ten zdaje się wskazywać bułg. *бѣбна бѣбнеи* 'pęcznieć, nabrzmiwać' (Gerov), maced. *бабнам бабне* 'ts.' (bułg. *бѣбнеу* 'obrzemie, obrzęk', Gerov). Por. też różne denominativa ze znaczeniem 'puchnąć, nabrzmiwać', które często spotyka się u wyrazów dźwiękonaśladowczych (zob. *bryměti, bręknoti* 2., *buchati*; u Pokornego IEW 93—4 obok *ba²mb-* 1. 'wydawać głuche dźwięki' — też *ba²mb-* 2. 'obrzmiwać, puchnąć'; obok *beu- bheu-* 1. 'o głuchych dźwiękach' — też *beu- bheu-* 2. 'obrzmiwać, puchnąć'): dłuź. *bubonašis se bubonašim se* 'wzdymać się, podnosić się, stawać się kulistym', głuź. *bubnić bubnju* 'wzdymać się, pęcznieć, nabrzmiwać', *bubnjeć* 'narastać, wzbierać, pęcznieć, nadymać się', ros. dial. *бűбнити* 'kisać, pęcznieć, podnosić się np. o cieście' (SRNG), ukr. *бубніти бубню бубниш* 'pęcznieć, nabrzmiwać — o paszy przy mokrej pogodzie', *бубнявити бубнявіти бубнявіти* 'nabrzmiwać, pęcznieć'; też formacje rzeczownikowe: *бűбна бűбни* 'narodził, kuliste zgrubienie' (Hrinč.).

Por. *bobałati, bobałotati*.

Dźwiękonaśladowcze intensivum reduplikowane *bobałnati*, budowa jak w tego samego typu *totałnati, gogałnati*. Por. odpowiedniki ie.: lot. *bumbināt*

'pukać, puknąć', gr. βαμβαίω 'szczękać zębami; jąkać się', lit. *bambėti bambù* 'burczeć, mruczeć', łot. *bambāt bambāju* 'pukać, łomotać', gr. βομβέω 'wydawać huk, szczeł, brzęk (o ciałach upadających); ryczeć, huczeć (o morzu, grzmotach); brzęczeć (o pszczołach); ćwierkać, świergotać (o ptakach); dźwięczeć, brzmieć'.

Zubatý Studie I 1, 201—2, Łoś RFV XXIII 62, Vaillant GC III 329—30.

R.L. — F. S. — W. F.

бɔбɔнъ (bɔbɔnъ) *bɔbɔna* 'perkusyjni instrument muzyczny, tympanum; przedmiot kształtem zbliżony: naczynie, sieć'

~ pol. od XIV w. *bęben bębna* 'tympanum', od XVI w. 'bębnienie, głos bębna; wyduchy brzech, kaidun; naczynie o kształcie tego instrumentu: bania, dżban, gąsior', dawne od XVI w. 'brzuchacz', przen. 'żarłok, pijak', od XVIII w. 'dziecko', dial. kasz. *bąbān* 'tympanum; dziecko', *bąben* 'pagórek, wzniesienie na polu lub łące' (Sychta SK), dial. *bęben* 'rodzaj sieci rybackiej' (Maciejewski Chełm.-dobrz. 158), połab. *bōbān* 'tympanum', dłuż. *bubon bubna* 'ts.', głuż. *bubon bubna* 'ts.', czes. od XIV w. *buben bubna*, dziś *buben bubnu* 'ts.; instrument, pojemnik lub część maszyny podobna kształtem', stł. *bubon bubna* 'ts.';

stł. *bōben bōbna* 'tympanum; jakaś choroba; kosz do łowienia ryb', sch. od XVI w. *būbanj būbnja* (← *bɔbɔn's) 'tympanum; okrągły kosz do łowienia ryb', u Vrančicia XVI w. 'głos bębna', przen. 'brzech' (RSAN), cs. od XIV w. *бѣбнъ* 'tympanum';

strus. od XIV w. *бѣбнъ : бѣбнъ : бѣбонъ : бѣбень* 'tympanum', ros. *бѣбен бѣбна* 'ts.', dial. 'okrągły kosz lubiany ze skórzanym dnem' (SRNG), też *бѣбень : бѣбѣнь* 'dzwoneczek w uprzęży; kopuła cerkwi; gruby leniwy człowiek' (SRNG), 'tłuste dziecko' (Dal), ukr. *бѣбон бѣбна* 'tympanum', dial. *бѣбен бѣбна* 'ts.' (Zel.), brus. *бѣбен бѣбна* 'ts.; kto ciągle mamrocze'. ~

Por. też: stpol. *bębenek* 'rodzaj sieci' (od 1408 r.), pol. dial. kasz. *bąbāl* 'tympanum', dłuż. *bubańc* 'rodzaj sieci, Fischfanggerät' (Fasske Vetschau), stsch. u jednego pisarza XVI w. *būbalj būblja* 'tympanum' (RJAZ I 698).

Do *bɔbɔnati* 'głuchobrzmiący, dudnić, huczeć', por. należące do tej samej ie. rodziny (ie. **baʷmb-* o 'grubych dźwiękach, grzmieniu, huku') synonimy: stisl. *bumba* 'tympanum', duń. stare *bomme, bambe* 'ts.' (Zubatý Studie I 1, 201: stind. *bhambhā* 'wielki bęben').

Stosunek *bɔbɔnъ* do *bɔbɔnati* jak *tɔtɔnъ* (stpol. *tęten*) do *tɔtɔnati*.

Berneker SEW 79, Trautmann BSW 26, Vasmer REW I 132, Sławski SE I 31.

R.L. — F.S. — W.F.

бɔбɔрѣти (bɔbɔrɛti) *bɔbɔrɛti* 'pęcznić, obrzmiewać'

~ pol. dial. kasz. *bɔbɛrɛć sɔ bɔbɛrɛti* 'wykrzywiać się, o mokrych deskach' (Sychta SK), czes. *bubřeti bubřetu* 'powiększać swoją objętość, pęcznić, nadymać się, wzdymać się, nabrzmiwać';

sch. *būbreti būbrim* i *būbreti būbrim* (RSAN), zwykle *būbreti* i *būbreti* 'pęcznić, nabrzmiwać, puchnąć', maced. *бабрам бабру* 'pęcznić, nabrzmiwać'. ~

Por. czes. *bubřina* 'coś napęczniałego, obrzmiałego; grubas, tłusciuch, brzuchacz'.

Od pierwiastka *bɔb-* 'pęcznić, obrzmiewać', por. *bɔbal*'s, *bɔbol*'s (lit. *būmburas : būmbulas* 'pączek; węzełkowate zgrubienie; kulka', łot. *būmburs* 'wzniesienie, narośl, garb; piłka, balon, kulka').

R.L. — F.S.

bǫbǫrz *bǫbǫra* dial. pld. 'bańka, pęcherzyk na wodzie, bąbel, bulla'

~ bułg. dial. *бѣмбѣр* 'ts.' (BER I 99—100: Čirpan). ~

Por. 1. bułg. dial. *бѣмбѣрѹца* 'guz na głowie człowieka';

2. ros. dial. *бѹмбѣрь* 'pławik z kory drzewnej' (SRNG).

Dokładny odpowiednik w bałtyckim: lit. *bumburas*, lot. *buimburs* p. *bǫbǫrēti*.

BER I 99—100.

F.S.

bǫbǫpǫ zob. **bǫbǫpǫ**

bǫčati zob. **bǫkati**

bǫda zob. **bǫdy**

bǫdi spójnik rozłączny 'albo, lub'; partykuła uogólniająca

~ pol. już w XV w. *bądź* spójnik rozłączny 'albo, lub, czy', 'choć, choćby, quamquam', partykuła dodawana do zaimków pytajnych, przysłówków lub wyrażeń o ich charakterze i nadająca im znaczenie nieokreślone, partykuła uogólniająca, do XVI w. też spójnik łączny 'zarówno jak, ut—ita, i, et—et', w XV w. także 'czyli, sive', dial. partykuła nieokreślona (Karłowicz SGP), sfi. *bǫc* spójnik rozłączny 'albo, lub, czy' (Lorentz PW), czes. *bud'* spójnik rozłączny, sła. *bud'* spójnik rozłączny;

sł. *bódi* spójnik rozłączny; partykuła uogólniająca (już u Megisera 1592), sch. *büd, būdi* 'jeśli, jeżeli', zach. 'albo; gdyż, bo, bowiem'; partykuła uogólniająca;

ros. dial. *bǫdu, bǫdǫ* nowogr. spójnik porównawczy 'tak jakby', ukr. *byđb* partykuła uogólniająca w złożeniach z zaimkami, w XVI w. *byđb-которыѹ*, w XVII w. *byđb-колько* (Tymčenko). ~

Z pochodzenia 2 sg. imperat. do *byti*. Funkcja alternatywna ze znaczenia życzącego. O rozwoju tej funkcji w językach ie. zob. Bednarczuk RS XXII 16—7, BTJ XXIII 171.

Bednarczuk PJ PAN 13 s. 42—5.

L.B. — K.H. — F.S.

bǫdǫ fut. do *byti*

~ pol. już w XIV w. *będe będziesz* fut. do *byé*; słowo posiłkowe służące do tworzenia fut. act. od czasowników niedokonanych (z inf. lub partic. praet. act., w stpol. też z part. praes.) oraz fut. pass., połab *bǫdē* (*bǫde) 3 sg. fut. do *bojt* (*byti), dłuż. *budu bužoš* fut. do *bys*; słowo posiłkowe służące do tworzenia fut. od czasowników niedokonanych (z inf.), głuź. *budu budžes* 'ts.', czes. *budu budeš* 'ts.', sła. *budem budeš* 'ts.';

sł. *bǫm bǫš* < *bǫdem* fut. do *biti*; słowo posiłkowe służące do tworzenia fut. od innych czasowników (z partic. praet. na -l-), sch. *büdem büdēš*, kajk. *bǫm, bǫdem* 'ts.', scs. *бѣдѣ бѣдешѹ* fut. do *бѣти*; rzadko czasownik posiłkowy służący do tworzenia fut. exactum (z partic. praet. na -l-), bułg. *ще бѣда ще бѣдеи* fut. do *сѣм*, maced. *bude* fut. do *сум*;

strus. *бѣдѣ бѣдешѹ* fut. do *бѣти*, ros. *бѣды бѣдеи* fut. do *бѣти*; słowo posiłkowe służące do tworzenia fut. od czasowników niedokonanych (z inf.), w dial. też od czasowników dokonanych (SRNG), ukr. już w XVI w. *бѣды бѣдеи* fut. do *бѣти*; słowo posiłkowe służące do tworzenia fut. od czasowników niedokonanych, brus. *бѣды бѣдеи* 'ts.'. ~

Z pierwotnego *bū-n-de, formy z infiksem nosowym do praes. na -de- od pierwiastka **bū-* (pie. **bhū-*, zob. *byti*). Brak odpowiedników ie. Inaczej,

ale nie przekonująco, Machek SFPS V 67—75 (z krytycznym przeglądem dotychczasowych objaśnień).

Meillet SC 213, 285, Vaillant GC I 144—5, III 177, 183. K.P.

bɔdy bɔdɔt'a pld. : **bɔda bɔdɔt'a** pln. 'ten, który będzie, przyszły, futurus' ~ pol. od XVI w. *będący* partic. praes. do *być*, stpol. od XIV—XVI w. 'przyszły, który będzie, futurus', w XV w. też pl. 'potomkowie, poster', dłuż. *buducy* 'przyszły, futurus', głuz. *buducy* (Muka 91), czes. *budouci* 'przyszły', pl. 'potomkowie', śla. *budúci* 'przyszły';

śle. *bodóci* 'przyszły' (u Pleteršnika *bodóč -čča* 'ts.'), sch. już w XIII w. (RJAZ) *būdúci* 'przyszły, nadchodzący', scs. *вады вадзца* part. praes. act. do *кыти* (Vaillant MVS 297), *вадзца* adi. 'przyszły', bulg. *бѣдеу* 'przyszły' (wg BER I 96 z ros.);

rus.-cs. *будуцими* 'który jest, będący; który będzie, przyszły', ros. *будуци* partic. praes. do *быть*, 'będąc', *будуции* cerk. 'przyszły, mający nastąpić, nadchodzący', ukr. *будуци* partic. praes. nieodmienne, 'będąc', rzadko *будуции* 'przyszły' (u Żel. *будуции* : *будуции*), u Tymčenki w XVI—XVIII w. *будуции* 'obecny', 'przyszły', brus. *будуци* part. praes. nieodmienne, 'będąc', jako adi. 'przyszły, nadchodzący, mający nastąpić'. ~

Partic. praes. (ze znaczeniem przeważnie futuralnym) do *bɔdɔ*.

K.P. — K.H.

bɔkati bɔkajɔ : **bɔčati bɔčɔ** 'wydawać niski, przeciągły głos (np. brzęczeć o owadach, ryczeć o bydle, o ptaku bąku)

bɔkati: ~ pol. *bąkać -kam* 'mówić coś niewyraźnie, cicho, mamrotać; napomykać, wspominać o czymś', w XVI w. wyjątkowe *bękać* 'ryczeć (o bydle)' (Mączynski), w XVIII w. 'brzęczeć (o owadach); o głosie ptaka bąka', w XVII w. też 'grać na dudach', dial. kasz. *bąkac* 'powoli jeść' (Sychta SK), czes. *bukati -kám* 'o głosie ptaka bąka, sowy, gołębia';

śle. *bókati* 'beczeć' (SSKJ), bulg. pot. *бѣкам -кам* 'wrzeć, kotłować się, roić się, mrowić się', dial. *бѣка* (: *бѣкни*) 'wytryskać, silnie kipieć, wrzeć' (BDial. III 295). ~

Nowsze postaci z wtórnie wprowadzoną nosowością: ros. dial. *бѣнкатъ* : *бѣнкатъ* 'brzęczeć (o owadach); bureczeń (o człowieku)' (Słownik Urala), ukr. prowinc. *бѣнкату* 'wydobywać niskie, basowe dźwięki (na instrumencie strunowym)' (Hrinčenko).

bɔčati (wtórne **bɔčiti**): ~ stpol. od XVI w. *bęczec bęczy* 'brzęczeć (o owadach); brzmieć (o muzyce)', wyjątkowo 'ryczeć', dial. *bączec* : *bączyć* 'brzęczeć' (SW), pln. *bęczyć* 'brzęczeć (o komarze); brzmieć (o głosie niektórych instrumentów muzycznych)', sh. *bɔčec* : *bąčec* 'brzęczeć, szumieć; ryczeć' (Lorentz PW), połab. *bōcē* 3. sg. 'ryczy'. ~

Nowsze postaci z wtórnie wprowadzoną nosowością: głuz. *bunčec* 'brzęczeć', czes. dial. moraw. *bunčec* 'burczeć' (Bartoš DSM), śla. *bunčat* 'brzęczeć; huczeć, dudnić', dial. też 'bureczeń' (Kálal);

ros. dial. *бѣнчатъ* 'brzęczeć; bureczeń' (Słownik Urala, SIAN), ukr. prowinc. *бѣнчату* 'brzęczeć' (Hrinčenko).

Na większy zasięg wyrazów wskazują nowsze nomina agentis z różnymi suf., zob. s. v. *bɔkɔ*.

Dźwiękn. z wtórną nosowością do *bukati* : *bučati*. W językach, w których *ɔ* ⇒ *u* odróżnienie od *bukati*, *bučati* zasadniczo niemożliwe. Stąd mogły się tu znaleźć niektóre postaci kontynuujące *bukati* : *bučati*.

Pokorny IEW 97, Berneker SEW I 80, Sławski SO XVIII 256.

R.L. — W.B.

bɔkɔ *bɔka* : **bukɔ** 3. *buka* 'ptak lub owad wydający niski, przeciągły głos, przede wszystkim ptak *Botaurus stellaris*'

~ pol. od XV w. (NO od XII w.) *bək* 'ptak *Botaurus stellaris*', stpol. w XV w. też 'puchacz, *Bubo maximus*', od XVI w. 'giez; trzmiel, truteń; instrument muzyczny, dudy', dziś też 'zabawka dziecinna wydająca charakterystyczne buczenie w czasie obracania się wokół własnej osi, fryga' (również dial.), dial. 'giez; truteń; chrabąszcz; urządzenie zastępujące miech kowalski', kasz. też 'owad; trzmiel; zły duch nasyłany przez czarownicę' (AJK II m. 85 i IV m. 158, Lorentz PW, Sychta SK), dłuż. dawne (u Chojnana) *buk* 'gatunek owada, *Hundsflyge*', stożes. XIV w. *búk* 'onocentaurus, de monstrosis hominibus' (Flajshans Klaret), dial. moraw. *buk*, *bunk* 'giez' (Bartoš DSM), śla. *búk* 'ptak *Ardea*' (Kálal). ~

Por. nowsze nomina agentis z różnymi suf.: 1. czes. od XIV w. *bukač* 'Botaurus stellaris', *bukač* : *bukáč* 'dudy', dial. moraw. *bunkáč* 'Botaurus stellaris' (Bartoš DSM), śla. *bukač* 'ts.';

sch. *búkáč* *bukáča* 'Botaurus stellaris', też 'ryczący wół; ktoś głośno krzyżący';

wskazujące na pierwotne -u- śle. dial. *bukáč* 'Botaurus stellaris';

2. pol. dial. kasz. *bɔkál* 'fryga' (Sychta SK), połab. *bɔkər* 'Botaurus stellaris', czes. *bukál* 'dudy', stożes. XIV w. *búkal* 'kdo bouka', śla. *bućiak* 'Botaurus stellaris';

sch. *búkavac* 'Botaurus stellaris';

ros. dial. *бучел* : *бучень* -чуня 'Botaurus stellaris', *бучель* 'trzmiel', *бучень* 'jakiś ptak z rodziny czapli wydający dźwięk bu-bu; trzmiel; osa; gatunek żaby' (SRNG).

Nomen agentis do *bɔkati* : *bɔčati*, *bukati* : *bučati*. W językach, w których *ɔ* ⇒ *u* rozróżnienie *bɔkɔ* i *bukɔ* jest niemożliwe. — Nazwy ptaka *Botaurus stellaris* od charakterystycznego huku, podobnego do ryku krowy, wydawanego przez samca w okresie wiosennym. Por. inne dźwięk. nazwy tego ptaka: dłuż. *bumbac*, dial. *bumbak*, ros. dial. *бызáú*, ukr. *бызáú*, brus. *бызáú*. — W dawnej pol. spotyka się też identycznie utworzone nomen actionis *bək* 'głos wydawany przez ptaka bąka' (SP XVI IBL), 'odgłos wytwarzany przez lot niektórych owadów, ptaków' (Linde). R.L. — W.B.

braga dial. ptn. 'rodzaj słabego piwa; sfermentowane odpadki przy produkcji napojów wysokokowych'

~ dłuż. *bražka* 'wywar pozostały po pędzeniu wódki' (Miklosich EW 20, Berneker SEW 80; zastanawia brak u Muki);

strus. *брага* 'rodzaj piwa', ros. *бpáza* 'piwo domowej roboty; sfermentowana mieszanina mąki, wody i siodu (z drożdżami), z której wyrabia się spirytus', ukr. *бpáza* 'rodzaj piwa', od XVI w. 'wywar powstały przy pędzeniu wódki lub piwa, używany jako pokarm dla trzody i bydła', brus. *бpáza* 'odpadki przy produkcji wina, słodziny; moszcz; rodzaj słabego piwa domowej roboty', dial. też 'skwaśnięte, skisłe jedzenie' (Nosovič), z uk. lub brus.: pol. od XVI w. *braha* 'wywar pozostały po pędzeniu wódki lub piwa, używany jako pokarm dla trzody i bydła', u Syreniusza początek XVII w. 'rodzaj piwa, prosty napój z jęczmienia, żyta' (L.), ale w XV w. por. może tu należące *bražyca* 'proszek z rośliny *Trigonella Foenum Graecum*' (Rostański Symb. I 211). ~

Z brus.: lit. *brogà* 'ts.' (Fraenkel LEW 59).

Wyraz uważany najczęściej za pożyczkę celtycką, por. irl. *bratich* 'słod', cymr. *brag* 'ts.', *bragod* 'brzezka, wyciąg ze siodu' (Šachmatov AslPh XXXIII 87, Berneker SEW 80, Vasmer ES VI 193, 195, Lehr-Splawiński BS XVIII 6, Moszyński PZJP 68, Kuryłowicz SSS I 230); o wyrazie celt. p. Pokorny IEW 739—40. Ostatnio Vasmer REW I 116 uważając wyraz za tylko wsch.słow. opowiada się za zapożyczeniem z czuwaskiego *peraĠa* 'słodziny, produkt odpadowy otrzymywany przy produkcji piwa', zob. Toivonen Mól. Mikkola 310—11. R.L. — F. S.

bratana dial. pld.-wsch. : **bratrana** dial. zach. i pld. 'córka brata; siostra stryjeczna lub cioteczna, kuzynka', częsty derywat **bratanica** : dial. zach. **bratranica**

bratana: ~ sle. dial. *bratána* 'córka brata' (Pleteršnik), sch. dial. *brätana* 'ts.' (RSAN), cs. *bratana* 'neptis';

strus. *bratana* 'córka brata', ukr. XVII w. *bramana* 'ts.' (Tymčenko). ~

bratanica: ~ pol. *bratanica* 'córka brata', śla. przestarz. *bratanica* 'ts.'; sch. *brätanica* : *bratánica* : *bratńnica* 'ts.', dial. też 'fratris filia sorori' (Vuk), bułg. dial. *brámánuyca* 'córka brata', maced. dial. *bramanuyca* 'ts.'; ros. dial. *brámánuyca* 'siostra stryjeczna, cioteczna, kuzynka' (SRNG), ukr. dial. *brámánuyca* 'córka brata' (Żel., Hrinčenko). ~

Por. z suf. *-zka*: pol. od XV w. *bratanka* 'córka brata', w XV w. też 'siostra przyrodnia'; sle. *bratánka* 'córka brata' (Pleteršnik); ukr. od XVI w. *brámánka* 'córka brata' (Żel., Hrinčenko, Tymčenko).

bratrana: ~ stczes. XV—XVI w. *bratrana* 'córka brata lub siostry, siostrzenica, kuzynka';

sle. *bratrána* 'córka brata; kuzynka' (Pleteršnik). ~

bratranica: ~ stczes. XV w. *bratranicē* 'córka brata'. ~

Por. z suf. *-zka*: sle. *brátranka* 'córka brata; siostra stryjeczna lub cioteczna, kuzynka'.

Fem. do *bratranz* : *bratanz*, o budowie zob. s. 59—61, 98—9.

R.L. — K.H. — W.B.

bratanica zob. **bratana**

brataniť zob. **bratanz**

bratanz *bratana* : dial. zach. **bratranz** *bratrana* 'syn brata; brat zwłaszcza nie rodzony, stryjeczny lub cioteczny, kuzyn', częstsze derywaty: **bratanzs** : dial. zach. i pld. **bratranzcs**, dial. pld. i wsch. **brataniť**

bratanz: ~ pol. dial. kasz. *bratqn -na* 'brat' (Lorentz PW);

sle. dial. *bratán* *bratána* 'syn brata' (Plet.), sch. dawne od XIV w. *brätan -na* 'ts.', dziś 'hip. do *brät*', cs. *bratanz* 'syn brata; wnuk brata, nepos', bułg. dial. *brámán* 'starszy brat' (BER I 75, stąd *Brámán*, *Brámános* NO);

strus. *bratanz* 'brat stryjeczny, cioteczny, consobrinus; syn brata, filius fratris', ros. dial. *brámán -mána* 'brat rodzony, częściej przyrodni lub przybrany; brat stryjeczny lub cioteczny; kuzyn; kolega, przyjaciel' (SRNG), ukr. od XV w. *brámán -mána* 'brat stryjeczny lub cioteczny, kuzyn' (Żel., Tymčenko). ~

bratanzcs: ~ pol. dawne i dial. *brataniec -ńca* 'syn brata', śla. *brataneć -ńca* 'brat stryjeczny lub cioteczny', przestarz. 'syn brata lub siostry';

sle. *brätaneć -ńca* 'syn brata', sch. od XV w. *bratánac -ńca* : *brätanac -tánca* 'syn brata', dial. 'brat stryjeczny', poet. 'hip. od *brät*' (RJAZ, RSAN),

os. БРАТАНИЦА 'syn brata', bułg. dial. брата́нец 'ts.', u Gerova też 'brat stryjeczny, cioteczny, kuzyn', maced. dial. брата́нец 'syn brata';

ros. dial. брата́ны -ница 'braciszek' (SRNG), ukr. od XVI w. брата́нець -мáнця 'syn brata' (Žel., Tymčenko), dial. poleskie брата́нэц -нц'а 'brat stryjeczny lub cioteczny, kuzyn' (Leks. Poles'ja 22). ~

Por. z suf. -skъ: pol. od XIV w. bratanek -nka 'syn brata', stpol. w XV w. wyjątkowo też 'cioteczny brat, consobrinus', sła. dial. bratianoek -nka 'brat stryjeczny lub cioteczny'; ros. dial. брата́нек (SRNG), ukr. брата́нок -нка 'syn brata' (Žel., Tymčenko).

brataniť: ~ sch. od XVII w. brätanić : bratanić : bratanić 'syn brata', przestarz. 'drugi bratućed' (RSAN);

strus. братаниць 'syn brata', ros. dawne i dial. брата́нуч 'syn siostry lub brata', dial. też 'brat stryjeczny; brat' (SRNG), ukr. od XV w. брата́нуч 'syn brata' (Hrinčenko, Tymčenko), brus. брата́нчу 'krewny, krewniak'. ~ **bratranъ**: ~ stezes. XIV—XV w. bratran -na 'brat stryjeczny lub cioteczny, kuzyn'. ~

bratranecъ: ~ pol. dial. śląskie bratranec -ińca 'kuzyn' (Olesch Sankt Anna-berg), czes. bratranec -nca 'brat stryjeczny lub cioteczny', stezes. XVI w. 'syn brata' (z czes. głuz. u Pfulha bratranec 'syn kuzyna'), sła. bratranec -nca 'brat stryjeczny lub cioteczny', przestarz. 'syn brata lub siostry';

sła. brátranec -nca 'syn brata; brat stryjeczny lub cioteczny, kuzyn'. ~

Por. z suf. -skъ: czes. bratránek -nka 'brat stryjeczny lub cioteczny, kuzyn'.

Do bratsъ : bratrъ, o budowie zob. s. 130—1.

Trubačev STR 61—2, Burjačok Nazvy sporidnenosti 74—5, Szymozak NSPP 109—12. R.L. — K.H. — W.B.

bratanъ zob. bratanъ

bratati bratajъ 'łączyć węzłami braterstwa, czynić braćmi, łączyć, jednoczyć', **bratati se** 'zawierać związek braterstwa, nawiązywać braterskie stosunki', **bratovati bratujo** : **bratovati (bratrovati)** se 'żyć z kim jak z bratem, zawierać braterską przyjaźń, przyjaźnić się, bratać się'

bratati: ~ pol. bratać 'czynić braćmi, łączyć, jednoczyć, zespalać' od XVIII w.; strus. братати братаю 'fraterno foedere jungere' (Srezn., 1 przykład), brus. dial. брата́ць 'przyrównywać kogoś do kogo', 'zaprzyjaźniać kogo z kimś' (Nosovič). ~

bratati se: ~ pol. od XVI w. bratać się 'nawiązywać zażyłe stosunki, być w bliskich stosunkach, zawierać przyjaźń' (też dial. np. bratać się, Sychta SK), sła. bratati' sa 'przyjaźnić się, zaprzyjaźniać się';

sch. brätati se -tām se 'zawierać braterską przyjaźń, nazywać kogo bratem';

strus. брататиса братаюса 'zawierać związek braterstwa', ros. брататься братаюсь przestarz. 'ts.', dial. 'spokrewniać się z braćmi żony', 'być bliskim, znajomym kogoś', 'wależyć z kimś' (SRNG), ukr. od XVI w. брататиса братаюся 'zawierać związek braterstwa', brus. брата́цца братаюся 'ts.' ~

bratovati: ~ sli. bratovac u Lorentza PW bez przykładu;

sch. brätovati -tujēm : brätovati brätujēm 'żyć z kimś w dobrych stosunkach jak z bratem; iść komuś na rękę, po bratersku pomagać' (RSAN), bułg. dial. брата́сау 'żyć z kimś jak z bratem, być w bliskich stosunkach' (Stojkov Banat);

brus. dial. брата́саць 'przyrównywać kogoś do kogo', 'zaprzyjaźniać kogo z kimś'. ~

bratovati (bratrovati) sę: ~ stpol. XVI w. *bratować się* 'bratać się, przyjaźnić się (z kim)' (dziś dial. np. kasz. *bratować się bratėje są*, kociewskie *bratować se*, Sychta SK), dłuż. *bratšować se -išuju se* 'ts.', głuż. *bratrować so* 'ts.' (Pfuhl), czes. przestarz. *bratrovati, bratrovati se, bratrovati si* 'zawierać braterską przyjaźń, przyjaźnić się, bratać się' (SSJČ);

ros. dial. *брáтоваться -туюсь* 'waleczyć w pojedynku, pojedynkować się', *брáтоваться -туюсь* 'narzucać się komuś z braterską przyjaźnią' (SRNG), brus. dial. *брáтовация -туюся* 'zawierać związek przyjaźni; łączyć się węzłami pokrewieństwa' (Nosovič). ~

Denominativa od *bratz*, o budowie zob. s.46—8.

R.L. — T.Sz.

bratel'ъ dial. zach.-płd. dem., hip. do *bratz*

~ sch. NO *Brátelj* XIX w., już w XIV w. NO *Bratelin*, w XV w. NO *Bratjeljevič* (też jako NM z okolic Sarajewa). ~

Por. pol. dial. kasz. *bracelstwo* 'braterstwo, jedność, koleżeństwo, przyjaźń' (Sychta SK), sch. hip. *brále* m. 'braciszek', już w XIV w. NO *Bral* (RJAZ).
Odpowiednik: lit. *broterėlis* 'braciszek', hip. lit. *brólis*, lot. *brālis*.

Trautmann BSW 36.

T.Sz. — F.S.

bratějs m. hip. 'braciszek'

~ stpol. NO *Braciej* od XIV w. (SSNO), stczes. XIV w. NO *Bratřěj* (Gebauer Sl.);

śl. *brátej* m. 'braciszek' (Pleteršnik);

ros. dial. *брамејка* m. 'brat; kuzyn, brat stryjeczny lub cioteczny; przybrany brat; przyjaciel, towarzysz', *брамејко*: *брамејко* m. hip. 'brat' (SRNG), ukr. dial. *брамѣ -мія* m. 'braciszek' (Żel., stąd Hrinčenko), brus. dial. *брамејка* m. 'ts.' (Nosovič). ~

Od *bratz*: *bratrz*, o suf. -ějъ zob. s. 86—7.

T. Sz. — F. S.

bratěns *bratěna*, zwykle w derywacie **bratěnsъ**: dial. zach. **bratrěnsъ** (do niepoświadczonej postaci *bratrěns) 'syn brata; brat zwłaszcza nie rodzony, stryjeczny lub cioteczny, kuzyn', hip. do *bratz*: *bratrz*

bratěns: ~ stsch. XIII/XIV w. *Bratěns*: *Bratenъ* m. NO (wg RJAZ hip. do NO *Brata* < *Bratoslav*). ~

Por. ros. dial. *брáमेंъ* m.: *брамена* m. 'brat; brat stryjeczny lub cioteczny, kuzyn' (SRNG).

bratěnsъ: ~ stpol. XIV—XV w. i dziś dial. *bracieniec -ńca* 'brat', śla. *bratenec -nca* 'syn brata; brat stryjeczny lub cioteczny, kuzyn' (Kálal);

sch. od XIV w. *brätjenac -jěna* przestarz. 'brat', w pieśniach ludowych 'hip. do *brat*', dial. 'syn brata' (RSAN), cs. *вратяньць* 'frater', *вратеньць* 'nepos', śrbuż. *вратенць* (BER I 75);

strus. *вратяньць*: *вратеньць* 'brat, frater', ros. dial. *браменеу -нца* 'ts.' (SRNG), ukr. XV w. *вратяньць* 'ts.' (Гумčenko). ~

Por. buż. *браменеу* 'hip. do *brat*' (używane tylko w voc., Геров), maced. *браменеу* 'ts.';

z suf. -ькz: stpol. XV w. *bracianek* 'brat stryjeczny'; ros. dial. *браменок -нка* 'brat', *браменек -нька* 'ts.'; brat stryjeczny lub cioteczny; sposób zwracania się do kogoś (SRNG);

z suf. -икz: strus. *вратеник* 'brat', ros. dial. *браменик -ка* 'brat, młodszy brat; przybrany brat; brat stryjeczny lub cioteczny' (SRNG), brus. *брацєник* 'brat stryjeczny lub cioteczny', dial. *брацєньник* 'ts.' (Jankouški Mat. dyjal. 1960, 67).

bratěns: ~ dłuż. od XVII w. *bratěho -ca* 'brat stryjeczny lub cioteczny, kuzyn', stczes. XIV—XVI w. *bratēnec -neč* 'brat; kuzyn, krewny'. ~

Por. stczes. XIII w. NO *Bratrena* f. (Gebauer Sl.).

Do *brats*: *bratrā*, o budowie zob. s. 128—9. R.L. — K.H. — W.B.

bratěnsъ zob. **bratěnsъ**

bratikъ: dial. zach. **bratrikъ** dem., hip. do *brats*, *bratrā*.

bratikъ: ~ pol. dial. kasz.-sli. *braciłk*, *bracok -ka* (Lorentz PW), NO *Bracik* z r. 1387 (SSNO), głuź. dial. *braciłk* (Michalk Neustadt), sła. *bratík*;

ros. *братик -ка*, dial. *братик* pl. bot. np. 'Melampyrum pratense; Viola tricolor; Prunella vulgaris' (SRNG), ukr. dial. *братик* (Zel.), brus. *братик*. ~ *bratrikъ*: ~ pol. dawne XV—XVII w. *bratrzyk*, dial. *bratrzyk* (Karłowicz SGP z Kaliskiego), dłuż. *bratšik* (też dial., Fasske Vetschau), głuź. *bratřik*, czes. *bratřik*. ~

Na prapostać *bratikъ* wskazują też: sch. *brätičina* 'bratanica' od XVIII w., *brätikovič*, *bratkovič* m. używane tylko w voc. *bratikoviču* 'bracie, braciszkę' (RSAN), cs. *bratřinush*, *bratřinush* 'consobrinus'.

Postać *bratrikъ* ma dokładny odpowiednik w stprus. *bratrikai* dem. voc. pl. 'bracia' (Trautmann ApSD 313). T.Sz. — F.S.

bratimiti *bratim'o*, zwykle **bratimiti** się dial. zach. i pld. 'zawierać, zawrzeć z kimś związek braterski, bratać się, nazywać bratem, fratrem appellare'

~ pol. dial. kasz. *bratimeńe* 'bratanie się' (Lorentz PW);

sch. *brätimiti -mim* 'proponować, zaproponować komuś zawarcie związku braterskiego, nazywać bratem, prosić jak brata, zaprzyjaźnić się lub przyjaźnić się z kimś', *brätimiti se* od XV w. 'zawierać, zawrzeć z kimś związek braterski, bratać się, przyjaźnić się', bułg. *братимъ -mitu* 'czynić kogoś swoim bratem, nazywać bratem', dial. 'wypuszczać z jednego ziarna lub korzenia kilka łodyg, zdźbeł, o roślinach' (Mladenov BTR), *братимъ ce* 'bratać się, zawiązywać pobratymstwo', maced. *братиму ce* 'ts.'. ~

Denominativum do *bratimъ*, o budowie zob. s. 57. W.B.

bratimъ *bratima* 'ten, kto zawarł związek braterstwa, przybrany brat'

~ pol. dial. kasz. *bratim -ma* 'hip. do *brat*, używane zwłaszcza przy wzajemnym zwracaniu się szlachty do siebie' (Lorentz PW);

sch. od XVII w. *brätim -ma* 'członek bractwa kościelnego, sodalis', dial. (już u Belostenca) 'przybrany brat, przyjaciel, pobratymiec', *Brätim* NO (RSAN), bułg. dial. *братим* 'przybrany brat, przyjaciel' (Gerov), maced. dial. *братим* 'przybrany brat; druźba pana młodego';

ros. dial. *братим -ma* 'brat stryjeczny lub cioteczny' (SRNG), ukr. *братим -ma* 'przybrany brat, przyjaciel' (Hrinčenko). ~

Por. sch. *brätimac* 'hip. do *brat*' (w pieśniach ludowych).

Od *bratiti* (sę), *bratsъ*. R.L. — K.H. — W.B.

bratina dial. pld. i wsch. : *bratrina* dial. zach. i pld., dial. pld.-wsch. zwykle w oparciu o adi. *bratskъ*, *bratovskъ*: **bratsšćina** : **bratovšćina** 'bratanie się, stosunki braterskie, związek braterski, grupa osób stanowiących wspólnotę, zwłaszcza rodzinną'

bratina: ~ sła. *bratina* 'braterstwo, stosunki braterskie' (Plet. s. v. *bratinja*);

ros. dial. *братина* 'dzieci tej samej matki lub tego samego ojca' (SRNG). ~

Por. sła. *bratinja* 'braterstwo, stosunki braterskie' (Plet.).

bratrina: ~ stczes. *bratřina* 'stowarzyszenie, bractwo';

- sł. dial. *brátrina* 'braterstwo, stosunki braterskie' (Plot.). ~
- bratoščina*: ~ sch. przestarz. od XV w. *bräština* (dawne też *bratština*, *bratščina*) 'bractwo, stowarzyszenie religijne', dawne też 'krewni' (RJAŻ, RSAN); strus. od XII w. *спратычина*: *спратычина*: *спратчина* 'święteczna uczta składkowa', ros. dial. *братчина*: *братчина* 'grupa, wspólnota chłopska zjednoczona wspólnymi interesami lub celami', 'grupa chłopów zebrana w celu wspólnego obchodzenia jakiegoś święta, np. początku lub końca prac polowych, uczta składkowa urządzana z tej okazji' (SRNG), *братчина* 'obrzędowe kolektywne święto myśliwskie, rybackie, pszczelnicze' (w tym znaczeniu już strus., Zelenin Sbornik Sobolevskij 130—6), ukr. *братчина* 'stowarzyszenie, zwłaszcza religijne' (Żel.), dawne XV w. *спратычина* 'uczta składkowa' (Tymčenko), brus. *братчина* 'stowarzyszenie, którego członkowie kolejno corocznie urządzają w swoim domu modły połączone z uczta, uczta z tej okazji' (Nosovič). ~
- bratovščina*: ~ sł. *brátovščina* 'stosunki braterskie, braterstwo', 'związek rzemieślników, cech, stowarzyszenie' (od XVI w.), 'bractwo, kompania; bractwo religijne', sch. od XVI w. *bratovština* 'bractwo, stowarzyszenie religijne; związek rzemieślników, cech', dial. 'stosunki pokrewieństwa, rodzina', bułg. *братосудина* 'braterstwo, stosunki braterskie; zbratanie się, pobratymstwo' (Mladenov BTR);
- ros. *братосудина* 'związek braterski, braterstwo' (Dal), dawne 'stowarzyszenie, zespół' (SSRJ), dial. *братосудина* 'grupa chłopów zebrana w celu wspólnego obchodzenia jakiegoś święta, np. początku lub końca prac polowych, uczta składkowa urządzana z tej okazji' (SRNG). ~
- Od *bratz*: *bratrz*, adi. *bratyskz*, *bratovyskz*, o budowie zob. s.120—3.

W.B. — F.S.

bratinz 1. subst. dial. zach. i pld. 'brat', zwykle dem. **bratinysz**

~ pol. dial. kasz. *brat'in* 'brat' (na Półwyspie Helskim), pln. kasz. *brac'in* pl. *brac'inoúe* 'ts.' (też derywaty np. *bracina* m. 'ts.', *bratink* 'braciszek; bratanek', Sychta SK, Popowska-Taborska RS XXX 39—40; wg Lorentza PW *brac'in* dem. do *brat*), stpol. XV w. (2 przykłady z Rozmyślania przemyskiego) *brac'inniec* 'brat', dziś dial. śląskie *brac'íńec* 'brat stryjeczny lub cioteczny' (Nitsch DPŚ);

sch. *brätinae -tinea* 'brat stryjeczny lub cioteczny', dial. *brätinae -tinea* hip. 'brat' (RSAN; wg Vuka *brätinci* pl. 'bracia', ten sam przykład z pieśni ludowej), formę bez suf. *-ysz* kontynuuje może NO *Brätin* z XIII w. (wg RJAŻ derywat od *Brata* < *Bratoslav*). ~

Od *bratz*, o suf. *-inz* zob. s. 120.

T.Sz.

bratinz 2. adi. 'należący do brata, fratris'

~ sch. ludowe *brätin* 'fratris' (Vuk, RSAN) od XV w., bułg. dial. *братини* 'ts.';

ukr. dial. *братини* 'fratris' (Żel.). ~

Rozszerzone o suf. *-yskz*: sł. dial. *bratinský* 'braterski', *bratinstvo* 'braterstwo' (Kálal), sł. *bratinski* 'braterski' (Pleteršnik), sch. od XVI w. *brätinskī* 'fraternus' (RJAŻ), bułg. dial. *братинску* 'braterski', adv. *братинск'у* 'po bratersku' (Stojkov Banat).

Por. ros. pot. *братини* 'fratris' (też dial., SRNG), ukr. dial. *братини* 'ts.' (Żel.).

Najprawdopodobniej pierwotny derywat od coll. *brat'ja* z suf. *-inz*.

T.Sz. — F.S.

bratinscy zob. **bratinz** 1.

bratiti *brat'q* 'nazywać bratem, uważać za brata, łączyć', **bratiti** się: dial. zach.

bratiti się 'zawierać związek braterstwa, zawierać przyjaźń'

bratiti: ~ pol. przestarz. *bracié bracę* 'czynić braćmi, łączyć, jednoczyć, zespałać' (SJP PAN);

śle. książkowe *brätiti* 'łączyć, jednoczyć' (SSKJ), sch. *brätiti brätim* 'zawierać związek braterstwa', 'nazywać kogoś bratem, uważać za brata' (RJAZ), bułg. dial. *bräma -muu*, aor. *brämux* 'nazywać bratem, uważać obcego za brata' (Gerov Dop., BDial. II 132: *brämém* 'ts.'), *brämä -müu* 'wypuszczać nowe korzenie lub strąki, o roślinach' (też RBKE), dial. np. rodopskie *brämém* 'wypuszczać z jednego ziarna kilka źdźbeł' (BDial. II 132, por. też Mladenov BTR, BDial. I 69). ~

bratiti się: ~ pol. od XVI w., dziś przestarz. *bracié się bracę się* 'zawierać przyjaźń, przyjaźnić się z kim' (też dial., Karłowicz SGP z okolic Ropczyc, kasz. *bracëo są*, Sychta SK), już w XV w. *zbracié się* (1 przykład), śla. dial. *bratiti sa* 'zawierać przyjaźń, bratać się';

śle. *brätiti se brätim se* 'zawierać przyjaźń, bratać się', sch. *brätiti se* 'ts.' od XVIII w., też 'zawierać pobratymstwo, uznawać kogo za brata' (RSAN);

strus. *brätimisä bräyümsä* 'bratać się, zawierać związek braterstwa', ros. dial. *brätimütsä -müütsä* 'bratom прикидываться' (SRNG), stukr. w XVI w. *brämumtsä* 'bratać się' (Tymčenko). ~

bratiti się: ~ dłuż. tylko z pref. *pobratšiš se -išim se* 'zbratać się, głuz. *bratšić so bratši so* 'bratać się', czes. *bratšiti se* 'przyjaźnić się, zaprzyjaźniać się' (SSJČ; też bez *se*: *brätšiti brätšim* 'zawierać przyjaźń, łączyć, jednoczyć, zespałać'), w XV w. *brätšiti sě bratšu sě* 'jednoczyć się, łączyć się', śla. *bratriti sa bratrim sa* 'zawierać przyjaźń'. ~

Od *bratz*: *bratz*, o budowie zob. s. 57.

R.L. — T.Sz.

bratit'z *bratit'a* 'syn brata, bratanek'

~ śle. dial. *bratič -tiča* 'syn brata, bratanek' (też dial. ze Styrii), 'brat stryjeczny' (Kraina, Pleteršnik), *brätič*, *brätřič* 'ts.', dem. do *brat*, wg SSKJ *bratič -tiča* i *brätič* dial. wsch. 'brat stryjeczny lub cioteczny', stare 'syn brata, bratanek', sch. od XVI w. *brätič* 'syn brata, bratanek' (RJAZ, Vuk), 'brat stryjeczny lub cioteczny', wg RSAN *brätič* i *brätič -tiča* też dem. i hip. do *brat*;

strus. *brätmyz* 'syn brata, bratanek' XV w., *brätmyzna* 'córka brata, bratanica' (Srezn.), ros. dial. *brätmy -ča* 'brat' (SRNG: Archangielsk). ~

Od *bratz*: *bratz* z suf. *it'z*.

T.Sz.

bratovati zob. **bratati**

bratovina zob. **bratovizna**

bratovizna dial. pñ. : **bratovina** dial. pñd. : **bratrizna**, **bratrovizna** dial. zach. 'spadek po bracie'

bratovizna: ~ pol. dawne XV—XVII w. i dial. kasz. *bratovizna*;

ukr. *bramosüzna* (Żel., Hrinčenko). ~

bratovina: ~ bułg. dial. *bramosüna* (BER I 75), maced. *bramosuna*. ~

bratrizna: ~ czes. dial. moraw. *brateřizna* (Bartoš DSM). ~

bratrovizna: ~ czes. dial. moraw. *bratrovizna* (Bartoš DSM), śla. *bratrovizeň* (Kálal). ~

Por. ukr. *brämisüpnä* 'spadek po bracie, majątek brata' (Żel.).

Od *bratz*: *bratz*, adi. *bratovz*: *bratovz*, o budowie zob. s. 120—4. W.B.

bratovъ : dial. zach. **bratovъ** 'należący do brata, fratris', w tym samym znaczeniu też **bratovъskъ** : **bratovъskъ**

bratovъ : ~ pol. dawne XV—XVII w. *bratów*, dziś dial. np. kasz. *bratów*, młpol. *bratów* (Sychta SK, Kucala PSM; por. też np. u Karłowicza SGP *bratowy*, *bratów*), w języku literackim tylko jako subst. *bratowa* 'zona brata' od XVI w. (też dial. np. Sychta l. c.), sła. *bratov* (Isačenko SRS);

sł. *brátov* (SSKJ; u Pleteršnika *bratoven*, *bratŕvlji*), sch. *brätov* od XVI w. (RJAZ; wg RŠAN też *brätŕv*), cs. *bratovъ*, bulg. *brátov* (też dial. np. *brátovŕ -sa*, BDial. III 42: Ichtiman), srbulg. *bratovъ* (BER I 74), maced. *brátov*;

ros. dial. jako subst. *brátovsa*, *brátovsa* (SRNG: zach., pskowskie, z Litwy), ukr. *brátiv -mosa -mose*, brus. *brátiv*. ~

bratovъ : ~ dłuż. *bratšowy*, głuź. *bratrowy*, ozes. *bratrŕv* (zob. np. Pŕir. slov. s. v. *bratrovec* 'syn *bratrŕv*', w SSJČ s. v. *bratrová* 'bratrova žena'; jako wyraz hasłowy tylko u Jungmanna *bratrŕv bratrova*). ~

bratovъskъ : **bratovъskъ** : ~ pol. dial. kasz. *bratovskŕ*, dłuż. *bratšojski*, głuź. *bratrowski*, stezes. *bratrovskŕ*, sła. dial. *bratovskŕ* (SSJ), sł. *brátovski*, sch. *brätovski* (RŠAN; w RJAZ tylko jako NM *Bratovski Vrh*). Jak świadczy derywat *bratovščina* (zob.) pierwotny zasięg adi. *bratovъskъ* był większy. ~

Od *bratъ* : *bratrъ* z suf. *-ovъ*, *-ovъskъ*.

T.Sz. — F.S.

bratovъskъ zob. **bratovъ**

bratovъščina zob. **bratina**

bratrana, **bratranica** zob. **bratana**

bratranъ, **bratranъskъ** zob. **bratanъ**

bratrĕnъ, **bratrĕnъskъ** zob. **bratĕnъ**

bratrikъ zob. **bratikъ**

bratrina zob. **bratina**

bratriti sę zob. **bratiti**

bratrizna zob. **bratovizna**

bratrovati sę zob. **bratati**

bratovizna zob. **bratovizna**

bratovъ, **bratovъskъ** zob. **bratovъ**

bratrъ zob. **bratъ**

bratrъskъ zob. **bratъskъ**

bratrĕja zob. **bratĕja**

bratrĕn'ъ zob. **bratĕn'ъ**

bratrĕskъ zob. **bratĕskъ**

bratrĕsky zob. **bratĕsky**

bratrĕstvo zob. **bratĕstvo**

bratučędъ dial. pld. 'syn brata, bratanek'

~ sch. od XIII w. *brätučęd* m. 'brat stryjeczny, patruelis' (por. coll. przestarz. *brätučęd* f. 'bracia stryjeczni'; dial. też *brätučęd* m. 'brat stryjeczny', RŠAN), ses. Supr. *bratovučęd* m. 'bratanek, syn brata', rus.-cs. *bratovučęd* m.

'ts.', bułg. dial. *bramyéd* m. 'brat stryjeczny lub cioteczny' (Gerov), ze Strandży *bramyem* m. 'ts.' (BDial. I 69; dial. też *bramouéd* m. 'ts.', Gerov), maced. *bramyued* m. 'brat stryjeczny', dial. *bratučént* m., pl. *bratučéndi* : *bratučénti* 'kuzyn' (Małecki SW). ~

Wtórne: 1. *bratučędo* 'syn brata, bratanek' : sch. dial. *brātučedo* n. i m. 'brat stryjeczny', cs. *bratoučado* n. 'bratanek lub siostrzeniec' (stąd: rus.-cs. *bratoučado* : *bratoučado* 'bratanek', ros. stare *bramyučado* 'ts.');

2. *bratučęda* 'córnka brata, bratanica' : sch. od XVI w. *brātučeda* f. 'siostra stryjeczna, [soror patruelis]', cs. *bratoučada* : *bratoučada* f. 'córnka brata, bratanica' (stąd: rus.-cs. *bratoučada* : *bratoučada* 'ts.', ros. stare *bramyučada* 'ts.', Dal), bułg. dial. *bramyučed-ka* (: *bramoučedka*) 'siostra stryjeczna lub cioteczna' (Gerov), maced. *bramyučeda* (: *bramyuem-ka*) 'siostra stryjeczna', dial. *bratučénka* 'kuzynka' (Małecki l. o.).

Stare compositum (zrost) z I członem *brat-* i II *čęd-*.

Łoś SS 63—5, Dickenmann Untersuchungen über die Nominalkomposition im Russischen, 1934, 64, Fraenkel ZslPh XIII 207. R.L. — F.S.

bratz *brata* : dial. zach. i pld. *bratrъ* *bratra* 'syn tych samych rodziców lub jednego z nich; krewny dalszego stopnia' : 'członek wielkiej rodziny, wspólnoty rodowej, plemiennej; człowiek bliski, złączony więzami przyjaźni, towarzysz'

bratz : ~ pol. *brat -ta* 'syn tych samych rodziców lub jednego z nich' (od XIV w.), 'człowiek bliski, z którym jest się związanym przyjaźnią, bliskimi stosunkami', dawne 'krewny dalszego stopnia, consanguineus' (od XV w.), 'członek jednego rodu szlacheckiego' (od XIV w.), 'członek tej samej grupy ludzi odczuwanej jako wspólność plemienna, zawodowa, korporacyjna' (od XV w.), 'bliźni, proximus' (od XV w.), dial. kasz. 'družba weselny' (też Karłowicz SGP: z Litwy), 'grzyb znaleziony w pobliżu innego grzyba' (Syhta SK), połab. *brat* 'syn tych samych rodziców lub jednego z nich', dłuż. dawne w XVI w. i dial. *brat -ta* 'ts.', czes. poet. i dial. (już w XIV w.) *brat -ta* 'ts.; człowiek bliski, przyjaciel, kolega' (SSJČ, Přír. slov., Bartoš DSM), sła. od XV—XVI w. *brat -ta* 'syn tych samych rodziców lub jednego z nich; członek tego samego lub pokrewnego narodu, tej samej warstwy społecznej' (też dial. wsch., Stanislav DSJ I 484—5);

sle. *brät bráta* 'syn tych samych rodziców lub jednego z nich' (już u Meisera), 'członek tego samego lub pokrewnego narodu', 'człowiek pokrewny, bliski', sch. od XIII w. *brät -ta* 'syn tych samych rodziców lub jednego z nich; krewny dalszego stopnia, np. brat stryjeczny; przybrany brat', 'członek tego samego narodu, wspólnoty plemiennej, bractwa, rodak; człowiek bliski, przyjaciel, kolega', scs. *bratъ -ta* 'syn tych samych rodziców lub jednego z nich; człowiek pokrewny, bliski', o repartycji form *bratъ* : *bratrъ* w klasycznych zabytkach scs. zob. L. Moszyński PSS 1958, 26—7, por. też Horálek Evangeliaře a čtveroevangelia 84—5, Kurz Slavia XI 413—4, ostatnio Lvov Očerki 65—9, bułg. *bram* 'syn tych samych rodziców lub jednego z nich', 'członek tego samego narodu, rodak', 'człowiek bliski, kolega, współtowarzysz', 'forma przyjacielskiego zwracania się do kogoś', u Gerova 'každy człowiek, zwłaszcza najbliższy', dial. pl. 'wyrastające z jednej łodygi gałęzie, owoce, o roślinach' (Gerov), maced. *bram* 'syn tych samych rodziców lub jednego z nich; towarzysz, współtowarzysz';

strus. *bratъ -ta* 'syn tych samych rodziców lub jednego z nich; członek tej samej wspólnoty plemiennej; człowiek bliski, współtowarzysz', ros.

bram -ma syn tych samych rodziców lub jednego z nich; członek tej samej wspólnoty narodowej, zawodowej; człowiek bliski, 'forma familiarnego lub przyjacielskiego zwracania się do kogoś', dial. 'družba weselny' (SRNG), ukr. *bram -ma* od XIV w. 'syn tych samych rodziców lub jednego z nich' (też 'dalszy krewny', np. *bram y népuux* 'stryjeczny brat'), 'członek cechu, bractwa', 'forma familiarnego lub przyjacielskiego zwracania się do kogoś' (Hrinčenko), brus. *bram -ma* 'syn tych samych rodziców lub jednego z nich', 'człowiek bliski, pokrewny' (w zwrocie *bramú u cécnpy*), 'forma przyjacielskiego zwracania się do kogoś'. ~

bratr: ~ stpol. XV—XVI w. wyjątkowe *bratr -tra* 'syn tych samych rodziców lub jednego z nich' (uważane za bohemizm, zob. Basaj — Siatkowski RKJL X 70, za rodzimością przemawia jednak dial. z Kaliskiego dem. *bratrzyk*), dłuż. *brats -tsa* 'ts.' (też dial. Fasse Vetschau), głuź. *bratr -tra* 'ts.' (też dial. Michalk Neustadt), czes. od XIV w. *bratr -tra* 'ts.'; członek tej samej wspólnoty plemiennej, narodowej, zawodowej; człowiek bliski, towarzysz, przyjaciel, kolega, dial. też *brater -tra* (Lamprecht Opava), sła. dawne od XV w. i dial. zach. *bratr -tra* = *brat* (Stanislav DSJ I 484—5);

stśle. w Fryz. *bratra* g. sg., dial. pln.-zach. *bräter -tra*, rezjańskie *brátar*: *bräter brátar*; też *brat bratra* = *brát* (Pleteršnik, Ramovš ZSJ I 66, 119, 126, Slav. Leks. 207), scs. *братръ -тра* = *братъ* (uważane za archaizm lub morawizm, zob. Horálek l. c., Kurz l. c., L. Moszyński l. c., Lvov l. c.), stąd strus. XII—XIII w. *братръ -тра*. ~

Najprawdopodobniej, jak wykazał Rozwadowski Rozprawy XXV 426 (WP II 161—2) *brats* kontynuuje prapostać *brātos, paralelnie do cymr. *brawd* 'brat', może i lit. dial. *brótis* 'brat' (LKŽod.), *brōtas* 'ten, który zawarł z kimś związek braterstwa; narzeczony' (Kurschat Thes. z Juszkiewicza). Mniej prawdopodobne dopatrywanie się tu dysymilacji *bratr* > *brats* (por. przemawiające za takim objaśnieniem sła. dial. *brat bratra*). W postaci *bratra* szcążkowo zachowany stopień zanikowy suf. *-er-* (Kuryłowicz IG II 112), por. *sestra*. Odpowiedniki ie.: goc. *brōþar* 'brat', łac. *frāter* 'syn tych samych rodziców lub jednego z nich, brat stryjeczny lub cioteczny; członek tej samej wspólnoty, współobywatel', stirl. *brāth(a)ir* 'brat, członek wielkiej rodziny', stind. *bhrālar-* 'brat', grec. *φράτηρ* 'członek bractwa, rodu', orm. *elbair* (= *bhrātēr), 'ts.', toch. *pracar* 'ts.', por. też lit. dem. *broter-ėlis* 'braciszek'. — Pierwotne znaczenie 'członek wielkiej rodziny, wspólnoty rodowej, plemiennej', stąd wtórnie 'syn tych samych rodziców lub jednego z nich', zob. Isačenko Slavia XXII 58—9, Trubačev STR 59, Benveniste Voc. I 212—4.

Berneker SEW I 82, Trautmann BSW 36, Pokorny IEW 163—4, Trubačev STR 58—63, Szymczak NSPP 85—90, Burjačok Nazvy sporidnenosti 66—70, Benveniste Voc. I 212—4. R.L. — W.B. — P.S.

bratъсь, dial. zach. i pld. *bratъсь* dem., hip. od *brats*, *bratrъ*.

bratob: ~ stpol. XV w. *braciec brāca*, połab. *brōtōc*, czes. przestarz. *bratec -toe*, sła. poet. *bratec -toa*;

sła. *brātec brātea*, sch. od XIII w. *brātac brāca* (wg RŠAN też *brātac brāca*), bułg. *brāmeu*, maced. *brameu*;

strus. *братъсь*, ros. *brāmeu brāmya* (też dial., SRNG), ukr. *brāmeu brāmya*, brus. dial. *brāmyu* voc. (Nosovič). ~

bratъob: ~ stczes. od XIV w. *bratřec -trěc*;

sła. dial. np. z Karyntii *brātre* (Pleteršnik). ~

O deminutivach na *-ob* zob. s. 100.

Inne stare formacje dem. i hip.:

1. *bratskь* (o suf. *-skь* zob. s. 93—4): *bratrskь*: pol. od XV w. *brattek bratka* (też dial. np. kasz. *bratk -ka*, Lorentz PW, Sychta SK), dziś zwykle voc. *bratku*, NO *Brattek* już w XIV w., czes. rzadkie i poet. *brattek -tka* (Přír. slov.), sła. *bratku*, pot. *bratko* (SSJ), dial. *bratok* (Kálal);

sł. *brátek -tka*, sch. dial. *brätak*: *brätak -tka* (RSAN), bułg. *brátko* m., dial. też w formie *brátuk* (Gerov, Mladenov BTR), maced. *bratok*, *bratko* m.; ros. *bratók -mká* (też dial., SRNG), ukr. dial. *bratók -mká*, brus. *bratók -mká*;

bratrskь: stpol. NO z XIV w. *Bratrek* (SSNO), stduż. w XVI w. *bratrk*;

2. *brachь* (o tej formacji zob. s. 70—1): pol. *brach -cha* od XVI w., dziś zwykle voc. *brachu*, jako NO od XV w. *Brach* (SSNO), czes. od XIV w. *brach -cha*, sła. przestarz. książkowe tylko voc. *brachu*; por. też czes. *brácha* m., brus. dial. *bráxna* m., *bráxniuk* m., *bráxniuk*;

3. *bratišь* (o budowie zob. s. 77): pol. *braciszek -szka* od XVI w., już w r. 1437 *Braciszewski* NO, dial. np. *braciš* (Sychta SK), z Mazowsza *braciš* (Karłowicz SGP), dłuż. *bratišik* (< *bratrištkь), sła. dial. *bratiško* m. (SSJ), dial. wsch. *bracišek -ška* (Buffa Dlhá Lúka);

sch. NO z XIV w. *Bratiš* (RJAZ);

ros. dial. *bratišu -ua* (SRNG), w języku literackim tylko *bratišniuk* m. stokr. *bratišniuk* XVI w. (Tymčenko), brus. dial. *bratišniuk -uka* (Nosovič).

W poszczególnych językach słów. spotyka się też różne inne formacje, dem. i hip., szczególnie bogaty pod tym względem jest język sch.

R.L. — T.Sz. — F.S.

bratsja: dial. zach. i pld. **bratrsja** f. coll. do *brats*: *bratrs*

bratsja: ~ stpol. od XIV w. *bracia* f. coll., dziś tylko n. pl. do *brat* (w tej funkcji już w XV w., też dial. *bracia*: *braciá*: *braciaj*: *braci* MAGP X m. 483, Dejna AGK m. 40), połab. *brof'ä* n. pl. do *brof*, sła. od XV w. *bratia* n. pl. do *brat* (Stanislav DSJ II 63);

sł. dial. *brätja* f. coll. (Plet.), sch. *bräca* (dawne od XIV w. i dziś dial. *brätja*) f. coll., dial. *bräcija*: *bräcija* 'ts.' (RSAN), scs. *brätim* f. coll. (szczegółowo o repartycji postaci *brätim*: *brätim* zob. SJS I 141), stąd sch. od XIII w. *brätija*: *brätija*, maced. *bratija* f., ros. *brätim* f., ukr. *brätim*, brus. *brätija* f. zwykle o 'członkach zgromadzenia zakonnego'; bułg. *brätja* n. pl. do *brat*, dawne śrbułg., XVII—XVIII w. *brätia* f., dial. *brati(ä)ia* f. coll. (BER I 74, Szymański PKS 15 s. 169, Ivanov Izsledvanija Mladenov 89), dial. zach. też *brakja* coll. (Ivanov l. c.), maced. *braka* n. pl. do *brat*, dial. *brät'g* 'ts.' (Małeckí SW);

strus. *brätim*: *brätim* f. coll., ros. *brätim* n. pl. do *brat*, dial. *brätim -mü* f. coll. 'krewni, rodzina' (SRNG), ukr. XV—XVIII w. *brätim*: *brätim* coll. (Tymčenko). ~

Por. z suf. *-ije*: ros. dial. *brätim'ie -m'ia* coll. (SRNG), ukr. *brätim* n. coll., brus. *brätim* n. 'brac, bractwo' (Nosovič).

bratrsja: ~ pol. wyjątkowe w XVI w. *bratrsza* f. coll., dłuż. przestarz. *bratrsza* f. coll., głuż. *bratrs* n. pl. do *bratrs*, czes. *bratrsi* n. pl. do *bratrs*, stczes. XIV—XV w. *bratrsie*: *bratrsi* f. coll., sła. XV w. *bratrsä* n. pl. do *bratrs* (Stanislav DSJ II 63);

stsl. *bratria* f. coll. (Fryz.), scs. *brätim* f. coll. (stąd stczak. XV w. *bratrsja* coll., Boryś MS PAN 18 s. 169, strus. *brätim* f. coll.). ~

Dem. i hip. z suf. *-ica*: stpol. wyjątkowe XV w. *bratica*, czes. dawne

bratfice f. (Jungmann); sch. *brätica*, dawne XVI—XVIII w. *bratica*, XVIII w. *bratjica* (RJAZ, RSAN); strus. XV w. братица : братица.

Por. czes. *Bratfice* f. NO (Jungmann), sch. XIV w. *Bratica* NO (RJAZ).

Por. nowsze coll.: z suf. -ь: pol. *brać -ci* 'grupa, gromada współtowarzyszy, kompania, bractwo' (nieznane jeszcze w XV i XVI w.) stczes. *bratř* f. coll. (bardzo niepewne, zob. Gebauer Sl. I 96), śl. przestarz. i poet. *brat'* f. coll.; ros. dial. *братъ -му* coll. (SRNG);

z suf. -va: ros. *бравса* coll. 'przyjaciele, towarzysze', ukr. *бравса* 'ts.'

Coll. od *bratъ*: *bratrъ*, o budowie zob. s. 85. Odpowiedniki ie. ma nie tylko *bratruja*: grec. φρατρία 'ród, plemię, klan', stind. *bhrättryam* n. 'braterstwo', ale też *bratja*: lit. *bratija* 'krąg najwierniejszych przyjaciół' (Kurschat Thes. z Juszkiewicza, uwaga prof. J. Safarewicza). — W większości języków słow. używane w funkcji pl. do *bratъ*: *bratrъ*.

Lohmann KZ LVIII 215, Frisk GEW II 1039—40. R.L. — W.B.

bratъn'ь: **bratъn'ь** 'braterski, właściwy bratu, odnoszący się do brata, frater-nus', 'należący do brata, fratris'

bratъn'ь: ~ pol. do XV w. *bratni* (też dial. np. kasz., Lorentz PW, Sychta SK); sch. dial. *brätnji* (RSAN), stsch. XIII—XIV w. *brätnji*, scs. братень; strus. братень : братень, ros. przestarz. *братниуй*, ukr. *братниуй* od XV w., brus. *братни*. ~

bratъn'ь: ~ śl. *brättn*, scs. братрънъ;

ukr. dial. *братєрнуй*. ~

Por. z suf. -ьnъ: pol. dawne od XV w. *bratny* (też dial., Karłowicz SGP), stdłuż. XVI w. (Jakubica) *bratny*.

Od *bratъ*: *bratrъ* z suf. -ьn'ь.

R.L.

bratъskъ: **bratъskъ** 'właściwy bratu, odnoszący się do brata, fraternus', 'należący do brata, fratris'

bratъskъ: ~ stpol. XV—XVI w. *bracki*: *bracski*, dziś dial. kasz. *bracki*, głuż. *bratski*, śl. *bratský*;

śl. *brätski*, sch. od XIII w. *brätski*, cs. братъскъ, bułg. *братски*, maced. *братски*;

strus. братъскын, ros. *братскиуй* (też dial., SRNG), ukr. *братський*, brus. *братски*. ~

bratъskъ: ~ pol. od XVI w. *braterski* (też dial. np. kasz.), głuż. *bratrski*, *braterski*, czes. od XIV w. *bratrský*, stczes. XIV—XV w. też *bratřský*, śl. dial. wsch. *braterski* (Buffa Dlhá Lúka);

śl. *brätřski* (Pleteršnik), cs. братръскъ;

ukr. *братєрський*, XVI—XVIII w. *братєрський* (Тумченко), brus. *братърски*. ~

Od *bratъ*: *bratrъ* z suf. -ьskъ. Dokładny odpowiednik: lit. *bratīškas* 'ts.' (LKŽod.).

R.L. — T.Sz.

bratъsky: dial. pln. **bratъrsky** adv. 'po bratersku, fraterno'

bratъsky: ~ bułg. *братски* (też dial., np. Stojkov Banat);

strus. братъскы (Srezn.). ~

bratъrsky: ~ czes. *bratrsky*;

ukr. dial. *братєрски*, brus. dial. *братєрски* (Nosovič). ~

Formacje nowsze: stpol. XVI w. *brackie*, *bracko*, *braterskie* (SP XVI IBL), stkr. XVI—XVIII w. *братєрске*, *братєрско* (Тумченко).

Pierwotnie instr. pl. od adi. *bratъskъ*: *bratъrskъ*.

T.Sz. — F.S.

bratstvo : **bratrstvo** 'pokrewieństwo łączące braci; uczucia braterskie, przyjaźń', coll. 'grupa osób pozostających w bliskich związkach, stowarzyszenie'
bratstvo: ~ pol. od XV w. *bractwo* (w XV w. też *bracstwo*, w XVI w. *bratstvo*, *brastwo*) 'grupa ludzi związanych np. wspólną ideą, stowarzyszenie', stpol. XV—XVI w. też 'bratanie się', 'jedność, porozumienie, przymierze', głuź. *bratstvo* : *brastwo* 'stowarzyszenie; uczucia braterskie, jedność, przyjaźń', stczes. *bratstvo* 'uczucia braterskie', sła. *bratstvo* 'przyjaźń';

sła. *brátstvo* 'uczucia braterskie, przyjaźń', sch. od XIII w. *brátstvo* : *brátstvo* 'ts.; grupa rodzin, zwykle o wspólnym nazwisku, utrzymujących związki rodzinne; stowarzyszenie o charakterze religijnym; członkowie zgromadzenia zakonnego', scs. *братство* 'uczucia braterskie', bułg. *братство* 'ts., przyjaźń; stowarzyszenie', maced. *братство* 'uczucia braterskie, przyjaźń'; strus. *братство* 'uczucia braterskie, przyjaźń; bracia zakonnici', ros. *братство* 'jedność, przyjaźń; stowarzyszenie', ukr. od XV w. *братство* 'ts.', brus. *братства* n. 'stowarzyszenie'. ~

bratrstvo: ~ pol. *braterstwo* 'uczucia braterskie, przyjaźń; brat z żoną', dawne od XVI w. 'stosunek pokrewieństwa między braćmi', czes. *bratrstvo* 'stowarzyszenie', stczes. od XIV w. *bratrstvo* : *bratřstvo* 'uczucia braterskie; wspólnota cechowa', sła. dial. wsch. *braterstvo* 'stowarzyszenie' (Buffa Dlhá Lúka);

sła. *brátrstvo* 'pokrewieństwo łączące braci, uczucia braterskie', scs. *братство* 'uczucia braterskie';

ukr. *братєцтво* 'uczucia braterskie; stowarzyszenie; brat i jego żona', brus. *братєцтва* n. = ros. *братство*. ~

Rozszerzone suf. *-ije*: czes. *bratřství* 'uczucia braterskie, przyjaźń; ścisła współzależność', stczes. *bratřstvie* 'stowarzyszenie, cech' (Novák SIHus).

Por. sli. *bratòistvo* 'pokrewieństwo łączące braci', dłuź. *bratšojstvo* 'ts., uczucia braterskie'; sła. *brátovstvo* 'uczucia braterskie', bułg. *братовство* 'ts.'; ukr. *братівство* coll. 'bracia' (Żel.).

Abstractum: coll. od *brats* : *bratrs* z suf. *-stvo*. Znaczenie zbiorowe zapewne wtórne. Coll. nowsze niż *bratbja* : *bratrbja*. R.L. — W.B.

bratščina zob. **bratina**

brečati zob. **brekati**

brečska dial. zach. i sła. 'rodzaj słodkiego piwa, wyciąg ze słodu; sok drzewny'

~ pol. *brzezka* 'wyciąg ze słodu, z którego wyrabia się piwo, też wyciąg np. z miodu' (od XV w., z pol.: ukr. XVII—XVIII w. *брезка* 'wyciąg ze słodu, młode piwo, бпара'), stpol. XV w. też 'słodki napój', w XVI w. NO *Brzezka*, dial. kasz. *brěčka* 'błoto na drodze' (por. pol. dial. *braha* 'gęste błoto', zob. *braga*), 'rzadkie, źle wyrobione masło' (Sychta SK), dłuź. *bracka* 'sok drzewny, zwłaszcza z brzozy; młode słodkie piwo, miód', dawne XVII w. u Chojnana 'wyciąg ze słodu', głuź. *brěčka* 'sok drzewny, zwłaszcza z brzozy; moszcz, młode piwo; słodkie piwo, w ogóle coś słodkiego': *brěčina* 'żurawina, Sorbus aria', czes. *brěčka* 'roztgowane owoce, wywar z nich; moszcz z winogron', 'młode, słodkie piwo' (w tym znaczeniu już w XIV w., stczes. też 'wyciąg z miodu'), 'napój, zwłaszcza piwo, złej jakości, lura', 'rzadkie błoto, rozmiękły śnieg', dial. 'sok drzewny', sła. *brečka* 'rzadka kaszowata substancja, nieczysty płyn; niesmaczna, złej jakości potrawa lub napój' (SSJ), 'wyciąg ze słodu' (Isačenko SRS) : *breča* 'břečka' (Kálal);

sła. *brěčka* 'sok drzewny' : *brěča* 'ts.; żywica na drzewie czereśni' (Piet.). ~

Przyjmuje się związek z *braga* (Brückner SE 44, Machek ES³ 71—2).
Por. jednak Rozwadowski Studia 34. F.S.

bredъnъ zob. **brodъnъ**

bredъn'a 1. : brodъn'a 1. dial. pln. 'brodzenie; włóczenie się, wałęsanie się, błąkanie się', przen. 'bredzenie, mówienie głupstw'

bredъn'a: ~ pol. od XVI w. *brednia* 'wymysł, urojenie, niedorzeczność, głupstwo', dawne XVII—XVIII w. też *brédnia* : *brydnia* 'ts.; mało ważna, nie warta zachodu rzecz' (Knapski, L., SW), dial. kasz. niepewne *brédnie* pl. 'gadanina, paplanina' (Lorentz PW);

sł. *brédnja* 'brodzenie' (Plet., może nowsze nomen actionis);

ros. *brédni* pl. 'bzdury, głupstwa; szaleńcze pomysły', dial. nowogr. *brédnia* (: *brédень* : *brudniá*) 'kłamstwo, bzdura; łgarz, kłamca' (Dal), *brédniá* 'brodzenie' (Słownik Rjazan.), *brédni* pl. 'buty z wysokimi cholewami' (SRNG), ukr. *brédniá* 'bzdura, niedorzeczność', u Żel. *brédniá* : *brudniá* 'paplanina; karpysy; wesoła rozrywka', dawne *brédniá* 'łowienie ryb przy pomocy ręcznej sieci' (Bilećkyj-Nosenko), brus. *brédniá* 'bzdura, niedorzeczność, kłamstwo' (Nosovič). ~

brodъn'a: ~ sł. *bródnja* 'brodzenie, przechodzenie w bród' (SSKJ), u Plet. 'żegluga' (może nowsze nomen actionis);

ros. *brodnjá* 'tułanie się, włóczenie się, włóczęga, wałęsanie się', dial. *brodnjá* 'ts.; człowiek chodzący ciężko, powoli', *brodnjá brodněi* 'powoli, ledwie wlokąc nogi', *bródnja* : *brodnjá* 'bród przez mały strumień; droga przez niewielką niewysychającą kałużę; błoto na drodze; kałuża, niewielkie jezioro', brus. *brodnjá* 'wałęsanie się' (Nosovič). ~

Nomina actionis do *brěsti brędō* : *brěsti brędō* i *brođiti brođ'ō*, o budowie zob. s. 138—9.

Por. *brodъn'ъ* : *brodъn'a*, *bredъn'ъ* : *bredъn'a*.

R.L. — W.B.

bredъn'a 2. zob. **brodъn'ъ**

brechati brešō 'o głosach ludzi i zwierząt, krzyczeć; szczekać', pld. 'ciężko dyszeć, sapać, kaszleć'

~ pol. od XVIII w., dziś przestarz. *brzechać* 3 sg. *brzesze* 'szczekać, ujadać; mówić na wiatr, gadać bez celu', w XVIII w. też o głosie szpaka (L.), dial. *brzechać* 3 sg. *brzecha* : *brzesze* 'szczekać' (Karłowicz SGP), kasz. *bręchac -chajā* 'ts.; łajać, besztać' (Lorentz PW), podhal. *brechać* 'szczekać; krzyczeć, łajać' (Karłowicz SGP), czes. dial. *brěchati -chám* 'szczekać' (Kott I 95), *brechati* 'ts.; gadać' (ib. V 1063), śl. *brechat* 3 sg. *breše* 'szczekać';

sł. *brěhati -ham* : *-šem* 'kaszleć krztusząc się', dial. *brěhāti -hām* 'ts.' (Plet.), sch. zach. *brěhati brěšēm* 'kaszleć; mieć koklusz; ciężko i prędko dyszeć', cs. *brěhati brěšaj* 'krzyczeć, wrzeszczeć; szczekać, ujadać, latrare', bułg. dial. *brěxam* 'sapać, ciężko dyszeć; (Bansko) głośno kichać' (BER I 78), maced. *brěsa* 'dyszeć, sapać', *brěe* 'ryczeć, o jeleniu';

strus. *brěxати brěxтoу* 'szczekać, latrare', ros. *brěxать brěxу́ brěxеишь* 'kłamać, mówić bzdury', dial. *brěxать -xajo* : *brěxать -xajo* : *brěxу́ brěxеишь* 'o głosach zwierząt: rzeć, syczeć, beczeć, miauczeć, wyć, szczekać; kaszleć; kichać; mówić, opowiadać; gderać, zrzędzić; plotkować' (SRNG), ukr. już w XVI w. (Тумчєнко) *brěxати brěxу́ brěxеиш* 'kłamać, łąać', 'szczekać', brus. *brěxady brěxу́ brěxаиш* 'szczekać; kłamać; oczerniać; paplać, gadać, pleść'. ~

Por. 1. ros. dial. *brěxеишь -шy* : *brěxеишь -шy* 'szczekać; łajać, besztać; gadać bzdury; kłamać' (SRNG);

2. deverbativa: czes. u Jungmanna *břech -chu* 'szczekanie' (ze źródeł słowackich); ros. dial. *бpѣx* 'kłamstwo', 'kłamca; plecینگa; pies' (SRNG), brus. dial. *бpѣx* 'szczekanie', *бpѣxá* 'ts.; łgarstwo, oczernianie' (Nosovič).

Z brus.: lit. *brėšyti* 'kłamać, mówić od rzeczy' (LKŽod.).

Dźwkn. jak *brekati*, o budowie zob. s. 50—1.

Sadnik — Aitzetmüller VWSS 3, 186—7.

K.H.

brechotati zob. **brechātati**

brechātati *brechotajō* : **brechotati** *brechotajō* intensivum do *brehati*

brechotati: ~ pol. w XVIII w. *brzechtać* 'szczekać' (L.), dial. 'szczekać' (z okolic Tykocina), 'mieszać, mącić', *brechtać* dial. 'kwakać, o kaczkach; marudzić, naprzykrzać się', 'walać, brudzić' (Karłowicz SGP), 'brodzić w błocie' (Tomaszewski GŁ), kasz. 'mówić trzy po trzy' (Syhta SK), czes. dial. *břechotati* 'szczekać' (Kott I 95), u Jungmanna jako sła.;

maced. *бpеsma* 'dyszy, sapie'. ~

brechotati: ~ pol. dawne (u L. z XVIII w.) *brzechotać* 'szczekać; wydawać głos, o niektórych ptakach', dial. kasz. *břex*otac -tajō* 'szczekać, ujadać' (Lorentz PW), sła. u Jungmanna *brechotati -tām* 'ts.' ~

Por. 1. sła. *brehetāti brehetām* 'kaszeleć krztusząc się', *brehitāti -tam* : -čēm 'ts.' (Plet.);

2. derywat wsteczny *brechota* 'szczekanie, ujadanie': pol. dial. kasz. *břex*ot* (Lorentz PW), czes. dial. *břechot* (Kott V 1063), sła. *brechot -tu*; ukr. reg. *бpѣxim -xomy* (Zel.)

Od *brehati*, o budowie zob. s. 52—3.

K.H.

brekati *brečō* : *brekajō* : **brečati** *brečō* 'o głosach ludzi i zwierząt, wrzeszczeć, krzyczeć'

brekati: ~ czes. rzadkie *brekati* 'krzyczeć płacziwie' (Přfr. slov.), stczes. *breče breč* 3 sg. 'inquit' (Brückner KZ XLIII 314);

sła. *brėkati -kam* : -čēm 'wrzeszczeć, krzyczeć' (Plet.), sch. *brėkati -čēm* 'podnosić krzyk, wrzeszczeć', *brėkati se* 'wrzeszczeć na kogoś' (RSAN). ~

brečati: ~ czes. *brečeti -čim* 'plakać, zwykle o dziecku';

sła. *brėčati brėčim* 'krzyczeć, wrzeszczeć; plakać, o dziecku', 'wydawać głos, np. o zwierzętach': *živina brėči*, *žaba brėči*, *muha brėči* (zob. też *brėčati*; w sła. prawdopodobnie nastąpiła kontaminacja z psł. *brėčati*), sch. *brėčati -čim* 'dźwięczeć, huczeć; krzyczeć, wrzeszczeć', maced. *бpеуu* 'plakać, o dziecku';

ros. *бpеуámb -уý -уúуú* 'dźwięczeć, brzęczeć' (SRNG). ~

Por. 1. intensiva: sła. *brekotati* 3 sg. *-kocē* 'rechotać, o żabach'; sch. *brėkətati brėkēcēm* 'beczeć, meczeć, o sarnach, kozicach', *brėkətati brėkēcēm* 'ciężko dyszeć, sapać; jęczeć; stukać, pukać, uderzać' (RSAN); ros. dial. *бpекомámb -кочуý -кóчеуú* 'brzęczeć' (SRNG), ukr. dial. *бpекекєкámb -кámb* 'rechotać, o żabach';

2. derywaty wsteczne: a) czes. dial. *brek -ku* 'beczenie, płacz'; sch. *brėk -ka* 'odgłos, oddźwięk; krzyk, hałas, wrzawa', od XVI w. *brėka* 'krzyk, hałas, wrzawa' (RJAZ, RSAN);

b) czes. dial. *brekot -tu* 'beczenie, płacz', sła. dial. *brekot* 'rechot żab' (Kálal, SSJ); sch. *brėkēt* 'hałas' (RSAN); ros. dial. *бpėком -ma* 'brzęk, brzęczenie' (SRNG).

Dźwkn. Najbliższy odpowiednik ie.: łot. *brėkt brėcu* 'krzyczeć, plakać', *brėkat -āju* 'głośno krzyczeć', *brėka* 'krzyk', dalsze odpowiedniki: ags. *beorcan*,

bearkian 'szczekać', ang. *bark* 'ts.', stisl. *berkja* 'ts.; łomotać, łoskotać, hałasować'.

Berneker SEW 83—4, Brückner KZ XLIII 313—4, Vasmer REW I 122, Pokorny IEW 138—9, Skok ER I 206—7.

Zob. *brechati*.

R.L. — K.H.

brestī brędō : **bręsti brędō** 'brnąć, iść grzęznąć, iść z trudem przez wodę lub teren bagnisty; iść powoli, wlec się, włożyć się, wałęsać się', dial. płu. 'mówić bez związku we śnie lub w gorączce, pleść głupstwa'

~ połab. 3 sg. praes. *bradē* (= *brēde) 'brodzi, przechodzi w bród', czes. arch. *břísti bředu* 'brodzić, brnąć', wg Jungmanna dawne też *břesti bředu* 'ts.', stczes. XIV—XV w. *břísti brdu* : *břdu* : *bředu* 'ts.', dial. moraw. *břést*, przykład tylko z pref. *po-bředu* 'ts.', u flisaków wełtawskich *lod' břede* 'má ponor' (NR XVIII 99);

ste. *bręsti brędem* (SSKJ *bręsti brędem*) 'brodzić, chodzić po wodzie' (też dial., np. Tominec Črni vrh), rzadko 'przesuwać palce, rękę po czymś gęstym, grzebać', *ladija globoko brede* 'statek płynie z dużym zanurzeniem', *kolesa bredejo* 'koła zapadają się głęboko w błoto' (Plet.), es. *брести бредъ -дѣши* 'przechodzić w bród';

strus. *брести бредоу* 'przechodzić w bród; iść z trudem', rus.-cs. od XI w. *не-пра-брѣдомъ* adi. 'indefinitus, nie do przejścia, nie do przebrnięcia, nieskończony', ros. *бреду бреду бредѣу* 'iść powoli, z trudem, wlec się', dawne w XVII w. i dial. 'iść, posuwać się pieszo' (Cocron WslJb II 150—4, SRNG), dial. *бреду* : *бредѣу бредѣу* 'przechodzić w bród; iść, poruszać się z trudem po wodzie, śniegu, przez wysoką trawę; iść z trudem, kuśtykać; łowić ryby niewodem w płytkim miejscu' (Dal, SRNG, Sl. Urala, Słovary Rjazan.), ukr. *бреду бредѣу бредѣу* 'chodzić, brnąć po wodzie, błocie; przechodzić w bród; iść powoli, wlec się, leżeć', prowinc. też 'mówić bez sensu, pleść bzdury, paplać' (Żel.), dial. bojkow. *бреду* : *бредѣу* 'przechodzić przez wodę; gadać głupstwa' (Slav. Leks. 94). ~

Por. maced. dial. *брѣуам* 'chodzić bez celu' ← *brēd-woajō (BER I 78: Prilep).

Z wokalizmem zredukowanym w temacie infinitivu: slw. dial. *brst' brdiem* 'grzebać się, kopać się, wiercić się w czymś; brnąć, iść zapadając się' (SSJ, Stanislav DSJ II 379, 425, Habovštiak Orava 272), *brd'je sa* 'ańi neprši ańi slnce nesvjet'i' (Stanislav Liptov 467);

brus. *брыси брыды брыдзѣу* 'brnąć, np. po wodzie, błocie, śniegu, piasku'.

Z innym wtórnym wokalizmem: pol. dial. kasz. *bręse brędą*, part. *bręd brędła* 'brnąć, przechodzić w bród' (< **brusti *brudō*, Lorentz ZslPh I 58, PW I 50), por. ukr. z XVIII w. *брыдма* adv. 'брыдма, brodząc' (Tymčenko).

Nowsze dewerbalne nomen actionis *brędz* dial. wsch. 'mówienie w gorączce, we śnie': ros. *бред брѣда* 'bredzenie; maligna, stan nieprzytomności', dial. 'sen, to, co się śni' (Słovary Rjazan.), ukr. *бред* 'delirium, obłąd' (Żel.).

Do tych postaci nawiązuje dial. płu. *bręditi bręd'ō* 'mówić bez związku we śnie lub gorączce, pleść głupstwa': ros. *брѣдѣу брѣдѣу брѣдѣу* 'mówić bez związku, niezrozumiale w nieprzytomnym stanie lub we śnie; myśleć wciąż o tym samym', dial. *брѣдѣу брѣдѣу брѣдѣу* : *брѣдѣу брѣдѣу брѣдѣу* 'mówić głupstwa, bzdury; śnić; mamrotać' (Dal SRNG, Słovary Rjazan.), brus. *брѣдзиу* 'kłamać, szkalować' (Nosovič).

Kłopot sprawiają odpowiedniki polskie: od XVI w. *bredzić bredzę* 'mówić rzeczy zmyślone, urojone, fałszywe, niedorzeczne, pleść głupstwa; mówić

w gorączce lub we śnie, majaczyć; mówić niejasno, dawne XVI—XVIII w. *brędzić, brydzić* 'ts.' (co do wokalizmu pierwiastka *-y-* zob. Brückner AslPh XI 123, Sławski SE I 42), w XVII—XVIII w. *po-bredzić* 'pobłądzić' (L.), dial. kasz. *brężo : brążo* 'paplać, pleść głupstwa' (Lorentz PW), tu może też *bręze* 'świta' (Karłowicz SGP za Hilferdingiem; co do znaczenia por. kasz. *stónoc bręnie* 'przedziera się przez chmury'). Por. pol. od XVII w. *ubrdać -dam* 'ubzdurać', w XVIII w. i dziś dial. *uburdać* 'ts.'. Nawiązują one najprawdopodobniej do kasz. *bręse bręda*. — Stpol. w XVI w. *brzedzić* 'ryczeć, kwiezieć' (Mączynski) nie tu, ale do psl. *bręcati : bręchati*, por. może też bułg. *bręyam* 'ryczeć (o bawole)', jeśli to z **bred-icajo*.

Na tych czasownikach opiera się powstałe na gruncie poszczególnych języków słów. wtórne deverbativum (nomen agentis i nomen actionis) *bręda*: pol. dial. kasz. (i może z Olsztyńskiego) *bręda* 'gadula, papla', *bręda, brędy : brydy* pl. 'paplanie, mówienie bzdur; brednie', kurpiowskie *brędy* pl. 'elementarz' (Karłowicz SGP); ros. dial. *bręda : bręda* 'ten, kto często i dużo kłamie, mówi głupstwa, papla' (SRNG), *bręda* 'ten, kto powoli i niezgrabnie porusza się' (Słownik Rjazan.), ukr. *bręda* 'zła bogini snu, marzenia' (Żel.).

Najbliższe odpowiedniki ie.: lit. *bristi brenù* (dial. *brėdù*) 'brnąć', lot. *brist brėdu : brėdu* 'ts.', alb. *breth* 'podskakiwać, skakać'. — Z pierwotnego znaczenia 'brnąć, isć grzęznąć, isć z trudem przez wodę lub teren bagnisty' powstało nowsze 'isć powoli, wlec się, włóczyć się, wałęsać się, błądzić', skąd 'fantazjować, mówić bez związku, bez sensu, pleść głupstwa' (o rozwoju znaczeniowym zob. van Wijk IF XXVIII 128—9, Fraenkel ZslPh VI 97).

Meillet MSL XIV 332, Trautmann BSW 37, Vaillant GC III 151, Pokorny IEW 164, Machek ES² 54. R.L. — W.B. — F.S.

bręcadło zob. brękadło

bręćati zob. bręćati

bręćati bręćo : bręćati bręćo, bręćajo (: bręćati bręćajo) 'wydawać dźwięk, dźwięczeć (zwłaszcza o metalowych przedmiotach, o strunach instrumentów muzycznych)', dial. 'o głosie wydawanym przez latające owady'

bręćati: ~ pol. *brzęcząć brzęczę* 'dźwięczeć (o metalowych, szklanych przedmiotach)', 'wydawać dźwięk charakterystyczny dla lotu owadów błonkoskrzydłych' od XVI w. (SP XVI IBL), dial. np. kasz. *bręći, bręći* 'warczy (o psie)', 'mruży (o kocie)' (AJK III m. 108, cz. II s. 61, IV m. 170, cz. II s. 112, MAGP III m. 143, cz. II s. 142, Karłowicz SGP), dial. *brzęczęć* 'gawędzić, gadać, paplać', wyjątkowo o głosie innych zwierząt: 'ryczeć (o niedźwiedziu)' (Zareba Siołk.), 'o głosie krowy' (Karłowicz l. c.), połab. *bręć* 3 sg. praes. 'dźwięczy' (por. derywat *bręćaike = *bręćika* 'drumla, rodzaj ustnego instrumentu muzycznego', Lehr-Splawiński, Polański SE 50—1), stezes. XIV w. *bręćiti bręću* 'dźwięczeć', dziś dial. *řičet* 'dźwięczeć, np. o szklankach' (Machek ES² 533);

sł. *bręćati -im* 'o dźwięku wydawanym przez lecące owady', 'o dźwięku struny', sch. *bręćati bręćim* 'dźwięczeć' (RSAN), od XVIII w. 'brzmieć, huczeć, np. o głosie strzelby' (to u Vuka czarnogórskie), 'o dźwięku wydawanym przez lecącą muchę' (RJAZ);

rus.-cs *bręćati bręćo* 'o dźwięku wydawanym przez lecące pszczoły', ros. dial. *bręćati -čy -čiču* 'dźwięczeć; brzdąkać, na instrumencie strunowym' (Dal, SRNG). ~

Z wtórnie wprowadzoną nosowością: dłuż. *brancaś brancym*, *brincaś brincym* 'dźwięczeń', głuź. *brinčēt brinčēu*, *brjenčēt brjenčēu* 'ts.', czes. *řinčeti -im*, rzadziej *řinčeti -im* 'ts.', dial. moraw. *řinčēt*, np. *muzika*, *sklo řinčī* (Machek l. c.), już w XVI w. *brěncěti -ču -čīs* 'ts.' (Gebauer Sl.), dial. moraw. *brāncat* -im 'głośno beczeć (o jagniętach)', 'plakać' (Bartoš DSM), śl. *brinčat* 3 sg. *brinči* 'dźwięczeń (o przedmiotach metalowych)' (dial. np. *brinčeo brinči* 'ts.', Buffa Dlhá Lúka), *brnčat* 3 sg. *brnči* 'ts.', też 'o głosie wydawanym przez latające owady', dial. *brunčeo brunči* 'ts.' (o musze) (Buffa l. c.);

śl. *brēncāti -im* 3 sg. *brēnci* : *brēnci* 'o głosie latających owadów' (też dial. np. *brēncēt brēnci* 'ts.', Tominec Črni vrh), 'o dźwięku struny', 'warczeć' (np. *kolovrat brēnci*), sch. wyjątkowe w XVIII w. *brēncati brēncim* 'tinnire' (z Jambrešicia, RJAZ), bułg. *бръмчѣ брѣмчѣу* 'o głosie latających owadów', 'fukotać, warczeć (np. o wrzecionie)', dial. *бръмчѣ -уи* aor. *бръмчѣх* 'o głosie latających owadów' (dial. np. *бранчѣ* 'брѣмчѣ', BDial. I 208), 'uderzać w struny instrumentu muzycznego, grać byle jak, brzdąkać' (Gerov; *бръмчѣ* 'ts.', BDial. I 69), maced. *брмчи* 'o głosie latających owadów (np. pszczoł)';

ros. *бренчатъ бречу бречіиш* 'dźwięczeń (o metalowych, szklanych przedmiotach)' (dial. 'dużo mówić, paplać, zrzędzić'), 'źle grać na instrumencie strunowym, brzdąkać', dial. *брѣнчатъ -чу -чиш* i *брѣнчатъ -чѣ -чѣш* 'dzwonić, dźwięczeń', 'uporczywie o coś prosić, molestować', *брынчатъ -чѣ -чѣш* 'dźwięczeń, dzwonić, brzdąkać' (SRNG), ukr. *брыньчати брыньчу брыньчиу* 'dźwięczeń (o strunach)', dial. *бренчати бречу бречіиш* 'ts.', *брѣнчати -чѣ -чѣш* 'dźwięczeń, dzwonić', *брынчати -чѣ -чѣш* 'o głosie wydawanym przez lecącą pszczołę' (Hrinčenko).

bręćati: ~ pol. *brząkać brząkam* : *brzękać brzękam* 'wydawać dźwięk (o przedmiocie metalowym, szklanym, o strunie)' (też dial. np. kasz. *brōkac brōkć*, Sychta SK) od XVI w. (SP XVI IBL), dłuż. *brąkaś brąkam* 'ts.' (już u Chojnana XVII w. *brękaś* 'ts.');

ros. *брякать брякаю* 'dźwięczeń, dzwonić', 'uderzać, trzaskać', 'mówić coś bez namysłu, paplać', ukr. dial. *брѣкати брякаю* 'pobrzękiwać (o metalowych, szklanych przedmiotach)', brus. dial. *брѣкацѣ* 'padać ze stukotem, z hukiem' (Nosovič). ~

Z wtórnie wprowadzoną nosowością: dłuż. *brēnkaś brēncu* 'pobrzękiwać, dźwięczeń', dial. *brinkaś* 'ts.' (Muka), głuź. *brinkaś brinkam*, *brjenkaś* (u Pfuha *brjenkaś*) *brjenkam* 'ts.; szczekać', czes. *řinkati řinkám* 'pobrzękiwać; wydawać brzęczące dźwięki', rzadkie i ludowe *řinkati řinkám* 'ts.', dial. moraw. *řinkat* 'ts.', 'bić po twarzy', *řonkat* 'grać na instrumencie strunowym' (Bartoš DSM), śl. *brinkat* *brinkám* 'wywoływać lub wydawać wysokie, ostre dźwięki' (dial. np. *brinkac brinkam* 'dzwonić', Buffa l. c.), *brnkat* *brnkám* 'grać na instrumencie strunowym', 'o głosie wydawanym przez latające owady', dial. *brngat* 'ts.' (Kálal; co do dźwięczności -g- por. np. pol. dial. *furkać* : *furgać*, inne przykłady zob. Rozwadowski WP I 219—20), *brunkac brunkam* 'ts.' (Buffa l. c.);

śl. *brēnkati -am* 'uderzać w struny, grać na instrumencie strunowym' (w SSKJ *brēnkati* też 'gadać paplać'), już w XVI w. *na struni brenkati* 'uderzać w struny' (Megiser 1592), sch. *brēnkati brēnkám* 'pobrzękiwać cicho', bułg. dial. *брѣнкам брѣмкам* 'dźwięczeń', 'grać na instrumencie strunowym' (Gerov, Mladenov BTR, BER I 83);

ros. dial. *брѣнкатъ -аю -аеш* 'pobrzękiwać, brzdąkać', 'dużo mówić, gadać, paplać' (Dal, SRNG), ukr. *брѣнкати брѣнькаю* 'grać na instrumencie

strunowym', dial. *брынькати брынькаю* 'ts.', *брунькати -аю -еи* 'szarpać strunę' (Hrinčenko), brus. *брынкаць* 'dźwięczeć'.

bręćati: ~ sła. *bręćati -am* 'dzwonić dzwonkiem', sch. od XVIII w. *bręćati bręćam* 'dzwonić (o dzwonach)', w starych słownikach (Della Bella, Stulić) też 'o głosie wydawanym przez latające owady', ses. tylko *бръцати бръцати* 'sonum edere', bułg. dial. *брѣцам* 'o głosie dużej piszczałki przy kobzie', 'ryczeć (o bawołach)', 'zaczepiać kogoś słowami', maced. *брѣца* 'zaczepiać kogo', 'łajając, ganiąc' (zob. BER I 78);

ros. *бръцать бръцаю* 'pobrzękiwać, szczękać (np. bronią)', 'grzechotać' (z cs. *бръцати*, por. Šanski ES 208; nie notowane w SRNG). ~

Z wtórnie wprowadzoną nosowością: dłuż. *bręcaś* 'dźwięczeć';

sła. *bręncati -am* 'dzwonić dzwonem alarmowym', sch. *bręncati bręncam* 'dźwięczeć, pobrzękiwać' (RSAN), bułg. dial. (wg BER 77 z Sofijskiego) *брѣцям* 'plakać cicho, szlochać'.

Wtórne: *bręćiti* (z wprowadzeniem do produktywnej klasy na *-i -iti*): pol. przestarz. *brzęczyć brzęczę* 'dźwięczeć (np. o metalowych przedmiotach)', czes. dial. moraw. *brěněti* 'uderzyć głośno' (Bartoš DSM); sch. *bręćiti bręćim* 'silnie rzucić, uderzyć o ziemię' (Vuk, RSAN); ros. dial. *бръцать -чу -іи* 'dzwonić, dźwięczeć' (SRNG), *бръцать* 'dźwięczeć' (Melnyčenko Jaroslavl).

Dźwkn.: por. interi. na wyrażenie 'krótkiego, ostrego dźwięku powstałego np. przy potrąceniu metalowego przedmiotu' bułg. *бръм-бръм!*, *брън-брън!*, ros. dial. *брынь!*, ukr. *брень!*, *брынь!*, *брунь!*. O budowie zob. s. 49—50. Tego samego typu: lit. *brinkterėti, brinksterėti* 'upadać z brzękiem, stukać, łomotać': interi. *brinkt!* *brinkt!* 'klaps! pac!', może także stind. *brjngā* f. 'duża, czarna pszczoła'.

Berneker SEW I 84, Fraenkel LEW 58, Smał Stoćkyj Prymitywnyj slovotvir 146, BER 83, Vasmer REW I 132, Mayrhofer KEWA II 518—19, Vaillant GC III 335—6, 395. R.L. — T.Sz.

brękadło: **bręcadło** 'przedmiot wydający dźwięk, brzęk (np. rodzaj prymitywnego instrumentu muzycznego)'

brękadło: ~ pol. od XVII w. *brękadło* 'przedmiot metalowy wydający dźwięk przy uderzeniu';

sła. *bręnkálo* 'rodzaj muzycznego instrumentu strunowego' (SSKJ), u Pleteršnika *bręnkálo* 'brzęczący, wydający dźwięk przedmiot', sch. tylko NO *Brękalo* (RSAN), bułg. dial. *брънкало, бръмкала* 'rodzaj muzycznego instrumentu strunowego', 'zabawka dziecięca, grzechotka' (Gerov, Mladenov BTR);

ros. dial. *бръкало* 'gadula, papla' (SRNG). ~

bręcadło: ~ cs. *бръцало* 'tympanum; organum' (Miklosich LP), sch. dial. *bręcalo* 'jakiś pręcik przy bębnie, który wydaje głos podczas uderzania w bęben', *bręnzalo* 'ts.', bułg. dial. płu.-zach. *брѣцало* 'długa piszczałka kobzy', przen. 'ktoś, kto ryczy jak bywół' (Gerov, Mladenov I. c.);

rus.-cs. *бръцало* (u Srezn. bez znaczn., stąd zapewne ros. stare u Dala *бръцало* 'narzędzie, pałka, którą uderza się w kołatkę'), stuktur. w XVIII w. *бръцало* 'coś co dzwoni, brzęczy' (Tymčenko s. v. *бръцало, бръцалце*). ~

Nomen instrumenti z suf. *-dlo* od *bręćati, bręćati*, o budowie zob. s. 113—4.

R.L. — T.Sz.

bręćati zob. **bręćati**

bręknōti 1. *bręknō* perf. do *bręćati, bręćati* (zob.)

~ pol. *brzęknąć brzęknę*: *brząknąć brząknę* od XVI w. (dziś też z wtór-

nym *-d-*: *brzdąknąć, brzdęknąć*), dial. sli. *břoknoe* (Lorentz PW), dłuż. *braknuš braknu*;

sch. *brėknuti brėknēm* już u Stulicia, cs. *бракнѹти бракнѹ* (poświadczone w XIV w. tylko w 3 sg. praes. *бракнѹтъ*, Miklosich LP);

ros. *брякнуть брякнѹ -нешь*, ukr. *брякнути брякнѹ* od XVIII w. (Tym-čenko). ~

Z wtórnie wprowadzoną nosowością: dłuż. *břekknus břekknũ*, głuź. *brinknyé brinknu*, czes. *břinknouti břinknu, řinknouti řinknu*, sła. *brinknūt, brnknūt*;

sł. *brėnkniiti brėnknem*;

ukr. *брєнькнѹти брєнькнѹ*, prowinc. *брїнькнѹти брїнькнѹ* (Hrinčenko).

R. L.

brękoṭi 2. *brękoṭo* 'obrzmiwać, nabrzmiwać, pęcznieć'

~ pol. *brzęknąć brzęknę* 'obrzmiwać, pęcznieć' (u L. z XVIII w. *nabrzękły* 'nabrzmiął');

sł. tylko z pref. np. *zabrėkniti zabrėknem* 'nabrzmiwać, zapuchnąć', sch. dial. *brėknuti brėknēm* 'napęcznieć, nabrzmić; powiększyć się' (RSAN), w języku literackim tylko z pref. *nabrėknuti nabrėknēm* 'nabrzmić; napęcznieć; spuchnąć, zapuchnąć' od XVIII w., dial. z Liki *krava ... nabrėkla* 'rozdeła się (od zjedzenia konieczyny)', ze Slavonii *nabrėkle su mi žile na rukama* 'nabrzmiwały żyły', bułg. dial. z ok. Gabrova *брєкна (брєкнам)* 'gniewać się, wybuchać gniewem', pñ.-zach. i z Baska 'wypływać nagle, tryskać' (Mladenov BTE, BEE 76), maced. *брєкне* 3 sg. 'napęcznieć, obrzmić';

ros. dial. *брякнѹтъ* 'przesiąkać wilgocią, moknąć', 'nabrzmiwać' (SRNG), dziś w języku literackim tylko *набрѹкнѹтъ -нет* 'napęcznieć pod wpływem nasiąknięcia wilgocią, np. zwiększyć swą objętość wskutek przyprywu krwi, mleka' (SRJ), ukr. *брякнути брякнѹ -еш* 'pęcznieć (o nasionach, pąkach drzew)', brus. *брякнѹць* 'pęcznieć, obrzmiwać' (BRS, Nosovič). ~

Por. sch. *brėcati, brėkati* 'pęcznieć, nabrzmiwać' (RSAN).

Do *brėcati*: *brėkati*. Najbliższy odpowiednik: lit. *brinkti brinkstu* 'obrzmiwać, pęcznieć'. Rozwój znaczenia jak w *brėznati*, pol. *brzmieć* 'wydawać dźwięk, głoś': *obrzmiwać* 'pęcznieć, puchnąć'.

Trautmann BSW 36, Pokorny IEW 167, Vaillant GC III 247, BER 76.

R. L. — T. Sz.

brękoṭati brękoṭ'o: *brękoṭajp* dial. pñ. i sł. 'dźwięczeć, pobrzękiwać (o metalowych przedmiotach)'

~ pol. dial. sli. *brękoṭiac brękoṭoć* 'głośno pobrzękiwać, szczekać' (Lorentz PW), dłuż. *brinkotaš brinkocu*: rzadkie *břeknotaš* 'pobrzękiwać czymś', 'bić młotkiem w żelazo', *brakotaš brakocu* 'trzeszczeć, trzaskać', głuź. *brinkotać brinkotam*: *brinkocu* 'głośno pobrzękiwać, dźwięczeć', sła. *brnkotať* 3 pl. *brnkocú* 'dźwięczeć (o metalowych, szklanych przedmiotach)';

sł. *brenkotáti -otam*: *-óćem* (: *brenketáti -etám*: *-éćem*) 'uderzać w struny';

ros. dial. *брякотамъ -очѹ -очеуш* 'dźwięczeć (o metalowych, szklanych przedmiotach)', 'gadać, pleść' (Dal, SRNG), ukr. *брєнькотамѹ брєнькочѹ -очеу* 'grać na instrumencie strunowym'. ~

Intensivum do *brękoṭati*, o budowie zob. s. 52—3.

R. L. — T. Sz.

brękoṭz dial. pñ. i sł. 'pobrzękiwanie (metalowych przedmiotów)', zach. też 'o głosie wydawanym przez latające owady'

~ pol. przestarz. *brzękot* 'dźwięk wydawany przez metalowe przedmioty', 'o głosie wydawanym przez lecącego owada', dłuż. *brakot* 'rozbita, roztrza-

skana rzecz' (konkretyzacja pierwotnego abstractum); głuź. *brinkot* 'głośny dźwięk', czes. *břinkot* 'brzęczenie, pobrzękiwanie (np. strun)', *řinkot* 'dźwięczenie, dźwięk metalowych, szklanych przedmiotów', sła. *brinkot* 'ts.', *brnkot* 'ts.', 'brzęczenie owada';

sł. *brenkòt -òta* 'pobrzękiwanie';

ros. dial. *бpеком* 'pobrzękiwanie, dźwięczenie', *бpекомá* 'ts.' (SRNG), ukr. *бpеньким -омы* 'brzdąkanie (o grze na instrumencie muzycznym)'. ~

Deverbativum od *brękotati*.

R. L.

brękz 'dźwięk wywołany przez uderzenie lub potrącenie metalowego przedmiotu'

~ pol. *brzęk -u* 'dźwięk wywołany przez uderzenie w metalowy, szklany przedmiot' (też dial. np. kasz. *brqk* 'ts.', Sychta SK), 'dźwięk wywołany przez lot niektórych owadów' (por. wyjątkowe kasz. *bżqk* 'osa', AJK VII cz. II s. 70) od XVI w., stpol. XV w. *brzęk* : *brząk* 'dźwięk, krzyk, zgiełk'; sch. *brēk -a* 'dźwięk dzwonu', 'krzyk' od XVIII w., dziś też *brēka* 'brzmienie, krzyk' (RJAZ, RSAN, RMat.);

ros. ludowe *бpяк -a* 'dźwięk wywołany przez uderzenie w metalowy lub szklany przedmiot', ukr. prowinc. *бpяк* 'ts.' (Żel.). ~

Z wtórnie wprowadzoną nosowością: głuź. *brink -a* 'szczęk, dźwięk', czes. *břink* 'brzęknięcie', dial. moraw. *břaňk, břičňk* 'dźwięk' (Kott Dod. DSM), sła. poet. *brink -u* 'wysoki, ostry dźwięk', *brnk* 'ts.' (to też u Kálala); sł. *brēnk brēnka* 'dźwięk'; stokr. *бpенк* u Tymcienki z Beryndy XVII w. 'dźwięk' (chyba z pol.).

Deverbativum od *bręčati* : *brękati*, o budowie zob. s. 58—9. R.L. — T.Sz.

brękz! interi. 'na oznaczenie krótkiego, ostrego dźwięku powstałego np. przy potrąceniu metalowego przedmiotu'

~ pol. *brzęk!*, czes. *břink!*, *řink!*, sła. *brink!*, *brnk!*, dial. *brink-brink!* (Buffa Dlhá Lúka);

sł. *brēnk!* (SSKJ);

ros. *бpяк!*, dial. *бpык!* 'o szybkim uderzeniu, upadku' (SRNG). ~

Dźwięk. Zob. *bręčati* : *brękati*. Tego samego typu: lit. interi. *brinkt, briňkt* 'klaps! pac!'.
Fraenkel LEW 58.

R.L.

bręsknoći zob. **bręznoći**

bręščati zob. **bręzgati**

bręzgati *bręždžq* : *bręzgajo* : *bręždžati* *bręždžq* (: *bręščati* *bręščq*) dial. wsch. 'brzęczyć, dźwięczyć (zwykle o przedmiotach metalowych)'

bręzgati: ~ ros. dial. *бpязгать -аю -аеиь* 'brzęczyć, pobrzękiwać, dzwonić', 'bić po twarzy' (Dal, SRNG), ukr. *бpязкати бpязкаю -еи* 'brzęczyć (o metalu, szkłe)', 'rozbrzmiewać, głośno dźwięczyć', 'wywoływać dźwięk przez uderzenie w twarde przedmioty', brus. *бpязгаць* 'brzęczyć', 'trzaskać (np. drzwiami)', *бpязгацца* 'stuknąć, tłuc się, hałasować' (stąd pol. dial. z Litwy *brazgać* 'pobrzękiwać', Karłowicz SGP), dial. *бpязкаць* 'dzwonić (np. monetami, dzwonkiem)' (Nosovič), z pierwotnego *bręzgati* też rus.-cs. *бpяздати бpяздано* XI w. 'sonare'. ~

bręždžati: ~ ros. dial. *бpязжати* 'mówić bzdury, gadać, pleść, paplać; plotkować', 'zebrać', 'dokuczać (prośbami)' (SRNG), ukr. *бpязжати бpязжати -и* 'brzęczyć (np. o metalowych, szklanych przedmiotach); wywoływać brzę-

czenie; głośno dźwięczeć' od XVII w. (Tymčenko z Beryndy), brus. *браз-дзядыць* 'brzęczeć (np. o szkle); grać na instrumencie strunowym'. ~

Deverbativum *bręzga*: ros. dial. *брызз -а* 'brzęk', 'przenikliwy gwar, hałas' (SRNG z Dala), ukr. rzadkie *брызк брызку* 'brzęk, dźwięk' (URS, Hrinčenko), w XVII w. *брызъ* 'ts.' (Tymčenko z Beryndy).

Dźwkn.: por. interi. ukr. *брыз!* 'o dźwięku metalu lub szkła', brus. *браз!* 'brzęk! stuk!', o budowie zob. s. 48—50. Tego samego typu: lit. *brengsti brengzi* 'brzęczeć, szczełkać, stukać, łomotać', *breŋgti bręzgiù* 'ts.'. Zob. *bręcati*: *brękati*.

Trautmann BSW 37, Buga RFV LXX 102, Fraenkel LEW 56, Vasmer REW I 131—2, Smal̄ Stołkij Prymityvnyj slovotvir 146. R.L. — T.Sz.

bręzgnōti bręzgnō (: bręsknōti) dial. wsch. 'brzęknąć, wydać brzęczący dźwięk (o metalowych przedmiotach)'

~ strus. XIV w. *брызнути* (*съ шумом ... брызнетъ*) 'zabrzęczeć', ros. dial. *брызнуть -ну -нешъ* 'brzęknąć, zadźwięczeć; stuknąć; uderzyć' (Dal, SRNG), ukr. *брызнути брызну -ем* 'brzęknąć' (w XVIII w. *брызнути* 'ts.', Tymčenko), brus. *брызнуць -у -ем* 'brzęknąć', 'trzaskać (np. drzwiami)', 'rzucić', dial. *брызнуць* 'zadzwońić' (np. kluczami, dzwonem) (Nosovič), por. też *бразкануць* 'ts.' (ib.). ~

Do *bręzgati*, o budowie zob. s. 44—5.

R.L.

bręzgotati bręzgot'o dial. wsch. 'dzwonić, dźwięczeć, brzęczeć'

~ ros. dial. *брызготать -очу -бчешъ* 'brzęczeć', 'uderzać, trzaskać (np. drzwiami)' (SRNG), brus. *брызготать -ачу -бчашъ* 'brzęczeć, podzwaniać', dial. *брызготать -чу -чишъ* 'ts.' (Nosovič). ~

Z bezdźwięcznym wygłosem pierwiastka: ros. dial. *брыскотать -очу -бчешъ* 'dzwonić, brzęczeć' (SRNG), ukr. dial. *браскотати*: *брыскотати* 'grzechotać; hałasować; brzęczeć' (Zel.).

Deverbativa: ukr. *брызкит брызкоты* 'brzękanie, brzęk', dial. *брыскит* 'ts.' (Zel.), brus. *брызгат брызгаты* 'ts.' (BRS).

Intensivum do *bręzgati*, o budowie zob. s. 52—3.

R.L. — T.Sz.

brędzati zob. *bręzgati*

brędz 'owoc, pęd'

~ pol. dial. kasz.-śl. *brząd, brząd* 'owoc, owoc suszony' (o zasięgu AJK I m. 40, cz. II 120), też coll. 'owoce sadowe jak jabłka, gruszki, śliwki' (Ramult), o zasięgu w sąsiednich gwarach pol. (też z wtórnym nagłosem *vžat, gžat*) zob. Nitsch WP III 156, 172, 338, 402—5, 409;

ros. dial. *бред* coll. 'liście i gałązki służące jako pokarm dla bydła' (Sobolevskij SI V 440, wg Vasmera REW I 120 'wierzba'). ~

Por. ros. dial. *бредина*, ukr. *бредина* 'wierzba' (Makowiecki Sł. bot. 323).

Prapokrewne compositum *a-brędz*: *a-brędz* (zob.). Na prapostać *brędz* wskazuje wg Bezłaja SRL XI 169—72 sł. *brėnkelj, bránkelj* m. 'kwiecie orzecha, kasztana'. Najprawdopodobniej należy tu też odosobnione sch. dial. *nà-brėnditi* 'spuchnąć, obrzmieć' (u Vuka ze Sremu). Najbliższe odpowiedniki w balt.: lit. *brėsti brėstu brėndau* 'dojrzewać', *brėsti brėstu brėndau* 'pęcznieć, nabrzmiwać', stpr. *pobrendints* 'obciążony', *sen brendekermnen* 'w ciąży' (dosłownie: 'z płodem', *sen* 'z', *kėrmens* 'brzuch').

Mikkola IF VIII 302—3 (z cennymi uwagami o alternacji *ē*: *ę* w pierwiastku), Trautmann BSW 35—6.

F.S. — T.Sz.

brěskati 1. zob. brězgati 1

brěskati 2. (se) zob. brězgati 2. (se)

brěskъ 1. zob. brězgъ 1

brěskъ 2. zob. brězgъ 2

brěščiti se zob. brěždžiti se

brězgati 1. *brězgajo* : **brěskati 1.** *brěskajo* pñ. 'nabywać przykrego smaku', perf. *brězgnōti, brězgnōti*

brězgati: ~ pol. dial. tylko z pref. *obrzazgać, obrzyzgać* 'dostać przykrego, cierpkiego smaku, o trunku' (SW);

strus. *brězgnati, brězgnati* -*gaj* w przykładach: *и пьси брѣзгнотъ тобою* 'societatem tuam refugiunt', por. w podobnym znaczeniu *brězgnōtati brězgnōtaju* (Srezn.), ros. *брѣзгать брѣзгаю* 'brzydzić się, odczuwać wstętność; gardzić czym', dial. *обрѣзговать* 'uznać coś za wstętność' (Dal), ukr. dial. *брѣзгати чимось* 'gardzić czymś'. ~

brěskati: ~ czes. dial. zach.-moraw. *brěskati mlěko* 'mieszać mleko z wodą, fałszować' (Bartoš DSM). ~

Perf. *brězgnōti* : *brězgnōti*: ~ cs. *obrzěgnati* : *obrzěgnati* 'skisnąć, skwaśnić, o płynach', strus. *obrzěgnōtati* : *obrzěgnōtati* 'ts.', ros. dial. *обрѣзнуть* 'skisnąć, o mleku', ukr. dial. *набрѣзнути* : *набрѣскнути* 'skisnąć', *набрѣзлий* 'skisły, o mleku'. ~

Por. 1. czes. *brěždžiti* 'stawać się błotnistym, rozmiękać', ros. dial. *брѣзжиться -иться* 'psuć się, kisać' (SRNG);

2. derywaty wsteczne: ros. dial. *брѣзга -и* : *брѣзга -у* 'obrzydzenia', 'człowiek brzydzący się jedzeniem' (SRNG).

Denominativum od *brězgъ* : *brěskъ*, o budowie zob. s. 46—7. *R.L.* — *W.B.*

brězgati 2. (se) *brězgajo* (*brěždžō*) : **brěskati 2. (se)** *brěskajo* 'zaczynać świtać (o pierwszym blasku dnia)'

brězgati (se): ~ stpol. wg Słownika stpol. *brzazgać się* 'świtać, dilucescere' (1 zapis z XV w. w formie *brzesdzye sya swyta*, por. Brückner *AslPh XII* 143), dial. *bryzgá, bryzgo* 'świta' (Dejna *AGK m.* 756), połab. *brezd'ojē* 3 sg. praes. (*brěždžaje) 'dnieje' (Lehr-Splawiński — Polański *SE* 52), śl. dial. *brizgac, brizgac se* 'ts.' (Buffa *Dlhá Lúka*);

ros. dial. *брѣзгати брѣзгатем* 'świtać', SRNG (postać infinitiwu wtórna z *-ž-* analogicznym do praes.). ~

brěskati (se): ~ czes. tylko z pref. rzadkie *rozbrěská, rozbrěská se* 'nastaje dzień, świta' (SSJČ);

śl. rezyjańskie *brěckati se -a se* 'ts.' (Pleteršnik). ~

Por. sprowadzające się do *brěsknōti* : *brězgnōti*: pol. dawne *obrzasknąć* 'rozjaśnić się brzaskiem', z XVIII w. skoro zorza dnia *obrzaskła szara* 'ts.' (L.), dial. zaświtało i na dzień *bryzgnęto* (Karłowicz *SGP: Lubelskie*), czes. rzadkie *rozbrěsknouti (se) rozbrěskne (se)* 'rozbłysnąć, zaświecić się; rozednieć, zaświtać; rozświecić, oświecić coś' (u Jungmanna *zabrěsknouti* 'zaczynać świtać'), dial. moraw. *prěbrěsknúť* 'przebłysnąć, zaświecić (np. o słońcu przeświecającym przez obłoki)', śl. *rozbrěsknúť sa* 'ts.' (Kálal), śl. *brěgniti* 'zaświtać' (Bezlej *ES poskusni zvezek* 10), rus.-cs. XIII w. *пробрѣзгнати* *пробрѣзгноу* 'zaświtać' (Srezn.; por. u Miklosicha *Lp* *пробрѣзгати*).

Derywat denominalny od *brězgъ* : *brěskъ*, o budowie zob. s. 46—7. Postać *brězgati (se) brěždžō* jest być może śladem starego czasownika odpierwiastko-

wego, za czym wydaje się przemawiać również forma *bręždżati bręždżę* (zob.).
 Por. lit. *brėkšti brėkšta brėško* 'świtać'. R.L. — T.Sz.

bręgnęti zob. **bręgati 1**

bręgę 1. bręga : bręskę 1. bręska 'przedświt, rozwidnianie się, początek świtu, diluculum'

bręgę: ~ stpol. XV—XVII w. *brzazg*;

strus. XVI w. *спэзгъ*, ros. dial. *бпэзз -а* (Dal, SRNG, Vasmer REW I 120). ~

bręsko: ~ pol. od XVI w. *brzask* (stąd ukr. prowinc. u Żel. *бряск*, Richhardt PLU 37), w XVII w. też 'blask', dial. np. kasz. *brask*, *brwsk* (Lorentz PW), dial. także *brysk* (Karłowicz SGP: Wlkpol.: z dyspalatalizacją *r* jak np. w pol. *brechać : brzechać*), czes. poet. *bręsk*, stczes. XIV w. *bręzk*, śla. poet. rzadkie *bręsk* (też u Kálala);

śte. dial. rezjańskie *bręsk* (Pieteršnik). ~

Por. z pref.: stczes. *zábřězh*, XIV w. *na zábřěždě* 'o świcie, diluculo' (Flajšhans Klaret), scs. Zogr. Mar. *проспэзгъ*, cs. też *pospazgъ*, strus. *проспэзгъ* (Srezn.), maced. *нобпезе* (MRS), pol. *rozbrzask*, czes. *rozbręsk*, *zábřęsk*, stczes. *zábřęska* (Flajšhans l. c.), śla. *rozbręsk*, cs. *проспэскъ*.

Brak dokładnych odpowiedników. Najbliższe nawiązania w bałt.: lit. *brėškis*, *brėška* 'świtanie, brzask' (LKŽod.), *brėkšta* 'świt', *brėkšti* 'świtać', por. też stind. *bhrđjate* 'blyszczy', *bhrđj* f. 'blask', *bhrđjas* n. 'ts.; blyszczenie'. Co do oboczności *-sk* : *-zg* zob. Shevelov PS 367—8.

Trautmann BSW 37, Fraenkel LEW 55, Mayrhofer KEWA II 529—30, Pokorny IEW 139, Vaillant GC III 397, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 150.

R.L. — T.Sz.

bręgę 2. bręga : bręskę 2. bręska, obręgę : obręskę zach. 'przykry, cierpki smak'

bręgę: ~ pol. z XVIII w. (L. stąd SWil.) *brzazg* 'przykry, cierpki smak trunku'. ~

bręsko: ~ pol. wyjątkowe *brzask* 'cierpki, przykry posmak' (tylko L. w objaśnieniu hasła *obrżazg*), z L. u Jungmanna i Kotta czes. *bręsk* 'ts.'. ~

obręgę: ~ pol. XVII—XVIII w. *obrżazg* 'przykry, cierpki smak trunku' (już w XVI w. u Mącz. np. 416 d/5 s. v. *stipticus* adi. *obrżazny* obrżask w sobie mający albo zatykający, zapiekający), dial. *obrzyzg* (< *obrżęzg*) 'zakwas w mleku' (Karłowicz SGP z Litwy; por. z Mazowsza *obrżazgowaty smak* 'drapiący w gardle'). ~

obręsko: ~ pol. od XVI w. *obrżask* 'przykry, cierpki smak trunku', u Mącz. np. 421 c/22 przykre kosztowanie *obrżask* czyniące, od których zwłaszcza język cierpie; s. v. *stipticus* 424 b/19 zapiekający *obrżask* w sobie mający, zatwardzający (stąd, z L., czes. u Jungmanna i Kotta *obręsk* 'cierpki smak'), dial. *obrżask* 'smak w ustach nienaturalny i wstrętny' (Karłowicz l. c. z Augustowa). ~

Brak dokładnych odpowiedników ie. Najbliższe głosowo i znaczeniowo norw. *brisk* 'gorzki smak', *brisken* 'gorzki, cierpki' (ie. **bhrisqo-*). Pokorny IEW 172 uważa ie. **bhroisqo-* (> słow. *bręsko*): **bhrisqo-* 'gorzki (o smaku)' za rozszerzenie ie. **bhrēi-* 'ciąć', do którego należy psł. *bridskъ* (wyrazy te łączył z psł. *bręgę* Mikkola Balt. Slav. 35). Pierwotne znaczenie byłoby więc 'ostrzy smak' > 'przykry, cierpki smak'.

Berneker SEW I 85—6, Wood KZ XLV 61, Vasmer REW I 121.

R.L. — T.Sz.

brzędzati *brzędżo* 'zaczynać świtać (o pierwszym brzasku dnia)'

~ stpol. *brzędzjeć* 'dnieć, świtać' (Reczek SDP 31), czes. dial. moraw. *brzędět* 'switać' (Bartoš DSM);

śl. *brzędzi* *brzędzi* 'switać', dial. doleńskie *brzędzi -i* 'ts.' (por. solnce za goro *brzedzi*), *brzędzi -i* 'ts.'. ~

Może ślad pierwotnego czasownika stanu *brzędzi-iti *brzędzi-i. Za istnieniem czasownika odpierwiastkowego wydaje się przemawiać stpol. *brzędzje* i ros. dial. *бредзем* (zob. s. v. *brzędzi*). T.Sz.

brzędziti się *brzędżo się* : *brzędzi się* *brzędzi się* pln. 'zaczynać świtać (o pierwszym blasku dnia)'

brzędziti się : ~ stpol. już w XIV—XV w. *brzędzyc się* 'switać, dnieć', *brzędzenie* 'brzask, świt', dial. *bryzgy se* 'zaczyna świtać' (Dejna AGK m. 756), *bryzdy się* 'swita, dnieje' (Mipol., Śląsk), śląskie *bryzdy się* (o -r- zob. *brzędzi* : *brzędzi*) 'ts.' (Zareba Stołk.), z Lubelskiego *bryzdy się* 'błyszczyć', stczes. XV w. *brzędziti się -zd'u się* 'switać, dnieć' (Gebauer SL; wg Machka ES² 72 raczej *brzędziti się*), dziś dial. *brzędzi se*, *bryzdy se*, *bryzdy se* 'ts.' (Kubín Kladsko, Hruška DSCh), śl. *brzędzi sa* 'ts.';

ros. *бредземъ* 3 sg. *бредзем* 'ts.', *бредземся* 'ts.', dial. *бредземся* 'ts.' (SRNG). ~

brzędziti się : ~ stpol. XVII w. (u Kn. s. v. *brzask*) *brzędzyc się* 'switać, dnieć' (z Kn. u L.). ~

Por. też z pref., np.: czes. dial. *rozbrzędzi se* 'rozednieć, zaświtać', śl. *rozbrzędzi sa*, *zabriedzi* (sa) 'ts.', dial. *zbrzędzi sa* 'ts.' (Kálal), też należące do innej koniugacji: pol. dial. *rozbrzędzja się* 'swita, dnieje', czes. dial. moraw. *rozbrzęd'ovat sa* 'switać' (Bartoš DSM), w innych dial. np. *rozbrzędivat se*, *rozbrzęd'ovat se* 'ts.' (Machek l. c.).

Denominativum od *brzędzi* : *brzędzi*, o budowie zob. s. 57. R.L. — T.Sz.

brięć *brięć* dial. pld. i wseh. 'narzędzie do cięcia, zwłaszcza nóż do golenia, novacula'

~ sch. dial. *brięć* m. 'brzytwa' (RSAN, od XVIII w. RJAZ), cs. *брияч* m. 'ts.', bułg. dial. zach. i pld. *брияч* m. 'ts.' (Mladenov BTR, Mladenov Vidin 211, BDial. V 158, BER I 79; z bułg. rum. *brici* 'ts.', Mihăilă Impr. 44), maced. *брияч* m. 'ts.' (już w XVI w., Giannelli Lex. Macéd. XVI 35, też dial. Małeckie SW: *brięć brięćuwi*);

strus. już w XI w. *брияч* m. 'brzytwa', ukr. dial. *брияч -ча* 'ts.' (Żel., Hrinčenko), *брияч*, *брияч(и)*, *брияч* 'ts.'; nóż, np. *ostrzy nóż zrobiony z obłomka kosy* (KDA m. 157, s. 212—3, o zasięgu wyrazu Dzendzelivskij Zakarp. II m. 224, UZLP 26). ~

Por. czasowniki denominalne: sch. dial. od XVII w. *brięćiti* *brięćim* 'golić', 'skrobać; ścierać, ocierać' (Vuk, RJAZ, RSAN, Elezović Kos.-Met.: *brięćiti* *brięćim*), bułg. dial. *брияча -чум* : *бриячум* : *бриячум* 'golić; kosić' (Gerov, Mladenov BTR, Vŕglenov BEZ XIII 258, BDial. I 243, II 71, 132), maced. *бриячу* 'golić', przen. 'zdzierać, obdzierać', dial. *brięćini* 'golenie' (Małeckie SW).

Nomen instrumenti do *brięćiti*, o budowie zob. s. 102. R.L. — T.Sz. — W.B.

bridėti *brid'ę* pld. 'być ostrym, piekącym, palącym, zwłaszcza o jedzeniu, zapachu'

~ śl. *bridėti -dım* 'być ostrym', 'piec, palić, o jedzeniu, zapachu, ranach', sch. od XVI w. *bridjeti -dım* 'świerzbieć, swędzieć, piec', 'ciąć, siec, o wietrze', dial. 'pękać' (RSAN), bułg. dial. zach. *бруді* 'wyczuwa się lekką chropowa-

tość pod palcami przy dotykaniu tkaniny' (BDial. I 243), 'dmie, tnie, o ostrym wietrze' (BER I 78, BDial. II 71). ~

Por. stpol. XV w. niepewne *brzydzieć* 'zachowywać się niedorzecznie'.

Denominativum od *brida*, o budowie zob. s. 47. R.L. — T.Sz.

briditi *brid'g* 'ostrzyć', 'brudzić, zanieczyszczać', 'czynić wstrętnym, budzić wstręt', pln. *briditi se* 'odezuwać wstręt, odraze'

briditi: ~ pol. dziś przestarz. i dial. *brzydź* *brzydę* 'czynić coś wstrętnym, budzić wstręt', stpol. XV w. *nie brzydzi* 'non horret' (por. stpol. XV w. *brzudzić* 'brzydzieć się, mieć wstręt'), XVI—XVII w. *brzydź* 'budzić w kimś wstręt do czegoś, obrzydzać; czuć wstręt', dial. także 'brudzić, zanieczyszczać, oddawać kał' (Karlówiec SGP: Kujawy), czes. rzadkie *bríditi -dím* 'psuć; partaczyć', przestarz. też 'niepokoić, przerażać' (Jungmann), sła. *bridit' -dím* 'psuć', 'brudzić, brukać';

sł. *briditi -dím* 'ostrzyć';

ros. dial. *бpудумь*: *бpудумь* 'swędzić, świerzbiec' (SRNG), ukr. dial. od XVIII w. *бpудуму -дмь -дму* 'wywoływać odraze, budzić wstręt' (Żel., Hrinčenko), brus. *бpудзіць -дмь -дзіу* 'szpecić, czynić brzydkim', dial. 'brudzić, paćkać'. ~

briditi se: ~ pol. od XV w. *brzydź się* 'odezuwać wstręt, odraze' (też dial. np. kasz. *břęzc są* Lorentz PW), stpol. też 'ulegać chorobie morskiej', czes. dial. laskie *bríditi se* 'odezuwać wstręt, odraze', moraw. 'wariować (ze strachu)' (Bartoš DSM), sła. *bridit' sa* 'odezuwać wstręt, odraze' (też dial. Buffa Dlhá Lúka);

ukr. od XVI w. *бpудумує* 'odezuwać odraze, wstręt', brus. dial. *бpудзіць* 'ts.' (Nosovič); z brus.: lit. *bridytiš* 'odezuwać wstręt' (Fraenkel LEW 59). ~

Por. strus. XIV w. *бpидати -дмь* 'ściągać usta cierpkim smakiem'.

Denominativum do adi. *brida*, o budowie zob. s. 57. Por. należące tu może łot. *bridēt -ēju* 'karcić, łajać; ostrzegać; dręczyć, dokuczać', *bridināt* 'karcić, łajać; ostrzegać' (Endzelin — Mühlenbach I 333, inaczej o wyrazach łot. Jögers ZslPh XXVII 89—93). R.L. — T.Sz. — W.B.

brida *brida brido* 'ostry, tnący', 'cierpki, nieprzyjemny, o smaku', 'wstrętny, odrażający'

~ sła. dial. *brid* (nieodmienne adi.) 'brudny; odrażający, wstrętny';

sch. wyjątkowe w XVIII w. u Kavanjina *brid* 'ostry, cierpki, o smaku; srogi, surowy' (RJAZ);

strus. *бpидань* XI w. 'surowy, srogi'. ~

Por. substantiva powstałe na gruncie poszczególnych języków słow.:

1. *brida* (o budowie zob. s. 58—59): pol. dawne XVII w. (u Potockiego) *brzyd* 'brzydota, zło, ohyda', sła. *brid* 'brud, nieczystość; obrzydzenie'; sch. *brid -da* 'krawędź, ostry kant; ostrze; grzbiet góry, grań', dial. 'klucie, świerzbienie; ostra zima' (RJAZ, RSAN); ros. dial. *бpуд -да* 'dym', *бpуд -да* 'dym, czad, swąd; upał w powietrzu; brud' (Dał, SRNG), ukr. dial. *бpуд -ды* 'coś wstrętnego, odrażającego, brudnego' (Żel., Hrinčenko), *бpуд -да* 'wstrętny, obmierzły człowiek', brus. dial. *бpуд -ды* 'brud; gorycz fermentujących substancji' (Nosovič), 'czad' (Jurčanka Mscisl.);

2. *brida's* (o budowie zob. s. 80—1): ros. dial. *бpуж -жа* 'ostry brzeg, kant' (SRNG: Smoleńsk), brus. *бpуж -жа* 'ostry koniec, kant' (Nosovič);

3. *brida's*: pol. dial. *brzydź*: *brydź* f. 'brzydota, coś brzydkiego, wstrętnego', *brzydź* też 'brzydzał' (Karlówiec SGP), sła. dial. *brid* f. 'brud, nieczystość' (SSJ, Kálal); sch. rzadkie *brid -di* 'krawędź, ostry kant' (stąd sł. *brid -d;*

'ostra krawędź' Plet.: z Cigali), 'ostrze', 'grzbiet góry, grań' (RSAN); ukr. dial. *brudŭ* f. 'coś odrażającego, wstrętnego; wstręt, ohyda' (Żel., Hrinčenko);

4. *brida* (o budowie zob. 59—61): pol. dial. *brzyda* 'brzydota' (Karłowicz SGP); sło. *brida* 'jakiś ptak' (Plet.); ros. dial. *бpида* = *бpуд* (SRNG), *бpида* m. i f. 'dokuczliwy, natarczywy człowiek' (Dal, SRNG), ukr. dial. *бpида* 'obrzydliwy, ohydny człowiek', brus. *бpудá* 'ktoś odrażający, łajdak, brzydali', dial. *бpида* 'ohyda, coś wstrętnego; łajdak, nizezemnik' (Nosovič);

5. *bridostŭ*: pol. dial. *brzydostŭ* 'obrzydliwość; człowiek bezwartościowy, niepoń' (Karłowicz SGP); cs. *бpидостŭ* 'cierpkość; ostrość; surowość, srogość; odraza, brzydota', w XIV w. (Kronika Manasa) 'gorycz' (BER I 78); strus. od XI w. *бpидостŭ* 'cierpkość, gorycz; srogość', brus. dial. *бpидацыб* 'paskudztwo, coś wstrętnego; podłość';

6. *bridota*: pol. od XVIII w. *brzydota* 'szpetota', 'coś szpetnego, brzydkiego', dial. kasz. *břadota* 'ts.' (Lorentz PW), sła. dial. *bridota* 'ohyda', 'odrażający, brudny człowiek' (Kálal); ukr. rzadkie *бpудотa* 'obrzydliwość, wstręt; szpetota', brus. *бpудотa* 'coś wstrętnego, paskudztwo', 'ohyda, podłość', m. i f. 'ktoś wstrętny, obrzydliwy' (BRS);

7. ukr. dial. *бpудитŭ -диá* 'wstrętny, obrzydliwy człowiek' (Hrinčenko).

Od *briti brujŭ*, z suf. *-dŭ*. Podstawowe znaczenie 'tnący, ostry', stąd 'ostrzy, cierpki, nieprzyjemny, o smaku' > 'budzący odrazę, brzydki' (o rozwoju znaczenia Sławski JP XXXI 158—60).

Berneker SEW I 86, Sławski SE I 47, Vaillant BSL XXI 44, Pokorny IEW 166—7, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 3, 215, Skok ER I 209.

R.L. — T.Sz. — W.B.

bridzka *bridzka bridzko* 'ostrzy, acer', 'cierpki, gorzki, niesmaczny, acerbus', 'wstrętny, odrażający, szpetny, brudny'

~ pol. od XV w. *brzydki* 'bardzo nieładny, foedus, turpis', stpol. XV—XVI w. też 'budzący niechęć, obrzydzenie', 'przykry, cierpki, kwaśny, surowy, severus', dial. śląskie 'brudny', kasz. *bředki* 'brzydki, szpetny; zły, niemoralny; brudny' (Sychta SK), dłuż. dial. *bridki* 'szpetny, odrażający', 'miękkawy, weichlich', głuź. *bridki* 'szpetny, odrażający', 'mdły, o zapachu', czes. *břitký* 'ostrzy' (już stczes.), przen. 'bystry', przestarz. *břidký* 'odrażający, wstrętny, brudny' (już stczes.), stczes. też 'okrutny, sprawiający cierpienie; nieprzyjemny, przykry; szpetny, wstrętny', dial. *břidký* 'tłusty, o mięsie; odrażający, wstrętny' (Bartoš DSM), sła. *britký* 'ostrzy, wyostrzony', 'bystry, zjadliwy', 'silny, okrutny', *bridký* 'odrażający, wstrętny', dial. też 'gruby, obrzydliwie duży' (Kálal);

sło. *bridek -dka -dka* 'ostrzy, tnący', 'gorzki', sch. od XIV w. *bridak -tka -tko* 'ostrzy, dobrze tnący', 'szybki, gwałtowny, przenikliwy', 'zjadliwy, zły, srogi', od XVI w. *brítak* 'ostrzy', ses. *бpидзкa* 'ostrzy' (Supr.), cs. też 'cierpki; srogi, o chorobie; wstrętny, odrażający', maced. *бpидок* 'ostrzy; złośliwy, zjadliwy';

strus. *бpидзкa* 'cierpki, kwaśny, gorzki' od XI w., 'surowy, srogi', ros. dial. *бpидкiй*: *бpидкóй* 'ostrzy, dobrze tnący', 'przenikliwy, chłodny, o wietrze', 'wstrętny, ohydny, obrzydliwy', *бpидкiй*: *бpидкóй* też 'cuchnący, śmierdzący dymem, czadem' (SRNG), ukr. *бpидкiй* 'szpetny, odrażający' (od XVI w., Tymčenko), dial. *бpидкiй* 'ostrzy, dobrze tnący' (Żel.), brus. *бpидкi* 'szpetny, nieładny; wstrętny; brudny', dial. też 'niesmaczny, o piwie' Nosovič, 'pełen swądu, zaduchu' Jurčanka Mscisl. (z brus.: lit. *brítikùs* 'okropny, szkaradny', Fraenkel LEW 59). ~

Por. powstałe na gruncie poszczególnych języków słow.:

1. *brid-ona* (zob. *brida*): pol. wyjątkowe XVIII w. *brzydny* tylko comp. *brzydniejsza* 'brzydsza, gorsza' (L., SW); sło. *briden -dna* 'ostrzy; gorzki', sch. *bridan -dna* 'boliący, bolesny' (RSAN, RMat.), XVIII w. 'srogi, surowy', 'urwisty, stromy' (RJAZ); ros. dial. *бpудно* adv. 'wstrętnie, obrzydlawie' (SRNG), ukr. dial. *бpудно* adv. 'ts.' (Hrinčenko), brus. dial. *бpудны* 'wstrętny, ohydny' (Nosovič);

2. abstractum *bridakosts* (por. *bridosts* s. v. *brida*): pol. *brzydkość* 'brzydota, szpetota; coś nieładnego, szpetnego', stpol. XV—XVI w. 'uczucie wstrętu; rzecz brzydka; zgroza, klęska; nudności, wymioty, choroba morska', czes. rzadkie *brítkost* 'ostrość; zjadliwość', stczes. od XV w. *břidkost* 'ostrość; brzydota, nieczystość', sła. *brítkost* 'ostrość'; sło. od XVI w. *bridkôst* 'gorycz; strapienie, smutek; niepokój, trwoga, strach', sch. od XVI w. *brítkost* 'ostrość; wyrazistość' (RSAN), 'surowość'; ukr. *бpудкicmь -kocmi* 'ohyda, wstręt, brzydota, szpetota' (od XVI w., Tymčenko), brus. *бpудкacы* 'brzydota, szpetota; niegodziwość, nieprzyzwoitość', dial. 'brud, nieczystość; nieprzyjemny smak' (Nosovič).

Od adi. *brida*, z suf. *-ka*. W poszczególnych językach słow. możliwe też nawiązania do verbum *briditi*, *briděti*. Por. lit. *bridùs* 'stary, zły' (LKŽod.).

Berneker SEW I 86, Sławski SE I 47, Vasmer REW I 123, Vaillant BSL XXXI 44, Skok ER I 211. R.L. — T.Sz. — W.B.

brila zob. **bryła**

brinъ *brina* zach. i pld. (część zach.) 'jakieś drzewo iglaste, krzew iglasty: modrzew, Larix, jałowiec, Juniperus'

~ pol. dial. śląskie *brzyn*, *brzym -ma* 'modrzew' (asymilacja *b-n > b-m*; o zasięgu MAGP XI m. 549, Małecki — Nitsch AJPP m. 311, Zareba AJŚ II m. 210), czes. dial. moraw. *břim -ma* 'ts.' (Bartoš DSM, Kott Dod. DSM, Gregor Slav. buč.), łaskie i śląskie *břem -ma* 'ts.' (Lamprecht Opava), dial. moraw. też w postaciach wykolejonych np. *dřin*, *dřeň*, *zadržně*, *dřenka* (Bartoš DSM, Machek ES² 73: pod wpływem *dřin*, psł. *dernz*);

sło. *brin brina* 'jałowiec' (Plet., SSKJ), 'modrzew, Larix meleze' (Skok ER I 211), dial. *brinj* 'jałowiec', sch. dial. *brin -na* 'ts.' (RSAN), czak. *brin -ina*: *brinj* 'ts.'. ~

Por. 1. sło. *brina* (: *brinja*) 'drzewo iglaste; jałowiec', dial. goreńskie 'świerk', rezjańskie 'sosna' (Plet., SSKJ, Slav. Leks. 207), sch. dial. *brina* 'jałowiec' (RSAN), 'świerk, picea' (Nitsch WP II 122);

2. coll. z suf. *-nje*: sło. od XVI w. *brinje* 'jałowiec, krzew jałowca', sch. dial. *brinje* 'jałowiec', czak. 'jagody jałowca', też NM *Brinje* (Skok I. c.);

3. z suf. *-zka*: pol. dial. śląskie *břimka* 'modrzew' (Olesch Sankt Annaberg), stczes. XIV w. *břienka* 'jałowiec', u Jungmanna *břinka* 'ts.'.

Zmienność postaci i zasięg geograficzny przemawiają za pożyczką z przedie. substratu, zob. Machek LP II 155, ČSR 36—7, ES² 73 (łączy z gr. *πpivoς* 'gatunek dębu, Quercus ilex'), Bezlaž Eseji 100, Skok ER I 211. — Mało prawdopodobne próby nawiązania do *briti* (Berneker SEW 86) czy wyprowadzania z germ. (Moszyński PZJP 44). R.L. — T.Sz. — F.S.

briti *brjjo* pld. i wsch. 'ścinać ostrym nożem włosy, zarost, golić, tondere, radere', partic. praet. pass. *brits*

~ sło. *bríti brjjem* 'golić' (od XVI w., też dial., np. rez. Slav. Leks. 208), 'ostro wiać', norce *bríti* 'dokazywać, stroić żarty', dial. *bríti se* 'zrzucać sierść,

pióra, liście' (Plet.), sch. od XVI w., dziś ludowe (RSAN) *briti brījēm* 'golić' (też czakaw. *brīt* 'ts.' Petleva Etimologija 1967, 175, Skok ER I 209), w języku liter. i większości gwar zastąpione przez iterativum *brijati brījēm* (od XVI w.), dial. czarnogórskie *brivati -vam* 'ts.' (RSAN), dawne też 'ciąć, strzyć, dobrze ciąć, o szabli; kosić; ostro wiać' (RJAZ), partic. praet. pass. *brīt*, cs. *брити брижа* 'tondere' (Miklosich LP), *брити сѧ* XII w. 'golić się' (SJS), bułg. dial. *брѣя* 'golić' (Gerv, Vŕglenov BEz XIII 258), partic. praet. pass. *брум* (Gerov);

strus. *брити брию* : *брию* 'golić', *бритисѧ* tylko 3 pl. *бритюсѧ* 'ścinać sobie włosy brzytwą na ciele' (Srezn.), ros. *бритъ брию бриеишь*, partic. praet. pass. *брумъи* 'golić', dial. *бритъ брию бриеишь* : *брюю бриеишь* 'ts.', 'strzyć włosy, strzyć sierść', 'zbierać śmietaną z mleka', 'drapać się', 'świerzbiec' (SRNG, SRSO, Słovary Rjazan.), z ros. fińskie dial. *bried'ie*, *briedidä*, *breida* 'golić' (Kalima SLO 64), ukr. *бріуму брию бриуци*, partic. praet. pass. *бріуму* 'golić', przen. 'ostro ganić, łajać', brus. *брыць брыю брыеиу* 'golić', dial. też przen. 'łajać, wymyślać' (Jurčanka Mscisl.). ~

Nowsze zapożyczenia (Machek ES² 74): czes. przestarz. *bríti brīju* 'golić' (Přir. slov., też Kott Dod. DSM), sła. *brit* 'ts.' (Kálal z M. Hožy).

Najbliższe stoją: stind. *bhrināti* 'uszkadza', awest. *pāri-brinānti* 'obcinają wokoło', śrirań. *brīt* 'odecięty', nper. *burrīdan* 'ciąć', *burīda* part. pass. < *brīta-, trackie *βρῖλων* 'golarz'. Do ie. *bhrēi-* : *bhrī-* 'ciąć czymś ostrym' (< *bher-zob. borti*). — W słow. nastąpiła specjalizacja znaczenia 'ciąć' > 'ciąć włosy, zarost, golić'.

Rozwadowski WP II 119, Berneker SEW I 94, Mayrhofer KEWA II 532—3, Vasmer REW I 122, Kuryłowicz AI 123, Pokorny IEW 166—7.

R.L. — T.Sz. — F.S.

britva 'przyrząd do cięcia, nóż, zwłaszcza ostry nóż do golenia, novacula'

~ pol. od XIV w. *brzytwa* 'novacula', stpol. XVI w. też 'nóż' (Reczek SDP), dial. także *brzytew -twy* 'novacula' (np. Kucala PSM), kasz. *brētāv -tve* : *brētva* (Lorentz PW) : *brēiōa -tve* (Sychta SK) 'ts.', dluž. *britwa* : *brītwej -tve* 'ts.', stduż. *brītej -tve* 'ts.', głuż. *brītej -twje* 'ts.', czes. od XIII w. *brītva* 'ts.', sła. *britva* 'ts.' (też dial. Sipos Bükk-Gebirge), u Kálala także 'nożyk', dial. *brītef -tvi* 'novacula' (Buffa Dlhá Lúka);

sła. *brītva* 'novacula' (od XVI w.), dial. zach. 'składany nóż kieszonkowy, scyzoryk' (Plet., SSKJ, Slav. Leks. 208: Rezja) : *brītev -tve* 'novacula' (też dial. Tominec Črni vrh), u Plet. także wyjątkowe 'golenie', dial. *brītvo* n. 'novacula', sch. od XV w. *brītva* 'novacula', 'ostrzy nóż' (RJAZ), dial. też 'kieszonkowy nóż składany, zwykle krzywy' (Vuk, Elezović Kos.-Met., RSAN), scs. *бритва* 'novacula', bułg. *бріумса* 'ts.', dial. 'nóż kieszonkowy' (Gerov, BER I 79, Stojkov Banat, Vŕglenov BEz XIII 258);

strus. już XI w. *бритва* 'novacula', ros. *бріумса* 'ts.', dial. 'wielki ostry szeroki nóż do czyszczenia skóry' (Dal, SRNG), ukr. od XV w. *бріумса* 'novacula', dial. też *бріумба* : *бріумба* 'ts.' (Dzendzelivskýj Zakarp. II m. 224, o zasięgu w gwarach też Dzendzelivskýj UZLP 25—6), brus. *бріумса* 'ts.' (z pol. lub brus.: lit. *brītva* 'novacula' Fraenkel LEW 59). ~

Denominalne czasowniki: sch. dial. *brītviiti -vīm* 'golić; obgryzać liście, o kozach; głądzić; kłamać' (RSAN); strus. XVI w. *бритвиту* 'golić', ukr. dial. *бріумсаму -саю -сацу* 'ts.' (Žel., Hrinčenko).

Nomen actionis (por. sła. *brītev* 'golenie') > nomen instrumenti do *briti*.

R.L. — T.Sz. — W.B.

brits *brita* dial. 'wsch. i czes. 'ostrze', 'coś uciętego, odciętego'

~ czes. książkowe *brít -ta* 'ostrze' (SSJČ);

ros. dial. *bpum -ma* 'dolna część snopa; górna część snopa' (Dal), ukr. dial. *bpum* m. 'kawałek materiału, z którego zeszyta jest halka' (Żel.). ~

Por. 1. ukr. dial. *bpum* f. 'ostrze' (Żel.);

2. bułg. dial. *bpuma* 'nóż kieszonkowy, scyzoryk' (Mladenov Vidin 211), ukr. dial. *bpúma* 'plótno, płachta' (Hrinčenko).

Denominalny czasownik: czes. u Jungmanna *brítiti -tím* 'ostrzyć', bułg. dial. *brúmm* (ce) 'golić (się)' (Mladenov Vidin 211, Vzglenov BEz XIII 258).

Zapewne pierwotne abstractum do *briti*. Pierwotne znaczenie 'cięcie', stąd 'to, co tnie, ostrze': 'to, co zostało ucięte'. *R. L. — T. Sz.*

broditi *brod'p* 'chodzić grzęznąć, chodzić z trudem przez wodę lub teren bagnisty; chodzić powoli, włóczyć się, wałęsać się', 'przechodzić przez wodę w płytkim miejscu, vado transire', 'powodować, że ktoś, coś brnie'; dial. zach. i pld. 'mącić, mieszać', pld. i wsch. 'burzyć się, fermentować'

~ pol. od XV w. *brodzić brodzę* 'chodzić, brnąć po wodzie, błocie, przez piasek, trawę itp.', stpol. *brodzić wodę* 'przebywać w bród, vado transire', w XVI w. też 'pograżać się, tonąć; zagłębiać się, zapuszczać się (w sensie umysłowym)', dial. 'mieszać, mącić' (Karlłowicz SGP: z okolic Łukowa, Nitsch DPS), kasz. *brożac* 'brnąć; snuć się (o dymie, mgle)' (Lorentz PW), sli. 'wlec się ociężałym krokiem', dłuż. *broziś brożim* 'brnąć, vado transire', *styńco brozi* 'słońce ma otok', głuz. *brodzić brodzu* 'chodzić po wodzie, błocie; wałęsać się, włóczyć się', czes. *broditi brodim* 'plawić, kąpać (konie, bydło)', rzadko 'wałęsać się, włóczyć się', *broditi se* 'chodzić po wodzie, błocie', stczes. od XIV w. *broditi brozu* 'ts.; brnąć w czymś' (dziś dial. moraw. Bartoš DSM), dial. wałaskie *smích mu v očoch brodíl* 'igrał' (Bartoš DSM), pld.-wsch. 'przeszkadzać, bruździć' (Kubín Kladsko), sła. *brodit' brodim* : *brodit' sa* 'chodzić po wodzie, błocie, przechodzić przez wodę, głęboki śnieg', *brodit'* 'plawić (np. bydło)';

sle. *bródti bródim* (u Plet. *bródti bródim*) 'chodzić po wodzie, błocie, brnąć' (od XVI w.), 'chodzić bez celu, błąkać się; grzebać w czymś' (też dial. goreńskie, krańskie), przest. 'pływać, żeglować', dawne 'przewozić, przeprowiać', dial. 'pluskać, paćkać (np. przy jedzeniu); mącić (np. wodę)', sch. od XV w. *bródti bródim* 'płynąć statkiem (od XVI w.); poruszać się, płynąć, przemieszać', od XV w. 'przechodzić lub przewozić przez wodę, vado transire', dial. 'brnąć przez coś; płynąć (o rzece)' (RSAN), cs. *бродити бродж -дими* 'przechodzić, przeprowiać się, transire', bułg. *брóдя брóдими* 'błąkać się, wałęsać się', dial. 'vado transire; szukać; fermentować' (Gerov, Mladenov BTR), maced. *броду* 'vado transire; pływać, płynąć na statku; błąkać się, wałęsać się';

strus. *бродити брожю* 'vado transire', *бродитися* 'ts.', ros. *бродить брожю* *брóдими* 'tulać się, włóczyć się; chodzić powoli, łazić; łowić ryby niewodem; fermentować', *дыру бродить* 'przebijać dziurę', dial. też 'chodzić po wodzie, błocie, wysokiej trawie' (Dal, SRNG, Slovarь Rjazan.), *бродить брод* 'wydeptywać lub wykaszcać ścieżkę w zbożu, trawie przed koszeniem', *луга бродить* 'делить по душам, пролагая по траве бродом тропу' (Dal, SRNG), *бродиться* 'chodzić po wodzie, błocie; paprać się, ciapać się; łowić ryby niewodem' (SRNG), ukr. *брóдими брóджю брóдими* chodzić po wodzie, błocie, trawie; chodzić powoli, bez celu, wałęsać się; łowić ryby niewodem; fermentować, dawne *брóдими* : *брóдитися* 'przechodzić w bród' (Тымчєнко), dial.

bojkow. *brodumu brody* 'ts.' (Slav. Leks. 95), brus. *bradzisъ bradzъjъ brodzium* 'wydeptywać ścieżkę w trawie; fermentować, burzyć się'. ~

Na pierwotne iter. *brađ'ati* wskazuje stpol. *podbrađać (konja)* 'pławić w wodzie płytkiej' (Cresc. 1549 s. 516).

Czasownik o potrójnej motywacji: iterativum do *bresti brođo* : *brsti bredo* (stąd znaczenie 'chodzić po wodzie, błocie, grząskim terenie'), causativum do tegoż czasownika (stąd 'powodować brnięcie, chodzenie po wodzie, błocie, grząskim terenie', np. 'pławić'), denominativum od *brodz* (stąd 'przechodzić, przebywać w bród', por. w różnych językach zestawienie *brodz broditi*). O budowie zob. s. 56—7. — Ze znaczenia kauzatywnego zapewne 'macić wodę, mieszać', stąd zaś dial. 'burzyć się (o płynie), fermentować'. — Najbliższe odpowiedniki w bałt.: lit. *bradyti bradaū* 'brodzić', lot. *bradīt* : *bradāt* 'ts.; kroczyć, iść; pleść głupstwa'. Por. pln. *bređiti* s. v. *brestī*.

Van Wijk AslPh XXXVIII 3.

R.L. — W.B.

brodz *broda* 'płytkie miejsce w rzece lub jeziorze, przez które można przejść lub przejechać, vadum'

~ pol. od XIV w. *bród brodu* 'vadum', stpol. w XV w. wyjątkowe 'miejsce w rzece sztucznie przysposobione do łowienia ryb', XVI—XVII w. 'nurt, prąd, głąb, woda, rzeka', w *bród* 'brodząc; obficie' (od XVI w.), dłuż. *brod -a* 'vadum', głuź. *bród broda* : -u 'ts.', czes. od XIV w. (jako NM już w XIII w.) *brod -u* 'ts.; miejsce, gdzie pławi się lub poi bydło', poet. też 'strumień (np. łez, krwi)', sła. *brod -u* 'vadum', przest. *brody* pl. 'mnóstwo, wielka ilość';

sł. *brōd -a* 'vadum, przeprawa' (Pleteršnik, od XVI w.), 'prom, czółno do przewozu przez wodę', dawne XVI—XVII w. 'przystań, port', sch. *brōd brōda* 'statek, łódź' (od XIV w.), 'vadum' (od XIII w.), dial. 'płytkie miejsce przy brzegu rzeki, gdzie się poi bydło, pierze bieliznę itp.; miejsce w jeziorze, gdzie się łowi ryby; miejsce na rzece odpowiednie do budowy młyna wodnego' (RSAN), cs. *brodъ* 'vadum', bułg. *brod brodam* 'ts.', maced. *brod* 'ts.;

strus. *brodъ* 'vadum', rus.-cs. u Jana Egzarchy w znaczeniu anatomicznym, ros. *brod broda* 'vadum; przejście, przekroczenie rzeki w płytkim miejscu', dial. też 'przejście po podściółce przez mokre, błotniste miejsce; strumyk; ścieżka w trawie lub zbożu (wydeptana lub wykoszona); ścieżka; rodzaj niewodu' (Dal, SRNG), ukr. od XV w. *brod brody* 'vadum', dial. 'potok, strumyk' (Hrinčenko), *brod* 'nizina na lewym brzegu rzeki' (Polesse 218), brus. *brod brody* 'vadum; ślad w trawie'. ~

Por. inne formacje dewerbalne: sł. *bręsti -ti* 'vadum' (Plet.), stczes. *brístie* 'vadum', *Bříství*, ludowe *Břístev* NM (od XVI w., Profous MJČ I 193—4), ros. dial. *brod* 'брод в озеpe' (SRNG).

Deverbativum do *brestī brođo* : *brsti bredo*, o budowie zob. s. 58—9. Dokładny odpowiednik w lit. *brādas* 'połów ryb' : 'błoto' (LKŽod.), por. też *brādā -ōs* 'bród; wielkie błoto (np. na drodze)'. — W poszczególnych językach słow. wtórne nawiązanie do *broditi*.

Berneker SEW I 86—7, Trautmann BSW 37, Vasmer REW I 174.

R.L. — W.B.

brodzns 'do przebrnięcia, dający się przebrnąć, wymagający brodzenia'

~ głuź. *prēbrodny* 'dający się przebrnąć, przejść w bród' (Pfuhl), czes. *brodný* 'ts.;

sł. *brōden* 'odnoszący się do przeprawy; żeglowny', sch. *brōdan* 'żeglowny', 'dający się przejść w bród; odpowiedni do przechodzenia w bród' (RSAN), 'dotyczący statku, okrętu', bułg. *broden* 'odnoszący się do brodu' (BER I 80);

wykonywać, facere', w XVI w. już także w znaczeniu negatywnym, a więc nie tylko 'czynić, robić, wykonywać, sprawiać, trudzić się, borykać się' ale też 'czynić, popełniać coś złego', 'awanturować się, pastwić się, znęcać się', 'swawolić', *broić figle, psoty* 'dokazywać', u Reja: *miecz broi*, siecze a morduje 'tnie' (por. dial. *miecz brojący* Karłowicz SGP), dial. zwykle w znaczeniu negatywnym 'czynić coś złego, powodować kłopot, dopuszczać się czegoś, dokuczać, psocić; krzyżeć na kogoś o coś złego', szcążtkowo jednak zachowane też pierwotne znaczenie pozytywne, tak więc u Olescha Sankt Anna-berg 'wyrządzać coś złego albo coś dobrego', stpol. XVI w. *broić się* 'porużać się, kręcić się, kłębić się; źle postępować, awanturować się, swawolić; gotować się do walki, walczyć, bronić się', dłuż. *brojs broju* 'rozsypanywać, trwonić, marnować' (dial. *brojis -jim* 'ts. '), *brojs se* 'kręcić się, wałęsać się', dłuż. *brojić broju* 'trwonić, marnować, rozrzucać' (też dial. Michalk Neustadt), czes. *brojiti -jim* 'szemrać, burzyć się przeciw komuś, oponować', dial. moraw. 'figlować, psocić' (Bartoš DSM), stczes. XIV w. *brojiti se broju se* 'wałęsać się', śla. *brojit* -jim 'szemrać, burzyć się przeciw komuś, oponować', dial. wasch. *brojio* 'figlować, psocić', 'zadawać się z chłopcami' (Kálal);

śle. przestarz. *brójiti -jim* 'liczyć' (podejrzane o pożyczkę z sch. lub cs.), w XVI w. u Megisera też 'sposstrzegać; rozumieć', sch. od XIV w. *brójiti -jim* 'liczyć', 'uważać, sądzić coś; znaczyć, mieć znaczenie; czytać; mówić wyraźnie; objaśniać, tłumaczyć' (RSAN), cs. *кромѣ промѣ* 'liczyć', bułg. *броѣ броѣму* 'ts.; płacić', dial. 'uważać', *броѣм* 'określać liczbę przez wyliczanie po kolei' (Mladenov Vidin), maced. *броѣ* 'liczyć' (też dial. *brujićm* : *brója bruis* Małeckí SW), przen. 'uważać';

ros. dial. *броѣмъ* 'szperać, gmerać, grzebać' (Dal, SRNG), ukr. *броѣму броѣо броѣну* 'dokazywać, figlować', stukr. XVI—XVIII w. 'czynić, robić coś złego' (u Żel. *броѣму злоѣ* 'czynić zło, powodować nieszczęście'), XVIII w. *броѣму* : *броѣмуча* 'postępować wbrew zasadom prawa, wykraczać przeciw czemuś' (Bileckij-Nosenko), dial. bojkowskie *броѣѣму* 'psocić, figlować' (Slav. Leks. 95), brus. dial. *броѣиѣ* 'swawolić, postępować nieprzyzwoicie' (Nosovič). ~

Z pol.: lit. dial. *brājyti* 'dokazywać, bawić się', również *brajoti* 'ts.' (LKŽod.).

Iterativum do *briti*, o budowie zob. s. 56—7. Pierwotne znaczenie 'ciąć, naciąć' zachowane szcążtkowo (np. stpol. XVI w. *miecz broi* 'tnie'), stąd uogólniono 'czynić, robić, wyrządzać', co do rozwoju znaczenia negatywnego por. śle. *norce briti* 'dokazywać, swawolić'; pld.-słow. 'liczyć' od 'nacięcia, karbowania'.
R.L. — T.Sz. — F.S.

brojъ *broja* dial. pld. 'liczba, numerus'

~ sch. od XV w. *brōj brōja* 'liczba, cyfra, numerus; ilość', dial. 'liczenie', 'litera', RSAN (z sch. zapewne śle. przestarz. *brōj brōja* 'liczba'), bułg. *броѣ броѣм* 'liczba, cyfra; numer' (też dial. np. Stojkov Banat), maced. *броѣ* 'liczba, ilość'. ~

Por. nowsze derywaty od *brojiti*:

1. pol. dial. kasz. *broje -jów* pl. 'dokazywanie' (Sychta SK), czes. rzadkie *broj* m. 'bój, walka' (SSJČ), śla. poet. przestarz. *broj -ja* 'drużyna, hufiec wojskowy' u Kálala 'zbroja';

2. czes. rzadkie poet. *broj -je* f. 'zbroja', u Jungmanna 'ilość; niepokój, zamęt, tumultus', stczes. XIV w. niejasne *broj* 'municulum' czy 'muticulum' (Gebauer Sl., Flajšhans Klaret);

3. pol. dial. kasz. *broja* 'ten lub ta, co broi' (Sychta SK); śl. *brôja* 'mieszana; brud (o jedzeniu); zamęt'; brus. dial. *brôjka* 'psotnik, zbytnik' (Nosovič).

Psł. dial. *brojś* 'numerus' — stare nomen z wokalizmem -o- do *briti* (Shevelov PS 109, Vaillant GC III 417), o budowie zob. s. 58—9. Pierwotnie zapewne 'nacięcie, karb' > 'nacięcie na karbowanym kiju służącym do liczenia' > 'liczba oznaczona nacięciem' (zob. Skok ER I 209). R.L. — T.Sz. — W.B.

broněti bronějo : **bruněti brunějo** 'bieleć, lekko brązowieć, stawać się jasnym, błyszczącym'

broněti: ~ sła. *broniet' -nie, -nejú* : *broniet' sa* 'ciemnieć, pokrywać się jasno-brunatnym kolorem', poet. 'czerwienić się', u Kálala 'rumienić się, o owocach; rozbliskiwać się, rozjaśniać się (na wschodzie)', u Jungmanna sła. *broněti -nīm* 'zółknać, brązowieć';

ros. dial. *broněť -něť* 'dojrzewać, o owsie', 'bieleć, siwieć', ukr. *bronětu* 'dojrzewać' (Rudnyćkij ED 215). ~

Por. ros. dial. *broněťsia* 'kłosić się, o owsie' (SRNG).

bruněti: ~ sła. dial. wsch.styryjskie *bruněti -nīm* 'brązowieć, dojrzewać, o zbożu';

ros. dial. *bruněť -něť* : *-nīm* 'dojrzewać, o owocach, zbożu', 'bieleć, siwieć' (SRNG). ~

Por. ukr. *brūnītisia* 'pączkować, o drzewach'.

Z wokalizmem -y- *bryněti*: ros. dial. *bryněť brynīm* 'bieleć, siwieć; bielić się, jaśnieć' (Dal, SRNG), ukr. *brynětu bryně* 'stawać się, być ledwie widocznym' (Hrinčenko);

por. ros. dial. *brūnia* 'przezwiśko człowieka rudego' (SRNG).

Inchoativa do *bronz* : *bronz*, o budowie zob. s. 47. Postać pierwiastka *bryn-* może być stara, Pokorny IEW 136—7 obok *bhro-no-* : *bhrou-no-* rekonstruował też adi. *bhrū-no-* (stwniem. *brūn*, ags. *brūn*, zob. *bronz*). R.L. — W.B.

bronz brona bronu : **brunz bruna bruno** 'o jasnej, błyszczącej barwie, zwłaszcza białawy i jasnobrązowy'

bronz: ~ pol. dial. śląskie, wlkpol., kasz. *brony* : *bróny* : *bronny* : *bruny* 'o barwie sierści: gniady, kasztanowaty, brunatny, brązowy, ogorzady, śniady, przyczerniały, siny' (Zaręba NB 23—4), czes. przestarz. *brony* 'biały, o maści konia' od początku XIV w. (SSJČ), dawne też *bronný* 'ts.' (Jungmann), sła. *bron(j)* 'białawy, o maści konia' (Kálal);

chorw.-cs. XIV—XV w. *bronъ* 'biały, albus' (SJS);

rus.-cs. *bronъи* 'biały, płowy, siwy; pstry, srokaty, o maści konia' (Srezn., SJS, zob. Sbornik Sobolevskij 122). ~

Nowsze derywaty powstałe zapewne na gruncie poszczególnych języków słow.:

1. substantywizowane adi. f. *brona*: czes. przestarz. i poet. *brūna* 'biały, siwy koń', stczes. *bróna* 'ts.' (stąd stpol. XV w. *bruna* 'gniadosz albo siwek'); ros. dial. *brona* 'kłos owsa lub innych roślin nachylony w jedną stronę' (Dal, SRNG);

2. *bronьci* (substantywizowane adi., o suf. -ць zob. s. 99—100): stczes. XIV w. *bronec -neč* 'kto je broný'; ros. dial. *broněy -nyá* 'rośliny, np. różne gatunki widłaka, Lycopodium, czworolist, Paris quadrifolia, gruszyca okrągłolistna, Pirola rotundifolia' (SRNG), brus. dial. *broněy -nyá* 'roślina biedrzyca mniejszy, Pimpinella saxifraga' (Nosovič);

3. abstractum *bronz* f.: czes. przestarz. i poet. *broň* m. 'biały koń' (SSJČ), śl. poet. *broň* f. 'czerwień (krwi, twarzy)' (SSJ), u Kálala *broň št'astia* 'blask szczęścia'; ros. dial. *бронь* f. 'kłos owsa; kłosy i źdźbła słomy pozostałe przy układaniu zboża w stodole', *броня* 'kłos owsa' (SRNG);

4. zob. s. v. *bronia*.

brunz: ~ pol. dial. *brunzy* = *brony* (nie można jednak wykluczyć wpływu srwaniem. *brün*, dniem. *brün* 'brunatny, brązowy');

śl. *brün* 'czerwonawy, płowy, o dojrzałym zbożu';

ros. dial. *бруный* 'podsmażony, o maśle' (SRNG). ~

Wskazujące na taką postać nowsze derywaty powstałe zapewne na gruncie poszczególnych języków słow.:

1. *brunьсь* (substantywowane adi., o suf. -сь zob. s. 99—100); ros. dial. *брунѣу -нудá* 'rośliny, np. widlak, Lycopodium, czerniec gronkowy, *Actaea spicata*, biedrzynek mniejszy, *Pimpinella saxifraga*' (SRNG);

2. pierwotne abstractum *brunь* f.: ros. dial. *брунь* f. 'kłos trawy, zwłaszcza owsa; grono jagód' (SRNG);

3. *brunьka* zob. s. v. *bronia*.

Por. śl. *brnīt* 'pełny, o kłosach' (Bezlej ES poskusni zvezek 10).

Wysunięto dwa możliwe objaśnienia wyrazu:

1. Przyjmując za pierwotną jedynie postać *bronz* identyfikuje się ją ze stind. *bhradnāh* 'czerwonawy, żółtawy, płowy, zwłaszcza o maści koni' (tak już Miklosich EW 22). W tym przypadku postaci z wokalizmem -u- tłumaczyłyby się pomieszczeniem *bronz* z niemiecką pożyczką (srwaniem. *brün*, dniem. *brün*, niem. *braun* 'brunatny, brązowy'), por. pewne zapożyczenia (Kiparsky GLG 143, Hinze WDLP 137), np. pol. dial. kasz. *brün* : *brüñ* 'brunatny', dłuż. *bruny* 'ts.', głuź. *bruny* : *bróny* 'ts.', czes. dial. *bruný* 'ts.', śl. *brün* 'ciemnobrązowy' lub w pld.słow. z pożyczką włoską (włos. *bruno* 'brunatny, ciemny'), np. sch. dawne *brun* 'brunatny'. Objasnienie to nie tłumaczy wokalizmu zredukowanego i wokalizmu -y- (zob. niżej), a także występowania postaci *brunz* w gwarach wsch.słow.

2. Oboczne postaci *bronz* : *brunz*, a także postaci z wokalizmem zredukowanym (zob. *brnēti*) i wokalizmem -y- (zob. *brynēti* s. v. *brnēti*) kontynuują ie. pierwiastek **bher-* 'błyszcący, jasnobrązowy', a więc *bhro-* : *bhrou-* : *bhrū-* (Pokorny IEW 136—7), z formantem -no-. Stwaniem., srwaniem. *brün* 'błyszcący, brązowy', ags. *brün* 'ts.', stnord. *brünn* 'ts.' byłyby bliskimi postaciami prapokrewnymi. — Na ogólnosłow. zasięg wyrazu wskazują derywaty. Pierwotne znaczenie 'błyszcący, jasny, biały' nie tylko o maści koni, jak świadczą liczne nazwy roślin z białymi, jasnymi kwiatami lub jagodami.

Trautmann BSW 35, Herne SF 106—7, Vasmer REW I 125, Moszyński PZJP 240, KMP 245, Mayrhofer KEWA II 451, Pokorny IEW 136—7, Bezlej ES (posk.) 10, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 3, 151—3.

R.L. — T.Sz. — W.B.

bronia : **brunьka** 'coś błyszczącego, białawego, jasnobrązowego'

bronia: ~ bułg. dial. rodopskie *брѳнка* 'pryszcz, wrzód (пѳпка, цѳрей)' (BDial. V 158), maced. *бронка* 'pryszcz';

ros. dial. *брѳнка* 'kłos owsa lub innej rośliny zwisający kiściami w jedną stronę' (Dal). ~

brunьka: ~ bułg. dial *бруька* 'pryszcz, wrzód' (BDial. II 132), maced. *бруька* 'pryszcz', dial. *брука* 'ts.';

ukr. *бруька* 'pączek rośliny' (Hrinčenko, Żel., Tymčenko). ~

Por. z wokalizmem zredukowanym sch. *b'rnja* 'pęczek drzewa owocowego' (zob. *brnēti*).

Od *bronz* : *brunz* z suf. *-bka* (zob. s. 94—5). Nazwy różnych przedmiotów od ich błyszczącej, białawej lub jasnobrazowej barwy. W.B.

brosky *broskve* 'kapusta ogrodowa, Brassica oleracea'

~ stpol. *broskiew broskwie* od XV w. (gen. *-e* u Mącz. 385c), notowane jeszcze przez L. (dziś *brzoskiew*, znane od XV w., powstałe ze zmieszania z *bersky* 'Prunus persica'), stczes. *broskew* 'Brassica' (Machek ČSR 113, ES); śle. *bróskev -kve* : *brôskva* 'Brassica oleracea' (też wtórnie ze zmieszania z *bersky* : *bręskew -kve*), sch. *brôskva* od XV w. 'ts.', dial. czak. *brôskva* (z wyspy Susak, Hamm, Hraste, Guberina HDZ I 153). ~

Z łac. lud. *brasca* < łac. *brassica* 'kapusta' (por. włos. *brasca*).

Berneker SEW 87—8, Kiparsky GLG 121.

F.S.

brotiti *brot'q* : *brot'iti* *brot'q* 'barwić korzeniem marzanny, farbować na czerwono'

~ pol. literackie od XVII w. *broczyć broczę* (krwią, we krwi) 'krwawić, wydzielać krew z rany', 'płynąć (o krwi), nurzać we krwi' (wyjątkowo w dial.: *broćyé* 'krwawić', Olesch Sankt Annaberg, *broćyé* 'ts.', Szymczak Domaniewek), przestarz. i poet. od XVIII w. też 'zalewać, zlewać, zwilżać, np. wodą, potem' (wyraz pol. podejrzany o pożyczkę z ukr., za czym nie przemawia jednak chronologia ani gwary, zob. *brot'ь*), czes. rzadkie *brotiti* *brotím* *krvó* 'plamić krwią', stczes. od pocz. XIV w. *brotiti* *brocu* 'czerwienić' (tylko w formie partic. praet. pass. *brocen*);

śle. *bróćiti -ćim* 'barwić marzanną', 'barwić na czerwono' (wg SSKJ *bróćiti -ćim* dial. goreńskie 'barwić na czerwono'), sch. *bróćiti* *bróćim* 'barwić na czerwono' od XIX w. (też u Vuka), cs. *бромтити бромтѣ* 'ts.' (Miklosich LP), poświadczone tylko w partic. praet. pass. *бромтѣнь* 'zabarwiony na czerwono, czerwony' (ib., SJS), bułg. dial. *брѣжда* 'barwić na czerwono', *брѣжда се* 'barwić się na czerwono za pomocą barwnika z marzanny', 'czerwienić się np. ze wstydu' (Mladenov BTR);

rus.-cs XII w. *бромтити бромтѣ* 'barwić na czerwono', ukr. prowinc. *бромити* 'ts.' (Żel.), stuktur. XVIII w. *бромити* 'zalewać krwią, krwawić' (Tymčenko). ~

Denominativum od *brot'ь*, o budowie zob. s. 57. Występujące poza czes. formy z *-tj-* w infinitiwie mogą być wtórne z wprowadzeniem *-tj-* z 1 sg. praes. i z rzeczownika.

Nitsch Studia 72—6, Sławski SE I 42, Rozwadowski Studia 31—5.

R.L. — T.Sz. — F.S.

brot'iti zob. *brotiti*

brot'ь *brot'a* 'marzanna, Rubia tinctorum', 'farba czerwona przygotowana z korzeni tej rośliny'

~ pol. dawne i wyjątkowe od pocz. XVII w. *brocz* f. (podejrzane o pożyczkę z ukr., Nitsch Studia 74, por. jednak Rozwadowski Studia 32—5) 'czerwony płyn, czerwony sok' (z L. u Jungmanna *brot' -i* f. 'ts. '), dial. kresowe 'marzanna, Rubia tinctorum' (zob. Nitsch l. c.), stłuż. *brot'* (Machek ES² 68), stczes. *broc -ce* m. 'Rubia tinctorum' (tylko u Jungmanna);

śle. *brôc brôća* 'Rubia tinctorum' (Plet.; wg SSKJ dial.), 'farba przygotowana z tej rośliny', *brôšc brôšća* 'ts.', sch. *brôc brôća* 'ts.' (też u Vuka) od XVI w., dial. 'Rubia peregrina' (RSAN; inne postacie na oznaczenie roślin Rubia peregrina i Rubia tinctorum np. *broš*, *brošc* i szereg derywatów

zob. Simonović Bot. reč. 405; postaci *broš*, *brošč* z Šuleka niepewne; z sch.: rum. *broci* 'Rubia tinctorum'), es. *спомитъ* m. 'purpura, szkarłat', bułg. *бръшкѣ* pl. *бръшкѣоѣ* (z wtórnym udźwicznieniem zam. pierwotnego *-št-*, BER 80) 'Rubia tinctorum', dial. *бром* 'korzenie rośliny Rubia tinctorum, służące jako czerwony barwnik' (Gerov Dop., BDial. I 69: Strandza, II 132: Rodopy), też 'kolor czerwono-brązowy' (Stojkov Banat), dial. z Breznika (z *-tj-* > *-č-*, BER 81) *бром* 'Rubia tinctorum' (Mladenov BTR, Gerov l. c.), maced. dial. *брок* 'ts.' (Vidoeski Kumanovo 71, 259);

rus.-es. XII w. *спомитъ* 'purpura, czerwień, czerwona farba', ukr. prowinc. i dial. *бріу брѣу* 'Rubia tinctorum' (Żel.), *їjanowiec barwierski, Genista tinctoria* (Hrinč.), *brošč krasylnyj* 'Rubia tinctorum', *бром* 'ts.', *broča* 'ts.' (Makowiecki Sł. bot. 31, Rudnyčyj ED 212). ~

Na pierwotne **broń* (zob. *brutiti*) wskazują: stczes. XVI w. *brotec* 'Rubia tinctorum' (Gebauer Sl.), sła. *broćinka* 'Crucianella' (Machek ČSR 219—20). Por. też ukr. dial. (z Beskidów) *bróčka* 'czerwony pas'.

Prapostać i etymologia niepewne. Nie wykluczona jakaś stara pożyczka (za tym przemawia zmienność postaci). Z wielu prób objaśnienia (szczegółowy przegląd u Nitscha Studia 72—6) najbardziej zasługuje na uwagę łączenie z gr. *βρότος* 'krew, posoka' (zob. jednak Frisk GEW I 271, Pokorny IEW 735 wyprowadzający wyraz z ie. **mer-* 'umierać') albo z łot. *brakas* 'krwotok pologowy'.

Berneker SEW I 88, Rozwadowski RS II 78—9, Studia 31—5, Nitsch Studia 72—6, Kiparsky GLG 22, Sławski SE I 42, Rudnyčyj ED 212. O rozpowszechnieniu wśród ludów słow. barwnika otrzymywanego z korzenia marzanny zob. Moszyński KLS² I 383—4. R.L. — T.Sz. — F.S.

brókъ *brōka* dial. zach. 'żuk, chrząszcz'

~ pol. dial. *brąk* 'chrząszcz' (Gruchmanowa Kramaska), dłuż. (już u Chojnana XVII w.) *bruk -ka* 'chrząszcz, żuk', głuź. *bruk -ka* : *brunk -ka* 'ts.' (z wtórnym *-n-* niezadkim w wyrazach dźwiękn., por. np. *bręćati*), czes. *brouk -ka* 'ts.', 'mruk', 'dziecko' (pieszczotliwie). ~

Stare nomen agentis do *bręćati*, o budowie i apofonii zob. s. 58—9; paralelne nomen actionis zachowane w sch. *brūk* 'brzęk, brzęczenie' (RSAN).

Berneker SEW I 88.

R.L.

bručati zob. **brukati 1**

bruditi *brud'ō* dial. pln. 'walać, brukać, czynić brudnym'

~ pol. od XVI w. *brudzić -dźe* 'walać, brukać, czynić brudnym', w XV w. tylko formacje prefiksalne *po-brudzić*, *z-brudzić*, głuź. *brudzić -dźu* 'mącić (wodę); walać, brukać; walać się, włóczyć się, próżnować', sła. *za-bruditi* 'zbrukać, powalać' (Káral z Hviezdoslava), dial. wsch. *brudzio* 'walać, brukać' (Buffa Dlhá Lúka):

ukr. dial. *брыдѣму -дѣцы -дѣму* 'walać, paćkać' (Hrinčenko) : *брыдѣму* 'ts.' (Żel.), brus. *брыдзіць -дѣцы -дзіму* 'ts.'; śmiecić'. ~

Por. stpol. XV w. *brudzić* 'brzydzić się, odczuwać wstręt, fastidire', czes. *břiditi -dítm* 'robić źle, po partacku', *břiditi vino* 'rozrzedzać wodą', dial. moraw. *zabřiditi* 'uwalać, pomazać; uczynić wstrętnym', laskie *zbruditi se* 'zbrzydnać', *zabřuděný* 'powalany', sła. *briditi* 'czynić wstrętnym'.

Denominativum od *bruds* (Sławski JP XXXI 158—60), o budowie zob. s. 57. Mniej prawdopodobne objaśnienie Vaillanta (Studia Lehr-Splawinski 154—5), który uważa *bruditi* za twór powstały drogą fałszywej dekompozycji z *ob-ru-*

điti (np. ros. dial. *обрыдуться* 'obrzydnąć, stać się brzydkim, obmierzłym') : *ruditi* (por. ros. dial. *pydumь* 'walać, brudzić, mazać, np. krwią'). Etymologię tę podważa geografia obu wymienionych wyrazów. *R.L. — W.B. — F.S.*

brudъ *bruda* dial. pñ. 'nieczystość, pył, kurz, błoto osiadłe na czym, sordes' ~ pol. *brud -du* 'nieczystość, zanieczyszczenie', często pl. *brudy* 'sordes' (od XV w.), też 'odpadki, śmiecie, kał, gnój', pl. t. *brudy* 'brudna bielizna', dłuż. dawne XVII w. i dial. *brud -da* 'nieczystość, zanieczyszczenie na głowach dzieci, na skórze zwierząt, na dnie rzeki, strumyka; kał pszczoły; osad oleju lnianego na dnie naczynia', głuź. *brud -da* 'zanieczyszczenie, paskudztwo, plugastwo, nieczysta plama', czes. dial. laskie *brud* : *břud* 'nieczystość, zanieczyszczenie', sła. *brud -du* 'ts.';

ros. dial. zach. i pñd. *брыд -да* 'zanieczyszczenie, nieczystość; śmiecie; błoto, muł w rzece', ukr. *брыд -ды* 'nieczystość, pył, kurz, błoto osiadłe na czymś; śmiecie, gnój', dial. też 'wody płodowe; ropa z ran, wrzodu; zarost u gołącego się człowieka' (Hrinčenko), brus. *брыд -ды* 'nieczystość, zanieczyszczenie, śmiecie', dial. 'nieodpowiednio zachowujący się człowiek, hołota; krew, krew z ropą' (Nosovič). ~

Por. dłuż. dial. *bruda* 'nieczystość, zanieczyszczenie', głuź. *bruda* (zwykle tylko pl.) 'plugastwo, paskudztwo, nieczystość; plamy błota', es. *броуду* pl. 'genae pilosae, pokryte zarostem policzki'; sła. rzadkie *brud* 'nieczystość, zanieczyszczenie' (Kálal), brus. dial. *брыдзь -dzi* 'drobny zarost, włoski występujące na brodzie i wąsach gołącego się człowieka' (Nosovič).

Etymologia niepewna. Może w związku z bliskim znaczeniowo *brids* (zob.), do ie. **bher-* 'ciąć czymś ostrym'. Pierwotnie 'coś ostrego, nieprzyjemnego, budzącego wstręt, obrzydzenie' (Sławski JP XXXI 158—60). — Według Vaillanta Studia Lehr-Splawiński 154—5 nomen postverbale od *bruditi*.

R.L. — W.B. — F.S.

brudънь dial. pñ. 'nieczysty, zanieczyszczony, sordidus'

~ pol. od XV w. *brudny* 'nieczysty, zanieczyszczony, splamiony', dziś też 'nieokreślonego koloru', 'nieetyczny, niemoralny, nikczemny' (od XVIII w.), stpol. XVI w. 'śniady, o ciemnej skórze', dial. 'ciemny, o kolorze sierści' (Szymczak Domaniewek), dłuż. *brudny* 'nieczysty, zanieczyszczony', głuź. *brudny* 'ts.', czes. dial. moraw. *břudný* 'ts.' (Kott Dod. DSM; o -ř- zob. Machek Studie 13), sła. *brudný* 'ts.';

ros. dial. *брыдныі* 'nieczysty, zbrukany, mętny' (SRNG), ukr. *брыдніі* 'nieczysty, zanieczyszczony', brus. *брыдны* 'nieczysty, powalany'. ~

Z pol. albo z brus.: lit. *brūdnas* 'ts.' (Skardžius: XVI w., Fraenkel LEW 60).

Por. 1. pierwotny przymiotnik z suf. -o-: brus. dial. *брыдвыі* 'ciemnoblond' (Nosovič), 2. ros. dial. pñd. i zach. *брыдкуі, брыдкюі* 'wstrętny, ohydny, obrzydliwy' (Dal, SRNG).

Od *bruda*, z suf. -ънь.

R.L. — W.B. — F.S.

bruchati zob. *brukati* 2

bruja dial. pñd. i wsch. 'szum, huk np. bystro płynącej wody', 'bystry prąd rzeki'

~ sch. dial. *brüja* 'dźwięk, brzęk, zgiełk, wrzawa' (RSAN);

ros. dial. *брыя* i *брыі* 'drobne fale powstałe w wyniku bystrego prądu lub ruchu statku' (SRNG, Dal), ukr. dial. *брыя брыі* 'bystry prąd w rzece', 'przeciąg, przewiew' (Hrinčenko). ~

Por. też w funkeji nomen agentis paralelnie powstałe derywowane wstecz-

nie masc.: stpol. NO *Bruj* z r. 1455 (SSNO), brus. dial. *брыў -я* (: *брыль -я*) 'oddający pod siebie mocz w czasie snu' (Nosovič; z brus.: pol. dial. *bruj*, *brul* 'ts.', Karłowicz SGP), sch. nomen agentis *brūja* 'krzykacz', dial. *brūj* 'dźwięk, brzęk, zgiełk, wrzawa' (RSAN).

Derywat prymarny od pierwotnego *bru-* (p. *brujati*), zbudowany jak bałto-słow. **straujā-* p. *struja*. Na gruncie poszczególnych języków słow. widać też wpływ czasowników *brujati*, *brujiti*.

Trautmann BSW 37, Rozwadowski Studia 24—7. R.L. — T.Sz. — F.S.

brujati *brujō* dial. pld. i wsch. 'szumieć, huczeć, brzęczeć'

~ sch. *brūjati brūjim* 'brzęczeć, o pszczołach', 'huczeć', 'dźwięczeć; brzmieć, rozbrzmiewać', 'szumieć, szemrać' (Vuk, RJAZ, RSAN), maced. *бpyу* 'szumieć, o liściach';

ros. dial. *бpyямь бpyём* 'huczeć; brzęczeć' (SRNG). ~

Dźwkn. od pierwiastka *bru-* < ie. **bhreu-* : *bhrū-* 'szumieć, huczeć; gwałtownie się poruszać, kotłować się, kipieć'. Najbliżej stoi: lit. *brājuos brūtis* 'gwałtownie się wciskać, wdzierać się', por. też lot. *bruikšlēt -ēju* 'padać z trzaskiem, o powalonych drzewach; trzeszczeć, o płonących domach'. O budowie zob. s. 48.

Berneker SEW I 89, Kofínek Studie 208, Vasmer REW I 129, Pokorny IEW 171—2, Rozwadowski Studia 24—7. R.L. — F.S.

brujiti *brujō* dial. pld.-wsch. 'huczeć; szumieć, szemrać', wsch. też 'szybko płynąć, ciec'

~ sch. zach. *brūjiti -im* 'huczeć; szumieć, szemrać' (RSAN, RMat.);

ros. dial. *бpyямь -ім* 'bystro, wartko płynąć', 'brzęczeć, huczeć, buczeć' (SRNG), *soda бpyямь* 'bystro, wartko płynie korytem' (Dal), brus. *бpyітyя* 'płynąć, ciec' (BRS), dial. *бpyітy, бpyітyя* 'oddawać mocz, w czasie snu' (Nosovič), stąd pol. dial. z Litwy *bruić* 'oddawać mocz pod siebie, moczyć się w łózku' (Karłowicz SGP). ~

Dźwkn. Ta sama podstawa co w *brujati*, o różnicy budowy zob. s. 48.

R.L. — T.Sz.

brukati 1. *brukajō* : *bručō* : *bručati bručō* 'wydawać głębokie dźwięki, np. gruchać (o gołębiach)', 'brzęczeć'

brukati: ~ pol. dial. *brukać* 'gruchać, o gołębiach' (Karłowicz SGP), dłuż. *brukaś brucu*: dial. *brukaś brukam* 'brzęczeć', czes. *broukati* 'mruczeć, mamrotać, ofukiwać kogoś' : *brukot* 'głuchy odgłos, np. brzęczenie trzmiela, gruchanie gołębi';

sch. *brūkati se -kam se* 'śmiać się, wyśmiewać się' (też Vuk): dial. *brūk* 'dźwięk, brzęk', *brūka* 'hałas, wrzawa';

ros. dial. *бpyкaмь -каю* 'niezrozumiale mówić, wymawiać, bełkotać' (SRNG), ukr. prowinc. *бpyкaмy -каю* 'gruchać, o gołębiach' : interj. *бpyкy!* 'o głosie gołębia'. ~

Por. z wtórną, typową dla wyrazów ekspresywnych nazalizacją: pol. dial. *brąkać się* 'o popędzie płciowym u kota' (Małecki — Nitsch AJPP m. 205), głuź. *brunkać* 'brzęczeć', sło. *brūnkati -kam* : *-čem* 'brzęczeć, o bąku'.

bručati: ~ głuź. *bručeo -či* 'brzęczeć, o owadach', czes. *bručeti* 'mruczeć', sła. *bručat* 'burczeć, mruczeć, gderać';

sch. dial. *brūčati se* 'kpić sobie z kogoś, naśmiewać się' (RSAN). ~

Por. dłuż. *brucyś -ym* 'brzęczeć, o owadach'.

Dźwiękn., podstawowe *b(h)rǫ- występuje w wielu wyrazach ie. o podstawie dźwiękn. O najbliższych odpowiednikach bałt. zob. *brukati* 2.

Kořinek Studie 207—9.

R.L. — F.S.

brukati 2. *brukajo*; *bruchati bruchajo* dial. pld.-wsch. 'szybko, gwałtownie wyrzucać, rzucać, miotać', 'nagle wypływać, wytryskiwać, tryskać'
brukati: ~ ros. dial. *брыка́ть -ка́ю* 'rzucać, miotać; brykać, wierzgać; bóśe, szturchać'. ~

Por. 1. verba: sch. dial. *brúknuti brúknēm* 'gwałtownie wylecieć' od XIX w., bułg. dial. *бры́ка, бры́куна* 3 sg. 'tryska, o wodzie', też np. 'o nagłym dźwięku kobzy' (BDial. II 132);

2. deverbatiwa: sch. ludowe *brúka* 'obrzemie, pęcherz, pryszcz', bułg. dial. pld.-zach. *бры́ка* 'mały pryszcz, wysypka na ciele' (BEF 81), maced. dial. *брыка* 'pryszcz, trądzik' (RMJ), brus. dial. *бры́к бры́ка* 'najszybszy prąd w rzecze' (Nosovič).

bruchati: ~ śle. *brúhati brúham* 'wyrzucać z siebie, pluć np. krwią, kaszleć; tryskać', 'buchać' np. *voda bruha izpod skale, gora ogenj bruha* 'wyrzuca', *kletve bruhati* 'miotać kłatwy' (także SSKJ *brúhati*), bułg. dial. *бры́хам* 'paplać, pleść bez sensu, mówić byle co' (Gerov Dop.);

ros. dial. *бры́ка́ть -ка́ю* 'bóśe rogami; kopać, bić, deptać nogami; rzucać w kogoś' (SRNG). ~

Por. 1. z suf. *-k-*: bułg. dial. *бры́хам* 'silnie kaszleć' (BDial. II 133), *бры́хам* 'silnie tryskać, o źródle' (BDial. I 69);

2. ros. dial. *бры́ка́ть -ка́ю -ка́ю* 'bóśe rogami; kopać, bić; szturchać, kłuć; miotać, rzucać w kogoś' (SRNG).

Dźwiękn. W ścisłym związku z *brukati* 1. Pierwotnie więc 'o szybkich ruchach połączonych z równoczesnymi odgłosami, dźwiękami' (por. *brkati* 2. : *brkati* 1.). Najbliższe odpowiedniki bałt.: lit. *bráuksti!* interi. na wyrażenie szybkiego chwytu, *braukti* '(silnie) trzeć, rozcierać, ścierać; ciągnąć; posuwać się naprzód powoli, ciężko', lot. *bráukt* 'trzeć, pocierać', jako intransitivum 'jechać' (Fraenkel LEW 54—5).

Kořinek Studie 207—9, van Wijk IF XXVIII 127—8, Vasmer REW I 127.

R.L. — T.Sz.

brukati 3. *brukajo* dial. pln. 'brudzić, zanieczyszczać'

W powyższym znaczeniu:

~ pol. *brukać* od XVI w. (dziś praes. *brukam*, u Lindego tylko w hasło *brucze* : *bruczy*), ros. dial. zach. *брыка́ть* (Dal), ukr. prowinc. *бры́кату -аю*, brus. *брыка́ць*. ~

Wtórna formacja z afektywnym suf. *-kati* od *bruditi brud'q*, jak np. *blq-kati* do *blq-diti blq'd'q*, *nqkati* do *nq-diti nq'd'q*.

Brückner SE 42, Sławski SE I 44, Rozwadowski RS II 78—9, Vaillant Studia Lehr-Spławiński 154—5.

R.L.

bruněti zob. **broněti**

brunъ zob. **bronъ**

brunъka zob. **bronъka**

brusina, zwykle **brusiny** pl. 'opilki powstałe przy ostrzeniu na brusie'

~ stpol. XV w. *brusiny* pl. 'osad powstający w korytku z wodą przy ostrzeniu narzędzi na brusie', stczes. XIV w. *brusiny* pl. 'opilki powstałe przy ostrzeniu';

śle. *brusina* 'opiłki powstałe przy ostrzeniu, szlifowaniu' (SSKJ), u Plet. 'korytko, w którym się obraca kamień do ostrzenia';

ukr. dial. *брыціну* pl. 'woda pod kamieniem do ostrzenia' (Hrinčenko: z Rusi Zakarpackiej), *брыціна* 'ts.'. ~

Por. sch. dial. *brusina* 'kamień, z którego robi się brusy' (RSAN: z Poljicy).

Do *brusiti*, *brusz*, o budowie zob. s. 120—3.

W.B.

brusiti brusop 'trzeć, ścierać, ostrzyć na kamieniu, brusie', dial. 'zgarniać, zrywać owoce', 'papać, mówić niewyraźnie, mówić od rzeczy', 'chodzić ciężko, wałęsać się'

~ pol. od XVI w. *brusić bruszę* 'ostrzyć oselką, kamieniem do ostrzenia, szlifować' (też dial. np. Kucala PSM 144), stpol. w XIII w. *pobruszę* 'pomieć na żarnach' (w Księdze Henrykowskiej; por. dyskusję nad lekcją tego zapisu: *pobruszę* czy *pobruczę* JP XXVIII 33—40, 81—2, 121—2, XXXI 32—3, 85—6), dial. śląskie i młpol. *brusić* 'mleć na żarnach' (Galas JP XXXI 22—3, Kucala PSM 146), głuź. *brusyc -sym* 'ostrzyć oselką, kamieniem do ostrzenia', czes. *brousiti -sim* 'ostrzyć; ocierać, wygładzać, szlifować; klepać kosę', 'wałęsać się, włóczyć się', *brousiti si jazyk* 'ostrzyć sobie język na kimś, źle mówić o kimś', dial. *brúsit -sim* 'ostrzyć (np. sierp); gładzić, szlifować', 'chodzić, włóczyć się' (Gregor Slav.-buč.), *brúsit*, *brousit* 'wałęsać się' (Bartoš DSM, Hruška DSCh), śl. *brúsit' -sim* 'ostrzyć; wygładzać, szlifować', potoczne 'chodzić, wałęsać się, włóczyć się', *brúsit' si jazyky* 'plotkować';

śle. od XVI w. *brusiti* : *brústiti -sim* 'ostrzyć; ścierać, szlifować', 'z siłą wyrzucać z ust; papać', *brusiti jezík* 'ostrzyć język na kogoś; pleść, papać', *morje brusi blato* 'wyrzuca' (Plet.), sch. od XVII w. *brústiti brúsim* 'ostrzyć, szlifować', 'drapać, strugać, ścierać', 'ostro mówić, lżyć', *brusiti jezík* 'mówić zjadliwie, uszczypliwie' (RSAN, RMat.), bułg. dial. *бръсна бръсина* 'objąć owoce z drzewa, strącać owoce, obrywać owoce, liście; wykruszać ziarna', rodop. *бръсене* 'ostrzenie kosy', pld.-zach. *бръсам* 'chodzić ciężko i głośno', rodop. *бръсвам* 'papać, pleść głupstwa; plotkować' (Gerov, BDial. I 69, II 133, V 158, Stojkov Banat, BER I 82), maced. *бръсу* 'ostrzyć', *brús'am brúsiš* 'objam owoce przez rzucanie w nie kijem' (Małeckii SW), 'chodzić bez celu, włóczyć się; mówić wyrazy nieprzyzwoite, papać' (Gerov Dop.: z Prilepu);

ros. dial. *брыціць брыціць -ціць* 'łamać, wyłamywać z ziemi kamień szlifierski', 'mówić niewyraźnie, niezrozumiale, bredzić, majaczyć; kłamać, mówić głupstwa; dokazywać, figlować; pić na umór; stękać, narzekać na ból', może też archang. *брыцём* 'zbiera liście na paszę dla bydła' (SENG), ukr. *брыціну брыціну -цину* 'ostrzyć kamieniem' (Żel., Hrinčenko: z Rusi Zakarpackiej), u Żel. też 'jeść'. ~

Pierwotne iterativum do *brusiti*, o budowie zob. s. 56—7. Bliskie znaczeniowo i wokalizmem pierwiastka odpowiedniki bałtyckie wykazują pierwotną odmienną tylnojęzykową: lit. *braukyti braukai* 'wycierać, ścierać', *braukti braukti* 'ścierać, zgarniać, trzepać (len)', łot. *braūcti* 'trzeć, ścierać'. Co do znaczenia 'papać, mówić niewyraźnie, mówić od rzeczy' por. powtarzający się w kilku językach zwrot *brusiti język*; związek z pie. **bhr̥eus-*, **bhr̥ús-* 'szumieć, hałasować, burzyć się' (Pokorny IEW 171—2) mało prawdopodobny.

Trautmann BSW 36—7, Berneker SEW 89—90, Pokorny IEW 170, Maček ES² 68, Safarewicz SJ 246—7.

R.L. — W.B. — F.S.

brusła zob. *brusznica*

brusъ *brusa* 'ociosana, graniasta bryła kamienna; ociosany kawałek kamienia służący do ostrzenia, szlifowania', dem. **brusъкъ**, pld. **brusьць**

~ pol. *brus -sa* 'okrągły kamień obracający się na osi służący do ostrzenia' (od XIV w., też dial., np. na Podhalu, zob. T. Estreicher, J. Zborowski JP XXVIII 121—2), 'grube drewno tarte', dial. 'belka, kłoc', podhal. 'duży ser owczy w kształcie kregu' (Karłowicz SGP), dłuż. *brus -sa* 'okrągły kamień obracający się na osi służący do ostrzenia' (w gwarach w tym znaczeniu zwykle dem. *brusk*, *brusčik* Wirth BSS m. 59), głuź. *brus -sa* 'ts.', dial. 'osełka' (Wirth BSS m. 58, Sorb. Sprachatlas I m. 70), czes. od XIV w. *brus -sa* 'kamień obracający się na osi służący do ostrzenia, szlifierka', stczes. 'osełka', sła. *brús -sa* 'urządzenie do ostrzenia, szlifowania';

sł. od XVI w. *brús -sa* 'kamień lub przyrząd do ostrzenia, szlifowania', rzadko 'sposób szlifowania', 'niezgrabny, wielki człowiek', sch. *brús -sa* loc. *brúsu* 'kamień lub przyrząd do ostrzenia, oselka', dawne też 'kamień, z którego robi się brusy, oselki' (RJAZ), bułg. *брус бръсѣм* 'kamień do ostrzenia, oselka, brusek' (też dial.), 'gruby kawałek o kształcie czworograniastej bryły, głównie poleć słoniny' (Gerov, BER I 82), dial. 'belka' (Mladenov BTR), maced. *брус* 'kamień szlifierski';

strus. **бруць** 'ociosane drewno' (Srezn.), 'krawędziak, kłoc drzewa budulcowego' (Poppe Materiały strus.), ros. *брус -ca* 'ociosana belka', 'kamień do ostrzenia, szlifowania zwykle mający kształt płaskiego czworościanu' (też dial., np. Słowarъ Rjazan.), dial. 'belka służąca jako różne elementy konstrukcyjne w ludowym budownictwie' (SRNG), ukr. *брус -ca* 'belka, kłoc; oselka', dial. 'kawałek czegoś (np. mydła) w formie czworościanu; rodzaj grubej deski; kłoda, belka w ścianie; oselka do ostrzenia kosy; skała' (Żel., Hrinčenko, Slav. Leks. 95), u Żel. też 'nieokrzesany łobuz' (stąd zapewne pol. dial. *brus* 'człowiek nieokrzesany', Karłowicz SGP: z Podola), *brus. брус -ca* 'kamień do ostrzenia; belka, kłoc', dial. 'poprzeczna belka podtrzymująca sufit; belka pod podłogą' (Jurčanka Mscisl., Leks. Poleszja 132), 'osełka do kosy' (Leks. Poleszja 94). ~

Por. strus. **бруць** 'kamienna, graniasto ociosana buława', ros. dawne *бруць* 'ts.' (SIAN).

Z brus.: lit. dial. *brūsas* 'osełka' (LKŽod.).

Dem. 1. **brusъкъ**: ~ pol. *brusek -ska* (też dial. Karłowicz SGP, Kucala PSM 144), dłuż. *brusk -ska*, głuź. dial. *brusk* (Wirth BSS m. 59), czes. *brousek -ska*, dial. *brúsek -ska* (Malina Mistfice), *brósek -ska* (Gregor Slav.-buč.), sła. *brúсок -ska*; sł. *brúsek -ska*, sch. dawne u Stulicia i dial. *brúsak -ska* (RJAZ, RSAN); ros. *брусѡк -скá*, ukr. *брусѡк -скá*, *brus. брусѡк -скá*. ~

2. **brusьць**: ~ sch. dawne i dial. *brúšac -sca* (RJAZ, RSAN), bułg. dial. *бръсѣцѣ* (Gerov), por. z suf. *-ць* w innej funkcji: stczes. *brusec -scě* 'ścierka', sł. *brúšec -sca* 'ten, kto ostrzy, szlifuje', sch. dawne kajk. *brusec -sca* 'ts.' (RJAZ). ~

Możliwa podwójna motywacja: pierwotne nomen do *brúšnŏti* i wtórnie deverbativum do *brusiti*, co do rozwoju znaczenia por. bułg. dial. *брус*, u Gerova *брус* 'brus, oselka' < *brysati*.

Machek ES² 63—9, Sadnik — Aitetmüller VWSS 218—9.

R.L. — W.B. — F.S.

brusъкъ, **brusьць** zob. **brusъ**

brusznica: : dial. pld.-wsch. **brusъnika** 'jagoda brusznica, *Vaccinium vitis idaea*'
brusznica: ~ pol. od XVIII w. *brusznica*, dial. *brusznica*, *brúšnica*, *brzusznica*

(Belcarzowa JP XL 286—9, MAGP XII m. 553, cz. II 14: Podhale, Orawa, Spisz, pogranicze białoruskie, sli.), dłuż. *brusnica*, głuz. *brusnica* (: *prusnica*), o zasięgu w gwarach zob. Sorb. Sprachatlas III m. 112, czes. od XIV w. *brusnice*, sła. *brusnica*;

słc. *brusnica* : *brūsnica*, sch. *brūsnica* (też 'borówka czarna, *Vaccinium myrtillus*' RSAN), bułg. *брусница* (u Gerova też 'Vaccinium myrtillus'), maced. dial. *брусница*;

ros. dial. *брусница* (Dal, SRNG, już w XV w., Grinkova Slav. Fil. III 111: z Nowogrodu), ukr. *брусниця*, brus. *брусница*. ~

Por. ros. dial. archangielskie *брус(н)ница* 'Rubus arcticus' (Dal, SRNG). *brusznika*: ~ bułg. dial. *брусника* (BER I 82);

ros. *брусника* (dial. też inne rośliny: trzmielina, *Evonymus europaea* i *E. verrucosa*, Dal, SRNG), ukr. dial. *brusnyka*, *brusznika* (Makowiecki Sł. bot. 390). ~

Por. nazwy tej rośliny z inną budową: 1. wskazujące na odpierwiastkowe adi. *bruszn*: pol. dial. *bruszlina*, *brusłina* pl. (MAGP l. c.: pod Radzyminem), głuz. *bruslica* : *pruslica*, czes. dial. chodzkie *brusliny* pl., laskie *bruslenka*; tu też ros. dial. *бруслина* 'trzmielina, *Evonymus europaea*, *E. verrucosa*' (SRNG); zob. Bielfeldt ZS XVI 704—16;

z innym wokalizmem ukr. dial. *brusłyna* (Makowiecki l. c.). — Na adi. *brusł* wskazują też czes. dial. *brusliny* pl. 'opiłki powstałe przy ostrzeniu' (Hruška DSCh), ukr. *бруслина* 'ts.' (Hrinčenko).

2. łączące się bezpośrednio z subst. *bruszn*: pol. dial. *brusiny*, *brusinki* pl. (MAGP l. c.: pld. Śląsk), czes. *brusina*, *brusinka*; ros. dial. *брусина*, *брусина* (Dal).

Por. też sch. dial. *brusnik*, bułg. *брусник* 'miejsce, gdzie rosną brusznice', ros. dial. *брусник* 'krzaczek brusznicy', *брусовик* 'sok brusznicy' (Dal).

Substantywowane adi. *bruszně* (por. ros. dial. *брусный* 'związany z brusznicą'), o budowie zob. s. 98—9. Nazwa pochodzi od dojrzałych jagód dających się łatwo ściągać, zgarniać (o specjalnych urządzeniach służących do zgarniania jagód zob. Grinkova op. c. 113—4), por. np. dłuż. *pojgarzlina* 'brusznica': połab. *gorslē*, *grstlsje, a więc 'jagoda rwana garścią' (Budziszewska SPŻ 215), niem. dial. *Streichbeere* 'brusznica': *streichen* 'zgarniać', lit. *brūknė* 'brusznica', lot. *brūklene*, *brūkle* 'ts.': lit. *braūkti* 'zgarniać, trzeć, ścierać; międlić len', lot. *brūkt* 'zgarniać, ściągać'.

Berneker SEW I 90, Brückner SE 42, Vasmer REW I 128, Fraenkel LEW 54—5, Grinkova Slav. Fil. III 110—14, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 220, Skok ER I 221. R.L. — W.B. — F.S.

brusznika zob. **brusznica**

bruszně 'związany z tarcie, ścieraniem, ostrzeniem, zgarnianiem, zrywaniem', 'związany z kamieniem do ostrzenia'

~ stpol. XVI w. *brusny* 'służący do ostrzenia, szlifowania': *brusny kamień*, dłuż. *brusny* 'związany z kamieniem do ostrzenia, szlifowania', *Brusne* NT, głuz. *brusny* 'związany z kamieniem do ostrzenia, szlifowania' (Pfuhl), czes. *brusný* 'służący do szlifowania': *brusný kamen*, 'dający się ostrzyć, szlifować; związany ze szlifowaniem' (SSJČ, Jungmann), sła. *brusny* 'przeznaczony do ostrzenia';

słc. *brusen* 'służący do ostrzenia, szlifowania', *bruseni les* 'drewno przeznaczone na materiał drzewny', sch. *brūsni* 'związany z brusem, służący do ostrzenia': *brusni kamen* (RSAN, RMat., już u Belostenca, RJAZ);

ros. dial. *брусноу* adi. do *брус*, *брусный* 'związany z brusznicą': *брусный лист* (SRNG). ~

Por. brus. *бруснѣць* 'cierwienieć jak brusznica', *забруснѣць* 'opalić się' (Nosovič).

Adi. do *brusiti*, *brusъ* z suf. -ъnъ.

W.B.

brutъ *bruta* dial. pld. 'gwóźdź, clavus'

~ sch. dial. *brüt* m. 'kolec na ościeniu; zewnętrzna część wędzideł końskich (część uzdy)' (RSAN: Sławonia), sch.-cs. *бруѣта* 'gwóźdź': *бруѣтосе жемльина*, bułg. dial. pld.-zach. i zach. *брут*, pl. *брумое* 'gwóźdź' (BER I 82), maced. *брум* 'ts.'. ~

Może z *bruktъ = lit. *braũktas* 'zasuwka, rygiel' (lot. *braukts* 'drewniany nóż, narzędzie do oczyszczania lnu'): lit. *i-braũkti* 'wciskać, wbijać', *brũkti* 'wciskać, wsadzać'. Por. *brusiti*. — Niepokój budzi zasięg geograficzny, tym bardziej, że synonimiczne sch. *brũka*, *brũkva* wyprowadza się z włos. *bròcco* (Skok ER I 216—7).

Otrębski LP I 125, Berneker SEW I 90, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 4, 221—2, Pokorny LEW 170.

R.L. — F.S.

bruzdati zob. *bruzgati*

bruzditi zob. *bružditi*

bruzgati, **bruznqti** zob. *bruzgati*

bruždzati zob. *bruždzati*

bruždžiti *bruždžō* : **bruzditi** *bruzd'ō* = *bruzgati*

bruždžiti: ~ pol. dial. kasz. *bruždżęc bruždži* 'byle jak smażyć, piec zwłaszcza bez tłuszczu, suszyć, np. mięso, ryby; mżyć, drobno padać', *brėždżęc brėždži* 'szumieć, o wodzie' (Syhta SK). ~

bruzditi: ~ sch. dial. *bruziti* -zim (o oboczności -zd- : -z- por. *brъzъ* : *brъzda*) 'tryskać' (RSAN), bułg. dial. *брузя* 'rzucać' (BER I 81), *брызѣм* 'obijać, strącać owoce' (BDial. II 133);

ros. dial. *брыздумъ* 'gderać, zrzedzić'. ~

Do *bruzgati* : *bruzdati* (zob. *bruzgati*), o budowie zob. s.48. Buga RFV LXX 102 zestawiał ros. *брыздумъ* z lit. *bruzduliũoti* 'tokować, o cietrzewiu'.

R.L. — W.B.

brъna : **brъnъje** 'rozmiękła ziemia, błoto, glina, lutum'

brъna: ~ stę. przestarz. *brъna* : *brъnja* 'bardzo urodzajna czarna gleba, czarnoziem', u Plet. *brъna* też 'il' (już w XVI w., Megiser), dial. *brъnje* pl. 'brud na ciele, błoto na głowie małego dziecka', stsch. XVI w. (u pisarzy dubrownickich) *brna* 'błoto, lutum', scs. *brъna* 'ts.' (Euch.). ~

Por. stę. *brъn* m. 'muł rzeczny' (Plet.).

brъnъje: ~ pol. *Za-brnie* NM;

stę. dial. *brъnje* 'czarnoziem; błoto' (Plet.), serb.-cs. w XIII w. i stsch. w XVI w. (u Dalmatina) *brъnje* 'błoto, lutum' (RJAZ), scs. *brъnnie* : *brъnnie* : *brъnnie* 'ts.'; glina (materiał budowlany), bułg. dial. *brенѣ* 'błoto, nieczystość' (BER I 77: Teteven);

rus.-cs. *brъnnie* : *brъnnie* : *brъnnie* 'błoto; glina; szlam, muł', strus. od XI w. *brъnnie* : *brъnnie* : *brъnnie* 'błoto; glina', ros. *Бронье* NM i NW, Vasmer RGN I 544 (z cs. nie notowane w gwarach appellativum *brѣnnie* 'rozpuszczona glina, błoto', Dal, Vasmer REW I 121). ~

Na większy pierwotnie zasięg wyrazu wskazuje bogaty materiał onoma-

styczny: 1. pol. *Breń Brnia* NW, *Breń* : *Bryń* NW (Rozwadowski Studia 12 i n., Hydronimia Wisły s. v.); sch. *Brnj* NM (Bezłaj SVI I 90); stokr. XII w. *Бронь-Княжа* NW (Striżak, Nazvy ričok Poltavščyny 35—6);

2. pol. *Brniewo* NW, *Brnew* NW u Długosza, dziś *Branew* (Hydronimia Wisły 54, Rieger Nazwy wodne dorzecza Sanu 27—8).

Tu może też: 1. głuź. *borno* 'bagno, bagnisko' (co do wokalizmu *r* zob. *brastb*);

2. z wokalizmem *-y-* (zob. jednak Skok ER I 211) sch. dial. *brīna* (< *bryna) 'urwisko; brzeg, zwykle stromy; wał koło rowu; wąwóz, jar; goła ziemia, na której nie rośnie' (RSAN), w RJAZ też 'bagno, bajoro; ziemia, gdzie leży śnieg i są błotniste drogi'.

Jeżeli rekonstrukcja prapostaci trafna, dokładne odpowiedniki w germ.: goc. *brunna* 'źródło', stang. *brunna* : *burna* 'potok', stwniem. *brunno* 'źródło, woda źródłana; mocz', stisl. *brunnr* 'źródło; studnia; napój, woda'. — O budowie postaci *brānje* zob. s. 85—6.

Rozwadowski Studia 12—20. — W oparciu o rekonstrukcje *brona*, *brānje* : *birna*, *birnje* nawiązywano do *bīlogz*, *bīlati* czy też do *bronz*. Zob. Vasmer REW I 121, Jakobson Word VII 2, 190, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 3, 155—6. Nie wykluczano także pożyczki z substratu przedie. (Bezłaj RS XXI 151, Skok ER I 214).
R.L. — W.B. — F.S.

brānje zob. **brāna**

brānъ *brānъna brānъno* 'z błota, z gliny, gliniany'

~ sch. wyjątkowe w XVIII w. *brnan brna* 'zabłocony, zbrukany', scs. *brānъnъ* 'z błota, z gliny' (Supr.);

rus.-cs. *brānъnъ*, od XI w. też *brānъnъ* : *bernъnъ* 'z gliny, gliniany; błotnisty, brudny; marny, nietrwały', ros. książkowe (z cs., zob. Vasmer REW I 121) *брѣнный* 'nietrwały, przemijający, marny' (stąd bułg. przestarz. *брѣненъ* 'butwiejący, rozkładający się' BER I 77), u Dala też 'gliniany, z ziemi, prochu'. ~

Na większy pierwotnie zasięg wyrazu wskazuje bogaty materiał onomastyczny: 1. pol. XVI w. *Brenna*, dziś *Brenno* NM, *Brenno* NW (od XIV w., Borek, Zachodniosłow. nazwy toponimiczne z formantem *-in-*, 32), *Brenna* NW (Hydronimia Wisły 1), czes. *Brná* (w XIV w. zapisy *Burna*, *Brenna*, *Byrna*) NM, *Brenná* NM (od XIV w.), *Brno* NM (w XI w. też zapis *Brnen* wskazujący na *Brānъnъ m.), *Brné* NM (Šmilauer MJČ I 165—6, 197—9, 201, Borek o. c. 32—3); ros. *Бронное* NM, *Бронная* NM (Vasmer RGN I 543—4);

2. z suf. *-ica*: pol. *Brennica* : *Brenica* : *Brenna* NW (Rozwadowski Studia 12, Hydronimia Wisły 1), śl. *Brnice* (= węg. *Berence*) NM (Stanislav, Slovenský juh v stredoveku II 86); śl. *Brnica* NW, *Brnica*, *Býnca* NT (Bezłaj SVI I 89—90), bułg. *Бреница* NM (BER I 77); ukr. *Бранниця* NW (Striżak, Nazvy ričok Poltavščyny 35—6);

3. z suf. *-ikz*: pol. *Brenik* : *Brnik* NW (Hydronimia Wisły 60), czes. *Brník* NM (od XIV w., Šmilauer o. c. 199); śl. *Brník* NW, *Brniki* NT (Bezłaj l. c.), sch. *Brnjik* NW (Bezłaj l. c.), bułg. *Брник* NM (BER I 77).

Są też ślady innych starych typów przymiotnikowych:

1. *brānz*: rus.-cs. *brānъnъ* 'z gliny, gliniany', strus. в *brānъnъ* ... тѣлѣ 'w przemijającym, marnym';

2. *brānъnz*: śl. *brnĕn* 'gliniany, ziemny' (Plet.), tu zapewne stsch. wyjątkowe w XIV w. *brĕno tĕlo* 'z prochu, marne' (< *brnĕno (Skok ER I 214

rekonstruuje mało prawdopodobną prapostać *brъnъnъ), por. sch. *Brenica* NM (Skok l. c.: z Serbii).

Adi. od *brъna* z suf. -ъnъ.

R.L. — W.B. — F.S.

brъn'a 'zbroja, pancierz'

~ stpol. niepewne (w Słowniku stpol. i SP XVI IBL nie notowane) *brnia* (Berneker SEW I 90), czes. arch. *brně* f. od XIV w. : *brň* f., sła. *brněj* f. (Jungmann);

scs. *brъnъ* f. pl. (Euch.);

strus. *brъnъ* (Slovarъ DRJ Prob.76), od XI w. *brъnъ* : *brонъ*, ros. arch. *brоня* : *brоня* (stąd bułg. *броня*, BER I 81), ukr. *броня* : *броня*, brus. *браня* : *броня*.~

Por. 1. głuż. *bróniđka* 'pancerz' (< *brъniđьska);

2. czes. *brnění* 'pancerz', sła. *brnenie* 'ts.';

3. śrbułg. XIV w. *brъnъnъnikъ* 'wojownik uzbrojony w tarczę' (BER I 81), strus. *brоньники* pl. 'wojownicy w zbrojach (?)'.

Por. pld.słow. *brъnica* : *brъnъka* (o budowie s. 98—9, 94—5) 'pierścień, kółko metalowe' (znaczenie od kółek, z jakich zrobiona była zbroja, Kiparsky GLG 231):

1. *brъnica*: sch. od XVI w. *brъnjica* 'kolezyk (przy uchu)', 'metalowy pierścień, np. przewlekany przez nozdrza zwierzęcia' (Vuk, RJAZ, RSAN), dial. 'klamra; ozdoba noszona przez kobiety przy warkoczu' (RJAZ: Hercegovina);

2. *brъnъka*: bułg. *брѣнка* 'ogniwo łańcucha; obręczka', maced. *bruka* (: *brna*) 'kółko, pierścień, np. przewlekany przez nozdrza zwierzęcia'.

Pożyczka ze stwniem. *brunja*, *brunna* 'pancerz, zbroja, koleczuga' (goc. *brunjo* 'kirys'). — Z germ. także stprus. *brunjos* 'zbroja, ekwipunek', łot. *brunās* 'pancerz, zbroja' (Trautmann BSW 38), wg Sehwersa ZslPh V 315 wyraz łotewski zapożyczony ze słow. *brъn'a*.

Berneker SEW I 90, Kiparsky GLG 230—1, Feist VWGS 107—8, Martynov SGLV 58—60. R.L. — W.B. — F.S.

brъsati *brъsъ* : *brъsajъ* dial. pld.-wsch. 'trzeć, ścierać; rzucać, ciskać'

~ sła. dial. *brъsati* *brъsam*: -*šem* 'kopać, wierzczać (np. o koniu), bić (o sercu); powłóczyć nogami; grzebać' (Plet.), bułg. *бръсва* -*уеш* aor. *бръсвах* 'obeierać, wycierać' (o zasięgu w gwarach zob. BDA I m. 274, II m. 286), *бръсвам* 'podmiatać, zamiatać pobieżnie', maced. dial. *brъsъša* *brъsъšъšъ* 'szorować podłogę; czyścić szczotką ubranie' (Małecky SW);

ros. *бросать* -*саю* -*саешъ* 'rzucać, ciskać, miotać' (o historii i rozwoju znaczenia zob. Kotkow Očerki XVI—XVIII v., 286—9), 'porzucać, opuszczać; zaniechiwać, przestawać', dial. 'szybko narzucać (wierzchnie odzienie); kłaść, wsuwać; wiercić', *бросать лен* 'oczyszczać len z główek przez obijanie' (SRNG), ukr. *бросатися* -*саюся* -*саешся* 'rzucać się, ciskać się, miotać się', 'chwiać się; męczyć się, harować', dial. hucul. *бросати* 'pokryć czymś' Żel., Rudnyćkyj ED 177—8 (z wtórnym zapewne *ř*; *ř* na miejscu połączeń *r* + samogłoska nieregularne w różnych językach, por. np. czakaw. *řynesti* < *prīnesti*). ~

Tu może należą też: 1. czes. dial. moraw. *brsat se* = *brchat se* 'zrywać się ze snu, wstawać z łóżka', *brcat* 'podnosić nogi przy chodzeniu' (Kott Dod. DSM); sła. *brъcati* -*cam* 'kopać (nogami); prztykać (palcami)';

2. ukr. zach. *бросати* 'związać sznurkiem, nawlec, sznurować', brus. *бръсць* 'umacniać (łapcie) rzemykiem, sznurkiem, sznurować' (Nosović), dial. poleskie *бръсати* 'przewlekać sznurek przez ucho chodaka, sznurować

łapcie' (Leks. Polesja 80). — Inaczej o ukr. *борцати* 'sznurować łapcie' Janów Symb. Rozwadowski II 277.

Do *br̩snoti*, o budowie zob. s. 45—6.

Sadnik — Aitzetmüller VWSS 217—8, Safarewicz SJ 246—7. — Ros. *бро́суть* 'rzucić, cisnąć' nawiązywano także do wed. *bhras-* 'padać', a więc uważano za factitivum do **bhrek-* (Machek Čes. předn. V, 100, Mayrhofer KEWA II 526).
R.L. — W.B. — F.S.

br̩sels̩ dial. pld. 'skorupa, czerep'

~ stbułg. *бр̩селъ* 'plyta kamienna, tablica';

rus.-cs. *бр̩селъ* : *бр̩селъ* 'czerep, skorupa, stłuczone naczynie; tablica'. ~

Do *br̩snoti*, *br̩sati*, o budowie zob. s. 108, por. pol. *pryszczel* 'pęcherzykowa ta wysypka na skórze' : *pryskati*, bułg. *щ̩р̩бел* 'szcerba; wyszczerbione narzędzie, naczynie' : *šč̩b̩iti*. Mało prawdopodobna prapostać **bhri-d-selo-* (Pokorny IEW 167) w nawiązaniu do *britva*, *bridzka*.

Berneker SEW 95, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 222.

Zob. *br̩selsje*.

R.L. — W.B. — F.S.

br̩sels̩je n. dial. pld. 'skorupy, czerepy'

~ scs. *бр̩селние* 'skorupy, czerepy' (Supr.), stbułg. *бр̩селние* 'cegły';

rus.-cs. *бр̩селние* 'cegły'. ~

Coll. do *br̩sels̩*, o budowie zob. s. 85—6.

W.B.

br̩snoti *br̩sno* dial. pld.-wsch. 'zetrzeć, zeskrobać, ściągnąć tarcie (np. zgolić); rzucić'

~ sle. *br̩sniti -nem* 'odepchnąć, odsunąć' (SSKJ), *br̩sniti br̩snem* 'kopnąć' (Plet.), cs. XIII w. *бр̩сноути бр̩сноу* 'golić, skrobać' (Sadnik — Aitzetmüller VWSS 217), bułg. *бр̩сна -нем* vi. 'golić', przen. 'sprzedawać zbyt drogo, zdzierać skórę; męczyć', vp. 'zmieść (pobieżnie); uderzyć lekko', *бр̩сна се* 'golić się', dial. 'linieć, o bydle' (BDial. III 42);

stgrus. *бр̩сноути бр̩сноу* : *бр̩сноути* 'golić', *с̩ьбр̩сноути* 'zetrzeć', ros. dial. *бро́снуть -ну -нем* : *бро́снуть -ну -нем* 'oczyszczać len, konopie, owies z główek, ziarna; zbierać jagody zrywając je całą garścią; zgarniać, zbierać (skórki wiewiórcze)', Dal, SRNG, u Dala też *бро́снуть* 'rzucić'. ~

Por. rus.-cs. *обр̩сти обр̩соу* 'ostrzyć, ogolić' (Srezn.).

O budowie zob. s. 44—5. Odpowiedniki bałt. wykazują pierwotną odmienną tylnojęzykową: lit. *br̩kti brukù* 'trzepać (len)', lot. *brukt br̩ku* 'wykruszyć, odpaść', *brucināt* 'ścierać, ostrzyć kosę'. Por. u Pokornego IEW 170 **bhreu-k-* : *bhreu-k-* (zob. także *brukati* 2.).

Trautmann BSW 36—7, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 217—8, Safarewicz SJ 246—7.

Zob. *br̩sati*, *br̩siti*, *brysati*.

R.L. — W.B. — F.S.

br̩stati zob. **br̩stiti**

br̩stiti *br̩st'ɔ* : **br̩stati** *br̩stajo* pld. i wsch. 'wypuszczać pączki, pędy', 'objadać młode pędy roślin'

br̩stiti : ~ sle. *br̩stiti -tim* 'objadać pąki, młode pędy; plewić chwasty', *br̩stiti se* 'wypuszczać pączki', sch. *br̩stiti -tim* 'objadać liście, młode pędy, np. o kozach' (też dial. np. *br̩stīt br̩stīm* Elezović Kos.-Met.), 'zrywać i jeść to, co się zerwie', dial. 'wypuszczać pączki, rozwijać się' (RSAN), bułg. dial. *бр̩стѣ -мѣу* 'karmić młodymi pędami roślinnymi; ścinać, przygotowywać pędy roślinne na pokarm dla bydła' (Gerov), *бр̩стѣ* 'ts.; objadać pączki, trawę lub liście

z krzewu, o kozie' (BER I 84), maced. *брстам-тму* 'objadać liście, młode pędy';

ukr. dial. *бростітися брощуся -стітися* 'wypuszczać pędy, pączki' (Hrinčenko). ~

brstati: ~ sle. dial. *brstati -tām* 'objadać pączki, młode pędy', sch. dial. *brstati -tām* 'wypuszczać pączki, liście' (RSAN);

ukr. dial. *бростатися -таюся -таюся* 'wypuszczać pędy, pączki, pączkować' (Hrinčenko, Żel.). ~

Por. sle. *brstěti -tīm* 'wypuszczać pędy, pączki'.

Denominativa do *brzob*: *brzob*, o budowie zob. s. 57, 46—7. *R.L.* — *W.B.*

brzstъ zob. **brzstъ**

brzstъ f. : **brzstъ** m. 'pąk, pączek roślinny; młode pędy rośliny'

~ sle. *brst -i* f. 'pąk na drzewie, pączek kwiatu, młody pęd rośliny; pędy rośliny (coll.); drobne (suche) gałązki', sch. *brst* f. 'młode pędy roślinne'; bułg. lud. *брѣст* f. 'liście, młode pędy roślinne';

ros. dial. pld. *брѣсть* f. 'pączek rośliny' (Vasmer REW I 126, w SRNG też coll.), ukr. *брѣсть брѣсти* 'pąk na drzewie, pączek kwiatu; gałązki na drzewie; (rzadkie) kiść np. jarzębiny'. ~

Jako masc.: ~ sle. *brst brsta*: *brstā* 'pąk na drzewie, pączek kwiatu, młody pęd rośliny; pędy rośliny (coll.)', sch. od XVI w. *brst* m. 'młode pędy rośliny' (też u Vuka), czak. *brst brsta*: *brst brsta*, bułg. *брѣст* pl. *брѣсте* m. 'liście, młode pędy roślinne' (wg BER zach.), maced. *брст* m. 'młode pędy (ścięte na pokarm dla bydła)'; ukr. reg. *брѣст брѣсты* 'pąk, pączek' (Hrinč., też na Rusi Zakarpackiej, Jagić AslPh VII 496). ~

Najprawdopodobniej z ukr. (tak już Berneker SEW 91): pol. dial. (Podhale) *broś* 'zawiazki nowych liści pojawiających się jesienią na gałęziach bukowych' (Karlłowicz SGP), czes. dial. walskie *brozd*: *brozg* 'zawiazek pączka na drzewach' (dźwięczny wygłos i *-zg* wtórne: por. oboczność *-zd*: *-zg* w *drozda*: *drozdz*, *gwizdati*: sle. *zvizgati*), sła. poet. *brost* 'pąk, z którego rozwija się kwiat', dial. też 'pączek na drzewie' (Kálal), z wtórnym *-sk* dial. *brosk* 'ts.' (Kálal).

O pierwotnej znajomości wyrazu także i na zachodzie świadczy dłuż. *baršć -ča* 'pąk, młody pęd drzewa; szczebel drabiny wozu' (*-ar-* z sekundarnego *-r-*, Muka I 17, por. głuz. *borno* 'bagno' s. v. *brana*, *branyje*).

Coll. *brzstije* 'pączki drzewa, młode pędy' (o budowie p. s. 85—6): sle. *brstije*: *brstjè*, sch. dial. *bršće* (RSAN); ukr. dial. *брѣстня* n., *брѣсте* (Hrinčenko, Żel.).

Najbliższy odpowiednik: ags. *brustian* 'puszczać pąki', z apofonią śrwniem. *brīustern* 'obrzmiwać'. Ten sam pierwiastek co w *bruchъ*, *brucho* (< ie. **bhreu-s-* 'obrzmiwać; puszczać pędy, pączki'). — Oboczne formy *brzob* m.: *brzob* f. może odpowiadają dawnej opozycji funkcjonalnej: wyraz o znaczeniu jednostkowym: collectivum (o collectiwach z suf. *-s* zob. Lohmann KZ LVIII 207—9).

Van Wijk IF XXIV 235, Pokorny IEW 170—1.

Zob. *brustъ*: *brusty*.

F.S.

brzvъ *brzvi* f. 'kłoda, belka, tignum, trabs', 'kłoda drzewa, belka służąca do przejścia np. przez potok'

~ stczes. XV w. *brzv brvi* 'kładka', w NM *Brze* poświadczone już w XII w. (Profous MJČ I 214);

sle. *brv -vi* 'kładka', 'ławka wiosłarska', sch. *brv -vi* 'kładka, ponticulus',

'belka, bierwiono, trabs, tignum', bułg. dial. *бръс* f. 'kładka', 'bród na rzece, po którym przepędza się bydło' (Gerov);

strus. *БРЪВЪ* : *БРЪВЪ* 'belka, kłoda, bierwiono, trabs, asser', *БРЪВЪ* : *БРЪВЪ* 'tratwa, ratis', ros. dial. *бровь -су* 'deseczka nad framugami okien lub drzwi służąca jako półka do układania drobnych przedmiotów', 'łukowata drewniana podkładka pod kluzami na zewnętrznej stronie burty chroniąca przed tarciami liny kotwicznej', ukr. dial. *berv* 'pniak' (Berneker SEW I 92), karpackie *бep(ъ)*, *бурь(x)*, huculskie *běf* (< *brvъ) *bervy* : *ber'i* 'kładka' (Rudnyčkyj ED 105, Janów Symb. Rozwadowski II 276). ~

Por. nowsze postacie: ukr. dial. *бѣра* 'kładka' (stąd zapewne pol. wyjątkowe z XIX w. *bierzwa* 'belka, bierwiono'), sch. dial. *brva* f. 'kładka', *brvo* n. 'ts.' (RSAN).

Rekonstrukcja prapostaci, a także i etymologia niepewne. Najprawdopodobniej *brvъ* i *bervъ* wtórne, powstałe z pierwotnego *brzъvъ* (o niezadkiej metatezie w grupie *jer* + płynna zob. Berneker l. c., Brückner SE 26). Rozwadowski RS I 251 rekonstruował *brzъvъ* < **bhereu-* (zróznicowanie postaci tego wyrazu w poszczególnych językach słow. byłoby wynikiem wyrównań w obrębie paradygmatu). — Może do ie. *bhrū-*, *bhrēu-* 'belka, bierwiono; kładka, most'. Najbliższymi odpowiednikami byłyby: gall. *briva* (< *bhrēua) 'most', ślask. *brū* f. 'ts.; grobla z belek'. Dawniej łączono z *bry brzve* (zob. Meringer WS I 187—92, Schrijnen KZ L 144—6), por. sch. *brvno* 'nieco podwyższony skraj czego, margo' : ros. dial. *бровь* 'wąski podwyższony pas ziemi między kolejniami na drodze'.

Berneker SEW I 92, Pedersen KZ XXXVIII 322 (o alternacji *z* : *ъ*), Pokorny IEW 173. R.L. — F.S.

БРЪВНО 'kłoda, belka, tignum, trabs'

~ stpol. XIV—XV w. *birzwno*, *birwno* (dial. z uproszczeniem grupy spółgłoskowej *bierzno*, *biérno*), niemotywowany wyraz ulega najrozmaitszym przekształceniom wywołanym asymilacją (stpol. *wirzwno*, *birbno*, *birzwno*, *bierzwno*), czy też uproszczeniem grupy spółgłoskowej (*birzmo*, *bierzmo*, *biermo*, dial. *bierzno*, *biérno*, *bierzmo*), czes. od XIV w. *brvno*, śl. *brono*; sle. *brvno* : *brūno* (: dial. *brven brvna*), sch. od XVII w. *brvno* gen. pl. *brvānā* (też 'nieco podwyższony skraj czegoś'; możliwe pomieszczenie znaczeniowe z *bry brzve*, zob. *brzъvъ*), w RJAZ I 688 także dawne *barno*, scs. *БРЪВНО*, *БРЪВНО*, bułg. dial. *бръвнó* (por. dial. *бръвен* też 'grube miejsce nici', ВЕР 82);

strus. *БРЪВНО* : *БРЪВНО* : *БРЪВНО* : *БРЪВНО* : *БРЪВНО*, ros. *бревнó* (też dial. np. *бр'avnó*), dial. *бернó*, *б'avnó*, *бр'уйнó*, wyjątkowo *б'ур'avnó*, *бр'олнó* (ARG m. 74), ukr. dawne *бервно* od XVI w., brus. dial. *бровны* pl., *брнó* (Nosovič, BRS), poleskie *брзўнó* (Leks. Poleszja 131). ~

Por. 1. *brzveno* (postać nowsza z wtórnym *e*): pol. *bierwiono* późne, notowane u L. od XVIII w., w XVII w. *bierzwiono*, czes. dial. walskie *brveno* (Bartoš DSM), ros. dial. *бервенó* (Dal, SRNG), ukr. dial. *бервенó* (Hrinč., URS), brus. *бервянó*.

2. *brzovina* : pol. dial. *berwina* (Karlołowicz SGP: Orawa), sch. *brvina* też 'kładka' (Vuk, RSAN), ros. dial. *бервина* (SRNG), ukr. dial. *бѣвина* 'część warsztatu tkackiego' (Hrinčenko).

Z pld.słow.: rum. *birnă* 'bierwiono, belka' (Mihăilă Impr. 40).

Derywat od *brzъvъ*, o suf. *-vno* zob. s.136—7. Rozwadowski RS I 251 rekonstruował *brzъvno* (p. *brzъvъ*). R.L. — F.S.

brzda, zwykle pl. **brzdy** dial. pld.-wsch. 'prymitywne wędzidło, kolki, pręty', 'uzda'

~ sł. *brzda*, często pl. *brzde* (dawne też *bruzda*, dial. prekmurskie *brózda*) 'wędzidło, uzda; rodzaj kleszczy, kluba (Klemme); hamulec', sch. dawne XIII—XIV w. *brzda*, *brazda* (w XVII w. wyjątkowe *brsta*) 'wędzidło; uzda' (RJAZ), dziś w słownikach Benešicia, Frančicia *brzda* 'wędzidło', scs. **брѣды** pl. Ps. Sin. 'wędzidło; uździenica, uzda' (Meillet RS II 60—1, też śrbulg. np. w Psalterzu bolońskim), bułg. niepewne *брѣда*: *брѣма* 'uzda, uździenica' (tylko Mladenov BTR), por. tu może należące bułg. dial. *брѣде* n. 'drewniany klin łączący grządział z płozem w radle' (Gerov Dop.); strus. od XI w. **брѣда**, **брозда** (**сѣбрѣда**), zwykle pl. **брѣды**, **брозды** (**сѣбрѣды**) 'wędzidło, uzda', dziś ros. z cs. *brzda* (u Dala też *brozda*) zwykle pl. *brzdy* 'wędzidło, uzda' (z akaniem, notowane od r. 1296, Sobolevskij RFV LXIV 121, Lekcii 81, Nahtigal SRL II 303), ale na peryferiach zachowane też rodzime *брѣды* pl. : *брѣдѣ* 'wędzidła w uździenicy' (SRNG: archangielskie, ołonieckie, okolice Leningradu), ukr. dial. *brozda* 'wędzidło, uzda' (Berneker SEW 92, Miklosich EW 23). ~

Nowe i sztuczne: czes. *brzda* 'hamulec' nie notowane w stczes. i dial., nowo wprowadzone przez Šafařka w r. 1853 (Machek ES² 71) chyba ze sł., sła. *brzda* 'ts.' (także nie notowane w dial.).

Na pierwotne *borzda wskazują: ros. dial. *бopozдѣлка* 'pałka albo żelazny pręt, za pomocą których kieruje się sankami przy zjeżdżaniu z góry' (SRNG), tu zapewne polab. *brōzd'el* m. 'klin w radle lub w pługu', czes. *nábrazdník* 'klin w pługu', ros. *заборозенник*, *заборозник* 'kliny do regulowania szerokości czy głębokości orki' (Szydłowska-Ceglowa Lud XLVIII 38).

Najbliższy odpowiednik: lit. *bruzd-ūklis* 'kołeczek drewniany, kołeczek używany zamiast guzika w bieliznie; klocek przywiązywany do szyi świni, aby jej utrudnić ucieczkę', w XVII w. 'uzda' (stąd Trautmann BSW 38—9 rekonstruuje bałtosłow. *bruzdā*- 'uzda'). Por. też stnord. *broddr* 'szpic; strzała, grot', stwn. *brort* 'krawędź, kant, brzeg' < germ. **bruzd-* z ie. **bhr_ozd-* czy **bhr_zdh-*. Co do znaczeń 'wędzidło': 'uzda' zob. *odidlo*, *uzda*, łac. *frēnum* (w obu tych znaczeniach).

Berneker SEW 92—3, Trautmann BSW 38—9, Vasmer REW I 125, Mo-szyński PZJP 234. — Nie przekonują: Machek MNHMA, Sborník ... Zubatého, 1926, 420—3, Vaillant RES XXII 43.

W kilku językach też denominativa: cs. **брѣдити** 'kierować, regere', **обѣрѣдити**: **обѣрѣдити** 'założyć wędzidło, uzdę, okiełznać'; strus. **брѣдити**: **крѣдити** 'kierować końmi'; sł. *brzdáti* 'nakładać uzdę, kielznać'; nowe: czes. *brzditi*, sła. *brzdít* 'hamować'. — Por. też ros. dial. *bopozdŭmŭ* 'powstrzymać konia wędzidłem' (SRNG: Donieckie, też Dal), wskazujące także na *borzda- p. wyżej. R.L. — F.S.

brzgać *brzgać* = **bryzgać**

~ sła. *brzgat'* (*sa*) 'ślinić się' (Kálal);

sch. dial. *brzgać* -*gām* 'szybko mówić; spieszyć się' (RSAN; zob. adi. *brzga*: *brzda*, por. jednak dial. *brzgać* 'przyrząd do pryskania, sikawka', RSAN), bułg. *брѣзам* 'pryskać, kropić' (Gerov), maced. *брѣзам* 'wytryskiwać, pryskać, bryzgać, oblewać'. ~

Por. 1. sch. dial. *brzdáti se brzdám se* 'brudzić się jedzeniem wokół ust' RSAN (*brzdáti, -*zd-*: -*zg-* jak w *brzgać*: *brzdáti*);

2. sł. *brškati* -*kam* 'grzebać', bułg. *брѣкам* 'niedbale, pobieżnie zamiatać;

uderzać, bić lekko', *brácska dšxčd* 'kropi deszcz', dial. też 'papać, pleść' (Gerov), 'popychać, trącać', BDial. I 69 (-sk- : -zg-, jak w *bryskati* : *bryzgać*); 3. śl. dial. *brzdził' sa* 'ślinić się' (Kálal), bułg. dial. *bršxčdú* 'szumi, huczy' (BER I 83, Georgiev BEO 10) : *bršxčdú* 'silnie wrze i pachnie kwaśno, np. o mleku, wycieczkach z winogron', BDial. IV 91 (*bršždžiti).

Dźwkn., do *bryzgać*. Co do oboczności wokalizmu pierwiastka -s- : -y- : -u- por. *brzkać* : *brykać* : *brukati*. R.L. — W.B.

bry brave f. 'łukowate pasmo włosów porastające wypukłość kości czołowej nad oczodołami, brew, supercilium'

~ pol. od XV w. *brew brwi* (stpol. *breb brwi*) 'supercilium', dial. też *brwia*, kasz. *brwa* : *brvá* : *brváw* : *bräv* : *brävó* : *brävó* 'ts.', w XVI w. też 'wypukłość kości czołowej nad oczodołem, miejsce porostania brwi; powieka; rzęsa' (to ostatnie znaczenie też dial., Karłowicz SGP), połab. pl. *brávoij* (*brávoij*) 'supercilia', czes. (sztuczne, nowe, tylko literackie, zob. Machek ES² 70) *brva brvy* (dawniej też *brv m.*) 'rzęsy', śl. *brva brvy* 'rzęsy; supercilium', dial. pl. *brvi* 'supercilia; rzęsy' (Kálal);

sch. dial. *brv m.* : *brvina* 'powieka' (RSAN), wyjątkowe już w XIII w. *brvъ* 'ts.' (zaświadczony tylko dat. dual. *brvema*, RJAZ), scs. *brъъъ brъъъ* 'supercilium; powieka' (też cs.), bułg. dial. *brъpa* : *brъpъ* f. 'supercilium; wąs' (BER I 101, Stojkow Banat);

strus. od XI w. *brъъъ* f. 'supercilium; powieka', ros. *бровъ брову* f. 'supercilium', dial. też 'powieka, rzęsa' (Slovarь Rjazan.) 'wąski podwyższony pas ziemi na drodze między kolejniami' (SRNG), dial. *brósa* : *brósá* 'supercilium', *brósá* 'ts.' (Dal, SRNG), ukr. *brósá -sú* 'ts.', w XVI w. *бровъ* (Rudnyčkyj ED 212), dial. *brósa* : *brúpa* 'ts.' (Žel.), *brépa* 'ts.' (Rudnyčkyj l. c.), łemk. *brywa*, pl. *brywiy* 'ts.' (Stieber AJŁemk. m. 271), bojkow. *brusó n.* : *brúsa* pl. : *brúsa* : *brúsa* 'ts.' (Slav. Leks. 93), brus. *brwasó n.*, pl. *brwas* 'ts.'. ~

Por. głuź. *brjowka* 'supercilium'.

Z brus.: lit. dial. *birvė* 'brew' (LKŽod.).

Jedna z rzadkich zachowanych ie. nazw części ciała. Kontynuuje ie. *bhrū-* 'supercilium' z przejściem do tematów na -i-. Pierwotna postać *bry* zachowana zdaniem niektórych w ros. compositum *бело-бръ-цвѣ* 'płowy, jasnobłond, z bardzo jasnymi włosami, brwiami, rzęsami' (Vasmer REW I 72, inaczej Vaillant GC II 1, 273). Dokładne odpowiedniki: stind. *bhrū-h* f., acc. *bhrúvam* 'supercilium', ags. *brū* 'ts.', lit. *brūvis* 'ts.'. — Co do znaczenia 'wąski podwyższony pas ziemi' por. łac. *supercilium* 'brew' : 'wyżyna, szczyt; wyżyna spadzistej ścieżki; pagórek, kopiec, grobla'.

Schrijnen KZ L 144—6, Berneker SEW 91—2, Trautmann BSW 38, Vasmer REW I 124.

Zob. *obry -zve*, *ob-očje*.

R.L. — W.B. — F.S.

brykati 1. brykajo dial. zach. 'wydawać niski, burkliwy głos'

~ pol. dial. *brykać* 'fukać, burczeć na kogoś' (Karłowicz SGP: Łowickie i Poznańskie), 'mówić o kimś zarozumiale' (ib.: okolice Ropczyc), tu też może dawne w XVII w. *straszny szumem wichur bryka* (L.), czes. dial. *brykati* 'krzyżeć na kogoś' (Přfr. slov.). ~

Perfectivum: pol. dial. *bryknać* 'krzyknać, powstać na kogoś' (Maciejewski Chełm.-dobrz.), czes. dial. *bryknouti* : *bryknouti* 'krzyknać' (Přfr. slov.).

Por. rzeczownik dewerbalny: czes. dial. *bryk* 'krzyk, żart' (Přfr. slov.), sła. dial. *bryk* 'żart' (Kálal).

Dźwkn., do *brukati* 1. Najbliżej stoi lit. *brūkūoti* 'gruchać, o gołębiach'.
Košinek Studie 207—9. R.L. — W.B.

brykati 2. *brykajo* dial. pñ. 'zrywać się do biegu, biegać w podskokach; wierzgać' ~ pol. od XVI w. *brykać -kam* 'biegać w podskokach w różne strony, zrywać się nagle do biegu (głównie o zwierzętach); dokazywać', potoczne 'uciekać', myśliwskie 'zrywać się do lotu, o ptakach', przestarz. 'wierzgać', dawne 'szaleć (o żywiołach)', 'porywać się na kogoś, buntować się; pastwić się', dial. kasz. *brīkac* 'dokazywać, szaleć, o wole' (Lorentz PW);

ros. *брыкаты -като* 'biegać w podskokach, wierzgać', dial. *брыкаты -като* : *брыкаты -като* 'narowić się; biec; rozrzucać; żyć wesoło, beztrudno' (SRNG), ukr. *брыкати -като* 'biegać w podskokach, wierzgać; kaprysić, grymasić', prowinc. 'pozwalać sobie zbyt wiele' (Żel.), brus. *брыкаты -като* : *брыкаты -като* 'biegać w podskokach, wierzgać', u Nosoviča też 'skakać, szaleć (o kozie, krowie); kaprysić, grymasić w wyborze narzeczonego'. ~

Rzeczowniki dewerbalne: pol. dawne XVII—XVIII w. *bryk* 'niesforność, warcholenie, wyskok'; ros. dial. *брык* 'bieganie w podskokach, wierzganie' (Dal).

Por. interiekcje: pol. *bryk!* wyraża szybki ruch, nagły upadek; ros. *брык!* wyraża podskok, wierzgnięcie nogą, ukr. *брук!* 'ts.', brus. *брык!* wyraża gwałtowne uderzenie, nagle zniknięcie.

Dźwkn. Najprawdopodobniej do *brykati* 1. Rozwój znaczenia jak w *brukati* 2., *bykati* 2.

Berneker SEW I 93, Brückner SE 43, van Wijk IF XXVIII 127—8, Vasmer REW I 129. R.L. — W.B.

bryła : *brila* dial. pñ. 'nieforemny, duży kawał czegoś (np. ziemi, kamienia)' *bryła* : ~ pol. od XV w. *bryła* 'ciało stałe nieforemnego kształtu, gruda' (też dial.), w XVI w. z obniżeniem artykulacji przed *l* też *bręła* 'ts.', dłuż. *bryła* 'darniowa ruda żelazna; ruda', dial. *bręła* 'ts.', głuź. *bryła* 'ruda darniowa', czes. dial. moraw. *bryła* 'płaski kamień' (Bartoš DSM);

ukr. od XVII w. *брыла* 'gruda, głaz, bryła, duży kawał czegoś', dial. 'wielkie kamienie' (Polesse 218), 'płaski kamień' (Stieber AJLemk. VIII uzup. s. 10). ~

Por. ros. dial. *брыль -лѣ* 'pagórek, kępa; gruzel na drzewie w miejscu, gdzie był sęk' (SRNG).

brila : ~ pol. dial. śląskie *bręła* 'bryła; guz' (Zaręba Siołkowice), dłuż. *brila* 'ruda darniowa', czes. dawne i dial. *bręla* 'płaski kamień, płyta kamienna; kamieniste pole', u Jungmanna 'drobny kamień; minerał słoniniec', dial. *bręla* 'cienka płyta kamienna, płaski kamień' (Bartoš DSM, Horečka Frenštát), 'kamieniste pole' (Lamprecht Opava), sła. dial. wsch. *brila* 'wielki płaski kamień' (Kálal, Buffa Dlhá Lúka). ~

Por. ros. dial. *брыль* m. 'nierówność na bierwionie, miejsce, gdzie była gałąź' (SRNG).

Z pie. **bhrū-lā* : **bhri-lā* od pierwiastka **bher-* 'bić, rozbijać, łupać' (zob. Pokorny IEW 133—5). Rozwój znaczenia jak w niem. *Scholle* 'bryła' od pierwiastka **skel-* 'rozłupywać, rozszepać' (a więc pierwotnie 'coś rozłupanego, rozbitego', Kluge EW¹⁸ 675). — O nie należącym tu ros. dial. *брыла* 'warga' p. Trubačev Etimologija 1964, 9—10.

Śmieszek MPKJ IV 391—3, Sławski SE I 45. R.L. — W.B. — F.S.

brysati bryšo : *brysajo* 'obcierać, wycierać, ścierać'

~ połab. 3 sg. praes. *bráisē* 'skrobie (rybę)' (Lehr-Splawiński, Polański SE 50; Rost 151, Szydłowska-Ceglowa SFPS II 417 wyprowadzają z *brusiti*);

sł. *brisati brišem* 'wycierać, zacierać, ścierać', pot. 'bić, tłuc', *burja briše sneg* 'miota, rzuca', *nebo se briše* 'przejaśnia się' (Plet.), sch. *brisati brišem* 'wycierać, szorować; przekreślać, wykreślać; zmiatać (np. o wietrze); kosić, ścinać z nóg; ostro dać; szybko jeść', dial. 'zamiatać' (RSAN), już w XV w. *ōbrisati* 'otrzeć', scs. *съ-брысати -самъ* 'zeskrobać' (Supr.), bułg. dial. *brǐnaa -ucuu* 'obcierać, wycierać, ścierać' (Gerov, Mladenov BTR, BDial. III 42, 204, o zasięgu zob. BDA I m. 274, II m. 286), maced. *бруше* 'ścierać, wycierać';

rus.-os. *събрысати -самъ* 'otrzeć, zetrzeć', XIV w. *обрысати* 'oczyścić, zetrzeć'. ~ Iterativum do *brzsnōti*, o budowie zob. s. 46—7. R.L. — W.B.

bryzgati bryzgajo 'wydawać ostry dźwięk', 'pryskać, rozpryskiwać się, tryskać' (dial. też o świetle, stąd pol.-sła. 'świtać'), perf. *bryzgnōti bryzgnō*

~ pol. od XVIII w. *bryzgać -gam* 'pryskać, rozpryskiwać, rozpryskiwać się', dial. 'brykać, o koniu' (Karłowicz SGP; Kielce), *bryzgá* 'świta' (Dejna AGK m. 756, por. dial. wlkopol. *brysk* 'brzask, zorza poranna', p. jednak też *brēzga* 'świt', *brēzgati* 'świtać'), dłuż. *bryzgaś -gam* 'pryskać, tryskać; bić, o pulsie; rysować, np. po lodzie z towarzyszeniem ostrego dźwięku; dać, dmuchać; głośno śmiać się', czes. dial. wadaskie *brýzgat -žďžu* : *-žďám* 'babrać się, paprać się w czymś; paplać, pleść' (Bartoš DSM), sła. *brýzgat' -gam* 'wymyślać komuś, besztać; tryskać', dial. też 'pryskać błotem' (Kálal), *bryzgat' sa* 'paprać się' (Kálal), dial. *brizgac brizga še* 'świtać' (Buffa Dlhá Lúka);

sł. *brizgati brizgam* 'tryskać, pryskać, rozpryskiwać się', 'gwizdać przeraźliwie na palcach' (Plet.), sch. *brizgati -gām* 'tryskać, wytryskiwać, rozpryskiwać', dial. 'obficie wydzielać mleko przy dojeniu' (Vuk, RSAN), dawne (u Belostenca) i dial. też 'gwizdać' (RJAZ, RSAN), bułg. dial. *brǐzgam* 'rzucać się, rozlatywać się' (Gerov);

ros. *брѣзгать -згы -згеть* : *-згаю* 'chlapać, pryskać, chlustać; opryskiwać, spryskiwać, kropić; tryskać'. ~

Perf. *bryzgnōti*: ~ pol. *bryzgnąć -nę* : *bryzgnąć* 'prysnąć, rozpryskać', dial. też 'szybko pobiec, uciec, wyskoczyć, zerwać się' (Karłowicz SGP), skoro zaświtało i na dzień *bryzgnęło* 'zaczęło świtać' (ib.: Lubelskie), kasz. *roz-bryzgnęła*, *roz-bryzgnęła*, *roz-bryzgnęła* 'rozmiękła, o ziemi, drodze' (AJK VI m. 294, cz. II 189—90), dłuż. *bryzgnąć -nu* 'prysnąć, trysnąć; uderzyć, o pulsie; zaskrzypieć, o ostrych narzędziach', sła. *bryzgnūt' -nem* : *bryzgnūt' -nem* (Kálal) perf. do *brýzgat'*;

sł. *brizgnūti brizgnem* 'trysnąć, prysnąć; gwizdnąć przeraźliwie', sch. *briznuti briznēm* : *briznuti briznēm* 'trysnąć', dial. 'palnąć, uderzyć' (RSAN), *briznuti plakati*, *briznuti u plač* 'wybuchnąć płaczem', bułg. dial. *brǐzna* 'prysnąć, trysnąć, skropić' (BER I 83);

ros. *брѣзнуть -ну* 'prysnąć, chlapać; trysnąć, bluznąć', dial. 'uderzyć', *брѣзнуть -гну* 'prysnąć, trysnąć; nagle uciec' (SRNG), ukr. *брѣзнути* perf. do *брѣзкати*, dial. też 'wpaść (do wody); uderzyć' (Hrinčenko), *смѣхом брѣзнути* 'wybuchnąć śmiechem' (Smal-Stočkyj SI V 18). ~

Z bezdźwięczną grupą *-sk-*: pol. dial. małopol. *bryskac* 'pozwalać sobie z kimś na niewłaściwe żarty', *bryśkać* 'chodzić, biegać' (Karłowicz SGP),

dłuż. *bryskas -kam* 'parzyć się, coire, o świniach' (co do znaczenia por. *běgati se*), czes. dial. pñ. *brejskat* 'pryskać';

bułg. dial. *brúckam* 'rzucać' (BDial. V 158), w Rodopach *brúca* 'tryska' (Gerov Dop.);

ros. dial. *brúckaty -kaio -kaeuy* 'odpędzać kota' (SRNG), ukr. *brúckaty -kaio* 'pryskać, rozpryskiwać się', dial. poleskie *brúckaty brúuuy* : *brúckaje* 'pryskać, o ziarnie; lżyć, wymyślać' (Leks. Polesja 22), brus. dial. *brúckay* 'kropić, pryskać' (Nosovič).

Perf. *brysknoti*: ~ pol. dial. małop. *brysnąć* 'machnąć, palnąć; przeskoczyć', dłuż. dawne u Chojnana *brysnuś* 'sparzyć się, o świniach', bułg. *brúca* 'trysnąć', dial. *brúckam* 'rzucić' (BDial. V 158), ros. dial. *brúcknyty -ny -ney* 'odpędzić kota; uciec' (SRNG). ~

Por. sch. dial. *brizati -zám = brizgati* 'tryskać' (RSAN).

Dźwkn., zob. *brúzgati* : *bruzgati*. Oboczność wokalizmu pierwiastka -u- : -y- jak w *brukati* : *brykati*. Najbliższe odpowiedniki w bałt.: łot. *brūzgāt, brūzgāt, brūzāt, brūzēt* 'tryskać (wodą)', 'parskać', *brūzgalēt* 'pryskać', 'parskać', *bruzdēt* 'warzeć, brzęczeć, terkotać', lit. *brūzgauti* 'gwizdać, wyć; paplać', *bruzgēti* 'mamrotać; szeleścić' (LKŽod.). Zestawiano też z średniem. *prūsten* 'parskać, prychać' (zob. *pryskati*).

Vasmer REW I 129, Machek ES² 71, Sławski SE I 45, Pokorny IEW 171—2, Fraenkel LEW 57, Skok ER I 212. — Por. *bręzgati*.

R.L. — W.B. — F.S.

bryzgnōti: zob. *bryzgati*

bryzga *bryzga* 'cząsteczki cieczy, błota rozpryskujące się np. od uderzenia'

~ pol. *bryzg -gu*, zwykle pl. *bryzgi* 'cząsteczki wody, błota rozpryskujące się od uderzenia, podmuchu wiatru', stdłuż. (Ps. Wolf.) *bryzg -ga* 'zgiełk, wrzawa, das Getümmel', sła. rzadkie *bryzg -gu* 'tryśnięcie, prysnięcie cieczy';

sł. *brizg -ga* 'mocny strumień tryskającej cieczy' (SSKJ), sch. *brizak -zga* 'cząsteczki cieczy, która wytrysnęła, strumień, strużka', przestarz. 'piana na falach' (RSAN);

ros. *brúzzu* pl. 'krople płynu, drobne cząstki rozpryskujące się, rozlatujące się w różne strony, odpryski (też o promieniach światła)', *brúzz -za* 'lepsze, cięższe ziarno wybierane na siew; narzędzie, przedmiot, którym się pryska (np. kropidelko do spryskiwania bielizny)', ukr. dial. *brúzk* : *brúzok* 'tryskający strumyk wody, wytrysk wody; plama, np. błota' (Żel.), brus. dial. *brúzok -zky* 'lepsze ziarno najdalej przy wianiu odlatujące', 'bardzo drobny deszcz' (Nosovič). ~

Por. 1. pol. dial. kasz. *bręzga* 'słota' (Sychta SK), ukr. *brúzka* (już w XVIII w., Tymčenko), częściej pl. *brúzku* 'krople płynu rozpryskujące się, odpryski', brus. dial. *brúzka -ku* 'rozprysnięte krople cieczy; drobne cząstki czegoś' (Nosovič);

2. pol. dial. kasz. *brężga* 'błoto na drogach' (Sychta SK).

Deverbativum od *bryzgati*, o budowie zob. s. 58—9. Por. łot. *brūzga* 'ten, kto parska, prycha', *brūzgas* 'bąble na wodzie powstające w czasie deszczu'.

R.L.

bryzgać f. dial. zach. 'wyprysk na ciełe, pryszcz, bąbel'

~ pol. dial. *bryzgiel* 'pryszcz, krosta' (Karlłowicz SGP, SW bez lokalizacji), dłuż. *bryzgele* f. pl. 'tętnice, arterie', dial. 'pęcherzyki, bąble po ukłuciu komara'. ~

Por. zdające się wskazywać na *bryžděls*: stczes. niepewne *bryžděl* (Gebauer Sl.), u Jungmanna *břižděl* f. 'cienka zupa, lura; kałuża', czes. przestarz. *brýžd'ala* : *břižd'ala* 'lura'.

Tu może też pol. dial. kasz. *brlězlěna* 'masło rzadkie, źle wyrobione' (Sychta SK). Natomiast sch. dial. *břiždalina* 'słabe źródło; podmokły grunt' pochodzi od verbum *břiždati* 'słabo przepuszczać płyn'.

Od *bryzgati*, o suf. *-als* zob. s. 112.

R.L. — W.B.

bryždžati *bryždžo* (może i *bryždžiti bryždžo*) = **bryzgati**

~ pol. dial. *bryzdzy się* 'błyszczy się' (Karłowicz SGP: Lubelskie), 'zaczyna świtać' (Dejna AGK m. 756), *bryzgy se* : *bryzgy se* 'dnieje, świta' (Zareba Siołkowice), kasz. *brōžżec břižžą* 'smażyć, gotować niedbale' (Lorentz PW);

śle. *břiždžati -dīm* 'tryskać', sch. dial. *břiždati -dīm* 'tryskać, o płynach; słabo przepuszczać płyn', 'pęcznieć, pękać od grubości' (RSAN), 'siec, ciąć, o wietrze' (RJAZ), *břižditi -dīm* 'plakać głośno, narzekać, plorare' (Vuk: Srem; może z *bryzgěti > *bryždati*, zob. RJAZ I 657, Skok ER I 212), bułg. dial. *бръжда -дуу* 'cicho i powoli wypływać, płynąć' (Gerov). ~

Z grupą *-sk-*: pol. dial. kasz.-sli. *břaskac břišćą* 'zaparzać, parzyć' (Lorentz PW), stczes. XV w. *břišćěti břišti* 'tryskać, wypływać' (Gebauer Sl.); z wtórnym wokalizmem *-i-*: pol. dial. *brzyždžyć* 'deptać' (Karłowicz SGP: Podhale), kasz. *brōžżec břižžą* 'smażyć, prażyć' (Lorentz PW).

Por. sch. dial. *břiždeti -dīm* 'tryskać' (RSAN).

Do *bryzgati*, o budowie zob. s. 55—6.

R.L. — W.B.

bryždžiti zob. **bryždžati**

brědnōti *brědnō* dial. pln. 'iść grzęznąć, iść z trudem przez wodę lub teren błotnisty'.

~ pol. od XVI w. *brnąć brnę* 'iść zapadając się, poruszać się z trudem po terenie np. bagnistym, piaszczystym, przez wodę' (też dial., np. Nitsch DPŚ, Tomaszewski GL), 'dążyć do czegoś z uporem, bezwzględnie, na oślep', w XV w. tylko z prefiksem *prze-brnąć*: *przebrněł jsem* 'przekroczyłem, przeszedłem w bród', dial. kasz. *brnąć* 3 sg. *brně* : *brnę* : *brně* 'iść zapadając się', *słōnce brně* 'słońce przedziera się przez chmury' (Lorentz PW), sła. *brđnut* *brđnem* 'iść zapadając się';

rus.-cs. при-бръде aor. 'przyszedł w bród, brodząc, przebrnął'. ~

Por. z wokalizmem pierwiastka *-e-* (zapewne przez analogię do *bresti bredo*) czes. *břednouti břednu* 'tając, rzednąć, rozpuszczać się', arch. 'brodzić'.

Do *bresti brědō* : *brěsti bredo*, o budowie zob. s. 44—5. R.L. — W.B.

brněti 1. *brněo* 'wydawać dźwięk, dźwięczeć', zwłaszcza 'brzęczeć, o owadach'

~ stpol. XV w., wyjątkowo jeszcze w XVI w. *brzněć brnię* 'rozlegać się, dawać się słyszeć, wydawać dźwięk', dial. śląskie *brněć brni* 'dźwięczeć, rozlegać się; mruzczeć; brzęczeć, o owadach' (Karłowicz SGP, Nitsch DPŚ, Steuer Sulków), kasz.-sli. *břněc břiňą* 'brzęczeć, o owadach' (Lorentz PW), od XV w. z wtórnym *-m-* (w XV w. 2 razy, w XVI w. już 191 razy) *brzmięć* 'dźwięczeć, sonare', od XVI w. 'mieć rozgłos, słynąć', dial. śląskie 'grać, rozlegać się, o dzwonach, muzyce' (Zareba Siołkowice, Olesch Sankt Annaberg), kasz. *brněc* : *břněc břiňi* : *břěňac břiňi* 'brzęczeć, szumieć' (Sychta SK), stczes. *brněti brňu* 'brzęczeć, dźwięczeć', dial. 'brzęczeć, o owadach; mruzczeć, burczeć' (Bartoš DSM, Svěrák Karlovice), łaskie *brnět* 'trząś się', dziś w języku liter. przede wszystkim w zwrotach *hlava mi brni*, *uši*

brni 'szumi, huczy w głowie, w uszach', *loket brni* 'cierpnie, drętwieje' (w tych znaczeniach też dial., np. Bartoś DSM, Lamprecht Opava), sła. *brňat* : *brniet* 'brniem' 'dźwięczeć; cierpnąć; drzeć', *hlava brni*, *uši brnia* 'szumi, huczy w głowie, w uszach', dial. *brniet* : *brnet* 'brzęczeć, dźwięczeć';

sła. *brněti brním* 'brzęczeć', bułg. dial. *брѣнна -неи* 'brzęczeć, o owadach' (Gerov);

ros. dial. zach. *бренѣть -нѣтъ* 'wydawać dźwięki, dzwonić, brzęczeć' (Dal, SRNG), ukr. *брунѣти брунѣю брунѣиу* 'dźwięczeć, np. o strunach; brzęczeć, o owadach; szemrać, o wodzie', dial. *бренѣти брѣнѣю брѣнѣиу* 'ts.', też z wtórnym *-m* *брумѣти* 'huczeć, grzmieć' (Żel.), dawne XVII—XVIII w. *брумѣти* : *брумѣти* 'wydawać dźwięk, dźwięczeć, rozlegać się' (Tymčenko; chyba pod wpływem pol.). ~

Por. 1. sch. dial. *brěniti -nīm* 'brzęczeć, bzykać, o musze', *brěčati -čīm* : *brěčati -cām* 'brzęczeć, o owadach' (RSAN);

2. perf. sli. *brņoc* 'zabrzęczeć' (Lorentz PW).

Dźwkn., por. interi. wyrażające brzęczenie owadów, dźwięk instrumentów muzycznych: bułg. *брън!* *бръм!*, ros. dial. *брынь!* (SRNG), ukr. *брунь!*, brus. *брун-брун!* (Nosovič). W ścisłym związku z *brěčati*. Tego samego typu bliskie głosowo, ale niezależne genetycznie: stwniem. *bremam* 'mruczeć, brzęczeć, brzmieć, huczeć', łac. *fremō* 'głucho brzmieć, chrzęścić, brzęczeć, mruczeć, rzeć, zgrzytać', gr. *βρέμω* 'ryczeć, huczeć; dźwięczeć; krzyczeć; szemrać, zawodzić; rozbrzmiewać', stind. *bhramarā-* 'pszczoła'. — Zwykle przyjmowano oboczną postać *brměti*, której istnienia materiał słow. jednak nie potwierdza (przeciwko niej już Brückner SE 45). Historia pol. *brzmieć* wyraźnie wskazuje na wtórność tej postaci (upodobnienie *b-n* > *b-m*, por. *borna*, *pěsnь*).

Meillet RS II 65—6, Sławski SE I 46, Otrębski PorJ 1962, 20—2, Mayrhofer KEWA II 528—9, Pokorny IEW 142—3, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 3, 184—6. R.L. — W.B. — F.S.

brněti 2. *brnětjo* dial. pln. 'pęcznieć, puchnąć, obrzmiewać'

~ pol. od XVII w. *brzmieć brzmi* (o wtórnym *-m* zob. *brněti* 1.) 'puchnąć, pęcznieć', dawne XVIII w. też *brzmieć brzmięje* 'ts.' (L.), dial. *nabrņęty* 'nabrzękły, obrzmiął' (Karłowicz SGP), śląskie *brnāńc brńc* 'puchnąć, pęcznieć' (Olesch Sankt Annaberg), czes. dial. laskie *nabrňet* 'napuchnąć, obrzęknąć' (Bartoś DSM), sła. dial. wsch. *nabrińec nabrińeje* 'ts.' (Buffa Dlhá Lúka);

ros. dial. *бренѣть -нѣтъ* 'puchnąć, obrzmiewać; dojrzewać, napęlniać się, rumienić się' (SRNG), ukr. *брунѣти* : *бренѣти* 'pęcznieć, obrzmiewać; dojrzewać' (Żel.), brus. *брунѣць* 'puchnąć, obrzękać'. ~

Do *brněti* 1. O rozwoju znaczenia zob. *brņznati*. Por. lit. *brĩnkti brĩnksta* 'pęcznieć' (LKŽod.). W.B.

brněti 3. *brňo* 'być jasnym, błyszczącym'

~ sła. dial. *brn(i)et* : *brn(i)et* 'sa' 'ciemnieć, czernieć' (Kálal);

ros. dial. *бренѣть* 'siwieć, bieleć; mienić się, migotać' (: *бренѣть -нѣтъ* 'puchnąć, obrzmiewać, dojrzewać, napęlniać się, rumienić się' Dal, SRNG), ukr. *брунѣти брунѣю брунѣиу* 'wyróżniać się jaskrawą barwą (zwłaszcza czerwona) przy kwitnięciu, dojrzewaniu, o kwiatach, owocach; błyszczeć, lśnić', dial. *бренѣти -нѣтъ -нѣиу* 'błyszczeć, o rosie' (Hrinčenko), 'płowieć, dojrzewać; siwieć' (Żel.). ~

Por. wtórne nomina powstałe na gruncie poszczególnych języków słow.:

1. czes. dial. *brňo -ně* 'wół brązowawy, o sierści podpalanej', sła. *brna* 'określenie zwierząt domowych z ciemną, brązową sierścią'; sch. dial. *brnja*

'biała plama na sierści zwierzęcia; pączek drzewa owocowego', *brnja* : *brnja* 'zwierzę z białą plamą';

2. czes. dial. *brňavý* 'brązowawy, białawy', sła. *brnavý* : *brňavý* 'ciemno-brązowy', *brnastý* 'rudy'; sła. *brnit*, *brnjav*, *brnjast*, *brnjat* 'pełny, o kłosach'.

Verbum stanu do *bronz* : *brunz*, o budowie i wokalizmie zob. s. 55—6.

R.L. — W.B.

brskěl'ъ zob. **brskl'anъ**

brskl'anъ : **brsk'anъ** 'krzew bluszcz, *Hedera helix*' (może też **brskěl'ъ** : **brskl'ъ**)

~ stpol. w XV w. *brzeszczan*, *brzecztan*, *brzestan*, *brzostan*, w XVI w. *brzestán*, u Kn. *brzeszczan*, *brzestan* ('bluszcz wijący się po ziemi, *Hedera terrestris*'), stduż. XVII w. *barstran* : *barstron*, czes. *brěčt'an*, stczes. *brěčtan*, *brěštan*, sła. *brečtan*;

sła. *bršlján*, dial. też *bršlĕn*, *bršlĕn*, *brselj* -*slja*, *bršĕčl* m. (por. należące tu także czes. *brěčl* m. 'barwinek, Vinca', sła. dial. *brčial* 'ta.', Macek ČSR 183), *bršĕek* -*šĕka* (te ostatnie postacie wskazują chyba na pierwotne *brsk'ъ*, *brskěl'ъ*, *brskl'ъ*), sch. *bršljan* od XVII w. (adi. *bršljanov* od XV w.), dial. też *bršljen*, *bršljĕn*, *bršljika*; dawne i dial. *brštan* od XVI w. : *bršten* (z wtórnym drugim -r- : *brštran*, *berštran* XVI—XVII w., por. też dial. *brštan*, *bršta*), *bršćan* (*baršćan*), *brštan* (*brštran*, *breštran*), kajk. *bršćan* (Fancev AsIPh XXIX 379), bułg. *брѣшлян*, dial. *брѣчлян*, *брѣшлен*, *брѣчлен*, *брѣшлян*; z metatezą: *брѣшнел*, *брѣшнел*, *брѣшнел*, *брѣшнел*', por. też dial. *брѣшел* (**brsk-kěl'ъ*, por. wyżej postacie sła.), maced. *брѣшлян*, *брѣшлен*, dial. *брѣчлен* (Kukuš), *брѣшлен* (Debr), z metatezą *bršćnal*, *bršćnĕl* (Małeckii SW). ~

W wsch.słow. zachowane tylko szczątkowo: ros. (*березка*) *берестен* 'powój', ukr. *борожанник*, *берестан*, *броветан* '*Hedera helix*' (Makowiecki Sł. bot. 174).

Pożyczki z pld.słow.: ngr. *μρούσλιανη*, *μρούσλου* '*Hedera helix*', węg. *boroszlán* od r. 1801 'wawrzynek wilcze łyczo, *Daphne mezereum*', rum. *boroslean* '*Hedera helix*'.

Nie jest wykluczone, że należy tu silnie przekształcona drogą etymologii ludowej (adideacja do *berstz*, *berza*, *versz*, *brusznica*, *dernz*, *klenz*) pln.słow. nazwa 'trzmieliny, *Evonymus*' krzewu pod pewnymi względami przypominającego bluszcz (obie rośliny mogą być roślinami pnącymi, obie trujące; owoce obu są podobne, zob. jednak *čtmeľ*):

stpol. XV—XVI w. *przmiel*, *trzmiel*, *przmielina*, dziś *trzmielina*, czes. *bršlen*, dial. moraw. *bršlen* (Jungmann), stczes. XIV w. *bršniel*, sła. *bršten*, dawne *bršlen*;

ros. *бересклѣт*, u Dala też *бересклѣд*, *вересклѣд*, *бересклен*, *бересдрѣнь*, *мересклѣт*; wg SRNG dial. *брусклѣт*, *брусклѣн*, *бруслѣн*, *брусліна*, *брусыліна*, *бруснічник*, *бруснічнина*, *брусмѣль*; ukr. *бересклѣт*, *брусліна*, dial. też *бересклѣн*, *бересклѣн*, *бруселіна*, *бруслѣвина*, *бруслѣнина*, *брусніна*, u Makowieckiego Sł. bot. 148 też *брусмѣль*; brus. *брызгаліна* (por. także zapożyczone chyba z brus. pol. prowinc. wsch. *bryzdzelina*, *bryzgulina*, SWil); *берс*-postaci wsch. może kontynuować pierwotne *brsk-* (por. z pld.słow. sch. dawne u Mikalji XVII w. *berštran*, u Vrančicia XVI w. *barštran* '*Hedera helix*'). — Także i postać *brus-* znajdujemy w pld.słow.: bułg. dial. *брѣшлен* '*Hedera helix*'.

Za możliwością pomieszczenia nazw obu krzewów przemawia sch. dial. kajk. *bršljenka* '*Evonymus europaeus*': *bršljan*, *bršljen* '*Hedera helix*' (RJAZ I 683, Simonović Bot. Reč. 194).

Rekonstrukcja prapostaci i etymologia niepewne. Formy stduż. wskazywałyby na *bręsk-, zapewne jednak wtórne z bręsk-. Podstawę tworzą zaginione wyrazy *bręskъ, *bręsk'ь. Mało prawdopodobny związek z bręstъ : bręstъ 'pączek rośliny; młode pędy rośliny' (por. sła. dial. brosk). Zwykle oddziela się nazwy roślin 'Hedera' i 'Evonymus'. Machek ČSR 153 rekonstruował *bręščь 'Hedera' nawiązując do niejasnego etymologicznie łac. *bruscus* 'dziki mirt'. Sadnik — Aitzetmüller VWSS 3, 149—50 nawiązują koniec końcem do *bher- 'błyszczyć' (od połysku liści), łącząc z berka 'Sorbus torminalis'.

Nazwę rośliny Evonymus czes. *brsten* Machek ČSR 141—2, NŘ XXXIV 89—92 łączył z psł. *pręslenz* (podstawą nazwy miałoby być podobieństwo owocu z szypułką do wrzeciona z przęślikiem).

Miklosich EW 21.

K.H. — F.S.

bręskl'ъ zob. bręskl'anъ

bręsk'anъ zob. bręskl'anъ

bręsti zob. bresti

bręzgnōti 1. bręzgnō ptn. 'kisnąć, zaczynać kisnąć'

~ sła. *bręznūt* 'kisnąć, zaczynać kisnąć (o mleku)', dial. też *bręnut* 'ts.' (Kálal). ~

Poza tym tylko z pref.: sła. *nabręznūt* 'zacząć kisnąć, nadkwaśnić (o mleku); obrzmieć, napełnić się sokami (zwykle o roślinach)' (co do rozwoju znaczeniowego por. niżej ukr. *обрéскнути*), rus.-cs. XI w. partic. praet. act. *обрэзгъшь* 'skwaśniały' (Srezn.).

Na tym oparty derywat *bręzglъ* 'kwaśniejący, zaczynający kwaśnić': czes. dial. moraw. *bręglý* 'kwaśniejący, zaczynający kwaśnić, o mleku' (Bartoš DSM), poza tym tylko z pref.: pol. dial. *obręzły* 'który dostał obrzazgu, przykrego posmaku' (SW s. v. *obręzgly*), czes. dial. moraw. *nabręglý* 'nadkwaśniały, zaczynający kwaśnić (o mleku)' (Bartoš l. c.), sła. *nabręzly* 'obrzmiały, przepełniony sokami (zwykle o roślinach)', 'nadkwaszony, zaczynający kwaśnić (o mleku)', u Kálala *nabręz(g)ly*, *nabręzly* 'ts.'

Por.: 1. niewątpliwie wtórne sła. *zbręgat' sa* 'skwaśnić, o mleku, żętycy' (Kálal), bułg. dial. *брэждѹ* 'piecze w gardle';

2. paralelnie zbudowane oparte na *bręzgati*: pol. tylko w SW bez dokumentacji *obręzgnąć* : *obręzgnąć* 'dostać obrzazgu, przykrego posmaku', strus. XV w. partic. praet. act. *нваса обрэзгъшаго* 'skwaśniałego', ros. dial. *обрéснуть* 'skisnąć, skwaśnić (o mleku)' (Dal); z innymi pref.: ukr. prowinc. *набрéснути* 'nadkwaśnić, nadpsuć się (o mleku)', *прубрэскнути*, *збрéскнути* 'ts.' (Żel.), tu zapewne także należy *обрéскнути* 'nabrzmieć, napełnić' (ib.). Na tym oparte sprowadzające się do *-bręzglъ* : *-bręsklъ* 'skwaśniały, o nieprzyjemnym smaku'; pol. notowane tylko w SW *obręzgly* : *obręzgly* 'który dostał obrzazgu', ukr. dial. *брéзгле молоко* 'mleko, które zaczęło się kwaśnić' (Slav. Leks. 11), *набрéзглий* 'nadkwaśniały, o mleku' (Żel., stąd u Hrinč.), *збрéсклий* 'ts.' (Żel.), czes. adv. *nabrěskle* 'zgorzkniale, kwaśno', por. też ros. *брэзгаивый* 'brzydzący się; wyrażający obrzydzenie; budzący obrzydzenie'; ukr. dial. *набрéсклий*, *набрéсклий* 'nabrzmiały, obrzmiały' (URS).

Do *bręzgati* : *bręskati*, o budowie zob. s. 44—5 (o wokalizmie tych formacji R.L.

bręzgnōti 2. zob. bręzgati 1.

bruchačъ dial. pln. 'człowiek o dużym brzuchu'

~ pol. od XV w. *brzuchacz*, dłuż. *bruchac*, głuż. *brjuchač*, czes. *břicháč* już u Husa (Novák SIHus), dial. np. moraw. i laskie *břucháč*, śl. *brucháč*; ros. dial. *брюхачъ* (Dal; w SENG nie notowane), ukr. dial. *брюхачъ* (Rudnyckij ED 226), brus. *брыхачъ -а*. ~

Derywat od *brucho*: *brucha*, o suf. *-áčъ* zob. s. 102. R.L. — T.Sz.

bruchata zob. **bruchatz**

bruchatz dial. pln. 'mający duży brzuch, o dużym brzuchu', **bruchata** 'brzezienna'

~ pol. od XVI w. *brzechaty* (w XVI w. też 'tłusty, otyły', dial. także 'pekaty, np. o stogu siana', już w XVI w. przen. 'pekaty'), dłuż. *bruchaty*, głuż. *brjuchaty*, czes. *břichatý* już u Husa (Novák SIHus), śl. *bruchatý*; strus. *брюкаты*, ros. *брюхатый* (: *брюхатый*), ukr. *брюхатий*, dial. *брыхатий* (Hrinč., Rudnyckij ED 226) już w XVIII w., brus. *брыхаты*. ~

Subst. adi. *bruchata*: stpol. XVI w. *bruchata kłacz* 'żrebna' (L. z Cresc.), ros. u Dala *брюхатая* 'brzezienna'.

Derywat od *brucho*: *brucha* z suf. *-atъ*. R.L.

bruchnoti dial. śle.-ros. 'puchnąć, wzdymać się, obrzękać'

~ śle. dial. *o-brúhniti* (Styria), *za-brúhniti* (Kraina) 'nabrzemieć, obrzęknąć'; ros. dial. *брюхнутъ(ся)* 'moknąć, wilgnąć; wzdymać się, puchnąć, obrzękać'. ~

Onomat. od pierwiastka tego samego co *brucha*, *brucho*. Budowa jak np. w *puch-noti*, *bręk-noti*.

Šuman ASlPh XXX 301—2, Kořinek Studie 209. R.L.

brucho dial. pln. 'venter, uterus' = **brucha**

~ W tym samym znaczeniu: pol. *brucho* od XV w. (stpol. i dial. także 'żołądek'), dłuż. *brucho*, czes. od XIV w. *břicho* (też przen. 'wypukłość np. naczyń'), stczes. XIV w. również *brucho*, śl. *brucho* (też 'rzecz lub część czegoś podobna do brzucha');

strus. *брюхо*, ros. *брюхо* (lud. też 'wypukłość, garb, wzniesienie', 'brzeziennosc; wewnętrzności', SRNG), ukr. dial. *брюхо* (Hrinč.), brus. pot. *брыха* n. ~

Zob. *brucha*; co do różnicy rodzaju por. *gozo*: *gozъ*, *udo*: *udzъ*.

brucha *brucha* dial. pln. 'część tułowia poniżej klatki piersiowej, venter, uterus'

~ W powyższym znaczeniu: ~ pol. od XIV w. *bruch* (przen. 'pekatość, wypukłość np. naczyń' już u Kn.; stpol. od XVI w., dziś dial. też 'żołądek'; 'obzartuch, żarłok'), dłuż. *bruch*, głuż. *brjuch*: *bruch*, stczes. XIV w. *bruch* (też dial.), dziś *břich* (także przen. 'wypukłość np. naczyń'), śl. dial. *bruch* (Kálal);

strus. *брюхъ*, ukr. dial. łemk. *brix*: *brux*: *brux* (Stieber AJLemk. m. 257). ~

Wyraz oparty na pie. onomatopiecznym pierwiastku **bhreu-s-* 'pęcznić, obrzmiewać' (por. analogiczną genezę niem. *Bauch* 'brzuch', psł. dial. *ba-chorъ*). Najbliższe odpowiedniki ie.: cymr. *bru* m. 'venter, uterus' (**bhreuso-*, dokładny odpowiednik!), stisl. *bridsk* 'chrząstka', śrwniem. *brüsche* 'guz, Beule', niem. *Brausche* 'ts.'. — Mało prawdopodobny pogląd Kořinka Studie 209, który — w oparciu o słow. formy z twardym *r* (zapewne wtórnie stwardniałe) — uważa *brucha* za kontynuację ie. **bhrūs-* z wtórną palatalizacją ekspresywną.

Iljinskij AslPh XXIX 487, Osten-Sacken IF XXVIII 142—4, Pokorny IEW 170—1. — Lekov SO XII 139—40 starał się dać nawiązania bułg., zob. jednak BER 81, 84.

Zob. *brúcho*; *brúchnoti*.

R.L.

brústz : **brústy** *brústce* dial. zach. 'łydka'

W powyższym znaczeniu:

brústz: ~ pol. dial. *brzust* : *brzus* (z uproszczeniem grupy spółgłoskowej). ~ *brústy*: ~ pol. dial. (wyjątkowe, z okolic Bochni) *brzustwa*; geografia polskich nazw łydki opartych na pierwiastkach *bruch-*, *brust-* wyraźnie nawiązuje do obszaru łżyckiego (Wielkopolska, ptn. Śląsk, zach. i śr. Podkarpacie; zob. Zierhoffer Studia 21—2, 29): stgłuż. XVIII w. *bristwa* : *bristwja*, dial. pld.-wsch. *bristej -stwie* i ze zmianą rodzaju pod wpływem *brjuśco* — głuż. (też dial.) *bristwo* : *bristwojo*. ~

O strus. *броушны* 'część ciała' p. Trubačev Etim. 1972, 32—3.

Ten sam pierwiastek, co *brúcho* : *bruchz* (zob.). Budowa jak w należącym do tej samej rodziny *brastz* : *brasta* (zob.), por. też inną psł. nazwę łydki — *lystz* : *lysto*. Co do postaci *brústy -ce* por. pol. dial. *lystwa* (też już ie. *bry brwe*). Pierwotne znaczenie 'wypukła część, wybrzuszenie, np. nogi'; w tym samym znaczeniu 'łydka' zob. regularne deminutiva do *brúcho* (*bruchz*) : *brúšce*, *brúšsko* (*brúšce*, *brúšsko*).

Šewe Studia Lehr-Splawiński 499—501.

R.L. — F.S.

brústy zob. **brústz**

brúst'e : **brústz** m. dial. zach. 'wypukła, wybrzuszona część jakiegoś przedmiotu, brzusic; łydka'

brúst'e: ~ pol. dial. *brzuszcze* : *brzusczo* 'łydka', dawne *brzuszcza* (pl.) *palców* 'opuszki, brzuśce palców', dłuż. (dialekt pograniczny) *brušco* 'łydka', głuż. dial. (ptn.) *brjuśco* : *brišco* 'ts.'. ~

brúst'z: ~ pol. dial. *brzuszc*, *brzusc* (por. AJPP m. 252) 'łydka', stpol. XVI w. 'opuszka, brzusic palca', czes. dawne (np. u Jungmanna) dem. na *-ěc*: *brišěc -ce* 'ts.'. ~

Od pierwotnego *brústz* ze strukturalnym suf. *-je* : *-jz*.

R.L.

brústz zob. **brúst'e**

brúšce dial. zach. 'wypukła, wybrzuszona część jakiegoś przedmiotu, brzusic'

~ pol. dial. *brzusec* 'łydka' (Szymczak Domaniewek), stczes. *brišce* 'wypukła część jakiegoś przedmiotu, np. opuszka palca'. ~

Por. też pol. dawne od XVI w. *brzuszec* 'opuszka, brzusic palca' (dziś też dial.), *brzusiec* 'wypukła, najgrubsza część, wybrzuszenie jakiegoś przedmiotu, naczynia, narzędzia, palca' (postać wtórna, w wyniku fonetycznych przekształceń pierwotnego *brzuszec*), dial. *brzuszec* : *brzusiec* : *brzuśc* 'łydka' (o geografii tych form zob. Zierhoffer Studia 29).

Pierwotne dem. z suf. *-ce* do *brúcho*.

Zob. *brúšsko*, *brústz* : *brústy*.

R.L.

brúšsko : **brúšsko** dial. ptn. dem. do *brúcho* : *bruchz*, 'najgrubsza część, zgrubienie, np. nogi, palca'

brúšsko: ~ pol. dial. *brzuszo* 'dem.', zach.wkp. 'łydka', dłuż. *bruško* 'dem.; łydka', głuż. *brjuško* 'dem.', czes. *briško* 'dem.; brzusic palca, dłoni (też dial., np. chodzkie)', śl. *bruško* 'dem.; brzusic, opuszka palca';

ros. *брюшко* 'dem.; odwłok', dial. *брюшко* : *брюшко* też 'łydka; brzusiec palca; spodnia strona liścia' (SRNG), brus. *брушка* 'dem.'. ~ *bruško*; ~ pol. *brzuszek* 'dem.' od XVI w., dial. zach.wkp. 'łydka', dłuż. *brúšk* 'dem.', stduż. też 'żołądek' (u Jakubicy), czes. *bríšek* 'dem.; brzusiec np. palca'. ~

Dem. do *brúcho* : *brúcha* z suf. *-sko* : *-ška*. Znaczenie 'wypukła część, wybrzuszenie czegoś; łydka' wtórne, w wyniku leksykalizacji pierwotnych dem. (por. częste w językach romańskich oznaczanie łydki jako 'brzucha nogi').

Šewe *Studia Lehr-Splawinski* 499—500, Zierhoffer *Studia* 21—2, 29.

Zob. *brúšce*, *brúste* : *brústy*, *brúš'e* : *brúst'ě*.

R.L.

brúškъ zob. **brúško**

brúzgati *brúzgajo* : **bruzgati** *bruzgajo* : **bruzdati** *bruzdajo* 'pluskać, chlapać, pryskać, tryskać', o różnych dźwiękach, np. 'mamrotać, pomrukiwać, mruzczyć', perf. **bruzgnōti** *bruzgnō* : **bruzgnōti** *bruzgnō*

brúzgati: ~ ros. dial. *брюзгать* *-згать* 'pomrukiwać, gderać'. ~

Por. sł. *brljúzgati* *-zgam* 'pluskać, chlapać; policzkować';

deverbatiwa: sł. *brjúzga* 'śnieg topniejący na drodze' : *brljúzga* 'topniejący śnieg z błotem', dial. 'rzadkie błoto' (Tominec Črni vrh), 'dziecko grzebiące, ciapające po talerzu', 'uderzenie w twarz' (Plet.); ros. *брюзга* 'zrzęda', dial. 'plaksa, często płaczące dziecko' (SRNG).

Perfectivum *bruzgnōti*: ~ ros. *брюзнуться* *-ну* *-нешь* 'tyć, stawać się otyłym, nalanym, puchnąć', dial. *брюзнуть* *-ну* *-нешь* 'plakać' (SRNG), ukr. *брюзнути* *-ну* *-неш* 'puchnąć, obrzmiewać; stawać się zwioteczalym' (URS, Rudnyčkyj ED 225). ~

Por. sł. *brljúzniti* *-nem* 'prysnąć, bryznąć' (SSKJ), *brljúzniti* : *brljúzniti* *brljúznem* 'uderzyć w twarz' (Plet., Tominec Črni vrh).

bruzgati: ~ czes. dial. waleśkie *brúzgat sa* 'babrać się w czymś', moraw. 'brodzić' (Kott Dod. DSM, Malina Mistřice). ~

Por. 1. z grupą spółgłoskową *-sk-*: bułg. dial. rodop. *бръскам* 'z szumem padam do wody lub błota' (BDial. V 158);

2. sł. (z *brózgati*?) *brózgati* *-gam* 'brnąć, brodzić; ryć; mieszać, mącić' (SSKJ), dial. też 'psuć, fałszować, np. wino' (Plet.);

deverbatiwa: 1. sł. *brúzga* 'zmieszany z błotem topniejący śnieg na drodze' (Plet.); ros. dial. *брызга* 'zrzęda'; tu też zapewne pol. dial. kasz. *brózga* 'słota' (Sychta SK; *-a* może jednak kontynuować także *-y*);

3. sch. dawne od XVI w. *brúzag* *-zga*, dziś dial. (Dalmacja) *brúzak* *-zga* 'silne cieczenie, strumień, effusio' (RJAZ, RSAN), tu też zapewne pol. dial. kasz. *brózg* *-gu* 'śnieg z deszczem' (Sychta SK);

4. pol. dial. kasz. *brúzgola* 'bąbel na wodzie'.

Perfectivum *bruzgnōti*: ~ sch. wyjątkowe XVII w. i dial. *brúznuti* *brúznēm* 'trysnąć' (RJAZ, RSAN); brus. dial. *брызнуть* 'puchnąć, obrzmiewać' (Nosovič). ~

Por. brus. dial. *брызнуць* 'grubieć, twardnieć, o rękach od pracy' (Nosovič, Jurčanka Mscisl.).

bruzdati: ~ czes. *brouzdati* *-dām* 'machać pluskając', *brouzdati* : *brouzdati* *se* 'brnąć, brodzić w niegłębokiej wodzie, w czymś wilgotnym; waleśać się, błąkać się';

sch. dial. *brúzdati* *-dām* 'zdecydować się, zaryzykować' (RSAN). ~

Deverbativum: sch. dial. (Dalmacja) *brúzda* 'zagłębienie, którym płynie woda' (RJAZ, RSAN).

Dźwiękn. Najbliższe odpowiedniki w bałt.: lit. *briaūgzi briaūgziū* 'papać, pleść', *bruzgēti bruzgū* 'hałasować, szumieć, huczeć, dźwięczeć, brzęczeć, szeleścić', łot. *brauzdēt, brauztī* 'hałasować, stukać, szeleścić'. Uderzają też dokładne albo bardzo bliskie bałtyckie odpowiedniki derywatów dewerbalnych: lit. *briauzgā* 'gadula, papla', łot. *brūzgalas* 'bąble na wodzie powstające w czasie deszczu' (zob. wyżej *bruzga, bruzgola*). Mniej pewny związek z germ. *bruskan (-sk- może z -zg-), ie. **bhreus-* : *bhrūs-* 'szumieć, huczeć, tryskać, wytryskiwać; nadymać się', zob. Pokorny IEW 171—2. — Co do oboczności -zg- : -zd- por. np. *bręzgati* : *bręzdati*, zob. też *bręgolēz*. O pojawiającym się podobnie jak przy wielu innych czasownikach dźwiękn. znaczeniu 'puchnąć, obrzmiewać' zob. *bōbnali*.

Trautmann BSW 38, Kořinek Studie 208—9, Otrębski LP I 123—4, Safarewicz Slavia Antiqua VIII 12—3.

Zob. *bryzgati, bręzgati*.

R.L. — W.B. — F.S.

bruzgnōti zob. **bruzgati**

brūždžati *brūždžō* : **bruždžati** *bruždžō* = **bruzgati**

brūždžati: ~ ros. *брюзжать -жеть -жеться* 'zrzędzić, gderać', dial. 'o głosach zwierząt, owadów, brzęczeć, kwiczeć, dzwonić; cicho, nieustannie płakać; mówić niewyraźnie', 'pryskać, bryzgać', 'puchnąć' (Dal, SRNG). ~

bruždžati: ~ sch. dawne od XVI w. i dial. (Dalmacja) *brūždati -dīm* 'tryskać' (RJAZ, RSAN). ~

Do *bruzgati*: *bruzgati*, o budowie zob. s. 55—6.

R.L. — W.B.

br̥bati *br̥bajō* 'wydawać niewyraźne, burkliwe, bulgocące odgłosy'

~ czes. dial. moraw. *brbat* 'pić, dziecinne';

ślc. *br̥bati -bam* 'ryć, grzebać się', sch. *br̥bati -bām* 'szukać po omacku i niedbale, grzebać się w czymś';

ros. dial. *бръбамся* 'pluskać się w wodzie' (SRNG). ~

Por. bułg. dial. *бръбун* 'chrząszcz' (BDial. II 131: Rodopy).

Perfectivum na -no-: maced. *бр̥бнам -неи* 'parsknąć śmiechem', dial. 'wygadać, wypaplać, palnąć; powiedzieć w sekrecie'.

Dźwiękn. Najbliższe odpowiedniki: lit. *bur̥bti bur̥biū* 'brzęczeć, o musze', *bur̥bēti bur̥bu* 'mruzczeć'.

Berneker SEW I 107—8, Trautmann BSW 39—40, Safarewicz SJ 247.

R.L.

br̥boliti *br̥bol'ō* : **br̥b̥lati** (**br̥b̥l'ati**) *br̥b̥l'ō* 'wydawać niewyraźne, bulgotliwe, mruqliwe dźwięki; bulgotać, o cieczy; mamrotać, paplać, gadać'

br̥boliti: ~ gluź. *br̥bolić -li* 'szemrać, szemrzeć';

sch. dial. *br̥boljiti -ljīm* 'mówić niezrozumiale, mamrotać, bełkotać; bulgotać; szemrać, np. o wodzie', bułg. dial. *бръбoля* 'paplać, gadać' (BER I 100);

brus. dial. *бръбoлиѣ* 'łać długo wywołując bulgotanie; pić' (Nosovič). ~

Por. maced. *br̥bylee* 'szemrać, szumieć, o wodzie'.

br̥b̥lati: ~ czes. *br̥blat -lām* 'mruzczeć, pomrukiwać, mamrotać; paplać; burczeć (na kogoś)', dial. laskie *br̥blat' -lam* : *-lu* 'paplać', ślc. *br̥blat' -blem* 'mamrotać; burczeć (na kogoś)';

ślc. *br̥bljāti -ljām* 'paplać, gadać', sch. *br̥blati -lām* 'paplać'; grzebać się w czymś, przeszukiwać: *br̥bljati -ljām* 'paplać, gadać, trajkotać'. ~

Por. maced. *br̥blo* 'papla, gaduła', *br̥blus* 'paplący, gadatliwy', dial. *br̥bl̥l̥as̥uica* 'papla, gaduła' (BER I 100).

Dźwiękn., do *br̥bati*, o budowie zob. s. 53—4. Najbliższe odpowiedniki: lit.

buřbalioti 'mruczeć', *burbuliúoti* 'niewyraźnie mówić, mruczeć; wrzeć, kipieć, kotłować się, bulgotać' (LKŽod.).

Trautmann BSW 39—40, Machek ES² 65, Skok ER I 204. R.L.

brboriti *brboř* : **brbrati** *brboř*, *brbraję* dial. pld. 'mówić niewyraźnie, mamrotać; paplać, gadać bez sensu'

brboriti: ~ sło. *brbóriti -rim* 'paplać, gadać', sch. dial. *brboriti -rim* 'mamrotać, bełkotać', 'bulgotać, jąkać się, bełkotać' (w tym ostatnim znaczeniu od XVI w.), bułg. *бърборя -пуу* 'paplać, gadać; bełkotać; mamrotać', maced. *брборам -пуу* 'paplać, gadać, szemrać; bulgotać, o wodzie; hałasować'. ~ *brbrati*: ~ sło. *brbráti -rám* 'bulgotać, prudeln; paplać', sch. dial. kajkaw. *brbrati -rám* 'paplać, bredzić' (RJAZ, Skok ER I 204), bułg. dial. *бърбрия* 'paplać, gadać; złościć się, burczeć, krzyczeć na kogoś' (BER I 100) : *брѣбра* 'paplać, gadać' (BER I 82). ~

Por. ukr. dial. *бурбосити* 'wrzeszczeć, drzeć się' (Żel.), głuź. *bamboric -rju* 'paplać, mówić bez sensu'.

Dźwkn. Do *brbati*. O budowie zob. s. 54. Tego samego typu: stind. *barbara-h* 'bełkocący, jąkający się', gr. *βάρβαρος* 'obcy, obcojęzyczny, niegrecki', *βουρβούζω* 'burczeć, bulgotać'.

Berneker SEW I 107—8, Skok ER I 204, Pokorny IEW 92, Mayrhofer KEWA II 411—2.

Zob. *brbati*, *brbotati*, *brbalati*, *brbositi*, *brmotati*. R.L.

brbositi *brboř* dial. pld. 'mówić niewyraźnie, bełkotać'

~ sch. dial. *brbositi -šim* 'paplać, gadać' (RSAN, RJAZ: od XVII w.), *brbošiti -šim* (-š- w inf. zapewne z praes.) 'ts.', dawne od XVII w. 'mamrotać, bełkotać, jąkać się' (RJAZ). ~

Por. 1. bułg. dial. *бърбоситя* 'paplać, gadać' (BER I 100: Tŕrnovo);

2. ukr. dial. *бурбосити* 'wrzeszczeć, drzeć się, plärren' (Żel.), sch. dial. *brdbostiti -tim* 'meczeć, o kozie; mówić szybko' (RSAN);

3. sch. dial. *brbosati -šem* 'mówić szlochając' (Vuk);

4. sła. dial. *barbošit* 'straszyć, płoszyć' (Kálal);

5. sło. dial. *brbúšiti -úšim* 'plump darein fahren, plumpen' (Plet.).

Dźwkn., do *brbati*. O budowie zob. s. 52.

R.L.

brbotati *brboř* : **brbtati** *brbat'ę* 'wydawać mrukliwe dźwięki; mówić szybko, niewyraźnie, mamrotać; bulgotać'

brbotati: ~ pol. dial. kasz.-śl. *b^uurb^ootac -ce : -ta* 'burczeć w brzuchu' (Lorentz PW, Karłowicz SGP), *burbotac -ce* 'gadać, pleść, gderać' (Sychta SK), dłuź. *bórbotaš -cu* 'mruczeć, mamrotać', głuź. *bórbotaš -ta : -ce* 'szemrać, szemrzeć', czes. dial. moraw. *brbontat -neu* (z ekspresywną nazalizacją) = *brblat*, sła. *brbotat' -cem* 'mówić niezrozumiale, mamrotać';

sło. *brbotáti -otám : -óčem* 'wrzeć, kotłować się, pienić się, o płynach; mówić szybko, niewyraźnie; jąkać się; paplać, gadać', sch. *brbtati brbočém* : *brbótati brbóčém* 'bulgotać', dawniej np. u Belostenca 'bełkotać; paplać' (RJAZ: 'balbutire; blaterare');

ros. dial. *бурботамы* 'mamrotać, mruczeć' (SRNG: Archangielsk). ~

brbtati: ~ czes. *breptat* (: *brebtat*) *-tám* 'mówić szybko i niezrozumiale, mamrotać; mówić dużo bez sensu, paplać', sła. *brbtat' -cem* 'mówić źle, niezrozumiale, mamrotać'. ~

Por. 1. bułg. *бърбота -чуу* 'szumieć, bulgotać, o wodzie, potoku', sch. *brbúkati brbúčém* 'bulgotać';

2. głuz. *brobotac -ta* : -ce 'trzeszczeć, trzaskać';
 3. czes. *brebentit -tím* 'mamrotać, mówić szybko i niezrozumiale'.
 Dźwkn., intensivum od *bꝛbati*, o budowie zob. s. 52—3. R.L.

bꝛbotz *bꝛbota* dial. zach. i pld. nomen acti do *bꝛbotati*
 ~ pol. dial. *burbot -ta* 'zręda, gderacz' (Sychta SK: Kaszuby, Kociewie),
 kasz.-sł. *b'úrbot* 'burezenie w brzuchu', głuz. *bórbot -ta* 'szemranie, szmer';
 sł. *brbót brbóta* 'kotłowanie się; paplanie; jąkanie się', sch. *bꝛbōt* m. 'bulgotanie, bulgot' (RSAN). ~
 Od *bꝛbotati*. R.L.

bꝛbꝛlati, bꝛbꝛłati zob. **bꝛboliti**

bꝛbꝛrati zob. **bꝛboriti**

bꝛbꝛtati zob. **bꝛbotati**

bꝛčati zob. **bꝛkati 1**

bꝛgo dial. pld. 'szybko, cito'

~ sch. dial. *bꝛgo* 'szybko, cito' (EJAZ, RSAN, wg Vuka wseh.), maced. *brzo, brzy* 'ts.' (RMJ, BER 102), już w XVI w. *burgo* 'ts.' (Giannelli Lex. macéd. XVI 36). ~

Najprawdopodobniej z pierwotnego *bꝛzgo* do starej obocznej postaci *bꝛzgz*, zob. *bꝛzz, bꝛgólézz* (Berneker SEW I 110 uważał za nowotwór oparty na komparatiwie). F.S.

bꝛgz *bꝛga* dial. zach. 'ochrona, osłona', 'to, co ochrania, osłania, daszek ochronny na dragach osłaniający np. siano, zboże', 'miejsce chronione, strzeżone'
 ~ stpol. XIV w. *barg* : *bark* 'bróg, stóg', czes. przestarz. *brh -hu* 'stóg, kupa; mnóstwo', stczes. *brh -ha* : *-hu* 'jaskinia, nora, chata, namiot', stł. dial. *brh* 'kupa, stos, stóg (siana); mnóstwo'. ~

Pierwotnie nomen actionis (>) nomen instrumenti, loci) do *berkti* z niejasnym wokalizmem zredukowanym. O rozwoju znaczenia zob. s. v. *borgz* : *oborgz*.

Brückner SE 41, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 4, 271.

K.P. — W.B. — F.S.

bꝛgólézz *bꝛgóléza* : dial. zach. **bꝛgólz** *bꝛgólz* 'ptak kowalik, Sitta'

bꝛgóléza : ~ czes. dawne *brhlez* 'Oriolus' (jak wykazał Machek ZslPh XX 29—33 znaczenie błędne zam. 'Sitta');

sł. *bꝛglez* 'kowalik, Sitta europaea' (też dial. styryjskie), dial. zach. 'bąk, fryga' (SSKJ), 'przezwiśko stosowane w odniesieniu do ludzi ślepych i krótkowzrocznych' (Plet.), sch. od XVI w. *bꝛgliež bꝛglieža* : *bꝛgliež* : *bꝛgljēž* 'Sitta europaea', bułg. dial. *brǎl'zu* 'mały ptaszek; drobny człowiek' (BDial. IV 191);

ros. dial. *берлѣз* 'szczygieł, Carduelis' (Dal, SRNG: Penza), *берлѣска* 'przezwiśko ulicznego chłopca łąącego po płotach i dachach' (SRNG: Samara). ~

bꝛgólz : ~ pol. dial. *bargiel* (od XV w., jako NO od XIV w.) 'Sitta europaea', używana w terminologii ornitologicznej postać *bargiel bargla* niepewna, przez dialekty nie poświadczona; odrzuca ją Rostafiński BPP 64, 393, czes. arch. od XIV w. *brhel* 'wilga, Oriolus oriolus' (mylnie zam. 'Sitta europaea', p. wyżej artykuł Machka, co potwierdzają gwary, Bartoś DSM), dial. też 'dzięcioł, Picus' (Jungmann), w stczes. też *brhlec*, dziś *brhlik* 'Sitta europaea', stł. dial. *brhel* : *brhol* 'ts.' (Ferianc SNV 182), literackie *brhlik* 'ts.'. ~

Por. też sch. dial. *brzdelj* : *brzgelj* : *brgljād -áča* : *brgūljān -āna* : *brkljac* : *brkljōb* : *brljōb* (RSAN, Hirtz RNZN).

Pierwotna postać niepewna: pol. *bargiel* wskazywałoby na *ɣ*, ros. dial. *бepлeз* na *ɣ*; śle. *brglez* sprowadza się do *-lezz*, ros. i sch. formy — do *-lëzz*; formy ros. i sch. wskazują na akcent na drugiej części wyrazu, śle. i bułg. — na pierwszej (Bulachovskij Izv. VII 2, 106—8).

Brak pewnej etymologii. Może stare zestawienie z **brgō* i *lëzz* : *lësti lëzo* z etymologicznym znaczeniem 'ten, który szybko łązi', co nie dziwi w nazwie ptaka charakteryzującego się szybkim wspinaniem się po korze drzewa. Ta cecha ptaka od dawna zwracała uwagę, por. np. „jak bartnik po drzewie mknie się“ Cygański, Myślistwo ptasze, 1584, BPP 64, 219. Por. też inne nazwy tego ptaka: sch. *puzavac*, ros. *nonozem*, niem. *Baumläufer*. Pierwszy człon kontynuowałby psł. **brgō* = **brzgo*, skostniała w złożeniach oboczna postać do *brzō* : *brzds*. Zdają się za tym przemawiać: 1. lit. *burzgūis* 'szybki', 2. sch. dial. nazwy kowalika *brzgelj*, *brzdelj*, 3. słow. dial. adv.: sch. dial. *brgo* 'szybko', bułg. dial. *бpzo* 'ts.', maced. *бpzo* : *бpzy* 'ts.'

Postać *brgōls* uważano zwykle za skrócenie (typu hipokorystycznego?) z *brgślész*. Przedstawiony materiał wydaje się nie wykluczać, że mamy tu do czynienia z derywatami od omówionego przymiotnika z suf. *-l-*.

Mniej prawdopodobne wydaje się przyjmowanie pochodzenia dźwiękonaśladowczego. W takim wypadku podstawą byłby pie. pierwiastek onomatopieczny **bhreg-* : **bhreg-* 'mruścić, szczekać, hałasować' (do którego należą np. grec. *φρυγίλος* 'jakiś mały ptaszek', łac. *fring(u)illa* 'wróbel, zięba', Pokorny IEW 138). Przemawiające za tym objaśnieniem fakty sch. (dial. *brgljati -ām* 'mówić szybko, niezrozumiale' Vuk, *brgljati* : *brguljati* 'świergotać, ćwierkać' Hirtz RNZN II 24) są jednak w słow. izolowane. Nie ma więc pełnej gwarancji, że podstawowy czasownik kontynuuje postać psł. Na możliwość dźwiękonaśladowczych nazw kowalika wskazują śla. dial. *cikād*, *evokād*, *člonchār*, *čonchār* (Feriane l. c.). Por. też lit. *burzgūlis* 'człowiek lekkomyślny, o szybkiej decyzji', *burzgelē* 'coś brzęczącego, np. pszczoła, owad' (LKŽod.).

Berneker SEW I 119, Vasmer REW I 75, Bulachovskij Izv. VII 2, 106—8, Machek ZslPh XX 29—33, Budziszewska SPŻ 101. *K.P.* — *W.B.* — *F.S.*

brgōls zob. **brgślész**

brkati 1. *brčō* : *brkajō* : zach. i pld. **brčati** *brčō* 'o dźwiękach wydawanych np. przez owady, zwierzęta, burczeć, brzęczeć, mruścić, warczeć'

brkati: ~ pol. dial. *barkaś się* 'przejawiać popęd płciowy (o królikach)', *barka się* 'przejawia popęd płciowy, o owcy' (Karlłowicz SGP, AJK I cz. II s. 83; co do znaczenia por. niżej lit. *buŕkštis*, dłuż. *barkaś barkam* 'burczeć (na kogoś)', głuż. *borkaś* 'ts.', czes. myśliwskie *brkání* 'głos wydawany przez tokującego cietrzewia', dial. *brkati* 'szlochać', wiałskie *brkat* (: *brgat*), moraw. *brkat* 'czkać, odbijać się' (Malina Mistfice), *brkat* *brčū* 'latać z szumem skrzydeł, zwłaszcza o młodych ptakach nie umiejących jeszcze dobrze latać', 'szturchać, zaczepiać kogoś', laskie *brkat* 'burczeć na kogoś' (Bartoš DSM); stsch. wyjątkowe w XVI w. *brkati brčēm* 'o głosie dzikiego koguta';

ros. dial. *бopкaмь -aю -aеиш* 'stukać, pukać', 'dzwonić, brzęczeć', 'mruścić, mamrotać, burczeć', 'dźwięczeć' (Dal, SRNG). ~

brčati: ~ stpol. XV w. *barczy* 'ryczy', też 'o wietrze' (w przykładzie: *sonus vehementis venti barczącego*), dial. z Krajny *barczy* 'mruczy, o kocie' (AJK IV

cz. II s. 114), dłuż. *barcaś barcym*, dial. *bórcas* 'mruzczeć, pomrukiwać', 'ryczeć, o bydło', 'brzęczeć, o muchach', 'burczeć, o ludziach', 'dźwięczeć, brzmieć', głuż. *bórcéé* (dial. *borcéé*, Pfuhl) *bórci* 'mruzczeć, burczeć, brzęczeć', czes. rzadkie *brčeti brčím* 'mruzczeć', 'parskać, fukać' (Prír. slov., SSJČ), dial. wałaskie *brčat' -im* 'fukać (na kogoś), burkliwie mówić (do kogoś)' (Bartoš DSM), laskie *brč'eš'* 'frkati na piśtalku, bručeti' (Lamprecht Opařa); śle. *brčati -im* 'mruzczeć', 'huczeć, szumieć' (w SSKJ *brčáti -im*), sch. prowinc. *brčati brčím* 'burczeć' (np. *brču mi creva*), 'brzęczeć, szumieć, rozbrzmiewać' (RSAN), maced. *brчу* 'brzęczeć, brzmieć', dial. *бръчам* 'brzęczeć, o pszczołole' (BER 104: Prilep). ~

Por. pol. dial. *byrceć, zbyrceć* 'dźwięczeć, brzęczeć' (Małeckie — Nitsch AJPP m. 452), śląskie *byrceć* 'mruzczeć' (MAGP III m. 143), dłuż. *byrcaś byrcym* 'świergotać (o ptakach); furczeć, szumieć; dudnić, warczeć (o bębnach); wabić, przywabiać', stare (u Chojnana) 'hałasować'.

Intensivum *brkotati brkot'o*: stpol. wyjątkowe w XVI w. *barkotać* 'szczeakać, o lisie' (SP XVI IBL), dłuż. *barkotaś barkocu* 'mruzczeć', 'czynić głuchy hałas (rozstawiać)', 'ryczeć (o zwierzętach)', 'turkotać, terkotać', *bórkotaś bórkocu* 'mamrotać; mruzczeć; szeptać', ukr. dial. *боркотаму боркою боркою* 'burczeć, mamrotać' (Hrinč.), por. też wskazujące na czasownik z suf. *-otati* ros. dial. *боркотын* 'rodzaj dzwonka przywiązywanego do szyi koniom lub krowom' (SRNG).

Dźwkn., o budowie zob. s. 49—50. Por. lit. interi. *būrkšt, būrkšt* na oznaczenie nagłego trysnięcia np. fermentującej cieczy, *būrki!* die geringste Lautäusserung (Kurschat); verba: *buŕkštis burškiū* : *burkščiū* 'brzęczeć, o owadach', *buŕkštis* 'parzyć się, o owcach, kozach', łot. *buŕkš!* na oznaczenie ciężkiego łomotu, *burkš(f)ēt, burkštēt* 'łomotać, łoskotać', 'skrzypieć, o śniegu', 'mówić niewyraźnie', 'trzeptać', także lit. *burkūoti, brūkūoti* 'gruchać, o gołębiach'.

Fraenkel LEW 66.

R.L. — T.Sz.

brkati 2. *brkajo*: *brčō* 'rzucać; rozrzucać, rozgrzebywać, grzebać, mieszać; latać z furkotem, iść hałasując, potykając się; uderzać, trącać', 'mylić się, błędzić'

~ dłuż. *barkaś -kam* 'rozgrzebywać (np. siano)', głuż. *bórkaś -kam* 'uderzać, trącać; wyrzucać pyskiem (np. o krecie, świni)', czes. *brkati -kám* 'iść niepewnie, ślaniać się, potykać się', stczes. XIV w. *brkati brkaju* 'latać', dial. wałaskie *brkat' brču* 'latać z furkotem, trzepotać się, zwłaszcza o młodych lub zamkniętych w klatce ptakach' (Bartoš DSM), moraw. 'rzucać' (Malina Mistřice), *brcat* 'podnosić nogi przy chodzeniu' (Kott Dod. DSM), śla. *brkat'* *brkam* 'szybko, z trzepotem latać', dial. *brkat'* *sa* 'świtać' (Kálal);

śle. dial. *brkati brkam* 'popychać, uderzać, szturchać; rzucać, ciskać; grzebać, drapać, o kurach; przetrząsać, szperać; droczyć się, drażnić', *orehe brkati* 'łuszczyć', *brcati brcam* 'kopać, wierzgać nogami', sch. *brkati brkām* : *brčēm* 'robić zamęt, mieszać, mącić; przetrząsać, szperać, szukać', dawne w XVIII w. (u Kavanjina) 'sterczeć, o rogach', dial. *brcati brcām* 'przetrząsać, szperać, grzebać; jeść powoli, bez chęci' (RSAN), 'rzucać, projicere' (RJAZ), bułg. *brčkam -kau* 'mieszać; grzebać (się), szperać; przeszkadzać, mącić', 'mylić się, błędzić', *nobčrkam* 'pomieszać rozum, zawrócić w głowie', *nobčrkam ce* 'stracić rozum, oszaleć' (co do znaczenia por. pol. dial. kasz. *bark* : *barx* 'kołowaczna, choroba owiec; obłąd, głupota', *barkńeo* : *baryńec* 'chorować na kołowacznię; chorować psychicznie', czes. u Jungmanna z *brku vyražen* 'oszalały', *brklj* 'zwariowany, szalony'), *brčkam ce* 'mieszać się, mylić się; błędzić', dial. *brčkam* 'brodzić; robić masło' (Gerov, BDial. II 131, BER I

102), 'przygotowywać paszę dla zwierząt domowych' (BDial. III 42), maced. *брка* 'mieszać; bałamucić, mylić; pędzić, gonić, prześladować' ('szukać, żądać, domagać się' Małecki SW II 9, BDial. III 320), *брка* *ce* też 'parzyć się (o zwierzętach)', *брца* 'maczać, zanurzać; szperać, grzebać';

ukr. prowinc. *бóркату*, zwykle *пубóркату* 'zwalić, powalić, ujarzmić' (Żel.). ~

Por. dłuż. *byrkaś -kam* 'skakać, drgać, trzepotać się; kuleć, iść powłócząc nogami';

ros. dial. (jarosławskie) *брокать -каю -каеу* 'rzucać, miotać; porzucać' (Dal).

Tu też najprawdopodobniej czes. dial. moraw. *brchat' se* 'wracać do zdrowia, przychodzić do siebie, rozbudzać się', sła. *brchat' sa* 'iść ociężale, leżeć' łączone przez Machka ES² 66 z łot. *spīrgt spīrgstu* 'wracać do zdrowia, odzyskiwać siły' (co ze względu na trudności głosowe i semantyczne mało prawdopodobne).

Perfectivum z suf. *-no-*: pol. dial. kasz. *və-barłnoce* : *və-barłnoce* 'oszaleć, wściec się' (Lorentz PW), głuź. *bórknyć -njem* 'wyrzucić pyskiem (np. o krecie); uderzyć, trącić', czes. *brknouti* 'potknąć się; omylić się', dial. wiałaskie *brknút* 'rzucić', sła. *brknut' -nem* 'szybko, lekko przelecieć';

sła. dial. *brkniti brknem* 'uderzyć nogą, kopnąć', *brčniti brčnem* 'kopnąć, uderzyć', sch. *brknuti brknēm* : *brknuti -nēm* 'wsunąć, zanurzyć rękę w poszukiwaniu czegoś; przesunąć ręką po czymś', dial. 'rzucić, pchnąć; bujnie rosnąć' (RSAN), *brčnuti -nēm* 'dotknąć, musnąć', dial. 'zjeść mało', *brčnuti se* 'rzucić się, zatrzepotać' (RSAN), bułg. *брѣкна -неи* 'wsunąć, zanurzyć rękę, sięgnąć', dial. 'dotknąć, ruszyć' (Mladenov BTR), maced. *бркне* 'odpędzić, wypędzić; zanurzyć rękę, sięgnąć', *бркне* 'zmoczyć, zanurzyć; wsunąć rękę, sięgnąć', dial. 'trysnąć';

ros. dial. *бóркнуть -ну -неи* 'rzucić' (SRNG).

Por. dłuż. *byrknuś -nu* 'skoczyć, drgnąć, zatrzepotać; potknąć się'.

Intensivum z suf. *-ota-*: głuź. *bórkotać -kocu* : *-kotam* 'migotać, połyskiwać, błyszczeć, lśnić się', czes. *brkotati -tám* 'utykać, potykać się';

por. dłuż. *byrkotaś -kocu* 'bezustannie poruszać, chwiać, podrygiwać', *byrkotaś se* 'słabo płonąć, płonąć delikatnym płomieniem';

deverbativa: bułg. *бъркотия* 'zamieszanie, zamęt, nieład', maced. *бркотија* 'ts.'.

Najprawdopodobniej w związku z *bykati* 1. Ścisłe oddzielenie od *bykati* 1. nie zawsze możliwe. Pierwotnie więc o ruchach połączonych z różnymi odgłosami, dźwiękami (por. np. sła. *brčati -čim* 'brzęcząc lecieć', czes. dial. *brkat'* 'latać z furkotem, trzepotać się', dłuż. *barcaś: głowa jomu barcašo* 'szumiało w głowie, np. od alkoholu').

Berneker SEW I 108, Fraenkel LEW 66. — Mniej prawdopodobna rekonstrukcja *brzk-* (w oparciu o ros. dial. odosobnione *брокать* 'rzucać, miotać; porzucać') w nawiązaniu do lit. *brūkti* 'wsuwać, wpychać, przeć naprzód, napierać, uderzać', łot. *brukt* 'upaść, obsunąć się; rzucić się' (zob. Vasmer REW I 125). Jeszcze inaczej Koffnek Studie 247. — Ostatnio Duridanov Baltistica VII 1, 1971, 49—51 próbuje wyróżnić psł. **brk-* 'stoßen, niederschlagen' od **brak-* '(die Hand) hineinschieben, hineinstecken, hineingreifen', łącząc to ostatnie z lit. *brūkti*, łot. *brukt* p. wyżej. Nie widać podstaw.

R.L. — W.B. — F.S.

brkz *brka* 'coś ostrego, spiczastego', dial. pñ. 'ptasie pióro, trzon pióra', pñd. i wsch. 'wągś, wągśy'

~ pol. *barń -ku* 'okolica ciała kręgowców obejmująca nasadę kończyny przedniej (zwykle w odniesieniu do człowieka); górna część ręki, humerus' (od XV w.), dawne od XVI w. 'dolna część ręki od łokcia do dłoni', dial. 'połączenie nosów płóz' (MAGP II m. 53), dawne 'lotka ptaka' (Brückner SE 16), dawne od XV w. i dial. 'drażek u wozu lub pługa służący do zakładania postronków, orczyk', dial. 'waga, główny drażek, do którego przyczepia się orczyki' (Zaręba Siołk., Szymczak Domaniewek, AJK VI cz. II 144), 'nosiłła na wodę' (Nitsch DPŚ, Małecki — Nitsch AJPP m. 89, MAGP IX m. 445), czes. *brk -ku* 'dutka pióra' (też dial. np. Bartoš DSM, Malina Mistřice), 'gęsie pióro do pisanie; część splawika lub splawik', stczes. XVI w. 'dutka pióra, pióro ptasie', u Jungmanna też 'lotka, skrzydło ptasie';

sł. *brk -ka* (zwykle pl. *brki*) 'wąsy', dial. 'zarost na brodzie; wąsy, pędy roślin' (Plet.), sch. od XVI w. *brk -ka* 'wąsy', dial. 'wąski, ostry koniec, szpic, np. języka, igły, noża, kołca, cienki pęd, ość, przyładek', bułg. dial. *бърк* pl. *бърке* 'wąsy' (BEE I 102);

ros. dial. zach. *борк* 'trzon pióra' (Dal), ukr. prowinc. *бóрку* pl. 'bokobrody' Żel. (z pol.: *бáрку* pl. 'barki, ramiona' Rudnyćkyj ED 82, *бáрок -рку* 'orczyk'). ~

Por. pol. dial. mazowieckie i kasz. *barka* f. 'orczyk; waga' (AJK VI m. 283, cz. II 144), czes. *brko* n. 'ptasie pióro; część splawika lub splawik' (też dial. Hruška DSCh, Malina Mistřice), śl. *brko* n. 'grube ptasie pióro na skrzydłach i ogonie; gęsie pióro do pisanie'; sł. *brka* (zwykle pl. *brke*) 'wąsy';

bułg. dial. *бръуна* 'wzniesienie, pagórek' (BDial. III 42);

czasowniki denominalne: ros. dial. *бóркать -као -каеуь* 'podcinać skrzydła ptakom' (SENG), ukr. *бóркати -као -каеи* 'ts.' (Hrinćenko).

Brak odpowiedników ie. Zapewne z wokalizmem zredukowanym od ie. **bher-* 'być ostrym' (zob. *bars, bors, borna*). Lewy IF XXXII 158 łączył z niejasnym (por. Walde — Hofmann LEW I 569—70) łac. *furca* 'widły, widełki'.

Berneker SEW I 108, Brückner SE 16—7, Sławski SE I 27.

K.P. — R.L. — W.B.

brlz dial. zach. i pld. 'kręcący się, obracający się w koło', 'strzelający oczyma na wszystkie strony', 'krzywy, skrzywiony, o wzroku, zezowaty'

Na wyraz ten zdają się wskazywać:

1. *brl's*: sch. *brlj -lja* 'tasiemiec *Taenia coenurus* żyjący w mózgu owcy; kołowacizna, choroba, której objawem jest kręcenie się chorych zwierząt w koło, vertigo' (RJAZ, RSAN), maced. *бpa* m. 'kołowacizna, vertigo', por. sł. *brlja (brla)* 'bąk, cyga'; tu może należy także czes. dial. moraw. *brly* 'szybki, prędko (do pracy)';

2. *brlookz*: czes. rzadkie *brlooký* 'zezowaty', już stczes. ok. r. 1400 'ts.', u Machka ES² 67 stczes. 'kterýž očima sem i tam rychle hejbá, obrací' (stąd stpol. rzadkie XV—XVII w. *brlok, brlok* 'zezowaty, zezem patrzący; mający jedno oko mniejsze niż drugie', *brlokowaty* 'zezowaty', SP XVI IBL; por. Basaj — Siatkowski RKJŁ X 70), śl. u Kálala *brločnyj* 'zezowaty';

3. *brlěti*: sł. *brlěti -im* 'palić się słabym płomieniem; słabo błyszczeć, migotać', 'źle widzieć', dial. doleńskie 'nie spać, czuwać' (Plet., SSKJ);

4. *brlavz*: czes. dial. *brlavý* 'krzywy, kulawy' (wsch. *brdlavý* 'krzywy'), stczes. *brlavý* (: *brýlavý*, dziś dial. *brejlavej* 'ts.') 'zezowaty', śl. tylko u Kálala *brlavý* 'zezowaty', 'krzywy' (por. także *brlavit'* 'křivěti', ib.);

sł. *brljav -áva* 'źle, słabo widzący, krótkowzroczny', 'słabo, mdło świecący' (Plet., SSKJ), sch. *brljav* 'głupi, głupkowaty' (Vuk, wg RJAZ 'mente turbata').

Por. *br̩liva*: stłe. *br̩ljiv -ljiva* 'krzywo patrzący, zezowaty' (Megiser 1592, Plet.), sch. *br̩ljiv* 'chory na kołowaciznę' (RJAZ, ESAN), bułg. dial. *br̩pliv* 'mający złe przyzwyczajenia, złe narowy', maced. *br̩pliv* 'o owcy chorej na kołowaciznę, motylicę' (RMJ; też dial. z Ochrydu *br̩pliv* 'ts.', BER 103, Gerov).

Wzajemny związek przytoczonych wyrazów niepewny. Może pierwotnie różne rodziny wyrazów. Por. Sadnik — Aitzetmüller VWSS 205—6, Machek ES² 67. W sch. obok *br̩lj*, *br̩ljiv* dobrze zaświadczone są też synonimiczne *br̩v* m. 'Taenia coenurus', *br̩valj br̩vlja* 'ts.', *br̩vljiv* 'chory na kołowaciznę', które wydają się wskazywać na pierwotne *br̩vz*, *br̩vljz* (może do ie. *bhr̩u-bhr̩u-* 'gwałtownie się poruszać', zob. *brujati*). Por. Skok ER I 214.

K.P. — T.Sz. — F.S.

br̩motati *br̩mot'o* 'mamrotać, mruzczyć, mówić niewyraźnie, bureczyć'

~ stłe. dial. *br̩motati -tām* 'mruzczyć' (Plet.);

ros. *br̩motámь br̩motóу br̩motóчу* 'mówić niewyraźnie, mamrotać, mruzczyć', dial. też 'mówić głośno, ale niewyraźnie; mówić, rozmawiać; bredzić w gorączce' (SRNG), ukr. *br̩motámь br̩motóу br̩motóчу* 'mówić niewyraźnie, mamrotać, mruzczyć', brus. *br̩matámь br̩matóу br̩motóчу* 'mówić pod nosem; mruzczyć (np. o niedźwiedziu)' (Nosovič). ~

Z suf. *-ot̩iti*: ukr. *br̩motítu br̩motóу br̩motíu* 'mówić niewyraźnie, mamrotać, mruzczyć'.

Por. dewerbalne substantiva: stłe. dial. *br̩móta* 'człowiek mrukliwy, zrzęda' (Plet.); ros. dial. *br̩motá* 'mamrotanie; wrzawa, zgiełk; ten, kto mówi niewyraźnie; człowiek rozmowny, pleciuga', *br̩mot -ma* 'ten, kto lubi mówić, pleciuga; ten, kto mówi niewyraźnie' (SRNG), brus. *br̩matá* 'mamrotanie; mruczenie kota' (Nosovič).

Z innymi ekspresywnymi sufiksami:

-*tati*: czes. dial. moraw. *br̩mtat* 'niewyraźnie mówić' (Machek ES¹ 43);

-*u̩šiti*: *-o̩šiti*: pol. dial. kasz. *bur̩mušęc są bur̩muši są* 'dąsać się', *nabur̩mušęc są* 'nastroszyć się, nadaśać się' Sychta SK (-*ur-* < -*r-* w pol. nieraz, p. *kurczyć się*, Sławski SE s. v. *gurbić*), pol. liter. *nabur̩muszyć się* (nieznane jeszcze Lindemu) 'nadaśać się, zachmurzyć się, okazać niezadowolenie' (może z rus.), ros. dial. *br̩moušítь -u̩y -u̩šúš* 'mówić niewyraźnie, mamrotać; szumieć, szeleścić' (SRNG);

-*oliti*: ros. dial. *br̩mólitь -лю -лиш* 'mówić niewyraźnie, mamrotać'.

Też z wokalizmem *-ur-*, z różnymi sufiksami:

-*otati*: ukr. *br̩motátu -móу -móчу* 'mamrotać, mruzczyć';

-*ot̩iti*: ukr. *br̩motítu -móу -motíu* 'mówić niewyraźnie, mamrotać';

-*ositi*: ros. dial. *br̩mosítь -сш* 'mamrotać; bredzić, mówić we śnie; łąając, zrzędzić' (SRNG), ukr. *br̩móситися* 'dąsać się, okazywać niezadowolenie' (Zel.), dial. 'złościć się' (Leks. Bjul. II 73), z ukr.: pol. dial. *bur̩mosić się* 'być ponurym', *zabur̩mosić się* 'zaperzyć się' (Karlówiec SGP: okolice Drohobycza);

-*u̩šiti*: ros. dial. *br̩mušítь* 'cicho mówić' (SRNG).

Dźwiękn. Intensiva, o budowie zob. s. 52—4. Por. wskazujące na pierwotne *br̩mati*, *br̩miti*: bułg. *br̩mna -neu* 'zabrzęczeć', *br̩mčá -čúu* 'brzęczeć, o owadach; wydawać jednostajny dźwięk, szumieć', *br̩m* na wyrażenie brzęczenia (zob. jednak *br̩něti*), maced. *br̩mne*, *br̩mka*, *br̩mчи* 'brzęczeć', ros. dial. *br̩mosá -to*: *br̩mosáto* adv. 'niewyraźnie' (SRNG); z wokalizmem *-ur-*: ros. dial. *br̩mítь -ml̩ó -míuш* 'mówić cicho, niewyraźnie, mamrotać' (SRNG), ukr. dial.

бурмак -ká 'zrządca, mruk', *бурмія* -мія 'ts.', *бурміло* -ла 'ts.; przewisko niedźwiedzia' (Hrinčenko), brus. *бурмосаць* -м'ыо 'szaleć, wywracać do góry dnem' (Nosovič). — Najbliższe odpowiedniki bałtyckie: lit. *bruūzti brumzdžiū* 'brzęczeć, bzykać, szumieć', *brumzdėti brumzdžiū* 'ts.'. Por. także u Pokornego IEW 142—3 ie. *bherem-* 'brzęczeć, mruzczeć, warczeć'.

R.L. — W.B. — F.S.

brna 1. dial. pld. 'warga'

~ bułg. *бѣрна* 'warga', dial. pld.-wsch., o zasięgu i synonimach p. BDA I m. 243: Rodopy, obszar aż po tereny na pln. od Maricy, także na peryferiach pld.-wsch. ~

Dokładny odpowiednik: lit. *burnā* acc. *būrnā* 'usta', 'twarz' (bsł. *būrnā-*), por. też orm. *beran* 'usta'.

Mladenov IF XXXV 134, Bezenberger BB XXI 315, Trautmann BSW 40. F.S.

brna 2. zob. **borna 3.**

bršć *bršća* dial. pln. i stł. bot. 'barszcz, *Heracleum sphondylium*; zakwaszona zupa z tej rośliny'

~ pol. od XV w. *barszcz* -czu bot. '*Heracleum sphondylium*', dawne od XVI w. też 'potrawa przyrządzona z tej rośliny; potrawa przyrządzona z zakwaszonej maki, żur', dziś (w tym znaczeniu od XVIII w.) 'zupa z buraków ewikłowych' (Rostafiński Rozprawy LIII 261—2, 287—304), dłuż. *barsć* -ća bot. 'pasternak, *Pastinaca*', gluż. *barsć* -ća '*Heracleum sphondylium*', czes. dawne *bršt* m. '*Heracleum*', 'napój z posiekanych buraków' (to znaczenie u Jungmanna z L.), sła. *bršt* '*Heracleum*' (Kálal);

stł. dial. *bršć bršća* '*Heracleum sphondylium*', *divji bršć* 'pasternak zwyczajny, *Pastinaca sativa*');

ros. *борщ* -щя : -щя 'zupa z buraków ewikłowych, barszcz czerwony', bot. '*Heracleum*', też 'kiszone buraki ewikłowe' (Dal), dial. także 'kapuśniak; ogrodowizna, zielenizna, nać, np. buraków', *борщ полевой* 'pasternak, *Pastinaca sativa*', ukr. *борщ* -щя 'zupa z buraków ewikłowych', dial. 'kwas z buraków, z którego się robi barszcz', '*Heracleum sibiricum*; *Chaerophyllum aromaticum*' (Hrinčenko), '*Heracleum sphondylium*' (Makowiecki Sł. bot. 178), brus. *борщ борщ* 'zupa z buraków ewikłowych lub barszczu', bot. '*Heracleum sphondylium*', dial. poleskie 'kwaśna zupa z kapusty, buraków, ewikły, szczawiu' (Leks. Poleszja 370). ~

Prapostać **bhrst-jo-*, najbliższej stoi ie. *bhrsti-*, *bhorsti-* 'coś ostrego, spiczastego': stind. *bhrsti-h* f. 'ostry koniec, szpic, kant', germ. **bursti-* w stisl. *burst* f. 'szczecina, kalenica', ags. *byrst* f. 'szczecina', stwniem. *burst*, *borst* m., n., *bursta* f. 'ts.'. Tu też łot. *burkšis*, *burksnis* 'podagrycznik, *Aegopodium podagraria*' (bałt. *burst-* : *buršk-*, Vasmer REW I 111 za Endzelinem, zob. też Mühlentach — Endzelin I 353—4). Zob. *borv*, *brvo*. — Nazwa rośliny *Heracleum sphondylium* od ostrych, postrzępionych liści (por. w Zielniku Marcina z Urzędowa r. 1595 s. 7a: nasz *barszcz* jest ościsty).

Petr BB XXI 211, Berneker SEW I 109, Vasmer REW I 110—11 (z przeglądem innych etymologii), Pokorny IEW 109. R.L. — W.B. — F.S.

brtiti *brt'o* 'wiercić, żłobić otwory w kłodach drzew (dla założenia barci)'

~ stpol. XVI w. *barcié* 'zakładać barci, zajmować się bartnictwem', czes. u Jungmanna *brtiti* -im 'wiercić, żłobić', sła. dial. *brtit* 'ts.' (Kálal). ~

Por. brus. dial. *бармасцаць* 'wycinać, robić rowki w bierwionie' (np. *бармасцаць барвённыя на хату*).

Od *bʲtʲ*, o budowie zob. s. 57.

F.S.

bʲtʲ f. dial. pń. 'dziupła, dziura wydrążona w żywym drzewie z gniazdem pszczoł; drzewo z dziupłą dla pszczoł', 'obszar lasu, gdzie znajdują się barcie'
 ~ pol. *baré barci* 'dziupła z gniazdem pszczoł, otwór wydrążony w żywym drzewie w lesie dla umieszczenia roju pszczoł; kłoda z wydrążonym otworem dla roju pszczoł, stpol. od XIII w. przede wszystkim 'dziupła w drzewie leśnym, w której się gnieźdzą pszczoły, obszar lasu z takimi dziupłami', u L. z XVII w. także 'otwór w ulu', czes. *brt' brti* (przestarz. *brt brtu*) 'dziupła w drzewie leśnym, w której się gnieźdzą pszczoły', stczes. *brt brti* od XIV w. 'ts.', dial. 'przedział ula, otwór w ulu, przez który wylatują pszczoły', sła. *brt'* 'dziupła z gniazdem pszczoł', dial. *brt* 'otwór w ulu, przez który wylatują pszczoły';

sła. *brt* m. 'wydrążone drzewo z pszczołami' (u Miklosicha EW, Głonara i w SSKJ nie zaświadczone, Pleteršnik podejrzewa o czechizm);

strus. notowane od XII w. *вѣрть, вортъ, вортъ* 'kłoda, pień z dziupłą dla pszczoł', 'obszar lasu z barciami', ros. *борть бѣрми* 'pień żywego drzewa z dziupłą dla pszczoł', dial. *бѣрть -у* 'dziupła w grubym drzewie', 'świerk, na którym się wieszka ul' (SRNG), 'ul dla pszczoł, wydłubany w rosnącym drzewie iglastym' (Slov. Urala), ukr. *борть бѣрми* (dial. też *борма* f. i *борть бѣртя* m.) 'ul w dziupli drzewa' od XIV w. (Tymčenko, Rudnyčkyj ED 179), dial. także 'dziupła' (o zasięgu Dzendzelivskij UZLP 22—4), stąd rumń. *bortă* 'dziura', brus. *боры бѣрѣи* f. 'dziupła, w której gnieźdzą się pszczoły' (Bjałkevič Mohylew 90), dial. z Polesia *борм'* f. też 'miejsce, gdzie znajdują się ule', 'wydrążony otwór w żywym drzewie' (Leks. Polesija 322). ~

Por. 1. derywat z suf. *-ina*: ros. dial. *бормина* 'las sosnowy lub przede wszystkim sosnowy, rosnący na wzniesieniu', 'pojedyncza baré, ul' (SRNG), brus. dial. *бѣрмина* 'żywe sosnowe drzewo, podatne do wydrążenia ula i hodowania pszczoł';

2. na coll. *bʲtʲije* wskazuje czes. NM *Brťi* notowana od XIV w. (Profous MJČ I 210, Hruška DSCh), ukr. dawne XVII—XVIII w. *бормие* (Tymčenko).

Z brus.: lit. *bartis* 'baré' (Fraenkel LEW 67).

Dokładnych odpowiedników ie. brak. Z suf. *-it* (normalnie łączącym się z wokalizmem zerowym pierwiastka) do ie. **bher-* 'wydrążyć, rozszczepiać, wiercić', por. niem. *bohren* 'wiercić, dłubać' (stwniem. *borōn*), łac. *forō* 'przeziurawiać, wiercić', *forāmen* 'dziura, otwór', *forus* 'odstęp między komórkami w ulu', gr. *φάρω* 'rozszczepiać, rozdrabniać', *φάρω* 'bruzda'. Por. *ulijb*. Tu może należeć też lit. *būrtai* pl. 'czary': *būrti* 'czarować', p. Fraenkel LEW 67.

Meringer IF XVI 160, a przede wszystkim Gauthiot MSL XVI 270—9 na szerokim tle porównawczym, z cennymi uwagami o pierwotnym prymitywnym bartnictwie. — Brückner AslPh XXXIX 5 nawiązywał do *borz* l. 'sosna, las sosnowy, las', opierając się na paralelach bałt.: lot. *dūore* f. 'baré': stind. *dāru* n. 'drzewo', bałt. **dreujā* f. 'baré': bałtosłow. **derua-* 'drzewo'. F.S.

bʲtʲnʲkʲ *bʲtʲnʲnika* dial. pń. 'zajmujący się barciami, pszczołami, pszczelarz, apiarius'

~ pol. od r. 1409 *bartnik -ka* 'pszczelarz leśny, pasiecznik, apiarius', u L. z XVIII w. też 'mały rudy niedźwiedź wyjadający miód z barci', dial.

kasz. *bartnik* 'bogacz' (Sychta SK), na występowanie wyrazu u Połabian lub Łużyczan wskazuje niem. (1375 r., Brandenburgia) *bardenicker* 'pszczelarze leśni' < *bartnik (Bielfeldt ZfSl XV 30), czes. przestarz. *brtník -ka* 'apiarius' od XIV w. (właściwie 'chłop pańszczyźniany wybierający miód z leśnych barci'), 'niedźwiedź brunatny' (SSJČ), sła. przestarz. *brtník -ka* 'poddany chłop, który zajmował się pszczelarstwem';

sle. *brtník* 'apiarius' (zapewne z czes. jak i *brt*);

strus. *бортникъ* 'apiarius', 'obszar lasu, gdzie znajdują się barcie, apiarium' od XII w., ros. przestarz. *бортник -ка* 'apiarius' (SRJ; o historii wyrazu w pld.ros. zob. Kotkov Očerki XVI—XVIII 214, 220), ukr. *бортник -ка* 'ts.' od XIV w., brus. *бортник -ка* 'ts.' (też Leks. Poleszja 321—2). ~

W podobnym znaczeniu stare compositum *brto-dějz* poświadczony w pol. dziś przestarz. *bartodziej* 'pasiecznik, dozorca barci' od XIV w., pierwotnie zapewne 'wycinający w pniach barcie' (por. SP XVI IBL).

Por. lit. *būrtininkas* 'czarodziej, wróżbiarz'.

Od adi. *br̥tn̥z̥*, o suf. *-ik̥z̥* zob. s. 90—1.

R.L. — T.Sz.

br̥tn̥z̥ *br̥tn̥a br̥tn̥o* dial. plu. 'odnoszący się do barci, zawierający barć'

~ pol. od XV w. *bartny*, czes. od XIV w. *brtný*;

strus. *бортьникъ* : *бортьники*, ros. *бортный*, ukr. *бортний* od XIV w. (Тумченко), brus. dial. *бортны*. ~

Od *br̥t̥z̥*.

R.L.

br̥zaj̥z̥ zob. **br̥zēj̥z̥**

br̥zak̥z̥ *br̥zaka* dial. zach. i pld. 'coś szybkiego, np. szybko płynąca rzeka, szybki człowiek, zwierzę, wcześniej dojrzewająca roślina'

~ stczes. *Brzák* NO (Svoboda SOJ 117), u Jungmanna *brzák* 'wcześnie dojrzewający groch i owies';

sch. *br̥zak -zaka* 'szybki nurt rzeczny; człowiek, zwierzę lub przedmiot charakteryzujący się szybkością', dial. 'zając; ryby *Alburnus alburnus*, *Aspius rapax*, *Squalius cephalus*; ptak mysikrólik, *Troglodytes troglodytes*; wcześniej dojrzewające rośliny uprawne' (RSAN), też 'przezewisko szybko mówiącego człowieka' i NO (RJAZ), bułg. dial. *br̥zak̥* 'prąd, nurt rzeczny; szybki człowiek' (Gerov, BER I 102), *Br̥zakos* NO, maced. *br̥zak* 'szybki nurt rzeczny, wodospad; wcześniej dojrzewająca kukurydza, warzywa'. ~

Od *br̥z̥z̥*, o budowie zob. s. 89—90.

W.B.

br̥zan̥z̥ *br̥zana* 'szybka istota, zwykle o człowieku i zwierzętach'

~ stpol. XV w. *Barzan* NO (SSNO);

sch. *br̥zan* m. 'szybki człowiek, szybkie zwierzę', dial. 'ryba *Squalius cephalus*; chrząszcz *Zabrus tenebrioides*; wcześniej dojrzewająca kukurydza' (RSAN), *Br̥zan* NM, w XI w. *Brzana* męska NO (RJAZ);

strus. NO *Borzan*, na co wskazują zapisy w polskich dokumentach ze wschodu (SSNO), ros. *Барзаново* NM (Vasmer RGN I 273). ~

Do *br̥z̥z̥*, o budowie zob. s. 130—1.

W.B.

br̥zati̥ *br̥zaj̥z̥o* dial. pld. 'spieszyć się, festinare'

~ sch. od XVI w. *br̥zati̥ br̥zām*, cs. *br̥zati̥ br̥zaj̥z̥k̥*, bułg. *br̥zati̥ br̥zaj̥z̥u*, maced. *br̥zati̥ br̥zaj̥z̥u*. ~

Por. sch. dial. *br̥zati̥* 'szybko mówić; spieszyć się' (RSAN), *br̥zati̥* 'szybko się ruszać, szybko coś robić, spieszyć się; przyspieszać' (wskazują na adi. **br̥z̥z̥g̥z̥*, **br̥z̥g̥z̥*, zob. *br̥z̥z̥* i *br̥z̥go*).

Derywat od adi. *brzъ*. O czasownikach z formantem *-ati* zob. s. 46—7.
Zob. *brziti*. R.L. — W.B.

brzdo zob. *brzo*

brzdъ zob. *brzъ*

brzějъ *brzēja* : **brzajъ** *brzaja* dial. pld. 'bystry prąd rzeki, nurt, bystry potok' *brzějъ*: ~ sch. NO XIII w. *Brzějъ* m. (RJAZ I 696), dziś dial. *brzaja* 'nurt rzeki' (RSAN), cs. *brzjam* m. XVI w. 'fluentum', *brzjam* 'mielizna w morzu, gdzie osiadają okręty, syrtis' (Mikl. LP), bułg. *brzějъ* 'prąd, nurt (rzeki)', 'potok górski', por. NO *Brzějъko*, maced. *brzej* 'bystra, wartka woda'. ~ **brzajъ**: ~ sch. dial. *brzaj* 'mysikrólik, Troglodytes', *brzaja* 'bystra rzeka' (RSAN), też NW i NM *Brzaja* (RJAZ), maced. *brzaj* 'bystra, wartka woda'; ros. NW *Борзайка*. ~

Por. z innym suf.: sło. *Brzova* NW (Bezlej SVI I 93).

Od *brzъ*, *brzati*, o suf. *-ějъ* : *-ajъ* zob. s. 86—8.

T.Sz.

brzica dial. zach. i pld. 'coś szybkiego, np. szybko płynąca rzeka, szybki człowiek lub zwierzę'

~ u dawnych Słowian bałtyckich i nadlabskich (XIV w.) NM *Barsitze* (*Barzici, Trautmann EOO I 72), czes. *Brzice* NM od XV w. (Profous MJÓ I 214), moraw. *Brzyca* NO (Bartoš DSM);

sło. *brzica* 'katarakta, próg w łożysku rzeki; potok górski' (Plet.), sch. *brzica* : *brzica* 'szybko płynąca rzeka; szybki nurt rzeczny; katarakta', dial. 'wcześnie dojrzewające odmiany roślin uprawnych (pszenicy, czosnku)' (RSAN), bułg. dial. *brzicyama* 'nazwa wiatru' (Kovačev Trudove Tърново V 21), maced. *brzyca* 'wcześnie dojrzewająca odmiana kukurydzy', dial. *brzicya* 'wysypka na skórze wywołana napięciem nerwowym lub strachem' (BER I 102: z Ohridu). ~

Z suf. *-ika*: bułg. *Борзика* NW (BER I 102).

Por. sch. dial. *brzdica* 'szybki nurt rzeczny', Vuk (< *brzda*, zob.).

Od *brzъ*, o budowie zob. s. 98—9.

W.B.

brzina dial. pld.-wsch. 'szybkość', wsch. 'bystry nurt w strumieniu; strumień'

~ sło. *brzina* 'szybkość, prędkość', sch. od XVI w. *brzina* 'ts.', bułg. *brziná* 'ts.; pośpiech', też *Brzina* NW (BER I 102), maced. *brzina* 'szybkość, pośpiech';

strus. od XI w. *brzyna* : *ворзина* 'nurt, strumień', ros. *Борзина* NW, ukr. dial. *борзинá* 'nurt, strumień' (Žel.). ~

Do *brzъ*, o budowie zob. s. 120—3.

Por. *brzostъ* : *brzota*.

R.L. — W.B.

brziti *bržp* dial. wsch. i pld. 'przyspieszyć, ponaglać' też 'spieszyć się', **brziti** *se* 'spieszyć się'

brziti: ~ sch. od XVI w. *brziti* *brzim* 'przyspieszać, popędzać' (też Vuk 'incitare'), bułg. *brzъ* *brziju* 'płynąć bystro, wartko' (Gerov Dop. 42);

ros. dial. *борзить* 'mówić w sposób grubiański' (SRNG, pierwotnie zapewne 'ponaglać'), ukr. *борзѣти боржѣ* *борзѣти* 'popędzać'. ~

brziti se: ~ cs. *brziti se* *brzъ* *se* 'spieszyć się', srbułg. *brziti se* 'ts.'; ros. arch. i dial. *борзѣться* 'spieszyć się' (Dal, SRNG), dial. też 'gorliwie pracować, robić coś szybko; złościć się, gniewać się' (SRNG), ukr. *борзѣтися* 'spieszyć się' (Hrinčenko). ~

Por. też bułg. dial. (z poezji lud.) *brzъ* *brzъ* 'szybko chodzić' (BER), ros. dial. *борзѣть* 'krzepić się, nabierać otuchy, śmiałości' (SRNG)'. ~

Derywat od *brza*, o budowie zob. s. 57.

Zob. *brzati*.

R.L.

brzo : dial. wsch. **brzdo** 'szybko, prędko, żwawo', 'wkrótce, wnet, niebawem' *brzo*: ~ stpol. XV—XVI w. *barzo* rzadko 'szybko, prędko' (jeszcze u Paska XVII w., Słownik Paska) poza tym w stpol. XIV—XVII w. i dziś dial. a od XVI w. także w formie *bardzo* 'w wysokim stopniu, mocno usilnie, wiele' (o zasięgu wariantów fonetycznych *bardzo, barzo, bař* w dial. MAGP IX m. 407; o wtórnym -dz- Łoś GP I 148, Rozwadowski GJP 193, inaczej nieprzekonująco Iljinskij RfV LXIII 322—41 dopatrujący się tu kontaminacji *barzo* i *barzdo), w XIV—XV w. *barzo* też 'całkowicie, admodum, prorsus', w XV w. wyjątkowo 'dobrze', 'dużo, wiele' (z pol.: sła. dial. wsch. *bardzo, barzo* 'magnopere, multum', Kálal, ukr. dawne w XVI—XVIII w. *bapzo*, dziś dial. zach. *bápzo, bápžo* 'ts.', Tymčenko, Dzendzelivskij UZLP 17—18, Slav. Leks. 69, Stieber AJLemk. VIII s. 10), połab. *borz* comp. 'prędzej', czes. *brzo* 'wnet, wkrótce' (też dial., Bartoš DSM), 'wcześnie', 'niemal, prawie' od XIV w., w XIV—XV w. też w pierwotnym znaczeniu 'szybko, prędko, cito';

sła. *brzo* 'szybko; natychmiast' od XVI w. (Pleteršnik, Megiser 1592), sch. *brzo* : *brzo* 'ts.', ses. Supr. *brzo* 'szybko, cito', bułg. *brzo* 'ts.', maced. *brzo* 'ts.';

strus. od XI w. *brzo*, *brzo*, *brzo* 'szybko, prędko', ros. *brzo* 'szybko', ukr. dial. *brzo* 'ts.' od XV w. (w XV w. też wyjątkowe *brzdo* 'ts.', Tymčenko), brus. dial. *brzo* 'ts.' (Nosovič). ~

brzdo: ~ strus. XII w. *brzdo* 'szybko' (zamiast *brzdo*), ukr. dawne XVI w. *brzdo* 'ts.', brus. dial. *brzda* 'szybko, z pewnością' od XV w., Karskij Belorusy II 44 (stąd pol. dial. *brzdo*, MAGP IX m. 407). ~

Małe zasięgi wykazują inne stare typy adv.:

1. *brze*: dłuż. *brze* 'wkrótce, wnet, rychło', głuź. *brze* 'ts.' (Zeman), czes. dial. moraw. *brze* 'prawie, niemal' (Bartoš l. c.), sch. tylko z przyimkami: już w XIV w. np. *vs brze*, dziś dial. *u brzi* (RJAZ), cs. *brze* już w ŽM (SJS);

2. *brzy*: głuź. *brzy* 'wkrótce, wnet, zaraz', czes. *brzy* 'wkrótce, wnet, wcześnie', stczes. tylko w NO XVI w. *Brzy-bohatý*, sła. *brzi* 'wkrótce, niezadługo' (u Pleteršnika z Murki, SSKJ nie notuje);

3. *brza*: stpol. XVI w. *barz* 'wiele, nadzwyczaj', dial. *bardz, barz, barz, bař, bař* 'bardzo' (Karłowicz SGP I 50, o zasięgu MAGP IX cz. II 23; z pol.: sła. dial. wsch. *barz, bars* 'bardzo', Kálal, Buffa Dlhá Lúka, Sipos Bükk-Gebirge, Machek ES¹ 25, ukr. dial. *bapz, bars* 'ts.', Stieber AJLemk. uzup. do z. VIII s. 10, Slav. Leks. 69), czes. dial. moraw. *brz* 'wnet, wkrótce' (Bartoš DSM); stsch. wyjątkowe w XVI—XVIII w. *brz* 'szybko' (RJAZ). — Formy poszczególnych języków słow. mogą jednak także być nowszymi skröceniami z pierwotnego *brzo*.

Od adi. *brza* : *brzda*.

R.L. — W.F. — F.S.

brzost : *brzota* 'abstractum do *brza* 'szybkość, prędkość, celeritas'

brzost: ~ sła. *brzost* (Plet.), sch. przestarz. od XVI w. *brzost*, cs. (w red. serb. i bułg.) *brzost*, bułg. *brzost* (Gerov), maced. *brzost*;

strus. *brzost* : *brzost* : *brzost*, ros. *brzost*, ukr. *brzost* -*zost* (Żel.), XIV—XVIII w. *brzost* (Tymčenko). ~

Por. stczes. od XIV w. *brzkost* od nowszej postaci *brzko*.

brzota: ~ stczes. XV w. NO *Brzota*, NM *Brzotice* (Profous MJÜ I 216);

śle. *brzóta* (Plet.), sch. dial. *brzôta* (RSAN: Czarnogóra też *břzota* 'ten, kto szybko mówi'), w XIV w. *Brzota* NO (RJAZ), bułg. *бързота*;

strus. *бързота* : *бързота*. ~

Z suf. *-ot'a*: śle. dial. *brzôta* (Plet.), sch. *brzôta*, dial. *brgôta* (RSAN).

Abstracta do *brz*.

Por. *brzina*.

W.F. — W.B.

brzota zob. **brzosta**

brz *brza brzo* : dial. **brzdъ** 'żwawy, szybki, prędki, velox, celer'

brzo: ~ stpol. wyjątkowe w XV w. *bar-zy* 'szybki, prędki', w XVI w. też 'popędliwy, gwałtowny' spotykane w utartych zwrotach jeszcze w w. XVII, stczes. od XIV w. *brzj* 'szybki, prędki';

śle. *břz brza* 'szybki, żwawy', sch. od XIII w. *břz brza -zo* 'szybki, skory, żwawy, bystry (np. o potoku)', złożone *břzi*, czakaw. *břzi*, es. *бръзъ* (już w ŻM) 'szybki, prędki, żwawy', *къ бръзъ* 'szybko', bułg. *бърз* : *бърз* 'szybki, prędki', maced. *брз* 'ts.';

strus. *бързый* : *бързый* : *борзый* 'szybki, celer', wyjątkowo 'mężny, rzeński, *андрейоц*, virilis', ros. *бóръый* (*борз бóрза бóрзо* : *борзá борзó*) przestarz. 'szybki, rączy (zwykle o koniu)', *борзóй* 'ts.', 'o psach myśliwskich', *борзая* subst. 'chart', dial. *бóръый*, *борзóй* 'śmiały; zręczny' (SRNG), ukr. poet. i dial. *бóръый* 'szybki, prędki'. ~

Też w NO: stpol. od XII w. *Barz*, *Barzy* (Taszycki Rozprawy I 88, SSNO, Trautmann EOO I 72), sch. *Brz* XIII—XIV w., bułg. *Брѣза* NO fem., ros. *Борзов колodeзь* (Bezlaj SVI I 93); również jako pierwszy człon imion złożonych stczes. *Brz-hod*, *Brzi-voj*, *Brzo-mil*, *Brzo-mir*, *Brzo-slav*.

brzdъ: ~ brus. dial. *бóръды* 'szybki, żwawy, zwinny, rączy (o koniu)', już w XV—XVI w. *борзды* 'ts.', *ко борзда* 'szybko, wkrótce' (Pjinskij RFV LXIII 323), u Tymčenki z XVI—XVII w. także ukr. *борзды* 'szybki'. ~

Por. też sch. *brzdica* (: *brzica*) 'miejsce w potoku, gdzie woda szybko spływa po kamieniach, nurt' (Vuk).

Postać *brzdъ* ma dokładny odpowiednik w lit. dial. *burzdūs* : *burzgūs* 'ruchliwy, żwawy', z metatezą częstą w sąsiedztwie *r*: *bruzdūs* : *bruzgūs* 'ts.' Wyrazy lit. nie są izolowane jak słow., por. *burzdėti* = *bruzdėti* : *brūsti* 'poruszać się żywo, żwawo'. Szereg przykładów oboczności *-z-* : *-zd-* (*brzъ* : *brzdъ*) daje Pedersen IF XXVI 292—4, Schefftelowicz KZ LVI 177 n.

Do lit. postaci *burzgūs* wydaje się nawiązywać pld.słow. *brgo* 'szybko' < *brzgo (zob.), por. sch. dial. *brzgati* 'szybko mówić; spieszyć się' (RSAN), najprawdopodobniej także I człon nazwy ptaka *brgólész* (zob.) < *brzgolész.

Pjinskij RFV LXIII 322—9, Trautmann BSW 40. Inne mało prawdopodobne nawiązania ie. wysuwali np. Rozwadowski Rozprawy XXVIII 257 (WP II 172), Osthoff IF V 291—3, Machek KZ LXIV 264—5. O typie akcentowym Kuryłowicz Acc. 194, 230. R.L. — F.S.

brzъкъ 'szybki, prędki'

~ czes. *brzkj* 'rychły, taki, który wkrótce nastąpi', stczes. też 'szybki, popędliwy, gwałtowny' od XIV w.;

śle. *brzek* dawne i dial. 'prędki, żwawy', bułg. tylko u Mladenowa BTR *бързък* f. *бързка* 'szybki'. ~

Por. ros. dial. *борзкъм* (: *боржкъм*) 'pospieszenie, skwapliwie' (Dal, SRNG).

Od *brzъ*, ze zwykłym w adi. na *-u* rozszerzeniem o suf. *-къ*. F.S.

brzecz *brzecz* dial. pld.-wsch. 'coś szybkiego, np. szybko płynąca rzeka, szybki człowiek lub zwierzę'

~ sł. *brzecz* -*zecz* 'chrząszcz Cicindela', sch. *brzecz* *brzecz* 'szybki nurt rzeczny; szybki człowiek lub zwierzę (np. koń wyścigowy)', dial. 'ryba *Aspius rapax*' (RSAN), bułg. dial. *brzecz* 'nazwa wiatru; kurek u strzelby' (BER I 102, Коначев Трудове Търново V 21);

ros. dial. *brzecz* 'roślina tojad mocny, *Aconitum napellus*' (wg SRNG przekształcone z *brzecz* 'ts.'), *Brzeczeczo*, *Brzeczeczo* NM (Vasmer RGN I 477). ~

Do *brzecz*, o budowie zob. s. 99—101.

W.B.

br̄do 1. 'żerdka, deseczka tkacka, grzebień tkacki, pecten textorius'

~ pol. *bard* 'grzebień tkacki, płocha, przybijaczka' od XV w. (w XV w. 1 przykład: 'pertica fullonis, struna knapska'), o zasięgu zob. Dejna AGK m. 650, dziś też 'zespół nicielnic', sl. *br̄do* 'dyle boczne, burty łodzi', połab. *br̄dū* 'część międlicy: klepaczka do lnu (Flachs-schwinge)', na pierwotne znaczenie 'grzebień tkacki' wskazywałoby *nob'ordt'ē* 'urządzenie, w którym jest umieszczona przybijaczka' (< **na-br̄dsko* < **na br̄dē*, zob. Szydłowska-Ceglowa Lud XLVIII 127, 135—6), dłuż. *bard* 'grzebień tkacki; klepaczka do lnu', głuz. *bordo* 'grzebień tkacki' (u Muki i Pfuha nie zaświadczone), czes. *br̄do* 'nicielnice' (wyraz notowany już w stczes.), u Jungmanna 'nicielnice', rzadziej 'grzebień tkacki' (dial. moraw. *br̄dlo*), też 'urządzenie do wyrobu powrozów; orczyk' (zob. *br̄dōce*), sl. *br̄do* 'nicielnice', dial. wyjątkowo też 'deseczka tkacka' (Gavazzi ZNŹO XXVI 1, 14);

sł. *br̄do* 'grzebień tkacki', dial. też 'deseczka tkacka'; pl. *br̄da* 'urządzenie do wyrobu powrozów', sch. *br̄do* pl. *br̄da* od XVII w. 'grzebień tkacki', bułg. *br̄pdo* pl. *br̄pdā* 'ts.' (o zasięgu i synonimach zob. BDA I m. 209), dial. (wg Gavazziego l. c. 13 *br̄pdo*) 'deseczka tkacka', 'podpórka dyszla' (BDA I m. 256), maced. *br̄pdo* 'grzebień tkacki';

ros. *br̄pdo* od XVII w. (dial. pl. *br̄pda* też *br̄pdō* pl. *br̄pdū* SRSO 33) 'grzebień tkacki', '(w niektórych maszynach) rzeszoto, krata' (Dal), ukr. *br̄pdo* 'grzebień tkacki' od XVIII w., dial. 'deseczka tkacka', brus. *br̄pda* 'grzebień tkacki', dial. 'deseczka tkacka'. ~

Pewny odpowiednik w bałt.: lot. *birde* : *birde* 'krosna', infl. *birds* 'grzebień tkacki' (Endzelin Izv. XIII 4, 211, Mühlenbach I 297, Trautmann BSW 33). Trubačev Etim. I 30—1, biorąc pod uwagę także i inne terminy tkackie, kwestionuje nieprzekonująco rodzimość wyrazu lot., skłaniając się do uznania go za pożyczkę wsch. słów. (por. też Mikkola ÅB 24, 44, Buga ZslPh I 45 uważający słusznie fiń. *pirta* 'grzebień tkacki' za pożyczkę staroruską).

Dalsze nawiązania na gruncie germ.: goc. *baurd w *foru-baurd* 'ławeczka pod nogi, ὀπιπῶδιον', stisl. *bord* 'deska, stół, tarcza; burta, krawędź', ags. *bord* 'deska, stół, tarcza, tablica', stwn., śrwn. *bort* 'krawędź, brzeg; krawędź okrętu, burta'. — Pierwotne znaczenie wyrazu prasłow. 'żerdka' (por. szczególnie dem. *br̄dōce*), 'deseczka' > 'deseczka tkacka' (por. niem. *Brettchenwebstuhl*, *Webebrettchen* 'ts.', zob. Gavazzi l. c. 17—8, Moszyński KLS I 326—7). Inne znaczenia pozostają w związku bądź z podobieństwem kształtu (np. 'grzebień tkacki'), bądź też z podobieństwem funkcji ('nicielnica').

Gavazzi Praslav. tkalački stan i tkalačka daštica ZNŹO XXVI, 1926, 1—31; Machek SI XXI 269—75 (którego jednak zestawienie z gr. σπάθη 'łopatka, przybijaczka, kopystka; miecz' nie do przyjęcia), Jurkowski SFPS VI 147—56.

K.P. — F.S.

břdo 2. 'skaliste wzniesienie, pagórek, góra'

~ pol. dial. *berdo* 'kamienisty wierzchołek góry, wzgórze' (SW), *berdy* pl. 'miana skał dziwacznych w różnych okolicach Karpat' (Karlówiec SGP I 65; głosownia obu wyrazów wskazuje na nierodzimość: z czes., śl. lub ukr. zob. Krček Grupy 18—22 przytaczający z nazw geograficznych *Barda* już z XII w., o należących tu starych nazwach miejscowych Słowian nadłabskich i nadbałt. zob. Trautmann EOO II 7), czes. dial. *brdo* 'pagórek', u Jungmanna też 'wierzchołek, góra'; *Brdy* pl. nazwa pogórza w zach. Czechosłowacji, stczes. *Brdo* w nazwach miejscowych, śl. przestarz. *brdo* (dial. *bređo*) 'skalisty pagórek', dial. *brdy* 'góry';

śl. *břdo* 'wzgórze, pagórek', pl. *brda* 'okolica górzysta', sch. od XII w. *břda* pl. *břda* 'góra, wzgórze, pagórek'; pl. *Břda* częste w toponimii np. część Czarnogóry, bułg. *бърдо* pl. *бърда* 'spadziste wzniesienie, zbocze górskie; pagórek, wzgórze', maced. *брдо* 'pagórek, wzgórze, wzniesienie', z pld.słow.: rum. dial. *břdă* 'wzgórze';

ukr. dial. (bojkow., hucul., łemk., zakarp.) *бърдо*, pl. *бєрдá* 'stroma góra; strome zbocze góry; obsuwisko górskie; stromizna, przepaść; wielka jednostajna skała'. ~

Dem. z suf. *-ce* (zob. s. 101): czes. *brdce*, stczes. od XII w. *Brdce* NT; śl. *břdce*, sch. *břce*; ukr. *бєрцє*.

Możliwy związek z *břdo 1.* Rozwój znaczenia 'prymitywny grzebień tkacki' > 'skalisty grzebień górski', por. *grebень*, niem. *Berg-kamm* 'grzbiet górski' (dosłownie 'grzebień górski').

Machek SI XXI 269—75, Schütz GTS 20—1 (o paralelach w rozwoju znaczeniowym), Jurkowski SFPS VI 147—56. K.P. — F.S.

břdce dem. do *břdo 1.*; 'kołek, żerdka'

~ pol. dial. młpol. *barco* : *barce* : *berco* 'orezyk' (Karlówiec SGP, AJPP m. 141, Kucala PSM), śląskie *berce* : *berco* 'ts.' (Nitsch DPŚ, Steuer Sulków), młpol. *barce* : *barca* pl. 'nosidła do noszenia wody' (MAGP IX m. 445), *barca* pl. 'linijki z kółeczkami, na których wiszą niecielnice (w warsztacie tkackim)' (Kucala PSM), stpol. XIV—XV w. *bardce* : *barce* : *berce* 'urządzenie pociągowe u wozu, orezyk' (Słownik stpol. rekonstruuje *barozce* ze znakiem zapytania : *barca* : *berce*, ale por. zapis z 1395 r. *bartcza*; formy na *-a* są chyba pl. n.), czes. dial. *brdce* 'orezyk u wozu' (SSJČ, łaskie *berco* 'ts.', Steuer Baborów), *brdce* : *brdco* 'część wag do zawieszania orezyków u wozu' (Bartoš DSM 495, rys. 26a), 'część warsztatu tkackiego' (o. c. 396, rys. II), *brco* 'część wag u wozu' (Lamprecht Středoopav., Horečka Frenštát), śl. *brdce* 'część wag u wozu, za którą ciągnie koń', dial. też *br(d)ce* : *barco* (Kálal);

śl. *břdce* 'deseczka z wycięciami i otworami do tkania wstążek' (SSKJ), 'das Strickholz, worüber die grossen Jagdnetze gestrickt werden, die Rückbank' (Plet.), sch. *břce -ca* : *-ceta*, g. pl. *břdăcă* 'malo brdo tkalačko' (RSAN, Stulié), dial. wsch. *břce* : *břca* 'belka w radle łącząca grządziel z płozem' (Elezović Kos.-Met., RSAN), zach. *břce* : *břce* 'specjalna deseczka do pleceni sieci rybackich' (RSAN), bułg. dial. *бърдце* : *бърдце* dem. do *бърдо*, *бърдце* : *бърдце* : *бърдце* : *бърдце* 'część drewnianego pługa, klin między płozem i grządzielą w radle' (BER I 101, BDA I m. 256, BDial. II 71, Stojkov Banat);

ros. dial. *бєрцє* : *бєрцє* 'kołek do wzmocnienia sprzętu rybackiego' (Dal, SRNG), *бєрцє* pl. 'kije w warsztacie tkackim do podtrzymywania osnowy'

(SRNG), ukr. dial. *бepye -yā* 'orczyk; kładka; część pługa', bojkow. *бepye* : *бepye* 'część jarzma; szeroki szczebel drabiny' (Slav. Leks. 76). ~

Por. pol. dial. kasz. *berc* m. : *bertka* 'klocek z drewna używany w tkactwie sieciarskim do tworzenia oczek i regulowania ich wielkości', *berc* f. 'ts.' (Sychta SK).

Tu też zapewne ros. przestarz. *бepye* : *бepyo* 'goleń, część nogi od kolana do stopy' (SSRJ), dial. *бepye* : *бepyo* 'ts.; kawałek płótna służący do obwiązywania goleni' (Dal, SRNG). Próby oddzielenia tego wyrazu od *b^řd^řce* (zob. Berneker SEW I 119, Vasmer REW I 81) nie przekonują, por. wskazujące na możliwość przenośnego użycia *b^řd^řce* w znaczeniu 'noga' wczes. dial. *brco* 'noga', *brka* 'nogi', *brdečka* 'ts.' używane zwykle w ekspresywnych zwrotach *natahnul brca* 'umarł' (Horečka Frenštát), *natahnout brka* 'umrzeć' (Kott Dod. DSM), *polamat komu brdečka* (ib.).

Dem. od *b^řdo* 1. O budowie zob. s. 101.

K.P. — W.B.

b^řliti *b^řl'q* dial. zach. 'rozsypywać śmieci, śmiecić', iterat. *b^řl'ati* *b^řl'ajo* dial. zach. i pld.

b^řliti: ~ pol. dial. *bardlić* 'śmiecić, brudzić' (Karłowicz SGP: wyjątkowe z Podhala), głuź. *borlić* 'mierzić, rozrzucić, rozsypywać' (tylko u Pfuha: 'buchten, zur Bucht machen, streuen'). ~

b^řl'ati: ~ sła. *b^řl'at' sa -am sa* 'gmerać, grzebać; szukać', u Kálala *b^řlat'* 'dłubać, ryć; grzebać w czym';

sł. *b^řl'ati -ām* 'szperać, gmerać', 'tryskać, pryskać', sch. *b^řl'ati b^řl'ām* 'brudzić, zanieczyszczać', 'grzebać w czym, rozgrzebywać' od XVI w., 'bazgrać, gryzmolić'. ~

Por. sch. adi. *b^řl'jav* 'pełen plam, poplamiony; ubrudzony, usmarowany czym (po twarzy)' (RSAN, RJAZ).

Dokładny odpowiednik w lit. *buřlyti* 'brudzić; walać się w brudzie', zob. *b^řlog^ř*. Znaczenie 'grzebać w czymś' nie wyklucza związku *b^řl'ati* z *bykati* 2. (zob., por. Sadnik — Aitzetmüller VWSS 205). K.P. — T.Sz. — F.S.

b^řlo dial. zach. 'ściółka, podściółka', 'legowisko'

~ pol. dial. śląskie *barlo* gen. *barla* 'brudna zniszczona pościel; niechlujne łóżko' (Zaręba AJŚ II cz. II s. 39), głuź. *borlo* 'barłóg, nędzne legowisko' (dial. *borlo*, *borđlo*, *berlo*, *bedlo* 'legowisko świń', Sorb. Sprachatlas II m. 116, Michalk Neustadt), 'podściółka dla bydła'. ~

Ten sam pierwiastek co w *b^řlog^ř*. Por. sch. *b^řlja* : *b^řlja* 'płytko błotnista woda, kałuża, bajoro', *b^řlja* też 'plama, kleks', 'brudna, niechlujna kobieta' (RSAN). Dokładny odpowiednik: lit. *buřlas* 'błoto'. K.P. — T.Sz. — F.S.

b^řlog^ř *b^řloga* 'legowisko dzikich zwierząt; nora, jaskinia', dial. 'ściółka, zmierzwiona słoma, mierzwa'

~ pol. *barłóg* *barłogu* 'legowisko psa lub dzikiego zwierza, zwłaszcza niedźwiedzia lub dzika' (też dial. 'legowisko') od XIV w., 'nędzne, nieporządne posłanie, najczęściej ze słomy, grochowin itp., przykrytych płachtą, szmatami' (też dial. np. kasz. *barłóg*, co do -r- : -ř- por. Lorentz GP I 104, zob. też Trautmann Slavia II 1—3, Vaillant GC I 171—2), dial. także 'nie-dbale zaścielone łóżko; łóżko w stajni' (MAGP V cz. II s. 82, Małeckci — Nitsch AJPP m. 60, Zaręba AJŚ II m. 128), 'naturalna podściółka w lesie, mierzwa z liści, traw, mchu' (dial. także np. 'śmiecie ze słomy', Małeckci — Nitsch l. c. m. 313, Dejna AGK m. 444, Zaręba l. c. 126—7, Sychta SK, Lorentz PW), dłuż. *barlog -ga* (dial. wsch. *berlog*) 'zmierzwiona słoma, posła-

nie ze słomy, nędzne postanie dla ludzi', 'legowisko dla świń', 'zmierzwiona słoma; podściółka', dial. *barlog*, *bartok* 'legowisko świń', 'błoto; brud' (Sorb. Sprachatlas II m. 116, s. 272), głuż. *bortoh* (tylko Muka s. v. *barlog*), dial. *bedłok* 'legowisko świń' (Sorb. Sprachatlas I. c.; co do *r > d* zob. Mucke HLF 237), czes. *brloh -hu* 'legowisko zwierza, nora, jaskinia', 'nędzne mieszkanie', stczes. XV w. *brloh* 'legowisko zwierza', 'chata' (też w NM), śla. *brloh -hu* (dial. też *bfloh*, wsch. *barloχ barloha*) 'legowisko zwierząt, nora', 'nieporządne, nędzne mieszkanie', 'nieporządne postanie';

śte. *barlōg -lōga* 'legowisko zwierza, jaskinia, nora' (już w XVI w. u Megisera *berlog* 'jaskinia, antrum'), 'nędzne mieszkanie', sch. *bflog -ga* 'legowisko świń, zwykle kałuża' od XVI w. (od XVIII w., dziś rzadkie także *bflog* 'ts.'), 'legowisko różnych zwierząt, nawet ryb; jaskinia, nora' (od XVII w., wg RSN zach.), 'nieczyste, brudne miejsce; brudna pościel', 'śmiecie; śmietnik, śmietnisko; nieczystość, brud, nieporządek' (też dial. np. *bflog* *bfłōga* 'śmiecie, nieczystości', Elezović Kos.-Met.) od XVI w., 'ściółka dla świń, mierzwa' (RJAZ, RSN), cs. *барлогъ* XII w. 'jaskinia, nora (niedźwiedzia)', bułg. dial. *барлогъ барлокъ* 'śmieci, pomyje; brud, nieczystość' (Gerov, Mladenov BTR, BER 103, BDial. IV 193), maced. *барлог* 'legowisko, nora', też w NM z okolic Pirotu *Барлог* (BER I. c.);

ros. dial. *барлогъ -га* 'legowisko niedźwiedzia' (SENG, SRSO), ukr. *барліг -логъ* 'ts.', 'legowisko świń', 'ściółka dla świń', 'błotnista kałuża, błoto' (z pol.: *барліг -логъ* 'legowisko', 'błotnista kałuża, błoto', dial. łemk. np. *bartuχ, bartiχ, Stieber AJŁemk. m. 407*, por. Rudnyčkyj ED 82), brus. *барлогъ барлагъ* 'legowisko, nora' (stąd pol. dial. z Litwy *berlog* 'legowisko zwierza, np. niedźwiedzia'). ~

Ze zmianą rodzaju: ~ I. *býloga*: czes. rzadkie *brloha* 'legowisko zwierza, nora, jaskinia';

sch. NM *Býloga*;

strus. *барлога* 'las', ros. *барлога* 'legowisko niedźwiedzia', dial. też 'ziemianka' (z ros.: bułg. *барлога* 'legowisko dzikiego zwierza, zwłaszcza niedźwiedzia', BER 103), ukr. rzadkie *барлога* 'legowisko, nora'. ~

2. *býlogo*: ~ stpol. XV w. *bartogo* 'legowisko zwierząt'. ~

Por. adi.: *býloga*: maced. dial. *барлог* 'brudny' (BER I. c.: Veles), bułg. dial. *барлога* 'słotna, zła pogoda' (BER I. c.: Šumen; może substantywizowane adi.?).

Ze słow.: węg. *barlang* 'jaskinia, grota' (od XI w., Kniezsa MNSJ I 1, 83—4), rumuń. *bfrlōg* 'legowisko zwierząt drapieżnych, zwłaszcza niedźwiedzi', 'legowisko świń' (Mihăilă Impr. 88).

W niewątpliwym związku z *býlo* 'ściółka, podściółka', 'legowisko', *býliti* 'rozsypywać śmieci, śmiecić', o rzadkim suf. *-ogъ* zob. s. 67.

Por. lit. *burliuŋge, burlegà* 'błoto' (LKŽod.), *burlungis* 'bagniste, błotniste miejsce'. Oboczność *-ūr-* : *-ūr-* może także na gruncie bałt., por. lit. dial. *biràd* 'rzadkie błoto'. — Nie widać podstaw do dopatrywania się tu compositum z II członem *-logъ* (przyjmowanym np. przez Machka ES² 67).

Berneker SEW I 120, Rozwadowski RS II 72—3, Vasmer REW I 80, Moszyński PZJP 130—1, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 207—9.

K.P. — T.Sz. — F.S.

býložiti *býložo* dial. zach. i pld. 'ścielić legowisko, dawać podściółkę, ścielić ściółką', 'leżeć w bartogu, legowisku'

~ pol. *bartożyś bartożę* 'śmiecić, brudzić', 'dawać podściółkę', przestarz.

'bajać, pleść, bajdurzyć' (też dial. np. Karłowicz SGP, Sychta SK, Dejna AGK m. 444; z pol. ukr. *баражцімся -жыся -жцімся* 'walać się w błocie', URS), dłuż. *barłożyś, -żym -żyś* 'płatać, gmatwać', czes. dial. *brložiti* pejor. 'leżeć, wylegiwać się' (Kott Dod. DSM), śl. *brložiti* 'leżeć, wylegiwać się w pościeli'; śl. *brłōžiti -lōžim* 'leżeć w jaskini, o zwierzętach' (Plet.; wg SSKJ *brłōžiti* książkowe 'mieć barłóg, legowisko, leżeć w legowisku'), sch. *brložiti -žim* 'wpełdzać świnie na legowisko, colloco sues, sterno, facio ut decumbant' (Vuk), 'brudzić, śmiecić' (RSAN), dial. *brłōžiti brłōžim* 'brudzić, pozostawiać nieczystości' (Elezović Kos.-Met.). ~

Denominativum od *b'logs*, o budowie zob. s. 57. Pierwotne znaczenie 'ścielić, mościć legowisko ze ściółki' > 'śmiecić, brudzić'. T.Sz.

bu interi. naśladowanie głosu zwierząt, także przy straszaniu dzieci

~ pol. *bu* naśladowuje płacz, w XVI w. o odgłosie uderzenia w bęben, dzieci. 'zimno' (Karłowicz SGP z Kaszub), dłuż. *bu bu bu* na wyrażenie zimna lub strachu, głuź. *bu* naśladowuje ryk, wycie (Pfuhl), czes. *bu bu* o głosie zwierząt, też przy straszaniu lub płaczu, śl. *bu bu bu* przy straszaniu dzieci;

śl. *bū* oznacza ryk, jęk, *bū* na wyrażenie odrazy, wstrętu (SSKJ), sch. *bū* (*bū*) naśladowuje ryk zwierząt, wystrzał armatni, mocne uderzenie, *bū* przy straszaniu kogoś; naśladowuje odgłos spadania czegoś ciężkiego do wody (RSAN), bułg. *by by* naśladowanie głosu bydła w celu straszania dzieci (Mladenov BTR);

ros *by by* głos wydawany przez kulika (SRNG s. v. *бýеиу*). ~

Dźwkn., por. lit. *bū* o odgłosie przy upadku, uderzeniu, *bū* naśladowanie ryku bydła, łot. *bu* na wyrażanie przestachu, przy zamawianiu choroby, włos. *bu* : *bubū* na wyrażenie szczekania psa, głuchego hałasu, także na wyrażenie uczucia zimna (Battisti — Alessio DEI 619). O odpowiednikach w innych językach ie. zob. Schwentner PII 28, 50, 51. K.H. — F.S.

buba 1. zob. *bōba*

buba 2. : *bubakъ* 'wymaglinowany strach, straszdyłło, którym się straszy małe dzieci'

buba: ~ pol. dial. *buba* (Karłowicz SGP ze Śląska);

bułg. *бýба* (też dial.), maced. *бýба*. ~

bubakъ: ~ pol. dial. *bubak* (Karłowicz SGP z Cieszyńskiego), dłuż. *bubak*, głuź. *bubak*, czes. *bubák*, śl. dziec. *bubák*. ~

Por. w tym samym znaczeniu: pol. *bubuk* (Karłowicz SGP: wlkpol.), *bubacz* (ib.: kasz., z ziemi chełmińskiej), śl. *bubo* (Kálal).

Wyraz mowy dziecięcej, zob. paralelne *bobo* : *bobakъ*. Są nawiązania ie.: lit. *būbis* 'duch, który straszy', łot. *bubis*, *bubēlis* : *bubulis* 'straszydło' (wyraz, którym się straszy niegrzeczne dzieci), dziec. *buba* 'o obcym człowieku', 'wesz'.

Janko ČMF XXVIII 44, Machek ES² 74 (tu też o pożyczkach niem. z zach.słow., zob. Kluge EW¹⁸ 559). K. H. — F. S.

bubakъ zob. *buba 2.*

bubati *bubajo* pld.-wsch. 'boleć' (w języku dziecięcym)

~ śl. *būbati -bam*, sch. dial. czakaw. *bubati -bam* (RJAZ: Krk);

ukr. *бýбаму* (Żel.). ~

Por. 1. pol. *buba* dziec. 'bolenie' (L. bez dokumentacji), 'ból, dolegliwość', śl. dziec. *būba* 'bolące miejsce, rana' (SSKJ), ros. dial. dziec. *бýба* 'guz,

opuchlina, choroba' (SRNG), ukr. dziec. *byba* 'śląd od uderzenia; ból, choroba';

2. pol. dial. dziec. *bubu* 'zimno' (Karłowicz SGP, Sychta SK).

Wyraz mowy dziecięcej. O nawiązaniach ie. zob. *buba* : *bubaka*. Por. *буба* : *buba*. F.S.

bućati 1. zob. **bukati**

bućati 2. *bućo* 'pęcznieć, nabrzmiwać od wilgoci; psuć się, butwieć'

~ pol. dawne od XVII w. i dial. *buczeł* 'butwieć' (Karłowicz SGP: Angustowski), kasz. *bućec -ćeje* 'pęcznieć od wilgoci', *nabućec* 'nasiąkać wilgocią', *zbućaje iajo* : *zbenćaje iajo* 'zepsute jajko' (AJK V cz. II 225);

sch. *bućati -ćim* 'piec, palić, o ustach po zjedzeniu np. papryki; (napuchnięwszy) pękać, o głowie' (RJAZ, RSN), u Vuka *uzbućati -ći* 'stawać się kwaśnym, o mleku'. ~

Tu też 1. ukr. dial. *byćasimu* 'butwieć, próchnieć' (Żel.), co do budowy por. synonimiczne *botvėti* (sł. *botavėti*) : *botėti*;

2. *bućinėti* (oparte na adi. *bućina*): stpol. od XVI w., dziś dial. *bucznieć* 'próchnieć, butwieć' (SP XVI IBL, Kucala PSM 52), w XVII w. 'stawać się butnym, hardym, hardzieć, pysznieć' (L.);

3. bułg. dial. *byća -чуу* 'zanurzać coś do wody, aby mokło' (Gerov).

Por. derywowane wstecznie: 1. sł. *buća* 'roślina Cucurbita pepo i jej owoc; baniaste naczynie', dial. prekmurskie 'guz, nabrzmiwienie' (Plet.), sch. *buća* 'dynia, Cucurbita; baniaste naczynie, flaszka, dzban';

2. pol. dial. *zbuk* : *zbeć* 'zepsute jajko' (o zasięgu MAGP IV m. 127, cz. II 59, AJK V m. 244, cz. II 224—5).

W związku z *bućati* 1. O rozwoju znaczenia zob. *botėti*. Stosunek *bućati* 2. : *bućati* 1. jak *botėti*, *botvėti* : *botati*, *butėti*, *butvėti* : *butati*.

Inach (ale bez należytego uzasadnienia) o sch. *buća* 'baniaste naczynie' Iljinskij Izv. XXIII 2, 210—1. W.B. — F.S.

bućina 'las bukowy; drzewo bukowe'

~ pol. *buczyna* 'las, zagajnik bukowy; drewno bukowe; bukiew, owoc drzewa bukowego', w znaczeniu 'drzewo bukowe' już w XV w., głuź. *bućina* 'lasek bukowy', czes. *bućina* 'bukowy las', śl. *bućina* 'ts.';

ukr. prowinc. *byćina* 'lasek bukowy; drzewo bukowe'. ~

Por. też sch. nazwy terenowe *Bućina* (RJAZ I 705).

Od *buk* (zob.), suf. *-ina*, jak np. w *dob-ina*, *druż-ina*, *kop-ina*. Por. *bukovina*. F.S.

bućyje 'buk, las bukowy'

~ stpol. *bucze* 'buk, las bukowy' (u L. z XVII w.), dziś dial. cieszyńskie *bucze* 'ts.', czes. *bući*, *boući* 'buk, młody las bukowy', śl. *bućie* 'zagajnik bukowy, buczyna' (dial. też *buća* 'ts.');

sch. dial. *bućje* od XIV w. 'las bukowy; miazga buku', bułg. dial. *byće* 'zagajnik bukowy';

ukr. prowinc. *byćja* m. coll. 'buk; drzewo bukowe'. ~

Coll. od *buk*, zob. *bukovyje*. F.S.

bućny 'niski i przeciągły (o głosie), hałaśliwy'

~ pol. przest. od XVI w. *buczny* 'dumny, okazały, pyszny, zarozumiały; bogaty, okazały (np. o sukni)', dial. 'wydający głos basowy; lubiący śpiew; rozrzutny; niespokojny, zuchwały; tęgi; grzeczny' (Karłowicz SGP: z Podhala i pld. Małopolski), śl. *bućnyj* 'bujny, z temperamentem, niepohamowany';

sł. *būčen* 'hałaśliwy', sch. *būčan* 'głośny, hałaśliwy; pełen hałasu, huczny, rozhukany, burzliwy', maced. *бучен* 'hałaśliwy';

ukr. *бучний* 'bogaty, wspaniały, pyszny; hałaśliwy, huczny', u Żel. *бучний* 'hałaśliwy, huczny; dzielny; swawolny, wesóły', *бучний дощ* 'deszcz z silnym wiatrem' (Hrinčenko), brus. reg. *бучный* 'duży, gruby' (Nosovič). ~

Por. bułg. dial. *бучняк* 'gruby deszcz z porywistym wiatrem' (Gerov).

Adi. od *bukati*: *bucati*. Pierwotne znaczenie 'niski i przeciągły, podobny do ryku, beczenia (o głosie), hałaśliwy', skąd dalsze znaczenia 'burzliwy, huczny', 'pełen temperamentu, niepohamowany', 'dumny, pyszny', 'silny, bujny'. R.L. — T.Sz. — W.B.

buditi *bud'ŏ* 'powodować, że ktoś przestaje spać, przerywać komuś sen; powodować pojawienie się czegoś, wywoływać czujność, stany uczuciowe, ich przejawy'

~ pol. od XV w. *budzić -dże*, dłuż. *bużis -zim*, głuź. *budzić*, czes. od XV w. *buditi -dím*, śl. *buditi' -dím*;

sł. *buditi -dím* (też 'wskrzeszać'), sch. od XIII w. *būditi būdīm*, bułg. *бўдѣ -дѣи*, maced. *буди*;

strus. *бодити боджѡ : боджѡ*, ros. *будить буджѣ бўдѣи*, ukr. *будити буджѣ бўдѣи* (dial. też 'bronować przed sianiem', Hrinčenko), brus. *бўдзѣн бўдзѣн бўдзѣн*. ~

Z pref. *vaz-*: polab. *vāzbaudēt* 'zbudzić, obudzić, wyrwać ze snu', ses. *вѣзбодити -вѣзбѣдѣ* 'ts.'

Jako pierwszy człon złożonych NO (zob. Malec PO PAN 17, 71—2), np. pol. NO *Budzimir*, *Budzimil* (Taszycki Rozprawy I 152—3), już w r. 1136 *Budzistaw* (SSNO), czes. *Budislav*, stczes. XIV w. *Budimír* (Svoboda SOJ 72, też w NM *Budiměřice*), *Budislav* (Profous MJČ I 226—7), sł. *Budigoj*, sch. *Būdimir* NO od XIV w., *Būdislav*, bułg. *Будимир*, strus. *Бодиславъ*, ukr. *Будимир* (Hrinčenko).

Por. zaświadczone w NO stare derywaty:

1. *bud-jb* (o budowie zob. s. 80—1): stpol. *Budz* już w XII w. (Taszycki l. c., SSNO);

2. *bud-ja* (o budowie zob. s. 81—3): stpol. *Budza* już w XII w. (ib.);

3. *bud-jans*: na derywat ten wskazują: pol. NM *Budzanów* (SG), sch. *Būdanovci* NM (RJAZ, RSNAN).

Causativum do *budēti*, o budowie i wokalizmie zob. s. 56—7. Najbliższe odpowiedniki ie.: stind. *bodhāyati* 'budzi, powoduje czujność', aw. *baodayeiti* 'daje do poznania', stprus. *et-baudints* 'wskrzesza', lit. *bāudinti* 'zachęcać, pobudzać', *bāudyti* 'ts.' (LKŽod.), *pa-si-baudyti* 'podnieść się'.

Berneker SEW I 96—7, Trautmann BSW 33, Vasmer REW I 135, Sławski SE I 48, Vaillant GC III 419. R.L. — T.Sz.

budyńz *budyna budyno* 'czujny, czuwający, który nie śpi, vigił'

~ stpol. NO w XV w. *Budny* (SSNO), stczes. NO *Buden -dna* XIV w. (Gebauer Sl.);

sł. *būden -dna* 'czujny', 'żwawy, wesóły', sch. *būdan -dna* 'czuwający, czujny', 'żwawy' od XVIII w. (RJAZ, Vuk), bułg. *бўден -дѣа* 'czujny; żwawy, żywy, tętniący życiem', maced. *буден -дѣа* 'czuwający; czujny';

ros. *бўдний дѣнь* 'roboczy, nieświęteczny dzień', dial. *бўден дѣнь* 'ts.', ukr. *бўдний*, dial. *бўдний* 'powszedni, nieświęteczny, codzienny, zwyczajny', brus. *бўдны дѣнь* 'dzień nieświęteczny, roboczy', stąd pol. dial. *budny (dzień)* 'powszedni' (Karłowicz SGP, SWil.). ~

Derywat z suf. *-jъ* sprowadzający się do *budŭnъ*: ros. przestarz. i pot. *bŭdenъ -дня* 'roboczy, nieświęteczny dzień', ukr. *bŭdenъ -дня* 'ts.' od XVIII w., dial. *bŭddenъ -дня* 'ts.' (Hrinčenko), pld. karpackie *bŭdenъ* 'ts.', por. stare w XVI—XVIII w. *bud(ð)en(n)ŭjŭ* 'nieświęteczny, powszedni', Tymčenko, brus. *bŭdzenъ -дня*, pl. *bŭdni* 'roboczy, nieświęteczny dzień', stąd pol. dial. *budzien* 'ts.' (Karłowicz SGP).

Do *buditi*.

Vasmer REW I 135, Rudnyčkyj ED 235.

T.Sz.

bud'ati *bud'ajo* iterativum do *buditi*

~ sch. sztuczne (tylko u Stulicia, zob. RJAZ I 713) *bŭdati bŭdām* iterat. do *bŭditi*;

ros. dial. *бужать -жати -жати* 'rozbudzać, budzić' (Dal, SRNG). ~

Poza tym tylko formacje prefiksalne: pol. od XIV w. *pobudzać -dzam* 'wywoływać jakąś reakcję, dawać impuls do czegoś, zachęcać, podniecać', *wzbudzać -dzam* 'wywoływać, zwykle jakieś stany uczuciowe', dłuż. *rozbuzaś* 'zachęcać, pobudzać' (Muka II 326), głuź. *rozbudżec -dżam* 'wzruszać, poruszać; podniecać, pobudzać', *zbudżec -dżam* 'wyrywać ze snu, rozbudzać; wskrzeszać', czes. *probouzeti -zim* 'przebudzać, budzić; rozbudzać, cucić; wzbudzać', *pobouzeti -zim* 'podniecać, podsycać', śl. *obŭdzat' -dzam* 'budzić, rozbudzać, wyrywać ze snu', *prebŭdzat' -dzam* 'ts.; podniecać';

śl. *obŭjati -jam* 'budzić, rozbudzać; wskrzeszać', *pobŭjati -jam* 'zachęcać, pobudzać', ses. *взбуждати -жати* 'rozbudzać', bułg. *взбуждам -жати* 'pobudzać, podniecać, podburzać', maced. dial. *сѣ разбŭждам* 'budzę się' (Małeckci SW);

ukr. *побуджати -жати* 'budzić, rozbudzać', brus. *абуджати -жати* 'rozbudzać, budzić; pobudzać, podniecać', *узбуджати -жати* 'pobudzać; rozbudzać'.

Iterativum do *buditi* (i odpowiednich perfektywnych formacji prefiksalnych), o budowie zob. s. 46—7.

R.L.

buga pld.-wsch. 'niski brzeg rzeki zalewany przez wodę'

~ bułg. dial. *бѹга* 'moczar, bagno' (BEE I 86), rodop. 'малък вир' (BDial. V 159);

ros. dial. *бѹга* 'zalewany przez wodę las lub zarośla na brzegu rzeki; niskie brzegi rzeki porośnięte drzewami, krzewami' (Dal, SRNG). ~

Według BER I 86 należy tu także sch. wsch. *bud* f. : *bŭda* 'pleśń'; inaczej o tych wyrazach Skok ER I 227.

Prapokrewne łot. *bauga* 'błotniste miejsce w rzece; stroma droga; licha gleba rzeczna'. Od ie. pierwiastka *bheug(h)-* 'giąć, zginać' (zob. s. v. *bzgati*). Pierwotne znaczenie 'zgięcie, zakręt', skąd 'zakręt rzeki, zakole rzeki (zalewane przez wodę w czasie wylewu)', co do rozwoju znaczenia por. *lŭka*. — Zob. *bugъ*.

Vasmer REW I 133—4, BER I 86.

W.B

bugъ *buga* 'zakręt, zakole rzeki; pierścień'

Na szczerbku w słow. zachowany wyraz wskazują:

1. nazwa prawego dopływu Wisły: pol. *Bug -gu*, stozes. *Bug*, stras. *Богъ*, ros. *Бѹг -га*, ukr. *Бѹг*, brus. *Бѹг*. W XII w. Gerwazy z Tilbury oddał po łacinie nazwę tej rzeki *Armilla* 'naramiennik': inter Poloniam et Russiam sunt duo fluvii, quorum nomina secundum vulgaris illorum linguae interpretationem Aper ('Wieprz') et *Armilla* (Brückner Rozprawy XXXVIII 302, Rozwadowski Studia 242);

2. derywaty:

a. adi. *buśbskz*: pol. *Busk* NM, strus. *Божьскъ* NM;

b. subst. *bug-ajz*: pol. *Bugaj* liczne NM zwykle położone nad wodą (Sławski SE I 48), tu może też należą ukr. dial. *byzai* 'gatunek rośliny łąkowej' (Slav. Leks. 96), brus. dial. *byzai* pl. 'gatunek rośliny, ros. голубика; пъяника, пъяница' (BRS).

Tu może też sch.-cs. *sovgz* 'naramiennik, armilla', uważane zwykle za pożyczkę z germ. (wg Kiparskiego GLG 170 z pragerm. *bauga : stwniem. *boug* 'pierścień', stnord. *baugr* 'naramiennik', ags. *béag* 'pierścień, korona, wieniec', też Berneker SEW I 97), przeciw czemu Iljinskij RFV LXII 257—8 dopuszczający słusznie paralelny rozwój na gruncie słow. (por. *buga*, *bugz*, *bugati*).

Prawdopodobnie od ie. pierwiastka *bheug(h)*- 'giąć, zginać' (zob. s. v. *bzgati*), prapokrewne stind. *bhōgá-h* m. 'zakręt, skręt (węża); pierścień', stwniem. *boug* 'pierścień'. Pierwotne znaczenie byłoby 'zgięcie, skręt'.

Iljinskij RFV LXII 257—8, Brückner SE 47, Rozwadowski Studia 241—3, Vasmer REW I 133. W.B.

bugz *bugza* wsch. 'wzgórze, wzniesienie, wypukłość'

~ ros. od XVI w. (Sanskij ES I 2, 209) *byzop byzpa* 'pagórek, wzgórek, wzniesienie; guz, wypukłość', dial. też 'duże wzgórze, góra; spadziste zbocze góry; góra, nieporośnięta skała na brzegu morskim; wzniesiona wyspa w delcie Wołgi', 'kupa, stos słomy', 'opuchlizna, bąbel, pryszcz' (SRNG), ukr. *byzop -zpa* 'pagórek, wzgórze, niewielkie wzniesienie', dial. 'niewielka kupa piasku na brzegu rzeki; sztuczny kopiec' (Marusenko Polesze 218), u Żel. *byzop -zopy* 'pagórek; porywisty wiatr', brus. *byzapók -pká* 'guz, wypukłość, gruzetek', dial. *byzop* 'wzniesienie; piaszczysty nieużytek' (Leks. Palessja 36—7), *byzopuiz -pju* (perf. *cybyzopuiz*) 'wznosić, budować' (Nosovič). ~ Por. ros. dial. *byzupz -pá* 'bąbel, guz' (SRNG).

Dokładny odpowiednik: lot. *baūgurs* 'wzgórze, pagórek'. Od ie. pierwiastka *bheug(h)*- 'giąć, zginać', z suf. *-zrz*. Pierwotne znaczenie 'to, co wygięte, wypukłe', stąd 'wypukłość, wzniesienie'.

Iljinskij RFV LXII 258, Buga RFV LXVII 233, Trautmann BSW 28, Vasmer REW I 134. W.B.

buchati *buchajo* 'mocno bić, walić powodując hałas, łomotać; gwałtownie rozprzestrzeniać się, puchnąć, nabrzmiwać', perf. *buchnqti buchng*

~ pol. *buchać bucham* 'wykonywać nagły ruch, rzucać się gwałtownie, uderzać, rozprzestrzeniać się w sposób gwałtowny, gwałtownie tryskać (np. o płomieniach); eksplodować', od XVI w. 'gwałtownie wypływać, chlustać', dial. śląskie 'bić, o sercu' (Nitsch DPŠ), kasz. (od XVI w. u Krofaja) 'pysznić się, chełpić się', *buzac sa* 'ts.; chodzić w ciąży' (Sychta SK), dluž. *buchaš -cham* 'głucho, głośno stukać, uderzać; grzmieć; parskać, sapać', głuż. *buchaš -cham* 'głucho, głośno stukać, upadać z hałasem', czes. od XV w. *bouchati -chám* 'uderzać, tłuc się; łomotać, hałasować, trzaskać', *buchati -chám* 'uderzać, stukać; wybuchać, gwałtownie się rozprzestrzeniać', dial. laskie *buchat* 'pleść, paplać' (Machek ES² 75), ślą. *búchat* *-cham* 'uderzać, bić; trzaskać, hałasować; tupać; mówić głupstwa', dial. *buzac* 'rozprzestrzeniać się w sposób gwałtowny' (Buffa Dlhá Lúka);

śle. *búhati búham* : *-šem* 'uderzać z głuchym odgłosem; z siłą i głuchym odgłosem wybuchać na zewnątrz (np. o płomieniach); popychać, szturchać', sch. dial. *búvati* : *buati -ám* 'bić z siłą, tłuc, uderzać; pędzić, błąkać się',

dawne od XVII w. *búhati búhām* 'uderzać, bić', bułg. *бўхам -хаи* 'łomotać, hałasować; uderzać kijanką przy praniu' (też dial.), maced. *буса* 'uderzać, tłuc; męczyć się; silnie kaszleć';

ros. *бўхаты -хаю -хаеи* 'wydawać głośne dźwięki, padać z hałasem; wyrzucać, wylewać gwałtownie', dial. też 'uderzeniami wiosel o wodę straszyć ryby; z siłą rzucać; wytryskać; silnie kaszleć; pleść bzdury; wydawać głuche, urywane dźwięki (o ptaku bąku)', ukr. *бўхату -хаю -хаеи* 'wydawać głośne dźwięki; strzelać; bić; gwałtownie się rozprzestrzeniać (np. o parze wodnej)', brus. *бўхаты -хаю* 'uderzać z hałasem, upuszczać z hałasem; dudnić, grzmieć'. ~

Perfectivum *buchnōti*: ~ pol. *buchnąć -nę*, dłuż. *buchnuś -nu*, głuź. *buchnyć -nem*, czes. od XV w. *buchnouti*: *bouchnouti -nu*, śl. *buchnut'* -nem; śl. *búhniti búhnem*, sch. od XVIII w. *búchnuti búhnēm*: *búnuti búnēm* (RJAZ), dial. *búhnuti (se) -nēm (se)*: *búnuti -nēm* (RSAN), bułg. *бўхна*, maced. *бунне*;

ros. *бўхнуть -ну -нешь*, ukr. *бўхнути -ну -неи*, brus. *бўхнуць*. ~

Rzadko też w znaczeniu imperfektywnym: sch. dial. *búnuti -nēm* 'puchnąć; rosnąć' (RSAN), *nábuhnuti -nēm* 'napuchnąć, nabrzmieć' (Vuk: z Dubrownika), bułg. *бўхна* 'rósć (o cieście)'; ros. *бўхнуть -ну -нешь* 'pęcznieć, wzdymać się, puchnąć', *набўхнуть* 'specznieć, napuchnąć', ukr. *набўхнути -не* 'ts'.

Dewerbalna interiekcja *buchz* oznaczająca głuche uderzenie, hałas, łoskot: pol. *buch!*, dłuż. *buch!*, głuź. *buch!*, czes. *buch*: *bouch!*, śl. *buch!*; śl. *búh!*, sch. *búh*: *bú!* (RSAN), bułg. *бyx!*; ros. *бyx!*, ukr. *бyx!*, brus. *бyx!*

Por. dewerbalne subst.:

1. *buchz*: pol. dial. kasz. *bux* m. 'wybuch' (Sychta SK), dłuż. *buch* m. 'głuchy huk, łoskot, wystrzał', głuź. *buch -cha* 'huk, trzask, łoskot; uderzenie, cios; pchnięcie', czes. *buch -chu* 'trzask, łoskot; cios, uderzenie', stczes. XV w. 'uderzenie', śl. *buch* m. 'bicie serca'; śl. *búh* m. 'głuchy dźwięk, huk; coś nagle wybuchającego (np. ogień z pieca); uderzenie, cios'; ros. *бyx -xa* 'nurt, wir wodny, np. przy kole młyńskim; czysta woda między zlodowaciałą skorupą a lodem' (Dal, SRNG);

2. *bucha*: pol. dial. kasz. *bucha* 'pycha, duma' (już w XVI w. u Krofeja; rozwój znaczenia jak w pol. *buta*, zob. *butėli*), 'kobieta pyszna, zarozumiała' (Sychta SK), por. *buxota* 'pycha, zarozumiałość' (Sychta SK). Nie widać podstaw do dopatrywania się tu bsl. *baušā*- 'pycha' (rekonstrukcja Trautmannna BSW 28).

Dźwkn., por. *bu*, *bukati*. Jak zwykle w wyrazach dźwkn. zachodzi możliwość różnych warstw chronologicznych. Ale materiał słow. wskazuje na łączność poszczególnych znaczeń. Znacznie 'puchnąć, obrzmiewać' często kojarzy się z wyrazami dźwkn., zob. *bóbnati*, *brėkati*. — Najbliższe odpowiedniki: łot. *baūksēt* 'łomotać, łoskotać, hałasować, huczeć', *būksēt*, *būkstēt* 'huczeć': *baūkš* 'odgłos silnego uderzenia, upadku', gr. βύω (*βύω) 'napętniać, napychać', stisl. *bysia* 'wypływać gwałtownie z wielką siłą', norw. *baus* 'pyszny, gwałtowny', śrwniem. *būs* 'nabrzmiałość'.

Brückner SE 46—7, Kořinek Studie 204—7, Trautmann BSW 28, Pokorny IEW 97—102.

E.L. — W.B. — F.S.

buchnōti zob. **buchati**

buchor'ь buchor'a: **buchyr'ь buchyr'a** 'coś obrzmiętego, o kulistym kształcie, pęcherz'

buchor'ь: ~ czes. *bouchoř* m. 'owoc śliwki zniekształcony przez grzybek *Taphrina pruni*: nieudana rzecz';

sł. *búhor -horja* 'pęcherzyk wodny' (Plet.);

ros. dial. *бўхорь* 'pulchna ziemia pod lasem' (SRNG). ~

buchyr'ь: ~ sł. dial. *buchýr* 'pęcherz' (Kálal);

bułg. dial. *бўхур* 'ślimak, *Helix*' (Gerov). ~

Z innymi suf.: czes. dial. moraw. *buchár* 'niesmaczna bułka' (Bartoš DSM), ros. dial. *бўхря* 'grubas, brzuchacz', *бўхоня* 'ts.' (Dal, SRNG), ukr. dial. *бўхонї* 'pulchny' (Hrinčenko).

Do *buchati* 'pęcznieć, obrzmiewać', por. dłuż. dawne *buchoriš -rim* 'szumieć, falować, burzyć się'. Co do wahanía wokalizmu sufiksu por. *bachorь*: *bachor'ь*.
R.L. — W.B.

buchotati buchot'ь dial. zach.: **buchotati buchot'ь** intensivum do *buchati*

buchotati: ~ dłuż. *buchotaš buchocu* 'ciagle tłuc się, stukać; trzaskać głośno, popychać', *hutšoba buchoco* 'serce łomocę', gluź. *buchotać* 'ciagle stukać, trzaskać, hałasować', czes. *buchotati -tá* 'stukać, bić (o sercu)', sł. *buchotat' buchocem* 'powodować łoskot, hałas, trzaskać'. ~

Deverbativum *buchots*: gluź. *buchot -ta* 'wielokrotny huk, wystrzał, trzask' (Pfuhl), czes. *buchot -tu* 'głuche dźwięki, trzask, stukanie, pukanie', sł. *buchot -tu* 'głuche dźwięki powstające przy uderzeniu, upadku itp., trzaskanie, grzmot';

por. ros. dial. *бўхотнїя* 'zgiełk, łoskot; hałas spowodowany powtarzającymi się uderzeniami', *бўхоток -мкá* 'szum podwodnego źródła' (SRNG).

buchstati: ~ gluź. *buchtać so buchtam so* (: *buchtować -tujem*) 'chełpić się, przechwalać się; trwonić, rozrzuczać, marnować; deptać gnój';

sł. *buchtati -tám* 'wytryskać, wybuchać; silnie płonąć', *buchtati se* 'nabrzmiwać, puchnąć', bułg. *бўхнá -мáу* 'szumieć, huczeć; uporczywie i silnie kaszleć', 'huczeć (o ptaku bąku); sapać, dyszeć' (Mladenov BTR), maced. *бўма* 'uderzać; silnie kaszleć; męczyć się, trudzić się; włóczyć się'. ~

Por. sł. *buchtati -tím* 'silnie płonąć, palić się; nabrzmiwać, puchnąć'; ros. dial. *бўхтэмь -мáу* 'stukać, pukać; gderać, zrzędzić, łajać; mówić głupstwa, pleść', *бўхтэмь -мáу* 'burczeć (o brzuchu); sapać; zrzędzić, wyrażać niezadowolenie' (SRNG), ukr. prowinc. *бўхтému -міо -місу* 'huczeć, głucho dźwięczeć; rozprzestrzeniać się, buchać (o ogniu)'.
Intensiva do *buchati*, o budowie zob. s. 52—3. W.B.

buchotati zob. **buchotati**

buchyr'ь zob. **buchor'ь**

bujaks bujaka 'coś potężnego, silnego, gwałtownego, istota gwałtowna, niepohamowana: człowiek gwałtowny, awanturник, silne, jurne zwierzę, np. byk'; 'szybko rosnąca, obfita roślinność'

~ pol. XVI w. (u Reja) *buják* 'awanturник, zuchwalec', XVIII w. (u Naruszewicza) 'byk, buhaj' (dziś dial. AJPP m. 182, Dejna AGK m. 463, MAGP IX m. 430), NO *Bujak* od XV w. (SSNO), czes. dial. moraw. *buják -ka* 'byk, buhaj' (Bartoš DSM), sł. *bujak -ka* 'ts.';

sch. dial. *büjāk bujaka* 'wezbrany potok' (RSAN), od XIV w. NO *Büjāk*, cs. *бўмáк* 'głupiec; dziki, barbarus, feras', bułg. *бўяк* 'głupia istota, głupiec' (Mladenov BTR), maced. *бўяк* 'zarośla, gęstwina';

strus. od XII w. *бўмáк -на* 'człowiek srogí, okrutnik; głupiec', ros. dial. *бўяк бўякá* 'byk, buhaj' (Dal, SRNG), ukr. *бўяк бўякá* 'ts.' (o zasięgu w gwa-

rach zob. Stieber AJŁemk. m. 86, Dzendzelivskýj UZLP 27), 'zarośla, laszek w parowie' (Hrinčenko), *буякú* pl. 'borówka bagienna, *Vaccinium uliginosum*', brus. *буякú* pl. 'ts.' ~

Por. bułg. dial. *буяч* 'obficie rosnący młody las, gęsty las; głupiec'.

Z pol. albo z brus.: lit. *bujōkas* 'byk' (LKŽod.).

Od *bujь*, o budowie zob. 89—90.

Por. *bujanь*.

R.L. — W.B. — F.S.

bujanь *bujana* 'coś potężnego, silnego, gwałtownego, istota gwałtowna, nie-pohamowana: człowiek gwałtowny, awanturnik, silne, jurne zwierzę, np. byk'

~ pol. rzadkie *bujan* 'człowiek skory do bójki, zawadiaka' (SW), dial. 'byk' (MAGP IX m. 430), czes. dial. *bujan -na* 'człowiek gwałtowny, po-pędliwy, awanturnik', moraw. *bujana* f. 'silna krowa, z podgardlem' (Bartoš DSM), śl. dial. *bujan -na* 'awanturnik', też NM *Bujanov*;

sch. dial. *būjan* m. 'ryba głowacz białopłetwy, *Cottus gobio*' (Vuk, BSAN), od XIV w. NO *Būjan*, bułg. dial. *буян* 'rodzaj szybkiego tańca' (Gerov);

ros. pot. *буян буяна́* 'człowiek gwałtowny, awanturnik', dial. 'grubianin; silny wiatr' (SRNG), dawne 'ze wszystkich stron odsłonięte, wysokie miejsce' (Potebnja RFV VI 145), ukr. *буян буяна́* 'nieposłuszny, uparty wół' (Hrinčenko), brus. *буян* 'człowiek gwałtowny, awanturnik', dial. 'byk, buhaj' (DABM m. 290). ~

Tu należy może też pol. dial. *bujan* 'piwonia', kasz. *bujón*, kociewskie *bujóni* pl. 'ts.' (Syhta SK), *bujun* 'ts.' (Maciejewski Chełm.-dobrz. 51).

Por. brus. *буяны* 'krnąbrny, gwałtowny'.

Od *bujь*, o budowie zob. s. 130—1.

Por. *bujakz*.

R.L. — W.B. — F.S.

bujarь *bujara bujaro* dial. zach. 'gwałtowny, energiczny, pełen sił'

~ czes. *bujarý* 'pełen sił, dziarski, chwacki, zuchowaty, pełen zapału', śl. *bujarý* 'ts.'. ~

Zapewne substantywizowany przymiotnik: pol. dial. *bujar* m. 'byk' (MAGP IX m. 430, cz. II 81: Lubelskie);

z suf. -jь: stczes. XV w. *bujar* : *bújar* m. 'człowiek prowadzący hulaszcy tryb życia, hulaka'.

Derywat od adi. *bujь*, z suf. -arь. Inaczej Machek ES² 76, który wypro-wadza ze złożenia *buje-jarь* (zob. *jarь*).

Por. *bujьnь*.

W.B. — F.S.

bujati *bujajь* 'stawać się silnym, gwałtownym, gwałtownie się rozrastać; zachować się gwałtownie'

~ pol. *bujac bujam* 'latać, unosić się w powietrzu' od XVI w., 'biegać, waleśać się samopas, korzystać z całkowitej swobody; chwiać się, kołysać się; obficie rosnać, silnie rozrastać się', stpol. od XIV w. 'przekraczać miarę: szaleć, broić, hulać', od XVI w. 'być pysznym, próżnym', dial. 'huśtać', kasz. *bujac są* 'dąsać się; huśtać się', czes. *bujeti bujím* 'bujnie, silnie rosnać, rozrastać się', u Jungmanna też 'unosić się w powietrzu', stczes. od XIV w. *bujěti* : *bújěti -jěju* 'zachować się w sposób nieskrępowany; awanturować się; dobrze, silnie rosnać', dial. moraw. *bujat* si 'być silnie rozrośniętym, zdro-wym, silnym', śl. *bújat* -am 'hulać, żyć rozpustnie; być silnym, jurnym';

sch. *būjati -ām* 'obficie, silnie rozrastać się, gwałtownie rozwijać się; podnosić się (o wodzie)', dawne w XVI w. i u Vuka też 'nabrzmiwać, puchnąć', scs. *окоүати окоүам* 'ogłupieć; stracić smak', cs. *воүати воүам*

'pęcznieć; być gwałtownym, dzikim; postępować głupio', bułg. dial. *буяя* 'szybko, obficie rosnać, rozwijać się (o roślinach i o zwierzętach)' (Gerov), 'postępować w sposób gwałtowny' (Mladenov BTR), *буддем* 'szybko rosnać; szaleć; włóczyć się' (BDial. II 71, III 204—5);

strus. *боуати боуаю* 'być silnym, gwałtownym', ros. dial. *буятъ буяю буяешъ* 'rosnać, wyrastać, rozwijać się' (SRNG), ukr. *буяти буяю буяеш* 'obficie rozrastać się; być gwałtownym, srożyć się; żyć swawolnie', brus. *буяць буяю* 'obficie się rozrastać'. ~

Z pol. albo z brus.: lit. *bujoti* 'bujać, wyrastać bujnie' (Skardžius 48, LKŽod., Fraenkel LEW 63).

Por. *bujevati bujujo*: dłuż. *bujowaś -juju* 'postępować zarozumiale, nierozumnie; głupio upierać się przy czymś'; rus.-cs. *боуевати боуюю* 'postępować nierozważnie, zuchwale'.

Denominativum do *bujь*, o budowie zob. s. 46—7.

Zob. *bujiti*.

R.L. — W.B. — F.S.

bujiti *buję* dial. zach. i pld. 'powodować rozrastanie, wzrost; gwałtownie, obficie się rozrastać'

~ pol. dial. *buić się* 'szybko, gęsto, obficie rosnać' (Karłowicz SGP: z Małopolski), głuź. *bujie buju* 'szybko rosnać, rozrastać się (o roślinach)', czes. dial. moraw. *bujit* 'tuczyć' (Kott Dod. DSM);

sch. dial. zach. *bujiti -im* 'szybko, silnie rozrastać się; wzbierać, podnosić się (o wodzie)' (RSAN), scs. *ооуити ооуикъ* 'ogłupić, uczynić głupim' (Supr.), cs. *боуити съ боуикъ съ* 'in deliciis vivere', bułg. dial. *буя -юю* 'rosnać szybko, obficie' (Gerov, BER I 96), maced. *буу* 'szybko, obficie rozrastać się; burzliwie rozwijać się; podnosić się (o wodzie)'. ~

Denominativum do *bujь*, o budowie zob. s. 57.

Por. *bujati*.

R.L. — W.B. — F.S.

bujica 'coś nadmiernie, silnie rozrośniętego (o roślinach); coś potężnego, silnego, gwałtownego (np. potok)'

~ czes. dial. *bujica* 'jagoda *Fragaria elatior*' (Bartoš DSM);

śle. dial. *bujica* 'rwący potok, górski potok; rów odpływowy, ściek' (Plet.), też NW *Bujica* (Bezlej SVI I 95), sch. *bujica* : *bujica* 'wezbrany, gwałtowny potok z ulewnego deszczu lub topniejącego śniegu; bardzo szybki nurt rzeki; potok, strumień (np. ludzi), obfitość, natłok (np. myśli, słów), gwałtowne szerzenie się czegoś', dial. (Istria) 'pęd rośliny' (RJAZ), bułg. dial. *буица* : *буица* 'febra, gorączka' (Gerov), maced. *буица* 'ts.';

strus. NM *Боуица*. ~

Por. z suf. *-ьць*: dłuż. *Bujc* NW.

Substantywizowany przymiotnik *bujь*, o budowie zob. s. 98—9.

W.B. — F.S.

bujavnъ *bujavo bujavo* 'szybko gwałtownie rozwijający się; gwałtowny, nie-pohamowany'

~ pol. XVI w. *bujawy* 'unoszący się wysoko, latający wysoko' (tylko w zn. przenośnym 'znakomity, ambitny');

sch. przestarz. *bujav* 'szybko, gwałtownie rosnący, rozwijający się', *bujavan* 'ts.' (RSAN), bułg. *буяв* 'głupio postępujący; що залита на буиност' (Mladenov BTR);

strus. *боуавъи* 'wspaniały, okazały, wystawny; butny, wyniosły; głupi', ros. dial. *буяв, буявнѣ* 'dobrze, gwałtownie się rozwijający; silny, gwałtowny

(o wietrze); dziarski, żwawy; zuchwały, awanturniczy; zarozumiały, butny' (Dal, SRNG). ~

Substantywowany przymiotnik: dłuż. *bujawa* 'kołyska';

z suf. *-ica*: czes. dial. *bujavica* 'jagoda *Fragaria elatior*' (Bartoš DSM); sch. przestarz. *bujavica* 'wezbrany, gwałtowny potok z ulewnego deszczu lub topniejącego śniegu' (RSAN), też NM *Bujavica* (RJAZ);

z suf. *-zka*: stpol. wyjątkowe XV w. *bujawka* z niejasnym znaczeniem; ros. dial. *бузвкa* 'odsłonięte, wystawione na wiatr miejsce' (SRNG).

Por. adi. z suf. *-ats*: *bujats*: bułg. *буѣм* 'dobrze rozrośnięty, obfity, gęsty', maced. *буѣм* 'ts.'; strus. wyjątkowe *буѣмъ* : *зѣоуѣрѣна*, *буѣмъ* 'χωρική'.

Adi. do *bujati*.

W.B. — F.S.

bujestz *bujesti* f. : **bujestvo** n. dial. pld.-wsch. abstractum do *bujz*

bujestz: ~ scs. *буѣстѣ* f. 'głupota; śmiałość, zuchwałość', cs. też 'pycha; dzikość, srogość', bułg. *бѣстѣ* f. 'szaleństwo, szal; upór, krnąbrność' (Gerov);

strus. *буѣстѣ* f. 'szaleństwo, głupota; pycha, próżność, zarozumiałość; porywczność, śmiałość, dzielność', ros. przestarz. i dial. *бѣстѣ* f. 'odwaga; zapalczywość; głupota', ukr. *бѣстѣ* f. 'zuchwałość, śmiałość, arogancja' (Żel.), u Tymcienki XV—XVII w. 'ts.; zapalczywość'. ~

bujestvo: ~ sch. przestarz. *bujstvo* 'porywczność, gwałtowność; burza, niepogoda' (RSAN), serb.-cs. XIV w. *bujstvo* 'głupota' (RJAZ), scs. *буѣстѣ* 'głupota', bułg. *бѣстѣ* 'szaleństwo, szal';

strus. *буѣстѣ* : *буѣстѣ* 'tępota, głupota, ignorancja; śmiałość, odwaga', ros. *бѣстѣ* 'furia, szaleństwo, awanturowanie się', ukr. *бѣстѣ* 'ts.', u Żel. *бѣстѣ* : *бѣстѣ* 'zuchwałość, śmiałość, arogancja'. ~

Abstracta do *bujz*. W poszczególnych językach wypierane przez nowszą formację *bujnostz*. W.B. — F.S.

bujz *buja buje* 'nadmiernie, silnie rozrośnięty, rozwinięty'; 'potężny, silny, niepohamowany, gwałtowny'; 'trudny do opanowania, szalejący'; 'szalony, głupi'

~ stczes. XV w. *bu* (*buj, Gebauer Sl. I 115) 'głupi' (może z scs.);

sch. dial. (w pieśniach ludowych w rumuńskim Banacie) *bujz* 'silny, gwałtowny (o wietrze)' (Ivić WSl I 143—4), sch.-cs. XIII—XVI w. *буѣм* 'głupi, nierozumny', scs. *буѣм* 'ts.';

strus. od XI w. *буѣм* 'silny, śmiały; dziki; głupi, bezmyślny', ros. dawne *буѣ* 'odważny, śmiały; głupi' (SIAN, Rukopisnyj leks.), ukr. dawne *буѣ* : *бѣѣ* 'porywczy, gwałtowny, rozhukany; nierozsądny, głupi', *буѣ-голова* 'dzielny wojownik', *буѣ-мѣ* 'ts.' (Żel., Hrinčenko, Sl. Ševčenko), brus. dial. *буѣ* 'szybki, bystry, ostry; gwałtowny, niepohamowany, nieustępliwy' (Nosovič). ~

Jako przymiotnik substantywowany: a) masc.: stpol. XV w. NO *Buj* (SSNO), głuż. NM *Buj* (Pfuhl); sch. NO *Buj* (RSAN); ros. dial. *буѣ бѣѣ* 'silny wiatr; prąd rzeczny' (SRNG), ukr. *на буѣ* adv. 'w miejscu nieosłoniętym od wiatru' (Hrinčenko), brus. dial. *буѣ бѣѣ* 'człowiek gwałtowny, awanturnik; wysokie, odkryte miejsce wystawione na działanie wiatru' (Nosovič), 'zimno z wiatrem' (Jurčanka Mscisl.); nie należą tu nowsze deverbativa: sła. poet. *buj -u* 'silny wzrost, obfitość', sch. poet. *buj* 'silny wzrost, obfitość; siła, rozmach', dial. 'podpuszczka' (RSAN);

b) fem.: pol. dial. kasz. *bujz* 'ulewny deszcz' (Sychta SK), stczes. XIV w. *bujz* f. 'przepych, okazałość', sch. dial. *bujz* nazwa krowy (RJAZ);

e) neutr.: śl. dial. *bujo* 'człowiek popędliwy, gwałtowny, namiętny, swawolny'.

Etymologia niepewna. Możliwy związek z stind. *bhūyān* 'większy, silniejszy, liczniejszy': *bhū-ri-* 'obfity, liczny, potężny'. — Pierwotne znaczenie zapewne 'nadmiernie, silnie rozrośnięty, rozwinięty', stąd 'potężny, silny, niepohamowany, gwałtowny', 'trudny do opanowania, szalejący': 'szalony, głupi' (Berneker SEW I 98). — W poszczególnych językach wyraz wypierany przez nowsze *bujśnś*.

Meillet Ét. 378, Berneker SEW I 98, Trautmann BSW 40, Kořinek Studie 206, Vasmer REW I 138—9, Pokorný IEW 98—9. — Zubatý Studie I 1, 1—6 uważał za dokładny odpowiednik stind. *bhāvya-* 'obecny, będący': *bhāvati* 'jest, staje się' (p. jednak Mayrhofer KEWA II 488), p. *byti*. Zob. *buchati*, *bystrś*.

Por. *bujśnś*, *bujarsś*.

R.L. — W.B. — F.S.

bujśnostś f. abstractum do *bujśnś*

~ pol. *bujność* 'obfitość, obfite rozrastanie się, pełnia sił żywotnych, jedrność (ciała)', stpol. XV w. 'przepych, pompa', XVI w. 'temperament, namiętność, pożądanie; pycha, nadętość; wybujalność, obfity plon, żyzność; wielka ilość', dłuż. *bujność* 'rozkoszowanie się, używanie ponad miarę, nie-wstrzemięźliwość; swawola', głuź. *bujność* 'obfity wzrost, rozrastanie się; swawola', czes. *bujnost* 'przesadny wzrost; żywość, swawola, jurność', stczes. *bujnost*: *bújnost* też 'przepych', śl. *bujnost* 'przesadny wzrost; żywość; swawola';

śle. *bújnost* 'silny wzrost, rozwój', sch. *bújnōst bújnōsti* 'obfitość; krzepkość; gwałtowność, porywczosć' (RSAN), w XIX w. 'rozpusta' (RJAZ), bułg. *bújnost* 'silny wzrost; żywiołowość, gwałtowność', maced. *byjnost* 'ts.';

ros. *буйность* 'nieposłuszeństwo, krnąbrność', u Dala też 'chępliwość, pycha, zarozumiałość; porywczosć, gwałtowność', ukr. od XVI w. *буйність-ності* (u Hrinč. -*ності*) 'obfitość, gwałtowny wzrost; gwałtowność, porywczosć', brus. *буйнаць* 'wielkość': *буйноць* 'бушевание': маладосьць — буйносьць (Nosovič). ~

Abstractum do *bujśnś*.

Por. *bujestś*: *bujśstwo*.

W.B. — F.S.

bujśnś *bujśna* *bujśno* 'nadmiernie, silnie rosnący, rozwijający się, silnie, potężnie rozrośnięty, rozwinięty, rozrośnięty ponad miarę, przekraczający miarę, silny, potężny; niepohamowany, gwałtowny'

~ pol. *bujny* 'obficie rozrastający się, odznaczający się rozmachem, pełen sił żywotnych; żyzny, płodny, urodzajny (o glebie); jurny, z temperamentem', dial. 'silny, zdrów; bystry; gruby', stpol. od XIV w. 'przekraczający pewną miarę, zachwały, pyszny', w XVI w. 'rozhlukany, pełen temperamentu, gwałtowny, niepohamowany', dłuż. *bujny* 'rozwinięty, rozrośnięty ponad miarę; pełen temperamentu, hulawczy, swawolny; dumny, pyszny; zdrowy, pełny (o ciele)', głuź. *bujny* 'obficie rozrośnięty; niepohamowany, gwałtowny, swawolny; jurny, lubieżny; dziki', czes. od XIV w. *bujný* 'szybko, obficie rosnący, silnie rozrośnięty; jurny, tryskający zdrowiem, siłami; swawolny, rozpustny', śl. *bujný* 'silnie, obficie rozrośnięty (o roślinach); jurny, tryskający zdrowiem, siłami; nieskrępowany, niepohamowany';

śle. *bújen* 'silnie, obficie rosnący, silnie rozwinięty, rozrośnięty' (wg Plet. z ros.), sch. *bújan* 'ts.; pełen sił żywotnych, jurny; pyszny, okazały', u Vuka też 'silny, gwałtowny (np. o deszczu)', bułg. *búen* 'silnie rozrośnięty (np. o ro-

ślinach); żywiolowy, niepohamowany, gwałtowny', dial. też 'gesty, obfity, o włosach' (Stojkov Banat), maced. *буген* 'silnie rozrośnięty; żywiolowy, niepohamowany, gwałtowny';

strus. XIV w. tylko adv. *соуино* 'gwałtownie' (?), ros. *буйный* 'potężnie, silnie rozrośnięty, obfity; gwałtowny, nieposkromiony', dial. 'silny, potężny', ukr. *буйний* 'duży, rozrośnięty, obfity; płodny, żyzny (o glebie); silny, potężny; niepohamowany, gwałtowny', brus. *буйны* 'duży, potężny; obfity'. ~

Z pol. albo z brus.: lit. *buinas, buinàs* 'bujny' (Skardžius 48, LKŽod., Fraenkel LEW 63).

Derywat z suf. *-nъ* od przymiotnika *bujъ*.

Por. *bujarъ*.

R.L. — W.B. — F.S.

bujъstvo zob. **bujestъ**

bujъvolъ zob. **byvolъ**

bukati bućo : **bukajo** : **bućati 1. bućo** 'wydawać niski, przeciągły głos, np. ryczeć, beczeć (o bydłe), brzęczeć (o owadach)'

bukati: ~ stpol. rzadkie *bukać* 'krzyczeć' (XV w.), 'burczeć w brzuchu' (SP XVI IBL), czes. *bukati* 'o głosie czapli', stezes. w XV w. *búcati búkaju* : *búču* 'ryczeć (o bydłe); pokrzykiwać na kogoś', sła. *búkat' -kam* 'ryczeć (o bydłe)';

sła. *búcati -kam* 'wydawać mocny, głuchy głos (o ptaku bąku, bydłe)' (SSKJ), 'chrząkać (o świni)' (Plet.), dial. rezjańskie *búkat* 3 sg. *búče* 'beczeć' (Slav. Leks. 208—9), sch. od XVI w. *búcati búčēm* 'ryczeć, meczeć; powodować hałas, podnosić krzyk; szybko, bujnie rosnać', bułg. *бúкам* 'wydawać krzyk bu!' (Mladenov BTR s. v. *буча* III), dial. teteweńskie *бúкам* (: *бúкам* : *бúкнам*) 'ts.; bujnie rosnać (o roślinach)' (SbNU XXXI 243);

ros. dial. *бúкать -каю -каемъ* 'o głuchych dźwiękach, huczeć, uderzać' (SRNG). ~

bućati: ~ pol. od XVII w. *buczeć buczę* 'wydawać niski, przeciągły dźwięk, ryczeć (o bydłe); brzęczeć (o trzmielu); huczeć, dudnić; głośno płakać', połab. *baucē* 'szczeka', głuż. *bućeć buču* 'ryczeć, wyć, beczeć', czes. *bućeti bućim* 'wydawać przeciągły, niski dźwięk (o bydłe)', ludowe 'płakać', dial. *buć'eč* 'huczeć, ryczeć' (Lamprecht Opava), *bućeč* 'beczeć (o krowie)' (Steuer Baborów), *bućat* 'silnie płońać z trzaskiem' (Malina Mistřice), sła. *bućat' -čim* 'ryczeć, beczeć (o bydłe)';

sła. *bućati bućim* 'wydawać głuchy głos, huczeć; ryczeć (o wole)', dial. 'huczeć (o burzy)' (Tominec Črni vrh), sch. od XVI w. *búcati -čim* 'huczeć, grzmieć; hałasować, krzyczeć; ryczeć (o bydłe)', dial. *búčēt -čim* : *búčēt -čim* 'o szumie w uszach, brzęczeniu w głowie itp.' (Elezović Kos.-Met.), cs. *соурати соурам* 'beczeć, mugire', bułg. *буча -чум* 'wydawać niski dźwięk; huczeć, szumieć', dial. 'beczeć, ryczeć (o bydłe)' (Mladenov BTR, BDial. III 43), *бучум* 'głośno płakać' (BDial. II 72), 'huczeć, szumieć; mówić głośno' (BDial. III 205), maced. *бучи* 'ryczeć, grzmieć, huczeć', dial. 'brzęczeć, huczeć, szumieć (o pszczołach, wietrze, wodzie)' (Małecki SW);

strus. w XIV w. *соурати* 'huczeć, ryczeć', ros. dial. *бучать -чаю -чаемъ* : *бучать -чаю -чаемъ* 'wydawać głuchy dźwięk, huczeć; ryczeć, myczeć (o krowie); brzęczeć (o pszczołach); głośno płakać, wrzeszczeć (o dzieciach)' (Dal, SRNG). ~

Dźwkn. od pierwiastka *bu-* (por. interi. *bu*), o dźwkn. czasownikach na *-kati, -čati* zob. s. 49—50. Odpowiedniki ie.: lit. *baūkti baūkia* (= *bućo*): *būkanti*

'ryczeć, o bydle' (LKŻod.), *būkkēius* 'jąkała', łot. *baūks(k)ēt* 'hałasować, huczeć', *būks(k)ēt* : *būkstēt* 'huczeć', stind. *bukkati* 'szczeka', grec. βύκτις 'wyjący'.

Pokorny IEW 97—8, Kořinek Studie 181 nn.

Zob. *bokati*, *bōčati*.

R.L. — W.B.

bukati se bučō : *bukajo se* dial. zach. i pld. 'przejawiać popęd płciowy (o zwierzętach domowych)'

~ pol. dial. (Warmia, Mazury, pld.-zach. Mazowsze) *bukać się buka się* 'przejawiać popęd płciowy (o owcy)' (Horodyska-Gadkowska PJ PAN 48 s. 62), czes. *boukati se* 'przejawiać popęd płciowy (o świni)', dial. ptn.-wsch. też o kozie, sła. *būkat' sa būka sa* 'przejawiać popęd płciowy (o świni)' (Kálal, SSJ);

słe. *būkati se -kam* : *-čem se* 'przejawiać popęd płciowy (o świni)', u Plet. też 'kaprysić, dąsać się', sch. dial. (czarnogórskie) *būkati se būkā se* (: *būkariti*) 'parzyć się (o świniaach)' (RSAN), u Stulicia 'przejawiać popęd płciowy (o krowie)' (RJAZ), bułg. dial. *бўкам се*, zwykle *бўка се* 'przejawiać popęd płciowy, parzyć się (o świni)' (BDial. I 208, II 133, Umlenski Kjustendil, Bernard RES XL 26—7), maced. *бўка се* 'przejawiać popęd płciowy (o świni)'. ~

To samo co *bukati*. Znaczenie 'przejawiać popęd płciowy' od charakterystycznych głosów wydawanych przez zwierzęta w okresie rui. Por. inne dźwiękn. czasowniki z tym samym znaczeniem, np. pol. dial. *hukać (się)*, *rukać rechać (się)*, *rzechać (się)*, *rykać (się)*, czes. *řoukati se*. Por. też psł. *řuja*, 'czas popędu płciowego różnych zwierząt' : *řuti* 'ryczeć'.

Bernard RES XL 26—7.

R.L. — W.B.

bukovina 'las bukowy; drzewo bukowe'

~ pol. *bukovina* 'las bukowy' już w XIII w., u L. też 'drzewo bukowe', dłuż. *bukowina* 'las bukowy; drzewo bukowe', głuź. *bukojna* 'las bukowy', czes. *bukovina* 'bukowy las; drewno buka', dial. też 'gałęzie buku', sła. *bukovina* 'las bukowy';

słe. *būkovina* 'drzewo bukowe; las bukowy', sch. *būkovina* 'drzewo bukowe', kajk. u Belostenca coll. 'las bukowy', maced. *bykovina* 'drzewo bukowe';

ros. *бўковина* (Dal) 'roślina bukwica, Betonica', ukr. dial. *бўковина* 'las bukowy; drzewo bukowe'. ~

Od *buky bukwve* (zob.), o budowie zob. młodszy wariant *bučina*. F.S.

bukovnje dial. zach.-pld. 'buki, las bukowy'

~ stpol. *bukowie* XV w. 'las bukowy; owoce buku', czes. *bukovi* 'buki, las bukowy';

słe. *būkovnje* 'las bukowy', sch. *būkōvlje* 'buki' od XIII w. ~

Coll. od *buky bukwve* (zob.), suf. *-nje* jak w *listvije*, *dobvje*, *korenvje*. Co do stosunku do *buč-nje* (zob.) por. *bukovina* : *bučina*. F.S.

bukъ 1. 'buk, Fagus'

W tym samym znaczeniu: ~ pol. *buk* od XIV w., połab. *bauk*, *boik*, dłuż. *buk*, głuź. *buk*, czes. *buk* od XIII w., sła. *buk*;

sch. rzadkie *būk* (: *būka*, RJAZ I 720), bułg. *бўк*, dial. 'bukwie, owoce buku' (: *бўка* 'drzewo bukowe'), maced. dial. *бўк* Małeckii SW II 11 (w języku literackim *бўка*);

strus. *бўкъ*, ros. *бўк*, ukr. *бўк*, brus. *бўк*. ~

Z pol. albo z brus.: lit. *būkas* 'ts.' (źródła wyrazu reprezentują dialekty nie pozostające pod wpływem niemieckim; uwaga prof. J. Safarewicza).

Najprawdopodobniej wtórne przekształcenie pierwotnego *buky bukve* (zob.) pod wpływem innych nazw drzew rodzaju męskiego jak *grabs, dōbz, klenz, borz, vezz* (Brückner KZ XLVI 193—7). Mniej prawdopodobne przyjmowanie odmiennego niż dla *buky* źródła germ. (por. np. Knutsson GL 53—9, Stender — Petersen SGL 447—57, Kiparsky GLG 216—9, Vaillant GC II 1, 280—1). F.S.

bukъ 2. : *buka* dial. pld. i wsch. 'huk, hałas'

bukъ: ~ sch. *būk* 'szum, huk, hałas, grzmot; miejsce, gdzie spada huczająca woda, wodospad; strumień tryskającej wody', maced. poet. *бук* 'hałas, huk, wrzawa';

strus. *букъ* 'hałas', ros. dial. *бук -а* 'miejsce pod kołem młyńskim, gdzie woda tworzy wir; odmęt w rzece' (SRNG). ~

buka: ~ sło. *būka* 'tumult', sch. od XVI w. *būka* 'silny hałas, szum, wrzawa, zgielk; ryk zwierząt' (zwykle o bydło);

strus. wyjątkowe *бука* 'hałas', ros. potoczne *бўка -и* 'istota fantastyczna, przy pomocy której straszy się dzieci; ponury, nieprzystępny człowiek, od-ludek', dial. 'diabeł' (SRNG, co do znaczenia por. dial. *бук* 'odmęt, w którym wg wierzeń ludowych żyje diabeł'). ~

Por. z suf. *-ja buča*: ros. potoczne *бўча -и* 'ożywienie, hałas', dial. kurskie też 'kłótnia, awantura' (Dal), *бўча* : *бўчд* 'głębokie miejsce w wodzie, głę-bina w rzece', *бўча* 'słowo obelżywe' (SRNG), ukr. *бўча* 'wrzask, hałas; awantura, kłótnia'.

Nomina actionis do *bukati* : *bučati*, o budowie zob. s. 58—61.

R.L. — T.Sz. — W.B.

bukъ 3. zob. *buķъ*

bukwica 'owoc buku, bukiew; roślina bukwica, *Betonica*'

~ pol. *bukwica* 'roślina *Betonica*' już w XV w., stpol. też *biała bukwica* 'pierzysnek, *Primula veris*', dluž. *bukwica* 'bukwica, *Betonica*', głuż. *buk-wica* 'owoc buku, bukiew', czes. *bukvice* 'bukiew; bukwica, *Betonica*', sła. *bukwica* 'bukiew';

sło. *būkwica* 'bukiew; bukwica, *Betonica*', sch. *būkwica* 'mały buk; bukiew; alfabet, cyrylica; bukwica, *Betonica*', dawniej też (np. u Mikalji XVII w.) 'roślina babka, *Plantago*', bułg. *бўквуца* 'babka, *Plantago*';

ros. *бўквуца* 'bukwica, *Betonica*; cyrylica'; arch. 'alfabet', ukr. *бўквуца* 'bukwica, *Betonica*', brus. *бўквуца* 'ts.'. ~

Dem. od *buky bukve* (zob.). Próba objaśnienia nazwy rośliny u Rostafiń-skiego Symbola I 283, Machka ČSR 198—9. F.S.

buky bukve 'buk, *Fagus*; owoc buku, bukiew; *litéra*', **bukъvi** pl. 'pismo, list'

~ pol. *bukiew bukwi* 'owoc buku' od XIV w. (stpol. gen. *bukwie*), w XV w. też *bukwa* 'ts.', 'bukwica, *Betonica*', pol. dial. *bukiew* : *bukwia* 'owoce buku' (o zasięgu na Podkarpaciu Małecki — Nitsch AJPP m. 317), stczes. *bukew bukve* 'buk', *bukew bukve* 'bukiew, owoc buku', *bukwa* 'bukwica, *Betonica*', czes. dial. moraw. *bukva* 'owoce buku', sła. *bukva* : dial. wsch. *bukew* 'owoc buku, bukiew';

sło. *būkeve -kve* 'buk, *Fagus*', *būkva* 'ts.', *būkve* : *būkve* pl. 'książka', sch. *būkva* 'buk, *Fagus*', w XIV w. *būkav būkvi* 'ts.', scs. *буќы буќвѣс* 'litéra', *буќвѣи* pl. 'pismo, list, gramota', bułg. *бўкѡа*, maced. *букѡа* 'litéra, czcionka';

rus.-cs. *БОУКЫ БОУКЪБС* 'buk, Fagus; litera', *БОУКБА* 'tabliczka do pisania', ros. *бўкба* 'litera', ukr. *бўкба* 'litera', dial. 'bukiew, owoc buku' (z oboczną postacią *бўкос*), 'bukwica, Betonica', dial. *бўкба* coll. 'owoce buku'. ~

Niewątpliwa pożyczka z germ., choć szczegóły niepewne. Źródłem może być albo germ. *bōkō, albo pierwotny wyraz pierwiastkowy *bōks; por. goc. *bōka* 'litera', *bōkōs* pl. 'pismo, książka, gramota', stwn. *buohha* 'buk': *buoh* 'książka', ags. *bōc* 'buk', stnord. *bōk* 'buk, laseczka bukowa; książka'. Nazwa liter, pisma jak często od materiału, na którym pisano, a więc buku, p. *kōhiga*, por. łac. *liber* 'tyko': 'książka, pismo, list', gr. *βιβλος* 'trzcina papirusowa, papirus; tyko, kora': 'książka'. Wyrazy germ. prapokrewne z łac. *fāgus* 'buk', gr. *φηγός* 'rodzaj dębu', ie. *bhāgōs.

Por. Kiparsky GLG 217—9, Moszyński PZJP 35—7, Verdiani Botanica..., 67—71, Wissmann, Der Name der Buche, Berlin 1952 (rec. Rudnickiego LP VI 183—7). — Machek LP II 156—8 uważa wszystkie ie. nazwy buku za pożyczki z nieznanego substratu. F.S.

bula : **bul'a** 'obrzemie, coś kulistego, okrągłego, guz, narośl'

~ pol. dial. *bula* 'guz; pryszcz, narośl na twarzy', wsch. 'ziemniak', *bula* 'okrągła bryła, zgrubienie', dial. 'bryła, kawał; guz, wrzód; testiculus', 'kula okrągła' (Kucala PSM 44), 'nabrzmałość, gruczoł' (o. c. 188), 'huba drzewna, Polyporus' (Dejna AGK m. 518), kasz. *bula* 'stępor drewniany w postaci buławy do ucierania ziemniaków' (Sychta SK), czes. *boule* 'kuliste zgrubienie, narośl, guz', dial. łaskie *bula* 'ts.; kłęby dymu', śla. dial. *bul'a* 'kuliste zgrubienie, narośl, guz' (Kálal);

śle. *būla* 'obrzemie, guz, obrzmałość', sch. dial. *būla* : *būlja* 'upieczone ziarno kukurydzy' (RJAZ, RSAN), *būla* 'pęcherz peten ropy' (RSAN), bułg. *būlu* pl. 'upieczone ziarna kukurydzy' (Gerov). ~

Dem. z suf. *-ska*: pol. dawne *bulki* : *bulki* pl. 'bańki, bąble, pęcherze' (L.), dial. *bulka* 'kulka, guzik kulisty' (Karlówiec SGP), kasz. *bulka* 'cegła torfu' (Sychta SK), czes. *bulka* 'mały guz'; sch. dial. *būlka* 'upieczone ziarno kukurydzy' (RSAN), bułg. dial. *бўлку* pl. 'upieczone ziarna kukurydzy' (Gerov, BDial. III 43), *бўлка* 'pęk nierozkwitłego jeszcze maku polnego' (BDial. V 158), maced. dial. *бўлка* 'kłębiasta chmura' (BER I 89: Ohrid); ros. dial. *бўлка* 'okrągły głaz', 'ziemniak', *бўлку* pl. 'pęczki szczawiu' (SRNG), ukr. *бўлка* 'bańka, pęcherz, bąbel' (też dial., np. Leks. Poleszja 23), dial. *бўлка* 'drewniana kula, rodzaj gry taką kulą' (Hrinčenko, SUM).

Por. 1. głuź. *bul* *-la* 'balon, piłka do gry';

2. ros. dial. *бульга* 'okrągły, duży kamień do brukowania ulic, dróg';

3. dłuż. *bulalo* 'drewniana kula, kręgle';

4. pol. dial. *bulaja* 'kula, kulka' (Karlówiec SGP), kociewskie i kasz. 'narośl, nowotwór; nos gruby, okrągły, podobny do narośli' (Sychta SK);

5. pol. dial. *bulaty* 'nierówny, z wypukłościami' (Kucala PSM), czes. dial. *bulatý* 'tłusty' (Kott Dod. DSM).

Tu najprawdopodobniej też nazwa okrągłego pieczywa: pol. od początku XVI w. *bula* 'chleb biały, chleb okrągły duży' (o historii Brückner PF VI 26—7), dial. 'bochen', od XV w. *bulka* 'białe pieczywo pszenne okrągłe lub podłużnego kształtu', śla. dial. *bulka* 'ts.' (Buffa Dlhá Lúka); bułg. dial. *бўлка* 'podłużny chleb' (Vъglenov BEz VIII 245—6: Sevlievo); ros. *бўлка* 'biały pszenny chleb', dial. 'pszenny chleb; chleb' (SRNG), ukr. *бўлка* 'pszenny chleb', brus. *бўлка* 'chleb, bochenek chleba', dial. 'niewielki chleb żytni' (Nosovič);

por. maced. *byse* n. 'placek pieczony w popiele'.

Ta sama dźwkn. rodzina co *buchati*, *buchnoti*. Do ie. *bheu-* : *beu-*. Najbliższe odpowiedniki ie.: łot. *baule* 'wiązka' (Mühlenbach I 267), stwniem., stsas. *būlia*, śrwniem. *biule*, niem. *Beule* 'guz, obrzmienie', szwedz. *bulle* 'chleb, bułka', stnord. *beyla* 'garb, narośl', stirl. *bolach* (**bhulāk-*) 'guz'; łac. *bulla* 'bańka na wodzie; bąbel, pęcherzyk', 'narośl, wypukłość' (stąd franc. *boule* 'kula gałka; okrągły chleb'), lit. *bulis*, *bulė* 'pośladki', stind. *burih*, *bulih* 'pośladek'. — Znaczenie 'okrągłe pieczywo' z pierwotnego 'coś okrągłego'. Paralelny rozwój znaczenia także w romań. i germ.: franc. *boule* 'okrągły chleb': 'kula, gałka', szwedz. *bulle* 'chleb, bułka'. W poszczególnych wypadkach trzeba się liczyć z możliwością wpływu języków zach.

Zubaty BB XVIII 260—1, Berneker SEW I 100, Koffmek Studie 204—7, Vasmer REW I 142—3, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 2, 88—9, Pokorny IEW 99. R.L. — T.Sz. — W.B. — F.S.

bulava 'kuliste zgrubienie, kij zakończony kulistym zgrubieniem'

~ stpol. *bulawa* XV w. 'maczuga', XVI w. 'krótka laska zakończona głowicą, maczuga', dial. 'wałek, którym się trze w makutrze; pałka, kij gruby na końcu' (Karłowicz SGP), 'młot drewniany' (AJPP m. 82), kasz. 'odcisk, narośl na ciele', pl. *bulavė* 'egzema w postaci białych pęcherzyków na ciele' (Sychta SK), dłuż. *bulava* 'kula, drewniana kula, kręgiel; drewniany krążek';

strus. соґаґа 'kij z kulką lub gałką na końcu' XVII w., ros. *буласá* 'maczuga', dial. *буласá* 'szpilka z główką' (SRNG), ukr. *буласá* 'kuliste zgrubienie na końcu pałki; pałka z kulistym zakończeniem, dawna broń, maczuga', dawne XVII—XVIII w. 'kij z grubszym końcem' (Tymčenko), brus. *буласá* 'maczuga', przen. 'bałwan, dureń', dial. 'kula na kopule cerkwi; kula na końcu pałki; główka gwoździa' (Nosovič). ~

Dem. 1. z suf. *-ska*: pol. dial. *bulawka* 'szpilka', 'bijak u cepa' (Karłowicz SGP); ros. dial. *буласка* 'roślina grażel żółty, Nuphar luteum' (SRNG), ukr. *буласка* 'szpilka';

2. z suf. *-ica*: sch. dial. *būlavica* 'upieczone ziarno kukurydzy' (RSAN); ros. dial. *буласица* 'pałka' (SRNG).

Tu z pewnością należy wędrowny wyraz *bulava* ze znaczeniem 'kij z kulą na końcu będący oznaką władzy, zwłaszcza wojskowej': pol. od XVI w. *bulawa* 'znak władzy wojskowej, zwłaszcza władzy hetmana', czes. *bulava* 'znak władzy hetmana kozackiego'; sch. *būlava* 'znak władzy hetmana' (wg RSAN: z ros.); ros. dial. *буласá* 'ts.', ukr. *буласá* 'ts.:'; długa pałka z kulą używana przez służbę magnacką przy uroczystych okazjach', dawne XVII—XVIII w. 'znak władzy, urzędu' (Tymčenko), brus. *буласá* 'znak władzy hetmana'.

Do *bula* : *bul'a*, *buliti*, por. dobrze poświadczone adi. z suf. *-avz* : czes. dial. wałaskie *bul'avý* 'tłusty, nadęty, pełny' (Bartoš DSM), śle. *būlav* 'pełen guzów, obrzmiałości', sch. *būljav* 'wyłupiasty, wybałuszony, o oczach; mający wyłupiaste oczy', ros. dial. o niejasnym znaczeniu *буласевіи* (SRNG).

Korsch JA IX 493, Iljinskij RFV LXI 240, Vasmer REW I 141. W.B.

buliti *bul'o* 'obrzmiwać, pęcznić; wytrzeszczać oczy'

~ pol. pot. *bulić -le* 'drogo płacić, wydawać dużo pieniędzy, wydawać z rozmachem', czes. *bouliti -lím* 'wytrzeszczać oczy', 'wydymać', *bouliti se* 'kłębić się, o dymie', śla. dial. *būlit' -lím* 'wytrzeszczać oczy', 'kłamać' (Kálal);

śle. *būliti -lím* 'nabrzmiwać, puchnąć', 'ryczeć, meczeć, o bydle', sch. *būljiti būljim* : *būljim* 'wytrzeszczać oczy', dial. *būliti būlím* 'ts.' (RSAN);

ukr. dial. *oci sūbynumu* 'wytrzeszczyć oczy' (Smal-Stočkyj SI V 19). ~
 Por. dłuż. *bulaš -lam* 'hałasować, toczyć z łoskotem, grać w kregle', czes.
 dial. *buľat* 'burzyć, walić' (Bartoš DSM), *búlat* 'wywracać, zwałać drzewa'
 (Kott Dod. DSM).

Do subst. *bula* : *buľa*. Na dźwięk. charakter wyrazu wskazuje się. *búliiti*
 'ryczeć, meczeć'. Najbliższe odpowiedniki: goc. *uf-bauljan* 'nadymać', stfryz.
būlen 'puchnąć, obrzmiewać', franc. *bouler* 'nadymać się, rosnać (o cieście)'.
 Berneker SEW I 100, Kořinek Studie 204—7, Feist VWGS 511, Pokorny
 IEW 99, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 2, 88—9.

Zob. *puliti*.

R.L. — T.Sz. — W.B.

buľa zob. **bula**

buna pld. 'wrzawa, zamęt, wzburzenie, zamieszki'

~ sch. od XVI w. *búna* 'bunt, powstanie, rokosz, rozruchy' (stąd sła.
buna 'powstanie', Kálal), przestarz. 'niepokój, wzburzenie, zamęt, zamieszanie;
 bredzenie, maligna' (RSAN), dial. czakaw. *búna* 'hałas, wrzawa' (Skok
 ER I 236: Istria), bułg. ludowe zach. *бúна* 'bunt, rozruchy; waśń' (też dial.,
 np. Gerov, BDial. I 243), maced. *буна* 'bunt, rozruchy'. ~

Z sch.: weg. *buna* 'rewolucja' (Kniezsa MNSJ I 1, 112).

Od *buniti* : *bunčiti*, o budowie zob. s. 59—61.

Skok ER I 236.

R.L. — T.Sz. — W.B.

bunčati *bunčō* : **bunkati** *bunkajō* 'brzęczeć, mruzczyć, powodować hałas', 'obrzmie-
 wać, pęcznieć'

bunčati: ~ głuź. *bunčē* 'brzmieć, brzęczeć', dial. *bunčā* 'brzęczeć' (Michalk
 Neustadt), czes. dial. *bunčēt* 'mruzczyć, mówić przez nos' (Kott Dod. DSM),
 sła. dial. *bunčat* -čīm 'brzęczeć, bzykać; dudnić, huczeć';

sch. *būncati* -čām 'mówić we śnie, bredzić; mówić głupstwa, pleść' (RJAZ,
 RSAN);

ros. dial. *бунчаты* -чý -чúу 'brzęczeć, bzykać, o owadach; głośno dźwię-
 czeć; mówić niewyraźnie; cicho śpiewać' (SRNG), ukr. dial. *бунчату* -чý -чúу
 'brzęczeć, np. o pszczołach, bzykać'. ~

bunkati: ~ sła. dial. *buňkat* 'nieśmiało odzywać się, bąkać', *zbunkat* 'za-
 brzęczeć, bzyknać' (Kálal);

sł. *būnkati* -kam 'bić, uderzać, stukać' (Plet.), *būnkati* -kam 'uderzać
 pięścią, bić, tuc; uderzać młotem' (SSKJ), *būnkati* se 'stawać się pękającym,
 bauchig werden' (Plet.);

ros. dial. *бункаты* -каю 'dźwięczeć, brzmieć' (SRNG). ~

Z suf. -iti: sł. *būnčiti* se 'stawać się wypukłym' (Plet.).

Dewerbalne nomina ze znaczeniem 'obrzmienie, guz, coś obrzmiałego, pę-
 katego, kulistego':

1. pol. dial. *buňka* 'pękate naczynie' (Karłowicz SGP, MAGP VII cz. II
 s. 88), czes. *buňka* 'komórka w pszczelim plastrze; bardzo mała cząstka ja-
 kiejś materii; komórka żywego organizmu' (stąd sła. *bunka* 'komórka w pszcze-
 lim plastrze; komórka żywego organizmu'); sł. *būnka* 'obrzmienie, guz;
 zgrubienie mające kształt sęku, np. narośl na drzewie', 'gruba, niezgrabna
 kobieta' (SSKJ), 'uderzenie' (Plet.), sch. dial. *būnka* 'odmiana róży kwit-
 nącej zimą; odmiana dużej gruszki' (RSAN), bułg. dial. *бунка* 'kretow-
 wisko' (BDial. II 134: Rodopy), 'niewielka gruda ziemi' (Stojkov Banat),
 maced. dial. *бунка* 'pagórek, mogiła' (BER I 90: Bansko); ukr. dial. *бунка*
 'buňka' (Slav. Leks. 98), *бунька* 'gliniane naczynie, rodzaj dzbana z wąską

szyjką', też NO *Бўнька* (Rudnyćkyj ED 257). — Niektóre z tu przytoczonych rzeczowników są może deminutiwami z suf. *-ska* od *buha*, zob. *buniti*;

2. stpol. u Knapskiego *bunczewie* 'wodna lilia', por. w XV w. *bączewie* 'lilia wodna żółta, *Nuphar luteum*'; sch. w XVII w. u Mikalji *bunčevlje* 'morska trawa, alga' (RJAZ), por. gluz. *bōncava* 'grzybień, lilia wodna' (Budziszewska SPŻ 239).

Dźwkn. jak *buniti* : *bunėti*. Odpowiedniki bałt.: lit. *būnkčiotis* 'rzucać się; zginać się, krzywić się', łot. *buņķāt*, *būnkāt*, *buņķēt* 'uderzyć pięścią, rozbić'; lit. *būnka* 'garb; wzniesienie', *būnkis* 'niski gruby człowiek', *buņkis* 'rodzaj butli', łot. *buņka* 'pękaty dzban', *buņka* 'cios, uderzenie', *bunce* 'okrągła pękata flaszka', *buncis* 'solniczka, rodzaj naczynia', 'brzuch', 'brzuchaty chłopiec'. Inaczej o nominach bałt. Buga ER III 692—3. R.L. — T.Sz. — W.B.

bunėti zob. **buniti**

buniti *bun'ɔ* : **bunėti** *bun'ɔ* 'huczeć, brzęczeć, szumieć, hałasować; powodować hałas, wrzawę, zamieszanie, podburzać'

buniti: ~ pol. dial. kociewskie *bunić*, kasz. *bunio buni* 'pedere' (Sychta SK); sch. *buniti būnim* od XVI w. 'podburzać, buntować; niepokoić, wprowadzać zamieszanie' (stąd śl. dial. *būnit' -nim* 'podburzać, buntować', Kálal), 'głośno rozmawiać, hałasować; bredzić, postępować jak w malignie', dial. 'mówić bez sensu; włóczyć się, błąkać się' (RSAN), wyjątkowo w XVI w. 'burzyć się, buntować się, tumultuari' (RJAZ), *būniti se* 'burzyć się, buntować się' (stąd zapewne śl. *būniti se* 'ts.', SSKJ, u Plet. nie notowane), 'okazywać niezadowolenie', przestarz. 'burzyć się, fermentować, o winie' (RSAN), bułg. *буня -ниш* 'podburzać, buntować', *буня се* 'burzyć się, buntować się', maced. *буни* 'podburzać, buntować, wprowadzać zamieszanie';

ros. dial. *бунить -ню -нишь* : *бунить -нѳ -нишь* 'huczeć, buczeć, też o głosie ptaka bąka', *бунить* 'ryczeć, beczeć', 'plakać', 'śpiewać (zwykle o pijanych); mówić niezrozumiale, przez nos', 'stukać, hałasować' (SRNG). ~

bunėti: ~ śl. *zbun(i)et'* 'zabrzęczeć, bzyknać' (Kálal);

ros. dial. *бунеть -нѳ -нишь* 'huczeć, buczeć', 'głucho beczeć, ryczeć' (SRNG), ukr. dial. *буніти -нѳ -ниш* 'brzęczeć, bzykać, o owadach' (Żel., Hrinčenko). ~

Por. 1. verba z suf. *-ati*: śl. dial. *buhat'* 'brzęczeć, bzykać; dudnić, huczeć' (SSJ); sch. dial. *būnati būnām* 'usypiać dziecko', *būnati -nām* 'mówić głupstwa, pleść' (RSAN);

2. dewerbalne substantiva ze znaczeniem 'coś pękatego, baniastego, kulistego' (z pierwotnego 'coś nabrzmiatego, spęczniałego', co do znaczenia 'nabrzmiawać, puchnąć' w czasownikach dźwkn. zob. *bōbzati*, por. też *bunčati* : *bunkati*);

a) *bun'a* (o paralelach bałt. p. *bunčati* : *bunkati*): pol. dial. *bunia* 'pękate naczynie' (o zasięgu MAGP VII cz. II s. 88); śl. *būnja* 'duża bryła z miękkiej substancji, gruzelek, guz; pucłowata kobieta'; o nie należącym tu sch. dial. *būnja* zob. Skok ER I 237;

b) pol. dial. wlkpol. *bunová* : *bunová* 'rośliny grzybień, *Nymphaea alba*, grążel, *Nuphar luteum*' (Budziszewska SPŻ 239); bułg. dial. *бун* m. 'wielki krzak; гнездо на фасул, царевица, картофли' (BDial. III 43: Ichtiman), 'kretowisko' (BDial. II 134: Rodopy), maced. dial. *būn būnovi* 'wiązka, np. siana' (Małecki SW, BER I 90: Soluńskie), *бун* 'korzeń rośliny złożony z pędu korzonków' (BER I 90: Bansko), *буносе* 'roślina turzyca, *Carex aterrima*' (ib.).

Dźwkn. jak *buliti*, *buriti*, *bučati*, *bukati*. Loewenthal JA XXXVII 388 porównywał norw. *bynja* 'hałasować, wrzeszczeć'. O odpowiednikach bałt. zob. *bunčati* : *bunkati*. R.L. — T.Sz. — W.B.

bunkati zob. **bunčati**

burčati zob. **burkati**

buriti 1. *buřo* 'grzmieć, huczeć, szaleć, o burzy, wicherze, gwałtownych uczuciach', 'hałasować, stukać', 'rozwalać, niszczyć, rujnować', 'czynić niespokojnym, podburzać, niepokoić', **buriti se** 'grzmieć, zbierać się na burzę', 'gwałtownie, szybko poruszać się, falować', 'kłębić się', 'przejawiać gwałtowne uczucia, wzburzenie, buntować się'

buriti: ~ pol. *burzyć burzę* 'obracać w ruinę, rozwalać, niszczyć, niweczyć', 'powodować kłębiecie się, powstawanie wirów' od XVI w., 'czynić niespokojnym, podburzać' od XV w. (to też dial. np. kasz. *buřec buři*, Sychta SK), u L. też *burzyć* kogo, czyje zdanie, pismo 'walczyć z kimś, zbijać, obalać jego zdanie' od XVI w. (SP XVI IBL), dial. *burzyć* (i *burzyć się*) 'stukać, kołatać, walić; hałasować' (już w XVI w. 'kołatać, stukać, dobijając się'), u Trotza z XVIII w. *burzy* w tym domu 'straszy', czes. *bouřiti bouřim* 'grzmieć, szaleć, o burzy, wicherze' (*bouřiti* 'grzmi'), 'stukać, hałasować' (też dial.), 'gwałtownie, szybko poruszać się', 'o gwałtownych uczuciach: wrzeć, kipieć; podburzać, niepokoić', dial. np. *búřiti, buřýť* 'walić, stukać w drzwi, w okno' (Bartoš DSM, Lamprecht Opava, Horečka Frenštát), śl. *búřiti búřim* 'podburzać, buntować; niepokoić, wyrwać ze snu', 'hałasować, przede wszystkim stukając, np. w drzwi', 'grzmieć, szaleć, o burzy, wicherze', 'kipieć, wrzeć, o gwałtownych uczuciach';

śl. *búřiti -rim* 'szaleć, srożyć się, np. o wicherze, wodzie, uczuciach', bułg. dial. *буря : буря ми* 'jest mi niewygodnie, trudno' (Mladenov BTR), sch. *búřiti búřim* 'nadymać usta, wargi' (RSAN);

strus. w XI w. tylko nomen deverb. *бурение диваолиа*, ros. dial. zach. *бурить бурю бурить* 'miotać, rzucić, rozrzucić; wywracać, rozwalać, walić budowlę' (Dal, SRNG), 'łajać, besztać, karcić, ganić' (SRNG), *бурить* 'szumieć, kotłować się, o wodzie' (Slov. Urala), ukr. *бурити бурю -риши* 'wzburzać, buntować, podburzać' od XVII w., 'wzruszać, oburzać', prowinc. 'rozwalać, niszczyć' (już w XVI w. 'niszczyć, niweczyć, rujnować, pustoszyć', Tymčenko), 'ryć, kopać'), brus. *бурить бурю бурить* 'rozwalać, obracać w ruinę'. ~ **buriti se**: ~ pol. *burzyć się* 'pienić się, kłębić się, falować gwałtownie', 'fermentować, musować' (por. dial. 'psuć się, kisać, o mleku; bujnie rosnać', Kucala PSM 149), 'buntować się' już w XVI w., w XVI w. także 'srożyć się', czes. *bouřiti se* 'grzmieć, huczeć', przen. 'kipieć, wrzeć pod wpływem gwałtownych uczuć, złościć się, wściekać się', 'buntować się', śl. *búřiti sa* 'buntować się, powstawać; kipieć, wrzeć, o gwałtownych uczuciach', 'kłębić się, falować; pienić się, fermentować';

śl. *búřiti se* 'buntować się, robić rozruchy, napierać, przejawiać się gwałtownie', dial. styryjskie 'o burzy: szaleć, huczeć' (*ves dan se buriti*), sch. dial. *búřiti se búřim se* 'złościć się', 'być niespokojnym; kotłować się' (też *nebo se buriti* 'zwiastuje burzę'), 'wzruszać się z radości' (RSAN, RMat.), bułg. dial. *буря се* 'zbiera się na burzę, o pogodzie', 'zbiera się na płacz, o dzieciach' (Gerov, BER 91—2);

ros. dial. *буриться -рюсь -ришься* 'złościć się, chmurzyć się' (SRNG), ukr. *буритися -рюся -ришся* 'oburzać się, wzruszać się' (już w XVII w. 'być

burzliwym, niespokojnym, niepokoić się, 'buntować się, powstawać', Tym-
čenko), w 3 sg. 'chmurzy się, zbiera się na burzę' (Hrinč.), dial. *hanimok*
búrmysja 'fermentuje' (Zel.), brus. pot. *búrmysja* 'walić się' (Nosovič, BRS). ~

Por. iterativa: czes. *bourat bourám* 'rozwalać, niszczyć', dial. moraw.-sła.
búrat : *búřat* 'ts.', sła. *búrat* 'ts.' (por. Machek ES² 62), ros. dial. zach.
бурятъ-яю 'rzucać, ciskać, rozrzucać', 'wywracać, burzyć, rozwalać budowlę'
(Dal, SRNG).

Najbliższe odpowiedniki niepewne. Może causativum do nie zaświadczo-
nego w słow. *bare-*, które by odpowiadało stind. *bhuráti* 'szybko się poruszać,
drgać, trzepotać', gr. $\phi\upsilon\rho\omega$ 'zmieszać, zmoczyć, wprowadzić w zamieszanie,
powikłać', $\rho\omicron\rho\phi\upsilon\rho\omega$ 'burzyć się, falować, o morzu; ulegać wzburzeniu, nie-
pokoić się', łac. *furō furere* 'szaleć, srożyć się, szumieć, huczeć', także o gwał-
townych uczuciach, np. 'kipieć gniewem'. Porównywano też łot. *baūruēt*
'ryczeć, o wołach', 'ryczeć, wrzeszczeć', norw. *būra* 'ryczeć, o byku'. — Na
gruncie poszczególnych języków słow. widać wpływ subst. *buřa*.

Znaczenie 'rozwalać, niszczyć, rujnować' (przede wszystkim ptn.słow.)
jest rezultatem mieszania z *ob-oriti*. O wpływie tego czasownika świadczy
stpol. z XVI w. *borzyć* też 'niszczyć, obalać, obracać w ruinę, pustoszyć'
(wg SP XVI IBL 70 przykładów *borzyć* na 116 *burzyć*).

Meillet RS II 64—5, Zubatý Studie I 1, 4—6, Rozwadowski Studia 25—6,
Kořinek Studie 207.

R.L. — T.Sz. — F.S.

buriti 2. *burčo* dial. wsch. i pld. 'tryskać, silnie się lać', 'oddawać mocz, mingere'
~ sch. *búriti búřim* 'płynąć, ciec, wyciekać' (np. *burí vino*, RSAN), 'od-
dawać mocz, mingere' (RSAN, RJAZ, też u Vuka z Dubrovnika), dial. *búřet*
búřim 'ts.', ale też w przykładzie *křv búři* (Elezović Kos.-Met.);

ros. dial. *бúрять-прю-прушь* 'tryskać strumieniem', *бúрять* i *бурять* 'nalewać,
lać za dużo', *бурять-прю-прушь* 'oddawać mocz', *буряться-прюсь-прушься* 'ts.'
(Dal, SRNG), ukr. dial. *бúрять бúрю-уу* 'lać silnie, lać się', brus. dial. *бурять*
-ю 'oddawać mocz', *бурятья* 'oddawać mocz pod siebie, o dzieciach' (por.
interi. *бур-бур!* oznacza pobudzanie dzieci do oddawania moczu, Nosovič). ~

Najbliżej stoją: lit. *biaūrinti* : *biaūrinti* 'walać, plamić, brudzić', *biauróti* :
biaūrioti 'walać, plamić' (Kurschat), *biaūrioti* 3 sg. *biaūrioja* 'pada bez
przerwy, o deszczu', *biaūrus* (*biaūrus*) *oras* 'o deszczu padającym bez przerwy'
(Otrębski LP I 128). Wyrazy te trudno oddzielać od *buriti* 1., por. awest.
avabaraiti 'splywa, ścieka'. Podobny rozwój znaczenia wykazuje *brujiti* (zob.).

R.L. — T.Sz. — F.S.

burkati *burkajp* : *burčati burčo* dial. ptn. 'wydawać głuche, głębokie dźwięki;
warczeć, mruczeć; kruczeć (np. o brzuchu, jelitach)', 'szemrać, szumieć, bul-
gotać np. o strumyku', 'mamrotać'

burkati: ~ czes. dial. hanackie *burkat* 'hałasować' (Bartoš DSM);

ros. *буркату -каю* 'mamrotać, mówić niezrozumiale, mruczeć z niezado-
woleniem', dial. 'bulgotać np. w czasie kąpieli', 'kruczeć w brzuchu', 'szybko
jeść coś rzadkiego', 'kręcić silnie coś w rękach tak, aby wydawało szum',
'padać z hałasem' (SRNG), ukr. pot. *буркату буркаю* 'mruczeć, warczeć',
dial. też 'budzić' (Hrinč.), brus. pot. *буркаць буркаю* 'mamrotać, mówić nie-
wyraźnie', dial. 'warczeć, burczeć; wymyślać kogo, łajać' (Nosovič). ~

Por. identycznie brzmiący derywat z suf. *-k-* od *buriti*: ~ sła. *búrkati*
búřkam 'wrzeć, kipieć', 'burzyć, niepokoić' (Pleteršnik też z dial.; wg SSKJ
búrkati -kam książkowe 'burzyć', rzadko 'burzyć się, kipieć'), sch. *búrkati* :
búrkati -kām 'czynić niespokojnym, burzyć' (od XVIII w. 'turbare, tumul-

tari', RJAZ), 'wrzeć, kipieć', 'gadać, bajdurzyć', 'chlapać się' (por. też *bürkati -kām* 'lekkko wzburzać', RSAN). ~

burčati: ~ pol. *burczeć burcze* 'wydawać odgłosy podobne do warczenia; kručzieć, o brzuchu, jelitach' (też dial. np. Szymczak Domaniewek), 'o głosie wydawanym przez lecący pocisk, warczeć', 'gderać, zrzędzić, mruzczyć z niezadowolaniem', dawne w XVII w. 'szumieć, szemrać, o strumyku' (L.), dial. kasz. *b^wurčec -čą* 'grzechotać, terkotać, skrzypieć; brzęczeć; mruzczyć; łajać, karcieć' (Lorentz PW), dłuż. stare (Chojnan) i dial. *burcaś burcoym* 'hałasować', 'głośno warczeć', głuź. wyjątkowe *burčec* 'brzęczeć', 'mruzczyć' (Pfuhl); ros. *бурчать бурчу бурчюшь* 'mamrotać, mówić niezrozumiale', 'mruzczyć, warczeć (też o psie); klócić się', 'kručzieć w jelitach' (SRNG), ukr. *бурчати бурчю бурчюш* 'warczeć; gderać, zrzędzić', dial. 'szumieć, szemrać, o strumyku', 'kručzieć, o kiszkach' (Hrinč.), brus. *бурчаты бурчу бурчюш* 'mamrotać; mruzczyć ze złością', 'warczeć (np. o psie); gderać', 'kručzieć, o jelitach, brzuchu'. ~

Por. 1. intensivum z suf. *-otati:* pol. dial. kasz. *burkotac burkoce* 'turkotać', 'burczeć' (Sychta SK), *b^wurg^ootac* 'turkotać, klekotać; huczeć; grzmieć' (Lorentz PW; co do oboczności *-k-* : *-g-* por. np. czes. dial. wlašskie *brkat' : brgat'* s. v. *bykati* 1.), ros. dial. *буркотать -очу -бучеиш* 'bulgotać', 'mruzczyć; warczeć, burczeć', 'mamrotać' (SRNG), ukr. dial. *буркотати буркою буркочеиш* (z suf. *-otěti:* *буркотати -кою -котіиш*) 'mruzczyć', 'huczeć, rozbrzmiewać', 'gruchać, o gołębiu' (Hrinč.), brus. dial. *буркотать -чу* 'warczeć, okazywać niezadowolanie' (Nosovič);

2. *burknoti:* pol. *burknać* 'fuknąć, mruknąć', rzadko 'furknąć, o ptakach', dial. śli. *b^wurknoc* 'fuknąć, mruknąć', 'podrażnić, zaczepić' (Lorentz PW), ros. *буркнуть -ну* 'mruknąć, bąknąć', ukr. *буркнути -ну* 'warknąć', brus. *буркнучь -ну* 'mruknąć, warknąć', dial. 'powiedzieć, palnąć', 'chlupnąć w wodę' (Nosovič).

Dźwkn., por. ros. dial. interi *бурп-бурп!* 'o odgłosie wydawanym przez tonącego, bul-bul!' (SRNG), ta sama rodzina co *bykati* 1. (zob., tu też o bliskich odpowiednikach bałt.).

Šachmatov Izv. VII 2, 336, Berneker SEW I 102, Vasmer REW I 147, Sławski SE I 50. R.L. — T.Sz. — F.S.

burlēti zob. **burliti**

burliti *burl'ō* : **burlēti** *burl'ō* dial. wsch. i pld. 'burzyć się, kotłować się gwałtownie, o cieczach', 'bełkotać, bulgotać'

burliti: ~ ros. *бурлить бурло бурлишь* 'burzyć się, falować gwałtownie, kotłować się', przen. 'przejawiać wzburzenie', dial. 'szybko mieszać, mącić (wodę, ciecz); powodować kotłowanie się, z szumem przelewać ciecz', 'burczeć, o jelitach', 'bełkotać, zwykle o pijanym', 'warczeć', 'krzyczeć głośno', 'besztać, łajać', 'kwakać' (SRNG), ukr. *бурлити бурло бурлиш* 'kotłować się, wrzeć', brus. *бурлить -ло -лиш* 'burzyć się, wrzeć, kipieć' (o cieczach, też przen.). ~

burlēti: ~ bułg. dial. *бурлѣя -еи* 'szaleć, o burzy' (Gerov Dop.);

ros. dial. *бурлѣть -ло -лиш* 'mówić cicho, niezrozumiale, bełkotać, zwykle o pijanym' (SRNG), ukr. dial. *бурліти* 'szumieć, o wichurze', 'ryć', 'straszyć' (Žel.). ~

Por. 1. verba sprowadzające się do *burl'ati:* sch. *bürljati bürljām* 'mieszać ciecz; bulgotać', 'burczeć, o jelitach' (Vuk, RJAZ, RSAN);

ros. dial. *бурлять -лю -леиш* bez akc. i znaczenia (SRNG);

2. derywat z suf. *-ica*: sła. *burlica* 'burza śnieżna' (Kálal), sch. dial. *búrlica* 'burza' (RSAN).

Od *buriti*, o suf. *-i-* zob. s. 53—4.

R.L. — T.Sz.

burz *burā burō* dial. pñ. 'brunatnoszary, ciemnoszary z odcieniem brunatnym, fulvus'

~ pol. *bury* 'ciemnoszary z odcieniem brązowym' (w tym znaczeniu od XV w.), dial. 'brunatnawy, brązowy (o kolorze oczu, sierści); brunatnoszary; szary, popielaty, ciemnopopielaty; maści mieszanej, szarobrązowej, pstrokatej' (Zareba NB 17), czes. dial. wlaškie *burý* 'hnědý do siva' (Bartoš DSM), sła. dial. wsch. *burý* 'ciemnoszary, popielaty; nieokreślonej barwy' (Kálal, wg którego z pol., SSJ);

strus. *вофрыи* od XII w. '(o maści końskiej) ciemnoszary', ros. *бурый* 'ciemnobrunatny z szarym lub czerwonym odcieniem, ciemnoszary', '(o maści końskiej) ciemnobrązowy z czerwonym odcieniem', dial. 'mający ciemnoblonde włosy; ciemnoczerwony, brązowy; wyrudziały, wyblakły' (SRNG), ukr. *бурый* 'brunatnoszary, ciemnoszary', brus. *бурьы* 'ciemnoszary z odcieniem brązowym'. ~

Z pol. albo z brus.: lit. *būras* 'bury' (LKŽod., Fraenkel LEW 65).

Geografia wyrazu przemawia za starą pożyczką orientálną. Najbliżej stoi tur. osm. *bur* 'lisowaty, rudawy' (Räsänen EWT 89).

Korsch AslPh IX 493—4, Kuryłowicz PF X 335—6, Sławski SE I 51, Herne SF 65, Vasmer REW I 151, Räsänen EWT 89 (zob. też RS VII 187: o artykule Gombocza).
R.L. — W.B.

burzъ *burъna burino* 'burzliwy, związany z burzą; silny, gwałtowny'

~ czes. *bouřný*, stczes. od XIV w. *búřný*, sła. książkowe *búrny*;

sła. *būren -na*, sch. od XV w. *būran būrna*, scs. Supr. *вофрънь*, bułg. *бурен būrna*, maced. *бурен -рна*;

strus. *вофръни*, ros. *бурный*, *бурен бурна būрно* (o akcencie Kiparsky Wortakzent 269, 272), dial. *бурная вода* 'woda w rzece w czasie powodzi', *бурный огонь* 'pożar' (?), SRNG), ukr. *бурний* (u Żel. *бурний*), brus. *бурны*. ~

Derywat od *bu'a*, z suf. *-ъnz*.

R.L.

bu'a 'gwałtowne zakłócenie równowagi atmosferycznej z silnym wiatrem, często grzmotami, piorunami, ulewnym deszczem, procella, tempestas', zwykle też przen. np. 'o gwałtownych uczuciach, wojnach'

~ pol. od XIV w. *burza* (w XVI w. najczęściej *burzā*, dziś dial. np. kasz., Sychta SK) czes. *bouře* (poet. też *bouř* f.), stczes. od XIV w. *búřé*;

sch. *būra* od XIII w. (też u Vuka i dial. czakaw., HDZ I 154), scs. *вофрм*, bułg. *буря* (dial. *буря* 'woda płynąca szybkim potokiem w rowie', BDial. I 243), maced. *бура*;

strus. od XI w. *вофрм*, ros. *буря*, dial. też *бурья* (SRNG), ukr. *буря* (dial. *буря* 'kotłująca się woda', Hrinč.), brus. *буря*. ~

W językach pld.słow. widać też wpływ nowszej pożyczki romańskiej z wł. *bora* 'wiatr północno-wschodni'. Tak trzeba tłumaczyć sła. *búrja* 'ts.'

Z brus.: lit. *būrà* 'ts.' (LKŽod.).

Deverbativum od *buriti*, o suf. *-ja* zob. 81—3 (Meillet RS II 65, Machek ES² 62). Mniej prawdopodobne bezpośrednie nawiązywanie do odpowiedników ie. podanych pod *buriti* 1. (np. Berneker SEW I 103, Trautmann BSW 28), czy też nawiązywanie do lit. *biaurūs* (*biaūrus*) *oras* 'o ciągłym deszczu',

biūrti biūra 'o zlej pogodzie, dużym deszczu' (Brückner AslPh V 121, Otrębski LP I 127—8). R.L. — T.Sz. — F.S.

buševati *bušujo* 'hałasować, loskotać; szaleć, srożyć się; burzliwie, nadmiernie rozrastać się'

~ pol. dial. kasz. *bušovac bušje* 'jazgotać, mówić głosem przeraźliwym' (Sychta SK);

bułg. dial. *бушѳам -сам* 'hałasować, podnosić wrzawę, szaleć' (ale liter. znaczenie 'szaleć, srożyć się, o żywiołach' pod wpływem ros., BER I 95);

ros. *буйесать -уѳо -уѳем* 'szaleć, srożyć się (o żywiołach); burzliwie, nadmiernie się rozrastać', dial. 'kołysać, chwiać; burzyć', SRNG (z ros. zapewne sła. *bušovati* -*šujem* 'burzyć się, silnie, gwałtownie się poruszać'), ukr. *буйесать -уѳо -уѳем* 'szaleć, srożyć się; awanturować się' (stąd pol. od XIX w. *buszować -szuje* 'szaleć, srożyć się; pładrować', dial. wsch. 'hajdamaczyć, hulać hałaśliwie; robić nieporządek; pładrować, przeszukiwać' Karłowicz SGP może z brus.), brus. *буйесать буйѳо* 'szaleć, srożyć się (o żywiołach); nadmiernie, burzliwie się rozrastać'. ~

Z brus.: lit. *bušūitis* 'hałasować' (LKŽod.).

Iterativum do *bušiti*, o budowie zob. s. 48. Rozwój znaczenia 'hałasować, loskotać' > 'szaleć, srożyć się': 'burzliwie, nadmiernie się rozrastać', por. podobny rozwój znaczenia s. v. *buchati*. R.L. — W.B.

bušiti *bušo* 'uderzać z siłą powodując hałas, hałasować, łomotać'

W znaczeniu imperf.: ~ dłuż. *bušys -šym* 'stuknąć, łomotać, bić młotem', czes. *bušiti -šim* 'dudnić; walić, bić wywołując hałas', sła. *bušit' -šim*: przestarz. *bušit' -šim* 'uderzać, walić, łomotać';

sch. *būšiti -šim* 'powodować zmieszanie, zbijać z tropu' (RJAZ), bułg. dial. *бѳуа* 'bić, uderzać pięścią; obalać' (BER I 95), maced. dial. *бѳуа* ce 'nastroszać się, najeżać się' (MRS);

ros. dial. *буйѳить -уѳ -уѳить* 'szumieć' (SRNG). ~

W znaczeniu perf.: ~ sła. *bušit' -šim* 'uderzyć, walnąć', dawne 'bić, tłuc'; sła. *būšiti būšim* 'z siłą i hałasem wydostać się na zewnątrz; bardzo szybko przyjść, odejść; z siłą uderzyć o coś; z siłą rzucić', sch. *būšiti -šim* 'upaść z hałasem; uderzyć, walnąć; rzucić; wpaść gdzieś szybko' (RJAZ, RSAN). ~

Dźwkn. Pierwiastek ten sam co w *buchati*, o oboczności sufiksów zob. s. 48. R.L. — W.B.

butati *butajo* : **butiti** *but'jo* dial. pld. i wsch. 'uderzać, bić wywołując odgłos'

butati: ~ sła. *būtati būtam* 'uderzać', sch. dial. *būtati -tām* 'popychać, pchać; wciskać, wpychać; mieszać' (RJAZ, RSAN), bułg. *бѳтам* 'dotykać; pchać, popychać, trącać; ubijać, robić masło', maced. *бѳма (ce)* 'pchać (się), trącać (się)';

ros. dial. *бѳмать -мѳо -мѳем* 'straszyć ryby hałasem, stukiem' (SRNG), ukr. dial. *бѳмѳу -мѳо* 'pysznić się, być dumnym, hardym' (Hrinčenko). ~

butiti: ~ sła. *būtiti būtim* 'uderzyć, walnąć; runąć; rzucić', sch. dial. *būtiti -tim* 'bić, robić masło' (RSAN);

ros. dial. *бѳмѳѳѳ* : *бѳмѳѳѳ* 'bić, walić (zwłaszcza wywołując loskot); zapędzać ryby drągiem rybackim w sieci', *бѳмѳѳѳ* 'mącić wodę'. ~

Podstawa dźwkn. jak *batati*, *botati*. Por. sprowadzane do ie. *bhāu-* : *bhū-* 'uderzać, bić' : łac. *con-futāre* 'zniweczyć, obalić, odeprzeć coś', stisl. *bauta* 'uderzać, bić'. F.S.

butěti *butějo* : **butvěti** *butvějo* 'wzdymać się, puchnąć, nabrzmiwać, pęcznieć', dial. płn. 'rozkładać się, gnić, próchnieć'

butěti: ~ bułg. dial. *бумѣя -мѣем* 'stopniowo tracić siły, więdnąć, schnąć', *бумѣл* 'pusty, wydrażony; zbutwiały' (Gerov Dop.: Търново);

ros. dial. *бумѣмь -мѣю -мѣемь* 'nasiąkać wilgocią, pęcznieć; grubieć, tłuscieć, napętniać się; silnie, bujnie rosnąć' (Dal, SRNG), ukr. dial. *бумѣму бучы -мѣму* 'gnić, próchnieć; kipieć, wrzeć; burzyć się, fermentować' (Żel.): 'głucho ryczeć, huczeć, buczeć' (Hrinčenko). ~

butvěti: ~ pol. od XVI w. *butwieć butwieje* 'gnić, psuć się, murszeć, próchnieć' (też dial. np. Kucala PSM 52);

ros. dial. *бумсѣмь -сѣем* 'psuć się, gnić' (SRNG: z Litwy), ukr. dial. *бумсѣму* 'psuć się, gnić, próchnieć' (Żel.). ~

Z pol.: lit. *butvēti* 'ts.' (LKŽod.).

Postaci wtórne oparte na adi.:

1. *butla* (por. sła. *būtly* : *būtl' avj* 'spróchniały, zbutwiały', ukr. dial. *бумласуї* 'pusty, wygnily we wnętrzu, zbutwiały', Hrinčenko): sła. *būtllet* 'liem' : *būtl'aviet* 'viam' 'butwieć, gnić, próchnieć';

2. *butynь* (ros. dial. *бумюу* 'otyły, tłusty' SRNG): pol. u L. z 1608 r. *zbutniały* 'zbutwiały, zgnily', sła. dial. *butn(i)et* 'psuć się, gnić, próchnieć' (Kálal), wsch. *butnec -heje* 'pleśnieć' (Buffa Dlhá Lúka); ukr. dial. *бумѣму -нѣю -нѣем* 'nabrzmiwać, puchnąć, wzdymać się'.

Deverbativa: pol. od XV w. *buta* 'pycha, duma, hardość, wyniosłość', ukr. zach. od XVI w. *бумá -му* 'ts.' (: stpol. od XIV w. *bucić się buceć się* 'pysznić się, unosić się pychą, butą', ukr. dial. *бумáму -мáю* 'być dumnym, hardym, pysznić się' Hrinčenko, rozwój znaczenia jak w kasz. *bucha* 'duma, pycha' : *buchati*, p. też Sławski SE I 51), sch. dial. *būta* 'narośl, guz, sęk na drzewie' (RSAN), może i ros. dial. *бýма* 'wierzchnia torfiasta warstwa gleby w tundrze' (SRNG).

Do psł. *butati* 'bić, uderzać'. O rozwoju znaczenia p. *botěti*.

R.L. — W.B. — F.S.

butiti zob. **butati**

butvěti zob. **butěti**

buvolъ zob. **byvolъ**

buzina, buzovina zob. **бъзина**

buzovъ zob. **бъзовъ**

buzъ zob. **бъзъ**

бъбати *bъb'о* dial. pfd. 'bełkotać, mówić niezrozumiale'

~ sła. *bebāti -bām* 'mówić niezrozumiale', sch.-cs. *бѣбати бѣбамъ* 'bełkotać, jąkać się, seplenić (blaesum esse)';

por. ukr. dial. *бѣбану* 'mamrotać, terkotać' (Slav. Leks. 10: Żytomierz); stczes. *bebāti -cu -ceš* 'paplać' (< *bъbati), bułg. *бѣбра -рею* 'paplać, gadać, gderać; mamrotać; bełkotać, mówić niezrozumiale', pol. dial. *bebrać bebże* 'mówić głupstwa' (Zareba Siołkowie). ~

Dźwkn. Najbliższe odpowiedniki w bałt.: lit. *bubėnti* 'głucho grzmieć; mruzczeć', *būbinti*, w LKŽod. I¹ też *būbti* 'dużo mówić, o kobiecie', łot. *bu-bināt* 'mruzczeć; rzeć'.

Buga RR III 781, Kořinek Studie 182—3.

Zob. *bъbl'ati* i z odmiennym wokalizmem: *boboniti* : *baboniti*, *bobotati* : *ba-botati*.
K.P. — F.S.

bɔblati : **bɔbl'ati** *bɔbl'o* dial. wch. i pld. 'bełkotać, mówić niewyraźnie niezrozumiale, jąkać się'

~ pol. *beblać -am* 'rozrzucać, grzebać, gmerać, paprać', dial. *beblać, beblać* (praes. też *beblę*) 'mówić niewyraźnie, niepotrzebnie, paplać; mącić, mieszać płyn', kasz.-stl. *bäblac -aią* 'mącić wodę, chlapać się, pluskać, mieszać płyn; paplać', u L. zaświadczony praes. *beble* XVII w., imper. *bebli* 'mieszać, kłócić białka, bełtać' (już w XVI w.); 'niezrozumiale gadać, bełkotać; pluskać', czes. *beblati -ám* 'zaczynać się, jąkać się', już stczes. *beblavý* 'bełkocący', dial. moraw. *beblat' -bl'u* 'niejasno mówić, paplać', sła. *beblat'* 'mamrotać, mruzczyć, burczeć', dial. 'jąkać się, niejasno wymawiać';

stl. *bebljati -ám* 'bełkotać, niezrozumiale mówić', bułg. *бѣблѣ -eu* 'szemrać' (np. o potoku, rzece); 'bełkotać, mówić niejasno, niezrozumiale', dial. 'jąkać się'. ~

Por. csł. *бѣбливъ* 'bełkocący, blaesus'.

Dźwkn., zob. *bɔbati*. Suf. -l- częsty w czasownikach ekspresywnych, por. podobne zasięgiem i znaczeniem *bɔblati*, *bɔbl'ati* : *bɔbati*. K.P. — F.S.

bɔbl'ati zob. **bɔblati**

bɔčela 'pszczola, *Apis mellifica*'

~ pol. od XV w. *pszczola*, dawne od XV w. i dial. *pczota*, dial. też *pszola, wczola, piszczola* (o postaciach wyrazu w zabytkach i gwarach zob. Dunaj ZUJJPJ 21 s. 163—99, MAGP VIII m. 388), kasz. też *puščola* (Sychta SK), połab. *ceła*, dluž. *cola*, dawne i dial. *pcota*, głuż. *pčota*, u Pfuha także *wčola*, czes. od XIV w. *včela*, dial. też *fčela, včala* : *včála, čela, ščela* (Přír. sl., Machek ES² 679, Bartoš DSM, Hruška DSCh, Lamprecht Opava, Siatkowski Kudowa I 21), sła. *včela*, dial. *pčela, pčota, fčela, fčota, pščena, ščela, čela* (Kálal, Buffa Dlhá Lúka, Sipos Bükk-Gebirge, Stanislav Liptov 187—8);

stl. od XVI w. *čebčela*, dial. *bččela, bččela, pččela, ččela, čbčela, šbčela* (Bezlej ES 11—2, Rigler Južnonotr. govori 175), rezjańskie *bččela* (Slav. Leks. 201), sch. od XIV w. *pččela*, dial. *ččela* od XVII w., *pščela*, ses. *бъуела* (Mar., Ass.) : *бъуела* (Ps. Sin.), es. *пъуела*, bułg. *челá*, dial. też *челá* (np. BDial. III 189), maced. *чела* (od XVI w., Giannelli Lex. maced. XVI 44), dial. też *pščela, pšiláta* (Małeckí SW II 92);

strus. od XI w. *бъуела* : *бъуела* : *буела* : *пъуела* : *пъуела*, ros. *челá*, dial. też *бжелá, чóла, мчелá* : *мчелá* (Dal), ukr. *бджолá*, dawne od XIV w. *чела*, dial. *чолá, бжолá* (od XVII w., Tymčenko), *pščota* (Stieber AJLemk. m. 158, Rudnyčyj ED I 94), brus. *ччалá*, dial. *ччолы* pl. (Karskij Belorusy I 390). ~

Dem. 1. z suf. -čka: pol. od XVI w. *pszczółka*, dawne XVI w. *pczolka*, w XIV w. NO *Bczółka*, dluž. *colka*, dawne *pcotka*, głuż. *pčolka*, czes. *včelka*, sła. *včielka*, dial. *pčolka* (Buffa Dlhá Lúka); maced. dial. *ччелка* (Vidoeski Kumanovo); ros. *ччелка*, ukr. *бджллка*, dial. *ччлка* (Hrinčenko), brus. dial. *ччолку* pl. (Karskij l. c.)

2. z suf. -ica: stl. *čebčelica*, sch. *pččelica*, bułg. *ччелница*; strus. XVI w. *бъуелица*.

Stąd nazwa zawodu *bɔčel'ar'* (powstała paralelnie w poszczególnych językach): pol. od XVI w. *pszczelarz -rza*, dial. kasz. *pščolár*: *pščelar' -ra*, dluž. *colkar' -ra*, dawne *pcotkar' -ra*, głuż. *pčolar -rja*, czes. *včelar' -ra*, sła. *včelár*, dial. *pčelar* : *pčolar* (Sipos Bükk-Gebirge); stl. *čebelár -rja*, sch. *pččelár -ára*, bułg. *ччелáр*, maced. *ччелáр*; ukr. *бджолáр -rá*, dial. *ччолáр* (Zel.), brus. *ччалáр -rá*.

Jeśli rekonstrukcja prapostaci słuszna (a przemawiają za nią wyraźne fakty ses.) wyraz powstał na gruncie psł: dźwkn. do *bučati* spotykanego

m. in. w znaczeniu 'brzęczeć, o pszczołach' (Brückner KZ XLV 296, L 179, SE 446, Johansson KZ XXXVI 358, Wiedemann AslPh X 652), por. ros. dial. *бўчень* 'osa'. Zob. także *byčati*. O suf. *-ela* zob. s. 109.

Nie wydaje się prawdopodobne wychodzenie z prapostaci *bščela* i nawiązanie do pfn.-zach. ie. nazwy pszczoły: lit. *bītė, bīšs*, stwniem. *bini*, stir. *bech* (Meillet MSL XIV 476—8; rekonstruuje ie. *bhei-* 'pszczoła', rozszerzane wtórnie sufiksami *-k-*, *-t-*, *-n-*; Gauthiot MSL XVI 266, Fraenkel LEW 45, Pokorny LEW 116, Vasmer REW II 471—2). O mało prawdopodobnej etymologii Falka (**bīt-kelā* 'Bienenstaat, Bienevolk') zob. Trypućko SO XIX 405—6. *R.L. — W.B. — F.S.*

bščelinъ *bščelina bščelino* 'dotyczący pszczoły, związany z pszczołą, należący do pszczoły'

~ dłuż. *coliny*, dawne *pcoliny*;

sch. *pčēlin* (: od XVI w. *pčēlinj*), już w XIV w. NT *Pčēlina stijena* (RJAZ), maced. *челин*;

strus. od XI w. *вѣчелинъ*, ros. *челѣный*, ukr. *бджолѣний*, brus. *ччаліны*. ~

Substantywowany przymiotnik:

1. czes. *včelín -na* 'specjalny budynek do przechowywania uli', sła. *včelín -na* 'ts.'; bulg. dial. *челѣн* 'pasieka; ul';

2. przy pomocy suf. *-ьць*: pol. dial. kasz. *pščelino -ca* 'samiec pszczoły, truteń' (Sychta SK), sła. przestarz. *včelīnec* 'specjalny budynek do przechowywania uli'; ros. dial. *челѣнѣцъ -нѣцъ* 'pszczelarz; ptak żoła, *Picus maritus*' (Dal, Słowarъ Rjazan.), ukr. dial. *ччолѣнѣць* 'pomieszczenie do przechowywania uli w zimie' (Hrinčenko), *ччолѣнѣць* : *ччлѣнѣць* 'pasieka; pomieszczenie na ule' (KDA m. 174);

3. przy pomocy suf. *-ъкъ*: maced. *ччелѣнок* 'roślina szanta zwyczajna, *Marubium vulgare*'; ukr. dial. *ччолѣнок* 'pasieka; pomieszczenie na ule' (KDA m. 174).

Od *bščela*.

Por. *bščelъnъ, bščelъjъ*.

W.B.

bščelъjъ *bščelъja bščelъje* dial. zach. i sła. 'dotyczący pszczoły, związany z pszczołą, należący do pszczoły'

~ pol. *pszczeli*, stpol. XVI w. *pczeli* (Cresc. 594, 596), połab. *celē*, czes. *včelí*, sła. *včelí*;

sła. *čebčlji*. ~

Od *bščela*.

Por. *bščelinъ, bščelъnъ*.

W.B.

bščelъnъ *bščelъna bščelъno* 'dotyczący pszczoły, związany z pszczołą, należący do pszczoły'

~ pol. od XVI w. *pszczelny*, stare od XV w. *pczelny*, czes. *včelný* : przestarz. *včelní*, sła. *včelný*;

sła. *čebčlen*, sch. dawne od XIV w. *pčelan*, bulg. *ччелен*, maced. *ччелен*; strus. *ч(ъ)челънѣнѣ*, ros. *ччелъный*, ukr. *бджлѣний*. ~

Przymiotnik ten substantywowano przy pomocy różnych suf., np.:

1. *-ikъ*: pol. *pszczelnik* 'roślina *Dracocephalum*', stpol. XV w. *pczelnik* 'apiastrum, melissa, aluearium', XVI w. *pczelnik* 'pasieka' (Cresc.), dawne od XVI w. i dial. kasz. *pszczelnik* 'pasieka', 'pszczelarz' (Knapski, Sychta SK), kasz. 'ul', głuż. *pčólnik* 'pszczelarz, bartnik; roślina *Dracocephalum*', czes. *včelník* 'specjalne pomieszczenie na ule', przestarz. 'pszczelarz', dial. 'roślina

Dracocephalum', sła. *včelnik* 'roślina Dracocephalum', dial. 'specjalne pomieszczenie na ule'; sła. przestarz. *čebčel'nik* 'specjalne pomieszczenie na ule', u Plet. też 'ul', sch. dawne *pčel'nik* 'pasieka', dial. 'babka, Plantago maior', bułg. *пчелник* 'pasieka; roślina melisa lekarska, *Melissa officinalis*', maced. *пчелник* '*Melissa officinalis*'; ros. *пчельник* 'miejsce, gdzie się znajdują ule, pasieka; roślina *Melissa officinalis*', ukr. dial. *пчильник* 'specjalne pomieszczenie na ule' (KDA m. 174), brus. *пчал'ник -ка* 'pasieka', dial. poleskie *пчэл'нык* 'miejsce, gdzie się znajduje pasieka', *пчол'ник* 'pszczelarz' (Leks. Polessja 353); 2. -ica: dłuż. *colnica* (dawne i dial. *pcolnica* : *pcelnica*) 'specjalne pomieszczenie na ule', głuż. *pčólnica* 'pasieka' (o zasięgu form lużyckich zob. Sorb. Sprachatlas III m. 64), czes. *včelnice* 'pasieka', sła. *včelnica* 'ts.'

Od *báčela*.

Por. *báčel'no*, *báčel'nyč*.

W.B.

бъчи *báč'nye* dial. pld. i zach. 'duże naczynie sporządzone z drewnianych klepek, dolium'

~ czes. dial. tylko jako nazwa rzeki *Bečva* na ptn.-wsch. Morawach oraz w NM *Bečva* (wieś leżąca nad tą rzeką, Hosák — Šrámek I 56), sła. dial. *bečva* 'kadź' (Kálal);

sła. *báčva* od XVI w. (Megiser 1592) : *báčev -čve* : *bečvá* 'dolium' (wg SSKJ *bečvá* : *běčva*, *báčva* przestarz. 'ts.'). sch. *báčva* 'ts.' (też Vuk), dial. czakaw. *báč'i*, *běčva* (Milčetić Rad JA CXXI 101), cs. *бѣвѣса* 'dolium', *бѣвѣль* 'dzban, cadus', bułg. *бѣвѣса* 'dolium', dial. też *бѣвѣса*, pld.-zach. *бѣвѣса* 'ts.' (BER 105), maced. *бѣвѣса* 'ts.';

rus.-cs. XII w. *бѣвѣль* 'dolium'. ~

Ze słow.: węg. z XV w. *bocs* 'cadus' (Kniezsa MNSJ I 1, 95), z ros.: fiń. *putsu*, *putsi* 'rodzaj beczki' (forma z -u kontynuuje acc. sg. *běču, Kalima SLO 109).

Na gruncie kilku języków słow. powstała też stara nazwa zawodu *báč'vař*: czes. przestarz. od XIII w. *bečvář* (też dial. np. Hruška DSCh), sła. *báčvar -rja* : *bečvár -rja*, sch. od XVII w. *báčvār* (też Vuk), bułg. *бѣвѣр*, maced. *бѣвѣр*.

Pożyczka germ. (przed X—XI w.) z późno-stbawarskiego *butša, *butše, dziś baw. *die Butschen*, *Bütschen* 'małe naczynie z uchem i przykrywką', dawne 'rodzaj beczki, w której wozilo się sól'.

Kiparsky GLG 231—2. — Rodzimość wyrazu wykazywał Iljinskij Izv. XXII 2, 210—1. Nie widać podstaw. R.L.

бъчка 'duże naczynie sporządzone z drewnianych klepek, dolium'

~ pol. od XIV w. *beczka* 'dolium' (o zasięgu w dial. MAGP III m. 106, Małeki — Nitsch AJPP m. 87, Dejna AGK m. 446), wyjątkowe w XV w. *baczka* 'ts.', czes. od XIV w. *bečka* 'ts.' (też dial. np. Bartoš DSM, Malina Mistrice), sła. *bočka* 'ts.', dial. *bečka*, *bačka* 'ts.' (o zasięgu w dial. ASJ I m. 19, 27—9);

sła. *bečkà* 'kadź', 'dolium' (wg SSKJ *bečkà* : *běčka* przestarz. 'ts.'). sch. dial. *báčka* 'dolium' (RSAN), cs. *бѣчка* 'cadus' (Miklosich LP), bułg. dial. pld.-zach. *бѣчка* 'dolium' (BER 71), maced. dial. *бѣчка* 'ts.';

strus. od XI w. *бѣчка* : *бѣчка* 'dolium', ros. *бѣчка* 'ts.', ukr. *бѣчка* 'ts.', brus. *бѣчка* 'ts.'. ~

Ze słow.: węg. *bocska* 'cadus' notowane od XVI w. (Kniezsa MNSJ I 1, 95); z brus.: lit. *bačkà* od XVI w. (Skardžius 36, LKŽod.):

Pożyczka germ. z tego samego źródła co *bǫci*. Suf. *-bka* w funkcji strukturalnego formantu przyswajającego wyrazy obce. *R.L. — T.Sz.*

bǫdǫti *bǫd'ǫ* 'nie spać, czuwać, vigilare', 'czuwać nad czymś, troszczyć się o coś'

~ stduż. XVI w. (u Jakubicy) *bǫes*, czes. *bditi bǫim* też 'być uważnym, ostrożnym', stczes. już XIV w. *bdieti bzu bǫis*, sła. *bdiet' bǫiem*;

stę. *bedǫti bedim* : *bdǫti bǫim*, sch. od XII w. *bdǫeti bǫim* (dziś literackie, w języku ludowym zasadniczo nie znane, RJAZ), scs. **бѣдѣти бѣдѣм бѣдимъ**, bułg. literackie *бѣдѣ бѣдѣм* też 'być uważnym, bacznym', maced. literackie *бѣдам бѣдеам*;

rus.-cs. **бѣдѣти бѣдоу : бѣдоу**, ros. *бѣдѣть бѣдѣмъ* (dial. tylko *бѣдоуцѣи*, *бѣдоуцѣи* 'bardzo staranny, skrupulatny', SRNG: pskowskie). ~

Stąd adi. *bǫdǫnǫ* dial. pld.: stę. dial. (Biała Kraina) *bǫdnǫ* 'wigilijny' (:derywaty *bǫdnik* : *bǫdnjak* 'wigilia Bożego Narodzenia', SSKJ; Plet. *bǫdnik* 'ts.'), sch. *bǫdnǫ dǫn*, *bǫdnǫ vǫčǫ(r)* 'wigilia Bożego Narodzenia' od XVII w. (RJAZ), *bǫdnǫ* 'wigilijny' (RSAN, RMat.), bułg. *бѣдѣнъ бѣдѣчъ* 'wigilia Bożego Narodzenia' (lud. *бѣдѣнѣк* 'gruby pniak płonący w wieczór wigilijny; obrzędowy placek wigilijny'), maced. *бѣдѣнѣк* 'wigilia Bożego Narodzenia', 'dębowe gałęzie palone w wieczór wigilijny' (MRS).

Tu najprawdopodobniej należy też *sz-bǫdǫnǫ*: stczes. wyjątkowe *zbednǫ*, *zbednǫ* 'wstrzemięzliwy, skromny, grzeczny' (Jungmann); zwykle *ne-sz-bǫd-ynǫ*: pol. dawne XV—XVIII w. *niezbedny* 'bezcenny, niegodziwy, wstrętny, nienawistny, przebrzydły' (o dzisiejszym wtórnym *niezbedny* zob. Brückner SE 362—3), dial. *niezbedny* 'nieunikniony, konieczny np. o chorobie, śmierci, nieszczęściu', 'natrętny', 'sprośny, niemoralny, nieobyczajny' (Karłowicz SGP; kasz.-sli. *ńezbedni* 'sprośny, plugawy', *ńezbedni* 'swawolny, zuchwały', por. kasz. *ńezbednik* 'niegodziwiec, nikczemnik; zły duch', stpol. od XVI w. *niezbednik* 'plugawiec, sprośny człowiek'), czes. *nezbednǫ* 'swawolny, rozpuszczony', przestarz. 'nieszlachetny, rozwiązły, rozpustny', sła. *nezbednǫ* 'swawolny, psotny';

bułg. dial. *нѣбѣдѣнѣк* 'łajdak, hultaj' (BER 96—7).

Pierwotne znaczenie *szbǫdǫnǫ* byłoby 'bardzo czujny', a więc *nezbǫdǫnǫ* 'niedbały' > 'swawolny, rozpuszczony' (Holub — Kopečný ES 67, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 351). Inaczej ale nieprzekonująco o wyrazie czes. Prusík KZ XXXV 599, Machek ES² 398. — Stpol. *niezbedny* uważa się zwykle za pożyczkę z czeskiego (ostatnio Siatkowski SO XXIV 218—9, MS PAN 20 s. 42), co nie przekonuje ze względu na zasięg dial. i odpowiednik bułg.

Iter. *bydati bydajo* poświadczane tylko w rus.-cs. **бѣз-бѣдѣти дѣю** 'rozbudzać się'.

Czasownik stanu z częstym w tego typu formacjach zredukowanym wokalizmem (zob. s. 55—6). Kontynuuje stare perfectum medii-passivi: 'czuwa' < 'zbudził się' (Kuryłowicz, ustnie).

Dokładne odpowiedniki: lit. *budǫti budǫ* : *bundǫ* 'czuwać', stprus. *budǫ* 3 pl. 'czuwają', stind. *bǫdhyatǫ* 'budzi się; spostrzega, poznaje', awest. *buidyēiti* 'spozstrzega'. Zob. *bl'usti*, *buditi*, *bǫdrǫ*.

Trautmann BSW 33, ApSD 314, Pokorny IEW 150—2.

R.L. — T.Sz. — F.S.

bǫdla : **бѣдѣла** dial. pln. 'grzyb, zwłaszcza niejadalny'

~ pol. dawne od XV w. *bdla* 'grzyb blaszkowaty trujący lub gorszy jadalny', w XV w. *denna bdla śmierdzęca* 'grzyb *Phallus impudicus*', w XVI w.

też 'huba lekarska, Polopyrus officinalis', dial. *bǎly* pl. 'grzyby niejadalne' (okolice Ojcowa), *bedla* 'grzyb niejadalny; różne gatunki grzybów z rodzaju Russula; Gomphidius glutinosus; Lactarius rufus' (Bartnicka-Dąbkowska NG 81); dłuż. w XVII w. u Chojnana i dial. *bia* 'grzyb; mączniak, grzybek pasożytniczy', *bly* : (u Jakubicy) *bedly* pl. 'pleśniawki, białe naloty na błonie śluzowej jamy ustnej i gardła (choroba dziecienna)', głuź. *bly* pl. 'ts.' (Pfuhl w uzupełn.), czes. *bedla* 'grzyby Agaricus i Lepiota', dial. 'gatunek grzybów' (Lamprecht Opava), też *bedle* pl., *berla* (Machek ES² 50). ~

Por. wskazujące na oboczną postać *badlo*: dłuż. *bedlo* n. 'grzyb, zły, niejadalny grzyb; huba drzewna', głuź. *bođlo* 'grzyb Boletus', u Pfuha *bedlo* : *bođlo* 'grzyb' oznaczone jako dłuż.;

dem. z suf. *-ska*: pol. *bedtka* 'grzyb Agaricus', dawne też 'rodzaj zapalenia wewnątrz jamy ustnej' (L.), w XV w. 'grzyb (trujący)', *leśna bedtka* 'huba', w XVI w. *bedtka* : *bedka* 'grzyb blaszkowaty trujący lub gorszy jadalny; huba', dial. *bedtka* : *betka* : kasz. *beutka* o różnych grzybach jadalnych i niejadalnych (Bartnicka-Dąbkowska NG 27 i 81—2), *betki* pl. 'krosty na wargach dziecka' (Karłowicz SGP: z Kieleckiego);

z suf. *-ica*: ros. dial. pln.-zach. (pskowsko-nowogrodzkie) *бѣица* f. : *бѣиц* m., zwykle pl. *бѣицы* 'grzyby; wszystkie grzyby prócz białych; gatunek grzybów' (SRNG).

Pewny odpowiednik: lit. *budė* 'gatunek grzybów; huba drzewna' (**budā-*), *budis* 'gatunek grzybów', *budėle* 'gatunek grzyba trującego, Pfefferling'.

Matzenauer LF VII 6, Buga RFV LXVII 233—4, Berneker SEW I 106, Trautmann BSW 39, Brückner SE 19, Vasmer REW I 93—4, Fraenkel LEW 61—2, Merkulova Etimologija 1964, 96—7. R.L. — W.B.

бѣднѣти *bǎdnǐ* 'stać się czujnym, ocknąć się, obudzić się'

~ czes. dial. hanackie *pro-bednǐt* 'obudzić się' (Machek ES² 49);

scs. *вѣз-вѣнати* -вѣнѣ 'przebudzić się, obudzić się' (Supr.), cs. *вѣз-вѣнати* -нѣ, 3 sg. aor. *вѣзвѣдѣ*, part. praet. act. *вѣзвѣдѣ* 'ts.', też *вѣзвѣнати* сѣ 'ts.'; strus. *вѣз-вѣ(ъ)нѣти* : *вѣз-вѣнѣти* -вѣнѣ 'obudzić się', *вѣзвѣнѣтисѣ* 'ts.' ~

Por. cs. wtórne imperfectivum ze wzdłużonym wokalizmem *вѣз-вѣдати* (Sadnik — Aitzetmüller VWSS 5, 350).

Do *bǎdǐti*, o budowie zob. s. 44—5. Utworzone na podstawie aorystu typu stind. *budhǎ-*, gr. *πυθῆ-* (Meillet SC 231), gr. *πυθάνομαι* 'dowiadywać się; wiedzieć, słyszeć o czymś'. Por. lit. *būsti* *bundū* 'przebudzić się, ocknąć się'.

Meillet Ét. 45—6, SC 195, 203, Trautmann BSW 33, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 5, 350. W.B. — F.S.

бѣдрити *bǎdrǐ* dial. pld. i wsch. 'orzeźwiać, dodawać odwagi, zachęcać'

~ sch. *bǎdriti* *bǎdrim* 'dodawać odwagi, zachęcać do czegoś' (RSAN),

dial. z Istrii *badrīti* 'czuwać, nie spać' (RJAZ);

strus. XV w. *вѣдрити* (Srezn.), ros. *бодрѣть* *бодрѣ* *бодрѣшь* 'orzeźwiać, ożywiać, krzepić; dodawać otuchy', 'popędzać, poganiać' (stąd słu. książkowe *bodrīti* -*rīm* 'zachęcać, pobudzać', sch. książkowe *bǎdriti* *bǎdrīm* 'dodawać odwagi, zachęcać do czegoś; krzepić, podtrzymywać na duchu, ośmielać', bułg. liter. *ободря*, maced. liter. *бодрам* *бодрѣ* 'ts. '), dial. *бодрѣть* -*рѣ* -*рѣшь* : *бодрѣть* -*рѣ* -*рѣшь* 'iść miarowym krokiem', 'być dumnym, pysznić się', 'stroić się, elegantować się', *бодрѣться* m. in. 'swawolić; skakać, zbytkować' (SRNG), ukr. prowinc. *бодрѣти* *бодрѣ* *бодрѣ* 'dodawać sobie otuchy (siły), pokrzepiać się'. ~

Od *bzdrz*, o budowie zob. 57.

Sadnik — Aitzetmüller VWSS 352.

R.L.

бздръ dial. pld. i wsch. 'czujny', 'rzeński, dziarski, żywy'

~ sch. *bădar bădra* : *bădar* 'czuwający, czujny; dziarski' (już w XIII w. sch.-cs. *bădrz* 'ts.'), ludowe u Vuka np. o koniu: *bădar konj* 'zwawy, alacer', dial. wg RSNAN też 'wrażliwy, czuły', scs. *бздръ* 'czujny, dziarski, zwawy, żywy';

strus. *бздрыи* : *бодрыи* 'czuwający, nie śpiący, czujny', 'gorliwy, gotów do czegoś', 'pełen sił, wytrwały, wytrzymały, śmiały' (Slov. DRJ), ros. *бóдрый* (*бодр бодра бóдро*) 'rzeński; rzeźwy, pełen sił, energii, żywy', przestarz. 'śmiały, odważny', dial. *бóдрый*, *бóдер* (*бодёр, бодр*) *бóдра* (*бодра*) 'mężny; śmiały', 'krzepki', 'mocny, silny, o odzieży', 'wesoły, rzeński', 'dumny, pyszny' (SRNG), ukr. prowinc. *бóдрый* 'rzeński, pełen sił, żywy' (Żel., Hrinč. z Kotlarewskiego), dawne XV—XVII w. *бóдрый* 'czujny, zwawy, rączy; nie śpiący' (Тумченко), brus. *бодзэры* = ros. *бóдрый* (BRS). ~

Z ros.: czes. *boдрý* 'dobroduszny, dobrośliwy', co do znaczenia zob. np. Machek ES² 59, sła. *boдрý* 'wesoły, bystry, żywy, ruchliwy', sła. wg SSKJ przestarz. *bóder -dra* 'zwawy, wesoły, żywy', sch. *bôdar, bôdar* 'silny, odważny; pełen świeżości, zwawy, żywy, ruchliwy', 'czujny', bułg. *бóдер* 'rzeński, zwawy, pełen życia; czujny', maced. *бодар, бодер* 'ts.'

Z suf. -jъ: scs. Supr. *бздръ* 'rzeński, pełen sił, żywy', rus.-cs. *бздрии* : *бздрии* : *бодрии* : *бздрии* 'ts.'

Do *bzděti*, z suf. -rъ.

Dokładne odpowiedniki: stlit. *budras* : wtórne *budrūs* (temat na -u-) 'czujny, dobrze słyszający' (uwaga prof. J. Safarewicza), awest. *zaēni-budra* 'gorliwie czuwający'.

Berneker SEW I 105—6, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 352, Moszyński PZJP 89.

R.L. — T.Sz. — F.S.

бздъла zob. *bzdla*

бздъна zob. *bzděn'a*

бздъно dial. zach. i sła. 'naczynie drewniane, beczka'

~ dłuż. *beno* 'żołądek, brzuch (bydła)', *benko* dem. 'niski, pękaty garnek', czes. dial. laskie *bedno* 'ceber, skrzynia, pudło' (Horečka Frenštát), moraw. 'naczynia wyrabiane przez bednarza' (Bartoš DSM), sła. dial. *bedno* 'dno' (Kálal);

sła. dial. *bednò* 'kadź, beczka' (Plet.). ~

Do *bzděna* : *bzděna*. — Wg Trubačeva BSSJ 42, Serbo-lużickiej lingwistickij sbornik, 1963, 160—1 dłuż. *beno* kontynuuje psł. dial. *bzdno* z ie. *bhudhno-*, por. stind. *budhnáh* m. 'dno', łac. *fundus* 'dno, podstawa'. Mało prawdopodobne przede wszystkim ze względu na trudności semantyczne. Podane odpowiedniki słow. i dłuż. *benko* 'niski pękaty garnek' wyraźnie wskazują na związek z *bzděna*. Znaczenie 'brzuch, żołądek' nieraz kojarzy się z 'beczka, naczynie pękate' (zob. np. Meyer-Lübke REW s. v. *buttis*). Por. *džno*.

W.B. — F.S.

бздънъ zob. *bzděn'a*

бздън'a, бздъна pin. : **бздън'ъ** *bzděna, бздънъ* *bzděna* pld. 'wydrażony pień używany np. jako beczka, drewniane naczynie'

bzděn'a: ~ pol. rzadkie *bednia* 'drewniany kubeł, dzieża; beczka z zamyka-

nym wiekiem' (SJP PAN, SW, też dial. wsch., Karłowicz SGP), dial. też rusycyzm: *bodnia* 'zamykany kubel; naczynie z klepek do kiszenia kapusty' (Karłowicz SGP: Mazowsze, Chełmińskie, Tykocin), 'beczka' (MAGP III cz. II 26: Włodawa), sła. dial. *bedňa* 'skrzynia; skopiec' (Kálal);

ros. dial. *bódnia* : *bodnǎ* 'rodzaj beczki z zamykanym wiekiem; cebrzyk' (Dal, SRNG), ukr. *bódnia bódni* od XVI w. 'beczka, kadź', dial. 'duża zamykana beczka, kadź' (Żel.), 'rodzaj skrzyni wydłubanej w drzewie; beczka z wiekiem do przechowywania mąki' (Slav. Leks. 10), 'rodzaj ula z zamykanym daszkiem' (Hrinčenko), *bódni'a* : *bón'n'a* 'naczynie drewniane do przenoszenia owczego mleka; baryłka' (Slav. Leks. 89), poleskie *bódni'a* 'rodzaj beczki z wiekiem na odzież' (Leks. Poleszja 79), łemk. *bodeńka* : *bodeńka* : *budyńka* 'naczynie do robienia masła' (Stieber A.Łemk. m. 56). ~

bedna : ~ czes. *bedna* 'skrzynia' (też dial. Siatkowski Kudowa II 68), sła. *debna* (z metatezą) 'ts.', dial. *bodna* 'flaszka, butelka; skrzynia' (Kálal);

brus. dial. *bónda* 'beczka, kadź' (Nosovič). ~

bɔdɔn'ɔ : ~ sła. dial. *bedənj -dnjá* : *bédənj -dnja* 'drewniane naczynie, cebrzyk, beczka, kadź; wydrążony pień, np. służący jako ul; źródło ujęte w wydrążony pień; Baumschiff bei der Schiffmühle' (co do ostatniego znaczenia zob. Meringer IF XVI 156), sch. *bádanj -dnja* 'kadź' (od XIII w.), 'wydrążony pień, przez który cieknie woda obracająca koło młyńskie', dial. kajkaw. *bedənj* 'kadź, ceber', bułg. dial. *бѣдѣн* m. 'wiełka beczka' (Stojkov Banat). ~ *bɔdɔnɔ* : ~ sła. dial. *bedən -dna* 'drewniane naczynie, cebrzyk, beczka, kadź' (Plet.), sch. dial. *bádan -dna* 'ceber, kadź; wydrążony pień, przez który cieknie woda obracająca koło młyńskie' (RSAN), bułg. dial. *бѣдѣн* : *бѣдѣм* m. 'beczka', *бѣдѣ* : *бѣдѣ* 'ts.' (Gerov Dop., BER I 97). ~

Z pld.słow.: węg. *bödön* od XV w. 'beczka; wydrążony pień, używany np. jako zbiornik wody czy jako czóino' (Kniezsa MNSJ I 1, 106—7, p. też RS XXIX 387—8).

Por. czes. *bedniti -nīm* 'objiść drzewem, szalować', *bedniti sud* 'zabijać beczkę', sła. *debniit' -nīm* 'objiść, obkładać, umacniać coś deskami, szalować', dial. *bedniit'* 'dawać dno' (Kálal).

Wędrowną pożyczką germ.: stwniem. *budin*, *butin*, śrwniem. *büte(n)*, niem. *Bütte*, *Butte* 'kadź, beczka, faska', ags. *byden* 'beczka; niecka' (germ. *budin- z łac. lud. *butina* < gr. βυτίνη λάγυρος ἢ ἀμύξ Hes., dalsza etymologia, jak nieraz u nazw naczyń, niejasna).

Późniejsza pożyczką wędrowną z śrwniem. *bütencere* (*butināri) 'rzemieślnik wyrabiający beczki, dołiarus': pol. od XV w. *bednarz -rza* (też dial. np. kasz. *bednár -nařa*), głuź. *bětnář*, czes. od XIV w. *bednár -ře* (też dial. np. Siatkowski Kudowa I 112), sła. dial. wsch. *bednar* (Kálal, Buffa Dlhá Lúka); sła. dial. *bednár -rja* : *bednjár -rja*; ukr. dial. *bódnapr' -pja*, dawne XVIII w. *боднапр* (Тымчєнко);

z metatezą: sła. *debnár*; ros. *bóndápr' bódnapr'ja*, ukr. *bóndap -pja* od XVII w. (Тымчєнко), brus. *bóndap*.

Berneker SEW I 106, Meringer IF XVI 151—9, Stender-Petersen SGL 286—9, Kiparsky GLG 232—3, Vasmer REW I 100, Trubačev Remeslen-naja terminologija 301—2, Frisk GEW I 278. — Pjinskij Izv. XXIII 205—6 próbował nie przekonująco wykazać rodzimosté wyrazu. — O polab. *badán* m. 'kadź, dzieża' z śrdniem. *boden*, *bodden* 'ts.' p. Lehr-Splawiński — Polański SE I 24.

R.L. — W.B. — F.S.

бѣдѣн'ɔ zob. **бѣдѣн'ɔ**

бɔgati bɔgajɔ wsch. 'giąć, zginać', iter. **bygati bygajɔ**

~ ros. dial. pld., zach. *бɔгати* 'giąć, zginać; miąć, miętosić', *бɔгаться* 'przeciskać się', ukr. *бɔгати бɔгати бɔгати* 'gnieść, miąć; giąć, zginać, marszczyć; wciskać w coś; robić z ciasta np. pierogi', dial. 'wić gniazdo; podginać, podwijać' (SUM), brus. dial. *бɔгати бɔгати* 'pchać, wpychać, wciskać', *бɔгатица* 'pchać się, przeciskać się', *бɔгатиць* 'weisnąć, wperchnąć' (Nosovič). ~

Iter. **bygati**: ~ ros. dial. pld., wsch. *быгати*, zwykle *обыгати* 'owijać; ciepło ubierać, opatulać; okrywać, np. kocem'. ~

Stąd deverbativa: ros. dial. *обыга*, *обыжка*, *обыгало* 'wierzchnie okrycie; ciepła odzież, kozuch' (Dal).

Zapewne z pierwotnego **bhug(h)*-, por. stind. *bhujáti* 'gnie, zgina', *bhugná* 'zgięty', goe. *biugan*, niem. *biegen* 'giąć, zginać' (ie. *bheugh-), lit. *búgti* (< **bhūg(h)*-) *būgstu* 'przestraszyć się, zląknąć się'. Od ie. pierwiastka *bheug-*: *bheugh*- 'giąć, zginać' (Pokorny IEW 152—3). — Niektórzy dopatrują się przestawki z pierwotnego *gab-*, zob. *gabŋoti*.

Iljinskij RFV LXII 253—9, Trautmann BSW 39, Vasmer REW I 66 i 157, Machek Sl XXIII 65, Rudnyćkyj ED 93—4. W.B.

бɔchati bɔchajɔ 'powodować hałas, padać z hałasem, uderzać', może też 'nabrzmiawać, puchnąć', perf. **бɔchnoti bɔchno**

~ pol. dial. młpol. *bechać* 'lać jak z cebra, o deszczu' (Kucala PSM 37, Kupiszewski PJ PAN 57, s. 35), czes. dial. laskie *bechat* 'trzaskać, strzelać' (Horečka Frenštát);

sch. dawne od XVI w. *bahati -hām* 'wydawać szmer, hałas, tupać nogami' (RJAZ), dial. czakaw. *bōhāt* 'wydawać dużo bez potrzeby, trwonić' (Skok ER I 91: Hwar);

ukr. *бɔхати -хати -хати* 'ciężko padać; silnie bić, uderzać', brus. dial. *бɔхати* 'pluskać, lać wodę', 'chciwie jeść' (Šaternik Červ.), poleskie *бɔхам* 'bić w bęben' (Leks. Poleszja 80). ~

Perf. **бɔchnoti**: ~ pol. dial. *bechnąć* 'walnąć, rzucić' (Karłowicz SGP: Beskidy, MAGP III cz. II 115: Rzeszów), czes. dial. moraw. *bechnūt* 'rzucić; spaść' (Kott Dod. DSM), laskie *bechnut* 'szturchnąć, uderzyć w plecy' (Bartoš DSM), 'uderzyć' (Horečka Frenštát);

slw. *nabáhniti -nim* 'przypadkowo natknąć się, trafić', sch. od XVII w. *báhnuti báhnēm*: *bánuti bánēm*: *báknuti -nēm* 'zjawić się nagle, wpaść gdzieś', dawne i dial. (np. *bánut -nem* Elezović Kos.-Met.) 'uderzyć; tupnąć, tętnić' (RJAZ), *bánuti* też 'niespodziewanie natknąć się; nagle, niespodziewanie odejść, uciec' (RSAN);

ukr. *бɔхнути -ну -неи* 'ciężko upaść; silnie uderzyć'. ~

Por. czes. dial. moraw. *bechnat* 'nabrzmiawać, pęcznieć' (Machek ES 29).

Dźwkn., ta sama rodzina co *buchati* (por. *brakati*: *brukati*, *brzgat*: *bruzgat*), zob. także *bachati*. Por. interi. na oznaczenie odgłosu upadku, wystrzału: czes. dial. *bech!* (Horečka Frenštát), sch. *bäh!* (RSAN), ukr. *bech!* Najbliższe odpowiedniki: śrwniem. *buchen*, *puchen*, *bochen* 'stuknąć, pukać': *buc* 'uderzenie, stuk'. Nieregularności głosowe tłumaczą się dźwkn. charakterem wyrazu.

Berneker SEW I 107, Liewehr Sl V 210—3, Skok ER I 91—2, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 2, 79—81. R.L. — W.B. — F.S.

бɔchnoti zob. **бɔchati**

бɔchɔ 1. *bɔcha* pld. 'łoskot, hałas, wrzawa, strepitus'

~ sch. przestarz. *bäh* m. 'wrzask, hałas, wrzawa' (od XVI w.), dial. 'za-

powieź czegoś', przestarz. *udariti u bah* 'zaprzeczyć, wyprzeć się' (Vuk: z Dubrownika), stsch. już w XIV w. *u bьhъ udritь* 'zaprzeczy' (RJAZ), bułg. dial. od XVII w. *бъх* 'ukrywanie prawdy', *хъдѣвамъ (чѣма) бѣх* 'skrywać, kłamać; odmawiać, zapierać się'. ~

Tu też sch. dawne XVI—XVII w. *bah* 'człowiek pyszny, hardy, homo superbus' (zob. Skok ER I 91, por. *buchati*: pol. dial. kasz. *bucha* 'pycha, duma').

Denominalny czasownik: sch. dial. *băšiti* 'zaprzeczać, zapierać się' (Vuk, RSAN), *zapšiti* 'zaprzeczyć' (Skok l. c.), bułg. dial. *бѣма -иши* 'kłamać, zaprzeczać, odmawiać; kryć' (BER I 105), *бѣмѣ се* 'kryję się' (BDial. I 71: Strandža).

Od *buchati*, o budowie zob. 58—9.

R.L. — W.B. — F.S.

бъchъ 2. : **бѣшь** : **бъchъма** : **бъchъмь** : **бѣшью** adv. pld. 'całkiem, zupełnie, w ogóle, zgoła, omnino, prorsus'

bъchъ: ~ sch. dial. *băh* 'całkiem, zupełnie', w zdaniu zaprzeczoym 'w żaden sposób, wcale nie', stsch. на *бѣхъ* 'zupełnie, całkiem' XIV w., od XIV w. *u bah* 'ts.', *ni u bьhъ* 'w żaden sposób', dial. *ubah* 'bezustannie, ciągle', *izubaha* 'niespodziewanie, zmienacka'. ~

Z pld.słow.: rus.-cs *бѣхъ* 'całkiem, zupełnie, omnino'.

bъšъ: ~ sle. *băš* 'właśnie, akurat', sch. od XVI w. *băš* 'właśnie, akurat, właściwie, prorsus, plane', 'w sam raz; rzeczywiście, faktycznie; zupełnie, całkiem', 'choćby', dial. wsch. *beš* (Belić SDZ I 68). ~

Jako interi.: sch. *băš!* wyrażające różne uczucia: aprobatę, zdziwienie, niedowierzanie, odrzucanie' (RSAN).

bъchъma: ~ scs. *бѣхъма* 'całkiem, zupełnie', stąd rus.-cs. *бѣхъма* : *бѣхма* : *бѣхма* : *бѣхма* (o postaciach z -ъ- zob. Sobolevskij RFV LXIV 116). ~

bъchъmь: ~ scs. *бѣхъмь* 'zupełnie, całkiem' (Supr.), stąd rus.-cs. *бѣхъмь* 'ts.'. ~ *bъšъю*: ~ scs. *бѣшъмь* 'całkiem, zupełnie' (Supr.), stąd rus.-cs. *бѣшъю* : *бѣшю* : *бѣшю* 'ts.' (zob. Sobolevskij RFV LXIV 116). ~

Mało prawdopodobna przynależność do tej rodziny ros. *бѣшь*, dial. też *бѣшь* (SRNG) partykuła wzmacniająca 'tam, też' (por. Vasmer REW I 89).

Od subst. *bъchъ*, o poszczególnych typach adverbialnych zob. Vaillant GC II 2, 690—6.

Identyczne znaczenie 'całkiem, zupełnie' wykazuje też należące do tej samej rodziny szwedz. dial. *bus*.

Berneker SEW I 107, Sadnik — Aitzetmüller HAT 219, Skok ER I 91—2.

R.L. — W.B. — F.S.

бъchъma, бѣchъmь zob. **бъchъ 2**

бъchъtati *bъchъtajō* : *bъchъt'ō* intensivum do *bъchati*

~ pol. *bechtac -tam* 'judzić, jątrzyć, podburzać' (też dial. np. Szymczak Domaniewek, Lorentz PW: *băxtac* : *băxtac -tom*), w XVII w. *bektač* 'ts.' (L.), częściej (od XVI w.) *podbehtač -tam* 'podburzyć, podjudzić', u Knapskiego *nabektač* 'namówić';

sle. *běhtati se -tam se* 'bawić się, igrać; trudzić się, męczyć się', sch. od XVI w. *băhtati băhcēm* : *băšcēm* : *băktati băkcēm* 'trzaskać, stukać; tupać nogami, isć ciężko; parskać, sapać', *băhtati se* : *băktati se* 'mozolić się, trudzić się, męczyć się', bułg. *бѣхтя -мену* 'bić, uderzać, grzmocić' (też dial. BER I 105), *бѣхтя се* 'harować, męczyć się', dial. *бѣхтам* 'bić, uderzać';

ukr. *nid-bēxmamu -maio* 'podburzyć, podjudzić' (Żel.). ~

Por. z suf. *-ētī*: sch. dial. *bāhteti -tīm* 'zastraszać, ofukiwać' (RSAN); dial. poleskie *boxmém* 'walić, grzmocić' (Leks. Polesja 80).

Dewerbalne nomina: sch. od XVII w. *bāhat* 'pyszny, hardy, zarozumiwały, butny', *bāhat bāhta* od XVI w. : *bāhata, bāhāt : bāt : bākat* m. 'tętent, tupot, odgłos kroków', 'bicie serca';

stąd verba: sch. *bahātati se -tām se* 'pysznić się, nadymać się, przechwalać się', bulg. dial. *bahōtā -muu* 'bić, grzmocić' (Gerov Dop.).

Intensivum do *bōchati*, o budowie zob. s. 52—3.

R.L. — W.B.

br̥rica 'odmiana dzikiego prosa'

~ stpol. XV w. wyjątkowe *brzyca* 'gatunek prosa, *Setaria glauca*');

sch. dial. wsch. *brica* 'odmiana jarej pszenicy, *Triticum vulgare aestivum*' (RSAN), *barika* '*Setaria glauca, Setaria viridis*' (Simonović Bot. reč. 435—6), bulg. dial. *br̥rica* 'odmiana jarej pszenicy', też NM *Бр̥рица, Бр̥рице* (BER I 79);

ros. dial. *br̥rica : br̥rica* '*Panicum crus-galli; Setaria glauca, Setaria viridis*', też nazwy innych chwastów, np. 'wyczyniec, *Alopecurus*; sporysz' (Vasmer REW I 124, SRNG), ukr. dial. od XVII w. *br̥rica* '*Setaria glauca*' (Hrinčenko, Tymčenko). ~

Por. maced. dial. *br̥rica* 'proso', zapewne postać wykolejona z pierwotnego **br̥rnica, *bernica* (BER I, 49).

Denominativum do *bōrō* z suf. *-ica*, o budowie zob. s. 98—9. Por. z bliskim suf. *-ikz* stpol. *brzyk* '*Setaria glauca*'.

Georgiev VBE 27.

W.B.

br̥r̥ bōra 'gatunek prosa, *Setaria italica*'

~ pol. od XV w. *ber bru : beru* 'gatunek prosa, *Setaria italica*' (też dial.), w XVI w. też 'proso zwyczajne, *Panicum miliaceum*; nawrot lekarski, *Lithospermum officinale*', dłuż. *ber bera : beru* (dial. dawne *bor -ra*) '*Setaria italica*', głuż. *bor -ra* '*Setaria*', czes. *bér béru* '*Setaria*' (od Presla, u Machka *ber bru*), stczes. od XIII w. *ber bra : bru* '*Panicum*', sła. *bar* '*Setaria*' (Machek ČSR 294 za Novackým);

słē. *bār -ra* '*Setaria italica*', sch. dial. od XVII w. *bār -ra* '*Setaria italica, Setaria glauca* i *Setaria viridis*';

strus. XIII w. *сор̥* '*Panicum*', ros. dial. *бop* '*Setaria italica; Panicum miliaceum; prosownica, Milium effusum*', *дукун̥ бop* 'chwastnica, *Panicum crus-galli*' (SRNG), ukr. dial. *бop бopy* '*Setaria italica, Setaria glauca, Setaria viridis*' (Hrinčenko, Makowiecki Sł. bot. 343, Slav. Leks. 89), brus. dial. *бop бopy* 'roślina o ziarnach podobnych do prosa' (MSDM 152). ~

Ze słow. węg. *bor* '*Panicum, Setaria*' (Kniezsa MNSJ I 1, 99—100).

Jedna z najstarszych i najważniejszych pierwotnych roślin zbożowych. W związku z wychodzeniem z uprawy zmiana znaczenia w kierunku nazw chwastów (J. Lubowicz, Nazwy zbóż w językach słowiańskich, zob. RS X 229—30, o zasięgu uprawy K. Moszyński KLS³ I 224—5). — Brak dokładnych odpowiedników ie. Kontynuuje zapewne ie. **bh̥r-* do pierwiastka **bher-* 'być ostrym', por. *borō* 1., *borna, br̥t̥, br̥kz*. Roślina byłaby nazwana od długich ości w kłosie. — Nie wykluczony związek z ie. **bhar-es-*: łac. *far farris* 'gatunek zboża, orkisz', stisl. *barr* m. 'jęczmień, ziarno', goe. *bariz-eins* 'jęczmienny'.

Berneker SEW I 110, Schrader RIA I 504—5, Brückner SE 21, Pokorny IEW 108, Walde — Hofmann I 455—6.

Por. *br̥rica*.

R.L. — W.B.

bъšъ, bъšъjъ zob. bъchъ 2**bъšъ** *bata* : **bъty** *batsve* pld. i wsch. 'łodyga, źdźbło, nać rośliny'*bъšъ*: ~ sle. *bêt -tâ* : *-ta* 'trzon grzyba', sch. dial. *bât bata* 'łodyga; główna gałąź drzewa' (RSAN);ros. dial. *бom -ma* 'nać buraków, ziemniaków, marchwi, rzepy; łodyga cebuli, zielone części cebuli' (SRNG, SRSO, Słowarъ Urala). ~*bъty*: ~ sle. *bêtva -tve* : *bêtev -tve* 'łodyga, na której wyrasta kwiat, źdźbło', sch. dial. zach. *bâtva* 'łodyga, z której wyrasta kwiat, łodyga rośliny' (RSAN), RJAZ ze Stulicia 'szypułka, pediculus', na większy pierwotnie zasięg w tym czasie wskazuje NM *Batva* z Serbii (Skok ER I 123);ros. *бomâ -sû* 'łodyga i liście roślin okopowych, nać', dial. *бomâ* : *бomâa* 'ts.; burak; brukiew; rodzaj zupy z naci buraczanej', *бomоъ* : *бomоъ* 'nać' (SRNG), ukr. u Żel. *бomâa* 'burak ewikłowy, Beta cicola; Beta vulgaris', dial. bojkow. *бomâ* 'liście ogórków' (Slav. Leks. 90), brus. dial. *бomâ -sû* 'nać roślin okopowych; burak ewikłowy, Beta cicola', coll. *бomоъe* 'nać roślin ogrodowych' (Nosovič). ~Por. sle. *bêtvo* 'źdźbło, łodyga', sch. dial. zach. *bâtvo* : *bâtvo* 'ts.'; ros. dial. *бomâ -sû* : *бomeso* 'nać ziemniaczana' (SRNG);rozszerzone suf. *-ina*: ros. dial. *бomâina* 'nać buraków i ziemniaków' (SRNG), ukr. *бomâina* 'nać roślin okopowych', od XVII w. 'nać buraków', XVIII w. 'potrawa z kiszzonej naci buraków', brus. *бomâina* 'nać buraczana' (Nosovič), z brus. czy też ukr. pol. *bobwina*, *botwina* 'młoda nać buraków ewikłowych i potrawa z niej; odmiana buraka, Beta vulgaris cicola' notowane od XVIII w. (Brückner SE 33).Najprawdopodobniej do *byti* w pierwotnym znaczeniu 'rosć, dojrzewać', rozwój znaczenia jak w *byti* 'roślina, ziele, trawa'. Najbliższy odpowiednik ie.: gr. *φυτόν* 'roślina, szcep, pęd'. Na gruncie wsch. słow. widać zmieszanie z *bošiti*, *botvëti*, por. stpol. XVI w. *botwina* 'rzecz zbutwiała, próchno'.Osten-Sacken AslPh XXXIV 555—9, Brückner SE 33, Vasmer REW I 112, Aitzetmüller ZslPh XXII 363 nn., Sadnik — Aitzetmüller VWSS 2, 71—2, Šanskij ES I 2, 178, Skok ER I 123. R.L. — W.B.**bъty zob. bъšъ****bъvenъ** 'ten, który był, były'Na tę postać part. praet. pass. wskazuje scs. z Supr. i cs. od XII w. *завъненіе* 'zapomnienie, oblivio' (SJS) : *завъненъ*, rus.-cs. *завовънын* 'zapomniany' XVI w., *завъненіе*, *завовеніе*, *завъненіе* 'zapomnienie' już w XI w. (Srezn.), stąd ros. przestarz. *завъненіе* 'ts.' (Šanskij — Ivanov — Šanskaja KES 112), *завъненный* 'zapomniany', *незавъненный* 'niezapomniany, pamiętny; nieodżałowany' (z ros. bułg. arch. *завъненіе* 'zapomnienie, niepamięć', *незавънен* 'niezapomniany', RBKE).Partic. praet. pass. od *byti* : *za-byti* 'zapomnieć'.Meillet Ét. 47, 388, Trautmann BSW 40—1, Berneker SEW I 115 (porównuje stopień wokalizmu z stind. *bhúvat*, gr. *εφύγη*, łac. *fuam*, lit. *bùvo*), Vaillant GC III 116, MVS I 236, Vasmer REW I 435, Pokorny IEW 149—50.Por. *byti*.T.Sz. — F.S.**bъzati** *bъzajъ*, **bъzëti** (**bъziti**) *bъžъ* : *byzati* *byzajъ*, *byzëti* (*byziti*) *byžъ* 'o dźwięku wydawanym przez lecące owady, bzykać; biegać z bólu spowodowanego ukąszeniem gżów, gzić się, o bydle'

bżati: ~ sł. *bżati bezam* 'gzić się, o bydle', *bżati -zām* 'szturchać; drażnić', *ogenj bżati* 'grzebać w ogniu', sch. *bżati bżām* 'wałęsać się (chodząc bez celu' (RSAN, RMat.; RJAZ: dial. z Liki i Serbii). ~

Por. bułg. *bżeam* 'pobudzać, dawać bodźca', *bżua ce* 'obraził się, poczuł się dotkniętym' (BER I 98).

bżęti (bżiti): ~ pol. dial. kasz. *bżec* 'kłuć, żądlić, o gzach' (Lorentz PW), czes. rzadkie *bżiti bżim* 'brzęczeć, bzykać', sła. dial. *nabżiti sa* 'rozswawolić się' (Kálal). ~

Por. deverbale substantiva: 1. sch. *zólja* 'osa' (< **bżol'a*);

2. bułg. dial. *bżún* 'szerszeń', *bżun* 'chrząszcz majowy' (BDial. II 134), *bżún* 'chrząszcz w ogóle' (BDial. II 315).

bżati: ~ dłuż. *bżas -zam* 'brzęczeć, świszcząć; gzić się, o bydle';

ros. dial. *bżam -zaem* 'gzić się, o bydle' (SRNG), ukr. dial. *búdzamu, búdzamucja -dzajucja* 'ts.', 'miotać się, rzucać się na wszystkie strony, o ludziach' (Żel., Hrinčenko). ~

bżęti (bżiti): ~ ros. dial. *bżęty -zju -zjuu* 'plakać, głośno krzyczeć, kapryśnić, o dzieciach; okazywać surowość, być surowym' (SRNG, Vasmer REW I 158), *bżitucja -zjuucja* 'złościć się, gniewać się' (SRNG). ~

Por. 1. ros. dial. *bżosam -zju* 'gzić się, o bydle' (Dal, SRNG);

2. deverbale substantiva: ros. dial. *bżi* pl. 'czas upałów, kiedy bydlę się gzi; gżenie się' (SRNG), ukr. *búdzem* 'miesiąc czerwiec lub lipiec' (Holyńska-Baranowa PJ PAN 51, s. 54).

Dźwięku. Por. interi. na wyrażenie dźwięku wydawanego przez lecące owady, zwłaszcza przez lecące gzy: pol. *bż!* *bżz!*, dłuż. *bż!* *bż!*, czes. *bż!* *bżz!*, sła. *bż!* *bżz!*, le. *bż!* *bżz!*, bułg. *bż!* *bż!*, ros. dial. *bż-bż!* *bżz!* Tego samego typu: lit. *bż!* na oznaczenie brzęczenia owadów, gżenia się bydła, *bżoti*, *bżioti* 'gzić się', lot. *bż!* naśladowanie brzęczenia gżów, przez co pobudza się bydło do gżenia się, *bżuót*, *bżét*, *bżát* 'gzić się, o bydle', stwniem. *bżón*, niem. dial. *bisen* 'latać dookoła jak bydło kłanane przez gzy, gzić się'.

Berneker SEW I 111—2, Fraenkel LEW 45, Vasmer REW I 158.

Por. *bżikati* : *bżykati* : *bżukati*.

R.L. — T.Sz. — F.S.

bżdovina zob. **bżina**

bżdovъ zob. **bżovъ**

bżdzъ zob. **bżzъ**

bżęti zob. **bżati**

bżgovina zob. **bżina**

bżgovъ zob. **bżovъ**

bżgzъ zob. **bżzъ**

bżikati bżikajo, **bżykati bżykajo**, **bżyčati bżyčjo** : **bżukati bżukajo**, **bżučati bżučjo** = **bżati**

bżikati: ~ pol. dawne XVIII w. *bżikać* 'brzęczeć, o owadzie' (: *bżiknąć* 'zabrzęczeć'), *proch zmokły na panewoce bżikał* (L.) o odgłosie wolno palącego się prochu, dial. z okolic Przemyśla *terowa zbzikowała*, tucholskie *bżikać* 'nucić małym dzieciom; też o odgłosie wiatru' (Nitsch WP III 172), kasz. *bżikac -kajq* 'nucić dzieciom do snu' (Lorentz PW), czes. *bżikati -kám* 'brzęczeć, o owadach', 'gzić się, ploszyć się, o bydle' (także dial. np. Bartoš DSM, Hruška DSCh), hanackie też 'strzykać, tryskać' (co do znaczenia p. Ma-

chek ES² 79), sła. *bzikat'* -kam 'szybko latać, o owadach', 'szybko biegać, gzić się, o bydle';

sł. *bzikati* -kam : -*čem* 'strzykać ciecżą, tryskać', 'brzęczeć, np. o komarach', u Plet. 'gzić się, o bydle', bułg. *бзикам* : *бзикам* 'dotykać, trącać, łapać' (Gerov), maced. *бзика* 'drażnić, zaczepiać'. ~

Dewerbalne subst.: pol. *bzik* -ka 'lekki obłęd, mania, dziwactwo' (też dial. np. Tomaszewski GŁ, Olesch Sankt Annaberg), 'dziwak, oryginał', dial. kasz. 'giez' (AJK II cz. II 131), czes. *bzik* -ku 'splasenosť' (Přir. slov.), stczes. XIV w. NO *Bzik*, sła. poet. *bzik* -ku 'szybka ucieczka' (SSJ), z pol.: ros. potoczne *бзик* -ка 'dziwactwo', brus. *bzik* 'ts.'

bzykati: ~ pol. prowinc. ptn.-wsch. *bzykać* -kam 'brzęczeć, o owadach' (wprowadzone do języka liter. przez Mickiewicza);

ros. dial. *бзыкать*, *бзыкаться* 'gzić się, o bydle', *бзыкаты* : *бзыкаты* -кāju -кäuse 'ts.' (Dal, SRNG), brus. *бзыкаць* -каю -каеш 'brzęczeć, o owadach'. ~

Dewerbalne subst.: pol. prowinc. *bzyk* 'brzęczenie'; ros. dial. *бзык* -ка 'gżenie się bydła', 'giez', 'dziwactwo, bzik' (Dal, SRNG), ukr. dial. *бзык* 'giez' (Żel.), brus. *бзык* 'brzęczenie'.

bzyčati: ~ pol. *bzyzeć* 'brzęczeć, o owadach', czes. *bzičeti* -čím 'brzęczeć, bzykać' (Jungmann);

ukr. dial. *бзычати* -чы -чуу 'brzęczeć, bzykać, o owadach' (Hrinčenko). ~

Por. ros. dial. *бзычуться* 'gzić się, o bydle' (SRNG).

bżukati: ~ pol. dial. *bżukać* 'śpiewać dziecku do snu' (Tomaszewski GŁ), sła. *bżukat'* -kám 'brzęczeć', dial. też 'gzić się, o bydle' (Kálal);

sch. *zúkati* *zúčēm* 'syczeć; brzęczeć, bzykać'. ~

bżučati: ~ głuź. *bżučéć* -či 'brzęczeć, bzykać', czes. *bžučeti* -čím 'brzęczeć, o owadach, drutach telefonicznych itp.; podśpiewywać, pomrukiwać, mruzczeć', sła. *bžučat'* -čím 'brzęczeć, o owadach; podśpiewywać, nucić';

sch. *zúčati* -čím 'brzęczeć, bzykać, o owadach'. ~

Dewerbalne subst.: czes. *bžuk* -ku 'brzęczenie', sła. poet. *bžuk* -ku 'ts.', sch. *zúk* -ka 'zabawka bąk, fryga', *zúka* 'brzęczenie, bzykanie'.

Por. inne ekspresywne verba:

1. z formantem -k- : -g-: dłuź. *byzkaś* -kam, *byzkaś se* 'gzić się, o bydle': *byzək* 'giez', dial. *byzgaś* 'gzić się', *byžgaś* -gam 'utulać dzieci do snu', sła. dial. styryjskie *bézgati* -gam : *bezgljāti* (: *bezljāti*) -ljám 'gzić się, o bydle', bułg. dial. *бъзгам* 'miotać jak strzałę', ros. dial. *бъзгаты* -гаю 'gzić się, o bydle' (SRNG), ukr. dial. *бідзкатыся* 'ts.' (Żel.);

2. z formantem -ur- : -yr-: bułg. dial. *бзыркам* 'brzęczeć, o owadach' (BER I 98), 'wiercić, kłuć, drażnić' (Sb. BAN XXXIV 376), ros. dial. *бзырпуть*, *бзырять* 'gzić się, o bydle' (Dal, SRNG);

3. z formantem -un-: czes. dial. *bžuňet* *bžuní* 'brzęczeć, o komarze, musze' (Bartoš DSM), laskie *bžunět'* -ním 'burczeć, pyskować'.

Od *bzati*, *bzčti*, o budowie zob. s. 49—50.

R.L. — T.Sz. — F.S.

bżina: zach. i pld. **bżovina**, pld. **bżdovina**, **bżgovina**: wsch. **buzina**: pld. **buzovina** 'krzew bzu czarnego, Sambucus, krzaki bzu'

bżina: ~ pol. dial. *bżina* 'krzew bzu', sli. *bāsena* : *bāsena* 'krzew bzu czarnego' (Lorentz PW), połab. *bāzđīnē* (w nazwach terenowych), dłuź. *bazyyna*, dial. *bezyyna* 'owoc bzu czarnego', czes. *bezina* 'krzak bzu', dial. *bżina* 'bez czarny, Sambucus nigra', stczes. 'owoc bzu', sła. *bazina* 'krzew bzu; gałązki bzu';

sł. dial. *beżina* 'krzak bzu, drzewo bzu';

ukr. dial. бжжунá : бжжунá 'bez czarny', бжжунá też 'Syringa' (KDA m. 32, s. 95—6), dawne XVIII w. бжжина 'krzew bzu' (Tymčenko). ~

bżżovina: ~ pol. bżżovina 'Sambucus nigra', sli. bāsōjżna : bāsōvīżna 'zarośla z krzewów bzu czarnego' (Lorentz PW), głuź. bożowina 'krzaki bzu', stczes. bżżovina (u Jungmanna też bezovina) 'ziółka, napar z bzu czarnego';

sch. zōvina (< bżżovina) 'krzak bzu czarnego; drzewo bzu', stsch. i dial. też bżżovina 'drzewo bzu; Sambucus nigra': bāżovina 'ts.', coll. 'bży' (RJAZ, RSAN), bułg. dial. бжжōvina 'krzew bzu czarnego'. ~

bżżōvina: ~ sch. dial. bāżōvina 'Sambucus nigra' (RSAN), bułg. dial. бжжōvina 'bez chebd, Sambucus ebulus'. ~

bżżovina: ~ sło. bezgovina 'krzak bzu; drzewo bzu', sch. dawne i dial. bāżgovina 'Sambucus nigra; drzewo bzu', kajkaw. bezgovina 'drzewo bzu; coll. bży' (RJAZ, RSAN). ~

bżżina: ~ ros. бжжунá 'dziki bez', ukr. бжжунá 'Sambucus', XVII—XVIII w. бжжина 'Sambucus nigra' (Tymčenko), brus. бжжинá 'Sambucus'. ~

bżżovina: ~ sch. dial. bżżōvina (Skok ER I 125). ~

Od bżż : bżżō : bżżō : bżż, o budowie zob. s. 120—3.

F.S.

bżżiti zob. **bżżati**

bżżovina zob. **bżżina**

bżżovъ bżżova bżżovo : dial. pld. **bżżgovъ**, **bżżdovъ** : pld. i wsch. **buzovъ** 'związany z bżżem, należący do bzu czarnego, sambucus'

bżżovъ: ~ pol. od XV w. bżżowy, stpol. już w XIII w. bezowy, dial. bżżowy : besowy, sli. bāsōvī, dłuź. bāżowy, głuź. bożowy, czes. bezový, stczes. bżżový, sła. bāżový;

sło. dial. bezōv (Plet.), sch. dial. (już w XVIII w.) bāżov -va -vo (RJAZ, RSAN), substantywizowane adi.: zōva (< bżżova), dial. bāżōva : bżżōva 'bez czarny, Sambucus nigra' (RSAN, Skok ER I 125), bułg. бжжōv, maced. бжжōv;

ros. бжжōvī (SIAN), ukr. XVII—XVIII w. бжжōvī (Tymčenko), brus. бжжōvī (Nosovič). ~

bżżovъ : **bżżōvъ**: ~ sło. bezgōv : bezgōv : bēżgov, sch. bāżgov : dial. bāżōvina 'Sambucus nigra', bułg. dial. бжжōvina 'bez chebd, Sambucus ebulus'. ~

buzovъ: ~ sch. dial. substantywizowane adi. bżżōva 'Sambucus nigra' (RSAN); ukr. dial. бжжōvī. ~

Od bżż : bżżō : bżżō : bżż.

F.S.

bżżučati, **bżżukati** zob. **bżżikati**

bżżъ bżża, **bżżdъ** bżżda : zach. i pld. **bżżъ** bżżga : pld. i wsch. **buzъ** buza 'krzew Sambucus'

bżżъ: ~ pol. bez bzu 'krzew Sambucus' od XV w. (już w XIII w. adi. bezowy), od XVIII w. też 'lilak, Syringa', dial. bes bezu : besu zwłaszcza 'Sambucus nigra' (o zasięgu zob. MAGP V m. 209, cz. II 28—31, Dejna AGK m. 452, Zareba AJS II m. 225, cz. II 65), sli. bās -su 'Sambucus nigra', połab. bāz 'bez', dłuź. bāz bāza 'Sambucus nigra', dial. też 'Syringa' (Fasske Vetschau), dial. także bez beza 'Sambucus nigra', głuź. bōz boza : bozu 'ts.', czes. bez bezu 'Sambucus; Syringa', stczes. bez bza : bzu 'Sambucus';

sło. (w dawnych słownikach) bēz bezd 'Sambucus', sch. dawne bāz bāza 'Sambucus', dial. wsch. bāz -za 'Sambucus nigra; bez chebd, Sambucus ebulus' (RSAN), bułg. бжж бжжōv 'Sambucus nigra; Sambucus ebulus', maced. бжж 'Sambucus nigra';

ros. dial. *боз -за* 'Sambucus nigra; Sambucus ebulus; Sambucus racemosa' (SRNG), ukr. dial. *боз бзы* 'Sambucus nigra; Syringa' (o zasięgu i zróżnicowaniu w gwarach zob. KDA m. 32, s. 95—6), brus. *бээ* 'Syrinra' z pol. ~

Jako f.: ~ sła. *baza*, dial. *beza* 'Sambucus; Syringa'; sła. dial. *éza* 'Sambucus', sch. dial. *báza* 'Sambucus nigra', bułg. *бáза* 'ts.'. ~

bəzdə: ~ pol. dial. *bestu bestu*: *bezdu* 'Sambucus nigra; Syringa' (o zasięgu zob. MAGP V cz. II 29—30, Zaręba l. c.; już w XVIII w., Rostafiński Rozprawy XL 216—7), *bešt*, *bestek* 'Sambucus' (że podstawą wyrazów pol. jest *bəzdə może wskazywać też pożyczone z polskiego lit. *bəzdas* 'bez', Fraenkel LEW 41);

sch. dial. czakaw. (Korčula, już w XVI w. u Hektorovicia) *bəzd -da* 'Sambucus nigra', por. też bułg. dial. *бэздбэуна* 'bez chebd, Sambucus ebulus'; ukr. dial. *бечм* 'Syringa' (KDA s. 96). ~

Jako f.: ~ sch. dial. *bázda* 'Sambucus nigra' (RSAN). ~

bəzɡə: ~ pol. dial. *besk besku*: *bezgu* 'Sambucus; Syringa' (o zasięgu zob. MAGP V cz. II 30, Zaręba l. c.), stczes. *bezh* 'Sambucus nigra' (Machek ES² 52);

sła. *bežeg bezgà*, dial. też *bəzeg -zga*, *bəzg bezgà* 'Sambucus', sch. dial. *bázag -zga*, *bázak -ska* 'Sambucus nigra' (RSAN), kajkaw. *bezeg -zga* 'ts.' (Skok ER I 125), por. maced. dial. *боззел* 'Sambucus'. ~

Jako f.: ~ sła. dial. *bezga* 'Sambucus', sch. *bázga* 'Sambucus nigra'. ~ *buzə*: ~ sch. dial. *búzika* 'Sambucus nigra' (RSAN; Dalmacja), por. też substantywizowane adi. *buzóva*, *búzovka* 'ts.', p. *buzovə*;

ros. dial. *быз -за* 'Sambucus racemosa' (w języku literackim *бизунá*), ukr. dial. *быз -зы* 'Syringa' (w języku literackim *бизок*, *бизунá*), w XVIII w. *быздепесо* 'Sambucus racemosa' (Tymčenko). ~

Możliwy związek z ie. nazwą buku *bhāgós (zob. *buky*). Podstawą byłoby **bhāgú-*: **bhūg-*, najbliższym odpowiednikiem kurd. *būz* 'wiąz'. Co do obocznych postaci z *-zg-*, *-zd-* por. łączone z naszym wyrazem przez Endzelina IF XXXIII 126 łot. *buzga* 'kij' (o rozwoju znaczenia Sławski SE I 31), zob. też *drozdə*: *drozgz*, *gрозiti*, *loza* i Brückner KZ XLVIII 203—4. Nazwy drzew często się zmieniają. Ciekawą paralelę w rozwoju znaczeniowym stanowi lit. *būkas* 'buk': 'bez' (zapożyczone z brus. albo pol. *buk*).

Bartholomae IF IX 271—2, Petersson KZ XLVI 140—6, Wissman, Der Name der Buche, 1952, 18—25, Eilers — Mayrhofer, Kurdisch *būz* und die indogermanische „Buchen“-Sippe, Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien XCII, 1962, 61—6, Moszyński PZJP 60—2, 211—2, Safarewicz SJ 297—8. F.S.

bəzyčati, bəzykati zob. **bəzikati**

bəzjə n. dial. zach.-płd. 'bzy czarne, Sambuci'

~ połab. *Bāzē* n. coll. 'krzak bzu czarnego' (w nazwach terenowych), czes. dial. moraw. *bzi* coll. 'bzy czarne' (już stczes. nazwa miejscowa *Bzie*);

sła. dial. *bezjə*, *bāzje* n. 'krzaki bzu czarnego', sch. *Bāzje* nazwa miejscowa w Sławonii, bułg. *бáze* n. 'bez chebd (Sambucus ebulus)', dial. *бáзие* n. 'krzak bzu czarnego', maced. *бозе* n. 'Sambucus nigra'. ~

Por. też czes. *bzoví*, *bezoví* coll. n. 'Sambucus nigra', sła. *bezyčvje* 'krzaki bzu czarnego', sch. dial. *bāzōvlje* 'zarośla bzu' (RSAN).

Coll. od *bəzə* (zob.), o suf. *-bje* zob. s. 85—6.

F.S.

buzьka pld. 'organ mleczny kobiety i samicy zwierzęcia, pierś, wymię'

~ bułg. *bózka* 'pierś u kobiety, wymię samicy zwierząt', maced. *bocka* 'ts.', w BSAN z okolic Prizrenu *bòska* 'dojka zwierząt'. ~

Według V. Georgieva VBE 9—10, BER I 63 prapokrewne ngr. βυζί 'pierś u kobiety; wymię samicy zwierząt', βυζάινω, βυζάνω 'karmić, dawać ssać, ssać', podstawą byłoby ie. **b(h)uǵ(h)-i-*. Pierwotne verbum iteratywne *byzajo (ze wydłużeniem samogłoski rdzennej) > bułg. dial. *buzája* 'ssać', wtórnie pod wpływem rzeczownika bułg. *bozája* 'ts.'. Odwrotnie z pierwotnym wokalizmem czasownika wtórne nomina: bułg. dial. *búcka* 'pierś u kobiety, wymię samicy zwierzęcia', maced. dial. *bučka* 'pierś u kobiety; dojka krowy' (RMJ, Małecki SW). I rekonstrukcja, i objaśnienie niepewne. F.S.

by dial. ptn. i sło. spójnik hipotaktyczny wprowadzający zdania przede wszystkim celowe, dopełnieniowe, warunkowe

~ pol. *by* (dziś wypierane przez *aby*, *żeby*) wprowadza zdania celowe, skutkowe, dopełnieniowe od XIV—XV w. (też dial.), przestarz. i dial. w zdaniach warunkowych 'gdyby, jeźliby, jeśliby' (w tej funkcji od XIV w.), stpol. w znacznie szerszym użyciu, np. także w zdaniach podmiotowych, przydawkowych, przyzwalających (dziś w tych funkcjach przestarz.), dziś także w funkcji partykuły uwydatniającej życzenie 'niech, oby' (od XIV w.), od XVI w. także jako adv. używane głównie przy porównaniu wyrażającym podobieństwo (SJP PAN, SP XVI IBL), czes. *by* (*bych*, *bys*, *bychom*, *byste*) wprowadza zdania celowe (książkowe i przestarz., Havránek — Jedlička ČM 384), przestarz. w zdaniach warunkowych 'gdyby; choćby, chociażby' (SSJŮ) od XIV w., w stczes. w szerszym użyciu, też wprowadza zdania dopełnieniowe (Bauer Vývoj 175), sła. poet. *by* wprowadza zdania celowe (SSJ);

sło. *bi* wprowadza zdania warunkowe 'jeźliby' (Maretić Rad JAZU LXXXVI 107, 111, Bednarczuk PSS 1963, 171);

ros. dial. *by* wprowadza zdania celowe i dopełnieniowe, zach., pld., ołonieckie w funkcji adv. przy porównaniu 'jak, jak gdyby, niby' (SRNG), ukr. dial. *bu* wprowadza zdania celowe (Hrinč.), brus. stare XVI—XVII w. *by* 'ts.' (Karskij Belorusy 2—3, 488). ~

Pierwotna partykuła conditionalu (zob. *bimē*) występująca jako enklityka przy part. praet. na *-ls* w asyndetonie zdań dopełnieniowych wysuwa się na początek zdania i tam zaczyna pełnić funkcję spójnika (por. pol. *jeśli*).

Klemensiewicz GHJP 454, Bauer Vývoj 146—7, Sławski SE I 52.

T.Sz. — F.S.

byćati *byćo* : zach. **bykati** *bykajo* 'wydawać niski, przeciągły głos, ryczeć; brzęczeć'

byćati: ~ pol. XVI w. *byczec* 'ryczeć', dial. *wól byczy* 'ryczy' (Karłowicz SGP: Lubelskie), dłuż. dawne i dial. *bycaś -cym* 'plakać, beczeć, o dzieciach', w XVII w. 'dźwięczeć w uszach', dial. 'brzęczeć' (Fasske Vetschau);

bułg. dial. *búva ce* 'być napuszczonym, nadętym' (BER I 47);

ros. *быва́ть* 'brzęczeć, o pszczole' (Košinek Studie 136). ~

bykati: ~ stpol. XV w. 3 sg. *byka* 'ryczy', stczes. *bykati* 'pokrzykiwać na kogoś, ryczeć', u Jungmanna *byknouti* 'ryknać'. ~

Por. sła. *bykovat* 'ryczeć' (Kálal).

Dźwięk. Z wokalizmem *-ü-* do *bukati* : *bućati*, o budowie zob. s. 49—50. Najbliżej stoi lit. *būkauti* 'ryczeć, o bydle' (LKŽod.). W kilku językach słow. pojawiają się też denominalne *byćiti*, *bykovati* (< *byks*): pol. dawne *byczyb* 'ówczycy

bykowcem; coire' (L.), dial. *byczyć się* 'przejawiać popęd płciowy, o krowie' (Kucała PSM, AJK IV m. 174, cz. II 130), *bykować* 'coire', *bykować się* 'przejawiać popęd płciowy, o krowie; tajdaczyć się' (Sychta SK, AJK I. c.), sch. *bikòvati bikujēm* 'zachowywać się jak byk, szaleć' (Vuk, RSN), *bikòvati se*: *bičiti (se) bičim (se)* 'szaleć, popisywać się siłą' (RSN), bułg. dial. *бикам* 'powalać, obalać, wywracać' (BER I 47), *бича* 'uderzać, powalać, wywracać; wbijać' (BER I 51), ros. *бичиться -чуса -чиуься* 'być ponurym, posępnym', dial. *бичиться*: *бичиуться* 'długo być niecielną, o krowie', *бикаются* 'bóść się', *быковать -кует* 'przejawiać popęd płciowy, o krowie' (SRNG), ukr. dial. *бичитися -чуса* 'ts.' (Hrinčenko). R.L. — W.B.

byče, byčesъ zob. **bykъ**

byčьje *byčьja byčьje*: **bykovъ** *bykova bykovo* adi. poss. do *bykъ*: 'taureus'

byčьje: ~ pol. od XVI w. *byczy*, głuź. *byči*, czes. *byči*, śla. *býči*;

śle. *bičji*, sch. *bičji*: *bičji*, *bičiji*: *bičiji*;

strus. XI w. *бичи*, ros. *бичий*, ukr. *бичий*. ~

bykovъ: ~ stpol. XV—XVI w. *bykowy*, dial. śli. *bik'ovi* (Lorentz PW), dłuź. *bykowy*, głuź. *bykowy*, stczes. *bykovy*;

śle. *bikov*, sch. *bikov* (RSN; RJAZ tylko z Belostenca), bułg. *биков* (BER I 47);

ros. dial. *быковий* (SRNG). ~

Por. synonimiczne wsch.słów. *byčēt'ъ*: ros. *бичачий*, ukr. *бичачий*, brus. *бичачы*.

Od *bykъ*.

W.B. — F.S.

byčьkъ zob. **bykъ**

bydliti *bydl'q* dial. zach. 'mieszkać, zamieszkiwać'

~ stpol. *bydlić bydłę* 'mieszkać, zamieszkiwać; przebywać, żyć' w XIV—

XV w. bardzo częste, w XVI w. rzadkie i wychodzące z użycia, dłuź. *bydliš bydlim* 'mieszkać, zamieszkiwać', głuź. *bydlić* 'ts.', czes. *bydliti bydlim* 'ts.', stczes. od XIV w. *bydliti bydł'u* 'ts.', też 'żyć'. ~

Por. śla. *bydliet* 'mieszkać, zamieszkiwać' (tylko u Kálala).

Derywat od *bydło*, o budowie zob. s. 57.

W.F.

bydło dial. zach. 'miejsce pobytu, miejsce zamieszkania'

~ pol. *bydło* 'zwierzęta domowe, przeważnie krowy, woły, owce, pecus' od XIV w., też dial. np. kasz.-śli. 'ts.' (Lorentz PW, Sychta SK), stpol. też 'posiadłość', 'żywot, vita' (Słownik stpol., por. Basaj — Siatkowski RKJŁ X 72; o rozwoju znaczeniowym w pol. zob. np. Brückner SE 52, Sławski SE I 52), dłuź. *bydło* 'mieszkanie', głuź. *bydło* 'ts.', czes. od XIV w. *bydło* 'byt, życie, utrzymanie', przestarz. 'mieszkanie, domek', stczes. też 'miejsce pobytu, przebywanie', śla. *bydło* 'mieszkanie, siedziba, dom', u Kálala także 'majątek'. ~

Wsch.słów. z pol.: ros. prowinc. pld. i zach. *бѣдло* 'pecus' (wg Šanskiego ES 243 przejęte z pol. za pośrednictwem ukr.-brus.; por. Trubačev NDŽ 103), ukr. *бѣдло* 'ts.' od XV w. (też rzadko dial., zob. Stieber AJLemk. m. 87—8), brus. pot. *бѣдла* 'pecus' (o zasięgu w dial. DABM m. 293).

Od *byti*, o suf. *-dło* zob. s. 113—4. Najbliższe odpowiedniki: lit. *būklā* 'mieszkanie, miejsce pobytu', *būklė* też 'istnienie, byt' (Kurschat Thesaurus, w LKŽod. *būklė, būkla*), u Trautmanna BSW 41 też dawne *būklas* 'cubile, latebrae ferarum', gr. *φύλα* 'ród, pokolenie; natura', stsas. *bōdlōs* m. pl. 'dom i podwórze, sprzęty', stind. *bhavītram* n. 'cały świat'.

Rozwój znaczeniowy 'przebywanie, życie' > 'miejsce, gdzie się przebywa' > 'mieszkanie, byt' > 'posiadłość, majątek' > 'zwierzęta domowe', inaczej Mátł Studie Trávníček 1958, 319, dopatrujący się w wyrazie zach.słow. dwóch różnych jednostek leksykalnych opartych na różnych znaczeniach podstawowego *byti*. O wyrazach oznaczających 'majątek' i 'bydło' w słow. zob. Konnova Mat. i issled. po obščeslav. atlasu 1968, 32—70.

Meillet RS II 63—4, Trautmann BSW 41, Vasmer REW I 157, Rozwadowski Sem. 81, Doroszewski PF XIV 50—1, Mayrhofer KEWA II 488, Sławski SE I 52, Frisk GEW II 1054. W.F. — T.Sz.

bygati zob. **bǫgati**

bykati zob. **byčati**

bykovъ zob. **byčьjъ**

bykъ *byka* 'samiec krowy, buhaj, samiec większych zwierząt parzystokopytnych, taurus, bos', dem. **byčьkъ** *byčьka*, **byčę** *byčęte*, pld. **byčьсь** *byčьsa*

~ pol. od XIV w. *byk -ka*, powszechne w gwarach (o zasięgu zob. MAGP IX m. 430, cz. II 77—82, AJPP m. 183, Dejna AGK m. 463, AJK II m. 67, cz. II 76, VI cz. II 80), dial. też 'wół' (MAGP IX cz. II 81—2, AJPP m. 184, Dejna AGK m. 783), dłuż. *byk -ka*, głuż. *byk -ka* (o zasięgu w gwarach zob. Sorb. Sprachatlas II m. 5), czes. *býk -ka*, sła. *býk -ka*;

stę. *bik bika*, sch. od XIV—XV w. *bik bika* : *bika*, bułg. *buk, buksm*, stbułg. 1073 r. **букъ** (BER I 47), maced. *buk*, dial. *bikò, bikut* (Matecki SW);

strus. od XI w. **букъ**, ros. *бук быка* (o występowaniu wyrazu w srrus. zob. Kotkov Očerki 107—8), dial. 'wół; jelen samiec; niedźwiedź samiec' (SRNG), ukr. *buk быка* (u Hrinčenki *buk бика*), też dial. Stieber AJLemk. m. 85, brus. *buk быка*, o zasięgu w gwarach zob. DABM m. 290. ~

Z fonetycznym rozwojem *-y-* > *-u-*: dłuż. *buk* 'byk, buhaj'.

Z pld.słow.: arum. *bic, bică* 'byk' (Papahagi DDA 205), węg. *bika* 'ts.', ngr. *μπίκας* 'ts.' (Skok ER I 95).

W poszczególnych językach pojawiły się liczne nazwy przedmiotów, narzędzi (jak często u nazw zwierząt, por. *kozels, koza, koń, kobyła*), np. pol. dial. kasz. *byk* 'połączenie nosów sań' (MAGP II m. 53, cz. II 15, AJK VI cz. II 80), 'drażek, do którego przymocowuje się skrzydło niewodu; wałek przy krosnach' (Sychta SK), czes. dial. moraw. *byk* 'ręczne urządzenie do czyszczenia zboża' (Bartoš DSM), ros. *бук* 'filar mostowy', dial. 'gruba żerdź w jazie; poprzeczny kij w skrzydle niewodu' (SRNG), ukr. *букі* pl. 'filar mostowy', dial. *бук* 'rodzaj trójnogu do podnoszenia kamienia młyńskiego' (Hrinčenko).

Dem. 1. **byčьkъ**: pol. od XV w. *byczek -czka*, dłuż. *byok*, głuż. *byčk*, czes. *býček -čka*, sła. *býček -čka*; stę. *biček -čka*; ros. *бучок -чка*, ukr. *бучок -чка*, brus. *бучок -чка*;

2. **byčьсь**: stę. *bičec -čca*, bułg. *бичеу* (Gerov);

3. **byčę**: stpol. XVI w. *byczę*, czes. *býče -čete* (już stczes.), sła. dial. *býča*; sch. *biče -četa* (RSAN), bułg. *буче* (BER I 47), maced. *буче*; ros. dial. *буча* (SRNG), ukr. *буча -чату*.

Z wokalizmem *-z-* (zob. *bzčela*): stę. dial. *bāk bāka* 'baran' (Plet.), sch. od XVI w. *bāk bāka* : *bāka* 'byk, taurus'.

Z pierwotnego *būkōs, nomen agentis do *bykati, bukati*, podstawowe znaczenie 'ryczący'. O budowie zob. s. 58—9. Dokładny odpowiednik formalny: lit. *būkas* 'bąk, Botaurus stellaris' (por. *bokъ* w stosunku do należącego do

tej samej rodziny *bykati*). Wyraz litewski ma na gruncie słów. również dokładny odpowiednik znaczeniowy: sch. *vodėnī bik* 'Botaurus stellaris', maced. *воден бик* 'ts.'.

Dawniej dopatrywano się bezpodstawnie (zob. Mladenov RES IV 194—8) pochodzenia turko-tatarskiego.

Berneker SEW I 112, Boranić OR 72, Kořinek Studie 134—6, Endzelin LP I 3, Vasmer REW I 158, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 3, 193—4, Skok ER I 95.

R.L. — W.F. — W.B. — F.S.

bylica dial. pñ. 'roślina, ziele, zwłaszcza *Artemisia vulgaris*', dial. wsch. i pñd. 'to, co było, zdarzenie przeszłe'

~ pol. od XIII w. *bylica* 'Artemisia vulgaris' (też dial. np. kasz.-sli. 'ts.', Lorentz PW, Sychta SK), stpol. XV—XVI w. 'ts.', 'wrotycz, Tanaceum vulgare', w XV w. *wielika bylica* 'Chrysanthemum Parthenium', w NO *Bylica* notowane od r. 1426 (SSNO), dłuż. *bylica* 'Artemisia', głuz. z wtórnymi wykolejeniami fonetycznymi *bulica*, *balica* 'ts.' (Pfuhl, Zeman);

bułg. dial. *nebūlūya* 'bajka, fikcja, fantazja' (SbNU XXXI 305: Tetewen);

ros. dial. w różnych nazwach bot. np. *бѣлуца* 'złocien polny, Chrysanthemum segetum', 'rumian, Anthemis', *былуца* 'złocien właściwy, Leucanthemum vulgare': 'zdarzenie rzeczywiste, prawda', 'opowiadanie prawdziwe, nie wymyślone', 'ludowa pieśń epicka, bylina' (por. też *былуца* 'czarodziejka, czarownica', Dal, SRNG), ukr. *булуца* 'opowiadanie o rzeczywistym zdarzeniu, które miało miejsce w przeszłości', dial. 'żdźbło trawy', dawne od XVII w. *bylyca* 'Artemisia vulgaris' (Makowiecki Sł. bot. 41, Tymczenko). ~

W pñd.słow. wyjątkowe. Sch. książkowe *bilica* 'chryzantema' (np. Benešić, Simonović Bot. reč. 120) to pożyczka książkowa z pñn.-słow.

Dem. od *byla*, o suf. *-ica* zob. s. 98—9. Por. np. stpol. *czarnobyl*, czes. *černobyl*, stczes. *črnobyl*, ukr. *чорнобуль* 'Artemisia'. Ważna roślina lecznicza, wg Crescencjusza r. 1549 s. 271 *Bylicę* niektorzy zowią matką zielną dla jej wielkiej mocy.

Machek ČSR 249, Budziszewska SPŽ 217.

W.F. — T.Sz.

bylina dial. pñ. 'roślina, ziolo, ziele', 'roślina bylica, Artemisia'; dial. wsch. też 'to, co było, zdarzenie przeszłe'

~ pol. *bylina* 'roślina trwała; łodyga, źdźbło' (u L. z Syreniusza pocz. XVII w. *bylinka* 'łodyżka'), dial. 'Artemisia vulgaris', *byliny* pl. 'nać ziemniaczana' (Karłowicz SGP), jako NO *Bylina* od r. 1391 (SSNO), czes. od XV w. *bylina* 'roślina, ziele', śla. *bylina* 'roślina, ziolo, ziele';

strus. *былина* 'to, co było; wydarzenie rzeczywiste' (tylko w Słowie o pułku Igora i w Zadonščynie, Srezn.), ros. *былина* przestarz. i prowinc. 'źdźbło trawy, trawka': 'ruski epos ludowy, pieśń epicka', dial. *былина* 'prawdziwe zdarzenie przeszłe': *бѣлуца* bot. np. 'bylica polna, Artemisia campestris', 'Cassandra Calyculata', 'Scoparia' (SRNG), ukr. *булина* 'źdźbło trawy, trawka', dial. *bylyna* 'Artemisia' (Makowiecki Sł. bot. 41), brus. *былина* 'źdźbło trawy, trawka'. ~

Na pñd. z czes.: śle. *bilina* 'roślina', sch. *bilina*, *bilina*, *biljina* 'roślina, ziele' (RSAN).

Od *byla* z suf. *-ina*, o budowie zob. s. 120—3.

W.F. — T.Sz.

bylъ *byla bylo* partic. praet. act. 'ten, który istniał'

~ pol. *był była było* od XIV w., połab. *bāl bāla*, dłuż., głuz. *byl była było*, czes. *byl byla bylo*, śla. *bol bola bolo* (< *bel < *byl, Stanislav DSJ II 443); śle. *bil bilā bilō*: *bilō* (SSKJ; wg Pleteršnika *bil*), sch. *biō bila bilo* (noto-

wane już w XIII w. w formie *bylb*), scs. *быль была было*, bułg. *бил билá билó*, maced. *бил била било* (o nowych funkcjach w bułg. i maced. zob. np. Andrejčin Osnovna bulg. gramatika 267—73, Koneski Gramatika na maked. liter. jazik 473, 478—80);

strus. *быль была было*, ros. *был билá было* (tak też dial., SRNG; por. Sobolevskij Lekcii 243; o akcencie Kiparsky Wortakzent 335), ukr. *бує булá булó* (o -u- zob. Sobolevskij l. c. 102), brus. *быў билá былó*. ~

W znaczeniu adi.: pol. *byby* 'ten który był', stpol. XV w. *byby* 'odbyty, ten który był, actus, qui fuit', czes. rzadkie *bylý* 'przeszły, miniony, dawny', stczes. *bylý* 'ten który był, rzeczywisty, istotny' (Gebauer Sl., Jungmann);

ros. *былбú* 'przeszły, miniony; dawny', jako subst. *былбе* 'przeszłość', por. dial. *былó* 'nazwa pieśni, bajek, bylin', ukr. prowinc. *бýлнú* 'dawny, miniony' (URS, Hrinč.), brus. *былú* 'przeszły, miniony, dawny, poprzedni'.

Stąd w dial. pol. i ros. paralelna niezależna innowacja *bylbns* (z suf. -ns): pol. dial. kasz. *bylny* 'mądry; dobry; silny; dzielny' (AJK I m. 5, cz. II 43), ros. dial. *былнбú -нáл -нóе* 'rzeczywisty, prawdziwy; mogący przynieść korzyść, potrzebny' (SRNG).

Do *byti*. Pokorny IEW 146 rekonstruuje już ie. **bhū-lo-*, por. gr. *φύλη* 'plemie, szczep, ród; rodzaj gatunek'.

Benerker SEW I 112, Vasmer REW I 158.

T.Sz.

bylb f. 'roślina, ziele, trawa', dial. też 'to, co się stało, co było'

~ stpol. rzadkie *byl* f. 'lodyga kwiatu, rośliny' XV—XVI w. (dziś dial., Karłowicz SGP: Podhale), 'roślina, ziele' XVI w., czes. przestarz. *byl* m. 'chwast', stczes. od XIV w. 'roślina, ziele', dial. moraw. *byl* f. 'lodyga rośliny' (Bartoš DSM), śl. *byl* f. 'lodyga, źdźbło';

śl. *bíl* f. 'źdźbło' (wg SSKJ *bíl*), 'zióło', dawne 'drzazga', sch. dawne *bílj* f. 'veritas, verum, prawda, rzeczywistość', cs. *быль* f. 'roślina, trawa' (SJS);

strus. *быль* f. od XI w. 'trawa, ziele, herba' (zarówno o roślinach dziko rosnących jak i jadalnych), ros. *быль* f. 'to, co było, przeszłość' (przestarz.), 'zdarzenie rzeczywiste': dial. *быль* f. 'źdźbło trawy, trawka' (SRNG), ukr. dial. *бил* f. 'zdarzenie, wydarzenie, historia' (Żel.): w nazwach bot. *čornyj bil* i w compositach np. *černobyl*, *čornobyl* 'Artemisia vulgaris' (Makowiecki Sl. bot. 41), brus. *быль* f. 'to, co było, przeszłość', 'zdarzenie rzeczywiste'. ~

Por. 1. deminutivum z suf. -yka *bylka*: śl. *bylka* 'źdźbło, lodyga', śl. *bílka* 'ździebełko, źdźbło trawy', 'trzaska, drzazga', sch. *bílka* 'ziele, roślina, herba, planta' od XVI w. (u Vuka 'źdźbło, calamus'), bułg. *булка* 'zióło lecznicze', śrbułg. *былка* 'zióło, trawa' (BER 48), maced. *булка* 'zióło lecznicze', ros. dial. *былка* 'trawka; trawa, ziele; źdźbło trawy, rośliny trawiastej; gałązka', też w nazwach bot., np. 'Rumex acetosa' (SRNG), ukr. dial. *булька* 'nać ziemniaczana' (Hrinč.);

2. śl. dial. *byl'a* 'lodyga, źdźbło', śl. *bíla* 'źdźbło' od XVI w. (Megiser 1592), 'łisće dyni'.

Derywat od *bylb*, z suf. -b (por. sch. wyjątkowe *bilo zelje* 'Artemisia vulgaris', Simonović Bot. reč. 50 z Šuleka; też śl. *bílo* n. 'źdźbło', ros. dial. *былó* 'nazwa pieśni, baśni, bylin', ukr. dial. *билó* 'źdźbło rośliny, konopi; badyl kukurydzy', Hrinč.). Znaczenia 'roślina, ziele' nawiązują do pierwotnego znaczenia *byti* 'rósć, dojrzewać', por. należące do naszej rodziny gr. *φύτον* 'roślina; szczep, pęd, zraz', 'potomek, latorośl', 'stworzenie, istota': *φύομαι* 'wyrastać, rosnać'.

W.F. — T.Sz. — F.S.

byłaje n. coll. 'rośliny, trawy, zioła, herbae'

~ stpol. od XV w. *byle* n. 'ziele, trawa, herba', 'krzaki koleczaste', wyjątkowo w XVI w. 'zielsko, chwast' (SP XVI IBL: 1 przykład), u L. jeszcze z XVII w. 'podkrzewie, roślina pośrednia między zieleń a krzewem', 'łodyga', czes. *býlí, bejlí* n. 'chwast', stczes. *býlé* n. XIV w. 'legumen', 'roślina, krzew', dial. *byjli* 'nać ziemniaczana' (Hruška DSCh), sła. *bylie* n. coll. 'rośliny, zioła';

sł. *bilje* n. coll. 'rośliny, zioła' (w SSKJ *bilje* 'ts. '), 'żdźbła', 'liście i łodygi roślin polnych używane np. jako karma dla świń' (też dial.), sch. *bilje* n. coll. 'zioła, rośliny, herbae' od XIV w., scs. *былье* Supr. 'rośliny, trawy, zioła, herbae' (np. rośliny lecznicze, SJS), cs. *былие* 'istota, byt', bułg. ludowe *биле* n. coll. 'zioła' (też dial. np. rodopskie 'ts. '), 'rodzaj rośliny, której używa się przy wypieku ciasta „banicy“', BDial. II 129), jako nazwy konkretnych roślin w dial., np. 'Atropa belladonna; Hyoscyamus niger' (BER 47), por. także *рубe биле, мие биле* 'rośliny używane do trucia ryb, myszy' (Gerov), śrbułg. XIV w. *былие* (BER 47), maced. *буље* n. 'zioła, rośliny', w nazwach bot. 'Atropa belladonna; Polypodium vulgare', dial. *bilí* n. 'trawa', *bíli* n. 'ziele' (Małeckí SW);

strus. *былие* n. coll. 'ziele, trawa, chwast, herba' (także na oznaczenie 'dziko rosnących roślin jadalnych i roślin trujących'), 'lekarstwo' (Slovarь DRJ, Prob.), ros. przestarz. *былье* n. coll. 'trawa', dial. *былье* 'jakaś roślina', coll. 'zachwaszczona zeszłoroczna trawa', 'suche zeszłoroczne źdźbła; sucha trawa' (SRNG), ukr. przestarz. i dial. *білля* n. coll. 'trawa', brus. *былье* n. coll. 'ts. ', 'burzan, zielsko', dial. *білле* 'nagie łodygi', 'słoma, źdźbło', 'rodzaj chwastu z łodygami' (Nosovič), *білле* 'nać ziemniaczana' (DABM m. 281). ~

Coll. od *byls*, o budowie zob. s. 85—6. Trubačev ESSJ 43 wyprowadzał wyraz z ie. *bhū-l-jo-m w nawiązaniu do gr. φύλλον 'liść', łac. *folium* 'ts.' Nie widać podstaw. W.F. — T.Sz. — F.S.

byrati *byrajo* 'rzucać, ciskać; starać się coś poznać, doświadczać, szukać; błędzić'

~ dluž. *byraš -ram* 'rzucać, ciskać', głuż. *byrač -ram* 'ts.' (Pfuhl w uzupełn., oznaczone jako dluž.), dial. *byrnyč* 'rzucić, cisnąć' (Michalk Neustadt 423);

sch. dial. od XVI w. *birati -rām* 'starać się coś poznać i zrozumieć, próbować, doświadczać, zajmować się czymś', 'tresować, o koniu' (Vuk), 'zadesiti, snaći' (RSAN), cs. *бырати -раж* 'błędzić, errare';

strus. XIV w. *бырати -раю* 'błędzić, wałęsać się'. ~

Por. ros. dial. *бырѣть -рѣм* 'płynąć szybko, z hałasem, szemrać na płytkim i kamienistym miejscu, o wodzie, płynąć tworząc fale, o rybie' (SRNG), *бѣркаць -каю -каемь* 'rzucać; mieszać się' (SRNG), może też bułg. dial. *бѣркам* 'szukać' (BER I 49);

tu może też wtórne substantiva: ros. dial. *бырь -рѣ* 'wartki nurt rzeki, potoku; wir powietrzny; miejsce w pożarze, gdzie ogień jest najsilniejszy' (SRNG; Bezłaj SRL V—VII 130 łączy z *vir*), ukr. *бѣрца* 'silny wiatr, wichra, huragan; epilepsja' (Hrinčenko).

Zarówno etymologia, jak i związki poszczególnych odpowiedników niepewny. Przyjmuje się związek z *buriti*. Może pierwotne iterat. do nie zaświadczonego **bure-* (zob. *buriti* 1.). Pierwotne znaczenie byłoby 'rzucać, ciskać, powodując hałas', stąd wtórne 'szukać, doświadczać, starać się coś poznać': 'błędzić' (por. podobny rozwój znaczeniowy *bykati*).

Berneker SEW I 113, Meillet RS II 64—5, Iljinskij RFV 63, 325—6,

Smal̄-Stoc̄kyj Sl V 20, Prymitywnyj slovotvir 145, Rudnyćkyj ED I 124, Skok ER I 155 s. v. *biran*. K.P. — W.B.

byr̄! interi. zawołanie na zwierzęta, ptactwo domowe, zwłaszcza na owce ~ pol. dial. *byr byr!*, *byruś!* wołanie na owce (Małeckı — Nitsch AJPP m. 159), *byra!*, *byry!* odganianie owiec (ib. m. 160), *bir bir!* wołanie na psy (Karłowicz SGP), dłuż. *byr!* : *brr!* zawołanie do zatrzymywania zwierząt pociagowych, głuż. *byr!* : *brr!* 'ts.' (Pfuhl);

sł. dial. *biri!*, *biri biri!* zawołanie na kaczki (Plet.), sch. *bir!* : *bîr!* : *bîri!* : *bîri!* : *bîro!* (częściej *bîri-bîri!*, *bîri-bîri!*) okrzyk wabiący indyki, gęsi, kaczki, *bîri!* : *bîre!* okrzyk odpędzający psa, *bîr!* : *bîr!* okrzyk uspokajający owce (RSAN), bułg. dial. *bîru-bîru-bîru!* okrzyk odpędzający kaczki (Stojkov Banat);

ros. dial. *быр-быр!*, *бырь-бырь!* zawołanie na owce, *быр-быр!*, *бұру-бұру!*, *бұря-бұря!* okrzyk wabiący indyki, kurczęta, *бұря-бұря!* zawołanie na byka (SRNG), ukr. dial. *бур!*, *бурр!*, *бұря!* odpędzanie owiec, *бур-бур!*, *бурь-бурь!*, *бур-бұрка!*, *бурцá-бурцá!* wołanie na owce (Hrinčenko, Slav. Leks. 76, Leks. Bjuł. II 73, VI 23), *бурік-бурік!* wołanie na indyki (Leks. Bjuł. VI 9). ~

Por. wtórne verba: dłuż. *byraś -ram* 'wołać *byr!* w celu zatrzymania zwierząt pociagowych', głuż. *byrae -ram* : *byrrae* 'grzechotać, wymawiać *r* grzechocząc' (Pfuhl), *byrnječ* 'huczeć'; ukr. *буркати -каю -каем* 'zwoływać owce' (Hrinčenko).

Na interi. jak zwykle oparte nazwy odpowiednich zwierząt: pol. dial. na Podkarpaciu *birka* : *bierka* : *berka* : *byrka* 'gatunek owiec (zwłaszcza o krótkiej, krętej wełnie)' (Karłowicz SGP, Małeckı — Nitsch AJPP m. 158), czes. dial. moraw. *bira* : *birka* 'odmiana owcy, o krótkiej i gęstej wełnie' (Bartoš DSM), śl. *birka* 'ts.', u Kálala też *bira* 'ts.'; sł. dial. *bira* 'kaczka', *birka* prekmurskie 'owca', 'siwa kozica' (Plet.), sch. dial. *bira* 'indyczka', *birka* 'ts.; gęś', też 'owca o krótkiej kędzierzawej wełnie' (u Vuka z Baczki), *birica* 'gęś' (RSAN); ros. dial. *бұрка* 'owca, jagnię; owcza skóra' (SRNG), ukr. dial. *бұрка* : *бұрька* 'ts.' (Hrinčenko, Slav. Leks. 76), dziec. *бұря* 'owca'.

Ze słow.: węg. *birka* 'owca' (Kniezsa MNSJ I 1, 92—3), stąd jednak mogą pochodzić niektóre odpowiedniki słow. języków bliskich terytorialnie, np. śl. *birka*, sł. dial. prekmurskie *birka*, sch. dial. w Baczce *birka*.

Dźwkn. Podobne dźwiękowo wyrazy występują także w innych językach, np. lit. *būrė* : *būrė* : *burì burì* : *būr būr* zawołanie na owce, *būrė* w języku dziecinnym też 'owca', *bir!* : *bîrrr!* okrzyk przy popędzaniu świni (Fraenkel LEW 65, Kurschat Thesaurus), łot. *bîr!* interi. na oznaczenie dźwięków przy sypaniu, rozsypywaniu, spadaniu, rum. *bâr* (*bêr*), *bîr* (*bir*) wołanie na owce, niem. *burr!*, *br!*, *brr!*, *burì!* okrzyk zatrzymujący konia.

Schwenter PII 41—2, Fraenkel LP II 109 i LEW I 65, Moszyński KLS² I 133, Machek ES² 54, Rudnyćkyj ED I 124. W.B. — F.S.

bystrě zob. **bystro**

bystrěnz adi. 'szybko, wartko płynący, rwący, o wodzie'

Sam przymiotnik nie zachowany. Z substantywizacją: czes. *Bystrány* pl. NM (wg Profousa MJČ I 259 pierwotnie nazwa ludzi mieszkających nad rzeką Bystrą);

ros. *Быстрина* NW.

Por. pol. *Bystrzanów* NM (stąd *Bystrzanowice* NM, w XV w. NO *Bystrzanowski*).

Na istnienie takiego adi. wskazują także wtórne substantiva:

z suf. *-je*: czes. poetyckie *bystřeň -ně* f. 'wartki potok górski', stczes. XV w. *bystřen -ni* albo *bystřeně -ně* f. albo *bystřěnie* n. 'rwący potok'; ros. dial. *бѣстрень -ни* 'prąd, nurt rzeki' (SRNG), ukr. *бѣстрень -ня* m. 'rwący potok górski', *бѣстринь -ня* : *-ню* 'ts.', *бѣстринь -ні* : *бѣстринь* 'silny nurt, rwący prąd wody' (Jurkowski MS PAN 22, s. 22 i 44);

z suf. *-zka*: pol. *Bystrzanka* NW; ros. dial. *быстрѣнка* 'szybki nurt rzeki; ryba ukleja, Alburnus' (SRNG), *Быстрѣнка* : *Быстрѣнка* NW (WRG I 244 i 247), ukr. *быстрѣнка* 'rwąca i głęboka rzeczka; ryba Alburnus';

z innymi suf.: sch. *bistrěnjäk -áka* 'owad wodny Helmis Maugéi', dial. *bistrěnjaca* 'rodzaj potrawy' (RSAN).

Do *bystrz*.

W.B.

bystrica 'wartki, rwący potok, wartko płynąca rzeka'

~ pol. *bystrzyca* 'miejsce wartkiego, szybkiego prądu na rzece lub potoku', *Bystrzyca* liczne NW i NM, głuz. *bystrica* 'potok górski' (Jakubaš), czes. książkowe *bystřice* 'wartki potok górski', *Bystřice* liczne NW i NM (od XIII w.), śl. rzadkie *bystrica* 'wartki potok górski', *Bystrica* NW;

śl. *bistrica* 'potok, górski potok; przezroczysta, czysta woda' (SSKJ), u Plet. też 'strumyk z czystą, przezroczystą wodą', *Bistrica* liczne NW i NM (Bezlej SVI), sch. *bistrica* 'czysta woda lub wódka; miejsce w rzece, gdzie woda jest czysta; czystość, przezroczystość', dial. 'przezroczysta skóra; rodzaj tkaniny; gatunek śliwy' (RSAN), *Bistrica* : *Bistrica* NW i NM, bułg. dial. *бѣстрица* 'gatunek śliwy, gatunek czereśni' (BER I 50, Stojkov Banat), *Бѣстрица* częsta NW;

ros. dial. *бѣстрица* : *быстрица* 'szybki prąd w rzece', *Бѣстрица* liczne NW (WRG I 245—6), ukr. dial. *бѣстриця* 'rwący górski potok', *Бѣстриця* liczne NW. ~

NW *Bystrica* częsta też na terenach niegdyś zamieszkałych przez Słowian, zob. Kronsteiner WslJb XIV 85, Trautmann EOO II 34—5, Vasmer ZslPh VI 147.

Substantywizowane adi. *bystrz*, o budowie zob. s. 98—9.

Kronsteiner WslJb XIV 83—7.

K.P. — W.B.

bystrina abstractum do *bystrz*, 'rwący nurt rzeki; wartki, rwący potok'

~ pol. *bystrzyna* 'miejsce bystrego, szybkiego prądu na rzece; wir' (też dial. Śląski SO IX 151), u Słowian nadbałtyckich *Beustrin* (= *Bystrina) NM (Trautmann EOO II 34—5), czes. *bystřina* 'rwący potok górski', stczes. od XIV w. 'potok; prąd wody', śl. *bystrina* 'rwący potok górski';

śl. *bistrina* 'lotność rozumu, pojętność, ostrość wzroku', książkowe 'czystość, przejrzystość, jasność', przestarz. 'szybki prąd wody', sch. od XVI w. *bistrina* 'jasność, czystość; czysta, przejrzysta woda; miejsce na rzece, gdzie woda jest przezroczysta; lotność umysłu, pojętność; ostrość, czułość, np. wzroku', wyjątkowe 'prąd morski', cs. *быстрина* 'flumen', bułg. *бѣстрина* 'klarowność, jasność, przezroczystość', maced. *бѣстрина* 'ts.; lotność, pojętność';

strus. *быстрина* 'szybkość, gwałtowność; szybki prąd wody' (Slovarz DRJ, Prob.), ros. *быстрина* 'szybki prąd wody z wirami; miejsce na rzece, gdzie woda szybko płynie', ukr. *бѣстрина* 'ts.' ~

Rozszerzone suf. *-ja*: *bystriña*: pol. dial. *bystrzynia* 'miejsce w rzece, gdzie woda płynie szybszym prądem' (Karlovič SGP: z okolic Wilna); ukr. dial.

быстры́я 'szybki prąd wody; miejsce, gdzie prąd rzeki jest szybki' (Hrinčenko, Żel.), brus. *быстры́я* 'miejsce w rzece, gdzie woda szybko płynie'.

Abstractum do *bystrz* (o budowie zob. s. 120—3), z wtórną konkretyzacją znaczenia.
K.P. — W.B.

bystriti *bystr'o* 'czynić coś szybkim, wartkim, żywym; czynić przezroczystym, czystym, jasnym'

~ pol. dawne *bystrzyć bystrzę* 'czynić bystrym, żywym, inteligentnym; zaostrzać', dial. kasz. *zbaşćac* 'zaostrzyć', dawne XVI—XVII w. *bystrzyć się* 'przejawiać popęd płciowy, o koniu', XVII w. 'bestwić się', dial. kasz. *běstřěc są běstřě są* 'pienić się, o morzu; chmurzyć się' (Sychta SK), dłuż. *bytšiš -šim* 'czynić jasnym', *bytšiš se* 'rozjaśniać się, wypogadzać się', czes. *bystriti -řim* 'przyspieszać; czynić szybkim, pojętnym, przenikliwym; zaostrzać, o słuchu', śl. *bystriti -řim* 'ts.';

śl. *bistriti bistrim* (SSKJ *bistriti -řim*) 'ostrzyć, rozwijać zdolność myślenia, wyjaśniać, rozjaśniać', sch. od XVII w. *bistriti -řim* 'czynić przezroczystym, klarować, o cieczy; czynić zdolnym do pojmowania, rozumienia, o umyśle, rozumie; wyjaśniać coś, rozprawiać o czymś', *bistriti se* też 'rozpogadzać się' (również przen.), bułg. *бѣспра -пуу* 'czynić coś przezroczystym, rozjaśniać, klarować', maced. *бѣспра* 'ts.';

ros. *быспрѣмь -прѣ -прѣмь* 'przyspieszać', dial. 'spieszyc' (SRNG), *быспрѣмься* 'stawać się szybszym', dial. 'swawolić, baraszkować' (SRNG), ukr. dial. *бѣспрѣмь -прѣ -прѣмь* 'płynąć, szybko, gwałtownie' (Hrinčenko). ~

Por. pol. dawne *bystrzeć* 'bestwić się'.

Od *bystrz*, o budowie zob. s. 57.

W.B.

bystro : *bystrě* adv. do *bystrz*

bystro: ~ pol. od XVI w. *bystro*, czes. dial. *bystro* (SSJČ), śl. *bystro*;

śl. *bistro*, sch. od XVI w. *bistro*, cs. *быстро*, maced. *бѣспра*;

strus. *быстро*, ros. *бѣспра*, ukr. *бѣспра*., brus. *бѣспра*. ~

bystrě: ~ pol. dawne od XV w. *bystrze*, dłuż. *bytšě*, czes. od XV w. *bystrě*;

cs. *быстрѣ*. ~

Adverbia do *bystrz*.

W.B.

bystrość : *bystrota* abstractum do *bystrz*

bystrość: ~ pol. *bystrość* 'prędkość, szybkość; szybkość orientacji, żywość umysłu; ostrość, czułość, o wzroku, słuchu', od XIV w. 'gwałtowność, pęd (wody); gwałtowność usposobienia lub uczuć', w XVI w. też 'szybki, rwący prąd wody, nurt; pochopność, popędliwość; nieokielzanie, rozhukanie, o koniu', dial. kasz. *baştrosc* 'szybkość, szybki bieg; ogniste usposobienie, dzielnosc' (Lorentz PW), 'sztorm na morzu' (Sychta SK), czes. *bystrost* 'szybkość, prędkość; żywość umysłu, pojętność', stczes. XV w. 'gwałtowny pęd', śl. *bystrost* 'szybkość, prędkość; żywość umysłu, pojętność';

śl. *bistrōst* 'czystość, przezroczystość; żywość umysłu, lotność, pojętność; ostrość, np. wzroku', sch. od XVII w. *bistrōst* 'przezroczystość, czystość; żywość umysłu, lotność, pojętność; ostrość, o wzroku', sch.-cs. 'szybkość' (RJAZ), cs. *быспрость* 'żywość umysłu, pojętność' już w ŻM (SJS);

strus. *быспрость* 'szybkość, prędkość; szybki nurt wody; żywość umysłu, pojętność', ros. dial. *бѣспрость* 'szybkość, prędkość' (SRNG), ukr. *бѣспрость -пocни* 'szybkość, prędkość, żwawość; lotność umysłu'. ~

Por. dłuż. *bytšnosť* 'jasność, blask'.

bystrota: ~ czes. rzadkie *bystrota* 'szybkość, prędkość; żywość umysłu, pojętność' (Přir. slov.), śl. przestarz. *bystrota* 'ts.';

śl. rzadkie *bistrôta* 'lotność, pojętność', u Plet. też 'szybkość, np. wody; czystość, przejrzystość', sch. *bistrôta* 'czystość, przejrzystość; pogoda ducha', sch.-cs. w XIV w. 'szybkość' (też w XIX w. u Njegoša, zapewne z ros.), cs. *бистрота* 'żywość, żwawość' (SJS), bułg. *бистромá* 'przezroczystość, klarowność, jasność', maced. *бистромá* 'ts.';

strus. XI w. *бистрота* 'szybkość, prędkość' (Srezn. III 28), ros. *бистромá* 'szybkość, prędkość, gwałtowność; ruchliwość; lotność, pojętność', 'szybki prąd rzeczny' (też dial. SENG), ukr. *бистромá* 'szybkość; lotność, pojętność' (Kuzela — Rudnyćkyj). ~

Por. z rozszerzeniem suf. -ja: śl. dial. *bistrôca* 'czystość, przezroczystość; lotność, pojętność', sch. *bistrôca* 'czystość, przezroczystość', przestarz. 'pogoda; szybkość'.

Abstracta do *bystra*.

W.B

bystrota zob. **bystrość**

bystrz, *bystra bystro* 'szybko, wartko płynący, rwący, o wodzie; szybki, prędko, żwawy', 'szybko pojmujący, lotny, sprytny', 'przezroczysty, czysty, o wodzie'

~ pol. *bystry* 'poruszający się szybko, szybko się odbywający, prędko, ruchliwy; pojętny, orientujący się szybko, sprytny, zdolny', 'wrażliwy na bodźce zewnętrzne, ostry, o zmysłach', w znaczeniu 'gwałtowny, szybko płynący' od XV w., w XVI w. też 'zapalczywy, niepohamowany; żywotny, pełen sił witalnych', dial. także 'zuchowaty, dzielny, o człowieku; ostry, o mrozie' (Karłowicz SGP), *bystry*: *wystry* 'szybki; pojętny, rozumny', też 'jasny, jaskrawy, o kolorze, niebie; ładny, kolorowy, różnobarwny' (dial. wlkopol. *bestry*, kasz. *büstri* 'różnokolorowy, pstry' z pomieszania *bystrz* i *pastrz*), *Bystry*, *Bystra*, *Bystre* liczne NW i NM, dłuż. *bytšy* 'jasny, czysty, pogodny, wyraźny', głuź. dial. *bystry* 'szybki, prędko', czes. od XIV w. *bystrý* (dial. od XVI w. też *vystrý*) 'rwący, o wodzie, potoku; poruszający się szybko, szybki, żwawy, ruchliwy; ostry, o zmysłach; pojętny, zdolny, przenikliwy', stczes. 'rwący; ostry', dial. *bystrá voda* 'świeża' (Bartoš DSM), *Bystrý*, *Bystrá* (już w XIV w.), *Bystré* liczne NW i NM, śl. *bystrý* 'rwący, o wodzie, potoku; szybki, ruchliwy, żwawy; pojętny, zdolny';

śl. *bister bístra* 'szybki, żwawy, wartki (też o wodzie); pojętny, przenikliwy; czysty, przejrzysty, przezroczysty, o płynach', sch. *bistar bístra* 'przezroczysty, czysty; jasny, pogodny; dźwięczny, czysty, o głosie; ostry, przenikliwy, o wzroku; szybko pojmujący, rozumny', dial. 'odbijający światło, błyszczący, lśniący', sch.-cs. XIII—XIV w. i wyjątkowe w XVIII w. (u Kavanjina) 'szybki, prędko', ses. *бистръ* 'szybki, żwawy; rzeński, orientujący się szybko, pojętny, o umyśle' (Supr.), bułg. *бистръ* 'czysty, klarowny, przezroczysty, jasny; szybko się orientujący, ostry, przenikliwy, o umyśle, spojrzeniu', *Бистра* NW (Zaimov Mestnite imena v Pirdopsko 116), *Бистромо* NT (Kovačev, Mestnite nazvanija ot Sevlievsko 142), maced. *бистар* 'czysty, przezroczysty; szybko się orientujący, pojętny, sprytny';

strus. *бистрыи* 'rwący, o wodzie; szybki, prędko, ruchliwy; pojętny', *бистрыи* 'żywy, o umyśle', ros. *бистрый*, *бистр* *бистрá* *бистро* 'odbywający się z wielką szybkością, szybki, prędko, gwałtowny; żwawy, zwinny; pojętny', dial. *бистрый*: *бистро́й* 'szybki w ruchach, w biegu; rwący, o wodzie; silny, ostry, o wietrze; żywy, figlarny, o dziecku' (SENG), *Бистрый*, *Бистра*, *Бистрая*, *Бистрое* NW, ukr. *бистрий* 'szybki, prędko, żwawy; pojętny; ostry, prze-

nikliwy, o wzroku', dial. 'jasny, o słońcu, pogodzie, płomieniu' (Leks. Poleszja 21), brus. *bičmpy* 'szybki, prędkie; żywy, żwawy; ostry, przenikliwy, o wzroku'. ~

Na derywat *bystr-ina* wskazują: dłuż. *bytsny* 'jasny, czysty, pogodny; błyszczący, świecący', czes. *bystrný* 'pojętny, spostrzegawczy' (Jungmann).

Z pierwotnego **bys-ro-* = **bhūs-ro-* (z rozrywającym grupę *sr* wtórnym *t* por. psł. *ustro* = ie. **aus-ro-*). Ten sam pierwiastek co w *bachz*, *bachitati*, *buchati* (zob.). Przymiotnik prymarny z suf. *-ra*. Odpowiedniki ie. wykazują także apofonię *-ū-* : *-u-* : stisl. *bysia* 'wypływać gwałtownie', fryzj. *būsen* 'gwałtownie napierać, szumieć, huczeć', *būsterig* 'burzliwy', szwedz. *busa* 'wypaść, wybiec'. — Pierwotne znaczenie 'gwałtownie posuwający się naprzód, gwałtownie rwący, szybko płynący, o rzece, potoku', przen. 'szybko pojmujący, pojętny, lotny, sprytny'. Ze znaczenia 'szybko płynący, rwący, o wodzie' w określeniach typu *bystra voda* rozwinęło się też znaczenie 'przezroczysty, czysty', skąd wtórnice 'jasny, jaskrawy, błyszczący'.

Berneker SEW I 113, Vasmer REW I 159, Sławski SE I 53, Pokorny IEW 101—2, Vaillant Słowjanskaja filologija I, Moskwa 1958, 74—5.

K.P. — W.B. — F.S

bystrz *bystri* dial. ptn. 'wartki, rwący prąd rzeki'

~ pol. dial. *bystrz* m. i f. 'wartki prąd wody na rzece' (SWil, Śląski SO IX 151), *Bystrz* NW i NM;

strus. *бѣстры-ру* 'szybkość, gwałtowność, o wodzie' (Slovarь DRJ Prob.), ros. dial. *бѣстры-пу* 'szybki prąd rzeki' (Dal), *бѣстры* pl. 'nazwa własna płytkiego miejsca w rzece z szybkim nurtem' (SRNG), *бѣстры* f. 'szybki prąd rzeki; wylew w czasie powodzi' (SRNG), ukr. dawne u Beryndy *бѣстры* 'silny nurt, wartki prąd wody'. ~

Por. z suf. *-ja*: pol. dial. *bystrza* 'wartki prąd wody w rzece' (Śląski SO IX 151), ukr. dial. *бѣстрыя* : *бѣстрыя* 'silny nurt, wartki prąd wody';

z suf. *-je*: pol. *bystrze* 'szybki prąd rzeczny, szybki potok', dawne 'ostrość, bystrość'.

Substantywowane adi. *bystrz*.

W.B.

bystrzecz *bystrzeca* 'rwący potok, rwący nurt, prąd rzeki'

~ pol. dawne *bystrzec bystrzeca* 'szybki, popędliwy, szybko pojmujący, o człowieku lub zwierzęciu' (L.), dial. kasz. 'wir w rzece' (Karłowicz SGP), już w 1412 r. *limitatio incipit a decursu aquae vlg. bystrzec* (Śląski SO IX 151), *Bystrzec* NW i NM od XIII w. (Rospond SEG), stczes. XIV w. *bystřec bystrčec* 'rwący potok', *Bystřec* NM (Profous MJČ I 259—60);

skę. *bistre -ca* 'pojętny człowiek', dawne 'pojętność, lotność umysłu', *Bistre* NW (Bezlej SVI I 64), sch. dial. *bistrac -aca* 'niezapłodnione jaje; szacowny człowiek' (RJAZ, RSAN), cs. *бѣстрычъ* NM;

ros. dial. *бѣстры -печя* 'płytkie kamieniste miejsce w rzece, gdzie woda płynie szybko' (SRNG), *Бѣстрычъ* NW (WRG I 244), ukr. *бѣстрычъ -печя* 'rwący potok górski', dial. *бѣстрычъ* 'ts.' (Jurkowski MS PAN 22, s. 22), *Бѣстрычъ* NW. ~

Por. z suf. *-ikz*: sch. dial. *bistrik -ika* 'miejsce w rzece, potoku, gdzie woda jest przezroczysta; miejsce na bagnach nie zarośnięte szuwarami i trzcina', też NM (RJAZ, RSAN); ukr. dial. *бѣстрык* 'rwący potok górski' (Jurkowski I. c.), ros. *Бѣстрычъ* liczne NW (WRG I 244—5).

Substantywowane adi. *bystrzecz*, o budowie zob. s. 99—101.

W.B.

byše *byšet'a* 'mający być, przyszły, futurus'

Na istnienie tej formy wskazują zabytki es. ruskiej redakcji, w których od XI w. poświadczone są formy *бѣшааште(те)*, 'rzeczy, wypadki przysze, przyszłość, τὸ μέλλον', *бѣшаашти* (też w postaci ruskiej z -a-, np. *бѣшаашааго*, wyjątkowo w wskazującej na redakcję őrbułg. postaci na -ošt-, np. *бѣшааштес* n.). Liczne formy tego participium występują w XV—XVI-wiecznych kopiach Księgi Proroków (r. 1047), tu wyjątkowo ruska postać z -š-, np. *сѣбѣшюуаася*.

Postać fonetyczna zapisów tego part. wskazuje na jego bułg.-maced. proveniencję (por. Vaillant MVS I 237).

Powyższe formy participialne wskazują na istnienie w słow. sygmaticznego futurum *byšō byšiši* mającego dokładny odpowiednik w lit. *būsiu* fut. do *būti*, łot. *būšu* fut. do *būt*, awest. *būšyanti* 'der ins Dasein treten wird'.

Inną postać fonetyczną reprezentuje stczes. adi. *probyšúcný* XV—XVI w. 'užitečný, chytrý' (< *probyšúci z suf. -úns, jak np. *všemohúcný* < *všemohúci*), wskazujące na formę participialną **byšotj-* : *byšō *byšeši (zob. Gebauer HMČ III 2, 66—7).

Jagić AslPh XXVIII 35—6, Meillet SC 240, 334—5, Berneker SEW I 115, Trautmann BSW 40—1, Mayrhofer KEWA II 515, Kuznecov Morfol. prasl. 127—32, Pokorny IEW 149. K.P. — T.Sz.

byti 'istnieć, żyć, esse, existere; być obecnym, przebywać, znajdować się, adesse, praesentem esse; zdarzyć się, mieć miejsce, stać się, odbyć się, agi, fieri', poza tym w funkcji gramatycznej przy tworzeniu form peryfrastycznych jako verbum auxiliare i copula zob. *bě, by, bōdō, bytš, esmь*

~ pol. *być* od XIV w., połab. *bojt*, dłuż. *byš* (dial. też *buš*, np. Fasske Vetschau), głuż. *być* (dial. też *buć*, Pfuhl, Michalk Neustadt), czes. *býti*, sła. *byt'*;

sie. *bíti*, sch. *bīti*, scs. *бѣти*, bułg. *бу* skostniały inf., dziś w wyrażeniu *може бу* 'być może', poza tym zastąpione przez formę praes. *сѣм*;

strus. *бѣти*, ros. *быть*, ukr. *бѣти* (w formie z -u- od XVI w., por. Rudnykýj ED 273), brus. *быць*. ~

We wszystkich językach słow. także w funkcji gramatycznej przy tworzeniu form peryfrastycznych.

Dokładny odpowiednik: lit. *būti* 'być; stawać się, odbywać się, zdarzać się; znajdować się; żyć', łot. *būt* 'być'. Pierwotny dat. od ie. sub. *bhūti-* zob. *byts*. Do ie. *bhēu-*, *bhēuə-* : *bhū-* 'rosnąć, dojrzewać' > 'stawać się, być': stind. *bhāvati* 'powstaje, staje się, jest' (aor. *ābhūt*), gr. *φύω* 'wytwarzać, wydawać, wypuszczać; rodzić, wydać na świat', *φύομαι* 'rodzić się, powstawać, rosnać', aor. *ἔφῶ* = stind. *á-bhū-t* (ie. *é-bhū-t), por. scs. aor. 2 i 3 sg. *by*, łac. *fui* 'byłem', stlac. *fūi*.

Pedersen KZ XXXVIII 327, Berneker SEW I 114, Trautmann BSW 40—2, Pokorny IEW 146—50. K.P. — T.Sz — F.S.

byto dial. pln. 'pobył; mienie'

~ stpol. XVI w. wyjątkowe *dobre byto* 'dobrobył' (SP XVI IBL), może i NO z r. 1468 *Bytho* (SSNO), czes. dial. moraw. *byto* 'pobył' (Bartoš DSM: *dluhe byto* 'dlouhý pobyt');

ros. przestarz. *быто* 'sprzęt domowy, mienie' (wg Dala stare), już w strus.: Москвичи побѣгоша и бѣжачи пометаша своя *быта* ... и грабиша то *быто* московское и псковское Изборяне (Srezn.). ~

Ze zmianą rodzaju do *byts*, oboczność rodzajów m. i n. nierządka. Rozwój znaczeniowy jak w *byts*, *bydło*. K.P.

byt 1. subst. dial. pln. 'istnienie, życie, bytowanie, vita', 'czas, okres, pora', zach. 'miejsce pobytu, zamieszkanie'

~ pol. *byt -tu* 'istnienie, warunki materialne życia' od XIV w. (nowsze: 'istota żyjąca, rzecz istniejąca'), 'utrzymanie, warunki materialne życia' (też sli. *bət -tu* 'egzystencja, życie', *dobri bət* 'dobre życie', Lorentz PW) od XVI w., stpol. XV w. 'mieszkanie, przebywanie, habitatio', w XVI w. 'miejsce pobytu', głuź. *byt* 'istota, istnienie, egzystencja' (tylko u Pfuhla i z gwiazdką; niepewne), czes. *byt -tu* 'mieszkanie, kwatera', książkowe 'egzystencja, życie' od XIV w., stczes. też 'podstawa, istota, natura', dial. moraw. *byt -tu* 'czas, okres', sła. *byt -tu* 'mieszkanie, kwatera', przestarz. 'egzystencja, życie'; strus. БЫТЪ u Srezn. bez znaczenia w 1 przykładzie: Князь же Семень весь бытъ запечаталь, ros. *бѣм -ma* 'życie, sposób życia, warunki życia; obyczajowość' (też dial., Słowarz Rjazan.), 'bytowanie, życie' (z ros.: bułg.-maced. *bum* 'życie, bytowanie', BER 50), dial. *бѣм -ma* : *-my* 'sposób, sposób działania' (np. скорым *бѣмом* 'szybko'), 'ład', 'czas, pora; pora dnia, roku', 'pleć (męska, żeńska)' (SRNG, Sl. Rjazan.), ukr. dziś tylko w compositach np. *нобым -my* 'bytowanie; sposób życia, życie', *добробым -my* 'dobrobyt', stukr. od XVII w. *бытъ* 'istnienie, bycie; warunki egzystencji; mieszkanie, pobyt' (Тымчѣнко), brus. *бым бымы* 'tryb życia, życie codzienne, warunki życia', 'bytowanie, życie'. ~

Pierwotne abstractum odpierwiastkowe (rdzeń ten sam co w *byti*) utworzone za pomocą sufiksu *-to-*.

Odpowiedniki ie.: stind. *bhūtā-m* 'istota, istnienie', stisl. *buđ* f. 'mieszkanie'; z krótkim *-u-*: lit. *būtas* 'dom', stprus. *buttan* n. 'ts.', stirl. *boih* f. 'chata', gr. φυτόν 'roślina; szcep, pęd; stworzenie, istota; potomek'. Por. *byts* adi.

Trautmann BSW 41—2, Pokorny IEW 146—7, Vasmer REW I 159, Sławski SE I 53. K.P. — T.Sz.

byt 2. adi. partic. praet. pass. 'były'

~ pol. dawne XVI—XVII w. *byty* 'który już był, były' (SP XVI IBL, L.), dziś dial. kasz. *batī* 'ts.' (Lorentz PW), głuź. *byty* 'ts.' (Pfuhl);

ros. dial. *бѣмбѣу* 'zdrowy, mocny, krzepki' (SRNG), brus. dial. *бѣмы* 'były' (Nosovič). ~

Dokładne odpowiedniki ie.: lit. *būtas* 'który był', 'przebyty, odbyty', stind. *bhūtā-* 'były; będący', awest. *būta-* 'ts.'

Trautmann BSW 41—2, Pokorny IEW 146—7.

K.P.

byt 'byt, istota, istnienie'

~ stczes. XIV—XV w. *byt -ti* f. 'istota, byt, bycie, istnienie';

sle. książkowe *bīt -ti* 'istnienie; egzystencja' (SSKJ; u Plet. *bīt* f. 'ts.'), sch. dawne *bīt bīti* f. 'istota, natura; bycie, istnienie' wyjątkowo w XVI—XVII w. (tylko u dwóch pisarzy, RJAZ), dziś liter. *bīt bīti* 'istnienie, byt, istota, jestestwo', cs. БЫТЪ 'bycie, γένεσις' (Srezn. z Jana Egzarcha, odpis XIII w.). ~

Por. scs. ИО-БЫТЪ Supr. 'znak zwycięstwa, zwycięstwo', ЗАБЫТЪ 'zapomnienie'.

Pierwotne abstractum odpierwiastkowe kontynuujące ie. **bhūti-* zob. *byti*.

Dokładny odpowiednik ie.: stind. *bhūti-* : *bhūti-* 'bycie; dobry stan, rozwi-

janie się, dojrzewanie', lit. *būitis* gen. *būities* 'istnienie; egzystencja' (z wtórnym *ū*). Z krótkim *ū*: grec. φύσις 'natura, istota; wzrost; byt'.

Trautmann BSW 42, Pokorny IEW 147. K.P. — T.Sz.

bytbje n. forma rzeczownikowa czasownika *byti*, dial. też 'miejsce pobytu, mieszkanie'

~ pol. *bycie* n. rzeczownik odsłowny od *być*, stpol. XV w. 'byt, żywot, vita; obecność, praesentia' (dial. 'warunki bytowania, życia', Szymczak Domaniówek; kasz. 'byt', Sychta SK), XVI w. 'essentia, existentia, substantia', 'istnienie, wystąpienie, pojawienie się', 'obecność, pobyt, przebywanie', dluž. *byše* n. 'istnienie, przebywanie, mieszkanie', 'istota', 'gospodarstwo; mieszkanie', głuż. *byće* n. 'egzystencja, istnienie, byt; przebywanie, pobyt; mieszkanie', czes. *byti* n. 'byt, istnienie, życie', stczes. *bytie* n. 'ts.', 'przebywanie, pobyt' od XIV w., śla. *bytie* n. 'byt, istnienie, życie';

śle. *bitje* n. 'byt, istnienie' (książkowe, SSKJ), 'istota; stan; natura', sch. *bīde* n. 'byt, życie, egzystencja, istnienie' (od XIV w.); 'istota, natura', przestarz. 'pobyt, bytność', 'mieszkanie, pomieszczenie, habitatio', dial. 'stan, położenie', 'mienie, majątek' (RSAN, Vuk), scs. БИТИЕ n. 'istnienie, egzystencja, byt; pochodzenie, powstanie, początek', cs. też 'narodzenie, nativitas' (SJS), stąd: bułg. liter. *bitiē* n. 'byt, istnienie', maced. *bitiē* 'istnienie, życie';

strus. БИТИЕ : БИТІЕ n. 'istnienie', 'γένεσις, generatio', ros. *bitiē* n. (przestarz. też *bitiē*, SSRJ) 'byt; egzystencja, istnienie; życie', dial. *bitiē* n. 'zdarzenie, wydarzenie', *bitiē* n. 'majątek, mienie, bogactwo' (SRNG), ukr. *bitiā* n. 'istnienie; pobyt, przebywanie', stokr. XV—XVII w. *bitiē* 'istnienie' (Tymčenko), brus. *bitiē* n. 'byt', dial. 'życie; stan; obecność, pobyt' (Nosovič). ~

Od partic. *bytb*, o suf. *-yje* zob. s 85—6.

K.P. — T.Sz.

bytbń 'ten, który istnieje, który jest, istniejący', 'związany z bytem, istnieniem', 'ważny, istotny'

~ stpol. rzadkie XV w. *bytny*, *bytni* 'istniejący, istotny', w XVI w. też 'teraźniejszy, współczesny', głuż. *bytny* 'istniejący, istotny' (u Pfuha z gwiadzką, Zeman), czes. *bytný* 'istotny, rzeczywisty', 'odnoszący się do życia' (stczes. tylko *bytnost* 'byt, istota');

śle. *biten -tna* 'istotny, ważny' (wg Plet. z czes.), sch. *bītan -tna* 'główny, podstawowy; charakterystyczny; istniejący, rzeczywisty' (RSAN; w XVII—XVIII w. 'praesens', 'substantialis, essentialis', RJAZ), maced. *biten -tna* 'istotny, ważny';

strus. БИТНЫИ: хлѣбъ нашъ битнымъ дажь намъ 'codzienny' (XIII—XIV w.), *bitnāgo* słowa XI w. (Srezn.), ros. dial. *bitnyj* 'przeszły, były', *bitnyj*, *bitnōj* 'gruby, zdrowy, mocny', 'krzepki, spoisty' (SRNG). ~

Od *bytb*, *bytb*.

Dokładny odpowiednik w bałt.: lit. *būtinās* 'istotny, ważny, rzeczywisty; główny; konieczny'.

Zubatý Studie I 1, 46, Trautmann BSW 42.

T.Sz.

byvati *byvajo* iter. do *byti*

~ pol. *bywać -wam* od XIV w., dluž. *bywaš -wam*, głuż. *bywač -wam*, czes. *bývati -vám*, stczes. od XIV w. *bývati -vaju*, śla. *bývat' -vam*;

śle. *bivati -vam*, sch. *bivati bivām* od XII w., scs. БИВАТИ БИВАЖ,БИВАТИ СЯ, bułg. *bivam -vam*, maced. dial. *bivam -u*;

strus. БЫКАТИ БЫВІЮ, ros. *бызать -зайю*, dial. *бызаться*, ukr. *бувати -зайю*, brus. *бызць -зайю*. ~

Iterat. ze wzdłużeniem samogłoski rdzennej do *bzv-* (zob. *bzvens). Por. lit. *buvoiti* 'bywać, często być, przebywać', *būvo* 'był'.

Meillet Ét. 47, MSL XIV 359, SC 303, Osten-Sacken AslPh XXXII 333, Trautmann BSW 40—1. K.P.

byvolъ *byvola* 'zwierzę ssące, podobne do wołu, Bos bubalus, bawół'

byvolъ: ~ stczes. wyjątkowe w XV w. *byvol* (Gebauer Sl.), sła. *byvol -la*, dial. moraw.-sła. *bivol* (Machek ES² 78);

sł. *bivol*, u Megisera 1592 *pivol* (o zmianie *b > p* zob. Ramovš HGSJ II 183), sch. *bivō bivola* od XV lub XVI w., dial. *bivol*, cs. БИВОЛЪ, rus.-cs. БИВОЛЬ XV lub XVI w., bulg. *бивола* (też w nazwach bot.), maced. *бивол*, dial. *bivul* (Małecki SW). ~

buvolъ: ~ dłuż. *buwoł -la*, głuź. *buwoł -la*, czes. od XIV w. *buvol -la*;

rus.-cs. БУВОЛЪ XIII w., ukr. przestarz. *бівол* (Rudnyćkyj ED 244). ~

Por. stczes. XV—XVI w. *būbal*, XIV—XV w. *buval*;

bujvolъ wsch.słow.: ~ rus.-cs. БУЙВОЛЪ XIII w., ros. *буйвол -ла*, ukr. *буйвол* od XVIII w., dial. *буйсил -вола* (Hrinč.; u Żel. *буйсил буйвол*), *буйвал* (Żel.), brus. *буйвал -ла* (ze wsch.słow.: pol. dial. wsch. *bójwoł*, *bujwoł -wołu*, wyjątkowo w XVIII w. *bujwoł*). ~

Z niejasnym *-a-*: pol. *bawół -wołu* od XIV w., w XV w. też w NO *Bawoł* (z pol.: stduż. XVII w. u Chojnana *bawoł*, brus. dial. *бавол*).

Ze słow.: węg. *bivaly* (Kniezsa MNSJ I 1, 93), rumuń. *bivol* (Mihăilă Impr. 77—8).

Wędrowna pożyczka. W słow. pierwotna postać *byvolъ* z łac. lud. *būvalus < łac. *būbalus*, dial. *būfalus* 'gazela afrykańska', 'tur', od VII w. 'Bos bubalus' < gr. βούβαλος m. 'gazela afrykańska', 'Bos bubalus'. Słowianie zetknęli się z hodowlą tego zwierzęcia na płd. Europy. — Postacie *bujvolъ* zmienne drogą etymologii ludowej przez adideację do *bujъ* i *volъ*, por. ros. dial. *буйло*, *буйла*.

Meillet RS II 68, Brückner SE 18, Romanski JIRSpr XV 94, Walde — Hofmann I 118, Skok Festschrift Vasmer 510—12, Machek ES² 78, Vasmer REW I 139, Sławski SE I 28, Frisk GEW I 256, Schrader RIA I 52.

K.P. — T.Sz. — F.S.

byzati, **byzēti**, **byziti** zob. **bszati**

bybrъ zob. **bobrъ**

bsrati *berō* 'przystosowywać do niesienia, trzymania: ujmować, chwytając; zrywać, zbierać (np. jagody); przyjmować; zajmować, zabierać, przywłaszczając sobie', 'zawierać związek małżeński', *dušō bsrati* 'oddawać ducha, konać, umierać', *nožō beretъ* 'nóż dobrze tnąć'; **bsrati** się 'chwytając się, przygotowując się do jakiej czynności, rozpoczynając, zaczynając; wyruszać, iść; zbierać się, gromadzić się; zmagać się, pasować się; pobierać się, zawierając związek małżeński'

bsrati: ~ pol. *brać biore* (w XIV—XV w. częściej *bierzę*, dziś dial.) 'przystosowywać do niesienia, trzymania; ujmować, obejmować, chwytając, zajmować; czerpać, zaopatrywać się w co, nabywać; otrzymywać, przyjmować, dostawać; rozpoczynać jaką czynność, osiągać jaki stan', *brać ślub* 'żenić się, wychodzić za mąż' (por. dial. *brać dziewczkę* 'żenić się', już w XVI w. w *małżeństwo* *brać* 'poślubić'), stpol. od XIV w. i dial. w nieco szerszym znaczeniu:

'rwać, zrywać' (dziś ograniczone do pewnych zwrotów, np. *brać grzyby, brać miód* 'wyjmować, wybierać'), 'porywać, unosić (o wodzie, drapieżnych ptakach); zajmować, zdobywać, grabić (np. miasta, grody); kopać, np. rów, studnię', *ryba bierze* 'chwytą przynętę', *brać dzieci* 'przyjmować przy porodzie', połab. *berē* 3 sg. praes. 'zbiera, bierze', dłuż. *braš beru* : *berom* 'brać; podnosić się, wzbierać (o wodzie); zabierać, przywłaszczać sobie, kraść', głuz. *brać bjeru* 'brać; zabierać, przywłaszczać sobie, kraść', *k sebi brać* też 'przybierać na wadze, tyć', *brać sebi koho* 'żenić się z kim, wychodzić za mąż za kogo', czes. *bráti beru* 'brać, przyjmować, zabierać; odbierać, pozbawiać kogo czego, kraść', *brát si někoho* 'wstępować w związek małżeński', stczes. *bráti boj* 'walczyć, wojować', *dušu bráti* 'konać, umierać', sła. *brat' beriem* 'brać, chwytając; odbierać, zabierać, grabić, kraść', *brat' včelám med* 'podbierać pszczołom miód', *berie na seba* (o zwierzęciu) 'przybiera na wadze, tyje', *ryby berú* 'ryby biorą, chwytają się na przynętę', *britva (dobre) berie* 'brzytwa (dobrze) goli', *kosa neberie* 'kosa nie tnie, źle tnie';

sła. *bráti bérem* 'zbierać, zrywać np. jagody, winogrona; brać, zabierać; czytać' (w tym ostatnim znaczeniu kalka z niem. *lesen*, Unbegaun RES XII 21), sch. *bráti bërēm* 'zrywać, rwać np. winogrona, jabłka; zbierać np. kukurydze, drzewo w lesie; brać, pobierać, gromadzić, obejmować, zawierać', stsch. też 'zbierać, porywać, grabić', *bráti dušu* 'konać, umierać, oddawać ducha', dial. dubrownickie *žito bráti* 'żąć, ścinać, żżynać', scs. *врати беря* 'zbierać np. kłosy; wybierać', bułg. *берá -pém* 'zrywać, zbierać; gromadzić; obierać (o ranie)', dial. 'zawierać, obejmować', *не берú грюжа* 'nie martw się', *берá дыуá* 'oddawać ducha, konać, umierać', dial. *берá грáх* 'popęlniać grzech', *берá cpám* 'wstyd mi', *берá стýд* 'robi mi się zimno', *берá крýжéние* 'urządzać chrzciny', *берá жалостнá*, *берá милостнá нýкому* 'wzbiera we mnie żal, tęsknota za kim', maced. *берам берем* 'zbierać, zrywać; obejmować, zawierać; gromadzić; obierać (o ranie)', *бере дыуа* 'jest w agonii, umiera', *бере грюжа* 'martwi się', *место не го бере* 'nie może sobie znaleźć miejsca';

ros. *брáть берý берéиь* 'brać, zabierać', dial. i strus. 'zbierać, zrywać (np. grzyby, jagody, len); wyszywać, tkąć wzory', ros. *рыба берэм* 'ryba chwytą przynętę', *косá (пилá, нóж) не берэм* 'kosa (piła, nóż) nie tnie', *это ружьё берэм далекó* 'ta strzelba daleko niesie', ukr. *брáти берý -pém* 'brać, chwytając, przyjmować; pobierać; zbierać, zrywać (grzyby, jagody); dziergać, międlić len, konopie', przestarz. 'żenić się', *косá берé* 'kosa dobrze tnie', dial. *брáти дитину* 'przyjmować (o akuszerce)', *брáти зýбу* 'rwać zęby', *кoшýля брáна* 'koszula tkana we wzór, haftowana', brus. *брáць бярý -pэм* 'brać (też o rybach), zabierać, pobierać', dial. 'międlić, dziergać len, konopie', *косá не бярé* 'kosa nie tnie'. ~

brati se: ~ pol. *brać się* 'ujmować się, obejmować się, chwytając się; rozpoczynając, zaczynając; zamierzać; pojawiać się, powstawać; pochodzić', stpol. i dial. też 'skierowywać się, przygotowywać się do odejścia, wyruszać, udawać się, iść, podążać', 'zawierać związek małżeński' (dziś *pobierać się*), kasz. *brać są* 'pasować się, zmagać się' (Endzelin RFV XLIX 79—80), dłuż. *braš sebe (se)* 'pobierać się, żenić się, wychodzić za mąż', czes. *bráti se* 'starać się, stawać po czyjej stronie; pochodzić, mieć początek; wybierać się, udawać się, zmierzać, iść; pobierać się, wstępować w związek małżeński', sła. *brat' sa* 'zabierać się, iść, odchodzić; przygotowywać się do jakiejś czynności, brać się, wynikać, pochodzić; pobierać się, wstępować w związki małżeńskie'; sch. *bráti se* 'zbierać się, gromadzić się', bułg. *берá ce* 'zbierać się, groma-

dzić się, *зрôздeмo ce бeпé* 'zbiera się, zrywa się winogrona', maced. *бepам ce* 'zbierać się, gromadzić się';

rus.-cs. *вpатися* 'walczyć, zмагаć się', ros. *бpáтсья* 'brać się, chwytac (się), podejmować się, przedsiębrać', dial. pld.-zach. 'pobierać się, wstępować w związki małżeńskie', ukr. *бpáтися* 'brać się, chwytac się; zbierać się, isć, zmierzać; podejmować się, zobowiązywać się; pokrywać się' (np. *бpáтися льôдом* 'pokrywać się lodem'), 'pobierać się, wstępować w związek małżeński', 'bić się, zмагаć się', *бpáтися чим* 'zamieniać się w co, przybierać postać', *бpáтися на цю* 'wychodzić, wspinać się', brus. *бpáтця* 'brać się, chwytac się; isć, kierować się; przykładać się do czego, starać się, lgnąć; poręczać, brać odpowiedzialność; ujmować się za kim; pobierać się, wstępować w związki małżeńskie', *нáнaч бpáтсья вялiкi мapôз* 'na noc brał silny mróz', *бpáтця на дзéнь* 'nastaje, nadchodzi dzień'. ~

Do ie. *bher-* 'nieść' (mającego też praes. atematyczne: łac. *fert*, gr. homer. *φέρτε*, stind. wed. *bhárti*): goc. *batra* 'niosę', stirl. *biru*, łac. *ferō*, gr. *φέρω*, stind. *bhárāmi*, orm. *berem* 'ts.', por. też ze zmianą znaczenia lit. *beriu* 'sypię'. Inf. *birati* na miejscu oczekiwanego *berti (= lit. *berti* 'sypać', stind. *bhrti-* 'niesienie') według tematu psł. praet. **birā-*, por. *dirati dero*, *pirati pero*. Pierwotne znaczenie 'nieść' najlepiej zachowane w derywatach *ber'da*, *bermę* (zob.), szczerunkowo także i w verbum, np. stpol. *szkodę brać* 'ponosić szkodę', *bierze się na co* 'zanosi się na co', *brać* (o wodzie, drapieżnych zwierzętach) 'unosić, porywać'; ros. *ружьё бeпёт далеко* 'strzelba daleko niesie'. Punktem wyjścia znaczenia 'brać' były złożenia z prefiksami *u-* a zwłaszcza *sz-*: *sz-birati* pierwotnie 'znieść' > 'zebrać'.

Vaillant RES XXII 29, Stang BSV 34—5, o rozwoju znaczenia 'zawierać związek małżeński' Hujer LF XL 304, Lang LF XLIII 331—2. F.S.

bzděti zob. pszděti